Coperta: *Ion Olaru*

ȘCOALA ARDELEANĂ

II

Ediție critică, note, bibliografie și glosar de
FLOREA FUGARIU

ACADEMIA
BIBLIOTECA

EDITURA MINERVA
București, 1983

C. Inv. nr. 138282

Б 684977

HRONICA ROMÂNILOR ŞI A MAI MULTOR NEAMURI

ÎN CÎT

au fost iale aşa de amestecate cu românii, cît lucrurile,
întîmplările şi faptele unora, fără de ale altora, nu se
pot scrie pre înţeles, din mai multe mii de avtori, în cursul
de 34 de ani culeasă şi după anii de la naşterea Domnului
nostru Is. Hs. alcătuită

DE

GHEORGHIE ŞINCAI din ŞINCA

doctorul filosofiei şi al theologhiei, fostul director al şcoalelor
naţionalnice în toată Ţeara Ardealului şi diortositoriul
cărţilor în crăiasca typografie a universităţei ungureşti

În Buda
În aceaiaş crăiască typografie, începută a se typări la
anul 1808

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

3

HRONICA ROMÂNILOR*

CAREA ÎNCEPE DIN ANUL 86
DUPĂ NAŞTEREA DOMNULUI HS. AŞA MERGE:

> *Tantae molis erat Romanam condere gentem!*
> VIRGILIUS
>
> Aceasta era întîiu de a se face pentru români
> VLĂDICA MAER VORBIND CU SAUL SFRDARIUL

TOM I

Anul 86. Decheval, craiul Dachiei-ceii-Vechi, carele şi Diurpanéu s-au numit [1], fiind în lucrurile de oaste foarte priceput, isteţ la minte, la bătae nepregetătoriu şi învăţat a năvăli sau de a se trage îndărăpt [2], s-au sculat în anul acesta cu oaste asupra romanilor, pre carii mai şesesprăzece ani i-au năcăjit [3] pentru necuvioasa purtare a împăratului Domitian, carele era nu numai nesuferitoriu de osteneli, ci şi fricos, slab la fire şi dat spre sburdările trupeşti nu numai cu mueri, ci şi cu prunci [4]. Drept aceaia el nu s-au atins de războiu, fără numai prin povăţuitori s-au oştit cu Decheval [5].

[1] Paulus Orosius, lib. 7, c. 10; Paulus Diaconus, lib. 9; Katona in *Synopsi chron.*, p. 2, sect. 1. [2] Dion Cassius in *Domit.*; Sethus Calvisius in *Opere chron.* [3] Calvisius, l. c.[a] [4] Dion, l. c. [5] Dion, l. c.; Orosius, l. c.; Paulus Diac., l. c.; Philippus Brietius in *Chronico univ.*

Anul 87. Tocma cînd rîvnea Domitian ca să se cinstească ca un zeu [1], în anul 87, Decheval pre Oppie Sabín, prefectul Mesiei-de-Gios, adecă al Bulgariei de acum, reu îl juca [2].

[1] Dion, Calvisius et Katona, ll. cc. [2] Dion et Katona, *ibidem.*

---

* Fragmentele reproduse aici sînt luate din Gh. Şincai, OPERE, I–III, *Hronica Românilor* ... 1967, EPL., în care s-a tipărit ms. autograf integral, aflat în păstrare la BARSR, Filiala Cluj, sub nr. 592.

Ediţii precedente parţiale şi integrale ale *Cronicii:* I Fragmentul publicat la finele *Calendarului de la Buda pe anul 1808*, îngrijită de autor; II *Ediţia Iaşi 1843*, reproduce ms. copie Mărcuţiu, îngrijită de Gherman Vida; III *Ediţia Buda 1844*; IV *Ediţia Iaşi 1853–1854.* E prima ediţie integrală, după ms. Mărcuţiu. Ediţia aparţine lui A. Trebon Laurian; V *Ediţia Bucureşti 1886.*

[a] Trimiterea *l. c.* pentru titlul operei istorice a lui Calvisius, citat aici, deşi e prima menţiune a acestui izvor, ar putea sugera faptul că Şincai, într-o formă precedentă de redactare, şi-a început *Cronica* mai înainte de anul 86 sau că se referă la colecţia sa de documente pe baza căreia şi-a întocmit *Cronica.*

Anul 98. Marc Cocceu Nerva din inimă dorea se lepede jugul dachilor de pre grumazii romanilor, ci pentru vîrsta bătrînețelor nu putea; drept aceaia părințește cugetînd despre folosul tuturor, în anul acesta, 98, s-au suit în Capitoiu (cetățuica sau curtea unde se strîngea senatul), și acolo cu glas mare au zis: „Ce se fie spre fericirea și folosul
6 senatului, al romanilor și al mieu, pre Marc Ulpie/Nerva Traian îl priimesc fiiu". Apoi, întorcîndu-se cătră Traian, i-au zis: „*Telis*, *Nerva*, *tuis*, *lacrimas*, *ulțisțere*, *nostras*[a] — adecă: Cu săgețile tale, Nerva!, izbîndește lacrămile noastre". [1] După carea faptă a sa nu mult au trăit împăratul Nerva, ci au murit în 27 ianuarie, fiind de 66 de ani [2].

Despre Plotína, muierea împăratului Traian, scrie Dión Cássie [3] cum că cînd se suia în polata împărătească și încă era pe trepte, întorcîndu-se cătră norod, au zis: „Ca aceaia întru aicea, ca carea vreau se și es". Nici s-au înșălat neștine întrînsa, că așa s-au purtat, împărăteasă fiind, cît nimenea au putut a-i băga vreo vină.

[1] Dion in *Nervam*. [2] Katona in *Synopsi chronologica*. [3] In *Trajanum*.

Anul 100. Dachii, dedulcindu-se cu darurile ce li se da de la romani, din zi în zi mai multe poftea, dară împăratul Traian necum se le dea mai multe daruri, ci, cîte se obicinuise a se da, încă le-au tras, pentru carea pricină Decheval au început a-și înmulți oastea; Traian, ca un viteaz cum era, încă n-au întîrziat, ci în anul acesta cu de-adinsul s-au gătat asupra dachilor [1], pre carii, măcarcă cu anevoe, întru al cincilea an, tătuș de tot i-au iztovit [2].

[1] Dion in *Trajanum*; Calvisius in *Opere chron*. [2] Iulianus Aug. in *Satyra*.

Anii 101—102. „După ce au pornit împăratul Traian asupra dachilor, nici au fost departe de locul în carele se așezase cu toată oastea sa Decheval, craiul dachilor, iată se aduce la el un burete foarte mare, pre carele era scris cu slove lătinești: Cum búrii cu toți soții lor cearcă pre Traian ca făcînd pace să se întoarne acasă. Traian tătuș s-au lovit cu ei; în carea bătae de au și căzut mulți dintră dachi, dară dintră romani atîța au picat răniți, cît nici cîrpe cu care se-i lege avea. Drept aceaia Traian (precum zic, carii știu), nici veșmîntului său au părtinit, ci mai pre-urmă ș-au tăiat cămeșa și o a dat se lege ranele ostașilor celor vă< tă >mați, iară celor morți le-au rîdicat altare și au poruncit ca pre acelea în tot anul se li se facă pomenirea. De-acolo Traian au purces spre munți și cuprinzînd dealurile, nu fără de primejdie au ajuns la cetatea în carea era scaunul cel crăesc al dachilor, pre carii, strîmptorindu-i de altă parte Lúsie povățuitorul, pre mulți din ei au tăiat și prins.

---

[a] Textul latinesc este scris în original cu litere chirilice.

Văzînd acestea craiul Decheval au trimis pre unii dintră cei ce purta cugîme (cumănace) la Traian, se ceară pace, făgăduind că va face
7 oricîte i se vor porunci. Iară împăratul Traian i-au/poruncit ca armele și mașínile (uneltele) cele de războiu și de stricat ziduri, împreună cu meșterii carii le făcea, și cu cei fugiți se i se dea; cetățile și turnurile se le strice; din părțile care le cuprinsese de la vecini se iase, și pre aceia se-i ție pretini sau protivnici, pre carii vor ținea și romanii. Condițiile acestea Decheval, după ce fu adus înaintea lui Traian, cît de cît trebui se le priimească și, căzînd la picioarele lui Traian, i s-au închinat.

Traian, după ce au așezat acestea, s-au înturnat în Italia, și solii lui Decheval s-au slobozit în senat, unde lepădînd armele și cu mînile încleștate ca și șerbii, puținele au cuvîntat și cu umilință. După ce s-au întărit pacea, numiții soli iarăș au încins armele, și împăratul Traian au ținut foarte frumos triumf de dachi, poreclindu-se și Dachic."

Pînă aicea sînt cuvintele lui Dion Cassie [1], cu carele se lovește Petru Patrichie și Magistru [2], numai cît acesta zice: 1. că Decheval pentru aceaia au trimis acuma dintră cei cu cugime, *pilofórus*, soli la Traian, pentru că aceștea era mai de frunte decît comitii, οἱ κόμηται de carii au fost solii cei mai dinnainte, 2. că Decheval au dat romanilor toată partea Dachiei cîtă au fost cuprins Traian, ce nu e de a se crede că așa ar fi fost dată Dachia pînă în Sarmizoghetuza, ce e prea mult; ci mai bine zice Dion că au întors cît au fost cuprins de la vecini, nu romanilor, ci stăpînilor celor dintîi, precum se va vedea din cele ce se vor însemna la anii viitori.

Dion nu numește locul în care au fost bătaia aci adusă, drept aceaia lezne las se fie fost pre șesul Turdzei[a], precum voiaște Catona [3], nu sîngur, tătuș întreb, pentru ce n-au fost pre șesul Jíbetului, cum vreau alții mai mulți?

În cîtu-i despre solii dachilor cei la Roma trimiși și în senat intrați, însemnă că senatul de-atunci îndată au poruncit de li s-au cioplit chipurile din marmure tocma cum era făcuți la statură, la fisognomie și la haine, adecă: obrazul, grumazii, peptul și picioarele cu cioarecii din marmure albă; iară cugîma, părul și țundra (sugmanul), din marmure neagră; gluga, iarăș din marmure albă, tocma cum iaste portul românilor celor ce lăcuesc pre lîngă Sibiiu. Chipurile sau státuele acestea încă de-atunci s-au ținut în Capitoiul Romei pînă la anul 1775, luna lui fevruarie, cînd au luat patriarhul Evlavie al șeselea moștenirea S. Petru (il Possesso). Eu încă atunci le-am văzut.

[1] In *Trajanum*. [2] *De legationibus*. [3] In *Synopsi chronologica*, part. 2, sect. 1./

8 **Anii 103—104.** Care s-au întîmplat întru acești doi ani, pentru aceaia le scriu și pun înainte cu cuvintele lui Dion Cassie, ca să se vază

---

[a] Îndoiala lui Șincai a fost confirmată de cercetările ulterioare. Luptele cu dacii nu s-au dat pe Cîmpia Turzii, ci pînă la Sarmisegetuza, pe un aliniament care urmează drumul de la Porțile-de-Fier — Sarmisegetuza.

cu cîtă credință s-au fost zis acelea, care se cuprind în *Istoria românilor* partea 2, § 4, 5. Așadară Dion zice:

„Cînd se fac acestea, iată vine veste că Decheval multe face împrotiva păcei: cîștigă arme, priimește pre cei fugiți, întărește cetățile, pre neamurile de prin pregiur le îndeamnă prin solii săi la răscoală și pre cei ce nu-l ascultă îi prădează și că pîn-acuma încă au cuprins o parte a ținutului iazigilor, carea în zădar o-au cerut aceștea dup-aceaia îndărăpt, că Traian nu li-o-au întors.

Pentru pricinile acestea, Decheval, de la senat iarăș s-au judecat protivnic romanilor. Iară Traian însuș, și nu prin povățuitori, au isprăvit acel războiu. Și măcarcă Decheval era cu mult mai slab decît Traian, tătuși puțin au fost de nu l-au omorît pre acesta cu vicleșug. Pentrucă Decheval au trimis în Mesia, în chip de fugiți, pre unii carii se omoară pe Traian, la carele și de alte ori, dară mai vîrtos în vreme de războiu era tocma slobod a intra; ci acei în chip de fugiți n-au cutezat a face acea fără de lege pentrucă unul dintră dînșii, după ce au căzut în prepus, s-au prins și trăgîndu-se la munci, au descoperit vicleșugul. De-aci Decheval pre Longhin, povățuitorul romanilor, carele era foarte învățat în meșteșugul de oaste, la atîta l-au adus (prilejuind ca cum ar vrea se facă ce el ar porunci), cît au mers la dînsul. Pre acesta, după ce au mers, au poruncit de l-au legat și înaintea tuturor l-au întrebat despre sfaturile lui Traian; ci nemica putînd scoate din gura lui, au poruncit se-l dezlege și la închisoare se-l țină; apoi s-au rugat prin cărți lui Traian ca, pentru slobozirea lui Longhin, săse împace cu sine. Căruia Traian așa i-au respuns cît s-au vezut nici a prea prețui pre Longhin, nici a nu-l băga în vreo samă, ca pre unul a cui moarte nu o vrea, dară viața încă nu i-o prea poftea. Care pînă cînd le-au socotit Decheval și au cercetat ce ar trebui se facă, Longhin, bind veninul carele-l căpătase, au murit.

Într-aceaia Traian au făcut pod de piatră preste Dunăre, de care eu însumi nu poci destul a mă minuna. Căci măcarcă au făcut Traian mai multe lucruri minunate, dar podul acela pe toate le întrece. Fost-au făcut pre doaozeci de stîlpi de piatră cioplită și-n patru cornuri tăiată; 9 fieștecare stîlp era, afară de temeiu, înalt 150/de picioare (mathematicești), lat de 60 de picioare, și era stîlpii depărtați unul de altul 170 de picioare și cuprinși cu bolte pe de-asupra. Cheltuiala făcută cu podul acesta au fost nespusă, dară pentru aceaia au fost podul mai minunat, pentrucă s-au făcut în rîu vîltoros și plin de moală și pentrucă apa rîului nu s-au putut abate într-altă parte. Iară eu nu pentru aceaia am spus lățimea rîului, pentrucă doară ar fi prea mare (căci a une ori, cînd inundează, de doao și de trei ori încă e mai mare), ci pentrucă atîta iaste în locul acela, carele e cel mai îngust, decît care mai de-ndămînă de a face pod, loc altul nu s-au aflat. În carele, cu cît cură rîul din lat în mai îngust și iarăș din îngust în mai lat, cu atîta cură mai repede și e mai afund, ce îmărește greutatea cea de a face pod. Din care lucru lezne se poate înțelege inima cea mare a lui Traian.

Podul acela, noao nu ne iaste de folos, căci nu se trece pre dînsul, ci stau stîlpii numai de-a fala, ca și cînd ar fi acuma făcuți, ca să se cunoască dintrînşii că nu iaste ce n-ar putea face mintea omenească. Traian au făcut podul acesta că se temea ca nu cumva, înghețînd Dunărea, să se pornească vreun războiu asupra romanilor celor dincolo; carea de cumva s-ar întîmpla, se poată lezne trece oştile preste dînsul. Ci Adrian, temîndu-se ca nu cumva varvarii, omorînd păzitorii podului, mai lezne se treacă în Mesia, au poruncit se rîsipească părțile cele de-asupra ale podului. Drept aceaia Traian, după ce au isprăvit podul, au trecut Dunărea, apoi mai mult fără de primejdie decît în grabă s-au oştit şi de-abea au învins.“ [1]/. . .

[1] In *Trajanum*.

Anul 105. Fiindcă „împărăției romanilor prea mult i-ar fi scăzut, de n-ar fi cuprins Traian, împăratul cel mai mare şi mai viteaz, Dachia, ațițat fiind şi de împrotivirile dachilor şi de bunătatea țerei, zice Cheleşeri [1], acelaş împărat, cît au isprăvit podul, îndată au trecut Dunărea şi bătîndu-se, aşa de reu au înfrînt pre dachi, cît n-au remas nici carii se agonisească pămîntul, nici carii se lăcuiască prin cetăți“ [2]. Drept aceaia în anul acesta şi în cei doi ce urmează [3], foarte mulți lăcuitori au dus în Dachia din toată lumea romanilor [4], dară mai ales din Roma şi din Italia, precum adeverează înscripțiile, care pînă-n zoia de astăzi custă, mai cu samă în Ardeal [5]; din care inscripții aceaia încă se dovedeşte, că nu numai gloate mişele, ci şi familii de frunte au fost duse sau strămutate în Dachia. Lung aşi fi în vorbă de aş numera toate familiile, cîte se află în înscripții, ci tu le ceteşte la Fridválschi [6]. Ceteşte şi cele ce am scris în *Istoria românilor* (carea s-au typărit în sfîrşitul cărindariului de anul 1807), partea 2, § 8, 9, 10. Eu, la anul acesta, mai multe nu înşir, fără numai că nu e cu neputință se fie fost şi din familia Corvinilor [a] (din carii a fi prăsît, Matiáş, craiul Ungariei, cu de-adinsul dorea să se arete [7]) aduşi în Dachia, măcarcă Corvinii în înscripții nu se cetesc.

[1] Samuel Köleseri in *Aurar. Romano-Dacic.*, cap. 1, nro. 5. [2] Eutropius, lib. 7; Paulus Diac., lib. 10. [3] Katona in *Synopsi chron.* [4] Eutropius et Paulus Diaconus, ll. cc. [5] Fridvalskii, *Inscript. Dacic.* [6] Eaedem *Inscript. Dacicae.* [7] Zamoscius in *Analectis Dacicis*, cap. 11.

Anul 106. Traian, după ce au învins şi stîns pre dachi, au zăbăvit în Dachia, Mesia şi Thrachia pînă la anul 108, precum se va adeveri de-aci încolo. În anul acesta, 106, mai mult au fost în Dachia, pentrucă au sepat vistieriile lui Decheval de supt albia Streiului [1], au jărvit și mulțămit zeilor, întîiu pentrucă au putut învinge pre Decheval și a suppune Dachia romanilor [2], a doaoa pentrucă au aflat vistieriile [3], au cinstit cu foarte multe și frumoase daruri pre Marc Lichínie Muchian pentru bună purtarea lui în războiul cu dachii [4], au dires cetățile cele stricate ale Dachiei și au zidit unele noao de iznov, care sînt: Caputbóvis (Capul Boului), Nicopoiul Valahiei, Theodora sau Turnul, la capul podului cel din Valahia, și Puntea, la capul podului cel din Bulgaria [5], și mai pre-urmă au făcut căile și apedusurile despre care destul am cuvîntat în *Istoria românilor*, part. 2 § 11, carea o vezi./ . . .

---

[a] Matei Corvin pretindea că se trage dintr-o familie romană. Genealogia aceasta fusese stabilită în vremea domniei lui şi într-o epocă în care genealogiile cele mai neverosimile erau alcătuite de „savanți“ întreținuți la curțile regale şi princiare. Aşa cum arată documentele şi mărturiile contemporane, Matei Corvin era de origine română, dintr-o familie de nobili mărunți din Hațeg. Stîrpirea dacilor de către romani este un argument, pentru unii din reprezentanții Şcolii ardelene, în demonstrarea purității romane a originii poporului român.

---

11 [1] Dion Cassius, in *Trajanum*. [2] *Inscriptio Dacica*, 3. [3] *Inscr.*, 69. [4] *Inscript.*, 43. [5] Procopius *De aedif.*, lib. 4, c. 6./...

Anul 271. „În anul (zice Paul Diaconul, în cartea 10) de la zidirea
41 Romei 1027, Avrelian s-au făcut al 32 împărat, după Avgustul Octavian. Acesta s-au născut din tată de mijloc și, precum zic unii, din colonul lui Avrelie, senátorului celui prea vestit din Dachia-cea-Rîpoasă, carea iaste întră Dachia și Machidonia, bărbat puternic în războae, ci de o inimă nestîmpărată și cam plecată spre vărsare de sînge; carele cu osîrdie au învins pre gothi în Dunăre, și împărăției romanilor i-au întors otarele cele mai de demult". Paul Orosie, în cartea 7, cap. 23, încă scrie: „Avrelian mergînd cu oaste la Dunăre, pre gothi tare i-au bătut și împărăției romanilor i-au întors otarele cele mai de demult. De-acolo întorcîndu-se la resărit, pre Zinovia, carea după moartea bărbatului său, a lui Odenat, cuprinsese Syria, mai mult cu frică decît cu bătae o-au suppus. Pe Tétric încă, carele în Gallia nu putea așeza gîlcevile ostașilor săi și scrisese: «*eripe me his, invicte, malis*», adecă: «scoate-mă, nenvinsule, din reutățile acestea» și, drept aceaia, ca pre un vînzătoriu al oștilor sale, fără muncă l-au biruit. Așa, ca un cîștigătoriu al doilea al războiului și al Meazănoaptei, cu mare mărire au
42 ținut / triumf." Din cuvintele lui Paul Diaconul chiar se vede că Avrelian n-au fost născut în Syrmiu, precum scrie Catona [1], ci în Dachia-cea-Rîpoasă, adecă în partea Mesiei, carea s-au numit după aceaia Dachia Rîpoasă, precum se va arăta la anul 274.

---

[1] In *Synopsi chronologica.*

Anul 272. Care le-am adus la anul trecut din Orosie, nu toate s-au făcut în anul acela, ci în trei ani după olaltă s-au întîmplat, precum mărturisește Vopisc [1], adecă: pre gothi i-au bătut Avrelian și atunci și în anul de-acum; pre Zinovia o-au suppus în anul acesta, pe Tetric l-au învins în anul 273 [2].

---

[1] In *Aurelianum.* [2] Calvisius in *Op. chron.*; Katona in *Synopsi chron.*

Anul 274. Acesta iaste anul cel însemnat și încă și de price întră mine și întră d. directorul Eder, carele prea aspru au scris în coantra *Cererei* sau *Inștanției* ceii în anul 1791 date împăratului Leopold II, de românii din Ardeal. În *Critica* sa au voit numitul Eder se arate cum că românii ar fi de viță varvari, nu romani, pentrucă (zice el) pre colónia de Traian dusă în Dachia Veche, împăratul Avrelian, în anul acesta, o-au trecut Dunărea și o-au așezat în partea Mesiei-de-Gios, a Mesiei-de-Sus și a Dardaniei, precum scriu Flavie Vopisc [1], Evtropie [2], Paul Diaconul [3], Sextul Ruf [4], Calvisie [5], Brieție [6] și alții.

Cum că împăratul Avrelian vrînd a merge împrotiva persilor, în anul acesta au scos leghioanele din Dachia Veche și o parte a coloniei și le-au așezat de-a dreapta Dunărei, nu se poate tăgădui, dară a îngădui încă nu poci, cum că toată colonia o ar fi trecut în Dachia-cea-Noao, pentrucă cei mai mulți dintră coloni au trebuit să fie dați spre economie, carea așa lesne știu că nu o-au lăsat, mai vîrtos după atîta mulțime
43 de vreme, cît au fost întră Traian și întră Avrelian,/ precum scrie și Sarnichie [7], care argument, de se va vedea slab, din cele ce vor urma la anii viitori, încă se va dovedi că, pînă la venirea bulgarilor, romanii stătornicește au stăpînit și de-a stînga Dunărei, carea arătîndu-o, se arată cum că nu toată colonia au fost trecută de Avrelian în Dachia-cea-Noao. Vezi despre aceasta și *Dialogul* care l-am făcut despre români.

Din partea coloniei carea au remas în Dachia Veche, și din romanii cei de Crumn trecuți preste Dunăre (vezi la anii 812, 813 și 814), s-au prăsit apoi toți românii cîți sînt de-a stînga Dunărei, cum cură în Marea Neagră; iară din partea coloniei carea s-au trecut Dunărea și s-au așezat în Dachia-cea-Noao, așișderea și din romanii, pre carii i-au dus Marele Constantin în Thrachia, Machidonia și Thessalia, s-au prăsit românii cei ce sînt de-a dreapta Dunărei, carii s-au numit după aceaia, amu vlahi [8], amu cotzo-sau cuzo-vlahi [9], iară mai pre-urmă, țințari [10], tocma cum s-au numit și cei ce au remas de-a stînga Dunărei, întîiu români [11], apoi abotriți [12], după aceaia comani și paținachite [13], mai pre-urmă munteni, moldoveni, mărgineni, mocani, frătuți [14]; ci, oricum s-au numit sau se numesc și acum, tot de o viță și porodiță sînt, adecă romani de sînge, precum firea și vîrtutea îi mărturisește, și eu, la anii viitori, tot mai pre larg voiu arăta, pentrucă la anul acesta numai Dachia-cea-Noao o voiu mai scrie. Așadară:

Dachia-cea-Noao, după cum mărturisesc Flavie Vopisc, Sextul Ruf și Evtropie [15], au fost de-a dreapta Dunărei, așezată de Avrelian avgustul, într-o parte a Mesiei-de-Gios, în altă parte a Mesiei-de-Sus și într-o parte a Dardaniei; și au fost împărțită în doao, adecă în Dachia-cea-Rîpoasă și în Dachia-cea-de-Mijloc. Dachia-cea-Rîpoasă se întindea pre lîngă țermurii Dunărei, numai prin Dunăre fiind despărțită de Dachia lui Traian sau cea Veche; se ocîrmuia prin consulariu, carele avea supt stăpînirea sa mai multe cetăți, întră care cea mai de frunte au fost Rațiaria [16], ce se numește acuma Arezár [17] sau Nicopoiul Bulgariei [18]; Dachia-cea-de-Mijloc cădea mai departe de Dunăre, spre
44 Dardania, ocîrmuindu-se iarăș prin consulariu/și avînd metrópolis

cetatea Sárdichei [19], care fu vestită pentru soborul ce s-au ținut întrînsa la anul 346, și acum se chiamă Triadița [20].

Greșesc așadară cei ce zic că Dachia-de-Mijloc e Ardealul.

[1] In *Aurelianum*. [2] Lib. 9. [3] Lib. 10. [4] In *Breviario rer. Rom.* [5] In *Opere chron.* [6] In *Chron. univ.* [7] *De rep. Goth.*, lib. 4, c. 5. [9] Choniates, lib. 1, *De Isacio Angelo*, c. 6. [8] Cantacuzenus, lib. 3, c. 53; Anna Comnena, *Alexiados* lib. 5; Zonaras, lib. 18, nro. 23. [10] Usus. [11] Authores sub quatuor prioribus num, citati. [12] Eginhardus ad ann. 824; Lucius, lib. 1, c. 15. [13] Zonaras, Anna Comnena, Cantacuzenus et Gregoras, ll. cc. [14] Usus. [15] Ll. cc. [16] Hierocles in *Notit. imperii orient.* [17] Hofmannus in *Lexico*. [18] Niger in *Geogr.* [19] Hierocles, l. c. [20] Bruzen in *Dictionario*.

Anul 275. Bine au lucrat, sau reu, împăratul Avrelian, cînd au luat leghioanele și o parte a coloniei din Dachia-cea-Veche și le-au așezat în cea Noao, precum s-au arătat la anul trecut, nu am de a zice, ci aceasta o însemn, că românii cei de-a stînga Dunărei, mai vîrtos cei din Ardeal, pînă astăzi pomenesc pre împăratul Avrelian cîntînd cu jale: hai, Lerom, doamne! Adecă: hai, Avreliane, doamne! cînd colindă la Crăciun.

După ce au așezat lucrurile Dachiilor, împăratul Avrelian, în anul acesta, au pornit asupra persilor cu leghioanele a cărora familii le așezase în Dachia-cea-Noao, ca se nu cadă în mînile varvarilor pînă se va înturna cu leghioanele, și agiungînd la Iraclia Thrachiei, fu ucis de libertul său, anume Mnestheiu, în locul ce se zicea Cetatea Noao[a], ἐν τῷ καίνῳ λεγομένῳ φρουρίῳ [1], în 20 martie [2], după ce au împărățit anii 5, luni 4, zile 20 [3]. Avrelian n-ar fi fost reu împărat, numai de ar fi fost mai milos și de n-ar fi pornit a noaoa goană asupra creștinilor. După 6 luni [b] fu de la senat numit, în locul lui Avrelian, împărat M. Clavdie Tacit [4].

[1] Georgius Syncellus, p. 385; Zonaras, tom. 1, p. 637. [2] Katona in *Synopsi chron.* [3] Io. Georg. Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi*, t. 1, catal. 5 impp. Rom. [4] Katona, l. c. /...

131 **Anul 475.** Ostrogothii, nendestulindu-se cu Dachia-cea-Rîpoasă, în anul de-acum au cuprins mai multe cetăți ale Illyricului, nici s-au odicnit pînă ce n-au dobîndit de la avgustul Zinon Pavtália [1], despre carea așa scrie Lecvien [2]: „Pre Pavtalia Ierocle o socotește între cetățile Dachiei-de-Mișloc, pre carea Ptolemeu și Stefan o pun în Thrachia-cea-Veche, iară Procopie, în cartea 4 *Despre olate*, cap. întîiu, o pune

---

[a] Aurelian a fost omorît de Mnestheus, libertul său, la Cenophrurium, în 4 ianuarie 275.

[b] După moartea lui Aurelian urmează un interregn de 6 luni, cel mai lung pe care-l cunoaște istoria imperială. Soldații cereau Senatului să numească împărat, iar Senatul, la sfatul lui Tacit, le-a îngăduit soldaților să-și aleagă împărat.

în Illyric și zice că Iustinian o au dires; ci ciocoii grecești reu au scris «Pantalia» în loc de «Pavtalia» mutînd υ în ν pentrucă în numísme chiar se zice: Ουλπίας Παυταλίας.

Visigothii încă așa s-au purtat în Gallia, cît i-au căutat avgustului Iulie Nepot a le da Arvernul, cetatea cea de multe ori de dînșii încungiurată. După a căriia dare, spre nenorocirea sa, avgustul Iulie Nepot au pus povățuitoriu oștilor sale celor din Gallia pre Oreste, carele în scurt tîmp s-au rădicat asupra împăratului său și în 28 avgust l-au fugărit în Salóna, iară pre fiiul său, Romul, l-au făcut împărat, pre carele romanii l-au poreclit *Augustulus*, pentrucă era tinăruț, ca să se plinească întrînsul amîndoao numele și a lui Romulus, urzitoriului Romei,
132 și a lui Augustus,/urzitoriului împărăției, precum s-au plinit în Constantin al optulea, carele au perdut Țarigradul, numele lui Constantin celui Mare, pentrucă și unul și altul au fost fiiul Ilenei, precum se va vedea la anul 1453[3].

[1] Katona in *Synopsi chronologica*. [2] Michael Lequin in *Oriente christiano*, t. 2, p. 307. [3] Katona, l. c.; Baronius ad h. a.

Anul 476. Acesta e anul cel de jele, în care Roma, biruitoarea neamurilor și stăpîna lumei, căriia asemenea n-au fost, nu iaste, nici va fi, așa au căzut [a], cît nu s-au mai sculat, nici se va mai scula mai mult, pentrucă în anul acesta au chiemat cei ce prindea partea lui Iulie Nepót , pre Odoácher, craiul hérulilor, în Italia, asupra lui Rómul Avgustulul, carele mergînd cu herulii, cu trichilingii și cu alte neamuri, au bătut Ticínul, cetatea Italiei, au omorît pre Oreste în Placența, pre Paull în Ravenna și pre Romul Avgustulul, desbrăcîndu-l de porfyră, l-au sîrgunit în Luculán, cetatea Campaniei, dară pre Iulie Nepot tot nu l-au pus iarăș împărat, ci stăpînirea Romei și a Italiei și-o-au ținut șie Odoacher, îndestulindu-să cu titul numai de craiu. Nici au mai avut Roma de la Odoacher începînd, pînă acuma, împărații săi, pentrucă Carol cel Mare și următorii lui numai cît s-au numit împărații Romei, dară Roma nu o-au stăpînit [1].

Avgustul Zinon, împăratul Resăritului, încă nu bine au îmblat în anul acesta pentrucă Basilisc [b] despre carele s-au vorbit la anul 468, s-au rădicat asupra lui și l-au fugărit din thron, iar pre Marc, fiiul său, l-au numit chesariu [2].

[1] Cassiodorus in *Chronico*; Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.*
[2] S. Theophanes in *Chronographia* ; Katona, l. c. / ...

---

[a] Căderea Romei n-a produs în lumea contemporană impresia pe care și-au imaginat-o istoricii de mai tîrziu. Mai întîi, unitatea imperiului nu mai exista, iar apoi Odoacru i-a cerut lui Zenon să-i acorde rangul de patrician roman și să-i delege lui conducerea Italiei.

[b] Basilisc era fratele Verinei, soția lui Leon I. Verina vrînd să-l pună în locul lui Zenon pe Patricius amantul său, se organizează o conspirație, al cărei șef e Basilisc. Zenon află la timp și fuge cu ai săi în Isauria.

240 **Anul 889.** În anul acesta, iarăș au trimis împăratul Leon Filosoful oaste asupra lui Simeon, pre apă și pre uscat; pre mare au trimis pre
241 Evstatie patrichiul și drungáriul, iară pre/ pămînt pre Nichifor Foca,
carii au agiuns pînă la Bulgaria. Dar împăratul poftind pace, au trimis pre Constantinache vistieriul la Simeon, se vorbească despre dînsa; ci Simeon văzîndu-se încungiurat de oști, pre Constantinache l-au ținut înșălătoriu și l-au pus supt pază, și el s-au dus împotriva lui Foca cu ale căruia oști cuprins fiind, „ungurii", precum scrie Constantin Porfyroghenetul [1], „au trecut Dunărea și bătîndu-se cu Simeon, după ce l-au învins și fugărit pre el, pînă la Preslava au venit, apoi închizînd pre Simeon în cetatea ce se chiamă Múndagra, s-au întornat acasă, în carea vreme au avut povățuitoriu pre Leúntica, feciorul lui Arpad". Nici e de-a nu se crede că Leuntica au povățuit pre unguri în războiul acesta, pentrucă Leon Grammaticul [2], din carele am scris cele mai dinainte, numai atîta scrie la anul trecut despre Arpad și Cusan, că Scler cu dînșii au făcut legătură, iară nu că ei au povățuit pre unguri asupra lui Simeon.

Biruința, carea o-au avut ungurii de la Simeon, așa o scrie Leon Grammaticul la anul mai sus adus: „Simeon, cuprins fiind cu oștile lui Foca, turcii au trecut Dunărea și au robit Bulgaria. Acestea înțelegîndu-le Simeon, au pornit asupra turcilor, carii trecînd iarăș Dunărea, s-au lovit cu bulgarii și fugărindu-se Simeon, de-abea au scăpat întreg în Drăștior. Iară turcii au cerut de la împăratul se cumpere pre bulgarii cei robiți, carea poftă a lor o-au și plinit, trimețînd cetățeni din Țarigrad, carii se dea prețul robilor. După acestea Simeon, prin Evstatie drungariul, au făcut vorbă de pace, carea împăratul lezne o-au priimit și ca se-o și facă, au trimis pre Leon Herosfáctul. Drept aceaia Nichifor vrea să se întoarcă cu oastea, așișderea și Evstatie drungariul. Ci pre Leon Herosfactul nici la voroavă nu l-au lăsat Simeon, ba ce e mai mult, l-au pus supt pază. După aceaia Simeon s-au gătit asupra turcilor și neavînd aceștea ajutoriu de la romani, ba încă nici gătiți fiind de bătae și lipsindu-le armele, pre toți i-au omorît." Aci înțelege că pre toți aceia, pre carii i-au găsit acasă, i-au omorît, pentrucă Constantin Porfyroghenetul la locul mai sus adus, așa scrie despre toate acestea: „Simeon, după ce iarăș au făcut pace cu împăratul romanilor și au
242 dobîndit/ prilej, au trimis soli la paținachi și au făcut legătură cu dînșii,
să se scoale împotriva turcilor și se-i șteargă de pe fața pămîntului. Și cînd s-au dus turcii la oaste, paținachitele cu Simeon au mers asupra lor și au omorît toate familiile, fugărind pre cei ce era lăsați spre paza țerei de-acolo. Așadară turcii înturnîndu-se și aflîndu-și țeara pustie și jăfuită, s-au mutat cu așezemîntul în țeara aceaia, în carea pînă astăzi lăcuesc; adecă în țeara aceaia despre care am zis că se numește de la rîuri. Iară locul care îl ținea mai nainte turcii, de la rîul ce cură printrînsul, se numește Etel și Cuzu, în carele acuma lăcuesc paținachitele, de carii fugărindu-se turcii, s-au așezat acolo, unde lăcuesc acuma." Vezi și acelea care s-au scris la anul 834.

Fugărindu-se ungurii prin paținachite din Etel și Cuzu, adecă din Moldova, au trecut în Galiția, povățuiți fiind de Alm, carele încă trăia, unde au fost priimiți de silă, bucuroși; pentrucă scrie Anonymul Belei[3] precum urmează: „Iară povățuitorii rutenilor, măcarcă fără de voia lor, toate le-au dat lui Alm, cîte au poftit, numai cît l-au rugat ca, lăsînd Galiția, se treacă peste pădurea Hóvoș spre apus, în Pannonia, carea mai dinnainte au fost țeara lui Attyla... în carea țeară ar lăcui sclavi, bulgari și vlahi și păstorii *romanilor*“. Apoi în capul al 11 așa scrie: „După ce s-au odihnit povățuitoriul Alm o lună în Galiția, povățuitoriul Galiției și ceilalți soți ai lui, ai cărora prunci era zălog, au rugat pre Alm și pre boierii lui ca se treacă peste pădurea Hovoș spre apus, în Pannonia, căci zicea că țeara aceaia ar fi prea bună și cură întrînsa prea vestite rîuri, care s-ar chiema, precum am zis mai în sus: Dunăre, Tysă, Vag, Murăș, Cryș, Timiș și altele, carea și mai nainte ar fi fost țeara lui Attyla și murind el, o-ar fi cuprins romanii, așezînd pre păstorii săi pînă în Dunăre, iară țeara, care zace între Dunăre și între Tysă, o-ar fi cuprins Reán, marele povățuitoriu al Bulgariei (vezi anul 666), moșul (moșului) povățuitoriului Salán, pînă la otarul rutenilor și al polonilor și au așezat acolo lăcuitori sclavi și bulgari.

Iară țeara, carea iaste între Tysă și între pădurea Igfon, ce zace
243 spre Ardeal, de la Murăș pînă la Someș, o-ar/ fi cuprins povățuitoriul Morout, al căruia nepot s-au chiemat de unguri Menomorout, pentru aceaia, pentrucă avea mai multe țiitoare și în țeara aceaia ar lăcui neamurile, care se numesc cózari [a].

Iară țeara, carea iaste de la Murăș pînă la cetatea Urstia (Orșova sau Rușava), o-ar fi cuprins povățuitoriul Gáad (alții îl chiamă Glad), carele au eșit din Vidin cu ajutoriul comanilor, dintru a căruia sămînță s-au născut Othum, pre carele mai tîrziu, pe vremea sîntului Stefan, l-au omorît Súnad, fiiul Dobúcei și nepotul craiului, în cetatea lui, lîngă Murăș, pentru aceaia, pentrucă pururea s-au împotrivit numitului craiu; drept aceaia craiul au cinstit lui Sunad muierea lui Othum cu toate averile lui, pentru slujba cea bună.“ Merge mai încolo Anónymul Belei și scrie în capul 12: „Atunci cele mai de frunte persoane, care se numesc hetumogiari (șepte unguri) și cei șepte povățuitori ai comanilor, al cărora nume l-am zis mai sus, cu rudeniile, slugile și sluginicile sale, din sfatul și cu ajutoriul rutenilor, au eșit din Galiția în țeara Pannoniei. Și așa, trecînd prin pădurea Hovoș, s-au pogorît în părțile Húngului (ale Ungvárului) și locul, care l-au cuprins dintîiu, l-au numit Múcaș, pentrucă cu prea mare muncă au sosit la țeara, carea o poftea.. Iară sclavii, lăcuitorii țerei, auzind venirea ungurilor, s-au prea înfricoșat și de bună voea sa s-au supus lui Alm.“

Care fiind așa, precum s-au scris aci, greșesc toți carii pun venirea ungurilor în Ungaria de-acum la alt an. Greșește și Anonymul Belei întru aceaia că amestecă partea Ungariei cea de-a stînga Dunărei, cu

---

[a] Cozari — cazari (probabil că o dată cu plecarea ungurilor din Lebedia a plecat și un trib de cazari cu care se învecinau).

Pannonia, carea au fost de-a dreapta Dunărei, cum s-au arătat în *Istoria romînilor*, § 6.

[1] Constantinus Porph., *De administratione imperii*, cap. 40, p. 109. [2] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad annum, quo obiit Stephanus, patriarcha C.P. [3] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia septem ducum*, cap. 9 seqq.

Anul 890. După ce au învins Simeon craiul pre unguri, cum s-au arătat la anul trecut, s-au întors din Moldova în Bulgaria, „și aflînd (zice Leon Grammaticul, la locul mai sus adus) pre Leon Herosfactul în Muldagra, au zis cătră / dînsul: « Nu voiu face pace, de nu 244
mi se vor întoarce toți cei prinși ». Împăratul încă au voit se-i întoarcă; și au venit cu Leon Herosfactul Theodór bulgarul, domesticul lui Simeon, carele i-au și priimit.“ După aceasta, oarecîtă vreme au fost pace între romani și între bulgari, ci nu prea îndelungată [1], cum se va vedea la anul 893.

[1] Ioseph. Simonius in *Kalend. ecclesiae univ.*, t. 3, part. 2, cap. 2.

Anul 892. „Întru aceaia, scrie Asseman [1], Arnulf, craiul Germaniei, în luna lui septemvrie 892, au trimis soli la acelaș Simeon, craiul Bulgariei..... ca se înoiască pacea și se nu dea móravilor, nemicilor lui, ajutoriu, carii soli isprăvindu-și lucrul s-au înturnat, în anul următoriu, în luna lui maiu, la acelaș Arnulf.“ Despre Moravia, vezi anul 861.

[1] Assemanus, l. c.

Anul 893. „După ce au murit Nichifor Foca (zice Leon Grammaticul [1]), Simeon cerca prilej de a strica pacea și poftind mai mulți prinși, au pornit asupra romanilor. Iară împăratul Leon au făcut domestic preste scoale pre Catacál, carele avea căsile sale la rabd și împreună cu el au trimis pre Theodosie patrichiul și pre protovestiariul, carii împreunîndu-se, toate legioanele și oștile le-au trecut și dînd bătae la Bulgarófyg, la groaznică fugă s-au dat toți și toți au perit; între carii au fost și patrichiul Theodosie, pentru carele foarte s-au întristat împăratul.“ [a]

Așișderea scriu Simeon, magistrul și logofătul [2], și Gheorghie Chedren [3].

[1] Leo Grammaticus in *Chronographia* ad annum quo obiit Stephanus patriarcha C.P.
[2] Symeon magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 3, in *Leonem Philosophum*.
[3] Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* ad annum 3 Leonis Philos.

---

[a] Datarea luptei de la Bulgarophygon este greșită. Ea a avut loc în 896—897.

Anul 902. Avgustul Leon al şeselea sau Filosoful, în anul acesta 245 s-au însurat a patra oară şi/au luat şie muiere pre Zoe, despre carea şi după moartea împăratului Leon Filosoful se va face pomenire mai adese ori [1].

[1] Katona in *Synopsi chronologica*.

Anul 903. După ce au trecut ungurii în anul 889 în partea ţerei, ce se chiamă acuma cea de Sus, iară mai de demult s-au numit Iazígia, nu Pannonia (precum scrie Ptolemeu [1]), Alm, povăţuitoriul cel mai de frunte între cei şepte povăţuitori ai lor, i-au descălecat în Hung şi împregiurul Hungului, cum s-au arătat la anumitul an, 889, şi întîiu nu prea departe s-au lăţit. Iară după moartea lui Alm, Árpad, fiiul lui, carele i-au urmat în deregătorie, în anul 903, foarte au lăţit ţinutul ungurilor. Pentrucă, cum scrie Anonymul Belei [2]: „În anul de la întruparea domnului Hs. 903, povăţuitoriul Arpad, trimeţînd oştile sale, au cuprins toată ţeara cîtă iaste între Tysă şi Bódrog, pînă la Ugócea, cu toţi lăcuitorii eii şi încungiurînd cetatea Bórşei, a treia zi o-au luat şi i-au stricat zidurile, iară pre ostaşii lui Salan, cîţi au aflat întrînsa, în lanţuri legaţi, i-au trimis în cetatea Hungului..... Înţelegînd acelea ce se făcuse, povăţuitoriul Salan, din ostaşii săi, carii scăpase cu fuga, n-au cutezat a-şi rădica mîna, ci, trimeţînd soli, după obiceiul bulgăresc, au început a se lăuda cu rele şi pre Árpad din batjocură l-au numit povăţuitoriul Hungariei (pentrucă şedea în Hung), şi pre ai lui, húngari, iarăş din batjocură şi lăudîndu-li-se cu reu, i-au întrebat, cine sînt şi de-unde au venit, de cutează a face unele ca acestea? Apoi le-au poruncit se-şi îndrepte greşelele şi rîul Bódrogului se nu-l mai treacă, ca nu cumva venind el cu ajutoriul grecilor şi al bulgarilor, se le întoarcă reu pentru reu şi nici pre unul se lasă, carele se ducă veste la ai săi.

Iară solii lui Salan venind la cetatea Zemplînului şi trecînd Bodrogul, a doaoa zi au agiuns la Arpad şi a treia zi spunîndu-i sînătate de la domnul lor, i-au spus şi porunca. Iară Arpad, auzind solia povă- 246 ţuitoriului Salan celui fălos, nu cu mîndrie, ci cu umilinţă/ au respuns, zicînd: «Măcarcă strămoşul mieu, Attila, craiul cel prea puternic, au avut ţeara, carea iaste între Dunăre şi Tysă pînă la otarul bulgarilor, şi carea acuma o biruieşte Salan, ci eu, nu pentru frica grecilor sau a bulgarilor, ca cum nu le-aşi putea sta împrotivă, ci pentru pretenşugul lui Salan, al povăţuitoriului vostru, ceiu din cădinţa mea o părticea pentru vitele mele, adecă pămîntul pînă la rîul Şiéului, şi preste acestea ceiu de la povăţuitoriul vostru se-mi trimită din graţia lui, doao lagéne pline de apă din Dunăre şi o sarcină de iarbă din fînaţul Olpar, se cerc mai dulci sînt erburile din Olpar, decît erburile din Schythia şi din Dentumogiar, şi apa Dunărei de iaste mai bună decît a Tanaidului?» Şi formos dăruindu-i ca se dobîndească bunăvoinţa lor, au poruncit să se întoarne în patria sa. După aceaia Arpad ţinînd sfat, el încă au trimis solii săi la Salan, trimeţîndu-i 12 cai albi, 12 cămile şi 12 prunci de comani. Muierea lui Arpad încă au trimis lui Salan 12 prunce de ruteni foarte înțelepte, 12 pei de ermelin, 12 soboli și 12 lepingele întraurite. Și s-au trimis de cei mai de frunte boieri."

Nici s-au înșălat Arpad, pentrucă Salan, după cum scrie Anonymul în capul 16, toate i le-au dat, cîte au cerut.

[1] Claudius Ptolomaeus, lib. 3, cap. 7. [2] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia de septem ducibus*, cap. 15.

Anul 904. Arpad, după ce au căpătat pămîntul pînă în rîul Șieului, de la Salan, nu mult au zăbăvit, ci au trimis soli și la Menumorout, povățuitoriul Bihărei, trimețîndu-i și lui daruri, ca lui Salan, și au cerut pămîntul de la Someș pînă în Nyr și pînă la poarta Méseșului; dară Menumorout n-au vrut se plinească cererea lui Arpad. Drept aceaia Arpad au trimis oaste și cu puterea au luat pămîntul, cît ceruse și generalii lui, între carii era și Túhutum, au făcut din piatră semn de otar în poarta Meseșului [1].

Acolo zăbăvind generalii lui Arpad, Tuhutum s-au socotit cum ar putea lua Ardealul, se fie al său, de uric. Drept aceaia au trimis pre Ogmánd, tatăl lui Opafórcoș de au cercat pre-ascuns țeara, carele 247 cercîndu-o, foarte i-au plăcut. / Pentru aceaia, după ce s-au înturnat Ogman la Tuhutum, foarte au lăudat Ardealul și au bulit pre românii, lăcuitorii dintrînsul, zicînd: „Că sînt blahi și sclavi, carii nu au alte arme, fără numai arc și săgeți și povățuitoriul lor, Gelóu, nu e strîngătoriu și nu are buni ostași lîngă sine, nici vor îndrăzni a sta împrotiva ungurilor, căci de la comani și de la paținachi încă multe rele sufere". Auzind acestea Tuhutum, îndată au trimis la Arpad de ș-au cerut slobozenie, se poată trece preste Meseș să se bată cu Gelou, povățuitoriul românilor, și dobîndind slobozenie, „s-au gătit cu ostașii săi și lăsînd în poarta Meseșului pre soții săi, au eșit preste păduri, spre resărit împotriva lui Gelou, povățuitoriului blachilor. Iară Gelou, povățuitoriul Ardealului, auzind venirea lui Tuhutum, și-au strins oastea și au început a grăbi în întîmpinarea lui, ca se-l împedece în porțile Meseșului, ci Tuhutum, într-o zi trecînd pădurea, au agiuns la rîul Almașului; acolo amîndoao oștile s-au întîlnit, despărțîndu-le numai rîul. Iară povățuitoriul Gelou vrea se-i oprească acolo cu segetătorii săi. Ci dimineața în reversatul zorilor, Tuhutum au împărțit oastea sa în doao părți și o parte o-au trimis o țiră mai în sus, ca trecînd rîul fără de știrea ostașilor lui Gelou, se înceapă bătaia, carea așa s-au făcut. Și pentrucă lezne le-au fost a trece, amîndoao părțile deodată au sosit la bătae; s-au și bătut vitezește îmbe oștile, ci s-au învins ostașii lui Gelou și dintrînșii mulți s-au tăiat, dară mai mulți s-au prins. Văzînd aceasta Gelou, povățuitoriul lor, pentru cruțarea vieții sale, cu puțintei au prins fuga, pre carele, cînd fugea la cetatea sa cea de lîngă Someș, gonindu-l nestîmpărat ostașii lui Tuhutum, l-au omorît lîngă rîul Copúșului. Atunci lăcuitorii țerei văzînd moartea domnului său, de bună voia sa dînd mînă, ș-au ales șie domn pre Tuhutum, tatăl lui Horca, și în locul acela ce se chiamă Aștileu, credința o-au întărit cu jurămînt și din ziua aceaia locul acela s-au numit Aștileu

(Eşculeu), pentrucă acolo au jurat; iară Tuhutum din ziua aceaia au stăpînit Ardealul, cu pace şi cu noroc, ci seminţa lui numai pînă la tîmpul craiului s. Stefan l-au avut.“ [2]

Din cuvintele acestea ale Anonymului Belei poţi culege: că pre românii din Ardeal, nu i-au supus cu armele sale, ci ei, din bunăvoinţa lor, s-au supus şi unit cu ungurii, ca se fie asemeni lor, precum au şi fost, pînă cînd s-au işdănit Approbata Ardealului, căci unirea, carea
248 o-au făcut nobilii (boierii) cu sasii/ şi cu secuii în anul 1437, nu e împrotiva a tot neamului romănesc, precum nu iaste nici împrotiva neamului unguresc, carele aşişderea nu se numeşte în unirea aceaia, ci numai împrotiva proştilor iaste. Despre carea unire, mai pre larg se va vorbi la anul în care s-au făcut.

Ioann Hristian Enghel, în *Istoria cea mai Veche a Ţerei Munteneşti*, partea 1, pagina 140, scrie că în anul cel de-acum, 904, au cuprins ungurii toată ţeara bulgarilor, celor de la Tysă. Ci Stefan Catona în *Synópsul* său, urmînd annalistului din Fulda, stricarea cea de plin a ţinutului bulgarilor, celor de la Tysă şi de la Murăş, o pune la anul 897, adecă cu şepte ani mai nainte; ci nu poate fi adevărat, pentrucă Anonymul Belei chiar scrie cum că ungurii, carii se aşezase în anul 889, în părţile Hungului, în anul 903 au început întîiaş dată a cuprinde cîte o parte din ţinutul lui Salan. Despre carele iarăş scrie în capetele 38—42, „Că văzînd cumu-i cuprind ungurii pre-ncet ţinutul şi temîndu-se se nu-l cuprindă cu totul, au chiemat pe greci şi pre Simeon bulgarul întru ajutoriu, ci ungurii i-au învins pre toţi încungiurînd Bălgradul, pre Simeon l-au pus supt tribut.“ Care lucru, de iaste adevărat, nu reu au scris Sigebert, la anul 907, că ungurii au pus supt tribut pre bulgari, numai în hronologie au greşit Sigebert cu trei ani. Vezi şi acelea, care scrie Asseman [3].

Tot la acesta an pune Enghel, în cartea mai sus numită, şi stricarea ţinutului lui Glad. Carele aşa scrie: „Armada lui Glad, stăpînitoriului Bănatului de-acum, la anul 904, au fost, după cum scrie Constantin Porfyroghenetul, din paţinachi, bulgari şi români“. Bătaia ungurilor cu Glad aşa o scrie Stefan Catona în cartea mai sus numită: „Arpad au trimis pre Zuard, pre Cadusa şi pre Boita cu oşti noao de ajutoriu de la cabari împrotiva lui Glad, povăţuitoriului bulgarilor de preste Murăş. Glad, pre bulgari, pre comani şi pre vlahi i-au scos în coantra lor la rîul Témişului; învins fiind, au scăpat în cetatea Cheve zisă, acolo încungiurat fiind, s-au dat pre sine ungurilor, carii trecînd Dunărea, au lăţit groaza armelor sale.“

După ce au luat ungurii Bănatul şi au trecut Dunărea, după aceaia au trebuit se ia Sclavonia, carea s-au numit mai nainte Moravia-cea-Mare, cum s-au arătat la anul 861. Iară despre luarea Moraviei, vezi pre Constantin Porf. [4]/

---

249 [1] Anonymus, Belae regis notarius, in *Historia de septem/ducibus Hungariae* cap. 19—22. [2] Idem, *ibidem*, cap. 44—46. [3] Assemanus in *Kalendario ecclesiae univ.* tom. 3, part. 2, cap. 6. [4] Constantinus Porphyrogeneta, *De administratione imperii*, cap. 41, p. 110, 111.

Anul 905. Cîte scrie Anonymul Belei [1] despre luarea Bihărei de la Menumorout prin unguri, despre venirea secuilor la oastea cea ungurească și despre măritișul fetei lui Menomorout după Zoltan, fiiul lui Arpad, toate mi se văd a se ținea de anul acesta, zică ce va zice Catona [2], carele încă trăia în anul 1808, în luna lui maiu, cînd am vorbit cu el în Buda ca cu un canonic din Colocia.

[1] Anonymus, Belae regis notarius, cap. 50 et 51. [2] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 907. Tot acelaș Catona scrie [1] că Arpad, povățuitoriul ungurilor, de la carele s-au prăsit craii unguresti, de la S. Stefan cel dintîiu pînă la Franțisc cel dintîiu, supt a căruia oblăduire scriu acestea, au murit în anul de-acum, 907, punînd mai nainte următoriu șie pre Zoltan, fiiul său.

[1] Stephanus Katona in *Synopsi chronologica.*

Anul 911. Minunat an au fost acesta, pentrucă amîndoi împărații au murit întrînsul, adecă și Ludovic al treilea, împăratul Apusului au murit în 21 ianuarie, și Leon al șeselea sau Filosoful, împăratul Resăritului, au reposat în 11 maiu. [a] În Ludovic s-au stîns vița lui Carol celui Mare. Lui Leon i-au urmat frate-său, Alexandru al doilea, feciorul lui Vasilie celui dintîiu [1]. „La Alexandru", cum scrie Chedren [2]: „Simeon, craiul Bulgariei, au trimis soli de l-au întrebat, vrea se țină pacea și ținea-l-va și pre dînsul în cinstea în carea l-au ținut Leon împăratul? Ci Alexandru au batjocorit pre soli și aspru vorbind cu ei, au gîndit că va spăriia pre Simeon. Drept aceaia Simeon batjocura și lauda cea
250 cu mînie a lui Alexandru nu o-au suferit,/ ci rumpînd pacea, s-au rădicat cu arme asupra romanilor."

Așișderea scriu Simeon logofătul [3], neștiutul continuator al lui Constantin [4], Gheorghie Monahul [5] și Leon Grammaticul [6].

[1] Baronius ad h. a.; Katona in *Synopsi chron.* [2] Georgius Cedrenus in *Comp. hist.* ad ann. 1 Alexandri aug. [3] Simeon, magister et logotheta, in *Annalibus*, nro. 3, de Alexandro aug. [4] Incertus continuator Constantini, p. 234. [5] Georgius Monachus, p. 564. [6] Leo Grammaticus, p. 488./...

325 **Anul 1186.** S-au arătat la anii 963 și 976 cum că stîngîndu-se vița crailor Bulgariei, celor mai de demult, carii de la venirea bulgarilor de la Volga au stăpînit nu numai preste bulgari, ci și preste români, în amîndoao Dachiile, multă vreme, crăimea bulgărească au venit la

---

[a] Leon al VI-lea moare în anul 912.

români, din carii cel mai dintîiu craiu au fost Samoil; apoi semînța lui și a fraților lui, pînă cînd au supus cu totul grecii [carii fără cădință s-au numit și se numesc romani, numai din acea cauză, pentrucă mai pre-urmă au apucat și repus împărăția romanilor cea de la resărit] pre românii cei de-a dreapta Dunării și pre bulgari, cum s-au arătat la anii trecuți.

Din neamul Comitópulilor, din carele au fost și Samoil craiul, unul dintre patru frați, s-au prăsit Asan, Petru și Ioann sau Ioaníchie, tustrei frați laolaltă, cum arată însuși Ioanichie în cărțile la Inochentie al treilea, papa de la Roma, trimise, care cărți eu le voiu aduce la anii viitori; [Aci numai atîta înseamnă acum de odată, că toată partea aceasta a *Hronicei românilor* cu acela rînd va merge, ca și cea mai dinnainte, începînd de la acești trei frați, Asan, Petru și Ioannichie și pășind din an în an și nu numai despre ei și semînța lor, ci și despre toți românii vorbind.] La anul 1186, așa scrie Nichita Honiat [1]: „Murind muierea, împăratul Isaachie Angel ș-au băgat în cap se ia șie muiere streină și prin soli au pețit pre fata Belei, craiului Ungariei, carea încă nu era în vîrstă de 10 ani; și crutînd numai din scumpete veniturile fiscului, au poruncit ca cheltuialele cele de nuntă să se adune de la cetăți și de la țeri; care lucru au năcăjit pre cetăți, mai ales pre cele din pregiurul Anhialului și pre varvarii lăcuitori ai Hemului, carii mai demult se numea mysi, iară acuma se zic vlahi, i-au făcut șie și împărăției romanilor prea nemici. Pentrucă aceștea, încrezîndu-se strîmtorilor și cetățuicilor, de care prea multe au zidit pre stani de petri, 326 și mai nainte/ puțin gîndea cu romanii, iară acuma, pentru luarea vitelor sale și alte stoarceri care suferise, apriat s-au sculat la arme. Căpeteniile și începătorii răscoalei aceștia au fost doi frați din neamul acela (adecă din români), Petru și Asan, carii, ca se nu se vadă fără de vreo pricină a se scula la arme, au mers la împăratul în Chypsélla și au cerut să se priimească în numerul ostașilor și se li se lase locul din muntele Hem, care nu mult venit aducea. Nedobîndindu-și pofta, — mornăia ca niște nebăgați în samă și nefolosiți și au grăit vorbă mai cu îndrăzneală, cu carea descoperea ce vor se facă, dacă se vor înturna acasă, mai vîrtos Asan, carele era mai îndrăzneț și mai groaznic, căruia din porunca sevastocrátorului Ioann i s-au dat o palmă pentru neomenia lui. Așa, nu numai nedobîndindu-și cererea ci încă și de batjocuri ațîțați, fiind oamenii acei fără de lege, cîte au făcut împotriva romanilor, cine le poate spune?“

Gheorghie Codín [2] mai pre scurt scrie despre răscoala aceasta a românilor, zicînd: „Au împărățit așadară domnul Isaachie Angel noao ani. Pe vremea lui au început războiul românilor și al bulgarilor în coantra romanilor celor creștini; în care războiu tot sufletul s-au robit și mai toate țerile de către apus, care fusese supt romani, s-au prădat.“

Mai pre larg scrie Gheorghie Acropolitul [3] tot despre răscoala aceasta, numai cît el pre români nu-i osebește de bulgari, măcarcă Petru și Asan n-au fost de viță bulgari, ci diaoși români și românii au făcut de-astă dată mai mult, de au și fost și uniți cu bulgarii, cum poți pricepe din Honiat și Codin. Zice așadară Acropolitul: „Cînd împă-

rățea Isaachie Angel în Țarigrad, murindu-i muierea — s-au însurat,
luînd unguroaică, pre fata craiului ungurilor, și gătindu-se de nuntă
crăiască, multe și mari cheltuieli au vrut se facă. Pentru aceaia din tot
ținutul romanilor s-au cules oi, porci și boi și fiindcă de acestea e prea
roditoare Bulgaria, dintrînsa și mai multe s-au poftit. Bulgarii, carii
și mai nainte fusese nemici romanilor și pricină de multe bătăi, robiri,
stricări de cetăți și de mai multe nenorociri în mai mulți ani, mai pre-/
327 urmă, de împăratul Vasilie, pre carele pentru aceaia l-au numit Bulgarocton,
după cum știm din veste și din auz [a], bătuți, pînă pe vremea
împăratului Isachie Angel da tribut romanilor; atunci au făcut răscoală,
îndemnați fiind de un Asan, carele au cuprins ținutul cît iaste între
Hem și Dunăre și toate le-au supus șie; prin carea faptă a lui, foarte
s-au slăbit lucrurile romanilor, pentrucă bulgarii ajutîndu-i schythele
(românii cei de-a stînga Dunărei), pre romani (greci) mult i-au jăfuit.
Pentru aceaia mîniindu-se împăratul Isaachie, au adunat toate oștile
romanilor și au purces asupra lor și lăsînd cele de lîngă mare cu cetatea
Mesemvria, au întrat în muntele Hem. Asan cu oastea sa au remas în
cetățuica ce se numește Strînav și împăratul Isaachie întinzînd corturile,
au încungiurat pre bulgari, ci s-au înșălat de dînșii. Căci unul dintrînșii
făcîndu-se a fi desertoriu, au zis cătră împăratul că au trecut schythele
preste Dunăre. Împăratul turburîndu-se pentru vestea aceaia, măcarcă
a doaoa zi ar fi luat cetățuica, au pornit de-acolo și nu s-au înturnat
pre calea pre carea pornise, ci înșălat fiind de bulgar, mai pe scurtă cale
au mers. Drept aceaia cînd mergea într-o strîmtoare, bulgarii au dat
preste el, au bătut oastea, au prădat toată bagagia, încă și sculele împărătești
le-au răpit; dintre romani, pre mulți au tăiat, tocma puțini
au scăpat cu împăratul, și aceia încă goli. Cu biruința aceasta și jafurile
de la romani, bulgarii prea tare s-au mîndrit, ca și carii au dobîndit
cele mai scumpe din sculele împărătești, afară de aceaia piramidzi
crăești, fiale prea rari, bani nenumerați; încă și crucea cea împărătească,
carea o lepădasă oarecare preot, nu după mult timp o-au aflat
în rîu, carea era toată de aur și avea în mișloc o crucîță făcută din
lemnul Prea sîntei crucei lui Hs. cu mai multe răcluțe împregiur, în
care era moaște de a sînților mucenici, lapte de a născătoarei de Dumne-
328 zeu și cîtva din brîul eii. Împăratul Isaachie, așadară fugind,/ au scăpat
în Țarigrad.“

Craiul ungurilor, a căruia fată o-au luat Isaachie Angel, au fost Bela al treilea, iară pe fată o-au chiemat Constantia, după cum mărturisesc Timon [4], Ciatari [5] și Nadani [6].

Tu, cetitorule bune! poftorește acelea care le-am arătat la anii 1122, 1152, și 1172 și cetește pre Pahimer [7], carele apriat scrie că „Vlahii sau românii, carii lăcuia de la oștezele Țarigradului pînă la cetatea

---

[a] Originea românească a fraților Asănești este de netăgăduit. Totuși, pe baza celor scrise de Acropolitul s-a încercat să se nege contribuția esențială pe care au avut-o românii în răscoala din anul 1186. Scrierea Acropolitului nu poate fi considerată ca document de primă mînă în cercetarea istorică, deoarece, așa cum o mărturisește el însuși, cunoștințele lui sînt „din auzite“, adică a scris mai tîrziu, după ce s-au petrecut evenimentele relatate. Cînd își scria *Cronica*, rolul românilor începuse să scadă în cadrul țaratului bulgar.

Bizia și mai încolo, ἀπὸ τὴν ἐξωτέρω τῆς ἐς Βιζύην καὶ πόρρω, era de un nărav și doară și de un neam cu schythele de preste Dunăre“. Care făcînd, lezne vei pricepe că românii cei de-a stînga Dunărei se numesc de greci schythe și comani. Aceasta de o-ar fi înțeles Eder[8] n-ar fi bîrfit atîtea în coantra românilor.

Tot întru acesta an au murit și Maria, fata împăratului Emanuil Comnen, muierea Belei al treilea și soacra lui Isaachie Angel, întru al căriia loc au luat Bela pre Margareta, fata craiului frîncilor, a lui Ludovic al șeptelea[9]. Pre Vladimir, povățuitoriul Galiției, încă în anul acesta l-au gonit Cazimir, craiul Poloniei, din țeara lui, carele fugind la Bela, craiul ungurilor, aceaia au dobîndit, ca Bela, în loc de a-l ajuta, se pună în Galiția pre fiul său, Andreiu al doilea; ci nu îndelung au domnit acolo Andreiu, pentrucă în anul 1188 Vladimir, cu ajutoriul lui Cazimir, l-au fugărit din Galiția[10].

[1] Nicetas Choniates, lib. 1, *De Isaacio Angelo*, cap. 4. [2] Georgius Codinus, *De originibus Constantinopolitanis*, circa finem. [3] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 11. [4] Timon in *Epit. chron.*, f. 23. [5] Tsatari, p. 171. [6] Nadanyi, p. 106. [7] Georgius Pachymer, lib. 1, *De Andronico seniore*, cap. 37. [8] Iosephus Carolus Eder in *Christi ad Instantiam Valachorum*. [9] Timon in *Epit. chron.*, f. 22 [10] Reva, *Centur.*, f. 12; Kemeny, p. 52; Nadanyi, l. c.

Anul 1187. Despre răscoala românilor asupra grecilor, la anul deacum, iarăș așa scrie Honiat[1]: „Ci nici aceasta e de a se lăsa. Cînd
329 se îngrozea vlahii sau românii/de cutezarea la care se îndemna de Petru și de Asan, temîndu-se de greutatea lucrului, frații aceștea ca se scoață frica din norodul său, au făcut o beserică în cinstea marelui mucenic Dimitrie și au băgat întrînsa mulți îndrăciți, bărbați și mueri, carii cu ochi crunți și sperliți și cu părul despletit, toate le făcea, cîte au obicinuit a face îndrăciții; și pre aceștea i-au învățat se strige cu mînie: « că lui Dumnezeu i-au plăcut ca neamul bulgarilor și al românilor, scuturînd jugul cel îndelungat al grecilor, se-ș cerce slobozenia sa și că pentru aceaia Dimitrie, mucenicul lui Hs., lăsînd mitropolia Thessalonichei și beserica cu obiceiul grecilor, au venit la dînșii ca se le ajute ». Pentru aceaia îndrăciții aceștea, puțin zăbăvind și venindu-și în ori, iarăș se stropșea și cît putea striga ca niște prilostiți: « că nu e de a se lenevi, ci că prinzînd armele, e de a se apuca de greci; și că pre carii îi vor prinde, nu trebuie ținuți sau vînduți, ci fără de vreo milă omorîți, ne priimind vro rugăminte sau vrun preț și că trebue se fie tari ca diamantul ». Drept aceaia întărîtîndu-se tot neamul de prorocii aceștea, au venit la arme; și fiindcă începerea răscoalei au fost cu noroc, au crezut că Dumnezeu vrea mîntuirea de supt jugul grecilor; nici îndestulindu-se cu atîta, s-au slobozit în cetățile și satele cele mai de departe de Hem. Iară Petru, unul dintre frați, ș-au pus coroană de aur pre cap și s-au încălțat cu călțuni mohorîți. De-aci au încungiurat Preslava, — și văzînd că nu o vor putea bate o-au lăsat și pogorîndu-se

din Hem, au bătut multe orașe de ale grecilor, robind mulți oameni de cinste și mîncînd mulți boi, cai și alte dobitoace nenumerate. Venind împăratul Isaachie, iarăș s-au ascuns în strîmtori și în locuri ne îmblate și de-acolo au stat împrotivă. Ci lăsîndu-să o negură de la Dumnezeu, ale căruia ascunsuri sînt în întunerec și acoperind munții, carii se apăra de varvari păzind strîmtorile, grecii pre neștiut au asuprit pe români și spăriindu-i, așa i-au împrăștiat, cît începătorii reutății aceștiia și
330 căpeteniile cu prietenii săi, ca și cîrdul cel de/ porci în evanghelie în mare, așa și ei în Dunăre sărind, au trecut la schythele (românii) din vecini. Iară împăratul, cînd de niminea fiind oprit, putea îmbla toată Mysia (Bulgaria), și pune păzitori în toate cetățile, care mai toate sînt în muntele Hem, ci mai multe sau mai toate sînt zidite pre stanii cei mai mari de piatră, nici una au făcut, ci aprinzînd stogurile cele de bucate și înșălîndu-se prin rugările cele fățarnice ale vlahilor, îndată s-au înturnat, lăsînd răniți pe români. De-unde s-au întîmplat după aceaia, de varvarii (românii) cu mai mare îndrăzneală au năcăjit pre romani."

Merge mai încolo și zice Nichita [2]: „Împăratul Isaachie înturnîndu-se în Țarigrad, se fălea ca cum ar fi potolit răscoala, iară unul dintre judecători, anume Leon Monasteriote, glumea zicînd: că-i pare reu după inima lui Vasilie Bulgaroctonului, carele, atunci cînd au stricat cu totul pre bulgari, au dat poruncă ca, de cumva oarecînd s-ar rădica vlahii și ar vrea se facă rescoală, pilda lui să se urmeze; și acela carele va vrea a se bate cu ei se îmble toată țeara și se țînă taberi întrînsa, acățînd porunca aceasta în mînăstirea lui Sosthenie. Carea poruncă acuma nu se ține, pentrucă împăratul, acelea care au poruncit el să se facă în mai mulți ani, așa de curînd le-au isprăvit, cît nemica de acestea i-au venit în minte.

Iară Asan întorcîndu-se cu prea mari oști de ajutoriu de la schythe, care le alesese după plăcerea sa, și aflînd Mysia, patria sa, curățită și goală de oștile romanilor, mai tare s-au mîndrit și sumețit și nendestulîndu-se cu fericirea și stăpînirea Mysiei, ș-au pus în cap se facă cît mai multă pagubă romanilor și cu tot de-adinsul se unească domnia mysilor (a vlahilor sau românilor) cu a bulgarilor, cum au fost mai de demult.

De ar fi eșit însuș împăratul iarăș la războiu ca mai nainte, doară ar fi mers bine lucrul, ci lăsîndu-și destoinicia pe altă vreme, împăratul au trimis mai mare preste oaste pre unchiul său Ioann Sevastocratorul, carele nu orbește, ci tocma cu laudă povățuind oastea, nu puțină pagubă au făcut nemicilor, carii se pogorîse la șes; dară pentru prepusul că
331 vrea/ se răpească porfyra, s-au măzălit și în locul lui s-au pus chesariul Ioann Cantacuzen, carele avea muiere pre sora împăratului. — Cantacuzen auzind că varvarii (românii) ferindus-e de șes, se țîn în munți, n-au priceput că pentru aceaia se țîn acolo, ca se-ș înoiască puterea și se fie mai fără de primeșdie, ci fapta aceaia o-au tîlcuit a fi frică; drept aceaia s-au tăbărît în mișlocul cîmpului nentărindu-și tabăra, nici punînd păzitori. Drept aceaia asuprindu-se noaptea de varvari, de-abea au scăpat cu oastea foarte bătută, pentrucă unii s-au omorît zăcînd în corturi, alții s-au prins, fugind fără de arme. — Așa învingîndu-se și

fugind romanii, s-au prădat toată tabăra, s-au prins steagurile şi s-au luat veşmintele cele de aur ale chesariului, cele cu colór de ferr străpunse, care le-au înbrăcat Petru şi Asan şi mergînd în fruntea oştilor s-au tăbărît pre şes.“

Scrie mai încolo tot acelaş Honiat că, după perderea aci zisă, în locul chesariului Cantacuzen s-au rînduit povăţuitoriu oştilor greceşti asupra românilor Alexie Brana, carele aşa au povăţuit pre al săi, cît mare nădejde făcuse de a învinge pre români; ci rîvnind ei împărăţia, au lăsat pre români şi au purces în coantra împăratului Isaachie, la Ţarigrad, unde s-au şi tăiat de chesariul Conrád, cumnatul împăratului. Vezi şi pre Calvisie [3] şi care le-am scris la anii 1018, 1019, 1122, 1152 şi 1172 şi vei pricepe că unde se scrie: mysi sau vlahi, se înţeleg români cei de-a dreapta Dunării, iară unde stă: schythe sau comani, se înţeleg românii cei de-a stînga Dunărei [a]; apoi prin romani, tu înţelege pretutindenea greci, pentrucă aceştea s-au apropiat şie fără de vreo cădinţă, numele cel prea mărit al strămoşilor românilor de-acum.

[1] Nicetas Choniates, lib. 1., *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 5. [2] Idem Choniates, *ibidem*, cap. 6. [3] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*.

Anul 1188. „Părindu-i reu împăratului că nu bine au orînduit lucrurile (zice Honiat [1]) cînd au fost dintîiaş dată în Mysia (Bulgaria) 332 — de nou s-au rădicat / cu arme asupra vlahilor şi au eşit însuş cu puţini, carii se afla. Pentrucă auzise că nemicii nu se ţin mai mult în munţi şi dealuri, ci luînd ajutoriu de la schythe, în părţile Agathópoiului s-au tăbărît şi jăfuesc locurile de prin pregiur. Iară întru aceaia s-au chiemat şi celelalte leghioane. — Venind în Tavrocóm, care e un sat ce se lăţeşte pre aici şi pre colo, nu departe de Odriu aşezat, au aşteptat pînă se vor strînge oştile şi au poruncit şi chesariului Conrad ca se iase fără de zăbavă. Acesta — vra se meargă în Palestina, carea se cuprinsese de sarachinii din Eghipt şi pre cînd luase şie muiere, pre sora împăratului. Au şi făgăduit Conrad împăratului că va veni şi împreună cu dînsul se va oşti, ci mutîndu-şi sfatul, s-au suit într-o corabie mare şi noao, şi au pornit în Palestina.

Iară împăratul alegînd o mie de feciori, cărora le-au dat arme şi cai buni, din Tavrocom au pornit asupra nemicilor, trimeţînd bagagia cu şerbii în Odriu. Întru aceaia, carii s-au trimis înainte, unii au adus veste că vlahii prădează locurile de lîngă Lardea şi omorînd pre mulţi, pre mulţi au şi prins şi cu prea mare dobîndă vreau să se întoarne. Drept aceaia noaptea pornind, după ce au sosit la locul ce se numeşte Vastérne, au odihnit oastea. Cu trei zile după aceaia, dimineaţa au pornit spre Verrea şi netrecînd patru parasánge, iată vine un om, carele gîfăind spune că nemicii, nu departe deacolo, se întoarnă cu prada,

---

[a] Mysii sînt o denumire a bulgarilor, după obiceiul de a folosi numele antice la populaţiile mai noi. Prin sciţi sau cumani se pot înţelege şi românii de-a stînga Dunării, dar şi cumanii.

încet pășind, pentrucă nu aflase vreun protivnic și era încărcați de dobîndă. Pentru aceaia îndată împărțind oastea între povățuitori, cu dînșii bine gătiți s-au dus spre calea pre carea mergea nemicii. Pre carii, după ce i-am vezut și ne-au vezut (căci eu încă mergeam cu împăratul, ca un scriitoriu), schythele și vlahii dînd prada la niscare cohorte de alor săi, i-au trimis pre calea cea mai scurtă, se agiungă la munți; cealalți împreunîndu-se, călărimea romanilor o-au așteptat nemișcați, bătîndu-se după obiceiul patriei sale. — Și atunci împăratul scoțînd puținei robi de la dînșii, ca din gurile fearelor, au lăsat calea carea o apucase, și s-au înturnat în Odriu. Ci fiindcă varvarii nu se odihnea,
333 iarăș s-au/înturnat la calea carea o lăsase și mergînd în Berrea, năvălirile schythelor și ale vlahilor cît prin povățuitori învățați la bătae, cît prin sine le-au oprit. Carii măcarcă se temea de romani și se sfiia de aceaia, că împăratul era de față, tătuș, pre ascuns iarăș leșuia și așa năvălea, cît se vedea gata la bătae și trecea dintr-un loc într-altul, nelăsînd vreun prilej. Cînd se grăbea împăratul la Agathopoiu se-i oprească, ei prăda cele din pregiurul Filippopoiului; cînd ajuta pre o parte, ei mergea în partea aceaia carea o lăsase împăratul. Acestea le făcea Asan, carele era prea isteț la minte și prea știia descîlci cele îndoite.

Mai pre-urmă împăratul vrînd se meargă de nou în Zagora și se cerce, în cîtu-i va fi slobod, putea-va aduce pre mysi (români) la aceaia, ca să se dea, din Filippopoiu au mers în Triadița (Sardica). Pentrucă auzise că de-acolo lezne ar putea merge în muntele Hem și că preundeva și cale ar fi întrînsul, afară de aceaia că ar afla apă destulă și pășune pre sama dobitoacelor, de vor merge oștile timpuriu. Ci pentrucă se apropiia bruma, — lucrul acela l-au lăsat pînă în primăvară și poruncind oștilor se erneze în țeara aceaia, el cu cei mai de frunte s-au înturnat în Țarigrad, să se desfăteze cu jocurile din cerc."

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 1.

Anul 1189. Împăratul Isachie Angel, cum scrie Honiat, [1] „cu începutul primăvărei iarăș eșind asupra mysilor și în zădar bătînd cetățuica Lobízului în trei luni întregi, nemica isprăvind s-au înturnat acasă. — Măcarcă prinsese pre muierea lui Asan, și pre fratele lui, pre Ioann (sau Ioannichie) îl luase chizeș, tătuș în mai reu curea lucrurile."

Frideríc Barbaróssa, împăratul Apusului, încă în anul acesta au trecut prin Ungaria cătră Palestina; ci sosind în Bălgradul Serbiei, în 29 iunie, de-acolo de-abea au trecut în doao luni prin Bulgaria [a], așa l-au scărmănat românii [2].

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 1. [2] Arnoldus Lubecensis in *Hist.*, de Friderico Barbarossa./

---

[a] Românii și bulgarii i-au cerut lui Frederic Barbarosa să-i ajute să ia Constantinopolul. În schimb, ei îl vor ajuta în timpul cruciatei. Frederic Barbarosa a respins propunerile românilor și bulgarilor, din care pricină aceștia l-au atacat și cu greu a reușit să ajungă în Imperiul bizantin.

334 **Anul 1190.** „Românii în anul de-acum iarăş au bătut pe greci. Iară împăratul Isaachie Angel", cum scrie Honiat, [1] „pre Constantin Aspiát, pentrucă ş-au apărat oastea, carea o povăţuia asupra vlahilor, zicînd că nu se pot bate ostaşii cu doi prea puternici nemici, cu vlahii şi cu foamea, ci trebue plătită simbria, îndată l-au lepădat din deregătorie şi i-au scos ochii, avînd prepus că, prin apărarea aceaia, aţiţe pre ostaşi asupra lui".

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 2.

Anii 1191, 1192. La aceşti doi ani, nemica am aflat despre bătaia între români şi între greci; ci pe vremea aceasta au trăit Lenstatie sau Levstatie, voivodul Ardealului, cum arată Haner [1].

[1] Georgius Ieremias Haner, periodi septimae *Reg. Hungariae* § 129, nota h.

Anul 1193. La anul acesta iarăş aşa scrie Nichita [1]: „Cînd mergea lucrurile de către apus din reu în reu şi vlahii cu comanii (românii cu moldovenii) strica ţerile romanilor (grecilor) cu sabie şi cu foc, împăratul iarăş eşind şi trecînd Anhialul, prin încurcături merge în muntele Hem. Ci neputînd face lucru vrednic de persoana sa, eşirea aceaia o-au sfîrşit în doao luni. — Iară vrînd împăratul să se întoarcă nu pre aceaia cale pre carea venise, ci pre alta, carea era mai scurtă şi ducea la Berrea prin văi formoase, şi cea mai mare parte a oştilor o-au perdut, şi el ar fi perit, de nu l-ar fi ţinut pronia dumnezeiască. Pentrucă trebuind se meargă pre calea aceaia, carea undeva se mai lăţeşte şi e bună de călărit, el s-au băgat în strîmtori şi rîpele munţilor, pre-unde curea un rîuşor şi s-au închis şi pre sine şi oastea. — Iară despre varvarii carii se arăta de amîndoao lăturile strîmtorei, lezne putea supune că nu bine cugetă. Şi leghioanele, care au mers mai întîiu, fără de bîntuială au trecut, căci nu sosise încă vlahii, carii judecase a fi mai bine ca, 335 lăsînd pre cei din frunte, de/ cei din mişloc să se apuce, între carii era împăratul, ministrii lui şi toată boerimea; nici s-au înşălat vlahii." Că foarte reu au stricat aci pre greci, cum zice şi Calvisie [2].

[1] Nicetas Choniates, lib. 3 *De imp. Isacio Angelo*, cap. 3. [2] Sethus Calvisius in *Opere chronologico*.

Anul 1194. „Sumeţindu-se vlahii, zice Nichita [1], de biruinţele cele multe şi îmbogăţindu-se cu prădzile de la romani luate, căpătînd şi tot feliu de arme, de-aci înainte nu s-au mai putut înfrîna, nici au bătut mai mult numai satele şi ţarinile, ci şi cetăţile cele întărite. Pentrucă Anhialul l-au jăfuit, Varna o-au supus, partea cea mai mare a Triadiţei, ce se zicea mai de demult Sardica, o-au stricat, din Stúmpiu pre cetăţeni i-au alungat, din Nissa încă mulţi oameni şi dobitoace au dus. Drept aceaia împăratul împărţind oştile între povăţuitori, Varna o-au dires şi Anhialul l-au întărit cu turn şi cu pază. Care, măcarcă se vedea a fi vrednice de pronia împărătească, tătuşi protivnicii au remas de-asupra. Ci şi împăratul cu începutul toamnei s-au tras în ţinutul Filippopoiului, ducînd muerile vlahilor cu sine şi împedecînd bărbăteşte năvălirile schythelor."

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De Isaacio Angelo* aug., cap. 4.

Anul 1195. „Împăratul Isaachie Angel", zice Nichita [1], „neputînd mai îndelung suferi năvălirile şi răpirile vlahilor şi ale schythelor şi iarăş înfricoşat fiind, pentrucă Alexie Gvído, povăţuitoriul oştilor de la resărit, şi Vasilie Bataţe, al acelor de la apus, la Arcadopoiu bătîndu-se cu protivnicii, nu numai reu s-au purtat, ci Gvido, după ce au perdut partea cea mai mare a oştilor, au şi fugit, iară celalalt dinpreună cu 336 oştile au perit, de nou au purces în persoana sa, asupra nemicilor. Se culeg şi se scriu pretutindenea leghioanele greceşti şi nu mic ajutoriu se plăteşte. De la socrul său, craiul Ungariei (Bela al treilea), încă ş-au cerut ajutoriu şi lezne au dobîndit de acesta i-au făgăduit că va trimite oştile sale cele de ajutoriu prin Vidin. Drept aceaia avînd oaste întreagă şi luînd cu sine cincisprăzece măji de aur şi mai mult de şese zeci de măji de argint şi cu alte lucruri de lipsă bine gătit fiind, — în luna lui martie au eşit din Ţarigrad cu inimă aprinsă şi împetrită asupra varvarilor, nepunîndu-şi alt termin de înturnat, fără numai cînd va isprăvi toate pentru care mergea. — Cu inima şi sfatul acesta, mergînd la perire, — precum au arătat sfîrşitul, biruindu-ne pre noi vlahii." Pînă aci vorbi Nichita despre împăratul Isaachie, apoi îndată scrie cum au scos Alexie Angel ochii fratelui său, Isaachie, şi au răpit împărăţia Resăritului.

De-aci înainte tot acelaş Nichita Honiat [2] aşa scrie despre împăratul Alexie Angel, zicînd: „Alexie, dobîndind împărăţia, au trimis soli la Petru şi la Asan, vrînd se facă pace cu vlahii, ci în zădar, pentru respunsul cel fălos şi sumeţ al varvarilor şi pentru condiţiile cele ruşinoase şi nesufericioase romanilor. Iară cînd era împăratul la resărit, romanii au năvălit în ţarina bulgărească de lîngă cetatea Serra, ci biruindu-se leghionul romanilor, vlahii pe prea mulţi romani reu i-au priimit şi pre povăţuitoriul lor, pre Alexie Aspiat, l-au prins şi multe cetăţuici au cuprins, care întărindu-le, cu nespusă pradă s-au înturnat acasă. Iară împăratul, vrînd se împedece unele ca acestea, de-aci înainte au trimis pre ginere-său, sevastocratorul Isaachie, cu multe oşti întracolo... De acestea băgînd în cap la ai săi, varvarul Asan, cu mai mare crudzime au întrat în ţinuturile de la rîul Strimón şi de la cetatea Amfípoiu. Iară sevastocratorul, om tînăr fiind şi aflîndu-se pentru perderea vlahilor cea mai dinnainte, după ce au auzit că nemicii prădează ţarina de la Serra, necercînd mai nainte puterea lor, îndată au dat semn cu bucinul şi întîiu întrarmîndu-se şi suindu-se pre cal, întîiu au şi săgetat

sulița în nemici, ca și cînd ar merge la vînat de cerbi sau la oarece joc.
337 Așadară mergînd cît putea,/ fugi ca la 30 de stadiuri; întru atîta s-au
ostenit și călărimea și pedestrimea, cît nu era harnici de bătae în vremea
războiului. Cît s-au mai apropiat, Asan, partea cea mai mare a oștilor
sale o-au împărțit în leșuri. Carea înșălăciune nepricepîndu-o Isaachie
sevastocratorul, ținînd amînă biruința, s-au apucat de bătae. Iară
sculîndu-se cei din leșuri, încurcat fiind ca într-o mreajă, mulți au
perdut dintru ai săi și mai pre-urmă el încă fu prins de unul dintre
schythe. Deunde varvarii mai mare inimă au căpătat la năvăliri, ca și
leii ce năvălesc în ciurdzi...

Schytha, carele prinsese pre sevastocratorul, destul s-au silit se-l ascundă, ca se nu-l știe Asan, nădăjduind că va dobîndi mulți bani pentru rescumpărarea lui, de-l va putea duce în Schythia. Ci vestindu-se că s-au prins povățuitoriul protivnicilor și cercîndu-se cu de-adinsul, s-au aflat și s-au dus la Asan."

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Isaacio Angelo*, cap. 8. [2] Idem Nicetas, lib. 1, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 4.

Anul 1196. După ce s-au înturnat Asan în Bulgaria, de la biruința
cea la anul mai dinnainte scrisă, acestea scrie Nichita Honiat [1] despre
dînsul: „Nu mult după aceaia înturnîndu-se în Mysia, Asan fu omorît
de un amic al lui, carea ucidere așa s-au întîmplat: unul, carele cu
firea și cu năravurile era asemenea lui Asan și mare prieten al lui, anume
Ivánc (așa se chiamă Ioann de vlahi), pre-ascuns trăia cu sora muerei
lui. Aceasta înțelegîndu-o Asan, întru început certa pre muierea sa și
zicea că e vrednică de a-și perde capul, pentrucă au tăcut nelegiuirea
aceaia. De la o crudzime ca aceasta s-au întors prin respunsurile muerei
sale Asan, zicîndu-i dînsa că el încă au știut, și toată mînia și-o-au
întors asupra lui Ivanc și fără de vreo zăbavă l-au chiemat la sine, în
vreme de noapte. Iară Ivanc gîndind că în vreme necuvioasă nu fără
de mare pricină și pîră se chiamă, mergerea sa o-au lăsat pre dimineața.
Ci Asan iarăș au trimis și nevenirea o-au luat spre batjocura sa. Ivanc,
338 cît au/înțeles pricina pentru carea îl chiamă, s-au sfătuit cu prietenii și
cu frățiile, carii l-au îndemnat se ducă sabie lungă cu sine, ascunsă
supt haine și de-l va dojăni numai cevaș Asan, sfîrșind dojana cu sudălmi,
fără de a-l vătăma în trup, se rebde și se-și ciae ertăciune, iară de va
pofti arme, el încă să se arete bărbat și să se silească a întrece pre
omul fără de rușine și vărsătoriu de sînge și cînd va da, se dea pe moarte.
Sfatul acesta l-au și isprăvit Ivanc, pentrucă nici un bine gîndind
varvarul Asan, cît au întrat Ivanc, îndată au cercat sabia; iară Ivanc
curînd împungîndu-l cu sabia, au omorît pre Asan, și fugind de-acolo,
îndată au mers la prietenii săi și spunîndu-le moartea, s-au sfătuit să
se deșdine; căci nu vor lăsa întru atîta moartea lui Asan, frații, frățiile
și prietenii lui. Care lucru, de le va eși bine, ei mai cu dreptate vor
stăpîni toată Mysia, decît Asan, — iară de se va întîmpla almintrelea
de cum gîndesc, și așa își vor cerca mîntuire la împăratul romanilor.

Acestea în noaptea aceaia nu numai le-au sfătuit, ci pre mulți au și tras în partea sa, apoi cuprinzînd Ternóvul, — au stat împrotiva lui Petru. Pentrucă cît s-au făcut zio, vestea uciderii lui Asan, nu numai Ternovul, ci și alte părți mai de departe ale Bulgariei le-au împlut; ci fiindcă nici Petru putea bate pre Ivanc, nici acesta putea lezne a se apăra de Petru, Petru vrea se învingă pre Ivanc cu încungiurarea, iară Ivanc au năzuit la împăratul. Zicea unii că Ivanc au omorît pre Asan, și din îndemnul sevastocratorului Isaachie, carele i-ar fi făgăduit afară de alte daruri, pre Theodora, fata sa, muiere; ci Isaachie au murit în legături mai nainte de a se ucide Asan.

Iară Ivanc au îndemnat pre împăratul, spunîndu-i cum stau lucru-
rile, se trimită pre cineva cu oaste, se cuprindă Ternovul și toată Mysia,
că el va ajuta. Și doară ar fi fost spre folosul romanilor, de ar fi trimis
îndată, căci luînd Ternovul, lezne putea lua și toată Mysia. Ci el nebu-
nește închizîndu-se în păluță, — au trimis mai tîrziu pre protostra-
339 torul/ Emanuil Camițe cu oști. Acesta, pornind din Filippopoiu, de-abea
au întrat în otarele Mysiei și s-au înturnat; pentrucă ostașii cu larmă
întreba unde-i duce, și cu cine vrea să se bată?... Cînd au vrut după
aceaia și împăratul, cu mai mare oaste, se cerce lucrul acela, iarăș nu
s-au folosit. Drept aceaia, Ivanc, cînd nici unul dintre romani vrea să
se bată cu varvarii și Petru din zi în zi se întărea, venindu-i mai mari
oști, desnădăjduind, din Ternob pre-ascuns au fugit la împăratul. Așa
au venit de nou toată țeara supt Petru. Dară el încă n-au murit cu
moarte firească, ci curînd după aceaia, omorîndu-se de unul din neamul
său, crăimea au trecut la Ioann (sau Ioannichie), al treilea frate, pre
carele îl luase atunci Petru părtaș ostenelilor și împărăției. Acesta
multă vreme fusese chizeș la romani, cînd s-au sculat a doaoa oară
cu arme asupra misilor (românilor) împăratul Isaachie (în anul 1189);
ci fugind pre-ascuns, se înturnase acasă, carele n-au fost mai blînd
decît Asan în jăfuirea romanilor......

Iară Ivanc, după ce au venit la împăratul, fu priimit cu cinste și
romanilor în multe lucruri le-au fost de folos. Era om înalt, isteț la
minte și tare în trup; ci mînia și împetrirea inimei, ce se vedea din
față-i, îi arăta crudzimea; pentru aceaia, măcarcă trăia între romani,
tătuși năravurile sale nu le întocmea după ale romanilor. Împăratul
tătuși nu l-au socotit nevrednic de logodna fetei sevastocratorului, ci
trecînd nunta pînă va fi prunca de vîrstă, pre el l-au priimit în numerul
cumnaților săi, al oamenilor celor prea puternici, dăruindu-l cu prea
mare putere și cu prea multe avuții. Iară Ivanc, socotind tinerețele
logodnicei sale și frumuseța mumei eii, a văduvei Annei, și lăcomind
la mai bogată nuntă, au zis odineoară: « Ce-mi iaste mie cu melușaoa,
carea încă suge, cînd am op de oae, cu carea se trăesc? » Și bărbatul
acesta, în vecinătatea Filippopoiului mult s-au trudit și ca un zid sta
împotriva vlahilor și a schythelor, cînd toate le prăda; cu împăratul
încă au eșit cînd și cînd și preste alții s-au purtat în bătăi. Iară cine
ar putea numera năvălirile și prădzile schythelor și ale vlahilor? Stri-
340 carea țerilor, celor vecine Hemului, și jăfuirile Machidoniei/și ale Thra-

chiei, mai chiar arată ce s-au făcut decît toate státuele, tablele și istoriile."

Cu mult mai chiar scrie Acropolitul [2] despre unele, zicînd: „Asan au avut doi frați, pre Petru și pre Ioann; Ioann era lîngă dînsul, lui Petru i-au dat o parte din domnie se-o ocîrmuiască. După ce au ocîrmuit Asan noao ani întregi pre bulgari (și pre vlahi), s-au omorît de vărul său, Ivan, παρὰ πρωτεξαδέλφου αὐτοῦ Ἰβανοῦ. Au remas moștian împărăției Ioann, frate-său, fiindcă Ioann, fiiul lui Asan, încă era tinăr." Din care cuvinte ale Acropolitului poți culege că pentru aceaia s-au mîniat Asan pre Ivan, căci trăia cu sora muerei, pentrucă Ivan îi era văr primare și nu se cuvinea să se culce cu sora muerei sale, după obiceiul creștinilor de-atunci.

Codin [3] încă așa scrie despre românii și cei de-a dreapta și cei de-a stînga Dunărei, adecă și despre vlahi și despre comani sau moldovenii de-acum, precum urmează, zicînd: „Și au împărățit domnul Alexie Angel ani șepte. Dară, vai! Romaniei în zilele acelea, căci trăind împăratul ca și Sardanapál și nici el, nici ministrii lui purtînd grijă de régula militărească și de ocîrmuirea împărăției, multe din cetățile și țerile cele remase la apus și la mare au venit în mînile vlahilor și ale comanilor, iară cele mai multe s-au cuprins apoi, prin Ioannichie."

Tot întru acesta an au murit și Bela al treilea, craiul ungurilor și socrul împăratului Isachie Angel, căruia i-au urmat în crăime fiiul său cel mai mare, Emeric, carele au fost încoronat craiu, prin tată-său, încă în anul 1185 [4].

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 1, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 5 et 6. [2] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 12. [3] Georgius Codinus, *De originibus Constantinopolitanis*, circa finem. [4] Boksai, f. 919; Pistorius, f. 763; Han, p. 121; Lucius, f. 237.

Anul 1197. Doară de anul acesta se ține ce scrie Nichita [1] despre împăratul Alexie Angel, zicînd: „După aceaia au mers în Chypsella se ajute cetățile Thrachiei, pre care le prăda vlahii și schythele, și se
341 prindă și pe Hrys/ sau barem se împedece năvălirile lui, care le făcea pre-ascuns în țarina Serrei. Hrys acesta era vlah de neam, om mititel, carele nu se nărăvise în răscoala lui Petru și Asan să se lasă de romani, ci făcînd legătură cu romanii, acuș-acuș se scula asupra lui Petru și Asan cu cinci sute de ostași ce avea. Ci cu puțin după aceaia s-au prins, căci se vedea plecat spre vlahi și pururea pășind își cerca stăpînire și s-au pus la închisoare; din carea slobozîndu-se, după aceaia s-au trimis se apere Strummița. Dară au înșălat pre împăratul și cuprinzînd pre sama sa cetatea aceaia, pre romanii din vecini greu i-au jăfuit. Împrotiva acestuia mergînd împăratul și chiemînd oștile în Chypsella, curînd după aceaia au poftit să se întoarne acasă."

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 3.

Anul 1198. Iarăş Nichita [1] scrie: „Nensînătoşîndu-se deplin împăratul, ca cel ce nu putea sta pre picioare, s-au dus în Chypsella, gata fiind toate cîte sînt de lipsă la bătae. Ci pînă a fi el încă bolnav, schythele au trecut Dunărea şi cu mulţimea vlahilor, μετὰ μοίρας Βλάχων, au prădat oraşele Thrachiei cele din pregiurul Mesénei şi al Zúrului în zioa de Sîngiorz. Şi se zicea că s-au vorbit varvarii ca să se întîlnească în Cupériu (acesta iaste un loc, nu departe de Zurul, în care se serba serbătoarea mucenicului, de mulţime de oameni). Ci slobozîndu-se demineaţa mare negură, cea mai mare parte a varvarilor s-au dus într-alte locuri, pogorîndu-se pînă la Radéstul de lîngă mare; tătuşi o parte dintrînşii au năvălit în Cuperiu. Deci mulţimea carea se adunase la serbătoare, judecînd a fi mai bine a se apăra, decît a pătimi, intrarea varvarilor lezne o-au oprit, încungiurînd beserica cu carrele venite; pentrucă schythele n-au obicinuit a bate satele şi de întărimile cetăţilor, încă se sfiesc, ca cei ce cu năvălirea dintîiu, ca şi vîntoasele, toate le strică, cîte le vin înainte, apoi se întoarnă acasă. Pre aceia tătuşi, carii lăsînd beserica, mergea în Zúrul, pre toţi i-au
342 prins..... Iară pre schythele, carii/ se înturna cu mare pradă, oastea romanilor, carea apăra Vízia, i-au tăiat şi fugărit, luîndu-le partea cea mai mare din pradă, carea tătuşi nu îndelung o-au ţinut... Pentrucă pre cei ce fugea i-au întors asupra sa şi mai pre-urmă ei s-au fugărit.“

Tot acelaş Nichita [2] scrie că după ce s-au întîmplat cele mai sus zise, „împăratul din Chypsella au trecut în Thessalonica şi de-acolo s-au dus în coantra lui Hrys, carele, afară de Strummiţa, cuprinsese şi Prósacul, care şi din fire şi cu meşteşug e foarte întărit şi îşi pusese scaunul întrînsul“. Mai încolo Nichita scrie sau zugrăveşte tărimea Prósacului şi cum s-au bătut de împăratul fără vreun folos, în mai multe zile, apoi zice: „Drept aceaia împăratul, văzînd că nu-şi poate dobîndi scopul şi nevrînd a mai zăbăvi, s-au întocmit cu Hrys, se-i lase Strummiţa, şi Prosacul cu ţinuturile vecine şi măcarcă avea muiere, i-au făgăduit una din frăţiile sale şi înturnîndu-se în Ţarigrad, au trimis lui Hrys pre fata protostratorului (Emanuil Cámyţe), carea era despărţită de bărbat, prin sevástul Constantin Radénul“...

Merge mai încolo Nichita [3] şi zice: „Pre aceaia vreme schythele, împărţîndu-se în patru laturi, cu mai mare groază decît de altă dată, toată Machidonia o-au jăfuit, cercînd şi cetăţile cele întărite şi vîrvurile munţilor şi cercetînd şi muntele Gánului, multe mînăstiri au prădat, mulţi călugări au omorît, nimenea cutezînd a le sta împotrivă, pentru mulţimea lor.“...

Apoi scrie jocurile care le-au dat împăratul Alexie Angel, cînd ş-au măritat îmbe fetele, şi zice: „Jocurile acestea încă nesfîrşindu-le bine, rea veste au venit din Filippopoiu despre răscoala lui Ivanc. Acesta, cum am zis mai nainte, mutîndu-şi numele în Alexie şi logodind pre nepoata împăratului, mai mare cinste au dobîndit de cum se cuvinea şi făcîndu-se mai mare preste oastea carea sta împrotiva vlahilor la Filippopoiu, ba făcîndu-se domn locurilor acelora, care ocîrmuia după
343 plăcerea sa, căci fiind om viclean şi nepregetătoriu, cîte avea în/inimă, toate le plinea, şi pre vlahii săi îngrăşindu-i cu daruri şi împodobîndu-i

cu arme, îi deprindea la bătae și locurile cele din vecinătatea Hemului, așa le-au întărit cu cetățuici, cît de acelea a se apuca nu cuteza nemicii. Pentru care lucruri, de împăratul se lăuda și se cinstea, nici cerea ceva, ce să nu i se fie dat..... Ci întîmplîndu-se, de ce și era frică, împăratul ș-au perdut merșii și îndată au trimis la el pre un prieten al lui, se-i aducă aminte tocmelele și legăturile cele mai dinnainte... Pre acela, după scurt timp, l-au urmat ginerii împăratului cu ministrii, cumnații și toată oastea, ce se afla în păluță."

Ci cel trimis au spus lui Ivanc că vin ginerii împăratului cu ceialalți se-l prindă și l-au sfătuit să se tragă la munți, precum au și făcut. Drept aceaia ginerii cu Emanuil Camyțe n-au mers după dînsul, ci s-au sfătuit se bată întîiu cetățuicile de el făcute, căci zice mai încolo Nichita:

„Care sfat mai plăcîndu-le, au început a bate cetățuica cea în locul Crițim chiemat, de Ivanc făcută, unde bătîndu-se cu toată inima romanii, mulți bărbați mari au perdut, între carii cel mai de frunte au fost Gheorghie Paleologul. Luînd cetățuica aceaia, au mai luat și altele, unele cu sînge, altele supunîndu-se iale. Iară Alexie (Ivanc) fiind om viclean și bun ostaș, multe semne militărești au arătat, ci cu o înșălăciune militărească pre însuș protostratorul Emanuil Camyțe încă l-au prins. Pentrucă scoțînd multe dobitoace la cîmp și acelea cu o parte a robilor trimețîndu-le în Hem, la Ioann, craiul Zagórei, cu carele făcuse legătură asupra romanilor, de cinste și ca se-și arete dragostea, au pus leșuri romanilor, știindu-le rîvna spre răpire și dragostea spre ai lor, pentru care ar fi gata la perire. Nici s-au înșălat cu cugetul. Pentrucă protostratorul înțelegînd aceasta, din Vatrahocástru, unde avea oastea,
344 au trecut în Vactúniu și s-au înșălat cu lucrul./ Căci nepricepînd înșălăciunea lui Alexie, au poruncit ostașilor săi se prădeze acelea care le avea înainte și el se uita de pre un cal, ce nu era de bătae. Atunci Alexie au ieșit din leș și încungiurînd pre protostratorul ca într-o mreajă, l-au prins. Cu scornirea aceasta a desertoriului, romanii carii au mai remas ș-au perdut inima, iară vlahii s-au sumețit. Nici au mai cutezat romanii a se bate cu Ivanc, ci cîți era la Filippopoiu se țînea fericiți de vor putea apăra cetatea. Ci Ivanc, întocmind după plăcerea sa tîrgurile și cetățuicile care sînt din direptul Hemului în munții cei mai înalți zidite, celelalte încă nu le lăsa în odihnă, ci pre acelea care sînt de către Mosynopoiu pînă Csánthia, muntele Pangeu și Avdéra încă le-au răscolit și au supus ținutul smolenilor și toate cele mai de aproape, ca o ciumă păscîndu-le, pre romani sau i-au prins sau i-au omorît sau i-au slobozit pentru bani; iară pre vlahii săi, carii s-au dat de bună voe, i-au lăsat se remînă întru ale sale. Crescînd așa, de cît toți cei mai dinnainte protivnici mai reu și fără de îndurare au fost, agiungînd și la acea tyrănnie, carea mai toți varvarii o țin vitejie, ca, pre romanii cei robiți, se-i tae dăraburi între păhare.

Iară împăratul au arătat cu faptele sale că el judecă a fi norocirea sa robirea protostratorului, pentrucă luîndu-i averile cele prea mari și tocma crăești, nelăsînd vreun lucru ne cercat, pre muierea și fiul lui i-au pus la prinsoare, nu știu din ce sfat, apoi s-au dus în Chypsella."

Tot acelaş Honiat[4] zice: „Împăratul Alexie Angel mergînd în Chypsella, precum am zis, oastea, cîtă era strînsă acolo, o-au luat cu sine şi trecînd în Oreştiadă, mai multe zile au zăbăvit... Pre Ivanc, prin tabellarii săi cei mai credincioşi, l-au chiemat la tocmeală; moarte încă i-au gătit de vro cîteva ori prin înşălăciune şi tătuşi n-au încetat cu totul de la războiu. Deci mergînd în ţinutul Filippopoiului, ş-au aşezat oastea lîngă Stenímah, în care fugise mulţi varvari. Acesta încungiurîndu-l şi luîndu-l cu puterea, pre robi i-au făcut şerbi. Iară 345 desertoriul/ Ivanc nici au vrut se vie la împăratul, nici se ştie de pace almintrelea, fără numai dacă i-i va da împăratului diplomat, că-i va lăsa cetăţile şi ţinuturile care le cuprinsese mai naínte şi-i va trimite pre logodnica Theodora (fata sevastocratorului Isaachie) cu stemmele împărăteşti. De-abea făcîndu-se tocmelele şi jurămînturile, după cum voia Ivanc, împăratul s-au sfătuit, cum nu se cuvine povăţuitorilor şi împăraţilor, carii trebue se ţină jurămînturile mai mult şi mai bine decît alţii, pentrucă pre Ivanc, trimeţîndu-i sînta *Evanghelie* prin Alexie Paleologul, ginerele său cel mai mare, l-au înşălat la sine, şi după ce au jurat, cum am zis, de îmbe părţile, l-au pus la prinsoare, reu trăind cu cuvintele psalmistului David: «Cu cel sînt, sînt vei fi, cu cel fără de lege, fără de lege vei fi». De-aci dobîndind cetăţile şi tărimile fără de vreo osteneală, pre Mitul, fratele lui Ivanc, l-au sîrgunit.“

---

[1] Nicetas Choniates, lib. 2, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 6. [2] Idem Choniates, lib. 3, De eodem, cap. 1. [3] Idem, *ibidem*, cap. 2. [4] Idem, *ibidem*, cap. 4.

Anul 1199. La anul acesta iarăş scrie Nichita[1], acestea zicînd: „În anul următoriu (după ce s-au prins Ivanc) vlahii şi comanii, năvălind în Thrachia şi jăfuind cele mai bune părţi ale eii, fără de bîntuială s-au înturnat. Şi doară ar fi venit pînă la poarta Ţarigradului, de nu s-ar fi sculat întru ajutoriu ruşii, neamul cel mai creştin şi prinţii lor, porniţi din sine însuşi, şi prin rugămintea arhipăstoriului său, ταῖς τοῦ 'Αρχιποίμενον αὐτῶν λιταὶς, fiindu-le milă de creştinii carii reu se purta de varvari şi mîniindu-se, căci s-au dus mai adese ori întru acela an şi s-au vîndut neamurilor celor depărtate de creştinătate. Pentru aceaia prinţul Galiţiei, Roman, ὁ τῆς Καλίτης ἡγεμὼν Ρομανός, strîngînd îndată mare şi tare oaste, au năvălit în ţinutul comanilor (în Moldova) şi lezne l-au prădat şi l-au jăfuit şi făcînd aceasta 346 mai adese ori întru mărirea şi înmulţirea/ credinţei creştineşti, — năvălirile comanilor le-au contenit şi romanilor, carii era în primeşdie de a peri, le-au ajutat cu ajutoriu neaşteptat şi negîndit, numai de la Dumnezeu trimis prin oameni de aceaiaş credinţă.“

Scriu Timon[2] şi Luchie Dálmatul[3] cum că Emeric, craiul Ungariei, s-au bătut în anul trecut cu românii şi cu polonii şi pre români i-au înfrînt. Doară în anul de-acum s-au sculat şi Roman, prinţul Galiţiei, asupra moldovenilor, carii pe vremea aceaia se numea comani în loc de romani, ca să se osebească de greci, carii în zădar s-au numit şi se numesc romani, cum am mai zis. Innochentie al treilea, papa de la

Roma, încă în anul de-acum ș-au adus aminte de oile cele rătăcite și netunse. Și drept aceaia au trimis pre Dominic, protopresvyterul din Brundisiu, carele știa grecește și lătinește, la Ioann sau Ioannichie, împăratul romănilor și al bulgarilor, cu epistola, carea se află între ale lui Innochentie [4], în carea epistolă arată că Ioannichie cu toți romănii e născut din sîngele romanilor celor adevărați și vechi și-l dojenește ca, împreună cu supușii, săi, se fie supt ascultarea patriarhului Romei, făgăduindu-i că, de va face aceasta, soli mai de frunte încă va trimite la el [5], cum au și făcut, după cum se va arăta la anii viitori.

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 5. [2] Timon in *Epitome chronologica*, f. 22. [3] Lucius Dalmata, f. 237. [4] *Epist. Innocentii tertii*, lib. 2, epist. 266. [5] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 65.

Anul 1200. Precum mi se vede, de anul acesta [a] se țîn, care le scrie iarăș Nichita [1] zicînd: „Pe vremea aceasta, Ioann (împăratul romănilor și al bulgarilor) eșind din Mysia cu prea mare și prea întrarmată oaste, au cuprins cetatea Constantia din ținutul muntelui Ródope, fără de împedecare, și stricîndu-i zidurile, vineri, înaintea Paștilor, foarte tare au încungiurat Varna. Ci fiindcă aceia carii păzea cetatea 347 mai toți era lătini și viteji,/ și cu deadinsul apăra cetatea, au făcut o mahină în patru cornuri, a căriia lungime era cît lățimea șanțului și lărgimea cît înălțimea zidurilor, carea o-au pus pre roate și împingîndu-o pînă în marginea șanțului, o-au resturnat și au cuprins amîndoao marginile și folosindu-se cu mahina aceaia și la împlerea șanțului și la suirea preste ziduri, în loc de scară, în trei zile au luat Varna.. și stricîndu-i zidurile, s-au înturnat în Mysia...

Iară Emanuil Camyțe, protostratorul, fiind multă vreme rob în Mysia, au rugat pre vărul său, împăratul Alexie Angel, ca să se rescumpere pre banii săi, nici să se lasă îndelung, ca un făcătoriu de reu, în mînile varvarilor. Ci cu epistola aceaia au isprăvit nemica; drept aceaia desnădăjduind despre ajutoriul vărului său, au năzuit la Hrys și rescumpărîndu-se prin el, au mers în Prosac și de-acolo încă au rugat pre împăratul ca se plătească lui Hrys doao măji de aur, căci mai mult răpisă de la el, afară de vasele cele de aur și de argint, de pînza cea de de mătasă și hainele cele scumpe, de care avuse mai multe decît toți cei ce trăia pre pămînt. Iară împăratul cumpănind și averile protostratorului și frățînătatea lui, au tras mai mult averile decît frățînătatea; pentru aceaia rugămintea lui nu o-au auzit. Camyțe încă desnădăjduind, au început dinpreună cu Hrys a prăda cele de prin pregiurul Prosacului și în grabă au supus Pelagonia și luînd Prílapul, s-au apucat de celelalte; pre cele depărtate le-au silit să se dea, prin Tempele Thessalonicei au străbătut, cele de pre șes le-au cuprins, Greciia toată o-au pornit, Peloponnesul (sau Morea de-acum) l-au ațițat la răscoală.....

---

[a] Cucerirea Constanței și Varnei are loc în anul 1201.

Iară răscoala protostratorului Emanuil Camyțe, după ce ar fi ținut
lungă vreme, cu norocire s-au sfîrșit. Pentrucă împăratul cu multe
meșteșuguri și înșălăciuni au tras la sine pre Hrys și dîndu-i muiere
348 pre/ Theodora, logodnica lui Ivanc (și fata sevastocratorului Isachie),
au dobîndit iarăș Pelagonia și Prílapul și pre Cámyțe încă l-au fugărit
din Thessalia și cetatea chiemată Stan, unde scăpase ca într-un asyl.
După îndelungată lenevire așa de bine s-au purtat împăratul, carele
apoi s-au înturnat în Țarigrad, după ce au înșălat pe Hrys, de i-au dat
și Strummița și au făcut pace cu Ioann (împăratul românilor și al
bulgarilor)."

[1] Nicetas Choniates, lib. 3, *De imp. Alexio Angelo*, cap. 7.

Anul 1201. „Iară Ioannichie, zice scriitorul *Vieței lui Innochentie
al treilea*, papei de la Roma [1], luînd sólii și cărțile domnului patriarh,
așa i-au respuns: « Cinstitului și preaosfințitului părintelui, arhiereului
celui prea mare. Eu, Caloioann, împăratul bulgarilor și al vlahilor,
îți trimit bucurie și sînătate. Te înștiințem pre sfințenia ta cum că
am priimit preaosfințitele cărți, care ni le-au adus cucernicul arhipresvyterul
din Brundusiu; și noao ne-au mai plăcut acelea decît tot
aurul și petrile cele scumpe. Pentru aceaia am mulțemit atotputernicului
Dumnezeu că ne-au cercetat pre noi, nevrednicii șerbii săi, — și
ne-au adus aminte sîngele și patria din care sîntem prăsîți. Și acum,
sfinte părinte! ca păstoriul cel bun și capul tuturor creștinilor celor
credincioși, pre fiii sîntei catholiceștei și apostoliceștei beserici vrînd
a-i aduna laolaltă, ne-ai cercat pre noi, cei despărțiți cu trupul. Și măcarcă
frații miei cei reposați mai demult au vrut se trimită la sfințenia
ta, tătuși n-au putut agiunge la voi, pentru mulți dușmani ai noștri.
Și noi încă voind a trimite la voi odată, a doaoa și a treia oară, nu ne-am
putut folosi. Și acuma vezînd că sfințenia voastră s-au milostivit a
trimite la împărățiia noastră, ca niște proprii și prea iubiți fii, trimitem
la milostivirea voastră, ca la un prea drag și prea dorit părinte, pre
cucernicul preotul Vlasie, alesul episcop al Brandizubérului, credinciosul
nostru, împreună cu credinciosul solul vostru, arhipresvýterul
349 din Brundusiu, închinîndu-vă voao mulțemitele,/ pretenșugul și slujbele
noastre, ca unui părinte sufletesc, mai mare arhiereu. Preaosfințite
părinte! ne-ați făcut de știre prin osfințite cărțile voastre, ca se vă
înștiințem ce poftim de la Biserica Romei? Iară împărățiia noastră
aceasta poftește de la scaunul apostolicesc, ca se fim întăriți în Beserica
Romei, ca și fiii în mama sa. Mai întîiu cerem de la Beserica Romei,
ca de la mama noastră, coroană și cinste ca un fiiu iubit, precum au
avut împărații noștri cei bătrîni, dintre carii unul au fost Petru, altul
Samoil și alții, carii ne-au întrecut pre noi, precum aflăm scris în cărțile
noastre. Iară acum de va plăcea sfințeniei voastre a ne împlini aceasta,
orice ne veți porunci se va plini, spre mărirea lui Dumnezeu și cinstea
Besericii Romei. Nici ve mirați că solul vostru nu s-au înturnat mai
repede, că noi ne prepuneam despre dînsul; căci mulți vin în împărățiia

noastră, cugetînd se ne înşale, ci noi ne ştim bine feri de toţi; dară noi am priimit mărturisirea lui Pretaxat despre dînsul şi ne-am odihnit. Ci de va plăcea voao, preaosfinţite părinte! trimíteţi-ne soli mai mari, despre carii pomeniţi în cărţile voastre şi pre acesta îl trimiteţi cu ei şi atunci vom fi încredinţaţi despre trimiterea cea dintîiu, aşişderea şi despre a doaoa. Dea-vă Domnul voao mulţi ani. »“

„Luînd cartea aceaia domnul papa“, zice acelaşi scriitoriu [2] „au trimis la el pre Ioan, capellanul său, cu cărţi apostoliceşti care sună aşa:

« Lui Caloioann, domnului vlahilor şi al bulgarilor, scaunul apo-
stolicesc, în care măcarcă cu nevrednicie şedem ş.c..... Ai poftit cu
umilinţă ca se-ţi dea Beserica Romei coroană, cum se ceteşte în cărţile
tale, că au dat celor de luminată pomenire, lui Petru, Samoil şi altor
strămoşi ai tăi, *progenitoribus tuis*. Pentru aceaia noi ca se avem mai
mare încredere, regestrurile noastre le-am cercat de-amăruntul, din
350 care apriat/ se vede că în ţeara ţie supusă mulţi crai încoronaţi au fost.
Afară de aceasta se află întrînsele că pe vremea reposatului predecés-
sorului nostru, papei Nicólae, craiul Bulgariei, la ale căruia întrebări
mai adese ori respundea, cu toată ţeara sa, prin propoveduirea lui
s-au botezat şi craiul au cerut arhiepiscop de la dînsul. Şi solul lui
Mihail, craiului bulgăresc, cu daruri împărăteşti au dat epistola craiului,
papei Adrian predecessorului nostru, şi au cerut de la dînsul ca se-i
trimită pre unui dintre cardinali, se-l aleagă arhiepiscop, apoi ales,
se-l trimită iarăş la Adrian, se-l sfinţească. Şi trimeţînd Adrian pre
un ipodiacon cu doi episcopi, bulgarii, înşălaţi fiind prin darurile şi
făgăduinţele grecilor, lepădînd pre romani, au priimit preoţi greceşti.
Drept aceaia aducerea aminte de o slăbiciune ca aceasta, măcarcă
ne-au contenit de la trimiterea vrunuia dintre fraţii noştri, adecă dintre
cardinali, tătuşi trimitem la tine pre Ioann, capellanul şi prietenul
nostru, ca pre un sol al scaunului apostolicesc şi bărbat înţelept, —
căruia i-am şi poruncit ca, în locul nostru, în ţeara ta, cele duhovniceşti
se le îndrepte şi se le orînduiască, de vor fi de îndreptat şi de orînduit.

Tot prin Ioann capellanul trimitem şi arhiepiscopului ţerei tale mándia, carea e stemma puterei ceii arhiereşti, se i-o dea, după forma în bulla noastră scrisă. Aceasta încă am poruncit solului nostru ca, de cumva vor fi în ţeara ta vrunii de hirotonit, sau episcopi de sfinţit, pre aceştea, prin episcopii numai cei catholici din vecini se-i hirotonească şi se-i sfinţească. Mai poruncim solului nostru ca despre coroana prin Beserica Romei strămoşilor tăi dată, se cerce şi prin cărţile cele vechi şi prin alte scrisori cu tot de-adinsul adevărul şi despre toate să se înţeleagă cu tine ca, după ce vom fi încredinţaţi prin el şi prin solii tăi despre toate, mai cu îndrăzneală şi mai înţelepţeşte se putem face cele de făcut.

Deci pre boerimea ta o îndemnăm în Domnul, ca pre solul acesta,
tocma ca pre persoana noastră se-l priimeşti şi se-l cinsteşti, dojanele
şi orînduialele lui şi tu însuţ priimindu-le, şi făcînd ca toată mulţimea
351 bulgarilor şi a vlahilor se le priimească şi se le ţină./ Căci mai bine-ţi
iaste şi spre mărirea cea vremelnică şi spre mîntuirea cea vecinică, ca,
precum eşti de neam roman, aşa se fii şi cu urmarea şi norodul ţerei

tale, carii zic că sînt din sîngele romanilor, se urmeze obiceiurile Besericei Romei, ca și în șerbirea dumnezeească să se vadă a ținea năravurile părintești. »"

---

[1] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 66. [2] Eadem Gesta, nro. 68.

Anul 1202. „Sosind Ioann capellanul în Bulgaria (iarăș în *Viața lui Innochentie* [1] se zice) au dat mandia, mitra și inelul arhiepiscopului Vasilie din Zagora, jurînd acesta că pururea va fi credincios și ascultătoriu de papa și de Beserica Romei. Și cu cinste priimindu-se de Ioannichie sau Calo-Ioann, domnul vlahilor și al bulgarilor, din sfatul și voința lui au mai făcut doi mitropoliți în țeara aceaia, adecă în Belesbugd și în Preslava, pre carii i-au supus celui din Zagora, ca unui arhiepiscop și primat și au pus primăția în Trinób sau Ternób, cetatea cea mai de frunte în țeară. Bine sfîrșindu-se acestea, Ioannichie pre sine și țeara sa o-au supus besericei Romei, prin privilighion scris cu litere de aur, care sună așa:

« În numele Tatălui și al Fiiului și al Sfîntului Duh, amin. Fiindcă i-au plăcut Domnului nostru, Isus Hristos, a mă face domn și împărat a toată Bulgaria și Vlăhia, am cercat scrisorile și cărțile mai marilor noștri și legile reposaților împăraților și predecessorilor noștri, de-unde au priimit ei crăimea Buglariei, mărimea împărătească, coroana preste capul lor și binecuvîntarea patriarcească. Și cercîndu-le cu de-adinsul am aflat în scripturile lor cum că reposații împărații aceia ai bulgarilor și ai vlahilor, Simeon, Petru și Samoil, ca predecessorii noștri, coroana împărăției lor și binecuvîntarea patriarcească o-au priimit de la preasînta beserica lui Dumnezeu din Roma, de la scaunul apostolicesc și verhovnicul apostolilor, Petru. Deci și împărăția mea au vrut ca/ 352 binecuvîntarea și întărirea cea împărătească a coroanei capului împărăției sale și binecuvîntarea patriarcească se-o priimească de la Beserica Romei, scaunul apostolicesc și verhovnicul apostolilor, Petru, și de la preaosfințitul părintele nostru, ecumenicul papă Innochentie al treilea, de la carele, fiindcă s-au dat patriarcească binecuvîntare și poruncă în Trinov, cetatea împărăției mele, ca să se poată sfinți arhiepiscopi mitropoliți și episcopi și să se poată face și sluji toate tainele beserecești, împărăția mea încă îngădue ca în tot ținutul și toate părțile împărăției mele se aibă ei cea mai deplinită putere. Căci iată, toți cei din toată împărăția mea și ținutul și patriarhul mieu, mitropoliții, episcopii și toți preoții, se fie supuși Besericei Romei și se țînă legea și obiceiurile care le-au ținut răposații împărații a toată Bulgaria și Vlahia, predecéssorii noștri cei de demult și noi încă vom urma pașii lor.

Iară împărăția mea pentru mai mare securitate își iscălește hrysóvolul său, cum că împărăția mea nu se va lăsa pururea de Beserica Romei, scaunul apostolicesc și verhovnicul apostolilor, Petru, și boierii împărăției mele încă nu se vor deșdina, ci ca chiemat iubit fiiu al preaosfințitului și apostolicescului scaun din Roma și al verhovnicului apostolilor, Petru, voiu remînea. Și de-aci înainte ori ce țeri va cuprinde împărăţiia mea de la creştini sau de la păgîni, vor fi supt puterea şi porunca preaosfinţitei besericei din Roma şi a scaunului apostolicesc. Şi ca hrysóvolul acesta al împărăţiei mele se fie priimit şi întărit, l-am dat în mînile preacinstitului bărbat, ale lui Ioann capellanului, solului preosfinţitului scaunului apostolicesc şi capellanului domnului papei, în care şi împărăţiia noastră, cea cu evlavie şi de la Dumnezeu dată, s-au iscălit în anul 6712, îndictionul 7. »"

Aci înseamnă că românii şi bulgarii prin hrysovolul lui Ioannichie,
353 cel mai/ în sus adus, nu ş-au lăsat legea şi obiceiurile cele mai dinnainte
ci numai aşa s-au supus Besericei Romei, ca se ţînă pre papa, cel mai
întîiu între patriarci şi se nu hulească pre lătini şi obiceiurile lor,
cum au făcut şi cei din Ardeal, români, cînd s-au unit. (Iară ruşii din
Polonia şi Ungaria nu bine au lucrat cînd au adăogat în sýmvolul cre-
dinţei cuvintele: „şi din Fiiul" căci legea şi obiceiul cel vechiu au trebuit
ţinut.) Aşa şi este unirea adevărată, ca apusenii se ţînă obiceiurile sale
şi resăritenii iarăş ale sale şi unii pre alţii se nu se hulească.

Trimesese Ioannichie craiul pre Vasilie, arhiepiscopul Trinovului, în îndictionul al şeselea, luna lui iulie, adecă în anul acesta, 1202, în al optsprăzecelea an al arhipăstoriei lui, se meargă la Roma, carele au şi mers pînă la Dyrrahiul, lîngă mare, ci de-acolo mai nainte nu l-au slobozit grecii, lăudîndu-i-se că-l vor arunca în mare. Drept aceaia Vasilie s-au înturnat în satul Cavatocór, de-unde s-au chiemat îndărăpt prin craiul Ioannichie, după ce au sosit la dînsul Ioan capellanul, în luna lui septemvrie. Iară Ioann capellanul, în 8 zile ale lui septemvrie, au îmbrăcat pre Vasilie cu mandia cea de Innochentie al treilea trimisă, fiind de faţă şi craiul Ioannichie cu mai mulţi episcopi şi boieri. Acestea toate le scrie arhiepiscopul Vasilie papei în cartea carea i-o-au trimis prin Ioann capellanul. Şi fiindcă pe vremea aceaia, la atîta mîndrie venise patriarcii, de numai ei sfinţea sîntul myr, Vasilie se roagă de Innochentie se-l sloboadă şi se-l înveţe cum se sfinţească sîntul myr [2].

Înturnîndu-se din Bulgaria Ioann capellanul, Blasie, episcopul
Brandizuberului, din porunca craiului Ioannichie, l-au petrecut pînă
în Roma, prin carii au trimis craiul frumoase daruri patriarhului Inno-
chentie şi pre lîngă hrysovolul şi epistola mai sus adusă, el încă au
rugat pre Innochentie se facă pre arhiepiscopul Vasilie patriarh, se-i
354 dea putere de a sfinţi myr şi cu/coroana se trimită unul dintre cardinali,
carele se-l şi încoroneze. Mai pre-urmă, despre sfada, carea o avea cu
craiul Ungariei, aşa scrie:

„Şi despre otarele Ungariei, Bulgariei şi ale Vlahiei, las se judeci sfinţenia ta şi se îndrepţi lucrul acesta, cum va fi mai drept; ca se nu aibă păcat sufletul sfinţeniei tale şi aşa se aibă împărăţiia mea cădinţa Bulgariei şi a Vlahiei, precum are craiul unguresc cădinţa Ungariei şi se încete uciderile creştinilor, între împărăţiia mea şi între unguri. Iară se ştie sfinţeniia ta că cinci episcopii ale Bulgariei se ţin de împărăţiia mea, care le-au cuprins şi le ţine craiul Ungariei cu cădinţele besericilor, şi episcopiile acelea s-au făcut nemica; şi de s-au făcut aceasta cu direptul, fie aşa [3]."

De ce ţeară s-au ţînut episcopiile acestea nu ştiu, tătuşi mi se pare că s-au ţînut de Serbia, căci scriu istoricii ungureşti că Andreiu, apoi al doilea, frate lui Emeric, craiului Ungariei, pretîmpul acesta, multe neamuri au bătut, şi pre frate-său în numai o ţiră de nu l-au lepădat din crăime[4].

[1] *Gesta Innocentii tertii*, nro. 70. [2] Eadem, nro. 72. [3] Eadem, nro. 71. [4] Bonfinius, f. 275, seq.; Lucius, f. 245 et 255; Timon in *Epit. chron.*, f. 23; Kemeny, p. 55; Tsatari, p. 173.

Anul 1203. „Venind episcopul şi capellanul cei mai nainte numiţi (zice avtorul[1] *Vieţei lui Innochentie)* la scaunul apostolicesc, domnul papa cu dragoste i-au priimit şi sfătuindu-se despre pofta lui Ioannichie, celui mai de multe ori numit, după cum o-au arătat episcopul, l-au făcut craiu vlahilor şi bulgarilor, trimeţînd la dînsul pre Leon cardinalul, preotul sîntei cruci, ca pre un sol al scaunului apostolicesc, şi trimeţînd printrînsul schiptrul şi coroana crăiască, ca în locul papei, se-l ungă şi se-l încoroneze craiu, ducîndu-i şi privilegiul apostolicesc, care sună aşa:

«Lui Calo-Ioann, luminatului craiu al bulgarilor şi al vlahilor, şi următorilor lui, celor ce vor urma lui şi în crăime şi în ascultarea de scaunul apostolicesc, de-apururea.

355 Împăratul împăraţilor şi Domnul domnilor,/ Isus Hristos, ş.c. ... Fiindcă din porunca Domnului, detori sîntem a paşte oile lui, vrînd se avem părinţească grijă de popoarele bulgăreşti şi româneşti, carii mai de multă vreme se rezleţise de la ţiţele mamei sale, şi nădăjduind în puterea aceluia, prin carele Samoil au uns craiu pre David, te punem craiu preste ei, şi prin iubitul fiiu, Leon cardinalul, preotul sîntei cruci, solul scaunului apostolicesc, — îţi trimitem schiptrul împărăţiei şi coroana crăiască, ca se ţi-o pună pre cap, ca şi cum ţi-o-am pune noi, luînd jurămînt de la tine că vei rămînea noao, următorilor noştri şi Besericei Romei, plecat şi ascultătoriu şi toate ţînuturile şi neamurile, cele ce sînt supuse împărăţiei tale, le vei ţînea supt ascultarea şi plecăciunea scaunului apostolicesc.

Afară de aceasta, la cererea cinstitului fratelui nostri Blasie, episcopului Brandezubérului, pre carele l-ai trimis la scaunul apostolicesc, îţi dăm slobozenie se baţi bani însemnaţi cu caractérul tău, în toată crăimea ta.

Cinstitului fratelui nostru, arhiepiscopului Trinovului, încă îi dăm privileghion în toate ţerile, în care împărăţeşti, de primăţie, carele împreună cu următorii săi, pre următorii tăi, de-aci înainte, luînd asemenea jurămînt de la ei, cu puterea scaunului apostolicesc se-i încoroneze şi în ţeara ta se aibă putere de primaţi şi lor se le fie supuşi mitropoliţii şi din Bulgaria şi din Vlahia, şi după canoane se dea cinstea carea se cuvine unui primat.....

Dat în Anágnia, prin Ioann, ipodiaconul şi notariul s. Besericei Romei, în 6 calende ale lui martie, îndictionul 7, anul întrupărei Domnului 1203, în anul patriarciei domnului Innochentie al treilea 7.»“

Trimisu-i-au şi steag craiului Ioannichie, cu mare pofală [2], iară arhiepiscopului Vasilie, acesta privileghion i-au dat [3]:

„Arhiepiscopului din Trinov, primatului bulgarilor şi al vlahilor, şi următorilor lui, celor după canoane puşi, carii vor fi supt ascultarea scaunului apostolicesc, depururea.

356 Împăratul împăraţilor ş. c...... Pre tine încă te punem/primat în împărăţiia bulgarilor şi a vlahilor, şi Besericei Trinovului, prin privileghionul acesta, îi dăm putere de primaţie, rînduind ca tu şi următorii tăi, carii îţi vor urma în ascultarea de Beserica Romei, se întreceţi cu vîlfa primaţiei pre ceilalţi mitropoliţi ai Bulgariei şi ai Vlahiei, şi ei ţie şi următorilor tăi se vă dea cinstea, carea după canoane se cuvine primaţilor. Despre aceasta încă vrînd a înştiinţa pre frăţia ta că la noi aceste doao nume: primat şi patriarh, tocma una însemnează, fiindcă patriarcii şi primaţii tot o formă ţîn, măcarcă numele li se osebeşte.

Tot prin privileghionul acesta, dăm slobozenie ţie, şi prin tine următorilor tăi, ca de-aci înainte se ungeţi, binecuvîntaţi şi încoronaţi pre craii bulgarilor şi ai vlahilor.

Iară murind tu, carele eşti acuma primatul Besericei mitropolitane, altul prin vreo înşălăciune acolo se nu se pună, fără numai carele va fi, după canoane, ales la scaunul acela, cum iaste obiceiul. Iară cel ales, prin mitropolit şi prin episcopii de supt el, cîţi vor putea fi de faţă, să se sfinţească episcop. Iară cel sfinţit se trimită solii săi la scaunul apostolicesc, pentru mándia, carea se va lua de pe trupul fericitului Petru, adecă pentru semnul deplinirei deregătoriei arhiereşti. Întru a căriia îmbrăcare va pune jurămîntul acela noao, următorilor noştri şi Besericei Romei, care ni-l pun noao şi alţi primaţi şi mitropoliţi, după obiceiul cel de obşte, şi tu încă ni l-ai pus, cînd ai îmbrăcat mandia. Forma jurămîntului acestuia, spre pomenire de pururea, o trimitem însemnată în bulla noastră, şi aceasta însemnînd întrînsa ca încoronînd pe vrunul dintre următorii numitului craiu, prescrisul jurămînt totdeauna se-l poftiţi de la dînsul.

Iară murind vrunul dintre mitropoliţii, ţie, din cădinţa primaţiei, supuşi, vei întări alegerea canonicească de persoană vrednică făcută, şi pre persoana cea aleasă o vei sfinţi episcop. Iară pentru mandiă, vei trimite la scaunul apostolicesc pre solii tăi cu solii besericei preste 357 carea iaste mitropolitul şi/ noi bucuroşi îţi vom trimite mandia, ca se îmbraci cu dînsa pre mitropolitul, după forma carea o vei lua cu bulla noastră, ci întîmplîndu-se ca se fie şi solul nostru de faţă, aceaia o vei face împreună cu dînsul.

Îţi dăm şi la aceaia slobozenie, ca să se poată sfinţi hrísmă şi oleu pentru cei chiemaţi şi cei bolnavi, în tot anul, în cina Domnului, aşa în Beserica Bulgariei, ca şi în Beserica Vlahiei, după obiceiul Besericei Romei, ca de cîte ori va fi op, cei de botezat să se boteză şi cei de myruit să se myruiască prin episcopii locurilor şi nici sfinţirea episcopilor, nici hirotonirea preoţilor, sau să se împedece cu totul sau să se lase mai îndelung. Căci măcarcă la voi pînă acuma preoţii în hirotonirea sa şi episcopii în sfinţirea sa nu s-au uns, tătuşi voind ca de-aci înainte (nu atîta ritului nostru, cît poruncei dumnezeeşti urmînd, prin carea se poruncește în lege ca arhiereii și preoții să se ungă) mînile acelora, carii se hirotonesc preoți și și mînile și capul acelora, carii se sfințesc episcopi, să se ungă.

Afară de aceasta, frăției tale dăm slobozenie să se poarte cruce, adecă semnul patimei Domnului, înaintea ta prin toată Bulgaria și Vlahia.“

După aceaia (cum se scrie tot în *Viața lui Innochentie al treilea*[4]) episcopul Albanului Ioann, carele era cel dintîiu dintre cei șese episcopi, carii sînt cei mai de frunte între cardinali, din porunca papei au uns pre Blasie din Brandizuber, solul craiului Ioannichie și arhiepiscopului Vasilie încă i-au poruncit Innochentie ca, priimind mai nainte el ungerea de la cardinalul Leon, apoi se ungă el pre mitropoliți și mitropoliții pre episcopii săi, iar aceștea pe preoți.

Tot întru aceaia *Viață*[5] se aduce forma, cu carea s-au dat mandiile la doi mitropoliți și jurămîntul de dînșii și de primatul pus, care eu nu le scriu, pentru lungimea lor.

---

[1] *Acta Innocentii tertii*, nro. 73. [2] *Eadem*, nro. 74. [3] *Eadem*, nro. 75. [4] *Eadem*, nro. 76. [5] *Eadem*, nro. 77./...

361 **Anul 1205.** Lătinii, adecă italianii, frîncii și germanii, carii priimise crucea asupra păgînilor, ca se cîștige îndărăpt Palestina și alte țeri de la dînșii, ș-au uitat detorința sa și începînd a vărsa sîngele creștinesc, în loc de cel păgînesc, în anul trecut, în 12 zile ale lui aprilie, au cuprins Țarigradul, făcîndu-și împărat pre Balduin Flandurul [1]. Fiind așadară preste lătinii cei încruciți împărat Balduin, iară povățuitori, Henric, fratele lui Balduin, marhionul Monteferratului Bonifatie, Henric Dandulul, duca Veneției, și comitul Pleei, Ludovic (iară nu Doloíc cum îl, numește Nichita [2], după obiceiul grecilor, carii numai cît au întunecat istoria prin mutarea numelor celor proprie), la lătinii aceștea trimețînd Ioannichie, craiul românilor și al bulgarilor, nu numai nu s-au ascultat ca un craiu, ci încă i s-au și lăudat lătinii cu tot feliul de reu, de nu le va da lor toată Mesia-de-Gios, carea o cîștigase îndărăpt de la greci [3]. Deci Ioannichie au scris patriarhului din Roma, lui Innochentie al treilea, se așeze pre lătini de-asupra lui [4], ci nemica au isprăvit. Drept aceaia Ioannichie pe grecii ce fugise la el, după ce nu s-au priimit de lătini în oștile lor, după luarea Țarigradului, i-au trimis acasă, ca fieștecare se ațițe pre ai săi la răscoală asupra lătinilor, precum au și făcut [5]. Iară Ioannichie chiemînd întru ajutoriu pre schythe (pre carii Henric, fratele lui Balduin, în epistola lui Innochentie al treilea trimisă [6], mai bine îi numește comani, căci au fost românii cei de-a stînga Dunărei), ce au mai făcut? ne învațe Nichita [7], zicînd: „Și ca se le spunem pre
362 rînd care s-au întîmplat mai încolo: / romanii (grecii, trebuia scris, de i-ar fi lăsat mîndria pe greci se-și țînă numele și se nu-și schimbe neamul), carii ținea Odriul și Didymóticul, bizuindu-se românilor, remînea acolo. Iară Ioannichie, carele aducea oștile sale și mai mare

ajutoriu de la schythe, se grijea se nu-l priceapă lătinii. Deci cît au înțeles Balduin cu cei trei povățuitori răscoala romànilor, — îndată au trimis oști în coantra cetăților care se răscolise. — Iară împăratul Balduin au eșit în luna lui martie, cu comitul Pleei, Doloic, și cu Eric Dandul, duca Veneției, după dînșii, fieștecare cu leghioanele sale și șănțuind la Odriu, mai departe decît agiunge săgetătura, a doaoa zi, oștile le-au apropiat de ziduri și au făcut mahine... Preste puține zile Ioannichie încă au poruncit unei părți a schythelor se năvălească asupra cailor și a dobitoacelor, care păștea în rîturile de lîngă tabăra lătinilor, ca se eerce sfaturile și vitejia nemicilor. Iară aceștea, cît au văzut pre schythe, — îndată au apucat sulițile și suindu-se pre cai, au dat după dînșii, carii îndată au întors spatele și fugind tot într-una, segeta îndărăpt și așa au trecut zioa aceaia. — De-aci Ioannichie s-au tras la strîmtori și s-au ascuns între dealuri, păzindu-se ca se nu priceapă nemicii că e de față; și iarăș au trimis pre mai mulți dintre schythe, al cărora povățuitoriu era Coța, ὁ Κοτζᾶς, în tabăra lătinilor, îndemnîndu-i ca să se poate ca și cei dintîiu și tot pre aceaia cale să se întoarne. Lătinii văzînd de nou pre schythe, iarăș s-au întrarmat și mai cu mare inimă s-au luat după dînșii; ci fugind schythele, — lătinii nebunește i-au alungat pînă la locurile în care era întinse cursele și leșurile și au dat de odihnite oști, fiind ei și caii lor obosiți de cale, și s-au cuprins în mișlocul schythelor, de mulțimea cărora asupriți fiind, s-au bătut gios de pe cai. — Căzut-au cei mai buni călăreți, căzut-au și
363 comitul Pleei, Doloic, cu cei cei mai viteji / lătini și Balduin s-au prins și viu s-au dus în Mysia, carele ducîndu-se în Ternob, s-au băgat în temniță, încărcat de lanțuri pînă în grumazi. Iară capul reutăților, Dandul, duca Veneției, carele era în coada oștilor, înțelegînd perderea, din cei ce fugea, s-au înturnat în tabără și după ce au înoptat, că bătaia au fost de cu seară, au poruncit se aducă lumini în corturi și se facă bobotăi, ca se gîndească romanii că n-au perit toată oastea nici se trage de la bătae; de-aci, după straja cea dintîiu a nopței, s-au dus în Redestul de lîngă mare și de-acolo întîlnindu-se cu Henric, fratele lui Balduin, — în Țarigrad."

Întru al cincilea cap scrie Nichita că perirea lătinilor, carea s-au scris mai în sus, s-au întîmplat în 15 aprilie al anului de-acum și că Ioannichie, pentru biruința aceasta, au dat comanilor toate cetățile Thrachiei, cele de supt lătini, se le prade. Apoi îndată zice:

„Ci Ioannichie nu mult zăbăvind în cetățile Thrachiei, s-au grăbit în Thessalonica ca se îndrepte ținutul acela, după plăcerea sa și se cuprindă cetățile care se deșdinase de la lătini. Drept aceaia mergînd la Serra, s-au bătut cu lătinii carii era acolo și pre aceia încă i-au învins, dară cu multă vărsare de sînge; pentrucă lătinii, bizuindu-se în meșteșugul milităresc, au întîmpinat pre Ioannichie cu inimă și mulți ostași de-ai lui au tăiat, dară în scurt după aceaia biruindu-se, au fugit în cetatea Serra și mai nainte de a închide porțile, romànii și grecii carii îi gonea au intrat tot de odată cu ei. Și așa s-au prins cetatea Serra și stricat zidurile eii. Carii s-au prins din lătini s-au dus în robie... Învingîndu-se și Bonifatie, marhiónul Munte-ferratului, de doao ori s-au închis în Thessalonica, iară Ioannichie au cuprins Berrea și alte cetăți de ale marhionului, precum i-au plăcut.“ Așișderea scrie și Acropolitul [8] despre perderea lătinilor la Odriu și prinderea lui Balduin, dară Henric, fratele lui Balduin, în epistola lui Innochentie al treilea trimisă [9], mai înfrîmsețează lucrul./

364 Tot întru acesta an au murit și pruncul Ladislav al treilea, craiu Ungariei, căruia i-au urmat îndată unchiul și tutorul său, Andreiu al doilea [10]...

[1] Nicetas Choniates, *De Balduino Flandro*, cap. 5. [2] Idem, *ibidem*, cap. 4. [3] Idem, l. c. [4] *Gesta Innocentii tertii*, nris. 80 et 108. [5] Nicetas Choniates, cap. 4. [6] *Gesta Innocentii*, nro. 105. [7] Nicetas, capp. 4 et 5. [8] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 13. [9] *Gesta Innocentii*, nro. 105. [10] Timon in *Epit. chron.*, f. 24; Georgius Ieremias Haner, *Regum Hung.* periodi 8-vae, § 142, nota g.

371 **Anul 1222.** Doao lucruri s-au întîmplat în anul de-acum/ vrednice de a se lua în samă, unul între românii cei de-a dreapta Dunărei, altul între unguri și între românii carii sînt între unguri și sînt boieri.

Despre românii cei ce sînt de-a stînga Dunărei, scrie Acropolitul [1] așa: „Cel dintîiu crai al bulgarilor (și al românilor), Asan, au avut doi feciori, pre Ioann și pre Alexandru. Ioann (în anul 1207) cu fuga scăpînd la ruși, περὶ τὰ ρώσων χωρεῖ, și acolo zăbăvind o vreme și aducînd pre unii dintre ruși, au poftit se-și cîștige îndărăpt împărăția părintească și au prins arme asupra lui Boryla și învingîndu-l, au cuprins mare parte a țerei. Boryla întrînd în Trinov și închis între ziduri, șepte ani s-au apărat, ci soțiile ostenindu-se s-au deșdinat către Ioann al lui Asan. După aceasta pre Boryla l-au prins din fugă și i-au scos ochii, din porunca lui Ioann; și așa au cuprins Ioann II toată Bulgaria [a].“

Iară ungurilor și românilor, carii sînt supt coroana ungurească și sînt boieri, cum iaste și familia mea [și cu mult mai nainte au fost], craiul Andreiu al doilea le-au dăruit un privileghion foarte mare [b], care cuprinde în sine acestea bune voințe [2]:

„Întîiu, ca nici un boer să se poată pedepsi sau prinde mai nainte de a-l soroci și invinge.

A doaoa, ca ținuturile boerești și besericești se nu plătească vreo dare.

A treia, ca boierii se nu fie detori a merge afară de patria să la oaste, cu cheltuiala lor, fără numai cu a craiului.

---

[a] Evenimentele pe care le descrie Acropolitul s-au petrecut în anul 1218, și nu în anul 1222. (Borilă a domnit între anii 1207—1218).

[b] Acest privilegiu nu este altceva decît celebra Bulă de aur a lui Andrei al II-lea. Datorită faptului că Andrei al II-lea a fost mulți ani departe de țară, din pricina cruciatei, nobilii și-au întărit pozițiile, și la întoarcerea regelui au reușit să obțină acest privilegiu, care consfințește fărîmițarea feudală în cadrul regatului maghiar. Este interesant de remarcat că Șincai vorbește laudativ despre acest privilegiu. Poziția lui este determinată de originea lui nobiliară.

A patra, ca nici un strein să se priimească la deregătoriile cele mai mari ale țerei, fără de bună voința mai marilor țerei.

A cincea, ca orice lucru stătătoriu vor cîştiga boierii, se fie de uric.

372 A şesea, ca streinii se nu-şi poată cumpăra locuri/ stătătoare supt coroana Ungariei şi de-şi vor cumpăra, fiii patriei se le poată rescumpăra de la ei.

A şeptea, ca fieştecare boieriu, fără de notă, în carea îşi perde capul şi tot ce are, să se poată scula împrotiva craiului, carele va lucra împrotiva vrunui punt dintru acelor aci zise."

Privileghionul acesta se ține pînă astăzi ca un prea scump odor şi toți craii, cînd se încoronează, trebue se joare că-l vor ținea, numai puntul al şeptelea s-au şters în adunarea țerei, din anul 1696, pentru cuvioase pricini, cum se va arăta la numitul an.

Ioann II, fiiul lui Asan, cum mi se vede, încă n-au cuprins Bulgaria numai cu ajutoriul ruşilor, de la Boryla, ci şi cu al ungurilor, căci Colomann al doilea, feciorul lui Andreiu, craiului Ungariei, era craiu ruşilor, cum s-au arătat la anul 1214 şi Ioann au avut muiere pre sora lui Bela al patrulea, fata lui Andreiu al doilea, cum însuş Bela mărturiseşte în epistola carea o-au trimis papei Grigorie al noaolea, în anul 1238. Greşeşte aşadară Pistorie[3] cînd scrie că Anna, fata Belei al patrulea, au fost măritată după craiul Bulgariei; greşeşte şi întru aceaia că pre Ioann, fiiul lui Asan, îl numeşte Roțisláv.

[1] Georgius Acropolita in *Chronico compendiario*, cap. 20. [2] *Corpus iuris Hungarici*. [3] Pistorius, f. 764.

Anul 1223. Sigler[1], carele au fost notariu public în Sibiiu, scrie că în anul de-acum, Andreiu al doilea, craiul Ungariei, ar fi dat un diplomat foarte frumos Sibiiului, care se chiema încă atunci satul lui Hermann. Ci diplomatul sau hrisovul acesta, Haner încă nu l-au putut vedea, cum scrie însuş [2], măcarcă au fost super-întendent preste sasii

373 din Ardeal. Ci au dat / Andreiu al doilea, în anul de-acum, un diplomat mînăstirei din Cherț, care sună aşa:

„În numele Sîntei Troițe şi al nedespărțitei Unimi, Andreiu, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galliției şi Lodomeriei, de pururea. Fiindcă fieştecarea cerere direaptă e de a se priimii de mărimea crăiască, aceaia, carea se face din inimă, de Duhul Sînt aşa pornită, ca se arete voința celui ce cere, cu mult mai vrednică se socoteşte de a se dobîndi, dînd pămînteşti pentru cele cereşti şi cu lucruri vremelnice a dobîndi cele duhovniceşti. De-aci iaste că voim ca, prin rîndul acestora, se vină la înştiințarea tuturor cum că, după ce am dăruit credinciosului şi iubitului nostru cliric, Gocelin, pentru nemişcata lui credință către noi, muntele Sîntului Mihail cu beserica şi pămîntul ce se ține de el (care munte iaste în părțile Ardealului, şi noi l-am schimbat de la beserica Sibiiului cu pămîntul Borótnic, cu toate cîte se țin de dînsul), cu aceaia cădință de slobozenie, cu carea l-am fost căpătat noi, se-l moştenească nebîntuit şi

în pace pururea, şi i l-am dat prin Póuca, feciorul lui Eliachim celui orb; după aceaia însuflat de sus (Gocelin), pentru spăsenia sufletului său, de carea fieştecare în commun are op, l-au dăruit mînăstirei din Cherţ şi venind la noi, cu mare plecăciune s-au rugat ca noi, dăruirea aceasta se-o îngăduim şi se-o întărim prin privileghionul nostru, cu puterea cea crăiască. Aşadară detoare fiind mărimea crăiască a ţînea întregi cădinţele fieştecăruia supus şi a întări orînduialele cele din evlavie făcute, noi încă socotind rugăciunea lui a fi direaptă şi întărindu-i dăruirea, dăm muntele acela, beserica şi pămîntul cu toate cîte se ţîn de dînsul, cu acelaş titul de slobozenie, cu care l-au ţînut numitul magistru Gocelin, mînăstirei din Cherţ, ca, prin privileghionul acesta, pururea se le aibă. Marginea cea dintîiu a otarului muntelui Sîntului Mihail începe de către resărit în poala munţilor şi se pogoară spre rîuşorul ce cură din munţii aceia către satul Ruétel, cum sînt puse semnele
374 pre lîngă rîuşor, pînă/ în calea ce se pogoară din munte în Ruetel; de-acolo trecînd calea, se sue pre o cale pînă la semnul ce desparte otarele satelor Hermann şi Ruetel.

Iarăşi întărim prin privileghionul acesta pămîntul care scoţîndu-l de la români, *terram exemtam de Blaccis*, pentru spăsenia sufletului nostru, l-am fost dat numitei mînăstiri, prin credinciosul şi iubitul nostru Benedict, atunci voivodul, dîndu-i-l în mînă. Iară marginea pămîntului acestuia, începînd de la apa Oltului, unde se sfîrşeşte un ostrov, se sue prin lacul ce se chiamă Egnerpótac, pînă la fagii ce se zic Noghebic, şi în marginea fagilor cade rîuşorul, ce se zice Arpaş; şi de-acolo, prin rîuşorul acela, se sue pînă în munţi, şi din munţi mergînd către ameaz, se pogoară în rîuşorul ce se zice Cîrţ, *qui dicitur Kwartz*, şi prin rîul acela vine în apa Oltului şi aşa se sfîrşeşte.

Iară pentru ca se remînă privileghionul acesta al nostru totdeauna nemişcat, am dat cartea aceasta, întărită cu pecetea noastră, de pururea. Dat prin mînile lui Clet cănţellariului curţei noastre şi prepósitului din Agria, în anul de la întruparea Domnului 1223, fiind gol scaunul Strigonului şi fiind arhiepiscop Colocei cinstitul Ugrin, în Cianáde Desidérie, în Vesprím Robért, în Zagrábia Stefan, în Agria Toma, în Vaţ Bricchie, în Peci Vîrtolomeu, în Ardeal Rainád, şi alţi episcopi îndreptînd besericele lui Dumnezeu; fiind palatin şi comit Budrugului Iola, ban Salomon, comit curţei crăiesei Nicolae şi al Suprúnului Botez, comitul curţei noastre şi comitul Bechéşului, Búzad al Pozonului, Martin al Muşúnului, Lavrentie al Iaurinului, şi alţi comiti ţînînd judeţele; iară al crăimei noastre, în anul 20."

Privileghionul acesta l-am înturnat din cuvînt în cuvînt, din scrisoarea lui Daniil Córnides[3], vechiu prietenului mieu, (decît carele mai învăţat n-au avut Coroana Ungurească pe vremea mea).

---

[1] Sigler, f. 52. [2] Georg. Ierem. Haner, *Reg. Hung.* periodi 8 § 153, nota s. [3] Daniel Kornides, mss. tom. 2., p. 59./

375 **Anul 1224.** Din privileghionul la anul trecut adus, ai putut vedea rădăcina românilor din Ardeal, pre carii numai din batjocură i-au zis „suferiți“ Ioann Chemeni [1], românul cel ploat, cum voiu arăta la locul său, numai ca se-și ascundă neamul. Iară din privileghionul care-l voiu aduce la anul acesta, și mai pre larg vei vedea că românii nu sînt *numai suferiți în* Ardeal, ci ei sînt vatra Ardealului, pentrucă sasii nu au altă dreptate, fără numai carea o-au și românii, precum arată privileghionul, care din cuvînt în cuvînt așa sună:

„În numele Sîntei Troițe și nedespărțitei Unimi.

Andreiu, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei, Dalmației, Croației, Ramei, Serbiei, Galliției și Lodomeriei, de pururea. Precum se ține de deregătoria crăiască a asupri cerbicea mîndrilor, așa se cuvine aceiiași crăieștei mili a rădica cu milă pre cei asupriți, a măsura slujba credincioșilor și fieștecăruia a-i resplăti grații pentru vredniciile sale.

Venind drept aceaia, credincioșii oaspeții noștri, téutonii (sasii) cei din Ardeal și cu umilință căzînd la picioarele mărimei noastre, jăluindu-se ne-au arătat că de la slobozenia cu carea s-au fost chiemat prin cel prea cu evlavie craiu, Gheza, moșul nostru, au căzut, de nu-ș va deșchide ochii săi crăiasca milă, pentru carea sărăcie, crăimei noastre nu ne-au putut sluji. Noi, drept aceaia, plecînd urechile obicinuitei milei noastre la drepte cererile lor, vrem se vină la știrea celor de-acum și a celor ce vor urma că noi, călcînd urmele mai marilor nostri și porniți din fundul milei, le-am întors lor slobozenia cea mai de demult, ci așa, ca tot poporul lor, începînd de la Varoș (Orăștie) pînă la Borlált (sau Baroldt), cu pămîntul săcuilor, al pămîntului Sébus și al
376 pămîntului Dáraus, se fie un popor,/ și să se socotească supt un jude toate comitaturile (județele), luînd afară al Sibiiului, ștergîndu-se din rădăcină. Iară comitul Sibiiului, ori cine va fi, se nu îndrăznească a pune pre cineva purtătoriu de grijă în comitaturile acelea, de nu va fi lăcuitoriu dintre ei și nu-l vor alege noroadele, după cum li se va mai părea; și comitatul Sibiiului încă nici unul se-l cumpere cu bani [a]. Iară vistieriei crăești se fie detori a da pre an cinci sute de marce de argint. De la darea aceasta, pre nici un moștean [b] sau lăcuitoriu dintre dînșii, vrem se fie scos, de nu va avea osebită scutință despre aceaia. Aceasta încă le îngăduim, ca banii, carii trebue se ne plătească, se nu se măsure, fără cu marca de argint carea li-o-a orînduit cel de fericită pomenire, tatăl nostru, Bela, adecă de patru fertóni și o gimătate a măsúrei Sibiiului cu denari din Colonia, ca se nu se schimbe în cumpănă. Iar trimișilor de la crăiasca mărime ca se culeagă banii aceia, în toate zilele cît vor zăbăvi acolo, se li se dea cîte trei sloți pentru cheltuialele lor.

Iară ostașii spre slujba craiului, în țeară să se dea 500, afară de țeară 100, de va merge craiul în persoana sa, iară de va trimite afară de țeară pe vrunul dintre iobagii săi sau întru ajutoriul prietenului său, sau în lucrurile sale, numai 50 de ostași se fie detori a da și nici craiul se poată mai mulți pofti. Iară preoți se-și aleagă după plăcerea lor și pre cei aleși se-i presente și se le dea dișmă și toate celea se le plinească, după cea veche cădință bisericească.

---

[a] De fapt, este vorba de altceva, și anume, că nici o dregătorie din comitatul Sibiului să nu se cumpere pe bani.

[b] Moștean — stăpîn predial.

Mai vrem și tare și poruncim ca pre dînșii altul se nu-i judece, fără numai noi sau comitul Sibiiului, pre carele îl vom pune noi; iară de se vor chiema înaintea altui judecătoriu, numai după obiceiu se țînă judecată. Și înaintea noastră încă se nu se poată soroci, fără numai cînd nu se va putea isprăvi cauza înaintea judelui lor./

377 Iară preste cele mai sus zise, le-am dat lor pădurea vlahilor și a bissenilor cu apele, ca se le folosească în commun cu cei mai sus ziși, adecă cu vlahii și cu bissenii, ca avînd tot o slobozenie, de-acolo nimenui se fie detori a sluji [a].

Preste acestea le-am mai îngăduit ca se aibă o pecete, carea se fie cunoscută noao și boierilor noștri. Iară de va vrea cineva dintre dînșii să se legiuiască cu altul, pentru bani, în fața judelui său, se nu poată chiema alte mărturii, fără numai dintre dînșii. Scutindu-i pre ei de toate judecățile streine, le îngăduim ca, după obiceiul cel vechiu, tuturor se li se dea sări mărunte pe la Sîn-Giorz în opt zile, pe la Sîntul Stefan craiul, în opt zile, și pe la Sîntul Martin așișderea în opt zile.

Le mai îngăduim preste acestea ca nici unul dintre tributari se îndrăznească a-i împedeca pre ei, sau suindu-se, sau pogorîndu-se. Iară pădurea cu toate petecele eii și apele cu cursurile lor, care se țin numai de donația crăiască, se le folosească seracii ca și bogații, tot într-un typ.

Vrem și tare poruncim și aceasta, ca niminea din iobagii noștri se cuteză cere vrun sat sau vrun prediu din ale lor de la crăiasca mărire, iară de va cere neștine, cu puterea de la noi dată se-i poată sta împrotivă.

Îngăduim preste acestea numiților credincioși ca întîmplîndu-se se mergem noi la dînșii, numai trei scoboriri se ne plătească, iară de va merge voivodul, pentru folosul crăesc, numai doao scoboriri se-i plătească, una cînd va întra, alta cînd va eși.

Adăugăm la scutințele cele zise ale mai sus numiților cum că negutetorii lor pot vinde și îmbla în toată crăimea noastră, fără vreun tribut; ca aceasta și între dînșii să se țînă, cu de-adinsul poruncim.

Iară ca se remînă toate cîte am zis mai sus, tari și nemișcate, cartea
378 aceasta am făcut să se/ întărească cu îndoit pecetnicul nostru. Dat în anul de la întruparea Domnului 1224, iar al crăimei noastre 21.“

Diplomatul acesta așa se află în judecata palatinului Mihail Orsag, carea o-au făcut spre partea capítulului din Oradea-Mare, în anul 1478 [2]; din care tu poți vedea că românii, carii se zic vlahi, cu bissenii, carii au fost, după Enghel [3], paținachi, ci apoi s-au amestecat cu românii, mai nainte au moștenit locul cît iaste de la Poarta-de-Ferr pînă la scaunul Șepși, de cît sasii din Ardeal, carii numai cît au dobîndit parte din păduri și din rîuri, ca și românii și bissenii, ci n-au stăpînit atunci, fără numai satele de lîngă calea cea de poștă de-acum, începînd de la Orăștie pînă la Baroldt. Reu se înșeală așadară și la puntul acesta vestitul Eder[4]...

---

[a] Din textul respectiv se poate conchide așa, cum a făcut-o și Șincai, că românii au fost vatra Ardealului, pentru că ei sînt stăpînii pădurii și din pădurea lor li se dă sașilor dreptul de folosință.

---

[1] Ioannes Kemeny in *Approbatis Constitutionibus magni principatus Transilvaniae*. [2] *Diplomatarium regnicolare*, tomo. 2. [3] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. historia Valachiae*, part. 1, p. 140. [4] Ios. Carolus Eder in *Chrisi ad Instantiam Valachorum de Trannia.*

514 **Anul 1368...** Mai vrednic iaste de a se ceti hrisovul lui Ladislav II Bessarab, domnului Valahiei, din anul de-acum, care se aduce de Cornides[5] și sună așa:

„Ladislav, voevodul Țerei Muntenești, banu de Zevrin și duxul
împlîntărei ceii noao din Țeara Făgărașului, înștiințăm pre toți cei
de-acum și cei viitori că magistrul Ladislav, sîrguitoriu ostaș, fiiul
reposatului Ianoș, méister de Dóbca, nepotul banului Míched, rudenia
noastră cea iubită și credincioasă, cînd s-au făcut slobod de preamăritul
prințul Ludovic, luminat craiu Ungariei, și noi eram încă pururea supt
jug și în grația numitului craiu am fi strîns tare oaste împrotiva turcilor
celor fără de credință și a împăratului de Tirna (Trinov), în Bulgaria,
acelaș magistru, Ladislav de Dobca, sîrguitoriul mai sus numit ostaș,
carnea noastră și sîngele nostru din naștere, cu noi și cu oastea noastră,
s-au grăbit împrotiva tyrannilor și necredincioșilor turci și a împăra-
tului din Tyrna, și năvălind asupra lor și făcînd acolo vitejie boerească
și de cinste pentru credința creștinească, au dobîndit grația prealumi-
natului prințului Ludovic, craiul Ungariei, așa, cît Laslo, meister de
Dobca, acesta, în năvălirea asupra numiților necredincioși, pentru atot-
puternicul Dumnezeu și cea mai sus zisă grațiă a craiului, nu ș-au
întors vreodată capul său înapoi, de frică, și, după ce am cunoscut,văzut
și găsit totdeauna atîta credință în acelaș Laslo, din partea domnului
craiului nostru și a noastră, i-am dat și însemnat lui, pentru unele slujbe
credincioase ca acestea, care pururea ne-au făcut, și pentru împărtă-
șirea sîngelui cu carea sîntem legați, orașul sau tîrgul Șercchenghen
(Scherkkengen, doară: Șercáia) din Țeara Făgărașului, de lîngă Olt,
cu cele ce se țin de dînsul. Așișderea satul Vénețe, satul Cóțalad, satul
care se chiamă Apa Caldă, satul Dobca, cu toate cădințele și părțile
lor, precum le moștenea și le avea oarecînd fiii lui Várnava, ca pururea
se le moștenească. Și pre același Ladislav de Dobca, rudenia noastră
cea iubită, carele împreună cu noi au fost credincios și supus prealumi-
515 natului prințului Ludovic, luminatului/ craiului Ungariei, domnului
nostru celui firesc, îl îmbrăcăm și împururim în urícurile și moșiile
mai sus zise, supt credința noastră, cu această condiție: de se va întîmpla
ca oarecînd se moară acelaș Ladislav de Dobca, nepotul banului Miched,
Nicolae, fiiul lui Ladislav Dobca, sau fata, carea va remînea după
dînsul, sau vor remînea, sau unul dintre dînșii, și carii se vor naște din
dînșii, de-aci înainte numitul tîrg Șercchenghen și mai nainte zisele sate

și moșii trebue cu cădință de uric se le moștenească pururea pre rînd, carea o făgăduim supt jurămîntul credinței și al capului, fără de a se muta, nici se trebuim sau putem chiema înapoi cuvîntul, precum l-am dat și întărit cu jurămîntul nostru. Carea donație sau dăruire, atunci o-am făcut iubitei rudeniei noastre, lui Ladislav de Dobca și următorilor lui de pururea, cînd eram în multă grație la domnul nostru Ludovic, craiul Ungariei. Drept aceaia ne rugăm prealuminatului domnului nostru Ludovic, luminatului craiului Ungariei, domnului nostru celui firesc, și următorilor lui, ca se întărească aceste cărți ale noastre și donația noastră așa se-o întărească și stătuească iubitei rudenii și fratelui nostru, precum s-au zis pentru următorii noștri, carii vor urma în domnia voevodatului nostru; și baronilor ne rugăm și asemenea poruncim ca se nu vateme aceste cărți ale noastre, nici se le chieme înapoi, ca se nu se rumpă jurămîntul nostru împrotiva spăseniei și în paguba sufletului nostru; și că donația noastră cea făcută iubitei rudeniei noastre, lui Ladislav de Dobca, sîrguitoriului ostaș... precum se cuprinde în pagina aceasta, pentru prea credincioase slujbe s-au făcut vrednic înaintea noastră și au dobîndit acea donație, ca pururea, împreună cu următorii săi, se moștenească mai sus numitele sate. Și de am vrea noi sau vrunul din următorii noștri, de-aci înainte, cărțile noastre acestea și mai sus scrisa donația aceasta, a-o chiema înapoi, a-o împedeca, a-o lua îndărăpt și cărței aceștiia și donației i s-ar împrotivi, se fie preste acela sau aceia, mînia și iuțimea mîniei lui Dumnezeu, a fericitei vergurei Mariei, a tuturor sînților, mînia sînților crai Stefan, Ladislav și Emeric. Întru-a cărora mai sus ziselor tuturor mărturisire și tărime de pururea, am făcut să se scrie acestea și să se întărească cu pecetea noastră cea mai mare. Dat în Argiș, în curtea noastră,
516 supt anul Domnului 1372,/ în zioa Despărțirei apostolilor, mai de curînd trecută."

Zice Cornides după ce au scris hrisovul acesta, că pecetea spînzure de dînsul acățată cu șinór de mătasă roșie; pagubă că n-au însemnat ce țimír au fost în pecete și de-unde au scris hrisovul. Vezi și cele de la anul 1284, care toate mai mult se întăresc prin hrisovul acesta, din care tătuși se nu închizi că doară Țeara Muntenească pe vremea aceasta au fost supusă lui Ludovic, căci Ladislav II Bessarab numai pentru ducatul Făgărașului și banatul Craiovei, care le dobîndise de la craiul Ludovic ca se remînă pacinic și ajutătoriu asupra turcilor, era supus acestuia, cum se va arăta și mai apriat la anul 1377. /...

[5] Cornides, *Mss. dipl.*, tom. 1, p. 43./...

552 **Anul 1398.** Mîniindu-se Baiazet cel dintîiu pe Mircea I Vodă, pentru ajutoriul lui Sigismund dat în anul 1396, în anul de-acum, după cum vrea preavestitul Enghel [1], s-au rădicat cu războiu asupra Mircei, căci scrie Halcocondyla [2], zicînd: „Iară peste puțin tîmp (după războiul de la Nicopoiu) s-au rădicat cu războiu asupra Mircei, duxului Dachiei,

vinovăţindu-l că unindu-se cu ungurii mai nainte, s-au bătut cu dînsul. Dachii (adecă daco-românii) sînt prea buni ostaşi, măcarcă legile lor nu sînt prea bune. Mai tot prin sate lăcuesc, urmînd păşunile. Se întinde ţeara lor, începînd de la Ardeal pînă în Marea Neagră. De-a dreapta, cum se întinde spre mare, are Dunărea; de-a stînga, ţeara ce se numeşte Bogdánia (Moldova) [a]. Despărţeşte ţerile acestea muntele ce se chiamă Prasóv, care lung se întinde ..... Neamul acesta, măcarcă se împarte în doao ţinuturi, în Bogdania şi Istria (în Moldova şi Valahia), tătuşi cu acelea cădinţe trăesc între sine. Au obicinuit a nu ţinea tot aceiaşi povăţuitori, ci, precum li se vede, îşi mută prinţii, acuş pre unul, acuş pre altul punîndu-l prinţ. Pre Mircea acesta, carele era prăsit din viţa cea mai bătrînă a povăţuitorilor acestora, chiemîndu-l l-au pus şie povăţuitoriu, omorînd pre Dan, carele au tyrănnit mai nainte. Mircea acesta, culcîndu-se mai adese ori cu ţiitoare, dintrînsele au avut mulţi feciori de căpătat. De-aci iaste că murind Mircea, adese ori s-au mutat
553 domnii, carea şi acuma remîne în ţeară./ Împrotiva lui Mircea acestuia au mers Baiazet, băgîndu-i vină că mai nainte ar fi însoţit armele cu Sigismund, împăratul romanilor, şi, trecînd Dunărea, multă robime au prins din ţeara aceasta. Mircea strîngînd nu puţină oaste se sfătuia cum ar putea întîmpina pre nemici şi cum s-ar putea bate cu ei; şi aşezînd femeile şi pruncii în muntele Prasov, urma oastea lui Baiazet prin pădurile cele cu ghinde, de care mai multe sînt în ţeara aceaia şi o fac nestrăbătută. Urmînd Mircea oastea lui Baiazet, multe vitejii făcea, bătîndu-se cu cei ce remînea sau se ducea se prade bucate sau dobitoace. Aşa urmînd oastea cea protivnică, cu mare îndrăznire s-au bătut cu dînsa. Zic unii că Mircea, cînd trecea oastea lui Baiazet prin oarecarea strimptoare, n-au încetat a tăia pre nemici . . . pînă cînd nu s-au tăbărît acolo Baiazet, din sfatul lui Brenéz, şi o zi au odihnit oastea; iară a doaoa zi trecîndu-şi oastea cît mai fără de primeşdie preste Dunăre, s-au înturnat în ţeara sa."

Aşişderea scrie şi Gheorghie Frânţes [3], numai cît amestecă lucruri de mai mulţi ani la un loc. Din cuvintele lui Halcocondyla, care le aduseiu aci, încă poţi mai multe culege, adecă: că antecessorul Mircei au fost Dan II Vodă, că Bessarabia mai nainte s-au ţinut de Valahia [b], că muntele de la Focşani s-au numit Prasov ş.c.

[1] Ioannes Christianus Engel in *Antiq. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 162. [2] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, lib. 2. [3] Georgius Phranzes, lib. 1, cap. 29./...

590 **Anul 1437.** Stoarcerea banilor, cea prin Gheorghie Lepeş, episcopul Ardealului, făcută de la proşti pentru dişme sau zeciueli, cum s-au arătat

---

[a] Traducerea lui Şincai din Chalcocondil este corectă, dar interpretează greşit atunci cînd pune muntele Prasov (Braşov) între Ţara Românească şi Moldova. Însă textul este altul — „De Peonodacia îi desparte un munte ..." — deci este vorba de Ungaria, şi nu de Moldova, Peonodacia însemnînd la Chalcocondil Ungaria.

[b] Basarabia îşi trage numele de la Basarab, adică de la faptul că Ţara Românească a stăpînit în vremea lui Mircea cel Bătrîn o parte din sudul Moldovei.

la anul trecut, mai multe rele[a] au pricinuit în Ardeal, de care pînă astăzi
nu sîntem mîntuiţi. Pentrucă proştii cei de supt zeciuială ş-au ales
mai întîiu povăţuitoriu pre Antonie Chiş [1], apoi, după perirea acestuia
pre oarecare Martin, şi s-au sculat asupra boierilor, carii îi silea se
plătească cu bani dişmele; ci nobilii sau boierii s-au rădicat cu droaia
în coantra proştilor şi tăind pre povăţuitorii lor, pe proşti i-au însemnat
591 la buze, la nas şi la urechi, apoi i-au/slobozit [b] pre-acasă [2]. Supărîndu-se
nobilii din Ardeal, pentru dese rescoalele proştilor, tot întru acesta
an s-au adunat în Căpîlna şi chiemînd pre sasii şi pre secuii din Ardeal,
această unire o-au făcut între sine, asupra proştilor, precum arată
Cornides [3] şi Vagner [4]:

„Noi, Loránd Lepeş de Varáşchezi, viţe-voivodul Ardealului,
cunoaştem prin acestea înaintea tuturor, şi celor de-acum şi celor viitori,
că adunîndu-ne noi în oraşul Căpîlna, a doaoa zi după Înălţarea Sîntei
Cruci, cu măriţii Mihail Iacci de Cúşal şi cu Henríc de Tamáşi, comitii
secuilor, dinpreună cu toţi nobilii, cu sasii din şapte şi doao Scaune
săseşti şi a Bistriţei şi cu lăcuitorii tuturor Scaunelor secueneşti, şi
stringîndu-ne ca se îndreptăm cauzile cele grele ale părţilor acestora,
între numiţii: nobili, sasi şi secui, această frăţească unire o-am orînduit,
şi atingînd toţi semnul crucei Domnului, au jurat că pururea vor ţinea
acestea: adecă că Sîntei Coroni şi preaputernicului prinţ domnului
domnului Sigismund, împăratului romanilor şi craiului Ungariei, Bohemiei,
Dalmaţiei, Croaţiei ş.c., domnului nostru celui firesc şi prea înfricoşat,
pururea îi vor fi credincioşi şi vor sta împrotiva tuturor vrăşmaşilor,
măcar de ce treaptă vor fi, carii se vor rădica asupra crăimei
aceştiia, şi au jurat că nu se vor despărţi de la olaltă în apărarea ţerii
aceştiia, ci supt condiţia aceasta, ca atunci, cînd prea puternicul prinţul
şi domnul domnul nostru, Sigismund, din mila lui Dumnezeu împăratul
romanilor şi craiul Ungariei, Bohemiei, Dalmaţiei, Croaţiei ş.s.
ar vrea se facă ceva împrotiva vrunei dintru aceste trei părţi, adecă
dintre nobili, sasi şi secui, celelalte doao părţi, nu almintrelea, ci îngenunchind
să se nevoiască a căpăta graţiă şi milă la a treia, nici într-alt
typ se îndrăznească a-i ajuta. Afară de aceasta au orînduit ca, atunci
cînd ar vroi vruna dintre numitele părţi să se tăbărească, aceasta se-o
facă în tîmp de vară, şi bătrînii satului celui mai de aproape se fie detori
592 a da zăhărea celor / tăbăriţi, nu cu mai mare preţ, fără numai ca la
săteni şi tăbăriţii încă se nu se tragă de la plată; iară oricine va îndrăzni
a vinde mai scump, prin judecătoriul său se nu se pedepsească almintrelea,
fără numai cu perderea capului. Au mai orînduit ca iarna se
poată descăleca în cetăţi, oraşe şi sate şi se li se dea sălaş, ci supt
condiţia aceasta, ca fieştecare nobil, sas sau secuiu, de orice treaptă

---

[a] Este vorba de răscoala ţărănească din anul 1437, cunoscută sub numele de răscoala de la Bobîlna.

[b] Şincai rezumă evenimentele petrecute în timpul răscoalei de la Bobîlna. După cum se ştie, la început ţăranii au fost aceia care i-au înfrînt pe nobili, şi numai după ce tabăra ţăranilor a fost dezorganizată prin atragerea micii nobilimi de partea marilor feudali, şi prin alianţa cu patriciatul săsesc şi fruntaşii secuilor, a putut fi înăbuşită răscoala şi au putut fi impuse ţăranilor condiţii mai grele decît cele avute pînă în anul 1437.

va fi, gazdei sale se nu-i facă vreo pagubă. Iară carele va îndrăzni a păgubi pre sălășluitoriul său, pre acela judecătoriul cu povățuitoriul oștilor se-l pedepsească după legi, cu moarte sau cum îi va fi vina. Iar de va fugi șerbul sau ostașul oarecărui nobil, sas sau secuiu, domnul aceluia va trebui să joare că n-au fugit din sfatul și voia lui, apoi jurînd își poate face destul din bunurile celui fugit. Preste aceasta, scoată carte de la povățuitoriul oștilor, că iaste șters din registrul ostașilor, și după aceaia pre cel fugit îl pedepsească după vina lui, unde va mai voi. Au mai orînduit, tare să se ţină, ca, de se va întîmpla vro împrotivire sau jăfuire între nobili, sasi și secui, și o parte va chiema pre alta întru ajutoriu, partea chiemată se fie detoare a porni a doaoa zi și a călători trei miluri în toată zioa pînă va sosi unde iaste chiemată, iară carea parte nu va priimii aceasta să se pedepsească cu moarte și nu cu altă gloabă. Aceasta încă legiuit o-au orînduit și supt tare jurămînt o-au așezat, ca lăsînd toată pizma și sfada, măcar de ce feliu au fost între cinstitul în Hs. părintele și domnul domnul Gheorghie Lepeș, episcopul Ardealului, capitulul besericei lui și între nobili, sasi și secui, acelea cu totul să se șteargă și stingă, nici se îndrăznească vruna dintră numitele părți, de-aci înainte, a mai înoi pizma și sfada, iară carea parte le-ar înoi, aceaia să se ţină călcătoare de jurămînt și celealalte părți se nu cutează a-o ajuta. Iară de va avea vro parte pîră cu altă parte, pîrîșul de sus se cerce cu lege pe pîrîșul de gios înaintea judecătoriului lui și acesta se fie detoriu, fără zăbavă, a-i face direptate. Iară părțile mai sus numitei uniri frățești, adecă nobilii, sasii și secuii, cu umilință s-au rugat de noi, ca cărțile acestea, pentru tărimea și vecinica
593 bunăstarea lor, se le întărim cu pecetea noastră. Dat în / zioa și terminul mai sus însemnat, în anul Domnului 1437 [a]."

Din hrisovul acesta poți vedea că osebirea, carea iaste acuma între neamurile din Ardeal, nu se cuprinde întrînsul; pentrucă în anul acesta, ungurii și românii nu se osebea de la olaltă, fără numai de la sasi și de la secui, ca de la niște neamuri, ce nu era în treapta nobililor, cum era ungurii și românii, între carii nu s-au socotit proștii, cei ce era din toate neamurile. Drept aceaia s-au și numit numai nobilii cu sasii și secuii cei slobozi, adecă cu aceia care lăcuia în scaune, iară nu cu ungurii sau cu românii cei proști [b]. Așadară reu au lucrat Ioann

---

[a] Această înțelegere, care are loc între nobili la Căpîlna, în anul 1437, a fost înnoită la 2 februarie 1438, după o nouă adunare a nobililor și a fruntașilor sași și secui. Această uniune frățească *(fraterna unio)*, cum au numit-o autorii ei, este cunoscută în istorie sub numele de *Unio trium nationum*.

[b] Șincai, prin demonstrația sa, încearcă să acrediteze ideea că *Unio trium nationum* a avut numai un caracter de clasă, în sensul că această înțelegere a avut loc numai între nobili. Acest punct de vedere exprimat de Șincai avea ca scop să demonstreze că românii au fost egali în drepturi cu celelalte populații ale Transilvaniei, deci să susțină pe baze

Chemeni, cînd în *Aprobatele* Ardealului au despărţit pre români de cătră unguri şi cu atîta au lucrat mai reu, cu cît se ştie mai chiar că Micúla, din carele au fost el prăsit, au fost diaoş român, cum s-au arătat la anii trecuţi. Vezi şi anul 1399.

---

istorice, drepturile politice pe care le revendicau românii în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea. Că *Unio trium nationum* a avut un caracter de clasă nu se poate tăgădui, şi este meritul lui Şincai de a fi subliniat acest caracter al ei, însă trebuie arătat că rolul nefast pe care l-a jucat ea în viaţa social-politică a Transilvaniei s-a răsfrînt în mod negativ îndeosebi asupra românilor din Transilvania. Cu toate că românii formau majoritatea populaţiei transilvane, ei au fost excluşi de la viaţa politică, şi exploatării de clasă i s-a adăugat şi asuprirea naţională.

TOM III

44 **Anul 1637** [a]... În cît este pentru Valahia și Moldova, așa scrie
Bisaccioni la preavestitul Enghel[3]: „Matheiu Vodă la aceaia au adus
pre Amurat IV, de acesta au poruncit în anul 1637 ca lui Radul Stridia
45 carele făgăduise mai mare tribut / pentru domnia Valahiei, se i se tae
nasul și urechile. Așișderea era să se facă și lui Alexandru Iliaș, pentru
că iarăș cerca domnia Moldovei și era mare prieten cu Radul Stridia,
de nu ar fi fugit din Țarigrad.“ Așa mîntuindu-se amîndoi domnii românești de vrăjmașii lor, Vasilie Lupul, domnul Moldovei, nu s-au putut odihni în țeara și averile sale, ci s-au rădicat cu războiu asupra lui Matheiu, domnului muntenesc, pentru că zice *Istoria Bălăcenească*[4] așa: „În toată pacea ce avea Matheiu Vodă, iară nu l-au lăsat Dumnezeu în odihnă, ci i-au rădicat nemic mare, pe Vasilie Lupul, domnul Moldovei, care au fost după Moisi Vodă la Moldova; acesta fără nici o pricină s-au rădicat cu oaste asupra lui Matheiu Vodă și au venit pînă la Buzeu, carea auzind-o Matheiu, au trimis la Racoți, craiul Ardealului, pentru ajutoriu, fiindu-i prieten; strîns-au și oastea sa ce avea, și însuș au pornit cu oștile spre Buzeu, unde venise Vasilie Lupul carele auzînd de atîtea oști muntenești și ardelenești ale lui Matheiu, fără de vreo bătae au dat dosul. Muntenii l-au gonit pînă la Putna și reu au prădat țeara; de-aci ardelenii au trecut pre la Totrúș în țeara lor, iară Matheiu Vodă cu bucurie s-au înturnat la scaunul său.“

Mai chiar scrie despre războiul acesta pomeni Chemeni Ianoș[5] zicînd: „În anul 1637, toamna tîrziu, Lupul, domnul Moldovei, din îngăduința Porței turcești s-au rădicat cu oaste asupra lui Matheiu, domnului muntenesc, cu carele făcusem legătură sau alleanță, precum am scris la anul 1636, și am trebuit se-l ajutăm. Carea așa s-au făcut. Eu mă bolnăvisăm... și m-am dus la Bălgrad se mă lecuesc, unde era de față și prințul Gheorghe I Racoți, și după ce am remas trei zile la curte, într'o zi, foarte de dimineață, m-au chiemat prințul la sine și spunîndu-mi vestea ce o priimise cu puțin mai nainte despre treaba lui

---

[a] Fragmente din tomul al III-lea.

Matheiu Vodă, am început a vorbi cum se-l ajutăm. Atunci prințul
îmi zise că de m-aș încrede sînătății mele, pre mine m-ar trimite cu
oaste întru ajutoriul lui, pentru că ar fi tîrziu pînă cînd ar aduna sfetnicii
46 și ar orîndui alt povățuitoriu oștilor. Iară eu / nădejduind în Dumnezeu,
îndată m-am făgăduit și fiindcă prințul încă tocma întru aceaia zi
vrea se pornească cătră Marúș Oșorheiu și cătră Gurgiu, ca se nu se
socotească a fi ceva spaimă, au și pornit și pre mine m-au și trimis de
la Crăciunelul-de-Gios, unde am prînzit, poruncind și pentru oștile
de la Harom Sec. Aceasta au fost într-o marți, și noaptea sosind la
Grind, miercuri pînă la ameazi m-am gătat, după ameazi am pornit,
joi am agiuns în Făgăraș, vineri am tocmit toate, sîmbătă pornind,
luni mi s-au făcut zio în Valahia, trecînd munții pe plaiul Buzeului
cu vro cîteva mii de secui călări și pedestri și cu uneltele de bătae. Lui
Matheiu Vodă, cînd am sosit eu, nu bine îi mergea lucrurile, pentru
că pedestrașii, cît au eșit el din București, îndată s-au turburat și lepădînd pre aga lor, ș-au ales altul, numai de capul lor, călăreții încă prea
mornăia, pentru că Lupul Vodă întrase în Valahia cale de patru zile,
dară auzînd de venirea oștilor ardelenești, se opăcise de la pășirea
înainte. Întraceaia sosit-au după mine Mihail Tóldalaghi cu mai mare
oaste și împreunîndu-ne am purces asupra Lupului Vodă, ci numai
urmele lui le-am găsit. Iară noi avusesem mai nainte poruncă ca cu
o îmblare se-i înfrîngem toată neodihna și se scoatem pe Lupul Vodă
din scaunul său, dară întrebînd acuma pe trimisul prințului, cine au
fost de față dintre sfetnici la prințul, și înțelegînd că Ștefan Cáșșai,
cel mai credincios și tocma așa de fricos ca și prințul, îndată am gîndit
că s-au schimbat porunca. Tătuși auzînd eu că Lupul Vodă la paza
plaiului Oitoz celui de la Totruș, au trimis pe cumnatu-său, Șóldon,
cu vro cîteva mii de ostași, am pornit întracolo, măcar că porunca cea
noao era ca se împăcăm pe Lupul cu Matheiu sau, de ar trebui se mergem mai încolo, pe Matheiu Vodă și pe boierii lui se-i aducem la aceaia,
ca să se lege că, de se va supăra Poarta turcească pentru ajutoriul
nostru, ei o vor împăca cu cheltuialele lor. Care lucru spunîndu-l noi
lui Matheiu Vodă, acest mărit și vrednic de vecinică pomenire respuns
ni l-au dat: « Întîiu, ca pofta prințului Racoți nici boierilor se o vestim,
necum altora, ca nu cumva să se facă vrajbă, pentru că fiind ei în alleanță
47 laolaltă, laolaltă trebue se poarte și greutățile, / tătuși, că el este
gata a plăti toate ». Despre celelalte au zis Matheiu Vodă: « Unde
va fi cinstea mea și a prințului Racoți? unde va remînea numele și
vestea noastră? de vom începe noi a îmbla după Lupul Vodă. El,
cînele, fuge de frica noastră și noi se-l îmbiem cu pace! N-am rupt noi
pacea, ci el; el nu o va ținea și de-aci înainte; drept aceaia se facem ce
este de făcut. » Iară plaiul Oitozului pentru aceaia îl păzea Lupul Vodă,
pentru că lăcuia în Ardeal, încă de pe vremea lui Gavriil Betlen, un
mazil, anume Ioann Moghila, despre carele am vorbit la anul 1631;
acela avea în Moldova pre unii carii bucuroși l-ar fi priimit domn, și
Racoți încă îi făgăduise că-l va ajuta; pentru aceaia îl și trimesese în
Berétc, tocma la marginea Ardealului, și lezne se și putea face pentru
că sosind eu seara la Totruș, Șóldon au fugit dinaintea mea, neputîndu-l

eu goni pentru vremea de noapte, dară şi Matheiu Vodă ş-au perdut inima de a merge mai nainte pentru necuvioasa poftă a prinţului Racoţi, şi s-au înturnat înapoi, ţinînd a fi destul că au eşit vrăjmaşul din ţeara lui. Aşadară noi încă ne-am înturnat pe plaiul Oitozului, fiind foarte mare frig.... Curtenii lui Matheiu Vodă se înturna acasă cu saniile. Mîncare nu era prea multă, dară vin era destul, de care îmbătîndu-se secuii şi zăcînd pe munţi, romînii la unii le-au tăiat gîturile, la alţii uneltele sau mădulările cele bărbăteşti.“

Cum că Ioann Moghila au avut nădejde de a căpăta domnia Moldovei, prin mişlocirea şi ajutoriul lui Gheorghie I Racoţi, se vede din diplomatul lui, care l-au dat aceluiaş Racoţi, în 30 noemvrie din anul 1637, şi se aduce de preavestitul Enghel[6], unde îl şi poţi afla şi ceti, de-ţi va fi voia.

[3] Bisaccioni apud Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 265. [4] *Codex ms. Balacianianus* ad h. a. [5] Kemény Ianos à *Maga életében.* [6] Diploma Ioannis Mogila apud Engel, l. c.

Anul 1638. *Istoria Bălăcenească* [1] numai atîta scrie la anul acesta:
48 „Şi alte supărări au avut Matheiu Vodă de / Vasilie Vodă, că nu-l lăsa în pace, ci iară au strîns oşti şi au venit în Ţeara Românească, care lucru auzînd Matheiu Vodă, au strîns şi el oştile sale şi au eşit întru întîmpinarea lui la sat, la Nenişor, pre apa Ialóniţei, unde dînd vitejeşte bătae, biruinţa au fost a lui Matheiu Vodă, cît abea au scăpat cu puţini oameni Vasilie, la Brăila.“

Ci mai pre larg le scrie acestea Chemeni Ianoş [2] carele zice: „În anul 1638, toamna, iarăş s-au rădicat Lupul Vodă, cu oaste asupra lui Matheiu Vodă, ca se-i ia domnia carea şi Poarta i-o dăduse. Matheiu iarăş au început a cere de la Racoţi şi de la Ţeara Ardealului ajutoriu, dară venise tare poruncă lui Racoţi de la Poartă, ca se nu îndreznească a se mesteca întru aceaia. Drept aceaia ţinînd sfat, măcar că lucrul era primeşdios, ci fiindcă credinţa noastră încă juca întrînsul, eu şi Bornemisa Pál ne-am cerut spre ajutoriul lui, dară nu ne-au slobozit prinţul, ci au orînduit pe Sigismund Cornis generariu la oşti, şi l-au trimis în Ţeara Bîrsei, ca cum ar merge întru ajutoriu; iară pe Gheorghie Coprónţai l-au trimis la Matheiu Vodă. Eu vezînd viclenia n-am vrut a mă mai amesteca, ci smulgîndu-mă de lîngă prinţ, am mers la deregătoria mea, în Făgăraş, pînă la sfîrşitul lucrului. Iară prinţul cu cei ce era una cu dînsul, viclenia aceasta o au făcut cu betul Matheiu Vodă, că făcîndu-se că vreau se ajute pe Matheiu Vodă, spre cea mai înşălătoare încredinţare a lui, pe Sigismund Cornis îl puseră la numitul loc cu oştile şi pe Coprónţai l-au trimis la Matheiu Vodă şi la boierii munteneşti cu mare biztătuire, ca se-l înşele. El încă tare se jura înaintea lui Matheiu, spunîndu-i cum că vreau se-l ajute. Iară despre a treia parte au trimis pre Acaţie Barciai la Lupul Vodă ca se-i spună că nu va ajuta pe Matheiu Vodă, ci pe Barciai mai l-au prăpădit tîlharii carii l-au rănit şi l-au dus prins la Abara-başa carele ţinea cu Lupul Vodă şi era commendant

Drăștiorului. Întraceaia Lupul apropiindu-se de Matheiu, acesta încă neavînd nădejde de ajutoriu, au eșit înaintea lui și ajutînd Dumnezeu dreptăței, foarte reu l-au bătut. După aceaia Matheiu Vodă au făcut de nou mai tare alleanță cu noi, dară Racoți și acuma au îmblat cu viclenie, pentru că nefiind vreo esțepție sau-luare-afară în dimplomatul/ 49 țerei, el, în diplomatul ce l-au dat singur au scos afară pe turci și pe tătari." Așișderea scrie Gronschi[3] carele adaogă acestea: „Întraceaia Lupul, domnul Moldovei, și Matheu, domnul Valahiei, au ales judecătoriu svezei dintre sine pe Racoți, ci tocma atunci, cînd se cernea lucru, Lupul au chiemat înapoi pe trimișii săi și pentru aceaia Racoți au mînat îndărăpt și pre solii lui Matheiu Vodă, sfătuindu-l ca almintrelea se poarte grijă de treaba sa".

Ce are dară Salardi? de scrie[4]: „În anul acesta 1638, la începutul lui septemvrie, prin solii Lupului, domnului Moldovei, și ai lui Matheiu, domnului Valahiei, între dînșii și între Racoți, în Bălgrad, s-au lucrat pentru oarce pace carea isprăvindu-se la începutul lui octomvrie, Racoți au slobozit pe solii aceia și el s-au dus, la terminul ce-l vestise, se fie în Bistriță, pe 22 octomvrie". Au doară bătaia mai sus adusă, după aceaia s-au întîmplat? Reu destul că moldovenii și muntenii fiind ei tot de un sînge, așa se mînca pre sine și alerga la neamurile streine se-i împace! Ci lăcomia lui Vasilie Lupul, domnului Moldovei, le pricinuia acestea, carele vrea se pună pre un nepot al său în locul lui Matheiu, domnului muntenesc, precum scrie Bisaccioni[5].

Tot despre Matheiu Vodă așa scrie Hermann[6] în *Annalii* cei cu mîna scriși: „În anul 1638, Matheiu Vodă au commîndat lui Racoți pre un călugăr (anume Elia Ioreșt), ca se fie vlădică românilor (din Ardeal). Acesta în vizitații au făcut necurățiri cu preotesele românești. Care lucru dovedindu-se, Racoți au poruncit de l-au desbrăcat, și, așa gol, cu nuiele l-au bătut afară din Bălgrad (în anul 1643) și i-au luat pe sama fișcului toate bunurile, între care s-au aflat și niște scrisori grecești și românești, ce le adusese mai nainte din Valahia, în care era scrise toate vistieriile cele îngropate pre la mînăstiri și pre alte locuri din Valahia și din Ardeal; cu care mult s-au folosit Racoți, mai ales au aflat el o scrisoare carea arăta mare vistieria craiului Ioann II, cea lîngă Sibiiu, la Orlat, supt munți, aproape de rîul Sibiiu chiemat, îngropată. Acolo au poruncit Racoți să se sape foarte afund, mai în doao luni; dară aflat-au ceva au nu, nu se știe. Scrisorile, care grăia despre / 50 vistieriile ce era îngropate la mînăstirile din Valahia, le-au trimis Racoți lui Matheiu Vodă carele mult s-au folosit cu dînsele." Pînă aci Hermann, despre carele scrie preavestitul Enghel că trebue luat sama că au fost sas din Ardeal. Iară eu adaog că nu trebue se te minunezi că Matheiu Vodă au făcut atîtea mînăstiri pentru că pretutindenea au căutat vistierii, de nu sufletești, încai lumești.

---

[1] *Codex ms. Balacianianus* ad. h.a. [2] Kemény Iános à *Maga életében* ad. h.a. [3] Samuel Gronzki in ms. *Elencho* ad h.a. [4] Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának* 4, könyv 1, Részében. [5] Bisaccioni, p. 459. [6] Hermann in *Annallibus mss.* [7] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 291.

Anul 1639. Măcar că bătuse Matheiu Vodă în anul trecut pe Vasilie Lupul, domnul Moldovei, la Nenișor, acesta, precum scrie *Istoria Bălăcenească* [1], „tot nu se odihnea, ci în tot typul lucra se scoată pe Matheiu Vodă, ci și Matheiu, fiind cu inimă tare și slujindu-i norocul, nu se lăsa. Pre aceste timpuri, avînd Vasilie Vodă foarte mare prieten pre un viziriu, l-au rugat pre acesta, ca se măzelească pe Matheiu Vodă, carele și făcînd aceia, au trimis pe Schimni aga și Vasilie Vodă au trimis pe Costea Carágea cu Schimni aga, învățîndu-i ca, îndată cît or da cărțile de măzălire, Caragea se apuce pe boieri cu vorbe bune și cu făgăduințe de la Vasilie Vodă, mai vîrtos că Caragea avea boieri mari pe frații lui, adecă pe Paulache banul și pre Apostolache, ca aceștea se întoarcă și pe ceialalți de către Matheiu Vodă. Dară Matheiu Vodă prinzînd veste de la Poartă, au trimis vro cîțiva căpitani cu steagurile lor la Copăceni, de aștepta pe Schimni aga și avea învățătură se-i ia cărțile și se le aducă la Matheiu Vodă și pe Schimni aga se-l ţină acolo și îndată cît au venit, s-au dus căpitanii de au cerut cărțile; iară Schimni se jura și nu vrea se le dea și mai pre-urmă le-au luat fără de voia lui. Înse Costea Caragea fiind conăcit preste Argiș, de ceaia parte, că tot se temea, dacă au vezut aceasta, au încălecat pe cai cu doi feciori ai lui și au luat Argișul în gios și pre la Ciocănești au trecut la Drăștior /
51 și s-au dus la Vasilie Vodă de au spus patima și isprava ce au făcut. Matheiu Vodă, dacă au cetit cărțile și au vezut că sînt de măzălire, au trimis de au adus pe Schimni aga și l-au așezat la un loc, de au șezut, pînă ce ș-au așezat iarăș domnia. După aceaia dăruindu-l bine, l-au lăsat de s-au dus la Țarigrad și nici cu aceasta au putut strica Vasilie Vodă lui Matheiu Vodă.“ Așa le scrie acestea și preavestitul Enghel [2], numai cît le scrie mai pre larg și întrunele mai încîlcit, care și aceasta aduce din Sagredo [3], că Vasilie Lupul Vodă s-ar fi cununat în anul de-acum cu o turcoaică din Țircassia, pentru carea mult au trebuit se plătească.

Despre primatul Tornóvul din Bulgaria așa scrie Lecvien [4]: „Din cărțile sau daltéria lui Lavrentie, arhiepiscopului din Cassandria, pe carele l-au sfințit Parthenie I, patriarhul Țarigradului, în anul 1639, se vede că unul dintră sfințitori au fost Macarie al Tornovului... Acelaș Macarie au fost de față și în anul 1641, cînd s-au ținut săbor de mitropoliții resăritului pentru Μετουβιώβις, adecă pentru mutarea pînei și a vinului în cuminecătură.“

---

[1] *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. [2] Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 267. [3] Sagredo, p. 452. [4] Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1236.

Anul 1640. La anul acesta așa merge mai încolo *Istoria Bălăcenească* [1]: „Iară turcii, vezînd că s-au împuternicit Matheiu Vodă cu bani și cu oști și cum că are pre ardeleni prieteni, avea și ei poftă se-l măzălească, dară nu cuteza se facă aceasta aiavea, ci lucra cu vreun meșteșug se-l prindă. Inse slujind norocul lui Matheiu Vodă, nu putea, că toate meșteșugurile turcilor le afla și se păzea. Deodată au trimis pe Sinán bașá cu oști multe, ca preteneşte să se împreune cu Matheiu Vodă și, de-i va fi îndămînă, se-l prindă şi prins se-l ducă la Poartă; carii venind la Bucureşti, unii au conăcit despre Cotroceni, alții despre Văcăreşti. Aceasta mai nainte înțelegînd Matheiu Vodă ş-au strîns toate oştile ce avea şi sta toți întrarmați zioa și noaptea, carea vezînd bașa, n-au cutezat a face vreun reu, ci preteneşte s-au purtat cu Matheiu Vodă, de la care daruri luînd s-au întors la locul său." /

52 Iară preavestitul Enghel [2] scrie: „Vasilie Vodă iarăș au împlut cu daruri divanul turcesc ca se-l ațițe asupra lui Matheiu Vodă și au dobîndit ce dorea, că au pus în primeșdie pe Matheiu Vodă, dară aceaia numai atîta au agiuns de și unul și altul ș-au golit punga". Înse aceasta așa s-au întîmplat: „Turcii în anul 1640, cu mare oaste au și întrat în Valahia se prindă pe Matheiu și s-au tăbărit unii din sus, alții din gios de Bucureşti, despre Văcăreşti și despre moara mînăstirei de la Cotroșeni. Matheiu Vodă s-au îndestulit cu atîta că ș-au adunat oastea și o au pus în rînd de a se putea apăra. Întraceaia au orbit pe bașa cu daruri și au făcut de s-au înturnat înapoi și au zis înaintea divanului că n-au putut birui cu oastea lui Matheiu Vodă". Tot acelaș Enghel [3] scrie în *Istoria Moldovei* precum urmează: „În 8 fevruarie din anul 1640, au murit Amurat IV și la Ibrahím, următoriul lui, au trimis amîndoi domnii românești de i-au făcut cinstea ce i se cuvinea."

Despre Ardeal scrie Salardi [4]: „Mai nainte de a se trimite (Gheorghie II Racoți, în anul 1640, la căpitănia de la Oradea-Mare) i s-au dăruit și dat cu toată cădința crăiască iosagurile acestea: Scheli-Hidul și Diosegul cu toate satele ce se țin de dînsele, care venise pe mîna fișcului prin nota lui David Zoliomi; Șoliomchéul și Aleșdul iarăș cu satele ce se țin de dînsele, care venise la fișc prin stîngerea viței Elisavetei Zoliomi, carea au fost muiere mai întîiu lui Ioann Imreffi, apoi lui Gavriil Moghilă Vodă, pre urmă lui Ladislav Bornemisa din Cluș. Iară lui Sigismund Racoți (la al doilea fecior), mai nainte de a i se da căpitănia Odorheiului și generalatul secuimei, i-au dăruit și dat iarăș cu toată cădința crăiască iosagurile acestea: Gurgiul, care venise la fișc prin stîngerea semînței cancellariului Stefan Covașoți, Gilăul, Mînăștureul, ce venise la fișc prin nota lui David Zoliomi. După aceaia și în deregătorie s-au așezat prin commissari de cinste. Dară pre acesta pentru că căuta voia prinților, era treaz, învățat, cu evlavie, după tinerețele sale înțelept, și în țerile din afară, pentru vîrtuțile sale, cunoscut și vestit, mai adeseori îl ținea lîngă sine. Întraceaia Gheorghie II Racoți, în 21 avgust din anul acesta, prin Stefan Cășșai și alți commissari de cinste încă s-au așezat în căpitănia Orăzei-Mari... dară mult năcăjea
53 pe părinți că era dat la beutură, din carea nu-l/ putea scoate nici prin dojanele părintești, nici prin slujitorii pre carii ținea lîngă dînsul.

---

[1] *Codex ms. Balacianianus ad* h.a. [2] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 293. [3] Idem Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 268. [4] Szalàrdi Iànos à *Siralmas Magyar kronikának* 4, Könyv 2, Részében.

Anul 1641. La anul acesta, încă aşa scrie *Istoria Bălăcenească*[1]: „Altă dată iarăş au voit turcii se prindă pe Matheiu Vodă, că au strîns turcii la Obluciţă şi la Cetatea-Albă oşti şi au mers şi Vasilie Vodă cu oştile lui la Cetatea-Albă, de la carea avea turcii îndemnare se prindă pe Matheiu Vodă. Deci au venit poruncă se meargă şi Matheiu Vodă la Cetatea-Albă cu toate oştile lui, cu bună gătire şi agiungînd la Ialpúşc în Bugeac au înţeles şi mai bine de sfatul cel reu ce-l făcea turcii cu Vasilie Vodă, şi de-acolo n-au voit să se ducă mai încolo, ci au gătit daruri formoase şi scumpe de au trimis başei seraschirului, pricinuindu-se că e bolnav şi se teme că va muri în ţeară streină, şi s-au întors la ţeara lui şi era şezînd în pace."

Mai chiar le scrie acestea preavestitul Enghel[2] din Filştih zicînd: „A doaoa oară, în anul 1641, iarăş au aţiţat Vasilie Vodă pe turci spre perirea lui Matheiu Vodă. La sfîrşit au luat Matheiu Vodă poruncă ca se meargă cu oastea turcească la Achermán, unde mersese şi moldovenii cu tătarii şi se sfătuise ca se-l încungiure cu toţii şi se-l prindă. Şi Matheiu Vodă încă avea prietenii şi şpionii săi carii, cînd au sosit el la Elpúh, l-au înştiinţat despre tot lucrul; drept aceaia s-au înturnat la Tîrgovéşti şi s-au mîntuit la başa cel turcesc, ci de mîntuinţă au fost lipite şi darurile prin care au făcut de başa s-au înturnat acasă şi au slobozit oastea; prin aceasta, precum se pare, aşa de plăcut s-au făcut Matheiu Vodă înaintea Porţei de pînă la anul 1651 au remas în pace de către cei din afară."[a]

[1] *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. [2] Engel in *Recentiore Historia Valachiae* part. I, p. 293./

54 **Anul 1642.** În anul acesta au luat turcii îndărăpt cetatea Assovului de la cozacii muscăceşti, la a căriia batere, precum scrie Bisaccioni[1], de la munteni şi de la moldoveni au fost mers întru ajutoriu turcilor 20.000 de ostaşi; iară Sagredo[2] tare vinătuieşte pe Vasilie Lupu domnul Moldovei, pentru luarea cetăţei aceiia.

Tot întru acesta an s-au ţinut săbor mare în Iaşi, de Parthenie I, patriarhul Ţarigradului, în care, precum scrie Filip Chyprie[3]: „Au fost de faţă şi aceştea: Varlaam, mitropolitul Sucevei şi a toată Moldova şi exarhul plaiurilor, Evloghie, episcopul Romanului, Anastasie, eppul Rădăuţului, Gheorghie, eppul Husului, şi Sofronie, ieromonahul şi egumenul mînăstirei a Trei SS. Arhierei din Iaşii Moldovei". Aşişderea scrie Lecvien[4]. Vezi şi acelea care le voiu scrie la anul 1645 despre alegerea lui Gheorghie II Racoţi.

[1] Bisaccioni, p. 488. [2] Sagredo, p. 452. [3] Philippus Cyprius in *Chronico eccl. Graecae*, p. 478. [4] Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1253 seqq.

---

[a] Şincai reproduce textul *Cronicii Bălăceneşti (Istoriile domnilor Ţării Româneşti* de Radu Popescu) cu destulă exactitate, deoarece a avut la îndemînă o copie de pe unul din manuscrisele acestei cronici. Atunci cînd citează pe Engel, care scrie „din Filştih", e vorba, în fond, de *Letopiseţul Cantacuzinesc*, însă de data aceasta prezentat în interpretarea lui Engel, şi nu ca o reproducere a textului original.

Anul 1643. La anul acesta scrie Brentan [1]: „În Ungaria se face noao rezmiriţă de unguri şi de romîni supt Racoţi asupra împăratului, din îndemnul mai vîrtos al gallilor şi al svecilor. Romanii nu departe de Vienna Austriei se împreună cu svecii. “ Ci acestea s-au întîmplat în anul viitoriu, nu întru acesta.

Gronschi [2] mai multe aduce la anul de-acum scriind: „În Bălgradul Ardealului, în 3 fevruarie, cu mare pompă s-au ţinut nunta lui Gheorghie Racoţi celui Tiner cu Sofia, fata lui Stefan Batori, în carea au fost de faţă nu numai toţi domnii Ardealului, ci şi solii altor neamuri: al împăratului romanilor, Iacusície, episcopul Agriei, al craiului Poloniei, Vladislav IV, duxul Ioann Radzivil, palatinul Vilnei, duxul Curlandiei, palatinul Ungariei, amîndoi prinţii românilor şi alţi bărbaţi de frunte. Sfîrşindu-se ospăţul, toţi s-au dus pre la casele sale; iară la Racoţi (cel Bătrîn) au venit solii svecilor şi ai protestanţilor din Ungaria carii îl îndeamna să se scoale asupra Casei Austriei, ci atunci nimica au isprăvit. Supt sfîrşitul anului au venit la acelaş Racoţi, 55 trimişii / duxului Radzivil ca prin mijlocirea lui să se căsătorească cu fata Lupului Vodă, carii cu prilejul acela l-au sfătuit se-şi cîştige inimile polonilor pre întîmplarea cînd ar muri Vladislav IV, pentru crăimea leşască, de ce nu s-au ferit. Afară de aceasta, întru altele au pomenit că Vladislav IV ar avea gînd de a se rădica asupra turcilor, care gînd plăcîndu-i, au zis că el încă nu se va feri de aceaia. Luîndu-şi zioa bună trimişii lui Radzivil de la Racoţi, au mers cu solul lui la Lupul Vodă, se ceară vérgura şi acolo vorbind despre treaba în care era trimişi, au pomenit că Racoţi încă nu se depărtă de cugetul craiului leşesc de a se rădica cu războiu asupra turcilor, carea auzindu-o Lupul Vodă, ca un duşman al lui Racoţi, o au scris la Poartă şi mînînd îndărăpt pe solul lui Racoţi, nunta s-au făcut după aceaia prin mitropolitul de la Chiov [a]. Întraceaia craiul Sveţiei iarăş au trimis la Racoţi se-l îndemne asupra împăratului.“ Aşişderea scrie Chemeni Ianoş [3].

Tot întru acesta an au dat şi Gheorghie I Racoţi [4] diplomatul care urmează: „Noi Gheorghie Racoţi ş.c. facem înştiinţare ş.c. cum că măcar că noi cu vro cîţiva ani mai nainte, din avtoritatea şi din plinirea puterei noastre ceii prinţeşti carea cu mila lui Dumnezeu din ceriu dată o avem, după moartea şi mutarea dintru această viaţă a cinstitului odineoară Gheorghie (Ghenadi) Bradi de la Bălgrad, superîntendentului tuturor besericilor din Ardeal, ce ţin legea grecească, sîrbească şi românească, am fost socotit se punem şi se înălţăm la treapta vlădiciei pre unul, anume Elia Ioreşt, după nişte orînduiele date lui. Înse acel Elía Ioreşt nebăgînd sama de statul său cel bisericesc şi aflîndu-se că el, ca unul carele era mai mare preste besericele numitelor legi şi trebuia se întreacă pe supuşii deregătoriei sale ceii vlădiceşti păstori şi cu nevinovăţia vieţei şi cu sfinţenia evlaviei şi se le meargă înainte cu pilda bună ca cu o făclie aprinsă, n-au plinit acestea, ci de

---

[a] Plănuindu-se o ligă antiturcească, polonii, pentru a atrage Moldova în această ligă, au căsătorit pe Ianusz Radziwill, marele hatman al Lituaniei, cu Maria, fiica lui Vasile Lupu. Nunta s-a făcut la Iaşi, în 1645, în prezenţa mitropolitului Kievului, Petru Movilă.

relele sale năravuri şi patimi purtat şi împins în prăpastie cu multe
feliuri de nespuse prihăni ale vieţei s-au încurcat şi deregătoria vlădiciei
o au întunecat cu urîte vinele vieţei ceii desfrînate, şi pentru aceaia
fiindcă prin păstorii aceiiaş legi cînd şi cînd s-au dat mai multe jălabe
înaintea noastră despre necurată viaţa lui şi despre mai multe necuvioase
56 fapte ale lui şi mai pre urmă făcîndu-se / săbor mare de toţi protopopii
şi preoţii româneşti de legile grecească şi sîrbească, întru acelaş săbor
ţinîndu-se toate cîte sînt de a se ţinea din cădinţă şi din obiceiul consistoriului
lor, tras fiind la judecată şi din adeverate şi mai multe mărturisiri
de capitulari avtentici şi de alte persoane vrednice de credinţă
culese, aflîndu-se că este vinovat tuturor smintelelor şi fărădelegilor
de care se pîrea, s-au judecat cu votul şi sufragiul tuturora ca să se
lepede din deregătoria sa cea vlădicească, şi ca se nu se întine tot cinul
preoţesc să se dea pe mîna magistrátului, spre pedeapsa ce i se cuvine.
După aceaia sfătuindu-se ei despre alt superînténdent sau, cum se zice
în comun, vlădică, pe carele se-l pună în locul lui şi venindu-le în minte
se aleagă vlădică pe cinstitul bărbat Stefan Popa Simonie de la Bălgrad,
îndată s-au rugat de noi ca şi noi se ne milostivim a da lui acea deregătorie
besericească, a-l întări în vlădicie şi a-i arăta lui toată graţia
noastră cea prinţească, carea cerere a lor, ce s-au făcut în modrul mai
sus zis, cunoscîndu-o a fi direaptă şi adeverată, noi încă ca unii carii
în toată stăpînirea noastră mai cu samă despre aceaia cugetăm şi ne
grijim, ca pe toate şi fieştecare staturi, ce din ceriu s-au supus ocîrmuirei
noastre, se le îndreptăm şi se le ţiném în cădinţele sale, pre acelaş Stefan
Popa Simonie, ca pre un commîndat şi de preacinstitul domnul Stefan
Ghelei, episcopul besericilor ungureşti celor pravoslavnice din Ţeara
noastră a Ardealului şi păstoriul cel dintîiu al Bălgradului cel prea
grijitoriu, şi de alţi credincioşi ai noştri mai de frunte, pentru evlavia,
bune năravurile şi întregimea vieţei lui, preste toate besericile ce sînt
în comitaturile Albei din Ardeal, Crasnei, Sólnocului-de-Mişloc, Dăbîcei,
Cluşului şi Cetăţei-de-Baltă, iarăş în districturile Chioarului, Bîrsei
şi Bistriţei, aşişderea în toate scaunele secuieşti şi săseşti (luînd afară
besericele de la Alamór, de la Orăştie, de la Hăţeg, de la Hinedoară,
de la Ilia, de la Chiriş şi trei protopopii de la Ţeara Oltului, în care
numai atîta cădinţă şi avtoritate i se dă, cîtă îi va lăsa domnul episcopul
cel pravoslavnic unguresc) îl punem vlădică, adecă preste toate
besericile ce ţin legea grecească şi milostiveşte îl întărim, tătuşi / supt
57 condiţiile acestea, care de pre ungurie s-au întors pe lătinie:

1. Cum că cuvîntul cel sfînt al lui Dumnezeu după cărţile S. Biblii şi dumineca şi întralte serbători şi în besericile sale şi la îngropăciuni şi airea, ori în ce loc, unde va fi op în limba cea românească îl va propovedui şi va avea grijă şi va face ca şi prin oricarii alţi păstori să se propoveduiască.

2. Cum că catehismul care acuma s-au dat lor, îl va priimi şi va face ca şi alţii se-l priimească şi cu de-adinsul şi el însuş va învăţa pe prunci acel catehism şi prin alţii va face să se înveţe.

3. Cum că misteriul botezului după orînduiala domnului nostru Is. Hs. cu apă firească în numele Tatălui și al Fiiului și al Sfîntului Duh îl va sluji și prin toți alții va face așa să se slujească.

4. Cum că s. taină a Cinei Domnului, carea o chiemăm în commun cumenecătură, așișderea după cum au rînduit Is. Hs. cu vin și cu pîne o va da, și prin alții a se da va face, și aceasta numai oamenilor celor de vîrstă și carii au minte întreagă și viață bună o va da și a se da va face.

5. Cum că dumnezeiasca Domnului nostru Is. Hs. maestate, carele unul este mîntuitoriul nostru și mișlocitoriu la Dumnezeu Tatăl, o va cinsti cu slujbă și cu sfială și va face ca și prin alții așa să se cinstească; iară pe ss. cu cinstea ce li se cade îi va cinsti și va face să se cinstească.

6. Cum că crucile și icoanele cele puse în beserici, nu le va cinsti cu vreo cinste cucernică, ci numai pentru podoaba bisericilor și pentru pomenirea patimei Domnului le va ținea și va face a se ținea.

7. Cum că ceremóniile cele de la gropi sau de la îngropăciunile celor ce au trecut dintre vii, după obiceiul cel priimit al creștinilor va face să se facă, adăogînd, de ar fi op, didachii și cîntări sfinte; iară superștițiile cele băbești, nu le va întări sau învăța, nici va face să se întărească sau să se învețe.

8. Cum că pe fețele care vor să se împreune cu legătura sfintei
căsătorii mai puțin în trei zile înainte de cununie le va vesti înaintea
norodului în beserică, și va face ca prin toți preoții cei supuși șie pre-
58 tutindenea și în toate besericile lor să se vestească / și dacă nu se va
auzi vreo împedecare pentru carea să se poată împedeca cununia lor,
slobod îi va cununa prin jurămînt, și va face ca și prin alții așa să
se facă cununia; iară fețele cele cununate amîndoao sînt se lăcuiască
împreună, și care nețiind credința vor părăsi una pre alta, și de se
vor afla amîndoao fețele acelea lăcuind întraceastă Țeară a Ardealului
sau în părțile cele împreunate eii, nici de cum și nici întrun typ se
nu le despartă; iară la o întîmplare ca aceaia, cînd o față se duce în
țeri din afară și departe și nici o veste cu bună samă de aceaia se aude,
mai pre urmă, după ce au trecut patru sau cinci ani, după obiceiul
besericilor pravolsavnice ungurești va face să se dea putere părței
ceii nevinovate și părăsite să se poată slobod căsători.

9. Cum că pre oamenii cei cu viață rea și necuvioasă și cunoscuți făcători de reu, îi va ținea și va face ca și prin alții să se țină afurisiți și lepădați de la beserică și din ceata credincioșilor cea de obște, și nu-i va lăsa nici va suferi să se lasă se fie cu ceilalți credincioși la sînta slujbă în beserică, pînă cînd aceia prin pocăință adeverată se vor întoarce și întîiu cu Dumnezeu, apoi cu beserica se vor împăca.

10. Cum că pe cei din români ori din cei beserecești, ori din mireni, carii, mișcați de duhul sfînt, au cuprins credința cea adeverată pravoslavnică și s-au adaos la episcopia cea pravoslavnică, nici cum îi va sminti, nici îi va supăra, nici întru aiavea, nici întru ascuns, nici prin alții va face să se smintească și să se dosedească, și către aceia întocma ca către cei ce ascultă de dînsul va avea dragoste frățească și impro-

tivă nemica de reu va grăi la norod, nici pre alții va suferi se grăiască.

11. Cum că în tot anul va face săbor mare de toți păstorii cei de supt vlădicia lui, unde, dacă se va întîmpla vreo întrebare grea în lucrul religiei, atunci cu protopopii săi va fi detoriu a întreba despre acel lucru și pe preacinstitul domnul episcopul pravoslavnic unguresc, pre cel de-acum și pre cel ce va fi, și judecata cu voința lui plăcută și primită o va avea.

12. Cum că protopopi cu voia cea dinpreună a consistoriului va
59 alege și a se alege va face, și pe nici unul / dintrînșii pentru bani de la cineva sau ori pentru ce dar îl va lipsi, nici va lăsa să se lipsească de deregătorie, ci dacă vrunii dintre ei se vor afla greșiți cu ceva sau ori în ce typ abătuți de la calea dreaptă a deregătoriei sale, pre aceia cu judecată dreaptă din deregătorie îi va lepăda și tot lucrul îl va arăta și mai sus zisului domnului eppului celui pravoslavnic și cine se va vedea vrednic de deregătoria protopopiei, împreună voind și preoții ținutului sau ai eparhiei sau ai commitatului aceluia, iar mai ales mai sus zisul domnul eppul cel pravoslavnic, se va alege și în locul celui lepădat se va pune.

13. Cum că în vremile cînd va face cercetare sau visitație besericilor din Ardeal, celor de supt ocîrmuirea lui, pricile care se vor afla mai grele, împreună cu protopopii cei cu sine, le va judeca; iară dacă vreo parte din cei ce se pricesc nu se va îndestuli, atunci aceaiaș price la scaunul cel de judecată de la Bălgrad a vlădicului aceluiaș prin mutarea legei sau appelație să se poată muta legea, unde luînd mai mulți protopopi aceleași prici de nou se le cerce și se le otărească, înse și cu judecata sau sfatul de multe ori numitului domnului pravoslavnicului episcop.

14. Cum că pe nici un ungur va cununa, nici va face ca să se cunune, pe nici unul dintraceia va despărți, nici va face ca să se despartă, nici pe pruncii lor va boteza, nici pe cei morți va îngropa, nici altora va da putere a face acestea, afară de singură întîmplarea aceasta, adecă cînd cineva dintre romîni însurîndu-se ar lua vreo muiere sau vreo fată de ungur și ar vrea prin popă românesc să se cunune. Care orîndueli, dacă cineva dintre popii românești se va afla că au toate, au numai unele se le vatăme, acela întîiu se va globi cu șese florinți, a doaoa oară cu 12 florinți, iară a treia oară se va lipsi de deregătoria sa.

15. Afară de acestea, cum că și noao întru toate pururea adevărat și credincios va remînea, binevoitorilor noștri binevoitoriu va fi, și vrăjmașilor noștri și celor rei, vrășmaș și reu va fi; iară bir sau
60 dajde, după obiceiul pînă acum ținut, cămerei noastre / în tot anul va da pei de samór treizeci și doao și de rîs patru.

Îngăduind și dînd aceluiaș Stefan Popa Simonie plină și desăvîrșit putere preste besericile și eparhiile cele supuse jurisdícției sale, ca drept și după lege se isprăvească toate cîte se țin de deregătoria sa: besericile se le ocîrmuiască, pricile căsătoriților se le judece, greșelele slujitorilor celor cu viață desfrînată se le îndrepte cu învățătură, cu evlavie și cu obiceiuri bune se isprăvească toată deregătoria bisericească; la preoție persoane cuvioase se ia, iară cele necuvioase se le lepede, și altele, oricîte se țin de chiemarea sa, după obiceiu și după orînduială, înse acelea se nu fie împrotivitoare învățăturei dumnezeești și cu totul se fie asemene mai sus ziselor condiții. Și veniturile sale cele legiuite se le aibă și se le țină, care alți episcopi ai besericilor grecești, sîrbești și românești carii mai nainte de el au fost, de demult le-au avut, adecă de la fieștecare preot supus iurisdicției sale în tot anul un florint a lua s-au obicinuit, așa și lui prin tăria aceștii scrisori îi dăm putere de la fieștecare preot al besericilor românești din mai sus zisele commitaturi, vidícuri și scaune secuenești și săsești, de a lua un florint. Drept aceaia voao, credincioșilor noștri, domnilor ș.c.... Dat în Alba-Iulia sau Bălgrad cetatea noastră, în 10 zile ale lui octomvrie, 1643.“

Vezi cum se meșteșugea calvinii se tragă la credința și legea lor pe bieții românii din Ardeal! Drept aceaia lesne poți crede că pe mitropolitul Bălgradului, Elía Ioreșt, despre carele am cuvîntat și la anul 1638, nu pentru bîrfele ce se scriu în diplomatul acesta l-au lepădat din vlădicie, ci pentru că n-au priimit catehismul, despre carele voi vorbi la anul 1645. Căci toți protopopii și preoții aceia carii în diplomat se scot de supt iurisdicția mitropolitului Stefan Simonie, era calvini și aceia au osîndit pe mitropolitul Elia Ioreșt. Eu însumi am cetit cărțile nobililor din Alămor, care așa sînt date de Racoți, ca, cît se vor lăsa de sfînta unire cu pravoslavnicii adecă cu calvinii, îndată se-și piardă
61 și nemișugul și iosagul. / Carea condiție după aceaia numiții nobili înțelegîndu-o despre unirea cu Beserica Romei, ca se nu-și piardă boerimea, numai sînguri au remas uniți în tot Alămorul, ținînd legea Besericei Resăritului.

Către sfîrșitul anului de-acum au sosit și solii lui Racoți de la Poartă cu slobozenie să se poată rădica cu războiu asupra Casei Austriei, după a cărora întoarcere așa scrie Gronschi[5]: „Cu Lupul, prințul Moldovei, au făcut alleanță Racoți, și pe 13 ianuarie din anul 1644 au chiemat seim, în care ș-au spus pricinile pentru care voiește să se scoale cu arme asupra împăratului“...

---

[1] Ignatius Brentanus in *Epitome chron. mundi christiani* ad annum 1643. [2] Samuel Grondzki in *Elencho ms.* ad. h. a. [3] Kemény Iános à *Maga életében* ad h.a. [4] *Diploma Georgii I Rakotzi* apud Samuelem Klein de Szád, tom. IV, p. 129 seqq in ms. [5] Gronzki, l.c., ad ann. 1644./...

83 **Anul 1653.** Precum moldovenii pre vremile acestea ș-au cules laolaltă toate orînduelile și obiceiurile țerei sale și ș-au făcut carte de legi, așa și ardelenii, în anul acesta 1653, în 15 zile ale lui martie, au vestit legile sale, care le-au numit *Approbate* și le țin pînă astăzi, 29 martie din anul 1811, cînd scriu acestea, ciungărite prin articulii cei noi carii au trebuit să se facă cu curgerea tîmpului, pentru că calvinii, luteranii și socinianii sau unitarii la atîta se înălțase cu eresurile lor asupra binecredincioșilor, de în anul 1566 au făcut orînduiala aceasta:

„Fețele bisericești, care se țin de învățătură păpistășească, de nu se vor întoarce, de pretutindinea din țeară să se scoată“. Și în 8 dechemvrie din anul 1588, aceasta: „Fețele bisericești și cinurile călugărești, ce se țin de eresul păpistășesc, după ce li se vor lua toate moșiile, pe sama fișcului, de-aci înainte se nu mai poată dobîndi moșii cu titul de donațiă“. Iară despre români așa vorbesc *Approbatele Ardealului* [8]: „Măcar că neamul românesc, în patria aceasta nici între staturi s-au numerat, nici legea le este dintre cele priimite, tătuși pînă cînd se sufere pentru folosul țerei, fețele cele bisericești de acestea să se țină.“

La care eu întreb: Ioann Chemeni, care le-au scornit acestea, strănepotul Micúlei, despre care am vorbit la anul 1276, și Betlenești, strănepoții Gebului, de carele am grăit la anul 1311, oare nu sînt viță de români, precum am arătat eu la numiții ani? Ci aceștea făcîndu-se calvini de lege, s-au numerat între staturile Ardealului, precum mărturisește Gheorghie II Racoți în întărirea *Approbatelor.* Așadară neamul românesc au fost numerat între staturile din Ardeal mai nainte de a se ișdăni legile ceste noao, și acuma încă este priimit, că legea nu mută neamul, precum și de aci încă se dovedește că în Ardeal mai mulți
84 nemiși sau boieri de români sînt/decît de unguri, cum s-au vezut la însurecția din anul 1809, carii nu s-au făcut indígene în Ardeal și tătuși s-au boerit și se boeresc pînă astăzi, ce după legile țerei nu s-ar fi putut, nici s-ar putea face de ar fi românii numai suferiți în Ardeal. Drept aceaia bine au scris reposatul prealuminatul domnul sfetnicul de curte Iosif Méheși în *Inștanția* românilor, cea în anul 1791 dată împăratului Leopold II, că nu s-au otărit prin vreo adunare a țerei ca românii se fie numai suferiți în Ardeal, ci aceasta o au adăogat numai iscoditorii *Approbatelor.* Vezi și acelea care le-am zis la anul 1224.

Tot întru acesta an 1653, în 28 ianuarie, au întărit Gheorghie II Racoți, la rugămintea mitropolitului din Bălgrad Simeon Stéfan, scutințele preoților românești date: de Sigismund Batori, în 4 iunie din anul 1595, la rugămintea mitropolitului Ioann din Prislop, de Gavriil Batori în 9 iunie din anul 1609 la rugămintea unor sfetnici, de Gavriil Betlen în 25 iunie din anul 1614, și de Gheorghie I Racoți în 9 aprilie din anul 1638, la rugămintea mitropolitului Gheorghie Ghenadie, precum poți ceti toate acestea întru al treilea tom al scrisorilor mele [9].

Salardi Ianoș încă mai scrie [10]: „În anul acesta, 1653, în 10 iunie, mărita doamna Susanna Lorantfi, la curtea eii din Poceaiu au măritat pe cocoana Bornemisa Anna, fata lui Bornemisa Pal, după Mihail Apafi, feciorul lui Gheorghie Apafi din Apanoș-falău, cel mai tinăr.“

---

[8] *Approb. Const.*, part. I, tit. I, art. 1. [9] Georgius Sinkai, *Mss.* suorum tom. III. [10] Szalàrdi Iànos, l.c.../...

121 **Anul 1661.** Zisu-s-au la anul trecut că Ioann Chemeni, în 1 ianuarie din anul acesta 1661, s-au ales prinț, supt condițiile ce se cuprind în *Compilatele Ardealului* [1]. Acum scrie Galeațțo [2] zicînd: „După ce s-au ales Ioann Chemeni prinț Ardealului, îndată au mers în vecinătatea

Gurgiului, de s-au întîlnit cu Acație Barciai și au făcut împrumutată făgăduință unul altuia, că vor ținea toate cîte au așezat staturile. Apoi Barciai, în 6 ianuarie din anul 1661, dede lui Chemeni o scrisoare de mîna sa iscălită, în carea făgăduiește că va cunoaște pe Chemeni legiuit prinț, nici va face ceva în coantra lui de-aci înainte.“ Deci mergînd mai nainte acelaș Galeațțo[3], scrie precum urmează: „Înțelegînd turcii că pe Ioann Chemeni l-au ales prinț Ardealului, și fiindu-le el foarte urit pentru războiul lui Racoți cu polonii și și prepunîndu-se de el pentru că era frăție cu palatinul Ungariei, viziriul cel mare au poruncit în anul 1661, ca Ali bașa cu toată puterea sa se apere pe Barciai și se gonească pe Chemeni. Mai încolo dede poruncă viziriul cel mare ca să se gate oștile de toate părțile, se scoată pe Ioann Chemeni din Ardeal. Despre aceasta înștiințîndu-se Chemeni de Lupul (adecă Stefănuț sau Stefan XIII, feciorul lui Vasilie Lupul), prințul Moldovei..... pe 23 fevruarie au strîns seim la Bistriță și au arătat staturilor ardelenești ce au lucrat Barciai împrotiva celor ce i-au făgăduit lui și staturilor, zicînd că se aflăștile lui Barciai; drept aceaia s-au și otărit ca să se facă procés asupra lui Barciai. Și s-au trimis Dionysie Banfi cu Stefan Cásoni la împăratul (Leopold I) se ceară ajutoriu asupra turcilor.
122 S-au otărit și aceasta ca cetățuicile din Adon, / Vălcău și Șimleu să se strice ca nu cumva să se cuprindă de turci. Mai încolo s-au otărit ca fieștecare nobil, în persona sa, se meargă la bătae sau se dea bun jóldoș. Și mai pre-urmă se rugară staturile ca Acație Barciai să se osîndească și să se pedepsească ca un rebell sau răzvrătitoriu; pentru că Acație Barciai trimesese cărți la Poarta turcească prin oarecare credincios al său carele mergînd s-au întîlnit pe cale cu Stefan Mainàti, solul ardelenilor de la Poartă, și, bind laolaltă, Mainati au luat cărțile de la trimisul lui Barciai și le-au adus la seim, unde cetindu-se, s-au descoperit vînzarea. Drept aceaia staturile au osîndit pe Barciai la moarte, ci ca se nu întărite și mai tare pe turci, de-l vor omori la vederea tuturor, au făcut se-l ducă cu căruța la cîmp, ca cum ar eși în premblare, și pre cale l-au omorit dinpreună cu Sigismund Budai. Pre Andreiu Barciai, fratele lui, după ce s-au judecat a fi vînzătoriu patriei, l-a spînzurat hoheriul, în Făgăraș, unde fusese commendant sau părcălab. Acest sfîrșit au avut prințul Acație Barciai carele prin glumele sale și prin iscusirea vorbei venise la prințipatul Ardealului, trebuind se mulțămească pentru toate lui Gheorghie II Racoți carele nu numai l-au făcut ban Caranșebeșului și Logogiului, ci și locultenentul său în judecăți măcar că cu stricarea sa. După moartea lui, văduva lui au cerșut prin Ardeal, pînă ce o au luat șie muere unul dintre nobilii ardelenești. Pare că însuș el ș-au cobit nenorocirea cu baterea banilor, scriind de o parte: «Dintru adîncuri am strigat către tine, Doamne!» Iară de ceaialaltă: «Doamne, mîntuește-ne că perim». Trupul lui s-au îngropat în satul Dreppa; ucigătorii au fost Franțisc Cheuvari și Iona Váradi, oamenii lui Ioann Chemeni.“

Pînă cînd s-au lucrat acestea în Ardeal, Constantin Vodă Bessarab nu s-au putut odihni la Muncaci, unde au făcut beserica cea de Theodor Coriatovici din lemn făcută, dinpreună cu Domnica, muerea sa, prin îndemnul lui Ioannichie Zeican, eppului Maramurăşului, din mistiţe piatră, cum arată înscripţia besericei din Muncaci, cea de la Basilovici [4]. Ci iarăş s-au apucat de Moldova vrînd se scoată pe Stefan XIII dintrînsa. Căci scrie Andreiu Franc [5]: „În 3 aprilie am luat veste din Valahia că acolo s-au poruncit oştilor ca să se gate se năvălească în Ungaria, dinpreună cu turcii; aşişderea că pe Constantin, voevodul Moldovei, l-au biruit şi prinzîndu-l pe cale, l-au dus în Cameneţ.“ Dară mai chiar scrie Galeaţţo [6] despre Constantin Bessarab [a], zicînd: „În anul 1661, Constantin, domnul Moldovei, trecînd din Ungaria (nu din Ardeal) în Polonia, au adunat cu banii săi 4.000 de cozaci şi cu aceştea întrînd în Moldova, s-au împreunat cu părtenii săi; iară Lupul Vodă au fugit la munţi, ci căpătînd după aceaia bun ajutoriu de la tătari, 123 cu aceştea au întirit pe Constantin în Polonia.“ / Despre Valahia vorbind, aşa scrie preavestitul Enghel [7]: „Grigorie Ghica, domnul Valahiei, au agiuns la Caracúl în 6 dechemvrie din anul 1660, şi cu mare laudă au domnit dintrunceput. Găsit-au el ţeara mult turburată; pre lăcuitorii eii, seraci şi încărcaţi de detorii; turcii cerea detoriile sale se li se plătească nu numai de oamenii cei de rînd, ci şi de cămara ţerei; şi ce împrumutase mai nainte Mihnea Vodă, trebuia se plătească Grigorie Ghica Vodă. Grigorie Vodă au îmblat toată ţeara, au dat toate veniturile sale pînă la o vreme şi toate le-au cercat pînă ce au plătit toate detoriile şi cele private şi ale communităţei turcilor. Rebeliile ce se obicinuise a se face, pedepsîndu-le, le-au stîns şi le-au desrădăcinat. Firea încă s-au împreunat cu sîrguinţele acestea pentru că în anii aceştea foarte au rodit toate şi aşa au ţinut în anii 1661 şi 1662, pînă cînd au trăit veziriul Chípriuli cel Bătrîn. Între Grigorie Vodă şi între Constantin Cantacuzenul încă înflorea buna înţelegere, carea mult ajuta pe Grigorie Ghica Vodă.“ Aşişderea scrie *Istoria Bălăcenească* [8]. Iară Franc [9] scrie: „În luna lui maiu, preaputernicul împăratul turcesc au poruncit lui Ghica Vodă, domnului muntenesc, ca în persona sa, cu toate oştile sale se treacă pre la Buzeu, plaiul Braşăului în Ardeal, nefericita patria noastră, de nu vrea se-l belească de viu. La acestea respunzînd Ghica Vodă, au făgăduit mare summă de bani împăratului, numai se-l lase se remînă acasă, ci în zădar. În 28 maiu din anul 1661, oştile turceşti s-au tăbărit pe şesul Ernotului.“

Ci mai pre larg le scrie acestea Galeaţţo [10] zicînd: „În anul 1661 pornind turcii din tabăra de lîngă Timişoară, şi venind pre la Caranşebeş şi pre la Logogi, au întrat în Ardeal pre la Poarta-de-Ferr, nestîndu-le cineva împrotivă, alţii apoi au venit de cătră Valahia. Agiuns-au fără de împedecare şi tătarii cu generariul lor, Iali aga, şi doi domni româneşti, al Moldovei şi al Valahiei, cu atîta frică a ardelenilor cît partea cea mai mare a lăcuitorilor au fugit la munţi, lăsînd ţeara se o tae şi ardă protivnicii. Ioann Chemeni cu o parte a oştilor sale au trimis pe Stefan Petchi spre Sibiiu şi Făgăraş, cu ceaialaltă parte el

---

[a] *Constantin Şerban a încercat să ocupe tronul Moldovei în ianuarie-februarie 1661*, cu ajutor căzăcesc, dar la intervenţia tătarilor a fost nevoit să se retragă în Ardeal, de unde, nefiind primit, trece în Polonia.

s-au dus la Bonțida, lîngă Someșul Mic, unde tocma atunci au sosit Dionysie Banfi de la Vienna cu respunsul pentru ajutoriul cel poftit. De-acolo, fiindcă tătarii se apropiia, s-au dus la Gherla și de la Gherla fără de zăbavă au mers la Negrilești, supt poalele muntelui de-acolo, și a doaoa zi au trecut la Băiuț cu gînd ca acolo se odihnească o zi; dară vezînd că tătarii îl urmează din dărăpt, s-au tras spre Ungaria și tătarii robind ținutul de la Baia Mare, au robit și pe văduva lui Ioann
124 Zómbori, celui / de familiă foarte veche în Ardeal. După ce au întrat tătarii în Ungaria, Ioann Chemeni au mers în Hust, unde fu încungiurat de turci, ci în zădar, pentru că apropiindu-se în luna lui avgust întracolo împărătescul generariu Montecúccoli turcii au lăsat cetatea Hustului."

Iarăș Galeațto [11] zice: „Turcii simțind pornirea oștilor nemțești, s-au tăbărît la Murăș-Oșorheiu, necutezînd se trimită barem se ispitească cîte sînt; care apropiindu-se de Cluj, lăcuitorii au deșchis porțile și cetatea fu întărită cu nemți. Cînd zăbăvea turcii la Murăș-Oșorheiu, lui Ali-bașa i-au venit poruncă de la Poarta turcească ca se aleagă și se pună prinț Ardealului. Mulți era carii poftea se fie prinți, între carii era și comitul Nicolae Zoliomi, carele multe făgăduia, ci în zădar pentru că turcii nu voia se pună prinț bogat sau de neam mare. Drept aceaia au trimis pe doi țerani de la Murăș-Oșorheiu la Stefan Petchi și nepriimind acesta domnia, s-au mîniat Ali bașa și au poruncit tătarilor se robească și se ardă scaunul Murășului și al Oșorheiului apoi au întrebat pe solii sasilor de știu în vecinătate pre cineva vrednic de domniă? Carii au respuns că este la Ibașfalău un boer, anume Mihail Apafi carele nu de mult s-au rescumpărat din robia de la Crim. Drept aceaia Ali-bașa au trimis după dînsul și l-au numit prinț Ardealului, tocma atunci cînd i-au născut muierea pe fiiul cel dintîiu; și așa Apafi îndoită bucurie au avut întru același tîmp."

Tot Galeațto [12] scrie: „Apafi, după stricarea secuilor, au adunat țeara la Șeica Mică, unde iarăș întărindu-se prinț, au priimit de la Poartă schiptru, sabie, căftan, cal, frîu, șea și, ce nu s-au mai făcut cu prinții Ardealului, thron și șalmă împenată. După aceasta, staturile Ardealului s-au rugat de împăratul Leopold se-și chieme înapoi oștile pentru că bine că ei au fost cerut ajutoriul, dară acum nu au op de dînsul, dacă n-au venit mai nainte. Apafi încă îndemna pe toți prin un manifest se părăsească pe Ioann Chemeni. În toamna din anul 1661 turcii au încungiurat Făgărașul și după trei năvăliri în zădar făcute, s-au înturnat prin Valahia la locurile sale după ce au nins în Ardeal, precum s-au întors și nemții." *Ortul și progressul neamurilor din Dachia* [13] zice: „Că Apafi s-au numit prinț în 19 noemvrie din anul 1661 și apoi după 10 zile s-au ținut seim în Șeica Mică"; tot același zisese mai nainte că pe Acație Barciai l-au îngropat românii din satul Cozma.

---

125 [1] *Compil. Constit.*, part. II, tit. 1, art. 4. [2] Galeazzo, tom. II, p. 5. / [3] Idem, *ibidem*, p. 9 seqq. [4] Basilovits, *De fundat. Koriatovitsiana*, part. I, cap. 18. [5] Andreas Frank Cibiniensis in *Ms.*, ad annum 1661. [6] Galeazzo, tom. II, p. 19. [7] Engel in

Recent. Hist. Val., part. I, p. 309. [8] *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. [9] Frank in *Ms.* ad h.a. [10] Galeazzo, tom. II, p. 23 seq. [11] Idem, *ibidem*, p. 33 seq. [12] Idem, *ibidem*, p. 38. [13] *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 163./...

172 **Anul 1680...** În anul acesta au pătimit și Sava II Brancovici, mitropolitul Bălgradului din Ardeal, despre carele așa scrie Samuil Clain de Sad [4]: „Despre Sava II commună și de obște trădanie este, cum și eu însumi de la cei bătrîni protopopi și preoți am auzit, că pentru credință ar fi pățit multe nevoi, bătăi și mai pre urmă moarte. Zic că o dată l-au chiemat prințul (nu craiul) Apafi la prînz, în coșteiul Blajului, vrînd a căuta prilej ca se-l poată prinde în ceva și a-l vinovăți. Întracea vreme pizmașii lui, eriticii, au dat unei mueri învăluit un cățel, pe carea o au învățat se meargă cu el în brațe la vlădicul, rugîndu-l ca se-i boteze acel prunc, că este bolnav și alt popă românesc nu
173 este care se-l boteze... Vlădicul / socotind întru sine ce va se fie acel lucru, de-i aduc lui un prunc se boteze, tocma cînd este la prînz cu prințul și îndată cugetă se nu fie cumva batjocură asupra lui, deci sculîndu-se de la masă s-au dus la muierea ceaia ce ținea în brațe cățelul și dezvălindu-l au vezut că este cîne. Cu aceasta voia prințul Apafi se înșele pe mitropolit ca, în grabă, pentru primeșdia boalei, se boteze cînele în loc de om și așa apoi ca pre un călcătoriu de sîntele taine se-l pedepsească. Iară vlădicul după ce au vezut că este cîne, nu om, au cunoscut viclenșugul, și întorcîndu-se la masă, au luat de pe tăieriul său o bucătură de rădiche (că era zi de post) și mergînd la cîne, o au dat cînelui, dară cînele n-au vrut a o mînca; apoi mitropolitul întorcîndu-se iarăș la masă și luînd o bucătură de carne o au dat cățelului care întinzîndu-se îndată o au apucat și o au îmbucat. Atunci mitropolitul au zis că el nu-l va boteza, de vreme ce nu este de legea lui, că de ar fi de legea lui, bucatele care el le mînîncă și acela le-ar mînca. Atunci prințul și ceialalți calvini carii era la masă, mai tare s-au aprins de mînie, vezînd că batjocura carea o gătise ei asupra mitropolitului, au căzut asupra lor și cum că mitropolitul prin acel respuns arăta că acum acel cîne ar fi fost de o lege cu aceia ale cărora bucate au mîncat. Se zice că și prințessa avea mare mînie asupra mitropolitului și că l-ar fi fost pîrit prințului ca cum ar fi voit a o ispiti la fapta necurăției, care toate în mai mare ură au pus pe betul mitropolit la prințul Apafi, carele căuta prilej și vreme cu îndămînă se surpe pe mitropolitul Sava. Pentru aceaia au poruncit titorilor ca să ceară samă de la mitropolitul Sava Brancovici, de tot bunul besericei și de venitul mînăstirei (nu școalei) și al typografiei.

Deci după porunca prințului Mihail I Apafi, strîngîndu-se săbor mare în Bălgrad, la mînăstire, în anul 1679, în 6 iulie, mitropolitul Sava toate odoarele, vasele și odăjdiile și cărțile mitropoliei le-au dat săborului mare.

Cu toate acestea mînia prințului nu s-au potolit, căriia materie a se aprinde mai mult îi da superintendentul cel calvinesc, Mihail de Tofeo, carele întărîta pe prinț asupra mitropolitului, pentru stătornicia în credință. Deci în 2 iulie din anul 1680, fiind săbor mare de toți proto-

174 popii în Bălgrad, la mînăstire, / din porunca prințului Apafi, s-au tras la judecată mitropolitul Sava carele atunci era foarte bolnav cît n-au putut sta de față, ci prin alții (adecă prin frate-său, Gheorghie Brancovici, și prin Ioan Pater) au respuns. La acea judecată, judecători mai mari au fost rînduiți din porunca lui Apafi și a superintendentului calvinesc, Mihail de Tofeo, protonotariul Petru Alvínți de Bórberc ca prezidént, Ioann Vereșmórti, protopopul și predicatorul calvinesc din Venig, și Ioann Zoba, protopopul românesc de la Vinții-de-Gios și notariul săborului mare cu 98 de mireni și preoți lîngă și afară de sine; întraceastă judecată s-au pîrit mitropolitul Sava, cu grele vini, ca cum pre Ecatharina Temeșvári, frăția-sa, și muierea lui Valentin Senati din Cluj ar fi făcut se o aducă la sine îmbrăcată în haine bărbătești și ar fi trăit cu dînsa ca cu muierea sa și făcîndu-i un copil, în Țeara Turcească încă o ar fi dus cu dînsul; și cu alte femei încă ar fi curvit. Drept aceaia l-au și judecat dușmanii lui a fi răpitoriu de mueri, curvariu și prea curvariu. Afară de acestea, că au mîncat venitul mînăstirei din Bălgrad. Pentru acestea s-au judecat nevrednic de arhierie și de toată preoția și dezbrăcîndu-l în besericǎ, de toate odăjdiile arhierești, s-au dat în mînile mirenești, să se pedepsească după vrednicia faptelor sale (precum zice judecata cea strîmbă). După aceaia și bătut au fost și în temniță aruncat și mai pre urmă i s-au tăiat capul la Iaci, în comitatul Turzei.“

Așa scrie acestea Samoil Clain de Sad din trădania bătrînilor și din decretul săborului mare; ci eu trădania despre cățel o țin numai poveste fără de temeiu, pentru că de-ar fi făcut și grăit acelea mitropolitul Sava II Brancovici, săborul mare în care au fost mulți calvini de față, n-ar fi lăsat a vinovăți și cu aceaia pe betul Sava, că au batjocorit legea cea nu numai priimită ci și stăpînitoare pre acelea vremi în Ardeal. Iară decretul săborului mare cum că numai din pizmă și nu din adever s-au făcut, arată Cerei Mihaiu [5], carele pe vremea aceaia viețuia în curtea lui Apafi și scrie așa: „Scriind eu despre episcopul românesc cel mai sus numit, mi-au venit aminte un lucru care trebueam se-l scriu supt domnia lui Mihail I Apafi, adecă, cum au lucrat atunci cu un vlădic românesc, anume Sava. Acesta fiind om învățat și procopsit, prințul de multe ori l-au trimis sol la muscani, la poloni și la doi domni românești, al Valahiei și al Moldovei, pentru care lucru i-au pizmuit domnii cei din Ardeal și pe Secheli Laslo carele era rudenie de aproape cu Sava, l-au învins rîvna banilor vlădicului și neputînd/ 175 almintrelea încăpea la dînșii, s-au înțeles cu Stefan Nalagi asupra lui (în carea conjurație n-au fost amestecat Mihail Telechi), și neputîndu-l întralt typ aduce în disgrația prințului, pre un preot românesc de la Vinții-de-Gios, cu multe daruri, la aceaia, l-au adus, ca se pîrească pe vlădicul cel românesc înaintea prințului, că-și ține curvă la casa sa pre o muiere și pe prințul cel blînd, l-au adus de au crezut, că Secheli și Nalagi jura că este adeverat. Drept aceaia au prins pe vlădicul și i-au prădat toate averile; nici îndestulindu-se cu atîta, au cerut trei mii de taleri de la dînsul, carii neavînd de-unde se-i plătească, au trimis pe frate-său în Valahia se capete banii aceia cu cerșitul, carele nu s-au mai înturnat. Drept aceaia pre betul, nevinovatul vlădic l-au scos de la închisoare și numai în cămeșă și izmene, atîta l-au corbăcit pînă ce s-au rupt și căzut cămeșa, izmenele și carnea de pe dînsul, pentru carea nemaiputîndu-și ținea lipsa cea firească a trupului, au trebuit mișelul se moară și averile lui le-au împărțit între sine Secheli Laslo și Nalagi Iștvan. Nemaiauzită, păgînească și cumplită tyrănnie! Nici ar fi lăsat Șerban (Cantacuzenul), domnul cel vestit al Valahiei, neizbîndită tyrănnia aceasta, căci înștiințează pe prințul Apafi, că de ar trebui se cheltuiască 500.000 de taleri, încă va lucra la împăratul turcesc, ca se măzălească pe Mihail Apafi, dară nu îndelung au trăit după aceaia Șerban Vodă".

Despre următoriul lui Sava II, iarăș așa scrie Samoil Clain[6]: „După lepădarea mitropolitului Sava din scaunul arhieresc, întru acelaș săbor mare, cu voia și porunca prințului Mihail I Apafi, s-au ales mitropolit Bălgradului, părintele Iosif Budai, carele cît au vlădicit nu știm, numai atîta zicem că mai mult de cinci au șese ani n-au ținut scaunul, de vreme ce în anul 1687, la Bălgrad era mitropolit Varlaam, carele și ceasloave și liturghii au typărit în anul acesta, 1687. Dară cîți ani au ținut mitropolitul Varlaam scaunul, anume nu știm; înse la anul 1690 Varlaam ținea scaunul mitropolicesc, că am aflat scrisori de mîna lui scrise întracest an 1690, iulie 26, în care scrie că au cumpărat și zălogit niște pămînturi și fînațuri care le-au dat se fie de moșie pe sama mitropoliei. După Varlaam au urmat Theofil II, / apoi Athanasie I, 176 de carii în următoarea parte vom grăi. Așa scrie și inventariul mitropolitului Sava II Brancovici[7] și pomelnicul episcopiei Făgărașului[8]...

---

[4] Samuel Klain de Szàd in Ms. *Hist. Valachiae*, tom. IV, p. 190 seqq. [5] Cserei Mihaly az *Erdélyi Historiában* ad ann. 1699. [6] Samuel Klain, l.c., p. 195 seq. [7] Inventarium clenodiorum metropolis Valachicae Belgrandiensis de anno 1679, quod asservatur in bibliotheca monasterii Balasfalvensis. [8] Dypticon eppatus Fogarasiensis, quod ego donavi bibliothecae regnicolari Pestanae./...

229 **Anul 1696...** Acum viu se arăt ce am făgăduit la anul trecut, cum că românii din comitatul Bihărei și mai nainte și pe vremile deacum, se stăpînea în cele sufletești de mitropoliții Bălgradului din Ardeal, carea zisă a mea cu mai multe argumenturi o-aș putea răzăma și întări, dară ca se nu mă lățesc în cuvinte, preste năravul mieu, numai aceasta pun înainte. În anul 1696 s-au typărit ceasloave românești la Sibiiu, întru al cărora cuvînt înainte[5], se cetește: «Cătră prea sfințitul și iubitoriul de Dumnezeu, domnul Theofil, mitropolitul Bălgradului, al Vadului, al Maramurășului, al Sălajului»." Vadul aci adus, ce se chiamă ungurește *Rév*, este aproape de Aleșd, în comitatul Bihărei, preste românii din care sat de au stăpînit mitropolitul Theofil, stăpînit-au acela și preste ceialalți români din comitatul Bihărei, și așa Efrem Beniamin, episcopul cel sîrbesc, nu s-au pus în Oradea-Mare preste români, fără numai preste sîrbi, cum s-au zis la anul trecut.

Zisu-s-au la anul 1680, că mitropolitului Varlaam, în scaunul
Bălgradului i-au urmat Theofil, dară în care an? Iară despre Tehofil
acesta așa scrie *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*[6]: „Acesta
(adecă iezuitul Pavel Baránii, párohul lătinesc al Bălgradului), în
anul 1696 au îndemnat pre Theofil, arhiereul românilor, ca lăsîndu-se
de pizmaticie să se unească cu Beserica Romei.“ Ci mai pre larg le
scrie acestea Samoil Clain de Sad[7] zicînd: „Întraceaia, în anul 1696,
Mihail II Apafi lăsîndu-se de domnia Ardealului, au venit Ardealul
supt stăpînirea împăratului Leopold I, supt a căruia stăpînire au început
230 a înviia catholicii / cei de legea lătinească, că mai nainte era foarte
goniți și preoți aiavea a avea încă nu se suferea. Înse mare price era
între acatholici și între catholici, la carea religie se fie deregătoriile
cele mai mari ale țerei. Acatholicii poftea se fie la ei că sînt mai mulți,
iară catholicii mai puțini. Prea acea vreme era în Ardeal thesaurariu
crăesc comitul Stefan Apor, catholic foarte bun. Cu acesta împăratul
osăbită corespundere avea, îndemnîndu-l ca se lucreze se crească religia
catholicească. Acesta au înștiințat pre împăratul despre statul românilor
carii nu sînt streini, să se unească cu catholicii cei de legea lătinească
și să se numere între catholici, numai împăratul se binevoiască
a-i face părtași tuturor privilegiurilor cu care se folosesc și se vor folosi
catholicii de legea lătinească. Românii din Ardeal pre acele vremi,
precum nu era uniți cu lătinii, așa nu era mult despărțiți de dînșii;
pentru că făcîndu-se mai toți ungurii, secuii și sasii din Ardeal, între
carii trăia românii, sau calvini sau sociniani sau luterani, nu știia ei
ce sînt catholicii de legea lătinească, fără numai cît auzea de la acatholici
hule despre ei. Pentru aceaia românii într-acele turburate vremi
se nevoia se țină credința carea de la început o au luat și carea beserica,
sfintele săboare a toată lumea și ss. părinți au învățat-o. Se sfădea
grecii cu lătinii pentru credință, iară românii nu știia de acele prici ale
lor, ci cum am zis, petrecea întru credința și învățătura creștinească
carea moșii și strămoșii lor de la începutul besericei creștinești o-au
luat. Toată grija lor era ca se nu slăbească, ori pentru goanele ce pățea
ori pentru neștiință, se cadă în eres.

Drept aceaia împăratul Leopold înștiințîndu-se de statul românilor
din Ardeal, în anul 1696 au dat o scrisoare, cum românii din Ardeal,
de vor vrea a se uni cu vre o religie din cele patru priimite în Ardeal,
adecă ori cu catholicii de legea lătinească, ori cu calvinii, ori cu luteranii,
ori cu socinianii sau unitarii, se aibă acele privilegiuri și scutințe
care are acea religie, cu carea se vor uni, sau, de nu vor voi a se uni
cu vruna dintraceste patru religii, ci vor mai voi a remînea în statul
în care era și mai nainte, alte scutințe și ușurări nu vor avea, ci vor
fi cum pînă aci au fost. Întraceaia împăratul bine era înștiințat despre
români, că ei nici numerul sfintelor taine, nici cinstea sfintei cruci și
a sfintelor icoane, nici chiemarea în rugăciuni a sfinților, nici posturile
231 și alte rînduieli și ceremonii beserícești, nici sfînta / liturghie nu le
vor lepăda, nici le vor părăsi, pentru aceaia bine cunoștea că ei nici
cu calvinii, nici cu luteranii, nici cu unitarii se vor uni.

Resoluţia aceasta a împăratului Leopold I auzînd-o mitropolitul românilor din Ardeal, Theofil, şi învăţînd de la pater Baranii, parohul lătinesc din Bălgrad, în ce poate sta această unire cu latinii, carele i-au tîlcuit cum că prin această unire, toată rînduiala şi ceremoniile Besericei Resăritului le pot ţinea românii, numai se creadă cum că Beserica Romei e pravoslavnică şi se mărturisească că patriarhul Romei e următoriu Sfîntului Petru, verhovnicului apostolilor, şi drept aceaia cel dintîiu dintre patriarci, că Duhul Sfînt aşa este al Tatălui ca şi al Fiiului şi pe lătini se nu-i clevetească pentru că zic că purcede de la Tatăl şi de la Fiiul, că pînea azimă în Beserica Apusului aşa e destulă materie a Prea sîntei Evharistii ca şi pînea dospită în Beserica Resăritului, că cei ce mor în păcate de moarte necăiţi, vor fi în munci vecinice pururea, iară cei ce s-au căit şi nu ş-au plinit canonul, se pot ajuta prin liturghii, rugăciuni, milostenii şi alte fapte bune de credincioşi, ca se dobîndească împărăţia ceriului, precum o au dobîndit sfinţii şi o vor dobîndi şi de-aci înainte cei ce se vor căi adeverat şi vor face destul pentru păcatele sale prin sine sau prin alţi binecredincioşi. Acestea înţelegîndu-le Theofil mitropolitul, au făgăduit lui pater Baranii, că va strînge săbor.“ Acestea bine le scrie Samoil Clain, numai în hronologie sminteşte, că resoluţia de el adusă, nu s-au dat în anul 1696, ci în anul 1698, cum vom vedea acolo.

Nu aşa scrie Betlen Micloş[88] despre unirea românilor cu Beserica Romei, ci ca un calvin şi cel mai mare protivnic al catholicilor, zice: „Începutul şi pricina unirei aceştiia le-am scris în munca mea cea latinească (carea eu, Gheorghe Şincai, nu o-am putut afla), la care aceasta încă s-au adăugat, că şi Dîndar Laslo s-au lăudat cu numele prinţului muntenesc (lui Theofil), că-l va măzăli din vlădicie pentru beţie şi pentru aceaia pentru că fiind bolnav cîte o dată au mîncat carne şi au îngăduit preoţilor româneşti de s-au însurat a doaoa oară, căruia i-am zis eu, se nu-l aducă la desnădejduire, că zeu, aşa vom îmbla cu el,“ adecă, că se va uni.

Despre episcopul cel lătinesc din Ardeal, alt calvin, Cerei Mihaiu[9], iarăş nu bine vorbeşte scriind aşa: „Curînd după aceaia au adus în Ardeal, împrotiva diplomatului, episcop lătinesc, pre Andreiu Illieş carele
232 fiind născut / din Ciuc, în pruncia sa eşise în Ungaria, la învăţătură; acesta adeverat era om slab şi fără de treabă, îi plăcea a bea vinul şi toată vorba lui sta întru aceaia cum ar trebui să se desrădăcineze eritícii din Ardeal, almintrelea învăţătură nu avea şi păpistaşii se ruşina de lucrurile lui. Nici au putut agiunge la aceaia, la ce gîndea, ca se poată căpăta scaunul arhieresc cu toate moşiile şi vîlvele cele mai de demult, pentru că moşiile mai cu samă era cuprinse de boierii cei de legea lătinească şi aceştea nu bucuroşi le da, ci i-au dat coşteiul din Vinţii-de-Gios cu satele şi moşiile ce se ţin de dînsul, dară acolo încă nu îndelung au lăcuit, că pornindu-se curuţimea, au fugit din Ardeal.“

Ioann Sobieschi, craiul Poloniei, precum scrie Enghel[10] şi Catona[11], au murit în 17 iunie din anul 1696 şi în locul lui s-au ales craiu Frideric Avgust, electorul Saxoniei, carele pentru coroana Poloniei întîiaş dată s-au lepădat de eresul lui Martin Luter şi s-au făcut catholic, în Vienna în anul următoriu, 1697.

[5] Praefatio ad *Breviarium Valachicum*, anno 1696, Cibinii, in Trannia editum. [6] *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 7. [7] Samuel Klain in ms. *Historia ecclesiae Valachicae de Trannia*, part. 9, §1. [9] Bethlen Miklos à *Maga életében* ad ann., 1697. [8] Cserei Mihaly az *Erdélyi Kézzel irt Historiában* ad h.a. [10] Engel in *Recent. Hist Mold.*, p. 286. [11] Katona, l.c. ad ann. 1697./...

234 **Anul 1697**... Iară Enghel[3] despre Valahia, din Radul Grecean scrie: „Constantin Brancovan Vodă, dările cele mari, ce le poruncise Poarta pentru războiul care încă ţinea, le-au plinit pre-ncet, şi în anul 1697 pe hoţii din Haţeg carii prădase o parte a Valahiei şi acum bătea cetatea Oreva, cu ajutoriul başei din Diiu, iarăş din porunca Porţei i-au împrăştiat. Tot la aceaiaş poruncă au mers la Cerneţi ca se fie spre ajutoriul turcilor carii vrea se ia Seghedinul şi apoi se năvălească în Ardeal. La Cerneţi fiind au auzit că au murit în Ţarigrad, fata sa, Maria, muierea lui Constantin Duca. În 20 avgust s-au înştiinţat prin agentul său cel din tabăra turcească că sultanul au luat cetatea ce se chiamă Titul şi au trecut Tysa, la carea înştiinţare prinţul Brancovan au mers cătră Giiu, la satul Zingăreni, unde au remas pînă cînd au auzit de perderea turcilor, cea de la Zenta, ce s-au întîmplat în 8 septemvrie, după cărindariul cel vechiu."

După acestea scrie Enghel bătaia de la Zenta, din Grecean, precum o scrie şi Gebhardi mai în sus, apoi iarăş zice:

„Brancovan bucurîndu-se de perderea turcilor, s-au dus pe culesul viilor la Piteşti, unde i-au adus pe nepotu-său, din Maria de la Ţarigrad, apoi au trimis pre unii boieri la viziriul cel nou cu daruri şi s-au rugat se părtinească Valahiei, pentru serăcia eii; după aceaia au petrecut cîtăva vreme în Tîrgoveşti, că în Bucureşti era ciumă."

Despre unirea românilor din Ardeal, zice *Ortul şi progressul neamurilor din Dachia*[4]: „Adunîndu-se săbor în luna lui fevruarie din anul 1697, mitropolitul Theofil la atîta au adus lucrul, de în luna lui martie din acelaş an, unirea cu Beserica Romei de toţi s-au priimit prin mărturisirea aceasta:

«Noi, Theofil, din mila lui Dumnezeu episcopul Besericei româneşti din Ardeal şi din părţile Ungariei lui împreunate, şi tot clerul aceiiaşi beserici, lăsăm pomenire cu scrisoarea aceasta, tuturor cărora se cuvine, cum că în trecuta lună a lui fevruarie cînd am avut săbor
235 mare în Bălgrad, cu o inimă am aşezat se ne întoarcem / în sînul s. maicei Besericei Romano-catholiceşti şi iarăş se ne unim cu dînsa, toate acelea priimindu-le, mărturisindu-le şi crezîndu-le, cîte le priimeşte, le mărturiseşte şi le crede dînsa. Şi mai întîiu mărturisim acele patru punturi în care pînă acum ne-am împărechiat:

1. Cunoaştem că patriarhul Romei este cap vezut a toată beserica lui Hs. carea preste toată lumea este lăţită.

2. Mărturisim cum că afară de ceriu, scaunul celor fericiți și afară de iad, temnița celor osîndiți, al treilea loc este, în care sufletele cele ce încă nu sînt curățite se țin și se curățesc.

3. Nu ne îndoim cum că pînea azimă este destulă materie a Cinei Domnului și a jirtvei din s. liturghie.

4. Credem că Duhul S. carele este a treia față în Troiță, de la Tatăl și de la Fiiul purcede. Și priimim, mărturisim și credem toate celelalte, care s. Romano-catholica Beserică le priimește, le mărturisește și le crede.»

Dinprotivă după această mărturisire a credinței, trei lucruri au cerut de la chesaro-crăiasca maestatea sa:

«1. Ca pre preoții și călugării cei de legea grecească se-i facă părtași aceloraș privilegiuri și cădințe cu care se folosesc nu numai preoții Romano-catholici, ci și arrianii sau unitarii, luteranii și calvinii.

2. Ca în fieștecare sat, în care este preot, beserica se aibă casă preoțească, ca parohul se nu lăcuească în casă streină.

3. Ca toată cîrma și rînduiala preoților se fie pre lîngă episcop și nici de cum pre lîngă mireni, precum au fost pînă acum.»

După care așa s-au iscălit:

«Noi, zicem, cei mai sus numiți, episcopul Theofil și tot clerul, acestea prea cu umilință le cerem de la preanaltă chesaro-crăiasca maestatea sa acum, și la cele mai sus zise punturi ne legăm înaintea cinstitului părintelui Pavel Baranii, plebanului bisericei romano-catholice din Bălgrad, întru a căruia lucru credință și întărire, cu mîna noastră ne-am iscălit și cu peçetea episcopească și cu a săborului am întărit. Dat în Bălgrad, în anul 1697, zile 21 ale lui martie. Theofil episcopul și tot clerul.»"

Aceasta au fost începerea unirei românilor din Ardeal și din părțile/
236 Ungariei lui împreunate, despre carea Betlen Micloș[5] încă scrie precum urmează: „Atunci, în anul 1697, noi trei inși (adecă Gheorghie Banfi, gubernatorul, Stefan Apor și Nicolae Betlen) eram în Vienna sau Beci și odineoară, fiind în conferenția, Chínschi luă înainte instanția statului catholicesc, în carea puntul cel dintîiu suna despre unirea aceasta. Este scrisă între cărțile mele copia instanției aceiia și a resoluției, ce s-au scris pe dînsa. Noi amîndoi, eu și gubernatorul, zíserăm că noi nici de vestea instanției aceiia am auzit și, precum vedem, este împrotiva celor trei religii din Ardeal, și mai vîrtos împrotiva religiei calvinești, ale căriia noi numai mădulări sîntem, măcar că sîntem cei mai de frunte, pentru că în religie nu este gubernator nici cancellariu; drept aceaia, că noi nu putem grăi la aceaia ș.c. Zise Chínschi: «Nu grăiți ca calvini, ci grăiți ca consiliari împărătești ș.c.»; noi destul am tudumănit și instanție încă am dat împăratului în coantra înstanției aceiia, dară nemica am isprăvit, că resoluția tot s-au dat." Dintru acestea poți culege cît s-au nevoit dușmanii spre stricarea neamului românesc, dară la anii viitori și mai chiar o vei vedea aceasta. Iezuviții încă așa lucra pentru folosul românilor, ca ei apoi se oblăduească preste români, cum și aceasta o voiu arăta la anii următori. Drept aceaia n-au

și numit pater Baranii, carele au făcut mărturisirea credinței cea mai sus adusă, pe Theofil mitropolit, cum era, ci numai episcop.

---

[3] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 351 seqq. [4] *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 7 seqq. [5] Bethlen Miklos à *Maga életében* ad ann. 1697.

Anul 1698. Despre Valahia la anul acesta scrie preavestitul Enghel [1], precum urmează: „Tocma la începutul anului 1698, au trebuit Brancovan se trimită multă zăhărea în Cameneț. În 6 fevruarie au măritat pre Ilinca, fata sa, după feciorul dragomanului Alexandru Mavrocordat, pre carele l-au pus păharnic mare. La armada turcească cea de la Bălgrad, iarăș au trebuit el se trimită multă zăhărea și se dea 500 de ostași, se ducă o summă de bani din Iași la Cameneț. Hanul Selim-Gherei carele încă în iarna trecută mersese la Țarigrad și acuma venise la Bălgrad cu sultanul Mustafa II, au chiemat pe trei feciori ai săi din Crim la sine, carii trecînd prin Valahia, multe cheltuieli au pricinuit lui Brancovan, tătuși au zidit pentru românii din Făgăraș, o beserică cu hramul Sfîntului Nicolae, au dires beserica cea arsă din Gálata și, cu îngăduința viziriului celui mare, au făcut beserica Sîntului Gheorghie 237 din Ismail. Acum s-au isprăvit și chiliile de la mînăstirea / sîntului Gheorghie din București. În mînăstirea aceasta carea o-au început Antonie Vodă a o zidi și o-au isprăvit Constantin Brîncoveanul și o-au ocolit cu zid, se află o polată pe sama patriarhului din Țarigrad, cînd vine în București, și lăcașul egumenului. Asupra polonilor (și a saxonilor) au mers Iusúf, bașa de la Baba, la a căruia oaste au trebuit se meargă oști și moldovenești și muntenești. Drept aceaia în 24 iulie Brancovan au trimis cu oștile muntenești pe vornicul Dumitru Caramaléul. Toamna o-au petrecut prințul, după obiceiu, în Pitești și în Tîrgovești."

Despre turci și despre nemți scrie Ghebhardi [2]: „Din biruința lui Eugenie la Zenta, multe au urmat, că sultanul turcesc perzînd floarea oștilor sale și lipsîndu-i și banii, ș-au perdut inima cea hărțăgoasă și s-au plecat la pace, cu atîta mai tare, că puterea oștilor împărătești mai crescuse după pacea ce s-au făcut la Rísvic cu frîncii, în 30 octomvrie din anul trecut, 1697. Împăratul încă avea pricini de a se împăca cu turcii pentru că vedea că zelotipia oblăduitorilor creștinești nu-i va îngădui ca se cuprindă și Împărăția Resăritului cătră a sa, și știia că moartea lui Carol II, craiului Hișpaniei, celui mai de pre urmă din Casa Austriei, se apropie și că, după ce se va întîmpla, iarăș îl va amesteca în greu războiu cu frîncii, și nici ungurilor, nici ostașilor săi se putea încrede, că ungurii era gata spre bătae, și în anul de-acum și începuse o răzmiriță; iară ostașii avea cuget de rescoală pentru că nu li se plătea leafa la vremea sa și acuma șepte regimenturi și jurase la o laltă se-și omoară pe mai marii săi și cuprinzînd o parte a Ungariei să se închine turcilor, dară s-au descoperit sfatul lor și înfrînt. Craiul frîncilor era într-aceaia ca pîn-atunci, pînă cînd nu va muri craiul Hișpaniei, cu turcii se nu se facă pace și sultanul nu îndrăznea să se roage de Gheorghie Stefnai, solul Angliei, și de Iacov Ioann Hámmel, solul Ollandiei, al cărora sfat nu l-au priimit mai nainte, se fie mișlocitori de pace între sine și între Leopold I, pînă ce mai pre urmă dragomanul Alexandru Mavrocordat, la atîta n-au adus lucrul, de solii aceia cu ai împăratului Leopold I și cu ai sultanului Mustafa II, au mers la Carloviț și au început a lucra de pace.“ Așișderea scrie Stefan Catona [3].

Vezînd împăratul Leopold I mărturisirea credinței românilor din Ardeal, cea în anul trecut făcută, și vrînd se le ajute ca se scape din ticăloșia în carea căzuse prin meșteșugul calvinilor, de vlădicul și clerul în toate era supuși superintendentului celui calvinesc, precum arată
238 predicátorul Petru Bod [4], / în 14 aprilie din anul acesta, 1698, au dat o resoluție [5], prin crăescul său guberniu, carea sună așa: „Care preot românesc, prin mărturisirea credinței, ținîndu-și legea grecească, se va uni cu catholicii și va cunoaște pe patriarhul Romei a fi cel dintîiu, acela va avea privilegiurile preoților catholicești; iară carii preoți românești nu vor face mărturisirea aceasta, ci sau se vor uni cu vruna din cele trei religii priimite (adecă cu calvinii, luteranii sau unitarii) sau vor remînea întru neunire, vor avea privilegiurile religiei aceiia, cu carea se vor uni sau în carea vor remînea, cum au fost și pînă acum.“ Vezi că împăratul Leopold pe niminea au silit la unirea cu romano-catholicii, fără numai cît au vrut se ajute pe românii cei ticăloși, carii pînă astăzi nu-și cunosc binele și folosul său, ca se fie povățuiți de bărbați născuți din sîngele lor, pre carii îi doare de neamul românesc, nu ca pe neamurile cele streine, care numai pentru aceaia cîrtesc asupra povățuitorilor celor din neamul nostru, ca se poată suge sîngele românilor; că almintrelea n-ar putea trăi sau de-ar și trăi, ar fi mai ticăloși decît românii. Vai neamului românesc, de nu-i va da Dumnezeu înțelepciune! Așadară, cetitoriule! de vei ceti pe Betlen Micloș [6] și pe Cerei Mihaiu [7], se nu le crezi, că aceștea numai clevete scriu asupra resoluției mai sus aduse, pentru că ne urea neamul, credința și legea, ca niște calvini, dară romano-catholicii credința românilor nu o pot uri, fiind una cu a lor.

Cólonici cardinalul [8] încă acesta diplomat au trimis românilor: „Noi Leopold din mila lui Dumnezeu al s. Besericei Romei preot cardinal de títulul S. Ieronim din Illyric, Colonici, arhieppul Strigonului și al locului și al comitatului de acelaș nume mai mare și de pururea ispravnic, primatul Ungariei, născut solul scaunului apostolicesc, marele secretariu și cancellariu, priorul cinului Sîntului Ioann din Ierusalim și commendátorul Egrei, Mailbergei și sfetnic actuál dinlăuntru al chesaro-crăeștei maestăți, tuturor la ale cărora mîni vor veni acestea, iară mai vîrtos preoților celor românești de legea grecească din Ungaria, Ardeal și din părțile lor împreunate, poftim sînătate și mîntuire în Domnul vecinică. Facem înștiințare prin acestea tuturor cărora se cuvine, cum că mai sus lăudată prea naltă crăească mărirea sa, Leopold I, împăratul romanilor pururea avgust, în 14 aprilie din anul curgătoriu preamilostivește au poruncit ca preoții cei de legea grecească, carii se vor uni cu catholicii, ținînd legea lor cea grecească și

239 vor cunoaşte că patriarhul Romei este cel dintîiu , se aibă / tocma acele cădinţe, privilegiuri, scutinţe şi imunităţi, care le au preoţii romano-catholici sau de legea lătinească, după sîntele canoane şi după decreturile fericiţilor crailor ungureşti; carea prea-naltă poruncă înţelegîndu-o, afară că foarte ne-am bucurat că auzim că vi se deşchide cale şi vedem că vă puteţi întoarce în strămoşescul sin al catholicei Besericei Romei şi la unirea cea mîntuitoare, aceaia încă o am socotit a fi deregătoria noastră, ca noi carii sîntem primat Ungariei şi sol născut preste toate ţerile ce se ţin de Ungaria şi arhiepiscop mitropoliei Strigonului, cu puterea ce ne vine din privilegiul noao prin scaunul apostolicesc dat, se vă făgăduim voao, celor ce v-aţi întors sau vă veţi întoarce la unirea cu s. catholicească Beserica Romei, în toate scutire şi apărare, carea cu atîta mai cu de-adinsul o vom face, cu cît vom vedea mai tare că voi încă cu de-adinsul staţi în mărturisirea numitei uniri, adecă în public şi în privat acelea învăţînd, mărturisind şi crezînd, care le învaţă, le mărturiseşte şi le crede s. catholică maica Beserica Romei şi mai ales acele patru punturi, în care vă vedeaţi pîn-acum a nu vă nărăvi cu dînsa, adecă: 1. Cum că patriarhul Romei este cap a toată Beserica cea prin toată lumea lăţită. 2. Cum că pînea azimă e destulă materie a Cinei Domnului sau a mystériului Evharístiei. 3. Cum că afară de ceriu, lăcaşul celor fericiţi, şi de iad, temniţa celor osîndiţi, mai este un loc, în care se ţin sufletele reposaţilor, ce nu sînt destul de curate, ca să se curăţe cu totul. 4. Mai pre urmă, cum că Sîntul Duh carele este a treia faţă din Troiţă purcede de la Tatăl şi de la Fiiul; carea făcîndu-o veţi putea nădejdui nu numai de la Dumnezeu, dătătoriul tuturor bunătăţilor, în viaţa de-acum multe daruri şi multe binecuvîntări, iară după moartea vecinică fericire, ci şi de la prea-nălţatul împărat din plinirea puterei crăeşti cu asemenea imunitate şi scutinţă se vor împodobi şi feţele voastre şi besericile cu toate ce se ţin de dînsele, care au besericile şi feţele bisericeşti cele de legea lătinească şi lucrurile ce se ţin de dînsele, după ss. canoane. Şi dacă neştine această rînduială a prea-nălţatului împărat, cu sumeaţă îndrăznire o va nebăga în samă sau mai sus zisei aceştii scutinţe bisericeşti a uniţilor celor de legea grecească, aiavea sau întrascuns, ori supt ce pretext sau pricinuind că aşa au fost obiceiul mai nainte de a se uni, ar îndrăzni a se împrotivi, tocma cu acele pedepsi se va pedepsi din lege şi din obiceiuri şi de la judecătorii scaunului besericesc şi de la judecătorii
240 scaunului mirenesc, / şi de va fi op şi de la prea-nălţatul împărat, cu care se pedepsesc şi cei ce vatămă scuteala besericească a binecredincioşilor celor de legea lătinească. Şi preste acestea, ca se remînéţi în această scutinţă besericească, detori vor fi toţi domnii, crăescul guberniu, boierii cei de frunte, căpitanii cei mari, judeţii crăeşti ai secuilor şi ai sasilor şi toţi judecătorii şi cei bisericeşti şi cei mirăneşti, dacă vă veţi jălui înaintea lor că sînteţi vătămaţi în mai sus zisa scutinţa voastră şi veţi cere ajutoriu de la dînşii, a vă face direptate, tocma ca şi la alţi binecredincioşi fii ai s. maicei Beserici, carii au aceaiaş scutinţă. Şi de nu vă vor face dreptate, şi despre aceaia ne veţi înştiinţa pre noi şi pre următorii noştri, vom lucra ca tîmpuriiu să se lecuească o reutate

așa de apriată și cu mai aspră mînă. Dat în curtea cea beneficiată a coméndei noastre din Mailberga Viennei, în 2 iunie din anul Domnului 1698. Leopold Colonici, arhieppul Strigonului."

Ortul și progressul neamurilor din Dachia [9], după ce au adus înainte resoluția împărătească cea mai sus zisă, așa grăește: „Întru acesta typ isprăvindu-se lucrurile în Austria, în mai mare primeșdie au venit românii în *Ardeal, pentru că murind* (mitropolitul) Theofil, în luna lui iulie, se putea gîndi că din toată unirea, nemica se va alege, pentru goanele ce le făcea eriticii asupra preoților celor românești, ci Pavel Baranii atîta au lucrat de pre Athanasie, *următoriul* lui Theofil, carele nu mult gîndea cu unirea, la aceaia l-au adus de *el încă au priimit unirea*, și punturile întypărite, pentru mai mare tărime le-au pecetluit cu pecetea mînăstirei din Bălgrad, în 7 iulie din anul 1698." [a]

Iară Samoil Clain de Sad [10] scrie: „Mai înainte de a se vesti resoluția împăratului și diplomatul lui Colonici prin țeară, mitropolitul Theofil au murit și în locul lui s-au ales Athanasie, nemeș din Ciugúd *de lîngă* Bălgrad, carele mergînd la București s-au sfințit episcop de mitropolitul de-acolo și cu formoase daruri, adecă cu haine, scule și cărți bisericești dăruit de Constantin Brancovan, s-au întors în Ardeal."

Ci Betlen Micloș [11] zice: „Murind vlădicul cel românesc (Theofil),
pre acest de-acum *carele fiind încă tinerel*, atunci învăța grammatica
în școala cea calvinească de la Bălgrad, feciorul preotului românesc
din Băbîlna, pentru galbinii ce-i dăruise tată-său împrumut lui Nalagi
Iștvan, din carii galbini partea cea mai mare încă gubernatorul i-au
luat, respéctul acestor doi domni l-au făcut vlădic cu *numele nu știu*
241 al cui, / pe carele Raț Iștvan cel din vestit hoț românesc făcut păpistaș,
l-au dus la Vienna și acolo în beserica de la mînăstirea S. Annei l-au
făcut avederat catholic vlădic."

Bod Peter [12] încă scrie: „Pe vremea aceasta au început romanocatholicii a îndulci și a trage cătră sine pe românii din Ardeal, de la *unirea cu calvinii*; pentru că mai de la urzirea reformației, românii din țeara aceasta în lucrurile cele de credință au fost uniți cu calvinii, precum arată scrisorile despre aceaia, și vlădicii cei românești era supuși superintendenților celor calvinești și, dacă avea vro nevoe, de la dînșii cerea sfat și ajutoriu și *la ascultarea de ei obicinuise* a se lega cu darea de mînă și cu jurămînt. Athanasie încă nu numai au jurat lui Vesprémi Iștvan, superintendentului celui calvinesc, înaintea unor oameni, în anul 1698, că-i va fi supus, ci și aceaia încă o-au adăogat că de ar trebui numai cu toiagul se iasă din țeară, încă nu-și va călca *jurămîntul*. Tătuși cu puțin după aceaia, prin făgăduințe la atîta s-au adus de s-au lăsat de calvini și strîngînd săbor mare la Bălgrad, supt gloabă de 64 de florinți, carele dintre preoții românești n-ar veni; și acolo s-au cetit poruncile împărătești și despre vlădicul și despre unire și despre altele, care puțini înțelegîndu-le dintre preoții românești, gîndea că ei, fără de știrea lor, toți s-au boerit. Ci după ce au vezut cu vreme că tot întru acelaș stat au remas, au început a se lepăda de unire și a pofti preoți neuniți carii se le slujească. Pentru carea apoi multe baiuri și nevoi au avut, pentru că acelora nici pruncii li se boteza, nici morții li se îngropa, pînă ce mai pre urmă ș-au pus procátor și plenipotențiariu pre oarecare nemeș, anume Naghiséghi Gabor, carele se făcuse de legea grecească din lătin, ca se le aibă de grijă."

---

[a] Actul românesc pentru unirea cu biserica romană a fost semnat la 7 octombrie 1698.

Din cuvintele acestea ale lui Petru Bod, lesne poți vedea la cît adusese calvinii pe bieții românii din Ardeal. Mitropolitul Valahiei carele au sfințit pe mitropolitul Athanasie, s-au numit Theodosie, și Naghiseghi Gabor au fost mai nainte secretariu la mitropolitul Theofil, precum se va arăta la anul 1701.

[1] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 353. [2] Gebhardi in *Hist. Hung.*,
part. 3, p. 325 seqq. [3] Katona in *Epitome chron.* ad h.a. [4] Bod Péter á *Veszpremi*
242 *István Püspök életében.* [5] Resolutio caes.-regia de 14 Aprilis/anni 1698. [6] Bethlen
Miklos à *Maga életében.* [7] Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában.* [9] *Diploma Kolonitsianum.* [8] *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 11. [10] Samuel Klain
de Száď in *Hist. eccl. Tranniae*, part. 9, § 1. [11] Bethlen Miklos, l. c. ad h.a. [12] Bod
Péter, l.c.

Anul 1699. Despre pacea, de carea se lucra la Carloviț, scrie Catona[1]: „După ce destul s-au pricit solii împăratului Leopold I cu solii sultanului Mustafa II între sine, cum ar face pacea lor încredințată, în 15 ianuarie din anul 1699 toți solii dinpreună au otărit ca pînă în 26 de zile ale aceiaș luni, toate să le tocmească și atunci să se iscălească întîiu pacea cu nemții, apoi cu polonii, dup-aceaia cu venețianii de va priimi și respública pacea aceaia. Făcutu-s-au pacea pe 25 de ani și împăratul Leopold o au întărit în 16 fevruarie, prin carea au remas supt oblăduirea împăratului Ardealul și toată Ungaria, luînd afară banatul Timișoarei, și stricînd cetățile din Logógi și din Caránșebeș, Murășul au despărțit îmbe împărățiile de la olaltă. Aradul cu ostroavele dintre Murăș și cu curgerea Tisei încă împăratului au remas, Slavonia încă toată au remas împăratului." Așișderea scrie Ghebhardi[2].

Iară preavestitul Enghel[3] zice: „În 26 ianuarie din anul 1699, s-au isprăvit pacea de la Carloviț, în carea afară de altele, Valahia au remas supt oblăduirea turcilor și Ardealul supt a nemților. După ce s-au înturnat viziriul la Odriiu, au trimis Brancovan pe banul Cornea Brăilul, pe spătariul Mihail Cantacuzenul, pe Dumitrașco Caramaleul și pe Ianne Valául cu niște jalbe, și sultanul au făgăduit că va ajuta țerei. Adecă aceia s-au jăluit sultanului că Valahia în anul trecut au plătit de doao ori mai mult decît i-au fost haraciul; drept aceaia sultanul au poruncit tefterdariului sau vistieriului celui mare, ca în doi ani viitori nemica se ceară de la Valahia, ca să se știe în haraciul țerei cu cît au luat mai mult. Alt hatișerif al sultanului încă spre bucurie au fost lui Brancovan, și au eșit înaintea lui Osman-aga carele aducea hatișeriful, pînă supt viile Bucureștilor. În hatișeriful acela se întărea domnia lui Brancovan pe toată viața lui, pentru credincioșirea ce o au arătat în războaele trecute. După ce s-au cetit hatișeriful, aga au îmbrăcat pe

Brancovan și pe 24 de boieri ai lui cu căftane noao; dinprotivă Brancovan
încă au cinstit pe aga și pre efendi cu scumpe mintei și veselia s-au
vestit în București și în țeară cu datul cu tunurile. Mai nainte de acestea,
în 10 fevruarie, murise Stanca, muma prințului, în vîrstă de 62 de ani
243 și s-au astrucat, după pofta eii, în Brîncoveni." / Cum poate zice, așa-
dară, istoricul bălăcenesc[4] carele almintrelea se nărăvește cu Enghel
sau cu Grecean pîn-aci, că Constantin Brancovan ca se poată domni
pînă la moartea sa, au rădicat și întărit haraciul țerei de la 250.000
la 280.000 pre an?[a] Ci eu mă întorc la Enghel carele zice din Grecean,
mai încolo:

„Spre vara aceasta au trebuit Brancovan, pe 7 iunie, se trimită 700 de carre și 500 de încărcători la Cameneț, se aducă averile turcilor de-acolo, fiind că Camenețul s-au dat îndărăpt polonilor, și Iusuf-bașa și Antioh Cantemir, domnul Moldovei, au trebuit să fie de față, pînă ce s-au cărrat toate și s-au golit Camenețul. Doi feciori ai lui Brancovan, Constantin și Stefan, au pus în 9 iulie temeiul mînăstirei carea o au zidit el în București spre îngroparea familiei sale. Prințul mersese la Tîrgoveşti cînd au sosit alt aga cu noao poruncă se mai trimită 200 de carre la Cameneț. Scarlat, ginerele lui Brancovan și feciorul dragomanului Alexandru Mavrocordat, bolind de un an și o gimătate, au venit la Tîrgoveşti, stricat de leacurile cele multe și după ce au zăcut în pat numai trei zile, au murit în 28 iulie din anul 1699, în vîrstă de 22 de ani, nelăsînd vre un prunc după sine și s-au îngropat cu mare pompă. Din moartea lui Scarlat mare pagubă s-au întîmplat dup-aceaia casei lui Brancovan, cum tîmpul au arătat, că nu au mai avut legătură cu casa lui Mavrocordat. Iarăș noao poruncă au venit lui Brancovan, ca se trimită pe sama curuților ardelenești, pe carii îi așezase sultanul în Chiprovaț, 600 de boi și 300 de vaci și fără de mîntuință au trebuit se o plinească ș.c."

Diplomatul cel l-au fost dat cardinalul Colonici, în anul trecut, împăratul Leopold I așa l-au întărit în anul de-acum, pentru românii din Ardeal și din Ungaria:[b]

„Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor pururea avgust și al Germaniei, Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei ș.c. craiu, arhiduxul Austriei, duxul Burgundiei, Brabanției, Stiriei, Carinthiei, Carnioliei, marhionul Moraviei, duxul Lucemburgei și al Silesiei-de-Sus și de-Gios, al Vierthembergei și al Thecei, prințul Șveviei, comitul Habsburgului, al Tyrolului, al Ferretului, al Cyburgului și al Goriției ș.c. Facem pomenire înștiințînd pe toți cărora se cuvine a ști, prin rîndul acestora, cum că noi, fiindcă scutința besericească carea o au besericile și fețele besericești cu lucrurile lor, prin

---

[a] O sporire a haraciului în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu a avut loc în anul 1703, cînd se ridică la 520 de pungi, ceea ce este egal cu 260 000 de taleri sau 100 000 de galbeni. După multe stăruințe, Brîncoveanu a reușit, spre sfîrșitul domniei sale, să reducă haraciul cu 60 de pungi, urmînd deci să plătească 460 de pungi sau 230 000 de taleri, care reprezentau suma de 92 000 de galbeni.

[b] Actul reprodus de Șincai este cunoscut sub numele de Prima diplomă leopoldină (16.III.1699).

244 legea dumnezeească și omenească și mai ales / în apostolicească oblăduirea, noastră, a Ungariei și a țerilor și a ținuturilor eii împreunate și adăogate, prin milostive privilegiurile de fericită pomenire reposaților crailor, predecessorilor noștri, și prin orînduelile țerei este întărită, aceaiaș a o ținea și a o apăra, ca unii carii între toți craii creștinești, sînguri avem prerogativă de craiu apostolicesc, cu cuviință socotim a fi și drept lucru se vede a fi ca aceia pe carii aceaiaș credință și dragoste întru aceaiaș s. catholiceștei Beserici unință i-au împreunat și ca pre aceaiaș s. maici ascultători fii întru acelaș sin îi ține și mai pre urmă supt acelaș cap ca pe niște mădulări ale unui trup îi hrănește și face vrednici de toate cădințele dumnezeești și omenești, de cădința sa se nu se lipsească.

Iară fiind că noao cu adever ni s-au spus că românii, grecii și rușii carii pîn-acum era shismatici, luminîndu-i Duhul Sînt, în mai multe părți ale țerilor noastre, Ungariei, Croației și Slavoniei, precum și în Ardeal și prin părțile lui împreunate, au început a se înturna la unire și în sinul Besericei Romei și toate acele a le priimi, a le mărturisi și a le crede, care le priimește, le mărturisește și le crede s. maica Beserica romano-catholică, și anume punturile cele patru, în care pîn-acum mai cu samă nu se nărăvea: 1. Cum că patriarhul Romei este capul de obște al Besericei ceii prin toată lumea lățite. 2. Cum că pînea azimă este destulă materie a Cinei Domnului sau a mysteriului Evharistiei. 3. Cum că afară de ceriu, lăcașul sfinților, și de iad, temnița osîndiților, se dă al treilea loc, în care se țin sufletele cele nu cu totul curate, de se curățesc. 4. Cum că Duhul S. a treia față din Troiță, purcede de la Tatăl și de la Fiiul.

Noi, drept aceaia, vrînd se respundem rîvnitoarei detorinței craiului apostolicesc din plinirea puterei noastre ceii crăești, prin acestea milostivește am voit se orînduim ca și bisericile și fețele besericești și lucrurile celor de legea grecească, ce sînt uniți cu s. Beserica Romei în numitele mai sus țeri, Ungaria, Croația și Slavonia, precum și în Ardeal și în părțile lui împreunate, aceaiaș scutință bisericească se o aibă, carea se cunosc besericile, fețele besericești și lucrurile binecredincioșilor celor de legea lătinească a o avea, după sîntele canoane și după privilegiurile oblăduitorilor pămîntești.

Pentru carea noi și mai încolo, supt grea mînia noastră cea
245 crăiască, cu de-adinsul și tare poruncim ca, după vestirea / cea mai în gios
pusă a acestora, nimenea, de orice stat, avtoritate, vrednicie, prerogativă și putere va fi, se îndrăznească a se împrotivi mai sus zisei scutinței aceștiia a uniților de legea grecească, aiavea sau întrascuns, supt orice pretext nici pentru că mai nainte de a se uni au fost obiceiu, nici se cuteze cineva pe preoții românești cei cu Beserica Romei uniți a-i mîna ca pe iobagi la róbote și la lucru sau a-i sili la dări iobăgești, încă nici supt titul de cinste, nici se cuteze neștine a-i prinde, cu mult mai puțin a-i goni și a-i lipsi de loc, de folos sau de parohie, pentru unire, tocma supt acelea pedepsi despre partea judecătorilor și besericești și mirănești și a noastră, de va fi lipsă, cu carea se pedepsesc cei ce vatămă

scutinţa besericească a binecredincioşilor de legea lătinesacă, după legi şi după obiceiu.

Şi vă poruncim prin acestea tuturor credincioşilor noştri, prelaţilor, boierilor de frunte, nobililor, judecătorilor, şi celor bisericeşti şi celor mireneşti şi tuturor staturilor şi cetelor din mai sus zisele ţerile noastre şi din Ardeal şi tuturor celoralalţi supuşilor noştri carii veţi avea ştirea, acestora, celor de-acum şi celor ce veţi fi de-aci înainte, iară mai vîrtos generarilor, hodnogilor şi tuturor deregătorilor de oaste, măcar unde sînteţi şi veţi fi, ca se fiţi detori a asculta pe mai adeseori numiţii uniţi de legea grecească, dacă se vor jălui voao că sînt vătămaţi în scutinţa lor, şi a-i apăra împrotiva tuturor acelora carii vor călca privilegiul acesta, dacă vor năzui la ajutoriul vostru.

Care acum mai sus zise toate şi pre lîngă acelea şi acest chesarocrăesc diplomat şi poruncă a noastră, milostiveşte vrem şi poruncim ca prin ispravnicii cei mari şi cei mici *(supremi et vice-comites)* şi judecătorii nobililor în toate comitaturile Ungariei, Croaţiei şi Slavoniei precum şi întrale Ardealului, aşişderea prin căpitanii cei mari şi judeţii crăeşti în toate Scaunele secueneşti şi săseşti, în care lăcuesc uniţi de legea grecească, în adunările voastre să se vestească, ca se vină la auzul tuturor acelora carii trebue se le ştie. Iară de cumva vreunii cu sumeaţă îndrăznire s-ar arăta împrotivitori acestora, se fiţi detori a ne înştiinţa pe noi, ca, de va fi op, unei reuteţi aşa de apriate şi cu mai aspră mînă, tîmpuriiu se i se pună leac. Aşadară, almintrelea a lucra nimenea dintre credincioşii noştri se îndrăznească.

Afară de acestea poruncim ca celor ce vor fi luate de pre acestea
246 cărţi, fie ori scrise cu mîna, ori typărite,/ dacă vor fi iscălite de vro faţă besericească în deregătorie pusă sau de vrun notariu public, tocma aceaiaş credinţă se li se dea, ca cum înseşi acestea în original s-ar arăta, care, după ce se vor ceti, voiu ca totdeauna să se dea înapoi celui ce le-au arătat. Cu vîrtutea şi mărturia acestora care le-am întărit cu acăţată înduplecată pecetea noastră cea sicretă, cu carea ne folosim ca craiul Ungariei. Date prin mînile credinciosului nostru, noao adeverat iubitului preacinstitului în Hs. părintelui domnului Leopold Colonici, preotcardinalului s. Besericei Romei, de titulul S. Ieronym din Illyric, arhiepiscopului mitropoliei Strigonului, ispravnicului de pururea al aceluiaş loc şi comitat, primatului Ungariei, născut solului apostolicesc celui mai mare şi secretariu-cancellariului şi consiliariului nostru din lăuntru, în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 16 fevruarie, la anul Domnului 1699, al oblăduirei noastre preste romani 42, preste unguri ş.c. 44, preste bohemi 43, Leopold, c.m.s.

Leopold cardinalul a Colonici, arhieppul Strigonului, c.m.s.

C. Samoil Calnochi, c.m.s. etc."

Diplomatul acesta l-am scris din original transumtul capitulului din Bălgrad şi s-au vestit în 8 septemvrie din anul 1699, în seimul de la Bălgrad, prin protonotariul Ioann Şaroşi fără vreo împrotivire şi împedecare a cuiva. Iară tu, cetitorule! înseamnă că diplomatul acesta tocma întru aceaia zi s-au dat, în carea s-au iscălit sau întărit şi pacea de la Carloviţ, prin împăratul Leopold I şi că foarte tare s-au rănit

dușmanii neamului românesc printrînsul și prin alt diplomat, ce s-au
dat din coșteiul Ebesdórf, în 5 septemvrie 1699, iscălit de împăratul
Leopold I, de comitul Samoil Calnochi și de consiliariul Benedict Henter[6].
În diplomatul acesta cinci lucruri se orînduesc: 1. Ca fieștecarii
poporeni cvarta sau a patra parte din dijme se o dea parohilor săi și
nu acatholicilor prin carea se surpa luteranii sau sasii. 2. Ca la deregătoriile
ce se întăresc prin împărăție, totdeauna trei fețe să se pună, dintre
care una se fie catholică. 3. Ca în cetăți, orașe și communități, după
propórție, să se pună deregători dintre catholici. În puntul acesta ca
și în celelalte prea mult s-au ajutat lătinii prin noi, uniții, numai de
ne-ar fi mulțemit uniților sau de ne-ar mulțemi și în-tîmpul de-acum!
4. Ca acatholicii și mai ales calvinii carii stăpînea mai nainte, în nemica
se întreacă pe catholici. 5. Ca catholicii sînguri se aibă pe mîna sa o
247 pecete a țerei, și toate arhivurile se le păzească și ei, după / proporție;
pentru că proporția, numerînd și pre uniți, cu mult mai mare era. Ci
noi, românii, de vom lua afară clerul cel unit carele încă mai numai
atîta se socotește, cît a cincea roată la carr, ce folos am avut sau avem
din toate acestea? De vrei a înțelege și mai apriat lucrurile acestea,
cetește pe Cerei Mihaiu[7].

Detunați fiind prin diplomaturile cele mai sus aduse, ardelenii
cei ce nu voia binele neamului românesc, crăescul guberniu[8] următoarea
rînduială o-au făcut din împreună voința staturilor și a cetelor ardelenești
ca: „1. Prin principatul Ardealului, în satele cele românești, de
vor fi cît de mari, se nu se pună mai mulți preoți de doi, iară în satele
cele mai mici, numai cîte un preot, pentru slujba celor dumnezeești;
drept aceaia nici trebue se fie mulți. 2. Vlădicului românesc se nu-i fie
slobod a hirotoni pe fețele cele nevrednice de preoție, și cu mult mai
puțin pentru bani, ci numai pre aceia să-i hirotonească carii se vor
cerca mai nainte și se vor afla vrednici. Iară examenul sau cercarea se
nu se facă numai înaintea preoților românești, ci înaintea și a altor
preoți, adecă de aceaiaș lege cu carea vor vrea să se unească, și pe
preoții aceștea îi va numi și trimite la cercare beserica sau eppul religiei
aceiia, cu carea vor fi uniți; dară numerul preoților românești nici
așa să se înmulțească mai mult decît va fi op. 3. Drept aceaia oricine
voește să se primească în cler, fiind că românii acum nu au vre o școală,
învețe și se procopsească în școala religiei aceiia cu carea s-au unit,
almintrelea se nu se priimească la preoție. 4. Iară preoții aceia carii
nu slujesc și n-au moșiile sale, se fie slobode și se le poată moșteni
fără de butul domnilor pămîntești și al altora, pînă cînd își vor căpăta
parohie, se nu lăcuiască în sate, ci în mînăstire. 5. Preste tot, precum
preoții de alte religii, scoțîndu-se afară numai pămînturile ce se țin
de eclésie, din celelalte, de cumva le lucră, sînt detori a da dijmă domnilor
pămîntești și alte biruri, de nu li se iartă, și a supurta toate greutățile
ce se cuvin moșiilor și pămînturilor acelora, așa și preoții românești
mai mare slobozenie și scutință se nu poftească, pentru că înălțatul
împărat încă nu le-au dat lor mai mare slobozenie și scutință de cum
au după legile țerei preoții religiilor acelora, cu carii s-au unit românii.
248 6. Fiind că mirenilor încă nu le este slobod a bate pe / cineva, și fieste-

care, după măsura faptei ceii rele, are pedeapsa sa rînduită în legi și în obicinuințe, așa și pentru faptele cele rele ale preoților, după legile țerei sale scaun și judecată, preoții cei românești încă acela scaun și judecată se aibă, care îl are legea sau religia aceaia cu carea se vor uni și în ce typ și unde trebue a căuta pentru vre o faptă rea pe preotul religiei aceiia, acolo trebue a căuta și așa trebue a judeca și pe preotul cel românesc, după *Aprobate*, partea 1, tit. 5, artic. 5. Iară aceia dintre preoții românești carii nu se vor uni cu vre o religie din cele priimite, ci vor remînea ca mai nainte, să se judece cum s-au judecat mai de demult. 7. În cît este pentru afurisanii, se dojenește vlădica cel românesc ca de la unele necuviințe ca acelea să se înfrîne și preoților românești încă se nu îngăduească se facă de acelea, ci precum lucră religia cu carea se vor uni, cînd afurisește pe cineva, așa se lucre și ei. Dat în Bălgrad din crăescul guberniu, în 26 septemvrie din anul 1699, prin mine, Nicolae Betlen, cancellariul Ardealului."

Resoluția aceasta a guberniului din Ardeal n-au plăcut mitropolitului Athanasie și clerului românesc, drept aceaia acum de odată cu această scrisoare i s-au pus împrotivă[9]: „Noi, cei mai gios iscăliți, uniți cu catholică Beserica Romei, carii sîntem de legea grecească, episcopul și protopopii (romînești din Ardeal), cu această scrisoare facem știre tuturor cărora se cuvine, și mai ales înălțatului crăescului guberniu și staturilor din Ardeal celor de-acum și celor viitori, cum că noi, de bună voe, nesiliți, și din inimă am priimit preamilostiv decretul pre-a-nnălțatului împărat din anul 1698, aprilie 14. Încă și prea milostivul diplomat din anul curgătoriu, care s-au dat în 16 fevruarie, încă și alt nou decret al prea-nnălțatului împărat dintru acestaș an și din 26 fevruarie trimis înălțatului crăesc guberniu. Iară fiindcă decretul, anatomia și articulii cei cu numele crăescului guberniu și cu al cinstitelor staturi trimiși la noi, carii nu numai a prea-nnălțatului împărat, ci și a religiei catholice volnicie o vatămă, și mădulările eii le grozevesc și le calcă, noi întru toate, acelora tare și în commun contradicăluim și pre alți cercători și ispititori nu cunoaștem, nici priimim, fără numai de se vor trimite de la prea-nnălțatul împărat și craiul apostolicesc și de la eminentissimul cardinal, arhiepiscopul Strigonului, primatul Ungariei și cel mai mare păstoriu al besericilor din țerile de supt Coroana 249 Ungariei, pe carii nu numai îi vom cunoaște, ci și cu cinste / și dragoste îi vom priimi. Afară de acestea, tudumănim, supt jurămîntul ce l-am făcut despre aceasta, că noi nu vrem se ne lăsăm de unirea ce o-am făcut cu Beserica romano-catholică, nici ne vom lipsi de vre o religie carea se împrotivește religiei Romano-catholice, întru a cărora mai mare tărime, pecetluim acestea cu pecetea săborului mare, în Bălgrad, în 30 septemvrie din anul 1699. Noi, episcopul și tot săborul românilor din Ardeal." Ce au urmat după acestea, se va arăta la anul viitoriu.

---

[1] Katona in *Epitome chronologica* ad annum 1699. [2] Gebhardi in *Hist. Hung.* part. 3, p. 327. [3] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 353 seq. [4] *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. [5] *Diploma I Leopoldinum* ex archivo capituli Albensis.

[6] *Codex ms. Szakadathianus*, p. 42 seqq. [7] Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. [8] Archivum eppatus Fogarasiensis. [9] Ex eodem archivo, Samuel Klain de Szád in *Hist. ecclesiae Valachicae Tranniae*, part. 9, § 4.

Anul 1700. Despre Valahia, din Radul Greceanu și din Delchiaro, așa scrie preavestitul Enghel [1], la anul de-acum: „La începutul anului 1700, în 5 ianuarie, Constantin Brancovan au trebuit se meargă la Bugeac în coantra nogăianilor carii se sculase asupra hanului din Crim și vrea se scuture și jugul turcesc; ci de-abea au sosit la Drăgănești, în județul Proávei, cînd au venit veste că hanul s-au împăcat cu nogăianii. De aceasta bucurîndu-se Brancovan s-au înturnat la București și primăvara au măritat pe Safta, fata sa, după postelnicul Iordache Crețulescul. Athanasie, patriarhul din Antiohia, i-au cununat și mitropolitul Theodosie le-au fost nănaș. Așa își petrecea Brancovan timpul neștiind ce lucră dușmanii lui. Delchiaro doao pricini aduce, pentru care nu era îndestuliți muntenii cu Brancovan: pentru că văra în Tîrgovești și trebuind și boierii cu negusțetorii se urmeze curței, făcea îndoită cheltuială, și iarăș pentru că toamna așa de aspru era cătră cei neascultători cum era de darnic cătră cei ce îmbla în voia lui și toate deregătoriile cele mai de frunte și cele mai cu folos le da Cantacuzenilor. Capul zavístei era boieriul Dimitrie Corbeanul și unii dintre soții lui au fugit în Moldova, la Antioh Cantemir, alții la grecii din Țarigrad, și Dimitrie Cantemir încă în anul acesta, 1700, s-au căsătorit cu Cassandra, fata lui Șerban Cantacuzenul, de-unde și mai mare pizmă s-au pornit asupra lui Brancovan. Tocma atunci venise din Țarigrad la București cu ceva treabă, Efendi Méhmet, căruia, fiind el prieten cu Corbeanul, i s-au descoperit cei ce ținea cu Corbeanul, iară el i-au spus lui Brancovan
250 și acesta pe toți i-au prins. Dară cei ce fugise în Țarigrad, / cu multe daruri, fără de știrea agenților prințului, atîta au făcut, de au scos un ferman, ca pe cei prinși se-i trimită la Țarigrad, cu carii apoi acolo vrea să se înțeleagă cum să surpe pe Brancovan. Ci Brancovan fiind mai isteț decît dînșii, pe cei prinși îndată i-au trimis, dară deodată au trimis și o mulțime de boieri mari și mici carii se mărturisească pentru el asupra celor fugiți și prinși. Marele aga care le adusese fermanul, au înștiințat de pre cale pre viziriul că cu el merg mulți boieri se mărturisească că nu sînt adeverate, care le spun boierii cei fugiți, asupra prințului... Drept aceaia viziriul au trimis înainte-le pre alt aga, se le spună ca să se întoarne cei trimiși de prințul înapoi și se fie în pace. Așa s-au îndreptat Brancovan, măcar că țeara pentru aceaia au plătit 300.000 de lei și pîrîșii iarăș atîta, de nu ș-au dobîndit scopul. După întoarcerea boierilor Brancovan s-au dus cătră Podlóș, și în 15 noemvrie au întrat în București.“

Tot de Valahia se ține și aceaia ce scrie Delchiaro [2] zicînd: „Avtoriul mappei Țerei Românești ce s-au typărit la anul 1700, în seminariul din Padua, cu litere grecești, au fost comitul Constantin Cantacuzenul carele fu sugrumat dinpreună cu Stefan Vodă, fiiul său, în Țarigrad, la anul 1716, cum se va arăta într-a doaoa parte a istoriei aceștiia.“

Despre Ungaria scrie Catona [3]: „Nădejde era ca după ce s-au făcut pace cu turcii, Ungaria să se odihnească, ci almintrelea s-au întîmplat în începutul lui noemvrie, pentru că și Carol II, craiul Hișpaniei, au murit fără de prunci, de-unde mare și greu harț s-au stîrnit între Casa Austriei și a Borboniei pentru coroana Hișpaniei, și Franțișc II Racoți atunci au scris epistola aceaia la Ludovic XIV, craiul frîncesc, cu carea au urzit războiul care au început în anul 1703 și destul de lung au năcăjit Ungaria și Ardealul. Războiul cu frîncii, fiind că n-au fost în țerile noastre, nici s-au făcut cu ajutoriul unguresc, după obiceiul nostru, numai pe scurt îl voiu atinge. Craiul frîncesc zicea că Delfinul, tatăl lui Filíp, duxului din Lion, carele s-au născut din Maria Theresia, fata cea mai mare a lui Filip IV, are cădință la Coroana Hișpaniei și după testamentul sau diata lui Carol al doilea, iară împăratul Leopold I zicea că afară de cumnăția carea o are cu Casa Hișpaniei, el încă își aduce neamul de la Filip cel Formos ca și Filip IV, și însuș Filip IV
251 așa au orînduit ca, de va muri / fiiul său, Carol II, fără de prunci, din Casa Austriei se aibă următoriu." Așa au căpătat Casa Borbonică, pe carea încă nu de tot o au stîns împăratul Napoleon Bonapárte, coroana Hișpaniei cu armele.

Acum mă întorc iarăș la românii din Ardeal și la cei din Țeara Ungurească. Guberniul și staturile ardelenești atîta au lucrat la împăratul, de, în anul de-acum, au trimis diplomatul acesta [4]: „Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor, pururea avgust ș.c. Luminaților, vederoșilor, măriților, generosilor, egrégiilor și luătorilor de samă iubiți credincioși! fără de îndoială vă veți aduce aminte de resoluția noastră cea din 14 aprilie al anului 1698 dată și în 6 avgust din anul 1699 iarășuită, cu carea întradins am poruncit ca românilor celor de legea grecească, slobod se le fie a se uni cu măcar carea din cele patru religii priimite în Ardeal sau se remînă în religia în carea au fost pîn-acum; adeverat așa ca acelea privilegiuri se le aibă, care le are religia aceaia cu carea se vor uni. Ci fiind că cu neplăcere înțelegem cum că nu numai se lucră împrotiva prea milostivei resoluției aceștiia, ci încă unii carii iubesc resvrătirea și turburarea odihnei ceii de obște, îndrăznesc a bîrfi că scopul nostru este ca numiții români să se silească la unirea cu religia cea catholică, drept aceaia milostivește voim a vă tîlcui voao voia, cugetul și scopul nostru, cum că numiții români au toată slobozenia de a se uni cu măcar carea din cele patru priimite religii din Ardeal, sau de a remînea în starea de-acum, avînd privilegiurile religiei cu care se vor uni sau remînînd pre lîngă privilegiurile care le au acum românii. Înse așa ca nimenea se îndrăznească, supt grea mînia noastră, pe numiții români a-i turbura în slobozenia lor aceasta sau cît mai puțin a-i îngreuia. Ba, ce e mai mult, cei ce se vor împrotivi orînduelei aceștiia, la jalba celor vătămați să se pedepseacă, și vătămaților cuvioasă facere destul și direptate se li se facă. Pentru că voim ca toți se poată cu odihnă trăi în religia lor, după diplomatul nostru cel crăesc. Drept aceaia voao de nou, prea milostivește și întradins vă poruncim că, fără de zăbavă, nu numai se vestiți tîlcuirea aceasta a resoluției noastre prin toată țeara, ci ca niște rîvnitori și credincioși consiliari ai noștri, întraceaia se vă siliți ca zisa tîlcuire, de toți să se ţină și voi încă se o ţineți. Mai încolo, chesaro-crăiasca noastră grație voao prea milostivește o întărim. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 12 dechemvrie din anul 1700, la anul oblăduirei noastre a romanilor 40, Ungariei 47, iară a Bohemiei 46./

252 Leopold, c.m.s.
Iulie Frideric, comitul Buceleus, c.m.s.
la propria poruncă a chesaro-crăeștei maestăți,
Ioann Theodor a Vicemberg., c.m.s."

Despre diplomatul acesta așa scrie Cerei Mihaiu[5]: „Mai multe încă au făcut păpistașii din Ardeal, că iezuviții pre-ascuns atîta au îmblat pre lîngă Athanasie, vlădicul cel românesc pînă ce l-au înșălat, deși el și preoții cei românești din Ardeal s-au unit cu păpistașii, făgăduind vlădicului multă cinste și mergere înainte, iară preoților că se vor mîntui de iobăgie, de darurile ce le da pre an domnilor pămîntești și de dijme și ca se nu se facă vreo rescoală pentru aceaia în ţeară, de la împăratul și de la cardinalul Colonici au adus paténturi ca se aibă volnicie preoții cei românești a se uni cu măcar carea religie și se aibă privilegiurile religiei aceiia cu carea se vor uni. Și commissari încă s-au rînduit din fieștecarea religie cîte unul, ca în toate scaunele se adune pe preoți și pe nume se-i scrie, care preot cu carea religie vrea să se unească. Ci aceasta încă numai înșălăciune au fost pentru că pe preoții aceia carii vrea să se unească cu calvinii, vlădicul, din îndemnul iezuviților, i-au prins cu nemții, pe carii i-au trimis pe casele lor și mult i-au chinuit; cum s-au întîmplat unor preoți din comitatul Hinedorei, pentru carii destul au tudumănit domnii calvinești și mai vîrtos Betlen Micloș, dară nemica au folosit. Pentru că măcar că împăratul, cum s-au zis mai sus, trimisese patent, dară în taină au scris cu mîna sa și supt pecetea cea sicretă, generariului Rabutin ca se nu gîndească cu patentul cel mai dinnainte, că numai silit de religiile acatholice din Ardeal l-au dat, ci din toată puterea lui să se nevoiască ca preoții cei românești, nu cu alta, fără numai cu religia cea catholică să se unească; pentru aceaia generariul Rabutin nici au putut lucra almintrelea. Cartea aceasta carea și astăzi puțini o știu în Ardeal, generariul Rabutin întorcîndu-o pe lătinie o au dat în taină domnului Stefan Apor și pe mîna mea așa au venit, că toate cărțile lui Stefan Apor sta la mine și cetindu-o m-am minunat la cîte au adus pre împăratul cel blînd ministrii cei rei."

Așa scrie Cerei Mihaiu, ci tu adu-ți aminte că acesta au fost unul dintre calvinii cei mai tari în religia lor.

253 Tocma pre aceaia zi cînd s-au dat diplomatul aci mai sus /adus, s-au adunat săborul românesc la Bălgrad, bag-samă din înștiințarea iezuviților, că almintrelea n-au putut se fie, și au dat scrisoarea aceasta[6]: „Noi, cei mai gios iscăliți, episcopul, protopopii și tot clerul besericei românești din Ardeal, facem înștiințare tuturor cărora se cuvine, iară mai vîrtos cinstitelor staturilor Ţerei Ardealului, cum că noi, socotind nestătornicia vieţei omenești și nemurirea sufletului, de carele mai mare grijă trebue se avem, slobozi, de bună vie și porniți de Duhul

Sînt ne-am unit cu Beserica romano-catholică, și prin rîndul acestora ne mărturisim a fi mădulările eii, toate priimindu-le, mărturisindu-le și crezîndu-le, cîte le priimește, le mărturisește și le crede dînsa, și mai ales acele patru punturi, în care ne vedeam pîn-acum a fi osebiți și care și în preamilostivul decretul și diplomatul preannălțatului împărat și al eminentissimului arhiepiscop ni se dau înainte. Drept aceaia tocma cu acelea cădințe și privilegiuri vrem se ne folosim și noi de-aci înainte, după mai sus zisul decretul preannălțatului împărat și al eminentissimului arhiepiscop, ca niște mădulări ale Besericei romano-catholice, cu care se folosesc bine credincioșii cei de legea lătinească, după ss. canoane și după privilegiurile de fericiții reposați craii Ungariei lor date. Întru a căriia mai mare credință și tărie, acest manifest al nostru îl întărim cu pecețile și a mînăstirei noastre din Bălgrad și cu ale noastre și ne iscălim, în Bălgrad, în 12 dechemvrie din anul 1700."

Pe hîrtia ce se ține în Arhivul vlădiciei Făgărașului de pre carea
s-au luat această scrisoare, nu sînt iscăliți mitropolitul Athanasie și
protopopii cu preoții de supt dînșii, ci dintr-un protocol de supt acelaș
Athanasie se vede că pe vręmea aceaia, aceștea au fost protopopi preste
atîța preoți, cîți se înseamnă după dînșii, adecă: „Protopop Daniil de
la Iliá, carele avea supt sine preoți 20; Toader de la Criș, 20; Gavriil
de la Bistra, 15; Thoma de la Vinții-de-Gios, 24; Ioann de la Hine-
doară, 50; Gheorghie de la Hațeg, 35; Niculá de la Șébiș, 35; Petru
de la Daia, 30; Vasilie de la Armeni, 39; Sava de la Săliște, 15; Petru
de la Sibiiu, 33; Máxim de la Avrig, 21; Stănilă de la Viștea, 46; Radu
de la Berivoiu, 56; Vasilie de la Brașău, 25; Cîrstea de la Háromsec,
13; Vasilie de la Cálbor, 35; Aron din Țichindeal, 24; Idumír de la
Bîrghiș, 9; Gheroghie de la Ohábă, 40; Vasilie de Supt Pădure, 26;
Ioann de la Lepindea, 16; Costin de la Vidrasău, 9; Petru de la Gur-
254 giiu, / 25; Adam de la Orăștie 25; Ioann din Călian, 30; Radul de la
Cólun, 41; Costán de la Șeulia, 28; Macaveiu de la Nemíștea, 25; Gli-
goraș, de la Chitóiu, 35; Ioann de la Chiuești, 40; Matheiu de la Lăpúș,
27; Toader de la Lemin, 56; Toader de la Rîușor, 45; Símon de la
Sărvád, 10; Andreiu de la Șimleu, 24; Șimon de la Băsești, 40; Dumitru
de la Bacaí, 37; Mihaiu de la Călata, 30; Pașcul de la Turda, 28; Iancul
de la Giumál, 45; Costa de la Hopîrta, 24; Ioann de la Sîngiorz, 24;
Onul de la Săcál, 26; Simon de la Silivás, 26; David de la Uifalău, 48;
Stefan de la Sînmihaiu, 25; Vasilie de la Sîntul, 7; Iovan de la Lázuri,
15; Petru de la Bălgrad, 22; Gabor de la Soar, 40; Adam de la Cugér,
24; Símon din Saldobágiu, 9; Luca din Seleuș, 9; Văsiiu din Comlíș,
41; popii din ținutul Sighetului, din Maramurăș, 22; din Poiana Cóbiia,
9; din Erașul-de-Sus, 44; afară de comitatul Sătmariului." Și așa
preste tot era protopopi 55, preoți 1582, carii ar fi trebuit să se iscă-
lească cu mitropolitul Athanasie ca se fie tot clerul. Ce știu că n-au
fost, ci numai căpeteniile s-au iscălit.

Tot întru acesta an s-au așezat în Ardeal, la Vinții-de-Gios și pre alte locuri, bulgarii cei din Chíprovaț, Copílovaț, Zelésna și Clissúra veniți, al cărora diplomat și toată istoria se scrie de Gheorghie Prai [7].

Icoana Maicei Prea Curate încă pre acestea vremi s-au dus din Mînăstirea Niculei de lîngă Gherla la Cluj, în beserica iezuviților pentru că scrie Samoil Clain de Sad[8]: „La anul 1699, în Mînăstirea Niculei, lîngă Gherla, au plîns icoana Născătoarei de Dumnezeu, carea iezuviții din Cluj o-au luat și o-au dus la Vienna, de-unde după ce prin vălătuire și prin bună cercare s-au arătat a fi minunată, s-au adus iarăș în Ardeal și s-au pus în beserica iezuviților din Cluj, unde și astăzi și cu mare evlavie se cinstește.“

[1] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 354 seq. [2] Delchiaro nella Prefazione. [3] Katona in *Epit. chron.* ad ann. 1700. [4] Archivum eppatus Fogarasiensis. [5] Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad ann. 1699. [6] Idem Archivum eppatus Fogarasiensis. [7] Georgius Pray, *Diss. crit.*, p. 172. [8]. Samuel Klain de Szád in *Historia ecclesiae Valachicae Tranniae*, part. 9, § 9./

255 **Anul 1701.** Despre Moldova așa scrie preavestitul Enghel[1]: „Măzălirea lui Antioh Cantemir s-au făcut în anul 1701 din ațițarea lui Constantin Brancovan. Radul Grecean carele ținea cu Brancovan, așa povestește măzălirea aceaia: „Antioh Cantemir nendestulindu-se cu stoarcerea ce o făcea de pre supușii săi prin grecii de la Țarigrad, adecă prin vistieriul Iordache Rosette și prin frații acestuia, prin cumnatu-său, Lupul Bogdan, hătmanul cel mare, și prin mai mulți de acesta feliu, la atîta au mers de-au început a lucra și spre surparea lui Brancovan. Iară mulți boieri moldovenești carii nu mai putea răbda nedreptatea lui Antioh Cantemir, au pribegit din Moldova și au fugit la Brancovan. Antioh nădejduia ca în niște prieteni ai săi, în Alexandru Mavrocordat și în Mihail Mihalótti Stroséni; ci înțelepții aceștea vezînd că banii lui Brancovan mai mult pot înaintea divanului, s-au tras de la pretenșug și așa, lezne au învins Brancovan și îndată au venit în Moldova un aga turcesc carele fără de veste au luat pre Antioh Cantemir și pe fratesău, Dimitrie, cu toți ai lor și i-au dus la Țarigrad; iară boierii cei pribegi cu bucurie s-au înturnat în Moldova. Dimitrie Cantemir atunci au scris *Istoria împărăției turcești.*

Constantin Duca a doaoa oară au domnit trei ani, de la anul 1701—1704. Domnia lui cade în anul cel dintîiu al bătăei svecilor cu muscanii, carea ținînd turcii nu s-au bătut, numai s-au uitat cum se bat alții; și așa Constantin Duca n-au avut de a face cu streinii, ci în anul acesta, 1701, Poarta au poruncit moldovenilor și muntenilor de-au făcut un pod preste Nistru, nu departe de Tihina sau Bender, ca se treacă tătarii nogăești din Bugeac la Crim, pe carii a doaoa oară îi învinsese hanul, în primăvara de-acum.“

Despre Valahia tot acelaș Enghel[2], după ce au scris că Brancovan într-o adunare mare a țerei au orînduit ca birul de-aci înainte să se plătească nu de odată, ci în patru restîmpuri, zice: „Brancovan, după obiceiu, au petrecut vara și toamna în Tîrgovești; aci au înțeles de la căpitanul din Focșani că la 40 de boieri moldovenești ș-au lăsat patria de groaza lui Constantin Duca carele mai nainte îi fusese ginere, și au

venit în părţile Valahiei. Brancovan, ca se le înţeleagă jalba, pe 12
dintr-aceia i-au chiemat la sine, anume pe vornicul Vasilie Gábrilit
şi pe vistieriul Lupul, fratele lui, pe hătmanul Lupul Bogdan, pe păhar-
nicul Antioh, pe Mihail Racoviţa, pe postelnicul Elia şi pre alţi şese,
şi după ce au aflat că au dirept, au scris lui Duca dojenindu-l. Duca/
256 cu cinste au respuns prin hătmanul Nicolae Costin şi s-au rugat lui
Brancovan se nu creadă boierilor acelora, dară de odată au scris şi
la Poartă asupra boierilor celor pribegi. Acum cînd lucra Brancovan
se împace pe pribegi cu domnul Moldovei, au nimerit un capigi-başa
cu poruncă la dînsul, ca pe pribegi se-i trimită acasă. Pe Brancovan
l-au năcăjit porunca aceasta pentru că nu era obiceiu să se dea afară
cei ce scăpa întru aceste doao ţeri dintr-una în alta, mai nainte de a li
se căpăta graţie. Drept aceaia au scris la sultanul şi s-au rugat ca să se
ţină cădinţa şi obiceiul acestor doao ţeri nevătămat şi se-i îngădue ca
de astă dată se poată el împăca pe numiţii pribegi cu domnul lor,
Constantin Duca Vodă, şi spre mare bucuria sa i-au venit respuns se
lucre cum şti. Drept aceaia au trimis cu pribegii la Focşani pre episcopul
de la Buzeu, pe Cornea Brăilul, banul de Craiova, şi pe spătariul Mihail
Cantacuzenul carii au împăcat pe cei pribegi cu Constantin Duca Vodă,
şi pe cei ce nu era mult vinovaţi i-au trimis, după porunca Porţei acasă,
iară pe vornicul Vasilie Gabriliţ, pe hătmanul Lupul Bogdan, pe Mihail
Racoviţa şi pe postelnicul Elia i-au ţinut în Valahia pînă la vremi mai
bune, cu multe cheltueli despre Poartă, pînă le-au dobîndit îngăduinţă
de a remînea în Valahia. În 16 noemvrie Brancovan s-au înturnat în
Bucureşti şi au dăruit pe caimacani, după obiceiu, cu caftane. Tot
întracesta an au zidit şi curtea de la Sîmbăta-de-Sus, în Ardeal." Vezi
şi anul 1710; despre Sîmbăta-de-Sus.

Despre Ungaria scrie Catona[3]: „Franţişc II Racoţi, feciorul lui
Franţişc I Racoţi carele s-au născut din Elena (fata lui Petru Zrini
celui în anul 1671 tăiat), în anul 1676, după cinci luni au perdut pe
tată-său, şi după ce s-au luat Muncaciul, cu mumă-sa, Elena, şi cu
soră-sa, Iuliana, s-au dus la Vienna, de-unde cardinalul Colonici, tutorul
lui, l-au trimis la şcoala iezuviţilor din Praga. Acolo învăţînd cinci
ani, au mers în Italia, de-unde întorcîndu-se, s-au căsătorit cu fata
prinţului din Hássia şi îmbrăcîndu-se în haine nemţeşti, Cerei Mihaiu
au crezut despre dînsul că au desbrăcat inima cea ungurească. Franţişc
II Racoţi acesta lăcuind în Şároş-Patác, coşteiul său, ţinea la sine pre
oarecare căpitan, anume Longhevál, născut din Leódiu pentru deprin-
derea sa în limba franţozească, carea tare o iubea, şi odineoară i-au
încredinţat nişte cărţi, se le ducă la Ludovic XIV, craiul frîncilor. Ce
257 au fost scris / întrînsele, pentru că curtea din Vienna n-au vrut să se
vestească, nu se poate şti; şi lui Vagner încă nu i se poate crede că ar
fi voit a face numai o crăime din Ungaria şi din Polonia. Ci măcar cum
au fost lucrul, destul este că Longhevál mergînd către Parísî, în Vienna
toate le-au descoperit ministrilor împărăteşti. Drept aceaia pe Racoţi
l-au prins în Şaroş-Patac, pre la mezul nopţei, şi l-au dus în Neoştádiu,
supt pază mare. Colinovici scrie că în 25 maiu l-au trecut pre la Iaurin
şi în 29 maiu l-au închis în temniţa, în carea fusese închis înainte de

30 de ani moșu-său, Petru Zrini. Prinsu-s-au împreună cu el luteranii Stefan Sírmai și Pavel Ocoliciani și calvinii frații Adam, Ladislav și Mihaiu Vai; catholicul Nicolae Berceni scăpînd cu fuga în Polonia, Racoți, după ce au vezut cum îi îmblă lucrul, adecă că vreau se-l peardă, prin ajutoriul căpitanului Leman (căruia îi făgăduise Racoți 10.000 de florinți, dară nu le-au avut folosul, că știindu-se lucrul l-au spînzurat pe Leman), în 7 noemvrie din anul 1701 au scăpat din prinsoare și fugind în Polonia la Berceni, mai doi ani au pribegit acolo, întrascuns.“ Așișderea, dară mai prelung și mai chiar, scrie Ghebhardi [4] carele mai sus [5] scrisese: „Prințul Techeli în anul 1701 au mers la Țarigrad cu muierea sa (Elena Zrini), pe carea în anul 1692 o căpătase îndărăpt de la nemți. Prințessa aceasta au murit în 8 fevruarie din anul 1703 și bărbatul eii, prințul Emeric Techeli au murit în 13 septemvrie din anul 1705, la Nicomedia, în Asia, ca luteran sau, cum zic unii, ca catholic.“

Despre românii din Ardeal acestea le însemnă: După ce s-au
isprăvit acelea care le-am scris despre dînșii, la anul mai de curînd
trecut, dușmanii lor, acatholicii din Ardeal și grecii, neamul cel pri-
meșdios românilor, precum îi numește Delchiaro [6], iară mai ales Dosi-
theiu, patriarhul Ierusalimului, și el grec fiind, carele venise în Ardeal,
la Brașău, cît se cea ră milă de la creștini, cît se-și vîndă îndulgențiile
sau ertările de păcate, de care și tatăl meu, Ioann Șincai își cumpărase
una, cu 40 de lei, ca se i se pună pe pept, cînd se va astruca, dară
eu n-am lăsat se i se pună, bine știind că darul lui Dumnezeu nu se
poate vinde pe bani. Acatholicii, zic grecii și mai vîrtos numitul Dosi-
theiu, atîta au desmîntat pe românii cei din Țeara Bîrsei și de la
Hațeg, de s-au lăsat de unire, dară cei de la Hațeg iarăș s-au întors la
dînsa prin dojănirea mitropolitului Athanasie, ci cei din Țeara Bîrsei
au remas prilostiți și multă gîlceavă au făcut, cum se va arăta de aci-
258 înainte. Acestea vezîndu-le / mitropolitul Athanasie, au scris lui Dosi-
theiu se încete de la învrăjbirea românilor sau se iasă din țeară, dară
el necum se fie încetat, ci încă au bîrfit înaintea norodului că Athanasie
prin unire ș-au perdut darul arhieriei, pentru carea bîrfeală Athanasie
au scris și la împărăție și la patriarhul din Țarigrad carele i-au respuns
că Dositheiu numai în Palestina are putere de patriarh, iară nu și preste
Dunăre; apoi de la împărăție au venit poruncă ca Dositheiu să se scoată
din Ardeal; carea poruncă înțelegîndu-o Dositheiu o-au luat pe picior
și au trecut în Țeara Muntenească, de-unde și venise, cum am auzit
din tatăl meu cel mai sus numit. [a]

---

[a] Șincai prezintă foarte sumar reacția în fața actului de unire cu Biserica Romei. Au luat atitudine Teodosie, mitropolitul Țării Românești, patriarhul Dositei al Ierusalimului, patriarhul Calinic al Constantinopolului, care l-au afurisit pe Atanasie. Conducătorii politici din Țara Românească s-au opus și ei unirii. Cea mai viguroasă opoziție a venit din partea poporului român din Transilvania: brașovenii, făgărășenii, sibienii, hunedorenii etc. au cerut ajutor mitropolitului Teodosie, lui Constantin Brîncoveanu, stolnicului Constantin Cantacuzino și spătarului Mihai Cantacuzino. Poporul arăta că pentru „nemișugul“ popilor ei nu vor să se lepede de credința lor. Fără să țină seama de avantajele în perspectivă pe care le-ar fi adus unirea pe plan politic și cultural, poporul român din Transilvania își dădea seama că prin unire se rupea de restul poporului român și de ortodoxism.

Ortul și progressul neamurilor din Ardeal[7] zice că mitropolitul Athanasie, în anul trecut, 1700, au mers în Vienna, dară eu țin cu Samoil Clain de Sad[8] și cu alții, și zic că în anul de-acum 1701, au mers; unde au dobîndit diplomatul acesta[9]: „Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor ș.c. facem pomenire prin acestea înștiințînd pe toți cărora se cuvine a ști, cum că noi, după grija carea o avem de păstorii sufletelor credincioșilor noștri supuși, socotind osebite și foarte mari meriturile sau vredniciile și talantul credinciosului nostru Athanasie, episcopului celui de legea grecească prin Ardeal și prin părțile lui împreunate, încă și învățătura și procopseala lui și cea tuturor plăcută și credincioasă viața, năravurile și alte vîrtuțile lui, cu care cum că este el de la cel preannalt împodobit, din osebită spunerea consiliarilor noștri celor mai am curioscut. Drept aceaia am socotit ca pre acelaș episcop ca pre o persoană cuvioasă, vrednică, și noao bine plăcută în episcopul neamului celui romănesc din Ardeal și din părțile lui împreunate și în mai mare prelatul și păstoriul mai sus-zisului poporului romănesc carele este acum fără de episcop pentru moartea și reposarea cinstitului odineoară Theofil, episcopului celui mai de pre urmă, după cădința patronatului nostru celui crăesc, carea preste toți o avem în împărțirea tuturor deregătoriilor și veniturilor celor bisericești din Țeara Ardealului și părțile eii împreunate, pre obiceiul cel bun al fericiților crailor, predecessorilor noștri celor unguréști, se-l priimim, numim și alegem și, preste aceasta, se-l vestim consiliariul nostru, dîndu-i vlădicia aceaia cu toate cădințele, folosurile și veniturile, ori cu ce
259 nume se numesc, ce se țin de dînsa cu dreptul și de demult; / apoi în vlădicie să se instălăluiască de tesaurariatul nostru cel din Ardeal. Ba îl priimim, numim, alegem, presentăm și dăm vlădic și, ce e mai mult, din dragostea ce o avem către dînsul, cu lanț de aur, de care este cruce acățată și cu chesaro-crăiasca icoana noastră iarăș în aur vărsată, pentru mai mare cinstea și lauda lui și a tot neamului romănesc îl împodobim și cinstim, ca acestea, de la un vlădic la altul se meargă; ci așa, ca acelaș și prea sfințitului patriarhului Romei și noao și arhiepiscopului de la Strigon și următorilor lui se fie supus în cele direpte și cuviincioase, și în toate trebile credincios și de-aci înainte și el și următorii lui, ba și toți preoții de aceieaș lege, adecă carii vor vrea se fie vlădici și se aibă alte folosuri, se fie detori a mărturisi credința cea adeverată și donațiile nu de la altul, fără numai de la noi și de la craiul apostolicesc a le cere ca să se dea prin cancellăría noastră cea ardelenească și le vor dobîndi prin mărturia și puterea acestor cărți. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 19 martie din anul Domnului 1701, iară al oblăduirei noastre, a romanilor 43, a Ungariei 46, a Bohemiei 45.

Leopold, c.m.s.
Comitul Samoil Cálnochi, c.m.s.
Ioann Fiat, c.m.s."

După ce s-au înturnat vlădicul Athanasie de la Vienna, așa scrie Betlen Micloș[10] despre dînsul: „După aceaia, în anul 1701, Apor Iștvan

au făcut de vlădicul Athanasie au chiemat la săborul mare în Bălgrad, ca pre o mie și doao sute de preoți românești, *supt gloabă de 60* de florinți, și acolo cu întraurite haine bisericești și cu mitră îmbrăcîndu-l în casa lui Apor, însuș Apor cu mare litie și cu rădvanul său l-au dus la beserica cea românească de l-au pus episcop, ba, cum se fălea Apor, arhiepiscop (măcar că aceste doao nume sînt numai nebunie), cu titul de *illustrissimus ac reverendissimus*, adecă, prea luminat și prea cinstit, și cu pedagógul sau eforul paterul iezuvitul Súniog. Mare pompă au fost. Mulțimea cea mare a preoților românești ca niște berbeci negri unii mergea înainte, alții *pre de laturi, alții din dărăpt*; mulți mergea plîngînd și unii dintre dînșii zicea: « Acum seceră orzul, dară după
260 orz vor secera și grîul ». / Cu hinteao sau rădvane mergea comitul Séean; tot statul romano-catholic din Ardeal, preoții cei lătinești, iezuviții Chemeni Ianoș, Betlen Sámuel și unii, dară foarte puțini, dintre calvinii cei mai de frunte carii apoi cînd i-am înfruntat eu, cu aceaia se mîntuia, că Apor le-au zis că gubernatorul încă va merge. Cu aceaia nădejde au și făcut Apor de litia au mers la beserică, pre dinaintea ușei casei gubernatorului ceii de cătră beserică; dară s-au înșelat, că gubernatorul, măcar că poruncise se prindă caii (precum spunea șerbii miei), n-au mers, așa grăind cătră Apor cel ce îl aștepta: n-am vezut porunca împăratului despre aceasta. Așa s-au dus Apor frecîndu-și capul cu litia pe poarta lui Sînt Mihaiu sau a temniței cătră beserica cea românească.

Vlădicul acesta atîta s-au mărit după acestea, de de la boierii cu moșii încă poftea se-i zică: măriia-ta, și nu priimea scrisorile de la cancellărie, de nu-i scriia *illustrissimus*, fără numai de silă. Preste crișma guberniului încă ținea crișmă de vin și ș-au făcut berărie. Cît năcaz am avut eu pentru dînsul, numai Dumnezeu știe. Cînd era adunat tot guberniul, gubernátorul (Gheorghie Banfi) cu vorba, toate le făcea asupra lui, adecă: îi trăgea gios țighiriul, îi spărgea buțile și îi strica berăria, pînă ce o dată *prin guberniu* au chiemat pe Naghiseghi Gabor cu toată compagnia lui din Cluj, ca el se facă aceasta. No, acum te ține, vlădicule! Dară din toate aceste fu o nemica mare. De altă parte, cînd era rîndul mieu se fiu la guberniul cel substitut, nu înceta a me îndemna se lucrez mai aspru, ci eu n-am putut a lua toată pizma asupra mea, fără am pus în preajma mînăstirei haiduci carii se iea vinul de la cei ce-l vor cărra și se le frîngă vasele, dară mai încolo n-am cutezat a păși, temîndu-mă ca nu cumva se meargă nemți din cetate întru ajutoriul mînăstirei și haiducii încă să se pună în primeșdie. Așa perdu guberniul crișmăritul din Bălgrad.

Cînd s-au făcut înștallația vlădicului Athanasie, unii dintre greci adeverat au tudumănit împrotiva unirei, dară bieții români și preoții n-au cutezat, ci după vro cîteva luni au început a pofti ca în beserica cea mai mică din Bălgrad se le slujească preoți neuniți, după obiceiul
261 cel mai de demult ș.c. Eu știu ce / au poftit, dară vlădicul cu iezuvitul, pedagogul său, nemica *au plinit*, ba *nici morții acelora* i-au îngropat. Pentru care lucru, aceia s-au supărat, s-au vorbit laolaltă, s-au jurat,

şi pre un Naghiseghi Gabor (dară nu cel din Cluj) care era nobil serac, almintrelea om învăţat, şi din păpistaş se făcuse român, l-au pus curátor, ca se le îmble de treabă la guberniu, la ţeară, şi la măcar cine, că ei afară de obiceiurile cele mai de demult nu poftesc alta. Mult ar fi se scriu toată istoria aceasta, drept aceaia trec la cele mai de lipsă.

În anul acesta 1701, în septemvrie, trebuind eu se fiu în guberniul cel subştitut cu soţul meu, Torótcai Mihaiu, m-am dus la Bălgrad, unde veni la mine Nalagi Iştvan carele atunci îşi plinise vremea la guberniu, şi foarte pe scurt îmi spune treaba românilor. Atunci iată sosi şi Naghiseghi cu plenipoténţia şi cu soţii săi şi cu o inştanţie îndireptată la guberniu. Eu vezuiu şi auziiu că jalba este vrednică de luat în sus, dară fiind că necum un lucru aşa de mare, ce se ţine de obşte şi de un neam şi de o religie, ci nici mai mic, ce este între persoane, se poate lua şi îndrepta în guberniul cel subştitut, inştanţia i-o am dat înapoi şi i-am zis: «În opt zile ale lunei aceştiia se vor strînge toţi consiliarii, atunci o daţi la guberniul întreg, iară pîn-atunci fiţi în linişte şi cu bună nădejde»; şi cu aceasta i-am slobozit. Pe zioa zisă s-au strîns guberniul şi nu ştiu, pentru că slugile gubernatorului n-au slobozit înlăuntru pe Naghiseghi, sau pentru ce? inştanţia o adusă înlăuntru Lúgoşi Ferénţ, om catholic, almintrelea priimit la gubernatorul, şi o dede în mîna gubernatorului şi eşi. Gubernatorul o luă şi, cum îmi pare, o ceti şi o pusă dinaintea sa, nezicînd cuiva ceva despre dînsa. Adunarea guberniului au ţinut patru sau cinci zile şi cred, de pre mine, că Naghiseghi s-au rugat de gubernatorul, dară inştanţia nu i s-au luat înainte, măcar că s-ar fi putut lua de lucrurile ce am avut. O dată, fără de veste, zise gubernatorul că el trebue se meargă, dară noi, consiliarii, se isprăvim lucrurile şi inştanţiile ce mai sînt, că eu, cancellariul, fără de aceaia pînă la sfîrşitul lui septemvrie trebue se remîn înlăuntru. Ce pricină au dat a ducerei sale, nu-mi aduc aminte, dar îmi pare că s-au dus la Bérghin, la Cinăde şi la Sibiiu. Destul că nentinzîndu-se la treaba romînilor, numai s-au dus, dînd inştanţiile în mîna 262 secretariului şi zicînd: «Domniile / -voastre cu domnul cancellariu, îndreptaţi-le, remîneţi sînătoşi!» şi s-au suit în rădvan. Ce pricină l-au dus, Dumnezeu ştie; aceaia încă nu o ştiu, cum s-au dus Apor, Haller Iştvan şi Sas Ianoş, numai atîta ştiu că mai pre-urmă am remas eu, Nalági Iştvan, Cheréstеşi Sámuel, Şároşi Ianoş, Toroţcai Mihaiu Cónrad Samuel şi secretariul. Aceştea s-au adunat la sălaşul mieu şi Naghiseghi cu alţii se ruga de respuns. Noi ne-am vorbit la olaltă şi aşa am judecat, că noi, numai atîţa, nu putem îndrepta treaba lui Naghiseghi... şi eu i-am dat inştanţia îndărăpt pînă la alt guberniu sau la adunarea ţerei. Aşa ceialalţi consiliari s-au împrăştiiat şi numai eu cu Toroţcai am rămas lîngă guberniul cel subştitut.

Nu după multă vreme, veni la mine Naghiseghi şi-mi dede o protestaţie sau tudumană în scris şi-mi zise şi cu gura, că el, înaintea mea, ca înaintea unui cancellariu tudumăneşte şi pofteşte ca tudumana se i-o dau afară supt pecete împărătească. Eu, după deregătoria mea, eram detoriu se fac aceaia, dară pronia dumnezeească nu m-au lăsat se o

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

fac și nici am cetit tudumana, ci i-o am dat înapoi și i-am zis: «Este protonotariu, este capitul, înaintea acelora au obicinuit a tudumăni mai cu samă decît înaintea cancellarilor, mergi acolo de tudumănește că tot atîta face!» dară eu te sfătuesc se nu te grăbești cu lucrul, că eu mă tem se nu-ți fie spre perire rîvna aceasta. El respunse că pentru Dumnezeu la toate este gata, încă a și muri. Apoi s-au dus la Șaroși Ianoș și de la el au luat tudumana, supt pecetea împărătească spre a sa și a lui Șaroși stricare. Auziiu că eclejia românească pecetlariu încă își face prin oarecare argintariu și nobil din Bălgrad, anume Andreiu (nu Stefan) Comáromi; chiemaiu pe argintariul și-i ziseiu se nu-l facă sau de l-au făcut, se nu-l dea afară, dară nu m-au ascultat și au și zăcut în temniță pentru dînsul...... Trecînd luna lui septemvrie, în locul nostru la guberniu au urmat Apor și Sas Ianoș carii cătră sfîrșitul lui octomvrie... pe Naghiseghi Gabor cu vro cîțiva români de frunte carii ținea cu dînsul, l-au prins și l-au trimis în Sibiiu. Cei ce s-au prins mai toți era nobili sau nemeși sau olătași."

Cerei Mihaiu [11] încă așa scrie: „Iară românii din Țeara Bîrsei nu vrură se fie supt vlădicul cel românesc, nici să se unească cu păpistașii, mare patron avînd pe vodă din Țeara Muntenească, a căruia voe împăratul
263 încă nu vrea se-o calce. Drept aceaia au trimis / soli la Bălgrad de-au vestit că ei vreu se remînă cum au fost mai nainte, în legea grecească, și nu vreu mai mult se asculte de vlădicul carele acum s-au păpistășit. Despre carea și tudumană au dat protonotariului Ioann Șaroși, după legile țerei, și au luat de la dînsul tudumana supt pecete împărătească; dară și Ioann Șaroși, de carele voiu vorbi airilea, au plătit pentru aceaia și Naghiseghi Gabor carele era nobil român și mai nainte fusese secretariu la vlădicul cel românesc, s-au prins pentru că el scrisese tudumana și calvinul Andreiu Comaromi, argintariul din Bălgrad, pentru că au făcut pecete bîrsenilor... s-au luat și s-au dus în Sibiiu, unde multă vreme au robit seracii, nevinovați. Și acestea încă tot Stefan Apor le-au pricinuit."

Reposatul p. Samoil Clain de Sad [12] după ce au adus diplomatul împăratului Leopold I, ce eu mai sus l-am scris, la anul de-acum încă așa scrie: „În anul acesta 1701, alt diplomat s-au ivit cu numele împăratului Leopold, al căruia original, fiind că nu s-au aflat dup-aceaia, despre dînsul îndoială au fost [a]; se zice că iezuviții l-ar fi făcut pentru theólogul, carele dintre iezuviți era lîngă vlădicul românesc, ca prin diplomatul acesta, mai tare se-l întărească lîngă vlădici. Și dintru aceasta vlădicii românești, baronul Inochentie Clain și Petru Pavel Aron lepăda diplomatul acesta și nu voia a-l cunoaște a fi eșit de la împăratul Leopold; pentru că în donația sa, carea o-au dat vlădicului Athanasie, întraceaia zi și întracela an, în care s-au dat și diplomatul ce se numește al doilea leopoldin, pre Athanasie I îl laudă că au fost învățat și procopsit, iară întral doilea leopoldin se zice că Athanasie I pentru că este om nenvățat și neprocopsit carele nu știe canoanele, pentru aceaia trebue se aibă lîngă sine un pater iezuvit, theolog de legea lătinească, carele se fie *cauzárum auditor generális*, adecă judecătoriu mai mare în lucrurile și pricile besericești.

---

[a] În anul 1701 Atanasie a fost numit episcop al „națiunii române". Cu această ocazie a fost emisă cea de a doua diplomă leopoldină, la 19 martie. Această diplomă cuprindea 15 puncte. În general, a doua diplomă reproduce privilegiile pe care curtea de la Viena le acordase preoțimii române. În plus față de prima diplomă, cea de a doua, la punctul 3, prevedea că nu numai preoții, dar și mirenii care au trecut la unire să fie scotiți între stările transilvănene, și nu tolerați, ca pînă acum, și să se bucure de drepturile pe care le prevedeau legile țării. Acest punct a fost introdus pentru a atrage cît mai mulți români la unire, deoarece pînă la această dată progresul realizat pe planul unirii religioase era cu totul neînsemnat. Aceste prevederi n-au fost aplicate însă niciodată. După ce au fost trecute prin dietă cu multă discreție, au fost date uitării, iar originalul a dispărut.

Tot pre aceaia vreme s-au ivit supt numele lui Colonici, arhiepscopului de la Strigon, o instrucție cu carea se dea învățătură theologului și se spunea ce deregătorie are. După această instrucție vlădicul numai numele îl avea, iară deregătoria episcopească o purta theólogul întru atîta, cît vlădicul se putea zice vicariu theologului. Altă instrucție era
264 carea se zicea că de la Roma au venit, carea de tot strîngea / puterea
și avtoritatea vlădicului și pe iezuvitul theolog îl punea cap mai mare și vlădicului și clerului, că vlădicului, cum rînduia aceaia, nici a face visitație, nici a hirotoni, nici a pedepsi pe cei rei, nici vro judecată a face, nici vro rînduială în cler a face, nici slujitori a-și băga sau a-i lăsa și muta îi era slobod, fără de voia theologului, încă nici cărți scrie și a le trimite mai nainte de a le arăta theologului și nici un săbor sau sfat a face, întru care se nu fie îndreptătoriu theologul, și alte mai multe. Mult au stătut iezuviții de vlădicul Athanasie ca se iscălească instrucțiile acestea, dară vlădicul n-au vrut a le iscăli, că au cunoscut meșteșugirea iezuviților carii cugeta se stăpînească preste cler și preste români. Așa românii mai de demult întru typ, acum întraltul, au fost asupriți! Instrucțiile acestea amîndoao se află în *Arhivul episcopesc* la Blaj.“ Pîn-aci, Samoil Clain.

Nu te mira, așadară, că Cerei Mihaiu [13], carele tocma atunci trăia și era încrezutul comitului Stefan Apor celui ce foarte mult s-au nevoit pentru unire și pentru binele românilor, așa scrie despre vlădicul Athanasie I: „Și mergînd la Vienna, de cardinalul Colonici cu foarte mare cinste s-au priimit și i-au aruncat un lanț de aur în grumazi; aceasta i-au fost toată mergerea înainte. Că tocma precum lucră dracul, de caută voia omului, pînă ce îl aduce la păcat, apoi îl poartă pre-unde vrea, așa au făcut și cu vlădicul, pînă cînd l-au apucat în cursă; pentru că păpistașii cu toată sfiala îl cinstea pîn-atunci, iară după aceaia i-au luat toată ocîrmuirea și puterea din mînă, și este un iezuvit lîngă dînsul pururea, fără de a căruia știre și voe, nici o carte poate scrie cuiva. Bucuros s-ar lăsa de o unire ca aceasta, dară nu-l lasă. De-au mîncat sărat, beie, că adeverat i-or împlea păharul.“ Ce scrie aci Cerei Mihaiu numai despre iezuviți trebue înțeles, măcar că și acuma se află nebuni ca aceia carii gîndesc că greco-catholicii pentru că se numesc uniți, trebue se fie supuși romano-catholicilor; ci înțelepciunea arată că a fi unit cuiva atîta însemnează, cît a fi lui asemenea și nu supus. Barem de s-ar arăta și cu fapta ce arată înțelepciunea![a]

Despre diplomatul ce se numește al doilea leopoldin, la cele ce
s-au zis de Samoil Clain, eu mai adaog că de ar fi fost acela de la
265 împărăție eșit, tocma atunci fiind în Vienna / vlădicul Athanasie,
împăratul sau i l-ar fi dat lui sau l-ar fi trimis la guberniu; ci împăratul
aceaia n-au făcut; așadară diplomatul acela au fost numai de iezuviți
scornit spre asuprirea noastră, carele tătuși putere n-au avut pentru
că nu s-au vestit în țeară nici s-au priimit vre o dată. Tu, de voiești,
îl poți ceti la Samoil Clain[14], sau la Sacadati[15] carii se află în bibliotheca
prealuminatului și preasfințitului domnului Samoil Vulcan,
episcopului Orăzei-Mari. Vezi și ce voiu scrie la anul 1739.

[1] Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 288. [2] Idem Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 356 seqq. [3] Katona in *Epit. chron.* ad h.a. [4] Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 336 seqq. [5] Idem Gebhardi, 1.c., p. 335. [6] Delchiaro nella *Storia di Valachia*, part. 2, p. 3. [7] *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 12. [8] Samuel Klain de Szàd in *Hist. ecclesiae Valachicae Trannicae*, part. 9, § 7. [9] Archivum eppatus Fogarasiensis. [10] Bethlen Miklos à *Maga életében* ad. h.a. [11] Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. [12] Samuel Klain, l.c., § 8. [13] Cserei Mihály, l.c. [14] Samuel Klain, l.c. [15] *Codex ms. Szakadathianus*, p. 26 seqq.

Anul 1702. La anul de-acum scrie preavestitul Enghel[1]: „Către
primăvara din anul 1702 i-au venit poruncă de la Poartă lui Constantin
Brancovan, ca se priimească și se trimită mai încolo pre Pághet, solul
Angliei, carele fusese în Țarigrad de la pacea din Carloviț și acum, în
vîrstă de 60 de ani, se înturna acasă, pre uscat. Cît au sosit acesta la
vadul Dunărei de la Turtucai, îndată i-au trimis Brancovan întru
întîmpinare pe Thoma Cantacuzenul și pe Petrașco Brețoianul cu
rădvane, cu corturi și cu curteni. De la Popești, unde l-au așteptat cu
prînz, s-au înștiințat Brancovan, că se apropie; drept aceaia a doao zi
au trimis pînă la Văcărești înaintea lui, pe doi feciori ai săi, Constantin
și Stefan, pe Mihail Cantacuzenul, pe Radul Izvoreanul și pre toți
călărașii cu un rădvan de curte, carii l-au adus în București și l-au
așezat în curtea familiei Brancovan, iară doi feciori ai lui vodă l-au
petrecut pe trepte pînă în polată. Deci solul au trimis pe patru ai săi
la vodă de i-au mulțemit pentru priimire. A doao zi, vineri, în 24 aprilie,
au mers vodă cu puțini lîngă sine de au dat binețe solului carele au
eșit înaintea lui vodă supt trepte, l-au luat de-a dreapta sa și așa
266 mergînd în polată, doao ceasuri au remas / numai amîndoi. În zioa
ce au urmat, s-au făcut mare gală la curte; vodă au trimis pe ginere-

---

[a] Declarîndu-se pentru unire, Șincai reproduce în mod intenționat considerațiile lui Bethlen Micloș și ale lui Cserei Mihai despre unire. În descrierea celor doi cronicari unirea ne apare în adevărata ei semnificație; prin intermediul lor, Șincai demonstrează aspectele negative ale unirii, manevrele iezuiților și ale curții de la Viena pentru atragerea românilor la unire.

său, Radul, feciorul lui Iliaş Vodă, cu rădvanul său cel mai formos şi cu trei altele de au adus pe solul şi pe cei ce era cu dînsul, la curte. Doi feciori ai lui vodă au priimit pe solul iarăş la trepte, şi vodă carele se afla în polată cu vro cîţiva boieri, au pus pe sol de-au şezut de-a dreapta sa; de-aci au mers în sala în carea era strîns divanul şi acolo cu toţii i-au făcut mare cinste; de-acolea între datul cu tunurile au întrat în sala cea de audienţie; aci solul au trebuit se şeadă în scaunul cel domneşc şi vodă şezînd lîngă dînsul pe un canapeiu, au vorbit numai amîndoi de lucruri politiceşti. La prînz solul au şezut de-a dreapta lui vodă şi s-au închinat şi beut pentru sînătatea multora; după prînz vodă au îmbrăcat pe sol cu o haină carea o avea mai scumpă, şi ginere-său l-au petrecut la sălaş. Dumineca iarăş au mers vodă la sol şi puţintel au zăbăvit la dînsul. Luni ş-au luat solul zioa bună. Marţi dimineaţa au pornit cătră Braşău ş.c."

După ce au mers Brancovan se-şi petreacă la Obileşti, l-au chiemat la nunta fetei gubernatorului Gheorghie Banfi carea s-au măritat după Ladislav Secheli, cunoscutul lui Brancovan, în 10 iunie din anul 1702, la carea nuntă Brancovan au trimis pe vornicul Radul Izvoreanul cu doi beizadei ai săi şi cu alţi doi feciori de boieri. Însuş Brancovan în zioa de Sîn Petru au făcut de s-au sfinţit mir pe sama celor ce botează, prin patriarhul Ierusalimului, Dositheiu, fiind de faţă şi mitropolitul Theodosie; pentru că patriarhii bucuroşi venea în Valahia, pentru dărnicia lui Brancovan. În 7 iulie au mers Brancovan la Tîrgovești şi au trebuit se trimită în cinste sultanului 70 de cai de vînat, că 30 i-au lăsat, măcar că 100 era poronciţi. După aceaia au cercetat mînăstirea din Brîncoveni, unde au venit veste că viziriul s-au lăsat de deregătoria sa, pentru boala ce o avea, şi că i-au urmat Mustafa-başa Taltazan. Drept aceaia în 20 septemvrie au trimis cu obicinuitele daruri la viziriul cel nou pe banul Cornea, pe spătariul Mihail Cantacuzenul şi pe comisul Burnea Grădişteanul ş.c." Despre nunta fetei gubernatorului Gheorghie Banfi, poţi ceti şi pe Cerei Mihaiu [2].

Despre Ungaria scrie Catona [3]: „Cînd cocea Racoţi cu Berceni războiul cel primeşdios asupra patriei, Ludovic din Baden la Ren şi Eugenie în Italia se bătea cu frîncii; şi Eugenie în anul trecut bătuse
267 pe frînci la Carpiu şi la Clariu, iară în anul / de-acum, la Cremona au prins pe Villarégie, povăţuitoriul frîncilor, şi l-au trimis în Graţ. Ludovic din Baden încă au luat Landávia, fiind de faţă Iosif I. Ducîndu-se la războiul acesta 12 leghioane din Ungaria, cetăţile din Alba-Crăiască, din Uivár, din Papa şi din mai multe locuri s-au stricat, ca nefiind cine se le păzească, se nu aibă cuiburi într-însele rebellii. Oarecare Albert Chiş din Beregsag, însoţindu-se cu Thoma Ese, prostul din Torpa, după ce au eşit nemţii din Ungaria, au început a strînge cătane fugite şi hoţi şi a face tîlhării, de-unde au izvorit apoi în anul viitoriu, curuţimea." Aşişderea scrie Ghebhardi [4].

Despre Ardeal scrie Betlen Micloş [5], precum urmează: „Eu, în dechemvrie, mersesem în Maramurăş; acolo am ţinut scaun de comitat, Hustul şi Ocnele încă înaintea mea s-au dat pe mîna cămerei. De-acolo m-am întors la Bălgrad, pe seim, în fevruarie din anul 1702. Încă pe cale, la Giula-Telec fiind, m-au întîmpinat Hórvat Micloș și cu întristare m-au întrebat, știu că s-au prins Șaroși Ianoș și pentru ce? Eu am respuns că nu știu, precum nici am știut, mulțemesc lui Dumnezeu! și m-am mirat de o nenorocire carea putea se tragă și altele după dînsa. Și măcar că Șaroși îmi făcuse mare but și pagubă oarecînd, mi-au părut reu și l-ași fi ajutat de ași fi putut, știindu-i nevinovăția, dară nu era cu putință, pentru că căzînd o dată Naghiseghi Gabor în mînile generariului și printrînsul și prin auzitoriul lui făcîndu-se toată cercarea, s-au și trimis la cancellăria de oaste în Vienna. Lucrul lui Șaroși Ianoș almintrelea au fost pentru că prinderea lui s-au poruncit de împăratul la pîra aiavea a generariului și ascunsă a iezuviților, ca să se judece după legile țerei, și așa nu-l străjuia nemții, ci haiducii guberniului, dară nu în casa lui, ci în casa Clujului cea din Bălgrad, pentru ce nu în casa lui?.

După ce am sosit în Bălgrad, nu mult au trecut și mi-au venit carte de la generariul ca se chiem înlăuntru pe vlădicul cel românesc din Maramurăș, pentru oarece întrebare, nu va avea vreo nevoie. Eu am scris în Maramurăș vlădicului se vină la mine dară n-am cutezat a-i scrie tot lucrul, temîndu-mă că nu va veni, ci, de frică, va fugi și mie încă îmi va fi spre supărare; drept aceaia am scris vițe-ișpanului, lui Pógani Menhart, ca, de nu va vrea se vină de bună voie, legat încă se-l trimită; iară de va fi cu putință, la cea mai de pre
268 urmă mișlocire se nu meargă, și vlădicul încă se nu prindă / de veste. Prins-au de veste, au ba, nu știu, destul e că au venit la mine, în Bălgrad, și mergînd în Sibiiu la generariul Rabutin, s-au înturnat și cu pace au mers în Maramurăș, pentru carea mulțemesc lui Dumnezeu. Episcopului acestuia i-au fost scris Naghiseghi Gabor și el, din săborul său, așa au respuns împrotiva unirei cu patriarhul de la Roma, și din scriptură și din scrisorile cele vechi arătînd și întărind respunsul său, cît eu n-am crezut se poată eși din cap de român din Maramurăș, un respuns ca acela, nici au cercat neștine de-aci înainte, se unească Maramurășul.

Pe protonotariul Șaroși Ianoș, în seimul acesta, după cursul legilor l-au pîrît fișcal directorul, ci el au respuns că măcar că își știe nevinovăția, dară cu stăpînul său nu vrea să se pîrească; și așa l-au slobozit la sălașul, unde era în ariște. După vro cîteva luni au venit poruncă de la împăratul, ca Șaroși să se sloboadă pe paróla sa cea boerească și se meargă în Vienna ca să se îndrepte pe sine înaintea cancellăriei, precum au și mers, și în luna lui avgust cînd și eu eram în Vienna, s-au îndreptat și s-au pus iarăș în cinstea sa, în care lucru eu mult l-am ajutat..... încă și șese sute de florinți i-am dat împrumut fără de camătă, și după ce au murit încă am apărat pe remașii lui, că el remăsese țerei detoriu cu 9.000 de florinți.

Pe Naghiseghi Gabor și pe cei ce robea cu dînsul, în seimul din anul 1702, în care s-au pîrît Șaroși, nu i-au adus înainte cu vreun cuvînt, ci generariul au trimis actele la cancellăría de oaste, și de la împărăție au venit să se judece după legile Ardealului, dară judecata se nu o execvăluiască ca se aibă loc de grație ș.c. Porunca aceasta cu toate actele lor, eu le-am adus din Vienna, în dechemvrie din anul 1702.“

Cerei Mihaiŭ încă scrie[6]: „Șaroși Ianoș carele era consilliariu de gubernie, protonotariu și mare commissariu, dăduse afară tudumana preoților românești, supt pecetea împărătească, drept aceaia s-au prins și s-au notăluit, ci mergînd în sus, împăratul l-au deslegat de notă, dară el au murit în anul 1703, în Bălgrad, și l-au îngropat în Săuca, moșia sa.“

Despre episcopul Maramurășului, cel de Betlen Micloș mai în sus adus, scrie Samoil Clain[7], precum urmează: „Pe vremile acestea au fost la Maramurăș, în Țeara Ungurească, un episcop românesc, anume Dositheiu carele pe mulți au preoțit. Eu însumi am vezut daltérii la
269 preoți de la el date, / cu care mărturisește a fi aceia de la dînsul hirotoniți preoți. De-unde au venit și cum s-au așezat în Maramurăș, n-am aflat, cum nici știu, oare Maramurășul eparhia lui au fost? Înse din scrisorile unor antimíse se vede că și mai nainte au fost episcopi românești în Maramurăș.“

Tot întru acesta an s-au trimis și diplomatul[8] care urmează, către ardeleni: „Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor, pururea avgust, ș.c. luminaților ș.c. Măcar că v-am fost poruncit voao, supt grea dare de samă, în 20 aprilie din anul 1701 cel nu de mult trecut ca, de nu voiți se simțiți groaznica și întrarmata înălțimea avtorităței noastre ceii crăești, în loc de milă, punturile, ce milostivește le-am dat voao, în 5 septemvrie din anul 1699, despre ținerea slobozeniei și asemănărei acelor patru religii priimite în Ardeal, și altele ce se cuprind în porunca aceaia, accurat și cu tot de-adinsul, fără de vreo tragere îndărăpt se le țineți și de alții carii trebue, a se ținea se faceți, cum se cade supușilor celor credincioși, tătuși voi cu aiavea și tare cerbice spre simțitoare nebăgare de samă a crăeștei noastre avtorități și întru hula poruncilor noastre celor crăești, necum se fiți plinit punturile cele în anul 1699 poruncite, ci nici alte milostive orîndueli și porunci ale noastre le-ați plinit și făcut, nici ați făcut ca prin aceia carii trebuia, să se plinească și să se facă, și așa, pe voi, neascultători și nebăgători de samă a vă face nu v-ați înfricoșat. Drept aceaia cu mare direptate am putea mai aspru a lucra noi asupra voastră, ca asupra unor carii v-ați împrotivit poruncilor noastre, tătuși voind a stîmpăra și asprimea legilor și întrarmată mînia noastră, cu mila cea cu noi născută, voao încă o dată, din prisosință, vă poruncim ca, după ce veți priimi acestea, se nu mai așteptați altă poruncă, ci îndată, fără de vreo zăbavă, precum se cade supușilor credincioși, după cea prin omagiu întărită detorința voastră, și numitele punturi și alte resoluții ale noastre, ce se cuprind în milostivele noastre decreturi, a le plini și a le face, detori se fiți. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 13 fevruarie din anul 1702, al oblăduirei ș.c.

Leopold, c.m.s.
Comitul Samoil Calnochi, c.m.s.
la porunca maestăței chesaro-

crăești
Ioann Fiat, c.m.s.“

270 Ce scrie / Samoil Clain de Sad [9] la anul de-acum despre înștallația mitropolitului Athanasie I, ce s-au făcut prin Ștefan Apor, se ține de anul trecut, unde s-au și scris...

[1] Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 357 seq. [2] Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. [3] Katona in *Epitome chron.* ad h.a. [4] Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 340. [5] Bethlen Miklos à *Maga életében* ad h.a. [6] Cserei Mihály, l.c. [7] Samuel Klain de Szàd in *Hist. ecclesiae Valachicae Trannicae*, part. 9, §9. [8] *Codex ms. Szakadathianus*, p. 45 seqq. [9] Samuel Klain, l.c.

274 **Anul 1703...** / Despre Ardeal însuș Betlen Micloș [9] așa scrie: „În anul 1703 generariul Rabutin ne-au dat pe mînă pe Naghiseghi Gabor și pe cei ce robea cu dînsul, carii mai trăia, că mulți murise, ca se-i judecăm noi, după legile țerei; s-au și ținut adunare la Bălgrad și pe Naghiseghi l-au strigat o dată, dară eu n-am putut face ca se i se isprăvească cáuza, măcar că destul de lung au ținut adunarea. Acolo în robie au perit bietul Naghiseghi, s-au pornit rezmirița, muierea încă i-au murit, pre el l-au dus îndărăpt în Sibiiu, și acolo au zis după aceaia Stefan Apor că ar trebui slobozit, căci de ar fi greșit cît de mult, destul au pătimit. Așa l-au tăiat din pente și i-au dat voe a îmbla prin oraș și a merge la protonotariu, la procator și la alții. Pentru aceasta încă au venit vlădicul cu pater Suniog la guberniu de s-au jăluit, dară le-au respuns Apor ș.c. În lucrul acesta chiar pronia dumnezeească au fost cu mine, căci știu de bună samă că cercarea și chinurile ce s-au întîmplat lui Naghiseghi încă mărturisesc cum că tot scopul vrăjmașilor n-au fost asupra lui Șaroși Ianoș, ci asupra mea.

Pater Suniog au venit la mine în luna lui maiu din anul 1703, ca și cum mi-ar face cinste, dară numai ca se mă ispitească pentru că 275 în anul trecut pre oarecare Ioann Țirca, / carele era popă romănesc și învățat în limba ungurească și lătinească, și fusese rival lui Athanasie la vlădicie, pentru care sfîrșit i-au și perit la gubernatorul Gheroghie Banfi, cum însuș el zicea, 50 de galbini, l-au prins și îl ținea în ferre la mînăstire. Acesta au scăpat din ferre în collegiul nostru cel din Bălgrad și eu pre-ascuns l-am trimis la Aiud, unde mai doao septămîni l-am ținut pre neștiut, după aceaia gubernatorul și noi ceialalți calvini i-am prins partea și l-am pus în comitatul Hinedorei, în parohie calvinească, sîmbrie încă i-am rînduit, dară nu i-au fost cu putință a remînea acolo, pentru cursele cele ascunse, și pentru năsălnicia ce o vezuse în Naghiseghi, ci au pribegit. Ci se mă întorc la Suniog. Între celelalte eu i-am zis: Mare lucru ai priimit și greu, a învăța pe proști, preoții și norodul romănesc, carii nu știu alta, nici au altă religie, fără numai: așa am pomenit. Cu de-adinsul se te porți se le vestești ce se zice în psalmul 32: se nu fiți ca caii și ca cătîrcii sau mușcoii ș.c. În grabă aduc cartea generariului, în carea scrie că vlădicul cel romănesc s-au jăluit că eu l-am chiemat bou și măgariu, deci se-i fac destul ș.c. Eu i-am scris generariului cum au fost lucrul și am închis cu aceaia:

tocma bine de o ia şi vlădicul despre sine, îmi poate mulţemi că i-am dat nume numai de cal şi de muşcoiu şi nu şi de bou şi de măgariu ce eu tăgăduesc. Dară după aceaia de cîte ori va veni pater Suniog la mine, nu voiu vorbi cu el fără de mărturii ca se nu mai scornească de acestea despre mine. Nici am vorbit de-atunci cu vlădicul sau cu Suniog.“

Despre Ţirca cel de Betlen Micloş aci adus, Samoil Clain de Sad [10] încă aşa scrie: „Pe vremea vlădicului Athanasie au fost în Ardeal un om, anume Mihail Ţirca, carele s-au zis pe sine a fi episcop şi sta despre partea curuţilor şi doară nu era sfinţit episcop, că pre carii acela i-au preoţit, vlădicul Athanasie şi Ioann Pátachi, *următoriul lui Athanasie*, a doaoa oară i-au hirotonit.“ Chiematu-s-au Ţirca acesta, Ioann sau Mihail, nu poci zice, că Betlen l-au cunoscut, Clain doară au cetit în scrisorile numiţilor vlădici, ci din neamul lui Ţirca şi atunci, cînd am fost director preste şcoalele românilor din Ardeal, încă era preoţi şi dascali în Gîmbuţ, lîngă Bichis. [a]

Priimind ardelenii strinsa poruncă a împăratului cea la anul trecut
276 adusă, sasii, ca nişte luători de samă ce sînt, în 23 / iunie dintru acelaş
an, 1702, s-au adunat în Bălgrad, la casa comitului Stefan Apor, şi
tutte cinci punturile, cele în 5 septemvrie din anul 1699 date, înţelep-
ţeşte le-au priimit prin scrisoarea carea o poţi ceti la Sacadati [11], iară
calvinii şi unitarii în anul de-acum au trimis sol la împăratul, pe Petru
Pişpechi, ale căruia acte aşa sună la acelaş Sacadati [12]:

„Tîlcuirea celor cinci punturi ale împăratului Leopold I, ce s-au dat lui Petru Pişpechi, deputatului calvinilor din Ardeal, şi el le-au priimit.

Respunsul la greutăţile calvinilor şi unitarilor din Ardeal, care s-au pus prin solul lor, în punctul controversei despre religie.

Fiind că acele cinci punturi ce pentru folosul catholicilor s-au dat prin preannălţatul împărat, în 5 septemvrie din anul 1699, şi iarăş s-au înoit în 20 aprilie din 1701 şi în 13 fevruarie din 1702, staturilor şi cetelor ardeleneşti, de sasi prin scrisoare publică s-au priimit, iară de calvini şi de unitari, nenţelegîndu-le aceştea cuprinderea, nu s-au priimit, ci s-au trimis la împărăţie sol, Petru Pişpechi, ca se întrebe de împăratul, ca de un judecătoriu mai mare în lucrurile cele de religie, ce înţelegere trebue se aibă punturile acelea, a căruia cuvîntare, ce şi cu gura şi în scrisoare ni s-au făcut, mult şi cu osîrdie cercîndu-o, ni s-au vezut că acele 5 punturi, ca să se zătihnească toată îndoiala, aşa trebue să se tîlcuiască: 1. Unde s-au dat dijmele sau cvartele cuiva cu contract de pururea şi cu cădinţă de a avea evícţie, acelea se remînă la cei ce le au şi le moştenesc, iară care dijme şi cvarte se moştenesc, supt titul de slujbă bisericească, de orice religie, acelea catholicul carele le dă, după direptate nu trebue se le dea párohului de altă religie,

---

[a] Vlădicul Mihai Ţirca este de fapt Ioan Ţirca, partizan al lui Francisc Ràkoczy II şi reprezentantul preoţilor neuniţi din Transilvania. În perioada în care Ràkoczy a stăpînit Transilvania l-a numit pe Ţirca episcop la Alba-Iulia, în locul lui Atanasie, în anul 1707. Cînd Rákoczy a trebuit să se retragă, Ţirca l-a urmat şi a fost instalat episcop în Maramureş în locul lui Iosif Stoica.

ci la al său. Drept aceaia clujeanii carii tocma în materia aceasta au
năzuit la curtea împărătească, arate-și cădințile sale înaintea commissiei
împărătești și înaintea unui protonotariu, iară întreaceaia dijmele și
cvartele se fie supt secvestru. 2. Măcar că din trei candidați carii se
zic în diplomat că trebue trimiși la împărăție, unul trebue se fie catho-
lic, prin aceaia acatholicii, mai vîrtos calvinii (fiindcă dintre ceialalți
mai puțini sînt harnici de deregătorii de cele mari), nu se iau afară, ba
își va aduce aminte împăratul de resoluția sa, cea din 14 maiu 1693
277 și cea din 18 aprilie 1687. / 3. Ca în cetăți, orașe și sate, senători și alți
deregători mari, atîța se fie catholici cîți și acatholici; căutînd la numer,
așa trebue înțeles numerul, ca se fie proporțional după mulțimea aca-
tholicilor și a catholicilor, iară de catholici să se țină sau între ei
să se numere și românii cei uniți, ca cei ce au privilegiurile catholici-
lor, măcar că în cît au fost pentru neam, pîn-acum numai suferiți au
fost. 4. Fiind că pacea, întreagă slobozenia și asemenarea între patru
religii priimite în Ardeal, trebue să se țină, toate obiceiurile, legile și
rînduelile, ce sînt făcute împrotiva religiei catholice în commun sau
în particular de orice neam, cetate sau oraș, cu totul se strică. Așa
se strică cele ce sînt împrotiva episcopului lătinesc, a iezuviților, a
cinurilor călugărești și a altora, fără de care nu s-ar putea zice a fi
plină slobozenia catholică; ci prin acestea episcopul și clerul nu vrea
a face mutare, nici în moșteniri, nici în politică. 5. Ca unul dintre cei
trei pecetlari ai Ardealului să se dea pe mîna oarecărui catholic, și la
paza arhivurilor să se rînduiască și catholici, s-au plinit. Celelalte pun-
turi care s-au resolvăluit, în 13 fevruarie din anul 1702, n-au vreo
greutate. Pentru că, ca în expedițiile cele publice totdeauna să se
iscălească și un consiliariu catholic, aceaia se face pentru cinstea religiei
carea o ține preannălțatul împărat. Că s-au luat beserica din Bărăbanț
prin catholici, frică nu trebue se fie că se va mai face aceasta și cu alte
beserici, ci, de nu se va ști de carea religie sînt mai mulți, vor eși com-
missari și vor judeca. Care așa tîlcuindu-se, alta nu remîne înapoi,
fără numai ca să se plinească acele 5 punturi și curtea împărătească,
pentru sfada unor puțini oameni, se nu se mai ostenească, ci pace și
dragoste frățească se fie între toți lăcuitorii din Ardeal, carea voiește
și preannălțatul împărat. Dat în Vienna, în 25 avgust din anul 1703.

Eu, Petru Pișpechi, solul staturilor și cetelor reformate din Ardeal, cu umilință mă îndestulesc cu tîlcuirea acestor 5 punturi și nădăjduesc că și principalii miei se vor îndestuli."...

---

278 [9] Bethlen Miklos à *Maga életében* ad h.a. [10] Samuel Klain de Szàd in./... *H ist. ecclesiae Valachicae Trannicae*, part. 9, § 9. [11] *Codex ms. Szakadathianus*, p. 88 seqq. [12] Dictus *Codex Szakadathianus*, p. 82 seqq.

328 **Anul 1716.** Toate acestea așa le scrie și Delchiaro[9] carele au fost de față și au mers și el cînd au dus pe Nicolae Maurocordat în Ardeal,

la Sibiiu, numai cît mai adaogă și acestea, în paginile care le voiu însemna aci:

În pagina 214: „Nicolae Maurocordat întorcîndu-se de la Giurgi au agiuns în București joi, în 10 septemvrie (din anul 1716), petrecut de mulți turci. Cu doao ceasuri mai nainte de a sosi, au odihnit la fîntîna lui Radul Vodă, și aci au poruncit de s-au tăiat tot fărîmi un boieriu mare, anume Brașoianul, supt pretext că nefiind el de față, s-ar fi unit cu alți boieri în mitropolie, ca se se pună el prinț... Cît au sosit în curte, îndată au poruncit să se chieme mitropolitul Anthim; acesta nu vrea se meargă, dară au trebuit, almintrelea l-ar fi sfîrticat turcii, carii vezîndu-l că se pogoară din căruță să se sue pe trepte, numai o țiră de nu l-au omorit. Nu l-au dus înaintea lui vodă, cum credea
329 el, ci într-o chilie, supt grea închisoare. / Prinsu-s-au și Ioann Abrahami, preotul cel de legea grecească din Veneția și predicátoriul de curtea Valahiei, pentru că el scrisese epistola cu carea s-au înștiințat mitropolitul despre venirea lui Gheorghie Cantacuzenul la domnia Valahiei." În pagina 216 vorbind despre tyrännia grecilor celor de lîngă Nicolae Maurocordat zice: „Care boieriu nu plătea banii pofțiți pe terminul pus, care mai cu samă era tocma scurt, se pedepsea cu temnița și cu fălanga. Un prunc de 8 ani al reposatului Radului Cantacuzen, fratelui prințului Stefan Cantacuzen (îmi este greață a scrie ce însumi vezuiu cu ochii miei), în mînăstirea lui Mihaiu Vodă, unde era închis cu mumă-sa, s-au răpit din brațele mîne-sa, și un grec sta cu sabia scoasă se-l tae de nu ar fi dat muma cinci pungi de bani, adecă 2.500 de florinți pentru viața pruncului său. Oarecare boieriu din familia Bălăceneștilor, năcăjit fiind pentru că îndată nu putea plăti summa de bani ce se cerea de la dînsul, au zis cuvintele acestea: « Dea Dumnezeu se vină nemții se scape țeara de jugul acest greu! » Zisa aceasta fu spusă lui Nicolae Maurocordat și el îndată porunci se i se tae capul. Nici au putut ticălosul Bălăcean dobîndi altă grație de la Maurocordat, fără numai ca să se poată mărturisi, cumineca și îngropa ca un boieriu, nu ca un osîndit."

În pagina 219 scrie: „Arhiepiscopul Anthim, mitropolitul Valahiei, carele tot în prinsoarea de curte se ținea, cu groază s-au silit de au dat în scris că se lasă de arhiepiscopie, și prin prinț și ministrii lui s-au ales arhiepiscop Mitrofan carele fusese duhovnicul prințului Constantin Brîncoveanul. Măzălitul Anthim s-au desarhierit și pîrit a fi strigoiu și înșălătoriu. Luatu-i-s-au mitra din cap și i s-au dat o titíe roșie, iară numele de Anthim i s-au mutat în nume de Andreiu, cum s-au chiemat cînd au fost mirean, și l-au osîndit să se țină la prinsoare de pururea, în mînăstirea de la muntele Sínai. Punîndu-l apoi noaptea într-o căruță, l-au dat pe mîna unor turci se-l ducă, carii ducîndu-l pînă în Gallipóiu, la rîul Dulcia ce cură pe la Odriiu, l-au omorit și trupul lui l-au aruncat în rîu."

În pagina 225 iarăș scrie: „Cînd au prins pe Nicolae Maurocordat, domnii grecii de la Țarigrad, ministrii lui, s-au aflat în primeșdia cea mai mare şi unii s-au ascuns, alţii au fugit cătră Dunăre, iară pre alţii i-au ucis ş.c." /

330 Despre lucrurile romănilor din Ardeal aşa scrie Samoil Clain de Sad [10]: „După moartea vlădicului Athanasie, clerul, după vechiul obiceiu, s-au rugat de împărăţie se-i fie slobod a căndidălui persoane pentru arhierie şi împăratul le-au dat slobozenie, numai cît au poruncit se aleagă şi se candidăluiască persoane care se ştie şi lătineşte. Deci adunîndu-se săbor mare în Bălgrad, în clar n-au aflat preot nensurat, carele să se poată alege vlădic, că cei ce ştiia lătineşte, toţi era preoţi însuraţi, numai ce s-au aflat Ioann Nemeş de Pátac carele născut au fost din părinţi romăni şi crescut în legea romănească, dară în şcoalele latineşti fiind au fost trecut la ritul lătinesc, unde şi preot s-au făcut şi învăţătura theologicească la Vienna, în collegiul lui Pazman Petru, arhepiscoplui de la Strigon, o-au învăţat, apoi şi la Roma au fost, şi se ţinea acum de arhidiecésul Strigonului. Altul au fost neamţ de neam, dară fusese secretariu la vlădicul Athanasie şi ştiia bine romăneşte, nu numai a vorbi, ci şi a ceti şi a scrie. Deci price s-au făcut nu puţină între protopopi, că unii voia pe Ioann Nemeş de Patac, iară notariul din Daia cu vro cîţiva voia pe secretariul lui Athanasie şi făcea gîlceavă, punîndu-se împrotivă ca se nu fie Patachi vlădic, pînă ce de la împărăţie grea îngrozire şi areşt i-au venit, de nu se va aşeza se fie în linişte. Aceasta mi-au povestit protopop Mániu Neagoe de la Broşteni, moşul meu despre mumă, om cu frica lui Dumnezeu şi de toată lauda vrednic (a căruia pomenire vecinică se fie!) carele s-au făcut protopop de însuş vlădicul Patachi şi au murit în anul 1765, bătrîn de 96 de ani.

Deci în anul 1716 s-au numit vlădic Ioann Nemeş de Patac din comitatul Solnocului din lăuntru, din satul ce se chiamă de romăni Strîmba, de unguri, Horgas-Patak, şi cu titul de liber baron şi de consiliariu chesaro-crăesc au fost împodobit de la împăratul Carol VI, şi s-au sfinţit episcop în Croaţia. Înse după ce s-au numit vlădic, împăratul au scris la patriarhul Romei ca să se poată Ioann Patachi întoarce iarăş la legea grecească, carea i-au şi îngăduit patriarhul, înse aşa ca Patachi se facă mărturisirea Mandiei sau al Typului celui mic al călugăriei, cum e obiceiul în Beserica Resăritului, de vrea se fie vlădic; carea au şi făcut-o, cum din scrisorile cele pentru dînsul, ce se află la
331 Vienna, în cancellăria Ardealului se vede, şi însuş consiliariul / ardelenesc de curte, Lupul Cerei, în Vienna, la anul 1772, mi-au spus că el acelea le-au cetit. Acest Ioan Patachi.... în anul 1717 au dobîndit de la împăratul Carol VI residenţie în cetatea Făgăraşului şi moşie Sîmbăta-de-Gios şi Beşimbacul din Ţeara Oltului şi iosagul cel fişcuşesc de la Gherla, pentru episcop." Pîn-aci Clain, dară în diplomatul împăratului Carol VI, care îl voiu aduce la anul 1738, despre Beşimbac nu se face vreo pomenire se fie fost dat vlădiciei romăneşti; în cetatea Făgăraşului încă nu s-au dat vlădicului residenţie, ci numai în oraş.

În ce an au urmat Ioann Patachi lui Athanasie I, nu poci întări, pentru cele ce s-au zis la anul 1711[a]...

[9] Delchiaro, p. 210 seqq. [10] Samuel Klain de Szád in ms. *Hist. eccl. Valachicae-Trannicae*, part. 10, § 1./...

343 **Anul 1720.** La anul acesta așa scrie istoricul bălăcenesc[1]: „În
al doilea an al domniei sale, Nicolae Maurocordat măritîndu-și pe fata
sa, Ecatharina, după Ienache Scarláti, cămărașul său, au făcut nuntă,
pompă și desfătare foarte mare, la carea trimesese cu daruri și Mihail
Racovița, domnul Moldovei, pe solul său; deci músică, zicături și jocuri
minunate era, că adusese vodă de la Țarigrad de tot feliul, și în 8 zile
toată boerimea au fost în jocuri, săltări și desfătări, și preste București
344 se auzea: « Se trăiască Ecatharina, fiia măriei-sale! » / După nuntă
solul lui Mihail Racovița bine dăruit s-au întors la Moldova dinpreună
cu șese boieri carii venise cu dînsul; dup-acestea iarăș i-au venit întristare
lui Nicolae Vodă, că i-au murit fiiul carele era logodit cu fata lui
Mihail Racovița, domnului Moldovei, și foarte reu îi părea, pentru
că era înțelept și învățat foarte. Limbi știia românește, elinește, lătinește,
grecește, frîncește, tălienește și turcește."

Séivert[2] încă scrie: „Comitul Ștainvil, generariul din Ardeal, mult petrecea în Sas-Șebeș și acolo avînd cóhul său, de pre ulițe culegea petrile din care topea aurul, și adeseori zicea că ardelenii svîrlesc în vacile sale cu petri, ce sînt de mai mare preț decît vacile. Ștainvil acesta au murit în Deva, în 21 octomvrie din anul 1720, de-unde ducîndu-l la Sibiiu, l-au îngropat la franțișcani, în 12 noemvrie."

Vindiș[3] vorbind despre pruncii carii s-au robit de tătari în anul 1717 din Ardeal și din Ungaria, zice că trinitării în anul acesta, 1720, au rescumpărat 250 de prunci de aceia carii întru atîta s-au fost selbătăcit între tătari, de apoi foarte anevoe s-au putut aduce se trăiască cu părinții lor. Așișderea scrie și Lampe[4]. Craiul Hișpaniei încă s-au împăcat cu împăratul Carol VI, dînd Sardinia prințului din Sabaúdia cu titul de craiu, cum poți ceti la Catona[5].

[1] *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. [2] Ioannes Seivert in Notis ad *Aurariae Köleserianae*, cap. III, nrum. 67. [3] Herr v. Windisch, *Kurzgefasste Geschichte von Hungarn*, S. 466. [4] Lampe, *Hist. eccl. reform.*, p. 528 seqq. [5] Katona in *Epit. chron.* ad h.a.

---

[a] Atanasie a murit la 19 august 1713. Pentru postul de episcop s-au prezentat doi candidați: Wenceslaw Frantz, secretarul lui Atanasie, pe care vroia să-l aleagă Sinodul protopopilor, și Ion Patachi, preot catolic din Făgăraș, pe care-l sprijinea guvernul imperial austriac. După ce s-au ținut mai multe sinoade pentru alegerea noului episcop, abia la al patrulea sinod, la care a participat un singur membru, a fost ales Ion Patachi ca episcop unit al Transilvaniei, la 23 decembrie 1715.

Anul 1721. Din diplomatul împăratului Carol VI, care îl voiu
aduce la anul 1738, se vede că în anul 1717 acelaş împărat au fost trecut
scaunul vlădiciei româneşti din Ardeal, de la Bălgrad la Făgăraş. Pricina
pentru carea s-au făcut mutarea aceasta, au fost de mai multe feliuri:
Cea dintîiu au fost că mitropolia de la Bălgrad cu beserica cea de Mihaiu
Vodă cel Viteaz, pre la anul 1600 făcută, au fost acolo, preunde s-au
făcut un zid al cetăţei, şi zidindu-se cetatea în anul 1715 au trebuit să
se strice; *A doaoa*, că moşiile vlădiciei de la Oarda şi din satele de prinpregiur
era puţine şi au trebuit să se schimbe cu mai mari, precum
345 arată Arhivul/ din Blaj [1]; *A treia*, că vlădicul Ioann Patachi, ca unul
ce şi lătin se făcuse mai nainte de a fi vlădic românesc, după reu obiceiul
acelora carii ţin că în lege stă şi credinţa şi neamul cuiva, precum scrie
Samoil Clain de Sad [2], îşi băgase în cap, încă de tiner, că nu poate fi
vre o episcopie adeverată pre lume, de nu va fi întărită (ce zic întărită,
ba de nou făcută şi întemeiată!) de patriarhul Romei, următoriul
verhovnicului apostolilor, sîntului Petru. De la carea prejudecată pe
vlădicul Ioann Patachi l-ar fi putut desbate încă şi tatăl mieu, Ioann
Şincai, cînd l-au fost dat moşul meu Andreiu, lîngă dînsul, poslujnic,
şi numai pentru aceaia l-au dus acasă, pentru că l-au aflat odineoară
măturînd polata vlădicească, de ar fi ştiut se-l întrebe, oare de s-ar
uni Beserica Antiohiei cu Beserica Romei, de lipsă ar fi să se întărească
episcopia Antiohiei prin episcopul Romei, au ba? fiind că mai
înainte au întemeiat S. Petru pe Beserica cea din Antiohia, decît pe
cea din Roma. Căci eu cred că vlădicul Ioann Patachi ar fi respuns
că Beserica Antiohiei nu are mai mult op de vreo întărire. Aşadară
Beserica românilor din Ardeal, al căriia arhiepiscop, S. Theofil, au
şezut în săborul cel dintîiu a toată lumea şi dintîiu de la Nichea, unul
fiind din cei 318 sfinţi părinţi, precum s-au arătat la anul 325, încă
ce lipsă au avut de întărirea patriarhului Romei? Au nu pentru aceaia
s-au făcut episcopia Făgăraşului, ca să se îngroape mitropolia Bălgradului?
Dară pentru ce să se îngroape mitropolia? Au nu pentru
aceaia ca românii se fie supuşi neamurilor acelora pe care ei le-au întors
la creştinătate? Bine cugetă aşadară Samoil Clain de Sad [3], cînd scrie
aşa: „Mai bine ar fi făcut vlădicul Ioann Patachi se fie cerut de la papa
ca mitropolia cea mai dinnainte să se fie întărit de la papa şi după
ce s-au unit, de cît se facă altă episcopie noao supt chiemarea Sîntului
Nicolae, în Făgăraş. Înse toată românimea din Ardeal şi dup-aceaia
cum şi astăzi, pre arhiereul său îl numeşte vlădic şi în beserică şi în
liturghie precum şi întralte slujbe, şi în cărţile beserniceşti încă tot arhiepiscop
îl numesc. Şi beserica cea cathedrătică a arhieriei este închinată
şi are hramul Sfintei Troiţe. Încă şi în cărţile care se typăresc la Blaj,
unde e acum residenţia arhierească, se pune: typărit în Blaj, la mitro-
346 polie.“ Eu adaog la acestea, că mitropolia românilor şi pînă cînd/ au
fost la Bălgrad, au avut hramul Prea Sfintei Troiţe; şi aşa românii
ţinînd hramul cel vechiu al arhieriei sale, n-au priimit bulla patriarhului
Climent XI, ce s-au întărit şi vestit după moartea lui, prin următoriul
său, patriarhul Innochentie XII. Despre carea bullă zice Ioann Sacadati [4]:
„De-unde s-au întîmplat de bulla aceasta, aşa de întunecată

și de greșită s-au scris, eu, scriitoriul, nu știu, nici am vrut sau putut a o îndrepta“. La care zise ale lui Sacadati, însumi eu iarăș adaog că multe bulle patriarcești am cetit în viața mea, dară bullă încîlcită și fără de înțeles ca aceasta, n-am cetit. Doară Dumnezeu au turburat mintea celui ce o-au scris, pentru că n-au fost spre binele și folosul, ci spre reul și stricarea românilor din Ardeal.

Eu am cercat se întorc bulla aceasta pe limba românească, dară pentru încîlcirea eii, nu mi-au fost cu putință; drept aceaia numai extractul eii ți-l dau aci, care este acesta: Cum se va vedea din diplomatul care-l voiu aduce la anul 1738, cînd voiu cuvînta despre fundația din Blaj, împăratul Carol VI, după ce au schimbat, în anul 1717, Sîmbăta-de-Gios și dominiul Gherlei cu Oarda și cu alte moșii ale mitropoliei din Bălgrad, au poruncit ca vlădicul Ioann Patachi se aibă residenția sa în Făgăraș și au scris despre aceaia la Roma. Iară patriarhul Climent XI, în anul stăpînirei sale 21, care e de la Hs. anul 1721, au strîns pe cardinalii săi și cu aceia dinpreună au rînduit: « 1. Ca grecii, rutenii, românii, rasțianii și alții carii s-au unit și n-au avut ca uniți arhierie pîn-acum, se aibă episcopia sa în Făgăraș, supt chiemarea sau hramul Sîntului Nicolaè; 2. Ca împăratul Carol VI și moștenii și următorii lui în principatul Ardealului se aibă cădință de patronat preste episcopia Făgărașului, de a numi și presentălui pre episcopii Făgărașului papei pentru întărire, pentru că însuș împăratul Carol VI au făcut fundația episcopiei Făgărașului, dîndu-i venituri de 3.800 de florinți și 15 creițari din bunurile fișcușești, Beșinbác și dominiul Gherlei, care venituri și patriarhul Climent XI le întărește episcopiei; 3. Ca cu 4.000 de florinți, ce s-au dat de la împărăție, să se cumpere residenție în Făgăraș pentru episcopul cel atunci ișdănit, să se cumpere casă ca aceaia în Făgăraș, în carea se poată lăcui și călugări de legea grecească carii se fie ca și niște canonici; 4. Ca se nu fie episcopul de la Făgăraș supus iurisdicției lui Gheorghie Mártonfi, episcopului celui lătinesc
347 din Ardeal. » Orînduiala aceasta/ Climent XI, pentru grabnică moartea sa, nu o-au putut întări sau vesti cu cărți apostolicești; drept aceaia o-au întărit și vestit următoriul lui, patriarhul Innochentie XIV, cu datul din Roma, de la Sîntul Petru, în XV calende, iunie, din anul 1721, al stăpînirei sale cel dintîiu; 5. Întracestea stă toată bulla cea mai sus adusă, despre carea eu adeverat mai multe aș putea grăi, căci ce greci? ce ruteni? ce rasțiani sau sîrbi? au fost pe vremea aceasta în Ardeal, carii să se fie unit? Au nu ș-au arătat Curtea Romei (cum se numea cu puțini ani mai nainte) prin numirea neamurilor ce nici au lăcuit în Ardeal, ne cum să se fie unit cu miile, toată neștiința sa și necunoașterea neamurilor, pe care vrea se le pască? ș.c. Ziseiu că aș putea mai multe cuvînta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare și de crierii cei goli carii lezne ar putea stîrni despre mine ce nici gîndesc cînd scriu acestea. O întrebare tătuși îndrăznesc a face, carea este aceasta: Dintre doi arhierei românești din Ardeal, adecă Ioann Bob și Vasile Moga, carii și astăzi, în zioa de Sîntă Măria Mare din

anul 1811, trăiesc, care s-ar putea zice cel adevărat următoriu al Sîntului Theofil?...

---

[1] Archivum episcopatus Fogarasiensis. [2] Samuel Clain de Szád in Ms. *Hist.*
348 *ecclesiae Valachicae Transilvanicae*, part. 10, § 1. [3] Idem Klain, l.c. [4] Ioannes
Szakadaty in *Ms.*, p. 56. [5] Vide Georgii Sinkai de eadem / *Annales* ad h.a.

Anul 1722. Pentru multe vredniciile împăratului Leopold I, Ţeara Ungurească în anul 1687 au făcut lege noao: 1. Ca Coroana Ungariei se fie de moşie acelui întîiu născut fecior al craiului unguresc celui din avgustă Casa Austriei, şi, de s-ar stînge sămînţa bărbătească din toată Casa aceasta, atunci zisa Corona Ungariei se treacă la sămînţa bărbătească a preanserinatului craiului Hişpaniei, Carol II (a căruia sămînţă cu totul s-au stîns în noemvrie din anul 1700), iarăş de moşie; şi aşa, în anul 1687 fu încoronat craiu Ungariei Iosif I, feciorul cel mai mare al împăratului şi craiului Leopold I. Ci Iosif I muri în anul 1711 fără de sămînţă bărbătească şi i-au urmat frate-său cel mai mic, Carol VI, cum s-au zis mai nainte, la locul său, carele aşişderea neavînd feciori în anul acesta, 1722, către sfîrşitul lunei lui fevruarie, au poruncit să se ţină seim în Ardeal, supt presidiul generariului Virmond, în care seim s-au aşezat: Ca, de nu va avea Carol VI feciori, stăpînirea preste Ardeal se meargă şi la fete, precum arată Catona [2]; şi aşezemîntul acesta s-au zis apoi *Sáncţio Pragmatica*, despre carea mai multe voiu cuvînta la anul viitoriul. După ce s-au priimit *Sancţio Pragmatica* în Ardeal, împăratul Carol VI au poruncit ca să se ţină şi în Pojon seim despre partea Ungariei, pentru lucrul acesta, pe 20 iunie din anul acesta 1722, care seim au ţinut pînă în 19 iunie din anul viitoriu, precum arată iarăş Catona [3] şi legile Ţerei Ungureşti [4].

---

[1] *Corpus iuris Hung.*, tom. II, p. 78. [2] Katona in *Hist. crit.*, tom. XXXVIII n. 3004. [3] Idem Katona, l.c. [4] *Corpus iuris Hung.*, tom. II, p. 169./...

367 **Anul 1738.** La anul de-acum am multe de a scrie despre neamul
românesc din Ardeal, ci mai întîiu voi vorbi despre războiul cu turcii,
368 apoi voiu cuvînta despre / facerile lor. Aşadară:

Despre Moldova zice preavestitul Enghel [1]: „Generariul Minnih gîndea încă în anul 1738 se meargă se iea Benderul şi Hotinul, ci l-au împedecat şi ciuma ce era în Moldova, şi mulţimea turcilor ce-şi făcuse şanţ dincoace de Nistru cu altă mulţime de tătari, pe carii îi adusese başa de la Achirmán. Curtea chesaro-crăiască era tocma nendestulită cu războirea lui Minnih cea din anul 1738, căci se ştiia că el trimesese pre oarecare Répnin la Ţarigrad, ca, înţelegîndu-se cu baronul Tot şi cu trimisul lui Grigorie Ghica, se lucre de pace (precum scrie Dadih în tomul XV, pagina 266 seqq) şi drept aceaia se rînduise ca Minnih în anul 1739 se între în Moldova, şi de altă parte se între în Valahia şi generariul chesaro-crăesc Lóbcovici din Ardeal. După Mánştain, tom.

II, pagina 11, Minnih mai nainte de a se începe războiul cu turcii, făcuse un regiment moldovenesc şi-l dăduse supt comanda prinţului Cantemir, feciorului lui Dimitrie Cantemir, carele avea nădejde că, după ce se va lua Moldova, va domni întrînsa. Tabăra rusească au trebuit se treacă prin Polonia, şi polonii s-au jăluit pentru jafurile ce s-au făcut în ţinutu lor şi mai vîrtos în moşiile comitului Pototchi. Manştain scriind despre Russia, vinătuieşte pe prinţul Cantemir al căruia nume din botez nu se înseamnă, că el ar fi fost pricina jăfuirei cînd s-au înturnat în anul 1736 din Moldova prin Bródi în Moscovia; pentru că Pototchi ar fi fost prins atunci pe Cantemir şi vrînd se-l dea în mînile turcilor, numai prin mişlocirea commendantului celui rusesc din Chiovia s-au mîntuit. Ci nu se vede a fi adeverat ca Cantemir se fie îmblat în Moldova pre la anul 1736, pentru mai multe pricini."

369 Tot acelaşi Enghel[2] despre Valahia scrie aşa: „Războiul / din anul 1737 n-au curs aşa ca să se poată cuprinde Valahia. Nissa s-au perdut încă în anul 1737 şi turcii în noemvrie întru acelaş an au luat Ruşava, dară iarăş s-au alungat dintr-însa. Dinprotivă în 28 maiu din anul 1738 au luat turcii Mehedía şi au bătut pe Franţişc lotharingul luînd în 17 avgust şi Ruşava Noao cu carea au trecut la turci tot banatul Craiovei şi cetatea S. Elisávet cu foarte puţină osteneală."

Mai chiar scrie Stefan Catona[3] despre războiul ce s-au ţinut în anul acesta 1738 cu turcii zicînd: „Ca să se îmărească nenorocirea armelor, în anul de-acum s-au adăogat şi Iosif Racoţi, fiiul lui Franţişc II Racoţi, carele mergînd la tabăra turcească vrea se aducă pre unguri la rebéllie de cătră împăratul. Iosif Racoţi acesta fugind în anul 1734 din Vienna, au mers în Radosto, după moartea tătîne-său, în 5 dechemvrie din anul 1736. De acolo s-au chiemat la Ţarigrad în 20 septemvrie din anul 1737 şi atunci au căpătat ferman ca se fie prinţ Ardealului; pentru că nădejduia turcii ca cît se va apropia acesta, ungurii şi ardelenii îndată vor sta cu dînsul. Ci fiind că numai puţini vrednici de furci s-au pornit prin cărţile lui cele resvrătitoare, viziriul vezîndu-se pe sine înşălat, în 26 avgust i-au poruncit ca să se lase de nădejdea de a dobîndi Ardealul. Iară împăratul Carol VI înţelegînd voia lui Iosif Racoţi, au făgăduit, cine îl va aduce viu, 10.000 de florinţi, iară pentru el mort 6.000 de florinţi. Ci el întorcîndu-se de la Diiu s-au bolnăvit şi în 9 noemvrie spovedit şi cuminecat au murit în vîrstă de 38 de ani. Gheorghie, fratele lui cel mai mic, aşişderea fugise din Vienna în Gallia şi de-acolo mersese în Radosto, încă trăind tată-său, Franţişc II Racoţi, în anul de la Hs. 1727, iară al vîrstei sale 26, de-unde întorcîndu-se /
370 iarăş în Gallia, în anul următoriu, 1728, dup-aceaia nu mai aflu scris despre dînsul.

Întraceaia războiul cu turcii ţinea, fiind pus povăţuitoriu mai mare preste oşti Chénigseg, presidentul cancellăriei de harţ; mai nainte de a veni acesta la oaste, turcii luase înapoi de la împăratul, Uşiţa şi Mehedia. Mai tîrziu de cum se poruncise, strîngîndu-se ai noştri la Statína, la Córnia în 4 iulie, turcii tocma atunci au năpădit preste ai noştri cînd prînzea; ci Franţişc lotharingul i-au gonit şi au luat de la dînşii şepte tunuri; dup-aceaia au luat îndărăpt şi Mehedia. La Ruşava încă au mers ai noştri se o apere, dară auzînd că vine viziriul cu prea multe tunuri, între care era unul atîta de mare de-l purta cu 60 de biholi, s-au spăriat şi în 14 iulie s-au tras la Mehedia. De-aci încă trăgîndu-se a doaoa zi, 12.000 de turci năvălind preste dînşii, pe 5.000 le-au tăiat ai noştri, dară alţi turci au cuprins Mehedia în 15 iulie şi intrînd boale între ai noştri, Ruşava încă s-au dat turcilor în 15 avgust din anul 1738.“ Despre toate cîte scrise aci Catona, de vrei a şti mai multe, ceteşte pe Táube [4], pe Ghebhardi [5] şi pe Lalánde [6], că eu trec la lucrurile românilor din Ardeal.

La anul 1736 am adus contractul ce s-au făcut între cămara împărătească şi între vlădicul Ioann Innochentie Clain, cînd s-au schimbat Sîmbăta-de-Gios şi Gherla cu Blajul; aci voiu aduce ce au zis clerul în anul de-acum la schimbul acela, despre carea a clerului zisă, aşa scrie Samuil Clain de Sad [7]: „Întraceaia vlădicul Clain, în 26 ianuarie din anul 1738, au adunat pe cei mai aleşi din clerul său şi le-au spus lor tot cugetul său, cum vrea se facă mînăstire, seminariu şi şcoale, pentru a cărora ţinere de la împărăţie au dobîndit din iosagul Blajului 3.000
371 de florinţi pe an, / înse ca să se facă mînăstirea şi seminariul, la aceaia
trebuesc cheltuiele, şi fiind că acestea, pentru folosul clerului şi al neamului romănesc vor se fie, cu cuviinţă este să se îndemne şi clerul, din toată serăcia sa a da ceva la zidirea sîntei mînăstiri şi a şcoalelor, întru care fiii lor vor învăţa şi se vor procopsi. Clerul vezînd acest lucru bun şi folositoriu, s-au îndemnat şi din serăcia sa au făgăduit că va da 25.000 de florinţi, înse supt aceste condiţii: «1. Ca cu bună samă se fim încredinţaţi cum că se va zidi mînăstirea şi episcopia, ca se nu ni se întîmple mai mult a vedea ticăloasă mutare; se nu fie slobod prealuminatului şi preasfinţitului domnului vlădic, din banii carii se vor culege pentru mînăstire, a cheltui, pînă ce mai nainte nu ne va arăta noao, dată milostivă carte de fundaţie a preannălţatului împărat. 2. Cheltuiala cea din partea cămerei crăeşti în tot anul mai întîiu să se facă şi după ce se va sfîrşi aceaia, apoi să se cheltuiască din banii noştri. 3. Mai sus-numita mînăstire se nu fie în prejudecata ritului nostru, şi afară de călugări de ritul grecesc, adecă afară de vasiliteni uniţi, alţi călugări întrînsa se nu se priimească. Iară dintracei călugări măcar trei sau patru se fie rînduiţi pentru capitul; carii se aibă grijă a ţinea scrisorile clerului şi ale neamului, care se vor încredinţa grijei lor, ca nu cu paguba noastră, cum am mai păţit pîn-acum, încredinţînd streinilor ale noastre, se ne lipsim de cele mai bune şi mai de treabă instrumenturi şi scrisori ale clerului; şi aceştea se fie detori a da samă celor rînduiţi din cler la aceasta, adecă ca se ia sama. 4. Fiind că mînăstirea nu moare, de vreme ce stă din mai mulţi, pentru aceaia dintrînsa nemica se ia fişcul, nici se între acolo după moartea vlădicului.
372 5. Se aibă îngăduinţele, privilegiurile / şi slobozeniile care au mînă-
stirile de ritul lătinesc, în ţerile preannălţatului împărat. Drept aceaia după ce şi despre partea înălţatei cămeri vom avea destulă assecuraţe cum că acestea nevătămat se vor păzi şi se vor ţinea, prin cursul de 5 ani, măcar că cu mii de nevoi sîntem impresuraţi, înse vînzînd averile noastre cele vremelnice, ne vom nevoi a da acea summă de 25.000 de

florinți pentru un lucru așa de bun. Drept aceaia ca mai suszisele condiții
de preannălțatul împărat pentru mai mare securitatea noastră și
a cădințelor mînăstirei milostivește să se întărească și noao cu avthéntie
se ni se dea, foarte cu smerenie și din genunchi ne rugăm și cerem.
Dat în săborul mare, la Blaj, în 26 ianuarie din anul 1738. Stefan Pap
Timándi de la Juc, vicariu generariu din părțile de gios ale Ardealului
ș.c. și Nicolae Pap de la Beia, vicariu generariu în părțile cele de sus
ș.c., cu numele și în persona tuturor celor din săborul mare, carii reprezentăluesc
tot clerul și neamul romănesc. »“ Acestea le-au întors Clain
de pre lătinie din cartea lui Sacadati [8], care trimețîndu-se la împărăție,
acest diplomat s-au căpătat:

„Noi, Carol VI, din mila lui Dumnezeu ales împărat al romanilor,
pururea avgust ș.c. Dăm pomenire prin acestea, făcînd știre tuturor
cărora se cuvine, cum că cu de-adinsul cugetînd noi că din rînduiala
preabunului Dumnezeu, pentru aceaia am dobîndit monarhia s. împărăției
romane și cu cinstea crăiască și stemma craiului apostolicesc am
luat, ca între multe deregătorii care se cad noao spre ținerea republicei,
mai vîrtos de aceaia se avem grijă, carea face și cinstea și slujba dumnezeiască
mai mult se crească și se sporească, pentru care lucru și Dumnezeu
mai de prisosit varsă mila sa. Pentru aceaia noi, de la începutul
împărăției noastre, alta mai drag n-am avut decît ca în țerile și provînțiile
noastre, s. romano-catholica beserică să se lățească și prin
373 creșterea eii mărirea lui Dumnezeu, / prin slujba cea adeverată carea
într-însa se face, mai mult și mai mult să se poată înălța, și aceasta
din dreptul nostru care din fire îl avem dat noao, ori dintr-al neamului,
carii de la mai marii noștri cei ce împărățiile cele încredințate grijei
lor, înțelepțește și bine cu lucrurile bunei credințe le ocîrmuia, care
drept de la ei și noi întru noi mutat l-am luat, de la ale cărora urme a ne
depărta necinste ne-am ținea. Deci fiindcă în moștenitoriul nostru principat
al Ardealului ni se dă noao mare prilej de a urma pe cei mai mari
ai noștri și de a plini deregătoria rîvnei ceii bune a craiului apostolicesc,
adecă acolo, unde în vremea preamăritului prințului domnului
Leopold, împăratului romanilor și craiului Germaniei, Ungariei și
Bohemiei, tatălui și predecessorului nostru celui prea dorit și de fericită
pomenire, neamul romănesc cel de legea grecească, din rătăcirea pizmei,
întru carea era mai nainte, luminîndu-l darul dumnezeesc și împreunălucrînd
și rîvna cea bună a oamenilor celor cucernici, la unirea și la
sinul s. romano-catholicei beserici începuse a se întoarce și pentru
aceaia acel prea mare împărat și craiu de evlavia sa mișcat, cu osebit
diplomat le-au dat lor niște scutințe, privilegiuri și îngăduințe care acel
neam romănesc și beserica lor și fețele cele besericești și episcopul
cel de legea grecească cu s. Beserica Romei adeverat unit, se le aibă.
Și întărise și așezare și episcop de legea grecească unit. Și noi încă vrînd
se facem destul deregătoriei noastre și episcopia romînilor de legea
grecească celor cu s. Beserica Romei uniți mai mult se o întărim, milostivește
i-am fost resolvăluit residenție în Făgăraș, orașul nostru cel
fișcușesc, împreună cu numire de la acelaș Făgăraș și fundație sau
374 zestre, dominiul nostru/ cel fișcușesc de la Gherla cu satul fișcușesc

Sîmbăta-de-Gios din ţinutul Făgăraşului, cu venit de trei mii de flo-
rinţi pre an, încă în anul 1717 l-au fost dat, şi această fundaţie, după
cea am fost înţeles noi că norodul aceluiaş neam românesc de legea
grecească cu mai mare mulţime s-au întors la unirea s. Besericei romano-
catholice, din dăruirea noastră chesaro-crăiască, în anul 1732, la aceasta
o am fost adus, cînd la smerită representaţia credinciosului, noao
iubitului, cinstitului şi măritului liber baronului Ioann Innochentie
Clain de Sad, episcopului celui de-acum al zişilor românilor uniţi şi
consiliarului, adecă cum că el, pentru lipsa împreună-lucrătorilor, pre
un norod atîta de mare şi carele în toată zioa creşte, nu agiunge se-l
poată învăţa cum se cade în credinţă şi în evlavie; şi pentru aceaia
s-au rugat pentru rădicarea şi zidirea unei mînăstiri, după cum legea
lui şi s. bulla papei pofteşte, în carea acelaş episcop se poată lăcui şi
călugări, după rînduiala legei sale, în loc de canonici şi de capitul se
fie lîngă el, şi în carea pruncii în credinţă şi în carte să se înveţe şi
de-acolo harnici întru învăţătură, iscusiţi şi procopsiţi parohi de legea
grecească se poată eşi; şi aceasta noao prin cămara noastră cea crăiască
ni s-au pus înainte şi noi nu numai pentru residenţia episcopească,
ci şi pentru mînăstirea uniţilor de legea grecească şi de cinul S. Vasilie,
milostiveşte am binevoit ca să se facă; şi pentru aceaia dintr-alt fund
fişcuşesc rînduisem mijlociri. Ci după aceaia mutîndu-se *stările împre-
giur* şi fiind că communitatea armenilor de la Gherla s-au rugat ca se
poată cumpăra dominiul mai sus zis de la Gherla, pentru întemeierea
375 mai nainte zisei episcopii/ şi şi a mînăstirei, alt dominiu mai bun, adecă
al Blajului, întru acelaş al nostru principat al Ardealului, ce este în
comitatul Bălgradului şi în mînile fişcului nostru, în typul următoriu
milostiveşte s-au resolvăluit, adecă, ca: « 1. Voind aceasta şi patriarhul
Romei, mai sus numitul episcopul Făgăraşului, zisul dominiul Gherlei
şi Sîmbăta-de-Gios, cea din ţinutul Făgăraşului, cum s-au zis, care din
dăruirea noastră cu venit de 3.000 de florinţi pre an, episcopul acesta
şi predecessorul lui pîn-acum le-au ţinut şi le-au stăpînit cu toate cădin-
ţele, folosurile şi dobînzile sale, fişcului nostru celui crăesc se le dăm
şi fără de nici o cerere mai mult înapoi, în veci se le sloboaze.

2. Dinprotivă, pentru dominiul acela al Gherlei şi pentru Sîmbăta-
de-Gios mai sus-zisului episcop şi următorilor lui celor uniţi cu s. romano-
catholica Beserică şi la unsprăzece călugări de legea grecească şi la
20 de alumni carii vor învăţa carte în Blaj şi aşişderea la 3 alumni
de la Roma, din collegiul *De propaganda fide*, pentru hrana şi ţinerea
de pururea, înse aşa, ca aceştea toţi se fie uniţi cu s. romano-catholica
Beserică, cu venit pre an de 6.000 de florinţi în tip de fundaţie vecinică
şi carea nici odată să se poată desface, coşteiul Blajului, ca capul bunu-
rilor, şi întreg dominiul Blajului, care cu foarte dreaptă cădinţă, de
carea nici întro vreme, nici o dată poate se fie vre o price la noi, ca
la moştenitoriul prinţ al Ardealului, au venit cu toate cădinţele, folo-
surile, veniturile, dobînzile şi satele întregi, adecă Blajul, Mînăradea,
Spătacul, Cergăul-Mare, Tiuriul, Vezea şi Ciufúdul, care sînt în comi-
tatul Bălgradului din Ardeal, încă şi cu părţile din satele Sîncél, Peter-
376 falău, Iclód, Pănáde, Şóna şi Spíni/ care sînt în comitatul Cetăţei-de-

Baltă și cu prediurile sau zăvoaele, pămînturile de arat cele lucrate și nelucrate, cu țarinile, livezile sau rîturile, pășunile, cîmpurile, fînațele, pădurile, dumbrăvile, dealurile, munții, văile, viile și locurile cele de vie și cu apele, rîurile, lacurile, pescuirile și cu curgerile apelor, cu morile și locurile de mori, supt metele sale cele adeverate și otarele cele vechi, cu crișmele și vămile podurilor, cu taxele, dișmele, birurile urbarialicești și cu toate folosurile și veniturile oricum numite și chiemate, care din cădință și zilele cele vechi au obicinuit a se lua și da, cu puterea milostivei resoluției noastre ceii prin cămara noastră de curte, din cetatea aceasta a noastră, Vienna Austriei, în 8 maiu din anul trecut 1737, la crăiasca-cancellaria noastră iarăș de curte și ardelenească date, milostivește am judecat se le dăruim, se le îngăduim și se le dăm cu legiuită evícție ținută fișcului nostru împrotiva oricăror legiuite împetiții sau asupranăvăliri și cu chiară condiție, ca acestea nici episcopul, nici călugării se le poată înfrînge.

3. Ca din acești mai sus-ziși 6.000 de florinți, 3.000 se fie pentru hrana și custarea episcopului întru al cărora loc sau pentru carii va ținea episcopul veniturile din allodiatura mai sus zisului dominiu, adecă cele economicești, care cu lucrul și cu osteneala supușilor se agonisesc împreună cu crișmele, taxele cele de bani, ce se iau în natură, așișderea și moara de la Mînărade și gimătatea fînațelor și a rîturilor care toate le va cheltui și va rîndui despre dînsele, cum va voi, ci.

4. Fundația de 3.000 de florinți, pentru unsprăzece călugări vasiliteni, doaozeci de alumni din Blaj și 3 alumni din Roma, va fi din dișmele ce vin din toate veniturile dominiului Blajului, din morile de la Blaj și de la Peterfalău și gimătatea fînului și din taxa a cincizeci și
377 șepte de/ țigani și din allodiatura de dobitoace ce se va face în otarul Tiuriului carea lor fără de nici o întoarcere mai mult înapoi o dăm, ca veniturile acestea înșiși ei călugării se le administrăluiască și dintru acelea și ieromonahii și alumnii se poată trăi, a cărora deregătorie va fi ca pruncilor, celor încredințați grijei lor, întru toate se le fie pildă bună și pre aceia în năravuri și întru învățătură și în limbile cele de lipsă în patriă, prin care cu patrioții să se poată înțelege, se-i procopsească, ca în școale să se facă oameni harnici spre creșterea s. uniri cu romano-catholica Beserică. Iară împărțirea acestor 3.000 de florinți, așa se va face și se va ținea, adecă: se vor da unui vicariu, florinți 150, la doi professori, fl. 250, la opt călugări vasiliteni, fl. 800, la doaozeci de alumni din Blaj, fl. 700, la trei alumni la Roma, în collegiul *De propaganda fide*, carii au mărturisit viața călugărească și a cărora priimire și numire ori din Mînăstirea Blajului, ori dintr-alte mînăstiri unite de legea grecească din țerile cele supuse noao, o ținem noao și următorilor noștri, socotind cîte 12 scuduri din Roma pe lună pentru fiește carele ce pre un an fac fl. 972. Iară banii acești de pre urmă în tot anul din veniturile dișmelor trebue să se adune și pentru acei trei alumni de la Roma, în vremile rînduite, acolo să se trimită, iară celelalte venituri se vor cheltui pentru ținerea călugărilor, și din fl. 128 carii mai remîn, cu vreme se va aduna cheltuială care trebue se o aibă alumnii cînd

merg la Roma, iară cînd se întorc de-acolo au făgăduit s. congregația *De propaganda fide* că se va da cheltuială de cale.

5. Cu lemne de foc pe călugări îi va ținea tot dominiul, așișderea și morile lor acelaș dominiu le va ținea în bun stat./

378 6. Și fiind că milostiv cugetul nostru nůmai acolo caută prin fundația aceasta, ca legătura unirei cu s. romano-catholica Beserică mai mult să se întărească și sporiul eii de-acum înainte mai mult și mai mult se crească, a episcopului celui unit deregătorie va fi, la mînăstire și la cinul călugăresc oameni de aceia a lua carii zisa unire și cu cuvîntul și cu faptele o mărturisesc și sînt cu viață fără prihană, întru învățătură procopsiți, cu năravuri bune împodobiți și care știu mai multe limbi și carii și clerului și norodului unit se fie pildă bună, ca prin niște bărbați ca aceștea, s. unire mai mult și mai mult pururea să crească.

Drept aceia 7. Cu de-adinsul va avea grijă episcopul cel unit, ca pe călugării vagabúnzi pizmatici, carii vin din părțile turcești și moldovenești și îmblă rătăcind prin principatul nostru al Ardealului, și ori pe carii alții carii îmblă pentru ca se împedece unirea, se nu-i priimească între ai săi, ba încă cu tot de-adinsul se va nevoi ca niște oameni ciumași ca aceia, de la împărtășirea norodului și a clerului să se gonească și vre o dată se nu se priimească; ci de se vor afla de aceia, în dată să se aducă la acelaș episcop, ca se-și dea sama pribegirei sale; iară cei ce vor priimi pre unii ca aceia, greu să se pedepsească.

Mai încolo 8. Fiind că acum, în coșteiul Blajului nu este loc, unde
se poată lăcui călugării, ci de-acum înainte trebue să se facă, mai sus-zis
unitul episcop, acele 3.000 de florinți ce se vin lui, le va lua însuș;
iară din cele 3.000 de florinți, ce sînt rînduite pentru fundația călugărilor,
în tot anul alumnilor de la Roma se vor da 972 de florinți, iară
ceaialaltă summă de 2.028 de florinți, se va cheltui la zidirea și diregerea
coșteiului ce va fi de-aci înainte mînăstire, și pentru acest lucru, prin
crăiasca noastră cămară, se va rîndui deregătoriu carele cu ajutoriul,
împreunănțelegerea și sfatul episcopului, întraceaia vreme toate veniturile
379 cele numite pentru călugări/ și pentru alumni, în bani se le
întoarcă și de toate cheltuielele care se vor face la zidire, se dea samă,
carea dare de samă, bine și după cuviință făcută și de episcop vezută
și întărită, în vremile sale crăeștei cămerei noastre o va da.

Și după ce 9. se va zidi mînăstirea, încet scăzînd cheltuielele, să se priimească călugări și cei dintîiu trei, carii vor învăța pe ceialalți regula cinului Sîntului Vasilie, se ni se propună noao, după cădința patronatului nostru, ori de-unde îi va plăcea maiestatei noastre.

Și 10. De vreme ce, cum s-au zis, fundația mesei episcopești trebue se fie deschilinită de fundația călugărilor și a alumnilor, ecónomi încă și șuri și pivnițe și jîtnițe totdeauna în vremile viitoare, deschilinite vor avea, întreagă remînînd avtoritatea episcopului de a rîndui de veniturile sale și de economia cea din fundurile lui date; iară de economia cea din fundurile ce sînt date mînăstirei și alumnilor, va rîndui vicariul cu capitulul, care vicariu după episcop va fi mai mare preste călugări, înse întreagă remînînd puterea carea se cade episcopului în cele duhovnicești.

Și mai pre urmă 11. Ca craiu apostolicesc și fundátor ținem noao și fișcului nostru celui crăesc cădința de a cuprinde bunurile episcopului, cînd moare, și cele mișcăcioase și cele nemișcăcioase și de a ocîrmui iosagul pînă la punerea altui episcop, întregi remînînd fundurile și veniturile mai sus-zișilor călugări și ale alumnilor.»

Precum despre această schimbare a dominiului Gherlei cu dominiul Blajului și despre facerea mai sus-zisei mînăstiri și voința patriarcească au fost venit prin cartea cea de preacinstitul secretariul de stat, domnul cardinalul de Fírau, scrisă preacinstitului domnului Domínic Passionéu, arhiepiscopului din Efés, carele este nunciu apostolicesc în curtea noastră, înse cu această respicare cum că nu numai se vor ținea acei trei mai sus-ziși alumni cu mai sus-zisa plată, pururea în collegiul *De propaganda fide* și se vor învăța în științe și în deprinderile cele
380 duhovnicești, ci și după ce vor isprăvi învățătura, pentru / întoarcerea lor acasă, cheltuiele de cale li se vor da din zisul collegiul urban *De propaganda fide*, cum și mai sus s-au zis. Drept aceaia schimbarea dominiurilor celor mai de sus zise, cu milostiva noastră bunăvoință s-au și făcut.

Și fiindcă în diplomatul ce s-au dat despre unirea neamului romănesc și s-au pomenit mai sus, care trebue să aibă puterea sa pîn-atunci pînă cînd nu vom rîndui noi almintrelea, între altele este și aceasta, ca episcopul se fie detoriu a ținea lîngă sine un theólog învățat în canoane și înțelept și carele se știe purta lucrurile, care prin noi sau prin cel de-acum arhiepiscop al Strigonului și prin următorii lui se va numi, care theolog se fie ca un *causárum audítor* generariu și la necuviințele ce se întîmplă împrotiva legilor canonicești, cu de-adinsul se ia aminte, așa pre acel theolog, pe carele noi îl vom numi, și de-aci înainte va fi datoriu a-l ținea lîngă sine; iară pentru ținerea și hrana theologului aceluia și pentru șerbul lui și pentru masă, 300 de florinți din veniturile episcopești și anume din veniturile acelea ale dominiului Blajului, care noi ne-am milostivit a le orîndui pentru masa mai sus-zisului episcop și a următorilor lui, a-i tăia și în toată angária a-i da. Afară de aceasta theologului aceluia, pînă la altă rînduială a noastră, în dar va fi detoriu episcopul a-i da: cómmod lăcaș în residenția episcopească, notreț pentru doi cai, adecă ovăs și fîn și grajdiu, încă și lemne de foc și legume din grădina episcopească.

Ba din avtoritatea cădinței patronatului nostru, carea o avem ca un craiu apostolicesc și moștenitoriu prinț preste tot de a da toate besericile și veniturile lor cele din crăimea Ungariei, din zisul Principatul Ardealului și din părțile ce se țin de dînsele, precum au făcut și reposații craii Ungariei, predecessorii noștri cei de fericită pomenire, numitului episcopului, adecă de-acum și următorilor lui carii vor fi adeverat uniți cu s. romano-catholica Beserică, la unsprăzece călugări
381 de legea grecească și cinul Sîntului Vasilie și la 23 de alumni,/ carii iarăș se fie adeverat uniți cu s. romano-catholica Beserică, cu modrurile, formele și condițiile mai sus spuse și puse cu titul de fundație de pururea și nemutată le dăruim, îngăduim și dăm și le rînduim, ținem și plăcute le avem, cădința oricui întreagă și nevătămată remînînd.

Prin puterea și mărturia cărților acestora ce sînt întărite cu avthentică mai mare pecetea noastră de curte, carea e acățată de dînsele. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 21 avgust din anul Domnului 1738, anul crăimilor noastre, a romanilor 27, a Hișpaniei 34, a Ungariei și Bohemiei 28.
Carol, c.m.s.

B. Ioann. Ios. Bornemisa de Cason, c.m.s.
Iosif Cozma, c.m.s.“

Diplomatul acesta l-am întors pe limba noastră din cartea cea cu mîna scrisă de Ioann Sacadati[9], carele au fost dintîiu translátor la înălțatul crăescul guberniu din Ardeal, apoi oberlaitinánt întru al doilea regiment romînesc din Ardeal, și în deregătoria aceasta au și murit în Moravia, în bătaia cu Búrgușul, la anul 1779, cînd m-am înturnat eu din Roma la Vienna; dară în originalul, care l-am cetit însumi eu, Gheorghie Șincai, nu se află că armenii ar fi voit se cumpere Gherla. Doară adáogerea aceaia s-au pus în copia carea au mers la crăescul guberniu.

Înse diplomatul acesta cu totul s-au înfrînt de episcopul Ioan Bob carele la atîta au pășit, de numele episcopului Ioann Innochentie Clain de Sad și al lui Stefan Șincai de Șinca carele fusese pus deregătoriu de cămara crăiască, după cum poruncește împăratul în numerul 8, încă l-au potopit de la șura de sus sau cea de lîngă viile Blajului, cum și mai chiar se va arăta la locul său.

---

[1] Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 300 seq. [2] Idem Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 19. [3] Katona in *Epit. chron.* ad h.a. [4] Taube, tom III, p. 78 seqq. [5] Gebhardi *in Hist. Hung.*, part, 3, p. 408 seqq. [6] Lalande, t. V,
382 p. 4 seqq. [7] Samuel Klain de Szád in *Hist. eccl. Valachicae / Trannicae*, part. X, § 2. [8] *Codex ms. Szakadathianus*, p. 113 seqq. [9] Idem codex, p. 103 seqq.

Anul 1739. Samoil Clain de Sad [1], după ce au adus diplomatul cel la anul trecut scris, așa grăiește: „Vlădicul Clain, în anul 1739, în 25 de zile ale lunei lui maiu, au adunat săbor de toți protopopii, în care săbor s-au cetit mai sus pusa donație și deplin s-au încredințat clerul pentru cele ce în trecutul săbor al anului 1738, din 26 ianuarie, au fost cerut pentru securitatea sa, deci foarte s-au bucurat mulțămind prea milostivului împărat pentru acest mare bine făcut la tot neamul romănesc. Că adeverat se poate zice și cu bună samă așa este, cum că mînăstirea Blajului au adus pe neamul romănesc la cunoștință, la învățătură și la înțelepciune.“ Așa grăi călugărul Samoil despre mînăstirea Blajului și eu încă întăresc zisele lui, pentru că mînăstirea aceaia mult bine au făcut neamului romănesc și mare pagubă este că s-au stricat, dară aceasta încă o mărturisesc că și la alte școale au învățat mulți romăni carii cu mult mai mult au făcut pentru tot neamul, cum se va arăta la locul său.

Iară Ioann Sacadati[2] aşa scrie actele mai sus zisului săbor: „În
numele Tatălui şi al Fiiului şi al Sfîntului Duh, amin. În anul 1739,
maiu 25, la porunca prealuminatului şi preacinstitului domnului Ioann
Innochentie, liber-baronului Clain, cu mila lui Dumnezeu şi a Scaunului
apostolicesc episcopului Făgăraşului al celor de legea grecească unită
383 din Ardeal şi consiliariului sfintei chesaro-crăeştei maestăţi, / pe zioa
mai sus zisă s-au adunat săbor în coşteiul Blajului, adecă în residenţia
mai sus titulatului prealuminatului domn, unde după s. liturghie, la
zece ceasuri din zi dimineaţa presidăluind mai nainte numitul prealuminatul
domnul episcop, de faţă fiind şi mult cinstitul părintele
theolog Nicolae Ianoşi şi preacinstiţii domnii vicari ai cinstitului cler
şi doisprăzece asséssori şi alţi foarte mulţi cinstiţi protopopi, în care
săbor acestea s-au făcut:

Şederea I

După ce prealuminatul şi preacinstitul domnul episcop au făcut cuvînt de mîntuire şi de învăţătură cătră s. săbor şi după ce foarte cu mare plecăciune s-au cetit dăruirea cea despre fundaţia Blajului a preamilostivei maestatei împărăteşti şi diplomatul cel dintîiu al celui de fericită pomenire împăratului Leopold I şi decretul prealuminatului împăratului de-acum pentru mult cinstitul părintele theolog, şi după ce prealuminatul şi preacinstitul domnul episcop au făcut cuvîntare pentru banii cei în anul de curînd făgăduiţi, pentru gîndire despre toate acestea, cinstitul cler au poftit se i se dea tîmp. Deci nefiind de faţă prealuminatul domnul episcop şi mult cinstitul p. theolog, cu cea dinpreună a tuturor voinţă s-au făcut punturile cele cu litera A însemnate.

Actele de a doaoa zi
Şederea II

Fiind de faţă prealuminatul domnul episcop şi mult cinstitul p. theolog, se dau şi se cetesc punturile cele mai sus zise ale cinstitului cler şi mai întîiu despre theologul cel de-acum şi despre cei ce după el vor fi theologi.

Litera A /

384 Mult cinstite părinte, părinte în Hs. noao foarte cinstite! Am înţeles milostiva chesaro-crăiască resoluţie, cum că pe sînţenia-ta te-au numit şi te-au rînduit noao theolog şi generariu al tuturor cauzelor auditoriu, pentru carea din inimă ne bucurăm şi împreună poftim ca se fie spre folosul şi mîngîierea ticăloşilor noştri preoţi şi a tot foarte ticălosului neamului nostru şi spre uşurarea prealuminatului domnului episcopului său şi al stăpînului nostru. Mai nainte de ce vom grăi despre întroducerea sînţeniei-tale, se nu-ţi fie cu greu a auzi cele mai gios scrise puneri ale clerului nostru: 1. Fiind că pre unii dintre preoţii noştri carii pentru lipsa mişlocirilor şi a şcoalelor n-au destulă învăţătură, prealuminaţii domnii pămînteşti îi asupresc şi deregătorii cinstitelor comitaturi aorea le fac nevoe şi-i trag la scaunul cel mirănesc, îi batjocoresc şi-i leapădă

din parohii şi, ce e mai mult, îi bat, şi nebăgînd samă de prerogatívele
besericeşti, de multe ori îi şi prind, drept aceaia cînd c.c. protopopii
locurilor vor alerga pentru acestea la sînţenia-ta, se cunoşti a sînţeniei-tale
deregătorie a fi, facere destul şi lecuire în locurile sale a le dobîndi,
fără de respectul feţelor domnilor patrioţi, după cum pofteşte direptatea
şi s.s. diplomaturi. Se adaogă şi aceasta. 2. Ca dacă pentru unele nevoi
ca acestea, vreun preot va veni la sînţenia-ta, în cît va fi cu putinţă,
cu cuvinte blînde şi line se-l priimeşti şi se-i isprăveşti lucrul. 3. Poate
să se întîmple şi aceasta, ca unii preoţi, ori pentru neascultarea lor
sau pentru altă vină, să se pedepsească de protopopii săi şi pentru
aceaia, după obiceiul lor, au pe prealuminatul domnul episcop au pe
sînţenia-ta reu se vă informăluiască; drept aceaia sînţenia-ta mai nainte
de ce te vei informălui de la / protopopul locului, cum este lucrul, se
385 nu te mînii, ba încă ponósul cel dat în scrisoare la protopopul locului,
sau de va fi lucru mare, la vicariul, pentru mai multă informaţie şi
a lucrului cercare, se-l trimiţi; că almintrelea nu se vor mai sfîrşi năcazurile
şi informaţiile cele rele. 4. De vreme ce uzul şi obiceiul cinstitului
cler acesta este, ca mai nainte de toate pe persona carea vrea să
se întroducă în săbor, nu almintrelea se o priimească, fără numai de
pune întîiu detórnicul jurămînt, drept aceaia pentru mai marea securitatea
ocîrmuirei, aceasta şi de la sînţenia-ta o doreşte cinstitul cler.
5. Patru punturi, care cuprind s. unire, fără de părăsire le va păzi şi
le va ţinea clerul nostru, dară mai la multe, supt vreun pretext, se nu
se silească. 6. Legile canoniceşti, care româneşte se chiamă pravilă,
afară de cele ce s. uniri s-ar părea împrotivă, se remînă în tăria sa, şi
după dînsa să se facă judecăţile. 7. Pe cei ce sînt în slujbă besericească,
adecă pe preoţi, pe diaconi, pe dascali, pe cîntăreţi şi pe toţi ceialalţi
slujitori besericeşti, sînţenia-ta se te nevoeşti a-i ţinea în scutinţa besericească,
după cum pofteşte diplomatul împăratului Leopold. 8. Detornica
cinste şi cătră prealuminatul domnul episcop şi cătră cinstitul
cler şi în commun şi deosebi se o păzeşti. 9. Se nu te împrotiveşti,
ba încă, cît poate fi, se ajuţi pre cei ce vin la hirotonire pentru satele
unde este lipsă, de vor fi harnici, ca se nu le caute cu scándălă a
trece de la unire la neunire. 10. Se lucri în tot typul şi cu toată puterea,
fără de a căuta la domnii ţerei, cei ce se vor împrotivi, ca, precum
este la alte neamuri, aşa şi la români, preoţii se aibă sîmbrie pre an
sau se le îmble veniturile patrahirului. 11. Pe feciorii preoţilor celor
386 din iobagi, măcar pînă sînt supt stăpînirea / părinţilor, se-i ţii şi se-i
aperi în scutinţa părinţească. 12. Mult cinstitul părintele theolog, informaţii
prejudiţioase şi întrascuns, care pot se fie spre paguba cinstitului
cler, nimănui se trimită, nici correspunderi de acelea care se fie
c. cler spre stricare, cu domnii patrioţi se aibă, ci să se înţeleagă cu
prealuminatul domnul episcop şi cu c. cler. 13. Fiind că împărăteasca
sa maestate face pomenire de diplomatul II care milostiveşte s-au dat
de la împăratul Leopold cel de fericită pomenire, care diplomat în
original, clerul nu-l are, ba aceaia încă nu o ştie, oare vestitu-sa
au ba? ar trebui se iase acela în public, împreună cu milostiva poruncă
împărătească despre dînsul, ca întru toate punturile şi cláuzulile, de

toți să se țină, că în diplomatul cel dintîiu, care este în mînile clerului și vestit și priimit, pomenire de theolog nu se face. Cuvine-se drept aceaia ca mult cinstitul p. theolog și pentru întărirea sa în tot typul se îmble și să se străduiască pentru diplomatul acest al doilea."

Tu cetitoriule! aci înseamnă că theologul n-au putut arăta starea și puterea diplomatului II al împăratului Leopold I, pentru pricinile ce le-am scris la anul 1701, unde le poți vedea, măcar că iezuviții, cum se vede din diplomatul cel al anul mai de curînd trecut 1738, au înșălat pre împăratul Carol VI, de l-au pomenit. Ci eu mă întorc la actele săborului, care așa merg mai încolo:

Pentru ajutarea mînăstirei
Litera B

„Cu foarte mare supunere și bucurie înțelegînd cinstitul cler din cetirea cea eri în șederea publică făcută, a preamilostivește datelor cărți de fundație care, ca cît mai curînd să se statuiască, umilită rugare se face, cum că este preamilostivă și mai mult decît părintească grija
387 maestatei / chesaro-crăești, ca și episcopia să se întemeiaze și s. mînăstirea să se zidească, măcar că numitul cler, după stările împregiur cele de-acum, de toate părțile se împresoară cu mișelătăți, tătuși cele în anul trecut făgăduite, cum că le va da, și cum făgăduiește supt condițiile și punturile atunci puse și acestea: 1. Ca fundația episcopească de 3.000 de florinți, ce s-au făcut odată preacucernicește de maestatea-sa, se remînă întreagă și pentru cinstea besericei aceștii noao, după cele mai dinnainte resoluții ale maestatei-sale și întărirea patriarcească, așișderea și alte venituri care le-au avut episcopul din anii cei de demult pîn-acum; că nu ne îndoim cum că cugetul chesaro-crăesc acela au fost, ca episcopia aceasta încă așa să se întemeieză ca și alte episcopii. Iară ca subsistenția mult cinstitului părintelui theolog, celui prin maestatea sa resolvăluit, de va vrea aceaiași maestate ca el și mai îndelung se remînă lîngă prealuminatul domnul episcop, de-airilea să se facă ca se nu se dea prilej de svadă și de gîlceavă prealuminatului domnului episcop și mult cinstitului p. theolog între sine, amîndoi se lucre acolo unde se va cuvini. 2. Fiind că prea-nnălțatul împărat s-ar vedea că în cărțile sale cele mai sus zise și diplomatul II leopoldin îl întărește, ca acest diplomat să se pună în execuție și după cererile noastre care le-am dat pîn-acum și la prealuminatul d. episcop și la prea-nnălțata curte, să se tîlcuiască, așișderea vor fi detori și prealuminatul d. episcop și mult cinstitul p. theolog a lucra în locurile sale. 3. Cu umilință se roagă c. cler de prealuminatul d. episcop, ca cu deadinsul se lucre ca mult cinstitul p. theolog se priimească condițiile cinstitului cler, care i s-au pus înainte, supt litera *A*, almintrelea clerul lui nu se poate încredința. 4. Puternicirile mirenilor asupra preoților
388 cele însemnate supt litera *B*, să se îndrepteze, să se oprească / și să se contenească și celor păgubiți toată paguba se li se întoarcă și summa aceaia pe sama mînăstirei să se dea. 5. Să se afle mișlocire ca prin domnii pămîntești sau prin alții, darea cea de ajutorință pentru mînăstire, se nu se oprească sau ori cum să se împedece.

(1. p.) Nicolae Pap de la Beia, al cinstitei legei grecești generariu-vicariu și protonotariul apostolicesc.

(1.p.) Ioann Pap de la Beia, al c. consistoriu assèssor.

(1.p.) Avram Pap, protopopul de la Daia.

(1.p.) Ioann Pap, protopopul de la Bellomir.

(1.p.) Vasilie Baráni, protopopul din Făgăraș.

(1.p.) Popa Mani, protopopul din Tiuriu.

(1.p.) Ladisláv Colúni, protopopul Bîrdeșului cu mai mulți alții, carii s-au iscălit și ș-au pus pecețile.“

Sacadati carele au scris acestea din original, reu au lucrat că n-au însemnat numele tuturor protopopilor carii s-au iscălit la săborul acesta, pentru că el au putut face aceasta. Iară de mine, dușmanii neamului nostru carii numai pentru aceaia au vrut se ne stăpînească, ca se-și ... au ascuns toate, din care puteam scrie pentru folosul neamului, și eu din mîni streine am căpătat și acelea, din care am scris pîn-aci și voiu scrie și mai nainte despre episcopia Făgărașului și mitropolia Bălgradului.

Acum mă întorc la războiul cu turcii, despre care așa scrie Ghebhardi[3]: „În vara din anul 1739 lotharingul n-au putut merge la bătae pentru că au trebuit se meargă în Italia, se între în oblăduirea marelui ducatului Toșcanei sau Hetruriei. După multe vorbe s-au făcut tocmeală ca 30.000 de ruși să se împreune cu 80.000 de nemți. Polonii nu lăsa pe ruși se treacă prin ținutul lor; ci oastea rusească carea era cu feldmareșalul comitul Minnih, învingea pretutindenea și o parte dintr-însa 389 mai pre urmă au și tunat în Moldova / ca să se apropie de oastea chesaro-crăiască ce era supt generarii Vallis și Náiperg. Sultanul au trimis asupra rușilor 300.000 de ostași și asupra nemților 200.000 cu viziriul Aivas-Máhmet carele numai pentru aceaia au remas asupra nemților, ca dîndu-i-se prilej doară ar putea face pace deosebi cu împăratul Carol VI. Oastea nemțească avea slăbiciune dinlăuntru pentru că acești doi generari nu se nărăvea între sine și în lucrurile care le începea încă nu era norocoși. Viziriul se tăbărise la rîul Mórava, dară de-acolo s-au înturnat și au poruncit să se întărească cetatea Croțca. Aceasta comitul Vállis au vrut se o împedece; drept aceaia mai nainte de a sosi la dînsul Naiperg cu armada sa, s-au grăbit la locul acela. Mersul lui cu așa de puțină luare de samă au fost, cît mergătorii înainte s-au băgat într-o vale unde îndată s-au închis de armada turcească și de viziriul și au început a se bate. Armada chesaro-crăească vro cîteva ceasuri era îndărăpt și aripa cea dreaptă ar fi căzut în mînile turcilor, de s-ar fi folosit aceștea cu prilejul.

Mai pre-urmă pe mergătorii înainte i-au agiuns toată tabăra și așezîndu-se pre un munte, de-unde multă stricare făcea turcilor; ci după ce s-au spart și au început a fugi regimentul cel ce apăra tabăra, toată bătaia s-au perdut și nemții au perdut 10.000 de oameni. Duxul din Saxenhildburgháusen au ținut bătaia cu aripa cea de-a dreapta împrotiva turcilor pînă seara tîrziu, și cu aceaia au făcut de nemții s-au putut trage îndărăpt. Tătuși comitul Vallis ș-au perdut inima și dintîiu s-au tras în șanțurile de lîngă Petervaradín, iară curînd dup-aceaia au trecut Dunărea și s-au băgat în niște mlaștini unde i s-au bolnăvit

oastea, şi doară mai mulţi au perit de boală decît de sabia turcilor.
Turcii gîndea că doară el vrea se apere cetatea cea tare a Bălgradului,
390 ci nu numai n-au vrut se facă aceaia, ci arzînd / toate luntrile, podurile
şi lemnele, au făcut de şi oastea sa şi cea din Bălgrad s-au spăriat şi
au desnădejudit. Viziriul numai pentru aceaia îl urma pre el, ca se-l
poată aduce la oarece pace de folos şi nu bucuros au vezut că nişte
ianiciari se şănţuise dinnaintea Bălgradului; dară, după ce au vezut
că oastea chesaro-crăiască au fugit preste Dunăre, însuş el au început
în 26 iulie din anul acesta 1739, a bate Bălgradul şi au trimis 30.000 de
turci se jăfuiască Banatul, pe carii i-au bătut comitul Vallis la Panciova,
dară nu i-au gonit. Comitului Vallis îi încredinţease împăratul lucrul,
ca, de va pune viziriul bune condiţii de pace, se le priimească, iară
oarecare ministru carele nu avea nădejde de îndelungă viaţa împăratului,
i-au şi poruncit ca cît mai curînd se facă pace. Drept aceaia el au
şi trimis pre un colonéll în tabăra viziriului şi au făgăduit că pentru
pace îi va da Bălgradul. Curtea încă era înştiinţată că zidurile Bălgradului
s-au tare bătut şi cetatea nu îndelung se va putea apăra. Drept
aceaia împăratul s-au plecat se facă pace şi fără de ştirea ruşilor celor
şie confederaţi; şi fiind că la aceaia pe generariul Naiperg mai harnic
îl ţinea de cît pe comitul Vallis, lui i-au încredinţat se facă pace cu
turcii; tătuşi au trimis pe generariul Şméttau la tabără se apere Bălgradul
cît va fi cu putinţă şi se îndrepte cele greşite. Generariul Naiperg
în 18 avgust numai pe cuvîntul viziriului, au mers în tabăra turcească
ne-nţelegîndu-se mai nainte cu oastea sa şi cu curtea. Comitul Şmettau
şi commendantul din Bălgrad au înştiinţat pre împăratul că zidurile
Bălgradului sînt întregi şi nu e vreo primeşdie de a-l perde.

Drept aceaia împăratul au poruncit lui Naiperg ca se nu dea Bălgradul
turcilor, ci porunca aceasta s-au ascuns prin comitul Vallis.
391 Iară viziriul se lăuda cu moarte lui Naiperg şi / acesta din sfatul solului
frănţozesc, au şi făgăduit după şepte zile Bălgradul turcilor, stricîndu-i
mai întîiu toate tărimile şi nenştiinţînd mai nainte pre împăratul.
Pacea deplin încă s-au făcut rapede dup-aceaia şi împăratul o au priimit
(în 18 septemvrie din anul 1739), măcar că Ţeara Ungurească prin
aceaia au perdut Bălgradul cu toate tunurile dintr-însul, Ruşava,
Sabaciul, toată Serbia, Valahia pînă în Olt şi Severinul, remînînd
pentru otar apa Dunărei şi a Savului. Bălgradul s-au dat cu totul la
turci în 6 dechemvrie din anul 1739..... Împăratul Carol VI aşa s-au
năcăjit pentru pacea aceasta, de pe generarii Vallis şi Naiperg i-au
pus în închisoare, dară nu i-au putut pedepsi după nevrednicia lor
că au murit mai nainte de a se cerca lucrurile şi a le eşi judecata. Iară
Maria Theresia, fata şi următoarea lui, almintrelea au gîndit despre
generarii aceştea şi i-au slobozit, şi lui Naiperg i-au încredinţat armada
sa.“

Aşişderea scrie Catona[4], La Lande[5], Vindiş[6] şi Biuşing[7].

Despre Valahia scrie preavestitul Enghel[8] precum urmează: „În pacea cea groaznică de la Bălgradul din Serbia, ce s-au făcut în 18 septemvrie din anul 1739, curtea chesaro-crăiască au dat banatul Craiovei îndărăpt turcilor şi cu dînsul cetăţile Pericean şi amîndoao Ruşávele. După pacea aceasta banatul Craiovei iarăș s-au împreunat cu Valahia, dară pentru aceaia au trebuit Constantin Maurocordat se plătească și să îmărească haraciul cu 200 de pungi de bani. El au dobîndit grație de la Poartă și boierilor carii pe vremea războiului fugise în Ardeal.“

Iară Anonymul romănesc [9] zice: „Întru această vreme au luat
Craiova turcii de la nemți; iară boierii cei mai mulți era în Brașău și
împăcîndu-i Constantin Vodă cu turcii, ș-au luat voe de la prințul Lóbcovici
392 și au eșit din țeară. Iară Constantin Vodă / cu dare de bani luînd
Craiova de la turci iarăș supt stăpînirea țerei, au făcut ban Craiovei
pe Matheu Cantacuzenul. După aceasta făcîndu-se pace au făcut refórmă,
adecă schimbare, la toată oblăduirea, și mînăstirilor și boierilor,
obiceaiuri noao; au rădicat toate birurile și dăjdiile ce era pe țeară
și au făcut patru sferturi, ca se dea fieștecarele om într-un an taleri 10.
Iară birurile țerei le-au mai înălțat, adecă ceritul și văcăritul, ci dișmăritul
l-au lăsat după obiceiul vechiu și vămile, după orînduiala de la
Grigorie Vodă; au stricat și veniturile boierilor ce lua de pre afară și
le-au făcut lefe din vistierie; le-au dat robi la sferturi și le-au făcut
scutelnici, au deșchis școale, au făcut orînduieli bune de județe. Țeara
se întemeiase și mergea spre îndestulare, cînd domnii cei măzili au și
mai înălțat darea la Poartă și nevrînd el se dea acea sumă, l-au măzălit.“
Adecă în anul 1741. Vezi și pe generariul Bauer [10], de vrei a
ști mai multe despre reforma aceasta.

Despre Moldova iarăș Enghel [11] scrie așa: „Minnih, feldmarșalul
cel rusesc, în 28 avgust din anul 1739, foarte mare biruință au făcut
asupra turcilor la Stavuceán (în ráia Hotinului). În 31 avgust Hotinul
încă i-au deșchis porțile. În 12 septemvrie Cantemir au mers la Iași,
iară Ghica Vodă, în 10 septemvrie fugise spre Dunără. În 16 septemvrie
boierii și episcopii cei de față în Iași, au jurat credincioșire împărătesei
rusești și au făgăduit că vor avea grijă de ernat și de zăhărea pentru
20.000 de ostași. Fuga lui Ghica Vodă așa de-n pripă s-au întîmplat,
de au lăsat 3 tunuri, multe steaguri, multă muniție și multă zăhărea.
Dádih zice că Cantemir cît au întrat în Moldova, țeara o au socotit ca
a sa și cu amare cuvinte au scris boierilor ca să se scoale se prindă pe
Ghica Vodă și se-l dea muscanilor; ci boierii temîndu-se de pacea de
la Prut de carea încă nu-și uitase, i-au respuns că ei încă nu pot face
aceasta. Drept aceaia mîniindu-se Minnih, că ar fi dat poruncă să se
393 prădeze Moldova. Iară după zisa altora, Minnih / însuș nădejduia că
împărăteasa îi va da lui Moldova. El era să se apuce se bată și Benderul,
cînd pacea cea de năpaste de la Bălgrad și pre împărăteasa rușilor
o au adus se facă pace cu Poarta și se-i întoarcă înapoi Moldova
dinpreună cu Hotinul. Ghica Vodă după aceaia n-au domnit atîta
în Moldova, cît se poată vindeca ranele țerei din războiul acesta venite,
pentru că s-au măzălit în anul 1741 a doaoa oară. După cum scrie
Ráițevici, în anul 1740 Poarta au poruncit de au tăiat capul dragomanului
Constantin Ghica, fratelui lui Grigorie Ghica Vodă.“

Ci într-unele mai chiar scrie Andreiu Volf [12] despre lucrurile acestea zicînd: „Generariul comitul Minnih în 3 iunie din anul 1739 au pornit

cu 75.000 de ostaşi ruseşti de la Chiovia şi venind la marginea Poloniei, au trecut preste Nistru în Moldova; acolo în ráia Hotinului, la satul Stivucean au făcut mare biruinţă asupra turcilor după carea, în 27 avgust, Cálciac-başa i-au dat Hotinul. Un fecior al lui Dimitrie Cantemir Vodă au fost de faţă la luarea Hotinului ca brigadír-generariu. Ruşii în stat ca acela au aflat atunci Hotinul, cît mult au dobîndit dintr-însul, şi între altele au aflat într-însul 150 de tunuri de cioae. Fost-au de faţă la bătaia aceasta întru ajutoriu turcilor şi Grigorie Ghica cu 5.000 de moldoveni dintre carii numai 800 au remas cu dînsul, ceialalţi au trecut la ruşi şi el au trebuit se lase Iaşii, scaunul său. Comitul Minnih după fericita învingere, în 11 septemvrie au mers la Iaşi şi moldovenii s-au închinat împărătesei ruseşti. Ci curînd dup-aceaia au urmat pacea, în noemvrie, şi căpătînd turcii toate înapoi, Minnih cu oastea sa au lăsat Moldova şi au dus cu sine mulţime de greci şi de moldoveni carii se împreunase cu dînsul la întrarea lui în Moldova, şi, necuprinzîndu-se ei în pacea făcută, nu putea aştepta vreo graţie de la turci. Se zice că Minnih în tot războiul acesta au luat de la turci 800 de tunuri şi că
394 au dus cu sine pradă, carea plătea 700.000 de pfúnd şterlíngi (socotind tot şterlingul în doi galbini sau ducaţi). Grigorie Ghica Vodă într-aceaia zăbăvea la Dunăre şi cît au eşit muscanii din Moldova, îndată s-au înturnat la Iaşi şi au domnit pînă în luna lui maiu din anul 1741, adecă 5 ani şi 9 luni, cînd s-au măzălit şi în locul lui iarăş s-au pus Constantin Maurocordat cu a doaoa domnie.“

[1] *Samuel Klain de Szád in Ms. Valachico*, loco ad superiorem annum notato. [2] Ioannes Szakadati in *Ms. Latino*, p. 117—127. [3] Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 410 seqq. [4] Katona in *Epitome chron.* ad h.a. [5] La Lande, tom. V, p. 136. [6] Windisch, S. 474. [7] Büsching, *Magazin*, III, Th. S. 490. [8] Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. II, p. 20. [9] Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. [10] Generalis Bauer in *Mémoires*. [11] Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 301. [12] Andreas Wolf in *Historia Mold.*, tom. II, 177 seq.

CHRONICON DACO-ROMANORUM / SIVE / VALACHORUM / ET / PLURIUM ALIARUM NATIONUM / IN QUANTUM / EAE ITA COMMIXTAE VIXERUNT UT FATA ET RES GESTAE UNIUS ABSQUE ALTERIUS FATIS ET REBUS GESTIS RITE DEDUCI ET EXARARI NEQUEANT, INTRA MULTORUM ANNORUM CURRICULA MAGNO CUM LABORE ET FATIGIO E PLURIBUS AUCTORIBUS EDITIS, DIPLOMATIBUS, MANUSCRIPTIS ET INSCRIPTIONIBUS COLLECTUM ET AD ANNOS AERAE CHRISTIANAE DIGESTUM / PER / GEORGIUM SINKAI DE EADEM / A.A.L.L. PHILOSOPHIAE ET S.S. THEOLOGIAE DOCTOREM, EMERITUM PRIMUMQUE PER MAGNUM TRANSYLVANIAE PRINCIPATUM SCHOLARUM NATIONALIUM GRAECO-CATHOLICARUM DIRECTOREM, EMERITUMQUE IN REGIA UNIVERSITATIS HUNGARICAE TYPOGRAPHIA TYPI CORRECTOREM, ET INTERIMALEM CENSOREM VALACHICUM.*

> Si fuerat molis Romanam condere gentem!...
> Nos documenta damus, qua simus origine nati.
>
> VIRGILIUS APPLICATUS[a]...

Anno 271, ut scribit Paulus Diaconus [1]: „Aurelianus trigesimus, secundus ab Augusto imperator creatus est. Iste genitus patre mediocri, et, ut quidam ferunt, Aurelii clarissimi Senatoris colono, Dacia Ripensi, quae est inter Daciam et Macedoniam, oriundus fuit, vir in bello potens, animi tamen immodici et ad crudelitatem propensioris, quique Gothos in Danubio strenuissime vicit, ditionemque Romanam antiquis terminis statuit.“ E quibus Pauli Diaconi dictis, luculenter patet, Aurelianum Augustum non fuisse Sirmii natum, ut scribit Katona [2], sed in Dacia Ripensi, sive in ea Moesiarum parte, quae postea Dacia Ripensis appellata fuit, quemadmodum dicetur ad annum 274 et sequuturos.

Paulus Orosius etiam [3] sequentia scribit: „Aurelianus expeditione in Danubium suscepta, Gothos magnis proeliis profligavit ditionemque Romanam antiquis terminis statuit. Inde in orientem conversus Zenobiam, quae occiso Odenato, marito suo, Syriam receptam sibi vindicabat, proelii magis terrore, quam proelio in potestatem redegit. Tetricum in Gallia minime sufficientem sustinere seditiones militum suorum scribentemque etiam: Eripe me his, invicte, malis, ac per hoc proditorem exercitus sui, sine labore superavit. Sic Orientis et Aquilonis receptor magna gloria triumphavit." E quibus Orosii dictis clarum est Daciam veterem sub Gallieno Augusto in perpetuum perditam haud fuisse, quod et ad annum 262 adserui.

---

* Manuscris autograf Șincai de 288 pagini, cuprinzînd versiunea latinească a tomului I al *Hronicii Românilor*, întreruptă după anul 1183. La sfîrșitul ms., viza de imprimare: „Retento Manuscripto et 4 Impressis exemplaribus ad Typum admittitur Sign: M. Waradini 6 Maij 1812. Antonius Szerdakely.“ Viza obținută la Oradea-Marea permitea tipărirea lucrării în Ungaria, nu și în Marele Principat al Ardealului.

[a] Traducerea distihului: „Dacă a fost foarte greu să se întemeieze neamul roman,/noi, românii, dăm dovadă din ce izvor ne tragem“ *Virgilius aplicat.* Este parafraza unui vers celebru din *Eneida* (I, 33): „Tantae molis erat Romanam condere gentem“, vers în care este vorba de adversitățile din partea unor zei. Șincai visează aci la unificarea românilor într-un singur stat, idee avansată în acel moment.

[1] Paulus Diaconus, Lib. 10 in *Aurelianum Aug.* [2] Katona in *Synopsi chron.*
[3] Paulus Orosius, Lib. 7, c. 23.

Anno 272, 273. Qvae ex Orosio ad annum praeteritum allata sunt, non omnia tunc accidisse testatur Flavius Vopiscus [1]; Gothi enim anno praeterito et praesente 272 victi sunt ab Aureliano Augusto, Zenobia quoque anno 272 redacta fuit in potestatem; Tetricus vero anno 273 superatus *fuit, testibus etiam Calvisio* [2] *et* Katona [3].

[1] Flavius Vopiscus in *Aurelianum Aug.* [2] Calvisius in *Opere chronologico.*
[3] Katona in *Synopsi chron.*

Annus 274 est annus ille signatus, qui magnam inter me et Directorem Scholarum Nationalium Romano-Catholicarum in Transylvania, Iosephum Carolum Eder controversiam excitaverat: Eder enim *Crisim* in *Instantiam Valachorum Tranniam incolentium*, quam hi Augusto 44 Leopoldo II, anno 1791 porrexerant, edidit, in qua *Chrisi* / probare nititur, Daco Romanos modernos non esse genere Romanos, sed colluviem barbarorum; ait enim Coloniam Romanam, quam Trajanus traduxit in Daciam veterem, per Aurelianum Augustum hoc anno translocatam fuisse in partem Moesiae inferioris, et superioris atque Dardaniae, quemadmodum scribunt: Flavius Vopiscus [1], cujus adpromissa ad annum 262 verba ista sunt: „Qvuum vastatum Illyricum, ac Moesiam deperditam videret (Aurelianus Aug.), provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae duas Moesias dividit." Eutropius [2], Paullus Diaconus [3], Sextus Rufus [4], Calvisius [5], Brietius [6] atque alii.

Qvod Imperator Aurelianus, contra Persas iturus, Legiones et partem Coloniae Trajani e Dacia veteri hoc anno eduxerit, et ad dextram Danubii collocaverit, ego quidem non nego, sed integram coloniam eductam fuisse etiam non concedo, nam, ut luculenter argumentatur Sarnicius [7], major pars Colonorum Romanorum fuit addicta agriculturae (quemadmodum patet ex iis, quae ad praecedentes annos et praesertim ad 105 et 106 allata sunt), quam tam facile post tantum temporis intervallum, quod Trajanum inter et Aurelianum effluxit, deseruisse, credibile haud est. Qvodsi argumentum istud nimis inerme videbitur, in sequentibus de tempora in tempus demonstrabitur, Romanos constanter dominatos fuisse etiam ad sinistram Danubii usque dum Bulgari advenerunt anno 679. Vide etiam *Dialogum*, quem *de origine Daco Romanorum* conscripseram.

E parte Coloniae Trajani, quae in Dacia veteri remansit, et e Romanis, quos Crumnus, Bulgarorum rex, trans Danubium locavit, ut dicetur ad annos 812, 813 et 814, orti sunt postea omnes Daco-Romani sive Valachi, qui a sinistra Danubii sitas incolunt provincias; e parte vero Coloniae quam Aurelianus Augustus in novam Daciam transtulit et ex iis Romanis, quos Constantinus Magnus traduxit in Thraciam, Macedoniam et Thessaliam, nati sunt, quos postea Graeci Blachos sive Vlachos[8], Kotzo item et Kuzo Vlachos[9] vocarunt, posterior autem aetas Czinczaros (nescio qua de causa, nisi forte quod *c* ante *e* et *i* non more Italorum *tse* et *tsi* , sed Hungarorum *cze* et *czi* 45 enuncient) appellitat[10]: Plane ita, quem admodum/ appellati sunt ii Daco-Romani, qui a Sinistra Danubii sunt primum Romani[11], tum Abotriti[12], postea Comani et Pacinacitae[13], demum Montani seu Transalpini, Moldavi, Marginales, Mocani et Fraterculi[14], verum quocumque nomine vocitati sint, et vocitentur, omnes hi genere et natione Romani sunt, prouti probant natura, lingva et consvetudines eorum, egoque ad sequentes annos uberius demonstrabo, modo quippe transeo ad describendam novam Daciam. Itaque:

Dacia nova, quam Aurelianus Augustus fundavit, testantibus Flavio Vopisco, Sexto Rufo et Eutropio[15], sita fuit a dextra Danubii in una parte Moesiae inferioris in altera Moesiae superioris et in tertia Dardaniae et divisa in duas distinctas provincias, scilicet in Daciam Ripensem et in Daciam Mediterraneam. Dacia Ripensis, quam solus Danubius separabat a Dacia veteri, extendebatur penes littus Danubii, regebatur a viro Consulari, pluresque in se comprehendebat civitates, quarum Metropolis erat Ratiaria[16], quae modo Arezar nominatur[17], vel Nicopolis Bulgariae[18]. Dacia Mediterranea erat longinquior a Danubio versus Dardaniam, rursusque a Consulari regebatur, cujus Metropolis fuit Sardica[19] vel ideo celebris, quod inibi anno 346 Synodus celebrata fuerit. Nunc Triadicza nominatur[20]. Errant igitur ii, qui Daciam Mediteraneam Transylvaniam fuisse dicunt.

---

[1] Flavius Vopiscus in *Aurelianum.* [2] Eutropius, Lib. 9. [3] Paulus Diaconus Lib. 10. [4] Sextus Rufus in *Breviario rer. Romanarum.* [5] Clavisius in *Opere chron.* [6] Brietius in *Chronico Univ.* [7] Sarnicius de *Rep. Goth.*, Lib. 4, c. 5. [8] Choniates, Lib. 1, de *Isacio Angelo.* [9] Cantacuzenus, Lib. 3, c. 52. Anna Comnena, *Alexiados* Lib. 5. Zonaras, Lib. 18, nro. 23. [10] Usus. [11] Authores sub quatuor prioribus numeris citati. [12] Eginhardus ad ann. 824. Lucius Dalmata, Lib. 1, c. 15. [13] Zonaras, Anna Comnena, Cantacuzenus, ll.cc. et Gregoras. [14] Usus. [15] Vopiscus, Rufus et Eutropius, ll. cc. [16] Hierocles in *Notit. imperii Orient.* [17] Hofmannus in *Lexico.* [18] Niger in *Geogr.* [19] Hierocles, l.c. [20] Bruzen *Dictionario.*

Anno 275. Rectene an male egerit Aurelianus Augustus, dum Legiones et partem Coloniae Romanae in novam Daciam transtulit,

ut ostensum est ad annum praecedentem, quaesitu opus non est, illud
46 notare hic sufficiat, quod Daco-Romani qui a sinistra / sunt Danubii
et praesertim illi, qui Transylvaniam incolunt, tanquam magis oppressi, hodiedum Aureliani meminerint et luctuose canant, vel maxime circa festa nativitatis domini nostri Iesu Christi: „*Haj*, *Lerum Doamne*!" Heu, Aureliane Domine!

Posteaquam negotia Daciarum bene ordinasset et familias, quas transtulerat, ita collocasset ut nihil mali a barbaris metuendum haberent, donec reverteretur, Aurelianus Augustus assumtis secum Legionibus hoc anno contra Persas movit, et Heracleam Thraciae perveniens fraude liberti sui, Mnesthei, occisus est in loco, qui novum praesidium dicitur, ἔν τῷ καίνῳ λεγομένῳ φρουρίῳ [1], circa 20 Martii [2], postquam imperasset annos 5, menses 4, dies 20[3]. Aurelianus haud fuisset malus Imperator, si prima imperantium dote clementia non caruisset et nonam contra Christianos persecutionem non decrevisset. Sexto post Aureliani caedem mense ab Senatu dictus est Augustus M. Claudius Tacitus [4].

---

[1] Georgius Syncellus, p. 385. Zonaras, Tom. I, p. 637. [2] *Katona in Synopsi Chron.* [3] Eccardus in *Corp. Hist. medii aevi.* [4] Katona, l.c./ ...

108 **Ann. 448.** Attila, qui antea solam Daciam veterem et Pannoniam e provinciis Romanis constanter possederat, quum admodum ad annum 445 annotavi, praeterito anno etiam Daciam novam occupavit, hoc est totam coloniam Trajani sibi subjecit. Hoc vero anno rursus legatos misit ad Theodosium II, quam legationem ita describit Priscus Rhetor [1]: „Edecon, vir Scytha, qui maximas res in bello gesserat, venit iterum legatus cum Oreste. Hic genere Romanus Paeoniam regionem ad Saum sitam incolebat, quae ex foedere inito cum Aëtio Romanorum occidentalium duce, barbaro parebat. Itaque Edecon palatium admissus imperatori litteras Attilae reddidit, in quibus de transfugis non redditis querebatur, qui nisi redderentur et Romani a colenda terra abstinerent, quam bello captam suae ditioni adjecerat, ad arma iturum minabatur. Ea vero secundum Istrum a Paeonibus ad Novasque usque Thraciae, in longitudinem extendebatur. Latitudo autem quinque (non quindecim) dierum itinere erat. Neque vero forum celebrari, ut olim, ad ripam Istri, sed in Naisso, quam urbem a se captam et dirutam quinque dierum itinere expedito homini ab Istro distantem Scytharum et ditionis limitem constituebat. Legatos quoque ad se venire jussit controversa disceptaturos non ex quolibet hominum genere et ordine, sed ex consularibus illustriores, quos mittere libuerit, quorum excipiendorum gratia in Sardicam descenderet."

E tota hac Prisci Rhetoris, qui ipse etiam legatus fuerat cum Maximino Consulari, narratione colligere potes, Attilam hocce tempore totam Daciam novam cum ambabus Moesiis et cum Dardania, praeter Daciam veterem et Pannoniam caeterasque trans Nistrum versus aquilonem sitas provincias, possedisse.

Dictum est ad annum 431 quod tertia Oecumenica Synodus /
109 Ephesina Dorotheum Marcianopolitanum degradaverit propter Nestorianismum, nunc in memoriam revoco quod eadem S. Synodus loco Dorothei constituerit Saturninum, quem eodem anno Plintha Magister militiae introduxit in sedem metropolitanam [2], sed non diu eam tenuit, ejectus a suis auditoribus quia docebat omnia ea, quae Christus Dominus qua Homo passus est, sensisse etiam qua Deum [3]. Interea Saturninus diu ejectus manere non potuit, praesenti enim 448 anno, quando Eutyches prima vice haereticus pronunciatus est, Synodo Constantinopolitanae adfuit, suoque ordine primus Episcoporum, qui aderant, interlocutus, Synodi sententiae subscripsit: Σατυρνῖνυς, Ἐπίσκοπος Μαρκιανυπόλεως. [4] Marius Mercator [5], qui hoc anno scribebat contra Nestorianos et Eutychianos, etiam tradit quod Timotheo, Archiepiscopo Tomitano, successerit Ioannes, qui paulo prius obierat, quam Marius scriberet suum opus, quemadmodum scribit Lequien [6].

---

[1] Priscus Rhetor in *Libro de Legationibus*. [2] Dorotheus in *Epistola ad Clerum Constantinopolitanum*. [3] *Collectio Synodica* Irenaei Tyrii, cap. 117. [4] Lequien in *Oriente Christiano*, T. 1, p. 1219. [5] Marius Mercator in *Libro contra Nestorianos et Eutychianos*. [6] Lequien, l.c., p. 1215.

Ann. 449, donec Edecon, legatus Attilae, Constantinopoli moram traxit, Chrysaphius, minister Theodosii II, eo artes suas convertit, ut eum pecunia corrumpere possit, quo Attilam Dominum suum, quoquo modo e medio tollat; sed Edecon reversus ad Attilam cum legatis Theodosii, Maximino consulari et Prisco Rhetore, technas Chrysaphii ei aperuit. Qvapropter iratus Attila Bigilam hujus rei conscium capi curavit, nec prius dimisit, quam 100 libras auri solvisset. Legatos autem imperatoris multo tempore in sui praesentiam non admisit, postea tamen eos frequentioribus conviviis excepit et facta cum Theodosio II pace, multos captivos absque ullo pretio dimisit. Ita enarrat ista Priscus Rhetor [1], qui haec etiam addit: „Dimisso consilio (quod nostri causa celebraverat Attila), ab Onegesio (primo ejus ministro) precibu contendimus ut Syllae uxori et ejus liberis, qui in expugnatione urbis Ratiariae (anno 446) una cum matre servituti mancipati fuerant, libertatem restitueret. Et vero ab his liberandis minime abhorebat sed eorum liberationem magna pecuniae summa emptam volebat. Itaque nos eum supplices orare et obtestari ut habita eorum pristinae fortunae
110 ratione praesentis / calamitatis commiseratione commoveretur. Ille mulierem pro quingentis aureis liberam abire sivit et ejus filios dono ad imperatorem misit.“

Ex ultimis his Priscis Rhetoris verbis facile perspicere potes inter Trajani colonos fuisse etiam e primariis Romanis; quis enim nescit quid Sylla Romae fuerit? Iter legatorum Maximini et Prisci usque ad Attilam non describo, sed illud tibi legendum relinquo apud eundem Priscum et apud Pray [2], qui illud etiam ostendere nititur, quo in loco fuerit aula Attilae.

Eodem hoc anno celebrata fuit Synodus Constantinopoli sub Flaviano ejusdem urbis Patriarcha adversus Eutychem, in qua Synodo aderat Alexander, Archiepiscopus Tomorum, successor Ioannis, qui Alexander subscripsit etiam quartae Synodo Aecumenicae Chalcedonensi [3]; Secundinus item Episcopus Novarum [4], civitatis Daciae Ripensis, de qua ita scribit Procopius [5]: „Ab urbe Viminacio porro pergentibus (deorsum) munitiones tres in ora Istri occurrunt: Picnus, Cupus et Novae, quarum et fabrica et nomen in una turri ante consistebant. At nunc Iustinianus Augustus tot tantaque aedificia ac propugnacula illis adjecit locis, ut ea non inani urbium titulo et dignitate insignierit."

---

[1] Priscus Rhetor in *Libro de Legationibus*. [2] Georgius Pray, in *Annalibus veterum Hunnorum*. [3] Lequien in *Oriente Christiano*, Tom. I, p. 1215. [4] Idem Lequien, l.c., p. 1221. [5] Procopius *de Aedificiis*, Lib. 4, c.6.

TEMEIURILE GRAMATICII ROMÂNEŞTI*

1/ ## PROLÔG

Alţii au obicinuit a pune la gramatecă întru întii părţile voroavei şi în urmă a spune pentru letere şi dreapta scrisoare. Dar noă ni s-au părut mai bine a fi, ca să începem fireşte, căci firea ne arată ca întii să dăm glas din gură, apoi să împreŭnăm osăbite glasuri spre alcătuirea unui graiu, iar înşirînd graiurile unul cu altul, în urmă să vorbim. 1v Aşaş' / este (îmi pare) şi la scrisoare: întii să cunoaştem slovele, care sînt semnele a deosăbite glasuri, ápoi să vedem cum să împreună spre formarea unui cuvînt şi deacă vom şti aceasta, apoi să vedem cîte feliu de cuvinte sau graiuri sînt, şi în urmă, ápoi să cercetăm cum din osăbite graiuri să face voroava omenească. Pentru aceasta am socotit la partea de întii să scriem pentru slove şi dreaptă lor pronunţie şi scrisoare, fiindcă din slove să alcătuesc cuvintele, la partea a doao să scriem de graiuri sau cuvinte din care să alcătuieşte voroava, la a tria parte să spunem în ce chip să înşiră aceste, spre alcătuirea voroavei [a]./

2 ## Partea 1-tîiu

PENTRU ORTOGRAFIE

PENTRU SLOVELE OBICINUITE LA ROMÂNI

§ Leterele sau slovele cu carele scriu astăzi românii sînt împrumutate de la sloveni şi sînt aceleş' care le-au izvodit S. Chiril, mare apostolul slovenilor, pentru dînşii. Dintru aceleş românii au ales pentru limba sa cele aice următoare:.../...

---

* Manuscris autograf I. Budai-Deleanu, de 96 file, conservat în prezent la BARSR, sub nr. 2425.

[a] Teoria lui Deleanu are în vedere *emisia*, nu *recepţia* vorbirii, care începe cu împărţirea şirului vorbirii în unităţile semnificative (fraze, cuvinte, foneme). Ordinea este însă perfect justficată pentru calea *scrisă* a comunicării, unde este necesar a şti mai întîi valoarea semnelor. De altfel ordinea *fonetică*, *morfologie*, *sintaxă* adoptată de Deleanu, este cea general acceptată ulterior, în tratatele de gramatică.

12v *Seamnă II*, cum că leterele ѹ, ѣ, ъ, ю, ы, ѧ, ѫ, ѡ, după bună rînduită ortografie să pot scoate afară cu totul din alfabetul romănesc illiricesc, fiindcă în loc de ъ, să poate pune ȣ, precum cere firea limbii, iar ѣ, care nu este alta fără un ʹ, cu oxie sau lung, să poate pune cu є́, iar în loc de ю, să poate pune їȣ, precum și în loc de ы, să poate pune їа, în loc de ѧ, — їє, sau їєа, iar în loc de ѫ, să să pue. ·ѱн. În urmă, în loc de ѹ, — un ȣ, și pentru un ѡ, un о, etc. [a]/

13

§ PENTRU SLOVELE LĂTINEȘTI CARE S-AU ÎNTREBUINȚAT LA LEXICON, ADECĂ PENTRU ORTHOGRAFIA ROMĂNEASCĂ ADEVĂRATĂ

Vrut-am să arăt temeiurile gramaticii românești cu acesteși slove obicinuite la români, ca să fiu înțăles mai de cătră mulți, cercat-am în tot chipul, dar prin ispitire delungată am rămas încredințat că nu este putință de a aduce limba românească la regule gramaticești, de o vom scrie cu leterele slovenești[b]; pentru aceasta, fiind silit de o parte, ca să tălmăcesc cuvintele românești, la lexiconul ce am izvodit, nu numai cu aceste slove pentru români, dar' și cu slove lătenești pentru hatirul streinilor carii nu cunosc aceste slove a noastre, am socotit depreună să dau aici și tălmăcirea acelor slove lătinești și să așez /
13v ortografia și acestora. În urmă, văzînd că după această orthografie să desleagă toate îndoielele ce s-au ivit până acum la gramaticele românești, ba așa să pot așeza regule, cît pare că această ortografie este una hotărîtă din fire, pentru limba românească, m-am îndemnat a tălmăci temeiurile gramaticii mele, cu slove lătinești, cu atîta mai vârtos, că această parte a lexiconului, adecă tomul I, este mai cu samă alcătuită pentru ardelenii noștri, și a românilor care să află supt împă-
14 răția Austriei, care acum de multă vreme a început la scrisorile / sale private a trebuința scrisoarea cu slove lătinești[c]. Dar nimene nu au covîrșit până acum toate regulile ei; era și cu anevoie, fără de lexicon, a săvîrși un lucru ca acesta, dar cu prilejul lexiconului s-au putut face cu mult mai lesne, căci acolo se află toate cuvintele scrise, nu numa cu aceste slove, dar și cu lătinești și fieștecare avînd vreo îndoială va putea căuta la acelaș lexicon.

Ceaialaltă parte a neamului românesc care să află în prințipaturile Moldovii și a Ugrovlahiei, deacă vor avea să să folosească cu acest

---

[a] Propunerile de reducere a numărului literelor alfabetului chirilic, care cuprindea și semne de prisos, pentru români, sînt frecvente în epocă (vezi proiectul lui Prale, amintit în *Prefața* Psaltirei sale, p. 199, vol. III). În prima jumătate a secolului al XXI-lea s-au și efectuat diverse reduceri urmate de înlocuirea unor litere chirilice cu corespondențe latine (alfabetele de tranziție), pentru a se sfîrși cu adoptarea definitivă a alfabetului latin.

[b] Argumentul principal al savanților *Școlii ardelene* pentru înlocuirea literelor chirilice (alături de afirmația că sînt urîte).

[c] Relatare importantă, corespunzînd realității, care dovedește că introducerea alfabetului latin era o necesitate simțită nu numai de savanții cu pregătire în limba latină.

lexicon, nu vor avea drept a ne imputa doară vreo înoire în limbă,
14v cu atîta mai puțin, cu cît, precum această/ parte de lexicon nu este
hotărîtă pentru acele prințipaturi, ci pentru acele va fi a doa parte.
Măcarcă, de s-ar împrotivi cineva cu de adinsul asupra scrisorii cu slove
lătinești, nu ar avea cuvioase pricini, fiindcă pentru streini am trebuit
să tălmăcesc cuvintele și cu slove străinilor cunoscute, adecă lătinești
care s-au primit de la toate neamuri europești. Iar, prin aceasta nu
s-au făcut strîmbătate românilor, fiindcă sînt la același lexicon tot
aceleși cuvinte tălmăcite și cu slovele lor. Însă afară de aceasta, împrotiva
acelora ce doară ar cărti asupra slovelor lătinești, deacă ar fi
locul aici, multe foarte aș avea să răspund.

15 Dovedire-aș că slovele care le/zicem noi slovenești, tocma așa să
lovesc cu firea și făptura dinlăuntru a limbii românești, ca și cele
turcești, căci dacă vom vrea să o silim, o vom putea scrie și cu slove
turcești, tocma așa ca și cu slovenești. Însă întrebare este, oare cum
să va lovi cu cele alalte proprietăți a limbii? fiindcă fiește care limbă
are ale sale. Deacă să ar fi aflat aceste slove, cu care au scris românii
pănă acum, însuș și sîngur pentru limba românească, nu mă îndoiesc
cum că însuș' la izvodirea și alcătuirea lor, să ar fi băgat de samă ca
să fie potrivite cu făptura limbii și cu mutările cuvintelor, după regulile
gramaticii. Dar, fiindcă acele slove s-au aflat pentru limba slovenească
15v care atîta este de parte, întru toate/proprietățile sale, de limba românească,
precum este cea nemțească de lătinească, pentru aceasta, cum
putem cu cuvînt a socoti că aceste slove hotărîte pentru o limbă străină,
să fie ajungătoare și la limba noastră? Iară, că au fost primite la limba
românească, aceasta nu dovedește nici vrednicia, nici ajunsia lor;
aceasta primire au fost anevoiață trebuință și o tîmplare destul de
jelnică pentru limbă, căci să poate zice că pe jumătate ar fi mai întreagă
limba, să nu să fie tîmplat aceasta[a]. Avut-au românii un feliu de
scrisoare, mai nainte de a primi leterele slovenești? și ce feliu? De
bună samă nu putem hotărî, fiindcă nu avem nice o dovadă la mîna.
Deci, în zădar zic unii cum că păn'în zilele lui Alexandru vodă cel Bun,
16 prințipul Moldovlahiei,/ar fi ținut românii slovele strămoșilor săi, adecă
cele lătinești, căci nearătîndu-ne măcar cît de mică scrisoare de pe
acele vremi, nu sîntem datori să credem, și măcar nice putem tăgădui
cu totul, dar nice a primi ca un lucru adeverit să cuvine omului ce
caută adevărul. [b] Acele fie cum cine vrea, dar eu voi scrie gramateca
de preună și cu slove lătinești și vrînd să arăt neajungerea scrisorii
slovenești la limba românească, voi aduce la locurile sale, nerăzbătute
dovezi.

---

[a] Argumentul că alfabetul chirilic nu a fost adaptat limbii noastre este singurul, căci altfel orice limbă se poate scrie cu orice alfabet, dacă i se aduc modificările necesare. Cît privește afirmația că introducerea literelor chirilice este cauza modificărilor limbii, ea nu este adevărată. Valabil rămîne avantajul care decurge pentru români din adoptarea alfabetului latin prin faptul că de același alfabet se folosesc majoritatea limbilor Europei.

[b] De remarcat poziția obiectivă, critică a lui Deleanu față de alți autori, care luau drept bună, chiar fără dovezi, afirmația că pînă la Conciliul de la Florența românii ar fi scris cu litere latine.

Slovele deci, care s-au ales să slujească la ortografia cu leterele
lătinești, sînt precum urmează:
A, *a*, *B*, *b*, *C*, *c*, *Ç*, *ç*, *D*, *d*, *E*, *e*, *F*, *f*, *G*, *g*, *H*, *h*, *I*, *i*, *K*, *k*, *L*,
16v *l*,/*M*, *m*, *N*, *n*, *O*, *o*, *P*, *p*, *Q*, *q*, *R*, *r*, *S*, *s*, *T*, *t*, *U*, *u*, *V*, *v*, *Y*, *y*,
X, < *x*, *Z*, > *z*, dintru care *k* și *x* să vor întrebuința numai la
cuvinte străine./...

18v *Ç*, *ç*. Acest feliu de *ç*, cu codiță, nu să află la latini și s-au luat
la alfabetul nostru, numai pentru multe cuvinte străine, care nu să
pleacă după regulele slovelor lătinești și are pronunția ca și *ţ*, *v*, la
sloveni, *z* la ghermani, sau *tz* scriind cu slove lătenești. Românii de
preste Dunăre grăesc *c*, înainte de *e* și *i*, *nu ca noi*, *cu ci*, ci cu *ţ*, și
în loc de *ce faci*, ei zic *ţe faţi*, adecă slove lătinești *çe façi*. Acest
c să va obicinui la toate cuvintele ce au întrat în limbă de la străini,
precum: *çapa* cetește цапа *çoll*,/cetește цол, *çipare* cetește ципаре etc./...

22 *Seamnă*. Precum se au luat aminte de multe ori, că limba română-
nească, de cum au fost stricată, fiind atîte veacuri între neamuri străine,
dar încă s-au străinat și mai mult cu luarea leterelor slovenești, fiindcă
alcătuitorii alfabetului românesc au luat la scrisoare limba cea mai
stricată a norodului și au întocmit slovele, după obiceaiul gloatei care
și acum almintrele grăește, adecă pronunţază multe letere [a]; precum
au luat și pronunţarea vocalei lătenești *e*, care norodul în multe locuri
îl grăiaște ca și *i*, și așa l-au și scris. Spre pildă: românii cei vechi zicea
22v *veratec*, *tomnatec*,/ *locure*, iar cei de acum zic *văratic*, *tomnatic*, *locuri*.
Am auzit și pre unii moldoveni vorbind și mai toate cuvintele ce să
fîrșesc cu *e*, pronunțîndu-le cu *i*, precum, în loc de *este*, *venire*, *fire* etc.,
esti, *veniri*, *firi* etc. Însă noi care vom să aducem limba la oareșcare
regule, nu putem să urmăm acestui obiceaiu, ci mai vîrtos trebue să
scriem cuvintele cu acele letere și vocale, cu care s-au scris la latini,
de unde au purces, măcar că obștea va rămînea pe lîngă obiceaiul său;
iar străinii să vor învăța mai lesne a grăi cu slovele noastre și vor fi
mai bine înțeleși de către noi. Cu un cuvînt, la alcătuire lexiconului
23 au trebuit să să aleagă acea/orthografie care să fie stătătoare și nu
poate alta fi stătătoare, deacă nu va fi scoasă dinlăuntrul firii limbii
și din așazămîntul ei. Pentru aceasta, tocma să pronunțeze cineva *e*
tot întrun chip, precum este scris, la toate cuvintele pre unde să va
întrebuința, totuș nu va sminti și va fi înțăles de către toți, căci toate
acele luări aminte s-au pus numai ca să să cunoască idiotismul românesc
29 și obiceaiul de obște./... *N*, *n*. Nainte de *a*, *e*, *o*, *u*, trebue să să grăiască ca și *n* sau *naș*, precum și la alte neamuri. Dar înainte de *i* cîte

---

[a] Iată cauza adevărată pentru care alfabetul chirilic nu este considerat bun: cu el nu se poate construi o ortografie etimologică, cît mai aproape de latină, cum ar fi dorit savanții ardeleni. Deleanu uită că, în momentul în care a fost introdusă scrierea chirilică, nu exista o altă limbă (cea literară, în speță) alături de „limba cea stricată a norodului". Departe de a constitui un rău, aflabetul chirilic fonetic nu a permis crearea unei prăpăstii între limba vorbită și cea scrisă. Argumentul ușurării, accesibilității învățării limbii române de către străini prin introducerea alfabetului latin, nu este, desigur, esențial, deși trebuie recunoscut că scrierea nelatină este o dificultate importantă pentru străini în învățarea unor limbi de circulație ca araba, chineza, rusa.

odată, deacă nu va fi îndoită, amuțește, adecă nu să grăiește. Această
regulă măcar că să arată întru multe cuvinte, totuși eu nu voiu să o
fac de obște, pentru că avem o țărișoară în Ardeal, ce să zice Țară
Hațegului, unde românii grăiesc *n* acest, mîncat de ceialalți, și pentru
aceasta am socotit că, după dialectul acesta, la limba cea învățată
să să scrie și să să pronunțeze *n* pretutindene, lăsînd voie la alții întreagă,
deacă vor vrea, să-l grăiască, iar de nu, să nu-l grăiască; adică, noi
am scris pănă acum *vie*, adecă locul unde crește și să face vinul, iar
ardeleni mai sus numiți zic *vinie*, deci cu slove lătenești trebue să să
30 scrie *vinia*, însă/care va vrea, să grăiască după dialectul său, adecă
ori să grăiască acel *n*, sau să nu-l grăiască [a]. Așa este cu verbele *țiiu*,
viiu, *puiu*. Aceste să vor scrie lătenește: *eu punu*, *tu puni*, *el pune*,
iar nu *eu puio*, *tu pui* etc., căci așa nu s-ar ști, ori vine de la *puiez*, adecă
eu puiu, *pulio*, sau de la *punu*, *puno*. Așijdere *eu tieno*, *tu tieni*, nu eu
țiiu, tu *ții*, și eu *veno*, tu *veni*, nu eu *viiu*, tu *vii*, ca să să osăbească de
viețuiesc. Și fiindcă puține-s foarte de aceste cuvinte, nu vom să așezăm
regula aceasta: ca *n*, *înainte de i*, *să nu să grăiască*, ci mai vîrtos ca la locurile
unde s-au obicinuit a nu să grăi, să să grăiască, adecă, pentru îndreptarea
limbii și buna orthografie, încai să să scrie măcar că nu să va grăi [b]/...

35v *U*, *u*. Să grăiaște ca și *uc* la sloveni,/*u* la latini și la ghermani,
precum *lupu*, cet., *lupu*, *bunu*, cet., *bunu*, etc.; numa trebue a lua aminte că
românii au un obiceaiu, că *u*, pus la sfârșitul cuvintelor, îl grăesc numa de
jumătate, adecă îl înghit de jumătate, ca și *i*, și *o*, cum am zis mai sus.../...

60 *b)* Cum că rău foarte au socotit unii tălmăcitori a gramaticii romȏnești[c]
zicînd că numele românești să sfârșesc în consoană, căci luînd sama
bine la firea cuvintelor și a limbii noastre, vom afla că nice un nume
românesc poate să sfârșască în consoană, *una*, că limba românească
vine de la lătinească; numele lătinești fîrșesc în *us*, dar noi lăsăm acest
s, deci rămîne *u*, precum nu zicem *Petr*, ci *Petru*, nu zicem *astr*, ci *astru*,
60v nici zicem *domn*, ci *domnu*; *a doao dovadă* este cum că numa norodul
s-au obicinuit a mînca vocalea cea de pe urmă, dar la scrisoare tot de
una au remas,/ce s-au obicinuit a să pune la fîrșitu cuvintelor, dar
nice au fost alta acel ь, adecă *ioruț*, fără ȣ sau jumătate de ȣ [d]. Aceasta

---

[a] Spre deosebire de alți savanți ardeleni care aduceau ca singur argument al scrierii etimologice referirea la latină, Deleanu caută justificări în dialectologie și în istoria limbii române înseși, invocînd totodată *motive* de ordin morfologic (păstrarea unității formei cuvîntului în cursul flexiunii) și fonologic (păstrarea formelor arhaice pentru evitarea *omofoniei*, pe care limba a evitat-o prin folosirea sufixului *-ez* la unele forme verbale).

[b] Deleanu este deci împotriva literelor *parazitare*, *introduse* numai în scris din motive etimologice, dar nepronunțate. Impunerea în pronunție a unor sunete dispărute, dar care continuă să se *scrie*, *deși artificială*, s-a petrecut uneori (vezi repronunțarea unor consoane finale în franceză, sub influența scrierii).

[c] În sistemul său ortografic, cu litere chirilice, Deleanu scrie adj. *românesc — ească*, cu *ă* sau ȏ. De exemplu, *chiar în titlul acestei* lucrări: Temeiurile gramatici romȏnești; însă *român* scrie cu *ă* semnul chirilic ѫ. Știe însă că forma moștenită este *rumân<rumăn*.

[d] *În timpul* lui Deleanu *-u* final nu amuțise complet (dialectal el se mai păstrează pe alocuri și astăzi). Deleanu pledează însă *pentru menținerea* lui pentru a obține la toate masculinele o temă în vocală, la care să se adauge articolul *-l*, căci altfel, după autor, în cazul lui *tată -tatăl*, articolul a fi *-l*, iar în cazul lui *urs -ursul*, articolul ar fi *-ul*. În realitate *urs* are la cazurile celelalte de la singular tema *ursu-*.

putem chiar vedea la cele doao nume, *Petru* şi *astru*, care le pronunţază
şi norodul, fiindcă pentru greutatea pronunţii nu le poate lepăda, ci
caută să le grăiască [a]; să arată aceasta, şi cu alt prilej, cînd adecă
vorbim fără articulul hotărîtoriu şi după *nume* vine un pronume sau
alt cuvînt ce să ţine de acel nume, adecă nu zicem *cal* tău, *văr* tău, ci
calu tău, *văru* mieu, precum nu zicem *sor* ta, ci *soră* ta, sau *tat* tău,
ci *tată tău.* [b] *A trie dovadă* este că adiectivele care să împreună cu nu-
63 mele în 8 bărbăteşti / încă primesc la fărşitul lor aceaiaş vocale, pre-
cum numele adiectiv mai sus arătat, *aspru* şi *albastru*, căci zicem *piatra
aspră* şi *păr aspru*, *văpsală albastră* şi *postav albastru*, dar ce-i mai mult,
din adiective să fac substantive, cum vom vedea la locul lor. Zicem
adecă *frumosul*, *latul*, *grosul*. Deci, deacă nu s-ar zice *frumosu*, ci *frumos*,
atunci ar trebui să să facă substantivă *frumoslu*; de unde unii văzînd
aceasta şi ori neprecepîndu-să, ori nevrînd a să precepe, au pus un
articul care nice o dată nu să loveşte cu firea limbii româneşti, adică
au zis că *ul* este articul, dar fiind că de-acolea să au scornit altă greu-
tate cu unele nume, la care nu să poate înghiţi acel *u* de pe urmă, cum
63v s-au înghiţit la altele, căci alminterea nu s-ar/putea pronunţa, precum:
rîu, *grîu*, *brîu*, *rău*, ş. alt., unde deacă să ar pune articulul *ul*, ar trebui
să scrie numele fără articul *grî*, *rî*, *ră*, sau cu articul *grîuul*, *rîuul*, *răuul*,
etc., deci vrînd ei să încungiure această greutate, au aflat alt articul,
adecă *l*, dar nice o regulă nu ne au dat, cînd trebue a să pune *ul* şi
cînd *l* [c]. *În urmă*, deacă vom arunca acel *u* fîrşitoriu a numelor bărbă-
teşti , împrotiva tuturor regulelor gramaticeşti şi a firii limbei romă-
neşti, atunci ne vom băga la mii de mii de încurcături, din care nu
vom putea eşi fără mii de regule şi esţepţii şi cu toate acele încă nu
vom putea da regule pentru declinaţiile numelor. Să să ia amînă gra-
matica [d] lui Molnar, unde el arată cum să face numărul multoreţ din
singureţ, şi va pierde tot gustul de a învăţa cîndva gramateca.../...
74v Aşa au trebuit să socotească şi răpăusatul Molnar şi dum. Radu
Tempea şi alţii ce au alcătuit gramatici româneşti până acum. Şi aşa

---

[a] Exemplele luate nu sînt bune, pentrucă *muta cum liquida* (oclusivă + *l* sau *r*) nu se poate realiza în finală în româneşte, fără un sprijin vocalic, în timp ce consoanele simple sau alte grupe de consoane sînt posibile (cf. *prost*).

[b] Deleanu face aici o confuzie: din cauză că popular articolul *-l* a căzut, el consideră că în cazuri cum sînt *calu-tău*, *văru-tău* avem a face cu forme nearticulate. În realitate ele sînt articulate, articolul fiind aici *-u* plin (cf. *vaca ta*, căci *vacă ta* nu este posibil). Expresiile *tátă-tău*, *fráte'tău*, *sóru-ta* (cu un singur accent) sînt expresii vechi, împietrite, dinainte de adăugarea articolelor (vezi forma *soru-ta*) care se deosebesc de formele articulate, unde ambele cuvinte poartă accent: *tátăl tắu*, *sóra tá*, *frátele tắu*.

[c] Deleanu are dreptate cînd afirmă că *-ul* nu este articol, căci *-u* e vocala tematică, dar ea a dispărut astăzi mai peste tot la nominativ, aşa cum a dispărut după articol (vezi arhaic *lupul*), fapt recunoscut de Deleanu. În cazul lui *rîu* etc., *-u* de la nominativ nearticulat nu este acelaşi cu cel de la forma articulată; nom. neart. *rîu*, cu *u* semivocalic, art. *rîul*, cu *u* vocală plenisonă. Şi aici avem deci deosebire între tema de nominativ nearticulată şi cea articulată.

[d] Greşelile lui Molnar provin din lipsa cunoştinţelor de gramatică istorică. Este drept că existenţa lui *-u* la masculine, simplifica mult lucrurile, creind o flexiune mai regulată, dar noi nu putem întoarce înapoi limba de dragul acestei regularităţi din moment ce, aşa cum arată practica, limba se descurcă şi fără ea.

au și făcut, adecă: trei articuluri femeiești, dar n-au luat sama că arătînd ei însuși declenația a tus trele acelor articule, s-au dovedit înși pre sine, fără a se precepe, cum că ei au făcut dintru un articul trii, căci osăbirea lor nu este numa în cazul de întîiu, adecă în nominativul sîngureț. În toate cele alalte este tot acelaș' al nostru articul *ă*. Dar să vedem cu ce dreptate au făcut ei aceasta, fiindcă nu pot să răspunză alta, fără *de nevoe*. Noi vom să-i desvinuim, precum să și cade, căci în sine și după adevăr, n-au fost ei de vină, ci neajunsia ortografii sîrbești la limba românească. Însă acei vrednici bărbați s-au silit, cît
75 au putut, / a desvoalbi limba românească și pentru acest cuget a lor caută să le rămîe lauda întreagă. Atîta numa sînt de vină, că răpiți cu oareșcare rîvnă de împrotivire asupra altor patrioți a lor, n-au vrut să calce în urmele lor și să mai curățască cărarea carea o aflatu-o aceiaș' spre a nimerirea la adevărata othografie a limbii românești, temîndu-să doară ca prin aceaia să nu să prinză de dînșii cevaș imăciune de unie (sau, precum zic, unație!). Eu nu zic aceasta fără pricină, căci știu că cei ce să zic la noi, la Ardeal, *neuniți*, mai bine ar voi să vorbească sărbește, decît să primească ceva, de ar fi cît de bun, ce s-au aflat de către cei uniți [a]. Zic dară, acești vrednici bărbați, deacă s-au sfiit a îndrepta limba sa, după izvodul adevărat, adecă după limba lătenească,
75v temîndu-să ca să nu să facă păpistași! / încai trebuia să aleagă acea ortografie, cu care să să poată mai lesne tălmăci toate regulele gramaticești, căci nu gramatica ortografii, ci ortografia trebue să urmeze gramaticii [b] .../....

80 Toata dar pricina acestor trei articule femeiești *a*, *ea*, și *oa* purcede/
80v dintru neîntocmita ortografie, adecă dintru întrebuințarea slovelor sîrbești îndoite, precum sînt ѣ, ѧ, ы, ю, щ, ш. [c]

A doao. Pomenit-am mai sus că acesteși îndoite slove ne-au stricat limba și pentru aceleși nu putem să o scriem gramaticește, pentru aceasta am arătat alta ortografie, cu slove lătinești, cu totul deplină. Nu vreu eu prin aceasta să fac vreo înoire la lege, căci slovele aceste sîrbești pot rămînea tot deuna la cărțile besericești, neatinse [d], numa cît scoposul mieu au fost ca la lexicon să tălmăcesc cuvintele cele românești și cu slove lătinești, pentru hatirul străinilor ce ar dori să învețe această limbă. Și socotind asupra lucrului acestui lungă vreme, adecă cu ce feliu de ortografie ar putea să să scrie mai bine românește, am aflat acest chip, precum s-au pomenit și la începutul gramatecii aceștii; văzînd în urmă, că cu acest feliu de scrisoare, limba noastră ce mai nainte fiind scrisă cu slove sîrbești nu să cunoaște întru alte limbi varvare, să arată adevărata fia maicii lătinești și sora limbii itălienești, am 81 socotit de acolea că ar fi bine ca neamul/nostru, deacum înainte să primească aceasta scrisoare lătinească, la limba cea învățată, întru care vor scrie pentru științe și învățături [a]; mai vîrtos că și alte neamuri, de mult acum au făcut așijdere; însuș muscalii sau *rosianii* au lepădat de mult scrisoarea lor bisericească, la cărțile lor politicești și la scrisorile lor private, fără a face prin aceasta vreo sminteală la credința sa [b]. Deci, ar fi tocma o deșartă temere despre această parte. Pentru acest scopos am scris la lexicon toate cuvinte cu slove sîrbești întei, apoi cu slove lătinești; gramatica aceasta încă am tălmăcitu-o cu îmbele scrisori și socotesc că prin însuși scrisoare să arată deplin bunătatea ortografii lătinești.

---

[a] Nu este singurul caz în care conflictele religioase provoacă dezbinări în probleme lingvistice: vezi cazul limbii sîrbocroate, scrisă cu alfabet chirilic de către sîrbii ortodocși și latin de croații catolici.

[b] Nu teama „să nu să facă păpistași", ci fuga de forme artificiale, necorespunzătoare realității, deși orientate „după izvodul adevărat", i-a făcut pe Molnar ș.a. să evite ortografia etimologizantă și formele gramaticale monstruoase propuse de latinizanți. Deleanu nu exagerează însă ca ei. Deosebit de valoroasă este formularea principiului morfologic în ortografie, utilizat la noi și astăzi.

[c] Observația lui Deleanu este îndreptățită în măsura în care în epoca sa filologia nu ajunsese încă să distingă net literele de sunete.

[d] Spiritul realist al lui Deleanu, care îi arăta că nu se poate trece imediat la o reformă atît de radicală (pînă la îndeplinirea căreia avea să mai treacă o jumătate de secol), îl determină să facă această concesie. De altfel menționăm aici că manuscrisele principale ale *Școlii ardelene* sînt în mod deliberat scrise în alfabet chirilic, deci aveau în vedere accesibilitatea.

Cu toate aceste, cînd să nu voiască neamul sau cei învățați și luminați a neamului a primi acest feliu de scrisoare, atuncea nu le pociu da alt sfat, numa ca să-ș' mute aceasta ortografie care au păzit până acum, și mai întîi de toate:

81v I. să scoață din alfabet și să lapede încai/slovele următoare ш, щ, ѣ, ꙗ, ю, ѧ, ѫ, й, ȣ, ъ, puind în loc de ш/șa,/slovo, cu o codiță întoarsă, *Ç*, *ç*, dedesupt; iar în loc de щ, *c* (adecă slovo cu ци); în loc de ѣ, *é*, cu acțent; în loc de ѧ, *i* și *e* sau *iea*; iar cînd vom să scriem ꙗ, putem să scriem *i* și *a*; în loc de ю, *i* și ꙋ; în loc de ѫ, putem scrie ꙟ și н; iar în loc de й, să să pue pretutindene *ı*, cu un punt. Ajișdere avînd un ꙋ, pentru ce punem la scrisoare doao, iar cînd vom să-l punem denainte la început, putem să facem o formă mai mare: Ꙋ; în urmă, nici de doao ω avem trebuință, pentru îngăimăceala care fac la scrisoare; deci să ție он, *o*; și să lepede ω, nefiind de nici o treabă. ѱ încă nu avem de trebuință, căci și cuvintele grecești, putem grăi cu *ps*. Întracest chip cu doaosprezece slove vom avea mai puțin.

II. *A doao*. Unele slove tocma necioplite, să le mai netezească, cum au netezit rosianii ale lor, cele politicești, cu adevărat toate, căci toate sînt necioplite, dar mai vîrtos ж, ц, *m̄*, џ. ц, s-ar putea face *z*, ca zemle з cu trăsură; *m̄*, ca și *tau* grecesc; џ, ca *g* lătinesc: ж, ca și *z*; și întracest chip vom avea o scrisoare cu mult mai arătoasă și bună.[c]/...

---

[a] Scpoul propagandistic mărturisit aici de Deleanu era unul din motivele importante pentru care savanții ardeleni cereau trecerea la scrierea latină, căci în acel timp cercetătorii străini, din nepricepere sau din rea credință, mai negau încă latinitatea limbii noastre, acceptată de toți savanții obiectivi și evidentă pentru orice om de bună credință.

[b] Este vorba nu de părăsirea alfabetului chirilic pentru cel latin, ci de trecerea de la vechiul alfabet bisericesc, cu numeroase litere de prisos și complicate, la unul mai simplu, așa numitul alfabet civil.

[c] Reformarea alfabetului chirilic propusă de Deleanu este foarte judicioasă, și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, diversele modificări aplicate acestui alfabet au mers pe calea trasată de Deleanu.

DÁSCALUL ROMĂNESC / PENTRU TEMEIURILE GRAMATICII / ROMĂNEŞTI. / TOM. I /

DIALOGU I

1 *Dascalul.* Ce dorinţă te au adus aici, o diiace?

Diacul. Ca să învăţ carte.

Da. Învăţat-ai undeva pănă acuma şi pănă unde ai ajuns cu învăţătura?

Di. Ştiu a ceti şi a scrie, însă aş vré să învăţ şi alte ştiinţe povăţuitoare cătră înţălepciune şi alte învăţături întru care am auzit că vrèi să se procopsească tinerii româneşti.

Da. Bine, fătu-mieu!... Însă, deacă ai cuget adevărat şi voie statornică, mai întîi de toate caută să te întrarmezi cu multă răbdare, să te lipseşti de desmirdări, în urmă să sileşti, cu neîncetată ostăneală, a birui toate greutăţile şi a urni din cale toată împrotiveala ce ţi să
2v va tîmpla! Nefiind în acest chip / pregătit, rămîné-vei la mijloc de drum, asuprit, pierde-vei inima şi iacă, bunăvoinţa mea, şi toată ostăneala, în zădar'!... Iar' aşteptarea părinţilor şi a patriei, pierdută!...

Di. Ferească Dumnezieu, o dascale, să aibă cu mine vre odată lenevirea, nesocotinţa şi desmirdările, treabă!... Ba mă sînt aşa cu cugetul îninimat, cît voiu să pătrund pănă la culmea celor mai înalte ştiinţe!... şi-ţi dau cuvînt cumcă nici tu vei păţi ruşine cu purtarea mea, nici patria să va amegi întru aşteptarea sa...

Das. Deacă întru adevăr eşti aşa însufleţit cu libovul învăţăturilor, bucuros voi fi a-ţi împlini dorinţa. Însă mai înainte de a întra la paláţul
3 muselor, unde lăcuiesc ştiinţele nemuritoare, / ne caută a trece prin tindă aşteptînd puţinel, pănă ce să vor deschide porţile de nainte noastră.

Dia. Ce va să zică aceasta?...

Das. Nimică alta, făr' numa că mai nainte de a vorbi cu musele, trebue a şti pre bine limba lor!...

Dia. Ce feliu dar' este acea limbă a muselor?

Das. Trebue a şti că *Musă* este cuvînt împrumutat de la elini şi va să zică învăţătură séu ştiinţă. Poëticii elineşti au făcut dintru acest cuvînt, o persoană mai pre sus de fire, adecă o *zînă*, şi zicea că sînt noaă muse şi tute noaă sînt născute din *Zevs* seu din *Iupiter*; aceste noaă

surori, zicea ei mai încolò, că au aflat toate științele și invațăturile/care
3v apoi le au părtășit oamenilor!

Dia. Acum înțăleg ce va să zică *musă!*

Das. Sînt mai multe alte care se ar pute zice aici pentru *muse*, dar' pentru acele vom zice la locul său, adecă la *poësie*. Acum ajung aceste pentru înțălesul celor ce se au zis mai sus. De unde lesne vei cunoaște că vorba seu limba muselor, nu este altă fără limba întru care se învață științele. Această limbă să află la toate neamurile politicite, la care floresc învățăturile și este în sine tot acéși limbă a norodului de obște, numa cît este mai curată și curățită de toate smintelile ce să află la limba de obște a gloatei: cu un cuvînt, este limba lămurită
4 și adusă la regule gramaticești, apoi și îmulțită cu cuvinte / obicinuite la învățături, care nu să află la vorba de obște [a].

Dia. Așa dar' vom putea învăța științele și în limba noastră românească?

Das. Pentru ce nu!...

Dia. Deci eu nu văd nice o împedecare de a începe îndată, căci eu știu bine românește, cetesc adecă și înțăleg toate cărțile...

Das. Și cu toate aceste, nu știi bine romînește!... Au socotești că cărțile noastre sînt bine scrise românește? ... Toți care au scris până acum, au scris cu adevărat românește, dar puțini foarte sînt care să să fie înălțat oare cúmva preste gloată cu voroava lor, seu vrînd a să depărta de vorba cea de toate zilele, se nu fie întrebuințat cuvinte
4v streină fără treabă și fără alegere [b]. Iar' mai / vîrtos să arată vederat că țin un feliu de scrisoare ce este împrotiva firii limbii românești și împrotiva tuturor regulelor gramaticești [c].

Diac. Ce va să zică gramateca?

Das. Gramateca se au numit de la cuvîntul elinesc *gráma* ce va să zică *slovă* seu *linie*, adecă trăsură cu condeiul. Destul că noi, cuvîntul acest îl trebuințăm ca și celelalte nații acuma și cum l-au trebuințat grecii și latinii. Toți să împreunează *întru* aceasta, că *gramatica* este maestria ce învață a vorbi bine și curat ori întru ce limbă. Gramateca arată regulile ce sînt, din fire, așezate pentru fieștecare limbă și învață chipul care trebue să se grăiască măcar ce limbă.

Dia. Așa dar' noi vorbim și am vorbit până acum rău.

5 *Das.* Deacă vom socoti limba noastră / românească, cum să vorbește de obște, și nu vom pune alt scópos a voroavei, fără numa ca să ne slujim spre înțălesul unui cu altul, atunci, cu adevărat că am vorbit bine, după vorba obicinuită; dar' luînd aminte, de altă parte, că aflîndu-ne în vreo soțietate aleasă, unde thema voroavei este asupra osăbite meșterii seu pentru vre o știință, ba unde trebue cîte o dată, cu voroavă bine tocmită a face cuvînt înainte unor persoane de frunte,

---

[a] Definiție foarte corectă a limbii literare.

[b] De remarcat că autorul condamnă atît neglijența specifică limbii comune, cît și afectarea, abuzul de neologisme.

[c] Printre problemele limbii literare autorul include și ortografia, care, deși exterioară limbii, trebuia pusă în acord cu ea.

iar' materia de care grăim, nu este de lucruri obicinuite în vorba ce de toate zilele, atunci de bună samă, nu putem vorbi cum vorbește *Oprea* cu *Bucur* [a] în pădure, ci ne caută a pune toată silința ca voroava 5v noastră să fie / așa dreasă și rînduită, ca din period în period și din cuvînt în cuvînt, să aibă nu numai legătura firească, ci și măsura, după care se-au așezat graiul omenesc.

Diac. Adecă să fie așa cum sînt și să cetesc cazaniile în beserici!...

Das. Cam asemene, dar' încă și mai bine, căci întru acel feliu de voroave seu orății besericești, să află multe împrotiva gramaticei și cu tot rău grăite. Putere-și eu aici aduce premulte pilde de smintele ce să află la toate cărțile besericești, ba și la alte scrisori ce sînt scrise cu mîna (manuscripturi), și sînt împrotiva gramaticei, dar' lăsînd cele mai multe pe altă vreme, numai una voi arăta aici. Adecă, luînd amînă psaltirea vei afla mai la toată foaia, acest chip de grăire/: *L-au* 6 *chiemat pre el*, *mi-au dat mie*, *te-oi mîntui pre tine*, precum să află și într-alte cărți, ba cum să vorbește și de obște.

Diac. Mie-m pare că aceste să zic bine românește și nu știu, nice am auzit ca să să zică întralt chip.

Das. Deacă vei cunoaște regulele gramaticii, însuș vei precepe că aceste chipuri de vorbă șiziceri sînt foarte smintite, căci zicînd, *ți*-oi spune *ție*, să adauge pronumele de doo-ori, adecă *ți* și *ție*, și este tot atîta ca cînd aș zice vorbind lătenește, ego *tibi* dicam *tibi*, însă tu acum aceste nu vei puté înțălege bine neavînd cunoștința lucrurilor și a rînduelii gramaticești, iar' la locul său, vom avea pentru toate / 6v aceste, vorbă mai pre larg [b].

Dia. Cum dară trebue să să grăiască cele mai sus pomenite ziceri?

Das. Foarte bine și cu mult mai pre înțăles, așa: „*L'au chiemat*, *mi-au dat*, *l'au mîntuit*“, însă, cum am zis, aceasta fu numa o pildă, iar' toate celelalte vom arăta, desvolbind temeiurile gramaticii românești.

Dia. Înțăleg toate ce ai zis și acum doar am putea începe.

Das. Îndată, deacă vrei, însă ca să urmăm cu rînduială, îți caută a băga de samă: eu voi merge desvolbind toate temeiurile gramaticii românești, iar' tu vei asculta și după tot capul seu materia săvîrșită, unde-ți va părea și vei avea vreo îndoială, vei întreba urmînd cum să 7 cuvine celui ce are voie să învețe și să / înțăleagă. Căci nu aș voi să pășești mai încolo, pănă nu vei cuprinde bine cu mintea, cele înainte arătate, fiindcă scoposul nostru, amîndorura, este învățătura, iar detoria mea îndeosăbit este a răspunde la toată întrebarea și a desvolbi toată îndoiala.

Dia. Lege-mi va fi întru toate, dorința ta, o dascale!

---

[a] Aluzie la Gh. Șincai.

[b] Toți scriitorii *Școlii ardelene* condamnă teoretic reluarea pronumelui personal, fapt atît de specific limbii române, cu argumente logice, dar de fapt pentru că nu se folosea în latină și era mai puțin frecvent chiar și în limba veche. Toți însă greșesc și încalcă principiul, chiar cei mai atenți ca Șincai, Maior, Budai-Deleanu însuși.

Das. Acum dar, ia aminte la *Cuvîntu*, ce am pus *înainte.* La unele cărți românești să zice *cuvînt înainte*, la alte *predoslovie*, care cuvînt se-au luat de la sloveni. Însă eu am numit *prolog*, fiindcă socotesc cumcă afară de cuvinte care până acum se-au primit de la sirbi și sloveni și care sînt la tot neamul obicinuite, să nu mai împrumutăm fără de 7v la limba lătenească, care este mama limbii noastre; iar întru / lipsa cuvintelor, la meșterii și științe vom împrumuta numa de la elini și latini, iar' neaflîndu-să unele la aceste doao limbi, vom lua de la italiani și de la franțoji [a]. Dar și pentru, aceasta și mai multe altele, vom arăta mai pre larg unde vom arăta în ce chip poate să să deplinească limba românească, ca să putem învăța cu dînsa, științele./...

---

[a] Principiu just, căruia s-a și conformat de altfel în linii mari limba română modernă.

35 EXCERPTUM EX OPERE MANUSCRIPTO*

TEMISTÓCLU[a]

Drammă, izvodită înteiu de Petru Metastas, în limba italenească, tălmăcită pre limba românească, ca o probă cu care se arată că limba noastră, prin cultură, se poate cu vreme alătura celii italenească.

ISTORIA
DIN CARE S-AU SCOS ACEASTĂ DRAMĂ

Fost-au ateneanul Temistoclu, unul dintru cei mai luminaţi căpitanni a Helladei; nu odată apără el cu hărnicia şi cu sfatul, cinstea şi slobozia patriei sale. Iară după vestita bătăliă de la Salamina, unde cu mic numer de ostaşi, frînse şi înfugă nenumărată oastea lui Xers, împăratul 35v persilor, atîta slavă dobîndi,/ cît nemulţămitorii ateneni, veri temînd ca pre un puternic, veri pismuind ca unui mai înălţat dintru ceialalţi, în urmă îl izgoniră dintru aceleşi ziduri, care el, cu puţin mai nainte, le apărase. Socotind apoi că întărrîtarea unui om ca cest, ar puté să să fie lor stricăcioasă, începură a-i vrăşmăşi pretutindene, vrînd să-l

---

* Manuscris miscelaneu autograf Deleanu. Fragmentul se păstrează la *Biblioteca Academiei R.S.R.*, sub nr. 2427; este scris în alfabet latin etimologizant, pe care l-am interpretat aici.

Atragem atenţia că „excerptum" însemnînd *extras*, presupune fără discuţie că Budai-Deleanu tradusese (în alfabetul său chirilic) piesa lui Metastasio, aşa că o putem considera o lucrare deocamdată pierdută. Probe de transcriere în alfabet latin ne mai oferă poetul şi în *Ţiganiada*, unde intercalează printre paginile în chirilică ale originalului, cîteva pagini cu caractere latine (în eventualitatea publicării operei, după acceptarea iminentă a alfabetului latin).

Menţionăm tot aici că confruntarea cu originalul italian dovedeşte bunul gust al poetului nostru care ştie să reducă anumite prolixităţi; de asemenea se străduieşte să păstreze metrul şi ritmul frazei poetice a originalului şi o face totdeauna cu succes. Fragmentul nefiind datat, propunem o dată după 1810 şi observăm că poetul avea în vedere, probabil, înfiinţarea unui teatru, care de altfel nu va întîrzia să apară (*Mirtil* şi *Hloe*, piesă prelucrată de Gh. Asachi şi reprezentată în 1816).

[a] Nu noi notăm pentru prima oară că alegerea acestei piese de către poet se va fi făcut luînd în considerare soarta, comună în mai multe privinţe, lui Temistocle şi lui Budai-Deleanu însuşi. Menţionăm aci că o altă personalitate istorică preferă exilul voluntar mai de grabă decît să accepte supunerea, la fel cum Budai-Deleanu părăseşte Blajul lui Bob. Este vorba de Vlad-Ţepeş însuşi, personajul central al *Ţiganiadei*.

lipsească de viață. Nu se înduplecă statornicia lui Temistoclu între atîte necazuri; izgonit, nemernic și de toate lipsit, nu lepădă nădejdea de a găsi acoperămînt și îndrăzni a-l căuta la cel mai mare protivnic al său; purceasă necunoscut la Persia, stete înainte lui Xers ce era foarte întărrîtat asupra lui și arătîndu-se ceru cu bizuință, adăpostire. Cuprins fiind
33 împăratul vrăjmaș de cutèzul, / vederea și mărimea unui heròu ca acest, uimit de preună și cu credințarea ce punea Temistoclu întru dînsul și a lui maresufleție, în urmă apucat cu bucuria unei așa mare dobînzi, în loc de a-l asuprire, îl îmbrățoșă, îl primi și-i jurui scăpare, încărcă-l cu averi și vrednicii. Dar' nu ajunse tot cumpătul lui Temistoclu întru fericie, de a-l mîntui de noao aleșuirile norocului. Ura Xers cu ură de moarte neamul grecesc și-ș' închipuia că nu mai puțin va trebui să urască Temistoclu pre ateneni, după strîmbătățile ce-i făcuse; deci numindu-l dúcul și povățuitoriu a toate oștilor persiane, îi porunci să facă izbîndă de obște; să spăimîntă cetățeanul slăvit și ceru deslegare,
33v dar Xers, după atîte bine fapte, nu aștepta / împrotiveală și supărîndu-se vru să-l silească spre ascultare. Ajungînd Temistoclu la grea năsîlnicie, au de a fire nemulțemitoriu benefăptoriului său, seu rebell și necredincios patriei, au hotărit a se otrăvi, vrînd cu acest chip să scape și de una și de alta. Dar' cînd era să împlinească acest gînd îngrozit, premarele Xers, înlibovit fiind de credința eroicească și ațițat cu lăudată rîvnă de bărbăție, nu numa-l conteni de la cugetul morții, ci făcu pace vecinică cu grecii.

Întru acest chip povestesc Corneliu Nepòt, Plutarch și alții...

Asupra acestúi fapt istoricesc este alcătuită dramma următoare. Arătarea se tîmplă în Suza, cetatea împărătească și scaunul împăraților persiani./

32 *Persoanele care vorbesc*

Xers.	Împăratul persilor.
Temistoclu.	Cetețean de Atena.
Aspasia.	Fiia lui.
Neoclu.	Fiiu lui.
Rusana.	Principessă.
Lysimach.	Solul atenenilor.
Sebást.	Persian și încredințat a lui Xers.

Seamnă. La unele dramme, precum este *Achillevs în Schiro*, tălmăcită de D. Iordachi Slăteneanu vel păharnic, typărită în București, la anul 1797, se află în loc de *actus* (precum zic latinii), *faptă*, și în loc de *scena*, *perdeaoa*, ce va să zică la munteni și la moldoveni *cortină* sau,
32v precum / zic alții, *zăveasă;* iar eu socotind că limba noastră purcede de la limba latină și cum că cuvintele care noao lipsesc la învățături, mai cuviincios este a le împrumuta de la mama latină[a], decît de la altele,

---

[a] Ordinea limbilor la care apelează Budai-Deleanu, cînd este vorba de neologisme necesare în limba literară, este: latină, greacă, italiană, franceză. Așa procedează practic în lucrările sale științifice sau literare și așa pretinde teoretic, în gramatici și în *Lexicon.*

mai vîrtos fiindcă și italienii, frîncii și hispanii, a căror limbi au purces din lătinie, păzesc această regulă, am pus cuvintele mai sus numite, precum se află la lătini, adecă *act* și *scenă*. Actul dară închipuește o lucrare întreagă la comedii și se fîrșește cînd se sloboade zăveasa, de
33v se închide teatrul,/ iar scena este mutarea seu a persoanelor ce vorbesc, ce se zic actori, seu a locului, precum cere orînduiala istorii ce se arată și se prezentuește.

În urmă, am pus după numeri, nește semnări, întru care se desvoalge starea, shima actorilor, care nu se poate lua sama din scrisoare, ci numa văzînd aieve pre actori lucrînd./

34

ACTU I

SCENA I

(teatrul arată dinlăuntrul palatului împărătesc)

Temistoclu, Neoclu

Temist. Ce faci?[1]

Neoclu Căzuta, lasă-mă, pedeapsă
să dau sumețului, o, taică;
văzuși cum te-ascultă, cum îți răspunse!
Și cîte mai avem batjocuri încă
a suferi? ...

Temist. Înfrînează-ți, o fiiule!
ardoarea netimpuriă, doar' încă
te crezi a fire în Atena
și gloate cuceritoare
a vedea împregiurul mieu,
34v ce s-adună-în fericie
și se-îmbulde la noroc!...
Toate, o! Neocle, s-au schimbat!...
Cel înțelept se pleacă după soarte.
Curtea vrăjmașului mieu e aceasta
și eu nu-s mai mult libovul Atenei:
sărac, nemernic și dat în urgie,
izgonit, pribeag și lipsit de toate,
una-mi rămase, și doar' cea mai bună!
statornicia!...

---

[1] *Ținînd pre Neoclu de măntao, ce smulgînd sabia vrea să alerge după un curtean ce îl batjocorise, ca să-l pedepsească. /*

Totuși, pare că neologismul francez bucurîndu-se de mai mare circulație decît cel italian, prevalează asupra italienismelor. Menționăm că ni s-au păstrat de la el, printre ciornele de dicționar, și două litere complete dintr-un dicționar de neologisme, pe care nu știm dacă l-a realizat și s-a pierdut cumva.

Neoclu Iartă-mă, o, dulce părinte,
astă-a ta statornicie
mă supără, mă-întărrîtă!...
Tu dintru acéieşi izgonit cetate,
a cărei de atîte *ori* întregime
apăraşi şi în locul de mulţemită,
ura, pretutindene gonitoare
a patriei cumplite aflînd-o, ce toată
adăpostirea, toată odihna-ţi pismeşte
şi va până întru atîta să te aducă,
ca să n'ai loc de repaus! şi totuşi
jelindu-te nu te auzii, nice
turburat te văzui! Ah! părinte!/
36 şi cum poţi suferi în linişte atîta
reutate, atîta nemulţemită!...
Temist. Fiiule, în drumul vieţii
eşti încă călătoriu nou,
drept acea-ţi pare cumplită
fie ce tîmplare neplăcută!...
Că te miri, nu-ţi bag de vină: mirarea
este fiia neştiinţei şi maica
înţelepciunei, însă această urgie
de care te miri, este mai cu samă
a benefaptelor răsplată în lume!...
Căci benefapta e purure povară
nemulţemitei; drept acea urăşte
tot nemulţemitoriul greutatea
benefaptei în făcătoriul de bine;
iar' benefăptoriul fapta sa *bună*
întru cel nemulţemitoriu iubeşte;
drept asta osebiţi sîntem eu şi Atena!
ea m'urăşte, eu o iubesc...
Neoclu ...în urmă
de ar fi nedrepţi cu tine oamenii sînguri,/
36v doară aş suferi nezicînd nemica,
dar zeii înşişi sînt cu strîmbătate!
Temist. Pentru ce?
Neoclu Cum îţi răsplătiră vărtute?
Au doar' cu soartea în care eşti, dubioasă.
Temist. Între soarte rea şi bună,
osebire poţi tu face?
Cunoşti darul din pedeapsă?...
Neoclu În ce chip?
Temist. Vărtutea se lămurează
în nevoi, strică-se la fericie,
limpede sînt ape la răpegiune,
turbure la tău; iar' arma purtată
la război luceşte, în pace rugineşte.

Neoclu Trecerea de la triumfuri
la cumplite aşa necazuri!?
Temist. Rîvni-va doar' lumea cea viitoare
mai mult acest necaz şi ceste asuprele
de cît toate triumfurile mele!...
Neoclu Adevărul său aibă toate aceste,
dar' aici, ce te adusă, a cerca noao/
37 *pericliuri* [1], au doară puţinu-ţi pare
urgia grecilor? vrei de preună
să te arunci şi celei izbînditoare
a persilor mănii!... Nu-ţi vine aminte
cum că năvălită fiind Atena
avu prin a ta vărtute, mîntuinţă
a toată Asia împrotivă? Derîsă
podul îndrăzneţ şi a lui Xers mănie...
Ah, nu crede că e aşa trecătoare
mănia domnilor! Să te vădească
dar' cineva, ce îi face? şi unde
vei scăpa, care ai vrăjmaşi pre tot locul,
însă aici, protivnici pre toţi. Prin tine
fiecare pers pierdu seu părinte
seu fiiu, un preten veri un dulce frate,
deci, fie-ţi milă de ai tăi şi de tine,
o! iubite taică!...
Temist. Taci! Văd apropiind'se pre oarecare,
lasă-mă sîngur şi remîni de o parte.
Neoclu Şi nu pot fire împreună cu tine?
Temist. Nerăbdarea ta nu mă credinţează,
iară starea mea pofteşte pre multă./
37v *Neoclu* Acum dar'...
Temist. Ascultă-mă şi te du.
Neoclu (despărţindu-se) Încai!
la grea vreme cu fortună,
ai grijă însuţi de tine.
Temist. Lasă-mă. Fii cu nedejde!
Neoclu Nedejde, taică iubite,
tu-mi dai, dar' cum pot să fiu
cu nedejde, cînd nu ştiu
de unde e să vină!...
A nedreptelor ursite
reutate văd şi gem,
dar' sîngur de a ta mă tem
eu, statornicie.

(aceste fîrşind se duce)

---

[1] Va să zică *primejdie*. Cuvînt vechiu romănesc, trebuinţat la *Vieţile Sînţilor* şi alte cărţi vechi.

SCENA A II

Temistoclu, Sebast, Aspasia (Temistoclu fiind de o parte)./

38 *Temist.* *(văzînd pre Sebast, grăeşte cu sine).*
„La port, la căutare, de rang nalt se pare!
voiu să-l întreb, însă cea domnişoară
ce feliu e? ... din port, hellènă s'arată!
Aspasia *(către Sebast)* Ian ascultă!
Sebast *(vrînd să meargă)* N'am răgaz! Xers m'aşteaptă,
Aspasio!
Aspasia Încai o minută!
Adevărat este pentru cea poruncă
înfricoşată?
Sebast Adevărat! că ori cine
pre Temistoclu, viu seu mort, v'aduce.
mare colac va lua.
Aspasia *(zice în sine)* O, părinte
al mieu, nefericite!...
Temist. *(iese înainte şi tîmpinîndu-se cu Sebast zice)*
Rogu-mă,
iartă!
spune-mi de este slobod să se închine
fie cui la împăratul, unde şi cînd?/
38v *Aspasia* *(tot cu sine grăind)* O! cum aş
puté să-l înştiinţez!...
Sebast *(către Temistoclu, cu defăimare)* Întreabă aieri!...
Temist. Deacă
smintii, mă iartă,
că străin sînt şi nu ştiu obiceaiul!...
Sebast *(căutînd la Temistoclu, cu sumeţie, se întoarce către Aspasia şi zice)*
Aspasio, fii sănătoasă! *(se duce).*
Temist. *(căutînd după dînsul)* O! doamne!
O! ce mîndriă şi trufă nebună!
Aspasia *(grăind cu sine)*
O! stele, feriţi de ceste cumplite
hotară, pre dulcele mieu părinte!
Temist. *(grăeşte cu sine)* Voiu să ispitesc
din ceastă fecioară hellenă, ştiinţări
mai adevărate. *(către Aspasia)*
Domnişoară bună!... *(iar' stă şi caută la dînsa)*
Deacă norocul?!... *(trăcsare înapoi cu minunare şi grăeşte cu sine)*
O doamne! sînte!
ce faţă văd eu!.../
39 *Aspasia* *(cu sine)* Zeilor vecinici!... au tatu-mieu este
seau că seamănă lui, acest bărbat!...

Temist. *(pășind și căutînd cu nerăbdare)*
Spune....
Aspas. *(cunoscîndu-l)* Temistoclu...
Temist. *(cunoscîndu-o)* Aspasia!...
(să îmbrățoșează cu căldură)
Aspas. Ah! taică iubit!...
Temist. O! fiia mea dragă!...
Aspas. Pentru toți zeii! Scapă, fugi din vreme!
Temist. Incă tu ești în viață?
Aspas. Ah, scapă!
Ce steao nefericită te aduse
aici, la ceastă protivnică curte!...
Xers, moarte-ți jură și dar mare pusă
celùi ce seu viu seu mort te ar aduce!...
O, taică, de nu scapi îndată, lesne
poate cineva doar' să te vădească...
Temist. Cu teama fără măsură
însă mă vădești de ajuns,
dar' întracea, spune mie:
cînd la Argos te trimesei/
39v Cu scopul, de turburarea
d'armelor să te despart,
corabia nu se înnecă?
Aspas. Ba peri într'o adîncime
cu toți ce întrînsa era;
numa eu nefericită
singură întreagă scăpai
și cu scumpa slobozie
ah, viața-mi cumpărai...
Temist. În ce chip?
Aspasia O persiană
corabie (și pomenind
inema-mi de frică înghiață!)
acum mai moartă fiind,
din valuri mă trase afară
și roabă m'aduse aici...
Temist. Iar'de a ta naștere naltă
știe cineva, seu nu?
Aspas. Nime păn' acum nu știe,
necunoscută fiind,
Xers, principessei Russane
dărui-mə̆. O, de cîte ori
te pomenii și de cîte!
cît cu lacreme fierbinți
rugai pre zei c'încă o dată,
o dată să te mai văd!/
40 Ah! cumplită așa să fie

plineala dorinţii mele
neciodată am socotit!
Temist. Fii cu voie bună, dulce fiia mea,
bucuria şi întristarea
cîte o dată-s hotărîşe
şi dintr'una păn' într'alta
este cale de o minută!...
Astăz' poate că şi norocul nostru
alt curs va lua. Mai puţin acuma
eu mă socotesc a fi nefericit
după ce te văd şi vie te-am găsit.
Aspas. Iară în ce chip mă aflaşi vie
în amar şi robie!?
Şi în ce stare ajunsei să te văd?
În urgie!... nemernic, ... fugariu... şi unde,
o părinte al mieu, preneferícite!
Unde este mărirea luminoasă,
ce te împresura, unde-s cele pompe,
şerbitorii, amicii şi bogătatea!
Zei nedrepţi!... nemulţemitoare Atena!...
pămîntul încă te rabdă?... fulgerul...
încă...
Temist. Nu mai mult. Ajungă!... Aspasio!
cu înţelepţie învaţă, durorile
a le tîmpăra, fiia mea nu este
acea, care poate rău să dorească
patriei!... nu, nici într'un chip la tine/
40v pot să suferesc cugete aşa strîmbe...
Aspas. Din ce o aperi, din ce mai vinovată
să face!
Temist. Ba neci într'un chip mai mult!...
Aspas. Însă pleacă!
Fugi de la cest împregiur.
Temist. N-avea teamă,
nime aice mă cunoaşte...
Aspasia Dar' unde
Temistoclu poate fi necunoscut?
Cel prenalt şi mare duh ce te poartă,
cel harácter luminat, ce s'arată,
a sufletului şi-ţi străluce în faţă,
de prisos te vădeşte; iar' astăzi
mai mult de alte ori este a se teme,
sosit-au un sol de la Atena,
de naintea cui şi de a lui curte
cine şi cum va putea să te ascundă...
Temist. Nu ştii pentru ce veni, cine este?
Aspas. Nu, dar' preste puţin va să-l asculte
împăratul. Din locul acesta,

vei putea vedea gloata ce se adună
la locul pentru ea hotărit.
41 *Temist.*: Şi e slobod fie cui
a se apropia cum vra?
Aspasia Nimărui nu este oprit.
Temist. Rămîni, o! iubită fiiă!
eu alerg a-mi stîmpăra
cea de mult a mea dorinţă,
la vrăjmaşul mieu în faţă
să-i caut, de aproape să-l văd...
Aspasia Aşteaptă! Ce faci! Săraca de mine!...
Ah, voi ca să moriu de frică!...
schimbă-ţi, dacă-ţi este milă
de mine, oricît de puţin,
schimbă-ţi cugetul cumplit...
(Îl apucă de mînă.)
Pre ceastă neînvinsă mînă,
ce tremurînd o sărut.
pre aceieşi patrie, care
ocărită n'o voieşti,
ci protivnică o iubeşti,
va fi nemulţemitoare,
o aperi... te rog nu merge!...
Temist. Vină în braţele mele, Aspasio!
În ceste fiori cu frică,
inima ta, dragă fiică,
iubitoare, cunoscui. /
41v însă nu te supăra.
Grija de mine, lasă-o mie!
Rămîni cu Dumnezieu şi învaţă
de la nefericitul tău părinte,
a defăimare cea cu nepriinţă
a pismosului noroc privinţă.
A sorţii rele mănie
nu teme cel ce se învaţă
a privi la dînsa în faţă;
cînd ea turbă făr cuvînt,
shoală e de bărbăţie
a ei cumplită asupreală,
cum sînt cîrmaciului shoală,
fortune cu ploi şi vînt[a]...

---

[a] Aci se întrerupe traducerea.

I. BUDAI – DELEANU

[SENTINȚE]*

52v Rău slugitoriu este rușinea a poruncii împărătești.
O, viață mișelătoare, ascunse cugete porți, și urîte inimi cu frumoase fețe îmbraci.
Rușinea pre cel nerușinat pitulă, pre cel îndrăzneț leneșia.
Pietatea pre cel fără de lege, adevărul pe cei amăgitori, aspru cu moliciune s-acopere.
Nu este lucru bărbătesc a întoarce dosul norocului (suprascris: *fortunei*).
Cel fără de vedere mai mare partea adevărului nu știe.
Rea tocmitoare de rele este neștiința.
Tinerească scădere *este a nu te ști înfrîna.*
52 A se ținea în frîu nu poate mînia, vrășmașul aprins și biruința de noapte.
Cel ce nu împedecă păcatul putînd, face.
Sămînța bună nu se departă nici odenioară de urzirea sa, tîrziu se desvață ce lung s-au învățat./
Prin fără de lege data credință, iarăși prin fără de lege se rupe.
Oșioare (Oscioare?) din oșioare este care a cuprinde sfat nu poate și a se conteni.
Nici odenioară nu poate vărtutea să n-aibe loc.
De judeci, cunoaște, de împărățești, poruncește.
Cel ce judecă ceva neauzind și alta parte, deși drept au judecat, nedrept este[a].
Răilor nici un timp le este străin de stricare.
Greauă este mănia împărătească pururea./
53 Dreptul și Rușinea și căsătorii[i] cuvioasa credință fug de curți[le] cele mari, însă de greutatea sa s-apasă.
Lovesc nalte tunete dealuri, trupurile mari sînt mai vecine boalelor.

---

* Aceste sentințe sînt un exercițiu de scriere cu litere latine, în sistemul etimologic, pe ms. Nr. 2427, filele 52–54, nedatat (BARSR).

[a] Un astfel de judecător se întîlnește în *Țiganiada* B, v. 535–540: „Povața lor și vrednicul jude / Era iubitoriul de dreptate / Neagul ce numai de-o parte aude“. Locul reprezintă o imitație după Ariosto. Vezi notele poetului la subsolul paginei și notele editorului la versul 537, la: I. Budai-Deleanu, *Opere* 1, *Țiganiada* (B) ... Ed. Minerva, București, 1974.

Fericit e cel în soarte de mijloc, fiind cu vînt bun țărmurii rade, și temînd mării a-și încrede luntrea, în (ilizibil) vecine undele taie.
Tîrziă, la fapte bune, nici odenioară nu este înturnarea.
Cel ce doare de păcate, mai este nevinovat.
Cu preț cumpărată, cu preț să și vinde credința.
O, cît este de mișel, omul a muri.[a] /
53v O, fortuna pismătătorilor, cît de nedrepte premii împarți celor buni.
Urăște dragostea adevărată, nici păthimește zăbavă.
Ce-au fost greu a păthimi, deacă s-aduce aminte dulce este.
Nime acolo tîrziu n'au venit, de unde nice odinioară, venind odată, nu s-au putut întoarce.
Vreie împăratul honeste, toți așa vor vrea./
54 Mai curînd tinerii ascultă învățătura cea rea.
De multe-or la învățător au întors fără de legea.
A tăcea și învăța după multă pățire și rele.
Multe fața înfricată dă afară; sfaturile mari es și nevrînd la lumină.
Împărații nu fac avuțiile, nici porfira, nici semnul frunții împărătești, nu de aur strălucitoare vestminte. Împărat e cel ce au scos frica și cruzimea, pe carele nu semeția desfrînată, nici odenioară stătătoare, părtinirea norodului sburat.[b]...

---

[a] Urmează patru sentințe ilizibile.

[b] Această ultimă reflexie, fie că a transcris-o după altcineva, fie că-i aparține, constituie sîmburele sistemului său politic asupra perindării formelor de guvernămînt. Iluminismul englez și francez derivă din teoria lui Aristotel *(Politica)*, dar poetul are o vastă cultură, în original, și nu numai clasică. Cu totul întîmplător știm (traducerea unui fragment pe o ciornă) că citea pe Machiaveli, *Discorsi sopra la prima decà di Tito Livio. Părtinirea norodului sburat* înseamnă sprijinul pe care „omul" îl acordă „tiranilor" să se instaleze la putere, pentru că norodul este *sburat*, adică *are minte ușoară*, e *nechibzuit*. Să luăm notă că Deleanu aruncă răspunderea asupra oamenilor. În *Țiganiada* (B) vv. 6949–6972 trecînd în revistă tiranii: Alexandru Macedon, Cetatea Roma, Cinghișhan, Tamerlan, spaniolii care practică genocid în Mexic, Mahomet, poetul conchide: „Și cestor slăviți tîlhari putință / Tu le dăduși, oame ticăloase! / Tu le-împrumutași ajutorință / Spre fapturi atîta nemiloase ,..." Neîndoios că nu de Macedon sau de Tamerlan îi păsa lui, ci de tiranii contemporani, de un Napoleon etc.

I. BUDAI-DELEANU
[CORESPONDENŢĂ]

1 *Liov, 11 ghenariu, 1812, c.v.*

PREACINSTITE PĂRINTE! [a]

Răvaşul sfinţii tale din 15 ghenariu an. trecut, am priimit la 10 a lunii curgătoare, adecă după un an fără cinci zile; şi era băgat întro scrisoare a sfinţii sale, Veniamin, egumenul mănăstiri din Slatina, dată întru 7 iulie, an 811; dintru care am înţăles că mai sus numitul răvaş a sfinţii tale au întîrziat la Slatina o jumătate de an. Iară unde au mai poposit altă jumătate, nu pot precepe, fără numa socotesc a gîcire că au fost oprit despre sfinţiia sa, arhimandritul din Cernăuţ, pentru că amîndoao scrisori îmi fură date de către un cutare, cu numele sfinţii sale, arhimandritului ... Aceste scriu numa pentru ca să poţi cunoaşte pricina împedecării şi ca întru viitoriu să te poţi chivernisi.

Cît priveşte treaba pentru care îmi scrii sf. ta, adecă danii şi zapìsuri domneşti ce slujesc sfintei metropolii şi mănăstirilor din Moldova, adevărat că ţ-am arătat multe; însă se cuvine a şti că aceste nu era ale mele, ci numai împrumutate ca să le cetesc şi să fac trebuincioasele însămnări pentru istoria patrii mele, care scriu şi alcătuiesc de multă vreme încoace. Dintru prescurtul estract (perilìpsis) care am făcut despre acele, pentru trebuinţa mea, bucuros părtăşesc sfinţii tale un izvod, precum sub *A*. s-au alcătuit, iar ca să şti că afară deaceste, sînt şi alte premulte ce slujesc o parte metropolii, iar alta mănăstirilor şi, precum socotesc eu, ori să fie de ceva trebuinţă astezi metropolii şi mănăstirilor, ori să nu fie, tot este cuvios lucru ca documenturile aceste
2 se le aibă metropolia şi mănăstirile / sau în *orighinal*, sau măcar în *copie !*. Să fiu eu metropolit la Iaş, aş face în tot chipul ca să le dobîndesc la mînă, căci afară de folosul ce pot avea slugind de dovadă pentru moşii, au şi alt mai mare preţ, a vechimi, fiind scrise de cei mai bătrîni domni a Ţări Moldovi şi dreptaceasta să pot ţinea la arhivul metropólii ca neşte odoară scumpe; dar, preste aceasta, pot fi şi dovezi istoriceşti şi politiceşti la multe împregiurări; numa cît la o treabă ca aceasta trebuie să să cumpăteze lucrul cu multă gingăşie şi foarte delicat, ca să nu preceapă aceia, întru a căror mîni să află acest feliu de documenturi, cum că vreţi Dumnevoastre a le răscumpăra, căci atuncia ar putea să facă un preţ preste măsură. Deci, deacă are metropolia gînd să le aibă, precum şi mănăstirile, să nu-ş' ivască gîndul său la fieşcare, ci numai unui om vrednic de credinţă, nice socotesc a fi bine ca să

---

[a] Scrisoare de răspuns către mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache.

vie de-acolo unul pentru această treabă, căci singur nu va săvîrşi nimic, iar spuindu-ş' la alţi sfatul, să va vedi lucrul.

Eu ştiu singur unde sînt şi pot să deschid cărare la aceasta, fi-va cu putinţă să avem orighinalurile, adecă izvoadele cele de uric, atunci nime nu le va dobîndi mai curund şi mai lesne decît mine, — nu fa[a] cu putinţă de urice, voi dobîndi de bună samă izvoade prescrise şi întărite judecătoreşte. Numa, precum bine vei şti sfinţia ta, că lucruri ca aceste, fără cheltuială nu să pot isprăvi, căci trebue a dărui nu nu-
3 mai celui supt a cărui pază să află / mai sus numite urice, ci şi celor
care vor prescrie şi vor tălmăci. Încît e pentru îmblarea şi ostăneala mea, bucuros voi jertfi-o prietenii sfinţii tale şi binelui a sfintelor locuri.

Deci, luînd sfinţia ta sama cum să cade, dintru alăturata supt *A* însemnare şi din cele ce am zis (că şi alte mai multe zapisuri, danii şi hotarnice, afară de acele, să află), cumcă vor fi de trebuinţă, să-m scrii cît mai curînd şi cartea poţi să îndreptezi prin neguţători de aici, ce să află la Iaş sau mai bine la Cernăuţ, ce au corespondenţie şi tovărăşie cu cei de aici; dar împreună să trimiţi şi cheltuială, şi cît de puţin, încai 50 de galbeni, căci deacă te vei încredinţa haractiriului mieu, vei fi încredinţat pentru toate şi, de nu-ţi voi duce treaba la fîrşit, în toată vremea eu voi fi răspunzătoriu pentru cheltuiala ce-mi vei trimite, mai vîrtos că eu nu voi să căştig întru aceasta, nice o para, căci am, din mila lui Dumnezeu, de unde trăi şi la căştiguri ovilite nice odinioară n'am întins pînă acum mîna.

Uricele ce să află la mîna mea şi care le pot da astăzi fieştecărui, sînt aceste:

1⁰ O scrisoare a lui Alexandru Vodă, prin care întăreşte dania moşiilor Provorotie şi Oprişniţă, a mănăstiri Moldoviţa, din anul 6956, scrisă sloveneşte, pe pargamină şi cu pecetea domnească întreagă.

2⁰. O carte de vînzare a episcopii de la Román, prin care vinde o sălişte, Căueşti, pe trup în ţinutul Iaşului, lui Solomon Bărlădeanul, din anul 7169.

3⁰. O scrisoare a lui Istratie Dabija vodă, prin care întăreşte cumpărătura moşii Căueşti despre episcopia Romanului, cu Solomon Bărlădeanul făcută.

4⁰. Un zapis, prin care Solomon Bărlădeanul, satul Căueşti, precum s-au zis mai sus, vinde sfintii metropolii, iar metropolia dă lui Solomon Bărlădeanul, satul Călineşti pe Siret, în ţinutul Suceavei, adecă o schimbătură, făcută cu întărire domnească şi a tot divanului.

Deacă vor fi aceste urice, supt numitul 1, 2, 3, 4, de trebuinţă, aceste le pot da eu, că sînt a mele.

Drept aceasta făcînd îndestul poftii sfinţii tale şi datorii mele, rămîi aşteptînd curund răspuns.

Al sfinţii tale purúre voitoriu de bine, adevărat prieten şi smerită slugă.

Ioan Budai Deleanu
consiliariu

---

[a] Corect: *va fi*

44 PRECINSTITE PĂRINTE!

Scrisoarea prec. sînții tale din 13 maiu ann. cur.[a]; cu dragoste am primit, bucurîndu-mă că am aflat în urmă un soț a necazurilor, cu asemene tăriă de suflet!... Știu eu foarte bine că toate acele urgii purced din culcușul nevrednicilor de numele romănesc, ce s-au încuibat la Blaj. Mai mult de treizeci de anni domnesc acești ethnoctóni, și ca se-și vecinicească stăpînia, prodesc binele de obște a poporului, făcîndu-se organ vrăjmașilor, spre ovilirea lui. Cunoscutu-i-am eu atunci foarte bine, cînd i-am părăsit și fugînd, mai bine am ales nemer-
44v nicia, decît sîmbra / cu dînșii; însă veni-va vreme, și doară nu e departe, cînd vor eși la lumină, toate răsfățatele rușinări a Hierusalymului cestui nou. Cu toate aceste, de peana mea nu vor scăpa. Fiind cuprins cu *Lexiconul* și alte ostănele pentru de obștele folos, n'am putut să mă îndeletnicesc cu alta, dar cît mai curînd voiu să trag de pre față, obrăzariul viclean a ceștii mamile și să-i arăt adevărata fisyognomiă!... Pentru aceste destul, cu alt prilej mai multe! Deci pășind la pricea noastră ortograficească, fiindcă din puține ce v-au plăcut a aruncare împrotiva ortografiei mele, am priceput că nu mă ați înțeles sau nu-ați
45 vrut să mă înțelegeți, voiu să vă mai / tălmăcesc încă odată pre scurt, chipul scrisorii mele cu lettere lătenești, ca să slugească de preună și în loc de apologiă, vrînd adecă ca însuși ortografia să se apere, deacă se va putea; căci eu, după multă medetare și osăbite cercetări, am aflatu-o cea mai propriă pentru limba noastră și nu-s în stare de a o apărare împrotiva fieștecui năvălitoriu în deosebi.

Theoria orthografii romănești cu slove lătinești /...

---

[a] Anul 1815. Scrisoarea este adresată lui P. Maior.

ISTORIA / BESERICEI ROMÂNILOR. / ATÎT / ACESTOR DINCOACE / PRECUM ŞI / A CELOR DIN COLÒ DE DUNĂRE. / ÎNTOCMITĂ DE / PETRU MAIOR DE DICIO-SÎNMĂRTIN, PROTOPOP / ŞI LA / ÎNĂLŢATUL CRĂESCUL CONSILIU LOCUMTENENŢIALE AL UNGARIEI CRĂIESC / A CĂRŢILOR REVIZOR. / LA BUDA. / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI DIN PEŞTA. ANUL DOMNULUI / 1813*. /

CUVÎNT ÎNAINTE

Dorul cel nestîmpărat carele pururea l-am avut a cunoaşte întîmplările beserecei românilor, din tinereţele mele m-au îndemnat a culege oriunde aflam vro hîrtiuţă, în carea era scrise lucruri de ale beserecei românilor din Ardeal, unde lăcuiam, înainte de veacul mieu întîmplate şi, ca un lucru sfinţit, cu grije o-am ţinut. Din pruncie am auzit bucuros pre bătrîni, cînd grăia despre lucruri vechi ale besericii şi ale vlădicilor, în tinereţele sale văzute sau şi de la părinţii lor auzite. După aceaia, în adins cercam să aflu de acest feliu de bărbaţi vechi de zile şi însumi le dam ocasie (prilej) a vorbi despre lucruri de demult. Tocma şi în, protopopiatul mieu, în sat Ibăneşti, am avut un préot de acest feliu, anume Ursu, carele, în anul 1786, cînd s-au mutat din lumea aceasta, plinise 118 ani de vîrstă. Cu carele cu atîta mai mare plăcere aveam a cuvînta, că, / pănă la capetul vieţii sale, mintea o-au avut nesmintită, memoria (aducerea aminte) nescăzută şi toate sîmţirile întregi; numai picioarele îi cam slăbise şi sprîncenele îi acoperea ochii.

La anul 1792, ştiu că fiind săbor mare adunat la Blaj, în Ardeal, unul dintră protopopi au grăit acolo, în săbor, cătră vlădica Ioann Bob, că ar trebui să se cerceteze arhivul cel vechiu al vlădiciei aceiia, şi scripturile cele vechi care sînt spre folos clirului să se însemne şi să se pună în rînd; iar zisul vlădica au răspuns că nu iaste nemica de acel feliu în arhiv. La care răspuns amuţi de mirare întrebătoriul protopop. Nu după multe săptămîni întîmplîndu-mă eu a fi acolo, în Blaj, la lăcaşul lui Dimitrie Cáian carele e acum prepósit capitulului acolo, iară atunci era cu titulă de notariu al clirului, dată lui de vlădica Ioann Bob, văzui, întră alte multe, un mănunchi de scrisori învechite din zisul arhiv, nu ştiu, înainte de mai sus pomenitul săbor, au după aceaia scoase; luîndu-l a mînă, aflaiu că sînt faptele a unor săboară vechi de a eparhiei Făgăraşului şi alte lucruri bătrîne bisericeşti, în partea românilor; mă rugaiu zisului Dimitrie Caian să mă lasă să duc cu mine scrisorile acele, ca doară / voiu putea céva culege din trînsele, de folos. El îmi răspunse că nu e nemica în iale. Totuşi, după întinsă rugare că vreu încai pentru curiositate să le cetesc, mi le-au lăsat să le duc. Sfinţiia sa Caian atîta au fost de bun, cît acele scumpe scule pănă în zioa de astăzi nu le-au mai cerut înapoi de la mine, ca să le pună iarăşi în arhiv, de unde fusese scoase. Eu încă, întru aceste stări înprejur ale Blajului, am socotit că mai fără primejdie vor fi la mine părinteştile acele scule, de cît la aceia, la carii nu sînt nici întrun preţ; numai cît la vro cîţva prieteni am descoperit lucrul, pentru ca, de s-ar întîmpla să moriu, să se ştie că acele scrisori se ţin de arhivul vlădiciei uniţilor.

---

* În -4° de 4 foi şi 392 pagini. Cartea n-a fost terminată. În cele mai multe exemplare au fost rupte paginile 327—344., retipărindu-se paginile 327 şi 328 şi numerotîndu-se 343 şi 344.

Mă durea inima că mai toate neamurile cele cîtuş de cît polite, începutul, creşterea, schimbările şi cele lalte ale besericilor sale, prin necurmata nevoinţă a celor învăţaţi ai săi, le au scoase dintru întunerec la lumină şi prin dărniciia celor avuţi, date la tipariu; iară beserica românilor, măcar că aceştea, precum cu viţa, de cît toate neamurile sînt mai străluciţi, aşa şi cu vechimea cuceriei creştineşti nu de multe ghinte întrecuţi, iaste lipsită de această preaaleasă înfrumseţare. Eu, în tinereţe, care sînt de lipsă spre a ceti şi a scrie mult, am fost aşezat la loc ca acela, unde / tocma de m-ar fi suferit slujba parohiei şi înpresurările deregătoriei protopopeşti a ceti cărţi streine, din care să pot culege ceva cunoştinţă spre treaba *Istoriei Besericei Românilor*, nu se afla biblioteci. Acum, la aceste bătrîneţe, din mila împărăţiei, sînt în stare ca aceaia unde biblioteci sînt bogate. Drept aceaia, în cît mă lasă lucrurile deregătoriei mele şi schimbarea sănătăţii carea adese ori mă zăhăiaşte, întru această climă, bucuros cetesc cărţile acele care nu am avut norocire în tinereţe a le căpăta.

În urma acestora, după ce au scăpat de supt teasc *Istoriia cea pentru începutul românilor în Dachia*, m-am apucat să întocmesc şi *Istoria Besericei Românilor*, atît a cestor din coace, adecă carii sînt de a stînga Dunărei, cum cură către Marea Neagră, precum şi a celor din colo de Dunăre; carea, cu ajutoriul nopţilor celor lungi a unsprezece săptămîni o-am săvîrşit. Nice mai lungă vreme nu mi-au îngăduit înştiinţarea lucrurilor celor din deregătorie, care mă aştepta.

De vreme ce fieşte carele vede că eu, cu fapta aceasta, am purces pre o cale necum de alţii bătută, ci pănă acum nice ispitită de cineva, nimene nu poate aştepta dela mine o istorie deplinită. Eu, întru acea scurtă vreme, în carea am lucrat la această *Istorie*, / nu atîta pot zice că o-am iscusit, cît că o-am grămădit; că mare parte a ei stă din monumînturi şi scripturi care din arhivurile vlădiciei uniţilor şi a episcopiei neuniţilor din Ardeal şi de pre airea adunate, le am a mînă, sau în originale sau autenticate; şi acele care sînt în limba lătinească, pentru scurtarea cărţii şi cruţarea chieltuialelor stampei, nu le-am prefăcut şi pre limba românească, fără, în singură limba lătinească, în carea le aflai, m-am socotit a le lăsa. Deci, eu, aci, numai cît am aruncat sămînţă şi am făcut ceva gătire, ca altul harnic carele s-ar apuca mai de cu bună vreme a vîrstei sale a face un lucru aşa frumos, precum iaste *Istoria Besericei Românilor*, să nu se ostenească a căuta şi acele care eu le-am însemnat sau le-am descris aici. Adevărat, acela folos l-am făcut cu *Istoria* aceasta, cît multe monumînturi din cele ce au vecuit până în timpul acesta şi scripturi care au ajuns la mînile mele, să se pună afară de primejdiia perirei, nice să nu zacă de aci înainte, ascunse întru întunerec, ci tuturor să fie cunoscute.

Şi aceaia mărturisesc întru adevăr, că toate monumînturile le-am scris cu dreptate, şi cele întîmplate în veacul mieu cu adevărăciune şi desvălit le spun. / Şi, măcar că de obşte obiceiu iaste istoricilor, a nu scrie faptele cele scălciate ale celor puternici [a] până sînt în viiaţă aceştea, pentru ca să nu fie supăraţi întru nenorocire, de puterea lor, eu totuşi, pentru dragostea adevărului, cu carea îmi iaste învăpăiată inima, mai bucuros am fost să sufer primejdiia, de va fi aşa voia Celui înalt, de cît să las sau a se înşela cei viitori cu strălucirile cele nălucite, sau a nu şti causa (pricina) schimbărilor celor în veacul mieu întîmplate; căci fiind cunoscută causa acelora, mai lesne apoi, la vremea sa, se vor putea aduce iarăşi la statul lor cel dintîiu cele acum rău strămutate; şi gata sînt, de voiu fi poftit spre aceaia, de osebit a le adeveri.

Cartea toată o am împărţit în doao părţi: în partea din tîiu se ţese istoria cuceriei sau a credinţei românilor; întru a doao parte se grăiaşte despre ierarhia lor. Şi o parte apoi şi alta, o am împărţit în capete; şi, pentru mai uşoară pricepere, capetele le-am răsfirat în paragráfuri, precum urmează./...

1

PARTEA I

PENTRU RELIGIIA SAU CUCERIIA ROMÂNILOR

CAP. I

PENTRU PRIIMIREA CREDINŢEI CREŞTINEŞTI ÎNTRĂ ROMÂNI

§ 1

Foarte de mult e priimită întră români credinţa cea creştinească

Nichífor Grégoras, unul dintre istorici vizantini, în cartea 6, cap 10, scrie că în zilele lui Androníc celui Bătrîn, împăratului dela Ţarigrád, unii massaghéte din cei ce lăcuesc din colo de Dunăre (adecă, după cum stăm noi, din coace de Dunăre), carii de obşte se chiamă alani, au trimis pre ascuns solie la mai sus numitul împărat; aceştea, până din vremile cele de demult fiind creştini, după aceaia fură de schíthi, adecă de tătari, supuşi, întru care stat, fără voia lor, slujea cu trupurile, iară întru inimille lor se topea de dor ca să se vadă scăpaţi de

---

[a] Şincai se plînge şi el în *Hronică*, II, p. 113, că nu poate spune tot ce ar vrea, *de frică* : „ca nu cumva să mă gonească iarăşi taurii cei graşi din cucuruze şi să mă străbungă (sic) iarăşi ţapii cu coarnele sale cele ascuţite". Şincai se teme, Maior doreşte să atragă în polemică adversarul, ceea ce a şi obţinut, cu succes deplin de partea sa, cum se ştie.

2 supt jugul schithilor, şi le era urîţi aceşti varvári fără de lege. Deci,/ mai
sus de zece mii dintră acei massaghete cerură dela împăratul loc de
ajuns, de lăcuit, ca, de va fi cu plăcerea împăratului, cu toată familiia
lor să treacă din colo de Dunăre, supt stăpînirea împăratului. [a]

Cel cu nemăsurată învăţătură Mihail Le Cvien, în cartea, căriia îi iaste numele *Oriens Hristiánus*, adecă *Răsăritul Creştin*, tom 1, faţa a 1348, însemnă că unde se zice la Gregoras, că vizantinii pre massaghetele cei din colo de Dunăre, adecă din coace de Dunăre, după cum stăm noi, îi chiamă *alani*, prin neluarea aminte a scriitorilor, în loc de *vlahi*, s-au vîrît *alani*. Drept aceaia, în loc de *alani* se cade să se cetească *vlahi*, adicăte români.

Nice pentru alta scrie Gregoras: „din cei ce lăcuesc din colo de
Dunăre“ fără ca să desclinească pre românii Dachiei ceii Vechi, adecă
3 pre cei din coace de Dunăre, de românii cei din Dachia Nouo,/ carea
e din colo de Dunăre. Cu care luare aminte se întăreşte ceaia ce au
zis Le Cvien că, în locul mai sus arătat a lui Gregoras, lipseşte, în loc
de *alani*, să se citească *vlahi*, adecă *români*. Iată, căci Gregoras pre
românii cei din coace de Dunăre îi anumeşte massaghete, causa (prí-
cina) iaste că românii ţin acea ţeară în carea mai de mult şedea ghetele
sau dachii, pre carii de tot i-au stins Traian din ţinuturile acele, cum
am adeverit în *Istoria cea pentru începutul românilor în Dachia.*

Dintră aceşti români, aceia, carii lîngă Dunăre era apăsaţi de tătari, în zilele mai sus numitului împărat, după cum acolóşi, la faţa 1340 din cartea 4 a lui Pahiméres, cap 16, şi din cartea 5, cap 3, arată Le Cvien, petrecură sol cătră împăratul, pre Luca, episcopul Viţínei, ca să-i priimească *întru împărăţiia* şi *întră ostaşii săi*. De oară ce, dară, Gregoras mărturiseşte că alanii, în locul cărora, pre cum mai sus am vădit, trăbue să se cetească *românii*, preavechi creştini era, urmează că foarte de mult e priimită întră români credinţa cea creştinească.

Ba şi acela prea adeverit semn iaste, cum că foarte de demult şi mai dela începutul propoveduirei evangheliei lui Hs., prin apostoli făcută, e priimită întră români credinţa cea creştinească, că nici un scriitoriu nu să află, carele să fi însemnat *începutul întoarcerei românilor* cătră credinţa lui Hs.

§ 2

În a suta a doao dela Hs., nu puţini creştini era întră români

Cum că lăcuitorii Dachiei, întru a doao sută dela Hs., au fost romani,
pre larg am adeverit în *Istoriia cea pentru începutul românilor*/
4 *în Dachia*; acoloşi am vedit că românii cei de acum sînt strănepoţi
ai acéloraşi din Dachia romană. Ci, în suta a doao dela Hs., a fi
fost priimită în Dachia credinţa cea creştinească, apriat mărturiseşte
cel dintru acelaşi veac scriitoriu, carele adecă, pre la capetul sutei

---

[a] În această lucrare, însoţită de note, extrase largi din documente, am lăsat cu totul de o parte notele autorului.

a doao şi la începutul sutei a treia dela Hs., custa, Tertuliánus, în *Cartea cea asupra jidovilor*, cap 7, unde aşa scrie: „iară lui Hs. Dumnezeu sînt supuse şi a sármatelor şi a dachilor, şi a ghermanilor, şi a schithelor . . . În care, în toate locurile, numele lui Hs., carele au venit, împărăţeşte". Nu poate dară fi îndoială cum că în suta a doao dela Hs., unii dintră români au fost creştini. Iară, cumcă aceştea nu au fost puţini, de acolo se vedereşte, că vestea întoarcerei a puţini oameni cătră credinţa lui Hs., nu ar fi putut pătrunde din Dachia până la Africa, unde lăcuia Tertulian. De unde urmează că în suta a doao dela Hs., nu puţini creştini era întră români.

Nice nu mă îndoiesc că strămoşii românilor, pre cum sîngele, în vine, aşa credinţa lui Hs., în suflet, dela Roma o au adus cu sine, în Dachia, şi aşa, întră cetăţenii romani, pre carii spre stăpînirea satelor şi a oraşelor i-au fost trimis Traian în Dachia, unii au fost creştini; dintră carii unii mai bătrîni poate că şi pre căpeteniile apostolilor, Petru şi Pavel, din faţă i-au cunoscut la Roma, şi propoveduirea lor au auzit; şi pentru aceaia începutul priimirei şi a lăţirei credinţei creştineşti întră români, dela coloniile romane cele în zilele lui Traian, anume dela anul Domnului 105 aduse în Dachia, se cade a se trage. Şi aceasta e causa căci nimene dintră scriitorii cei vechi nu au ştiut
5 să scrie nemica despre începutul/ priimirei credinţei creştineşti întră români, pentru că nu dela oare carele strein şi venetic fură învăţaţi credinţa lui Hs., ci aceaia a casă, dela fraţii săi romani, carii dela Roma, pre cum mai sus aeptaiu, cu sine o-au fost adus, pre cîtinél o supseră, şi întru acelaşi chip, prin Dachia fu lăţită întră români.

Enghel, părîndu-i rău să aibă românii început aşa vechiu, carele din mărturisirea lui Tertulian îl arătarăm; în priimirea credinţei lui Hs., în *Comentaţiia* cea despre expediţiile lui Traian la Dunăre, faţa 278, mai voiaşte a se îndoi despre crezămîntul lui Tertulian, de cît această preastrălucită mărire să o lase la români. Causa căci lui Enghel i-au plăcut a se îndoi despre crezămîntul lui Tertulian, în lucrul acesta, se vede a fi aceaia, că Tertulian multe locuri numără, întră acele şi Dachia, în care numele lui Hs. împărăţeşte; şi fiind că nu se poate crede la atîtea locuri, cîte numără Tertulian, până în veacul lui Tertulian să se fi întins credinţa cea creştinească, urmează că Tertulian nu după adevărul lucrurilor au grăit, adecă urmează că, vorbind oblu, Tertulian au minţit. Cuvintele lui Tertulian, din mai sus însămnatul cap, asupra jidovilor, aduse, sînt: „întru carele altul au crezut toate neamurile, fără întru Hristos, carele au venit? Că, cui şi alte neamuri au crezut, fără în Hristos, parthéni, midéni, elamiténi, şi carii lăcuesc în Misopotámia, în Armenia, în Fríghia, în Cappadóchia, şi carii şed în Pont, şi în Asia, şi în Pamfília, cei ce se zăbovesc în Eghipt, şi în ţinutul Africei, carea e din colo de Ciréne, lăcuitorii romani şi lăcuitorii
6 atunci/ a Ierusalimului jidov, şi cele lalte neamuri, cît acum feliurile gétulilor şi ale máurilor, multe margini, şi ale ispánilor toate hotarăle, şi ale Gálliilor desclinite neamuri, şi ale británnilor neapropiate romanilor locuri, iară lui Hs. Dumnezeu supuse, şi a sármatelor, şi a dachilor,

şi a ghermanilor, şi a schithelor, şi ale ascunselor multor neamuri şi ţări, şi a multor ísole (ostroave), noao necunoscute, şi care nu le putem număra; în care, în toate locurile numele lui Hs., carele au venit, împărăţeşte“./...

CAP. IV

DESPRE ÎNCEPUTUL ŞI ÎNTÎMPLĂRILE UNIREI ROMÂNILOR CU BESERICA ROMEI, ÎN ARDEAL

§ 1

Se spune statul credinţei românilor supt prinţipii calvini, în Ardeal, înainte de a se face unirea cu beserica Romei

După ce s-au băgat luterăniia şi calviniia în Ardeal, prinţipii Ardealului
cei de credinţă calvinească, mai pre sus de cum se poate crede [a],
fiind în partea calviniei răvnitori [a], toată piatra o mişca [a] ca pre preamultul
neam al românilor, ce e preste tot Ardealul răvărsat, să-l poată
cătră credinţa cea calvinească amăgi şi trage. De aciia Gheórghius
Rácoţi, prinţipul Ardealului, socotind că nu e cu putinţă a face pre
români să creadă adevărul credinţei calvineşti, de nu se vor lăpăda
de prin besericile românilor cărţile cele sloveneşti care încă le întrebuinţa
românii şi care în cea de săvîrşit neştinţă şi prostie îi ţinea pre
români, rădicînd tipografie noao românească în Bălgrád, carea să fie
supt grija calvinilor, şi tipărindu-se acolo cărţi besericeşti, în limba
românească, cu tărie poruncea ca nu întralta, de aici înainte, fără
numai în limba românească preoţii să slujească liturghia şi alte lucruri
sfinte, sau, după cum poartă cu sine graiul erésului calvinesc, / cuvîntul
72 lui Dumnezeu să-l propoveduiască; carea, întră cele lalte tocmele
ce se da noului episcóp a le ţinea, era datină a se băga. Aşa, la numărul
întîiu a hrisovului celui din 10 zile a lunei lui octomvrie, anul Domnului
1643, alesului episcop Stéfan Simon Pap dela prinţipul Gheorghie
Rácoţi dat, zice: „Că cuvîntul cel prea sfînt a lui Dumnezeu, după
sfintele cărţi ale *Bíbliei*, şi dumineca şi întru alte sărbători, atît în
besericile sale, pre cum şi pre la îngropăciuni şi ori unde airea va fi
de lipsă, în limba neamului său (românească) va propovedui şi prin toţi
ceia lalţi păstori (preoţi) va avea grije şi va face să se propoveduiască“.
Iară în *Cuvîntările* cele înaintea ziselor cărţi, pre limba românească
tipărite, nenumărate învăţături fără de lege asupra credinţei ceii catholiceşti
şi pravoslavnice, calvínii, ai tipografíei socotitori, băga, ca cu
viclenie să poată pre români răsvrăti.

---

[a] *Mai presus de cum se poate crede*; *în partea ... răvnitori*; *toată piatra o mişca*, se înţeleg cu oarecare dificultate în română, pentru că autorul şi-a gîndit fraza în latină: *super quam credibile est*; *in partem ... faventes*; *omnem lapidem miscere*. Neexistînd o limbă literară românească, căreia să i se supună scriitorii învăţaţi din epocă, lucrările lor sînt semănate cu construcţii greoaie, ciudate azi cititorului necunoscător al limbilor savante (greaca şi latina) ale timpului.

După aceaia, din porunca prinţipului Gheorghie Racoţi s-au tipărit
un *Catehism* foarte blăstămat, în limba românească, în carele sfintele
taine, cinstirea icoanelor şi a moaştelor, posturile, slujbele besericeşti,
călugăriia şi alte toate se lapădă; toată legea şi toate ţeremóniile sfinte
să numesc închinare de idoli, superstíţii şi lucruri de nemica, şi aceste
toate, din sfintele scripturi se nevoiaşte a le răsturna calvinul izvoditoriu.
Şi, ca acest *Catehism*, episcopul şi alţi preoţi ai românilor să-l primească,
supt grea pedeapsă poruncea prinţipii calvini ai Ardealului;
carea şi întră tocmelele cele în hrisovul cel mai sus zis, cu aceste cuvinte
se pune, la numărul 2: „Că *Catehismul* cel acum lor dat, îl va priimi
şi va avea grije ca şi alţii să-l priimească şi pre tinerime, şi el însuşi
cu sîrguinţă o va învăţa *Catehismul* acela, şi prin alţii va face a se
73 învăţa". Ci, voiu să cetesc aci întreg/ hrisovul acela ce fu dela prinţipul
Gheorghie Racoţi dat lui Stefan Simon Pap, alesului episcop al românilor
74 în Ardeal, şi carele, / după cererea lui Petrus Bárbaş de Albis,
a causelor fiscuşeşti în Ardeal director, din conservatóriul besericei
75 Albei (a Bălgradului), / în 19 zile avgust, la anul Domnului 1684, în
transúmto, s-au dat afară. Cu carele şi de aci înainte ne vom întrăbuinţa./

76 Se cade a lua aminte că cu tocmala cea la numărul 3 pusă, aceaia
77 se cugetă şi se porunceşte, ca oleul cel sfinţit ce se / întrebuinţează
la botez, şi altele, atît în Beserica grecească, precum şi în Beserica
lătinească, obicinuite ţerimonii, să se lapede. Iară supt numărul 4,
se bagă întră români cumenecătura cea calvinească carea până astăzi,
şi la uniţi şi la neuniţi, în Ardeal, măcar că numai ca o ţerimonie, se
ţine. Iaste adecă datină şi în bisericile grecilor şi întru a românilor,
ori cînd se slujeşte sfînta liturghie, preotul slujitoriu, după sfîrşitul
liturghiei, să împartă la oamenii cei ce nu s-au cumenecat, pîne de
aceaia, din carea fu scoasă partea aceaia ce s-au jertvit; care obiceiu,
întră toate neamurile ce sînt de lege grecească, precum şi întră românii
din Ardeal, osebit se ţine în zioa de Paşti. Ci, creştinii altor neamuri
de lege grecească, părticica acea de pîne o iau neumezită; iară românii
din Ardeal o iau întinsă în vin, sau, mai bine să zic, o sorb cu vin; şi
nu numai celor de vîrstă, după cum se porunceşte în zisa tocmeală, ci
şi pruncilor sugători încă se dă. Însă, măcar că românii din Ardeal,
curat cred taina sfintei cumenecături, întocma ca Beserica cea grecească
78 şi ca Beserica / cea lătinească şi desclinesc acea pîne în vin întinsă,
de sfînta cumenecătură, totuşi, proştii nu ştiu ce putere osibită
socotesc a fi întru acea ţerimonie. Pentru aceaia, şi pre însuşi pruncii
cei sugători, spre zioa de Paşti, dela miezul nopţii până la vremea cînd
se împarte zisa pîne întinsă în vin, cu tiránie îi silesc la ajun, şi aşa
fometoşi îi aduc mamele la beserică, unde adunaţi, acela sunet fac
cu vaetele sale cele de ajun căşunate, care s-au obicinuit a face mieii
în strungă, cînd intîiu fură înţercaţi; ba drumariul, de nu va putea
ajunge, în zioa de Paşti, la vro beserică de legea sa, unde să se poată
împărtăşi din zisa pîne în vin întinsă, nu cutează a lăsa Postul Paştilor,
ci până atuncea îl tot ţine, până cînd să face părtaşi pînei aceiia; şi,
de se va lăuda cuiva, pentru vro greşeală, preotul locului, că nu-i va

da paşti (aşa chiamă pînea acea întinsă în vin), socotind această pedeapsă foarte mare, cu tot adinsul se nevoiaşte a-şi îndrepta greşeala, ca să poată scăpa de ameninţata pedeapsă. Ba şi aceia carii se cuminecă cu sfînta taină a evharístiei, în zioa de Paşti, nu se odihnesc pănă nu se împărtăşesc din zisa pîne ţerimonială. Deci, nefiind nicăiri, afară de Ardeal, în besericile cele de lege grecească, obiceiu de a lua în zioa de Paşti, anáfora întinsă în vin, şi socotind cele ce mai sus am spus despre lucrul acesta, nu poate fi îndoială cum că ţerimonia aceaia, de a băga pînea în vin, în zioa de Paşti, iaste urmă a cinei sau a cumenecăturei calvineşti, şi aceasta, atunci cînd se făcea silă cunoştinţelor românilor în Ardeal, fu acolo, întră români băgată.

Drept, prinţipii Ardealului cei de credinţă calvinească cu de adins era ca pre toţi românii Ardealului să-i poată răsvrăti cătră calvinie, totuşi osebit s-au nevoit a abate pre nemeşii români cătră zisul eres.
79 Pentru aceaia, afară de alte tehne, mai/toate ţinuturile, unde sînt mai mai deşi nemeşii români, cum se vede în mai sus cetitul hrisov a lui Gheorghius Racoţi, le-au tras de supt ascultarea arhiereului celui românesc şi le-au supus superintendéntului celui calvinesc, măcar că şi aceia români ţinea legea cea grecească. Nice nu putea arhiereul românesc, în ţinuturile acele care se anumesc în zisul hrisov, să lucre alta, fără, pre cît îl îngăduia superintendentul, adecă episcopul calvinilor; mi se pare că întru acele ţinuturi, arhiereul românilor alta nu făcea, fără cît hirotonea preoţi. De unde nu e mirare că nemeşii cei mai mari ai românilor, toţi, din celalalt număr ai nemeşilor româneşti încă foarte mulţi s-au alunecat la calvinie. Nice apoi aceia nu s-au mai socotit întră români, ci întră unguri, pănă astăzi, ca cînd credinţa şi însuşi sîngele neamului l-ar schimba [a].

Iară fiind că prinţipii calvini, ne vrînd episcópii şi clirul românilor a împlini acele tocmele din mai sus zisul hrisov, credinţei cei drepte vrăjmaşe, nu putea, după cugetul lor, spori spre a răsvrăti pre români dela credinţa cea adevărată, mai de grele mijlociri se apucară; începură adecă, cu legături, cu temniţe şi cu batjocurite despreoţiri, ba şi cu moarte, pe preoţi şi mai vîrtos pre arhierei a-i spărea, a-i munci şi a-i măcelări; aşa se fece lui Sava al doilea mitropolitului, în castelu dela Blaj al prinţipului Ápafi, dintru a căruia poruncă lăudatul Sava fu bătut de moarte, după aceaia în beserica cea dela Vinţ, înaintea a tot norodul, fu în chip de despreoțire, desvăscut de vestmintele cele arhierești, după aceaia de nou băgat în temniță, și de acolo scos în toată vinerea, fu bătut cu toiage pănă la moarte.

---

[a] Toţi reprezentanţii de seamă ai epocii menţionează frecvent această idee, dar o înţeleg şi judecă diferit: Şincai, tumultuos, cum îl ştim, ajunge să creadă că majoritatea nobilimii maghiare din Transilvania se trage din români, şi la urma urmei era mai informat decît noi astăzi. Pe Matei Corvin îl ridică în slăvi, în textele redactate ca pentru străini şi-l laudă pentru că este român de origine, dar pentru uz intern, îl beşteleşte, cum nu se mai poate, acuzîndu-l de laşitate şi trădare „naţională", ca şi cum n-ar fi ştiut cum se punea problema în evul mediu. Clain este blînd şi înţelegător cu cei care îşi părăsesc credinţa ortodoxă şi trec la alte rituri explicînd că altfel nu au acces la slujbe, ceea ce era ruşinos, dar adevărat. Deleanu dispreţuieşte întreaga aristocraţie, indiferent de origine, şi-i atribuie origine ţigănească sau grecească (simple cuvinte care desemnează omul neevoluat sau decăzut: „grecii" care au ajuns slugi îngîmfate ale turcilor, renunţînd la adevărata mîndrie). Petru Maior se întîlneşte aproape cuvînt de cuvînt cu Deleanu, de unde înţeleg că este loc comun sau rod al unor întreţineri particulare.

De aciia, superintendentu calvinilor nu numai el ședea pre scaunul cel din tîiu în soboarele cele besericești ale românilor, ci încă patru protopopi din clirul românilor era siliți, pre / acelaș, rădicat în scaon,
80 să-l ducă pe umeri în sobor, și nice fără de înainte șederea acestuia nu
era slobod clirului românilor și arhiereilor lor să judece nemica în cele duhovnicești.

În cît e pentru întîmplarea mai sus lăudatului mitropolit al românilor din Ardeal, iaste o scrisoare a lui Ladisláus Ciachi și a lui Hristóforus Pașco, carii era curátori ai Ardealului, în Țarigrad, la Curtea împăratului turcesc, din 21 avgúst al anului 1681, întru acesta chip dată.

Scrisoarea aceasta s-au dat la lumină întro carte, la anul 1795 tipărită, a căriia titula iaste: *Pribavlénie soderjáștee vajnaia pismenaia dokazatelstva vă iziasneniiu istórii slavenskihă Narodovă*, și stă în *Pribavlenie* III, fața 278.

Iaste trădanie că și la cetatea Eciului *(Véts)*, în varmeghiia Turzii,
81 un vlădică a românilor din Ardeal, aruncat din cetate, fu/omorît;
ba preotul Ioann Ládoș cel bătrîn din Săcálu de Margini, care sat e vecin Eciului, mi-au povestit că lui i-au spus tată-său, cum că tatăl lui povestea că fiind prunc diecúț și tată-său preot acolo, în Săcalu de Margini, au fost cu tată-său la îngropăciunea zisului vlădică și numai amîndoi l-au prohodit. Causa pentru ce fu omorît vlădica acela, spun că au fost aceaia: că fiind vlădica la prînz cu prințipul Ardealului, în zisa cetate, și mîncînd vlădica bucate de post, după legea Besericei Răsăritului, zise prințipul cătră vlădica românilor să-i boteze un cîne ce îl avea acolo, lîngă sine. Vlădica bine pricepînd această poruncă a fi numai spre a batjocori credința cea pravoslavnică răspunse cătră prințipul calvin: „De iaste cînele de legea mea, eu îl voiu boteza; iară de iaste de altă lege, să-l boteze preoții cei de legea aceaia. Să-l ispitim pre cîne de ce lege iaste!“. Răspunse prințipul: „Bine“. Atunci vlădica puse un blid cu fasole înaintea cînelui, carea amirosîndu-o cînele, nu-i plăcu să mînînce. După aceaia îi puse cînelui înainte un blid cu carne, din carea îndată începu cînele a îndopa. Atunci zise vlădica cătră prințip: „Vezi de a cui lege e cînele!“

Cînd, în chipul cel mai sus arătat, prințipii muncea pre arhiereii românilor în Ardeal, domnii locurilor pe preoții acelorași români îi purta ca pre iobagi și ca pre niște robi apuși îi mîna la lucru domnesc, ca și pre alți iobagi, și lua dajde colonicală dela dînșii, îi lega, îi băga prin temnițe, cum lor le plăcea. Care și din însăși *Diplóma lui Leopóldus* celui întîiu, împăratului romanilor, cea din 16 zile a lunei lui fevruarie, în anul 1699 dată și întru același an, în 8 zile a lui septemvrie, fu, în dietă, la Bălgrad, publicată, cu carea preoții românilor de unele ca
82 aceste greotăți se slobozesc, se vederește. Ba, cum îmi/povestea bătrînii,
pe preoții românilor îi silea domnii locurilor ca se erneze cînii cei de

vînat, întru aceaiași casă cu sine și cu fiii săi. *Diploma* cea mai sus lăudată aceasta iaste:/

83 Se cade a însămna că *Diploma* aceasta, în partea românilor celor
84 uniți din Ardeal, o-au întărit după aceaia și Iosefus cel/întîiu, împăratul
romanilor, ba și Maria Therésia, împărăteasa romanilor, precum ne
învață rescríptul împărătesei Mariei Theresiei cel în 9 zile a lunei lui
septemvrie anului 1743 eșit, la numărul 6, cu aceste cuvinte:

Adeverit iaste că și altă *Diplomă*, la anul 1701, s-au dat dela împăratul Leopold cel întîiu, în partea uniților români din Ardeal. Ci,
oare publicatu-s-au acela, sau ba, nu se știe. Împărăteasa Maria Theresia,
pentru *Diploma* aceasta, așa poruncea în 9 zile a lunei lui septemvrie
anului 1743, crăescului guberniu al Prințipatului Ardealului. Și clirul
85 unit, precum ne înveață *Faptele* soborului/mare al Ardealului, ce fu
adunat la Blaj, în 25 maiu anului 1739, la numărul 13, pentru *Diploma*
aceasta, așa grăia cătră theológul Nicoláe Iánoși: îi vinea adecă greu
clirului unit, că a doao *Diplomă* a împăratului Leopold, în cele ce sînt
spre greotate clirului se ține, și în cele ce sînt părtinitoare, e lipsit de
putere. Una mai mare greotate era că, după *Diploma* aceaia, arhiereul
uniților e detoriu să sufere lîngă sine theológ, carele tot de una au fost
de lege lătinească și cu chieltuiala sa îl hrănea. Despre carele așa grăesc
Literele Fundaționale ale episcopiei uniților din Ardeal, la numărul 11:/...

86

§ 2

Românii din Ardeal, pre la capetul sutei 17, toți s-au unit cu Beserica Romei

Întru acela chip, cum am spus mai sus, fiind românii cei de lege grecească, în Ardeal, asupriți, batjocoriți și năcăjiți, pre la anul 1696, Theofil, arhiepiscopul românilor în Ardeal, cu de adins începu pentru înoirea unirei românilor cu Beserica Romei a lucra, carea, cuprins fiind de moarte o lăsă următoriului său, lui Athanásie, să o săvîrșască. Acesta, întorcîndu-se Ardealul supt stăpînirea împărăteștei Case a Austriei, cu părtinirea împăratului Leopold celui întîiu al romanilor ajutorat, cu tot clirul și cu toți românii se întoarse la împărtășirea Besericei Romane cea înainte de șese sute de ani părăsită. În urma căriia mai sus lăudatul împărat, cu *Diploma* sa cea din anul 1699 dată, carea mai sus (§ 1) o cetirăm, clirul românilor de greutățile și de batjocurile cu care mainainte era asuprit, îl scăpă, și porunci ca *toate acele* *cădințe*, cu care e întrarmat clirul cel de lege lătinească, să le aibă și *clirul românilor în Ardeal.*

Martínus Sentiváni, carele au custat în zilele acele, cînd românii din Ardeal fecere zisa unire, în *Dissertáția hronológhico-polémica*, cea pentru începutul neunirei grecești, așa scrie despre unirea românilor, de carea cuvîntăm: „Iară, fiind că, după ce românii în Ardeal, cu arhiepiscopul său și cu tot clirul, au priimit această unire cu Beserica Romei, nu au lipsit unii calvini, carii urmînd catholicilor, cugeta pre unii preoți

87 de ai românilor să-i plece a se uni cu calvinii, am socotit /aci să arăt“ ş.c.a.
De acolo adecă, că, precum grecii nu ascultă de patriarhul dela Roma,
aşa nici calvinii nu se supun lui, şi că, precum grecii slujesc sfînta liturghie
în pîne dospită, aşa şi calvinii iau cina sa, în pîne dospită, să
nevoia unii calvini a amăgi pre români ca să se unească cu calvinii şi
nu cu catholicii. Că preamilostivul împărat Leopold, cu fierbinte
dragoste părintească dorea să ajute pre români şi să scutească pe
preoţii lor, după cum sînt şi cei de alte legi preoţi scutiţi, în Ardeal.
Ci, după legile Ţărei Ardealului, nu putea altminterea să le facă acest
bine, fără, de vor îmbrăţoşa românii vruna din cele patru credinţe
priimite în Ardeal. Că, în Ardeal aceste credinţe sînt priimite: cea
catholicească sau lătinească, cea calvinească, cea luterănească şi cea
unitărăşască sau arienească; credinţa Besericei Răsăritului o socotesc
numai suferită în Ardeal, pentru aceaia preoţii cei de credinţa aceasta,
după datina ardelenelor neamuri, nu pot avea acele cădinţe şi scutele,
care le au preoţii cei din cele patru credinţe priimite, şi se socotesc
întră proşti. Deci, unii dintră calvini văzînd că acum, după cum era
voia împăratului ca să ajute pre români şi să scape pre preoţii lor de
acele cumplite batjocuri şi necazuri, sta ca încalete să se unească cu
calvinii. De aci fu că unii români nemeşi, din pămîntul Făgăraşului,
fiind acum de mult traşi de supt puterea arhiereului românilor, cum
se vede din hrisovul cel mai sus (§ 1) cetit, şi dedaţi a se supune ascul-
88 tărei superintendentului/celui calvinesc, nu vrură a priimi împărtăşirea
Besericei romană, pănă cînd nu se răschiră dela împărăţie lucrul,
cum că spre aceaia, ca să poată neştine avea cădinţele credinţei ceii
priimite în Ardeal, nu e destul cu o credinţă din cele patru priimite,
numai întru unele dogme să se unească, ci toate dogmele credinţei
aceiia să le creadă; pentru aceaia, mai de toate dogmele credinţei
calvineşti, ca de cele ce sînt cu totul streine de către credinţa Răsăritului
îngrozîndu-se, şi ei priimiră credinţa cea catholicească, carea
puţin de cea pănă aci ţinută a Răsăritului credinţă se desclinea. Vede-se
întîmplarea aceasta în manuscriptul cel din 20 iulie a anului 1711, carele
se ţine în bibliotéca crăeştei universitate dela Peşta, unde 315 boiari
şi nemeşi români din ţinutul Făgăraşului se văd iscăliţi la unire, întră
carii, în frunte, iaste Andrei Séghedi, fieşte carele întărindu-şi iscălitura
cu pecetea sa. Şi aşa, toţi românii din Ardeal se uniră cu Beserica
Romei în credinţă, iară nu în lege, că legea grecească, tot de una, şi
după făcuta unire, o-au ţinut întreagă, şi pănă astăzi o ţin; încă mai
bine şi mai curat de cum văd eu că se ţine prin bisericile sîrbilor celor
neuniţi./...

92

§ 4

Statul unirei după moartea lui Ioann Patachi pănă la Ioann Inochentie Clain

Nu puţini, cum am spus mai sus, era întră români, carii avea acum greaţă de făcuta unire cu Beserica Romei, însă nemica nu au vărsat

afară până ce nu luară a treia scándălă dintru aceaia că murind vlădica
Ioann Pátachi, măcar că românii avea din neamul lor, doi vicari, cum
se zic, gheneralì, totuşi, puterea şi stăpînirea preste clir şi preste toţi
românii, în cele duhovniceşti, fiind scaonul arhieresc lipsit de vlădică,
fu prăvălită la pátărul réctor al iesuvíţilor din Cluj, carele vru a se
titula şi a se numi *preacinstit*, *prinţipal*, şi *prelat (Reverendissimus,
Principalis*, et, *Praelatus)* al românilor. Cu întîmplarea aceasta, mulţi
dintră români crezînd că nu numai strămoşasca lege şi tocmala cea
bеsericească, de carea până astăzi foarte sînt alipiţi cu inima românii,
aşa cît şi de umbră, în treaba aceasta, încă se sparie, se va schimba
în lege şi în tocmală lătinească sau popistăşască, ci şi acela vifor, nălucindu-şi
că se apropie, cît, precum mai de mult pre superintendentu
calvinilor, aşa, de aci înainte pre pater rector al iezuviţilor, protopopii
românilor rădicat în scaon vor fi siliţi a-l duce pre umeri, în sobor, şi
cunoştinţelor se va face silă, mulţi, zisei, dintră uniţii români, nu numai
mireni, ci şi preoţi, socotea că mai bine va fi cu bună vreme să rumpă
93 unirea cea cu beserica Romei făcută,/ de cît strămoşasca lege şi tocmală
să o sufere a se schimba. De aciia, dacă mainainte numai cîte unii şi
pre cîtinel şi mai mult cu cîrtirea de cît cu fapta s-au împrotivit făcutei
uniri, acum cu gloata şi cu larmă au început a scădea dela unire, ba
încă şi silă a face celora ce vrea să rămînă în unire; carea din mai multe
locuri ale *Faptelor* săborului mare, celui în anul 1728, din poronca
patărului rector al iezuviţilor, în Cóloş Mónoştor adunat, mai vîrtos
din sessia 1, numărul 2, se vedereşte. Preţ lucrului socotesc a fi, să descriu
aci *Faptele* soborului aceluia, din orighinal, carele îl am a mînă, că nu
puţină lumină aduc istoriei besericei românilor ceii din veacul acela./

94 Întru adevăr, cum că iezuviţii, şi mai vîrtos theologii cei de lîngă
95 vlădica uniţilor asemenea iezuviţi de lege lătinească,/ au ispitit să facă
schimbare în tocmelele cele bеsericeşti ale uniţilor români, de acolo
96 nu întunecat se culege, că clirul/ unit, cum ne înveaţă *Faptele* soborului
mare, celui la anul 1739, maiu 25, în Blaj adunat, în carele, afară de
97 Nicolae Pap dela Beia,/ gheneral vicariu al uniţilor şi protonotariu
apostolicesc, au fost trei zeci şi cinci de protopopi, cu prilejul introducţiei
theologului Nicolae Ianoşi, la numărul 5, întru acesta chip îşi
înoiaşte protestaţia: „Cele patru puncturi care cuprind sfînta unire,
pururea şi nelăsat cinstitul nostru clir le va păzi şi le va ţinea, iară la
mai multe cu nici un steamăt să nu se silească.“ Şi la numărul 6: „legea
canonicească ce se zice pre românie *pravila*, afară de acele care s-ar
afla a fi împrotiva sfintei uniri, să rămînă în puterea sa şi după aceaia
să umble judecăţile“./...

102 § 6

Statul unirei în zilele vlădicului Ioann Inochentie Clain

Lui Inochentie Clain, îndată cît se aşeză în scaun, aceaia îi fu
grija cea mai mare, ca turburarea ce se stîrnise întră români, în vremea
stăpînirei patărului rector dela Cluj, să o alineze. De unde, de rădăcină

se apucă ca să o smulgă; fece rînduială ca legea și toate tocmelele Besericei Răsăritului pretutindine curat să se țină; pentru aceaia, de au ispitit ceva iesuviții schimbare să facă întru tocmelele cele mai nainte întră români ținute, aceaia întru nemica să fie și toți la cele vechi obiceiuri să se întoarcă. Care a lui spre legea grecească rîvnă pre toți cei ce s-au fost tras sau sta să se tragă de lîngă unire, îi îmblînzi și le
103 scoase/frica aceaia din inimă, carea o avea, să nu li se schimbe legea cea vechie. În urma acestora, prinse a pune theologului hotar, ca nemica din obiceiurile și tocmelele cele popistășești să nu cuteze a vîrî întră români. Lîngă aceste, fiind că cădințele și scuteala care le dăruise împăratul Leopold să le aibă preoții cei uniți întocma cu clirul cel lătinesc și cu cele lalte legi priimite, atîtea împrotiviri avea a suferi, aci, în țeară, dela aceia carii pizmuia să fie preoții românești scutiți și cinstiți ca preoții altor neamuri, cît dorul bunei împărății *puțin rod* făcuse pănă aci, începu des a merge la Beciu, a plînge și a se ruga la înălțata Curte, de unde multe moșii și scutele dobîndi *preoților românești*; nice nu se lăsă pănă nu văzu întră articulii țării, în anul 1744, priimită unirea și clirul uniților, carea, de nu se vrea face *atuncea, nu* știu ce ar fi rămas uniților preoți, în vremea stăpînirei vlădicului celui de acum. Cu unele ca aceste, se făcu foarte iubit *tuturor românilor* și pentru aceaia pre toți îi ținea întru liniște, cît, măcar, că, în zilele acestuia, la anul 1742, au venit oare care călugăr săhastru, cu numele Ilarión, ce avea veste de om sfînt, cît și astăzi îi zic românii *sfîntu !* și au propoveduit aici, în Ardeal, fără frică ne unirea, totuși nu s-au turburat liniștea cea prin vlădica Inochentie Clain căștigată. Iar, după ce iubitoriul de *neamul său prea bun* vlădică Inochentie prin grea goană, despre carea mai pre larg vom grăi, unde vom cuvînta despre faptele vlădicilor uniți din Ardeal, fu silit a fugi la Roma, de unde nu s-au mai întors, grea turburare urmă întră românii din Ardeal.

Întrarea *zisului* săhastru în Ardeal, așa o povestește o scriptură
104 lătinească carea o-am aflat în protocolul vlădicului / Inochentie Clain,
105 din carele mai multe, de aci înainte vom descrie în / *Istoria* aceasta: „Fu adusă, zice, la protopopul Gheorghie Pop, în Dobra, o epistolă, din marginea Bănatului, iscălită de obercnesul Petco și trimisă în Dobra, la vițe-dúctorul, în carea se scriia că după doao-trei ceasuri va să vină acolo un săhastru căruia numai sălaș să-i rînduiască, că de altele nu are lipsă, și să spună protopopului locului ca să nu iasă cu litie înaintea săhastrului, și așa să-l petreacă la rînduitul sălaș. Ci, protopopul răspunse vițe-dúctorului că, de vreme ce nu are poruncă dela
106 mai/marii săi, nice nu știe cine e acela, nu-i va face acea cinste. Întra ceaia veni săhastru, de mulți călăreți și pedestrași încungiurat, și intrînd la sălașul rînduit, mulți din norod se adunară acolo, a-i săruta picioarele și mînile. După aceaia săhastru, prin tălmaci (că el, spun că nu știe altă limbă, fără cea sîrbească), începu a grăi cătră norod, că foarte rău îi pare că atîtea suflete, cîte privește înaintea sa, vor să piiară în veci, însă nu atîta îl doare de sufletele aceaste, precum de pruncii carii au a crește în unirea aceasta. Și altele mai multe au grăit de aceste; și spunea descoperirile cele avute dela Născătoarea de Dumnezeu

carea în toate zilele i se arată, precum și în cîtă cinste l-au avut pre el totdeauna craii și boiarii; pentru aceaia pre protopop, căci nu i-au făcut poftita cinste, l-au blăstămat. A doao zi fiind duminecă, i-au adus aminte norodul că e vremea de a merge la beserică, iară el răspunse că are poruncă dela Născătoarea de Dumnezeu, astăzi să nu între în beserică. Și așa, din Dobra s-au dus la Deva și mai încolo. Om au fost de mijloc la stat, săhastru acesta, cu barbă mică, negru la față și perit, nice nu priimea sau mînca alte bucate, fără legumi, totuși bani spun că avea mulți. Fost-au și în Bălgrad săhastru acesta Visarión, unde mama lui Vísar carele după aceaia au trăit și au murit în Blaj, fiind grea cu Visar, zisul săhastru i-au prorocit că va naște fecior și i-au poruncit să-i pună numele Visarion, de pre numele lui; și fecior au și născut, dară nu i-au putut născutului acestuia dărui împreună cu numele și înfrînarea sa săhastrul, că lui Visar până la moarte i-au foarte plăcut vinul.

Săhastrul Visarion au avut carte pausálă dela Arsénie al patrulea,
patriarhul Ipécului, în 12 zile a lunei lui fevruarie anului 1742, din
107 Cárloviți, în limba sîrbească dată și prefăcută pre/limba lătinească
de secretariul aceluiași patriarh. Întru aceasta se spune că Visarion
108 e născut din Bosnia, însă părinții lui acum/sînt lăcuitori în Croația,
și cum că înainte de doi ani au fost el la Ierusalim și acum iarăși cugetă
la Ierusalim să meargă.../

109 Ci, să ne înturnăm la Visarion săhastru. Pre acesta și astăzi îl
pomenesc românii în Ardeal, supt nume de sfînt. Însă despre sfințenia
lui, nu fără dreptate, mi se pare, ne putem îndoi. Că iubirea aceaia
de cinste și pofta ca să-i iasă cu litie înainte și laudele acele, că craii
încă (nu pot pricepe unde să se fi putut el tîlni cu vrun craiu, ca să
fie cinstit de dînsul) l-au cinstit pre el și că Născătoarea de Dumnezeu
în toate zilele i se arată ș.c., nu pot sta întrun loc cu sfințeniia. Iară,
aceaia, cum că vlădica Inochentie Clain s-au întîlnit cu săhastrul acesta
și săhastrul l-au învins cu disputația pre vlădica, întră poveștile cele
băbești se cade a se număra. Că, de vreme ce săhastru Visarion au
fost sîrb și nu au știut altă limbă, fără cea sîrbească, cine nu vede că
au fost om prost și fără de învățătură. Iară Inochentie Clain au fost
vlădică harnic, bărbat iscusit în toate părțile și / theolog mare; ba
110 în vremea aceaia, cînd au umblat Ilarion[a] în Ardeal, Clain nici nu era
aci, ci în Beciu, pentru trebile clirului și a neamului românesc.../...

§ 7

Statul unirei în zilele vlădicului Petru Pavel Aron

După ce Inochentie Clain rămînînd la Roma s-au lăsat de vlădicie, silit de împărăteasa Maria Theresia, au încăput în locul lui, Petru Pavel Aron de Bistra. În zilele acestuia, pre la anul 1759, fiind românii scîrbiți de goana ce o-au pătimit vlădica Inochentie Clain, au venit un călugăr

---

[a] Eroare, în loc de *Visarion*, cum apare supra.

din Țeara Românească, cu născuta român ardelean din Cioara de loc,
om nu cu blîndețe, cum fusese Ilarion, ci de fire aspră și turburată,
și au început a propovedui ne unirea întră mocani, nu numai cu gura,
ci și cu boata, întărîtînd prostimea, mai vîrtos asupra preoților celor
uniți ca să-i scoată din căsi cu toate ale lor și să-i ducă întră hotară[a].
Drept, Sofronie acesta fu alungat înapoi la Țeara Românească. Dară
răul cel de dînsul pornit, au rămas în Ardeal, cît fu de lipsă să trimită
împărăteasa pe gheneral Búcov cu un reghement de armași spre /
111 așezarea purcesei turburări. Cum zisei, Sofronie au dat început turburării
întră mocani, iară pre Mureș în sus au întărit ne unirea, mai
vîrtos oare carele preot Ioann din Sad. Pre acesta, pentru că s-au fost
hirotonit preot în Țeara Românească, preste poruncile împărătești și
tocmelele canonicești, l-au fost tuns vlădica Aron. De unde, precum
și din fire era om inimos și îndrăzneț, mâniindu-se au venit în varmeghia
Turdei, în sat Pogăceao și fiind în vecinul sat Sînpietru, tîrg mare de
țeară, acolo, în tîrg, făcîndu-și chip de amvon înalt, au început a propovedui
ne unirea și a grăi cu batjocură, încă în verșuri, nu numai
de uniți și de catholici, ci și de calvini, cum mi-au spus aceia carii au fost
față și l-au auzit grăind; se adunară la dînsul gloate de români a-l
auzi, ca pre un om sfînt, pre cum îl numea, cît și deregătoarele varmeghiei,
fibirău, vițișpán și alții fiind acolo în tîrg, n-au cutezat să-i
facă alta, fără au trimis doao solgăbiráo la dînsul, să-l întrebe cu ce
putere face aceste, cărora cu batjocură le-au răspuns. Aceasta mi o-au
povestit unul dintră acei doi trimiși, anume Endeș Peter solgăbirăul.
Acest popa Ion căruia uniții, în batjocură, îi zicea Tunsu, pentru că
îl tunsese vlădica, cum am spus mai sus, ci și el după aceaia s-au dat
poreclă de Tunsu, măcar că porecla lui cea adevărată era Mólnar[b],
acesta, zisei, întorcîndu-se pre noapte la Pogăceaoa, protopop Gheorghie
dela Maroș-Vașarhei și protopop Daniil dela Uilác uniți, sculînd cătane
împărătești și alții au mers în noaptea aceaia la Pogăceaoa, ca să prindă
pre Tunsu carele era săluit la un nemeș român. Acolo mergînd zișii protopopi
cu cătanele carii, cum mi-au spus Endeș Peter slogăbirăul, au fost
cu numărul 20, și cu ceia lalți, pe casa nemeșului; s-au întîmplat și
moarte, că tocma stăpînul casei fu împușcat. Vestea așa au eșit, că
112 protopop Daniil l-au împușcat, pentru că / protopopul Daniil purta
pistoale, în vremile acele. Ci, mai sus pomenitul solgăbirău carele și
acolo au fost față, măcar că acum era cu mânie nu de mijloc asupra lui
protopop Daniil, totuși, odată, aducîndu-i eu aminte că oamenii așa
vorbesc, că protopop Daniil să fi împușcat pre nemeșul acela, cînd fu
prins Tunsu, îmi răspunse că nu e adevărat, ci o cătană au slobozit
din tindă pușca asupra lui, nu după alt sămn fără după graiul lui carele

---

[a] Se pare că acesta era obiceiul general românesc de a „scoate din sat“ pe cine comitea o culpă pe care obștea nu o putea în nici un fel trece cu vederea: era condus, cu toate bunurile sale, pînă la hotar, unde înceta autoritatea obștii sătești.

[b] Din familia acestui popă „tuns“ se trage oculistul I. Molnar, autor prea fertil de lucrări mai mult traduse decît originale, prezent în cîteva rînduri în această antologie.

striga din casă, fiind uşa închisă, şi singur după acest semn, trecînd *plumbul prin scîndura uşei, măcar că* era mai mulţi oameni în casă, au nemerit tocma în stăpînul casei.

Prinzînd cătanele pre Tunsu, îl dederă în mîinile zişilor protopopi şi ei se întoarseră la ale sale. Aceia punînd pe Tunsu călare pre un cal, fiind şi ei şi toţi carii mai era cu ei preoţi şi diiaci călări, pentru ca nu pre întunerec sărind de pre cal să scape, îi legară picioarele pre supt foalele calului. Dede Dumnezeu în noaptea aceaia, o vreme cumplită cu fulgere şi cu tunete, şi mergînd uniţii cu robul pre vale, se auzi vorbă înainte, de oameni mulţi; protopop Daniil avînd prepus să nu fie oamenii aceia adunaţi asupra lor, carii ducea pre Tunsu, apucă singur înainte şi întrebînd «ce oameni sînteţi»? răspunseră «ne-au venit veste că uniţii au prins pre sfîntul şi îl aduc pe aicea». Atunci Daniil zise: «la deal, la deal, fraţii meii! că pe deal îl duc»; şi apucînd oamenii înşelaţi pre deal în sus, uniţii se duseră cu robul pre vale, fără primejdie, până în sat Apafáia, la baronul Húsar fiişpanúl, ca să-l bage acolo, în temniţa varmeghiei Turzii. Ci, fiişpanul nu vru să-l priimească zicîndu-le: „duceţi-vă cu el dela mine, să nu vină românii să mă omoară pentru el şi să-mi răsipească curtea“. De aci se duseră cu robul pre Murăş în jos, până la oraşul Moroş-Vaşarheiu, ca să-l dea acolo, în
113 mînile cătanelor celor din cetate. / Ajungînd cu dînsul la numitul oraş, descălecară cu robul la casa tătîne-mieu, până vor merge în cetate să grăiască cu comendantu. Aci, fiindu-i milă mumei mele de robul acela, vru dă-i dea o sticlă cu vinars, ca să bea de osteneală; ci, protopop Daniil apucînd sticla din mîna mumei mele o aruncă în uşă, cît şi vinarsul s-au vărsat şi sticla s-au spart.

Priimit fiind robul aci, în cetate, fu după aceaia petrecut până în Beciu. De acolo, cu vreme, scăpă, mai vîrtos prin mijlocirea românului consiliar Gaia, cu rînduială ca aceaia, ca pre toată zioa să aibă plată cîte 30 de creiţari, în toată viaţa lui. Ci, nu multă vreme se îndulci cu acea facere de bine împărătească, că întorcîndu-se la Ardeal, iarăşi fu pîrît la împărăţie şi de uniţi şi de Dionisie Novácovici, episcopul ne uniţilor; şi aşa pierdu cei trei zeci de creiţari pe zi. De unde el crezîndu-se nevinovat de acea pedeapsă, să duse la Beciu cu frate-său cel mai mic, Ioann Molnar carele acum e doctor şi proféssor doftoriei de ochi, bărbat din cei mai vrednici români în Ardeal; acolo, prin fácţiia unor uniţi ce era în Beciu, amîndoi fură prinşi, şi după aceaia sloboziţi cu acea rînduială, ca popa Ion Tunsu să nu se mai întoarcă la Ardeal, şi aşa el rămăsè în Bănat, unde apoi au şi murit.

Deci, în zilele vlădicului Petru Pavel Aron, partea cea mai mare a românilor în Ardeal, au trecut la neunire, şi pentru pricinile care le-am spus mai sus (§ 3, 4), şi pentru că foarte s-au scîrbit de pedeapsa cu carea fu pedepsit părintele cel bun al românilor, vlădica Inochentie Clain, şi pentru că prin aceia carii până astăzi nu iubesc să fie românii la olaltă, nici uniţi, nici ne uniţi, ci îi voesc despărţiţi, ca şi cum ar fi doao neamuri, cu osebite tehne şi meşteşuguri fu ajutată răscoala aceasta./...

116

§ 10

Statul unirei în zilele vlădicului Ioann Bob

După vestirea toleranței ceii dela împăratul Iósif al doilea milostivește dată, cu carea, de vrea neștine dela o credință la altă credință să treacă, nu se oprește cu temniță și cu alte pedepse, cum se oprea mai nainte cei ce vrea să treacă dela credința cea catholicească, unor români din pămîntul Făgărașului le veni chef să se lasă de unire. Pentru aceaia vlădica Ioann Bob curse acolo, ca cu fața și cu propoveduirea sa să împiiadece pre acei oameni a trece la ne unire, ci fiind că zisul vlădică, din fire nu are nici acea căutătură în față, nici acea dulceață în cuvinte, nici acea curgere în vorbă, carea e de lipsă spre a îmblînzi norodul și a spori în unele ca aceste, necum să dumerească pre cei ce pănă aci vrea să scadă dela unire, ci cu gloatele și ceaia lalți mărturisea că vreau să treacă la ne unire și pentru aceaia poftea dela dînsul să li se orînduiască învățătura cea de șese săptămîni, care, după decretul toleranței, e de lipsă să o audă cei ce voesc a păși dela credința cea catholicească. Atunci vicariul gheneral Ignatie Darabónt carele după aceaia fu episcop la Oradea Mare, prevăzînd că, de va rămînea vlădica Ioann Bob lungă vreme, în pămîntul Făgărașului, poate nici un român să nu mai rămînă unit, îl sfătui pre vlădica să se întoarcă a casă. Care sfat ascultîndu-l vlădica Ioann Bob cu grabă se întoarse la moșiile cele vlădicești, în Blaj, lăsînd pre zisul vicariu acolo./

117 În zilele vlădicului acestuia, fără samă mulți dela unire au trecut la ne unire; nice nu știu măcar unul, în toată vlădiciia lui însuși, să-l fi întors la unire. Drept aceaia, bun noroc au avut ne unirea cu vlădica acesta. Că, să fi fost în dînsul acea hărnicie firească și acea rîvnă cătră unire, carea o-au avut vlădica cel înaintea lui, cum n-au avut ne uniții mulți ani episcop în Ardeal, după moartea episcopului Gherasim Adamovici, și ce stări împrejur au fost, doară nici un român n-ar fi rămas ne unit, în toată Țeara Ardealului. Însă, măcar că vlădica acesta, nemica nu s-au nevoit, în toată vlădiciia lui, pănă astăzi spre adaogerea unirei, totuși dintră protopopii lui mulți, multe parohii întregi au întors la unire, măcarcă pentru o nevoință ca aceasta, nici unul nu știu să fi dobîndit har înaintea vlădicului Ioann Bob; ba încă, unii carii au întors mai multe sate la unire, i-au fost neplăcuți. Că se și năcăjea în unele ca aceste, pentru că de multe ori era stări împrejur ca acele, cît, după rugarea protopopilor, trăbuia relațiile cele de protopopi făcute să le trimită la crăescul gubernium, nemica mai puțin suferind el, decît cînd îl zăhăia cineva să lucre și să scrie la judecătorii, întru unele ca acele ce se țin de deregătoriia vlădicească.

Aceaia nu pot să tăgăduiască uniții, cum că astăzi, în Ardeal, mai mulți sînt neuniți de cît uniți. Că, măcar că uniții numără în Ardeal parohii unite la 1200 și ne uniții, de ale sale numai 1000, totuși, mai puțini sînt uniții de cît ne uniții. Pentru că la neuniți mai multe sînt, iară mai puține de 150 de familii nu e slobod să fie întro parohie. Dinpotrivă, la uniţi multe parohii sînt din 50, 40, 30, 20 şi mai puţin de familii, nefiind la ei dela împărăţie mărginit numărul familiilor din care se închiagă parohiia./

118 Pre urmă, aceaia se cade să dăm protopopilor celor uniţi carii toţi
sînt învăţaţi şi întru ştiinţa theologhicească procopsiţi, că ei, cu hărniciia
şi cu cumpătul lor, au stins urgiia aceaia între uniţi şi între ne
uniţi, carea mai nainte se vedea a fi ne învinsă, cît acum nu numai
nu se gonesc, nu se batjocoresc unii pre alţii, ci încă cu prietenie frăţască
petrec la olaltă, ba şi la îngropăciunea morţilor şi la maslu şi întru
alte tocmele duhovniceşti şi biericeşti se adună la olaltă, cîntă, slujesc
împreună, fără a se sfii unii de alţii; şi poporenii, şi cei uniţi şi cei
neuniţi, fără deosebire chiamă la unele ca aceste preoţi şi ne uniţi şi
uniţi, numai cît preoţii nu slujesc liturghie unul în beserica altuia,
măcar că şi aceasta am văzut făcîndu-se cîte odată. Iară cînd merge
vrun protopop unit, carii, precum am spus mai sus, toţi sînt bărbaţi
învăţaţi, la vro beserică sau la îngropăciune de a neuniţilor şi vrea să
spună învăţătură de rost, preabucuroşi îl ascultă nu numai mirenii
ci şi preoţii cei neuniţi, şi vîrtos îi mulţemesc. Asemenea, la îngropăciunea
celor uniţi, de va fi mai îndemînat întru propoveduire vrun
preot ne unit, de cît cei uniţi ce se aflã acolo, faţă, bucuroşi îl ascultă
uniţii şi întocma ca pre preoţii cei uniţi îl cinstesc. Ce e mai mult, fără
osebire se ispoveduesc uniţii mireni la preoţii ne uniţi, şi ne uniţii la
preoţi uniţi; ba şi însuşi preoţii fac aceaiaşi. Pre multe locuri nici nu
mai auzi acum vorbă de unire şi de ne unire; numai cît pre unii îi chiamă
uniţi, şi pre alţii ne uniţi, după feliul arhiereului căruia sînt supuşi;
şi pre cei ne uniţi, în tot anul, cu grije îi înseamnă scriitorii cei de porţie,
119 pentru că fieşte care stăpîn de / casă ne unit e detoriu pe an, afară de
darea cea împărătească, să dea cinci creiţari, cum se zice, de sidóxie,
din carii se adună cele patru mii de florinţi nemţeşti care îi are episcopul
cel ne unit pre an, şi alte lipse ale clirului ne unit împlinesc./...

. . . .

128

§ 5

Despre episcopiile românilor în Ardeal

Mai sus (§ 3) cetirăm din Codín Curopaláta, că în Ungrovlahia doi mitropoliţi s-au făcut, unul carele şi cu titulă de exárh s-au cinstit, altul a părţii Ungrovláhiei. Iară, fiind că în Ţeara Muntenească, nicăiri nu se aflã urmă de a arhiepiscopiei şi a mitropoliei părţii Ungrovlahiei, nice decum nu ne putem îndoi cum că pre mitropolitul părţii Ungrovlahiei, nu airea se cade să-l cercăm, fără în Ardeal, unde toate sînt pline de monuminturi, cu care se adevereazã că românii din vechie vreme au avut în Ardeal arhiepiscopiia sa şi mitropolicească vrednicie, carea mai jos, pre larg, vom dovedi. Nice nu putem avea prepus prin numele Ungrovláhia să se înţăleagă Ţeara Muntenească împreună cu Moldova, aşa cît un mitropolit să zici că s-au făcut în Ţeara Muntenească, altul în Moldova sau Mavrovlahia. Pentru că despre Mavrovlahia deosebit grăiaşte Codin, şi spune că doi mitropoliţi s-au făcut în Ungrovlahia; şi afară de aceştea, unul în Mavrovlahia, adecă în Moldova./

129 Vei zice, prin numele Ungrovlahia singură Ţeara Muntenească se înţelege, de unde arhiepiscopul şi mitropolitul Ardealului nu se poate zice că se ţine de Ungrovlahia. Ba, eu zic că numele Ungrovlahia mai vîrtos Ardealului au fost mai de mult dat. Că Halcocóndila, scriitoriu vizantin, în cartea 2, despre Ţeara Românească şi despre Ardeal scriind, Ţeara Muntenească, după numele cel vechiu, o chiamă Dachia, iar Ardealul, Pannodáchia pentru că era supus ungurilor, pre carii el îi numeşte pannoni, după numele cel vechiu a Ţărei Ungureşti, Pannonia, în carea lăcuesc ungurii. Acum, pune în loc de Dachia, numele cel de astăzi, vei avea Vlahia sau Valachia; aşijderea, în loc de Panno — sau Peóno — pune Ungro-, şi aşa vei afla că Ardealul e Ungrovlahia.

De aci, uşor iaste a socoti că Ţeara Românească mai demult s-au zis fără de ceva adaos numai Vlahia, iar Ardealul, Ungrovlahia. Lucru aşa mi se pare că s-au întîmplat. Fiind că strănepoţii romanilor cei din Dachia vechie, atît aceia, carii sînt în Ţeara Muntenească şi în Moldova, precum şi cei ce sînt în Ardeal, de sloveni se chiema vlahi, sau, mai bine să zic, vlassi, carea şi astăzi iaste, tute acele trei ţări, aceiaşi sloveni le-au numit Vlahia. După ce Ardealul, în zilele Sfîntului Stefan, craiului ungurilor, fu prăvălit supt corona crăimei ungureşti, spre a desclini Ţeara aceasta, adecă Ardealul, de cele lalte doao ţări, care era de puterea sa, Ardealul îl chiemară Ungrovlahia, celelalte doao, fără adaogere, Vlahia, ca şi mai nainte. După ce apoi, Vlahia aceasta s-au împărţit în doao prinţipaturi, unul fu chiemat Moldovlahia, dela rîul Molda, carele cură prin ia, sau Maurovlahia, adecă Neagra Vlahia, dela Marea Neagră, pănă la carea se întinde. Un prinţipat de acele doao ungurii, pentru că dela dînşii cade preste munte,
130 îl chiemară Transalpína sau Montana Valahia; iară grecii/numele, carele era propriu al Ardealului, împărtăşindu-l şi prinţipatului aceluia, pentru ca să-l desclinească de Vlahia cea din colo de Dunăre, despre carea am cuvîntat, în partea 1, cap. 2, § 3, îl poreclîră Ungrovlahia.

Afară de mitropolit, carele şedea în Alba Iulia sau în Bălgrad, avea românii în Ardeal şi alte episcopii, adecă a Silváşului, în varmeghiia Hinedórei, a Vadului, în varmeghiia Sólnocului din Mijloc, a Făgăraşului, în pămîntul Făgăraşului, a Maramórăşului, în Maramorăş, carele acum se ţine de Ţeara Ungurească. Mai chiar se vor vederi aceste, unde vom cuvînta despre arhiepiscopiia Ardealului.

§ 6

Despre alte episcopii ale românilor din coace de Dunăre

Lîngă aceste, astăzi au românii, în Ţeara Ungurească, episcopii, a Oradei Mare, unită, şi trei neunite, adică a Aradului, a Vărşéţului şi a Temişoarei. Aceste trei de pre urmă, de obşte au episcopi din neamul sîrbesc, a cărora glas nu-l înţeleg oile. Şi aceasta iaste una din cele

căpeténii cause, că românii, în Bănat, pănă acum umblă orbecînd întru
întunerecul neştiinţei cel vechiu, şi vor merge poate a orbeca în cîtă
vreme vor fi supuşi episcopilor celor sîrbeşti. Că, de şi cúmva ştie ceva
(carea arare ori se întîmplă) din limba românească episcopu cel de
neam sîrb, totuşi, fiind cu neputinţă sîrbului, precum şi rusului, şi
fieştecăruia ce e de limbă slovenească, de nu cumva va învăţa din
pruncie limba românească, să răspundă curat cuvintele cele româneşti,
cu vorba sa mai vîrtos scăndăleşte pre ascultătorii români, de cît îi
procopseşte. Ştiu că odată, întro beserică românească, un călugăr rus,
131 altmintrea om nu nenvăţat, cetéţ şi cîntăreţ bun, s-au apucat să zică
parimiile, şi cînd au ajuns la cuvintele acele: „nu sînt căile mele
ca căile voastre“, el le-au răspuns: „Nu sînt coile mele ca coile voastre“.
Nu-ţi poţi năluci ce rîs, ce măscară, şi scándălă au urmat în beserica
aceaia, unde numai tineri sholastici era vro cîteva sute, tot români.
Să aibă românii neuniţi cei din coace de Tisa, episcopi de neamul lor,
şi între dînşii un mitropolit de carele să se ţină şi episcopii cei din Ardeal
şi cel din Bucovina, asemenea român, ca să nu atîrne întru nemica
dela mitropolitul cel sîrbesc din Carloviţ, carea nu e cu neputinţă a
se dobîndi dela preamilostivul împărat al Austriei, cît bine ar putea
românii dela părinţii şi arhipăstorii cei de sîngele lor nădăjdui!

§ 7

Despre episcopiia cea ne unită a românilor din Ardeal

Iaste şi o episcopie neunită în Ardeal, carea fiind că e mai tinără
decît acele, despre care am grăit pănă acum, locul cel de pre urmă,
în rînd, l-am lăsat ei, măcar că cu mulţimea poporenilor întrece pre cele
lalte. După ce au început cu grosu neunirea între românii din Ardeal,
despre carea am cuvîntat în partea 1, cap 4, § 7, împărăţiia s-au milostivit a trimite neuniţilor în Ardeal, episcop, nu de epárhie, ci numai
administrátor, cum se zice, pre episcopul cel dela Buda din Ţeara
Ungurească, Dionísie Novacovici. Carele întorcîndu-se din Ardeal la
beserica sa, în anul 1767, 8 zile a lui dechemvrie au murit în oraşul
Sent-Andraş. După moartea lui Dionisie, fu sfinţit episcop de eparhie
neuniţilor din Ardeal, Sofrónie Chírilovici. Şi aceasta au ieşit din Ardeal
132 în anul/1773, şi au şezut în mănăstirea Grábovaţ, în carea fusese înainte
de episcopie, arhimandrit. Iară în cela lalt an se rîndui să fie episcop
eparhiei Budei; şi de acolo trecînd la eparhiia Temişoarei, ca pre la
anul 1785 muri acolo. Acesta, odată, în Ardeal, întrun sat, făcînd oamenilor învăţătură, în limba românească, precum o ştiia, vrînd să zică:
„Cum poronceşte tabla, cum porunceşte guberniia, cum porunceşte
împărăteasa, în loc de românescul *cum*, puse sîrbescul *cáco*, şi aşa mînînd
înainte zise: „caco tabla, caco gubernia, caco împărăteasa“. Carea
auzînd proştii, odată se turburară zicînd: „Ce om iaste acesta, de cacă
tabla, cacă guberniia, încă şi pe împărăteasă?“ După Sofronie, fu de
împăratul Iosif al doilea, rînduit episcop de eparhie neuniţilor în Ardeal,

în 6 noemvrie a anului 1783, Ghedeón Nichitici, carele au murit în Ardeal.

După acesta au urmat iarăşi episcop de eparhie neuniţilor în Ardeal Gherasim Adamovici, pe lîngă milostiva rînduială aceluiaş împărat, cea din 25 de zile a lunei lui maiu, anului 1789. Românii neuniţi din Ardeal, după moartea lui Ghedeon, îngreţoşaţi fiind de stăpînirea sîrbilor, nu vrea să mai aibă episcop de neam sîrb; pentru aceaia, cînd fu să se facă instalaţiia lui Gherasim, în Sibiu, unde şi eu fui faţă, vrea clirul cu de adins să se împrotivească priimirei lui; ci, după porunca crăescului gubernator, Gheorghe Banfi (că şi tîrziu era acum), se dumeriră. Acesta încă au murit în Ardeal la anul 1796. Din anul acesta pînă la anul 1810, sau, mai bine să zic, până la anul 1811, cînd s-au sfinţit în 23 aprilie cel de acum episcop Vasilie Moga, neuniţii din Ardeal n-au avut episcop.

Cîţi episcopi au avut înainte de acesta, neuniţii români din Ardeal,
toţi au fost de neam sîrb, aleşi de mitropolitul sîrbilor din Carloviţi.
133 Iară acum, din osebită milă a împăratului / Austriei, nu numai aceaia
au dobîndit, ca să aibă episcop român de neam şi născut în Ardeal,
ci încă, însuş ei să-l aleagă, întocma cum aleg românii cei uniţi din
Ardeal arhiereul lor. Se cuvine să descriem aci milostivul decret împă-
134 rătesc, carele în treaba aceasta / înălţatul împărat al Austriei, Franţisc
cel întîiu, prin crăescul gubernium al Ardealului, în 13 zile avgust al
anului 1810, supt numărul 6997, l-au dat către conzistoriul neuniţilor.
În urma acestora, toţi protopopii neuniţi ai Ardealului cu deputaţii
săboarelor sale, în 19 zile a lunei lui septemvrie, a anului 1810, adu-
nîndu-se în oraşul Turda, aleseră trei bărbaţi, dintră carii, după numărul
voturilor, Vasilie Moga, paróh neunit din Sas Sébeş, fu al doilea. Tocma
135 pre acesta dintră acei trei, căutînd la vredniciia lui cea preste vredniciia
celora lalţi doi, s-au milostivit împăratul Franţisc al Austriei cel întîiu,
în 21 dechemvrie a anului 1810, a-l numi episcop neuniţilor români
în Ardeal, după cum urmează:/

136 Însă, întru acelaş an şi întru aceaiaşi zi, îi dede înţăleptul împărat
137 lui Vasilie Moga şi aceste tocmele, de care are a se ţinea / întru epis-
copiia sa; nice dela acele nu-i iaste slobod să păşască nici cît e un lat
138 de unghie[a], şi altminterea de va lucra, / dela vruna de acele abătîndu-se,
cu grea ameninţeală i se făgăduiaşte dela împărăţie pedeapsă. După
139 tocmelele aceste, preotul neunit în / Ardeal, numai cu aceaia se desclineşte
de oamenii cei proşti şi slujitori de domni, că nu dă cei trei zloţi de
140 porţie pe cap, / carii îi dă prostul, ci dă 17 creiţari, cum iaste datina
să dea slugile. Deci, de se desclineşte întru aceasta de stăpînii cei proşti,
e întocma cu slugile lor. Altmintrea, pentru vite, pentru pămînturi, ş.c.,
dă porţie ca ori ce prost; plăteşte vamă pre la poduri, ş.c., dă dijmă
din bucate, ba, în săsime, dă dijmă tocma popei celui săsesc, încă şi
din moşiia vlădicăi celui de acum, carea e la Sas Sebeş, se dă dijmă
popei celui luteránesc de acolo. Nu pot să spun toate greutăţile, care

---

[a] Nu este expresie românească, ci frecventă în latina populară *(latum ungvem)*.

le au preoţii cei neuniţi în Ardeal. Şi aceste, pentru că pre neuniţi neamurile cele din Ardeal, după legile ţărei, îi socotesc numai suferiţi în Ardeal, iară nu priimiţi, cum priimiţi sînt alţii. Întru atîtea greutăţi fiind bieţii preoţi neuniţi cu tot clirósul lor în Ardeal, nu e mirare că pentru singur numele cel de neunit se uresc a mai purta atîtea greotăţi, şi pentru aceaia mulţi dintră dînşii, cu sate şi cu parohii, cu tot, numele cel de neunit îl schimbă în nume de unit; şi cu această puţină schimbare scapă de vechile greotăţi şi se împărtăşesc cădinţelor celor ce le au neamurile cele priimite în Ardeal, ţinîndu-şi legea grecească cea mai dinainte întreagă şi neschimbată, întocma cum o ţin toţi uniţii români/
141 din Ardeal. Că aceştea, măcar ce întîmplări le-au venit asupră, şi au avut a se lupta cu dînsele, cu toate aceste, legea sa cea grecească, pururea neclătită o-au ţinut şi o ţin până astăzi; ba nice împărăţiia nu vrea, nice Scaonul Romei astăzi nu poartă acele cugete, ca românii cei uniţi să facă ceva schimbare în legea sa cea grecească, ci întreagă, zisei, întreguţă o ţin; nici la aceaia n-au fost nici odată siliţi, ca să adaogă la Sinvólul credinţei: *şi dela Fiiul purcede*, nici să pomenească pe Papa, la liturghie, ci fieşte carele preot singur pre arhiereul eparhiei, întru carea iaste, îl pomeneşte.

Bieţii români neuniţi din Ardeal, după ce mulţi ani au fost lipsiţi de arhipăstoriu, abiia aştepta să capete episcop, precum şi căpătară pre Vasilie Moga. De carea cu atîta mai vîrtos s-au bucurat, că acesta iaste român, şi născut în Ardeal, carele bine ştie şi sîmte greotăţile neuniţilor ca cel ce şi el au înotat în dînsele. Pentru aceaia, tare nădejde avea întrînsul, că îi va uşura de greotăţile, care mai nu le mai pot purta. Şi, drept, el şi are fierbinte răvnă ca în tot chipul să-i ajute. Pentru aceaia, măcar că încă e sărac, n-au pregetat pre acel lung şi cu mare chieltuială drum a ajunge până la înălţatul împărat, în Beciu. De unde mîngăiat s-au întors cu nădejdea. Însă, ce nu ar putea împlini, după lungul dor al clirului neunit, nu năhărniciei lui sau lenevirei se cade a se imputa, de oară ce atîrnă dela tocmelele mai sus cetite, care întru aceaia razimă: că neuniţii se socotesc în Ardeal numai suferiţi, şi nu ai ţărei fii./...

189

CAP. V

DESPRE PATRIARHUL ROMÂNILOR CEL DELA TÎRNÓVA

§ 1

La Tîrnova au făcut Papa Inochentie al treilea primaţie

Tîrnóva sau Trinóva e cetate de a Mísiei de Jos, la rîul Escan sau Iátra, nu departe de muntele Em pusă, şi de cît toate cetăţile ţinutului mai tare. După ce românii, supt povaţa a celor doi fraţi Petru şi Asán, în butu grecilor, şi-au făcut împărăţie noao, preste Dunăre, şi şi-au pus din neamul său, loruşi şi bulgárilor împărat, scaonul lor cel împărătesc îl puseră în Tîrnova. Precum, dară, în toată împărăţiia românilor

cea din Bulgaria, Tîrnova era cea mai de frunte cetate, așa Ioann sau
Ioanichie, împăratul bulgarilor și a românilor, unindu-se cu beserica
Romei vechi, pofti dela Papa Inochentie al treilea, ca pre arhiereul
cel din Trinova să-l facă patriarh, și, așa, în Trinova să fie scaonul/
190 patriarhiei românilor și a bulgarilor. Că românii, carii apucase cu armele
de asupra grecilor, întru nemica nu vrea să fie mai jos decît grecii.
Însă Papa vrînd a ținea tocmelele besericei cele vechi, despre numărul
patriarhilor, așeză în Trinova, dară, nu patriarhie, fără numai primație
sau exarhíe, și, așa, făcu acolo primat a toată Bulgaria și Vlahia pre
Vasilie, episcopul Tîrnovei. Carele după priimirea primației, cu acest
jurămînt se legă către Papa, carele românește l-am cetit mai sus, partea 1,
cap. 3, § 3.

Nu se îndestulă Ioanichie, împăratul bulgarilor și a românilor, cu aceaia că Papa Inochentie a făcut în Trinova primat. Pentru aceaia de nou, cu de adins pofti dela același Papă, ca arhiereului său celui din cetatea împărătească Tîrnova, să-i dea titulă de patriarh, și, așa, ca, de va muri un patriarh de aceștea, următoriul lui să nu fie dătoriu a ajunge nice de cum la Roma pentru sfințirea sa, ci arhiereii cei dintru împărățiia aceasta sînguri să împlinească toate. Ci, Papa Inochentie al treilea răspunzînd lui Vasilie, primatului Tîrnovei, că tot atîta e primatul cît și patriarhul, numai numele sînt desclinite, rămăsè pe lîngă cele mai denainte, adecă nice decum nu vru să dea arhiereului celui din Tîrnova, titulă de patriarh. Cele ce fură încolo și încoace scrise în treaba aceasta, vezi-le mai sus, partea 1, cap. 2, § 3./...

201 § 2

Căpătarea moșiei sau a dominiumului celui din Blaj și trecerea episcopului din Făgăraș la Blaj

Papa Climént cu numele acesta al unsprezecele, după ce au cerut dela dînsul împăratul Cárol al șesele, ca să canonizească scaonul cel nou al episcopului românilor din Ardeal, carele el îl rînduise să fie în Făgăraș, și poruncise ca același episcop să se numească, de aci înainte, al Făgărașului, au poftit dela împăratul ca să se cumpere în Făgăraș casă, unde să lăcuiască episcopul românilor; și fiind că, după datina Besericei grecești cea de acum, iaste de lipsă ca tot episcopul să aibă lîngă sine mănăstire de călugări, carii să-i fie spre ajutoriu întru pașterea și povățuirea oilor celor cuvîntătoare ale eparhiei sale, să aibă împăratul a face rînduială ca în Făgăraș să fie lîngă episcop călugări, în loc de canonici și de capitulum.

Inochentie Clain, îndată cum s-au așezat în scaon, adecă în anul 1732, cu fierbinte cerere începu a lucra la împăratul Carol ca, după cum poftește legea grecească și după cum au poftit și Papa, să se facă o mănăstire, în carea și el să șeadă, și călugării cei ce au a-i fi lui spre ajutoriu, în loc de canonici și de capitul, și unde și tinerii să poată învăța credința și carte, ca să iasă parohi de lege grecească bine întocmiți

întru cucerie și în carte. După a căruia cerere, întru același an, cum
202 spune hrisovul / cel pentru moșiia cea dela Blaj dat, carele aci îl descriem
203 tot, milostivul împărat s-au plecat ca să facă nu numai curte/pentru
lăcașul arhiereului, carea era mai nainte făgăduită, ci și mănăstire de
204 cinul Sfîntului Vasilie. Spre care sfîrșit / au fost rînduit dintru altă
moșie fiscușească, mijlociri. Ci, după aceaia aflîndu-se alt domínium,
205 adecă cel dela Blaj, în varmeghia / Bălgradului, s-au mărginit împăratul
a da acest dominium în locul celui dela Gherla și în locul moșiei ceii
206 dela Sîmbăta de Jos, / care până acum le ținuse episcopul Făgărașului,
pentru că acesta era mai încuviințat spre a întemeia episcopiia Făgă-
207 rașului și / mănăstirea cea pentru călugări. De unde, cu învoirea Papei,
se fece schimb: împăratul luo dela zisul episcop moșiia cea dela Gherla/
208 și cea dela Sîmbăta de Jos, a cărora venit pre an se socotea în trei mii
de florinți, și episcopului îi dede dominiumul cel dela Blaj, ci, așa, că fiind
că venitul acestuia, după socoteala cămărească, iaste pe an șese mii,
trei mii, sau jumătate venit dintru acest dominium, să fie a episcopului,
iară jumătate a mănăstirei sau a călugărilor, celor în locul canonicilor,
cum pre larg se scrie în hrisov. .../

223 Iară, pentru veniturile mănăstirei, s-au poruncit dela împăratul
ca, spre curmarea pricelor între vlădica și între călugări, care tot de
una din veniturile acele se naștea, toate să se dea vlădicului pre 15 ani;
și vlădica, pe tot anul să plătească pentru dînsele arîndă patru mii
de florinți nemțești, carii să aibă a se împărți între călugări și între
cliricii seminariului din Blaj. Și așa, următoriul vlădică, Ioann Bob,
carele și acum custă, cuprinse toate veniturile mănăstirei din Blaj
și le alipi lîngă cele vlădicești; ba și moșiia seminariului cliricesc cea
dela Cut încă fu dată zisului vlădică, în arîndă. Atunci zise vlădica
Grigorie Maior despre călugări: „Mă mîncară frații, dară vor screme
până mă vor cîca!" Carea s-au și plinit, că, după trecerea celor 15 ani,
224 acei puțini călugării, carii mai trăia încă în / mănăstirea Blajului, nu
căpătară înapoi veniturile sale, ci și astăzi le ține vlădica Ioann Bob.
Acei puțini călugări, zisei, că vlădica Ioann Bob, acea poruncă împă-
rătească, ca în mănăstirea Blajului, până atuncea să nu se mai pri-
imească călugări, până cînd nu va scădea numărul lor, cît numai 11
să rămînă, după cum iaste fundațiia, ca 11 călugări să fie în mănăstirea
aceaia, acea poruncă, zisei, cu atîta credință o ținu, și cu acea asprime
era asupra acelora feciori, pre carii îi simțea că au plecare a se face
călugări, cît acum singur unul bătrîn și neputincios călugăr iaste în
mănăstirea aceaia.

Așa, ținînd vlădica Ioann Bob și moșiia vlădicească și cea călugărească, și cu înmulțirea bánchelor fără samă crescînd prețul tuturor produtelor celor din moșiile acele, fece acea sumă mare de bani, de carea țeara s-au mirat. Că, mai sus de șepte zeci de mii de florinți căpătă întrun an, a cărora jumătatea au fost din veniturile mănăstirei, pentru care nu da arîndă fără patru mii de florinți; aceste patru mii nu fac în bani buni, fără opt sute de florinți. Asemenea au căpătat mult și din moșia cliricilor, și n-au plătit mai mult cliricilor în banche, fără cu acela număr, carele era mărginit în bani de argint. Deci, fiindcă și călugării și cliricii cele ce sînt spre hrana vieței toate, în marea scumpete trăbuia să le cumpere pe bani, fieștecarele poate vedea cîtă lipsă au fost siliți să sufere, și cîtă foame să rabde și călugării și cliricii, în anii trecuți./..

233 § 7

Capitulum al Episcopiei Făgărașului

Vlădica Ioann Bob, înainte de vlădicie se vedea a nu avea nemica frății. Ci, cît se așeză în scaon, îndată se umplu curtea vlădicească de rudele lui. Protopop Alexandru Físcuti, fiind lui Ioann Bob și mai nainte mare priiaten, și fiind el unul dintră aceia, carii mai vîrtos au stat ca să încapă Ioann Bob vlădică, îi aduse aminte, cu inimă pretenească, să nu strîngă atîtea rude de ale sale, pre lîngă sine, că se va supăra clirul de o faptă ca aceasta. La carea răspunse vlădica: „*Fumigo clerum*“ [a]. Și așa, în anii din tîiu a vlădiciei sale, fu mult lipit cu inima cătră rudeniile sale: le da bani, le cumpăra, în Bălgrad, case. Ci, nu lungă vreme, fu voia lui Dumnezeu, de toți se stinseră, afară de o nepoată, pre carea mărităndu-o după Iosif Bénei, pre acesta îl fece prefect, în dominiul vlădicesc. Acum dară, adunînd bani, nu da nimenui. De îi zicea vrun prieten ca să facă ceva cu banii, pentru binele clirului, acela se
234 punea în primejdie de a scăpăta din preteșugul lui./ Pre zisul Fiscuti, iaste știut că nu l-au putut suferi până la moarte; Stefan Sálciai încă, carele singur au fost pricina cea căpetenie de s-au făcut Ioann Bob vlădică, în boala sa, s-au dus din Blaj la Năsăud să moară. Ce gînd au avut să facă cu banii, nu știu, că aceaia nu pot să zic de dînsul, că doară acea fire și acea alipire cătră bani au avut, cît, precum scrie Svetonius despre Caligula, în piialea goală, pentru desfătarea, să se fi tăvălit pre grămezile cele de bani.

Adunase, zisei, vlădica Ioann Bob și aduna mulțime de bani, cum am spus mai sus, § 3, la capet; și nemica nu lucra cu ei, numai cît îi ținea adunați, și de ori ce drumuri, care, după deregătoriia sa, s-ar fi cuvenit să le facă, pentru ca să nu chieltuiască din bani, se ferea; a casă tocma puțin chieltuia, pentru că nice firea lui nu suferea bucate scumpe, nice pentru alții să chieltuiască nu-i da mîna; de chiema pre oare carii la prînz sau la cină, de era chiemați cu numărul macar cîți, atîtea bucate făcea, cîte era obicinuit a face pentru sine singur. Între aceste, fiind episcopul popistașilor din Ardeal Iosefus Mártonfi, la dietă, în Pojón, în Țeara Ungurească, și de acolo mergînd în Beciu, la împăratul Franțisc cel întîiu al Austriei, pre carele Dumnezeu să-l zilească, îl întrebă împăratul: ce face episcopul Făgărașului Ioann Bob? Că auzim că tot adună la bani și nici un bine nu lucră? Episcopul popistășesc, ca un om de omenie, osăbită dragoste arătînd cătră vlă-

---

[a] Expresie foarte urîtă, pentru orice om, darămite pentru un vlădică.

dica Ioann Bob, răspunse: cugetă să facă fundații. După care întrebare
și răspuns, cînd au sosit înapoi, a casă, îi spuseră aci, că vlădica Ioann
Bob au făcut fundație, în seminariul cel din Bălgrad, pentru patru
tineri sholastici, în seminariul din Máruș Vașarheiu, pentru patru, în
Cluj pentru șese sprezece. Atunci răspunse episcopul Iosefus Martonfi:
235 „Mă bucur, că nu am rămas/în minciună, înaintea împăratului.“ Nu poate
fi îndoială că bunul episcop Martonfi, încă din Beciu au înștiințat prin
scrisoare pre vlădica Ioann Bob despre făcuta întrebare a împăratului
și despre răspunsul său; și aceaia au pripit facerea de bine a lui Ioann
Bob, ba și la aceaia l-au îndemnat, ca să facă în Blaj capitulum de
șepte canonici (întru acela chip cum areată hrisovul împăratului Austriei,
Frantisc cel întîiu, din șese zile a lunei lui martie anului 1807, spre
întărirea aceiiași fundații dat, carele îl scriem aci, mai vîrtos după ce
236 bunul al nostru părinte, împăratul Franțisc,/ ca să-l deștepte a face
mai multe bunătăți dintru acea sumă cumplită de bani ce adunase,
237 milostivește l-au dăruit cu titulă de/ sfetnic a statului din lontru. Și,
după ce au făcut zisul capitulum, l-au dăruit și cu titulă de comendátor
238 a ordului lui/ Leopold. Întru această scriptură, după duhul sfinților
părinți și a sfintelor săboare, grăiaște vlădica Ioann Bob, cînd zice/
239 că moșiile episcopești sînt a lui Hs. moșii și acele, pentru aceaia sînt
240 date arhiereilor, ca veniturile din iale să le chieltuiască spre/ lucruri
sfinte și înmulțirea cinstei lui Dumnezeu, carea e cel mai de frunte
241 scop a lucrurilor omenești, iară nu după plăcerea sa./ Despre aceste
și noi am grăit mai sus, la § 2. Vezi acolo. Și aceaia zice vlădica Ioann
242 Bob, în scriptura aceasta, că el, dela/ începutul vlădiciei sale, au avut
în cuget să facă cele ce au făcut acum, după 24 de ani. De carea vorbă
243 rîd aceia carii știu că el/ în anii cei mai nainte a vlădiciei sale, necum
să fi dat ceva semne că doară vrea să facă cîndva din banii săi ceva bine
244 clirului, ci/, încă au dat rugare la crăescul gubernium, ca să-i dea ajutoriu
cu execuție să scoată dela preoți dajdea vlădicească; care lucru
nemilostiv și strein nu s-a mai auzit până aci, în eparhiia aceaia. Și
cu acest al său necumpăt au dobîndit aceaia că crăescul gubernium
văzînd sărăciia preoților, mai vîrtos întru acele vremi lipsite, și știind
cîtă sumă adună Ioann Bob dintru acele trei moșii a vlădicului, a călugărilor,
a clirícilor, i-au răspuns că are episcopie destul de bine înzăstrată,
să nu mai tragă și de pre preoții cei săraci. Și, așa, pricinui ca nici
următorii vlădici să nu mai aibă cădință la zisa dajde carea și cu legile
țărei era întărită; însă Ioann Bob, după aceaia, în săborul mare, cel
din anul 1792, ca cînd din dărniciia sa ar face, zise că el iartă să nu se
mai adune dăjdiile vlădicești. Ba la atîta dărnicie s-au slobozit, cît se
făgăduiaște înaintea împăratului, că și de aci înainte va mai da bani
spre folosul clirului și, după moartea sa, toate ale sale le făgăduiaște
clirului, afară de acele, despre care vrea să facă altă rînduială privată.
Cîtă va să fie măsura aceaia de bani sau de alte averi, despre carea
vrea să facă rînduială privată, pe după moartea lui, nu o hotărește;
pentru aceaia și clirul, cît poate să nădăjduiască, după moartea lui,
nu se poate găci. Și întru adevăr, dărniciia cea adevărată iaste cînd dai

pănă trăești. Cele ce lași să se dea, după moartea ta, nu atîta dai tu, pre cît rămîn de tine.

De aceaia, că întră pricinile cu care s-au îndemnat a face capitulum,
pune și aceaia, că părinții călugări atîta au scăzut, cît acum numai trei,
și aceia foarte bătrîni sînt, s-au mirat și au rîs cei ce știu prin cine
s-au întîmplat scăderea aceaia. Însă, precum mainainte au stat săborul
vlădicesc din călugări, așa, bine au făcut Ioann Bob, că au făcut capi-
245 tulul și săbor din/preoți de mir. Pentru că, măcar că, după legea gre-
cească, de multe veacuri acum iaste datină ca Săborul arhieresc să fie
din călugări, totuși, după firea lucrurilor și după rînduiala ierarhiei cea
veche, cădința aceasta e a preoților celor de mir, iară nu a călugărilor.

Iară acela iaste lucru șod: că zice că tocma de ar fi călugării cu numărul de plin, adecă unsprezece, după cum e fundațiia mănăstirei aceiia făcută dela împăratul, totuși nu ar putea ajunge acei 11 părinți să învețe și pre tineri în shoală, și împreună să stea întru ajutoriu și vlădicului, în lucrurile clirului. Unde, acum văd că acei șepte canonici ajung și vlădicului să-i stea întru ajutoriu, în lucrurile clirului, și pre tineri să-i învețe în shoală; că, din cei șepte canonici, cinci sînt professori. Vasilie Filipan e professor în iure canónico sau al pravilei. Dimitrie Vaida e professor la cei ce se gătesc spre hirotonire; Dimitrie Caian cel tînăr e profesor în theologhia dogmatica; Theodor Pap e professor în ermenévtică; Gavriil Stoica e professor în theologhia morală.

Drept, că lucru mai de dorit și mai de folos românilor nu ar fi de cît ca iarăși să se întemeiaze mănăstirea aceaia a Blajului, carea supt stăpînirea vlădicului Ioann Bob cu totul s-au pustiiit, și să se priimească în trînsa 11 călugări, bărbați bine învățați și carii să aibă rîvnă spre procopsirea tinerilor; în grija acestora să se dea shoalele. Însă, să nu fie de vlădica urgisiți și ocărîți, ci mai vîrtos părtiniți, ca aceia, dela a cărora nevoință întru învățătura tinerilor pusă, atîrnă fericirea clirului și a neamului.

Aceaia, că au îndătorat pre canonici Ioann Bob, ca din cele 40
de liturghii rînduite, una în zioa, cînd fu el, dela împăratul numit/
246 episcop, una în zioa cînd fu sfințit episcop, precum una în zioa morții
lui, să o slujească cu prăznuire, unii o-au tîlcuit ca lucru pornit din
mîndrie. Precum și dintru aceaia, că pentru facerea de bine cea din
moșiile vlădicești, care și însuși mărturisește că sînt ale lui Hs. moșii,
poftește să se roage canonicii deosebit, pentru sufletul rudelor lui,
tîlcuesc că iaste alipit cu inima către rudele lui. Despre carea am scris
mai sus.

Mult făgăduiaște Ioann Bob în mai sus cetita scriptură, înaintea împăratului, ba și înaintea Papei au arătat acele făgăduințe. Ci, fiind că nu face atîta, pre cît ar putea, după comoara adunată, să facă, nu e văzut înaintea mai marilor celor pricepuți. După ce s-au făcut Vasilie Moga episcop la românii cei ne uniți din Ardeal, zise cu o întîmplare, împăratul către o persoană bisericească: „Acum avem doi episcopi românești, Vulcan și Moga“; iară persoana aceaia zise: „ba sînt trei, înălțate împărate“; atunci stete împăratul a gîndi cine să fie al treile și îi aduse aminte persoana aceaia, că e Ioann Bob, episcopul Făgărașului. Şi aceaia îmi spuse persoana aceaia, că aştepta pre Bob să-l afle cel mai vestit în Beci, ci pre Vulcan îl auzi în gurile tuturor prinţipilor pomenit.

Carele ştie puterea veniturilor mănăstirei, ce din începutul vlădiciei sale le ţine Ioann Bob, şi va socoti cît de scumpe s-au vîndut mai în toată vremea vlădiciei lui, produtele din moşiia călugărilor, lesne poate judeca că toţi banii aceia, carii până acuma i-au dat vlădica Bob spre înzestrarea clirului şi spre fundaţii, numai din veniturile mănăstirei au fost adunaţi. Cei din veniturile vlădiceşti încă rămîn ne atinşi.

Şi aceaia au luat unii sama, că numai pentru aceaia au poftit dela 247 împăratul ca ujúra ce se vine pre an, după capitalul/ banilor, carele l-au dat el spre folosul clirului, după plăcerea sa, până unde va trăi, să-l împartă cărora va vrea, după duhul său, numai pentru aceaia, zisei, au poftit, pentru ca pre toţi supuşii să-i ţină legaţi cu nădejdea cea dela el, cît, cu această nădejde orbiţi, nimene să nu poată vedea altmintrea de cum vede el, adecă toate, cîte face el, după duhul său, tuturor să se veadă bune, sau nimene să nu cuteze a grăi improtivă; ba încă şi aceaia s-au vestit, că şi după moartea lui numai aceia din cei de acum vor avea parte dintru acea facere de bine a lui, din moşiile lui Hs. agonisită, cărora va lăsa el cu limbă de moarte să se dea. Cu această mijlocire face în clir şi în toată eparhiia episcopiei Făgăraşului, ce lui îi place şi, după capul său, strămută rînduialele beserceşti cele vechi, pe lîngă care toţi cei mainainte de el vlădici, în urma legei greceşti au povăţuit eparhiia aceaia. Şi carii nesuferind unele necuviinţe ca aceste, cu primejdiia sa, îndrăznesc a grăi improtivă, încă până acum, mai încolo nu cutează a păşi, temîndu-se de puterea banilor lui Ioann Bob, ca nu cu puterea aceaia să cadă cădere nevindecată, şi totuşi cu jertvirea sa aceasta nemica să nu poată folosi. Şi, drept, parţialitatea lui întru împărţirea facerilor de bine întră supuşii săi, până şi celor streini e cunoscută şi urîtă. Şi alte a lui slăbiciuni neştiind a le ascunde, sînt văzute. Ci, vîrtos îi înegri numele lui judecata aceaia ce o fece asupra lui Chiril Ţopa, vicariului din Hăţeg, de odată pre un bărbat vrednic ca acela, împrotiva rîndului judecăţii, lipsindu-l şi de deregătorie şi de toată slujba preoţească.

Tocma atuncea au sosit prin apelaţie judecata aceaia la primatul Ţărei Ungureşti, cînd acoloşi, toţi arhiepiscopii şi episcopii, şi cei lătineşti şi cei de lege grecească a Ţărei Ungureşti era adunaţi în dietă./...

355

CAP. VII

DESPRE FAPTELE VLĂDICILOR CELOR UNIŢI DIN ARDEAL

§ 1

A lui Athanasie celui întîiu cu numele acesta

Vlădica Athanasie, după ce s-au unit românii cu Beserica Romei, ţinînd sobor de toţi protopopii Ardealului, în 14 septemvrie anului 1700, dede aceste rînduiale, care să le ţină toţi românii cei din Ardeal şi din părţile lui împreunate.

Anii Domnului 1700, septembrie 14.

„Întra ceastă vreme fiind săbor mare în mitropoliia Belgradului, de toţi protopopii Ţărei Ardealului, care sînt români,

Noi, vlădica Athanasie, am arătat pohta noastră cătră svîntul sobor cu aceste póncturi. Şi porăncim foarte tare, în tot locul, în varmedghii, în scaune, în párţium, protopopilor, preoţilor, mirenilor, carii sînt români, greci, sărbi, ce sănt aici, în Ţara ce să chiamă Tranjilvanie. *Pohta vlădicăi:*

1. Cănd va răndui vlădica şi cu títorii, carii vor fi juraţi lăngă vlădica, zi de săbor de toţi protopopii ţărei, atunci tot protopopul cu 2 preoţi bătrăni să se afle, la zioa ciia numitî a soborului, şi să-i dea tot popa de chieltuialî 2 duce protopopului, iar care n-are da, protopopul împreună cu acei doi bătrăni, să-l tragă; iar protopopul să nu sare găsi [a] la zi, să fie lipsit de deregătorie şi globit cu 66 de florinţi./

356 2. Diiacii cari vor vrea să se preoţească înainte să meargî la protopop să-şi ceae carte şi cu carte dela adevărat duhovnic, şi să ştie *Psaltiriia* de înţeles, şi glasurile, şi toate tainele besericii; şi pănă nu va fi la mitropolie 40 de zile, pănî atunci vlădica să nu-l preoţească; şi popor să-i caute protopopul, şi să aibă a da protopopului o piele de vulpe.

3. Popii care vin din tralte ţări să nu sî priimească, pănî nu vor aduce carte dela vlădica. Aşijderea, popii carii merg întralte eparfii, să nu sî priimească, pănî nu vor avea carte dela protopopul lui, cum că-i om bun şi s-au plătit darea, iar care protopop nu va face aşa, să aibă vlădica a-l birşugui cu 24 de florinţi.

4. Protopopii să nu facî despărţenii, afarî, în ţarî sau în eparfii, fîr numai cînd va fi săbor mare în Belgrad, iar care are face, să fie scăzut din toatî cinstiia lui. Şi să dea şi acela birşág.

5. Care popi vor cununa pre carii fug prin tralte sate, sau poporanul altui popî sau frăţii, unora ca acelora să li să ia preoţiia.[b]

6. Care diiaci vor fi fost curvari sau furi, să nu sî poată preoţi.

7. Care mireni să vor duce cu putere pre casa popei sau pre fămeile lui sau pre marha lui, fîr de ştirea vlădicăi sau a protopopului, unii ca aceia să fie fîrî de lege, pănî a-şi da seama; şi a cui va fi vina, birşagul săborului mare 66 de florinţi.

8. Preoţii care n-au pleaşi sau potcápoc, sau vor umbla la cărcimă, sau beţi prin tărg, şi nu vor îmbla cu haine lungi, unora ca acelora să li sî ia preoţiia. /

357 9. Cînd va avea lege sau pără popa cu om mirian, de va căuta popa pre miriian, să-l caute în fumul lui, înaintiia biráului sau a şpanilor; iarî cînd va căuta mireanul pre popa, să-l caute înaintiia protopopului, în fum, sau la vlădica.

10. Care popî va merge pre poporul altui preot, sau îi va scădea sîmbriia, sau îl va pără la scaunu de afarî, acela să se tunzî.

---

[b] În lirica populară se fac dese referiri la preoţi care cunună pe cei din alte eparhii, de regulă fugiţi de peste munte, sau de alt rit (în special ortodocşii vor fi avut mai puţine rezerve să cunune uniţi).

11. Satul ce nu va îngădui pre țărcovnic de slujbele satului, sau nu va avea țărcovnic, acela sat să fie oprit de lege, până nu vor pune crăsnic și să-l îngăduiască din toate chieltuialele și slujbele satului.

12. Care sat nu va da popei de o casî, o clae de grău și o fiíardilă de ovă, și doao zile de lucru, acela sat să fie fîră popî, iară popa, de-i va ținea, liiage să se tunză.

13. Care popî nu va face duminecile sau sărbătorile, de 3 *ori* slujbe, și vinerile și miercurile, de 2 ori, și, pe post, în toate zile, unu ca acela să fie lipsit de preoție.

14. Popii să facî slujbî, cît vor putea, rumânește, evanghelia și poviiastiia să înțeleagî creștinii, iar care nu va povesti din poucenie, în toate dumineci și în toate sărbători, acela popî să se globească cu 12 florinți; iar de nu va găndi de birșag, să fie lepădat de preoție.

15. Care oameni nu vor merge duminecile și în sărbători la bisiiarică și la liturghie, și vor fi sănătoși sau acasî, pre unii ca aceia, popa cu biräul și cu jurații, întăi să-l birșluguiiascî 1 florint, de nu va veni și a 2 oarî, să-l birșluguiascî 3 florinți. Să nu va veni și a 3 oarî, atunci să fie lepădat dela bisiiaricî, ca un păgăn, cət, nici la moarte, nici la îngropăciunea lor, popa să nu miiargî; așijderea, și carii nu iau/ naforă,
358 și carii nu sî ispoveduesc, și carii nu vor ști Tatăl nostru, credéul, porăncile, fie bătrăni, fie tănăr, așa să pață și aceia.

16. Carii popi sănt cu a 2 căsătorie, nici întrun chip să nu slujască liturghie; iar să sare [a] găsi, să se tunzî de tot, să fie mirean.

17. Care popî va boteza fîr de mir, să să lipsascî de preoție.

18. Sărbătorile să se ție care sănt însămnate la *Ceaslov* cu slove roșii și au poliléu și evanghelii; acealia să să ție, iar care vor ținea întralt chip, să să birșluguiască cu 12 florinți.

19. Care protopopi vor face sobor de eparhie, și care popî nu va veni la sobor, protopopul cu cei doi popi bătrîni și cu soborul să-i birșuguiască 6 florinți, fîr numai cînd sare întîmpla să fie betegi.

20. Care logodnî să va face fîră de popî, aceaia să nu sî cunune, păn nu vor da în știre protopopului sau vlădicăi.

21. Care oameni nu vor ținea cele 4 posturi, să nu vor posti cum să cade, vinerile și miercurile, în post de pește, aceia să fie lipsiți dela bisiiaricî, pănî nu-și vor cere ertăciune dela popa și dela popor.

22. Carii preoți sînt adevărați și vor trage tăbac, măcar în ce feliu de chip, să sî birșluguiască cu 21 florinți.

23. Care popî sau miriian va sudui de suflet sau de lege, acela să sî lipsascî de preoție, și miriianul, lăpădat ca un păgăn.

24. În care bisiiareci nu va fi icoana lui Hs. și a Précistei și a lui Sfeti Nicolae, să sî globascî popa cu 12 florinți, și satul cu 24 de florinți./

359 25. La care popi să vor găsi odăjdiile besericii nespălate sau mai scurte de glezne sau potirile și alte grozáve, să sî birșluguiască cu 24 florinți.

---

[a] *Să nu s-are găsi*, în limba mai veche românească înseamnă: *dacă nu s-ar găsi*.

26. Care popi nu vor pomeni pre înălţatul împărat Ignaţiuş şi pre coronatul craiul nostru Iosif Leopold, şi pre vlădica Ardealului, acelora li să va luoa darul preoţiei.

27. În care eparfie sau sat să vor afla oameni răi, hoţi, curvari sau alte lucruri făcînd, pre unii ca aceia să-i dea în mînile tísturilor să-i birşluguiascî; şi, pănî nu să vor împăca cu bisiarica, pănî atunci să nu-i priimeascî, ci să fie lepădaţi.

28. În care sat să va face duminecile şi în sărbători jocuri, cum să trag pre uliţă sau întralt chip, acela sat să sî birşluguiascî cu 12 florinţi".

Aceste 28 de puncturi sau canoane, făcute de vlădica Athanasie, fură date înaintea săborului mare, şi priimite de săbor. Fără, în cît e pentru despărţănii, arătă săborul, că aceaia nu e cu putinţă, ca protopopii numai atunci să facă despărţănii, cînd e săbor mare în Belgrad, de vreme ce săbor mare nu se face fără odată întrun-an; şi pricini de despărţenie se întîmplă multe preste an, şi a nu se hotărî unele pricini ca acestea, fără odată într-un an multe feliuri de primejdii, şi sufleteşti şi trupeşti, aduce. Pentru carea şi legile ţărei aşa au aşezat, ca, măcar că sînt unele vremi preste an, în care nu e slobod a ţinea judecată întru alte cause, totuşi, pentru causele cele de căsătorie, nici o vreme să nu fie preste tot anul, în carea să nu fie slobod a se face judecată.

Aşijderea, pentru diiacii, carii vor să se facă preoţi, află săborul
360 că iaste preamult a pofti dela aceia, carii nu sînt procopsiţi / întru ştiinţele cele adînci ale theologhiei, să ştie psaltirea de înţeles, unde psaltirea e o carte ca aceaia, pentru a căriia multe lucruri, în cît e pentru înţelesul lor, pănă astăzi şi de cei mai ascuţiţi theologi se pricesc. Afară de aceaia, să aducă carte dela duhovnicul său, pentru vredniciia sa, doao cumplite fără de legi asupra tainei pocăinţei se pot întîmpla: sau diacul să nu-şi mărturisească păcatul său, sau duhovnicul să spună vlădicului păcatul mărturisit. Carea nu e slobod duhovnicului nici odată să facă. Dirept aceaia, aceste doao canoane, cu aceste cuvinte, după cele 28 de puncturi puse, le îndreptă vlădica: „iară acestea am îngăduit: protopopii să facî despărţenii cu ştirea vlădicăi. Diacii să sî preoţeascî carii vor fi vrîdnici şi învăţaţi".

Acest izvod sau esemplár, din carele scrisei faptele săborului celui din anu 1700, nu are din jos iscălitura vlădicăi Athanasie, nici cu mîna sa, nici cu a altuia scrisă. Totuşi, eu, acesta îl am din arhivul cel vlădicesc al Blajului; nici nu cred alt esemplar, afară de acesta, ce îmi iaste a mînă, să se afle altul; ortografia şi unele lucruri, mai vîrtos de supt numărul 26, în săborul acesta cuprinse, tocma de nu ar purta esemplarul acesta în frunte, anul 1700, şi numele vlădicăi Athanasie, încă luminat vădesc că acest săbor, în zilele lui Athanasie celui întii s-au ţinut, şi esemplariul acesta dintru aceleşi zile e scris.

De se vrea ţinea ceaia ce se rînduiaşte, la numărul 5, nu ar fi fost nici o lipsă să mărginească vlădica Petru Pavel Aron asupra obiceiului a toată Beserica grecească şi asupra rînduialelor scaonului Romei vechi, ca acea cununie ce să va face prin preot strein, şi nu prin preotul mirelui sau a miresei, să fie fără putere, şi părţile să poată trece la altă

361 căsătorie. În unele ca/aceste, puțină vină au mirenii, vina cea mare e a preoților cununători. De nu s-ar afla preoți, carii pentru lăcomiia, să cunune pe poporanii altui preot, atunci nici unii nu s-ar cununa fără prin preotul mirelui sau a miresei. De s-ar lăpăda din preoție, după duhul canonului acestuia, unii preoți cununători ca aceia, și după ce lăpădați ar mai îndrăzni a face aceaiași, să se tunză, și să se dea în mîinile deregătoarelor politicești, puține întîmplări sau tocma nici una nu am vedea de cununii prin preoți streini făcute. Iară, așa, că vlădica pre cei întru acela chip cununați, îi desparte, dîndu-le voe a păși la altă căsătorie, și pre cununătoriul preot cu ușoară pedeapsă îl canonește, nu multă sfiială au unii preoți a cununa pre cei ce dintralte popoară ajung la dînșii. Și aceștea trăind după acea cununie la olaltă une ori mai mulți ani, cît și prunci au la olaltă și vro parte apoi urîndu-se a mai trăi cu soțul său, pune steamăt că cununia lor au fost prin preot strein, nu prin parohul mirelui sau a miresei, și iată că scaonul vlădicesc le dă voe să treacă la altă căsătorie.

La numărul 8 pleașa, iaste, să fie ras în creștetul capului roată fieşte care preot. Acest obiceiu eu nu l-am pomenit în Ardeal, nici întră uniți, nici întră ne uniți, să fie preoții rași în creștetul capului; iară în anul 1774 știu că la Timișoară am văzut preoți ne uniți rași în creștetul capului, cu potcápoc și în picioare cu călțăminte nemțească, de care m-am mirat, nevăzînd pănă aci. Însă potcapoc poartă și în Ardeal unii preoți români, mai vîrtos cei dela orașe; iară în Țeara Ungurească toți preoții cei sîrbești. În cît e pentru haine lungi, în Ardeal preoții uniți cei dela sate, mulți sînt mai cu mare prostie decît preoții cei ne
362 uniți. Că preoții cei neuniți toți au cîte un/ rînd de haine lungi, ca și cei sîrbești: una de desupt, încinsă cu brîu, alta de asupra, în loc de rasă. Iară, întră uniți, mulți preoți numai barba o au lungă, hainele le sînt scurte ca și la mirenii cei proști./ ...

VERSURI / LA / NAŞTEREA / DOMNULUI / ŞI MÎNTUITORIULUI NOSTRU / IISUS HRISTOS. / TYPĂRITE CU AJUTORIUL ONORATULUI DOMN ATHANASIE PULIEVICI./ NEGOŢITORIU ŞI CETĂŢEAN ÎN PEŞTA./ ÎN BUDA/ CU TYPARIUL CRĂEŞTEI TYPOGRAFII A UNIVERSITATEI UNGUREŞTI DIN PEŞTA. 1813.*/

CÎNTARE

Tatăl firei bin' au vrut,
Cuvîntul trup s-au făcut,
Şi Fecioara au născut,
Pre Dumnezeu nefăcut.
Steaoa pre El au vestit,
Anghelii l-au prea mărit.
Păstorii au fluerat,
Pre cel născut l-au lăudat;/
Pre cel în iasle culcat,
Fiiul! în scutec făşat. /

....

Toţi cu un vers să strigăm,
Pre Hristos să lăudăm;
Mărit să fii tu, sfinte,
Al nostru bon părinte,
Pace dă creştinilor,
Tu Tatăl făpturilor,
Pace pănă'n vecie,
Mila Domnului fie.

Gheórghie Montán
Învăţătoriu nor. în Peşta.[a]/

---

* În -8^0 mic de 4 foi.

[b] „În 1819, un oarecare Gheorghe Montan, în privinţa căruia n-avem nici o altă lămurire decît că a fost „învăţătoriu normalicesc în Peşta", unde a publicat în 1813 versuri, tipărea cu ajutoriul lui Uroş Nestorovici, al lui Gheorghe Petrovici, al lui Naum, scriitor cunoscut, al lui Nicolae Roja şi al lui Gheorghe Lazăr, negustor din Pesta, o *Kurzgefasste Geschichte der walachischen Nation in Dacien und Macedonien.* Opera e în formă de dialog, o *dialogisierte Geschichte*; se razimă, în cele 29 de pagini ale ei, pe izvoare clasice şi, fără a cita pe premergătorii romăni, exprimă cu entusiasm ideile lor, în privinţa glorioasei origini şi faptelor mari din trecutul naţiunii" (N. Iorga, *Op. cit.*, pp. 264—265).

1 ARĂTARE/DESPRE STAREA/ACESTOR NOAO/ÎNTRODUSE SHOLASTICEȘTI/INSTITUTURI/ALE NAȚIEI ROMÂNEȘTI,/SÎRBEȘTI ȘI GRECEȘTI./LA BUDA./CU TYPARIUL CRĂEȘTEI TYPOGRAFII A UNIVERSITATEI/UNGUREȘTI DIN PEȘTA. 1813*./

3 PENTRU SHOALA PREPARANDĂ SAU PEDAGOGHICEASCĂ A NAȚIEI ROMÂNEȘTI

Se vede din experienție că mulți români nu numai dintră cei proști, ci și dintră cei mai aleși, covîrșirea și folosul acestor de acum noao întroduse shoale, din destul a-l prețui nu știu; această de acum pentru noi aurită épohă, spre folosul său a o întrebuința nu se îngrijesc, și, pre lîngă atîtea milostive purtări de grije a preamilostivului Împăratului nostru, ba încă, pre lîngă părinteasca socotință pentru bună starea și luminarea noastră, nebăgători de seamă se fac. Poate fi că doară pentru aceaia, fiind că despre acest săvîrșit și socotință a întroducerei shoalei și folosului carele din trînsa, fără nici o îndoială, va urma, din destul nu sînt încredințați. Pentru aceaia socotesc pre români prin aceasta, din însuși izvorul său luatele documenturi, pentru
4 socotința cea/ adevărată a scopului (sfîrșitului) și folosului a toatei shoalei pănă acuma întroduse, mai pre larg a-i înștiința./...

5 NOAO ÎNTRODUCERI SÎNT:
I. SHOALELE PEDAGOGHICEȘTI SAU PREPARANDE

Așa feliu de sholi sînt aceste, unde adecă preparandii carii se mărginesc spre educația cea de lipsă tinerimei și deregătoriia dăscălească asupră-și a priimi voesc, de comun întru toate punerile înainte de îndreptări și morale învățături ce sînt de lipsă la atare învățături, de săvîrșit și mai vîrtos practicește se pot îndeletnici și atîte sporiuri au mod loruși a agonisi, cît, și ei, după ce vor păși la treapta învățătoriei *(dăscăliei), pre pruncii cei ce vor fi lor încredințați, să-i poată* cu bun folos îndrepta și povățui, patriei și împărăției de folos a fi, carele cu dreptul dela dînșii se și așteaptă.

Așa sholi a se introduce, cu adevărat au fost de mare lipsă, carea văzîndu-o preamilostivul nostru împărat precum pentru aceasta mare deregătorie, mulți oameni de aceia pre sine o-au luat-o, carii din destul sporiu (din desclinite stări împrejur și piiadece) loruși a căștiga, putințe, ba nici ocazie n-au avut./

---

* În -8⁰ mic de 62 pagini.

6 Și pentru aceaia tinerimea noastră, întru învățăturile cele de lipsă spre buna educație, nu preamult sporiu face și starea cea bună a poporului prin aceasta pătimește, de unde și învățătorii sau crescătorii pruncilor până întru atîta urăciune pela noi au ajuns, cît, pre multe locuri nu mai mult, fără numai ca pre crisnicul sau sfătul beserecei îi socotesc; și cum că aceasta adevărat iaste, fieşte carele ne îndoit vede; pentru aceaia socotim că această vrednică de jale stare a educației (creșterei) pruncilor, din lipsa învățătorilor nespornici, singură, de sine, mai multe va cuvînta, de cît ce s-ar putea aici scrie cu peana; nu e socotința aici, pre cineva a vinovăți, căci, întră alte, știm că lipsa aceasta nu o putem altora, atîta cît vremilor celor trecute, țircumstanțiilor (stărilor împrejur) și altor piedeci, prescrie.

Iară stăpînirii și monárhii ori căria nu-i poate fi totdeauna ca fiii patriei cei ce vor să fie cetățeni sau moștenitori, propta și nădejdea împărăției, fie cum și fie în ce să se îndeletnicească. Căci, de acolo toată buna stare de comun atîrnă; de vreme ce mai mare parte a unui trup sau corpul politicesc, cu bună socotință trăbue să/fie. Pre lîngă atîta 7
interes al împărăției, nu au fost nici cît cu putință stăpînitoriului celui bun al nostru, nebăgători de seamă să rămînă, și pre acest mare la număr și vechiu popor carele totdeauna cu supunerea și credința către împăratul său s-au desclinit, romanesc, sîrbesc și grecesc, la așa ticăloasă stare să-l lase, ca să nu-i facă mai bună întocmire în shoalele poporalnice și, prin mijlocirea acestor, mai bună educație să-i dea.../...

11 ÎNVĂȚĂTURILE CARE ÎNTRU ACESTE SHOLI SE PROPUN, SÎNT ACESTE

I. *Catehética*, adecă învățătura credinței, cu împreună tîlcuirea S. Scripturi a legii cei noao și acei vechi, adăogînd și învățătura morală;

II. *Cîntarea besericei;*

III. *Typicul*, adecă îndreptarea Pravilei și a țeremóniilor besericei.

IV. *Pedagoghiia*, adecă învățătura pentru buna educație a pruncilor.

V. *Methódica*, adecă modul învățăturei.

VI. *Istoria Țărei Ungurești.*

VII. *Grammatica romanească;*

VIII. *Conțeptul*, adecă în limbi de multe feliuri de scrisori ce sînt de lipsă în viiața omenească./

12 IX. *Matezisul*, adecă învățătura carea cearcă suptile gheometricești adevăruri; la acesta se adaogă îndoită arithmetica, adecă și cea cu numere și cea din cap.

X. *Gheografiia Țării Unguresți*, cu producturile naturei și a manufacturilor; către aceaia *Gheografiia a toatei Evropa.*

XI. *Limba nemțească.*

Toate învăţăturile aceste, aşa sînt orînduite, cît în trei de cinci luni curgeri, adecă în 15 luni, cu iubirea de osteneală, tinărul (preparandul) uşor le va putea învăţa şi săvîrşi. .../...

20 Ştiut este că în multe locuri se adună prunci mulţi la shoală, însă şăd singuri în shoală, fiind că dascalul e dus cu popa la vro doao sau trei pomeni, sau în casa oraşului de face socoată, sau s-au dus la vînat şi acuş vine. Săracii pruncii! Ce fac ei în shoală? Se bat, se sudue, îşi rump hainele, iată ce fac. Dară săracii părinţii lor, ce socotesc că fac dulci pruncuţii lor! Au doară nu socotesc că Dumnezeu ştie ce învaţă ei în shoală, şi ce nădejde zădarnică pre ei zidesc! Ba, cînd dăscăliţa spală cămeşile, pruncii trăbue să poarte apă de la fîntînă, unde s-au întîmplat de s-au şi înecat, şi aşa, pre prunci spre alte trebi casnice îi întrebuinţează dascălul şi dăscăliţa, în multe locuri; de acest feliu de neorîndueli şi mai multe alte se află, atîta despre partea învăţătorilor, cît şi despre a directorilor; că aceasta e de mirare, că pruncii cinci-şese ani umblînd la shoală nu ştiu nemica. Deci, înştiinţat fiind de aceasta milostivul nostru împărat, de nou au privit cu ochii săi cei părinteşti spre toate, şi spre mai multe alte rele întrebuinţeri! Au demîndat(poruncit), ca shoalele aceste pustiite şi de nimene în samă băgate,/
21 iarăşi să se înoiască, sau, unde va fi de lipsă, de iznov să se zidească, şi de comun toate shoalele, în mai multe districturi să se împărţească.../...

55 Însă ceva se mai zic,
Şi la proşti se strig:
„Ce, voi proştilor, aţi adormit,
Şi ce v-am zis nu aţi urzit,
Din somn sculîndu-vă
Şi odată deşteptîndu-vă?
Poate că nu de mult dormiţi?

. . . .

57 Vezi, aşa, române frate,
Mîncă şi de aceste bucate,
De care şi alte noroade s-au săturat
Şi tare s-au luminat.
Duhul lui Dumnezeu să învie în voi,
Să vadă şi alte noroade că Dumnezeu iaste cu noi./
58 Cine poate mul*Ţ*em*I* [a]
Pentru ostenelele voastre,
*K*ît sînt de iubiţi a grăi
*IN*imilor noastre
Voi Protopresvyteri.

---

[a] „La sfîrşit se află mai multe versuri, dintre care primele trei strofe cuprind numele autorului lor: *Ţichindeal*, tipărit cu capitale“ (BVR, nr. 835).

Ori în ce am voi cu inima,
 Să vă arătăm a noastre cunoștințe.
Înse nu știm Voao cum cînta,
 Cîntări *DE* biruințe,
  lăudîndu-vă.
Num*A*i unul Dumnezeu,
 *L*a toți să vă plătească,
Nu vă fie nici un rău,
 Binele să vi-l dăruiască,
  Că mult vă osteniți. [a]

---

[a] *Oșteniți*, în loc de *osteniți* este nu ce ar putea crede cititorul, fonetism regional, ci grafie etimologizantă eronată, întru cît vrea să atribuie lui *osteni* origine latinească: (lat. *hostis*).

CUVĂNTARI/ÎN CINSTEA EXSELENŢII SALE IOANN BOBB, VLĂDICULUI FĂGĂRAŞULUI ŞI A CRĂEŞTII ŞI ÎMPĂRĂŢEŞTII MĂRIMI SFETNIC DIN LĂUNTRU./ DINTRE CARE / CEA DIN TÎE SUPT NUMELE CLIRULUI CELUI MAI BĂTRÎN, CU PRILEJUL I(N)STALAŢII CANONICILOR DE EXSELENŢIIA SA ACUM DIN NOU FUNDĂLUIŢI, 1813, PE ÎNTÎE IULIE S-AU ALCĂTUIT./CEAIA LALTĂ CLIRUL CEL TINĂR ÎNTRU ARĂTAREA FIEŞTII SALE CUCERNICII, ÎN BLAJ, ÎN MUZEUMUL SĂU, ÎN ZIOA, CÎND EXSELENŢIA SA MAI SUS LĂUDATUL VLĂDIC, ÎN CLUJ, DIN MÎNA EXSELENŢII SALE, A GUBERNATORULUI GHEORGHIE, BANFI, ÎN FIINŢA DE FAŢĂ A MAI MARILOR PATRII SĂMNUL ORDULUI LUI LEOPOLD AL DOILEA CINSTIT DE LA Î/NĂLŢATUL ÎMPĂRAT, L-AU PRIMIT, ÎN ANUL 1805, APRILIE O ZIS.

CU TIPARIUL SEMINARIUMULUI 1813.*

CUVÂNT ÎNAINTE

Aceste doao cuvăntări făcute în cinstea Exselenţii sale milostivului nostru părinte, Vlădicului Ioann Bobb, de pre limba latinească, în care le-am fost alcătuit, pre limba rumânească, dintru aceaia dorire le-am întors, ca mai mulţi din neamul nostru să le poată ceti, şi văzînd într-însele, şi mai ales din cea dintie, lucrurile cele mari şi ostenelele cele multe, care pentru binele Clirului şi pentru folosul neamului, toţi Arhierei, dela începutul aceştii Episcopii le-au făcut, le-au purtat şi le-au săvîrşit, să se deştepte inima cetitorilor spre cucernică evlavie şi spre mulţămitoare pomenire a făcătorilor de bine arhierei şi părinţi ai noştri.

Am făcut şi însămnări istoriceşti, scriind neamul, locul naşterii, şi lucrurile, şi întîmplările cele mai însămnate ale Arhiereilor, ca acestea *dinpreună cu biografiia lor cetindu-le, mai afund în inimă să să răsădească* vrednică pomenirea lor.

Am adaos şi a toţi şepte Canonicii lor (în rădicatul acum dintîie, prin Exselenţiia sa, Ioann Bobb, Capitulum inştelăluiţi), locul naşterii, neamul, Semenariumul în care au învăţat Theologhiia, deregătoriile până a să face Canonici, de dînşii purtate.

Fiind că dintre mai mulţi bărbaţi învăţaţi şi vrednici, carii într-un aşa mare dieţeziş, precum iaste acesta, să afla, macar că Exselenţia sa fundăluind acest Capitulum cu banii săi, carii după osebită păstrarea *cheltuelelor sale i-au adunat, prea volnic* au putut să fie, întru alegerea persoanelor la aciastă deregătorie noao, aşa cît nimenea, pe drept, nu s-au putut socoti vătămat, că nu s-au făcut Canonic.

Deci, în cîtu-i despre faptele şi lucrurile celor mai înainte întru acest Scaon Arhieresc şezători Vlădici, aceaia au voit a face cunoscut, că nu

---

* În -8^0 mic, de 7 foi, 192 pag. şi iar 7 foi.

ACADEMIA BIBLIOTECA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

toate, pre cum nici s-au putut întru o cuvăntare, ci numai cele mai de obşte, mai mari, şi prin care mai ales spre fericirea Clerului şi a neamului s-au nevoit, cum toţi Arhiereii şi părinţii noştri, după vremile sale, destul pentru binele Clirului şi a neamului au făcut.

Pentru aceaia, de să va întîmpla ca cine-va dintru cetitorii acestor cuvăntări, mai multe să ştie despre careva Vlădică, că ar fi făcut, nu să smintească, nici să turbure, cum că nu s-au pomenit şi acelea întru aceste cuvăntări, sau în însămnările care s-au făcut de pre fieşte care Episcop, căci nu întru atîta pentru cei ce ştiu toate cîte au făcut Vlădicii, cît pentru cei ce nice atîtea cîte se cuprind întru aceste cuvăntări, s-au adus înainte şi s-au însămnat.

Iară, în cît să atinge de lucrurile Exselenţii sale Domnului Vlădica, acum îndreptătoriului Ioann Bobb, care tocma dela începutul Arhieriei sale, pre scurt toate să pomenesc, am vrut să aduc aminte, ca oricare să va întîmpla să le cetească, să nu grăbească, ci de amăruntul şi cu bună socoteală le cumpănească, şi am nădejde, că va putea pricepe şi găsî, cum că Exselenţiia sa lucruri aşa mari şi aşa multe făcînd, şi cu tragerea, de multe ori, şi dela gura sa, macar că doară n-au putut nimeri să le facă după mintea şi voia tuturor cu bun şi sfînt cuget, totuşi, toate adecă pentru folosul clirului şi a neamului le-au făcut, eu adevărat că precum am cunoscut şi am simţit în inimă, aşa am scris pentru faptele Exselenţii sale, care fără de aceaia, de obşte sînt vestite şi cunoscute.

Nici prin modrul graiului am putut cugeta să-m cîştig ceva părtinire, ci încă frică dreaptă am putut avea, să nu fiu spre îngreoiare, fiind de faţă şi cunoscînd bine firea prea milostivului nostru părinte, aşa dară graiul nu după pofta linguşirii, ci după regulile vorbirii am silit a le întocmi.

Ci, nici e de lipsă multă apărare, că cine precum simţăşte la inimă despre sine, aşa s-au obicinuit a judeca şi despre altul; drept aceaia, dela cei ce drept şi bine judecă despre lucrurile altora, nu să pofteşte, iar, înaintea celora, carii fiind răpiţi de ceva patimă, rău judecă şi în rea parte tîlcuesc şi faptele cele bune ale altora, toată apărarea este înzădarnică.

Dissertaţia despre împărăcherea neamului rumânesc, o am făcut pentru că, trebuind a face vorbă despre turburarea şi învrăjbirea cea mare, carea prin Sofronie mai vîrtos s-au pricinuit, mi s-au văzut foarte bun prilej, şi tocma de lipsă, să o fac, ca cu atît mai vîrtos să arăt, că cele ce s-au zis împotriva sfintei uniri, şi care mai tare decît toate au întărîtat norodul, şi l-au făcut să urască unirea, au fost numai amăgiri deşarte, cu cît mai lesne să pot acum cunoaşte şi de către neuniţi, văzînd deşertăciunea lor, adecă: să dovedesc că uniţii nu înfruptă posturile, ci postesc ca şi neuniţii şi cum că, pentrucă să face cineva unit, nu urmează că trăbue să fie cătană (precum învrăjbitorii zicea norodului), că împăratul aceaiaşi putere are şi peste neuniţi ca şi peste uniţi.

Mai încolo, să arăt că punctumurile Unirii, care le-au priimit, cînd s-au unit Rumânii, le-au crezut ss. părinți, înainte de Fotie, cu toată Biserica Răsăritului.

Să puiu înainte și altele să cunoască, cîtă stricare urmează din împărăcherea aciasta, și prin urmare, că mai bună iaste pacea și unirea.

Mai pre urmă să arăt, că nu să cade, ba iaste și păgubicios, să creadă celor de alt neam, zicîndu-le că sînt cu credința de ei mai aproape decît noi, căci Biserica Răsăritului mai de multe ori au cunoscut și cunoaște nedreaptă zisa lor.

Nici celor din țară să le creadă mai mult decît noao, cînd îi învățăm, pentrucă ei nice aceaia simțire, carea trăbue să o avem noi cătră neuniți, nu o pot avea, nici cunoștință dreaptă a învățăturii noastre să văd a avea, ci din potrivă, fără de temeiu foarte rău ne judecă.

Numai doresc dară, ca fieşte care cu poftă să afle adevărul și cu aceaia simțire să o cetească, cu carea o am scris, și am nădejde că bună roadă poate să facă, însă eu am sădit, sau am udat ce au sădit alții, la Dumnezeu iaste tot darul cel bun și desăvîrșit, care poate să facă creșterea rodurilor celor nădăjduite și dorite, care și puțintică osteneala mea de prisosit să o răsplătească și îndemn mare spre suferirea a mai multora să fie.

Și sînt, — Blaj, 13 Noemvrie 1813. — Dimitrie Vaida de Șoșmezo,
Canonic ecleziarha și Rector Clirului celui tînăr.

GHEOGRAFIA/SAU/SCRIEREA PĂMÎNTULUI,/ ÎNTOCMITĂ DUPĂ ORÎNDUIALA CEA MAI NOAO, AȘE/ZATĂ PENTRU 4 PĂRȚI ALE PĂMÎNTULUI, ADECĂ:/ EVROPA, AȘIA, AFRICA, AMERICA,/ CU TOT CUPRINSUL LOR./ ACUM ÎNȚÎIU DE UN IUBITORIU DE NEAMUL ROMÂ/NESC PRE ROMÂNIE TĂLMĂCITĂ, ȘI DATĂ/AFARĂ LA LUMINĂ./TOMU I./ CU TOATĂ CHIELTUIALA LUI NICOLA NICOLAU DIN BRAȘOV/ S-AU TYPĂRIT./LA BUDA ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGARIEI /1814[*]./

CĂTRĂ CETITORIU!

Precum lumea aceasta o au făcut însuși Dumnezeu, după a sa cea nemărginită putere, și toate cîte au făcut Dumnezeu sînt bune foarte foarte, așa, preafrumos lucru iaste și vrednic de duhul omului, a cunoaște pămîntul acesta, pre carele lăcuesc muritorii oameni, cu carea cunoștință, de ce de ce mai vîrtos ne deșteptăm a lăuda pre Făcătoriul. Ba nu puțină, cu adevărat, desfătare sîmte omul întru inima sa, cînd ținuturile împărățiilor și a crăiilor cele mai de departe, cetățile, orașele cele vestite, țările și neamurile cele cu de osebite obiceiuri vrednice de pomenire, prin singură scrierea și le pune înainte, fără de a avea lipsă, cu multă chieltuială și cumplite primejdii, să/ ajungă pre acolo, a le privi cu ochii. Ba încă, cu neputință e a vedea cineva toată lumea. Dară, prin asemene gheografie ni se împărtășește noao știința și obiceiurile a toatei lumei, după cum tuturor neamurilor celor polite se făcu priimită și bine plăcută.

Numai noi, românii, carii ne tragem dela cel mai slăvit neam al romanilor, pănă la aceste vremi, de o știință așa scumpă și neprețuită, tocma eram lipsiți. Dară acum, în zilele prea înălțatului și prea milostivului nostru împărat, Franțisc I al Austriei, se ivi și aceasta. Nădăjduind și alte vrednice cărți a se typări în limba românească, spre literatura aceștei limbi și spre nu de mijloc folos acestui națion.

Un iubitoriu de neamul românesc./

IZVODIREA GHEOGRAFIEI

Gheografia iaste cuvînt grecesc, alcătuit din doao cuvinte, adecă: γῆ și γραφὴ, care în limba noastră va să zică scrierea pămîntului. Cînd se scrie un loc singur, această scriere se numește *topografia;* cînd se scrie un ținut mai mare, unde se cuprind sate și orașe, se chiamă *horografia;* iară, osebit, gheografia se zice scrierea a tot pămîntul.

---

[*] 2 vol. in -8°, de 8 foi, 222 pag. și 1 foaie, pentru tomul I, și 174 pag. și 1 foaie pentru tomul II. Menționăm că limba este foarte îngrijită și cartea prezintă interes sub aspectul îmbogățirii terminologiei științifice. Am dat extrase din ambele volume.

Gheografia se socoteşte în trei chipuri, adecă: gheografia istoricească/carea cuprinde în sine arătările de trebuinţat ţărilor şi lucrările care le-au luminat; gheografia filosofească, carea cuprinde în sine arătările fireşti a locurilor sau istoria cea firească a lor, gheografia mathematicească carea însemnează chipul pămîntului şi părţile lui, ba, lîngă aceste, ajunge şi arătările cereşti cele ce stau în drept, de-l luminează.

Fiind pămîntul de alţii măsurat, pre urmă ajunse această învăţătură şi la romani. Deci, Iulie Chesariul aù măsurat toată împărăţiia sa în miluri, puind măsurile în marmore.

Supt împăratul Antonin Clavdie, Tholomeiu cel din Alexandriia scrise, după cum pămîntul era însămnat, şi puse depărtările, în grade şi minute, după măsura lui Posidonie, izvodind lăţimea şi lungimea; carea/întocmire se află a fi cea mai apropiată de această măestrie.

Cei de mult nu ştiia că Ochianul încungiură pămîntul şi credea că supt Brîul cel cald nu poate nimene să trăiască; nice de America şi nice de pămînturile cele dela amiază zi şi dela miază noapte; ba nice măsura cea adevărată a globului nu le era cunoscută, nice apropierile magnétului, că trag la un pol şi la altul. Şi aşa, multe veacuri stătu lumea întru această neştiinţă.

După aceaia, apucîndu-se arapii cu de adinsul de învăţătura gheografiei şi aflînd púsola magnetului şi telescópium, adecă unealta cu carea se vede departe, micrométru, adecă a măsurei ceii mici, şi orológhion apéndol, adecă cumpăna, şi măsura ceasornicului, cu carea măsură timpul,/dederă un·alt înoit ajutoriu la învăţătura gheografiei, totuşi încă necunoscută deplin.

Iară, la anul 1736, după porunca craiului franţozesc Ludvíc al 15-lea, s-au pornit doi académici, unu spre ecvátor şi altul spre Pol Arctic, pentru ca să însemneze chipul şi mărimea pămîntului; şi după toată osteneala ce au făcut, s-au aflat că pămîntul nu e sferic, adecă tocma rătund, ci puţin lungăreţ, cuprins întră doi poli, şi aşa s-au îndreptat toate cărţile gheograficeşti.

Trimis-au curînd după aceaia şi alţi doi, pentru mai bună încredinţare la aceleşi locuri, şi aceea încă aşa aflară tot lucrul.

La această învăţătură a gheografiei iaste de lipsă, mainainte de toate, aceste cuvinte sau nume a le şti şi a le pricepe bine, care slujesc la aceasta: Răsăritul, Apusul, Amiaza zi, Miaza noapte, pămînt întărit sau statornic, pămînt ostróv, limbă de pămînt, ostrov prins de pămînt sau jumătate ostrov.

În mare se chiamă golfuri sau boázuri, strîmtúri, băi, după cum se va vedea mai jos tîlcul lor.

Răsăritul, Apusul, Amiaza zi, Miază noapte au şi alte nume cu care corăbiiarii şi gheografii, în cea mai multă parte, se slujesc cu acele numiri.

Răsăritul îl numesc Ost, Apusul, Ostvest, Amiaza zi, Sid, Miaza noapte, Nord. Mai adaogă corăbiiarii a da şi alte nume zicînd: Ostsíd, Ostnórd şi altele. Iară întru această carte se vorbeşte/de obşte şi în puţine cuvinte de cele căpeténii, şi acele ce le numesc corăbiarii slujesc náthicei, adecă meşteşugului corăbieresc.

Răsăritul zicem că iaste, unde iaste soarele dimineața, că de-a pururea se află de-a dreapta, cînd unul șede de caută pre o carte topograficească făcută cu orînduială.

Apusul iaste unde apune soarele, sau se ascunde supt al nostru orizón, că stă de-a stînga celui ce caută pre carte.

Iară miaza noapte, din fața sau deasupra cărții. Amiază zi, de desuptul cărții, sau în locul din cătrău șede omul. Aceste doao, de multe ori, se chiiamă alminteri.

Miază noapte se zice Pol Arctic. Amiaza zi, Pol Antárctic. Pămîntul/ statornic sau întărit iaste o parte mare de pămînt carea se poate călători preste tot, fără de a trece marea. Ostrovul sau insola iaste un pămînt încunjurat de apă.

Limbă de pămînt e un sul din pămîntul statornic întrat în mare.

Ostrovul prins de pămînt sau jumătate de ostrov, ce se zice peninsula, iaste un pămînt împrejurat de apă, dară de o parte se ține de pămîntul statornic care se pare că ar avea o poartă, după cum e Crimul, Moréa și altele.

Golful iaste un sîn de apă, întrat din mare pintră pămînt. Băile iară sînt niște cotituri de apă, dară la întratul lor sînt strîmte și înlăuntru largi, întru/ care pot ședea corăbiile fără de frica vînturilor.

Strîmturile sînt ca niște rîuri, care în multe locuri es dintro mare întralta, care se chiamă și boazuri, după cum e boazul Țarigradului, al Engliterii, după Franția, și altele. Cînd iase apa din mare ca un sul sau limbă pintră pămînt, iar se chiamă strîmtură sau boazi.

Lac se chiamă cînd o apă e încungiurată de pămînt, de nu are curgere nici întro parte, după cum iaste lacul dela Sodóma.

Rîurile sînt izvoară din pămînt și adunîndu-se multe întrun loc, se fac ape mari sau rîuri curgătoare care se varsă toate în mare.

Noi, întru acestea, nu avem multe despărțiri în nume, căci sîntem obicinuiți a zice:/apă mare, apă mică, rîu și părău; și locul, de unde vine apa, zicem în sus, iară în cătrău curge zicem în jos, și șezînd omul cu fața încătrău curge apa, îi dăm nume după starea omului de-a stînga și de-a dreapta.

Aceste numiri în sus și în jos, în dreapta și în stînga sînt trebuitoare la gheografie, dară trăbue a se înțelege bine împărțirile, căci unde sînt locurile mici, se numește după curgerile apelor, iară unde sînt largi, după cum sînt împărțirile feții pămîntului; la acele împărțiri se zice în sus spre Apus, și în jos, spre Răsărit, și Miază noapte, în stînga, și Amiază zi, în dreapta./...

47 MARELE PRINȚIPAT AL ARDEALULUI

Această țeară a Ardealului iaste despre Răsărit dela țeara Ungurească, ce se numește Transilvania.

Pămîntul Ardealului iaste bun, roditoriu în grîu, vin și poame, are miniere de aur, argint și aramă, ocne de sare. Se hotărește despre Răsărit cu Moldavia și cu Țara Românească.

Despre Amiiază zi, cu Craiova şi despre Apus, cu Ţara Ungurească carea îl încunjură şi despre Miiază noapte.

Are cetăţile cele mai mari şi mai vechi, întîiu Bistriţa, la hotarul despre Mara-Murăş, apoi spre Amiază zi, Cláuzenburg sau Clujul, unde stă acum şi gubernia Ardealului, pe apa Someşului. Şi aci iaste acum gubernator exelenţia sa graful Gheorghie Banfi. Se numeră lăcuitori 25.000. Pe apa Murăşului iaste Murăş-Vaşarheiul, cetate crăiască, unde e tabla cea crăiască.

Şi către începutul Oltului iaste Făgăraşul; aci iaste un pod stătătoriu pe apa Oltului, foarte minunat; apoi cetatea Braşovului, cetate mai mare în Ardeal, cu norod mult, anume lăcuitorii sînt cu numărul 20.000. Partea cea mai mare acestora sînt români, şi cu multe feliuri de meşteşuguri, lăcuit cu multe/ naţioane de oameni; fiind supt munte,
48 are izvoară de ape foarte bune. Ba are întră alte şi o beserică românească de legea grecească ne unită, foarte frumoasă şi împodobită.

Apoi, mai spre Apus, Sibiiul, cetate mare, unde iaste şi lăcuinţa episcopului românesc de legea grecească pravoslavnic, carele astăzi iaste Preasfinţitul Vasilie Moga.

Aici iaste şi seminariu de cliríci de legea grecească pravoslavnici, a cărora profésor iaste domniia sa Gheorghie Lazar. Iaste şi altă shoală românească, întru carea se învaţă dascalii carii au a fi pre la shoalele cele din ţară; pre aceştea îi învaţă domnia sa Moisi Fulea, cel preste tot Marele Prinţipat al Ardealului a shoalelor naţionale crăesc director. Aci se *numără 13 300 lăcuitori.*

Sînt şi alte multe cetăţi prin ţară, după cum sînt Beligrádu, Deva, Gherla, Blajul, unde iaste mitropolia şi rezidenţia vlădicului românesc celui de legea grecească catholic. Carele astăzi iaste exelenţia sa Ioann Bob, al statului adevărat sfetnic din lontru şi a strălucitei cete a împăratului Leopold celui Mare commendátor. Are şi seminariu românesc mare de clirici, ba şi o mănăstire ce iaste de călugări româneşti strălucită. De vro cîţiva ani are şi capítulum, de 7 canoníci. Tipografie românească încă iaste acolo, şi toate shoalele sînt acolo pănă la poesia, ritórica şi cele mai înalte, adecă filosofia, theologhia.

Naţioanele care poartă chipul ţărei, sau cele priimite sînt nemeşii,
49 săcuii şi sasii. Nemeşii sînt o parte unguri/, parte români [a]. Afară de aceştea sînt ungurii şi românii carii nu sînt nemeşi, armenii, schiaii, grecii, jídovii, ţiganii. Numărul lăcuitorilor Ardealului iaste la doao milioane, românii decît toţi ceia lalţi împreună socotiţi, cu mult mai mulţi sînt. Reghementuri de cătane regulare sînt pedestri doao, şi călăreţi unul, care cea mai mare parte stau din români, ci se numesc reghementuri ungureşti. Doao reghementuri pedestri sînt numai din români şi doao reghementuri sînt de săcui, un reghement milităresc de călăreţi se chiamă săcuesc, totuşi stă nu numai din săcui, ci împreună şi din români.

---

[a] Autorul dovedeşte că a citit foarte bine *Supplex*-ul şi *Istoria pentru încep utul*.. a lui Maior, că este la curent cu problemele principale ale istoriografiei şi politicii. Este o geografie scrisă de un patriot învăţat.

Rîurile Ardealului cele mai mari sînt: Oltul, Murăşul; începutul lor iaste dela scaunul Ciucului, în săcuime./...

82 MOLDAVIA

Moldavia încă are al său domn care se numeşte voevod, are scaun în tîrgul Iaşului, carele mai demult au fost în Suceava, dară fiind ţara închinată turcilor, dă dajde. În Iaş sînt lăcuitori 15.500, şi are mitropolit astăzi pre Preaosfinţitul Veniamin, care cu învăpăiată dragoste se arată către neamul românesc, prin tipărirea folositoarelor cărţi româneşti.

Hotarăle Moldaviei se încep din vîrful munţilor despre Apus, şi despre Răsărit, era odată cu Marea Neagră, iară acum cu Bugeacul[a]./...

89 UNGROVLAHIA SAU ŢEARA ROMÂNEASCĂ

Asemenea şi Ungrovlahia are al său domn al cărui scaun iaste în Bucureşti. Bucureştii are 366 beserici, unde iaste şi mitropolit, iară lăcuitorii Bucureştiului se numără 42.000. Domniia plăteşte dajde la Poarta Ţarigradului.

După cum din *Istoria* lui Petru Maior *cea pentru începerea românilor în Dachia*, se arată cu îndestulate dovezi, că stîngînd Traian, împăratul romanilor, pre toţi lăcuitorii ce să chiema dachi, de prin ţările aceste, începînd de la rîul Tisa, între Dunăre şi între Prut, până în Marea Neagră, umplu ţinutul acesta cu romani aduşi din toată Italia; carea s-au întâmplat pre la anul dela naşterea Domnului 105. Romanilor acestora sînt strănepoţi toţi aceia carii astăzi să chiamă români./
90 Cîte întâmplări au fost românilor a suferi, după moartea împăratului Traian, în ţările aceste, acea mai sus numită istorie, pre larg povesteşte. Însă stăpînirea lor nu o-au putut varvarii de tot curma. Ba, înfrângându-se pre la capetul veacului a opta avarii de frînci, atîta s-au întărit românii, pre carii atuncea streinii îi chiema paţinaţite, şi pre o parte a lor, cumani, cît tuturor învecinatelor neamuri, cu mulţimea şi cu vitejia era înfricoşaţi.

Despre numele stăpînitorilor acestora, puţin să ştie, afară de acelea ce mai sus numita istorie arată din Constantin Porfiroghenitu, pentru că, despre o parte, în vremile acelea puţini scriitori era, despre altă, că românii au fost în foarte multe stăpîniri împărţiţi. De unde şi carii au scris despre români, numai cît numele neamului l-au pomenit. Pre urmă, fiind foarte rău stricaţi românii prin tătari şi răsipiţi, ba cei din Ardeal şi din Bănat apucând supt stăpînirea craiului unguresc, cei din Moldova şi cei din Ţara Rumânească, pentru ca mai lesne să stea asupra vrăşmaşilor, întru carea se împiedeca prin mulţimea stăpînirilor sale, îşi rădicară numai doao stăpîniri sau domnii, una în Moldova

---

[a] Lucrarea este editată în 1814.

alta în Ţara Românească. Cînd s-au început aceasta anume, nimene,
nu ne-au lăsat scris. Pentru aceaia, ori cîte grăesc cei mai din coace,
91 toate ne adevărate să cade a să/socoti, nici aici nu iaste timpu mai mult
despre acestea a cuvînta. Numai cît urmarea voivozilor dela o vreme
încoace, atăt acelor din Ţara Românească precum şi acelor din Moldova,
după o *însămnare carea* nu de mult s-au întâmplat a-mi cădea amînă,
după cum stă întru acea însămnare, o voiu scrie aci.

Întru însămnarea aceasta, întîiul vodă la Ţara Românească să pune Ioann Radu Negru Vodă, la anul dela zidirea lumei 6798, sau dela naşterea Domnului anul 1290.

Iară la Moldova, întîiul vodă să scrie Dragoş, la anul dela naşterea Domnului 1352; nu pentru aceaia, zisei, se pun întîi aceştea *întră voivozii Moldovii* şi a Ţărei Româneşti, pentru că doară întru acele vremi s-au început domniile aceste, ci pentru că în multe rînduri pustiind tătarii Moldova şi Ţara Românească, şi răspîndindu-să lăcuitorii, mai vîrtos boiarii, carii încătrău putea, pre urmă aşa s-au întărit aceste ţări, cît domniile lor au rămas necurmate./...

186 OBICEIURILE DE CĂSĂTORIE ALE INDIIANILOR

Căsătoriia o ţin indiianii ca o stare sfîntă, întru carea fieşte carele trăbue să între, dacă va să-şi împlinească detoriia omenească, şi se socoteşte această faptă mai mare din toată viaţa omenească. Nerodirea căsătoriei o socotesc ca un blăstăm asupra ei. Care întîmplîndu-se a nu avea prunci de căsătorie, nici despre altă parte nu va putea fi tată de vrun prunc, atuncea iau un prunc de suflet, din rudenie, ca să fie cineva să-i îngroape pre dînşii.

Osebit braminii (popii lor) au grije pentru pruncii lor a-i căsători mai tineri.

Indianii cei mai de frunte, obicinuesc a se căsători cu fete la vîrsta căsătoriei, pentru ca să fie mai încredinţaţi de feciorIia lor; căce foarte socotesc feciorIia fetelor, încă zic că şi de altă pricină iau fetele ne ajunse la vîrstă, adecă ca să o scape de bramin (popa) care o cunună, căci în noaptea din tîiu el o întrebuinţează./

187 La clasu cel mai de sus, văduvele nu pot, după orînduială, să se
mai mărite, dacă au prunci, rămîn la pruncii lor, iar ne avînd, se duc la rudeniia bărbatului. Care se va căsători cu vro văduvă, e nesocotit. Pentru aceaia fămeile mai bucuros poftesc moartea de cît a rămînea văduve, şi împreună cu bărbatul ei cel mort să ardă, de cît a rămînea nesocotită şi în ticăloşiia cea mai mare. Multe din cele tinere, ca să scape de foc, se fac jucătoare de obşte sau c. evropenilor.

Fecioara, carea vrea să se căsătorească, trăbue, dacă vrea să urmeze după orînduială, să ia de asemene clase (stare) şi din rudenia sa, că întralt chip urmînd, nu e cinstită căsătoria, nice traiu bun întră *dînşii*, *pentru osebit interes* obicinuesc mulţi din persoane bătrîne şi iau copile sau fecioare tinere, şi din nepotrivirea vîrstei se pricinuesc nemulţemiri întră căsătorii adese.

Întră indiiani se obicinuesc doao feliuri de căsătorii, una cu pariám. adecă (zestre), alta cu canigadenám (zestre, de persoane streine dăruită). Pariam se cuprinde întro sumă de bani, care dau ginerii la părinții copilei, or la cei mai mari ai familiei sale, cîteva zile înaintea nunții, ca un preț pentru fată, și dînd bani zice cu glas mare:/

188 „Banii sînt ai tăi, și fata ta a mea;“ și tatăl fetei răspunde: „banii sînt ai miei, și copila a ta“.

Dacă tatăl fetei e bogat, cinstește fie-sa pariám (zestrea), ori că îi dă în locul aceluia tot feliul de scule, dar murind ia, fără de a avea prunci, cere el, cu dreptul, darurile înapoi. Chieltuiala nunții are a o face ginerile, după obiceiu, iar învoindu-se, ajută și socrul.

Cînd se numără pariam, se închipuiaște cu o logodnă, și socrul cinstește pre rudele și priiatenii ce sînt adunați cu bétel [1], carea cinste trebue se i se întoarne de ginerele, apoi adeverează la cei adunați, precum el căsătorește pre fie-sa cu cutare persoană.

Apoi, fiind în prilegiul plăcut, să urmează și nunta, dară ginerile e silit să cinstească miresei pariecúre [2] carea e orinduită de podoabă, în zioa nunții; lîngă aceaia acață ei ginerele de gît oareși mai ceva de aur, și apoi se săvîrșește toată țeremonia căsătoriei și rămîne întărită și nestricată./

189 Dacă va muri bărbatul, fără de a rămînea vrun prunc, parte bărbătească, rămîne averea lui la rudele lui cele mai aproape. Văduva și copila nu moștenesc, dară moștenitorii sînt îndetoriți a le ținea.

Canigadenám se face la unii mai săraci, carii nu-și pot plăti singuri pariamu, ca o pomană de un bogat păcătos, și acela care priimește această pomană, se împovărează cu păcatele bogatului, peste toată viiața lui, și bogatul e îndetorit, de multe ori, a-l ajuta și milui, ca să poată trăi după orînduială.

Care priimește asemenea pomană, nu moștenește dela părinți, iar murind el, măcar și fără a lăsa copii, moștenește văduva moșia lui.

Indiianii au obiceiu, cînd vor să facă vrun lucru osebit, adecă logodnă, nuntă, și alte asemenea, să se ducă mai întîiu la braminii sau prorocii lor să întrebe de iaste bine a face, ori nu, căci ei foarte multă credință în deșert au, întru carea braminii (popii) spre folosul lor, povățuesc pre ei.

În vremea aceaia, cînd o nevastă tînără va simți că e năvarnică, adecă au purces grea, se face praznic, mulțemind dumnezeilor pentru darul acesta de prunc, la a 7-lea lună ajungînd, iar prăznuesc și mulțemesc, căce să păzi pănă atunci, în pîntecele mîne-sa, mai pre urmă,
190 vremea/ nașterii se prăznuiaște cu mare bucurie și veselie, spre mulțemirea dumnezeilor. După naștere, toată casa se curăță, și la 10 zile, cu adunare mare de rudenii, se pune nume pruncului, și acela e vrun nume dumnezeesc. Dacă cumva nu va fi fost în zilele acele, vro planetă

---

[1] *Bétel* e o mîncare iubită la neamul indianilor și obicinuită spre cinste, ca la alte părți dulceața, care asemănare are cu afionul.

[2] *Pariecúre* se numește un brîu sau pantlică carea se leagă preste mijlocul trupului, și cei mai săraci trăbue să dea cinste miresei.

bună, se fac tot feliul de mijlociri mincinoase şi jertve prin bramini, ca să schimbe gîndul dumnezeilor. După şese luni, iară se face mare adunare de rudenii, ca să fie la ţeremonia, carea se face cînd dă pruncului mai întîiu de mîncare, orez cu lapte şi zahăr amestecat. Fămeaia, carea nu face prunci, e necinstită.

Creşterea pruncilor nu e aşa osebită, cu toate acestea, cu pilda le dau învăţături bune, şi la şcoală dau pre ei.

Indianii nu sînt aşa oameni închişi, le plac petrecaniile şi veseliile la adunări, după clasu (starea) fieşte căruia; preste măsură nu sînt obicinuiţi la lucruri necuviincioase, ca alte neamuri. Gîlcevuri şi ucideri rar obicinuesc ei. Cu soţiile lor trăesc întru învoială, şi iale cinstesc pre ei, şi în tot chipul caută mulţemire a face lor, la toate. Cele mai de rînd lucrează din preună cu bărbaţii lor.

La petrecăniile lor au jucătoare cu plată, de trei clase, cele mai
din tîiu sînt devedéşis (adecă roabele lui dumnezeu); acestea se află/
191 numai pre la beserici, care fac toată slujba ce trebue la biserică, după
orînduiala lor, şi la vreme cînd es popii în proţesion (paradie, pompă
bisericească), acele merg înainte jucînd şi multe figuri făcînd, fiind
foarte împodobite. Aceste sînt şi popilor surori de pat (adecă c.). Acele
de al doile clas, fac şi iale la beserici oareşi ce slujbă, dară sînt slobode
cu sălaşurile lor unde vreau, şi fac la ori ce veselie sau adunare jocuri
pe plată, osebit se pun la nunte de joacă, căci la naţionul lor altul nu
joacă, de cît acele, care sînt de acest meşteşug.

Al treilea clas, sînt jucătoare de tîrguri şi uliţe, au una mai mare peste dînsele, de le ocîrmuiaşte şi le împarte venitu care strîng.

Unii din cei mai bogaţi ţin cu plată lor jucătoare cîte vreau, că jocul lor e foarte frumos şi cu înfrîmturi multe. Indianii însuşi nu joacă, iar la acelea foarte cu plac privesc, cît de mult, fără saţiu; după ce isprăvesc iale a juca, apoi cîntă din gură foarte frumos tot feliul de cîntări.../...

GHEOGRAFIA/ SAU/SCRIEREA PĂMÎNTULUI,/ÎNTOCMITĂ DUPĂ ORÎNDUIALA CEA MAI NOAO, AȘEZATĂ PENTRU 4 PĂRȚI ALE PĂMÎNTULUI, ADECĂ:/ EVROPA, ASIA, AFRICA, AMERICA/ CU TOT CUPRINSUL LOR./ ACUM ÎNTÎIU DE UN IUBITORIU DE NEAMUL ROMÂNESC, PRE ROMÂNIE TĂLMĂCITĂ, ȘI DATĂ/ AFARĂ, LA LUMINĂ./ TOMU II/. CU TOATĂ CHIELTUIALA LUI NICOLA NICOLAU DIN BRAȘOV/ DATĂ ÎN TYPARIU./ LA BUDA./ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGARIEI./ 1815./

120 *Cristof Colúmbus care au aflat America întîiu, s-au născut la anul 1442 şi muri la anul 1506.*

Cristof Columbus, fiiul unui Ghenovez, lucrătoriu de mătase, pricinui acele mai mari schimbări în lume. Căutînd el numai pre o hartă a pămîntului, socoti că trăbue să mai fie încă o parte de lume și îi urlă în cap, această parte a o căuta. Și descoperi planul său mai întîiu în patria sa, unde el numai ca un jumătate nebun se batjocori.

După aceaia se trase la Iohan II, craiul dela Portugal, care încă nu-l socoti mai mult; văzînd el aceasta, să duse la Curtea Spaniei, unde crăiasa Isabela, de multă rugămintea lui, învoi mai pre urmă a-i da 3 corabii.

Spre curgerea călătoriei sale întrebuință toată corajia și statornicia sa. El singur auzi că oamenii săi sfătuia ca să-l arunce în mare și apoi să zică că uitîndu-să el la stele, căzu în mare; că, cu adevăr, dacă nu s-ar fi împlinit gîndul său, fără îndoială, ar fi perit./

121 Aproape 33 zile călătorind el dela inzurile Canaricești, descoperi mai pre urmă, la anul 1492, insula Guanahámi și apoi să schimbă nemulțămirea în bucurie; călcînd Columbus pre uscat, se socoti de ai săi oameni ca un vițe craiu și admiral, aducînd lui închinăciune. Ale sale 3 corabii spărie pre lăcuitori, și fugiră în munții lor, unde se ținea ascunși. Abiia prinsără o fămeaie, căriia păine, vin și niște jucării îi dărui și apoi o slobozîră. Dară curînd cu mai multe inzulane să întoarse, cu care o negutătorie de schimb se făcu. Cu mirare vedea spaniolii aici, că ei, pentru niște hărburi de sticlă și alte nimicuri, căpăta aur care cu mare poftă îl priimea. Mai pre urmă, cațícu sau cel mai mare acestui norod, dădu slobozenie lui Columbus, și o cetățue de lemn să-ș facă, și făcîndu-o lăsă acolo 38 oameni, numind pre dînsa, insula Hispaniola. După aceaia plecă iar înapoi, la Spania. Ferdinand și Isabela priimi pre dînsul foarte cu cinste, înălță pre el și moștenitorii săi în stare de nemișug, numindu-l și spre vițe craiu și admiral mare a lumii cei noao. Acum să căia Ghénova și Pórtugal că nu-l ascultară, și norodul îl înălța până la ceriu.

Cu o flotă de 17 corabii plecă iară Columbus, întru carea călătorie
găsi Insula Noao, Caráibe și Iamaica, dară în Iamaica, dacă nu / ar fi
122 întrebuințat el un vicleșug, ar fi perit toți de foame. O întunecare
de lună era aproape a să ivi, dară Columbus porunci către cei mai mari ai ostrovului că ar avea un mare lucru a le încredința. După ce impută el lor împrotivirea care către dînsul arăta și nu vrea lor să le dea cele trăbuincioase, zise lor: „Pentru aceasta curînd veț fi voi rău pedepsiți. Acel puternic Dumnezeu al Spaniilor căruia eu mă închin, va trimite voao mari rele. Spre probă veți vedea astăzi către sară, luna roșindu-să, apoi de tot să va întuneca și va lua lumina ei dela voi. Dară aceasta va fi numai începerea nenorocirei voastre, dacă pre mine nu mă veți asculta“.

După căteva ceasuri cu adevărat începu întunecarea lunei; sălbaticii aceștea rămaseră nemîngăiați, căzură la picioarele lui Columbus jurînd lui că de nimic nu va avea lipsă.

El să arătă îmblînzit de rugăciunea și supunerea lor, ca pre ceriul să îmblîndeze de măniia asupra lor pornită și șăzînd cîtăva vreme închis în casa sa, apoi eși și vesti lor că Dumnezeu s-ar fi îmblînzit și împăcat și luna iar să va arăta. Acești spăriați varvari era acum încredințați că acești streini, la toată natura pot porunci și de aci înainte toată ajutorința arăta lor./

123 Întorcîndu-să Columbus dintru a sa călătorie, îl apucă o furtună așa mare, cît el să socotea perit. Dară, pentru ca să nu rămâe descoperirile sale de locurile Americei ne împărtășite la lume, să băgă în casa sa și până furtuna încă urma, scrise el călătoria sa cu toată descoperirea locurilor, și aceste scrisori le învălui întro mușama, sul făcîndu-le, și le puse întro toană rășinită foarte bine, și această toană aruncă în mare, ca întru acest chip să poată cădea în vro mână de om.[a]

Acum se iviră pizmașii lui Columbus, iară vrînd pre dînsul de cinstea lui cea mare să-l slăbească, și zicea că nimic alt nu ar fi fost mai lezne, de cît a afla America. Dară Columbus zise la unii din acești pizmași, ca să pue un ou să stea cu vârful în sus. Nici unu nu putea face aceasta, dară el luo oul și lovind vîrful, stătu oul în sus. Dar ei iar ziseră: „nimic mai lezne de căt aceasta". „Așa e, zise Columbus, dară nici unu nu ați știut a o face; întru acest chip descoperii eu și America".

În vremea călătoriei sale de al doilea, un oare care Bavadíla, pre care îl trimise curtea, gheneral comandir la India, să arătă foarte tyran cătră dînsul. Acesta încunjură cetățuia Hispaniola, pre care Diego
124 Columbus o apăra, / ne vrînd să o dea acestuia, dară el o luo cu năvălire, și pre amîndoi frați don Diego și Bartelemi legînd în lanțuri, îi trimise la Spania. Văzînd crăiasa Isabela această urmare a lui Bavadila, îl scăzu din cinstea sa cu pedeapsă chemîndu-l înapoi, la Spania, și pre aceștea slobozi. Nu ajunse până la Spania acest tyran, căci apucîndu-l furtună pre mare peri.

Isabela și Ferdinand, pentru oarecare pricină ținu pre Columbus 4 ani înapoi, mai pre urmă făcu el a treia călătorie, întru care descoperi el pămînt întărit 10 grade dela ecvátor și, vad, unde apoi să zidi Cartaghéna. Întorcîndu-să el muri la Valadolíd, în ani 1506, de 64 ani fiind. Lumea ce Noao nu să numi după al său nume, dară după numele unui Florentin, Américus Vespuțius, care spre această cinste nu prea încuviințată pricină avu/....

125 ERBURI DIN ȚĂRI STREINE

PENTRU OARE CARE ERBURI ȘI POAME DIN LOCURI ȘI ȚĂRI STREINE

Mirta sau Mirsína

Mirta iaste un copăcel, nu mai mare decît de 5 palme, are frunzișoara sa ca a ceaiului de mare, și stă tot verde, vara și iarna; în Africa, Arabia, și India, se află și în Evropa, prin grădini, pentru podoabă./...

---

[a] O adevărată *La bouteille a la mer.*

130

Nucșoara

Nucșoara iaste un rod a unui pom, care e cît un măr de mare, și crește la ostroavele Muluchicești ale holandezilor, se strînge ca și cuișoarele. Nucile au întîiu o coaje groasă ca și cele lalte nuci, și cocîndu-se, cade acea coaje; după aceaia are o îmbrăcăminte mai subțire și grasă, care o osibesc dingă nucșoară, și uscîndu-o se numește frunzișoară.

Bumbacul

Bumbacul crește din niște burueni, care trăbue în tot anul să se
131 semene, și crește ca/ un cot de înalt, și scoate mai întîiu floare galbină, apoi cresc ca niște nuci lunguiate. La septemvrie se coace și se strînge. Bumbacul crește la toate locurile cele calde, și în multe locuri se samănă./ ...

136

Struthocamíl ori zgribțór

Această zburătoare pasăre iaste mai mare de cît toate paserile, căci e mai înaltă decît un om călare. Greotatea ei iaste păn la 80 de fonți. Gîtul ei lung, picioare lungi și groase; pentru greotatea ei nu poate zbura, și numai alergînd se ajută cu aripile. La spinare asemene cu cămila; hrana ei iaste ori ce găsește; patria ei iaste Africa; penele ei sînt scumpe, podobesc fămiile pălării cu acelea. Africanii hrănesc multe de acestea. Oaole lor sînt mari, și se clocesc în năsip, cu soarele. Puii, cum es din ou, umblă, și își caută singuri mîncarea. Africanii mănîncă carnea și oaole lor./

137

Chitul, pește de mare

Acest pește de mare iaste mai mare decît toate dobitoacele cele cunoscute, căce iaste până la 70 urme de lung, și foarte gros, capul face a treia parte din lungime. Deasupra capului are doao răsuflătoare gauri, pre care răsuflă și svîrle cu mare putere apa în sus, ori sînge cînd îl
138 vatămă în vremea cînd îl prinde./ Gura lui iaste mai mult de 12 coți largă, dară grumazul foarte strîmt, cît alt nu poate înghiți de cît pești mici. Acești pești nu fac oao ca alți pești, dar nasc pești, pre carii cu țițele îi hrănesc. Carnea acestui pește iaste tare și slabă, dar întră piiale și carne are grăsime foarte multă, și pentru grăsimea lui se vînează.

Puterea lui cea mare iaste în coadă, că iaste de 4 coți, cu carea strică și răstoarnă corăbii mari. Vînarea lui iaste foarte grea și primejdioasă./...

147 **Delfinul**

Delfinul iaste peştele cel mai iute de cît toţi peştii şi alte dobitoace; nu iaste aşa mare, dară şi aceştea nasc peşti vii ca şi chitul, şi iară cu ţiţele se hrănesc pănă sînt mici. Gura lui samănă cu botul porcului. Iaste un peşte foarte vesel, că tot după corăbii umblă cu grămada jucînd şi sărind, pagubă corăbiilor nu pot pricinui./...

148 ÎNSEMNAREA A VREO CÎTEVA DIAMANTURI ÎN LUME MAI VESTITE./...

152 Cel de multă vreme mai vestit diamant ce se numeşte *Reghént*, iaste cel din Ţeara Franţozească, carele încă din vremea lui Ludovic al 15-lea, iaste podoaba coroanei cei crăeşti a crăiei franţozeşti. Cînd Napoleon Bonaparte, în anul 1812, cea mare sabie a cetăţii franţozeşti, prin cel de curte lucrătoriu de diamanturi, anume Nitot, au lăsat ca să se facă şi să se isprăvească, care sabie, gîndi el, ca la zile mari şi iarăşi la mari ţeremonii încinsă să o poarte, mănunchiul aceştei sabii l-au împodobit cu acest mare diamant, pre care era închipuită pajura cea împărătească, fulgerul sburătoriu şi albinele. Acest vestit diamant fu hotărît ca să se pună, în loc de nod, la sabie, în vîrful mănunchiului. Acest diamant cumpănea atuncea 144 carate, dară mai luciindu-l încă odată, acum cumpăneşte numai $136\frac{3}{4}$ carate, adecă, după măsura aurului şi a argintului la noi, 6581 ríhtpenígi sau a 10-a parte a unui marc. Acest diamant, prin cea de a doao a lui luciire, aşa mare strălucire au căpătat, cît pre toate cele lalte pietri scumpe ce sînt pre lîngă dînsul, le întunecă. Forma acestui diamant iaste în patru cornuri, iară cornurile sînt rătunzate, coastele lui sînt late de $14\frac{1}{2}$ linii, şi înalt de 4 linii.
153 Întîmplarea acestui diamant iaste deosebită,/ şi în următoriul chip se povesteşte: un om lucrătoriu, în băile cele de diamant din Brasilia, l-au aflat; aflînd el acest diamant, şi bine ştiind că cel ce va ascunde vrun diamant din cele ce va afla, cu moarte se va pedepsi, nu ştiia în ce chip ar vicleni ca să poată răpi acel diament; se întoarse la vicleşug, şi diamantul ce-l aflase, îl vîrî în pulpa piciorului supt piiale; după aceaia începu a se văeta şi a se tîngui zicînd că s-au vătămat la picior lucrînd, şi să-l sloboade dela lucru, ca să meargă să se tămăduiască; căpătînd slobozenie, ca să se ducă a casă, să-şi tămăduiască vătămătura, se sui într-o corabie şi, cu mare primejdie a vieţii sale, multe dureri răbdînd, ajunse cu diamantul în Evropa *(auri sacra fames, quid non mortalia pectora cogis)* [a]. Dela acest om îl cumpără lord Pitt sau groful Catam, tatăl vestitului anglicesc marelui ministru Pitt. Acesta lăse ca să-l lucească; şi au căpătat din fărămiturile ce

---

[a] „Blestemată foame de aur, împingi mintea muritorului la orice faptă!"

răsese de pre el 6 000 de funți sterling (cu 9 fl., 24 cr.), așa dară 56 000 fl. Această piiatră să numește în Evropa Pitt.

Pitt, în cîtă vreme au ținut la sine acest diamant, n-au fost încredințat despre viața sa. Drept aceaia, mai pre urmă îl vîndu el herțogului din Orleans, care atunci era reghent în Franția, în locul celui 154 încă tinăr craiu Ludvig al 15-lea (după numele reghentului/ herțog, fu și acest diamant numit Reghent); cumpărătura lui s-au făcut cu 2 milioane și jumătate livre (1 livre are $23\frac{1}{3}$ cr. bani de Viena). Cunoscătorii de pietri scumpe prețuiră această piiatră de diamant a fi vrednică ca la 5 milioane livre. Dară Pitt singur pre sine se înșelă. Lábe finanț-manistrul al operațiilor în Țeara Franțozească fu toată pricina de Pitt n-au căpătat mai mult de cît 300 000 de taleri pentru acel diamant. De atunci pănă acum fu acest diamant cea mai mare podoabă pe corona cea crăiască a Țării Franțozești, pănă ce Napóleon socoti că mai mare pompă și podoabă va fi, de îl va lua jos de pre coroană și îl va pune la mănunchiul sabiei, ce se numește sabiia cea mare a cetății. Cînd el, în luna lui aprilie 1814, au mers în insula Elba, s-au făgăduit să dea pre acel diamant 4 milioane franci, ca să-l poată cu sine lua, dară nu i s-au ascultat cererea.

ÎNTÎMPLĂRILE / RĂZBOIULUI / FRANȚOZILOR / ȘI / ÎNTOARCEREA LOR / DELA / MOSCVA. / Ș. C. L. / TĂLMĂCITE DE PRE NEMȚIE DE UN IUBITORIU DE/ NEAMUL ROMÂNESC. ȘI CU CHIELTUIALA DUMNEALUI / ALEXIE LAZĂRU DATE ÎN TIPARIU. LA BUDA. / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UN / GUREȘTI. 1814*/.

CĂTRĂ CETITORIU!

Nu puțini ani sînt, de cînd începînd franțozii răzmiriță în țeara lor, și de aci înainte nu vrură să aibă craiu, stăpînitoriu preste dînșii, ci își întocmiră respúblică. Cu care a frîncilor grea faptă, se ațiță acel războiu în Evropa, a căruia sfîrșit abiia acum nădăjduim să-l vedem. Mulți ani steagurile oștilor franțozești pretutindenea zburdate, flutura biruitoare, cît nu numai franțozii se credea pre sine a fi nebiruiți și cum că, preste scurtă vreme, ei vor stăpîni preste toată Evropa, ci și alții mulți se aluneca cu aceaiași părere.

Ci, cum iaste firea norocului nestatornică și jocurile lui foarte schimbătoare, iată, cînd gîndea franțozii că ei țin norocul de păr, cît nici odată să nu se poată smulge din biruitoarele lor mîni, iată, le veni zburdare să se scoale cu războiu asupra muscalilor; carii, venind franțozii cu îndreznire asupra lor, încet, încet trăgîndu-să înapoi, feceră cale / vrăjmașilor, franțozii, cătră cetatea *Mosca*. Unde ajungînd aceștea, cei mai norociți pre lume a fi se socotea, pentru că nu se îndoia că Muscalul acum va fi silit a cere și a face pace, după plăcerea lui Bonaparte, și așa franțozii, și de aici se vor înturna biruitori; ci, tocma fapta aceaia, cu carea credea franțozii că vor încorona biruințele sale cele mai denainte, tocma aceaia fu lor începutul durerilor și a nefericirei.

Întîmplările franțozilor și fuga lor cea amară din țara muscalului o puiu eu înnaintea cetitorilor români, în cărticica aceasta, nu pentru ceva dobîndă a mea, ci pentru petrecerea cetitorilor și pentru ca și românilor celor ce nu știu limbi streine, să fie cunoscute aceste mari lucruri ale Evropei, cu prilejul franțozeștii răzmiriță căzute, și fieștecarele să vază schimbările norocului, în lumea aceasta, și să se învează a nu să încredința norocului, carele aceluia, cui părtinește mai tare, pre urmă se face cumplit vrăjmaș. /

---

* În -8° de 2 foi și 104 pagini. Mai importantă decît volumul — insipid, oficial, fără nici o înțelegere a tragediei dispariției marii armate a lui Napoleon, veninos împotriva ideii de republică — este foaia volantă anexată care poartă titlul *Înștiințare*. O reproducem în întregime. Cum știm, deocamdată, ideea întemeierii unui ziar a eșuat (probabil și din lipsă de susținători și prenumeranți).

ÎNŞTIINŢARE

Toate neamurile Evropei cele deşteptate au aflat cum că a scrie gazete sau novele şi acele a le împărtăşi oamenilor neamului său, e cea mai încuviinţată mijlocire de a lumina noroadele, cu întîmplatele ale altora fapte a le abate dela rău şi a le aduce spre cele mai bune. Prin novele ne înştiinţăm, aşa zicînd, că mai iaste lume şi afară de ţeara noastră şi ni se descopere a şti şi cele ce se întîmplă în toate zilele, prin alte împărăţii şi ţări departe; cu carea nu numai se desfătează inima şi mintea omului carea din fire aşa e întocmită, cît pururea se luptă spre ştiinţă şi spre agonisire de cunoştinţe noao, ci şi sufletul se înbunătăţează, de vreme ce cetitele fapte rele ale altora, cele ce s-au întîmplat asupra părin / ţilor şi a fraţilor săi, asupra domnilor şi boiarilor săi, asupra patriei sale, cu fără de lege, cu necredinţă, cu îndărătnicie îndreznite, ne fac a ne îngrozi, precum de pedeapsa şi certarea unor fapte ca aceste, aşa mai vîrtos de necuviinţa şi răotatea ce o cuprinde în sînul său, aşa ne învăţăm a nu lucra unele ca aceste. Din protivă, cunoscutele ale altora fapte bune, de credinţă şi de cucerie spre împăratul şi spre patrie, de dragoste frăţească către de aproapele, de ascultare către domnii şi boiarii locurilor, de vitejie în oaste, şi de linişte în vreme de pace, ne aprind inima noastră, şi cu putere ne îndeamnă a urma unora ca aceştea. Nu numai, dară, frumos şi desfătat lucru iaste a ceti novele, ci şi de lipsă celui ce nu vrea să rămîe orb de amîndoi ochii. /

De aciia, iată că şi grecii, ba şi sîrbii, dobîndind dela înălţatul împărat al Austriei privileghium spre aceaia, cu sîrguinţă dau novele ce se tipăresc la Vienna, neamului său. Şi neamul, atît cel grecesc, precum şi cel sîrbesc, nu numai cu bucurie, ci şi cu mulţămită le priimesc.

Singuri noi, românii, măcar că ne tragem viţa dela cel mai slăvit neam în lume, adecă dela romani, sîntem de acel scump vistiiariu lipsiţi. Însă, supt stăpînirea preabunului împărat al Austriei, Franţisc întîiu, carele părinţeşte doreşte ca şi românii să vie la mai bună învăţătură, mi s-au înväpăiat inima de dragoste, ca şi întru acest lucru să slujesc neamului mieu. Pentru aceaia, de voiu fi înştiinţat dela iubiţii miei români, că bucuros ar priimi un lucru folositoriu ca acesta şi, de se va aduna atîta număr de prenumeranţi, cît să poci purta chieltuiale typariului, aici, în Crăiasca Cetate, Buda, la Crăiasca Typográfie, mă voiu încumăta a mă apuca şi de acest lucru, pentru dragostea neamului. Întru care întîmplare, pururea şi necurmat cinstiţii prenumeranţi, în toată săptămîna, de cîte doao ori, ar priimi dela mine novele, pe cîte o jumătate de coală, adecă o coală pe săptămînă, une ori şi mai multe alte vrednice lucruri vom adăoge. A căróra preţ cu toată chieltuiala, va fi dela un prenumerant 20 florinţi nemţeşti pe an, sau, carele va vrea numai pe o jumătate de an, 10 florinţi nemţeşti; iară în bani turceşti, pe un an, 30 lei, pe jumătate de an, 15 lei.

Cînd voiu fi înştiinţat despre vrerea românilor, în treaba aceasta, voiu anumi şi locurile, unde, şi la carii cinstiţii neguţitori să se numere mai sus arătații bani, ca să-i pociu priimi, în vremea sa. Nu lipsește alta, fără românii să se arete înaintea lumii și înaintea neamurilor celor streine că nu cruță acea puțină chieltuială ce au a face pentru novele.

Alexie Lazaru

În Buda, la Crăiasa Typografie
a Uuiversitatei Ungurești. 1814

I ISTORIA / PENTRU / ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA. / ÎNTOCMITĂ / DE / PETRU MAIOR DE DICIO-SÎNMĂRTIN, / PROTOPOP ȘI LA ÎNĂLȚAT CRĂESCUL CONSILIU LOCUMTENENȚIALE AL UNGARIEI / CRĂESC AL CĂRȚILOR REVISOR. / LA BUDA, ÎN CRĂIASCA TIPOGRAFIE LA ANUL 1812 TIPĂRITĂ. / IAR ACUM PRETIPĂRITĂ / PRIN / IORDACHI DE MĂLINESCU, / SECRETARIU ARHIVEI STATULUI A PRINȚIPATULUI MOLDAVIEI; / CU ADAUGEREA DIALOGULUI ȘI A DISPUTAȚÎILOR URMATE ÎN LINBA LATINEASCĂ ASUPRA / ACESTEI ISTORII, ȘI TĂLMĂCITE ROMÂNEȘTE / PRIN / D. DAMASCHIN BOJINCA, / IURISCONSULTUL PRINȚIPATULUI MOLDAVIEI. / HISTORIA DE ORIGINE VALACHORUM. / ÎN BUDA / CU TIPARIUL CRĂEȘTEI TIPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGUREȘTI. 1834 */

II Cu anevoe este a nu grăi adevărul./

III

PRECUVÎNTARE LA A DOA EDIȚIE

Vrednicia *Istoriei* lui Petru Maior *pentru începutul românilor în Dachia*, dată la lumină în anul 1812, este de obște cunoscută, nu numai de către nația românească, ci și de către neamurile străine care au avut îndămănare de a o ceti. Iar folosul ce s-au revărsat din transa peste nația românească, este mult mai mare și mai însămnat, de cît să-l poată cineva descrie după cuviință. Pentru că această *Istorie*, întemeiată pe cei mai vrednici de credință istorici, este, adevăr, cea mai dintîe istorie a nației românești, carea arătînd începutul românilor în Dachia, înaltul sînge din carele sînt ii resăriți, chipul prin carele s-au adus ii din Italia în Dachia, stremutările ce le-au suferit și vredniciile care le-au făcut ii, în deosebite zăstimpuri [a], prin minunatele lor vitejii, pentru patrie și creștinătate, însămnând încă și pre unii din vestiții în lume iroi carii s-au născut din sinul nației românești, nu numai că au pus nenfrântă stavilă vrăjmașilor nației, de a huli fără rușine asupră-i

---

* Aceasta reprezintă a II-a ediție a *Istoriei pentru începutul*... După cum menționează titlul, în afara celor două *Disertații*, anexate la finele primei ediții (din 1812), aici se mai reproduce și *Dialog pentru începutul limbei română*, apoi cu titlu și cu paginație diferită, în traducerea lui Damaschin Bojincă, cele trei *Disputații*, care cuprind polemica lui Petru Maior asupra *Istoriei pentru începutul*... Reproducem *Precuvîntare la a doa ediție*, *Înaintecuvîntare*, și fragmente din primele două lucrări polemice ale lui P. Maior, în traducerea lui Bojincă, urmate de textul latinesc original al acestor fragmente. Este de la sine înțeles că Bojinca știa perfect latinește și era mai în cunoștință de cauză decît noi. De aceea am preferat traducerea lui.

[a] *Zăstimpuri* înseamnă *răstimpuri*, nu însă în limba moldoveanului Iordachi de Mălinescu, ci a lui Damaschin Bojinca, traducătorul.

și i-au dat haractir înaintea neamurilor străine luminate, ci, încă au deșteptat în nație și un duh îndemnătoriu de a năzui cătră dreapta luminare, cu carea se îndulcesc neamurile cele lalte ale Evropei. Dela eșirea acestei istorie, românul carele mai nainte zăcea aruncat în adîncul întunerecului, au învățat a-și cunoaște trupina și ființa sa, s-au deșteptat *întrănsul iubirea* de nație și de patrie, s-au desvălit dragostea cătră compatrioți și cătră stăpînire, cu un cuvănt, această *Istorie* este carea
IV au / dat laudă și mărire și au urzit epoha nației românești. Autorul ei se vede a fi fost întru adevăr ales de pronia domnezească spre scoaterea nației sale din cumplitul întuneresc; acest bărbat au fost credincioasă slugă Domnului său, n-au îngropat *talantul cel dat lui, ci înzecit* l-au întors. ...

Pentru acea dar, dorind eu, pe deoparte, a întîmpina lipsa și a împlini trăbuința a unei atăt de folositoare cărți, iar, pe de altă parte, vrănd a adauge *Dialogul* autorului *Istoriei* cu materia sa Istorico-critică, spre cumplita lămurire a *Istoriei* mult interesant, precum și a face de obște cunoscute, în limba națională și *Disputațiile* (filonichiile), urmate între autorul *Istoriei*, Petru Maior, și între rețensentul ei, C., din Viena, prin care disputații s-au întărit adevărurile și s-au dat deplină vrednicie de credință numitei *Istorie*, și pre care răvnitoriul pentru nație, D. Damaschin Bojinca, iurisconsultul Prințipatului Moldaviei, au avut bunătate a le tălmăci, dorind, zic, a folosi prin aceasta și eu nației, după putință, am hotărît a da pre lăudata *Istorie*, de al doile în tipariu, nădăjduind că atît compatrioții, căt și ori carele naționalist iubitoriu de neam și de cinstea lui, cu mulțemire o va primi, o va ceti și se va folosi din trănsa.

Iordachi de Mălinescu

I DISPUTAȚIILE / ASUPRA / ISTORIEI,/ PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA, URMATE ÎNTRE AUTORUL EI, PETRU MAIOR ETC. ȘI ÎNTRE REȚENSENTUL C. ÎMPROTIVNICUL ISTORIEI. / TLĂMĂCITE DE PE LATINIE PE ROMÂNIE / PRIN / DAMASCHIN BOJINCĂ / IURISCONSULTUL PRINȚIPATULUI MOLDAVIEI. PRECUM ȘI ÎN MĂRITA CRĂIME A / UNGARIEI J. ADVOCAT. / ÎN BUDA / CU TYPARIUL CRĂEȘTII TYPOGRAFII A UNIVERSITATEI UNGUREȘTI. / 1834. /

III ÎNAINTECUVÎNTARE

Pentru de a să putea lămurit înțelege cuprinderea disputațiilor și a criticilor, urmate între rețensentul (împrotivitoriul) *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* și între autorul ei, nu de prisos a fi am socotit a face o scurtă descriere a acestora; și adecă:

1. Eșind la lumină *Istoria* lui Petru Maior *pentru începutul românilor în Dachia*, s'au sculat un bărbat, strălucit întru învățături, din Viena, și au dat în *Gazeta Literală* din Viena, N. 98, în a 7 dechembrie 1813, fața 1552—1563, o *rețensie*, adecă o critică, împrotiva numitei *Istorii*. Asupra acestei rețensie, au alcătuit autorul Petru Maior, o *respundere*, în linba latină, și au dat-o la lumină, subt nume: *Animadversiones in Recensionem Historiae de Origine Valachorum in Dacia*, adecă: *Luări aminte asupra rețensiei de Istoria pentru începutul românilor în Dachia.* Toate aceste s'au făcut fără de a-și însămna autorii numile lor, în acele disputații.

2. Asupra ziselor *Animadversii* a autorului Maior, au alcătuit literatorul din Viena, un *respuns*, în 22 ponturi; care însă nu l'au dat în tipariu, ci l'au trămis deadreptul către Petru Maior carele aflând a fi și acest respuns, fără temeiu, și fiind obicinuit a nu remănea nimănui datoriu, mai vărtos în cât se atingea de cele naționale, au țesut un respuns, subt titula: *Reflexiones in Responsum Domini Recensentis Viennensis: Reflecsii asupra respunsului Dumisale rețensentului din Viena, și s'au dat în tipariu*[a], *la an. 1815.*

3. Asupra ziselor *Reflecsii*, iar au făcut rețensentul din Viena o *Rețensie* și au dat-o în *Gazeta Literală* din Viena, N. 7, fevruarie
IV 1816, / împrotiva căria au scris răpăoșatul Maior respunsul cu numele *Contemplatio Recensionis in Valachicam Anticriticam, litterariis Ephemeridibus Vienensibus 1816 divulgatae: Privire asupra Rețensiei dată în Gazeta Literală din Viena, la a. 1816, împrotiva Anticriticei românești.*

Aceasta au fost cea mai de pe urmă împărechere pentru *Istoria* lui Petru Maior carele invingând pre împrotivnicul său, l'au mințiit, iar *Istoriei* sale au dat prin acea deplină credință *(fidedignitatem)...*

---

[a] Eu tot cred că nu a fost nici frumos nici elegant din partea lui Maior să facă cea a făcut, pentru că nu se răspunde în public, în presă, la o scrisoare particulară, indiferent de conținut, altfel decît cu încuviințarea. corespondentului. P. Maior l-a silit pe adversar la o polemică încheiată. Se mai întîmpla ca adversarul să fie un om instruit și pregătit.

5

I. *ANIMADVERSII*[a]

ÎMPOTRIVA REȚENSIEI ISTORIEI PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA

Nu este vrednic multe a înaintecuvănta despre aceasta. Eu, cu adevărat cinstesc pre autorul *Rețensiei de Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, pentru a lui învățătură; ci, totuși, nu trăbue să se supăre că eu, din iubirea de adevăr, fac luări de seamă asupra *Rețensiei* lui. Deci, fără întărziere să ne apucăm drept de lucru.

Rețensia cea publicată prin *Gazeta Literală* din Viena, N. 98, în a 7-a dechemvrie 1813, fața 1552—1563, vrănd a face aspră critică asupra *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, ce s-au alcătuit prin *sărguința lui Petru Maior de Dicio-Sînmărtin*, protopop și crăesc a cărților revisor, la Buda, de loc, la început, însămnează o greșală din *prefația* zisei istorie, pre carea o hotărește ca să se scoață afară, în a doa ediție.

Cuvintele prefației întoarse pe latinie, acestea sănt: Propositum meum, etc.: *Cugetul meu nu este a țese întreagă istoria românilor, decît acelea, ce se țin mai vărtos de începutul lor în Dachia, din vechii scriptori, pentru acea a le însămna, ca văzînd românii strălucita viță, din carea sînt prăsiți, toți să se îndemne a urma strămoșilor săi, întru omenie și în buna cuviință.* Pănă aci ține esemplu ce îl clevetește dumnealui rețensentul. /

6 Ci, pentru că autorul, ca un patriot bun și ca un bărbat bisericesc, este însuflețit cu acea apostolicească învățătură, cu carea socotesc că trăbue totdeuna cu mare îngrijire să se adape popoarele, *tot sufletul să fie subpus puterilor mai înalte. Cătră romani*, cap. 13, v. 1: *Adu-le aminte să fie subpuși principilor și stăpănitorilor; zi-le să fie ascultători și gata la toată fapta bună. Cătră Tit*, c. 3, v. 1. *De acea, de trebuință este să fiți subpuși, nu numai pentru mănie, ci și pentru cunoștință. Nimănui să fiți datori cu nimic, de căt să vă iubiți unul pre altul, pentru că cel ce iubește pre deaproapele, au împlinit legea. Cătră Romani*, c. 13. v. 5,8. După această învățătură zic, autorul punănd particula *adecă*, tălmăcește că următoarele să țin de omenie și de buna cuviință, împreună svătuindu-i: *cătră împeratul lor al Austriei, să fie cu credință, cătră patria sa, cu cucerie, cătră domnii locurilor, cu ascultare, cătră tot de aproapele cu dragoste.*

Deci, nu știu pentru ce ar trăbui să se lasă afară din a doa ediție, aceste cuvinte, ce sănt cuprinse în învățătura apostolicească și potrivite legii firești.

Mai departe, zicerea acea, pre carea D. rețensentul o însușește (alipește) autorului, cum că clevetirile seau prigonirile străinilor au îmboldit pre însuș autorul să nu tacă mai mult, nu se află nici decum în scurta prefație a autorului. Sănt ăncă și alte asămine iscodiri în rețensie, cu care, cum că dumnealui rețensentul au vrut să desfăteze pre cetitorii săi, lesne va putea vedea cel ce va cumpăni rețensia cu istoria.

---

[a] Prezentăm fragmente din primele două lucrări ale lui Maior, urmate de textul original, latinesc al lui Maior.

Dupăce Dlui rețensentul can destul de binișor au tălmăcit prefația autorului, făgăduește cum că va adumbri, adecă va arăta cetitorilor săi, firul autorului și șirul probelor seau a mărturiilor lui; și totuși, pentru folosul său, numai pe ușor atinge argumenturile (temeiurile) autorului, iară pre cele mai tari le tace cu totul.

Pentru că: 1. foarte laudă rețensentul pre autorul, că au scris istoria în mumeasca linbă românească, cu cuvânt, nu fără dreptate, cumcă până cînd nu vor începe toți și despre toate à scrie în limba mumească, nu poate niciun popor să nădăjduiască că va ajunge la cultură. Însă curund uitându-se de această sfântă simțire, poruncește, sub Num. 3, ca românii să scrie în linba cunoscută, adecă nu românească. /

7 Zicînd rețensentul, sub Nr. 4, că românii acum cei mai mulți sânt șerbitori, se vede a nu cunoaște starea românilor din Moldavia și Țeara Muntenească, nici a-și aduce aminte de mulțimea nobililor români din Marele Principat al Transilvaniei, încă și din mărita crăimea Ungariei.

Autorul au dovedit, din Eutropie, că linba latină s-au îndreptat prin *Latinus*, craiul Lațiului, adecă pentru întrebuințarea învățaților, remânând linba vechie la popor, și că aceasta linbă populare, este acea românească. Târziu cercetează D. rețensentul, pentru ce ar fi făcut aceasta craiul Latinus?

Mai nainte de a să răspunde la această întrebare a Dlui rețensent, nu va fi fără cuviință a arăta minunata socotință a lui Ioan Valentini, parohul Zino-Varolei. Acesta, în scrisele sale cărticele, în una culese și tipărite la Buda, cu tiparul crăeștei Universități, 1808, precum numeră mai pre toți oamenii lumei între familiile slavicești, așa zice, că și troianii au fost slavi. Că, la fața 334, așa zice: „*Cumcă troianii au fost slavi, de o potrivă cu ghetii și cu trachii, arăt în următoriul chip : grecii numeau pre troiani varvari. Ovid., Eleg. I Heroidum.* „Se pune la zeii patriei prada varvară. Și fața 355, zice: „*grecii numea pre troiani varvari. Dacă troianii ar fi purces din neamul grecilor ori a latinilor, scriptorii vechi, mai cu seamă Ovidie, ca unul cel mai iscusit în istoriile vechi, nu i-ar fi numit cu un nume urăcios (neplăcut)*". Și, fața 142, rostește: „*De aci să ști mai pe larg, că în Asia nu s-au întrebuințat linba latină nici odată și cumcă troianii de neam slavi au înflorit cu cea mai vestită laudă a lumei*". Peste acea, la fața 152, zice: „*Cu adevărat, deacă linba nemțească, slavenească, și cea grecească și-ar lua înapoi cuvintele rădăcinale din acea latinească, mai că ar cădea acea latinească în nimicie*". Ba încă, tot la aceaș față, și aceasta arată Valentini: „*Linba grecească, zice, nu puține au împrumutat dela cea slavenească*".

La acestea Petru Catancici, de Istru, cap. 7, Num. 16, așa dă socotința despre linba slavenească: „*De vei cerceta firea linbei slavenești, nu poți a nu băga de seamă întrânsa oarece dumnezeesc*"./...

9 La români, fiind că tot aceaș linbă este și a poporului și a învăţaţilor,
10 nu este trăbuinţă nici de o învăţătură gramaticească, pentru/că
pre aceasta o sug cu laptele dela nutricele sale și deopotrivă înţelege
cărţile ţereanul cu cel învăţat, încât este pentru cuvinte și ţesetura
gramaticească; pentru acea puţin s-au îngrijit până acum românii de a da
gramatică și lecsicon./..

16 Cu supărare este D. reţensentului, precum se vede subt Nume.
14, cum că românii năzuesc iar a primi stremoșeștile sale litere latine.
zicând că acea fac ei numai dintr-o oarbă dragoste cătră litările latinie.

Bărbat bun, cel ce cu așa feliu de descântări nu te vezi a împlini datorinţa numai a unui reţensent! până când românii vor ţinea literile ţiriliţești, mai că nu, ori că nici de cum nu vor putea face gramatica linbei sale cunoscută altor naţii, cu atât mai puţin se va putea resipi întunerecul, cu carele s-au îmbrăcat linba românească, prin literile ţirilicești. Deci, nu este oarbă dragostea ce o au românii cătră literile latine, ci mai orbi sânt și vrednici de plâns aceii carii nu pricep folosul și trăbuinţa acestor litere.

Mai departe, deși cu durere, totuși îngăduește D. reţensentul ro-
mânilor a întrebuinţa literile latine, dacă vreau; însă, cu așa tocmală,
ca numai puţin să se facă nepricepută linba românească cu literile latine
altor naţii așa, precum înainte de aceasta s-au întâmplat cu cele ţiri-
licești. Spre acest sfârșit zice: că românii nu se pot întrebuinţa cu li-
bertatea carea o au toate naţiile apusului în acest gen, adecă în scrisoare,
17 și apoi / hotărăște lămurit ca să nu urmeze nici de cum întru alcătuirea
cumpănărilor naţiilor ocţidentului celor luminate, ba încă poruncește
ca în lipsa literilor latine, să-și afle românii așa feliu de sămne, cu care
să poată scria întocma, precum respund; prin care scrisoarea românească
să ese mult mai covârșită, de cât toate ale apusului și de cât
însaș a vechilor latini, ce se ţine și până astăzi.

De bună samă, feliurita această perfecţie (covârșire), pre carea cu mare îngrijire o poftește D. reţensentul, în ortografia latino-românească, s-ar săvârși în cea mai mare neperfecţie, dacă românii ar asculta de reţensentul. Pentru că așa se cade a scrie, ca să poată alţii ceti./[a]...

20 Îndeșert dară hulește D. reţensentul asupra sârguinţei românilor, adică a lui Samuil Clain, Gheorghie Șincai, Samuel Chiuriuși, Gheorghie Rosa, Mihail Boiadzi, și a autorului *Odei*, cel ce este Ioan Teodorovici, iuristă în Pesta. O, numai de ar fi început mai timpuriu românii să întrebuinţeze ortografia latino-românească, în locul ţirilico-românești, măcar că D. reţensentul poruncește să nu se pripească lucru, pentru că, de bună seamă, până acum ar fi și îndreptat multe în linba sa, și pre D. reţensentul l-ar fi scăpat de acea mare îngrijire de a primi pe sine cu atâta

---

[a] Este adevărat că la noi s-a impus principiul scrierii fonetice, dar să nu uităm că cine construiește pentru eternitate, clădește în marmoră neerodabilă de evoluţia limbii vorbite, scrie într-o limbă literară, dată „o dată pentru totdeauna“. Fără latină, ca limbă universală, în decursul evului mediu european învîrstat cu atîtea limbi și dialecte, cultura ar fi avut o progresiune mult mai lentă. Chiar și astăzi, cînd toate naţiunile își publică știinţa și cultura în limba maternă, mare parte din bibliografie nu intră în circulaţie, din pricina necunoașterii de către cei interesaţi a numeroase limbi. De altfel și limba literară evoluează, dar mai încet, decît cea vorbită.

zel apărarea acelora carii urăsc perfecția românilor, și pre cei mai proști ai românilor năzuesc a-i înfricoșa dela primirea literilor latine, cu acel nebun temeiu: că, adică, prin literile latine se vatămă legea creștinească (că așa numesc legea neunită, afară de celelalte). Pe lăngă toate însă acestea, învățații românilor nu numai în privatele corespondenții întrebuințează astăzi literile latine, ci încă Preasfinția sa Domnul Samuil Vulcan, episcopul G.C. a Oradiei Mari, alesul patron a literaturii românești, toate cele ofițioase le împărtășește subrănduiților diețesei sale, cu litere latinești. Carea faptă nu numai românii o află de bună, ci și ungurii carii știu linba românească, mult o laudă.

Și în Transilvania cu bucurie vor primi ortografia latino-românească atăt ungurii, căt și săcuii și sacsonii, ba încă și armenii, pentru că toți știu linba românească, singure numai literele țirilicești împiedecă negoțiația literală între aceste neamuri și între români, pentru că toți se îngrozesc de literile țirilicești. /...

21 Num. 15. Rețensentul zice bărbătește că literatura românească au început întăiu cu întoarcerea Bibliei pe românie, de aci, apoi, și mai lesne face încheere că românii n-au scris nici când cu litere latine, nainte de cercările lui Clain și a lui Șincai.

Totuși, drept au zis autorul în *prefație* (Istoriei) cum că asupra
românilor se revarsă ori și ce *minciuni* fără de sfială. Cu asămi-
22 ne / minciună și D. rețensentul, cu atăt mai tare s-au dat a să înșela,
de oară ce înțeleptul autor a cărticelei ce să zice: *Észre vételek Tekéntetes*
Schwartner Márton Ur' Magyar Ország Statistikajában az Oláhokrol tett
jegyzésekre, Adică: *Luări aminte asupra făcutelor însămnări despre*
români în Statistica Ungariei, alcătuite de D. Martin Șvartner, și pre
carea cărticică au tipărit-o la anul 1812, au arătat cum că, cu mult
mainainte de tipărirea Bibliei, au fost tipărite cărți românești; aceaș,
mai pe larg arată Radu Tìmpe în *prefație* la *Gramatica* cea în a. 1797,
la Sibiiu, tipărită. Și eu am în mănile mele, *Psaltirea* întoarsă din
evreiasca pe românie din cuvănt în cuvănt și tipărită la a. 1651. Am
cetit, afară de aceasta, *Cartea de predici (Cazanie)*, tipărită subt
prințipul Transilvaniei Gheorghie Racoți, la a. 1641; tot subt acelaș
prințip s-au tipărit *Testamentul Nou*, la Bălgrad, a. 1648, pe care-l am
în mănă. Am văzut și la Sibiiu, la Domnul Ioan Molnar, doctor și
profesor public ordinariu de doctoria ochilor, o *Carte de predici*,
tipărită la a. 1580, în Ardeal, subt Hristofor Batori, ca să tac încă
despre altele. Încă și manuscripturi românești se văd, scrise înainte de
tălmăcirea Bibliei, de care și eu am vreo cîteva bucăți. Deci, atăt este
de neadevărat cum că literatura românească și în privire cătră literile
țirilicești au început întăiu cu tălmăcirea românească a Bibliei, căt mai
ne adevărat nu mai poate fi. /...

28 D. rețensentul nu fără desfătare numește pre români semiromani (jumătate romani), fără de a băga seama că unele popoare slavicești, atăt din pricina amestecatului sănge, căt și a confusei linbă, cu dreptul se pot numi semi-slavi. Ci, nu vreau a mă întărzia cu așa feliu de lucruri urăcioase.

Mai că eram să zăuit zicerea D. rețensentului, cu carea, la începutul rețensiei sale, se vede că vrea a încredința pre cetitorii săi că românii nu au alte cărți, decăt Gramatica și Sfănta Biblie.

Adecă, dacă cineva, în vreo bibliotecă, va afla numai o carte, dată [a] în linba românească, fără sfială va încheia cumcă românii nu mai au alte cărți, și aceasta cu îndrăzneală, ca și un lucru adevărat, va publica, fără de a cerceta mai departe! Bărbat bun! Românii, afară de Gramatică și Sfănta Biblie de doaă ediții, au toate cărțile Bisericei Grecești, vestite cu mulțimea, și mărimea de care unile se pot vedea și în Viena, la biserica parohială a S. Varvara; au încă și alte multe cărți catehetice, asțetice, de predici, atăt vechi, căt și mai nòve, polemice, eczeghetice, precum și teologhia atăt morală, precum și cea dogmatică, sistematicește țesută, retorica, loghica, dreptul naturei, dreptul criminal, dreptul canonic (bisericesc) și țivil și însuș *corpus* dreptului canonic cu sholiile, cărți economicești, ș.a., ș.a. Ba încă nu sănt lipsiți nici de cărți poeticești, încă și însuș *Psalmii lui David*, îi au tălmăciți în versuri. Și aceasta încă mai însămnez, că prea aleasa carte a lui Simeon Tesalonicheanul, scrisă în linba grecească, pănă acum se află numai în linba românească tălmăcită. Și alte cărți grecești, parte a autorilor mai proaspeți, parte a vechilor părinți, au românii întoarse și tipărite în linba sa. Și cărticele poetice tălmăcite din linba italienească, se văd la români.[b]

1 ANIMADVERSIONES / IN / RECENSIONEM / HISTORIAE / DE / ORIGINE VALACHORUM IN DACIA./ / E / VALACHICO IN LATINUM / CONVERSAE. / BUDAE, / TYPIS REGIAE UNIVERSITATIS PESTIENSIS. / 1814*./

3 Non est operae pretium multis hac in re prooemiari. Ego quidem auctorem *Recensionis* Historiae *de origine Valachorum in Dacia* propter suam eruditionem sincere colo: haud tamen aegre ferre debet, animadversiones super sua Recensione amore veritatis a me depromi. Ad rem itaque continuo descendamus.

Recensio, inquam, Litterariis Ephemeridibus Viennensibus N. 98. die 7. Decembris 1813. P. 1552—1563. divulgata acrem crisim factura in Historiam *de origine Valachorum in Dacia*, opera *Petri Májór de Ditsö-Szent Márton*, Protopapae, et Regii Revisoris Librorum Buden-

---

[a] Dată = editată. Latinism: *edita*.

[b] Dacă ar fi bănuit Maior că lucrarea pe care o compunea el însuși, avea să poarte în BVR, nr. 854, ceea ce practic înseamnă cca. 1 000, s-ar fi indignat și mai mult pe „cîrtitorul“ românilor. În continuare prezentăm textul original latinesc al fragmentelor traduse.

* În -8^0 mic de 40 pagini.

sis concinnatum, mature in Praefatione dictae Historiae notat errorem, quem in secunda editione expungendum decernit.

Haec sunt verba Praefationis, in Latinum versa: *Propositum meum non est integram Historiam Valachorum contexere, nisi ea, quae potissimum ad originem illorum in Dacia pertinent, ex antiquis Scriptoribus ideo consignare, ut perspicientes Valachi illustrem stirpem, ex qua prog-*
4 *nati sunt, omnes extimulentur ad imitandum suos proavos / in honestate et modestia.* Hucusque tenet exemplum, quod carpit D. Recensens.

Cum vero auctori, utpote bono civi, et ecclesiastico viro cordi sit illa apostolica doctrina, quam solicite populis inculcandam esse reor: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* ad Rom. cap. 13. v.1. *Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.* ad Tit. cap. 3. v. 1. *Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Nemini quidquam debeatis: nisi ut invicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem implevit.* Ad Rom. cap. 13. v. 5.8. secundum hanc, inquam, doctrinam auctor, interposita particula ӑдекz *(adeche)* explicat sequentia ad honestatem et modestiam pertinere, et una exhortatur: *Erga suum Imperatorem Austriae sint fideles, erga Patriam pii, erga Dominos terrestres obsequentes, erga omnem proximum charitativi.* Cur haec verba in apostolica doctrina sensu contenta, et legi naturae conformia exmitti deberent in secunda editione, non video.

Porro ea confessio, quam D. Recensens ex praefatione appingit auctori: quod exterorum insectationes ipsum auctorem impulerint, ne ultra taceat, nuspiam in brevissima auctoris praefatione invenitur.
5 Sunt et alia ejusmodi pigmenta in Recensione, quibus D. / Recensentem suos lectores recreare voluisse, Recensionem cum Historia contendenti luculentum fiet.

Post interpretatam utcunque praefationem auctoris, pollicetur D. Recensens, se filum auctoris, et probarum seriem suis lectoribus adumbraturum; argumenta tamen auctoris pro suo commodo leviter tangit, solidiora omnino reticet.

Num. 1. valde laudat Recensens auctorem, quod materna Valachica lingua Historiam conscripserit, haud iniquam reddens rationem, quod quousque non omnes super omnibus in materna lingua scribere inceperint, nullus populus possit sibi culturam polliceri. Hujus tamen sancti sentimenti cito oblitus, Num. 3. praecipit, ut Valachi in lingua nota, hoc est, non Valachica scribant.

Dum Recensens Num 4. declarat, Valachos nunc ut plurimum esse servientes, videtur ignorare conditionem Valachorum Moldaviae, et Valachiae Transalpinae, et non meminisse plurimorum nobilium Valachorum Magni Principatus Transsilvaniae, imo et Inclyti Regni Hungariae.

Auctor docuit ex Eutropio Latinam Linguam a Latino Rege Latii fuisse correctam, in usum nempe litteratorum, manente antiqua lingua penes populum, hancve popularem linguam esse Valachicam. Serio quaerit D. Recenses, cur id fecisset Rex Latinus? /

6 Priusquam ad hanc interrogationem D. Recensentis respondeatur, haud importunum fuerit singularem Ioannis Valentini parochi Zyno-Várallyensis opinionem referre. Hic in suis lucubratis opusculis in unum collectis Budae Typis Regiae Universitatis Hungariae anno 1808 impressis, quemadmodum prope omnes mortales inter slavicas familias recenset, sic etiam Trojanos asserit fuisse Slavos. Pag. enim 334. sic ait: *Trojanos fuisse slavos pares Getis, Thracibus ostendo sequenter. Graeci Trojanos vocitabant Barbaros. Ovid. E.* 1. *Heroidum.* Ponitur ad patrios barbara praeda Deos. Et pag. 335. *Graeci*, inquit, *Trojanos vocitabant Barbaros. Si Trojani processissent a gente Graecorum, aut Latinorum, vetusti Scriptores cumprimis Ovidius priscarum historiarum peritissimus eos nomine exoso non compelassent.* Et. pag. 142. *Hinc uberius*, ait, *disce in Asia nunquam Latini Sermonis usum fuisse, Trojanosque Slavicae originis celeberrimam orbis gloriam floruisse.* Insuper pag. 152. ait: *Profecto si Germaniea, Slavica, Graeca lingua reciperent e latina voces radicales, fere in nihilum reciderat latina.* Imo eadem pag. hoc quoque adseverat Valentini: *Lingua Graeca, inquit, a Slavis nion pauca mutuata est.*

Ad haec, Petrus Katancsich, *de Istro* cap. 7. num. 16, opinionem
7 suam circa Slavicam / linguam sic declarat: *Si sermonis Slavi naturam scruteris, quiddam in ea divini non observare non potes. /...*

10 Apud Valachos, quoniam eadem est lingua plebis et doctorum, nulla doctrina Grammatica est opus; hanc enim cum lacte a nutricibus exhauriunt, ac aeque intelligit plebejus ac doctus libros quod attinet ad verba, et structuram Grammaticam: ideoque parum hactenus soliciti fuerunt Valachi de edenda Grammatica et Lexico.../

21 Aegre fert num. 14. D. Recensens, quod Valachi suas avitas litteras Latinas recipere connitantur, idque caeco amore Latinarum litterarum eosdem committere decernit.

Bone vir, qui ejusmodi declamatione non unice Recensentis officio fungi videris! quamdiu Valachi litteras Cyrillicas retinebunt, vix, aut ne vix quidem Grammaticam suae linguae notam aliis nationibus reddere quibunt, minus tenebrae, quibus per Cyrillicas litteras obducta est lingua Valachica, dispelli valebunt. Haud caecus ergo est amor, quo
22 docuntur Valachi in litteras Latinas, sed illi/potius caeci sunt, ac deplorandi, qui non vident harum litterarum utilitatem, et necessitatem.

Porro, etsi aegre, tamen permittit D. Recensens Valachis, ut Latinis litteris utantur, si velint, eo tamen pacto, ut nihilominus incommunicabilis reddatur alliis nationibus lingua Valachica litteris Latinis perinde, ac antehac Cyrillicis evenit. In hunc finem libertate, qua omnes nationes Occidentales hoc in genere gaudent, Valachis fas esse frui negat, atque aperte sancit, ut cultas nationes Occidentales in adornandis combinationibus neutiquam imitentur; imo praecipit, ut talia signa in defectu Latinarum litterarum sibi inveniant, quibus, sicut pronunciant, ita adamussim scribant: quo scriptura Valachica omnibus Occidentalibus, et ipsa veterum Latinorum hodiedum vigente longe perfectior evadat.

Certo certius speciosa haec perfectio, quam anxie exposcit D. Recensens *in Orthographia Latino-Valachica, desineret in summam imperfectionem*, si Valachi morem gererent Recensenti. Sic enim oportet scribere, *ut alii legere valeant*..../...

27 Frustra ergo D. Recensens taxat conatum Valachorum, Samuelis Klein, Georgii Sinkai, Samuelis Körösi, Georgii Rosa, Michaelis Bojadzi, et auctoris *Odae*, qui est Jonannes Theodorovits Juris auditor Pestini. Utinam maturius, tametsi D. Recensens praecipit, ut non praecipitent, cepissent Valachi *uti* Orthographia Latino-Valachica loco Cyrillico-Valachicae: cum multa certo hactenus emendassent in sua lingua, *tum* D. Recensentem relevassent maxima solicitudine tanto zelo suscipiendi patrocinium eorum, qui perfectionem Valachorum oderunt, ac rudiores 28 Valachorum / illo insano motivo: quod litteris Latinis Religio Christiana (sic enim vocant Religionem non unitam cum exclusione aliarum) laedatur, a recipiendis litteris Latinis absterrere conantur. Caeterum hodie non modo in privatis correspondentiis, docti *Valachorum Latinis* litteris utuntur, sed Illustrissimus, ac Reverendissimus D. Samuel Vulcan Episcopus Graeco-Catholicus M. Varadiensis, eximius litteraturae Valachicae Patronus etiam officiosa suis per Dioecesim subordinatis Latinis litteris communicat. Quod non modo Valachi boni consulunt, verum etiam Hungari, aliique praecipue qui callent Valachicam linguam laudibus efferunt.

Etiam in Transilvania aequo animo recipient Orthographiam Latino-Valachica tam Hungari, quam Siculi et Saxones, imo et Armeni; omnes enim norunt linguam Valachicam, solae Cyrillicae litterae obstabunt commercio litterario has inter nationes et Valachos, cum Cyrillicas litteras omnes exhorrescant./...

30 Num. 15. Recensens prompte adseverat, Valachicam litteraturam *primum incepisse cum Valachica versione Bibliorum*. Hinc promtius concludit Valachos nunquam scripsisse litteris Latinis ante Kleinii, Sinkai et aliorum tentamina.

Denique juste quaestus est auctor in Praefatione: contra Valachos 31 quaelibet mendacia profundi esse impune. Ejusmodi mendacio / D. Recensens eo graviis sibi imponi passus est, quod eruditus auctor opusculi, quod inscribitur: *Eszre vételek Tekéntetes Schwartner Marton Ur' Magyar Ország Statistikájaban az Oláhokrol tett jegyzésekre*, Pestini anno 1812 evulgati docuit, longe ante interpretationem Bibliorum libros Valachicos fuisse typis editos; idem antea fusius persecutus est Radu Tempe in Praefatione ad Grammaticam anno 1797. Cibinii impressam. Ego quoque habeo prae manibus Psalterium de verbo ad verbum ex Hebraico in Valachicum versum, Albae Juliae anno 1651. editum. Legi praeterea librum Concionatorium sub Principe Transsilvaniae Georgio Rakoczi anno 1641. evulgatum; sub eodem Principe impressum est novum Testamentum Albae Juliae anno 1648. quod in manu habeo.

Vidi quoque Cibinii apud D. Joannem Molnár Doctorem, et Medicinae oculorum Professorem Publicum Ordinarium librum concionatorium anno 1580. sub Christophoro Bátori Principe Transsilvaniae Coronae impressum, ut taceam alios. Imo etiam manuscripta Valachica ante factam Bibliorum interpretationem exarata visuntur, ex quibus ego quoque habeo aliquot frusta. Tam ergo est falsum, Valachicam litteraturam etiam respectu Cyrillicarum litterarum primum cum Valachica Bibliorum interpretatione incepisse, quam quod falsissimum./...

39 D. Recensens non sine voluptate cognominat Valachos *Semi-Romanos*, quin attenderet, quod nonnullae tribus Slavicae ratione et commixti sanguinis, et confusae linguae jure nominari queant *Semi-Slavi*. Sed ejusmodi rebus odiosis nolo immorari. /

40 Pene vero oblitus fueram asserti D. Recensentis, quo initio suae Recensionis videtur lectoribus velle ingenerare, Valachis haud alios esse libros, quam Grammaticam, et Biblia sacra.

Scilicet, siquis in Bibliotheca quampiam unum solum librum Valachico idiomate editum deprehendat; impune concludet: Valachos haud aliis libris gaudere, idque audacter tamquam rem certam promulgabit, quin ultra percontetur! Bone vir! Valachi praeter Grammaticam, et Biblia sacra binae editionis, habent omnes libros Ecclesiae Graecae multitudine et mole insignes, quorum nonnulli etiam Viennae *in Ecclesia parochiali ad S. Barbaram* cerni possunt; habent etiam multos libros Catecheticos, Asceticos, Concionatorios tam veteres, quam recentiores, Polemicos, exegeticos, nec non Theologiam tam Moralem, quam Dogmaticam systematice concinnatam, Rhetoricam, Logicam, Jus naturae, Jus criminale, Jus canonicum et Civile, ac ipsum corpus Juris Canonici cum Scholiis, libros oeconomicos etc. etc. Imo nec Poeticis destituuntur, atque Psalmos ipsos Davidis carmine interpretatos habent. Id quoque noto, eximium opus Simeonis Thessalonicensis Graeca lingua elucubratum, hucdum in sola Valachica lingua reperiri traductum. Alia etiam opera Graeca partim recentiorum auctorum, partim veterum Patrum habent Valachi in suam linguam conversa, ac typis edita. Poetica etiam opuscula ex Italica lingua translata apud Valachos visuntur. /

29 II. *REFLECSII*

ASUPRA RESPUNSULUI DUMISALE REŢENSENTULUI DIN VIENA LA ANIMADVERSIILE ASUPRA REŢENSIEI ISTORIEI PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA

În Pesta, cu tipariul lui Ioan Toma Tratner, 1815

Întâlnind *Respunsul* D. reţensentului Vienean, la *Animadversiile* autorului anonim (fără nume), făcute asupra *Reţensiei Istoriei pentru*

începutul românilor în Dachia, și la Buda, în anul 1814, date la lumină, cu tipariul crăeștei Universitate din Pesta, care respuns s-au trămis crăescului revisor a cărților românești din Buda, în 22 punturi, din Viena, la 15 septemvrie a.c., după ce am alăturat acel respuns cu prezisele *Animadversiei*, am socotit vrednic a fi ca, din iubirea de adevăr, cercetînd adevărul și mai încolo, să arăt reflecsiile (luările aminte) mele.

Așa începe prelăudatul respuns: *Cel ce-ți scriu acestea, bărbat preacinstit, tot acelaș sînt, asupra căruia au eșit Animadversiile tale în Buda, la a.* 1814, *când eu eram la Paris și Ocsonia. Scopul meu este tot acelaș cu al tău, adecă adevărul; pentru acea, atăt de departe am fost, ca pentru acele Animadversii, ce și așa sînt cu cea mai mare omenie (precum adecă se cade, ci arar se face) scrise, să mă supăr, în căt mai mult, cu cea mai mare bucurie le-am cetit, zic cu cea mai mare omenie, pentru că mai că lingușindu-se, nu se poate contrazice, însă fă să auzi ce se poate respunde la acele Animadversii.*"

Laud pre D. rețensentul, că nu s-au supărat de *Animadversiile*
făcute asupra *Rețensiei* sale; D. rețensentul au cunoscut din practică,
30 că lingușindu-se,/mai că nu se poate contra-zice. Dacă cineva va ceti
bărbătește prelăudata lui *Rețensie* asupra *Istoriei pentru începutul
românilor în Dachia*, și va privi la dănsa cu bună luare aminte, fără
îndoială va afla acea așa a fi...

2. *La al 4, moldovenii și ungrovlahii seau muntenii sînt întocma șerbitori ca și voi, ba încă mai nenorociți, pentru că sînt subpuși grecilor carii și ei sănt robi; aci nu se socotesc ararii nobili înotători în lata mare* [a], *cei ce și ei însuși tăgăduesc naționalitatea sa, zicându-se, fără de rușine, că sînt unguri; ci să nădăjduim și întru aceasta, îndreptare.*

Oare ungurii, preanobilul neam [b], pentru că au craiu neamț, și
generosii croați, pentru că sînt subt ocărmuirea banului de neam ungur
ce este însuș sudit a împeratului nemțesc, adecă să întrebuințez chipul
zicerei a D. sale rețensentului, sînt subpuși (croații) șerbului, trăbue
a să zice ei nefericiți? Adevărat că, de un timp în coace, domnii Moldoveni
și a Țerei Românești se orănduesc de cătră Poarta Otomanicească,
31 nu dintre/români, ci dintre greci, pentru că într'alt chip mai că nu s-ar
putea nădăjdui a să putea ține Moldavia și Țara Românească îndelungat,
subt stăpînirea turcească. Întru adevăr românii mai vreau a fi
subpuși acum Austriei, de cât Porții Constantinopolitane. Însă acesti
prințipi, de și sînt de neam greci, totuș sînt domni românești, iar nu

---

[a] Parafrază a unui vers celebru din *Eneida* lui Virgiliu: „*Apparent rari nantes in gurgite vasto*" (I, 118). Într-adevăr, sarcasmul adversarului lui Maior era neavenit, pentru că și conaționalii săi erau deopotrivă supuși austriecilor. Cît despre românii renegați, renegatul apare unde o națiune este supusă în masă, iar răspunderea, în ultimă instanță, revine cuceritorului.

[b] Nu are să creadă cititorul că Maior iubea atît de mult pe unguri (înțelege: *nobilimea și administrația spoliatoare maghiară, nu poporul, în general*), încît să-i gratifice cu „preanobilul neam", dar așa se scriau cărțile, unde exista cenzură. Maior a fost expert în simularea supunerii la autoritățile maghiare, atrăgîndu-le atenția că deasupra tuturor se află de fapt împăratul Austriei, rege al Ungariei și mare prinț al Ardealului. Alții, ca Deleanu, au disprețuit asemenea tertipuri, dar au plătit cumplit.

greceşti, şi au strălucite drepturi, precum: a face nobili, şi altele. Cu adevărat, precum nici una dintre naţiile creştineşti a împerăţiei turceşti n-au stătut mai dedemult cu atîta vîrtute în contra armelor turceşti, ca românii aşa, nu ştiu pre care din naţiile creştine a împerăţiei turceşti vei putea-o numi aşa de fericită cum este cea românească.

Acea ce adauge D. reţensentul: *rari în lata mare înotători nobili*, ori că înţelege pre nobilii din Moldavia şi Ţeara Muntenească, ori pre cei din Împerăţia Austriei. Dacă socoteşte pre cei din tîiu, atunci drept au zis autorul *Animadversiilor*, faţa 5, că D. reţensentul nu cunoaşte starea nobililor din Moldavia şi Ţeara Românească. Devreme ce o mulţime de magnaţi şi nobili se află în Moldavia şi Ţeara Românească, subt numire de boeri, nici sînt acoloş alţi nobili decât români. Iar dacă socoteşte pre nobilii din ţerile Austriei, cu atât mai puţin se poate ecscusa neştiinţa reţensentului din Viena cel ce scrie despre lucrurile popoarelor subpuse împeratului Austriei. Cu adevărat, dacă D. reţensentul ar fi avut noroc, la a. 1809, să vadă în Transilvania pre insurghenţii nobili, adunaţi în turmele sale, lesne ar fi putut vedea de sînt nobilii români mai puţini cu numerul de cât ungurii, tot a aceluia-Mare-Prinţipat? Seau încăi, dacă s-ar fi dus să vază pre nobilii insurghenţi români carii au purces la bătae, tot în acelaş an, din Maramureş şi de prin alte locuri a Ungariei de preste Tisa, fără îndoială atunci, ca un om iubitoriu de adevăr, ar fi contenit de a resfira acest feliu de visuri. Însă D. reţensentul, acele ce el însuşi nu le-au văzut, le socoate a nu fi (precum mai gios, la N. 19); ba încă, în treaba românilor, pre acele ce el însuş nu le-au văzut, le publichează în lume (precum arătă esperienţia), ca întru adevăr nefiitoare. Atît de afunde rădăcini au înfipt în sufletele străinilor datina de a scrie asupra românilor ori şi ce, fără toată cercetarea, în cât D. reţensentul, măcar că mărturiseşte critica, totuş n-au putut să se ferească a nu cădea în acea greşală. În lucrurile necunoscute, mai bine este a tăcea./

32 Nu mă îndoesc că D. reţensentul, prin acei români nobili ce tăgăduesc naţia zicându-se a fi unguri, înţelege pre românii din Transilvania şi Ungaria; însă de acest feliu foarte puţintei sânt, şi numai de mare nevoe fac aceia; nici să leapădă ei atât de naţie, cât şi de Biserica Răsăritului, căria sînt toţi românii închinaţi. Au doară între slavi nu sînt nenumeraţi carii, pentru folosul său, să leapădă de naţie? Rutenii, de obştie, de multe ori şi însuşi preoţii lor, se zic a fi unguri şi se ruşinează de însaş limba lor. Una numai, ce-mi pricinueşte durere întru aceasta, este că domnind în Transilvania oare când prinţipi de legea evanghelicească, carii toate mijloacele întrebuinţau spre a face pre naţia românească să primească credinţa helveticească, au trecut floarea nobililor româneşti la mărturisirea legei helveticeşti; şi apoi, acei renegaţi socotind că cu religia să strămută şi naţionalitatea, s-au socotit, după seaca prinţipie, că *nu sânt mai mult români, ci unguri. Şi apoi*, dacă acum îi numeşte cineva români, să aprind de mânie, fiind că şi până astăzi se confundează sângele cu relighia, ba încă şi cu însăşi ţerimoniile. Însă, cu toate acestea, oare este crimen a să numi cineva ungur?

au doară nu și dintre nemți sănt o mulțime carii să mărețesc că se pot numera între unguri?.../...

35 5. *Pricina că românii pănă acum au fost puțin îngrijiți de a face lecsicon și gramatică, este mai cu samă acea gheneralnică, că încă n-au venit adecă timpul cel firesc. Încă n-au avut săracii repaos pentru ăcest lucru, ca și pentru ceialaltă literatură. Iar de voiți a scăpa, în starea lucrurilor de acum, trăbue acea să faceți mai cu samă, măcar că și așa va șchiopăta treaba, pănă cănd nu se va îmbunătăți starea prin așezământul politicesc*[a]. *Și din această parte mă bucur, că și însuși ungurii încep a zice că voi ați fost mai înainte decăt ei în aceste locuri.*

Din acele mai sus, la N. 3 arătate, este destul de vederat că românii pentru sine n-au trăbuință nici de lecsicon, nici de gramatică. Temeiu lămurit pentru aceasta sănt multele cărți care fără agiutoriul lecsiconului ori a vreunei gramatice românești sistematice, s-au alcătuit ori s-au tălmăcit. Vezi de atătea ori țitatele *Animadversii*, f. 40 (lat. iar. rom. 28), și cetește, de ai cănd, atăt alte cărți românești, cît și mai cu seamă acele de predici. Și apoi, de vei înțelege bine, adese te vei îndoi de se poate mai pre larg și mai frumos cuvănta în însaș linba latină cea îndreptată. Cu adevărat, în Ardeal, străinii carii știu linba românească, se minunează de preoții ce știu numai linba românească, auzindu-i spunănd predici. Și apoi mulți dintre acei nu cunosc gramatica nici de nume.

Cumcă românii sînt săraci, din lipsa mijloacelor spre înaintarea culturei, nu se poate tăgădui. Din partea ungurilor, în mărită crăi-
36 mea/Ungariei, cu adevărat că nu se pune nici o piedică înaintirei culturei românilor, ba încă magnații și alți unguri, de multe ori dau și agiutoriu spre aceia. Cu adevărat că nimic este mai potrivit cu natura, decît ca națiile cele cu agiutoriul lui Domnezeu cultivite, să se îngrijască și pentru luminarea celora lalte nații ce sînt mai puțin fericite, pentru că toți oamenii deopotrivă au trup și suflet, pricepere și voință și sănt făcuți după chipul lui Dumnezeu; deci dar, toate națiile firește se cuprind în marea nație a neamului *omenesc*, iar de osebitele numiri a singuratecilor nații, sînt numai *întămplătoare*. Așa dar, potrivit cu înțelepciunea este ca toți oamenii, neluăndu-se în samă întămplătoarea lor numire, să se iubească unul pre altul ca frații, și o nație se alerge cu agiutoriu altia spre înaintirea culturei dela carea dерază fericirea de comun. Aceasta dacă face vreo nație, arată în faptă, că au agiuns la adevărata cultură (luminare) și că trebue a să zice ia, adevărat nobilă. Iar, din contră, dacă cineva întru acea să silește ca să pună piedecă ori culturei sale, ori luminărei altei nații, lămurit arată că se află încă și acum în vechia varvarie și greu păcătuește împrotiva naturei, mamei

---

[a] Pasionat, Maior nu vrea să ia notă de faptul că adversarul său ia subtil partea românilor, de pe o poziție mai avansată ca a sa, a lui Maior, adică: progresul românilor nu prin cultură, ci prin „așezămînt politicesc", reforme ale sistemului politic în principatul transilvan. Și apoi, chiar crede Maior că românii „pentru sine" nu au nevoie de gramatică și de dicționar? Într-un fel da: se scrisese literatură și fără aceste instrumente, și urgent era să se demonstreze străinilor latinitatea limbii române și permanența noastră pe aceste meleaguri, ca mai apoi să poată să servească drept argumente pentru revendicări politice.

tuturor, carea porunceşte a să îndeplini înţelegerea şi voinţa a fieşte căruia om. Pentru de a înainta cultura între românii din Bănat, acea ar fi de trebuinţă mai cu seamă, să aibă episcopi români. Că, ce se poate nădăjdui dela acel păstoriu, mai cu seamă între români, a cărui cuvînt nu-l pricep oile sufleteşti, precum nici el, graiul oilor sale?.../...

44 12. *Cănd va fi eşit lecsiconul vostru, nădăjduesc că vom trage din trănsul sute de cuvinte, pre care mai că nu le veţi putea arăta a fi fost romane, nici este de trăbuinţă a fi fost; numai să fie româneşti; şi văd că unii dintre voi subpun rău causa în loc de pricina, şi altele! O, îngrijiri omeneşti!*

Cu adevărat, cele mai multe cuvinte care pănă acum se socoteau a fi slaviceşti, pentru acea fiind că sînt comune românilor cu slavii, se află acum că nu sînt de neam slavicesc nici cacum. Şi apoi să binevoiască a cunoaşte D. reţensentul, că vorba *pricina*, în loc de *causa*, s-au întrodus în cărţile româneşti prin autorul *Predicilor de îngropăciuni*, tipărite la Bălgrad, în Transilvania, în veacul al XVII; pentru acea mai că nici se aude acel cuvînt în gura poporului romănesc. Din contră, *căusie*, în loc de *causă*, se foarte întrebuinţează la românii poporeni.

Însă, ce ar strica, dacă românii ar primi şi acum: causa, ş.a.? Dacă au fost ertat odinioară a vîrî cuvinte străine în limba romănească, pentru ce n-ar fi acum ertat românilor a le lepăda? Oare D. reţensentul, dacă ar fi fost maidedemult, s-ar fi împrotivit ca să nu se bage, ori cu sîla seau prin comunicaţie, cuvinte străine, mai cu samă slaviceşti, în mărita limbă romană ce o numesc străinii *valahică?* Dacă Ţiţero şi alţi învăţaţi ai romanilor ar fi fost tot de aceaş prinţipie cu D. reţensentul? oare limba latină a literaţilor, întru atîta curăţită de soleţismi ar fi agiuns la noi? Ba încă, dacă Latinus, craiul Laţiului, şi alţi latini şi romani, după dănsul, s-ar fi ţinut cu cerbicie de prinţipia D. reţensentului, atunci în scriptele vechilor romani, mai ales în căt este pentru ţesetura din lăuntru şi sfărşirea cuvintelor, mai că nu ream vedea altă limbă decăt cea romănească./...

50 *Fi sănătos şi, dacă mă crezi a fi iubitoriu de adevăr, precum mă ştiu a fi, fi-mi binevoitoriu.*

Nu mă îndoesc că D. reţensentul este iubitoriu de adevăr, însă-l poftesc ca în recetirea jignitoarelor socotinţe ale altora asupra românilor, să fie cu critică./[b]

---

[a] Formă veche menţionată în gramaticile timpului: *am fi văzut.*
[b] În continuare prezentăm textul original al fragmentelor traduse.

1 REFLEXIONES/IN/ RESPONSUM/DOMINI RECENSENTIS VIENNENSIS/ AD ANIMADVERSIONES/IN RECENSIONEM HISTORIAE/DE/ ORIGINE VALACHORUM/ IN DACIA/ E/VALACHICO IN LATINUM/ TRANSLATAE./PESTHINI,/TYPIS IOAN. THOM. TRATTNER.*/

3 Nactus *Responsum* Domini Recensentis *Viennensis* ad Animadversiones *anonymi* auctoris in *Recensionem* Historiae de Origine Valachorum in Dacia, Budae anno 1814 typis Regiae Scientiarum Universitatis Pestanae divulgatas, Regio Revisori Librorum Valachicorum *Budensi* in 22 punctis Vindobona 15. Septembris a.c. transmissum, postea quam illud cum praefatis Animadversionibus contulissem, operae existimavi pretium, ut amore veritatis porro indagandae meas reflexiones manifestem.

Sic orditur praelaudatum responsum: *Qui tibi haec scribo, Vir reverendissime, idem sum, in quem tuae animadversiones Budae* 1814 *prodiere, cum abessem Parisiis et Oxonii. Scopus mihi idem qui tibi, veritas; quare tantum abfuit, ut animadversiones illas, ceteroquin humanissime (ut decet quidem, sed raro fit) scriptas aegre ferrem, ut potius summa cum voluptate perlegerem. Dico humanissime, quia contradici assentando vix potest. Age vero audias, si vacat, quid responderi possit ad animadversiones illas./*

4 Laudo D. Recensentem Animadversiones in suam Recensionem factas haud aegre tulisse. Practice novit D. Recensens, assentando vix contradici posse. Si quis praelaudatam, Recensionem in Historiam de origine Valachorum in Dacia diligenter perlegat, et fixis oculis imtueatur, id omnino compertum habebit./...

5 2. *Ad 4, Moldavi et Ungrovlachi sunt reipsa non minus servientes, quam vos, imo uhoc infeliciores, quod servis, graecis, subsint, raros nantes in gurgite vasto* nobiles, *qui et ipsi nationem abnegant impudenter Ungaros se declarantes, non numero. sed speremus et hic meliora.*

An Hungari, nobilissima gens, ideo quod Regem Germanum habeant, et Croatae generosi, quod Bano Hungaro, Imperatoris originis Germanicae, subdito, sive, ut termino D. Recensentis utar, *servo*, subsint, infelices dicendi? Verum quidem est, ab aliquo temporis intervallo in Moldavia et Valachia *Principes* non Valachicae, sed Graecae originis a porta Ottomanica constitui, cum vix aliter sperari posset, Moldaviam et Valachiam diu sub clientela Turcica retineri posse. Certo Valachi hodiedum malunt subesse domui Austriacae, quam Constantinopolitanae portae. Ceterum, hi Principes, etsi originis graecae, tamen Valachici, non Graecanici, Principes sunt, ac splendidis juribus gaudent, ut pote creandi nobiles etc. etc. Certo, sicuti nulla nationum Christianarum moderni Imperii Turcici olim tanta magnitudine animi obstitit

---

* În -8⁰ mic de 38 pagini.

Turcarum armis, atque Valachi, sic nescio, quam hodie gentem Chris-
6 tianam Turcici Imperii/aeque felicem, ac Valachicam nominare queas.

Quod addit, D. Recensens: *raros nantes in gurgite vasto nobiles*, vel intelligit de Moldavia et Valachia, vel de ditionibus Imperatoris Austriae. Si primum: recte dixit auctor Animadversionum pag. 5. D. Recensentem *ignorare conditionem Valachorum Moldavie, et Valachiae Transalpinae*, quum ingens copia Magnatum et Nobilium sub nomine *Boeronum* in Moldavia et Valachia exsistat, nec alii praeter Valachis indigenas ibi nobilitate gaudeant. Si alterum: minus excusari potest ignoratio recensentis *Viennensis* de rebus populorum Imperatori Austriae subditorum scribentis. Certo, si D.Recensenti fortuna obtigisset anno 1809. videndi in Transsilvania Insurgentes nobiles in suas turmas adunatos, facile perspexisset, an nobiles Valachi cedant numero nobilibus ejusdem Magni Principatus Hungaris. Aut saltem si ad intuendum nobiles Valachos insurgentes, qui ex Marmatia, aliisque locis I. Regni Hungariae Transtibiscanis eodem anno ad castra commigraverant, excurisset; procul dubio amans veritatis vir, a fundendo praedicto, oraculo abstinuisset. Ceterum, D. Recensenti quae ipse non vidit pro non existentibus sunt (infra num, 19); imo in re Valachorum quae ipse non vidit, tanquam certo non existentia (experientia docet),
7 liberrime/promulgat. Tam altas videlicet radices egit in animis exterorum mos quidvis contra Valachos citra indaginem scribendi, ut D. Recensens, etsi criticam profitetur, quin in hunc errorem relabatur, cavere non valeat. In rebus, quae cognitae non sunt, praestat silentio uti.

Non ambigo, quin D. Recensens por eos Valachos nobiles, qui abnegant nationem, Ungaros se declarantes, intelligat eos, qui sunt in Transsilvania et Hungaria. At ejusmodi perpauci sunt, ac gravi necessitate pressi faciunt; neque tam nationem, quam religionem orientalem, aut ritum Graecum, cui communiter addicti sunt Valachi, abnegant. Nonne inter Slavos innumeri sunt, qui propter suum utile abnegant nationem? Et Rutheni communiter, interdum etiam Ecclesiastici, se dicunt Hungaros, ac vel linguae suae pudet ipsos. Quod hac in re doleo, est, quod dominantibus in Transsilvania Principibus Helveticae Confessioni addictis, qui omnem lapidem movebant ad inducendum universam gentem Valachicam, ut Helveticam Confessionem amplectatur, flos nobilitatis Valachicae ad religionem Helveticam defecerit. Unde ex eo principio, quod cum religione mutetur sanguis, pro Hungaris, qui ante desciverant, habiti sunt. Ejusmodi, siquis hodie appellet eos *Valachos*, excandescunt. Nam et hodie/con-
8 funditur sanguis cum religione, imo etiam cum ritu. Ceterum, an *crimen* est dicere se Hungarum? Nonne et Germanorum multi inter Hungaros recenseri ambiunt?/...

12 5. *Caussa, quod parum hucusque solliciti fuerint Valachi de edendo*
13 *lexico et grammatica est potius generalis illa, quia* naturale *tempus/nondum venit, otium defuit miseris ad hanc rem sicut ad aliam litteraturam. Sed si vultis emergere, id in hodierno rerum statu praeprimis faciendum*

est, quamquam et sic res claudicabit, donec otium, idest Wohlstand ex constitutione politica meliori afuerit, ex hacque parte gratulor, quod et ipsi hungari incipiant concedere, vos fuisse ante se in his locis.

Ex iis, quae supra num. 3. indigitavi, satis perspicuum est, Valachos pro se nec Lexico, nec Grammatica opus habere. Luculento argumento sunt multi illi libri absque ope Lexici, aut Systematicae Grammaticae *Valachice* aut lucubrati, aut translati. Vide saepe citates Animadversiones pag. 40. Lege item, si vacat, cum alios libros Valachicos, tum praeprimis Concionatorios. Si probe intelligas; saepe dubitabis, an copiosius, et ornatius ipsa lingua Latina correcta dici possit. Certo in Transsilvania exteri linguae Valachicae gnari admirantur parochos solius linguae Valachicae peritos, dum ad concionem dicentes audiunt. Atqui illi nec quid nomine Grammaticae veniat, norunt.

Valachos ob defectum mediorum ad promovendam culturam miseros esse, negari non potest. Ex parte Hungarorum in I. Regno Hungariae nullum certo obstaculum ponitur promovendae culturae Valachorum;
14 imo Magnates, aliique Hungari interdum/ etiam operam in id conferunt. Nihil certo naturae magis consentaneum, quam ut nationes favente coelo jam excultae studeant culturae aliarum nationum minus felicium. Omnes enim homines aeque constant corpore et anima, intellectu et voluntate pollent, atque ad Dei imaginem creati sunt. Proinde omnes nationes *naturaliter* pertinent ad magnam illam nationem *generis humani*; denominationes diversae singularum nationum *accidentales* sunt. Congruum ergo rationi est, ut omnes homines, non attenta illa accidentali denominatione, se uti frates invicem diligant, et natio nationi in promovenda cultura, unde publica felicitas emanat, liberaliter succurrat. Id si natio quaepiam praestet; docet se ad genuinam culturam eluctatam esse, et vere nobilem dici debere. E contra, siqui operam in eo collocant, ut aut suae, aut alienae nationis culturae obicem ponant; liquido manifestant, se adhuc antiqua barbarie teneri; et graviter contra naturam, communem matrem, cujusvis intellectum et voluntatem perfici jubentem, peccant. Ad promovendam culturam inter Valachos Banatenses, id imprimis necessarium foret, ut iis Valachi Episcopi praesint. Quid enim sperandum est ab eo, praecipue inter Valachos, pastore, cujus vocem non intelligunt/ rationales oves, prouti nec ipse suarum ovium vocem ?/ ...

27 12. *Cum prodierit vestrum lexicon, excerpemus* centenas, *spero, voces quas romanas fuisse vix probabitis, nec refert, an fuerint, dummodo sint Valachicae, maleque video nonnullos vestrum* caussam *etc. substituere* pricsinae! *O curas hominum!*

Plurimae certo voces, quae hactenus reputabantur pro slavicis ideo quod communes sunt Valachis cum Slavis, deprehenduntur originis esse haudquaquam Slavicae. Nosse item dignetur D. Recensens, vocem *pricina* pro *caussa* per auctorem Concionum funebralium Albae Juliae in Transsilvania senescente Seculo XVII. impressarum, uti ipsemet auctor in Praefatione fatetur, in libros Valachicos invectam fuisse. Idcirco inter plebem Valachicam vix est audire illam vocem. E contra *causie* pro *caussa* familiare est Valachis plebejis. /

28 Sed quid obesset etiamsi postliminio assumerent Valachi *caussa* etc? Si licuit olim voces peregrinas subintrudere in linguam Valachicam; eccur nunc non liceret Valachis easdem eliminare, ac haereditarias Romanae substituere? An olim D. Recensens, si exstitisset; refragatus fuisset, ne voces peregrinae, praecipue dum sermo est de Slavicis, in inclytam linguam Romanam, quam exteri Vallachicam vocant, aut vi, aut commercio ingerantur? Si Cicero, aliique docti Romanorum ejusdem principii fuissent cum D. Recensente; an lingua litteratorum Latina tantopere soloecismis purgata ad nos pervenisset? Imo, si Latinus Rex Latii, aliique post eum Latini, et Romani principio D. Recensentis pertinaciter adhaesissent; vix aliam in scriptis veterum Romanorum linguam cerneremus, cumprimis quoad internam structuram et desinentiam vocum, quam Valachicam./...

38 *Vale, et si veritatis amantem me sincere, credis ut mihi sum conscius esse, favere mihi perge.*

D. Recensentem veritatis amantem esse, non dubito; crisim ejus in repetendis opinionibus aliorum adversum Valachos praejudicatis requiro.

1815./

1 # RĂSPUNSUL/LA/CÎRTIREA,/CAREA/ S-AU DAT ASUPRA PERSOANEI LUI PETRU MAIOR/ AUTORULUI ISTORIEI PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA./ LA BUDA. ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A *UNIVERSITATEI UN/GARIEI, 1814**/

3 Cu arsă sete dorea toți românii, împreună cu mine, ca să veadă vreo
istoriuță și în partea lor, după atîtea hule dela cei streini asupra românilor
vărsate. Înainte de un an se ispiti oare cît a stîmpăra această
sete îndelungată protopop Petru Maior, crăescul revizor a cărților,
la Buda, dînd la lumină *Istoria pentru începutul românilor în Dachia.*
Ci, cum eși zisa *Istorie* de supt typariu, nu întîrzie a se da sîrguită rugare
la înălțatul palatin al Ungariei, ca numai de cît să oprească acea
Istorie a se vinde, care cerere, de se vrea prinde întru acela chip, precum
s-au fost așternut, rămînea strălucita[a] aceaia *Istorie,* la începutul nașterei
sale, cu totul îngropată, și românii cei mai mulți, de nou întru
vechiia necunoștință și defăimare cufundați. Cînd arătata *Istorie,* în
mai sus spusa primejdie se învăluia și se lupta cu moartea, iată, iarăși
un român, poate ca cu aceasta să-și facă șie nu știu ce veste nălucită,
cu care să mijlocească a-și așterne cale nădejdilor celor cugetate, care
cu cît sînt mai fără de vreme, cu atîta s-au obicinuit a fi mai cîlțoase
și născătoare de ocară, cu înșelăciunea lor, dede o *cîrtire,*/ fără de a-și
4 arăta numele, nu asupra *Istoriei,* ci asupra persoanei autorului *Istoriei,*
ca, de odată cu viața *Istoriei,* să se primejduiască și născătoriul ei.
Pre urmă, adăunăzi se sculă, în învățata soțietate a rețensenților din
Vienna, drept, nu cu pîră, nice cu cîrtire asupra persoanei autorului,
ci asupra *Istoriei*; însă nu a o îngropa, ci numai a dovedi cum că unele
dintru acele ce cuprinde *Istoria* aceasta, în sînul său, în partea românilor,
nu sînt adevărate. Această împrotivire, măcar că e țintită spre
micșorarea românilor, totuși, iaste lăudată și pentru că e pornită dela
bărbați cu multă învățătură întrarmați, și pentru că e născută a da
prilej ca mai încolo sau să se cerce sau să se întărească adevărul.

La această rețensie poate va da autorul *Istoriei Animadversiile* sale, fiind că el mai cu lesnire poate purta acea greutate de cît altul.

---

* În -8⁰ mic de 42 pagini. Pe verso titlului, un motto din Horatius. La sfîrșit, viza cenzurii. Lucrare interesantă pentru datele autobiografice și duelul Bob-Maior. Autorul lucrării este Maior însuși.

[a] Nu s-ar putea spune că Maior este modest, chiar dacă lucrarea este prezentată ca anonimă.

Mai sus spusa pîră şi cerere asupra vieţei *Istoriei* au luat sfîrşit
dînd înălţatul palatin voe a se vinde *Istoria*, cu acea adăogată laudă,
că *Istoria* aceasta e cea din tîiu şi singură în limba românească şi scoasă
din vechi şi vrednici de credinţă scriitori, carea cu folos se poate ceti.
5 Aceste/sînt cuvintele resoluţiei înălţatului palatin, din 10 octomvrie
1813, supt numărul 2039: „Illa etiam ex consideratione venui exponendum
relinqui potest, quod haec Historia ex antiquis et probatis Historicis
desumpta unica în Valachica Lingua praeexistat, quae cumprimis
per illos, qui solius Linguae Valachiace gnari sunt, cum utilitate legi
queat“. Iară, la *Cîrtirea* cea asupra persoanei autorului voiu să răspund
eu. Însă nu atîta voiu răspunde la zisa cîrtire, cît o voiu povesti, de
oară ce cu atîta slăbiciune iaste întocmită, cît singură, de sine, se surupă;
totuşi, voiu adauge însemnările mele. Aceasta încă se cuvine să arăt,
că eu numai o coală am amînă din cîrtirea aceaia, adecă coala cea din
tîiu, alta n-am căpătat, pentru aceaia, numai de cele ce sînt în coala
aceasta, pot să grăesc.../...

11 Ba ştiut lucru iaste, carele nici cîrtitoriului n-au putut fi necunoscut,
cum Petru Maior, înainte de a porni cătră Buda, după priimita
milostiva resoluţie dela înălţatul împărat, după carea mult au asudat,
pănă o-au căpătat, ca mai mult să poată sluji neamului întru acea
staţie, unde iaste pănă astăzi, au venit în Blaj, ca să ceară blagoslovenie
de la vlădica, de drum; cu care prilej chiar au arătat înaintea
vlădichei că el, nici de parohia sa cea dela Reghin, nice de protopopiatul
său al Gurghíului nu se lasă; ne cum să se lase de dieţesul sau eparhia
Făgăraşului, întru carea e parohia şi protopopiatul său; ba şi din
Buda, aceaiaşi au scris vlădichei. Astăzi încă se mărturiseşte Petru
Maior că se ţine de dieţesul Făgăraşului, unde, dela anul 1780, pănă
la anul 1809, întru care au pornit cătră Buda, acolo pe loc, au slujit
clirului acestuia şi neamului românesc; şi pretutindinea, ca protopop
12 al dieţesului Făgăraşului/ de toţi iaste cunoscut. Că, măcar că şede
la Buda, totuşi, precum alţii, întru aceaiaşi crăiască deregătorie fiind,
se ţin de osebitele sale dieţesuri, aşa şi Petru Maior se ţine de dieţesul
Făgăraşului. Iacă cum îl arată pre dînsul shematismul şi cel dintru
acest an typărit în Buda: „D. Petrus Mayor de Ditsö-Szent-Márton,
Archi-Diaconus Gőrgényiensis Dioecesis Fogarasiensis, ad Excel. Consilium
Regium Locumtenentiale Hungaricum Librorum Valachicorum
pro parte Graeco-Catholicorum Revisor, et ad Typographiam Reg.
Universitatis Hungaricae eorundem Librorum Typi Corrector...“ [a]/...

15 Spre a pricepe vîrtutea cuvîntărei aceştiia, se cade întîiu a şti că Petru Maior, mainainte de a se hirotoni preot, învăţase filosofia şi theologhia în cinci ani la Roma; întorcîndu-se de acolo, la Beciu, au

---

[a] „Domnul Petru Maior de Dicio Sînt-Martin, Arhi-diacon de Gurghiu, în Dieceza Făgăraşului, *Revizor de cărţi româneşti pentru ritul Greco-Catolic*, la slăvitul Consiliu Regal Locotenenţial, şi Corector la Tipografia Regală a Universităţii Ungureşti, pentru aceleaşi cărţi (lat.).

mai zăbovit aci un an, în carele au învățat *Pravila*, ce se zice *Jus*
Canonicum. De acolo venind în Ardeal, îndată fu rînduit profesor
16 la / loghică, metafisică și la legile firei, întru care deregătorie patru ani
cu atîta nevoință au petrecut, cît din shoala lui eșiți bărbați se feceră
floarea românilor, și în clir și în politie; astăzi încă trăesc bărbați de
aceia, nu numai în Ardeal, ci și în Țeara Ungurească, carii sînt spre
osebită mîngăiare bătrînului Petru Maior, și ei asemenea cărunți.../...
18 La un strein carele nu știe trebile epărhiei episcopiei Făgărașului,
poate că i s-ar stîrni o părere înaltă, în minte, despre aceasta; ci, fiind
că protopopii cei din eparhia aceaia nu au nici un venit, în veacul/
19 acesta, din protopopiat, și lucru au mult foarte, mai vîrtos pre la margini, unde sînt protopopiaturile cele mai sus lăudate, cine nu vede că,
cu cît se vor da unuia mai multe protopopiaturi a povățui, cu atîta
i se mai înmulțește osteneala și fericirea cea vremelnică îi scade. Petru
Maior au aflat, la marginile acele, oamenii, de obște grăind, mai numai
cu numele creștini, nemica nu știia, sau tocma puțin de ale creștinătăței. El întîiu au început a-i învăța acele. Prin toate satele au rînduit
și au întețit feciorii și fetele, mici cu mari să meargă la diacu bесericei
a învăța lucrurile cele creștinești; și părinților le-au poruncit ca să
facă pre fiii săi, cele ce au învățat să le procitească a casă, în toate
zilele, seara și dimineața, în auzul tuturor celor din casă. Cu această
mijlocire învățără și părinții dela fiii săi, auzînd adése ori; altmintrea
nu era cu putință a dumeri pe bătrîni, ca să învețe. Mergea Petru Maior
prin sate, unde adunînd pruncii, făcea examen, pre cei ce știia îi lăuda,
pre ceia lalți părintește îi dojenea și rînduia mijlociri ca să învețe. Vara
umbla pe cîmpuri, prin păduri, unde știia că sînt adunați pruncii a
20 paște/vitele și văzîndu-i îi striga la dînsul; carii cunoscîndu-l, îndată
alerga toți acolo și el îi întreba de cele ce au învățat și, de nou, îi
mai învăța și-i lumina, avînd osebită dulceață de a băilui cu pruncii,
pentru carea tuturor era iubit. Atîta au fost aprins Petru Maior voia
pruncilor spre învățătură, cît pruncii uitase jucăriile sale, ci, cînd se
intîlnea, la uliță, tot de învățătură grăia și se întreba unul pre altul;
fetele cele mari încă adunate la șezătoare a toarce, în loc de obicinuitele
nebunii, despre învățătura lucrurilor celor sfinte povestea și se întreba.
Atîta au fost întru întîiu prostiia oamenilor acelora, în treaba învățăturăi aceștiia, cît unii, ca cînd ar fi venit o nevoe mare pe sat, așa, și
până la domnii locurilor au ajuns cu plînsoare asupra protopopului ca
să-i scutească de învățătură. Iară, după aceaia, văzînd nu numai pre
fiii săi, ci prin dînșii și pre sine însuși învățați, în cele trăbuincioase,
i-au ertat de păcate lui Petru Maior și părinților lui ce l-au făcut. Așa
s-au purtat Petru Maior cu învățătura pre locurile acelea. .../...

39 Adecă, după zisa apărătoriului, nimene nu trăbue să socotească
de acolo, căci vlădica are bani mulți, cum că moșiia Blajului cea vlădicească aduce mari venituri, pentru că pricina aceștei sumă mare nu e
moșiia, ci, că vlădica e gazdă bună foarte. Că, de vrea vroi vlădica a
trăi mai strălucit și de vrea face drumuri mai multe și a eși mai de

multe ori din Blaj, întru atîța ani (vlădica acesta au trăit mai mai mulți ani, întru acea moșie vlădicească, de cît toți ceia lalți mainainte de dînsul vlădici la olaltă socotiți), lesne ar fi putut chieltui și el banii, ca și ceia lalți vlădici, carii au fost înaintea lui, întru acea moșie vlădicească.

Prin eșirea aceaia, și prin drumuri, fără îndoială se înțelege eșirea la vizitația canonicească, cercetarea parohiilor, propoveduirea prin eparhii ș.c. De vreme ce dar nici cei mai din nainte vlădici n-au trăit mai strălucit, ba încă unii, în toată viiața lor, nice carne n-au mîncat, nice oao, ba unii și de pește s-au contenit, singur cu legumi treind, numai întru aceaia dară, pune apărătoriul osebirea întră acesta vlădică și întră ceia lalți mai denainte, că aceștea adese ori au eșit la vizitație canonicească prin țeară, iară acesta nu; pentru aceaia ceia au chieltuit
40 banii carii îi/ căpăta din moșia vlădicească, iară acesta au adunat sumă mare de bani. Cine nu vede că cu o apărare ca aceasta s-au întunecat toate laudele cele mai nainte prin novalísta vestite, de vreme ce îl arată pre vlădica că detoriia ceaia ce iaste de ființa arhieriei, nu o au împlinit, ci mai vîrtos de a aduna bani s-au îngrijat, unde Hs. au rînduit pre apostoli vînători de oameni, nu vînători de bani. Nefericit e bătrînul acela, căruia de acela feliu apărători i se întîmplă.

Cu cît mai lesne, mai pre scurt și mai cu cinstea vlădichei era, spre abaterea pismei dela moșiia vlădicească, fără de a amesteca vorbă: plinitu-ș-au vlădica detoriia cea păstorească sau ba, a răspunde adevărul, carele unul iaste, că ceia lalți n-au ținut fără singură moșiia cea vlădicească, din carea, după eftinătatea acelor vremi, une ori le părea bine să capete acele trei mii de florinți pe an, în cît e dată moșiia; iară vlădica acesta, de mulți ani, adecă tocma dela începutul vlădiciei sale, lîngă moșiia vlădicească ține și moșiia călugărilor, carea aduce venit întocma ca și cea vlădicească, ba ține și moșiia cliricilor cea dela Cut. Pentru moșiia călugărilor așa s-au așezat dela împărăție,
41 cînd era bani de argint și de aur,/ nu [a] de hîrtie, ca să dea vlădica pe an cîte patru mii de florinți nemțești pe an; întru aceaiași vreme au priimit și moșiia cliricilor. Urmînd îndelungata scumpete, carea până astăzi ține, a tuturor lucrurilor, din moșiia vlădicească împreună și dintru a călugărilor, se capătă pre an mai sus de 70 de mii florinți nemțești, dintre carii jumătate era din moșiia călugărilor, pentru carea se plătea pe an patru mii de florinți, în băncute. Preste 30 de mii, dară, din moșiia călugărilor remînea în punga vlădicească pe an. Asemenea era lucrul și cu moșiia cliricilor. Aceasta e pricina cea adevărată căci au putut aduna vlădica atîța bani, în anii vlădiciei sale, și dintru acești bani s-au făcut fundațiile sale.

În carea vreme fiind toate scumpe foarte, bucate, lemn, vin ș.c., nu e îndoială că, pe lîngă summa aceaia ce se plătea în băncute, călugării și cliricii cumpărînd toate în bani, lungă foame au trebuit să tragă și să umble goli. De vrea fi moșiile acele pre mîna călugărilor și a

---

[a] Începînd de aci, pînă la sfîrșit, am transcris după o copie ms., anexată textului incomplet (B.A.R.S.R., I 855).

clericilor, ca în zilele altor vlădici, nu ar fi rămas atîța bani stătători
din veniturile lor, pentru că nici călugării, nici clericii nu ar fi dus
42 atîta foame și nu ar / fi umblat goli, și așa i-ar fi *cheltuit* banii, ca
și în vremile altor vlădici! Dintru aceste bine socotite, urmează că
măcar că vlădica au adunat summă de bani, atîta cît s-au mirat țara,
totuși nimene nu poate *pismui moșiia* vlădicească, ca cînd prea mult
venit ar aduce, pentru un vlădică *românesc*. Că venitul cel singur din
moșiia vlădicească, cum au însemnat *apărătoriul*, și vlădica acesta
lesne l-ar fi cheltuit întru atîța ani ca ceia lalți vlădici.

Iată, deacă se spune adevărului limpede, *cum iasă* apărarea de ușoară și cu cinste. Iară apărătoriul încurcînd ideile, *nici* pisma dela moșia vlădicească nu o abătu îndestul, și pe vlădica încă îl *necinsti*. Asemenea, și cîrtitoriul neluînd lucrul pre firul său și mestecînd multe, mai multă cinste vrea arăta spre vlădica, de ar fi tăcut mulcum și cu tăcerea și el rămînea filosof. Eu, drept, mă mir cum nu i-au fost greață cîrtitoriului a se arăta cu foaia aceaia la Cluj și a dobîndi această întărire: „Să se tipărească. Cluj, 2 aprilie 1813,

Iosif Martonfi,
Prezes censuri."/

1 SCURTĂ ARĂTARE / DESPRE LUAREA/ PARISULUI/ ȘI ALTE/ ÎNTÎMPLĂRI./ DELA UN IUBITORIU DE PACE./ LA BUDA./ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGUREȘTI. 1814.*/

3 ARĂTARE DESPRE LUAREA PARIZULUI [1] ȘI ALTE ÎNTÎMPLĂRI.

Căpeteniia cea mai mare preste oștile cele împreunate, aproape fiind de zidurile Parisului, au trimis lăcuitorilor celor din Pariz, această următoare înștiințare:

LĂCUITORILOR DIN PARIZ!

Oștile cele împreunate stau lîngă zidurile Parizului. Aceștea nădăj-
duind că cu Țara Franțozască o adevărată și îndelungată pace vor face,
4 marșul lor cu mare bucurie/ cătră Pariz l-au îndreptat. Doaozeci de
ani sînt de cînd înoată Evropa în sînge și în lacrămi. Toate cercările
de a birui acel rău, au rămas fără folos, căci întru puterea stăpînirii
voastre cei sugrumătoare, zăcea o nemișcată împedecare a păcii. Carele
franțoz nu va cunoaște acest adevăr?

Stăpînirile cele împreunate poftesc o putere drept lucrătoare preste Țara Franțuzească să se pună, carea va fi în stare Franția cu toate neamurile și stăpînirile evropești a o împăca. Acuma singur dela Pariz atîrnă ca cît mai curînd să se așăze pace preste toată lumea. Drept aceaia, cu toată inima și cu bucurie răspunsul socotințelor cetății voastre așteptăm, fiind că urmăriile ei sînt nemărginite. Îndată după ce-mi va arăta cetatea socotința sau cugetul, toată oastea ce iaste pre lîngă zidurile ei, să va nevoi închierile aceiia a le împlini.

Parizenilor! voi bine cunoașteți starea țării voastre, purtarea
cetății *Bordóa*, pacinica urmare a cetății *Lion*, toate patimile cele ce
întrasă asupra Țării Franțuzești, și adevăratele cugete a împreună
5 lăcuitorilor voștri. Întru aceste pilde veți afla gîndul/ a tuturor răz-
boaelor celor dinafară și a nebunirei cei din lăuntru; înzadar le veți
căuta întraltă ceaia. Stăpînirile cele împreunate cu stăpînirile voastre

---

* În -8° mic de 16 pagini.

[1] Parizul iaste cetatea rezidențională a crăimei franțuzești, și are 25 000 de case și 875 de ulițe, și 550 000 de suflete lăcuesc în trînsa. Beserici sînt 300, și 45 de capele, afară de 3 luteranești.

şi cu aceia, carii iusebite cinste au la voi mai mult de aceaia se vor griji, cum se va putea ţinea cetatea voastră în pace.

Aşa vă grăiaşte Evropa cea întrarmată, de pre lîngă zidurile cetăţii voastre.

Grăbiţi de întăriţi încrezămîntul acela, carele aceaia, în dragostea voastră cătră patrie îl are.

Comandírendul gheneral al
oştilor celor împreunate *F.M.*
Firşt de *Şvarţenbérg*.../...

9 În 19/31 martie, după capitulaţie, au intrat oştile cele împreunate în Paris. Mulţime de oameni au eşit lor întru întimpinare. Pre măririle sale împăratul rusăsc Alexandru şi craiul praizesc Frideric Vilhelm i-au priimit franţozii cu această strigare: „*Să trăiască stăpînitorii cei împreunaţi! Să trăiască pacea! Să trăiască mîntuitorii noştri*"; şi multe mii de cocarde [1] albe se vedea puse în pălăriile lor. Cu un suflet, de toate părţile să auzea strigarea: „*să trăiască Burboni!* [2] *să trăiască craiul! să trăiască Ludvic a 18-lea!*"

Iară alţii plecîndu-şi genunchii pănă la pămînt au sărutat mînile împăratului Alexandru şi atingîndu-se de marginea veşmintelor lui, asemene strigare făcea. .../...

12

STĂPÎNIREA VREMELNICĂ AU TRIMIS OŞTII FRANŢOZEŞTI ACEST URMĂTORIU ATRÉS:

Ostaşilor! Ţara Franţozască au lăpădat acuma jugul, supt carele atîta ani de zile împreună cu voi au gemut. Voi, tot deauna singuri pentru ţara voastră v-aţi luptat, aşa dară nu e cu putinţă ca mai încolo să rămîneţi supt steagul aceluia om, carele pînă acum v-au povăţuit, căci asupra singurei ţării voastre întru aşa chip v-aţi lupta.

Aduceţi-vă aminte ce-aţi pătimit supt a lui tirănie; nu de mult aţi fost la un milion, puternici, şi iată, mai toţi au perit; fără hrană şi fără şpitaluri, mai toţi au fost daţi sabiei vrăjmaşului, şi de foame şi sete au murit.

Ostaşilor, vremea au ajuns ca să se pună odată hotar nenorocirii voastre; pacea, în ale voastre mîni stă; putea-veţi dară nemîngăiatei Ţării Franţozeşti a nu-o pofti? şi singuri vrăjmaşii voştri o cer dela voi, şi lor le iaste jale părţile cele frumoasă a ţării voastre a le pustii, şi ei singuri asupra aceluia sugrumătoriu să întrarmează, carele şi pre noi ne-au sugrumat şi ne sugrumă./

13 Fi-va dară voao cu putinţă a nu auzi glasul norodului? Fi-va voao cu putinţă a nu asculta glasul ţării, carea lacrămi vărsînd, înapoi vă strigă? Ţara voastră, prin senat, prin rezidenţionalna cetate, şi

---

[1] Un semn a crăimei cei mai de nainte.

[2] Porecla familiei crailor franţozeşti celor vechi, precum şi a lui Ludovic 18-lea./

prin singura nenorocirea ei, aceasta voao zice; voi sînteți fii ei, deci nu vi se cuvine a aceluia să fiți, carele o pustiiaște, carele fără arme și fără scutire au predat-o, carele numele vostru la toate neamurile l-au făcut urît, și carele poate fi că și mărirea voastră ar fi, ca prin un joc, pierdut-o, de-ar fi putut el, nefiind franțoz, cinstea și înaltul suflet a ostașilor noștri să o supună. Voi mai mult nu sînteți ostași lui Napóleon. Senatul și toată Franția de toate jurămînturile voastre vă dezleagă.

MĂDULĂRILE VREMELNICII STĂPÎNIRI[a].../...

14 *Ofițioasă întîmplare din Paris*, din 1/13 aprilie.

Prin tocmeala cea din 30 martie (april. 11) între ministrii curților celor împreunate, și între plenipotențiarii lui Napoleon, în Paris făcută, fostul împărat al franțozilor, se lapădă de coruna franțozească și de cea italienească, și până la sfîrșitul vieții lui merge la insula (ostróvul) Elba a lăcui acolo, precum el, așa și tot neamul lui, va căpăta penzion (hrana de viețuire). Acea tocmeală și stăpînirea cea vremelnică o au întărit. .../...

ACTELE CELE DE LĂPĂDARE ALE ÎMPĂRATULUI NAPOLEON.

16 Fiind că împreunatele puteri au înștiințat cum că singur Napóleon împiiadecă pacea în Evropa, drept aceaia împăratul Napoleon, ținându-se de jurămînturile sale, înștiințează precum el și următorii lui de scaunul franțozesc și italienesc de tot se lapădă și cum că e gata ori ce, până și singură viiața sa, pentru binele Franției, a o jertvi.

Dat în castela Fontenoblou, martie 30 (aprilie 11) 1814, iscălit

Napoleon

........../......

---

[a] Membrii guvernului privizoriu (fr. *Les membres du gouvernement provisoire*).

FILOSOFICEȘTI / ȘI POLITICEȘTI / PRIN FABULE, / MORALNICE / ÎNVĂȚĂTURI / ACUM ÎNTÎIA OARĂ CULESE, ȘI ÎNTRU ACEST / CHIP PRE LIMBA ROMÂNEASCĂ ÎNTOCMITE DE / DIMITRIE ȚICHINDEAL / PARÓHUL BECICHERÉCULUI MIC, ȘI AL SHOA / LELOR PREPARÁNDE ROMÂNEȘTI DIN ARADUL VECHIU CATEHÉT. / ÎN BUDA. / CU TYPARIUL CRĂEȘTEI TYPOGRAFII A UNIVER/SITATEI DIN PEȘTA. 1814*.

/ Deşchide-voiu în pilde gura mea, şi voiu arăta cele ascunse
Psalm 77. /

ÎNAINTE CUVÎNTARE

Toate noroadele pre trupul acest pămîntesc au ținut și pănă în zioa de astăzi, în mare prețuire, bunele moralnicești învățături, prin fabule le țin.

---

* În -8° de 4 foi și 484 pagini. Cartea a fost în vogă, pe lîngă altele, fiindcă i-a adus mari necazuri traducătorului, prin conținutul ei polemic, uneori vehement împotriva instituțiilor feudale. A fost tradusă cu învoirea autorului Dosithei Obradovici. S-a tipărit în mai multe rînduri. Limba este adesea neglijentă, iar frazele sînt întocmite uneori halandala.

„Încă din 1807, într-o petiție către împărat, Țichindeal susținea cu căldură, nobleța superioară și prioritatea istorică a românilor, pe pămîntul Banatului, ca și pe celelalte locuite de dînșii. Sînt, scria el, coborîtorii incontestabili ai romanilor, și ei au precedat cu mult pe unguri, apărînd țara cu secole înainte de vremea așa de recentă, de anul 1690, cînd o măsură administrativă, *o colonizare oficială aduse pe sîrbi dincoace de Dunăre.* El intră în legătură cu Vulcan, căruia-i scria adesea, ... îi scria între altele și în afacerea, de o importanță capitală pentru românii din Banat, a întemeierii unui episcopat românesc în această provincie. Mînia sîrbilor se aduna astfel asupra lui, și ea izbucni, cu un prilej neînsemnat, la tipărirea în 1814, cînd se credea că Țichindeal renunțase la munca literară, a *Fabulelor*.

Numele autorului nu era însemnat, deși lucrarea lui Obradovici fiind foarte populară, un crez al sîrbilor, era cu neputință ca în Banat să se înșele cineva asupra originalității publicației lui Țichindeal. ... Țichindeal, care păstră pînă și prefața, înălțătoarea prefață patriotică a lui Dositeiu, și introduse numai arare ori modificări, destinate a ținea în curent lucrarea cu timpul, sau elemente care nu se potriveau în nici un chip cu publicul românesc.... ...Măsuri contra acestei cărți cunoscută în sîrbește de toată lumea și tolerată totdeauna, nu se puteau aștepta. Totuși, ele fură luate.

Cartea fu confiscată și traducătorul — pe care prigonitorii se făceau a-l lua drept autor — își pierdu locul de profesor la școala normală. ... parohul persecutat pe nedrept se duse în 1815 la Viena, cu o petiție către împărat. ... Moartea păgubașului termină procesul“ (N. Iorga, *op. cit.*, p. 427). Dacă cititorul nu a înțeles de unde atîta urgie asupra lui Țichindeal din partea sîrbilor din Banatul românesc de azi, nu din cel de dincolo, sîrbesc, îl informăm că era vorba de dorința românilor din Banat de-a fi scoși de sub păstorirea unui episcop sîrbesc, adică, după cum în Ardeal, ungurii, așa, în Banat sîrbii aveau pretenția și se bucurau în fapt, din partea imperialilor, de privilegii contestate românilor. Mai adnotăm că lucrarea lui Țichindeal este atît de prost „culeasă“, încît se pare că operația s-a făcut în mare grabă.

Esop, scornitoriul şi tatăl fabulelor, ale sale împăratului Lydiei au dedicăluit. Lafontén, ale sale crăescului prinţ. Platon, în *Republica* sa, fabulele lui Esop, scrisorilor lui Omír le-au asemănat. Dumnezeescul Socrát fiind osîndit spre moarte, cu acestea îşi / petrecea vremea în temniţă alcătuindu-le în versuri. Lesing, marele luminătoriu al culturei Germaniei, cu prea formoasele sale fabule, neamului său mare remuneraţie au arătat.

Unele ca aceste lăudate exempluri mi-au dat şi mie povaţă şi îndemn, mai vîrtos văzînd sîrguinţa şi aplecăciunea iubitorilor de învăţătură preparanzi, odraslele româneşti, spre cetirea aşa feliu de cărţi, aceste învăţături morale prin fabule, în limba românească, a le da. Căci, învăţătura carea, în moralul fabulelor se află, de mare folos, preţuire şi lăţire, / cuprinzînd în sine toată moraliceasca filosofie, înaltele reguli şi îndreptări politiceşti, iaste. Ma, toată covîrşirea lor spre toate cele lalte se cuprinde întru aceaia că iale de săvîrşit, precum filosofului şi politicului celui mai mare, aşa, şi săteanului, pre carele cel mai prost a fi îl socotim, numai de ştie ceti, se cuvin.

Fabulele sînt asemenea aerului şi apei care numai pentru aceaia, căci pretutindenea sînt, nu se prea arată a fi de mare preţ; dar, întru singura lor lucrare, cele mai de lipsă şi mai de folos pre faţa acestui trup pămîntesc sînt. /

Fabula iaste cea mai dintru întîiu mlădiţă, naştere sau familie a pătrunzătoarei minţi omeneşti. Cu aceasta mari oameni, ca să facă fieşte căruia simţitoare înaltele, preţuitele şi de comun folositoarele ştiinţe, s-au ajutorat.

Iothan, fiiul prorocului Ghedeón, defăimînd nedreptatea cetăţenilor săi, fabula, cum ş-au ales loruşi lemnele împărat, le spunea. Nathán prorocul vrînd să facă cunoscută împăratului Dávid cea de Dumnezeu urîtă şi nedreaptă făcuta lucrare în contra lui Úrie Hetéul, îi spunea fabula omului sărac şi a mielului lui. Tocma întru acest chip şi unul din cei dintîiu,/ şi de căpetenie roman, larma a tot învierşunatului norod, spunînd fabula foalelui şi ale altor părţi trupeşti, o au alinat.

Ba nimene nu au arătat mărimea fabulei, ca Domnul Hs., multe mîntuitoare pilde zicînd; nici e pilda alta nemica, de cît alegoríe, adecă una zice şi alta se înţelege.

De aici urmează că nemica alta mai cu spornicie a îndulci pre prunci către cetire, a-i îndemna spre luarea de seamă şi a-i obicinui cătră socotinţa gîndirei şi a prejudecărei, decît fabule, / adăogînd cuviincioase tîlcueli, nu iaste; că prin aceasta şi gîndurile cele tinere, singure de sine, puţintel cîte puţintel a se descurca, dezvăli, lumina, lăţi şi întinde întru toate cele ce vor auzi şi ceti şi întru toate minciuna de adevăr a o cunoaşte şi despre toate înţelepţeşte şi sănătos a gîndi şi a judeca, obicinuim./

1 FABULA DIN ÎNTÎIU

VULTURUL ŞI VULPEA

Vulturul însoţindu-se cu vulpea, au făcut întră sine prieteşug.
Şi, ca să fie acela pururea statornic, s-au vorbit şi s-au împreunat să
vieţuiască în vecinătate, ca să poată ajuta unul altuia, în vreme de
lipsă; şi spre acest scop şi-au ales loruşi un stejariu înalt, întru ale căruia
crengi au făcut cuib, întru carele vulturul au oat oaole, sale, apoi clocindu-le
2 au/scos puii. Iară vulpea, la rădăcina aceluiaşi copaci, întru
o gaură ş-au făcut eişi aşternut de frunze, şi fiind grea, aci au fătat
căţăii ei. Deci, aceasta, după obiceiul ei, au eşit odată la vînat. Vulturul,
în zioa aceaia, ne avînd ce mînca, nici cu ce îşi sătura familia
sa cea flămîndă, văzînd puişorii vulpei cam graşi, au zburat jos şi
luîndu-i în unghi, i-au adus în cuibul său. Nu tîrziu după aceaia venind
şi vulpea dela vînat, au văzut această jalnică privire! Căci sîngele
încă cald curgea din cuib pre lemn în jos, şi ticăloşii aceia puişori umilite
glasuri de vaete şi plîngere da! Iară vulturul cu unghiile sale, foalele
le spărgea, cu clonţul ochii le scotea; socotiţi, drept aceaia, cum au
trăbuit să fie vulpei atunci văzînd această jalnică întîmplare; fieşte
carele poate foarte lesne gîci aceasta, că, să pătimească dela altul oare
carele, nu i-ar fi ei aşa jale ca şi cînd dela priiatenul şi vecinul său
pătimeşte; după aceaia neputînd nemica altă face, făcu aceaia care
3 toţi cei slabi / fac cînd li se face vreo supărare de la cei mai tari. Blástămă
şi chiamă judecata şi dreptatea cea cerească, să-i răsplătească.
Însă, după puţine zile, păstorii în cîmp frigînd carne, din carea vulturul
răpind o bucată, de carea era lipit un cărbune nestîns cu foc şi după
întîmplarea suflărei vîntului, dintru acea bucată s-au aprins cuibul
vulturului; deci, căzînd vulturéii cei micuţi jos, jumătate fripţi, o
cu cîtă bucurie i-au aşteptat vulpea şi cum îndată, înaintea ochilor
vulturului, i-au izbit de copaciu şi inima din ei, fiind încă vie, o zmulgea
şi o înghiţea. Fieşte carele şi aceasta poate foarte lesne gîci cum îi va
fi fost atunci vulturului.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Nu te însoţi cu cine nu eşti din destul a te zmulge de păr, zice
un cuvînt bătrîn, că, spre cine se plîng mai mult oamenii, de cît spre
vecinii şi priiatenii săi? căci astăzi se serută şi se prietenesc, iară dimineaţa
4 se sudue şi se sfădesc, unii pătimesc / pentru reotatea şi nedreptatea
lor, despre o parte, iară, despre alta, pentru neştiinţa şi blăstemăţiile
lor; nu te însoţi cu cine nu te cunoşti; şi nu te împrieteni cu
cei mai poternici de cît tine; iară, mai vîrtos nu priimi pre nimene în
prietenie mai nainte pînă ce nu îl vei conoaşte bine cum au trăit cu
cei mai nainte priiateni ai săi; dreptatea cere ca nimărui, cît mai mică
asuprire să nu-i facem; iară fapta cea bună voiaşte ca să ajutăm altora
şi să le facem bine; mintea cea sănătoasă tare ne porunceşte noao,
ca să ne păzim foarte să nu ne facă rău cineva şi, tocma de ar voi,
să nu poată nici de cum; aceasta e mai fără primejdie şi fără de grijă,

că, pănă cînd poate să ne facă noao rău cineva, de va vrea, pănă atunci
nu stăm noi pre mai bun picior; noi vom vedea, în multe fabule, că
vulpea, în multe împrejurări, cu bună pricepere și înțălepciune s-au
purtat, iar aici, cu totul s-au rușinat, că ia bine au știut că vulturul e
foarte bucuros și îi place epuri și vulpi a mînca, apoi cine i-au zis ei,
cu el să se însoțească și să se învecinează? ci, iubirea cea de mărire
deșartă, pre cîți din cei cu minte i-au făcut fără minte și pre cei stră-
5 bătători și ageri la minte și la vedere i-au orbit? Pre vultur / îl avea
în vecinătate, nu e glumă, că aceasta fromos sună! Ci, ceaia ce ne învață
pre noi fabula aceasta mai formos e, ca să înțăleagă cel puternic și
să nu se nădăjduiască întru puterea sa, *căci iaste ochiul judecății carele
toate le vede;* spun că se miră turcii, căci mult cer de la dînșii, ci încă,
de se va cere înapoi toate, cîte au luat ei de la alții, puțin oare ce le
va rămînea. / ...

2

VULTURUL SĂGETAT

Un vultur șezînd întru un loc înalt, pîndea doară și-ar vîna ceva
de prînz, însă, cum adese ori să întîmplă că acela, carele va pre alții
să vînează, pre sine însuși se vînează, și carele pornește după lîna altora,
nefiind zmulsă, el însuși vine acasă tot tuns. Căci, un vînătoriu fiind
aci, oare unde, ascuns, au săgetat pre vultur. Oh! al meu amărît vînat,
6 au pre tine te-am așteptat eu, aicea! începu jumătate / mort fiind a
grăi vulturul șie. Dară cînd încă văzu la capetul codoriței (suliței),
pene de vultur, zisă: o, ticălosul de eu! sfîrșindu-și viața, au doară
însuși penele mele mă omoară, nu-mi e atîta de jale pre săgeată, cît
îmi e pre penele mele.

ÎNVĂȚĂTURĂ

Omul cel nedrept și rău iaste asemenea vulturului fabulei acestiia, căci tot gîndește și iscodește și-și bate capul cum ar face rău altuia, până cînd cade el însuși în rău, apoi atunci plînge și să vaetă. Dragii miei născători și părinți! *Ertați-mă pentru* aceasta luoare de seamă: deacă tata și muma nu se iubesc între sine și nu se cinstesc, apoi din cine se vor învăța fiii lor ca să-i cinstească și să-i iubească! socotiți, drept aceaia, ca să dați pruncilor vostri, din pîrga tinereților, modul faptelor bune, deacă poftiți să vă fie voao buni, iar mai vîrtos, așa să fii cătră născătorii tăi, cum poftești să fie pruncii; cu dreptul se plînge vulturul spre penele sale, că nemica nu e omului mai cu jale de cît cînd pătimește de la ai săi și de la neamul său; cine ți-au scos ochii? fratele! Pentru aceaia așa afund, zic bătrînii; așa dară, de la cine va aștepta ajutoriu? deci, să ne cercăm pre noi înșine, nu cumva sîntem noi pricina că nu ne iubesc neamurile și priiatenii, căci acela, carele însuși lui, în lume, își iaste priiaten, nu-ș va dobîndi șie credincioși priiateni. Și carele numai însuși lui își place și își slujaște, acela are domn cu totul nebun. / ...

25 **7**

LEUL ŞI URSUL

Leul şi ursul au pornit prin pădure căutîndu-şi ceva leac pentru foame; deci, au întimpinat amîndoi un cerb tînăr şi gras, pre carele unul de o parte, iară altul, de altă parte, lesne l-au prins şi omorît; după aceaia voind să-l împartă în doao, fieşte carele socotea, după foalele lui cel gol, că jumătate îi e puţin, căci fieşte carele voia să-l aibă tot sau întreg; aşa dară, au început pre lîngă dînsul a se dăpăra şi a se zgărîia, pănă ce au slăbit şi-au căzut amîndoi jos la pămînt iară vulpea văzîndu-i pre ei aşa despărţiţi zăcînd, încet, încet au tras cerbul. Însă ei văzînd aceasta, au zis între sine, abiia mişcîndu-se:
26 hai! hai! / rău norocoşii şi ticăloşii de noi, iată că, pentru vulpe, puţin de nu pierdurăm capetele şi viiaţa noastră, nu am vrut jumătate, acuma avem nemica.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Nesăturarea şi lăcomia mii de răotăţi aduce asupra oamenilor, aceasta seamănă pretutindenea despărţire şi nezuiri, desparte pre fraţii cei dintr-un trup şi pre priiatenii cei iubiţi! cei nebuni! nici că ştiu cît e mai mult de jumătate, de cît tot, strigă jeluindu-se bătrînul Isiod: un fericit cuvînt! căruia, de i-ar urma oamenii, foarte norocoşi ar fi, jumătate cu înţelegere şi cu dreptate! iaste mai mult şi mai spornic, căci e cu binecuvîntarea lui Dumnezeu, de cît întregul cu nedreptate şi cu blăstem, *Farina de diavolo va presto in semola.* Cu înţelepciune grăiaşte ciumelitura italienească zicînd: că făina diavolului de grabă merge în tărîţe, şi iară: care cu nedreptate agoniseşte, acela cu diavolu resipeşte; şi, carele cu suspinurile altora zideşte casă, nu-i vor vieţui
27 nepoţii întrînsa; / aceste adevăruri aşa sînt arătate şi conoscute, cît nu iaste de lipsă a grăi mult pentru dînsele... / ...

29 **9**

LEUL ŞI OMUL

Leul şi omul au început a se prici pentru proprietăţile (covîrşirile) sale; omul lăuda pre oameni (zicînd), că sînt mai vrednici şi mai voinici de cît leii, iară leul, acestea nu vrea nici de cum să le cunoască şi să le creadă, ci împrotivă, ocărea zicînd că un leu iaste mai tare de cît oare cîţi oameni. Deci, pricirea lor au ţinut oare cîtă vreme îndelungată, pănă cînd, după întîmplare, au aflat oare unde o icoană a lui /
30 Hercules, unde era închipuit omul, cum sugruma pre un leu. Atunci zise omul cătră leu: vezi tu, măi, aceasta? Leul au respuns: eu văd, însă spunne-mi-i cine au zugrăvit-o? Omul, răspunse omul, dar cine altul ar fi scris-o? — — — Deci, leul începu a zice omului — — —hai! hai! vezi că eşti — — — puţin de nu-ţi zisei — — — că se ştie leii zugrăvi ca voi, eu ţ-aş fi arătat o sută de icoane pentru una, cum sugrumă leii pre oameni.

ÎNVĂȚĂTURĂ

Nu trebue lesne să se creadă ce un om sau un norod pentru sine
vorbește și scrie. Căci fiește carele pre sine să scrie cum poate și cum
știe mai formos. Ci, trebue a asculta ce gîndesc și ce întăresc alții pentru
dînșii, cu direptul, că nu numai leul, ci și calul și boul cu mult sînt
mai tari decît omul, iară, ne avînd măestriia, mintea și înțelepciunea
omenească, sînt siliți, săracii, a se supune omului, că singură bărbățiia
31 și vitejiia a unui norod, fără de nici o învățătură și fără de / înțeleaptă
rînduială, iaste asemenea cu tăria și puterea dobitocească. Să apără
pănă la o vreme, apoi, mai pre urmă, trebue să zică valá și să se plece.
Învățătura, înțelepciunea cea înțeleaptă și orînduiala stăpînilor și
iscusința, urmarea după norodul cel luminat. Iară mai ales din toate
iaste viiața cea iubitoare de osteneală și de fapte bune a unei obște
sau comunitate; iată ce alcătue voiunicia și vitejie cea dreaptă, iară,
fără de aceasta, sau e în robie sau, cu vreme, va fi, că Dumenezeu și
firea (natura) așa au rînduit, pre cum omul pre dobitoc poartă așa
și cel înțelept pre cel ne înțelept să-l stăpînească și să-l rînduiască. ... /..

36 12

LEUL ȘI ȘOARECELE

Leul ostenit fiind s-au culcat supt umbra unui copaci, unde au
și adormit; deci, iată un șoarece ce îmbla pre aciia, îi veni în cap să
se alerge preste leu; atuncea leul desceptîndu-se, apucă pre șoarece
zicîndu-i: tu, cîne fără de lege! dintr-atîta cîmp, pre spatele mele ți-ai
aflat ție cale? No! acuma ce vrei? spune? Atuncea săracu șoarece au
37 răspuns cu umilit glas zicînd: o, prea puternice leule!/ Eu singur cunosc
și-m mărturisesc greșala mea, rogu-te să mă erți! căci aceasta îmi va
fi cea dintîiu și cea mai de pre urmă greșeală, și aceasta nu voiu a mai
face. Și încă te rog ca să judeci ce mărire va fi unui leu să omoară un
șoarece; leul rîzînd l-au slobozit fără nici o stricăciune; după oare
cîteva zile s-au prins tocma acest leu într-o mreje groasă, carea o punea
vînătorii de prindea lei și urși, dintru carea leul neputîndu-se descurca
(descîlci), au început a răgni cît putea. Atuncea șoarecele auzind acel
groaznic viers, au alergat, și îndată conoscu pre făcătoriul de bine a
său; ne amînînd vremea, au început a roade mreaja, și cîte puțin, cîte
puțin, au ros o sfoară, decì alta — pănă s-au dezlegat mreaja. Leul
izbăvindu-să și scăpînd, zicea: o, minunat lucru ce văzuiu în lume,
cu totul minunat! cine ar fi zis vreo dată că și șoarecele poate izbăvi
pre leu dela moarte./

38 ÎNVĂȚĂTURĂ

Iaste și la șoarece mulțemire. Prea formoasă ciumelitură, carea noao ne încredințează cea mai de bun neam, mai dulce și mai formoasă din toate faptele bune, mulțemire. Cătră prea bunul Dumnezeu, cătră

prea dulci părinţii şi cătră milostivii făcători de bine, cătră direptul şi
iubitoriul de osteneală împăratul nostru, cătră înţelepţii şi de dreptate
judecătorii şi stăpînitorii, mulţemire! Dumnezeiască şi cea dulce simţire
legătuinţa inimei, carea ţine milioane de oameni întru împreunare
dragoste, mulţemire! Cine laudă la mii de oameni pre Socrát, pre Marco
Aurelie şi pre iubitul Tit, şi cine-i va lăuda pănă în veac: frica cea
prea formoasă şi cereasca mulţemire. Simţirea de aceste fapte bune
învaţă pre pruncul cel micuţ să se umilească la pieptul născătoarei
maicei lui îmbrăţişind cu mînuţele cele slăbuţe a lui, mulţemesce născă-
toarei lui, aşa şi înfricoşatele fieri cu mulţemită să îmblînzesc, leul şi
ursul se pleacă acelora care îi hrănesc pre ei. Boul şi calul, domnului
39 său, cînele cel credincios moare pentru stăpînul său, iară, căruia / nu e
mulţemirea din destul răsplătire pentru facerea de bine, el să nu mai
facă nici odată bine. Iară nemulţemitoriul, vai, vai, oare iaste cu putinţe
să fie omul nemulţemitoriu; nu lăsa doamne pre unul ca acesta între
fraţi.../...

47

17

LUPUL ŞI MIELUL

Lupul bînd apă la un rîu, iară un miel nevăzîndu-l departe, mai
jos au venit şi săracul să bea apă la acelaşi rîu; lupul, cum îl văzu,
au şi strigat către el zicînd: dar aci ai venit să-mi turburi apa, ha!
poate de tine să nu pociu nici puţintea apă limpede se beau. Au doară
aşa e apa aceasta, de cătră tine cătră mine vine încoace, jupîne, şi
cum ţi-aş potea-o eu turbura! Aceaia nu e cu putinţă, au respuns cu
spaimă bietul miel. Ha! ha! ha! tu eşti acela carele mă batjocoreai
48 an, / că prea bine te cunosc pre glas. An întra aceasta vreme? pentru
Dumnezeu, ce zici? că eu atuncea nici am fost întru această lume, că
maica mea, întru această primăvară m-au fătat. Bine, bine, dară tatăl
tău mi-au făcut mie rău! Aceaia nu sciu, au răspuns mielul. Văz eu,
că esci tu înţelept şi cu minte şi bine răspunzi, i-au zis lupul, însă, în
zădar, acele plătesc astăzi înaintea mea nemica; şi sărind asupra lui
l-au mîncat.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Vie şi adevărată descriere pentru nedreptatea cea puternică a celui
neputincios şi nevinovat; cine te pîreşte? turcul, dară cine te judecă?
turcul; eu nu te întreb mai mult, că ştiu ce-ţi va fi, zic oamenii, adecă:
lupul te pîresce, lupul te judecă. A căuta dreptate acolo unde nedrepta-
tea şi strîmbătatea stăpînesce şi judecă, acolo atîta îţi face, ca şi cum
ai fi cu totul de vină şi făcătoriu de rău, măcar de ai fi fost drept ca
lumina cea dreaptă, dar, ce să cade acolo să facem întru aşa împre-
49 jurări,/ eu alte mijlociri nu sciu, ci numai se rădicăm ochii la ceriu şi

de acolo dreaptă judecată să asceptăm. Dară, oare fi-va ceva de acolo?
va fi, fără de nici o îndoială, căci nedreptatea răstoarnă scaunele puter-
nicilor. Acel înțelept și prea vecinic, carele toate, cîte vedem le-au făcut
și le ține, acela văzînd toate, va da fiesce căruia după faptele sale, plată.
Măcar că asupritorilor celor puternici și ne drepți nu li spre plăcere.
Însă, poate gîndi cineva că ce va ajuta mielului celui de astăzi mîncat,
de ar și beli mîne pialea de pre lup; lui îi iaste tot una, au lupul să-l
mînce, au omul, căci nici lupului, nici mielului nu iaste nici o cunoscință
dată de spre dreptate și nedreptate, iară, de ce nu li s-au dat, nici se
va cere de la ei, iar, omului e dată, pentru aceaia deși iaste cineva
către rău atîta întărîtat și înrădăcinat, totuși, rău îl muncesce roada
din lontru și-l mușcă. Așa dară, oare nu va fi nebun cineva, care va gîndi
că iaste în zadar această simțire dată. Iată, de aceasta mai nainte de
vre o cîteva mii de ani, bătrînul Osiod cum înțelepțește grăiaște peștilor
și paserilor celor zburătoare, le iaste slobod să mănînce una pre alta
50 căci nu iaste dreptate între dînsele./ Iară oamenilor le-au dat Dumne-
zeu dreptate. / ...

53

20

LUPUL ȘI LEUL

Lupul apucînd dintru o turmă o oae, au început a fugi cu ia mai
departe dela păstori și dela cîni, ca să o poată mînca în pace, iară în-
timpinîndu-l un leu, au răpit-o de la el; săracul, bietul lup stînd departe
54 de el au zis leului: / cu nedreptate răpesci al mieu! nu gîndi că-ți va
fi de vre un bine; însă leul rîzînd au zis lupului: așa e, că tu tocma cu
dreptate o ai căpătat, sau de la priiatenii tăi în dar ai dobîndit-o!
Drept aceaia, cum o-ai căpătat, așa s-au dus.

ÎNVĂȚĂTURĂ

Aceasta se cuvine celor ce dela alții răpesc cu nedreptul, cu sila, cu celușagul sau cu înșelăciunea, apoi pierd iară aceaia .../ ...

62

23

VULPEA ȘI CAPUL DE LEMN

Vulpea intrînd într-o boltă a unui cioplitoriu sau scobitoriu de lemn, unde, între cele lalte locuri, au aflat un cap de lemn foarte cu măestrie lucrat, la care foarte îndelung încoace și încolea întorcîndu-l, au căutat la dînsul, însă ne auzind de la dînsul nici o vorbă, l-au împins în laturi (la o parte) zicînd: o, minunate cap fără de crieri! /

ÎNVĂȚĂTURĂ

63 Aceste se aseamănă acelora, carii toate vredniciile sale le socotesc a fi cuprinse în podoaba cea din afară, aceasta vorbind nu se defaimă a fiesce căruia după a sa rînduială sau carácter, cuvioase vestminte și podoabe. Însă, carele întradins poartă haine sparte și imoase, acela se socotesce a fi om scump și vrednic de scîrbelnica neplăcere. Iară, a se griji numai pentru împodobirea cea dinafară și oare ce mare întru aceaia a ținea, cu musteţele rătunde sau cu barba sau cu sprîncenele negrite și grumazul sau comănacul cel lung și înalt și vesmintele cele cusute cu aur a se mîndri, și pentru înfrumsețarea sufletului și a minții și inimei și a năravurilor sale nici cît a nu băga de seamă, acolo, cu dreptul se cuvine, o, minunat cap fără de crieri./

64

24

VULPEA ȘI STRUGURUL

Vulpea văzînd întru o viță înaltă mulți struguri, s-au cercat și au ispitit, în tot chipul, cum ar putea ca să-i ajungă, însă, deacă au văzut că nu poate nici într-un chip să-i ajungă, atuncea s-au dus zicînd că sînt acrii și nu sînt buni de mîncare, că-mi strepezesc dinții de dînșii. — — — Cei ce nu pot ceva să capete, ei să se facă că nu vreau acel lucru a-l avea, ca să nu-i zică cineva știți! că n-ai putut căpăta./...

79

31

VULPEA ȘI ȚAPUL

Vulpea și țapul amîndoi sătoși fiind, s-au coborît într-o fîntînă ca să bea apă, și după ce au beut, țapul căutînd împrejur au zis cătră vulpe: ce vom face acuma, cum vom eși de aicea? Au de aceaia te grijești? nu te îngrijea nemica, ci numai ascultă-mă tu pre mine, apoi nu te teme nemica, rădică-te și stăi drept, proptindu-ți picioarele cele dinainte pre părete, pleacă capul cu coarnele înainte, au răspuns vulpea. Bietul țap, toate, cîte i-au zis vulpea, era bucuros a le face; atuncea vulpea suindu-se pre spatele țapului, după aceaia pre coarne, au sărit afară și jucînd pre lîngă fîntînă își bătea joc de țap și cu cît mai tare acesta striga și suduia, numindu-o vicleană și călcătoare de credință, cu atîta e mai vîrtos de dînsul rîdea, zicînd: î hă, țapule! să ai tu atîta minte în crieri cîți peri în barbă, tu nu ai fi întrat în fîntînă, pănă nu ai fi socotit cum vei eși./...

90 ÎNVĂȚĂTURĂ

Σκέπει τὸ τέλος. „Caută la cele de pre urmă[a]!“ acesta e
91 prea înțelept sfat. În doao / cuvinte, mare învățătură se cuprinde. Nu
începe nemica, nici lua înainte, până ce nu din destul ai judecat și ai
priceput bine cum va fi sfîrșitul. Sfîrșitul nu numai aceste vremelnice
timpuri de grab trecătoare și alergătoare a scurtei și vremelnicei vieți
le arată, ci și acei fără de sfîrșit și vecinice. Nu zice nemica de cele ce
poți să te rușinezi pre urmă, nu face nemica de cele ce poți pre
urmă să te căești. Ρίψας λόγον τίς ὐκ ἀναιρεῖται πάλιν. „Grăind
cuvînt pre carele nu-l întoarce iarăși înapoi.“ *Să fiu știut*,
zice, *nu m-aș fi măritat*, și cine s-ar nădăi de aceaia? Acestea, în toate
zilele se aud, iar puțini carii se pot înțelepți. Blăstămat să fie ceasul
întru carele ziseiu eu; să-mi fiu frînt grumazii cînd am pornit întru
acea cale, iată cum auzim pre mulți grăind! și pentru ce? pentru aceaia
căci singuri n-au fost vrednici a prejudeca, iar pre cei mai înțelepți
decît dînsul nici au vrut să-i întrebe, nici să-i asculte. Să ținem minte
cuvintele prea înțeleptului Isus Sírah: Adu-ți aminte de cele de pre
urmă ale tale, și în veci nu vei greși, aceste stihuri le țin minte din
pruncie, de oare unde, și sînt formoase, las să le punem aicea, că lucrăm
92 oare ce bine sau rău, de mare preț sau / foarte scumpe, toate lucrurile
noastre, bune sau viclene, tuturor vor fi arătate că nu dau./...

96

35

CÎNELE ȘI LUPUL

Un cîne dormind întro noapte de yeară înaintea curții, au venit un lup și au vrut să-l mînînce; iar el au început a-i grăi să nu-l cîrtească acuma, căci e foarte mîrșav, și îi spunea că va fi nuntă în casă, și el se va hrăni, de se va îngrășa, apoi atuncia să vini preste patru zile, că vei avea barem ce mînca; toate aceste lupul crezîndu-le, s-au dus; deci, venind la vremea cea zisă, nu e cînele afară; acesta îl chiema prin gard afară, aducîndu-i aminte de vorba ce au vorbit. Însă cînele îi răspundea zicînd: cînd mă vei afla mai mult afară, înaintea curții, tu să nu mai aștepți nuntă, ci caută-ți de gură. De năpaste și de primejdie să caute omul cum se va putea mîntui și scăpa. /...

104

39

MĂGARIUL ȘI STĂPÎNUL

Măgariul căuta cu ochi zavístnici că stăpînului său foarte-i plăcea un cățeluș micuț, și-l miluia; deci gîndea întru sine: eu atîta mă muncesc, apă și lemne purtînd pre spatele mele, apoi de abiia îm dau de

---

[a] Înseamnă: *privește la rezultat*, acel „*respice finem*“ din lat: „*Quidquid agis, prudenter agas et respice finem*“, adică :„Orice faci, să faci cu chibzuială și ia seama la rezultat“.

mîncare să nu pier de foame, iară spurcăciunea aceasta de cîne cu mulcomirea lui cît bine capătă; lasă, dară, lasă, că şi eu voi începe a mă mulcomi, să văd au nu mi-ar fi ceva mai bine. Drept aceaia, cum au văzut odată pre stăpînul său adormit la o umbră, s-au vîrît meréuţ, şi punîndu-şi capul pre umere, lîngă urechea stăpînului său, au început, cît au putut: Hia! Hia! îndată sări stăpînul şi strigă pre slugi, iar
105 acestea apucară, carii în lung, carii în lat, şi ţi-l / unsără bin pre cîntereţul nostru. Aşa dară, spre ce nu l-au lăsat firea sa, să nu să amestece întru aceaia./...

106

41

MĂGARIUL ŞI CALUL CEL OFIŢERESC

Măgariul văzînd pre un cal ofiţeresc cum îl hrănea, l-au fericit zicînd că în bun ceas s-au născut, iar pe sine cu totul ne norocos se socotea că, pre lîngă atîta povară şi muncă, nici pleavă din destul nu are să manînce. Însă venind vremea calului să pornească la oaste, au mers şi măgariul, unde au văzut pre cal căzînd jos, cu totul în sînge; atuncea au zis: hai! hai! pentru aceaia te hrăneşte tot domnesce; drept aceaia, eu m-am născut mai în bun ceas, nu tu.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Foarte cu înţelepciune şi cu dreptate grăeşte slăvitul Virghilie,
107 latinescul poétic (făcătoriu de stihuri), că lucrătorii de / pămînt s-ar chiema foarte norocoşi cînd ş-ar conoasce binele lor, iară mai vîrtos cînd vieţuesc supt înţeleaptă şi dreaptă stăpînire a legilor, unde nu se teme de strîmbătate, de nedreptate şi năpaste, dacă sînt înţelepţi şi iubitori de osteneală casnici cele trebuincioase a lor, căci la ei le iaste o bucată mai dulce şi mai sănătoasă de cît la cei bogaţi zece; patimile, grijile, mîndriile, zavistiile, răvnirile, iubirea de mărire deşarte, carea rumpe inima şi sufletul familiilor celor mari, lor sînt cu totul necunoscute lucruri. Lucrătoriul de pămînt, cu cît mai mulţi prunci are, cu atîta e mai bogat, cu un cuvînt, numai dacă e iubitoriu de osteneală, el e cu minte, de cinste şi iubitoriu de oameni, apoi el iaste om fericit pre pămînt. /...

120

48

CALUL ŞI COCÍŞUL

Cocişul fura ovăsul (zóbul) calului şi îl vindea, şi, în loc de a da calului ovăs, el îl ţesăla şi îl spăla cîte de doaă ori în zi. Tu blăstămate, urgie şi celắule! îi zise calul; în zădar umbli minţind pre lîngă mine, spălîndu-mă şi ţăsălîndu-mă, dacă tu nu-mi dai mie obicinuitul mértic de ovăs. Aceasta se cuvine celor ce nu-şi împlinesc datoriile sale, ci numai gîndesc cu minciuni se astupe ochii altora; omului celui de cinste și bun, îi iaste rușine a cere și al său. Iară cel fără obraz și gros la peale, și ceaia ce e datoriu, și poate, și trebue să dea, el îndepartă astăzi până astără, de mîne pănă poimîne, și așa mînă tot mai departe, părîndu-i-se că, cu atîta mai mult se domnește, cu cît să cere mai mult de la dînsul. Darul și cinstea cînd gîndesci să dai, dă atuncia, nu mai îndepărta, că de doao ori face bine, cel ce face curund. *Bis bene facit, qui cito facit./...*

134

58

BROAȘTELE, COPACIUL ȘI YDRA

Broaștele viețuind într-un rît cu ne încetată nepretenie și gîlceavă între sine, au început a-și pofti loruși căpetenie, carele le-ar putea pune la bună orînduială. Drept aceaia cu întîmplare au căzut în rît un copaciu mare, de carele s-au spăimîntat iale și au încetat de a se mai gîlcevi, până la vre o cîtăva vreme; nu după multe acele zile, văzînd iale că
135 copaciul nu se mai/mișcă, au început iarăși a se gîlcevi. Deci, li s-au trimis ýdra, carea le prindea și le mînca, apoi dintru acea vreme pînă astăzi stau în pace broaștele și în toată seara să sfătuesc, iară cînd să sfătuesc, toate vorbesc și nici una nu vrea să asculte; multe vorbesc, iară nimic nu isprăvesc, și pentru aceaia din sfatul lor nici un bine nu se nasce.

ÎNVĂȚĂTURĂ

Broascele ne pun noao aicea înainte pre noroadele acelea, care trăesc fără de învățătură și fără rînduiala legilor celor bune, viețuind întru turburări; copaciul închipuiasce căpeteniile cele leneșe, care zac nemișcate și nesimțitori și nu sînt vrednici să facă ceva bine. Ydra se aseamănă cu muncitoriul, carele smeresce pre oameni, însă el singur face rău. Așa dară, ne învață pe noi această basnă, că neamul omenesc nu poate fi norocos fără stăpînire, și întru slobozeniia cea pustie, nici iarăși supt stăpînitoriu leneș, care de supușii lui nici nu-i pasă, nici nu le are grija. Mai pre urmă, și supt muncitoriul, carele îi mîncă, nu
136 pot / viețui; le trebue pentru aceaia împărat, însă împărat luminat și iubitoriu de osteneală, părinte luminătoriu, prea înțelept dătătoriu de legi norodului său. Norocos iaste norodul acela, căruia milostivul Părintele cel ceresc îi trimite așa stăpînitoriu, iară atuncea e cu totul drept norocos și vrednic să-l aibă, cînd îl iubesce ca pre un părinte; cu drag îl ascultă și i să supune./...

143

62

DOI ȘOARECI

Un șoarece cetățean au pornit la un sat să cerceteze pre alt șoarece priiaten a lui; acesta cu bucurie l-au așteptat într-o cămară cu fîn, unde scoțînd îi puse înainte ce au avut mai bun, precum: alune, nuci,

poame uscate și o bucățea de brînză uscată ce ș-au fost el cruțat pentru
praznic, însă cetățeanul toate acestea întru nemic le socotea; se
îmbiè, va și nu va, că dinții lui cei domnești nu sînt învățați cu de
acele bucate. Gustă cîte ceva, dar nu poate să înghită. Hei, sărace
pretene! clătind cu capul, au început a zice săteanului șoarece, au
aceasta e hrana voastră prin sate? dară, vino, frate, cu mine la cetate,
de voești a ști ce e viiața. Acesta îndată fu gata și porniră amîndoi
și ajungînd de cătră seară, cetățeanul băgă pre oaspetul său într-o
pivniță a unui boiariu, unde viețuia el. Deci, bine acolo era carne uscată,
144 brînză și / de tot feliul de fripturi, lăsate pentru cină; se miră săteanul
șoarece și ochilor săi nu crede. Cînd iată, de odată nimerește stăpînul
casei de la vînat, se cutremură curtea de tropotul cailor și de lătratul
cîinilor; deci, spăimîntîndu-se oaspetul fugea prin unghiuri neștiind
locul, cît nu știia unde mai în grabă s-ar ascunde; după aceaia îl mai
mîngăè cela lalt zicîndu-i: nu te teme, că aceaia nu e nemica! apoi începură
a gusta cîte ceva, cînd iată, în pivniță, slujile și sujnicele, acum
după o friptură, acum după alt ceva întrară; bieții șoreci tot preste cap
dîndu-și în tot ceasul, care întro parte, care întralta fugea. După aceaia
bietul sătean începu a înjura și a ruga pre cetățeanul șoarece ca să-l
scoată afară din cetate grăindu-i: îți mulțemesc, frate, și rămîi sănătos
cu așa domnie nepacinică.

ÎNVĂȚĂTURĂ

*Beatus ille qui procul negotiis, ut prisca gens mortalium, paterna
rura bobus exercet suis:* „Ferice de acela care e departe de supărări, /
145 întru asemănarea neamului omenesc celui dintîi, care ară holdele tătîne-său
cu boii săi!“ Că, să fie zis alt cineva acestea, în lume, nu i s-ar
crede, așa pre cum cel înalt, dulcele cîntăreț Horație. Acel iubit al
împăratului Avgust, inima și sufletul mă ține întîiul ministru a lui
Avgust. El! carele, de ar fi putut, ar fi poftit totdeauna cu Avgust
să viețuiască și să împărățească și nu numai cé au grăit așa, ci și
pentru sine acest feliu de viiață au ales. Aicea trebue luat seama
că adese ori aceia carii nu sînt bogați, pre cei bogați îi osîndesc, precum
și cei urîți află celor mai frumoși de cît dînșii oare ce pricini și
stricăciuni găsesc, și pre chieltuiala lor de ei rîd și aceia carii nu sînt
în vreo deregătorie și vrednicie sau domnie, carii mari aplecăciuni
caută și află în ei nescari ne ajungeri, numai ca să-i poată, de vreo parte
sau de alta plecà și cătră sine mai aproape a-i aduce. Pentru aceaia bine
gîcește un italian: *non e bella, che ditesti una brutta*, zicînd: nu iaste
frumos, carele ar ură pre cel urît; fiește care pizmuiește cei mai formoase
de cît el. Deci, unul carele scrie și poftește să îndrepteze năravurile
oamenilor, cu totul trebuie să fie curat de această prihană, carele/
146 se naște din zavistie. Pentru aceaia trebue bine să se știe că bogățiia,
stăpînirea și domniia sînt prea frumoasă lucruri, întru acel cu minte
și îmbunătățit bărbat care le întrebuințează pre cum spre al său, așa
și spre al Patrii sale folos. Iară, întru acela să strică și să osîndesc,
carele are numai ca să muncească mai mult, iară, despre altă parte,

Horaţie al nostru pre acei săteni îi laudă, care sînt cu minte şi iubitori
de osteneală, cărora le sînt curate căsuțele întru carele viețuesc, și
vasele dintru carele se hrănesc. Iară, a trăi întrun loc cu vacile, cu
porcii, cu găinile, cu rețele, aceasta e dobitocește, iară nu omenește.
În toată starea de oameni iaste de trebuințe a cunoaște și a despărți
pre cel înțelept de cel ne înțelept; pre săteanul cel vrednic și de ome-
nie de către cel leneş şi sănătos, zdravăn şi fără de nici o lipsă cerşi-
toriu, iară carele această deschilinire nu e vrednic a face, acela amestecă
răul cu binele. Şi întoarce rîndul cel firesc, dintru carele nemica nu
se poate naşte ceva bun. Deci, această rînduială a lucrurilor fieşte căruia
îi e de lipsă, iară, mai vîrtos aceluia carele pentru mulți scrie. Amar
147 aceluia căruia îi zic: doftore! vindecă-te pre tine însuți / şi: învăță-
toriule! învață-te pre tine însuți mai întîiu. Căci orb pre orb cînd
poartă, oare ce va fi! Lesne poate gici fieşte carele. Însă, trăbue unde
şi unde şi celui învățat să i se erte. Căci numai singur Domnul Dumnezeu
iaste fără de greșale; aşa, toți zic și aşa drept şi iaste. / ...

154

66

PEÚNUL ŞI CÉUCA

Adunîndu-se paserile să-şi aleagă loruşi căpetenie, peúnul au început a-şi lăți penele sale, socotind că, pentru frumusețea penelor sale, îl vor alege împărat sau căpetenie. Ceuca i-au zis: în zădar te muncesci tu aciia umflîndu-te şi lățindu-ți penele, că ce ne vor folosi penele tale cînd vom sta a ne oşti sau a ne bate cu vulturii; noao trebue pre cel mai înțelept, pre cel mai slobod şi mai tare să-l alegem de căpetenie, însă aşa feliu e vulturul; deci, aşa au şi făcut - - - Această fabulă ne învață pre noi ce căpetenie trebue a ne alege pentru a ne stăpîni. /...

163

71

FURNICA

Spun că în vremea cea de demult furnica fu om lucrătoriu de pă-
mînt. Carea ne îndestulindu-se cu osteneala sa, se lăcomea spre ale
altora, şi, de unde ce putea, tot fura; deci, blăstămîndu-o tot norodul,
s-au făcut furnică. Însă în deşert, că au schimbat numai chipul, iar
năravul cel rău nu l-au lăsat nici pănă în zioa de astăzi, căci ia tot fură
164 grîul altora și îl duce. Şi aceasta fabulă ne învață şi/ne sfătuiaşte pre
noi, ca să ne păzim încă din tinerețe de obiceiurile cele rele.../...

174

77

BROASCA ŞI BOUL

O broască din tro baltă au văzut pre un bou, pre lîngă țărmuri
175 păscîndu-se, apoi/au început a se lăuda către celelalte broaşte zicînd:

eu, numai de voiu vrea, pot fi cît boul acela, de acolo; taci, nu fi nebună, îi ziseră cele lalte broaşte; unde poate fi broasca cît boul? Ce, voi nu credeţi? Aşteptaţi puţintel şi veţi vedea. Apoi începu a se înfla, cît au putut; deci, au întrebat: sînt acuma aşa de mare? Eşti, eşti nebună, au zis broaştele; tu nu eşti oarbă, caută la tine, apoi caută la bou! Apoi iară s-au înflat încă şi mai mult, pănă au crepat şi i-au eşit maţele.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Fiind muritoriu, nu gîndi mai presus de om, cunoaşte-te pre tine! păzeşte măsura în mîncare, în beutură şi în haine! Nu rîvni celor mai mari de cît tine; şi nu pizmui celor bogaţi, nici te asemăna lor. Că, cîte familii ar putea trăi cu oamenii, iară iale se prăpădesc pentru că umblă să se asemene cu cei mai puternici de cît sine. Muiarea cea cinstită şi înţăleaptă nu-şi caută preţul său în hainele cele de mult preţ, iară cea nebună şi ne înţeleaptă, cu hainele se mîndreşte, şi cufurita
176 caută în laturi/se vadă, oare vede-o cineva. Necunoscînd preţul înţelepciunii şi nebunului neam al inimii, că deacă nu strălucesc şi nu sună pre ia hainele, i se pare că s-au prăpădit. Dară, de ar fi toate muerile aşa, vai de acela, care ar scrie aceasta, că s-ar sporîi el împreună cu cartea sa./...

183

81

SATÎRUL ŞI OMUL

Satirul e om sălbatec sau măemucă de cele mari, asemenea omului Acesta s-au prietenit cu un om; şi pornind se călătorească în soţie,
184 aceasta s-au întîmplat iarna, pentru aceaia îi era frig omului / la mîni, şi apropiindu-le către gură, sufla întrînsele, ca să le încălzească. Iară satîrul l-au întrebat ce face el; acesta au răspuns că să încălzeşte la mîni; apoi, după aceia au venit la un făgădău, unde li s-au dat mîncare caldă; atuncia omul, pentru ca să nu se ardă, iară au început a sufla să răcească mîncarea. Satirul mirîndu-să îl întrăba pentru ce acuma sufli? El îi spune: să răcesc mîncarea, că e prea ferbinte. Ei! dacă e aceasta aşa, tu rămîni cu Dumnezeu! că cu aşa priiateni mie nu-m place, din a cărora gură iasă şi cald şi rece.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Bărbatul limbut, ne îndireptat întru toate căile sale, zic oamenii că nu-l poţi prinde nici de cap nici de coadă; să întoarce ca moara în vînt, să schimbă ca luna, în tot ciasul altă minte are în cap, în toate zile altă socoteală, şi cu mai bună inimă pentru nestatorniciia sa nu e vrednic nimărui a face nici un bine, încă nici neamurilor lui; nici vecinii,
185 nici priiatenii cei mai / buni nu cîtează a se nădăjdui spre dînsul. Şi pentru dînsul poate slobod să se zică că vorbeşte în vînt. Că, tot binele ce-l face, de ar fi statornic, ar fi vrednic om; sfătuiaşte-te încetişor

şi săvîrşeşte aceia ce e pentru bine; cu graba bate ferul, până e ferbinte; întru toate a ţinea rînduiala, e lucru de folos şi de laudă, nemica să nu faci fără vreme; iară vremea cea fără de treabă la fie ce lucru să nu o laşi./...

189

84

EPURII ŞI BROAŞTELE

Intră epurii noştri ceşti obicinuiţi, veni de oare unde un epure pustnic, apoi au început a le propovedui descriindu-le lor viiaţa cea epurească, cum că e cea mai ticăloase şi mai rea supt ceriu zicînd: ce sîntem noi pre lume, amărîţii epuri? Nu e destul că ne vînează oamenii şi că ne gonesc cînii şi ne prăpădesc vulturii, ci încă, ce e mai mult, şi un amărît de şoarece, de va trece, şi o frunză, de va suna, frică şi cutremur cade spre noi; de ce ni bună noao atare viiaţă, cînd sîntem osîndiţi ca mai nainte de moarte, în tot ceasul şi în toată clipeala de ochiu, să murim? Vedeţi iazerul acela? iară ei au strigat toţi zicînd: vedem! Veniţi dară, şi noi să facem o dată în viiaţă ce trebue; toţi voi înainte, şi eu după voi, să sărim acolo şi să ne înecăm, doară se va afla cineva şi ne va zice: aferim, epurilor! Abiia sfîrşi el / aceste cuvinte
190 a le zice şi toţi, cu o gură, de odată au strigat: haidaţi! iurşi! Şi au şi alergat la tău, ca să se arunce în apă, iară broaştele fiind afară pre ţermuri şi auzind sunetul, s-au spăriiat şi au început dîndu-şi preste cap a sări în iazer. Aceasta văzînd un epure bătrîn carele înaintea celora lalţi mergea, se întoarse înapoi şi strigă: staţi! şi începu a zice: dară unde e mincinosul acela care, puţin de nu făcu una cu noi? Ne spuse că numai noi sîntem fricoşi şi pentru aceaia nu sîntem vrednici de viaţă; iată acuma văzurăţi cu toţii că sînt şi alte făpturi cu mult mai fricoase de cît noi, că atîta mulţime se înecă de frica noastră; şi după aceaia începură a căuta pre propoveduitoriul, dară nu-l aflară. Şi de atunci epurii noştri vieţuesc, precum au vieţuit şi bătrînii lor, nici mai ascultă careva alte minciuni.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Toate cîte au făcut Dumnezeu, cu înţelepciune le-au făcut şi le-au
191 rînduit, toate / au scópusul şi sfîrşitul lor, pentru care adecă sînt aşa şi nu almintrea zidite. Epurele, până nu îl prinde cineva, el trăieşte bine, paşte seara prin desime sau prin niao (zăpadă) şi iubindu-se cu epuroaica, se ìmulţesc; de-l prinde cineva, atunci i-au sosit sfîrşitul; pentru aceaia e *epure*, şi tocma pentru aceaia e şi zidit. Aşa şi alte vieţuitoare, precum peştii în apă: unii cu alţii se hrănesc. Oamenii, dară, ca nişte făpturi cuvîntătoare şi înţelepte, sînt spornici legilor celor drepte şi dreptăţilor celor înţelepte; iară unde nu sînt acelea, şi ei vieţuesc ca fiiarăle care cele mai tari pre cele slabe le muncesc şi le belesc![a] Însă despre aceasta am grăit noi, în mai multe locuri; ci să vedem

---

[a] Aici Obradovici are în vedere absenţa oricărei autorităţi legale care să împiedice abuzurile, samavolnicia celor mai tari asupra celor mai slabi, aşa-zisa anarhie. În continuare

şi alta, ce ne mai învaţă această fabulă; acum au început noroadele
ca din somn a se deştepta şi întru sine se vorbesc cum s-au întîmplat
aceasta carea de vreo cîteva sute de ani tocma aceia carii mai vîrtos
de cît asupra lupilor striga împotriva bogăţiei şi de dînsa cu înfricoşate
jurămînturi, înaintea lui Dumnezeu şi a toată lumea s-au lăpădat
şi sărăciia ca pre o faptă bună au propoveduit-o, şi prin aceasta nici
de Dumnezeu temîndu-se, nici de oameni ruşinîndu-se, nemica altă
192 n-au căutat, ci numai / cum ar putea mai uşor şi mai lesne, cu mai
puţintea sau cu nici cîtă osteneală, ale altor străine averi, întru numele
lui Dumnezeu, trage la sine, cerşind, scriind, luînd şi îmbogăţindu-se.
De casele sale s-au lăpădat, iară despre altă parte, lumea au globit
şi au strîns şi loruşi curţi, ca nişte cetăţi şi castele şi-au zidit şi de vecinica
înfrînare, adecă de post cu jurămînt, pre sine s-au legat, apoi,
mai bine s-au hrănit şi s-au adăpat de cît în casele părinţilor lor, şi
asupra aceştii lumi a lui Dumnezeu au strigat, iară întrînsa ca şi ceialalţi
oameni, bucuroşi au trăit şi au vieţuit! toate dulceţile cele trupeşti
le-au hulit şi foarte bucuroşi şi veseli cu ce au putut, ca şi ceia lalţi
oameni, trupurile sale le-au încălzit, odihnit şi îndulcit; spun că pentru
dragostea lui Dumnezeu, de lucrurile sale s-au lăpădat, apoi iarăşi
tocma pentru aceaia şi pentru dragostea lui Dumnezeu, ale altora
au cerşit şi au luat?[b] Deci, împrotiva acestora, se miră oamenii acum
şi nu vor mai mult să-i amăgească, ca fie cine să-i ţină nebuni, să-i
poarte de nas, şi se-i mai înşale. Acuma fieşte carele cunoaşte şi vede
că oricare va striga asupra aceştii prea formoasă lume a lui Dumnezeu
193 şi asupra aceştii vieţi a noastre, / măcar de ar fi scurtă, şi darurile lui
Dumnezeu huleşte, şi fără nici o rînduială se face, unul ca acela sau
iaste nebun de fantaziruiaşte, sau e viclean şi gîndeşte să amăgească
pre alţii. Aceste rele întrebuinţări nu au fost numai întrun norod, ci
în toate noroadele, apoi cei ce sînt mai cuminte şi mai norocoşi între
dînşii, se îndreptează lăpădîndu-le. Iară cei proşti rămîn întrînsele şi
aşteaptă să fie întru toate, mai pre urmă. Toate cîte au făcut Dumnezeu
sînt bune şi de mare treabă, ci numai să le ştie întrebuinţa omul cum
se cade, cu înţelepciune şi cu rînduială, la vremea lor, căci întrebuinţarea
cea rea şi fără vreme e rea. Pentru aceaia, de şi strigă S. Scriptură
undeva asupra bogăţiei, asupra dulceţilor şi altele, aceaia trebue
să se înţeleagă, că strigă spre întrebuinţarea cea rea, fără de vreme
şi fără de măsura lucrurilor. Aşa dară spre nemica nu trebue a huli!
fără numai spre ceaia ce e rău de sine şi se face rău! iată oglindă! otrava
e foarte rea de sine, iară vinul e bun, ci poate fi el rău, cînd îl bea cineva
prestă măsură. /

Obradovici spune că omul, ca singura fiinţă dotată cu raţiune, are dreptul la legi drepte şi dreptăţi înţelepte, dar nu îndrăzneşte să atace frontal autoritatea despotică laică, ci abate atacul asupra clerului feudal asociat la jefuirea maselor.

[b] Cum s-a putut înţelege şi din nota precedentă, diatriba voltairiană împotriva ecleziaştilor, în monarhii absolute, este, în primul rînd, o diversiune prin care se vizează conducerea politică, pentru că se atacă în ansamblu sistemul feudal.

OBSERVAȚIE

194 Ei se întăresc și pre cum pre sine, așa și pre alții amăresc, tîlcuind
strîmb și fără de înțeles cuvintele mîntuitorului Hs., unde zice că trăbue
să se lapede omul de sine și să lase pre tatăl său și pre mama sa, muiară
și prunci, casa și averea sa. Și nu vor să se deșteapte odată că Hs. au
zis și au adaos că pentru mine și pentru Evanghelie, iară acum
cînd neamurile și părinții mei cred în Hs. și în Evanghelie, pentru ce
să mă lapăd de dînșii? că aceaia s-au grăit pentru vremile cele de atuncea
ale goanelor, cînd tatăl da pre fiiul său, și frate pre frate la moarte
195 pentru Hs., însă acum, / mulțămită lui Dumnezeu, nu mai sînt de acelea;
așa dară, nu iaste acesta rîndul lui Hs., ci al oamenilor celor nedrepți
și vicleni, carei poftesc lucrurile altora și le și iau; mulți din cei ne învățați
sau ne înluminați[a] cu inima stricată călugări, în Turția; ar mai
voi să stăpînească turcii tot pămîntul, de cît ei să nu fie; deci, oare
iaste aceasta dragoste cătră Dumnezeu și cătră patrie? înse lor ce le
pasă, cînd ei s-au lepădat de părinți și de moștenire de patrie. Pentru
aceaia, o, iubite și cinstite norod! toate cîte să chiamă că sînt averile
mănăstirilor, acestea sînt ale norodului averi, să le întrebuințați spre
Școalele norodului, spre învățături, pentru învățătura / dascalilor și
196 a preoților carii vor fi de acuma înainte; și apoi, atuncea va fi, cu direptul,
spre folosul moștenirei patriei, a neamului; fericit va fi numele acelora
patrioți înțelepți carii spre aceaia vor îndemna; și acest lucru de folos
a toată obștea îl vor pricinui și îl vor împlini. Binele care poate fi în
zilele voastre, pentru ce să așteptați să fie pre urma voastră? cei învățați
și înțelepți și voitori de bine și arhiereii, preoții cei lumești sînt
datori a învăța și a sfătui pre norod spre aceastea. Λάμβανε βουλὴν
καὶ παρ οἰκετυ εὐφρονεωντος. Luați sfat și de la sluga cea înțeleaptă:
ὑμίν γὰρ φίλα φρονέων ταυτ' ἀγορεύω. Că voaă poftindu-vă tot
binele, acestea vă grăesc eu .../...

201

90

OMUL CEL MULT VORBITORIU

Acesta au venit din călătorie depărtată iarăși în țara sa, apoi
202 numai poate spune / pre unde n-au fost el și ce n-au văzut, și încă,
nu numai acelea, ci încă începe a se lăuda de multe cele ce au făcut,
în ostrovul Rodos, din Arhipelág: acel ostrov, hei fraților! în zădar vă
osteniți, sînteți boi, deacă nu ați văzut ostrovul Rodos; nici știți ceva,
nici ați auzit ceva! Eu am venit în vremea tîrgului celui mare, unde
să întreceau feciorii săraci, iar cînd le săriiu eu înaintea lor! rămaseră
toți întru uimire, ci nu se putu afla care ar fi îndrăznit a se întrece cu
mine în sărite, și de nu credeți voi, dúceți-vă la ostrovul Rodos de
întrebați! atuncea unul dintră ascultători zise: o, că departe ne mîni;

---

[a] Remarcă, pe tot parcursul acestei antologii, frecvența familiei de cuvinte: *a lumina*, care a impus selectarea cuvîntului *luminism*, pentru definirea curentului de idei.

ce să ne ostenim noi atîta şi să ne cheltuim cînd aceasta poate fi cu mai puţină cheltuială: sai şi aicea să te vedem, apoi, iată ostrovul Rodos[a].../..

ÎNVĂŢĂTURĂ

Nemica nu e mai urît de cît cînd cineva preumblîndu-se prin lume,
la prea cuvioşii noştri fără de lucru sau şi cu lucru măcar cumu-i place,
205 apoi cînd se întoarnă / înapoi, asupreşte pre oamenii, spuind şi cele ce
sînt şi cele ce nu sînt; fratele cel mult vorbitoriu şi mult lăudătoriu,
de va merge numai din Bănat pănă la Peşta, întorcîndu-se înapoi, vai,
de acela căruia îi povesteşte, că anevoe iaste a scăpa de dînsul; cu
adevărat e, fără de nici o laudă eu mai voesc a asculta decît a grăi,
însă tot aş mai voi în mănăstire a răsturna pietrile cu pischiia, cum
făceam cînd am scăpat din Opova, de cît să-m vină vre unul asupră
de aceia. La prînz nemica nu-mi pasă, că nemica nu-mi iaste mai protáv
de cît în vremea prînzului şi rumegării a vorbi; de s-ar afla cineva
a vorbi, să vorbească pentru mine; mare plăcere îmi face, şi fără de
acestea pre rînd a vorbi ca şi cînd ar fi luat în arîndă vorba, trebue
pre lîngă acestea toate să ştii că în vremea de acuma oamenii mai mult
caută la lucru de cît la cuvintele cele multe, şi care iaste bucuros să se
tămăduiască de cele preste măsură multe cuvinte lăudăroase, acestea
să-i fie tot deauna în minte./

206

OBSERVAŢIE

În tot oraşul, doară nu ar fi rău şi în tot satul, să se facă această
rînduială, adecă: să se facă un spital pentru săraci, pentru bătrîni
şi pentru neputincioşi; cu dreptul iaste ca tot locul să-şi hrănească
pre săracii săi cei slabi, şi încă să se rînduiască o cutie de obşte, întru
care să pună fieşte carele, cînd vine la beserică, după puterea şi buna
voinţă a lui, cît va vrea, de pomana lui, pentru săraci; însă aceasta
ştiu, că n-ar fi destul, ci încă, să se facă socoată şi pentru vorbitori,
carei vorbesc în beserică, cîte un florin: cînd se string la vre un ospăţ,
207 carii vor vorbi în vremea prînzului, la masă / cînd ceia lalţi mîncă,
fie ertat, nemica să nu dea. Iar, afară de mîncare, care va vrea să vorbească mai mult de cît alţii, acela să plătească în cutiia săracilor, la
lună, cîte 1 fl. 30 cr., iar care una sfîrşeşte şi alta începe, să pună 2 fl.;
acela care zice: mai ascultaţi aceasta, apoi cînd sfîrşaşte aceasta, începe
iar alte şi trece la al treilea, şi aşa mai departe, acela pentru toată
trecerea de la una la alta, se pună în cutie cîte 30 cr.; apoi, cînd se
întoarce iar la vorba cea dintîiu şi nu poate să o gătească, ci ne munceşte
pre noi, aşteptînd zice: ajutaţi-m a spune, că nu-mi aduc aminte, dară
208 îmi umblă prin limbă./ Pentru aceaia să pună în cutie 2 fl. şi 30 cr.,
căci aceaia iaste muncă, a aştepta; muerile noastre, pentru novelele
ce le spun în beserică, unele către altele, să pună în cutie numai cîte
o groşiţă, ar fi destui bani în cutie.../...

---

[a] În latineşte *Hic Rhodos, hic salta* „Aici eşti în Rodos, dansează aici".

397
138

ÁSINUL (MĂGARIUL) ȘI ESOP

Asinul au văzut pre Esop umblînd pre cîmp și luînd seama ce lucrează dobitoacele, și dintru aceaia întocmea fabule, dîndu-le oamenilor spre învățătură; și apropiindu-se către dînsul, îi zise: auzi, Esope! tu adese ori, în fabulele tale, mă pomenești pre mine, scrie-mă că am zis și am făcut și eu ceva cu înțelepție! Spre aceasta Esop rîzînd i-au răspuns: atuncea aș fi eu măgariu, iară nu tu.

ÎNVĂȚĂTURĂ

Care poftește pre sine ori în ce lucru, lăudat, mai ales, și deschilinit
să se arete, cu drept e pentru aceaia se aibă grijă și să se ostenească;
mîndriia vine înaintea căderii, urît iaste a se arăta cineva ceaia ce nu e.
Ἐι τὶς οὐ δεδάηκε τέχνην, σκάπτοιτο θικέλλη. Cine nu au învă-
398 țat nici o măestrie, el se sepe/cu budácul, sfătuiaște *Foțiliad*,[a] că și
întru acest mod poate fi omul de omenie; lucru mai de lipsă iaste omenia
și fapta bună, pentru aceaia Dumnezeu de comun au făcut de la
împărat pănă la setean, ce e netrecut de lipsă și fără ce nu poate fi,
aceaia e dată și furnicii. Fieşte care are atîta minte și înțelepciune,
ca se poate fi, numai de va vrea, bun și de omenie. Un craiu franțozesc
trecînd pre lîngă o bucătărie (cohnă), au văzut un feciorandru, carele
întorcea frigarea și cînta la foc; îl întrebă craiul: pentru ce-i așa de
vesel. *Iară tinărul răspunse: cum nu aș fi vesel, că mi bine ca și craiului*;
cum ziseș? întrebă craiul; iară tinărul zise: iată așa: craiul nostru
are ce-i trebue lui, iară eu încă am ce-mi trebuie mie; răspunsul acesta
plăcînd craiului au luat pre acest tinăr între slujitorii lui cei mai de
aproape, care cu vreme au fost mare om. Nimenea din cuvintele acestea
să nu încheae că fieşte carele trebue se rămîe așa cum iaste, nici de
cum, aceasta e pentru asin, iară nu pentru om. Se cuvine bine se știm
că e mare deschilinire numai de sine însuși a fi bun, a veni în cărări,
și a se face mai bun. Scriu de Iulie Chesariul că au fost pleșúg, însă
399 el au slugărit atîtea aducătoare de biruință cununi, cît au / avut prea
slăvit pleșugia sa cu ce acoperi. Cine nu e învățat și se grijește cu bunătatea
sa a deplini lipsa învățăturii, el gîndește cu mintea și lucrează
ca și zisul Chesariul, iară carele nu-i din destul învățat și voiaște să se
arete că iaste, și numai pentru aceaia la toate acelea ce nu e vrednic
el să le înțeleagă, în contră vorbește, și: nu-i așa, strigă! întreabă-l
pentru ce? El sau nu știe se spună, sau, de va și spune ceva, aceaia
iaste mai rău decît neștiința; împrotiva unuia ca acesta, aicia se vorbește.
Nănașul Mathei Obrici spune, și cu inimă curată cunoaște că
nu-i ager la minte, nici e vrednic de osebite lucruri mari, nemica mai
puțin, mai iubitoriu de ostăneală, mai lucrătoriu de pămînt și mai de
omenie om decît el, în tot satul, nu iaste. Și el, dară, întru ale sale mar-

---

[a] Corect: *Foțilid*, adică *Focilides* (gr.).

gini păşeşte ca Iulius Chesariul. Să căutăm acuma la vînturosul şi fantastul. În zile proaste, cînd nu-i îmbrăcat formos mai vorbeşte cu oamenii cît şi cît, iară cum e vre un praznic şi se îmbracă în haine cu aur cusute (şi acele din munca altora), atuncea tot saperlotháin din buze îi zboară; tu îi grăeşti, iară el flueră, caută la pruslucu lui şi spune că-i vor veni altă modă de haine de la Vienna (Beciu), scurte,
400 alte pre el, altă / minte în cap şi, de se aflǎ şi vre o persoană duhovnicească aşa, iată-ţi oglinda şi ecsemplul altora. Muiarea de cinste şi înţeleaptă, de va fi şi în haine proaste îmbrăcată, e vrednică de cinste, iară cea deşartă, ţifrăşită, zădarnică şi fără de lucru, carea cu şuşeirea hainelor de mătase, i se întorc şi crierii, sloboade graiurile împinse ca balmoşu, unde nu se vorbeşte rău de alţii, acolo nu rămîne ia. Una ca aceasta să se ascundă şi să nu iase afară din casă. Că ia iaste pentru sarai turcesc, iară nu pentru oameni slobozi, unde se caută mintea şi înţelepciunea. Acestor asemenea greşale se pun subt semn de mirariu, pentru care cine ar voi bine de el se vorbească, ar trebui el însuşi se fie măgariu. Căutînd la timpurile, care după noi vor urma, aduc aminte de aceasta. Că, precum au fost şi mai nainte schimbări pre lume aşa vor fi şi în urmă, numai puterea lui Dumnezeu e vecinică. Iară stăpînirile omeneşti se vor schimba, ca şi mai nainte, şi schimbarea stăpînirii se va aduce în învăţături şi obiciaiuri noao. Întru aşa ţircumstanţii dorite, îndată la început sînt datori căpeteniile norodului toată grija spre aceaia se o pună, coconilor celor hotărîţi, cît spre slujba
401 cetăţănească, atîta şi spre cea bisericească/ folositoare cărţi, formoasă învăţătură, făcătoare de bine educaţie să se dea, căci deaca se îndreaptă lucrul dintru început bine, tot mai bine merg înainte./...

405

140

HERCULES

Acest slăvit uriaş (voinic sau herói), după ce au săvîrşit toate ostenelele şi nevoinţele sale, curăţind pămîntul de hiarăle cele rele
406 şi aducătoare de pagubă,/ şi slobozind pre oameni de varvári şi muncitori, abiia s-au învrednicit a se înălţa pre Olimpul cel înalt şi a întra în lăcaşurile cele luminoase a împăratului Iupiter şi a şedea după masa, unde se bea nectarul ţiparului şi amvrosia malváziei, iară cînd au întrat aciia, la toată rudenia şi seminţia împăratului, fiilor şi fecioarelor, la toţi; după cuviinţă, pre rînd făcîndu-şi complimentul cu senătate, iară, mai vîrtos şi după covîrşire, împărătesei Iuno, maicei sale, au arătat a sa înaltă cinstire şi vecinică mulţemită. Cum e aceaia? mirîndu-se, l-au întrebat fiica lui Iupiter, Minerva cea prea înţeleaptă. La aceaia, carea mai mult te-au urît şi cumplite goane asupra ta au rădicat, acuma atîta mulţemită arăţi? Ei însuşi, răspunse Hercules, căci, de nu ar fi fost goanele ei, nici pre jumătate de mărire şi glorie ca aceasta nu mi-aşi fi agonisit sau rămunărat. /...

423

143

OAIA ŞI IUPITER

Oaia a venit la împăratul Iupiter, şi au început a se plînge că i se fac multe nevoi şi năpăşti pre pămînt, rugîndu-l să facă ca, de e cu putinţă, de acum înainte să încete aceste. Oişoara mea, i-au zis Iupiter, aceasta altmintrea nu poate înceta, fără numai să-ţi dau vreo mijlocire, cu carea vei depărta de la tine pre făcătorii de rău ai tăi. Spre exemplu:/
424 să-ţi dau gură şi ochi veninaţi, şi cum vei răsufla sau vei căuta asupra cuiva, îndată să-l otrăveşti, duh! suflare! nu vorbi aceaia, Iupiterule! gură şi ochi veninaţi, cine ar voi aceaia să aibă, poate că vrei să fiu mai rea de cît şarpele? — Dacă nu-ţi place aceasta, să-ţi dau dinţi ascuţiţi şi unghii groaznice ca la lei. Şi aceaia e rău, nu voiu, dă-mi altceva. —— Voeşti dară mărimea taurului şi înfricoşate coarne, să se teamă toţi de tine? —— Nici aceaia nu voiu, ca să se înfricoşeze cineva de mine. —— Mai una încă rămîne, apoi dacă nici aceasta nu vei voi, vei trăbui să pătimeşti ca şi pănă acuma; agerimea şi vicleniia vulpei. —— Nu voiu nici aceaia, zise oaia, că nici aceaia nu-mi place, mai voesc să pătimesc, dacă nu mă pot, ne fiind din fire rea, să mă mîntuesc. Atuncea împăratul Iupiter au blagoslovit pre oae, şi au poruncit ca, de ci înainte, să aibă oile păstoriu care să se poată cu iale hrăni şi îmbrăca, însă să le păzească şi să poarte grije de dînsele./

425

ÎNVĂŢĂTURĂ

Nemica nu e mai sfînt şi mai curat de cît oaia, zic ardelenii noştri, şi căcărezele ei le stoarce[a] omul din lapte, apoi mănîncă laptele, ne fiindu-i nici cît scîrbă sau greaţă. Numai bunătatea oamenilor celor buni destul ar fi ca să arete nemurirea sufletului şi remuneraţia sau plata care va să fie. Se află mulţi oameni pre lume cu suflet şi inmă bună şi cu nărav bun, şi adese ori pentru bonitatea sa pătimesc. Deci, prea înţeleptul ziditoriu, a căruia înţelepciune întru toate făpturile de prisosit se arată, fără de nici o îndoială la unii ca aceia, dreaptă mărirei şi bonităţii sale cuviincioasă remuneraţie va da; *bucuraţi-vă,* zice către noi Învăţătoriul cel ceresc, *şi vă veseliţi, că plata voastră multă iaste în ceriuri.* Altă luare de samă, carea se aseamănă acestei următoare învăţături (despre carea mai adeseori am făcut pomenire, şi acum iarăşi voi să fac pomenire), aceasta iaste: cît sînt de detoare noroadele, care se află şi vieţuiesc supt împărăţii bine rînduite, a fi mulţemitoare purtării de grije ceii cereşti, unde cel puternic şi nedrept se chinuiaşte şi se sfarmă în inima sa cea rea,
426 şi/ nu poate nici cutează pre cei mai slabi să-i năpăstuiască. Tot cel ce nu au umblat prin locuri varvariceşti, unde îndreptarea stăpînirii e rea, şi nu au văzut cumplitele năcazuri, care neamul omenesc, din lipsa bunelor orînduieli şi legi, sufere şi rabdă, nice odată nu poate luişi închipui, ce norocire e pre pămînt, ca se poată zice omul luişi: eu sînt de omenie

---

[a] Nu le „stoarce", ci le *strecoară* (< lat. *stercorare*).

și dirept, nu mă tem de nimene. Neprimejduirea și pacea sînt cele mai căpetenie și mai mari bonități în comunitate; iară în cele lalte, cum își va așterne cineva, așa va zăcea, cum va sămăna, așa va și săcera, și cum va săra, așa va mînca. Însă, iată nevoe! Unde omul bine samănă, și Dumnezeu dă de rodește bine; și după ce săceră și treeră sau îmblătește, mainainte până a nu turna în jitnițele și în coșurile sale, vine altul și-l duce, și el rămîne cu muiarea și cu pruncii, de flămînzește. Care nu poftește să se dezrădăcineze dintră oameni muncile, nedreptatea și tot răul, acela nici știe de Dumnezeu, nici cîndva gîndește pentru el; și, dacă și pomenește cu gura, face ca papagaiul. Omul e pre pămînt pentru norocirea sa, și acolo, unde e datoriia feește căruia hotărîtă și cunoscută,
427 și unde fiește carele, cu credință și cu/ bucurie, o împlinește, iar unde nu
e aceasta, acolo e mai nenorocos de cît hiarăle, care întră munți lăcuesc. Firește, fiește carele caută a sa bună norocire și calea pre carea la aceasta putem veni, unde cei răi, supt frîu înfricoșat și supt cumplit sbiciu, iară cei buni cu înțelepte sfătuiri și de curată învățătură se poartă și se îndreaptă./...

430

145

LEUL ȘI MĂGARIUL

Leul plecînd la vînat, au luat cu sine și un măgărel; pentru ce?
431 fiește care poate/ lesne ști; alt măgariu vecin și mainainte bun priiaten
a măgariului de care e vorba, văzîndu-l cu leul, îi dede bună dimineața și-l întrebă ceva. Cu cine gîndești tu că vorbești? că eu sînt măgari preste toți măgarii! strigă măgariul leului învolbind ochii asupra celuia și rădicînd capul, mișcînd din urechi; acum ce voești, îndată vei conoaște tu cine sînt eu, de nu ești orb! tu vezi cu cine mă spațiruesc eu! Măgariul săracu se spăimînta, apoi fuga în sat, socotind în sine: văd acuma că vecinul mieu și acea puținea minte măgărească ce au avut, au pierdut-o.

ÎNVĂȚĂTURĂ

Cunoscut iaste că englezii decît toate noroadele cele lalte pre pămînt ale Evropei mai slobod gîndesc și sînt cei mai învățați și mai înțălepți, însă spre mare mărire și buna norocire a neamului omenesc. Această fabulă au dat povață englezului să scrie doao opuri (lucruri), din care unul se chiiamă *Măgariul filosof*, iar altu *Măgariu domnit*. Acest engles
432 așa începe înainte cuvîntarea/ lucrului său: înaltă și multă cinstire la
tot înțăleptul, și filosofului celui adevărat și vrednicului domn! La toată Evropa e conoscut că oamenii cei învațați nicăiri nu sînt în mai mare cinste, nici în mai bună stare de cît la noi: *a lord* (adecă *domnul*) atîta însămnează la noi, cît la alte nații *prinții*. Pentru acest lucru se defăima aceia carii singuri pre sine se nomea filosofi și domni, carii cu năravul lor cel rău, netrebuitele și necuviincioasele a lor fapte, pe bună voia sa, chiemarea sa o necinstesc și proștitiruesc. Apoi, după aceaia, pre larg și înadins describăluește cum se face aceasta. Însă, întru puține cuvinte și

lesne, poate fiesce carele luiși summa cea întreagă a lucrului închipui,
precum că viețuirea cea răzvrătită, împrotiva bunei încuviințeri, omeniei
și înțelepciunii, face și arată pre om a fi măgariu, fie care va fi. Iar înțe-
leaptă, de cinste, dreaptă și făcătoare de bine purtare a unui sătean e
vrednică de cinstire și de nome filosofesc și domnesc, de bun neam. Carele
e întru adevăr om învățat și filosof, ce însemnează iubitori de înțelep-
ciune, iară, după nenorocire, de iubește el a minți, a vicleni, a fățărnici,
și altele acestora asemenea, așa el arată că e iubitoriu de nebunie, iar nu
de înțelepciune. Toate noroadele,/ pre lume, deacă văd pre cineva că
433 întru necurățenie viețuiaște, îl numesc porc, iară de viclenește, îi zic
vulpe, și altele; întru aceasta toți, din fire, se armoniruesc. Pre mulți
vedem că din starea de jos se înalțe la mai mari stăpîniri și domnii;
și care dintrînșii sînt mai înțelepți și buni, atuncea fără de asemănare,
aceștea mai buni se fac avînd mai multe mijlociri de a arăta bonitatea
sa; de unii ca aceștea se obicinuiaște a se zice că sînt născuți de bun
neam[a]; și pentru domnii carii încep a zvîrli cu picioarele, pre toți ce de
pre lîngă sine a-i trece cu vederea și a-i ținea de nemica, ce se poate, de
unul ca acesta, zice, aceaia am auzit în fabulă. Bogații și cei poternici
în obște au multe mijlociri de a putea arăta bonitatea lor și cu aceasta,
dragostea de comun și nome formos a-ș rămunărui sau a dobîndi. Numai
aceasta una e întrînșii, ce poate omul înțelept luiși pofti, iar întru altele,
după mai mare parte, *cu mult mai multe nepăciuiri* și ne odihniri au de
cît oamenii cei de stare de jos. Cine are înțelegere omenească, bine se
judece aceasta ce urmează, fără de grabă și cu luare de seamă cetind.
Ori care vede vre o lucrare înțelepțește și cu măestrie, ori de ce materie,
434 lucrată, întru același ceas/ înțelegerea cea firească desăvîrșit încre-
dințează că trebue să fie undeva vre un máister înțelept care aceaia au
făcut, căci de sine însuși nu s-au putut face. Deacă se află vre unul de
aceia carii singuri pre sine se nomesc filosofi sau cetitori de cărți, carele
vede atîtea nenumărate înțelepte făcute fâpturi și le conoasce că și sînt
așa, *nimic mai puțin maistorul* cel înțelept, adecă pre Dumnezeu, tăgă-
duiaște și nu va să-l cunoască, ci zice: natura acestea așa le-au făcut, și
aceasta însemnează atîta: acestea singure de sine așa s-au făcut, după
întîmplare; carele cu osebită elocvenție sau mai bine se zic cu bîrfituri și
flecăituri și vorbe de nimica spune noao că raței nu sînt date picioarele
ca să poată cu iale înota, ci numai le are din întîmplare, fiind că are
așa picioare înoată, dară ce va face și carele zice că dinții nu sînt făcuți
se roadă, ci, deacă sînt dinți, ei las să roadă, mai bine de cît se stee în
zadar; care întărește că soarele nu e cu socotință nici spre acel scop făcut
ca se încălzească lumea și se o lumineze, însă, de e după întîmplare așa,
trebue se lumineze și să încălzească, au va vrea au nu va vrea. De se
va afla, zic, cineva, unele ca aceste și lor asemenea nebunii împrotiva

---

[a] Se respinge noblețea de sînge (albastru) aristocratic, înlocuind-o cu meritul personal, burghez. Budai-Deleanu o caută altundeva: „*O! noblătate vechie-adevărată,/ Pe care* dintru stăpînie scoasă / Nemeșia cea privileghiată! ... / Cînd va răsări zioa luminoasă / Care defăimînd trufașa minciună, / Vrednicii va dărui cunună! / ... Acuma tu mîi numai prin bordeie, / ..." (*Trei viteji*, II, 655—667). Vezi întregul context, în această lucrare la fragmentele din *Trei viteji*. *Vrednicie* înseamnă *merit*, *capacitate personală*.

435 schinteei/ înţelepciunii să ne încredinţeze, lasă să-m spue fiesce carele,
după cugetul său, pote-se-va opri cineva să nu-i zică că e mai nebun de
cît măgariul? Ori ce e ne înţelept, nedrept şi netrebuit, fie între filosofi
sau între prostománi, în cel păcătos ca şi în cel drept, în cel bogat sau
sărac, nicăiri firea sa nu o schimbă, ci pretutindenea şi tot deauna ne
trăbuesc. Şi, să ne fie acest adevăr vecinic şi a lui Dumnezeu tot deauna
în minte şi în inimă simţitoriu, pre cum că omul fără înţelegere sănă-
toasă şi fără de dragoste către omenire, către dreptate, către cinstire şi
către dumnezeiasca facerea de bine, el nu e om, ci hiară, fie filosof, fie
domn, fie creştin, fie pustnic şi numească-se pre sine sfînt, mai pre urmă,
fie ce-i place. Fie aceasta şi pentru pruncii nostrii învăţătură, căci pruncii
aceştea de acum vor fi curînd şi ei oameni şi, de nu vor începe, din
pruncia lor înţelepţeşte a gîndi, în urmă nu vor putea. Pentru ce răscól-
nicii rămîn pănă sînt vii, răscolnici. Şi pentru ce gîndeşte că Dumnezeu
care e ne gîndit şi ne cuprins, poartă barbă şi musteţe ca şi el? Nu pentru
alta, ci pentru că sînt din pruncie răscolnici, şi atuncea aşa i s-au spus.
Şi iară, nu-i spune Mîntuitoriul şi nu ceteşte el în Evanghelie, Dumne-
436 zeu/ duh iaste? El spune că şi el aceaia ceteşte, însă aceaie nemica lui
nu-i ajută, căci el şi în pruncia lui aşa au gîndit şi de aciia toate atîrnă,
cum au gîndit cineva în pruncia lui./...

151

455 HÉRHUL[a] ŞI LÓPTA

Herhul umblînd proptindu-se cu aidamácul lui cel groaznic, cu carele lovea leii şi urşii, au ochiat o loptă şi au lovit-o, însă ia de lovitură crescu mai mare. Aşteaptă dară, gîndeşte în sine, apoi cu toate puterile lui o lovi, înse ia nemica, ci mai mare se făcu; mirîndu-se el de aşa lucru ne obicinuit, i se arătă Minerva şi îi zise: nu mai atinge acea loptă, vezi că aceasta-i e inátul! căci, cu cît mai adese o vei lovi tu, cu atîta va creşte ia mai mare, iară cît vei înceta de a-o mai atinge, ia se va face mică şi va fi ca şi mai nainte.

ÎNVĂŢĂTURĂ

Foarte formoase închipuire a zarvei şi a inatului. Gălcevitoriu nu are
456 mai mare muncă/ fără numai dacă nu are cu cine să se pîrască şi se mîne
proţes, la unii colo, oare unde, li se vînd căsile, iară ei împrumută bani
pre camătă sau usură ca să mîne proţesul, şi ce folos are de aci? Mare!
să poată spune cum au vorbit pănă au fost viu cu presidentul (N.N.)
şi cu consiliarii (N.N.N.). Ştii cum le scăpăram? ; nu ştiia ce să-mi
răspundă, fără numai: şongút, şongut! bine e, bine e! — şi cînd spune el
acestea, îi merg scîntei din ochi, căci pentru el nu ia altă fericire mai mare
de cît aceasta, numai să se ivească undeva vre un proţes fie a cui îi place,
nu te îngriji tu, că va afla el mod în lucrul acesta, el nu ştie nici şapte,
nici opt, acesta e elementu lui, fără de care nu poate el să răsufle. Cei de

---

[a] *Hérhul* = *Hercules*, *Heracles*. Ce înţelegea Ţichindeal din *Hérhul*?

demult făcători de stihuri elini pun înainte patima și chinul a unui om
ticălos ca acesta, întru o asemănare cu Icsion, carele fu osîndit ca să pră-
vălească o piiatră mare de moară, în sus, pre un munte înalt, și după ce,
cu mare greotate, pănă în vîrful muntelui, o au adus-o, ne avînd acolo loc
de a o putea sta, cu mare răpejune întru același ceas se răsturna la vale,
în jos. Iară ticălosul Icsion, iarăși cu ia, la munte în sus, ca și mainainte,
457 și așa pănă-i lumea. Pentru/ ce dară întră făpturile cele cuvîntătoare și
înțelepte gîlceava cea de-a pururea, nebună și de rușine amărește zilele
vieții? au n-au dăruit noao milostivul Ziditoriu aceste puțintele zile
ale vieții noastre spre mărirea sa? spre dulceața și bucuriia noastră?
Înatul (sfada), pentru tăriia capului și învîrtoșerea inimii! sfada pentru
vremelnica dobîndă și, de multe ori, fără de nici o caussă, numai din obi-
ceiul cel rău și din dragostea negîndită cătră zarvă și gîlceavă vine. Și,
ce e mai urît și creștinilor mai de *rușine și cu necuviința, împoncișerea*,
zarva, urăciunea, și toate, pentru credința preabinecuvîntatului Is.! Se
face întrebare, pentru ce e aceasta? Iată caussa. Oamenii se învață a
vorbi mai nainte de a gîndi și a prejudeca. Fiește carele voiaște, și toți
cîți sînt pre pămînt voesc a avea drept; și nu ne vine în minte mai-
nainte să cercăm și perfect să cunoaștem, oare avem drept sau ba?
fiește carele întărește dreptul său spre aceaia ce au auzit de la alții.
Aceasta e începerea tuturor neunirilor și a zarvelor. Poate că ceia lalți
nu au putut aluneca și a se înșela? ba încă foarte tare! vremea e acuma,
ca să cunoaștem acum odată, cu toată inima, că gîlcevindu-ne, rău și
458 nedrept am lucrat/ tocma în sfîntul sîn și brațele Evangheliei, carea e
izvorul dragostei, a păcii și a bonității. Acuma dară, nemica alta nu se
poftește, fără ca toți împreună să fim adevărați ucenici ai lui Hs., și
aceasta însemnează drepți și de omenie, cu mintea luminată, iar cu inima
și cu faptele făcători de bine. Să ascultăm acum cuvintele cele sfinte
apostolicești: *împărechieri întră voi să nu fie! ci pacea lui Dumnezeu
să se sălășluiască întru inimile voastre. Fericiți făcătorii de pace, că aceia
fii lui Dumnezeu se vor chiema!* Știm a cui sînt cuvintele aceste, simțind
să ne îndulcim cu dulceața lor! dacă dorim a fi fii Tatălui ceresc. Aceasta
ce voi zice, drept din aceste cuvinte ale Mîntuitoriului, urmează, adecă:
ticăloși nefăcătorii de pace, că aceia fiii diavolului se vor chiema. Dacă
ținem cuvintele cele dintîiu a fi adevărate, precum și sînt, fără nici o
îndoială, și aceste nemincinoase trăbue să fie. Faptele cele bune
sînt semnele cele nemincinoase ale creștinătății cei adevărate; și ori
carele zice că drept crede, și nedrept și rău viețuiește, el e tot minciunos
dela cap pănă la picioare, nici are credință nici lege./...

473 **154**

RÎNDUNICA ȘI CELELALTE PASERI

Rîndunica cum au văzut în primăvară pre săteni sămănînd cînepa, au chiemat toate paserile și le spuse lor că din sămînța aceasta va crește așa materie, dintru carea spre prăpădirea paserilor, de tot feliul de mreji

se]va împleti; pentru aceaia, deacă își voesc lor binele, cum se vor duce
sătenii a casă; toate, cu un cuget și cu o inimă, să se împreune și toată
sămînța aceaia, spre paguba lor semănată, să o răschireze și se o mănînce.
Doao folosuri de aicea vom avea: întîiu, ne vom setura, a doao,
că de aici înainte fără de grije și frică vom viețui. Paserile începură ce
le veni în cap a vorbi. Unele ziseră, noi ne hrănim cu mușițe, pentru ce
să ne chinuim săpînd pămîntul. Altele ziseră: noi mîncăm goange și
de tot feliul de viermuleți; a treilea spun că iale și fără de aceaia au destul
474 lucru pre cap/ cuiburi făcînd, cînd pui scoțînd și hrănindu-i, și acuma
nu au timp de săpat și de rășchirat. Apoi, după vre o cîteva zile, au răsărit
cînepa și au învierzit toate holdele; iubitoarea de soție a rîndunea[a]
iarăși zburînd cînd la unele, cînd la altele paseri, se roagă și le îndeamnă
ca, încai pănă e crudă și slabă și pînă nu s-au împuternicit, să o smulgă!
paserile, ca și mai nainte, fiește carea de lucrul ei, nepăsîndu-le ce va
urma. Ba încă se aflară unele care o batșocoriră și bine o suduiră zicînd:
nu vez, cap de rîndunea și mintea ei! unde veni dînsa să se arate
mai cuminte și mai bună de cît cele lalte paseri! nu ai tu alt lucru, ci vei
să îndrepți lumea cu umărul! Dintru atîtea paseri, cum nu se află nici
una, fără numai tu, să ne spui ce va fi mîne, poimîne și pănă la annu?
Iară deacă auzi rînduneaoa aceasta, de care nu ș-ar fi adus aminte, se
duse la oameni și se rugă să-i dea slobozenie, să-și facă undeva cuib, la
475 casa lor; aceia îi îngăduiră, și oamenii/ cu bucurie o cautâ, căci nu e
vrednică să facă cuiva vre un rău, și cu atîta la toți e mai iubită, pentru
căci cu venirea ei vestește începutul iubitei primăveri, cînd privighetoarea
cîntă și cîmpu se veselește.

ÎNVĂȚĂTURĂ

Luînd seama că, de la începutul neamului omenesc pînă acum,
în vremile noastre, tocma aceasta ce ne spune noao fabula că s-au întîmplat
cu rînduneaoa, la mulți oameni de cap le-au dat. Nemilostivul și
cu nărav rău Cáin urî și pizmui și ucise pre bunul Ável, fratele său.
Dreptul Enóh încă mai nainte de potop, roga și sfătuia pre oamenii
din vremea lui să încete dela rău și nedreptate, deacă le iaste voia ca
la toți de odată să nu le răsară zioa cu primejdie! Grăiaște astăzi,
grăiaște mîne, pănă ce odată au pierit dintră dînșii. Iósif cel prea formos!
se ostănește prin pustietate căutînd pre frații săi, ducîndu-le de mîncare:
abiia îi află, iară aceștia, cu el în fîntînă: culcă-te tu aciia, că acia
îți iaste locul. Moysi, în Egypét, începu a ruga pre cei mai tari decît
476 neamul lui, să nu le facă atîta nevoe și rău:/ „ce“! involbă acela ochii
ca turbat asupra lui: „cine te-au pus judecătoriu preste noi? Sau poate
că gîndești să mă uciz și pre mine ca pre egypteanul ce l-ai ucis nu de
mult! Așteaptă tu că-ți voiu fiiarbe papora[b], te voiu opări eu cu zeama

---

[a] Nu rînduneaua este „iubitoare de soție“, ci turtureaua, cum se știe din literatura antică și folclorul balcanic și românesc. Dacă însă „soție“ înseamnă *societate*, atunci este adevărat, rînduneaua își face cuib la streașina caselor, fără frică de om.

[b] Se cunosc expresiile: *a coace turta* și *a mînca (o) papară*, nu și *a fierbe papura*. Poate este traducere din original.

carea o voiu fiiarbe pentru tine! îț voiu avea căștigu". Atuncia Moysi socoti în sine: aicia nu-i de rămas! Tu lor lucri să le fie bine, iar ei ție, de cap; apoi fuga, încătrău l-au dus ochii. Făcătoriul de bine Socrat dintră toți grecii mai înțelept, înfricoșat, nepriiatenilor patriei, înfricoșat acelora carii muncea pre ticăloșii cetățeni carii intră sine se gîlcevea, înfricoșat mai vîrtos filosofilor celor mincinoși și apărătorilor credinței deșerte. Și mai pre urmă el însuși care au adus înțelepciunea întră oameni, fu osîndit de la cetățenii săi, în vremea bătrînețelor sale, să bea otravă! După aceaia nu trecură doao trei zile, vaiu! și iară vaiu! rușine! veniți să-i zidim căpiște, să-i rădicăm oltariu! și se-i junghiem o sută de juninci, jertvă sufletului lui celui drept; toate aceste tîrziu și nu la bună vreme. Pilat, rîmlean[a] fiind, zice fericitului Mîntuitoriu: *dar că neamul tău și*
477 *frații tăi te-au dat să fii osîndit la moarte!/ spune ce ai făcut?* îș spală înaintea tuturor mînile sale de sîngele nevinovat, iară deacă strigă tot norodul, luați-l și-l răstigniți, lasă să le fie, că ei vor vedea. În suta cea trecută, Volf, luminătoriul Ghermaniei, proféssor în Háale, dobîndi aspră împoruncă împărătească ca, în 24 de ceasuri, să nu se afle în Haale, nici în toată stăpînirea Prusiei, de iaste voia se mai poarte capul între umeri. În vremea ernii, cînd era cel mai cumplit frig, muiarea gata să nască! nimica aceaia nu ajută! *furt!* lasă să nască în car mergînd. Pre marele Lesíng și cel mai înțelept în nația sa, întru acestași chip toți cei aprinși cu rîvna mărturisirei legei protestanților propoveduitori și pre sine numiți filosofi și theologi, s-au fost rădicat, cînd era la moarte, asupra lui ca cioarele, Și aceasta iarăși pentru ce? pentru traghédia (jalnice întîmplări) lui *Nathán*, întru carea au arătat Lesing cea prea înțeleaptă purtare de grije a lui Dumnezeu întru direptate. Înse așa au arătat, cît ei toți împreună și să mai fie fost încă pre atîța, nu ar fi putut ca el adeveri, iată pentru ce: pentru că aceia gîndesc că, de nu ar fi ei, toată mărirea lui Dumnezeu s-ar prăpădi. Niminea nu au căutat mărirea lui
478 Dumnezeu cea adevărată, precum Is. Hs., însă el,/ în toată *Evanghelia* arată că toată mărirea despre partea oamenilor către Dumnezeu, întru aceaia se cuprinde, să creadă întru Dumnezeu și să-l iubească, să viețuiască cu dreptate, cu omenie, și spre nemica alta prea bine cuvîntatul Fiul și cuvîntul lui Dumnezeu nu au strigat, fără numai asupra răotății, nedreptății și asupra vicleniei ciei prefăcute și fățarnice. Și, dacă acestea, așa au fost de la Adam pînă astăzi, precum se vede din aceste ce am zis, oare poate aceasta să încete vre odată? Poate foarte lesne, și atuncea va înceta, de vom lăsa toți dările omenești, la o parte; din care nemica alta nu se naște fără zarva, sfada, gîlceava și ura, și vom primi curata a lui Hs. învățătură, din carea se naște sfînta pace și cea prea dulce dragoste de obște și toată dreptatea și facerea de bine întră români, precum în Bănat, Țara Ungurească, Ardeal, Țara Românească, Moldavia și în Bucovina, pretundinea se află oameni avuți, cu bărbăție și sînt iubitori de

---

[a] Fără să fie falsă, imaginea de ansamblu, interpretarea detaliilor asupra personalității filozofului este tendențioasă, deci incorectă. Cît despre Pilat, acesta era mîndru de cetățenia romană pe care o dobîndise, nu era roman prin naștere.

străini, bărbați ageri, de cinste, spre bine aplecați și sănătoși, adecă cu
cea de comun înțelelegere omenească dăruiți și, lîngă aceaia, iubitori de
osteneală. Și, ori unde se și află de se urăsc între sine, în vecinătate, pricina
479 cea mai mare de acolo vine, că unii sînt/ de legea grecească unită,
iară alții de legea grecească ne unită. Cei dintîiu numesc pre ai doilea
neuniți., iar ai doilea pre cei dintîiu uniți. Iară numele cel cinstit, frățesc
și sfînt, creștin, fiește carele pentru sine îl ține, și aceasta e întră românii
cei pre la orașe, carii au gustat puțintea învățătură, arsénicum, aceștea
sînt vulpile școlii și jumătate învățați fiind strigă: vez! mîncă carne în
post, el e unit (și nu știe că unitu postește mai bine de cît noi), și rad
barbele împrejur ca uniții, auzi cîte pre unul, și el socotește că toată
sfințenia în post și în barbă se cuprinde, măcar că preoții uniți de obște
sînt cu barbă și postesc. Să punem noao înainte ce dulceață și fericire ar
fi a vedea așa mare număr de români că se iubesc ca frații și se omenesc!
noi vedem cu ochii mila purtării de grije ceii vecinice! că stăpînirea
turcului scade și se împuținează, iară acea creștinească, de toate părțile
crește și se înalță. Țara Românească și Moldova cu totul se va scăpa
cu vreme de turci; înse, de nu va începe norodu în pămînturile aceste,
a scutura de pre sine credința deșartă și de nu va dezrădăcina acea
bătrînă și de mult de Dumnezeu urîcioasă vrajbă pentru lege[a], ei înșuși
480 își vor fi lor turci și muncitori! Iară, deacă nu vor fi episcopii,/ preoții
și boiarii întră dînșii cu învățătură și cu fapte bune împodobiți, cei mai
aleși în nație și adevărați credincioși fii ai moștenirei sau patriei, libertatea
aceaia le va fi lor spre stricăciune, uriciune și îndărătnicirea moralului;
și deacă se preface aceasta în obiceiu și apucă putere, atuncia și
învățătura se otrăvește, se răzvrătește, se pîngărește și se face mai rea
și mai vătămătoare poporului, de cît prostietatea, mojicia și varvariia;
înse aceasta nu va fi, deacă se vor întrebuința aceste mijlociri, adecă:
să se dea tinerilor coconi carii se mărginesc sau spre slujba bisericească
sau și spre cea cetățenească, învățătura carea pre duhul cel curat al Evangheliei
și a învățăturei morală e întemeiată. Fiește carele, numai de
va voi, lesne poate vedea și cunoaște că eu, aceasta nu din patimă, nu
din urăciune către biserica grecească, nici către cea lătinească, vorbesc,
ci din dragostea către Dumnezeul mieu, către adevărul Evangheliei și
către prea iubită nația mea. Au nu am avea mai multă deșteptare, de
s-ar fi mînat înainte *Istoria* lui Milot, precum de la aurita *Retorică*
românească, *Gramatică* nemțască pentru limba românească, de cît din
481 *Mineele* cele mari care mai în cești ani se tipăriră pre românie,/ fără de
care de atîtea veacuri de ani putură să fie pravoslavnicile noastre beserici!
care și acum mai multă vreme, mai prin toate bisericile, zac închise.
Nici nu se văd a fi date pentru alta la tipariu, fără numai pentru urîta
dobîndă, mai vîrtos a unuia, cu a căruia chieltuială s-au și dat la tipariu.

---

[a] Avertisment inutil pentru că în cele două provincii românești menționate deasupra, nu se punea problema învrăjbirii pentru credința religioasă, fiind majoritate copleșitoare ortodoxă.

Adevărat că aceste cărți sînt sfinte, de călugării cei grecești pentru mănăstirile sale făcute, carii nu au alt lucru, fără să mănînce, să bea și să cînte. Ba, întru aceste, pre urmă cufundîndu-se cu totul grecii își pierdură împărăția și puțin de nu ajunseră ca jidovii. Vedem acuma la noi că nu prea merg oamenii să asculte cetania și cîntarea mineelor; mai cu bucurie și mai cu mare folos ar asculta ei o predică înțeleaptă, care obiceiu de a spune predică în beserică ar fi vremea să se bage iarăși prin beserici, precum era în zilele sfinților părinții Vasilie cel mare, Grígorie Bogoslóv și Ioann Zlataúst și ceia lalți carii nu au umblat cu minee de cele mari, ci cu nevoință spunea învățături moralicești norodului său. Acestea sînt mijlociri adevărate de a aduce pre oameni la conoștința de Dumnezeu; prin predicația unui luminat preot se îmbunătățesc și se luminează oamenii.
482 Acesta mod Hristos,/ mîntuitorul nostru, sfinții apostoli și toți dascalii besericii au întrebuințat, iară nu prin cele ce am zis mai sus.

Unii din strămoșii noștri au priimit credința creștinească din gura apostolilor Petru și Pavel, la Roma, și în zilele lui Traian împărat s-au adus aicia, în Dachia: în Bănat, în Ardeal, în Țara Românească și în Moldova. O credință ca aceia carea fu priimită din rostul mai marilor apostolilor, nu putea se nu fie prea curată și de tot feliul de smintele scutită. Ci supuind canonul 28 al soborului de la Halchidón pre români patriarhului grecesc de la Țarigrad, și cu vreme întră și la greci, în locul științelor, întunerecul, și cu dînsul multe credinți deșarte. Deci, la 900 de ani după Hs., primind sîrbii credința creștinească și despre o parte primind împreună și dela greci multe deșărtăciuni, despre altă parte mai adăogînd și ei ca mai multe, din firea lor, care cu multe feliuri de meșteșuguri împrumutîndu-le aicea, în Bănat, noao românilor, ca celor ce sîntem supuși episcopilor sîrbești, iată că orbecăm și noi ca și sîrbii. Pentru ce în Ardeal, cît e de mare, nu se află nici întră uniți, nici întră ne uniți, a se da înaintea oamenilor moaște, oase, Dumnezeu/
483 știe de ce dobitoace, zicînd că sînt ale sfinților. De nu vrea fi fost Petru cel Mare, împăratul moscalilor, pănă astăzi se vrea închina moscalii picioarelor de măgariu, căci începuse călugării lor a le purta prin țeară, însă pre el l-au luminat Dumnezeu, le adună și le îngropă, ca să nu se facă această rușine și batjocură creștinilor, ce nu s-au mai văzut nici auzit; prócleta iubire de argint ce au fost pus de gînd să facă, să se închine creștinii oaselor de măgariu! deci, luminați fiind cu S. Evanghelie și cu învățătura S. Apostoli carii nu au gîndit alta fără să aducă pre oameni către conoștința de Dumnezeu și către faptele cele bune. Să cunoaștem odată orbecările întru care ne aflăm, că să-mi spună mie cineva, de la venirea noastră în Dachia și supunerea supt greceștii episcopi, după aceia sîrbeștilor, carii la 900 de ani au primit legea, cît veac s-au petrecut, ce nu s-au putut scorni și adăoga, și apoi scriind grecii și tipărind moscalii, noi să credem? noi să ne judecăm pre noi și să nu fim gata și iuți pre alții a-i osîndi. Să cetim cu mare luare de seamă prea sfînta și dumnezeiasca Evanghelie a lui Hs. și vom afla aceste cuvinte: *Nu judecați, ca să nu fiți osîndiți!*

484 Şi aceasta va să zică: Nu urîţi,/ nici goniţi pre alţii, dacă voiţi să nu fiţi urîţi şi goniţi, binecuvîntaţi şi faceţi bine, dacă voiţi să fiţi binecuvîntaţi şi iubiţi. *Aveţi pacea mea şi dragostea mea, dacă voiţi a fi ucenicii şi fraţii miei, căci care ascultă cuvintele mele şi care face voia aceluia ce m-au trimis pre mine, acela e fratele, sora şi maica mea.* Iată, iubiţilor fraţi, creştinătatea, iată pravoslavia! buna credinţă şi împreunare! Nu e aciia grec, nici latin, unit şi ne unit. Să fim noi românii toţi una, drepţi şi adevăraţi creştini şi credincioşi supuşi ai împăratului, apoi vom fi aicia pre pămînt, în cît va fi cu putinţă, buni norocoşi şi după aceia în veci fericiţi.

Sfîrşitul fabulelor şi a învăţăturilor./

NAPÓLEON BONAPARTE/ CE AU FOST ŞI CE IASTE./ O ÎNTOCMITĂ/ ARĂTARE/ DESPRE/ VIIAŢA ŞI FAPTELE LUI./ DINPREUNĂ/ CU BĂTAIA CE S-AU ÎNTÎMPLAT LA LUAREA PARI/SULUI, PĂNĂ LA DUCEREA LUI ÎN INSULA ELBA./ LA BUDA./ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UN/GARIEI. 1815. */

8 Dacă voiaşte oare cine lui Napoleon Bonaparte a-i arăta ceva
vrednicie, trăbue lucrul fireşte luat şi socotit: Bonaparte, fără leac de
îndoială, în anii tinereţelor lui, puţină, ba tocma mică cunoştinţă a
lucrurilor acestora au avut. Mai tîrziu, după aceaia, au venit el în
Franţia, întro shoală militărească, în carea shoală el nemic altceva
n-au auzit, nici au văzut, fără numai despre lucrurile cele de căpetenie
ale răsmiriţei, cum trăbuesc a fi întocmite. Întru această shoală, după
cum se povesteşte, foarte mare sîrguinţă şi sporiu întru învăţături au
arătat, ori ce vedea odată, de doao sau şi de 3 ori cu ochii, şi auzea
cu urechile, toate le lua întru adîncă judecare. Eşind dintru această
9 shoală intră soldaţii/ cei de revoluţie, din vremea aceaia, şi acolo avu
destul prilej acele ce au învăţat în shoală a le întrebuinţa. Trupele franţozeşti
era în vremea aceaia aprinse cu pohtă de a se face republică;
ei se războia zdravăn şi cu mare îndrăznire; şi pentru aceaia dirept
fie cui spunea ce poftesc ei. Acum dară, înfocatul tinăr Bonaparte, au
doară să nu se aţiţă mai cumplit spre cele groaznice lucruri ale răsboiului?
acela, care nici o sferă alta din viaţa omenească, afară de aceasta,
nu ştiia? pre încet[a] ajunse de se făcu gheneral, şi ajungînd la treapta
ghenerăliei, răsboiul încă mai tare se aţiţă, nici cum nu lăsă el ca ceva
să mai scadă din duhul cel înfocat al lui, ci încă aşa tare îl îmulţi, cît
acum foarte preţuit se făcu în vederea tuturor. Mai pre urmă ajunse
Bonaparte de se făcu consul, mai tîrziu după aceaia, în 20 noemvrie
1804, s-au făcut împărat franţozilor, şi în 14 mai 1805, craiu Italíei,
iară în 20 iulie 1806, apărătoriu Confederaţiei Renului; şi aceasta au
ţinut aşa până în 11 aprilie 1814. Acest Napoleon Bonaparte au intemeiat
în Ţeara Franţozească o împărăţie, iară în Italia o noao crăie,
pre cum şi în Neápol, Holandia, Vítemberga, Bavaria, Saxonia, Vest-
10 falia, Ispania, şi în Elveticeasca Republică,/ apoi Confederaţia Renului.
Acum dară fu el în stare, toate cele ce dorea şi poftea ca să le facă,
a le împlini, fără de nici un talant oare carele altul, de cît lucrurile

---

* În -8° mic, de 40 pagini.

[a] Nu „pre încet“, ci *foarte repede.*

milităreşti, fără de nemic altă ceaia, de cît îngrijarea despre lucrurile răsboiului; fără de nemic altă, de cît cunoştinţa strălucitei stări milităreşti se învrednici el a se face consul şi împărat, prin care acum toate lucrurile lui din zi în zi mai tare sporea. Napoleon pre soldaţii aceia, carii din fire era molătăi, nedeşteptaţi şi nepricepuţi, şi carii din tinereţe nu era obicinuiţi nici dedaţi spre lucru, Napoleon, ziseiu, adese ori mustruluindu-i, îi făcu înfocaţi şi iuţi, sîrguitori şi poftitori de ostenele soldaţi. Cu adevărat acestea era pentru firea lui cea nestîmpărată şi groaznică, potrivite, pentru aplecăciunile cele ce din fire îi era lui ursite, ca capul lui pururea să se învăluiască cu mari gînduri; pentru pofta mărirei deşerte, pentru înalta iubire de laudă, pentru un Napoleon, toate acestea fură prea puţin. El voiaşte, şi şi trăbue, după aşa premísii, să voiască răsmíriţe, măcar de şi toată lumea s-ar prăpădi./...

38 El foarte tare să năcăjea ştiind că trăbue să meargă în insula Elba care el însuşi întro vreme o numise pustietate şi închisoare. Să năcăjea iarăşi ştiind că acolo trăbue să-şi petreacă viiaţa şi, ca al doile *Iulie Chesár* şi *Friderih*, să-şi scrie faptele sale. El, cu umilinţă, rugă pre stăpînitori pentru multe cărţi de mari învăţături cuprinzetoare, pentru trei biblioteci, cea din Fontenebláu a sfatului cetăţii şi cea din Turin, a sa privată, afară de acestea încă se mai ruga să-i îngădue a lua cu dînsul mai mulţi oameni învăţaţi, adecă un chimicúş, un botánic şi un astronóm. Călătoria lui cătră insula Elba era hotărîtă în 17 a lunei să fie, dară piiadecă fu o boală năprasnică ce-l apucase, carea aşa fu de rea, cît tocma din Paris mai mulţi doftori au trăbuit să meargă la Fóntenebláu ca să dea ajutoriu bólnavului, şi aceasta fu pricina de nu călători în 17, ci lăsă până în 20 de zile aceiaş luni.

În clipita aceaia, cînd călători, zise cătră ofiţirii săi cei dela Garda
cea Bătrînă: „eu, acum vă zic voao, rămîneţi sănătoşi. Doao zeci de
ani s-au împlinit de cînd sîntem la olaltă; eu am fost totdeauna cu
39 voi/ îndestulit. Toate puterile din Evropa îşi rădicară armele asupra
mea, unii dintră gheneralii miei nu ş-au împlinit deregătoria lor părăsindu-mă pre mine, încă şi Franţia făcu aşa! Cu voi, carii mie credincioşi mi-aţi rămas, vrea şti şi eu înainte de 3 ani Ţara Franţozească, înainte de răsboiul orăşenesc a o păzi şi apăra. Fiţi craiului, cestui nou, pre carele Ţara Franţozască l-au ales, credincioşi, ascultaţi de povăţuitorii voştri, şi nu părăsiţi preţuită ţeara voastră. Nu vă măhnireţi pentru întîmplarea mea, căci eu voiu fi fericit dacă voiu auzi cum că voi veţi fi fericiţi. Eu puteam face ca să moriu, dar tot nu-mi era mai uşor, eu nu vreau vestea cea mare a o călca supt picioare; eu vreau cele ce am lucrat noi, să le scriu. Eu nu pot pre voi, pre toţi odată, să vă îmbrăţoşez, ci voiu îmbrăţoşa pre gheneraríul vostru. Apropie-te, cătră mine, o gheneraríule! (el îl îmbrăţoşă). Adu-mi acum şi pajura, ca şi pre aceaia să o sărut, pre carea sărutîndu-o zise: Vaiu! scumpa mea pajură, dela care în lume vei mai căpăta aşa sărutare, ca carea eu ţie acum îţi dau! Fiţi sănătoşi, iubiţii miei fii, fiţi sănătoşi! Mai păşiţi încă odată împrejurul mieu ca să vă văd". Şi după aceaia

40 se sui în hintéu. Atunci, în clipita aceaia, nu se putu mai mult/ a se conteni dela plîns, ci vărsă vre o cîteva lacrămi. La călătorie poftea el ca Constant, cel din tîiu al lui comărdinăr, să vină la dînsul, însă acesta se ascunsese, şi se vede că numai pentru aceaia s-au ascuns, ca să nu meargă cu dînsul, măcar că el cu o zi mai înainte de aceasta căpătase dela Napoleon 50 000 de franci cinste. Încă şi mamelucul lui, Rustón, cu puţine zile mai nainte îl lăsase. Călătoria lui o făcu prin Lión, prin Grenóble, cătră cetatea Tropeşt, unde iaste vad de mare, şi decì, la Toulon, apoi mai încolo călători cu corabie pre mare, până la mai sus pomenita insula Elba, în cea de căpetenie dintru acea insulă cetate Ponto-Ferario.

Până acolo îl petrecură: împărătesc crăescul feldmarşelaitenantu baronul Cóller, împărătescul rusescul laitenant groful Şuvalóv şi crăescul anglicesc oberster lord Burghers; pre drumurile Orez, Opín, Lion şi Grenobl fură rînduite milităreşti escadroane, pentru petrecerea lui./...

56 I. BUDAI — DELEANU

TREI VITEJI *

CÎNTECU I

1

1 Musă, ce de la bătălia cruntă
A țiganilor odihniși, ian vină!
Și-mi cîntă, te rog, din vremea căruntă,
De cei trei viteji, de ț'e cu-îndemînă,
Carii din trei țări pribegiră-odată,
Fieșcare a saș căutînd dragă fată.

---

* Manuscrisul autograf se păstrează acum la BARSR, sub nr. 2427, într-un miscelaneu de 22,5/17,5, care mai cuprinde și alte manuscrise ale poetului: *Dascălul romănesc*, fragmente din *Temistoclu*, traducere după piesa lui Metastasio, scrisă cu litere latine, ca o probă de ortografie a poetului, o ciornă a unei scrisori a poetului către Petru Maior, pe tema sistemului său ortografic, cu litere latine, și, în fine, niște sentințe, notate în același alfabet al său. Toate aceste lucrări sînt reprezentate în culegerea de față.

Manuscrisul reprezintă trecerea pe curat, pentru că are prea puține ștersături, iar la subsol spațiu rezervat pentru note. Se poate presupune că lucrarea, în ciornă, se afla într-o fază mai avansată, dar nu putem presupune nici proporțiile, nici continuarea acțiunii. Ni s-a păstrat numai un număr de 2 172 de versuri repartizate în 3 cîntece și 22 sextine din al 4-lea. Nu este singura lucrare neterminată a lui I. Budai-Deleanu, care se pare că lucra simultan la mai multe lucrări, ca toți cei de excepție. Opinez că lucrarea a fost întreruptă din lipsă de materie, întrucît poetul era izolat de multă vreme de țară, pe care dealtfel nu o cunoscuse decît pe o foarte restrînsă arie. Cum însă lucrarea ambiționa să fie o replică românească la Cervantes, atac frontal al artistocrației din toate „țările" locuite de români, poetul nu era în măsură să o ducă la îndeplinire, deoarece opera de artă se concepe din teorie, dar se alimentează din cunoașterea pe viu a materiei, ceea ce îi lipsea lui Deleanu. Dacă îl cunoștea binișor „de acasă" pe Beșcherec Iștoc, și cît de cît pe Nascocor de la Cîrlibaba, din părțile de nord-vest, pe unde l-au purtat îndatoririle de serviciu, nu se poate spune așa ceva despre Chir Calos, a cărui biografie este întocmită din cronici și din locuri comune literare, istorice etc., ceea ce este mult prea puțin. Cu alte cuvinte, poemei îi lipsește culoarea locală a acestei părți de țară pe care, cum mărturisește poetul însuși, în prefața la *Lexicon*, nu a cunoscut-o *de visu*.

Dacă luăm în considerare lucrările care se află legate împreună cu manuscrisul poemei *Trei viteji*, toate din jurul lui 1815, sau imediat după, putem data trecerea pe curat în această perioadă și reține că poetul chiar gîndea că o poate termina și definitiva. Oricum, compunerea acestei poeme presupunea, în caz de editare, abandonarea primei variante a *Țiganiadei*, deoarece primele două „cîntece" ale ei, sînt, cu excepția a mai puțin de 300 de versuri noi, prelucrate din prima versiune a *Țiganiadei*.

Spre deosebire de cele două versiuni ale *Țiganiadei*, scrise în decasilab trohaic, *Trei viteji* este compus în dodecasilab, obținut artificial de către poet, în versurile prelucrate, prin lungirea lor cu două silabe și menajarea unei cezuri mediane (*Țiganiadele* n-au cezură

2

Dintr'aceşti voinici cel dintii să chiamă
Beşcherec Iştoc cel din Uramhaza,
Iar' al doile, cel fără de teamă
Chir-Calos, voinic de la Cucureaza;
Al treile încă nu era de-a jaba,
Născocor viteaz de la Cîrlibaba./[a]

3

56v Beşcherec era din Ardeal de-acasă
Şi nemeş, precum ne mărturiseşte
Hîrţoaga de moli acum toată roasă
Ce Sofrònie-o scrisă româneşte,
Cînd la Cioara el era-în mănăstire
Propoveduind sfînta neunire.

4

Golea căpitan iar, apoi, pe care
Streamţa căpitan încăş unii-l chiamă,
Cetind de-amărunt aceaiaş scrisoare
Află Beşcherec că-ar fi, de pe mamă,
Un strămoş al lui; ş'aceasta-i pricina
Că şi el au pus pe unire mîna.

---

fixă, ci lăsînd de o parte rima, prea puţin importantă pentru poet, se citesc ritmate, ca orice proză poetică, a cărei unitate de măsură este colonul). Dacă băgăm seama la caracterul artificial al „cezurii" poemei *Trei viteji*, practic nu putem vorbi de un dodecasilab trohaic, ci de doi trohei de factură populară, scrişi în continuare, fapt care rezultă şi dintr-o notă a poetului, aplicată la *Ţiganiada* B, v. 1560, la un cîntec scris în metrul celor *Trei viteji*. Amănunte în *I. Budai-Deleanu*, *Opere*, 1, Ed. Minerva, Buc., 1974, pp. LIX–LXVII).

Cunoscut cercetătorilor de mai înainte, poemul a fost publicat de Gh. Cardaş, în 1927: Ioan-Budai Deleanu, *Trei viteji* ... (pe copertă figurează însă anul 1928). Urmează o altă ediţie Em. C. Grigoraş, din acelaşi an şi alta J. Byck, în „Biblioteca pentru toţi", din 1956 şi ediţia „Minerva", menţionată, *Opere*, vol. 2., din 1975.

[a] Aceste două sextine care deschid poemul, introduc în scenă pe Beşcherec Iştoc, a cărui genealogie, educaţie, instrucţie şi geste ne sînt cunoscute din prima versiune a *Ţiganiadei*. Să mai notăm o dată aici, cu regret, că poetul necunoscînd pe viu societatea românească, în ansamblu, sîntem lipsiţi pentru totdeauna de transfigurarea poetică a acestei perioade, cunoaştere redusă la mizere cronici rimate şi documente neliterare, toate părtinitoare, deci deformate.

Notă. Primele două cîntece ale lui *Trei viteji* sînt, aproape în întregime împrăştiate fragmentar în *Ţiganiada* A. În extrasele date de noi din *Ţiganiada* A, am „cules" şi pus în ordine tot ceea ce se referă la Becicherec Iştoc, aşa că fragmentul prezentat aci din *Trei viteji* trebuie citit imediat după ceea ce am selectat, în această culegere, din *Ţiganiada* A.

102

1

1363 Bine Solomón au zis înțăleptul[a],
Că lumea noastră de nebuni îi plină,
Căci puțini foarte, de către strîmb dreptul
Sau de neadevăr, adevăr desbină;
Puțini foarte sînt ce cu minte trează
Pot vedea curat a soarelui rază.

2

1369 Vezi cum aleargă toți după năluce,
Cum gonesc mai toți umbre fugătoare!
Îndemnul pe toți a poftelor duce.
Fieșcare-un feliu de nebunii are,
Care întratîta capul îi amete,
Cît nu vede nici pănă la părete.

3

1375 După ce o dată mintea să răpește
Ori de ce feliu de poftă desfrănată,
Atuncea ia-în cap nu mai stăpînește,
Ci numa este-a poftelor argată;
Ș'ori că la toate ia doarme și tace,
Ori ce-i poruncesc patimile face./

102v 4

1381 Deacă vom privi la faptele toate
Și-ori ce-în lume prin *oameni* să *lucrează*,
Pre puține sînt așa lămurate,
Purcezînd curat cum purcede-o rază
Din soare, să nu fie schimosite,
Sau cu nescare nebunii spoite.

---

[a] Producem „cîntecul" al 3-lea, în întregime, și atît cît a rămas din cîntecul următor, versuri care, cu excepția vv. 1669—1680, care trimit la *Țiganiada* A, nu se întîlnesc în restul operei poetice a lui Deleanu. Poetul stăpînește arta confuziei aparente care privează personaje și cititori de autonomie în acte și lectură, purtîndu-i pe unii și pe alții cum și unde vrea. E un creator. Halucinanta îngrămădire a epizoadelor nu este semn de slăbiciune, la el, ci de imaginație inepuizabilă. Este situat foarte departe de ficțiunile sale pe care le urmărește amuzat. Tipul uman produs de poetica lui este de speță inferioară, numai că Deleanu nu deplînge specia, ca moraliștii, pe urmele lui Lucrețiu sau Dante, ci învață *ridendo*, cu sarcasm amabil. Eroul lui este perimat istoric, ca atare este năuc, prost și de aci rău. Deleanu este socratic în etica sa.

5

Toată osăbirea (precum mi să pare)
Este-întru mai mult ș'întru mai puțin.
Cesta s-au lovit cu lèuca mai tare
Și beu-întradins cu păharul plin;
Dară celalalt numai s-au atins
Și doar n'au beut cu totul adins.

6

Pentru-acea să nu vă mirați de mine
Că tot cu nebuni mi-am făcut ș'am treabă:
Că voao prebine a ști să cuvine,
Că-înțăleptii nu să-află-așa degrabă,
Tocma de i-ai și căuta cu lumina,
Cum Dioghèn au făcut în Atina./

103

7

Deci, care și cum îmi vine-înainte,
Și merge firul istoriii mele,
Fie puțin sau cu tot fără minte,
Aibă-adînce sau slabe socotele,
Pe-acela eu trag și duc la priveală,
Cum a poveștii cere-alcătuială.

8

Deci voind a ști cine fu cel care
Întrằ-în cîrcĭma cu doao jupînese,
Căutînd la toți cu multă defăimare,
Trebue a spune ș'a lui fapte-alese
Care-au fost întii scrise-arnăuțește,
Precum izvodul mieu mărturisește.

9

Calòs să chiema, de care maínte
Pomenii, care acum Caloiénĭ
Să numește ș'arhonda Prìndevìnte;
Însă chiar Calos îi zicea muntenii
Mai demult, cînd încă așa viteaz mare
Nu era,-în ce chip, acum a fi-i pare./

103v 10

1417 Calos de copil mititel fusese
Vînzătoriu în tîrg de turte, covrige,
De plăcinte moi, iară mai adese
De pescuţi muraţi şi de cătărige.
Cu cest feliu apoi de negostorie
Îş' făcusă-acum bani buni, lei o mie.

11

1423 Mutîndu-şi apoi lăcaşul său mearsă
Din Stambul, locul a naşterii sale,
Dunărea pe unde ape-în mare-ş' varsă.
Luă pe credìt la Galaţ, băcale:
Roşcove, piperiu, alămîi, smochine,
Stafìde-unt de lemn, ciubucuri, măsline,

12

1429 Şi la Bucureşti cu marfa să dusă,
Făcîndu-să neguţătoriu de frunte.
De-aci chir Calos că să chiamă spusă.
Nu v-oi spune-aici toate-a lui mărunte
Fapte, ci numa cele mai slăvite,
Care-s vrednice de-a fi pomenite./

104 13

1435 Era negricios ş'uscăţiv în faţă,
Cu păr creţ ş'ochi mari, eşiţi într'afară,
Nalt la stat şi cu privire-îndrăzneaţă,
Vărsăcios, nas cîrn şi cu barbă rară,
Măreţ, lăudăros de multe cuvinte,
Dar zbrevuiat cum trebue la minte.

14

1441 Împodobit el cu ceste fireşti
Bunătăţi, ajunsă în vreme puţină,
Neguţătoriu de frunte-în Bucureşti,
Pentru că coconiţa Rusălină,
Neputîndu-ş' mai răbda văduvia
Îi dede mîna cu toată moşia.

15

Nice te mira, căci nu e pe lume,
Neam mai preslăvit ca neamul grecesc;
Că, de-ai avea tu de grec sîngur nume
Și, pe lîngă-acea, năravul turcesc,
Apoi, de-ai fi și cel mai lăpădat,
Fi-vei despre toți cinstit și căutat,/

104v 16

Dar' mai vîrtos în București și-în Iaș,
În Moldova și-în Țara Românească
Adecă.-Însă eu doară spune-ț-aș
Și mai multe, de-ar fi să mă cetească
Cîneva, dar știu cumcă românește,
Acolò nime bucuros cetește.

17

Mai bine vor ei pe limba grecească
Sau pe-elinică, care n-o ințăleg,
Cu zilele-întregi să să-*aglindisască*,
Decît a grăi românește întreg.
Ba l'e rușine-a să zice români
Ș'în patria sa, ei să fac streini.

18

Pentru-acea mă-întorc iar la chir Calos
Care,-uitînd că-odată au fost covrigariu,
Acum dovedea tare și vîrtos
Că de nevoie numa prăvătariu
Au căutat să fie;-însă, de neamul său,
E de la-împăratul Ioan Calău./

105 19

Pentr-aceasta fu socotit boieriu,
Fiindcă-arăta cu multe scrisori,
Că strămoșul său au fost vistieriu
La Paleològi și că din surori
De împărați naltă să trage-a lui viță.
Putea logodi și pe o domniță.

20

Deci nu suferi mai mult să să chieme
Chir Calos, fără-arhonda Caloiéni;
Însă-aceasta nu ţinu multă vreme,
Pentru că, bagiocoritori muntenii
În multe chipuri numele-i mutară,
Făcîndu-l de tot şi la toţi de-ocară.

21

Unii Cîrcalòs, alţii Cîr Calằu,
Ceştĭ Cálúiénĭ, ceia Cálunénii,
Cum vrea-l poriclea, după gîndul său;
Iară-îndeobşte-arhonda Calằuiéni,
Îl chiema, chiar pe limba românească,
Cei ce nu voiea să-l bagiocorească./

105v

22

Însă, nu ştiu cum, totdeauna pare
Că mintea bună fu cu sărăcia
Pretenă, iară tîmpa dezmierdare
Cu bogătatea şi cu buiecia;
Aşa fu şi cu chir Calos odată,
Din istoria lui precum s'arată,

23

Care vestitul polcovnic Ilie
Aflằ într'o bute de vin înfundată
Ş'îndată-o prefèce de pe-arnăuţie
Româneşte şi-în stihuri aşezată.
Să zice că la tot stihul deplin
El bea cîte trei păhară de vin.

24

Păn Calăuieni era mai sărac
Şi păn' să chiema numa chir Calos,
De blînd îl puteai să-l bagi întrun sac;
Iar', deacă ajunsă boieriu şi bănos,
Părea că nu-încape în oraşul tot:
Ca ş'un craiu mergea, ba ca ş-un despot./

106 25

Călare ş'armat să preîmbla turceşte,
Iar' după dînsul mergea doisprăzece.
Inima gîndeai că pe-atîta-i creşte,
Cînd în acest chip el să putea-întrece
În călărit, pe sù neşte fereşti,
Care-îi era mai dragi în Bucureşti.

26

Fiindcă-l ştiea toţi de zbrevuiat,
Cei alalţi cu dîns multă-ş' făcea şagă,
Fălindu-l în ochi cum ar fi-întrarmat
Şi cum că în Ţara Muntenească toată
Altu-asemene lui n'ar fi voinic
Care să n-aibă teamă de nimic.

27

Domniţa Smaranda atuncia din toate
Cocoane era mai rară frumsaţă;
Mulţi după dînsa-începusă-a să bate
Şi feciori de domn o cerea de soaţă.
Ia zicea că-au fost frumsaţele-odată
Celui mai viteaz, cea mai mare plată./

106v 28

„Inima-mi voi da celuia şi mîna
(Zicea) şi-i voi fi vrednică soţie,
Care năvălind în oastea păgînă,
Cea mai mare va face vitejie;
Iară acea faptă mare, voinicească,
Însuş' Vlad-Vodă-are s'o hotărască“.

29

Cîrcalosul nost pe-aceasta-îndrăgisă,
Măcar că n'o văzusă niceodată,
Ci numa vestea şi nume-i auzisă,
C'ar fi frumoasă şi neasămănată.
Deci, acuma de toate-alte nu-i pasă,
Fără cum ar face-o Călăuieneásă.

30

„Vița... (socotea cîteodată-în sine)
Arăt cu martòri și vechie scrisoare,
Că sînge domnesc îmi curge prin vine!...
Vîrsta... cincizăci de-ani, nu e lucru mare,
Toate cocoanele zic depreună
Că de iubit e vîrsta cea mai bună“./

107 31

Însă iubita cea lui domnișoară,
De-a să vedea nu era cu putință.
Bun Cîrcalos cu pîrlită-inimioară,
De jele, bănat și mare dorință,
Pe-uliță-alerga încolo ș'încoace;
În urmă singur nu știea ce face.

32

Dar' tinerii vrînd ca să-ș facă-o șagă,
Povestea-în oraș, dînd și lui de știre,
Cumcă domnița Smarandă lui dragă
S-au băgat acum întro mănăstire,
Văzînd că nime din tineri să-îmbie
De a face pentru dînsa vitejie.

33

Ca de-aceste ei povestea-între sine,
Cînd să tîmpla și Cîrcalos de față,
Zîcînd: „Pagubă! și multă rușine
De-a noștrii coconi cu-inimă de ghiață!
Acum ar putea ei ca să să-arete
Cum că n'au frică, nici mîni de burete“./

107v 34

Cîrcalos uimit ascultă de-aceste
Și tace înnontru, dar' inima-i coace
Fapte slăvite, vrednice de veste.
Așa cugetînd, încolò ș'încoace
Îmblă, să primblă, stă și socotește,
Șede, să scoală și iară pășește.

34

Și s-ar fi gîndit toată zioa doară,
De nu-i sărea-în cap că treaba zăbavă
Nu sufere și mai tîrziu zădară
Poate că i-ar fi toată-a lui ispravă.
Deci armașului poruncește-îndată:
„Înșală-m calul și de drum te gată“.

35

Iar' din slujitori luă lîngă sine
Pre un Trandafir țînțariul, de care
Adevărat a spune să cuvine
Că era mîndru făr' asămănare
Și dintru toți cel mai viteaz din gură;
În sine fricos fără de măsură./

108 **36**

Pre acest armaș încă-întracea sară
Luă ș'înarmat, precum să cuvine,
Și eșind pe-ascuns din oraș afară,
Asupra purceasă oștilor păgîne,
Cugetînd cîte-odată cu suspire
La domnița sa și la mănăstire.

37

Mulți să vor mira de-astă hotărîre
A lui Cîrcalos așa minunată;
Dar orășenii bine-i știea fire
Lăuduroasă, de tot fluturată,
Și vrînd s'o facă-încă și mai nebună,
Pururea bîrfind cînta pe-a lui strună.

38

Știind că-i era patima cea-întie,
Măcarce feliu de mărire deșartă,
Mai vîrtos de arme și de voinicie;
Ca și beșica ce pe unde-i spartă
Pe-acolo răsúflă, aceste el toate
În sine credea că-s adevărate./

108v

39

Zicea și că-în toată țara nu este
Un voinic ca ș’arhonda Caloieni,
Și mai multe-asemene ca de-aceste
Îi poftorea boierii ș’orășeni;
Ba-i zicea c’ar fi la chip și purtare
Cum au scris Omer de-Ahileu cel mare.

40

Nu cetisă el de-Ahileu nimica,
Numa cît auzisă că au fost odată
Un grec care pe toți lua de piică
Cei ce cu dîns îndrăznea să să bată
Și care făcea războiu adese
Pentru domnițe sau împărătese.

41

Ș’aceasta-i plăcea că și el chief mare
Avea de-a să bate măcar cu cine,
Credințat fiind cumcă și el are
De bună samă-aceaiaș’ vîlfă-în sine,
Ce-avusă-Ahileu cel mare-odinioară,
Cînd el să bătea pentru v’o fecioară./

109

42

Așa Cîrcalos la războiu purcească
Și mergînd într-o zi și jumătate
Cu Tràndafìr, cea slugă credincioasă,
În urmă văzînd o cîrcĭmă s’abate,
Caii obosiți vrînd să-ș’ mai întrame;
Apoi avea și puținel foame.

43

Cîrcalos atunci întră fără veste
În casă și stă, căutînd sumețește;
Iară Beșcherec, plin de cea poveste,
Degrabă sărind: „Dar cine-îndrăznește
(Strigă) la mine-așa să caute-aice
Și veselia noastră să ne strice?“

44

Şi pusă mîna pe cea ruginoasă,
Măcarcă greu o smulgea cîteodată.
Dar' acum prin un noroc, lesne-o trasă,
Fiindu-i firea foarte-întărîtată ...
Şi vrea despica doar' pe Cîrcalos
În doao, cît fu de lung şi de gros,/

109v

45

Deacă n'ar fi fost grecul mai cuminte
Şi din vreme nu da pe uşă-afară,
Oblicind şi că de pe-îmbrăcăminte
Ş'arme ciudate, cu nemeşu-în poară
Şi cu mai mulţi el nu să poate pune.
Pentru-aceasta că fugi nu-i minune.

46

Dară nemeşul cu mintea-înfocată,
Uitîndu-şi acum şi de jupînese
Şi de a lui Hriza cîntare ciudată,
Răpezit şi el, după cela iese,
Dar' grecul sprintén acuma călare
Fiind luasă fuga pe cărare.

47

Nice nemeşu vremea sa tămîndă,
Ci lui Ducipal iacă sare-în spate,
Aşaş Creciun pe Surana flămîndă,
Amîndoi gonind acum pe-alergate,
(Cum lui Beşcherec părea) după zmeu
Ce fugea, ca şi de cruce hel rău./

110

48

Însă-a zmeului cal era mai bun
Şi pe Ducipal departe lăsasă;
Dară şi mai departe pe Crăciun,
Căci abea-i păşea iapa suspinoasă.
Vesel de vin, sătul de bucate,
Avea şi el chief cu zmeu-a să bate.

49

1657 Însă Beşcherec tot de zmeu să ţine
Păn' putu şi cu vederea l-ajunsă;
Dar' altă belea iacă, pe dîns vine,
Căci un glas de jele urechea-i pătrunse,
Un vaiet de muiere sau copilă
Care strigă după ajutoriu şi milă.

50

1663 Întorcînd ochii, văzu cu degrabă
Pe-un arap vrăjmaş alergînd călare,
Pe lîngă sine trăgîndu-şi o roabă,
Pe care-o bătea să-alerge mai tare.
Beşcherec avînd zmei púrure-în cap,
Socoti c'ar fi zmeu ş'acel arap./

110v

51

1669 Deacă-apoi privi la femee-în faţă,
Să jură în sine cumcă-i Anghelina,
Deci îndată supt inima-îndrăzneaţă
Să-înfierbîntă cu rînză-amară splina;
Ş'îndreptîndu-ş' suliţa vitejeşte,
Drept cătră dînsul calu-ş' înteţeşte.

52

1675 Socotind cumcă fără de sminteală
Acela-i zmeul cel rău şi năpraznic
Care făcusă pe dînsul năvală,
De parte strigă cu glasul pre groaznic:
„Stăi, bală de zmeu, nice-ţi fie groază,
Eu-s Beşcherec cel din Uramhază!

53

1681 Multă vreme eu îmblai după tine,
Acuma voi să-ţi plătesc pentru toate".
Arapul de-aci pricepu pre bine
Cumcă-ar trebui cu doi a să bate;
Pentru-acea lăsînd roaba-în slobozie,
Dete sănătos fuga pe cîmpie./

111

54

1687 Atunci nemeşul neavînd îndoială
Cumcă acea roabă nu este-Anghelina,
Lăsă să fugă cum poate cea bală;
Nici mai încolo cercetă pricina,
Ci luîndu-ş' pe nevasta frumoasă,
Gîndea cu dînsa să să-întoarcă acasă.

55

1693 Dar' iacă pornit un măzilaş vine,
Din fundul Moldovii, tot drumu pedestru;
El că-ar fi viteaz şi mare să ţine,
Iară ceialalţi îl numesc buiestru
Ş'unul dintru cei cu mintea nebună,
Ce vreu să zvîrle cu toporu-în lună.

56

1699 Pentru multe-a lui fapte preciudate,
Pentru mintea şi mare-învăţătură
(Că cetisă-acum cărţile mai toate
Şi multe ştiea măcina din gură)
Pentru hatîrul unii jupînese,
El căpitan de ţigani ajunsese./

111v

57

1705 Însă, pentrucă multă vitejie
Făcusă-în ţinut, dară mai cu samă
Într'un munte nalt din megieşie,
Pe care ş'acum Cîrlibaba-îl chiamă,
Au fost numit şi el, cu bună treabă,
Marele viteaz de la Cîrlibaba.

58

1711 Şi, măcar că-avea el o moşioară
De-un stîngin cu trii coţi şi jumătate,
Totuş gîndeai cumcă-are-un corn de ţară,
Sau doar' vreun ţinut cu triizăci de sate,
Aşa era de fudul şi gînfat,
Ca cum el ar fi fost Ler împărat.

59

1717 Jupea pe bieții țigani fără milă,
Iar' omenie nu le da de-un ban,
Căci că să ținea mai bună prăsilă
A lui Adam de cum este-un țigan.
N'avea el de-acasă nice o păra,
Totuș' zeifeturi adeseori da!/

112

60

1723 Întraltele-îndrăgisă pe-o țigană,
Destul chipeșă, naltă și sumeață,
Pre care-o chiema frumoasa Chireană
(Pentru că era sprîntenă ș'isteață),
Însă-acuma ia fugisă din țară,
Lăsîndu-și ibovnicul de ocară.

61

1729 Și țiganii lui, după vestea bună,
Toți să dusese-în Țara Românească;
Chireana cu ei mersese-împreună,
Auzind că acolo vor să domnească
Țiganii; gîndea că fiind frumoasă
Va fi cocoană sau tocma vodeasă.

62

1735 Pentru-aceasta mulți pe el să sculară,
Ș'îmbla să-l dovedească la domnie
Cumcă el au scos pe țigani din țară
Și i-au dat cătră Muntenie;
Din care price pe urmă s'aleasă
Cumcă și el au pribegit de-acasă,/

112v

63

1741 Ș'au plecat să dee-în urma mîndrii sale,
Nici s-opri păn' la Țara Românească;
Dară ș'acolo făcu multă cale,
La tabăra s'ajungă țigănească
Și să-ș' mai vază copila dorită,
Că acum odihnă n'avea-întro clipită.

64

Acum de departe ca prin o ceață,
Vede-un călăreț că vine-întradins,
Drept pe el ș-avînd o femeie-în brață.
Sosind apoi mai aproape la dîns,
Cunoaște de pe făptură și haină
Pe drăgusa sa, pe mîndra Chireană ...

65

Ea cîtu-l ochi, cunoscu-l îndată
Și strigă: „Vai! Ah! Nascocor iubite,
Scoate-mă dintru mînă blăstămată
Și nu mă lăsa robii cumplite,
Că pururea ți-oi fi mulțămitoare!
Ah! scoate-mă din mînile tîlhare!“/

113

66

Iară voinicul de la Cîrlibaba
Nu știea ce să facă sau să zică;
Căci de-o parte-ar vrea să-ajute cu graba,
Dară de-alta nu cutează de frică.
Și părea că toată inima-i îngheață,
Căutînd la cel vrăjmaș al său în față.

67

Îndoit vrea sta și mai multă vreme,
De nu-l vrea face vrăjmașul cu sîla
Încai s'arete cumcă nu să teme.
Căci Iștoc lăsînd de pe cal copila,
Scoasă sabia cea mare din teacă
Și căpățina vru-în doao să-i facă.

68

Și, de bună samă îi stîngea lumină,
De nu-l mîntuiea țigana preiute,
Ce luînd de zios un pietroiu în mînă
Și ibovnicului grăbind ca s'ajute
Lovi-în ceafă-așa pe vrăjmaș sureap,
Cîtu-l ameți cu totul de cap./

113v

69

Atuncea și Nascocor să trezește
Din grea spaimă și sulița-ș' rădică,
Și năvale pe vrăjmaș voinicește;
Dară nu putu să-i strice nimică,
Pentru că prin un tîmplet norocos,
Nìmerì tocma-în scutu lunecos.

70

Beșcherecul fiind amețit foarte
De bolovanul țigăncì întărtate,
Înduplecîndu-să merge întro parte
Ș'în urmă cade răsturnat pe spate.
Atunci Chireana cu drăguțul său,
Fuga apucară pe-un îngust părău.

71

Că nu departe pe Crăciun zărisă
Grăbind stăpînului său spre ajutare,
Care de pe Surana pogorîsă,
Vrînd să-alerge mai curund pe picioare;
Dar' bietul Iștoc rămasă-în țărînă
Și zmeul vrăjmaș dusă pe-Anghelină./

114

72

Iară după ce el sosi la fața
Locului, unde fu cea bătălie,
Inima lui să făcu ca și gheața,
Văzîndu-l trecut, fața ca hîrtia,
Ochii-întorși, *gura spumînd* și căscată,
Căci așa nu-l văzusă niceodată.

73

„Ah! stăpîne-al mieu mult nenorocite
(Strigằ, frîngîndu-și mînuri cu duroare)!
Dar' nu ț'am zis de-atîte ori ș-atîte:
Lasă la dracul pe cele fecioare
Pribege și pe-împrilostite zîne,
Căci în urmă, zieu, nu vom păți bine!“

74

1807 Pănă ce Crăciun să cîntă cu jele,
Ese şi Beşcherec din ameţală;
Dar' sîmţindu-să că-i dor toate cele,
Uitîndu-ş' de-Anghelina şi de bală,
Abea să trasă la de-aproape-odaie
Şi să culcă pe-un aşternut de paie./

114v 75

1813 Acolo, zdrobit şi-în ceafă cu rană,
El multe zile fu silit să zacă;
Iar' sluga lui la draga Sîmziană
Necurmat gîndea neavînd ce să facă
Alta. Şi-i pare c'o vede cum cîntă,
Cum toarce, ba şi cum cine-o desmîntă.

76

1819 Însă biata fată în Ardeal, acasă,
Văzînd că Crăciun după multe zile
Nu să mai întoarce, cu totul să lasă
Jelii şi nici cu cele-alte copile
Vrea să să tîlnească, nici să iasă-afară,
Ci plîngea pe-ascuns şi dorea să moară.

77

1825 Iară cînd era ia singură-acasă,
Să cînta zicînd: „Trecéţi, zile bune,
Tréceţi pentru alta doar' mai norocoasă;
Căci fără tine, dragul mieu Crăciune,
Nimica în lume nu mă mai desfată
Şi doară nu te-oi mai vedea vreodată!"/

115 78

1831 Odată,-aşa cînd să cînta cu jele,
O auzi mamă-sa de la fereastă
Şi toată-înţăleasă-a fetii tinerele
Boala; deci temîndu-să de-o năpastă,
Alergă-în vecini la baba bătrînă
Şi-i spusă zicînd: „Lele Mărăcină! ...

79

1837 Sîmziuța mea de-o vreme tîngeşte,
Nu mîncă, nu bea, nu rîde, nu joacă
Şi plînge pe-ascuns; mă tem că iubeşte.
O ascultai cum să cînta, săracă,
Chiemînd pe Crăciun frătuțul, de nume,
Cel ce cu Beşcherec s-au dus în lume.

80

1843 Rogu-te, de şti şi de poți, ne-ajută,
Fă-i ceva, că zieu! mă tem de copilă,
Că-i mai uscată decît o cucută!
Deci să nu moară, lele, fie-ți milă“.
Mărăcină-ascúltă şi toate aminte
Luînd, zice: „Hum! Hum!“ şi ceste cuvinte:/

115v **81**

1849 „Lucru-i anevoie, dragă Dafînă,
Dar' pentru tine tot ce poci' oi face.
Fata ta după cel fecior suspină
Şi să teme că doar' nu să va-întoarce;
Deci, dacă vrei să ț'o vezi sănătoasă,
Cáută să facem să să-întoarcă-acasă“.

82

1855 Bătrîna ştiea ierburile toate,
A-încînta ş'a descînta dintru iele,
A drege fápturi ş'a desface date,
Lună-a-întuneca ş'a numera stele,
A chiema pribegiții prin fumariu,
A călări pe-ojog, ca pe-un armăsar!

83

1861 Deci luîndu-şi hîrburi, hîrbuțe ş'ulcuțe
Cu unsori, cu sucuri din rădăcine,
Ierburi şi flori în cîrpe şi răcluțe,
Mearsă cu Dafina şoptind în sine
Neşte cuvinte de nime-înțelese,
Dar', cum să ştiea, descîntări alese./

116

84

Cît intrară-în casă,-acuma fiind sară,
Ușile făcu să să-închiză toate;
Iară ia luînd de supt susuoară
O răcluță cu rădăcini pisate,
Dede-în păhar cu-apă fetei să bee,
Apoi fruntea și mînile să-ș' leie.

85

O făcu de-aci să să culce-îndată
Și-i acoperi tot capul și fața.
Cît să culcă-în pat dosădita fată,
În somn greu căzu pănă dimineața.
Baba să desbracă în pielcuța goală,
Îș' dă peste cap și iară să scoală.

86

Apoi Dafinii-împrejur ochii leagă;
Luînd-o de mînă, o duce cu sine
Afară la gard, smulge-o nuiea-întreagă,
I-o dă și zice: „Ia tu sama bine,
Să lovești cu ia păn' a noao par,
La care-apoi zi: Să sari, că eu sar./

116v

87

Leagă-l apoi cu ceastă strămătură".
Și-i dede-o strămătură roșioară.
Dafina face cum baba din gură
Îi spune ș'o învață; apoi întorc iară,
Tot sărind și făr' a căuta-înapoi,
Baba tot șoptind: „Vină mai apoi!"

88

După ce în casă să-întoarsără iară,
Baba luînd a lui Crăciun obdele,
Cînd cocoși cînta de a treia oară,
Le bagă-întrun olòiu turnînd pe iele;
Le pune la foc mestecînd vîrtos
Și tot descîntînd: „Vină bucuros!"

ACADEMIA BIBLIOTECA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

89

1897 În urmă să-întoarce cătră Dafina,
Zicîndu-i: „Acum, cum vrei tu să vie
Și să ți-l aduc: domol și cu lina,
Sau de-a trapăda, pe cal de chirie,
Sau pe măciucă?“ „Ba, lele Mărtină,
Fă ca sănătos și pe-încet să vină“./

117 90

1903 Dupa-aceasta băgîndu-să-în fumariu
Strigă de trei ori, sitirind pe toate
Duhurile din văzduh, din rîpariu,
Din tăuri, vîltori și căi împătrate;
Și luînd oala de la foc, o duce
La locul unde merge drumu-în cruce.

91

1909 Acolo trîntind-o de vatră-o sparge;
Iar luîndu-ș' cămeșa în cap, fuge
Apucînd ulițile mai large.
Atuncea gîndeai că pămîntul muge
De glasuri și de năluci fricoșate,
Ce-o chiema, ca din cale să să-abată.

92

1915 A dóo zi, cînd pre-apus grăbea soare
Și pre pămînt umbre să rășchierasă,
Crăciun eșisă-afară la răcoare
Și tocma să prîmbla pe după casă,
Cînd s'arătă lui un om mărunțel
Zicînd: „Sui curund pe cest călușel./

117v 93

1921 Că te-așteaptă! “... și dete-i o măciucă,
Iar' bietul frătuț nu zice-un cuvînt;
Dar' încălăcînd a sărire-apucă,
Gîndeai că-i pe-un parìp, ce zboară-în vînt,
Tot sărind cu măciuca-între picioare,
Ese pe poartă ș'o ia pe cărare.

94

Beşcherec ce zăcea bolnav afară,
Vede pe Crăciun sărind nebuneşte
Şi-întii socotea să glumeşte doară;
Iar deacă văzu că el nu să-opreşte,
Ci dă pe cel cîmp, apoi cătră munte,
Atunci întradins să scărpină-în frunte;

95

Şi precepu că nu-i lucru curat,
Mai vîrtos a doao zi dimineaţă,
Văzînd că nu-întoarce. Deci supărat
Şi bolnav, în odaie sîngureaţă
Părăsit, nu ştiea ce să mai facă
Şi să jelea că-i trebue să zacă./

118 **96**

Dar' socotindu-să că nici el, nice
Caii s'aibă-aici grijă şi tihneală,
Hotărî, cum poate, să să rădice,
Să meargă la vreo curte cu tocmeală;
Ş'încălecînd pe Ducipal buiestru,
Luă pe Surana de căpăstru.

97

Mergînd aşa pe drum o jumătate
De zi, cînd era cătră prînzul mare
Dete pe doi voinici care-a să bate
Începusă-în mijlocul de cărare:
Iar' de-o parte, un argat cu-o femeie
Depărîndu-să ca la nedeie.

98

Ochind nevasta, lui Beşcherec iară
Anghelina îi vini-în minte şi-iacă! ...
Lasă pe Surana şi ca ş'o fiară
Sălbatecă, nici scutul îmbracă,
Nici suliţa-ş' ia, ci calu-înteţeşte
Şi pe-argat lovind, zios îl prăvăleşte,/

118v. **99**

1957 Care căzînd, după sine trasă
Pe cea năvastă; şi-o trasă-aşa bine,
Cît păn' din sus de brîu goală rămasă,
Toate-arătînd ce spun că-s de ruşine.
Iştoc atunci vru sabia să scoată
Ş'în pieptul zmeului s'o-împlînte toată.

100

1963 Iar' cei doi voinici ce să bătea-în cale
Aşa era de-înfocaţi în bătălie,
Cît alta nu vedea şi-ş' da ca-în oale
În capete;-în urmă, iacă unul taie
Altui işlicul în doao ş'o nare,
Iar' celalalt atunci s'oţărî tare

101

1969 Şi lucind sabia întradins, s'apucă
Să căznească pe vrăjmaşul şi-i rasă
Într-o lovită sprinceana ş-o bucă.
Îmbĭ atunci de bătălie să lasă,
Obidaţi şi-în partea sa fieşcare
Luînd fuga, iute caută scăpare./

119 **102**

1975 Beşcherec sîlind să scoaţă din teacă
Sabia lungă, nu luasă sama
Că-întracea-Anghelina era să-l facă
Ca a doo oară să-ş' plătească vama;
Căci cu degrabă-acum încălecasă
Pe Surana şi fugea sănătoasă.

103

1981 Argatu-încă sărind la cal în spate,
După-unul dintre voinici să răpede,
Cînd Beşcherec de-abea sabia-ş' scoate.
Dară-acuma pe nimene nu vede
Denaintea sa, ci fugind zăreşte
Pe toţi, puindu-să la bună pază.
Ducipal după Surana rîntează.

104

Nemeșul gîndeai că creapă de mănie
Și după draga femeie s'alungă.
Surana-auzind pe vechea soție
Rîntezînd, să-întoarsă și vru s'ajungă
La Ducipal, ducînd pe cea nevastă
Înapoi la vrăjmaș și la năpastă./

119v **105**

De frîu în zădar o trage,-o abate,
Că iapa șuvăind cu coada sare
Încoace-încolea, zvîrle și cît poate
Nu să dă. Deci călăreața-altă scăpare
Neavînd, să pogoară și pedestrită
Să cară pă drum, cu sîlă-îndoită.

106

Acuma-i vremea ca să vă spuiu cine
Fură acei voinici și ceastă femeie;
Cum s-au întîmplat și din ce pricine
Unul pe-altul au vrut morții să deie?
Să știți dară că Născocor din cale
N'au ferit lui Calos, domnii-sale.

107

Și de-acolo să scornisă gîlceavă.
Întii mustrîndu-să cuvințește,
Pentru-întiețime și pentru slavă.
Iară Trandafir striga țințărește:
„Feri, mozicule, de ți-i să mînți pită
Si nu fațe vitezilor ispită“./

120 **108**

Născocor încă-avea rînză fierbinte
Și-i zisă: „Drumu-i larg pentru nebuni“.
Dintr'aceste puține cuvinte,
S-aprinsă focul cel mare-în tăciuni;
Iar vitejii pentru un răstit ș'o țiră
De dîrzie, cu totul să sluțiră.

109

2017 Chireana gîndind că *norocul* iară
Îi va sluji ca şi mai nainte
Cu Beşcherec, vru să facă de-ocară
Şi pe Cîrcalos. C'o piatră s'opinte
Să dea; Trandafir cu pugnu-între spete
Aşa o loveşte, cît mai că n'o-amete.

110

2023 Atunci betiĭ sare piatra din mînă;
Dară ţigana, de mică-învăţată
La bătăi, prin tîrgu de săptămînă,
Nici ia să dă cu una de-o dată,
Ci-apucînd pe bun Trandafir de piică,
Cu unghile toată faţa îi piţică./

120 v **111**

2029 Aşa sta lucrurile cînd sosisă
Beşcherec la cîmpul de bătălie! ...
Destul că ţînţariul acum fugisă
În urma lui Cîrcalos cu-osîrdie,
După *Născocor* alerga Chireana,
După Ducipal să grăbea *Surana*.

112

2035 Iară nemeşul, obosit de-atîte
Frămîntări, socoti să să abată
La ospătărie, unde-oase-obosite
Oarcîtă vreme-a-ş' odihni să poată;
Căci făr' slugă, c'o povodnică iapă,
Acum nu ştiea ce să mai înceapă.

Fîrşit

122 CÎNTECUL a IV

1

2041 Fire-ai blăstămat! care-aflaşi odată
A *pravului* crud rea şi stricătoare

Putere, și tu din tartar iscată
Pușcă, cu tunurile treznitoare!
Cu cît era de muritori mai bine
Lumii noastre să fiți rămas străine!

2

Cîți voinici viteji prin voi de viață
S'au lipsit, a căror vărtute rară,
Bărbăție și puternice brațe
Ar fi putut să mîntuiască-o țară,
Cari prin voi de o ticăloasă mînă,
De-un prunc fură prăvăliți în țărînă!/

122v 3

De cînd pe pămînt furăți izvodite
Voi de-a iadului furie neblîndă,
Nu-i vitejie!... nu-s fapte mărite;
Mai mult, nu-s eroi făcători d'izbîndă.
Slab sau tare-acum de-o samă să ține,
Cînd are montùră cum să cuvine.

4

Acuma plumbul înfocat din sinețul
Unui nevoiaș eșind, nimerește
S'omoară de departe pe istețul
Viteaz, la carele-a căuta fățește
Și de-aproape nice ar fi cutezat
Și nici era vrednic să-i fie-argat.

5

Oștile-acum sînt ca cărțile cele
De jocul a noastre, în care să joacă
Comandanții, *ce nici bune, nici rele*
Din sine-s, nici una poate să-întreacă
Pe-alta, ci după-a jocului tocmeală./

123

6

Deci fericitele vremi întru care
Trăiea vitejii nostri din poveste,
Cînd încă de prav de tun și pușcare
Puțini știea pe locurile-aceste! ...
Totuș Chircalos cu sine de-acasă,
Pe drum și doao pistoale luasă,

7

Care nu de mult, ca ș'o noătate
În București păn atunci nevăzută,
Cumpărasă, cu prav și cu toate
Trebuincioase.-Acum cu fața slută
Mergînd el și cercînd s'odihnească
La vreo curte sau casă țărănească,

8

Ș'adusă aminte de doao pistoale
Ce Trandafir în desagi le băgasă,
Ș'oprindu-și calul în mijloc de cale
Îndată căută ș'afară le scoasă,
Apoi le pusă-în brîu, cum să cuvine,
Ca să l'aibă gata, lîngă sine./

123v

9

Iar Trandafir, sluga credincioasă,
Cu față zgăriată, mormoia-în sine,
Apucîndu-l ciudă că o ticăloasă
De femeie-îi fece-atîta rușine.
Deci zisă lui Cîrcalos: „Pre-a mea leze,
Arhonda, eu nu te pot înțelege ...

10

De-acasă esirăm ca nește lei,
Vream pe turți să tăliém cu o dată;
Ș'acuma fugim de nește misei.
Dar dacă întii fuga n'ai fi dată,
Eu uțideam si pe țea si pe țel,
Măcar că avea cămeșe de-oțel".

11

„Ce zici tu, măi! Bre! eu merg, nu fug. Dară
Nu văzuşi cum capu crepai în doao?
Lîngă aceasta-i spintecai ş'o nară.
Dar tu ce făcuşi? O căcăreáuă
De femeie te făcu dă măscară,
Şi, de nu scăpai, te şi pişa doară“./

124 12

Atunci ţînţariul gîndeai că plesneşte
De mănie, nici să răbdă să nu-i zică:
„Arhonda! ţine fugi voiniţeşte
Din ţa crîcîmă colò, plin de frică,
De omul aţel cu chivăra mare,
Cu care stătui la harţ în cărare?

13

Ei, dacă nu era ţa blăstămată,
Îl despicam din cap pănă-în piţoare;
Dar aţa mi-au zgăriat faţa toată,
Ca s'o pisică.-În urmă, nu-i mirare
Că nu putui să táliu pe ţel tîlhariu,
Fiind eu pedestru, el pe armăsariu.

14

Dar, efendili, te bătuş cu-un misel,
Sîngur si-ai rămas fără sufărţală;
Iară eu l-as fi zunghieat ca si pe-un niel.
Priveşte-acum a cui e mai de fală
Fapta?: eu cu doi luptînd întreg rămaşĭ;
Efendili fuşi rănit de-un vrăjmaş“./

124v 15

Atunci Chircalos oglinda scoasă,
Să căută, dar', cîtu-i fu de greaţă
Cînd sluţită-ş' văzu buca frumoasă,
Iar sprînceana spînzurîndu-i pe faţă.
„Ah, vedere! Ah, Smarandă iubită,
Ce-i zicè tu, la faţă-aşa cioplită! ...“

16

Aceste cugetînd el în sine,
Zisă cătră țințariu: „Caută, blăstămate,
Ajutorința care-am de la ține;
Că deacă-ai *fi* cutezat a te bate
Și tu, stînd stăpînului de-ajutoriu,
N-aș' pătimi-acest chip ocărîtoriu".

17

„O! *Hríste*! (*Trandafir* cu nerăbdare
Strìgă) si nu ț'am dat azutorință?
Să nu eram eu, aiți n-ai stare,
Ți de mult ai fi făcut pocăință.
Nu ști că diavola de muliere
Era să-ți facă mleșniță din criere;/

125 **18**

Căț apucasă-o piatră mare-în mînă
Si dirept la frunte te măsurasă.
Eu văzînd ațasta faptă păgînă,
Atunța mă sculai și eu de-acasă
Si dèdĭ la pumnă, dar atunți azunsă
Călărețul și-în țărînă mă-împinsă.

19

Cu toate ațele, de nu băgam samă
Că tu fuzeai singur, m'apucam iară,
Și, de ar fi fost de-oțel sau de-aramă
Străinul ațela, îl fățeam de-ocară
Despicîndu-l din cap pănă-în picioare
Și lăsîndu-l de zaf negrelor țoare".

20

Chircalos, *căutînd la dînsul, să pare*
Că o parte-i crede,-o parte să-îndoiește;
Apoi abătînd cevaș din cărare,
După ce rane-ș legă doftorește,
Mearsă înainte pe cale-apucată,
La Smaranda sa gîndind cîte-odată./

125v

21

2161 Mergînd ei așa, cînd fu lîngă sară,
Iacă oblicìră venind de departe
După dînșii, pe drum o cetioară
De-armați. Trandafir, ce gîndeai că-i Marte
Însuș' mainte,-atunci a schimba fețe
Începusă-uitîndu-și vorbe mărețe.

22

2167 „Ah! (zisă) arhonda, să fuzim de-o parte
Păn'or trețe tîlharii. Eu de mine
Nu mă tem, niță bag sama de moarte,
Dară socotesc că va fi mai bine
Ca să nu ne batem în astă sară,
Să nu te facă mai mult de măscară".

23 [a]

---

[a] *Caetera desiderantur* (restul lipsește).

ÎNVĂȚĂTURĂ / PENTRU / FERIREA ȘI DOFTORIIA / BOALELOR / CELOR CE SE ÎNCING PRIN ȚEARĂ, ȘI ACELOR / CE SE LEAGĂ ȘI A UNOR BOALE SPORĂDI/CE, ADECĂ PE ICI, PE COLO ÎMBLĂTOARE /ALE VITELOR CELOR CU COARNE / PRECUM ȘI / A CAILOR, A OILOR, ȘI A PORCILOR. / ÎN BUDA. /.LA CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI /UNGARIEI. 1816*./

Cinstite cetitoriule![a] Vei afla unele cuvinte în cărticica aceasta, care, poate, cu văzuta din tăiu nu le vei pricepe; ci să nu te scăndălizești. Căci eu, întru prefacerea aceștei cărticică[b], m-am întrăbuințat cu mai multe dialecte ale limbei românești din care unele nu sănt astăzi cunoscute în patria ta, pentru cele multe ale norocului grele schimbări cărora fură supuși românii, ai prea străluciților romani celor vechi, adevărați nepoți. Deci, să binevoești a ceti și a prociti toată cărticica; că toate acele cuvinte, care ți se părea streine, au întrun loc, au întraltul, au încă mai de multe ori, le vei afla cu cuvinte de ale patriei tale tălmăcite și la desvălită înțelegere aduse. Aceasta urmănd, nu numai limpede vei pricepe zisele cuvinte, ci și noao cunoștință de multe cuvinte românești agonisăndu-ți, înțelepțește te vei îndemna, aprins de dragostea neamului tău, a îmbogăți dialecta[c] patriei tale, precum toate neamurile Evropei astăzi se nevoesc nu numai a-și curăți limba sa, a o netezi și a o polii, ci și la acea culme de deplinire a o înălța, căt să o facă de ajuns avută, spre împărtășirea tuturor științelor iubitorilor de învățătură oamenilor săi; voind, dorind și suspinînd mama tuturor, *natura*, ca toți fiii săi, dintră carii pre români mai cu ales talant au avuțit și i-au înfrumsățat, cu toată vărtutea să-și deplinească priceperea și voința spre mărirea lui Dumnezeu, făcătoriului său.

Frate! acel talant minunat, românilor de sus dăruit, pănă acum era îngropat adănc în pămănt, drept, nu din vina românilor, ci din pisma norocului carele din zi în zi s-au grăbit a face pre români mai nefericiți și mai înstreinați de înțelepciunea și de faptele cele strălucite ale mai marilor săi și mai asemine a-i preface vitelor, de căt făpturilor celor cuvăntătoare. Acum au sosit acel timp bine priimit; împărățiia sa Franțisc

---

* În -8° de 130 pagini și 1, pentru arătarea cuprinsului.

[a] La p. 127, finele cărții, se adaugă această notiță, plină de bun-simț. Menționăm că subiectul interesa o regiune în care se creșteau vite, ca Ardealul; nu am citat din cuprins, avînd caracter tehnic și neprezentînd vre importanță astăzi. Vezi nota [a] de la *Învățătură de a face sirup și zăhar* (vol. I, p. 945.), asupra autorului lucrării.

[b] De remarcat lipsa flexiunii substantivului precedat de demonstrativ.

[c] Singularul *dialecta* se explică prin faptul că în greacă cuvîntul, deși de declinarea a II-a, are genul feminin.

I., Împăratul Austriei, voiaște, dorește și, în tot chipul, ca un prea bun părinte ajută ca românii smulgându-se din grosul întunerec al urătei neștiință, să se deștepte a-și lămuri limba sa cea romană și lucrînd cu bunul sau talant, să se procopsească întru științe, din care se naște întregimea minței spre urmare în tot feliul de fapte bune. De unde, ori cine carele numai de trupul său poartă grijă, ca vitele cele fără de minte și necuvântătoare, și, ca să zic așa, rămă cu nasul prin pământ spre adunare de averi putrăde care după moarte rămân de dânsul, fără de nici un folos al său, precum și de rămătoriul slănina cea grasă[a], și nu mai vârtos se nevoiaște cu averea sa a-și procopsi mintea sa, a fiilor săi, întru învățăturile cele vrednice de duhul omului ce e făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, ba se crede pre sine a fi născut numai pentru sine și nu pentru ca să ajute neamul întru cele omenoase și de cinste cu care se întărește politia, se curmă, se desrădăcinează, se stârpesc răotățile din mijlocul oamenilor, unul ca acesta, zisei, fie preot, fie mirean, nu va scăpa de dreapta osândă a slugei ceii vicleană care în adins au îngropat în pământ talantul domnului său neaducând poruncita de Dumnezeu dobândă cu dânsul. / ...

VĂZUTA CĂRȚEI

Despre ferirea boalei vitelor.
Despre Epizooticele și Contăgioasele boale ale vitelor celor de casă.
Despre boala de vite.
Despre vărsatul oilor.
Despre aprinderea splinei.
Despre boala de gură și de limbă.
Despre boala de picioare, sau de unghii.
Despre grumăzarea porcilor.
Despre boala cea mucoasă.
Despre Răe.
Despre turbarea cănească.

---

[a] Este un proverb, la mai multe popoare, după care *avarului și porcului numai la moarte li se cunoaște bunul.*

1 DESCOPERIREA/ AMERICII./ O/ CARTE FOARTE FOLOSITOARE./ ALCĂTUITĂ DE/ IOANN HAINRIH CAMPE./ ACUM ÎNTÎIU DE UN IUBITORIU DE NEAMUL ROMÂ/NESC, PRE ROMÂNIE TĂLMĂCITĂ, ŞI DATĂ AFA/RĂ LA LUMINĂ./ TOMUL I./ CU 4 FIGURI. CU TOATĂ CHELTUIALA LUI NICÓLA NICOLÂU DIN BRAŞOV,/ DATĂ ÎN TYPARIU./ LA BUDA./ CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI DIN PEŞTA./ 1816*./

ISTORIA DESCOPERIREI AMERICII

Un oare care părinte, fiind dela Dumnezeu cu trei fii dăruit, nu lipsi a-ş face a sa datorie părintească, adecă a da lor creştere bună, şi după ce învăţăturile cele cuviincioase spre moralul cel bun lor dădu, nu zăbovi a deştepta pre dînşii şi spre cunoştinţa locurilor şi ţărilor din vechime ştiute, adecă, de Evropa, Asia şi Africa, prin harte gheograficeşti, apoi încetă o vreme, pentru ca să ispitească rîvna lor, şi de America nu le spunea.

Deci, aceşti prunci iubitori de ştiinţe, văzînd pre al lor învăţătoriu că nu urmează/ 4 a le spune şi de această noao parte a pămîntului, adecă de America, luară toţi îndrăzneală, şi zise: rugămu-te, iubite al nostru părinte şi învăţătoriu, să nu lipseşti a ne înştiinţa pre noi şi de partea a patra a pămîntului, carea se chiamă America şi Lumea cea Noao, cum şi pentru care pricină se numeşte aşa.

Văzînd acest norocit tată rîvna fiilor săi spre ştiinţe, se bucură, în sufletul său, şi zise cătră dînşii: eu mă aplec poftei voastre, însă cu ce condiţie, adecă învoială, acele ce nu veţi pricepe, să mă întrebaţi, ca întru toate se vă domeresc, şi ori ce întîmplare sau urmare, care întru această *Istorie* veţi auzi, să judecaţi cu mintea voastră adevărul şi tot moralul cel bun.

Ei, cu toţi, făgăduiră ascultare spre toate, şi cu mare bucurie aştepta zioa aceaia, carea se va fi orînduit pentru începerea istoriei.

Întru una de zile, fiind ei adunaţi la un loc, veni tatăl lor la dînşii, ţiind în mînă o hartă de America. Ei, văzînd pre dînsul cu harta în mînă, săltară toţi de bucurie şi ziseră: poate că aceasta e harta Americei./

5 *Tatăl.* Tocma aceaia iaste, fiii miei.

Ioann. Oh! ce mare parte de pămînt iaste aceasta!

Andrei. Mare învăţătură şi duh luminat trăbuie să fi avut acel om, care socoti că trebue se mai fie încă o parte de pămînt de acele lalte trei părţi, osebită şi necunoscută.

---

* În -8° de 190 pagini şi 7 foi nepaginate. Traducere după J. H. Kampe.

Luca. Nu numai duh mare şi înţelepciune au avut acel bărbat, dară şi mare îndrăzneală spre ispitirea acestor locuri necunoscute şi de naţioane sălbatice lăcuite.

Tatăl. Aveţi îngăduială, şi toate se vor descoperi voao de aflarea acestui pămînt, numai fiţi luători de samă, să nu fie osteneala mea în zadar, că istoria această e lungă şi cu multe întîmplări groaznice, şi obiceiuri de naţioane sălbatice întovăroşită. Şi ascultaţi:

Sînt peste 300 de ani, de cînd în Italia, la cetatea Ghénova, trăia
un om, a căruia nume era *Cristof Colúmbus*, de neamul său mai mult
nu se ştie de cît, strămoşii lui se hrănea cu călătorii pre mare, şi tatăl
acestui Columbus era lucrătoriu de mătasă, după cum spun alţi isto-
rici. Dară el mai mult se aplecă spre meşteşugul strămoşesc, adecă
6 a călători pre mare, de cît/ a fi meşter. Aceasta trebuie să fi fost şi
pricina de a se da şi însuşi cu totul spre călătoriia mării. Cu adevărat
că încă în pruncia sa, arăta el semnele cele mai mari şi osebite încli-
naţii spre călătoriile mării şi spre lucruri care numai la un om vrednic
se cuvin. El era deşteptat şi inimos, nu iubea lenevirea şi odihna, nici
mîncări, care îndulcea numai gîtul său, şi sănătatea strica, fiind dujmán
lucrurilor zadarnice şi fără de folos. Dară a sa îndeletnicie era a învăţa
ceva lucruri bune, ca odată şi aproapelui său spre ajutorinţă să poată fi.

Zicînd lui oare care priiaten că, dacă va avea el să înveţe învăţă-
turi folositoare şi mari, trebue să înveţe mai întîi limba latinească,
căci întru această limbă multe folositoare cărţi se află scrise, acum cine
ar fi putut fi mai lacom de cît dînsul spre aceaia? Şi în scurtă vreme,
aşa mult învăţă, cît putea să păşească spre învăţăturile cele mai mari.
În scurtă vreme în ştiinţele gheografiei, astronomiei şi a însămnării,
adecă a însămna pre scris ori ce lucru va vedea, atîta să deşteptase,
cît de 14 ani fiind, avea acele trebuincioase ştiinţe, care la un povă-
7 ţuitoriu de corăbii, destule ar fi/ putut fi. Deci, vedeţi, fiii miei, că
toţi oamenii cei mari şi viteji, încă din pruncia lor se arăta spre aceaia,
că zice şi vorba: tot lemnul ce va să fie spre cîrlig bun, de timpuriu
începe a se strîmba. Deci, dacă şi voi veţi se ajungeţi la vro stare folo-
sitoare şi cinstită, urmaţi pildei acestora, şi de timpuriu vă îndelet-
niciţi la ştiinţele cele de folos, că, după ce vremea trece, anevoe ajunge
cineva la gîndul său, ca şi varga sau mlădiţa, după ce se îngroaşe, ane-
voe se înfrînge.

Să venim iar la Columbus. Călătoria sa pre mare .../

41

A ŞESA POVESTIRE

Ioann. Iată, adusei harta Americii.

Tatăl. Bine, vedeţi aceste ostroave, aici? Se numesc, cu un nume de obşte, Lucaiceşti; unul de acestea se chiamă Cvanaháni, şi acesta e care mai întîiu se găsi; Columbus numea acest ostrov Sant Salvatór [1], dară, după aceaia, acest nume se pierdu./

---

[1] Acest nume al ostrovului se tălcuiaşte, pe limba românească, *Sf. Izbăvitoriu.*

42 Oamenii corăbiilor, cei plini de bucurie, sta uimiţi, privind la
acea ţară, lor streină, şi nu se putea sătura de frumseţea cîmpurilor,
munţilor, livezilor şi rîurilor, care din toate părţile curgea.

Columbus porunci să tragă luntrile; să puse însuşi întru una, întovărăşit cu acei mai de frunte din drumarii săi, şi cu pază, cu steaguri şi múzică vîslà cătră ţărmuri.

Apropiindu-se cătră vad, li se arătă înaintea ochilor, o mulţime mare de lăcuitorii locului, carii cu mare mirare privea la corăbiile evropenilor carii până acum nu mai văzuse.

Ajunseră la vad, şi Columbus, în parádie fiind îmbrăcat, şi cu sabia în mînă, fu acel din tîiu, care călcă pe acest pămînt, de dînsul aflat.

Luca. O, Doamne! în ce bucurie se va fi aflat el, în vremea aceaia.

Tatăl. Poţi socoti tu, că un pămînt, care de dînsul, cu atîtea pri-
mejdii şi năcazuri şi întru atîta vremea fu căutat, şi aflîndu-l, cît
de mare trebuia să fie a sa bucurie şi mulţămire. Şi toţi ceia lalţi plini
43 de bucurie fiind, căzură la picioarele lui, mulţămindu-i şi/ cerînd ertă-
ciune de toate greşelele lor, socotind acuma pre dînsul, ca un craiu
al ţării cei noao, şi din nou făgăduiră lui toată supunerea.

După aceaia înfipseră la ţărmuri o cruce, şi căzînd toţi la pămînt mulţămea, după a lor datorie, lui Dumnezeu de toate. Apoi, supt mari ţeremónii, după obiceiurile de atuncea, în numele craiului şi crăiasii dela Spania, luară stăpînirea locului aceluia.

În vremea până cînd acestea ţeremonii se făcea, sta norodul acela strein uimit, cu ochii privind la toate acestea, dară ce însemnează acestea, nu ştiia, căci asemenea lucruri nici odată mai văzuse. Oh! de ar fi ştiut mai înainte aceştiia, ce se găteşte pentru dînşii, s-ar fi silit în tot chipul, pe aceşti streini a-i goni dela dînşii şi nu ar fi privit la lucrurile lor.

Luca. Pentru ce pricină?

Tatăl. Fii îngăduitoriu, şi apoi vei afla. Cu cît mai mult aceştea
la evropeni privea şi căsca gurile, cu atîta mai ciudate să părea lor ace-
lea ce vedea şi auziia: faţa cea albă a evropenilor, obrazul cel cu păr,
adecă mustaţe, îmbrăcămintea lor, armele şi alte asemenea, era lor
de mare mirare, dară cînd auziră tunetu puştilor şi tunurilor, căzură
44 unul peste altul, ca cum ar fi/ fost de fulger loviţi, şi socotea că aceşti
streini armaţi cu tunet şi fulger, nu ar fi oameni, dară nişte fii ai soa-
relui, dumnezeului lor, carii se coborîră să cerceteze acest pămînt.

Andrei. Dară aceşti oameni ţinea pre soare în loc de Dumnezeu?

Tatăl. Aşa, unii americani, mai vîrtos aceia carii era mai cu minte de cît ceialalţi, văzînd frumuseţea şi fierbinţeala soarelui, care toate înviiază şi umblarea lui cea după orînduială, aşa se mirară şi socotiră pre acesta, ca un prea puternic şi de bine făcătoriu lucru, ba încă drept Dumnezeu îl socotea. Alţii avea alţi dumnezei, în chipul oamenilor, şi alţi era aşa cu minte copilărească, cît nu mai ştiia nici socotea a fi asemenea dumnezei, şi trăia ca vitele.

Spanii noştri încă asemenea se mira de lucrurile care vedea pe acele locuri, ca şi americanii de ale lor. Acolo era erburi, vlăstări, pomi şi vite, jivini tot de alte soiuri, de cît acele care să află la Evropa.

Oamenii de acolo, după al lor chip și năravuri, se arăta a fi de
tot osebiți de noi. Pielea lor era de o față închisă ca fierul, părul lor,
negru și lung, barba, fără peri, statul lor, de mijloc, chipul, cu osebită
45 făptură,/ căutătura lor blîndă și sfiită, obrazul și cele mai multe
părți ale trupului era foarte minunat zugrăvite. Unii umbla de tot,
alții jumătate goli (despoiați). În urechi, nas, pe cap, tot feliul podoabe
de pene; în urechi și nas, scoici mici și bleh de aur, purta.

Mai întîiu era fricoși și sfiiți; după ce se cinstiră dară cu niște
jucărei și alte nimicuri, luară îndrăzneală către musafirii lor cei cerești,
cît, către sară, cînd spanii, la corăbiile lor plecară, și ei se luară
după dînșii, în luntrițe mici, din copaci făcute, a-i petrece pănă la corabii,
atîta pentru a privi lucrurile care nu mai văzuse, cît pentru ca
să facă schimb cu nimicuri evropești, dînd ei pentru acelea, bumbac
tors, care singuri îl lucra, niște sulițe cu os în vîrf, poame și păsări papagái,
și toți era așa poftitori să capete oareși ce nimicuri, până și
hîrburile de oale le strîngea, și pentru doi bănuți de aramă, cu bucurie
da 25 funți bumbac tors de cel mai frumos, și fiind acestea nimicuri
dela mai osebiți oameni de cît dînșii, li se părea toate lucruri mari.

A doao zi cercetă Columbus țărmurile ostrovului, și fu de toate
46 părțile întovăroșit/ de lăcuitorii locului; cu poftă întrebă pre aceștiia,
de unde iau blehiul acel de aur, cu care își împodobea nasurile, și dădură
lui să priceapă că pe ostrovul lor, de acela nu se află, dară în altă
țară, carea către amiiază zi se află și cum că acolo s-ar afla foarte mult.
Drept aceaia hotărî Columbus, după arătarea lor, să caute această
țară de aur.

Luca. Dară așa iubitoriu de aur era el?

Tatăl. El însuși tocma nu, dară făgăduise crăiasei din Spania
și acelor dinpreună cu dînsul, că va afla el țări, din care se vor îmbogăți;
și vrea ca să-și ție făgăduința.

Deci, să duse iară la corabie, luă 7 indiani cu dînsul pentru povață
și tălmaci, și plecară către miiază zi. Pe aci aflară mai multe ostroave,
dară numai pe acele mai mari cerceta, pre care Santa-Maria, Ferdinánde
și Isabéla numiră, dară nici întru acelea află aur, și ori pre cine
ar fi întrebat de acel loc, tot către miiază zi arăta; deci, nu se zăbovi
la ispitirea acestor ostroave prea mult, ci plecară înainte.

Pe un ostrov de acestea, se vedea cîni, carii era muți, adecă nu
47 lătra, și cînii/ evropești, dacă trăia o vreme la America, îș uita a lătra;
aici se văzu și pușcară o vită, carea se chiamă alegátor, și mult se asemăna
cu crocodilu, de aceaia se și numi crocodilul Vest-Indiei.

După o călătorie scurtă se văzu către miiază zi, o țară mare, carea,
după arătarea ei, nu se părea a fi ostrov, căci mult se osebea din ostroavele,
care pănă acuma se văzuse; avea munți mari, păduri, livezi și
multe rîuri. Dară, după cîteva zile, se înștiință de acest loc mai bine,
și văzu că și acesta e un ostrov din cele mai mari, care, după limba
țării, se numea Cuba. Columbus rămase aicea cu bucurie, ca să cunoască
locul și pre lăcuitori acestuia, dară aceștiia văzînd corăbiile evropenilor,
fugiră toți prin păduri, pustiind colibele lor, dară din cei mulți, unul
avu îndrăzneală, întro luntriță mică, a se apropiia la corabie, și după

ce, cu daruri se împrieteniră cu acesta, trimise Columbus cu dînsul,
numai doi oameni, ca să privească locul, şi cu lăcuitorii să se cunoască,
căci se temea că arătîndu-să înaintea lor mai mulţi, vor fugi şi mai
tare de dînşii; şi pănă a se întoarce aceşti doi trimişi, socotiră a-ş
48 direge corăbiile, unde era vătămate. Umblînd acei doi trimişi/ ca vro
12 miluri prin ţară, se întoarseră înapoi şi aduseră lui Columbus această
înştiinţare:

„Noi aflarăm, zise ei, părţile acelea, pre unde ne duse, sămănate cu grîu indienesc şi cu rădăcină, care coapte se mîncă ca pîinea [1], şi acele cîmpuri se arăta a fi foarte roditoare. Mai pre urmă venirăm la o cetate mică, carea avea ca vro 50 case de lemne, şi lăcuitorii la vro 1 000. Acei mai de frunte din aceştiia, veniră întru întîmpinarea noastră, şi înştiinţîndu-să de povăţuitoriul nostru ce feliu de oameni sîntem, ne luară de mînă şi ne duseră în cetate, unde ne rînduiră un sălaşi bun şi mare; aci trebuia să şedem pre nişte scaune avînd formă de o jivină mare, a căriia coada sluja spre răzămuşi, ochii şi urechile aceştiia era de aur.

După ce şezurăm, se puseră indianii lîngă noi, jos, şi ne săruta
picioarele şi mînile, arătîndu-ne mare cinste, cît puteam socoti că şi
49 aceştiia ne socotesc oameni cereşti; ne dădură şi noao pîine / de acele
rădăcini, din care mîncarăm; şi avea un şmac (gust) ca castanele. Aceşti
din tîiu, care ne sluja, era bărbaţi toţi, dară după o vreme ne lăsară
aceştiia, şi în locul lor veniră alte atâtea fămei, care tot acea cinste,
ca şi bărbaţii, ne arăta. Cînd noi hotărîrăm a ne întoarce, o mulţime
de lăcuitori se îmbiia a ne petrece, dară noi nu priimirăm această cinste,
ci luarăm numai pre caţicul, adecă craiul locului, cu fiiul său dinpreună,
carii pănă aici ne petrecură; şi dădu poruncă ca pretutindinea să fim
cu cinste priimiţi".

Columbus mulţămi acestor persoane mari, pentru arătata cinste, după cuviinţă, şi apoi priimi pre dînşii, în corabia sa, slujindu-i cu mare socotinţă. Mai întrebînd pre aceştia de ostrovul cu aur, unde se află, îi arătă cătră răsărit, şi nu putea pricepe ei pentru ce pricină aceşti oameni albi întreabă cu atâta poftă de acel metal, care la dînşii nici un preţ avea, ci numai spre podoabă le slujea.

Dară şi oamenii cei albi se mira de prostia acestui norod bun. Columbus scurtă zăbava lui întru această ţară, ca mai în grab ţara aurului, care de lăcuitori se numeşte Hauti, să găsască, după a lor arătare./ ...

51 Ajungînd ei acolo, cum îi văzură lăcuitorii, fugiră toţi prin păduri,
dară de Pinta corabia nu se găsi aicea, nice se auzi ceva. Columbus
lăsă limanul, unde se băgase, şi începu pe lîngă ţărmuri, cătră miiaza
noapte a văsla, şi stînd iară la un vad, îşi împlini pofta sa, adecă, prin
mijlocirea unei femei, carea se prinse, şi cu nimicuri evropeneşti se
52 cinsti, iară o slobozi, şi spuind la ceialalţi ce feliu de oameni ar fi/ se
cunoscu cu aceşti lăcuitori, căci aceştia luară îndrăzneală dela fămeaia

---

[1] Această rădăcină să numeşte acum de evropeni *cartoful*, nemţeşte, iar în limba noastră *picioici* (mere de pămînt), că sămînţa lor de acolo se trage./

aceaia, cît cu îndrăzneală venea mulţi până la corabii, ca să capete cinstiri şi ei. Aceştia era asemenea, la toate, ca şi aceaia de la Cvanahani şi Cuba, şi era fără îmbrăcăminte, goli şi în faţa herului, blînzi şi sfiiţi, mirîndu-se de toate cele ce vedea, mai osebit de oamenii cei albi, socotind pre dînşii oameni cereşti; la aceştia mai mult aur, la podoabele lor se vedea, de cît la cei din alte ostroave, şi nici aceştia nu-l socotea mai de preţ, căci pentru căteva mărgele de sticlă, ace, clopoţei, şi alte nimicuri, îl schimba. Şi întrebîndu-se şi aceştia de locul unde găsesc ei acest metal, arăta către partea răsăritului; deci plecară întracolo, cu nădejde curînd a afla izvorul bogăţiilor.

A ŞEPTEA POVESTIRE

Tatăl. După ce trase la alt vad, tot la acest ostrov, veni craiul locului aceluia, la Columbus, spre vizită (cercetare), cu mare alai (pom-
53 pă), petrecîndu-se de 4 oameni pre un / scaun, dară trupul său nu era mai cu multe haine îngreuiat de cît al supuşilor săi, şi întrînd în sălaşul lui Columbus, află pre dînsul prănzind; iar în tovăroşia sa avea craiul doi oameni bătrăni, carii se arăta a fi ministrii săi, căci de lîngă dînsul nu se depărta. Columbus priimi pre craiul cu încuviinţată cinste, poftindu-l dinpreună cu dînsul a mînca; deci mîncă puţintel şi bău, pentru ca să împlinească voia lui Columbus. Iară după ce isprăvură prînzul, dărui acest craiu lui Columbus căteva tăblii de aur şi un brău de aur curat, foarte cu meşteşug făcut. Nu lipsi şi Columbus, spre răsplătirea acestor daruri, a mulţămi craiului cu alte, care cuprindea un şir mărgele de chehlibáriu, o păreche pantofi roşii, o páplumă şi o sticluţă cu apă de flori de năramză. La acestea mari daruri, aşa mulţămit se arătă craiul, cît îi dădu a pricepe că toată ţara sa stă lui spre slujbă.

Purtarea acestui despoiat craiu către ai săi oameni era foarte măreaţă, iară către spanii foarte prietinoasă, şi către toate lucrurile cîte se afla în corabie privind, mare mirare arăta.

Către sară pofti a-l duce iară la saraiul său, şi voia lui se împlini,
54 iară Columbus/ spre cinstea lui slobozi un tun, şi aceasta dădu craiului pricină mai multe a socoti cum că aceşti oameni sînt cereşti, căci pot porunci peste tunet şi fulger.

Fiind că nici acest loc coprindea acele mai bogate miniere (băi) de aur, care ei poftea, porunci Columbus şi de aci să plece, ca mai departe, către răsărit, să meargă.

După toate ştirile ce luase, pre cum aurul se află întro ţară cu munţi, unde un foarte puternic caţic ar stăpîni. Către acesta trimise Columbus un sol, prin care foarte bucuros îl poftea ca se vie la dînsul, Şi dacă ar fi ştiut Columbus ce primejdie va se i se întîmple, s-ar fi lipsit de tot aurul şi argintul, care cu viaţa sa era să-l plătească.

Luca. Dară ce se întîmplă lui?

Tatăl. Venără întru această noao călătorie până lîngă nişte munţi, unde porunci Columbus să se strîngă pînzele corabiei, şi fiind că de doao nopţi nu durmise, poftea să se odihnească întru această noapte: şi porunci cărmaşului se fie deşteptat, se nu lase cîrma nici de cum din

mînă; abea bine nu adormi, și toți oamenii corabiei urmară lui, toți
lăsară lucrurile sale de slujbă și să culcară, pănă și însuși cîrmașul
55 fu așa/ fără grije și credință, cît slujba sa cea grea o încredință la un
tînăr din corabie, și el să culcă, și acest tînăr nepriceput rămase singur
purtătoriu de grije la toată corabia.

În vremea cînd toți durmea mai bine, se trase corabia de o curgere cătră țărmuri; fără veste căpătă o lovitură, cît căzu tinărului cîrma din mîni, și de strigarea acestuia și lovitura corabiei, se deșteptă Columbus, și sărind deasupra, văzu pietrile de care se lovi corabia; toți înghețară de frică, numai el singur avea îndrăzneală și inimă cercînd toată mijlocirea spre scăparea corabiei, cît era prin putință. Îndată porunci la oamenii săi să se pue pe luntre și mai depărtat să arunce anghira (pisica)[a] în mare, ca se poată scăpa corabia după pietrii. Dară frica acestor oameni era așa mare, cît nu se uita la porunca lui, ci fiește care căuta să-și scape viața fugind cătră corabia ceaialaltă, Rigna, dară cărmașul aceștii corabiei nu primi pre asemenea oameni, carii nu își făcură a lor datorie, lăsară pe stăpînul lor singur în primejdie;
deci se văzură siliți a se întoarce iară înapoi, la corabia lor./

56 Columbus porunci se tae catargurile și cele mai netrebuincioase
lucruri să le arunce în mare ca să se ușureze corabia, dară toate în zadar,
că corabia se sparse la o parte, și apă atîta întra, cît mai mult nu
era nădejde de scăpat. Columbus cu ai săi oameni se aruncară în luntrile
ce li se trimise pentru scăpare dela corabia Rigna, și traseră cătră aceaia.

A doao zi în grab trimise Columbus oameni la cațicul locului aceluia,
ca să-l înștiințeze de nenorocirea sa, și a-l ruga, prin ajutorința
oamenilor săi, să poată scăpa ceva din corabia cea primejduită. Acest
cațic, anume Cvacanaharii, foarte se întristă de această nenorocită
întîmplare, și cu ochii lăcrămoși în grab alergă împreună cu oamenii
săi cătră acești oameni primejduiți, ca să dea lor oareși ce ajutorință.
Și, cît fu cu putință a-i scăpa, tot scăpară, fără să-i păgubească de
lucrul cel mai mic, căci aduseră o mulțime de luntrii mici, și tot ce ar
fi fost vrednic de scăpat, scăpară și scoaseră la uscat. Și toate acestea
le luă Cvacanahari supt paza sa, poruncind să le ducă aproape, lîngă
sălașul său, până ce va goli o casă să le pue, puind straje să păzească
57 acele, măcar că nu/ era de trebuință, că la toți lăcuitorii locului părea
foarte rău de această întîmplare; iară cătră Columbus din vreme în
vreme trimetea acest cinstit cațic din oameni săi să-l mîngăe, poruncindu-i
să nu se supere așa tare, că el, cu cît va putea, va fi lui spre ajutoriu.

Columbus făcu cătră craiul Spaniei o înștiințare cuviincioasă pentru bunătatea acestor oameni, zicînd: „Acești oameni sînt așa drăgăstoși, așa miloși, așa pacinici, cît ași putea înălțimei tale adeveri că nu ar putea fi în toată lumea mai buni oameni de cît aceștea; iubesc pre aproapele său ca însuși pre sine, și purtarea lor e foarte veselă, și măcar că acești oameni goli umblă, dară au multe bune și lăudate obiceiuri. Cațicul sau craiul se slujește cu o mare pompă, și arătarea lui e așa plăcută, cît foarte bucuros privește omul la dînsul, și cu bucurie e a vedea pre acești oameni, cît sînt de iubitori a ispiti de toate cîte văd.

---

[a] Această glosă este punctul de pornire al explicației expresiilor proverbiale: *a trage mîța de coadă* și *a trage targa pe uscat*, dacă nu cumva au fost preluate de-a dreptul din slavă, ceea ce nu cred.

Mama pruncilor: — Cum vă plac voao acești indiani?

Toți: — O, foarte bine. Ce oameni buni!

Mama: — Și aceștea sînt sălbateci oameni, carii nici o învățătură, nici vro creștere osebită au, ba nici de Dumnezeu știu ceva./

58 *Tatăl.* — Rușine de tot pentru noi; dacă noi, să fim mai cu puține bunătăți de cît aceștea! căci noi cu mai multul sîntem îndatorați a fi mai buni de cît aceștea, căci altă luminare avem despre toate, și rușinați vom fi, dacă acești oameni ne vor întrece cu faptele lor cele bune. Auzind caticul Cvacanahari cum iubesc oamenii cei albi aurul, pentru ca se mîngăe pre dînșii de nenorocirea ce li se întîmplă, le dărui de acest metal, și făgădui lor, din alt loc, care se chiiamă Țibao, mai mult a le aduce, și se bucura căci putea ei a face schimb cu nimicurile lor, unul din aceia, care întro mînă un ștuc mare de acest metal ținea, tinse aceaialaltă mînă cătră un om alb, și acesta îi puse în palmă un clopoțăl mic; și indianul în grab lăse jos din mîna ceaialaltă aurul, și fugi cît putu cu clopoțălul, socotind că au luat mai mult el de cît omul cel alb.

La oamenii lui Columbus începu a le plăcea pre acest loc, dară
el însuși nu se putea odihni de supărare nici zioa nici noaptea. Căci
corabia lui cea mai bună se strică, Pințón cel viclean îl lăsă și rămase
acum cu corabia cea mai mică și slabă, întru carea nici toți oamenii săi
59 nu încăpea, și cu/ dînsa fără frică a călători înapoi nu era cu putință.
Ce va începe deci, el acum? După ce toate crucișи și curmeziși socoți,
mai pre urmă hotărî aceasta, adecă el însuși, cu o parte din oamenii
săi, să plece întrun noroc prin toate primejdiile ca să ducă știre craiului
său, pentru aflarea acestor locuri, și pre rămășița oamenilor săi
se o lase la Ispaniola înapoi. Această hotărîre fu la toți plăcută, și destui
se aflară carii se rămăe acolo, însă caticului Cvacanaharii nu era
fără voe această hotărîre, ba încă se socotea norocit, ca unii din acești
oameni cerești, la dînsul se rămăe, ca se fie de dujmanii lui apărat. . .

STRĂINUL ÎN PESTA/ ADECĂ/ O VORBIRE ÎNTRE UN STRĂIN/ DIN/ ȚARA TURCEASCĂ/ ȘI/ ÎNTRE UN CETĂȚEAN DIN PESTA,/ ÎN CARE SE CUPRIND FAPTELE CELE VREDNICE/ DE NE UITARE/ A/ CELUI DE ÎNALT ȘI BUN NEAM NĂSCUTULUI/ DOMNULUI/ UROȘ STEFAN NESTÓROVICI/ A PREA SFINȚITEI C.C. ȘI A. MAIESTATEI/ CONSILIAR, A TUTUROR SHOALELOR DIN CRĂIMEA UNGARIEI/ DE LEGEA GRECEASCĂ N. UN. MAI MARELUI IN/ SPECTOR, A INSTITUTURILOR PEDAGOGHICEȘTI/ DIRECTÓRULUI, PRECUM ȘI LA DEPUTĂȚIA CAREA OCÎRMUIAȘTE/ FUNDUSURILE SHOALELOR NAȚIONALE PURTĂTORIU/LUI DE PRESIDIUM./ PRIN GHEORGHIE MÓNTAN/ ÎN SHOALA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ DIN PESTA ÎNVĂ/ȚĂTORIU, ALCĂTUITĂ./ LA BUDA/ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI/ UNGUREȘTI, 1816[*]./

1 Cu chieltuiala perilustrului,/ și/ luminatului întru științe,/ precum și spre cultură,/ și/ cătră tot binele cel de comun învăpăiatului/ Domnului/ IGNÁTIE STÁNCOVICI,/ cetățeanului, împreună și marelui negoțitoriu din Pesta, încă și la Mărita Deputație a fundusurilor shoalelor, din nația serbească alesului condeputat, typărită./

3 CĂTRĂ CETITORIU

Următoarea vorbire în versuri, între Străinul din Țara Turcească și între Cetățeanul din Pesta, alcătuită, ți-o pun înainte, iubite cetitoriu, nu spre vreo laudă deșartă a mea sau spre căștigarea vre unei mărimi vremelnice, ci toată osteneala mea, în rîndul acesta, în ceasurile cele ce îmi prisosiră dela alte ale mele ofițióase lucruri pusă, atîrnă spre vecinica ne uitare și pomenire a faptelor înalt născutului Domnului Consiliar UROȘ STÉFAN NESTORÓVICI, Inspectórului a tuturór shoalelor noastre celor naționalnicești./

4 De cúmva te poți încredința din următoarele versuri, cum că pusul sfîrșit carele, după puținticul mieu talant, iaste bun, l-am ajuns, foarte mă bucur, și sînt

Al tău

În Pesta, 2 aprilie 1816

de bine voitoriu
Autorul/

---

[*] În -8° mic de 29 pagini. Cartea a apărut și în traducere germană, la Pesta, în același an.[a] Versurile nu sînt prea proaste, ideea însă este servilă. Cît despre comparația dintre starea românilor din Banat, față de cei din regiunile stăpînite de turci, nu putem spune dacă asuprirea nemțească era mai dulce decît cea turcească, așa cum ar dori poetul să ne facă să credem.

[a] *Gespräch zwischen einem Fremden aus der Türken und einem Pesther Bürger*... Pesth, 1816.

5 *Pesteanul către Străin*

Bună întîmplarea, frate!
Voe bună! sănătate!
Vestmîntul, căutătura,
Graiul şi toată făptura
Te spun cum că eşti străin,
Nu ştiu turc sau chiar creştin.
Te rog, frăţiorul mieu!
Iartă şi nu-ţi fie greu
De făcuta întrebare,
Că nu-i de vre o stricare.
La noi vin destui streini:
Turci, tătari, muscali, elini [1]
Şi dintr'alte ţări străine,
Şi departe şi vecine./
6 Îi primim cu veselie,
Numai ca pretini să vie.

Străinul către Pestean

Eu sînt din Ţara Turcească,
Creştin de legea grecească,
Fac la ceriuri mulţămită
Pentru tîlnirea dorită,
Că, ca un negoţitoriu,
Mulţi ani petrec călătoriu.
Pare-mi ori cînd foarte bine,
De se tîmplă oare cine
Să-mi grăiască cu blîndeţe,
Drept şi nu cu doao feţe,
Descoperind adevărul,
Cu suflet curat ca mărul.
De cînd am pornit de-acasă,
Sînt opt luni şi zile şasă.

Pesteanul

Aşa dară ţeara voastră
E departe de a noastră,
Dacă de opt luni pornişi
Şi numai astăzi sosişi.
Doară calea încă-i rea?
Sau avuşi vro marfă grea?/
9 Sau altă vro neplăcere
Îţi făcu întîrziere?

Străinul

Şi ţeara e depărtată
Şi calea cam mestecată.

---

[1] Elini, *greci*.

De scîrbă și de vr'un rău
M-au apărat Dumnezeu,
Încă nici calea, nici țara,
Nici vro boală, nici povara,
Mi-au pricinuit stricare
Sau în mers împedecare,
Ma eu sînt un om, din fire,
Cît, spre a mea procopsire,
Ori unde călătoresc,
În tot locul zăbovesc
Până cînd știu și văd toate,
Pre cît unui om se poate.
Îndată cît am întrat
Pre pămîntul din Bănat,
M-au prins un dor și mai mare
Spre a ști a țării stare.
Prin cetăți și prin orașe,
Prin satele drăgălașe,
Făcuiu pasuri foarte line,
Ispitiiu tot lucruri bine,/
10 Cercetaiu din fir în păr
Al tuturor adevăr,
Păscînd curiozitatea[a]
Aflaiu pe rînd direptatea.

Pesteanul

Eu văz, iubite străine,
Și cunosc acuma bine,
Că, de faci prin țări ocol,
În cap încă nu ești gol.

Străinul

La noi, în Țara Turcească,
Cine va să îndrăznească
Vreo shoală să rădice,
(ar fi vai de-a lui cerbice)!
Din care temeiu creștinii
Și, mai ales noi, elinii,
Ne luăm pe oare cine
Care ne învață bine
A ceti, curat a scrie
Și după orthografie;
Iară la mai mari știință
A merge nu e putință,
Fără din cei cu putere

---

[a] *Păscînd curiozitatea* este construcție latinească: *pascere curiositatem.* „Pascere (lat.) „a hrăni". În rom. veche și regional: *a (se) paște* „a (se) sătura".

Și cu mai multă avere,
11 Dacă trec în țări străine,
Unde's monarhii creștine
Și se află așezate
Multe shoale regulate;
Aceasta e mijlocire
Spre a noastră procopsire,
Și apoi experiința
Mai adaogă știința
Întralt chip agarineanul [1]
Înjugîndu-ne gîtleanul
Ne-au jăfuit și știința,
Ne-au strîmtorat și credința,
Cu urma cea tirănească,
Noi, cei din Țara Turcească,
Ai vechilor greci nepoți,
Ne aflăm mai chear robi toți.
Tristă-i soartea omenească,
Arată pilda grecească,
O, de trei ori fericiți!
Ai Austriei subdiți!
Cîte relighii și legi!
Cîte popoară întregi!/
12 Bunul MONARH ocrotește
Și așa ocîrmuește,
Cît toate sînt liniștite
Și de nime asuprite.

Pesteanul

Împăratul cel Ceresc,
Din cumplitul jug turcesc,
Scoasă cu vreme Bănatul [2],
Să bucură Împăratul [3]
De-atîtea neamuri creștine,
Ce uitase și de sine,
Și de bunele științe,
Și de ori ce cunoștințe.
Bunul MONARH ce făcu?
Rîndueli multe dădu,
Mai ales pentru sporire
În rîndul de procopsire,
Așa, spre învățătură
Și următorii făcură.

---

[1] Agareanul, *adecă turcul, că turcii carii acuma de 365 de ani au luat Țarigradul (sau Constantinopolul) se trag dela* Agàr.

[2] *Bănatul*, Dela închinarea Bănatului Curții Austricești, sînt ani 98.

[3] *Împăratul* Austriei ș.c.

Dovadă de să poftește,
Starea noastră povestește./
13 Te vei fi încredințat,
Călătorind prin Bănat,
Fie cinste și mărire
Prea înaltei stăpînire!

Străinul

În a mea călătorie,
Mult săltaiu de bucurie
Prin orașe și prin sate
Văzînd shoale așezate,
Văzînd cruda tinerime,
Prunci, pruncșoare mulțime,
Cu gînd la muze în brață,
Gonind a prostimei ceață!
O, părinți! O, maici doioase!
Aveți inimi veseloase!
Taica văzîndu-și pruncșoriul,
Cum își îndupleacă sporiul,
Cum să nu se veselească?
Cum în pălmi să nu plesnească?
Maica fiind mai cu milă,
Văzînd tinăra copilă,
Cum învață, cum sporește,
Cum și'ntralte limbi grăește,
Nu ca cerbul va sări?
Și nu în pălmi va lovi?/ ...

26 *Străinul*

Cînd veneam însărcinat[a],
Mai däunăzi prin Banat,/
27 Mă prindea minune mare
De un cîntec oare care:
VIVAT! UROȘ să trăiască,
Mulți ani să să'nvrednicească
A fi preste shoale domn,
Ca să ne scoale din somn.
Nici că știiam bine încă
Ce vrea cîntarea adîncă.
Ci, acum de săvîrșit
La adevăr am venit.
Vrednic iaste lucrătoriul
Să i se plătească sporiul

---

[a] Înseamnă *împovărat* „încărcat cu marfă“, dar poetul evită și pe *marfă,* pe care îl crede unguresc sau sîrbesc (fără să știe că < lat.: *merx.*) și pe *povară* (slav.), și optează pentru *sarcină,* cu etimologie latinească clară.

Şi să-şi iae potrivită
Ostenelii, mulţămită./

28 *Pesteanul*

În bani se preţuesc toate,
Iar ştiinţa nu se poate;
Nici că piere, nici se şterge,
De-a pururea cu noi merge,
Până la groapa cernită,
Ce e tuturor gătită.
Nu sîntem dară în stare
A mulţămi aşa tare,
Precum lucrul e în sine,
Făcătoriului de bine.
Ceriurile să privească
Spre CURTEA ÎMPĂRĂTEASCĂ,
Cu dar şi cu fericire
Să crească întru mărire,
Că de-acolo trasăm toate,
Şi tragem, precît se poate.
Pre UROŞ, alesul său,
Să-l trăiască Dumnezeu,/
Zile multe, păciuite,
Folosul nostr' jertvite,
Şi pre toţi cîţi dinpreună
Dau la tineri normă[a] bună./

---

[a] Învăţătură în şcoala *normală*.

229 DR. V. POP VERGILIUS*

234 ECLOGA I[1]

Melibeu, Titir.

M. Supt umbră de fag lățită[a],
Titire, te odihnești,
Răsunînd cu fluera
Dulci cîntece păstorești.
Noi patria'm părăsit
Și dulcea semenătură,
Noi de patrie fugim,
Tu supt umbră cînți din gură,
Liniștit și fără grije,
Pădurile celi tufoase/
Învățînd cum se răsune
P'Amarila cea frumoasă,
T. Ast'odihnă ne făcu,
Melibee, Dumnezeu,
Acest singur Dumnezeu,
Va fi Dumnezeul mieu.
În acestuia altariu,
Un lucru fără păcat,
Voiu jerfi cu umilință
Un melșor nevinovat.
Supt acesta, făr de frică,
Rătăcesc vacile mele,

---

* Din *Foaia pentru minte, animă și literatură*, nr. 31, mercuriu, 5 augustu, 1853.

[1] După cum speram dela începutul anului acestuia, prin bunătatea D-lui canonic și literator *Timoteu Ţipariu* ni se împărtăși ecloga aceasta a lui *Virgiliu*, tradusă de repăusatul *Dr. Vasiliu Pop*, și noi, ca pe o suvenire a repăusatului, cu mulțămire către D. împărtășitor/ o și publicăm aici./

[a] Prezentăm cîteva versuri în original, ca probă că traducerea este meritorie, iar cunoașterea limbii latine este ireproșabilă din partea unui doctor care își redacta *Disertația inaugurală*, la Viena, în 1817, în latinește, asupra riturilor populare practicate de „daco-români", la înmormîntare: „Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi, Silvestrem tenui musam meditaris avena; / Nos patriae fines et dulcia linquimus arva;/ Nos patriam fugimus; tu, Tityre, lentus in umbra, / Formasam resonare doces Amaryllida silvas", versuri la care Titir îi răspunde lui Melibeu, văcarul: „O Meliboee, deus nobis haec otia fecit: / Namque erit ille mihi semper deus; illius aram / Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus. / Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum / Ludere quae vellem calamo permisit agresti."

Şi, cum vezi, pociu se răsun
Ori ce voesc cu plăcere.
M. Crede, nu te pismuesc
Pentru aşa fericire,
Însă mult mă minunez
Pentr'a noastră isgonire.
Vezi că abia caprele
Pociu se aduc pe furiş,
Şi aceasta chiar o duc
S'o jerfesc în aluniş.
Doaă gemene au fătat,
Nădejdea turmelor mele,
Amîndoaă le-au pierdut
Întră nişte colţuri rele.
Această nefericire,
Dacă eram noi cu minte,
Stejarii cei fulgeraţi
Ne-au prorocit înainte,
Ne au spus noaă de demult,
Din o cleangă găurită,
O cioară ce se numeşte
Pasere nefericită.
Înse, spune, aşa, te rog
Pe a noastră omenie,
Cine-i acel Dumnezeu,
De care-mi povesteai mie.
T. Io, cetatea, Melibee,
Carea Roma o numesc,
O semuiam cu a noastră.
La care obicinuesc
Primăvara păcurarii,
Una cu turmele lor
A s'aduna dinpregiur
Spre'nţercarea mieilor.
Vedeam ezii şi căţeii
C'au cu mum' asemenare,
Aşa eu alăturam
Lucru mic cu lucru mare./
235 Înse, ca un chiparos
Între tufe de scumpii
Aş' aceasta se înalţă
Între alte cetăţii.
M. Ce pricină, ce păcat
Te-au dus la acea cetate?
T. Nu m'au dus, sărac, de mine,
De cît dulcea libertate,
Care atunci privi la mine,
Cu destulă'ntărziere,

Cînd barba mi o albi
Căruntețî fără plăcere.
Cînd vicleana Galatea
Cu totul mă părăsi,
Ș'Amarila cea frumoasă
Începu a mă iubi.
Păn m'aveam cu Galatea,
Dumnezeu mi mărturie,
N'aveam nădejdi de scăpare,
Nici grije de avuție.
Batăr destulă jerfire,
Lapte stors din greutate;
Totuși, nici o dinioară
Cu argint deosebit
Îngreuiat brațul mieu,
Cătră casă n'au venit.
M. Pentr'aceasta, Amarila,
Cătră ceriu plîngea adese,
Pentr'aceasta lăsa ea
Mere, pere neculese.
Pentru că Titir lipsea;
Titire, pre tine fagii,
Te striga, isvoarăle,
Te striga plopii și frații.
T. Înse, ce eram se fac,
Că nu scăpam de robie,
Nici airia dumnezeii
Nu-i aflam milostivi mie.
Acel tiner fu aicia,
Melibee, pentru care
În doaăsprăzece zile
Ardem jerfă în altare.
Acesta, la ruga mea,
Îmi răspunse, că țiu minte,
Înjugați boii, copii!
Pașteți mieii ca'nainte!
M. O, fericite bătrîn,
Eară te faci cu moșie,
Pentru tine'ndestulată,
Fie piatră săcăție[a]./
236 De-i și băltos rîtul tău,
Cu rogoz încungiurat,
Cunoscut nu face rău,
La oile de fătat.
Din turma vecinului,
Nefiind amestecat,

---

[a] În original: *lapis nudus* „piatră seacă“.

N'or pătimi mieii tăi,
Nici de rîe, nici vărsat.
O, fericite bătrîn,
Tu'ntre riuri şi vălcele
Cunoscute şi sînţite
Vei petrece cu plăcere.
Răzoraşul depre care
Fac albinele răpire,
Cu un sgomot liniştit
Te va trage spre dormire.
Depre rîpă va cînta
Păn' la nori glas înălţînd
Păcurariul pentru capre
Frunză verde culegînd.
Porumbeii răguşiţi,
Cea mai mare grij'a ta,
Cu turtureaoa din ulmi
A geme n'or înceta[a].
T. Cînd vor paşte cerbi'n aer,
Cînd nu vor fi peşti în mare,
Cînd Germania din Tigris,
Partul va bé din Arare,
Nici atuncea nu s-a şterge
Obrazul aceluia,
Aşa tare-i tipărit
Acela'n inima mea.
M. Numai noi ne răspăndim
Pe la locuri neumblate,
În Schitia şi Africa,
Friguroase şi uscate.
Parte către Creta merge,
Către Britania parte,
De lumea cea cunoscută,
Ce cu totul o desparte.
Părinteştile hotară,
De s'a'ntămpla vreodată,
Şi cocioaba să o vez,
După vreme'ndelungată;
După multe secerişuri
Văzîndu-mi iubita stare,
Multe lacrămi povăind,
Mă va cuprinde mirare.
O cătană blăstămată,
Un barbar făr' de-omenie/

---

[a] În original: „nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo" ceea ce *denotă răspîndirea* motivului „Amărîtă turturică".

237 Va puté să stăpînească
Aşa holde, rîturi, vie?
Eată unde ne a dus
Şi unde ne au îngropat
Neunirea, eat' acum
Pentru cine-am sămănat.
Altueşte-acuma peri,
Melibee, pune viţe,
Mergeţi acum, oare cînd
Mult fericite căpriţe;
Nu vă mai văz de acum
Aruncat în loc tufos,
Cum săriţi din stîncă'n stîncă,
Cînd în sus şi cînd în jos;
Nu mai cînd ca oare cînd,
Nu vă mai pasc, căprioare,
Cu totul vă părăsesc,
Cu trifoiu şi sălci amare.
T. Odihneşte-aici cu mine,
Find că poţi, această noapte,
Pre aceste ramuri verzi,
Am căstane, mere coapte,
Lapte stors din destulare;
Făr de-aceea sîntul soare
Să apleacă spre sînţit,
Vezi, c'aruncă umbră mare./

1 ORTHOGRAFIA/ SAU/ DREAPTA SCRISORE/ PENTRU/ ÎNDREPTAREA SCRIITORILOR/ LIMBII ROMANEȘTI./ SUB CHIVERNISIREA/ MAGNIFICÉNȚII SALE DOMNULUI CRĂESC CON/SILIAR UROSIE NESTÒROVICI, AL SHOLELOR ROMA/NEȘTI ȘI SÎRBEȘTI DE LEGEA GRECEASCĂ ORTHO/DOXĂ SUPRAINSPÉCTOR; AȘIJDEREA AL SHOLE/LOR PREPARANDE, ROMANEȘTI DIN ARAD, SÎR/BEȘTI DIN SÓMBOR, ȘI GRECEȘTI DIN PESTA/DIRECTOR, PRECUM ȘI AL CRĂEȘTII DE/PUTAȚII FUNDUL SHOLASTICESC/CHIVERNISITORE PRO-PRÉSES./ LA BUDA/ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI/ UNGARIEI. /1818*./

3 PREFAȚĂ

Pentru unele împedecări neputînd typări grammatica romanească ce o dusesem cu mine la Buda, de a o da la lumină, ca să nu mă întorc a casă deșert, am tras din trînsa numai orthografia și o puseiu sub typ; la care mai vîrtos m-am îndemnat văzînd cumcă pentru lipsa orthografiei, cîți scriptori până acum au typărit vreo carte romanească, întru atîtea feliuri, după care cum s-au priceput au luat a scrie, mulți cu destule sminte. Deci, pentru ca să se împedece odată smintele acestea, nu putuiu a mai întîrziia cu orthografia. Acum, de și dreapta scrisoare a tuturor părților grăirii, dela întreaga cunoștință a toată grammatica atîrnă[a], totuș, mare parte a smintelor și cu aceasta numai se poate îndrepta, ca să știe de acum înainte scriptórii, unde trebue scrise literile cele mari și unde cele mici; unde iarăși se cuvine despărțirea sylavelor să se facă și semnele cele desbinătoare cum să se întrebuințeze, despre care toate acestea, reguli întru această orthografie vor afla./

4 Aicea am adaos și theoria periodurilor carea estă mai îndemînatecă îndreptare cătră întocmirea stylului, în tot feliul de scrisori. După aceasta am alăturat și neşte exemple, pentru explicare la regulele grammaticii, din preună și orații înainte și după examene. Mai pe urmă, am dat să se tae literile, după regulele caligrafiei, păzind tresurile după modul anglicesc, ca întru una formă pretutindinea, de acum înainte, să se scrie, precum tabela, de margine pusă, arată. Aceasta, ca o pîrgă din studiile ce se leagă de cathedra mea, cu aceaia dorire trimit iubitorilor de limba romanească, ca și eu să mai ajung a da

---

* În -8° mic de 94 pag. și 1 tabelă cu literele cursive chirilice.

[a] Afirmare a principiului morfologic, care, alături de cel chirilic fonetic, stă și astăzi la baza ortografiei românești.

la typ și cetitorii să se mai îmulțească și să se îndemne a cetire cărțile sporind întru luminarea minții și îmbunătățirea inimii.

În Buda, 10 octombvrie, 1818.

Constantin Diaconovici Loga,
profesorul sholelor preparande a
nații romanești din Arad./

5

ORTHOGRAFIA
sau
DREAPTA SCRISOARE

Aretare

Orthografia sau dreapta scrisoare ne învață cuvintele cu literile cele ce se cuvin lor a le scrie, în sylave bine a le despărți și semnele cele desbinătoare, drept a le întrebuința./ ...

33

DE PERIÓDURI

Aretare

Periodul estă zicere avînd numărul părților una dela alta atîrnătoare, cu deplinit înțeles.

Vezi: periodul estă[a] cuvînt grecesc (περίοδος) și însemnează cuprindere care ca și în țarc închide mai multe închieturi cu părticele la un înțeles între sine legate.

Tot periodul numái în doo laturi se desface, între care laturea cea înainte mergătoare se chiamă *prótasis*, carea își reduce înțelegerea sa la cea următoare lature, ce se chiamă *apódosis.*

PĂRȚILE PERIODULUI

Părțile periodului unele sînt mai mari și se chiamă *mădulări*, iar altele mai mici și se chiamă *tăișuri.*/

34 *Ce estă mădulariul?*

Mădulariul estă zicere avînd numărul părților și înțeles, însă amîndoo nedeplinite.

Ce estă tăișul?

Tăișul estă zicere avînd înțeles deplin, ci nici un număr, până nu se va lua periodul din mai multe tăișuri care la olaltă puse, fac în period numărul.

---

[a] Formă dialectală bănățeană pentru *este.*

Exemplu.

Sentenția: trupul și sufletul prin cumpăt și îndreptare la mai mare perfecție ajunge.

Period din doo mădulări, cu părticelele (precum — așa) între sine legate.

Precum puterile trupului prin viețuire cumpătată cresc și se întăresc, așa și puterile sufletului prin învățeturi bune la mai mare perfecție ajung.

Tot acestași period cu mădulările sale prin tăișuri îmbogătățite:

Precum puterile trupului, prin mîncare și beutură cumpătată,
prin curățenie și lucru cu măsură, capătă vîrtute și crescămînt, așa
35 și puterile sufletului,/ prin creștere înțeleaptă, prin învățeturi și sfătuiri
îndreptătoare cultivindu-se, tot la mai mare perfecție se aduc.

MĂESTRIA DE A FACE PERIOD

Măestria la facerea periodului se cuprinde în bunul așezămînt a părticelelor celor legătoare, prin care închieturile cele înainte mergătoare în chipul cleiului său a cătănușului de fer, se leagă cu închieturile cele următoare, ca să iasă înțelesul a tot periodul. Pentru că părticeaoa cea legătoare carea se pune la început, în partea periodului ce se zice *protasis*, estă reducătoare, adecă își reduce înțelegerea sa la altă părticea carea la a doo parte a periodului stă, ce se zice *apodosis.*/ ...

49 EXEMPLE SAU PILDE LA REGULELE GRAMMATICII ȘI ALE ORTHOGRAFII

§ 1

Exemple la nume înființetoare

Omul estă făptură cu minte înțeleaptă și cuvîntătoare dăruit.
50 — Sînt și alte/ făpturi necuvîntătoare, precum: dobitoacele cele sugătoare, paserile, amfíbiile, peștii, insectele și vermii. Dobitoacele se deschilinesc în selbatece și domestice. Leul și lupul sînt dobitoace selbatece, repitoare sau rapace. Calul, boul, vaca și oaia sînt dobitoace domestice. Acestea toate cresc, viețuiesc și dintrun loc întraltul, cînd vreu, se pot muta, de unde se zic: animale sau împărățiia animalelor.

Avem făpturi, care cresc numai din rădăcină și viață le aduce numai rădăcina cu frunzele, precum sînt dintre cele roditoare: cireșul, mărul, prunul, persecul, ș.a. Acestea sînt pomi. Întru asemenea chip avem și legume, unde se numără: lintea, mazerea, bobul, pasúla, napii, curechiul, pătrunjeiul, ș.a. Acestea și altele multe se aduc la împărățiia veghetátivelor.

Mai sînt un feliu de făpturi, care n-au viaţă, pentru că n-au organe,
prin care să crească, fără numai prin a daosul cel dinafară se fac
mai mari sau prin spargere se fac mai mici; precum sînt: întîiu: petrile
de mai multe plase, adecă: piatra de calce, creta, marmorul, ghypsul,
51 alabastru, ş.a.; a dooa: sînt plasele de sare, precum:/ potaşa, sarea
amoniacă, sarea de fert, vitriolul ferrului, vitriolul aramei, ş.a. A
treiia: cele arzetoare trupuri, precum sînt: reşinele de piatră, uloiul
de munte, cărbunii de piatră, sumborítele. A patra: metallurile sînt
trupurile cele mai grele, care se sapă din pămînt, precum numărăm:
platinul, aurul, argintul, argintul viu, arama, ferrul, plumbul, zincul,
vismutul, ş.a. Acestea le numărăm la împărăţia mineralelor./ ...

55 § 7

Exemple la comparaţii

De vrei să fi sănătos, ia sama la timpurile anului. Iarna mănîncă mai mult, şi bea mai puţin, şi în toată zi pune-ţi trupul tău întru mişcare. Primăvara bea mai mult şi mănîncă mai puţin, şi dă mişcare trupului, în orele de dimineaţă. Vara pofteşte trupul adesea să bea, la mîncare mai puţin se trage, şi mişcarea trupului să o faci în orele de către seara. Însă toamna, pentru schimbare timpurilor, să fim cu cea mai mare luare de seamă.

Între rîurile cele mari ale Ungariei se numără şi Murăşul, însă Tisa e mai mare, iar Dunărea şi mai mare. — Alunele sînt mai bune la gust decît nucile, însă migdalele, şi mai bune. Omul estă mai înşelătoriu de cît vulpea, carea se socoteşte a fi cea prea înşelătoare .../ ...

64 Septemvrie (repciuni). Acum avem şi liubeníţe coapte, o ce gust bun au la mîncat. La unele locuri, şi aşa de mari cresc, cît şi pănă la doosprezece ocà sînt de grele, cele cu mălăeţul (miezul) alb gălbănos sînt mai dulci, de cît cele cu mălăeţul roşu. Şi strugurii sînt dulci la gust. Între toate poamele, acestea sînt mai sănătoase la mîncare. Mustaférul nu estă aşa de dulce ca roşătecu. — Plugarii iar încep acum a semăna. Dela Săntă Marie mică pănă la Săn Medru estă timpul cel mai bun de semănat .../ ...

83 ORAŢII LA EXAMENURI PUBLICE

1

Oraţia înainte de examen

De mare reverinţă prea vrednici ascultători, noao buni patroni!

Astăzi sosi serbătoarea acestii sholi, zioa cea de mult dorită şi noao plină de bucurie! Astăzi, faţă, vedem pre căpeteniile şi patronii acestii sholi, așijderea pre iubiții părinții nostri, ca pre niște buni ascultători și drepți judecători de sporiul învățeturii noastre. O! cîtă bucurie și cît onór acum se aduce noao, pentru care inima mea izbucnește cuvînt de serutare și de adîncă venerație cătră strălucitele persoanele domniilor voastre./

84 Acestea eu, cu adîncă plecăciune, în numele a toată tinerimea, le vădesc rugînd ca, precum, de una parte, v-ați îndurat a veni să ascultați respunsurile învățeturilor noastre și de aci să vedeți sporiul cel făcut întru luminarea minții și îmbunătățirea inimii noastre, așa, de altă parte, după bunătatea domniilor voastre, să ne dăruiți cu ertare, de cumva respunsurile noastre nu vor putea dreptei așteptări din destul să facă.

Noi, la această publică cercare, cu adevărat toți am sta înfiorați, de nu am fi încredințați de bunătatea domniilor voastre, cumcă slăbiciunile noastre le veți da ertăciunii, iar mai vîrtos luînd în socotință tinerețele noastre cele crude, așijderea priceperea noastră cea încă scundă, precum și timpul cel scurt al învățerii.

Iar voi, iubiți consholári ai miei, adunați acum toate puterile
minții voastre, fiți cu inimă lină, aveți însufletire întreagă, luați bine
85 aminte toată întrebarea, ca să/ dați deplin și amăsurat respuns la toate
cele ce veți fi întrebați, purtînd atunci nădejde că prea lăudații ascultători, ca buni patroni, luînd toate cu dreapta judecare, vor păstra pentru noi aceaia ce estă mai bun cătră fericirea noastră. Zisei!.../ ...

88

4

Întîia orație, după examen

De toată venerația prea vrednici auditori, noao buni patroni!

Mare mulțemită, dintru adîncul inimii noastre, aducem, pentru
bunavoință a domniilor voastre, părtași făcîndu-vă cercării de astăzi.
Mult prețuita înfățoșare, ca un semn de mărturie, o cunoaștem cumcă
89 adevărați părtinitori ai sholii acestiia/ sînteți. Aci ne vedem cu mult
a fi îndatorați! Și ne temem, însă nu fără temeiu, că cu sirguința și cu sporiul nostru care întru învățeturi l-am făcut, nu veți fi prea îndestulați.

Ci, aducîndu-ne aminte de bunătatea și înțelepciunea domniilor voastre, tragem nădejde de a ne desvinovăți și a ne erta pentru respunsurile noastre cele încă nedeplinite, iar mai vîrtos avînd privință spre vîrsta tinerețelor noastre.

Acum, această părintească ertăciune, cu cît o vedem purceasă din nemăsurata bunătate a domniilor voastre, carea o aveți cătră noi; cu atît mai tare ne vom îndemna ca îndoit mai sîrguitori cătră învățetură, de acum înainte, să ne facem, căutînd cu statornicie, preste tot timpul tinerețelor, a spori întru luminarea minții și îmbunătățirea inimii.

Deci, poate fi că la viitorul examen vom fi așa de norocoși, că vom putea, după așteptarea domniilor voastre, la toate întrebările

90 mai cu deplin înțeles a da/ respunsuri; numai, fiți părtinitori și scutitori la toată întocmirea sholii și a învățeturii noastre, și de acum înainte, carii cu plecate inimi vă rugăm.

Iar domniilor voastre, prea vrednicilor de reverință diregătorilor și chepeteniilor sholii acestiia, de chilin arătăm aplecăciunea noastră cea fiiască și plină de mulțemită, de carea prea vrednici v-ați făcut luînd ostăneală de a veni la noi. Cum astăzi de împodobit cu persoanele voastre ați înfrumsețat examenul nostru! și cu înțeleptele voastre sfătuiri ați îndreptat faptele noastre, pe calea cea bună! Ființa cea înaltă împuternicească-vă vîrtutea și mulți anni să trimiță vieții voastre, pentru atîtea necurmate ostănele care le puneți pentru fericirea noastră și a neamului romanesc.

Domniei tale, iarăși, bunule învățătoriu, ce-ți vom da alta, pentru ostenelele și meritele cele puse spre luminarea noastră, de cît prea adîncă mulțemire din tot sufletul nostru, de oarece prin privigherile
91 și jertvirea puterilor tale,/ prin rebdarea și bunătatea, carea ai avut-o îndreptînd smintele noastre, căutînd a ne face oameni buni și pricepuți, ai arătat semne de mărturie care niciodată nu se vor șterge depe lespezile inimii noastre. Deci, ne rugăm să ne erți pre noi, de cumva sirguința și purtarea noastră n-au fost totdeauna după plăcerea domniei tale, apoi diregătoriia aceasta, și așa, de sine însași, foarte grea, cu nebăgarea noastră de seamă, mai grea încă ți-am făcut-o și inima cea binevoitoare ți-am turburat-o. Însă, acum, tare ne făgăduim că ne vom sirgui, de ici înainte, mai pricepuți a ne face și în lucrurile noastre mai statornici a remînea, ca întru acest chip, umblînd după voia inimii tale, să fim plăcuți înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor. Pre lîngă acestea, ne comendăm binevoinței și dragostei domniei tale și a domnilor ascultători. Zisei./

1 ÎNTÎMPLĂRILE/ LUI/ TELEMAH/ FIIULUI LUI ULISE (ODISSÈVS),/ ÎNTOCMITE/ DE/ FÉNELON/ ARHIEPISCÓPUL CAMBREI./ ACUM ÎNTĂIU,/ DE PRE LIMBA ITALIENEASCĂ, PRE LIMBA ROMĂ/NEASCĂ PREFĂCUTE/ DE/ PETRU MAIOR DE DICIO-SĂMĂRTIN,/ PROTOPOP ŞI CRĂESC REVIZOR A CĂRŢILOR/, TOM I./ LA BUDA/ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI DIN/ PEST. 1818[*][a]./

3 CARTEA I

Calípso, pătrunsă de supărare pentru ducerea lui Ulise dela dănsa, nu se putea măngăia. Întru această a sa durere se ţinea a fi nefericită, căci este nemuritoare. Peştera sa nu mai răsuna de dulcuţa sa căntare. Ninfele care îi slujea, nu cuteza să-i grăească nice un cuvînt. Nu arare ori se preumbla singură pre cărări de erbuţe înflorite, cu de care o vecinică primăveară împrejura ostróvul său. Ci, acele locuri desfătate, în loc de a-i alina durerea sa, mai vărtos o amărea, aducăndu-i aminte pre Ulise cel de atătea ori, aci lăngă dănsa, văzut. Adese ori sta neclătită pre ţermurii mărei, care le uda cu lacrămile
4 sale; şi pururea întracolo căuta, unde corabia lui Ulise înotănd/ încetase de a se mai vedea. Odată văzu rămăşiţe de o corabie care se sfărmase, scaone de a corăbiiarilor rupte, cărme încoace, încolo, pe prund răspăndite, un córman, un arbure de corabie (catártic), şi funi de corabie anotănd cătră ţărmuri. Văzu de departe doi oameni, dintru carii unul se părea vechiu de zile, şi cela lalt, măcar că era tinăr, sămăna cu Ulise, văzăndu-i-se în faţă ale aceluia blăndeţe şi gravitate (bărbătească cuviinţă), ba şi la stat fiind întocma, şi la maestoasa (cea cu mărime) păşire. Dintru acele semne pricepu zina că acela e Telemáh, fiiul acelui erou (bărbat vestit). Ci, măcar că dumnezeii cu mult întrec pre toţi oamenii întru ştiinţă, totuş nu putu cunoaşte cine să fie acel bărbat cinstit ce era însoţit cu Telemah. Căci că dumnezeii cei mai mari toate căte voesc, le ascund de cătră cei

---

[*] In -8° de 287 pagini. De reţinut că la sfîrşitul volumului se atrage atenţia: „Capet tomului I“.

[a] P. Maior s-a hotărît la alegerea acestei cărţi din numeroase motive: era scrisă de un înalt eclesiast, arhiepiscop, deci nu i se putea reproşa că se ţine de fleacuri „lumeşti“; era la modă; era instructivă, fiind încărcată de numeroase referiri la lumea antichităţii greceşti care încă domina spiritele şi sufletele, la începutul sec. al XIX-lea; punea problema formelor de guvernămînt şi opta pentru monarhia luminată, rezultată, din contract social; era şi aparent educativă, în fapt fiind rafinată şi reflectînd viaţa de curte regală strălucitoare. Este o adevărată reuşită, ca exerciţiu de limbă literară. Maior renunţă la corsetul sever al frazei latineşti şi îşi mulează fraza după periodul moale şi amplu, foarte potrivit cu tema: voluptate, inteligenţă, culoare şi chiar un fior de emoţie reală, într-o lume care dispăruse pe vremea lui (artistocraţia franceză, aşa cum se dorea ea să fie).

mai mici, și Minerva carea sub forma lui Méntor era însoțită cu Telemah,
vrea să fie necunoscută de cătră Calipso. Cu toate aceste, Calipso
se bucura de o sfărmare de corabie, carea arunca în isola (ostrovul)
ei, pre fiiul lui Ulise ce sămăna cu tatăl său. Merge întru întămpinarea
lui și prefăcăndu-se a nu-l cunoaște: „ce nebunie, îi zise, poate
5 fi de capul tău, ca să/ eși la port (liman), în isola mea? Să știi, tinărule
streine, că nimene nu întră fără de a fi pedepsit întru împărățiia
mea.“ Cu unele mustrări ca aceste, se nevoia să ascunză de cătră el
bucuriia inimei sale, carea preste voia ei, îi scănteia în față.

Telemah îi răspunse: „Ori cine ești tu, muritoare, au doară zină
(măcar că, din vedere mai vărtos, se poate zice că ești o dumnezeire),
fi-vei doară tu fără sămțire la ticăloșiia unui fiiu carele îmblănd a
căuta pre tatăl său, încumătat voei vănturilor și a furtunelor, îi fu
a vedea corabia sa lovindu-se de scópurele (stănce de piiatră) tale,
în mici bucăți sfărămată? „Cine e dară tată-tău“, zise zina? „Se
chiamă Ulise (Odissevs)“ răspunse Telemah. „E unul dintră împărații
aceia carii stricară vestita Troia, după o încungiurare de zece ani.
Numele său fu vestit în toată Grecia și în toată Asia, pentru puternica
statornicie în bătăi ținută și încă mai mult pentru istețiia în svaturi.
Acum rătăcind pre toată lărgimea mărilor trece printră scopurele cele
mai înfricoșate. Patria sa pare că fuge de dănsul. Penélope, muiarea
sa, și eu, fiiul său, nu nădăjduim să-l mai vedem. Întru asemene primejdie
6 sănt, ca și el; numai să pot ști unde e; ci, o vai!/ doară pănă
acum s-au afundat întru cele mai adănci ascunsuri ale ochianului.
Fie-ți milă de ticăloasa noastră soarte, și, de-ți este cunoscut, o zină,
ce plasă de întămplare l-au tămposit pre Ulise, să bine voești a o
face cunoscută lui Telemah, fiiului său.“

Calipso minunîndu-se și îmblănzăndu-se de atăta duh și curgere de graiu, ce văzu într-un june așa tinăr, nu se putea sătura de a căuta țintiș la dănsul, adăncă tăcere ținănd. La urmă așa îi grăi: „Telemahe, noi îți vom împărtăși ceaia ce s-au întămplat tatălui tău, dară istoria e lungă. E vremea de a da răpaos la toate ostenelele tale. Vină în lăcașul mieu, unde te voiu primi ca pre un fiiu al mieu. Vină și întru aceste locuri singuratice vei fi măngăerea mea și numai tu să te știi întribuința, voiu ferici soartea ta“.

Telemah mergea în urma zinei ce era încungiurată de multe tinere
ninfe, de căt care cu tot capul era mai înaltă, precum un chedru într-o
pădure apusă, preste toți arburii, de care este încungiurat, își rădică
desele sale ramuri. Se încrucea de strălucitoarea ei frumseță, de scumpa
porfiră a hainei sale cei lungă și fluturată; de părul său cel întraurit,
7 cu negrijă, ci, totuș,/ cu frumseță, înapoi legat; de scăpărătoarele
scîntei ce eșa din ochii săi, și de dulceața carea cumpăta acea a firei
putere. Mentor, cu ochii plecați, cu modestiă (omenie) tăcănd, urma
după Telemah.

Ajunseră la poarta peșterei ei Calipso, unde Telemah mărmuri văzînd întro pompă simplă (fără măndrie) și prostească, tot ce poate desfăta ochii. Drept, că acolo nu se vedea nice aur, nice argint, nice marmuri, nice colúne (stălpi), nice icoane, nice státue, adecă chipuri

cioplite, ci groapa aceasta era scobită în scopură, adecă în stîncă de piiatră, cu boltituri pline de pietricele și de scoice. Era înfrumsețată și cu o tinără și frunzoasă vie carea întocma își întindea împrejur duplecăcioasele sale ramuri. Plăcuții zéfiri (vănturi line), măcárcă vinea dela soare fierbințeală, ținea, în locul acesta, o desfătată răcoare. Niște riurele curgănd cu o dulce murmurie pre șesuri, cu amaránturi și cu viole sămănate, în multe locuri făcea băi sau scăldători nu mai puțin de căt cristalul limpezi și curate. Mulțime de flori răsărind smălța (văpsea, înfăța) verdúra cea împrejurul acelui lăcaș dumnezeesc; vedeá-se acolo o pădure plină de acele arbori, ce fac poame de aur,
8 care înflorind în fieşte/ care timp al anului, răsfugă un miros de căt toate miresmele mai plăcut. Această pădure părea că încoronează acele șéstine frumoase și făcea o umbră carea razele soarelui nu putea să o pătrunză. Acolo nu se auzea alta nici odată, fără căntarea paserilor și gemătul unui riu care aruncăndu-se dintru nălțimea unei răpă, cădea în mari și spumoase gărle și trecea preste șestină.

Groapa zinei era pe costișa unui deal, de unde se putea vedea marea cea une ori limpede și lúcie ca cristalul, iară de alte ori nebunește asupra scopurelor întărătată, unde mugind se înfrăngea, ca munții înălțănd undele sale. De ceaia laltă parte se vedea un riu, unde se făcea isole încungiurate cu floriți tei și cu plopi înalți care își scula mărețele lor vărvuri până la stele. Cele multe ale isolelor acéstora canáruri părea că se joacă pre cămpuri; unele curgea repede; altele pre încet; iară altele, după lungă curgere, se întorcea în apoi ca când ar vrea să se împreune cu isvorul său, părăndu-le rău a se depărta de acele desfătate împrejururi. Se vedea departe dealuri și munți carii se cufunda
9 în nuori, a cărora deosebite forme făcea un orizont nu puțin/ ochilor plăcut. Dealurile cele de aproape era învăscute cu frunzite vițe. Strugurii, ce era mai sclipicioși de căt porfira, nu putea să se ascunză sub frunze și vițele era apăsate de greotatea rodurilor lor. Smochinii, maslinii, pomii granáți și toată plasa de pomi împlea cămpul și făcea o grădină largă.

Calipso, după ce au arătat lui Telemah toate acele firești frumsețe, prinse a-i zice: „odihnește, vestmintele tale sănt pline de apă, e vremea să le schimbi, după aceaia ne vom vedea iară, și-ți voiu spune istorii cu care inima ta se va îndulci. Aceste zicănd, lu făcu să între împreună cu Mentor în locul cel mai ascuns a unei groapă, aproape de aceaia, unde ședea zina. Ninfele ațițase un foc mare de lemn de chedru, a cărui desfătatul miros pretutindine se răspăndea, lăsănd acolo vestminte pentru oaspeții cei noi. Telemah pricepănd că-i fu rănduită o haină de lănă subțire, mai albă de căt neaoa, și un mant de porfiră cu fir de aúr cusut, se bucură, după treaba tinerețelor, văzănd atăta mare cuviință.

Mentor, cu un ton maestos (cu mărime), îi zise: „au aceste sănt,
10 Telemahe, cugetele, care tribue să cuprinză inima/ fiiului lui Ulise? Nevoiaște-te mai bine ca să ții vestea tatălui tău și să învingi nenorocirea ce te alungă. Un tinăr, cui sburdă cu deșertăciune a se împodobi, după cum fac muerile, e nevrednic de înțelepciune și de mărire.

Nu se cuvine triunf (pompa biruinței) fără inimei aceia care e fără frică în nenorocire și ști călca desfătările“.

Telemah cu o adâncă suspinare răspunse: „Mai bine să dea dumnezeii să moriu eu, de căt să mă lase ei, ca moliciunea și desmierdarea să-mi stăpânească inima mea! Nu, nu, fiiul lui Ulise nici odată nu va fi domnit de amăgirile unei viiață moale și afemeiată; dară ce stea milostivă ne-au făcut ca, după sfărmarea corabiei noastră, să aflăm pre aceasta, fie zină, fie muritoare, carea ne încarcă de bunătăți?“.

„Teme-te, zise Mentor, ca să nu te încarce mai vărtos de rele și să te calce. Teme-te de lingárițele îmblănziri mai mult de căt de scopurele acele ce-ți sdrumicară corabiia ta. Sfărmarea corabiei și însăș moartea sănt mai puțin înfricoșate de căt desmierdările care să luptă asupra virtutei. Aibi grijă să nu crezi cele ce-ți va zice. Tinerețele sănt sumețe și-și făgăduesc toate dela sine singure; măcárcă
11 sănt fragete, cred/ că toate le pot face fără de a se teme de nemica;
se încredințează cu lesnire și fără luare de samă. Ferește-te de a asculta cuvintele cele dulci și lingarițe ale Calipsei, care se vor vără ca un șerpe pre subt iarbă. Teme-te de acest ascuns venin; nu te încrede ție însuți și te îndreaptă tot de una după svatul mieu.“

După aceaia se dusseră la Calipso carea îi aștepta. Ninfele avănd părul lor împletit și vestminte albe, îndată aduseră o bucată nu scumpă, dară bine direasă pentru gust, și cu osebire gătită. Nu se vedea acolo alte bucate fără de gálițe prinse de dănsele cu mreaja sau de fiieri, cu ale lor săgeți la vănat ucise. Vin foarte dulce, din buți mari de argint, era turnat în pahare de aur coronate cu flori. Fură aduse în corfe mici din toate poamele care primăveara le făgăduiaște și care toamna le așterne pre pământ. Întru aceaiaș vreme patru ninfe tinere se puseră a cănta. De loc căntară bătaia dumnezeilor asupra uriiașilor; apoi, dragostile lui Joe cu Seméla; născuta lui Bac și creșterea sa de vechiul Silen dată; cursul lui Atalánt și a lui Ipomén carele fu biruitoriu prin merele de aur cele din grădina Esperiadelor culese. Pre
12 urmă fu căntată/ și bătaia troianilor: luptele lui Ulise și înțelepciunea
lui fură înălțate pănă la ceriu. Cea dintâiu dintră ninfe ce se numea Levcotóe, uni cătră desfătata căntare ale celora lalte, lira sa. Când auzi Telemah numele tatălui său, lacrămile ce-i curea pre față, adaoseră noao strălucire cătră frumsețele sale. Ci Calipso luănd aminte că el nu poate mănca și că e stăpănit de durere, diede semn ninfelor care decăt căntară bătaia centaurilor cu lápiții și coborirea lui Orfeu la iad, ca să scoață deacolo pre iubita sa, Evridíca.

După ce au sfârșit prănzu, zina chiemă pre Telemah întro parte și întru acest chip îi grăi: „Tu vezi, o fiiul marelui Ulise, cu ce semne de dragoste te cuprinz eu, aici. Eu sănt nemuritoare; nici unul nu poate să între în isola aceasta, care să nu rămănă pedepsit pentru nebuniia sa, și însăși sfărmarea corabiei voastră nu te-ar putea scuti de mâniia mea, de nu te-ași iubi. Tatăl tău aceeași soarte avu, carea te întimpină pre tine. Ci, o vai! n-au știut să se folosească. Lu ținui multă vreme în isola aceasta. Fu în puterea sa de a lăcui aici cu mine, întrun stat nemuritoriu. Ci, oarba patimă de a se înturna la tică-

13 loasă patria sa, fece a se lăpăda de toate/ folosurile aceste. Socotește
cât pierdu pentru Itaca, carea nu-i fu cu putință a o revedea. Mă
lăsă, se duse, și eu prin vifor încordai isbândă. Corabia sa, după ce
lungă vreme fu batjocură vânturilor, fu înghițită de unde. O pildă
tristă ca aceasta, să-ți fie de învățătură, după sfărmarea corabiei sale,
nu te amăgi de a-l mai vedea mai mult, îi cu mult mai puțin de a
împărăți după el, în isola Itacei. Măngăe-te despre pierderea sa, de
oarece aceaia te-au făcut ca să afli o dumnezeire gata de a te face ferícit,
și carea te îmbie cu o împărăție. Zina, la aceste cuvinte, adaose multe
vorbe, pentru ca să-i arete ce fericire au avut Ulise până au fost cu
dânsa. Îi spuse lucrurile ce-l întîmpinară în cavérna (gaura) cíclopului
Polifém, și a lui Antifát împăratului lestrigánilor. Nu lăsă nici aceaia
ce i se întâmplase în isola Circei, fetei soarelui; și primeșdiile, în care
se află, în Știla și Carída. Îl făcu știutoriu și de cel mai de pre urmă
vifor ce fu stârnit de Neptun asupra lui, când se depărtă dela ia,
voind ca aceaia să facă pre Telemah a crede că tată-său, cu acea
sfărămare de corabie, să fi perit, ne descoperindu-i că au ajuns la isola
feácilor./

14 Telemah, care cu prea mare lăcomie se slobozise a fi mulțămit cu
acea mare priință a Calipsei, află pre urmă vicleniia ei, și impreună înțeleptele
svaturi ce-i fură dela Mentor date. „Îngădue durerei mele, o zină“,
răspunse cu puține cuvinte; „alta nu pot eu amu, fără numai să mă amărăsc.
Poate, în vremea venitoare, voiu fi mai în stare de a mă folosire cu
acele bunătăți, cu care mă îmbii. Îngădue-mă, întru această clipă, să
plâng pre tatăl mieu; tu mai bine știi de cât mine, cât e de vrednic ca
să fie plâns“.

Calipso se lăsă pe atunci de a-l mai asupri, fățărindu-se că și ia jelește
pre Ulise. Ci, ca mai bine să afle mijlocirile de a stăpîni inima acestui
tînăr, îl întrebă în ce chip au căzut în naufragiu (sfărmare sau frângere
de corabie), și pentru ce pricínă se află el pre ținutul său. „Istoria
nenorocirilor mele, răspunse, ar fi prea lungă“. Nu, nu, zise zina, sânt
curioasă (cu sburdare) de a le ști, nu întârzia a mi le spune.“ Atâta-l
zăhăi, cât pre urmă nu putu să-i stea în coantră. Deci, așa grăi:

„Pornii dela patria mea cu cuget ca să știresc dela ceia lalți împărați,
carii se înturnase dela incungiurarea Troiei, despre tatăl mieu. Pețitorii
15 mamei mele, Penélope, se/ mirară de ducerea mea, carea mă sărguii a o
ascunde de cătră dânșii, fiindu-mi cunoscută vicleniia lor; Nestor, pre
carele văzui, la Pílos, și Menelau, care cu dragoste mă primi, în Lacedemónia,
nu-mi putură descoperi de mai trăiaște tatăl mieu, sau ba.
Urându-mi-se de a mai trăi intră neadeverință și îndoiale, mă mărginii
ca să mă duc în Sichilia, unde auzisem vorbă că tatăl mieu au fost împins
de vânturi. Ci, înțeleptul Mentor, pre care-l vezi aci, față, se împrotivi
unui cuget așa fără socoteală. Îmi arătă despre o parte ciclopii, uriiași
înfricoșați, carii mănîncă oameni; despre ceaia laltă, armata (oastea)
lui Enéa și a troianilor, carii îmbla pre ținuturile acele. Troianii aceștea,
zicea el, sânt năspriți asupra tuturor grecilor, deci, cu mare plăcere
ar vărsa sângele, mai ales a fiiului lui Ulise. Întoarnă-te, mână el, în
Itaca, cine ști, poate că tată-tău, pre care îl iubesc dumnezeii, să ajungă

mai curănd acolo de căt tine. Iară de s-au învoit aceiaşi toţi spre perirea tatălui tău şi de nu va fi să mai vează mai mult patria sa, totuş, e de lipsă ca să isbăndeşti batjocurile, ca să scapi pre mumă-ta, ca să faci cunoscută
16 tuturor popoarelor înţelepciunea ta, şi/toată Grecia să cunoască intru tine un sovrán (stăpănitoriu) aşa vrednic de a împărăţi, precum mai nainte însuş Ulise fu." Aceste cuvinte era folositoare, dară eu nu eram cu atăta înţelepţie, ca să le ascult. Nu urmai fără numai după capul mieu. Înţeleptul Mentor atăta mă iubi, căt veni cu mine într-un drum aşa fără socoteală, la care porneam asupra svaturilor sale; şi dumnezeii lăsară ca să fac o greşeală, întocmită spre a-mi certa îndrăsneala mea".

Cuvăntănd Telemah, Calipso se uita la Mentor; mărmurise şi i se părea că vede întrănsul un nu ştiu ce dumnezeesc; ci, ia nu ştiia ce să judece despre găndurile sale cele încurcate. Pentru aceaia sta cuprinsă de frică şi de prepus la văzuta acestui necunoscut; deci, temăndu-se ca să nu se desvălească turburarea sa, „urmează, zise lui Telemah, a face destul curiositatei (sburdărei de a auzi) mele". Telemah mănă vorba înainte, zicănd:

„Văntul multă vreme ne părtini, spre a ne duce în Sicilia; ci, după aceaia un vifor înegurat ne întunecă zioa şi ne aflăm întru o neagră noapte. La lumina fulgerelor văzum şi alte corabii întru această primeşdie
17 puse, şi de loc cunoscum că era corabiile/ lui Eneia. Aceste ne era întocma înfricoşate ca şi scopurele. Atuncia pricepui, ci tocmai tărziu, ceaia ce sumeţiia tinereţelor celor fără socoteală mă împiedecase de a cumpăni timpuriu. Mentor, întru această întămplare se văzu nu numai inimos şi fără de frică, ci încă, preste obiceiu, mai cu voe bună. El era acela ce mă îmbărbăta. Cunoscui că el mă întăreşte cu o putere nebiruită. Făcea cu linişte toate rănduialele, fiind navárcu (cărmaciu cel mare a corabiei) turburat. Eu, adese ori îi ziceam: „iubite al mieu Mentor, căce lăpădai eu şi nu urmai svaturile tale? Sănt nenorocit, pentrucă vrui a mă încrede mie însumi, întru o vărstă, carea nu şti judeca de cele venitoare, nu are esperiinţă (ispită) de cele trecute, nice cumpătare de a se îndrepta în cele ce sănt de faţă. O! de ne-am vedea odată scăpaţi de această furtună, nu mă voiu mai încrede mie însumi, întocma ca celui mai primeşdios al mieu duşman. Singur ţie, Mentore, voiu crede tot de una.

Mentor zimbind a ride îmi răspunse: „nu e cugetul mieu de a te înfruntare pentru greşeala făcută, destul e să o cunoşti, şi aceaia să-ţi fie altă oară de învăţătură, spre îndreptarea poftelor tale; ci, trecănd
18 primejdiia,/ poate iarăş se va întoarce sumeţiia. Acum e de lipsă să te razămi cu bărbăţiia. Inainte a de se arunca neştine spre primeşdie, e de lipsă a o prevedea, şi a se teme de dănsa, iară cănd eşti acum în trănsa, nu-ţi rămăne alta, fără ca să nu o bagi în samă. Fii dară vrednic fiiu de Ulise şi areată o inimă mai mare de cum sănt toate relele ce-ţi stau asupră." .../

114 După ce cu mirare am văzut o priveliște ca aceasta, munții Crítului începură oare căt a se vedea, dară cu greu puteam să-i osebim de nuorii ceriului și de valurile mărei. Puțin după aceaia văzum muntele Ida, care pre de asupra celora lalți munți își înălța măreața sa culme, precum un cerb vechiu de ani întro pădure poartă rămuritele sale coarne mai nălțate de căt ceea lalți cerbuți, carii vin după dănsul. Încet, încet, văzum mai desclinit ținutul isolei aceia, care ni se arăta înaintea ochilor, ca un anfiteátru. Precum cămpul Ciprului ni se păru mainainte nelucrat și părăsit, așa cămpul Cándiei lu vedeam a fi roditoriu și încărcat de acele roduri, care nevoința și osteneala lucrătorilor le agonisea./

115 De toate părțile vedeam sate bine întocmite, orașe, care întru nemica nu se osebea de cetăți, și minunate întru mare cuviință cetăți. Nu se afla nici un cămp care să nu se fi făcut roditoriu de neostenita mănă a lucrătoriului, ori încătrău întorceam ochii; se vedea sinul pămăntului tăiat de arat (plug), tufăriile, spinii, și toate acele burueni, care fără folos cuprind locul, era necunoscute în ținutul acela. Noi priveam cu mare plăcere la căvoiatele dealuri, pe care păștea un număr mare de boi, aproape de răuréle; oile păștea pe coasta unui deal; largile șesuri era acoperite de galbene spice, bogate daruri de a roditoarei Cérere, și pre urmă munții înfrumsețați cu vițe și cu struguri acum fățați, carii făgăduia culegătorilor, dulci ale Bácului daruri, ce întăresc și amorțesc grijile cele cu necas ale muritorilor.

Mentor ne spuse că el au mai fost în Crit, pentru aceaia ne arătă cele ce lui era cunoscute. „Această isolă, zicea, care tuturor streinilor le aduce mirare, e vestită pentru ale sale o sută de cetăți, hrănește fără de nici o greotate pe lăcuitorii săi, măcar că sănt nenumărați, fiind că
116 pămîntul nu lipsește a împărtăși facerile de bine/ ale sale celor ce-l lucră. Sinul său e nedeșertat, cu căt sănt mai mulți oameni întro țeară, numai să le placă lucru, cu atăta sănt mai cu avuție; unul nu are pricină de a pismui altui. Milostiva noastră mamă, pămăntul, îmulțește rodurile, după mulțimea fiilor săi, carii se fac vrednici de a fi părtași rodurilor cu osteneala lor. Iubirea de stăpănire și iubirea de argint a oamenilor singure sănt pricină nenorocirilor lor. Ei ar vrea să moștenească toate, și necumpătata lor poftă, acășună lor nefericire; de s-ar mulțemi ca să se îngrijească numai de acele, de care au lipsă trăind cu cumpăt, prisosul, bucuriile, unirea și pacea cea dorită pretutindine ar înflori.

Aceasta e, carea Minóe cel mai sămțit și cel mai bun de căt toți împărații, au fost priceput. Tot, ori ce vedeți, mai minunat, în isola aceasta, este rodul și fapta legilor sale. Modrul în care făcea a se crește fiii, face trupurile lor sănătoase și cu vărtute; curănd se înveață aceștea la o viiață simplă, cu cumpăt și cu osteneală; fieşte ce desmierdare moae trupul și slăbește duhul; nici odată nu se pune lor înainte altă plăcere, fără aceaia, ca să se facă nebiruiți cu virtutea, și pururea să se
117 nevoiască/ spre mărire. Sănt îmbărbătați ca nu numai să nu bage în samă moartea, în primeșdiile răsboiului, ci și avuțiile cele mari să le calce în picioare, și rușinatele desfătări. Aici se pedepsesc trei greșele puțin soco-

tite și nepedepsite întră alte națione, adecă: nemulțămirea, fățăriia și iubirea de argint.

În Crit nu e de lipsă a desbăra nici odată nice măndriia, nice moliciunea, *pentru că sănt necunoscute*; acolo fieşte care se dedă la osteneală, și nice unul nu cugetă a stringe avuții; fieşte care se ține a fi bine răsplătit pentru lucrul său cu aceaia, că duce viiață dulce și regulată (cumpătată), cu carea e împreunat custul cu pace, cu prisosința acelora ce sănt de lipsă spre ținerea vieței. Nu se sufere acolò nice scule de preț mare, nice vestminte scumpe, nice ospețe desfătate; hainele sănt numai de lănă subțire și de preafrumoasă fată, ci toate unite și fără chindisitură. Măncarea e cu cumpăt, arare ori se bea vin; în păne bună și în poame, care arborii, ca de sineși le dăruesc, și în lapte de oi stă hrana lor cea de căpetenie. Carnea se măncă fără de zamă dreasă, și au grijă ca să păstreze boimea[a] cea mai bună, pentru ca să înflorească agricultura (lucrarea
118 pămîntului). Casele se țin/ *cu toată alsăuirea*; îndămănarea și frumseța se văd acolo fără de măestrie. Mare cuviința architeturei nu e neștiută, ci aceia se ține numai pentru besericile dumnezeilor, și oamenii nu cutează să moștenească case de acele, care se cuvin celor nemuritori. Cel mai mare bine la criténi stă în sănătate, în bărbăție, în pace, întru unirea familiilor și în libertatea (volniciia) tuturor cetățenilor; în prisosința *lucrurilor celor de lipsă*, și în nebăgarea de samă de cele preste lipsă, în dedarea spre osteneală, în urgisirea lenevirei, în nevoința spre virtute, întru supunerea la legi, și întru ținerea lor și în temerea de dumnezei.“

Îl întrebai în ce e întemeiată puterea împăraților; și Mentor așa-mi răspunse: „împăratul, toate poate preste popoare, însă legile toate pot preste dănsul. El are o putere de plin spre a face bine, însă aceasta de loc încéată, de se va da el spre rău. Legile le încredințează lui popoarele, ca cea mai prețuită de căt toate sculele depuse, cu acea tocmeală ca să fie părinte. Ele poroncesc ca singur un om cu înțelepțiia sa, și cu cumpătul să șerbească spre fericirea de nenumărați oameni; iară nu ca aceștea
119 cu lipsa lor și cu o apusă șerbire să fie unealtă spre/ adaogarea măndriei și a *desmierdărilor* unui om singur. Împăratul nu trebue să aibă nemica mai mult de căt supușii săi, de nu cumva este aceasta de lipsă sau spre mîngăiarea lui, în lucrurile cele cu osteneală, sau spre a deștepta popoarele spre cinstea care se cuvine celui ce apără legile. Apói, împăratul tribue să fie cel mai treaz, cel mai dușman desmierdărilor, cel mai înstreinat de măndrie, și mai nemăreț de căt toți *alții*; nu tribue să se nevoiască a stringe avuții, și a-și căștiga veselii, ci să se înfrumsețeze cu virtutea și cu mărirea mai pre sus de alții. Afară, întru comanda oștilor, tribue să fie apărătoriul patriei; și în lontru, judecătoriu popoarelor, ca să le facă bune, înțelepte și fericite. Dumnezeii nu l-au înălțat pentru binele lui,ci ca să fie cap și povățuitoriu popoarelor; spre folosul lor tribue să închine toată vremea sa, *toate grijile sale*, toată dragostea sa; el nu e vrednic de titula împărătească, de nu se va zăuita pre sine însuș, ca să se jertvească binelui de obște. Minóe nu poftea ca fiii săi să împărățească după moartea lui, de nu se vor întocmi împărățănd, după aceste adevăruri.

---

[a] Într-adevăr existau legi în acest sens.

Mai la inimă îi era poporul său, de căt familia sa, pentru aceaia cu unele
120 întămplări/ ca aceste au făcut Critu aşa puternic şi fericit; şi, cu un
cumpăt ca acesta au şters mărirea tutulor căştigătorilor, carii cutează
a supune naţioanele nebunei sale deşertăciune. La urmă, el, cu dreptatea
sa, dobăndi cădinţă ca să fie în iad cel mai mare judecătoriu ai celor ce-şi
sfărşiră cursul vieţei lor."[a]

Pănă cuvăntă Mentor aceste, eşim [b] la limanul isolei; aci văzum[b] vestitul Labirint, lucru vrednic de mănile isteţului Dédal, care era făcut *după forma Labirintului ce l-am văzut în Eghipt. Pănă ne cuprindeam* noi a socoti acest iscusit lucru, sămţim[b] că poporul împlea ţărmurii mărei, şi alerga căt putea, la un loc lăngă marginea mărei; întrebăm[b] pricina aceştei pripită mergere, şi iată, un critean, anume Nausicráte, întru acest chip ne spuse:

„Idomeneu, fiiul lui Deucálion, şi strănepot lui Minoe, zise el, s-au
fost dus, ca şi alţi împăraţi ai Greciei, la încungiurarea Troiei. După
stricarea cetatei aceia, porni cu corabiia ca să se întoarcă la Crit. Ci
curănd se sculă un vifor aşa de turbat, căt nu numai navarcu, care
îndrepta corabiia, ci toţi aceia, carii era ispitiţi în măestriia navigaţiei,
121 fură de părere că sfărmarea corabiei,/ este ne apărată. Toţi se vedea
aproape de moarte, văzănd înaintea ochilor lor adăncul desfăcut ca să-i
înghiţă; tănguia nenorocita lor soarte, pierzînd nădeşdea, după ce vor
fi astrucaţi de unde, să poată dobăndi al umbrelor, care sănt preste
Stígie, trist răpaos. Idomeneu întorcănd ochii, şi rădicănd mănile spre
ceriu se ruga la Neptun de ajutoriu: „o, puternice dumnezeule, striga,
tu, care cu poronca ta chiverniseşti apele, milostiveşte-te a asculta rugăciunea
unui nenorocit: de te vei milostivi asupra turbărei vănturilor să
mă dărueşti, ca să pun piciorul în isola Critului, făgăduesc că-ţi voiu
jertvi[c] pre cel mai din tăiu, care mă va întămpina, cănd voi ajunge acolo."

Deci, fiiul său dorind ca să vează pre tatăl său, se pripi a-i eşi înainte,
ca cu dragoste să-l îmbrăţoşeze; ci nu pricepu ticălosul, că aleargă ca
să-şi afle perirea. Tatăl scăpănd din turbata mare ajunse la doritul liman,
mulţămi lui Neptun că i-au ascultat făgăduinţa, ci curănd cunoscu căt
de jealnică tribuia să-i fie acea făgăduinţă. Un pricás a venitoarei nenorocire
îi pricinui o căire amară pentru făgăduinţa sa cea fără înţelepţie;
122 i se bătea inima tribuind a se înturna la ai săi, ca nu cumva/ în solie să
vează ceaia ce avea mai iubit pre lume. Dară crăncina Némese, *nedumerita*
dumnezeoae, priveghind spre certarea oamenilor, şi de osebi a împăraţilor
celor gămfaţi, cu nevăzută şi ucigătoare mănă împingea pre Idomeneu.
El ese la liman, nu cuteza, ca să zic aşa, să-şi întoarcă ochii, şi, iată,
văzu pre fiiul său; cu totul măhnit şi îngrozit se întoarse înapoi; învărti
ochii ca să vează un cap mai puţin iubit, care să-i poată fi de jertvă,
ci, în deşert, fiiul cade pre grumazii lui şi cu mare mirare pricepe că

---

[a] Este îndrăzneaţă traducerea acestei cărţi care pledează răspicat pentru monarhia constituţională.

[b] Forme de perfect simplu arhaic, învechit pe vremea lui Maior. Figurează în paradigmele din gramatici, şi chiar în texte (Deleanu).

[c] Motiv folcloric universal.

tată său nu areată nici o voe bună pentru dragostea lui cea mare și-l
vede că se stinge de plăns.

„O, tată, rupse el, de unde curge o măhnire așa adăncă? Doară te-ai
măniat căce te văzui ajuns la împărăția ta, după ce atăta mară de vreme
ai fost dus de acasă, și-ți vine rău a mă vedea întru atăta bucurie? Ce-ți
putui face, de nu vrei să rădici ochii cătră mine, ca cănd vederea mea
te-ar spărea?“ Tatăl, apăsat de durerea cea mare, rămăne întru tăcerea
sa. Pre urmă suspinănd dintru adăncul inimei cei năcăjită, cu amar
zise: „o, Neptune! ce ț-am știut făgădui? Cu ce preț m-ai apărat de
furtună? Du-mă iarăș înapoi/, în viforul acela și la scopurele acele, care
123 făcăndu-mă tot bucățele, mă vor lipsi de o viiață așa nefericită. Lasă, o
dumnezeu fără de milă! să trăiască fiiul mieu; prinde, iată-ți săngele
mieu, numai să cruți al fiiului mieu“. Așa grăind, luă sabiia sa cu cuget
ca să-și pătrunză pieptul, ci fu ținut de toți cei ce era lăngă dănsul.
Bătrănul Sofroním, tălcuitoriul voei dumnezeilor, îl încredință că poate
să îndestuleze pre Neptun, măcar că va cruța viiața fiiului său. „Făgăduința
ta, prinse a-i zice, e fără înțelepție; dumnezeii nu iubesc a fi cinstiți
cu neomenire, pentru aceaia ia-ți sama ca nu cúmva cu greșeala
făgăduinței tale să împreuni, întru împilnirea ei, o fără de lege cumplită,
carea e asupra legilor firei. Mai bine să jertvești spre cinstea acestui
dumnezeu o sută de tauri mai albi de căt neaoa; fă ca cel cu abur al
lor sănge să cură împrejurul altariului lui celui împodobit cu flori; fă ca
să se aprinză miresme scumpe, spre mărirea sa.“

Idomeneu asculta această cuvăntare fără de a răspunde ceva,
ținănd capu plecat; în ochii săi flăcăra o turbare chiară; fața lui cea galbenă
și perită, în toată clipa se schimba și-i tremura mădulările trupului.
124 Cu/ toate aceste, fiiul său îi zise: „dacă dumnezeul mărei nu se poate
îndestula, fără cu săngele mieu, iată-mă, tată, sănt gata a muri; moartea
îmi place, numai să te scape ia pre tine de măniia sa, și să te țină în viiață.
Nu întărzia cu lovitura, tată, și să nu crezi că vei afla în mine, un fiiu nevrednic
de tine, care să se teamă a-și pierde viiața.“

De loc Idomeneu, cu totul înstreinat de sine, și ca cănd ar fi fost
sfărticat de furii, cu spaima tuturor, carii de aproape privea la dănsul,
îngropă sabiia sa în inima acelui tinerel, după aceaia o trase toată
încruntată și aburind de acel sănge nevinovat, și vru să o înfigă în cele
din lontru ale sale; ci, și a doao oară, iarăș fu ținut de cei ce era împrejurul
lui. Căzu fiiul cufundat în săngele său; ochii lui se întunecară, îi
deșchise oare căt spre lumina zilei, dară nu putu să sufere razele
soarelui ce îi bătea în ochi. Precum un líliu (crin) frumos, în mijlocul
țarinei, tăindu-i rădăcina aratul (plugul), se veștejește, fără de a se mai
putea ținea, și măcar că-și ține fața firească cea albă și frumseța cea
vioae, ochilor drăgălașă, totuș pământul nu-l mai hrănește, pentru
aceaia pre urmă se stinge, nu altmintre fiiul lui Idomeneu, ca și o floare/
125 tinără și de curănd răsărită, fu, fără de milă, în anii săi cei din tăiu,
tăiat. Tatăl, făcăndu-se ne sămțit pentru amarul durerei sale, nu mai
știia unde este, ce face și ce ar tribui să facă; împletecindu-se cu picioarele
porni cătră cetate, și căută, chiemăndu-l pe nume, pre fiiul cel lipsit
de viiață.

Însă poporul mult supărat pentru pierderea fiiului celui împărătesc și îngrozit de varvara fără de lege a tatălui, cu răscoală strigă că dumnezeii l-au dat în puterea furiilor; turbarea găti arme, prinseră boate și pietri, și neunirea turnă în piepturile lor un venin de moarte. Critenii, înțelepții criteni, zic, zăuitănd înțelepciunea aceaia, carea tot de una le fu lor poveață, întru această întămplare nu mai cunoscură pe strănepotul lui Minoe. Pretenii lui Idomeneu nu aflară pentru dănsul altă scăpare, fără ca să-l ducă înapoi, la corabiile sale; ei se puseră cu dănsul pre corabie și fugiră în norocul undelor. Idomeneu venindu-și în fire, mulțămi lor că l-au scos dintrun pămănt ce e adăpat cu săngele nevinovatului său fiiu și în carele, pentru aceaia, n-ar fi putut să lăcuiască. Vănturile îl purtară către Espéria, unde întemeiară o împărăție noao, în țeara salentínilor." .../

238 În clipa aceaia toate dumnezeirile cerești se afla lăngă dănsul.
Vénere se arătă înaintea lui cu toate acele adămănturi, care răsar din
sinul ei. Haina sa fluturată sclipea mai mult de căt toate acele osebite
coloare (fețe), cu care curcubeul, în mijlocul nuorilor celor întunecați,
face pompă atunci cănd se ivește pentru ca să făgăduiească spăimînta-
ților muritori sfârșitul vremei cei rele, vestind lor răsbunarea; zisa haină
era încinsă cu cingătoarea aceaia pe care se văd grațiile (harurile); părul
dumnezeoaei era legat din apoi, fără iscusință, cu o frunză de aur; dum-
nezeii toți se mirară de frumseața ei, ca cănd nici odată nu o-a fi mai
văzut până acum, și ochii lor se întunecară, cum se întămplă oamenilor ace-
lora, cănd soarele, după o noapte lungă, se întoarce a-i lumina cu razele
sale. Se uita ei unul către altul cu mirare tot de una întorcănd ochii
239 către Venere, ci pricepură că ochii ei/ era scăldați în lacrămi, și se arăta
cea mai mare durere pre fața sa.

Se trăgea către tronul lui Joe, cu pas drăgălaș și ușor, asemene sburărei cei pripită a unei pasere, carea despică nemăsuratul loc al aerului. El se uită la dănsa cu plăcere și cu grațiă (har), zimbind se sculă și o îmbrățoșă zicăndu-i: „Iubită a mea fiică, ce supărare ai tu? Nu pot să mă uit la lacrămile tale fără de a-mi fi milă; nu te împrotivi a-mi desvăli necasul tău cel din lontru, fiind tu încredințată despre mila mea și plecarea."

Atunci Venere îi răspunse cu un ton drăgălaș, ci străbătut de adănci
suspinuri: „o, părinte al dumnezeilor și al oamenilor, ție, cui toate sănt
cunoscute, cum poate fi ascuns isvorul durerei mele? Bine știi că Minerva,
nemulțemindu-se cu aceaia, că până din temeiu au stricat trúfașa cetate
a Troiei, carea eu o apăram, și isbăndind asupra Páridei pentru că au mai
prețuit frumseța mea de căt a sa, încă poartă în toate țările și pre toate
mările, pre fiiul lui Ulise, acelui crăncen al Troiei stricătoriu, și-l povă-
țuește; pentru aceaia fu împiedecată de a se afla aici, în treapta sa, cu
240 cele lalte dumnezeiri. Ia duse pre acel fără de/ socoteală tînăr, în isola
Ciprului, pentru ca să-și bată joc de mine; el nesocoti puterea mea, și
neplecăndu-se încalete a face ca să arză pre altarele mele tămăe, mărtu-
risi că urgisește sărbătorile acele ce se țin întru cinstea mea, și-și făcu

inima sa nesimțită la toate desfătările mele. În deșert se osteni Neptun, după rugarea mea, a întărăta asupra lui vănturile și undele. Telemah fiind aruncat de un naufragiu (sfărmare de corabie) cumplit în isola Calipsei, pre însuș Amór lu birui, pre care-l trimisei în isola aceaia, ca să învăpăiaze inima *acelui grec. Totuș, nice tinerețele, nice adămănturile* Calipsei și a ninfelor sale, nice frumseța cea învăpăetoare a amorului, nu putură se învingă măestriile Minervei, carea cu sila lu depărtă dela isola aceaia. Iată-mă, dară, rușinată, văzând că un tinerel mă birue.“

Joe, ca să măngăe pre Venere, îi zise: „adevărat e, fiica, mea, că Minerva *apără inima acelui tiner grec asupra tutulor* păndirilor fiiului tău și că îi gătește o mărire, de care nici un muritoriu pănă acum nu fu învrednicit; rău îmi pare că el au nesocotit altarele tale, ci, nice de cum nu pot să-l supun sub puterea ta. Pentru dragostea ta numai mă slobod
241 ca să mai îmble încă/ rătăcit pre mare și pre pămînt, trăind departe de patria sa, *supus* la toată *soartea* de *rele* și de *primeșdii*, ci ursita nu lasă ca să piiară, și cu mult mai puțin ca virtutea lui să fie învinsă de acele desfătări, cu care amăgești oamenii. Deci, măngăe-te, fiica mea, și să-ți fie destul că atăța alți oameni vestiți și nemuritori țini întru împărățiia ta“.

Aceste *zicănd se duse cătră* Vénere cu o grațioasă (drăgălașă) și maestuoasă zîmbire; o scănteitoare lumină, asemene celor mai pătrunzătoare fulgere scăpără din ochii săi, și cu dragoste sărutănd pre Venere, răsuflă un miros de dulce ambrósiă, de care tot Olímpul rămase miresmit. Dumnezeoaia nu se putu conteni să nu fie sămțitoare spre arătarea *dragostei de care cel mai mare* întră dumnezei o-au fost împărtășit. Bucuriia care sănți ia, fu atăta, căt cu toate lacrămile sale, și durerea sa, isbucni pre fața ei. Slobozi în jos învălitoarea sa pentru ca să ascunză roșeala feței sale și încurcătura, în care se afla. Toată adunarea dumnezeilor se bucură de cuvintele lui Joe, și Venere fără amănare se duse la Neptun ca să se svătuiască cu dănsul despre mijlocirile cu care să isbăndească asupra lui Telemah. .../

VÉRSU KOTRANCÍ/ IN/ SZTIHURÍ ALKETUIT/ DE/ PETRU FURDUI/ DÉLA/ ABRUDFALVA LA ANNUL 1818. 18 ZILE DECEMBER*

VERSU COTROANȚII/ ÎN/ STIHURI ALCĂTUIT/ DE/ PETRU FURDUI/ DE LA/ ABRUDFALVA LA ANUL 1818, 18 ZILE DECEMVRIE.[a]

Vérsu Kotranczi

Oh bájé vérkéséneáske
Dumnézéu té áldujáske
Ké vesztéá cse czái fákyt
Toáte czárá száu umplut.
Innáltá Thésaurárié
Inke pré biné té stié,
Ke tu Kotranczé vésztite

……

Versu Cotranții [a]

Oh, baie vercheșenească,
Dumnezeu te alduiască,
Că (sic! în loc de *cu*) vestea ce ți-ai făcut
Toată țara s-au umplut.
Înnalta Thesaurărie
Încă prea bine te știe,
Că tu, Cotranță vestită,
La mulți oameni ai dat pită,

---

* Pe la 1867, călătorind prin munții apuseni ai Transilvaniei, am găsit pe neașteptate o broșurică tipărită de 10 pagine în -8°, intitulată: VÊRSU COTRANCÍ/in/SZTIHURÍ ÁLKETUIT/de/PETRU FURDUI / Dela / Abrudfalva la Anul 1818 18 zile / December. Această tipăritură, pe cît e de rară, pe atît este curioasă.

După puținele informațiuni ce le-am putut culege în Abrud, Petru Furdui fusese un moț de pe la începutul secolului nostru, iar Cotronță — muza ce-l inspiră — se chiamă o bogată vînă de aur, descoperită oarecînd în așa numita baiă sau mină « Verkeșenească » de la Roșia (Verspatak), în vecinătatea Abrudului. *Vérsu Kotranci*, în care în deșert ar căuta cineva o scînteiă de poesiă, este un interesant specimen de felul cum vorbesc românii din partea locului, vitejii soți ai lui Iancu de pe la 1848.

Îl reproducem întocmai, conservînd pînă și ortografia cea ungurească a lui Petru Furdui“ (H[asdeu], *Columna lui Traian*, VIII (1877), p. 184—187).

Textul a mai fost reprodus și de M. Gaster, în *Chrestomatia română*, II, Buc., 1891, p. 222—228.

[a] Cu ortografia actuală, în interpretarea noastră.

Şi haine noao-ai făcut,
    La mulţi care n-au avut.
Şi cinstita tersejie
    Încă-au multă bucurie.
Cinstiţi domnii din Senat
    Încă mult s-au bucurat;
Şi doamnele dinpreună
    Cuprinse de voie bună;
Arindaşii toţi voioşi
    Cu inima veseloşi,
Şi băiaşii care lucră
    Încă au bani bine-n pungă;
Şi hontarii cînd scot încă
    Cîte o Cotroanţă-în brîncă
Şi gîndesc la împărţit.
    Foarte rău ne-am socotit
De-am lăsat bolfu cel mare
    De-l sparsere şi-l aflare.
Dare tot nu-mi pare reu
    C'oi afla mîne şi eu.
O, Cotroanţă, ce-ai gîndit
    Că multe cele-ai înnoit?
Cîte ziduri meurişi
    Cîte căşi mai şindiliş?
Ba căşi din nou ai făcut
    Şi ai dat bani şi-înprumut,
Şi pridvoare ai făcut,
    La care parte-au avut
Pene-aici de cei de frunte.
    Cine vrea poate se-asculte
De de-aici-m 'nainte,
    Să ne mai venim aminte
Să scriem şi de ştempari
    Şi de cei mai ordinari,
Cîtu-i ştempariu de reu
    Mai fălos ca un bireu,
Carele opinci cîrpea,
    Acuma pinteni betea,
Şi să-îmbracă leghenăşte,
    Joacă şi bea şi trăieşte,
Şi cumpără la moşie.
    Zice: mi să cade mie;
De au fost zelog la tine,
    Iaca banii toţi la mine.
Nu gîndi că-i moşteni
    Pene Cotroanţă-o mai fi,
Aceste ce eu grăescu,
    Adevăr mărturisescu,

Care-aice între noi
Steu-i bine eu și voi
Care casă n-au avut,
Curte cu poartă-au făcut,
Și conĭhe și grajd de boi,
Și-i mai fălos decît noi.
Care nici nu cuteza
În crîșmă a să băga,
Du-te-n crîșmă unde-s ei
Că-s dupe masă temei,
Și cere vin ungurește
Și cîntă și duhănește.
Ad-o vin că banii vin,
Ördög atta banii-s gata;
Și cu grabă, de n-aduce,
Zice la crîșmari de cruce.
Nu ști multe omenie
Numa Cotroanță să fie.
Ștempărița, cît de ră
Toate cunosc Cotroanța,
Și-o vinde pe la vecini
Pe galbini cît de puțini,
Acuși să-îmbracă domnește
De rușine nu gîndește.[a]
O, Cotroanță mîngăioasă,
Cum ștersăși multe mucoase
C'am văzut cu ochii mei
Zacă zmeii-în coșul ei,
O urîtă rotogoală!
Cu rochie scumpe cu poale.
De mai ștemperea un an,
O vedeam și cu vigan;
Și din opinci, cu păpuci,
Și-i ștearsă frumos de muci.
Cotroanțe! nume vestit!
Mulți oameni ai miluit.
Cela ce bani n-au avut
Acuma dă și-împrumut.

---

[a] La interval de 70 ani, versurile „Cotroanței" erau culese, sub forma unei satire populare:" Cîtu-i ștemparul de rău / E mai fălos ca un birău / Care opincile cîrpea, / Pinteni pe cizme își bătea, / Și se îmbracă domnește, / Joacă, bea, bine trăiește. / Ștempărița, cît de rea / Vinde aur pe la vecini / Cu galbeni cît de puțini. / Apoi să îmbracă domnește / , La români nu mai gîndește. / Toți trăiesc în desfătare / Cu ospăț, cu pompă mare! *(Românii din Munții Apuseni. Moții*, de Teofil Frîncu și George Candrea ... București, 1888). Din păcate numai atît au citat autorii din cîntecul „popular" asupra *Cotroanței*, pentru că folcloriștii ar fi interesați să urmărească modificările survenite. Oricum, noi să notăm că *Dacia felix* i-a fericit nu numai odinioară, pe romani, ceea ce ne bucură, că au fost strămoșii noștri, dar și pe austrieci. Mai tîrziu s-a auzit și alt vers, de la moți: „Munții noștri aur poartă, / Noi cerșim din poartă-n poartă".

Da porcii ce-i țițoia
Pe deal, către Roșia,
Porci de Țara Românească,
Cum or să vă chinuiască
Nu îți ave chidvelat
La cei ce v'or cumpărat,
Că hezechei cei mai rei,
Încă au vină cu ei.
Unii fură, alții-ascund,
Cîți-va duc de le se vînd,
Și capetă bănișori
Mai ca nește Domnișori,
Toți capătă, nu se lasă,
Fără haine bune-acasă.
Toți treesc cu desfetare,
Cu tractir, cu pompă mare.
De fală, ca să-și petreacă,
Beau vinul cu apă acră.
O, Cotroanțe fericite!
De Dumnezeu alduite.
Cîte cășі ai rădicat?
Ba și cositoriu le-ai dat.
Și haine de musalin
Să le faci voia deplin.
Mese, scaune feștuite
Puști nemțești frumos făcute;
Și păhare scumpe foarte
Și de alte cele toate;
Și coloape de mătase,
Unde sînt berbați în case,
Bunde scurte foarte multe,
Toți au luat pe întrecute;
Și scurteică de mătase,
La jupîneasa frumoase,
Chișchineu de levantin
Să le faci voia deplin.
Roșia, cîtu-i de mare,
Bunde ca Cotroanța n-are.
Pe toți i-au îmbucurat,
La toți bani bine le-au dat.
Ba și cal au cumpărat
Care bine s-au purtat;
Și vacă cu lapte, bună,
A feta peste o lună. [a]

---

[a] De luat seamă la desfrîul alimentar, vestimentar și locativ la care se dedă această nefericită gloată de iobagi famelici și dezbrăcați, ajunși într-un Eldorado.

Numai mie, singur mie,
N'am la tine omenie;
Nici o dată nu mi-ai dat
Bani de vin și de jucat.
Batăr și eu mă trudesc,
Și tot ca ei nu treesc.
Că șe mie mi-ar plăcea
A bea vin bun și-a juca,
Și-a mă-îmbrăca-în bundă scurtă;
Da mă tem că nu-i cusută
Că, dacă nu-i vîna bună,
Puțini bani avem a mînă.
Puțin am scris despre mine
Dumnevoastre vedeți bine.

Cătră terseji

O, cinstită tersejie!
Mulți ani s'aveți bucurie,
Zile multe'îndelungate,
Pehare spre sănătate;
Bucuria nu vă uite
La mulți ani mozice multe.
Pruncii bine-a-i învăța
Cinstea la Tisturi a da
Și la masă să-i vedeți
Șezînd veseli și sumeți.
Ca toți să vă veseliți,
Domnului să mulțămiți.
De voi greși scriind ceva
Tot mă rog de dumneata,
Faceți bine și ertați
Un păhar de vin să-mi dați;
Și m'aș ruga de ertare
Să fie păharu mare.
De acum pănă-în vecie
Cotroanța bună să fie,

Cătră băiașii cari au lucrat pe bir

Tot să nu vă mîniați,
Care-aceasta mă-ascultați.
Că eu n-am scris pentru aceia,
Ca să vă lăsați firea,
Ci eu cînd n-am ce lucra,
Îmi place a mă juca.
Dară tot cînd poruncește
Hutmanu, și vă grăiește
Să nu-ascunzi după cura,
Mai bine umple straița

De-i vedea că le ia;
Zi mai am după cura.
Și de-ar mai zice ceva,
Spune, că așa-mi juca.
Că dacă n-oi căpăta,
Cu biru reu voi custa.
Și vă dau învățătură
Din ticăloasa mea gură;
De-i căpăta, pune bine,
Să nu vază toți la tine;
Și de Hutman te păzește
Că foarte tare pîndește.
Că știu că, de te va afla,
Te va bate și te va țipa,
De te-ar bate cît te-ar bate,
Peste cur și peste spate,
Numa de nu te-ar țipa,
Că iară-i mai căpăta;
Da nu umbla cu desfătare,
Ca pasărea zburătoare,
Nici tare nu te făli,
Că iară poți sărăci.
De acum pănă-în vecie
Puteți să-mi mulțemiți mie.[a]

---

[a] Dată fiind inconsecvența ortografiei, nu recomand filologilor, autorilor de dicționare etc., lectura noastră, ci îi trimit la textul din *Columna*, sau la original, dacă există. Asupra textului *Cotroanții*, N. Iorga (*op. cit.*, p. 471) încheie mînios: „cu totul ilegebil".

PEDAGOGHIA/ ȘI/ METHODICA/ PENTRU/ ÎNVĂȚĂTORII/ SHOALELOR ORĂȘENEȘTI ȘI SĂTEȘTI/DE/ VILLOM./ ACUM/ ÎNTÎIU PRE LIMBA DACO-ROMÂNEASCĂ/ TRADUSĂ ȘI PREFĂCUTĂ/ DE/ NAUM PETROVICI,/ AL FUNDUSURILOR SHOALELOR DE LEGEA GRECEASCĂ/ NEUNITĂ, NAȚIONALE ÎN CRĂIMEA UNGARIEI,/ CRĂESC PERȚEPTOR./ LA BUDA,/ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI/ UNGARIEI./ 1818.[*]/

MULT ONORATULUI/ DOMN /NICOLAE POPOVICI,/ AL SHOALELOR NAȚIONALE DE L. G. N. PRE/ TRACTUL CIANADULUI/LOCALNIC DIRECTOR,/ CA UNUI ADEVĂRAT PATRON ȘI NEOSTENIT/ RÎVNITORIU AL BUNULUI DE COMUN, SE DEDIAZĂ/ ACEASTĂ CARTE, CA UN SEMN AL PREȚUIREI/ CEII ADEVĂRATE, CU CAREA ÎL/ ÎNTÎMPINEAZĂ PREFĂCĂTORIUL./

DOMNULE!

Încă în anul 1816 am lăsat nației mele o înștiințare, prin carea am arătat că am tălmăcit *Pedagoghia și Methodica* lui Villom, pre limba românească, precum nu mă îndoesc că ți-au fost cunoscut. De mult aș fi dat eu acea carte la typariu, dară se poftea mare chieltuială, spre typărirea ei, și mie aceaia cu adevărat îm lipsea; și pentru aceaia pierdusăm toată nădejdea, ba, neputînd eu afla de acea oare pre nimenea, căruia fiindu-i cultura iubitei nației romanești, de/ inimă lipită, să-m dea mînă de ajutoriu, ca să plătesc typografiei, cuprinzîndu-mă o nespusă întristare, și văzîndu-mă pre mine cufundat întrun ochean de grije, a căruia cumplite valuri se îmbărbătasă a mă înghiți, mă luptam cu desperația. Deci, supărat fiind eu, și scîrbit întru acest chip, începui a cumpăni pre toți iubitorii de cultura națională, nădăjduind foarte că voiu da de unul, carele, descoperindu-i mai sus zisa lipsă a mea, să alerge a mă/ajutora, întru acest lucru; și, cu adevărat, nădejdea mea nu fu deșartă, căci aflai pre unul. Dară pre cine? Pre domnia ta! Domnule! pre mine nu doară dobîndă sau altă oare care urîtă patimă m-au îndemnat ca să te cercetez întru această pășire a mea, ci tocma meritele cele multe și mari ale domniei tale, care mai de mulți ani, prin ostenele întru plămădirea bunului de comun și al patriei, mărturisite, și publicumului prea bine cunoscute, ți le-ai știut agonisi;/ apoi, mărimea sufletului, cu carea în anul 1816, întru creşterea fundusului shoalelor legei noastre naţionale gheneralnic o mie de florinţi, în bani gata, a cinsti te-ai învoit, aşijderea shoalele din tractul Cianadului ocîrmuirei domniei tale, dela Înălţatul Consilium Locumtenenţiale al Ungariei milostiveşte încredinţate, ca un adevărat rîvnitoriu al culturei, înţelepţeşte le ocîrmueşti şi pre tinerimea sholastică romană a/aceluiaş district, ca un bun părinte, o duci de mînă la învăţătură, o îmbrăţoşăzi, o miluești, şi cu cărţi sholastice, cu foarte mic preţ, ba şi în cinste, o mîngăezi; aceste virtute şi mărime a sufletului, zisăi, m-au îndemnat a te cerceta, ca să cer şi eu ajutoriu dela domnia ta, întru typărirea opusului acestuia, Şi de aşi scrie eu cu condeiu de fier, pre o tablă de aramă, încă nu aş putea însemna din destul blîndeţele şi mărimea sufletului a domniei tale,/ cu carea fiind aici, la mine, în Buda, şi descoperindu-ţi eu grija şi scopul mieu, ca un adevărat patron îmi respunsăşi: „Domnule! scopul domniei tale cunoscut îm iaste, şi de cartea, carea voeşti să o dai la lumină ştiu prea bine; pentru aceaia tocmeşte-te mai nainte cu typografia, pentru preţul typariului, că eu nu voiu fi străin a-ţi da ajutoriu la chieltuială, şi mă bucur că îţi pot fi întru ajutoriu, la un lucru ca acesta". O, de vecinică/ laudă vrednic ecsemplu! O, preţuită raritate a veacului acestuia!

---

[*] Intitulată Villaume, *Pedagogia și Methodica*. Traducere de Naum Petrovici, Buda, 1818; în -8° de 12 foi + 339 pagini și 14 foi; primele și ultimele foi nenumerotate. Înaintea textului propriu-zis se află dedicația traducătorului către N. Petrovici, directorul școalelor din regiunea Ceanadului și o scrisoare către același, după care urmează prefața pe care o reproducem în întregime. Fragmentele de text alese pun în lumină caracterul laic al învățămîntului.

La nişte cuvinte dulci şi mărite ca acestea, care pre însuş Democrita Athineanul[a] îl ruşinează! tocma împietrită mi-ar fi inima, dacă nu ar joca de bucurie; şi pentru aceaia eu, domnule şi făcătoriule de bine! dedicîndu-ţi această carte, cu cuviincioasă reverinţă, de tot te încredinţăz cum că domnia ta, după vredniciia duhului celui mare, de toată naţia, tot dea una/ şi pururea lăudat vei fi. Această carte e întîiul rod al ostenelelor mele, apoi şi domnia ta eşti cel din tîiu, carele ai alergat, gata fiind a da ajutoriu unui naţionalistă; mă rog, dară, să priimeşti această dedicaţie, ca un semn al veneraţiei mele, carea domniei tale, ca unui patron al ştiinţelor şi al tinerimei româneşti, a-ţi mărturisi detoriu sînt. Prin această noblă păşire, de nou mărturisişi, lăudate domnule! înaintea lui Dumnezeu şi a naţiei, cît de/ adînc zace luminarea neamului mieu romanesc, la inima domniei tale, şi pentru aceaia fi încredinţat cum că această faptă vrednică de laudă, cu cununi de dafne neveştejite, următorilor nostri spre pomenire, se va încorona! Domnule! *mulţi sînt chiemaţi, iară puţini aleşi.* Apoi, iată că iubitul nume al domniei tale nici o rugină a timpurilor nu-l va roade, ci, cu cîntarea lui Amfion va fi mărit. Mai încolo, ca să-ţi arăt şi mai apriiat simţirile cele/ din lontru ale inimei mele, zic că nu vor şti nici chiedrii Lyvanului bătînd cu ramurile, nici Apolo bătînd în strună şi în alăuta sa, a se trufi aşa, cît mă voiu şti eu, avînd aşa duh mare şi nepreţuit, cum e al domniei tale, ca pre un patron al bunului de comun şi al fericirei naţionale, de a-l mări. Rog, întru altele, pre milostivul Dumnezeu ca să se îndure, cu mila sa cea bogată, a te dărui cu anii lui Nestor, să-i petreci sănătos şi întru îndestulare, în sînul familiei, spre folosul de comun şi spre mîngăiarea mea, precum şi spre ajutoriul celora lalţi, carii asudă scriind pentru luminarea neamului, una poftind, ca şi mult doritul fiiu al domniei tale, Gheorghie, carele de astă dată, pentru luminarea și procopsirea lui, se află în Viena, custîndu-l Dumnezeu îndelungat, să urmeze virtuoaselor fapte a domniei tale și îmi pare rău că nu pot scrie mai încolo, de oară ce, tocma în ceasul acesta mă cuprinsă o ceață de bucurie, carea/ îm răpi condeiul din mînă și o săgeată ascuțită de dulceața reverinței cătră persoana domniei tale, îmi pătrunsă inima.

---

[a] Democrit nu este atenian, ci de la Abdera. Confuzie cu Diogene cinicul „neruşinatul"

Scris-am la Buda, în 1 iunie 1817.

Al domniei tale
adevărat prețuitoriu
N. Petrovici

CĂTRĂ CETITORIU!

„Iată iară o carte! Acum au năvălit toți, din toate laturile, a scrie cărți, ca și cînd noi nu am avea alte griji, pre vremile aceste slabe, ci să cumpărăm cărți". Așa zic și eu, iubite cetitoriule! Însă, ia în socotință vremile cele de demult și le cearcă, apoi vei afla că, de cînd s-au făcut lumea aceasta, au fost ani și buni și răi, precum și pre vremile noastre, și tot scrietorii altor neamuri, precum sînt nemții, ș.a., nu au încetat a scrie, încă din an în an, ba din zi în zi s-au îmulțit și se îmulțesc; apoi, poporul nici odată nu se vaeră că sînt anii slabi și nu poate cumpăra cărți. Nu socoti, iubite cetitoriule, precum nici eu nu pot crede cum că/ frații nostri nemții, ungurii și sîrbii sînt toți, cu mic cu mare, avuți și bogați, și pentru aceaia ușor pot cumpăra cărți de cetit, iară românii, cu mic cu mare, ar fi neavuți și săraci, și pentru aceaia cu anevoe pot cumpăra cărți; nici de cum: nemții, ungurii și sîrbii au în mijlocul lor, fețe văzute în tot feliul de haracter, au preoți, învățători, neguțetori, maistori și lucrători de pămînt, bogați și săraci; apoi, cum că și nația românească are toate aceste trepte, între mădulările ei, cine cutează zice ba? unde zace dară vermele? vermele zace în neiubirea de cetire, adecă ceia cetesc bărbătește la cărți, pentru ca să se luminează, iară cestea încă nu ș-au luat rostul cătră cetire și pentru aceaia sînt cam răci, la cumpărarea cărților. Oare iaste aceasta carte care eu acum o trimit în mijlocul publicumului, spre vre un folos sau/doară de prisosit, aceaia va judeca cetitoriul; eu, cu aceaia mă mîngăiu, că am scris-o. Știu că multora va plăcea, iară unora nu. Însă și aceaia caută să luăm în socotință, că mulți sînt, pentru carii nici o carte nu e de folos! oh, jale! mulți se află, carii remîn lipsiți de methodul lor, măcar că acela nu se poate zice method. Mulți socotesc cum că o întocmire noao a shoalelor ar fi păgînătate și blăstem pre capul lor. Eu pentru toți aceia nu scriu și nice va putea cineva scrie pentru dînșii!

Spre învățătorii cei tineri și spre aceia cari mai nainte de a păși la treapta învățătoriei, au gustat învățături pre la shoalele cele mari și carii iubesc pre tinerimea șie spre creștere încredințată, precum și spre d.d. catiheți carii sînt îndatorați a adăpa pre prunci cu laptele creștinătăței și a da svat și mînă de/ajutoriu învățătorilor, întru creșterea tinerimei, spre acestea, zisăi, am aruncat eu ochii miei, voind a le împărtăși lor, prin această carte, svat și niște mijlociri, după care s-ar potea îmbunătăți întocmirea cea din lăuntru a shoalelor, prin orașe și prin sate. Cînd voim să îmbunătățim starea shoalelor prin orașe și prin sate, lipsește să ne întoarcem cătră d.d. parohi și catiheți, cerînd dela dînșii ajutoriu, pentru că ei, ca niște părinți duhovnicești, au mare încurgere la *părinții pruncilor* și a comunității, și apoi mult vor putea face alăturea cu învățătoriul, și tocma pentru aceaia am îndrăznit, și în prefația aceasta, dară și în carte, la mai multe locuri, a vorbi despre dînșii; cred că cu aceaia nu i-am vătămat, și ușor mă vor erta.

Dară, pentru cine scrii tu cartea ta? Și cum se chiamă? Pentru cine scriu eu cartea/mea, ți-am arătat mai sus. Iară cum se chiamă, ai văzut din titulă, la început, adecă *Pedagoghia* și *Methodica*.

Ce iaste pedagoghia? Iaste o măestrie carea ne învață a crește pruncul sau, să grăesc mai desvălit, carea ne învață a crește în prunc inima curată și sufletul bun și înțelept, pre amîndoao acestea o cunoaște și pre iale întro pretenie a le aduce. Iată-ți pedagoghia. A crește inima curată și nestricată, în prunc; apoi, a hrăni sufletul bine și înțelepțește, nu e lucru așa ușor, precum se vorbește cu gura. Aci se cere învățătură, aci lipsește înțelepție și băgare de samă, aci trebue să fie regule, preste care nici odinioară să nu se pășască; și toate aceste se cuprind în pedagoghie. Această învățătură, adecă pedagoghia, în vremile cele vechi, ba până la anul 1812, noao necunoscută ne-au fost. Mai întîiu au scris pedagoghia pentru/învățătorii românești și serbești cel de vecinică pomenire vrednic înalt consiliar și al shoalelor naționale de L.G.N., în crăimea Ungariei mai marele inspector, precum și la m. deputație carea ocîrmuiaște fundusurile aceloraș shoale, purtătoriul de presidium D. OROȘIE STEFAN NESTOROVICI, carea acuma se predă ascultătorilor, întru amîndoao shoale preparande.

Ce iaste *methodica?* Moșul Dosithei [a], al căruia nume ne uitat va remînea, zice întrun loc: „Ce folos am eu că m-au învățat tatăl mieu ca să nu înșel pre nimenea, dacă nu m-au învățat ca pre mine nimenea să nu mă poată înșela?“ Așa dară, nu e destul aceaia, numai să crești pruncul, ci trebue să-l și înveți, și atuncea va fi de plin crescut. Apoi, aceasta ne învață *methodica.*/ Methodica ne învață a ceti, a scrie, a socoti, a cunoaște sînta lege și limba maicei, a cunoaște lumea și oamenii și înțelepțește a gîndi și a judeca. Carele va ști acestea, pre acela nime nu-l va putea înșela. Și cine se va nevoi a înrădăcina toate acestea la inima pruncilor săi, acela e norocos și preanorocos.

Deci, pedagoghia și methodica e pentru toți, și pentru tată, și pentru mamă, iară mai vîrtos pentru învățătoriu, scrisă; căci nici învățătorii nu sînt vitregi învățăceilor săi, ci adevărați părinți, altmintrea, rău! O, iubiților învățători! să aveți cartea aceasta tot deauna a mînă și folosiți-vă din trînsa, în cît puteți, apoi folosul, creșterea, luminarea și procopsirea învățăceilor vostri tot deauna înaintea ochilor să vă fie, socotind că pruncii sînt podoaba și nădejdea nației și a țărei. Fiți bărbați și/sirguitori, faceți, lucrați, în cît puteți, apoi și Dumnezeu va da voao bine cuvîntarea sa cea cerească!

---

[a] Este Dosithei Obradovici, autorul *Fabulelor* traduse de Țichindeal.

Această carte e întîiul rod al ostenelelor mele care eu, pentru naţia mea, cu bucurie le-am vărsat, şi pentru aceaia te rog, iubite cetitoriule, ca să o priimeşti cu bucurie; poate că nu va fi scrisă după gustul tău, încă şi greşale multe vei afla întrînsa, însă gîndeşte că şi eu sînt om carele nu pot face tuturora pre plăcere, şi pot adese ori greşi (ca omul!), apoi, fă bine şi mă iartă. Că eu sînt şi remîn, cînd scriam [a], la Buda, în 1 iulie 1817

Al tău
preţuitoriu fierbinte
N. Petrovici
C.[b] Perţeptor/

1 CARTEA I

Pentru începutul creşterei sholarnice şi pentru cele ce sînt cătră dînsa de lipsă

CĂTRĂ ÎNVĂŢĂTORI

§ 1

Datorinţele voastre sînt mari, iubiţilor miei, şi frumoasă e chiemarea voastră; voi trebue să cultivaţi (luminaţi) pre oameni. Dumnezeu v-au chiemat pre voi la aceaia, şi voi veţi da respuns odată, înaintea thronului său celui părintesc, despre păşirea şi purtarea voastră. Bine va fi voao, şi fericiţi veţi fi, dacă, după putinţă şi *cunoştinţă*, *aţi împlinit* datorinţele voastre.

Mare e acea datorinţă, a arăta pruncilor calea Domnului şi a-i învăţa pre dînşii.

Mare şi nespusă e răsplătirea dela Dumnezeu./

2 Voi puteţi mai mult sporiu face, de cît propoveduitorii preoţi, pentru că acestea au de lucru cu oameni de vîrstă carii nu-i ascultă. Propoveduitorii preoţi, zisăi, au de lucru cu oameni de vîrstă carii pre dînşii, dacă nu voesc, nu-i ascultă, ba încă, cînd şi cînd, aceşti oameni de vîrstă neascultători, până întru atît aduc lucrul, cît nu sînt în stare de a putea cuprinde o învăţătură folositoare. Iară voi aveţi de lucru cu pruncii cei tineri carii sînt aplecători, încă nestricaţi şi pre carii uşor îi puteţi aduce la ascultare şi la băgarea de samă şi îi puteţi pre dînşii, după plăcere, purta. O! fiţi bărbaţi sîrguitori şi bucuroşi întru lucrarea voastră, fiţi credincioşi întru diregătoriia voastră. Eu *voind a* vă fi cătră aceaia întru ajutoriu, vă dedicăz (jărtvesc) această carte carea cu mare cercare şi ecsperienţie am scris-o; să nu o lepădaţi. Mulţi dintre voi au avut puţină ocasie (prilej) ca să înveţe cele ce sînt de lipsă cătră

---

[a] Imperfectul, în loc de prezentul aşteptat de cititor, este construcţie latinească *(dum scribebam)*, concordanţa timpurilor făcîndu-se cu momentul redactării scrisorii raportat la momentul primirii ei de către adresant.

[b] *C* înseamnă *crăesc*, adică *regal*, deci *perceptor la tabula* sau *fundus-ul regal*.

datorințele sale. Cu adevărat chiemarea voastră nu e mică, nici e așa, cît fiește carele, nefiind mai nainte spre aceaia gătit, să o poată împlini./...

3 Datorința voastră cea de căpetenie iaste a învăța pre prunci, nu ca până acum, numai cele ce au fost de lipsă în shoală, precum sînt: cetirea, scrisoarea și arithmetica, ci încă și alte multe lucruri de lipsă, de care noi, până acum, nice am gîndit, adecă: în ce chip putem a fi buni și cuminte, cum putem bine și înțelepțește a umbla cu alți oameni, cum putem noi pre Dumnezeu, preste toate a-l mări, cum se cade pre oamenii aceia, carii sînt în cunoștință și viețuesc întro legătuință cu noi, să-i cinstim, și pre noi înșine să ne iubim; ce bine putem aștepta dela Dumnezeu, dela oameni și dela țircumstanțiile, adecă stările împrejur ale lumei acestiia, ce bine putem aștepta noi dela purtarea cea bună, și cea din lăuntru și cea din afară de shoală, și ce nădejde putem avea noi, dacă vom crește iubirea către aproapele, în sufletul nostru, și dacă vom păși cu virtute și cu socotință întru toate lucrările noastre, dela tinerețe până la bătrînețe.

CREȘTEREA MORALĂ

§ 3

Așa se numește grija a tuturor lucrurilor, prin carea se aduc pruncii către purtarea cea bună./...

26

§ 23

Cînd vine oare care prunc tîrziu la shoală, acela, în scamnul cel
mai de napoi să șeadă; și lecția sa mai pre urmă să o zică. „Fiiule,
precum văd eu, tu nu ai voe astăzi de a învăța, și pentru aceaia te-aș
27 desbina astăzi de bunătatea aceasta, ca să nu/ fi părtaș acestor învă-
țături, care le vor auzi frații tăi; însă părinții tăi doresc ca să nu fi
așa greu pedepsit, ci și tu încai ceva să înveți. Deci, pentru dragostea
lor, nu te voiu depărta de acea bunătate, nimic mai puțin, astăzi trebue
să șez în scamnul cel mai de pre urmă. Iară adeverință sau atestat
despre a ta iubire de osteneală nu vei dobîndi". Apoi unui prunc ca
acesta, nici un atestat să nu i se dea (Vezi § 62).

§ 24

Nu e bine a mesteca pre prunci cu fetele în shoală prin scamne, măcar de și cîte odată nu putem încungiura această amestecare, din lipsa scamnelor. Și, dacă se întîmplă așa lipsă, atunci încai la aceaia să ia sama învățătoriul, ca să nu șeadă pruncii cu fetele la olaltă, ci despărțiți, adecă fetele de o parte, și pruncii de alta. Pruncul nici odată să nu se sloboază a merge afară pentru sine cu feata dinpreună. Cu un cuvînt, fie doi prunci, sau doao fete, doi odată a eşi afară nici de cum nu e slobod. Căci, eşind doi la olaltă afară, încep a se svătui, a vorbi şi a se juca, apoi jucîndu-se uită a întra în shoală, şi aşa îşi pierd zioa./...

139 § 147

Mulţi ar fi bucuroşi ca să lapede de tot sylabizaţia. Eu nu ştiu oare iaste aceasta cu putinţă, mai vîrtos la pruncii cei mici, de 7 până la 8 ani. Căte odată trebue să prevedem o mulţime de litere de odată, cînd vrem să cetim. Spre aceasta e de lipsă mare gătire, carea numai
140 prin deprindere se dobîndeşte. Iară eu aş pofti ca deprinderea/întru sylabizaţie, adecă slovnire, în cît e cu putinţă, să se scurteze. Iată, că voiu să vă arăt aicea propunerile mele.

§ 148

a) Tare aş pofti ca să aibă învăţătoriul deschilinite cărţi pentru sylabizaţie, care cărţi, după cugetul mieu, cam aşa să fie alcătuite: 1) să cuprindă cuvinte simple, adecă singuratece, uşoare, scurte şi fără de consonante, adecă nesunătoare litere. Pruncii trebue să înţeleagă din destul aceste cuvinte. 2) După aceaia să cuprindă mai sus zisele cărţi, în sine, cu totul simple, adecă proaste chipuri ale vorbirei (vezi § 146.), care după aceaia cu îndeletea se vor îmulţi. Eu, cu adevărat nu cunosc încă nici o carte, carea ar cuprinde în sine toate cele ce zisăi. Deci, învăţătorii caută să se ajutore din cărţile ce le au în mînă, scoţind din trînsele locurile cele mai uşoare şi de folos.

§ 149

b) Deprinderea întru sylabizaţie ar lipsi, cît e cu putinţă mai curînd, să se prefacă în cetire. Mai întîiu, ar putea învăţătoriul să dea pruncilor o cuvîntare mică sau o istoriuţă ca să o sylabizască, apoi, după aceaia, să-i lasă să o şi cetească./...

143 § 152

Lipseşte să aveţi o tablă neagră de lemn şi vreo cîteva sute de bănuţi, sau, în lipsa acestora, vreo cîteva sute de boabe de făsulă.

§ 153

După aceaia luaţi un bănuţ şi-l puneţi de chilin, pre masă, aşa, cît să-l vadă toţi pruncii, apoi întrebaţi: cîţi bănuţi sînt aicea? Unul.

Acuma, dară, vom să-l scriem pre tablă. Oare știți voi, iubițilorî nvățăcei, cum trebue să scriem unul? Vedeți cum se scrie: facem o ciartă 1, și aceasta se chiamă unul. Acuma dară, fă, tu, iubitule, o 1; apoi cela lalt, și, așa, toți. Dară, dacă voiu pune eu către bănuțul acesta, încă
144 mai unul, atuncea/ cîți vor fi? Doi. Acești doi bănuți se scriu pre tablă, ca mai nainte, apoi și pruncii urmează așijderea; acum sînt 2 bănuți pre masă, și eu am unul în mînă; oare, de voiu pune acest unul la ceia lalți, atuncea cîți vor fi pre masă? Trei. Adevărat! Fieşte carele dintre învățăcei scrie pre tablă 3. Dară, de voiu lua eu dintru acești 3, unul, atuncea cîți vor remînea? Doi. Bine. Acum voiu să iau din trei, doi; cît remîne atuncea? Unul! Bine! Luați bine sama, învățătorilor, ca tot deauna de plin să faceți aceaia ce arătați pruncilor. Aceasta ar fi, de odată, destul pentru lecția cea din tîiu, mai vîrtos dacă aveți învățăcei mulți în shoală, pentru că fieşte carele dintre dînșii trebue să scrie pre tablă, apoi voi trebue să luați sama la toți./...

167

§ 184

Pricuroasă și de jale vrednică datină iaste a închipui pruncilor pre Dumnezeu, prin icoane înfricoșate: Dumnezeu osîndește, Dumnezeu afurisește, Dumnezeu se mînie, mai nainte de a le tîlcui lor aiave adevăratele semne ale cuvintelor acestora. Cînd tună în ceriu, zicem: Dumnezeu vrea să-ș verse mîniia sa preste oamenii cei răi; nici odinioară nu
168 vom vorbi mai fără cale, de cît/cînd grăim despre judeţul mîniei sale și tîlcuim a doao poruncă, mai vîrtos dojenirile ei: eu sînt Domnul Dumnezeu răvnitoriu carele cert greșalele părinților întru fii, până la a patra sămînță; unde, de făgăduințele milei sale ceii dumnezeești, până la o mie de seminții, ne uităm; dintru carea s-ar vedea că mila lui, cu dreptatea întru osîndire ar sta întro potrivire, ca și o mie cu trei sau patru (vezi 2 *Car. Moy.*, 20,5). La vreme de vifor se cetește psalmul 90. Iubiții pruncuți carii văzînd fulgerile și auzind treznetele se ascund întru întunerec, ascultă înfricoșatele strigări, tremură și se cutremură de glasul Domnului și chipul înfricoșatelor dealuri și cutremurul naturei le înfierbintă fantazia, lor li se pare ca și cînd s-ar prăpădi ceriul și pămîntul și se tem îngrijindu-se că Dumnezeu întru acel ceas, în măniia sa, îi va detuna, adecă răsipi pre ei. Apoi, dară, fiind omul sau pruncul împresurat cu atâta frică, oare, poate el, pre Dumnezeul nostru, ca și pre tatăl său, să-l iubească? și, totuș, dragostea către Dumnezeu e cea din tîiu detorință a fieşte căruia creștin! Învățătorilor, părăsiți icoanele acelea și cuvinte de acestea, mai vîrtos la
169 pruncii cei mici și/în anii cei din tîiu, sau, și mai bine ar fi dacă s-ar urgisi și s-ar părăsi de pururea. Spuneți și părinților ca să nu cerce de acestea. Hristos nu au grăit nici odată despre măniia lui Dumnezeu, ci, din coantră, mult, foarte mult au vorbit despre mila și bunătatea lui (vezi *Math.*, 5,45). Hristos numește pre Dumnezeu Tată, și așa ne învață pre noi, că Dumnezeu au iubit lumea, ș.a. (*Ioan*, 3,16). Numai Moysi și prorocii grăia așa cu un popor, a căruia vîrtutea inimei

cerea așa plasă de icoane și semne înfricoșate. Cînd se întîmplă vreun vifor sau suflă vreun vînt turbat sau sînt trăsnete și fulgere, atuncea învățați pre prunci că și acestea sînt puternice semne ale milei și ale iubirei lui Dumnezeu (Vezi § 312 și 313) și cum că zilele cele turbure, primăveara și toamna, fac pămîntul roditoriu, ș.a. Învățați pre prunci întru acest chip, a iubi pre Dumnezeu, iară nu a se teme și a se cutremura de dînsul. Cînd tîlcuim acea poruncă din a 2 *Carte a lui Moysi*, cap 20, stih 5, nici odată nu trebue să ciungăm locul și să remînem pre lîngă aceaia: „Eu sînt Domnul Dumnezeul răvnitoriu carele cert păcatele părinților întru fii pănă la a treia și a patra semînță“, și aci să
170 descîntăm/ despre înfricoșatele judecăți ale mîniei lui Dumnezeu, ca și cînd Dumnezeu tot ar osîndi, ci lipsește să cetim mai încolo: „Și miluesc pre cei ce mă iubesc pre mine, pănă la o mie de săminții“, și aceste cuvinte dumnezeești să se alcătuiască sau să se combine cu cele din tîiu. Apoi, atuncea nu vom putea vorbi atîtea numai despre osîndele, ci și despre milele lui cele bogate care de o sută de ori întrec dreptățile osîndei. Dumnezeu osîndește de patru ori pre om, însă de o mie de ori iarăș îl miluiaște. Învățătorilor, luați bine sama socotind acestea, și feriți-vă de a ciunga sfînta scriptură./...

222

§ 281

Se află unii oameni, carii așa sînt de proști, cît cred că ar fi efecturi fără de cause, sau carii priimesc așa feliuri de cause, ce efectul nu poate face. Așa plasă de oameni se numesc păgîni, adecă nedrept-credincioși sau carii cred aceaia ce nu-i. P.e., unii ca aceia cred că, dacă se uită cineva la prunc chiar între ochi și îl ferice că-i sănătos, pruncul atuncea se bolnăvește; apoi cred că omul se poate mîntui de friguri cu descîntările; și, iarăș, cred că pruncul, dacă treci preste el, nu mai crește, și alte multe. Întru toate acestea nu se vede adevărat deplinita causă a scornitelor efecturi. Încă mai cred mulți că călindariul ar putea și ar trebui cu adevărat și negreșit să arete schimbarea timpurilor./...
223 Deci, socotiți numai, fiilor, ce voiu să vă zic acum voao. Călindariul se face cu un an mai nainte de vreme; apoi, spuneți-m voi, mie, rogu-vă, cum voiu vedea eu astăz ce vreme va să fie la alt an, în cutare zi? Noi vedem că vremea nu e asemene în tot locul, aici, la noi, suflă vîntul, iară 10 miluri de pămînt de aicea, e vreme frumoasă și liniște. Aici, pre la noi, ploaă, iară de aicea o cale de un ceas, e uscat și frumos. Grădina mea au bătut-o piatra, iară a vecinului mieu, nu, ș.a.m. Cum va putea ști făcătoriul de călindare acestea înainte? Adevărat că se întîmplă cînd și cînd, de gîcește călindariul, însă aceaia nu e nici o măestrie, căci așa și voi ați putea proroci. Au doară voi nu știți că în luna lui ianuarie înghiață? în luna lui martie sînt zile frumoasă, recoroasă, încă și ploasă; iară, mai vîrtos, vînturi mari? în luna lui maiu noaptea ghieț, iară în avgust vifor, tunete și trăsnete, piatră și căldură mare, ș.a.m.? Au doară voi nu ați văzut că și călindariul de multe ori au mințit? Poate că veți responde că încai la eclipsuri, adecă întunecări,

nu minte, ci curat proroceşte. Aceaia e alta, despre carea eu acum nu vă pot tîlcui, însă mai pre urmă va fi şi despre aceaia vorbă. Învăţă-
224 torilor, cu/totul şi mai întîiu sînteţi îndatoraţi a desrădăcina idoliia, cu toată puterea, dela prunci, şi aceaia nu veţi putea altmintrea face, fără prin deprinderea minţei./...

246 § 320

Oare, *ce vom zice despre cafă?* Ştim bine că mai nainte cu 50 de ani, nice această beutură nu era cunoscută pre la noi, iar acuma, aşa au întrat în obiceiu, cît unii socotesc că *nu e cu putinţă* a trăi fără de ia. Iubiţilor prunci, au doară nu sîntem şi noi oameni, precum au fost şi strămoşii nostri? Acum năimitoriul, lucrătoriul de pămînt, cetăţeanu, negoţătoriul, bărbatul şi muerea, cu mic cu mare, toţi beau cafă; hai să-i întrebăm, ce folos au din ia? îş hrănesc trupul şi se îngraşă cu ia, iară stomahul şi-l slăbesc, strică sîngele, răsipesc banii/şi îş pierd vre-
247 mea fierbînd-o la foc, unde şi lemne multe ard în zădar. Aşa dară, ce trebue să îmbucăm de dimineaţă? Oh, că greu respuns cere această întrebare! Aceaia ce au îmbucat şi strămoşii nostri! O bucată de pîne cu o scafă de apă, de te va răsbi setea. *Pruncilor*, nu vă învăţareţi a bea cafă, că, credeţi-mă, nu e bună. Lăsaţi să o bea cine cui place, că fieşte carele va da samă cu piialea.

LEXICON / ROMĂNESC-NEMŢESC / ŞI / NEMŢESC-ROMĂNESC. / ALCĂTUIT DE IOAN BUDAI / CHESARO-CRĂESCUL SFETNIC LA JUDEŢUL NEMEŞILOR / ÎN LIVĂU / TOMU I / CE CUPRINDE ÎN SINE / LEXICONUL ROMĂNESC-NEMŢESC. / ROMÄNISCH ODER WALACHISCH-DEUTSCHES / UND DEUTSCH-WALACHISCHES / WÖRTERBUCH, / VERFASST VON JOHAN BUDAY K.K. LANDRATH / ZU LEMBERG /. I BAND / ENTHALTEND DAS WALACHISCH-DEUTSCHES WÖRTERBUCH. / IMPRIMATUR NACH VOLLENDETEM DRUCKE SIND DREY GRATIS EXEMPLARE HIERHER / ABZUGEBEN LEMBERG, DER 14 APRIL 1818 VOM K.K. BÜCHER-REVISION. – ANTE / WINIWARTER M.PR./*

---

* În această descriere sumară rezumăm descrierea *Lexiconului Romănesc-Nemţesc*, făcută de Elena Stîngaciu, în *Prefaţa la Lexiconul Romănesc-Nemţesc (Limba română*, 2, Anul IX, 1960, Ed. ARPR, pp. 35–46). Se păstrează la BARSR, sub cotele 3728, -29, -30, -31 ... Dicţionarul are 4 volume scrise de mînă şi poartă titlul *Lexiconu românescu-nemţescu şi ... das wallachisch-deutsches Wörterbuch* . ... Ante Winiwarter m. pr. Dicţionarul este precedat de două prefeţe, una în limba germană (f. 3r–7v), a doua în româneşte (f. 9r.–42v.).

Prefaţa în limba germană: *An den deutschen Leser* – mult mai scurtă, nu este totuşi un rezumat al celeilalte, şi prezintă interes pentru ideile pe care le cuprinde. Trebuie remarcat faptul că Budai-Deleanu afirmă aici existenţa dialectelor în limba română.

În continuarea prefeţelor, urmează introducerea (f. 43r–138v), scrisă pe două coloane (în limba română şi, alături, în germană) şi intitulată *Întroducere istoricească* sau *Historische Einleitung* ... De la p. 139r urmează 14 tabele etimologice în care autorul clasează cuvintele româneşti după originea lor, dîndu-le etimonul şi sensul din germană. ... Deşi autorul greşeşte uneori în stabilirea etimologiei, important de semnalat aici este faptul că îşi dă seama că limba română are, pe lîngă elemente latine şi slave – şi albaneze, gotice, greceşti, ungureşti etc. Este primul care afirmă în acea epocă existenţa în limba română a elementului german şi recunoaşte elementul albanez.

De la fila 177r, la 180 urmează o prezentare a literelor româneşti, apoi capitolul în româneşte intitulat: *Pentru pronunţia leterelor lătineşti cu care se-au tălmăcit cuvintele româneşti la lexiconu.* De la f. 189v urmează *Erklärug der abgekürtzen Namen und Bücher vorauss sich man beruffen hat* (pînă la f. 190v); apoi în româneşte (f. 191v): *Tălmăcirea cuvintelor scurtate ce să află la lexicon* şi (f. 192r.): *Tălmăcirea numelor şi a cărţilor ce s-au însemnat pre scurt.*

Dicţionarul propriu-zis începe la f. 193r. Cuvintele sînt scrise cu caractere chirilice, şi, în paranteză, cu litere latineşti. ...

Un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică din Bucureşti pregăteşte o ediţie a *Lexiconului romănesc-nemţesc*. Unde va fi ajuns menţionatul colectiv de cercetători cu lucrul la pomenita ediţie, mărturisim, cum se zice, că nu ştim, dar n-au trecut decît 20 de ani!

Într-altele, cititorul va băga singur de seamă că am omis prefaţa în germană, versiunea germană la *Întroducere istoricească*, tabelele etimologice, care au un caracter şi un interes tehnic, pentru specialişti, precum şi *Pentru pronunţia* ... Menţionăm, în fine, că bibliografia la *Lexicon*, citată de autor este extrem de săracă, ceea ce este de înţeles, în izolarea şi lipsa cvasitotală de cărţi şi manuscrise româneşti, în care se găsea. Un adevărat calvar pentru un lexicograf de exigenţa şi talia lui I. Budai-Deleanu. Menţionez aci, că proporţiile reduse ale *Lexiconului*, abandonarea *Istoriei Patriei*, precum şi întreruperea poemului *Trei Viteji*, toate îşi trag nerealizarea din dramatica situaţie de exilat a lui, privat samavolnic de contactul viu cu poporul român, pe care l-a slujit cu o abnegaţie exemplară.

PREFAŢIE

9r Treizăci şi cinci de ani[a] au trecut de cînd am luat asupra mea
osteneala alcătuirii unui lexicon romănesc. Pricina mi-au fost lipsa
unii cărţi ca aceasta, în limba noastră; îndemnul, iubirea de neam,
scoposul — folosirea de obşte. Adevărat că o apucare de acest feli
era pre nesocotită; dară, ce nu face îndrăzneala tinăreţelor, mai vîrtos
cînd să încinde cu focul patrio[ti]cesc, arzînd purure cu dorinţă de a
vede cîndva şi întru poporul romănesc încai răsărind bunele învăţături.
9v Văzînd că toate niamurile Europiei/au demult acum lexicoane sale,
numai la neamul nostru lipseşte o carte ce să poate zice spiţa cea de
întăi a culturii, mă simţeam răpit cu totul spre acest scopos înalt;
Deci, părăsind toate alte folosuri private mi-am afierosit cele mai bune
zile a vieţii, singur spre alcătuirea cărţii aceştii. Eram în ţară străină.
Încă nu săvîrşisem şcoalele obicinuite, cînd am început a aduna cuvinte
şi a le pune în rînd după alfabet, cu gîndul ca întorcînd la patrioţii
miei, cu ajutoriul celor mai procopsiţi în limbă, şi cu cetirea cărţilor
10r ce nu avusăm prilejul a le avea la mînă, voi/putea săvîrşi în urmă
lucrul apucat.

Însă, almintre au hotărît ursita!... Căci, precum neguţătoriul ce
plutind de preste mări întoarce acasă, tocma cînd va să abată la mal,
răpit fiind de năprasnică vijulie şi vînturi năsălnice, să trezăşte aruncat
înapoi cu multe sute de miluri la neşte ostroave necunoscute, — aşa
şi eu! abia călcai strămoşescul pămînt, cînd, întîmpinîndu-mă toate
împrotivelele, fui silit iarăş a mă înstrăina[b]. Ba, ca cum aş zice a merge /
10v de bună voie în urgie. Fui silit, în urmă, a mă aşaza în ţară străină,
întru care nemernicie mă aflu pînă acuma.

Însă, măcar lipsit de tot prilejul de a mă sfătui cu cei procopsiţi în limba noastră pentru multe îndoiele ce-mi vinea în minte la tălmă-

---

[a] Cum *Imprimatur* este datat: *14 April 1818*, înseamnă că s-a apucat de întocmirea lexiconului cel mai tîrziu în 1783, la Viena, în timpul studiilor universitare. Nu ştim însă data la care a redactat prefeţele la lexicon (transcrise de un copist moldovean, după ciornă manuscrisă autografă sau dicteu). Prefeţele comportă numeroase particularităţi de grai moldovenesc; poetul a încercat să corecteze, dar a renunţat. Este un indiciu aproape sigur că era în imposibilitate să-şi transcrie el însuşi textul şi că a procedat astfel silit numai de boală, pentru că I. Budai-Deleanu pregătea manuscrisele pentru tipar ireproşabil, nu ca Samuel Micu Clain, care scria mult şi nu prea îi mai rămînea timp să transcrie. Se ştie că ultimii ani ai savantului şi poetului I. Budai-Deleanu au trecut în suferinţă şi în sărăcie, deşi ocupa funcţia de consilier de tribunal, remunerată decent. Să-i dăm crezare, aşadar, mai jos, unde va spune că a luat „bani pe camătă“, nefiind ajutat de conaţionali boieri şi ecleziaşti, îmbogăţiţi de „neamul romănesc“. Merită să subliniem aci concepţia învăţatului, că bunurile nu aparţin celor care le administrează însuşindu-şi-le, ci „neamului romănesc“ care le produce. O asemenea teză afirmată în feudalism ne dă măsura eticii politice a autorului *Ţiganiadei.*

[b] După ce a săvîrşit studiile universitare la colegiul-seminar greco-catolic Sancta Barbara şi la universitatea vieneză, între sfîrşitul anului 1777 şi 3 iulie 1783, cînd le-a terminat, I. Budai-Deleanu s-a întos în Ardeal, de unde, nu ştim cînd, dacă în cursul aceluiaşi an sau în 1784, s-a reîntors la Viena. La 1 februarie 1785 se va angaja ca psalt (ţîrcovnic), la biserica greco-catolică Sf. Barbara, pe un salariu de mizerie şi pentru locuinţă. În Viena va rămîne pînă în 1787, cînd se va aşeza pentru totdeauna la Lvov, ca funcţionar la Tribunalul nobililor „Forum nobilium“.

cirea de plin a cuvintelor, apoi și neavînd cea mai mare parte a cărților
românești și a manuscriptelor, dintru care să mă fi putut folosi întru
această grea și nevoinicioasă ostăneală, totuși, vremea ce-mi prisosea
după împlinirea dregătorii mele și care era hotărîtă spre odihna mea,
11r o dăruiam lexiconului. / Cu toate aceste, nu o dată mă aflam biruit
de greutatea și mîhnicioasa nespornicia lucrului, care nimene nu poate
să-l preceapă, numa cel ce este osîndit a face lexicoane. Întru acest
chip asuprit o parte de mărimea ostenelii, de altă parte mîhnit pentru
lipsa cărților, nu o dată îmi vinea să arunc toată a multor ani sudoare
în foc. Dară socotința că cea mai grea parte era gata și că de aș părăsi
lucrul acum început, doară încă un veac [a] ar trece pînă cînd s-ar afla
cineva să priimească atîta greutate asupra sa, iar neamul românesc/
11v va rămîne lipsit de lexicon, sîngur din vina mea, socotința aceasta
(cum zisăi) iarăși mă dumerea și ațîța de nou întru mine mai cu totul
potolita rîvnă.

Aceaste nu pominesc, bunule cetitori, pentru oareșcare deșartă
arătăciune, căci la cei precepători însuși lucrul va cuvînta pentru sine,
dară am crezut a fi de trebuință să mărturisesc toate împrejurările,
pentru ca mai lesne să treci cu vederea nedeplinia și lipsele făpturii;
mai vîrtos, de vei lua la socoteală cumcă un om sîngur nu putea să
facă mai mult./

12r Sîngur dară, fără nice un ajutori, am alcătuit acest lexicon (întru
care aduc neamului mieu toată osteneala tinerețelor mele și o închin;
nice poftesc altă răsplată, fără ca să o priimească cu acea cunoștință
simțitoare, cu care eu o am săvîrșit și cu care i-o afierosesc. De cumva
nu ar priimi și nu ar cunoaște prețul cărții aceștii, vina nu este de
partea mea. Știu că neamul viitori îl va precepe și va mă bine cuvînta
în mormînt.

Zis-am că doară nu va priimi afierosirea și nu va cunoaște prețul
12v făptorii/aceștie, și am pricină: căci avînd lexiconul de mult gata, în
zadar am năzuit la mulți dintru neam și, cu adevărat, la cei mai de
frunte, pentru ajutorință la cheltuiali tipografului, și neavînd altă
fără juruințe deșerte, am trebuit în urmă să iau bani pe camătă. Deci,
cu dreptate mă îndoiesc ca să să cunoască acum prețul unui lexicon.
Și adevărat! Atîța boeri, atîța arhierei, arhimandriți, egumeni și alții,
13r pe care cu tot feliul de presos îmbogățește neamul românesc, / să fie

---

[a] Temerea lui Deleanu s-a dovedit, într-un fel neîntemeiată, pentru că numai peste șapte ani avea să apară, în 1825, *Lexiconul de la Buda*. Cum, fără îndoială, era la curent cu lucrul la dicționar, rămîne să credem că el nu credea în calificarea contemporanilor săi și a urmașilor pe o sută de ani, ceea ce nu este nici ofensă, nici orgoliu, ci credință intimă că întregul adevăr, și pentru totdeauna, este de partea principiilor sale. Și, într-adevăr, dacă s-ar fi optat pentru „curățirea“ limbii, înțeleasă ca o restaurare a fondului latinesc lexical, pentru gramatica calchiată după cea latină, și pentru ortografia etimologică, atunci el, cu precădere, avea dreptate. Pe de altă parte, s-a dovedit profet, pentru că au trecut nu o sută, ci peste o sută șaizeci de ani de la moartea sa, și poporul român, încă nu dispune de un dicționar-tezaur al limbii române.

Cît despre publicarea *Lexiconului* său *Romănesc-Nemțesc* l-am copiat eu acum vreo douăzeci de ani, e drept, dar nu s-a publicat încă. A fost însă cercetat de cei interesați și începînd cu Hasdeu și alții, se află citat frecvent în lucrări de specialitate.

pus la mijloc din nemăsuratele venituri, numa cîte un galben, era nu numa tipariul plătit, dară și autoriul îndestul dăruit!... Însă, ori cum să judece oare care pentru aceste, destul că eu aduc aice cel mai întăi lexicon în limba românească!

În cît să atinge făptura, începutul, obicinuirea și trebuința lexicoanelor trebue a aduce aminte în scurt, următoarele împrejurări.

13v După ce goții, hunii, vandalii și alte neamuri varvare / au povoit
cele mai politicite țări ale Europii, iară mărita împărăția romanilor
au fost cu totul surpată în apus, perit-au pre încetul, apoi și învățata
limba letenească și cu dînsa depreună periră în urmă și științele cu tot
feliul de învățături liberale. Musele spăimîntate fugind de nainte săl-
batecelor miezii nopții năzuiră iarăș la răsărit, de unde oare cînd venisă.
Italia cu alte eparhii de pe împrejur într-atîta apoi să însălbătici, cît
14r de aice încolea numai umbra rămasă a măririlor / ei trecute. Mai vîrtos
limba letinească (cum zisăi), acel organ a științelor, prin care putea
iarăș să să rîdice la întia sa vrednicie, rămasă cu totul uitată. Fiind
așa împărăția apusului, mai multe veacuri purure luptîndu-să cu var-
varii, asămene în urmă soarte căzu și pe împărăția răsăritului, pe cel
al doile ram a slăvitii republice românești. Împărații Țarigradului[a],
după moartea lui Theodosiu și nefericita despărțirea împărății între
14v ai săi doi feciori, în urmă moletecindu-să / și afundați întru dezmier-
dările palaturilor sale, părăsisă toată grija ocrotirii împărății sale.
Marginile era ca o poartă deschisă varvarilor. Din lăuntru chivernisea
împărăția nește intriganți evnuci cu neplinită lăcomie; din afară o
apăra cei mai lepădați povățuitori de oști.

Romanii, cei adevărați patrioți! fură urgisiți de către greci și cu
nume de la sloveni împrumutat, adecă vlahi însemnați. Și nice putea
15r altmintre să-i chieme, căci grecii să chiema pre / sine romei sau romani.
Romanii de preste Dunăre[b] asupriți fiind despre a sa însuși împărăție,

---

[a] Cum știm, în cîntecul X al *Țiganiadei B* se înfruntă Baroreu, partizanul monarhiei, Slobozan, partizanul republicei (democratice) și Janalău, partizan și el al democrației, dar care nu mai crede în întemeierea unei forme sau a alteia, în sine, ci propune, în spirit enciclopedist, reforma moravurilor și educația civică, indiferent de forma din afară a regimului politic. Atacînd monarhia Slobozan (are în vedere monarhia absolută) arată că este imposibil ca un om singur să poată rezolva toate problemele unui stat, și că necesarmente trebuie să-și aleagă consilieri și generali care îl duc de nas, după placul lor: „Soiu de oameni vicleni, fără lege, / Învîrtiți, șereți și plini de-intrige, / Cari așa știu întinde-a sa mreje, / Cît monarhul fără nice-o grije / În urmă să-încurcă cu deadins / Și să trezește de laturi prins. / Iar dînșii deacă-l apucă-o dată, / Vai atunci de norodul supus! / Atunci Direptul nu să mai caută, / Strîmbătatea-îș' pune tronul sus; / Robia lanțurile-ș gătește, / Tirănia toate-oblăduiește." (vv. 6673—6684). Aceste versuri sînt adnotate de savantul Erudițian: „Aceasta să află mai vîrtos la istoria împăraților de la Roma și de la Țarigrad, unde stăpînea famenii, precum cel vestit Hrisafie și Eutropie și alții". Panorama perindărilor *necesare* ale formelor de guvernămînt nu aparține nici Renașterii, nici secolului Luminilor, ci filozofiei politice a Greciei antice: Aristotel, Polybius etc.

[b] Este vorba de românii suddunăreni care s-au răsculat împotriva împăratului grecilor și au întemeiat imperiul denumit româno-bulgar. Vezi extrasele prezentate de noi, din *Cronica* lui Șincai și din *Istoria pentru începutul românilor* a lui Maior. Menționăm aci că Șincai scrie istoria românilor atît a celor dincoace cît și a celor dincolo de Dunăre, fără discriminare politică, avînd în vedere originea comună, romană, neintuind reașezările

să sculară în urmă şi-şi întemeiară o noao şi puternică împărăţie în
faţa Ţarigradului celui sumeţ — întru acest chip, prin o strîmbă şi
neajunsă politică îşi pierdură ţărigrădenii cel mai harnic braţ. Iară
gloatele de preste Dunăre nu înceta a-i jefui mai în tot anul. Pe aceste
vremi întru atîta ajunsese ticăloşia împăraţilor răsăritului, cît nu mai
15v gîndea cum să să apere / şi să alunge cu armele pe vrăjmaşii săi, ci mai
vîrtos, ca neşte banchieri şi neguţători să iscusea numa cum să-şi cumpere
mai lesne pacea cu argint. Aşaş făcînd şi cu turcii de oare cîte ori,
în urmă precepură aceşti asieni mişelia şi nehărnicia protivnicilor săi,
precepură adecă cumcă cu luarea cetăţii Ţarigradului[a] să poate împreună
lua toată împărăţia cu bunătăţile împreună, precum au şi urmat.
Cu surparea aceştii împărăţii dară, aceleş ştiinţe şi învăţături care
16r oarecînd pribejisă din Italia, şi de mult acum / să adăpostea în Bizanţ,
văzînd că varvaria să răvarsă acum preste tot răsăritul, iarăş s-au întors
la Italia, acolo aflînd ele acum, după multe veacuri, îmblînziţi pre acei
de a cărora frică oare cînd scăpasă, începură a să răştira şi a pune întîiul
temei spre o noao rănaştere[b]. Acest temei nu au fost altul, nice putea
să fie, fără învăţătura limbelor elineşti şi lătineşti, fiind că întru aceste
doao limbi să cuprinde toată înţălepţia, şi acolo aflăm temeiul la toată
învăţătura.

16v Răvărsîndu-să din zi în zi / cunştinţa limbelor acum pomenite,
între neamurile Europii, aflatu-s-au oameni înţălepţi care au socotit
cumcă fiind limbile aceste moarte, cu mult mai lesne să ar putea învăţa
cînd să ar pune toate cuvintele elineşti şi lătineşti în rînd, după slovele
alfabetului, apoi să să tălmăcească fieşcare cuvînt pre limbele cele
vieţuitoare întru care vorbim.

Acest cuget, după ce s-au pus la practecă, s-au arătat aşa de folositor,
17r cît (pre cum vedem astăzi), de / atunce încoace toate neamurile
Europii, care au făcut cel mai întăi pas cătră cultură, mai întăi de toate
s-au grijit de lexicon întru limba sa.

Ba, luînd sama învăţaţii neamurilor politicite că lexicoanele au
şi alte daruri, adecă nu numa hotăresc noimele cuvintelor şi le fac
stătătoare, ce în gura norodului din loc în loc să mută — dară pun şi
întîiul temei învăţăturilor, au aşezat prin soţietăţi de mai mulţi procopsiţi
întru limbi şi au făcut lexicoane naţionale, prin care s-au tălmăcit
singur cuvintele limbii patrioticeşti, precum au făcut şi Academia
17v / de la Crusca pentru Italieni şi Academia dela Paris pentru franţozi.
Însă, acest feli de lexicoane poftesc adunarea a mai multor învă-

---

politice de după dezmembrarea imperiului otoman; aşadar, să nu-l acuzăm cumva de părtinire, nici pe el şi nici pe Maior, pentru că atunci nu aveau cum bănui prin ce mijloace aveau să fie dislocaţi şi asimilaţi de popoarele care au preluat moştenirea politică turcească.

[a] Citez, în prima versiune a *Ţiganiadei*: „Acum a lui Constantin cetate (Constantinopolul, nn.) / Supt mînile căzuse-agarene, / Pentru că grecii uitase-a se bate / Şi le era mai drag a zăcea-în pene / Şi-a face săboare pe-întrecute / Decît sabii a purta şi scute.“

[b] Să menţionăm aci cuvîntul format de I. Budai-Deleanu, calchiat probabil. O menţiune mai veche nu cunosc. Dealtfel nu este original în descrierea tabloului decăderii imperiilor romane de apus şi de răsărit. Un anumit izvor nici nu este cazul să căutăm, pentru că este loc comun, în epocă. Menţionez totuşi pe Gibbon.

țați de preună ca să poată covîrși toate dialecturile și osăbitele noime a cuvintelor. Întru acest chip au fost începutul lexicoanelor!

Cînd am luat asupra mea datoria alcătuirii lexiconului românesc,
cugetul mieu era cel mai de frunte să adun toate cuvintele adevărate,
18r românești, și să le înșir după alfabetul românesc, apoi / să tălmăcesc
fieşte care cuvînt pe lătenie, și aceasta să fie un tom; apoi luînd cuvintele
cele lătinești, precum să află la cele mai bune lexicoane, să le tălmăcesc
pre românie, și aceasta să fie al doile tom. — Aceste doao tomuri
să facă partea cea de întîi.

Așijdere făcînd cu limba elinească, italienească, franțozască și
nemțască, să fac un lexicon în cinci părți și în zece tomuri. — Dară
fiind că aceste toate părți nu s-ar putea nice odinioară tipări de o dată,
18v ci pe rînd,parte de parte, am trebuit să aleg pentru partea întîia / acea
limbă care este pentru românii de supt împărăția Austrii cea mai de
trebuință, adecă: limba nemțească. Cu aceasta, dară, am tălmăcit
lexiconul românesc, după ce-am fîrșit adunarea tuturor cuvintelor.
Dară văzînd apoi că patrioții nu vor să mă ajute, și într-acest chip
abia voi putea purta chieltuiala aceştii părți, mă am socotit în urmă
să-l fac numai în doao părți și în patru tomuri, adecă partea întie să
fie precum am zis: tom. I. *Lexiconul românesc tălmăcit pe nemție:
Dictionarium Romaenico-Germanicum*, / iar tom. a II *Lexiconul nemțesc
tălmăcit pre românie* / *Dictionarium Germanico-Romaenicum*, apoi /
19r partea a doaoa: tom. I să fie *Lexiconul românesc tălmăcit pre lătenie:
Dictionarium Romaenico-Latinum*, iar tom. a II, *Lexicon lătinesc tălmăcit
pre românie: Dictionarium latino-romaenicum;* la care această
a doao parte să se adauge și limba elinească.

Pricina pentru care am socotit ca *Lexiconul românesc și nemțesc*
să se tipărească mai nainte de *Românesc și lătinesc* este, precum am zis,
că o mare parte a neamului românesc să află supt stăpînirea înălțatei
19v împărății a Austrii, unde limba nemțască este domnitoare / și toți cei
bine născuți români trebue să o învețe, cari de mult acum doresc un
lexicon întru aceaste doao limbi.

A doao. Neamul nemțesc dintru toate altele este cel mai aproape
de neamul nostru, și cultura lui au ajuns la acel grad, cît și franțozii
și italienii tălmăcesc cărțile nemților pre limba sa. Deci, mai lesne ne
putem folosi, întru multe din cărțile lor, fiind ei mai aproape, decît
din limbile neamurilor mai depărtate. Iară, pricina cea mai de frunte
20r pentru ce am vrut să să tipărească *Lexiconul* / *românesc-lătinesc* mai
tîrziu, au fost căci, cu toată a mea sîrguință ca să fac *Lexiconul românesc*
de plin, adecă să adun toate cuvintele românești, totuși lesne este
a să încredința cumcă multe cuvinte românești au scăpat de naintea
luării mele aminte și multe au rămas cu totul neștiute, dintre care pot
fi unele cele mai de frunte și adevărate strămoșești, care doară sînt la
o parte de norod pînă acuma neauzite, iară la altă parte în obiceai.
Decii, am socotit ca tipărindu-să acest *Lexicon românesc-nemțesc* înainte
să poftesc pe toți patrioții și întîi pre cei învățați în limba românească,
20v ca să binevoiască a cerceta / din cuvînt în cuvînt lexiconul acesta și a

lua sama de nu au rămas afară cuvinte chiar românești și obicinuite
în țara lor, și, deacă ar afla unele, să le însămneză cu tălmăcirea adevăratului
înțăles a lor, apoi să mi le trimită, ori prin poștă, ori măcar cu
ce alt prilej, ca să poci băga acele noao cuvinte la a doaoa parte, adecă
la *Lexiconul românesc și lătinesc.* Iară pentru această bunătate nu numai
că vor fi însămnați ca niște împreună ajutători la prologul părței a
doaole, dară vor avea și dela neam mulțemită.

21r Întru acest chip, tipărindu-se partea / întia și împărțindu-să la
osăbite eparhii românești, ar putea să îmbogățească a doaoa parte cu
multe cuvinte a deosăbitelor dialecturi românești și a să face cu vreme
un lexicon românesc de plin, care să poată sluji la tot neamul și va fi
vrednic a să tălmăci împreună cu limba lătinească și elinească.

Aceasta au fost pricina pentru carea am vrut să nu să tipărească
Lexiconul românesc și lătinesc mai întîi. Însă, pentru ce am vrut ca să
fac și *Lexiconul lătinesc* în chipul mai sus pomenit, au fost că limba
21v lătinească este adevărată / mama limbii noastre și izvorul de unde au
purces limba românească. Acolo, la partea a doao, voi arăta purcederea
tuturor cuvintelor noastre. Însă, afară de aceasta, limba lătinească
este una dintru cele mai învățate și mai vechi în Europa, și, drept aceaia,
cea mai trebuincioasă la tot neamul românesc, fiind că toată învățătura
și toate scrisorile cele mai vechi sînt alcătuite întru această de
obște limbă. Nice să poate zice astăzi, că este cineva în Europa învățat
22r care nu va ști lătinește, măcar să fie întru alte cît de procopsit. / Aceste
doao părți, acum numite, a *Lexiconului românesc* am hotărît să le dau
la tipari acum îndată, măcar că sînt lipsit de tot ajutoriul patrioticesc,
măcar că las toată dobînda la tipograf. Însă, după ce am văzut zădarnica
năzuință la mare sufleția celor de frunte a neamului, nu am nice
o nădejde mai mult ca să poci isprăvi și cele lalte părți, adecă italieneasca
și franțozasca. Cu toate aceste, avînd neamul românesc acuma
Lexiconul întru limba sa, adecă cuvintele românești puse la rînd, care
nu au fost pînă acum, lesne va fi fiește cui a tălmăci ori pre care limbă./
22v Cu facerea *Lexiconului românesc* s-au rupt ghiața și cea mai mare greutate
s-au biruit. Celelalte sînt adaugituri.

Arătat-am începutul, scoposul și bunătatea lexiconului, ba și
împărțirea lui; acum nu-mi rămîne alta, numa să arăt și făptura lui
cea din lăuntru. Cu adevărat! se află lexicoane cu mai multe limbi grămădite
împreună; eu încă avînd gata acum *Lexiconul românesc*, care
este capul lucrului, puteam să adaug întru un tom, toate cele mai sus
pomenite limbi. Spre pildă: puind cuvîntul românesc *dumnezieu*, puteam
23r să tălmăcesc acest cuvînt pre grecie θεός, lătinește *deus*, / italienește
Dio, franțozește *Dieu*, nemțește *Gott*, și așa tălmăcind toate
cuvintele românești, să fac numai un tom. Dară un lexicon ca acesta,
nu să poate zice lexicon întru noima adevărată, ci mai vîrtos *nomenclator*,
fiind că ar arăta singur cuvintele, fără a tălmăci osăbitele noime.
Pentru acei ce au învățat limbi streine și să au îndeletnicit cu lexicoane
și care precep de preună în ce atîrnă curăția limbii, nu ar fi trebuință
să zic aice mai mult, în ce chip s-au tocmit acest lexicon și cum este
23v așezarea lui cea din lăuntru. / Însă, / pentru folosul celor ce n-au avut

prilej până acum de a învăța limbi streine, cu mijlocirea lexiconului, nice au luat sama la întregimea limbii, cu mult mai puțin au socotit cîndva asupra îndreptării ei, sîntem datori a face următoarele luări aminte:

I) Măcar că limba noastră ce să chiamă românească, are începutul
său dela limba romanilor, adecă dela limba lătinească care au vorbit-o
poporul romanilor, fiind încă în *Italia* și la Roma lăcuind, totuși, după
24r ce Traian au povățuit coloniile / romanilor la Dația, adecă la Ardeal,
la țara Muntenească și Moldova, acei români descălecînd aceste țări,
au aflat acolo multe neamuri lăcuitoare, cu care după o lungime de
vreme au fost siliți să să învecineze. Din îmblarea și comerțul ades cu
dînșii, au trebuit să împrumute din limba acelorași mai multe cuvinte
(precum s-au arătat la cuvîntul asupra neamului și a limbii românești
ce să află alăturat acestui lexicon), precum să întîmplă fiește cărui
24v neam, ce au avut / nenorocirea a fi cu lăcuirea în mijlocul deosăbitelor
limbi streine.

Dațienii între care mai întîi au lăcuit strămoșii noștri au fost un
feli de slovenia[a]; aceasta să arată din istorie și să prepune din limba
noastră, care are dela dînșii mai multe cuvinte ce să osăbesc până acum
de celelalte rusăști și sîrbești, mai tîrziu băgate la limbă, cu prilejul
tălmăcirii cărților besericești. Unele dintru acele cuvinte sînt: *dobitoc*,
dobîndă, *izbîndă*, *norod*, și mai multe alte, care de bună samă sînt /
25r slovenești, dară astăzi nu să află la nice un dialect slovenesc.

Afară de aceste, mai sunt și alte feliuri de cuvinte slovenești, ce, precum am zis, s-au băgat în limba noastră cu prilejul primirii slovelor sîrbești și cu tălmăcirea cărților besericești de pre slovenie.

Ba sînt multe cuvinte și de acele ce cu adevărat nu să află la lexicoanele
lătinești, dară, totuși purced dela lătenie, căci: a) la lexicoanele
lătenești nu s-au pus fără acele cuvinte care s-au aflat la cărțile lătenești
ce au ajuns până la vremile noastre. Deci, multe care le vorbea /
25v romanii au rămas cu totul necunoscute. b) Știm că limba lătenească
mai pe urmă cu totul s-au stricat, iară noi, romanii, dintru acea stricată
avem o mare parte, precum: *drac*, *bălaur*, *zoao*, *stric*, *dereg*, *sîmbră*,
țest, *văr*, *mascur*, *doagă* și mai multe. c) Trebue a ști că românii înșuși
au izvodit foarte multe cuvinte care nu să pot zice streine, ci mai vîrtos
proprii ale noastre, măcar nu le putem arăta purcederea dela limba
lătenească, precum sînt: *privighitoare*, *măsăriță*, *măresc*, *cuceresc*, *capet*,

---

[a] La BARSR se păstrează, sub nr. 5201, *Dissertatio historica de origine slavorum*, lucrare manuscrisă a lui I. Budai-Deleanu, redactată definitiv și transcrisă în vederea tiparului. În această lucrare discută pe larg problema originei dace a slavilor. Nu este vorba de o ipoteză originală a lui Deleanu. Lucrarea a trecut prin primejdia de a se pierde pentru că, după moartea poetului, care a lăsat în urmă datorii, lucrurile i-au fost vîndute la mezat, iar manuscrisele salvate de familie, prin îndepărtarea lor, de către fiicele poetului, cu ocazia inventarierii bunurilor, au riscat să fie vîndute de familia scăpătată, în așteptarea unei pensii de mizerie, 400 florinți, pentru soție și două fete majore, incapabile de muncă. Lucrarea *Dissertatio historica de origine slavorum* a fost evaluată, la 20 octombrie 1820, la o lună de la moartea poetului, la suma de 20 galbeni olandezi, cu o însemnare-reclamă în latinește. a evaluatorului, că „consilierul Budai a transpirat mult pentru facerea acestei lucrări“.

26r și mai multe de aceste. / Toate, dară, acest feli de cuvinte, ori să fie
dela dațieni sau sloveni ori de aiure, fiind că o dată s-au priimit la
tot neamul, nu să pot privi mai mult ca streine, ce adevărat românești:
dară, nice să pot zice, pentru că une cuvinte au asămănare cu cele
sîrbești, cumcă sînt de la sîrbi luate, încai nu să poate zice de toate,
căci este o mare întrebare despre unele, de unde le-am împrumutat,
noi de la sîrbi sau sîrbii de la noi? Spre pildă: cetind oare care sloven
cuvîntul *sicriiu*, sau cum zic alți români *sicriniu*, și să zică că cuvîntul
acesta este luat de la slovenescul *șcrinia*, *scrinia*, sau de la ungurescul
26v *sécreni*, foarte mult ar zminti / căci *scrinium* este adevărat cuvînt lătinesc
și să poate prepune că mai curund slovenii l-au împrumutat dela
latini decît latinii dela sloveni: apoi nici putea să zică că vorba *iubesc*
este dela cuvîntul slovenesc любити, fiindcă am putea răspunde că și
latinii au zis *lubesco*, *lubet*, *lubenter*. Deci noi mai curînd am luat aceasta
dela latini decît dela sloveni.

a II) Să cade a ști că scoposul mieu n-au fost să aduc toate cuvintele
cîte sînt obicinuite la români prin toate țările unde să află ei cu
27r lăcuința, căci aceasta ar fi fost cu neputință unui om sîngur / a săvîrși,
fiindcă ar trebui să lăcuiască în toate acele părți cîțiva ani luînd sama
la voroava norodului și doară lîngă aceasta să ar afla cele mai multe
cuvinte străine, luate dela neamurile vecine, care cuvinte întru celelalte
părți românești sînt neînțălesă.

Gîndul mieu au fost dară, să adun numa acele cuvinte ce să află
în cărțile și scrisorile de obște a neamului românesc. Lîngă aceasta, și
toate acele cuvinte care sînt obicinuite la tot neamul, ori dela care
27v limbă să purceagă, / căci, de vreme ce s-au priimit o dată de către tot
neamul (precum s-au zis mai sus), nu să pot zice mai mult streine, ci
proprii a neamului românesc. Dintru care mai sus arătate urmează:
a) că toate cuvintele obicinuite numai la o parte de români și nu să
va putea dovedi că sînt adevărate strămoșești, adecă purcegătoare dela
limba lătinească, acele nu pot să poftească să să pue la lexicon; b)
toate cuvintele rusești și sîrbești, fără de nice o alegere și trebuință
28r băgate la cărțile besericești, / avînd noi, în locul lor, altele chiar românești,
mai vechi și mai de înțăles, trebue să lipsască dela lexicon. De
unde urmează că avînd noi, în limba noastră cuvintele *taur* și *porumb*,
ar fi necuviincios să punem *buhaiul* și *holubul* bucovinenilor, care cuvinte
ceialalți români nice le-au auzit cîndva. Însă, nice vom zice *scripcă*,
în loc de *vioară*, sau *alăută*.

Deci, să nu bănuiască dumnelor moldovenii cînd nu vor afla aice
buclucuri, *calabalîcuri*, *fudulia*, *oglendisirea*, *șeretlicul*, *peșchieșul*, *tainul*,
28v *tachiumul*, și nenumărate alte, nu de mult / de la turci și de la greci
împrumutate... Despre provințialismurile celor din Țara Românească
nu pot să zic nimica, căci nu am avut prilejul a cunoaște mai de aproape
dialectul muntenesc.

29r ……………………………………………………………

Dar, dacă vei zice *jac* și *pradă*, fieşte care înțălege în urmă ce va
să zică; acoloș, *clicui*, cînd putem zice adevărat românește *chiema*,

striga. Toate aceste dară, împreună cu *psalomii*, *molidva* și *peasna*,
pavecernița, și celelalte n-au aflat loc la lexicon. Cu toate aceste, am
29v pus altele mai multe/, tot de acest feli, care mi s-au părut că sînt mai
larg obicinuite la obște și care îndată nu le-am putut tălmăci cu alt
cuvînt spre de obște înțăles, precum: *pocăință*, *post*, *duh*, *cetesc*,
greșesc, și alte.

Aceste ajungă spre dezvinovățirea mea că n-am băgat la lexicon
multe cuvinte streine care, sau că nu s-au priimit dela tot neamul, sau
că s-au băgat la cărțile besericești fără trebuință.

Încerc acum să dau cuvîntul și celor ce doară să vor mira pentru
30r ce am pus la lexicon multe cuvinte, până acum doară / neauzite și
neștiute. Mă mărturisesc că multe cuvinte de aceste s-au băgat la
lexicon. Dară trebue a ști că toate acele cuvinte sînt chiar românești și,
veri că să află la cărțile vechi, veri că să obicinuiesc și acum întru unele
eparhii românești, precum sînt, cuvîntul *op*, *propriu*, *șerb*, și alte de
aceste. De voi fi, pentru aceste, cîrtit de către oarecare, poftesc să
binevoiască acei cîrtitori, mai întîi de toate, a băga sama cum că cea
de frunte dătorie a unui făptori de lexicon este să adune toate / cuvintele
30v limbii aceie întru care va să facă lexiconul. Mai vîrtos cele ce să
află la cărți.

Deci, aflînd eu aceste cuvinte o parte la cărți, altă parte în gura
norodului românesc viețuitoare, nu le-am putut, cu atîta mai vîrtos,
să le trec cu vederea, una, că sînt adevărate strămoșești, alta, că mai
mulți alții mă ar fi de împrotivă bănuit, și doară mai cu mare dreptate,
însă cea mai vrednică pricină este că am vrut prin aceasta să
31r deștept pre patrioții miei și să le arăt cum ei au început / a lepăda
cuvintele sale strămoșești și a lua, în locul lor, alte streine, cu mult
mai neharnice. Pus-am dar, toate cuvintele românești, macar că unele
nu să obicinuiesc de obște la toți, arătînd împreună la tot cuvîntul,
unde să află și să obicinuește, ca să-și poată aceieși patrioți (deacă ar
vrea oarecînd să-și curățească și să-și îndrepteze limba) alege cuvinte
după plăcere.

a III) Pus-am la lexicon și mai multe cuvinte, nu de mult de către
31v cei mai aleși și învățați dintru nație întrebuințate, / care mai toate
cuvinte s-au împrumutat dela greci sau dela latini și însămnează numiri,
sau obicinuite numa la învățături sau meșterii. Căci unele ca aceste
poporul românesc nu le-au avut acuma în obiceai. O parte dintru aceste
cuvinte să află și la cărțile noastre, iară o parte să obicinuesc de mult
acum, în conversațiile de obște și la scrisori private. Toate aceste le-am
însămnat cu o crucită (: + :). Lîngă aceste am adaus și eu, însă foarte
puține altele, ce să află acum priimite la toate neamurile Europii,
32r precum: *allianță*, *cabinet*, / *echipaj*, *bagajă*, *avangardă*, *modă*, etc., căci
și aceste sînt de obște cunoscute la cei politiciți, apoi ne avînd noi ale
noastre, am socotit că fac un lucru priimit patrioților, puindu-le și la
lexiconul românesc. În urmă, am pus mai multe cuvinte obicinuite
numai în Ardeal, și am însămnat că numai la țărani și numa la poporul
de obște sînt obicinuite din pricină că această parte a lexiconului este
mai vîrtos alcătuită pentru țara Ardealului și a eparhiilor ungurești.

a IV) Mai încolo, iarăş pentru desvinovăţirea mea, trebue a spune /
32v drept ce la infinitivele verbelor am adaus pretutindene *-re*? Adecă,
pentru că am aflat la multe cărţi vechi şi anume ca *Pravila*, apoi obiceaiul de a nu grăi *re*, la infinitivuri, nu este întemeiat întru altă, fără întru obiceaiul norodului, care obiceai, la limba învăţată, cu atîta mai puţin să poate urma, cu cît este în protiva bunei ortografii. Însă, nice alte neamuri urmează obiceaiul norodului, la limba sa învăţată, precum nemţii; la vorba lor de obşte, încă nu pronunţie *e (E)*, cel de pre urmă
33r la infinitive, / adecă, în loc de *gewesen* zic *gewesn* sau şi *gewest*, şi totuş,
la scrisorile sale îl pun totdeauna.

De nu vor ajunge aceste, caute mai multe la gramatica mea: şi, de nu s-ar îndestula cineva nice cu acele, atunci îmi caută a mărturisi cumcă nu mare precepere întru învăţătura bunei voroavei va areta unul dintru cei ce vor cîrti acest chip de scrisoare. Fiind, dară, că eu puind *re* la infinitive, nu am vrut alta, fără să arăt cumcă la limba românească îndreptată trebue să să pue acel *re* la scrisoare, măcar că
33v în de obşte / nu să grăeşte. Iară, care nu voieşte limba îndreptată,
pe acela nu oprim să să ţie şi de aci încolea de stilul psaltirii şi a letopiseţelor.

Adaug şi aceasta, în urmă, cumcă am alcătuit lexiconul după alfabetul românesc, adecă după rîndul cum urmează slovele sîrbeşti, singur pentru îndămînarea patrioţilor, măcar că, după dreapta socotinţă, trebuiea să-l alcătuesc după alfabetul lătenesc, căci cu acest chip să ar fi putut lesni nu numa pentru noi căutarea cuvintelor streine,
34r dară / şi pentru alte limbi, căutarea şi aflarea cuvintelor româneşti.

a V) Pentru ortografia lătenească, care am fost silit a priimi la lexicon, adecă tălmăcind cuvintele româneşti şi cu slove lătineşti, am arătat la gramatecă îndestule pricini, şi arăt şi aice că am trebuit neapărat să fac aceasta pentru streini, ca să nu-i asupresc cu atîte feliuri de slove asemene între sine. Ortografia mea, care am aflat dintru toate mai destoinică, cînd vom să scriem cu slove lătineşti, limba noastră,
34v doară va părea grea, însă / s-au pus numai pentru străini.

Dar la ortografia cu slove sîrbeşti, am lăsat afară multe slove asămene, mai vîrtos pre ѹ şi ѡ, precum şi н; slova ꙟ am întrebuinţat-o, ca şi pănă acum, însă am vrut să să împreuneze cu н, adecă ꙟн totdeauna. Căci nu mă pot încredinţa cumcă după o bună ortografie să să poată face, dintru o consoană şi o vocale, numa o vocale singură, cum au făcut pănă acum ortografii noştri, ce nu s-au auzit la nice un neam.

35r După ortografia vechie ꙟ are tot aceaeş / pronunţie cu жн
(adecă *naş* cu *ius*), numa cît ꙟ să pune totdeauna la început, şi nice odinioară la mijloc, iară ꙟн să pune totdeauna la mijloc, şi nici odată la început, căci, în sine tot aceeaş pronunţie are, *ori* să scriu ꙟнтрȣ, ori жнтрȣ (fiind ca cuvîntul ꙟсь, ꙟкь tot o pronunţie are cu джнсь, мжнкь).

Deci eu aş pofti că ꙟ să să întrebuinţeaze şi de acuma nainte încă cu chipul mai sus numit.

Iar cumcă așa trebuie să fie, am cuvioasă pricină, adecă: noi cînd
pronunțiem slova ꙟ, nu o putem pronunța așa ca să nu să auză de-
preună și glasul unui н. Așa dară, să poate întreba de este glasul acest
35v întunecat a unui н (naș) / împreunat din firea lui ꙟ, cu dînsul sau nu?
Cum că nu este împreunat glasul lui н cu ꙟ, din firea lui, nu poți să
zici, căci însuși grăirea aceștii slove te face de minciună. Iar, de este îm-
preunat, atunce poftesc să-mi scrii aceste cuvint *ꙟmi scrie frate mieu*,
și să le cetești. Eu zic că așa nu să poate scrie, ci mai vîrtos *ꙟn-mi scrie
frate mieu*, pentru că, dacă la pronunția ꙟ, să aude glasul lui н,
atunce cuvintele cele *ꙟ-mi scrie frate mieu* vei trebui să le cetești *ꙟн-mi
scrie frate mieu*. Iară cuvintele *ꙟ-ți dă de mîncare* vei trebui să le
grăești *ꙟn-ți dă de mîncare* / căci almintrele ai pronunța ꙟ, în doao
36r chipuri, adecă o dată cu н și altă dată fără н. Dintru aceste fiește
care va precepe că mai bine este ca să se pue la ꙟ totdeauna un н,
și cumcă ѫ, cu ꙟ, tot o slovă este. Drept aceasta ar fi cu mult mai
bine ca una dintru aceste, să să leapede cu totul dela scrisoare.

a IV. Pentru cei ce n-au fost obicinuiți a întrebuința lexiconul,
îmi caută să dau următoarea îndreptare, *întăi*, că fieşte care cuvînt
are mai întăi de toate noima sa cea de întîi și firească, precum cînd zicem
cap înțălegem, după noima cea întie și firească, acea parte a jivinilor
36v vietuitoare de la care/ să începe trupul și care ocîrmuește celelalte
mădulări, dară cînd zicem *capu lucrului*, *capu codrului*, atunce *cap* să
ia în a doaole noimă, pentru asemănare și va să zică *începutul codrului*
și *pricina întie a lucrului*. Așijdere zicem *capul oștelor* și altele.

Aceste sînt toate noime strămutate pentru asămănarea lucrurilor
cu *capul* firesc.

Drept aceasta trebue a ști că eu tălmăcind cuvintele românești,
am pus nu numa noima lor întie și firească, dară și toate celelalte, întru
cîte s-au obicinuit cuvîntul./ Însămnînd noima a doaolea cu număr.
37r II, a treile cu III, și mai încolo, cu IV, V, VI, etc., unde și unde însămnînd
și osăbitele chipuri ale voroavii și parimiile. *A doao:* cu adevărat!
neavînd vină, nu aș trebui să mă dezvinez, dară, fiindcă mi să va băga
vină pentru ce am tălmăcit multe foarte cuvinte almintre de cum s-au
obicinuit pre une locuri?, la care voi răspunde cumcă la tălmăcirea
cuvintelor am căutat mai nainte de toate, de unde purced și ce noimă
37v au avut întru limba de unde au purces? Deci, aflînd că o parte de neam/
așa obicinuiesc și acum acel cuvînt, cum s-au obicinuit la limba din care
au purces, aceaș noimă am pus și eu la lexicon, necăutînd că o parte
de români iau cuvîntul acela întru altă noimă, arătînd totuș, de multe
ori, și celelalte noime, în cît am avut știință. Spre pildă: cuvîntul *judec*
se trage dela cuvîntul lătenesc *judico* și însămnează la latini mai întăi
de toate, acea lucrare a minții cu care ia potrivind doao lucruri sau
mai multe între sine, alege și închiee cuviința sau necuviința, adecă
38r *hotărăște*. De acolo s-au făcut substantiva *judicium*/, adecă *județu*,
care însămnează însuși *hotărîrea minții*. Deci, iarăși s-au luat graiul
acesta la practecă și au însămnat *adunarea celor ce hotăresc pîrile și
pricinile oamenilor*, adecă *care judecă*, și s-au zis și acea adunare de ju-
decători *județu*, fiindcă acei bărbați adunîndu-să judeca pricinile ce-

tețenilor; de acolo, prin voroavă figurată, au început a să chiema și
locul sau curtea unde să aduna judecătorii, *județ*, precum zic acuma
38v la Moldova, *divan*. În urmă, s-au obicinuit a să/ chiema *județ* tot ținu-
tul care era supus unui județ, precum și a astăzi vedem în țara Munte-
nească, unde ținuturile să chiamă județe. Deci, luînd sama că acest
cuvînt, *județ*, purcede dela lătenie, unde au avut și are toate noimele
mai sus numite, apoi că tot întru aceleș noime să obicinuiește și la o
parte de români astăzi, ba și la cărțile cele vechi să află aceleș noime,
39r eu încă așa le-am pus la lexicon, necăutînd/ că pre la alte locuri nu sînt
așa obicinuite. Așași, dintru aceeaș pricină nu am tălmăcit cuvîntul
judecată, precum îl tălmăcește norodul pre une locuri, adecă: în locul
de *judicium*, *Gericht*, ce l-am tălmăcit, precum este și precum să cade
sententia, *Spruch* sau *Urteil*, adecă hotărîrea județului. Pentru aceasta
nu este bine vorbit, cînd să zice: *l-au tras la judecată*, ci bine românește
trebuie să să zică: *l-au tras la județ*, dară cînd să zice: *i-au eșit judecata*
39v este bine zis și nu să poate zice: *i-au eșit județul*/ fiindcă judecata este
hotărîrea județului sau hotărîta și sentenția. Dar, nice am pus în locul
adunării, unde să judecă pricinile cetățenilor, cuvîntul pre une locuri
obicinuit, judecătorie, ci: precum să cuvine: *județ*, fiindcă, după firea
limbii, cuvîntul *judecătorie* are cu totul altă noimă, iar nu *judicium*
sau *Gericht*, ci mai vîrtos *jurisdictio*, *Gerichtsbarkeit*, adecă putere de
a judeca.

În urmă adaug și aceasta, că în Moldova rău s-au obicinuit a să
40r zice *judecători*,/ în loc de *jude*, căci, după curată limba românească,
este o mare osăbire între jude și judecători, fiind că nu tot judecătoriul
este jude, dară de împrotivă, tot judele este judecători, adecă judecă-
tori poate fi măcar cine, care judecă în sine asupra vre unui lucru, iar
nu fiește care poate fi *jude* (Richter), care din dregătorie judecă prici-
nile cetățenilor. La Moldova nu să obicinuește acum cuvîntul jude,
numa la țigani, care numesc pre dregătorii săi, în loc de judeci, dară
40v între alte/ părți românești, ba și la cărți, să află cuvîntul *jude* pretu-
tindene, și la numărul de mulți, *judeci*.

Întru acest chip l-am trebuințat și eu la lexicon prin care cuvînt
să înțălege numai cel care este dela domnia țării ca să judece pricinile
cetățanilor.

Spun adevărul că m-am rușinat a pune la lexicon cuvîntul *vornic*,
prin care pre une locuri înțăleg românii tot aceeași ce înțălegem noi,
41r alții, prin cuvîntul *jude*./ *Întii:* cuvîntul *vornic* nu este priimit la tot
neamul, deci nu să cade să pue în locul cuvîntului strămoșesc *jude*.
A doao : vornic purcede de la cuvîntul slovenesc *dvornicu*, дворникꙋ, care
chiar românește va să zică *curtean* sau *om de curte*. Acum dară, socotește,
bune cetitori! cum poate să însămneze acest cuvînt un *jude* sau *judecă-
tori!* Să ar putea, cu adevărat, aduce aice și alte mai multe, dar vrînd
a scurta prelungul cuvînt, îm cautǎ a le lăsa pre un alt prilej, sîngur
41v numa luînd aminte că scoposul mieu/ nu este ca să-și mute o parte sau
alta de români chipul voroavei sau dialectul său, ci numa sîngur acela
ca vrînd oarecîndva patrioții românești a-și face o limbă de obște pen-
tru învățături, ca să să știe feri de une cuvinte, ce nu sînt nice adevă-

rate românești, nice trebuincioase, și ca, în cît să va putea, să-și curățească limba, întru care vor să scrie asupra învățăturilor.

Cu aceste eu mi-am împlinit toată datoria. Pus-am temeiul cul-
42r turii alcătuind acest lexicon și o noao/ gramatecă, care va eși deosăbit
în tipari.

Arătat-am neajunsia și lipsele ortografii și a scrisorii slovenești. Arătat-am cărarea către o alta mai bună. Arătat-am și adevăratul chip de a scrie cu slove lătenești.

Deci, aducînd aceste de naintea județului patrioților, nu socotesc că voi fi cîrtit pentru bunu cugetul mieu, încai de către cei înțălepți a neamului.

Budescul

ÎNTRUDUCERE ISTORICEASCĂ

I Vrînd a da la tipariu cel mai întăi lexicon românesc, mi-au părut lucru vrednic de ostăneală a spune ceva pentru purcederea românilor, precum și pentru începutul și alcătuirea limbii românești, puțin pănă acum cunoscute la ceialați evropeni.

Curmișul I

Pentru purcederea și numirea românilor

§. Neamul românesc au luat începutul de pre vremea cînd
romanii au supus Panonia, Mysia și Thrachia[a], fiindcă atunci
II au început de frunte familii de romani/ a descăleca aceleși țări[b].
Aceste colonii fură apoi cu mai multe leghioane și cu veterani mulțite, cari după obiceaiul romanilor, să așeza cu lăcașul, în țările biruite, tot de una pre la hotară.

Cu vreme fieratecii thracieni, o parte îmblînziți fiind, să politiciră, o parte fură urniți preste Dunăre. Nu peste mult apoi s-au întrudus scrisoarea și limba lătenească, prin care, cu vreme, au început a să forma dialectul thraco-roman. Totuș lăcuitorii mai sus-numitelor țări își păzea limba sa, întru care chiema pre

---

[a] Concepția că începuturile românilor datează dinainte de cucerirea Daciei, de la ocuparea Panoniei, Moesiei și Traciei de către romani, se bazează, pe de o parte pe ideea că tracii din sudul Dunării erau tot de același neam și limbă cu daco-geții (fapt controversat astăzi de unii cercetători), pe de altă parte, că aromânii, meglenoromânii și istroromânii ar fi urmașii tracilor sudici romanizați. De altfel contactul romanilor cu Dacia este anterior cuceririi ei.

[b] Budai-Deleanu insistă ca și Clain, Șincai și Maior, asupra originii nobile a romanilor așezați în Dacia, ca reacție la afirmația din *Cronica* lui Ureche (datorită lui Simeon Dascălul) și a unor istorici străini rău intenționați, că românii s-ar trage din tîlhari alungați din Italia în Dacia. Șincai, în *Hronică*, a adunat chiar numele romane atestate în inscripțiile din Dacia care coincid cu numele unor familii romane ilustre, deși legătura coloniștilor din Dacia, cu familiile respective de la Roma nu e dovedită. Vezi, în același sens, P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, p. 194—198, ediția 1812, Buda.

III romani/ *vlahi* şi limba lor, vlahică[a]. Iară a vorbi dialectul romanilor
din Thracia, să zicea la Roma: *trescisce loqui*[b].

§. Acest popor ce să zicea *vlahi*, acuma să afla în Panonia
şi Thrachia cănd Traian, cel mai deplin monarh, stătu împărat.
Acesta, după ce învinsă pre dacii cei puternici (ce era un
feliu de thraci mestecaţi cu cymerieni[c] şi le surpă împărăţia, din
pre lăţite ţările lor ce prin pustiitoare războaie era mai cu totul
deşerte de lăcuitori[d], făcu provinţie romană, descălecîndu-o cu
IV nenumărată/ mulţime de romani. Unele dintru aceste colonii dobîndiră
dreptul ceteţăsc a romanilor. Dacia toată fu supusă unui
prefect şi trii leghioane fură orănduite spre paza ei.

§. Aproape de o sută şi şeptezeci de ani ţinură romanii în
Dacia precumpăna asupra várvarilor de pre împrejur, ce adeseori
ii împresora cu războiu. Dar, în urmă, supt împărăţia moletecului
Gallien, rămasără supuşi. De atuncia încoace, cu toate cele mai
luminate biruinţi a lui Claudiu şi a lui Aurelian împăraţilor, Dacia/
V fu cu totul pierdută despre romani. Nu să ştie de Aurelian, ori
că nu vru, ori că nu putu să o răscumpere; destul că, după ce
el birui pe goti însuş în Dacia, dete poruncă, la anul 274, să iasă
din trănsa leghioanele şi dregătoriile cetăţăşti şi să să mute cu
lăcaşul la Mysia, iară Dacia, sau că o lăsă lăcuitorilor, sau precum
zic unii, gothilor. Leghioanelor şi celor alalţi romani ce vra să
meargă împreună, dete o ţară între îmbe Mysii care apoi s-au
chiemat Dacia Noă sau Dacia lui Aurelian./

---

[a] Numele *vlah* este de origină slavă. Slavii din sudul Dunării i-au numit pe români *valahi*, în timp ce slavii de est îi numeau *volohi* (forma originală fiind *volchu*). Scriitorii bizantini au împrumutat denumirea de *vlah* (gr. *bláhos*), pentru *român*, de la slavii sud dunăreni. Cu această formă, termenul apare pentru prima dată la Cedrenus, atunci cînd vorbeşte de o întîmplare, petrecută în anul 976, cînd „vlahii drumeţi“ l-au ucis pe David, fratele ţarului bulgar, Samuil, la Stejarii Frumoşi, între Castoria şi Prespa. Românii din nordul Dunării sînt pomeniţi sub numele de *vlah*, în secolul al XII-lea, de către cronicarii bizantini, Nicetas Choniates, la anul 1164, şi Cinnamus, la anul 1166.

Confuzia lui Ioan Budai-Deleanu se explică prin lipsa mijloacelor de informare, prin sărăcia datelor pe care un cercetător al istoriei noastre, la sfîrşitul secolului XVIII şi începutul secolului al XIX-lea, nu le avea la îndemînă.

[b] „A vorbi trăceşte“. Populaţii trace neromanizate par să fi dăinuit, în nord, ca şi în sud, pînă în secolul al VI-lea. Diferenţierile dialectale care apăruseră în provinciile cucerite de romani erau desemnate cu numele regiunii respective. Adverbul *traecisce* este format de la numele tracilor, cu sufixul de origine tracă, *-sc-* care s-a păstrat şi în limba noastră, în forme ca *românesc*, *româneşte* etc.

[c] Cimerienii formau un grup de triburi de călăreţi nomazi sau seminomazi, care îşi aveau sălaşurile pe litoralul de nord al Mării Negre şi erau înrudiţi cu triburile iraniene şi tracice. Au atacat statul Urartu, în secolul al VIII-lea, în.e.n. la sud de munţii Caucaz, au distrus statul frigian, la începutul secolului al VII-lea şi în unire cu triburi trace, au cucerit Lidia, la mijlocul secolului al VII-lea. Cimerienii au contribuit la difuzarea culturii fierului în regiunea stepelor pontice şi în Europa. Aceste date ni le furnizează cercetări arheologice şi interpretări mai noi. Vasile Pîrvan, de pildă, afirmă că în jurul anul 1000, triburile de cimerieni, împinşi de sciţi, invadează Dacia, şi că cimerienilor le-au urmat sciţii.

[d] Toţi savanţii ardeleni insistă asupra ideii pustiirii Daciei (ceea ce nu corespunde realităţii), pentru a demonstra că românii sînt romani puri. Deleanu, deşi acceptă această idee (fără a insista prea mult asupra ei), este singurul care admite influenţa limbii dacilor asupra limbii române.

VI §. Până acum de obşte să credea cum să naţia românească
ce în Ţara Românească şi Moldovia stăpâneşte, iară în Ardeal,
în Mara Mureş, în Bănat cu părţile Ungarii despre răsărit până
la Tisa, cea mai mare parte lăcueşte, purcede de la acei români
care au rămas în Dacia, de pre vremile lui Traian împărat şi
supt Aurelian n-au eşit din ţară. Dar de oarecătăva vreme încoace,
mai vărtos unii dintru învăţaţii Ardealului[a], nu numai
că pun la îndoială această socoteală, ci mai vărtos cu precercate
VII dovezi şi multă ură,/ să silesc a o răsbate. Scornindu-să întâi
această price dintru nescare privinţi naţionale şi politiceşti, s-au
luat sama, mai apoi, cum că răpiţi fiind şi cei procopsiţi la învătătura
istorii bărbaţi, însă nu *absque ira et studio*, cu tot adinsul
să au mărturisit asupra ceii până acum de obşte socoteli.

Despre partea românilor, încăt ştiu, nime nu le-au răspuns
păn acum, afară de dumn. prenvăţatul arhidiacon Petru Maior
care în cartea ce au dat asupra purcederii românilor, pre limba
VIII naţională, s-au silit a răsbate toate/ ce s-au zis până acum împrotiva
purcederii românilor de la romani.

§. Vrând eu, dară, acum a-mi spune socoteala despre lucrul
acesta, fără părtăşie, adecă, s-arăt pentru purcederea românilor,
precum am aflat la istorie şi precum să cunoaşte din însuş limba
lor, mă aflu îndetorit a întări cele ce voi zice, cu cele mai întemeiate
dovezi. Cu atît mai vărtos, cu cît socoteala mea este cu totul
împrotiva celor mai sus pomeniţi bărbaţi. Cetitoriul va cerceta
apoi dovezile şi va judeca: care dintre noi este mai aproape de
IX adevăr, eu sau protivnicii?/ Toată cercetarea este săngur pentru
un adevăr istoricesc sau pentru apropiarea către adevăr, fiindcă
de alte, fieştecărui cetitoriu, precum şi românilor celor mai pricepuţi,
adiafor lucru este şi trebue să fie: ori să purceagă naţia
sa de la romani sau de la daci, ori de la macar ce alt neam. Destul
că neamul românesc custă şi face în Dacia, o naţie de frunte, dintru
mai multe milioane alcătuită, care nu doreşte altă, numa ca prin
o mai mare cultură să să poată apropia de celelalte neamuri
politice a Europii! ...[b]

X Drept aceasta, socoteşte/ că nu au dat prilej învăţatelor
defăimări a lui Sulţer şi Eder şi unor altora, cu atîta mai puţin,
cu căt naţia aceasta, nu o dată au pus adevărate merituri pentru
toată Europa! ... Fost-au vremi când naţia aceasta, acum necunoscută,
era cea mai întie başte apărătoare şi pieptul creştinătăţii
asupra preputincioşilor otomani. Fortuna de tunete şi fulgere

---

[a] Este vorba de învăţaţii germani şi maghiari din Ardeal. Substratul neştiinţific al afirmaţiilor lor izvorîte din interese politice, este pe drept demascat de Deleanu. De altfel în epoca următoare savanţi obiectivi ca Fr. Miklosich, H. Schuchardt şi alţii au combătut ideea părăsirii Daciei, admiţînd continuitatea românilor pe aceste locuri.

[b] Idee deosebit de valoroasă şi de înaintată, dovedind realismul şi lipsa de prejudecăţi a lui Deleanu faţă de ceilalţi scriitori ai vremii. Dacă s-ar lua în seamă numai argumentul istoric al vechimii, majoritatea naţiunilor Europei ar urma să fie scoase din teritoriile pe care le ocupă azi.

încărcată ce să gătea în Asia, ca să povoiască Ungaria şi Polonia, nu o dată fu abătută şi răsipită despre munteni şi moldoveni, ba căte odată să sparsă peste capetele lor.

Aceastaş naţie dete ungurilor prin Ioan/ de Huniad şi Mătieş Corvin, pre cel mai mare eròe şi pre cel mai mare craiu.

XI Aceste pomenite trecînd, mă întorc la thesa mea.

§. Să să afle acum în mijlocul Asiei, un neam a cărui oameni de când s-au pomenit să să fie chiemat pre sine ghermani (adecă nemţi), şi despre toate mezieşele neamuri să fie fost cunoscut şi numit ca neam ghermănesc, iară limba lor să nu să poată deduce numa din limba ghermănească, cine ar fi atunce să să îndoească
XII de adeverinţa istoricească, cumcă acel neam nu purcede/ de la ghermani? Întorcând această asămănare spre români, vom arăta *întăi*, cumcă ei, de când s-au pomenit, purure români se au numit şi acum încă aşa se numesc; a doao, că toate neamurile de pre împrejur au socotit pre români ca şi un neam purcegătoriu de la romani; *a tria*, cum că limba românească nu purcede de la nice o altă limbă, fără de la limba poporului romanilor.[a]

La un alt loc ar fi greu a dovedi cest mai de pre urmă punt,
XIII însă, aice, unde eu pun denainte cetitoriului / *Lexiconul* limbii româneşti, fieşte care să va încredinţa de sine însuşi. Cu toate aceste, fiind că nu voi a întra la pre largi cercetări istoriceşti, ci numa la dovedirea celor de frunte mai sus arătate these, precum şi la desvolbirea celor mai vrednice de băgare în samă aruncări a protivnicilor noştrii, drept aceasta mă voi cuprinde, încât va fi cu putinţă, întru puţine cuvinte.

§. Cum că românii, de cînd s-au pomenit, s-au chiemat
XIV *romani* şi aşa / să chiamă şi acum, nu poate să tăgăduiască nime dintru cei ce au petrecut cu dînşii. Căci, preştiut lucru este cum fieştecare român, la întrebarea, de ce neam este? va răspunde: *eu-s român;* şti româneşte, va să zică la dînşii: şti romaneşte.

Însă, fiindcă la români, după dialectul lor de acum, unele vocale almintre să pronunţează de cum să au obicinuit la latinii de astăzi, dreptaceasta nu pociu lăsa nepomenit cum că unii dintru străini, prin această pronunţie amegiţi fiind, cuvăntul
XV acest: *rumăn*, / cu care să chiamă românii, au scris şi au pronunţat *rumun*. Această strămbă orthografie întorcîndu-o spre folosul său neprietenii romănilor, ca să întunece lucrul şi mai tare, au început a mustra că cuvăntul *rumăn* vine de la lătinescul *remaneo* şi arată, de sineş, cum că românii sănt rămăşiţa cea mai de pre urmă a gloatei romanilor din Dacia; însă, cu totul almintre este treaba: românii s-au obicinuit, ca şi cei mai vechi romani, la toate cuvintele purcegătoare de la latini, a pronunţia vocalea
XVI *o* ca pre *u* (ȣ), / mai vărtos când acel *o* să află a fire scurt, ori din firea sa, ori din pusoare. Spre pildă, noi scriem acum şi

---

[a] Argumentul lingvistic pentru stabilirea originilor este, fără îndoială, cel mai important, iar pentru epocile lipsite de documente, singurul utilizabil.

cetim *bonus*, *pono*, *tono*, *sono*, *frons*, *pons*, ş.a., însă românii pronunţează
bunu, *punu*, *tunu*, *sunu*, *frunte*, *punte*, ş.a., aşaş, dară,
pronunţează ei vocalea *o* şi la cuvîntul *romanu*, ca *u*, şi zic *rumanu*.
Asemene este şi cu vocalea *a* care la români să pronunţează ca şi *ă*
sau ca şi *î*, mai vărtos cînd urmează după dănsa un *n*, spre pildă:
latinii scriu şi zic *pane*, *cane*, *mane*, *sanguine;* românii scriu, cu
adevărat, cu slove lăteneşti, asemene: *pane*, *cane*, *mane*, *sange*,
XVII dară ei le pronunţează cu totul / almintre, adecă: *pîne*, *cîne*, *mîne*
sînge, deci şi silaba *manu* la cuvîntul *romanu*, o grăesc *mîn*. Dară,
fiindcă această mai de pre urmă pronunţie, mai aşa să aude ca
şi franţozescul *en*, şi pentru străini este foarte grea, pentru aceasta
mai toţi ceialalţi care nu ştiu firea limbii, foarte smintit pronunţează
acel *a*, ca şi *u*. Aceste toate învaţă mai chiar gramateca[a].

§. Dumnelui Sulţer, întru cartea ce au scris asupra
XVIII Dacii Transalpine (adecă a Ţării Româneşti), / cetind, sau mai
vărtos auzind cetind[b], un loc din cronica lui Greceanu, unde
spune pentru descălecarea de întii a Ţării Munteneşti şi unde
zice acelaş cronicariu că strămoşii românilor au venit din părţile
de cătră apus şi trecînd Dunărea au întrat de aceieş parte în ţară,
fiind, dar, că la Greceanu, la locul pomenit, pre strămoşii românilor
nu numeşte almintre fără români, precum, adecă, să chiamă
românii şi acum, au crezut dum. Sulţer cum că acolo nu au fost
XIX vorba de romani, ci/de *români* ce au întrat în Dacia, din părţile
de preste Dunăre sau din Românía (Rumili). Lui Sulţer care
dîntru început prinsese ură asupra românilor şi-ş pusese în gînd
a mişca toate, ca să poată întuneca purcederea românilor de la
romani, fu locul acest, apă pre moară; de acolo, fără nice o istoricească
critică închiind: cumcă rumănii înşuşi, după ale sale
strămoşeşti mărturisiri, cu mult mai tărziu după Aurelian împărat,
XX oare cîndva, / întro vreme (care nu o ştie hotărî), eşind din
Thracia au descălecat ţările Dacii; însă, cumcă Sulţer au smentit
foarte şi n-au preceput limba românească, vom arăta întru cele următoare.
Sulţer nu ştia că românii cei vechi, încăt priveşte numele,
nu făcea nice o osăbire între sine şi între romani; ei chiema pre
romani, *români*, şi pre sine încă *români*. De vom lua măcar pe
care cronicariu vechiu în mănă, îndată ne vom încredinţa despre
XXI adevărul acestui lucru; eu, cu adevărat / nu am la mînă pre
cronicariul Greceanu, dar am tocma aceieş cronică a lui Miron,
care au fost a lui Sulţer şi pe care el au întrebuinţat la istoria
sa asupra Dacii Transalpinii. Deci Miron, la cap. 23, aşa grăeşte
asupra numelui românilor: „Aşa şi neamul acesta (adecă a românilor),
nume vechiu şi mai dirept este român adecă *rîmlean*, de la

---

[a] Deleanu formulează, pe baza exemplelor, două legi ale foneticii istorice a limbii române, care demonstrează că forma veche, *rumân*, nu poate veni decît din *romanus*, şi nu din *remaneo* care a dat *rămîn*). Demonstraţia este ireproşabilă şi vădeşte o depăşire sensibilă a nivelului timpului în acest domeniu, cînd se opera încă cu apropieri întîmplătoare.

[b] Ironie la adresa lui Sulzer, care neştiind româneşte interpretează greşit documentele româneşti şi apoi construieşte teorii eronate pe baza lor.

Roma. Acest nume, din descălecatul lor de Traian şi cât au trăit
XXII în munţi, în Marámureş şi pe Olt, tot / acest nume au ţinut şi ţin
şi până astăzi şi încă mai bine muntenii decît moldovenii, că ei
şi acum zic şi scriu *Ţara Românească*, şi românii cei din Ardeal.
Iară străinii din prejur le zic *vlah*, de pe *Vloh*, adecă *Italia* ş.a.
Deci, aşa este numele nostru şi a ţării noastre şi a Ţării Munteneşti
cel drept şi de moşie, român".

§. Mai întii de toţi care au început a face osăbire între *români*
şi *romani* au fost tălmacii cărţilor besericeşti ce mai cu
XXIII samă s-au întors despre slovenie, / cu care prilej, fiindcă la sloveni,
Roma să zice *Răm*, în loc de românii cei vechi, ei au pus
rămleni, şi în loc de românii cei de acum, *români*.

Iară, în zioa de astăzi, fieş care (de nu vra cineva întradins
să urmeze sloveniei) chiemăm pre românii cei vechi, *romani*, cu
az sau *a* chiar, şi pe românii de acum *români*, cu *ă* (ior) sau *a*
întunecat. Astă themă eu nu o pot aice răzăma cu alte dovezi,
fără cu de obştea cunoştinţă şi chiem la mărturisirea celor procopsiţi
XXIV / în limbă, mai vărtos la gramatica mea. Cu toate aceste,
adevărat este că *Eder* şi *Sulţer* vrând a dovedi nescare lucruri
ce nu au preceput, adecă cumcă limba românească (pre care
nici unul, nici altul ştiea) să poate zice mai vărtos slovenească,
decât lătenească, nescare dovezi închipuite şi ca din văzduh apucate
ne au pus înainte. Ba Sulţer au îndrăznit a ne învăţa la istoria
sa, şi începuturile limbii româneşti[a]!...

§ Aşa dar', îndată, dintru început, au chiemat toate neamurile
XXV / pre romanii din Daţia, *vlahi* şi *volohi*, care nume, măcar
că să grăia în multe chipuri, despre osăbite neamuri sloveneşti,
totuş ele, prin acela nu înţălegia altă, fără pe romani latini şi
pre lăcuitorii Italii, adecă tot aceaş ce înţăleg nemţii prin *valh*,
velh, *velş*, Aceasta nu să poate dovedi mai bine, decît cu mărturiile
celor învăţaţi dintru cele mai sus numite neamuri;

XXVI I. *Luţius*, scriptoriu dalmaticesc, zice:/ „Deci, să arată că
numele vlah, grecii l-au împrumutat de la vecinii sloveni, căci
vlah însămnează la bulgari, la sărbi şi la croaţi, *roman*, *latin* şi
italian, iară la lehi şi la celelalte neamuri despre miazănoapte,
vloh, *voloh*, precum mărturiseşte Cromer"./

XVXII II. *Sarniţius leahul:* „Ba şi numele însuş cu care să chiamă
neamul (adecă românii) despre oamenii nostri, s-au dat lor, fiindcă,
după ce oamenii cei de limba noastră au început a-i chiema vlohi,
adecă din vlohi sau italieni născuţi, îndată au luat, după obiceaiul
nostru, a-i chiema întracestaş chip şi celelalte neamuri, adecă
ghermanii, lituanii, ba şi însuş italianii"./

---

[a] Un caz asemănător s-a petrecut ulterior cu un alt partizan al originii sud-dunărene a românilor, R. Roesler, care considera expresia „înşiră-te, mărgărite" împrumut din finlandeză şi cu astfel de cunoştinţe îşi permitea (cum spune Hasdeu în *Istoria critică*) să legifereze în istoria românilor.

XXVIII III. *Leunclavius:* „Numele valah (zice) purcede de la neamurile ghermănești, *vall*, *valh*, *vališchi*, prin care, precum spun, să înțăleg gallii și italianii“.

IV. *Bongars:* „Întrarăm (zice) în țara romănilor și auzirăm pre un neam varvar grăind (bălbuțind) premulte, ba mai toate, cuvinte lătenești; mi aduceam aminte că elveții chiamă *valhi* XXIX pre cei cărora ghermanii / zic *velși*, cu care numire ei oarecănd însemna pre italieni, iar căte odată, pre toți străinii, tocma cum chiamă și anglii (neam ghermănesc) valli și balli pre britanii cei de la marginile ostrovului izgoniți. Deci, nu este mai mult îndoială cum că rămășița romanilor care au stăpănit în Dacia, nu de la mințitul începătoriu a neamului, Flacus, precum au băsnuit alții, ci de la megieșii ghermani s-au numit *galli*, *valli* / XXX *valhi*, dară cu grecescul vlahi sau valoni tot una sînt“./

XXXI V. *Diocleas Presviterul* de bulgari povestește: „După acea luară cu armele Mațedonia și toată țara latinilor, ce pre atunci să chiema romani, iară acum să zic maurovlahi, adecă latini negri. Putere-ș arăta cu mai multe mărturii de acest feliu, de ar fi locul aice de o disertație cum să cuvine“.

§. Aceste adeveresc cei mai de frunte scriptori deosebitelor neamuri care dintru început au trăit în vecinătate cu romănii,/ XXXII precum slovenii, leșii și alții, care de bună samă au trebuit să știe aceasta din istoriile sau spusele de obște a neamului, ce au însămnat la strămoșii săi, numele *vloh.* Nu voi a cerceta mai încolo, de purcede acelaș nume din limba ghermanilor, cum zice Bongars, sau din limba slovenească, cum vra Luțius și Sarnițius, căci ajunge noao atîta că întru aceasta să împreunează toți, cumcă, precum la sloveni, așa și la ghermani, cuvîntul *vlah* purure au însămnat *roman*, *latin* sau *italian.*/

XXXIII Aceste înainte trimise, stau îndoit: ce am să judec despre cei doi învățați bărbați Aleman și Tunman[a]! Adecă, ori să-i vinuiesc de rău cuget sau de un feliu de deșărtăciune întru a zice ceva nou, fiindcă cel de ăntei vra să arate purcederea cuvăntului vlah din cuvăntul de rădăcină arăpesc *fallah*, iară celalalt de la slovenescu *vlec*, fără a da ei vreo pricină a părerii sale așa minunate./

XXXIV Deacă să ar cuvini în lucruri istoricești a cuvînta întru acest chip, atunce preste puțin am îndrăzni a zice și aceasta, cum că neamul danesilor purcede de la danai (adecă de la elini), iară neamul turcilor de la teucri (sau troiani); și dintru aceaș' materie este și țăsătura acelora ce visează de o *Valahia* Mare în Asia, sau

---

[a] Este vorba de J. Thunmann, cel dintîi care s-a ocupat de influența substratului dacic în limba română (idee formulată întîi de Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, capitolul despre limbă).

care aduc pre români de la Volga păn la Dacia[a] Învățatul Prai,
unele ca aceste de nice un răspuns au socotit./

XXXV §. La Nistor, cel mai vechi cronicariu a rosianilor, să află
cuvîntul *voloh* de oare cîte ori, prin care el ințălege pre latini sau
XXXVI romani; Șlețer, / un bărbat de mare vrednicie la cunoștința istorii,
care au tălmăcit nemțește cronica lui Nistor și au făcut observație
asupră, încă au fost la început întru aceeș socotință și au
tălmăcit *voloșchi tzemle*, Țeara Italii, și împreună au băgat de
samă zicănd: *voloșchi* este de la *Volohi*, adecă Italia; așa-mi pare
că trebue să să ințăleagă aice. Island chiamă Valland nu numa
Gallia dară și Italia. La Biblia svedească să află *Valland*, în loc
de *Italia*. (Caută *Annal*. tom. II, pag. 57.) La paragraful următoriu
XXXVII iară tălmăcește / cuvîntul *volohi* cu latinii sau italii și desvolbind
zice: „Volohi iarăș sănt *latini* sau itali“. A tria oară vine
XXXVII cuvîntul *voloh*, la Nistor, înainte, / cănd el povestește cum că
volohi, adecă romanii, au năvălit pre sloveni, lăngă Dunăre,
XXXVIII și i-au supus. Și iară desvolbește zicînd: „Acuma, oară, / cine
cine sănt acei *volohi* sau *vlohi* care au dat pricină emigrații slovenilor
cătră miazănoapte?“. După multă cuvîntare încoace și încolea,
în urmă răchiamă adecă întoarce cuvintele cele ce mai sus afermasă
(întărisă) și zice mai încolo: „*Volohi nu sănt romani*, *nice
români*, *nice bulgari*“ *(acoloș*, pag. 80 și 81), însă nimica nu hotărește.
Mai încolo, unde cuvîntul *voloh* să află a patra oară la Nistor, cănd
el adecă povestește de venirea ungurilor la Pannonia și zice că
XXXIX ungurii cu *volohis* / au avut războaie în munți, cănd au întrat
în Panonia, iarăș întreabă: ce feliu au fost acei *volohi*, și iarăș
răchiamă în parte, cele mai sus, la pag. 80 și 81, zise și acum
hotărește cumcă la ceste doă locuri trebuie a înțelege prin *volohi*,
pre românii noștrii, iară prin ungurii cei de acum, pre hazari
(pag. 144—145); așa dară, la doă locuri însămnează la Nistor
cuvîntul *volohi*, *latini*, adică *italienii*, și în alte doă locuri, românii.
Această socoteală cu adevărat este minunată, dară totuș nu
XL să împrotivește/socotelii noastre întru aceasta, fiind că adeverește
cum că cuvîntul *vlah* nu numai la sloveni și la nemți, dară și la
islăndeni, la *svezi* au însămnat lătin sau italian./

XLI Întru ipotheza (supuința) cum că Nistor vorbește despre
tîmplările slovenilor celor ce întru a șesă veac au descălecat /
XLII țările de lîngă Dunăre, precum Șlețer de bună samă au crezut,
XLIII atunce au trebuit să deslege lucru întru acesta chip / ca să nu
să bage în contrăzisă. Părerea lui Șlețer dar este de mirat, totuși
nu să poate vinui de părtenire. Însă, cu atăta mai puțin să poate /
XLIV erta Eder, cănd el scriind pentru români, întru adins preface
și întunecă mărturisirile istoricilor cele mai chiare, ca să amă-

---

[a] Depășindu-și ca de obicei cu mult epoca și posedînd cunoștințe de istoria limbii, Deleanu ironizează pe drept teoriile istorice fanteziste asupra originii popoarelor bazate pe vagi apropieri de nume.

XLV gească / pre cei neprocopsiţi la istorie[a]. L-aş purta cu mai multă
cruţare, deacă nu mi-ar fi pentru ca să desvălesc neadevăratele
XLIV lui aruncări şi / să le răzbat. Acest Eder cetind la Luţius următoarele
cuvinte: „*După ce slovenii au cuprins Iliricul şi pre romanii*
XLVII *ce au aflat acolo, i-au pus la robie / atunce numele cel premărit*
a romanilor l-au prefăcut în rob şi numele vlah au început a însămna
XLVIII *şerb*“. Dintru aceste vru Eder să arete cumcă numele / romanilor,
vloh, la bulgari, la croaţi şi la serbi, purure au însămnat *rob*. Nu
este de trebuinţă a fire istoric ca să poată cineva precepe mişelia mustrării
67v aceştii şi ca să bage de samă cum că / locul mai sus pomenit va
să zică tocma de împrotivă celor ce spune Eder şi cumcă cuvîntul*vlah*,
a cărui noimă s-au strămutat de la dalmaţieni, cu atâta mai puţin
68 să poată cuvini vlahilor / din Daţia, cu căt aceşti, dintru început au
avut ţările sale şi le-au poşezut (stăpânit) dându-le al său nume! însă,
cu atâta mai puţin să pot numi cu numele vlah, întru această noimă,
68v italianii, / şi totuş vlahi să chiamă şi acum, nu numa de la dalmaţieni,
ci şi de la croaţi şi alţii, iară românii să chiamă caravlahi, adecă lătini
69 negri! Lucru de mirat este, cu toate aceste, cum s-au tămplat / de şi
la însuş italiani cuvîntul *schiavo*, adecă *schiavo* care însămnează slovean,
în urmă au ajuns a însămna şerb sau rob; tot aceieş va să zică şi la
69v franţozi esclave. / Cu toate aceste nimerui pănă acum n-au venit în
minte ca să zică cum că slovenii au purces dintrun neam rob. Romanii
şi elinii de obşte chiema pre robii cei prinşi la războiu după numele
neamurilor dintru care era robii, precum *Davus*, *Geta*, *Syrus*, *Poenulus*.
ş.a., fără a socoti oarecare dintrînşii că dacii, gheţii, syrienii şi africanii
sînt neamuri de robi[b].

Să ar mai putea întreba cum putu să fie ca despre numele *vlah*
să nu să afle nice o pomeneală la grecii şi romanii cei vechi? Mai vărtos
70 fiindcă romanii cu ghermanii, panonienii / şi dacii, multe războaie au
avut, la care prilej lesne putea să ştie cumcă la neamurile aceste, romanii
să chiamă *valh* şi *vlah?*

70v La întrebarea aceasta nu să / poate răspunde amintre, fără că
cuvăntul acesta nu este alta, fără gall, gallata, vall, vallon, care la
deosăbite neamuri, în multe chipuri s-au trebuinţat. Neamurile slovenești
71 încă l-au grăit în multe feliuri, / precum vlah, valáh, vloh, voloh,
iară ghermanii i-au zis unii valhá, alţii *vallon*, *valh*, *velh*, *valand*, ş.a.

Deci, întru început s-au chiemat cu numele acesta, neamurile
71v Italii, şi vlah / însămna la dănşii tot aceiaş, ca la greci *auson;* totuş,
pănă cînd au stăpănit romanii ţările de lăngă Dunăre, nu putea nime

---

[a] Ca jurist, Deleanu aplică şi în ştiinţă principiile de drept: crima involuntară nu se pedepseşte la fel cu cea premeditată.

[b] Observaţie dovedind nu numai perfecta obiectivitate, dar şi erudiţia lui Deleanu faţă de adversarii săi care îşi dădeau pe faţă reaua-credinţă şi superficialitatea.

în vreo scrisoare să-i chiame *vlah*, căci atuncea nu era altă scrisoare,
72 fără / lătenească şi grecească, întru care îmbe limbi nu să chiema ro-
manii *vlahi!*

Deci, măcar să fi fost ei chiemaţi de cătră neamurile ghermăneşti,
72v valli, valhi, velhi, şi de cătră sloveni vlohí, / cu toate aceste noi, isto-
riceşte nu putem dovedi aceasta. Însă, îndată după căderea împărăţii
romanilor de la apus şi după ce împărăţia de la răsărit s-au grecit cu
73 totul, rămasă poporul romănesc din / Thracia, Misia şi Thesalia, părăsit,
căci precum la curte, aşa şi la oaste să întrudusă limba grecească,
73v iară grecii înşi să chiema *romei*, adecă romani. / Deci, nu putea să chieme
în limba lor, *romani* pre romanii noştri. Slovenii cei de baştină care
cu ajutoriul slovenilor din Schithia cuprinseră oare cîte ţări a împărăţii,/
74 luară/ a chiema, în limba sa, pre romanii cei ce să află în Bulgaria şi în
Romania, *vlahi*. Acest aşa-numit popor *vlah*, era în Thracia şi în ţările
74v de pre / împrejur foarte mare şi mulţit; multe, cele mai de frunte familii
în ţară, era de acest neam, însă asuprit fiind cu dări şi jupituri, iară
75 despre greci necăutat / (căci grecii nu suferea însuşi pre romani). În
urmă, poporul acesta să răzvrăti şi în faţa grecilor de la Ţarigrad izbăn-
75v dindu-şi slobozia, întemeiă o domnie puternică. / Iară, fiindcă grecii,
adecă *romeii*, nu avea parte la aceasta şi romanii se chiema de cătră
hotărişii sloveni, *vlahi*, drept aceaia şi Ana Comnena, tocma pre acea /
76 vreme scriind, încep a le zice *vlahi*, fiindcă nu-i putea numi romani,
pentru că ea scria greceşte, şi ţărigrădenii numea pre sine romani,
76v măcarcă / (precum s-au pomenit mai sus) cuvăntul *vlah*, precum măr-
turiseşte Presviterul Diocleàs, pre vremile acele însămna latin sau roman. /
77 Totuş, trebue a lua sama bine cum că vlahii de care scriu bizantinenii,
sănt romanii cei din Romania (Rumili). Mai tărziu după aceia au înce-
77v put cu acelaş nume a să chiema şi romănii din Dacia, căci, / pănă ce
au lăcuit în Dacia comanii şi paţinaţii, au fost şi romanii de acolo cu
numele aceloraş barbari învăluiţi, totuş, la Halcocondilas şi nescare
78 alţii, s-au numit romănii din / Dacia, *daci*. Întii, după pustiirea mon-
golilor au eşit romănii la iveală, fiindcă atunci curăţiţi fiind de oardele
barbarilor au început a lăcui sănguri ţările strămoşeşti[a]./

78v §. Dintru acest temeiu, dară, că romănii să chiamă romani şi
cuvăntul *vlah*, cu care să numesc de alte neamuri, încă însămnează
79 latin sau roman, ar trebui să să chieme şi / de cătră străini *ro-*
mani, cu atăta mai vărtos, căci acum nice italianii să chiamă mai
mult velşi. Eu am numit *Lexiconul* mieu *Romănesc-Nemţesc*, adecă[b]...

---

[a] Autorul vrea să sublinieze în acest pasaj, ideea că românii se afirmă pe plan politic, abia după invazia tătară din anul 1241.

[b] Această parte a lucrării lui Deleanu este cea mai amplă disertaţie care s-a scris despre numele *valah*, originea şi întrebuinţarea lui, iar concluziile sale sînt, deocamdată, în cea mai mare parte juste. Necunoscînd manuscrisul lui Deleanu, majoritatea cercetătorilor ulterior, români şi străini, au făcut tot felul de teorii greşite, pînă cînd Hasdeu a lămurit din nou lucrurile.

Curmişul a II-le

§. *Românii purced de la coloniile romanilor, care au descălecat Traian în Dacia*

Arătat-am cu dovezi istoriceşti, cumcă nu numa romănii pre sine purure s-au chiemat romani, dară şi de celelalte neamuri de pre împrejur au fost chiemaţi cu acelaş nume. Acum voi arăta cum că cei mai de frunte scriptori sau istoricii aceloraş neamuri, de obşte au socotit pre români ca rămăşiţa adevărată a coloniilor romăneşti, pre care au descălecat oarecănd Traian în Dacia.

Eu nu voi aferma nimica ce nu să va putea adeveri din lămurate 80v mărturisiri istoriceşti. După locurile/ istoriceşti mai sus pomenite despre numele romănilor, care împreună mărturisesc şi pentru purcederea lor, mai aduc şi ceste următoare:

Î-ăi: preînvăţatul Prai zice: „Eu am adeverit cum că romănii purced de la coloniile care romanii au descălecat în Daţia“.

II: *Sarniţius*, la cele mai sus pomenite, adauge: „Şi, măcarcă leghioanele italice care Traian dusese la Dacia, Aurelian mai tărziu le au scos afară, totuş, coloniile şi alţii care începusă a să îndeletnici cu lucrarea pămîntului rămasără“.

81 III: *Reihesdorfer*, care au călătorit în ţările/ Ardealului, a Moldovii şi a Ugrovlahiei, încă zice: „Romănii dară sănt neam din Italia, de la romanii cei vechi purcegători, precum el zice“.

IV: *Felix Petanţius*, care încă cunoştea bine ţările acestea: „Aceasta e (zice) ţara care o chiema bătrănii Dacia; o colonie romănească, de unde şi lăcuitorii ei cei de moşie, pănă în ziua de astăzi obicinuesc limba lătenească“.

V: *Vernherus*, tot aceiaş mărturiseşte, grăind despre lăcuitorii 81v Ardealului, precum/ urmează: „Ca să nu pomenesc pre romăni, cea mai vechie rămăşiţa romanilor care acolo foarte mult lăcuiesc prin sate“.

Eu am chiemat de mărturie numa pre scriptorii ungureşti şi leşeşti, şi cu adevărat dintru toţi pre cei mai de frunte care au putut să ştie mai ales trădăciunele (adecă spusele) neamului său. Ca să arăt protivnicilor, cum că eu nu voi să-mi dovedesc thesa din arhivele romăneşti, 82 precum au făcut unii dintru scriptorii/ ardeleneşti, cînd ei vrănd a răsbate unele drepturi a romănilor, au venit înainte cu precercate sofisme şi cu şuvăitoare locuri a nescare de molii preroasă, de jumătate putrede apografuri din urice (diplomate) vechi prescrise, a cărora orighinaluri acuma nicăire nu să află! Drept asta, eu am lăsat afară pre *Laonicus*, pre *Chinamus*, pre *Delchiaro* şi pre *Griselini* cu mai mulţi alţii!...

82v Socotesc dară că thesa încă întratăta s-au/ dovedit, căt de acum înainte, nu va fi de ajuns unora numa săngur a zice împrotiva thesii noastre şi a pune îndoieli asupră, ci mai vărtos le va căuta a aduce hotăritoare dovezi istoriceşti, vrănd ei împrotiva atăte mărturii istoriceşti, să adeverească de împrotivă thesa sa, cumcă romănii nu purceg de la coloniile romanilor din Dacia.

§. Cu toate aceste, mai întreabă unii, cum este cu putinţă ca românii să fie rămăşiţa coloniilor româneşti din Dacia, când Vopisc şi Eutropiu
83 cu alţi împreună/ chiar mărturisesc cum că Aurelian au scos toate coloniile romanilor din Dacia?

Această aruncăciune să pare, adevărat! la întâia clipită a fire vrednică de luare în samă, iară, cetind pre Vopisc însuş şi pe Eutropiu ce au prescris pre Vopisc şi cercetînd criticeşte locul acesta, precum şi alăturându-l cu mărturisile celoralalţi istorici, să arată (după socoteala mea)
83v că nu putem, cu istoricească adeverinţă, închiea că Aurelian/ au scos pre toţi romanii din Dacia.

Ca să putem judeca mai bine asupra lucrului, vom scrie locul întreg. Se zice acolo: „Văzând el (adecă Aurelian) Iliricul pustiit, Mysia pierdută, părăsi Dacia, ţara de preste Dunăre, care Traian, o aşezasă, scoţînd dintrînsa oastea şi ţărenii, şi mulţimea de acolo scoasă, o descălecă în Mysia".

Eutropiu povesteşte mai tot întracelaş chip: „Părăsi provinţia Dacia care Traian, dincolo de Dunăre o întemeiasă, căci, după ce Illiricul/
84 şi Mysia era pustiite, să îndoiea că nu o va putea apăra. Deci scoţînd pre romani din ţară şi de prin oraşe, le dete ţară de lăcuinţă între doaă Mysii".

Mai nainte de a răspunde de întrebarea făcută, am să fac următoare luări aminte sau observaţii:

a) Acest loc a lui Vopisc pare a fi ori viclenit sau rău prescris. Drept aceasta, cel mai puţin, îngăimăcit şi de prepus, căci deacă au fost Mysia
84v pierdută de către romani, precum grăeşte/ Vopisc, atunci nu să poate crede ca să fie vrut Aurelian a trimite pre romanii din Dacia întru o ţară pierdută.

b) Verbul lătenesc *reliquit*, după adevărata noima lui cea lătenească, va să zică: *las ceva cuiva*, iară, după înţălesul cuvintelor celoralalte a lui Vopisc, precum s-au pus mai sus, să vede că ar trebui să să zică *părăsesc*. Însă *părăsesc* lăteneşte să zice *dereliquit;* pentru aceasta cuvintele lui Vopisc, la locul acesta, nu au înţălesul deplin, căci nu ne desvolbesc lucrul, adecă, cui au lăsat Aurelian Dacia? *(cui Daciam reliquit?)* Deci, cu/
85 temeiu să poate prepune cum că ţăsătura cuvintelor acestora au fost strămutată.

Drept aceasta, şi preînvăţatul arhideaconu Petru Maior au rădicat îndoială asupra cuvintelor acestor, la *Istoria* sa despre purcederea românilor, prepuind de nu cumva la locul pomenit părticica *et* nu este doară întrepusă şi oare, în loc de: „sublato exercitu et provincialibus", nu s-ar cuvini să să scrie: „sublato exercitu, provincialibus reliquit", fiindcă şi
85v la Topeltin, un vechiu scriitoriu ardelenesc, tot acelaş loc a lui/ Vopisc, aşa să află scris. Deci au trebuit să fie fost aşa şi la izvodul care l-au trebuinţat Topeltin, întracelaş chip. Fiindcă eu n'am nice un izvod la mână, ca însuş să mă încredinţez pentru adevărul lucrului acestui, nu cutez a hotărî ceva, totuş îmi caută a băga de samă cum că locul pomenit

a lui Vopisc, în limba lătenească, cu mult mai chiar și curat s'arată, scriindu-să precum să află la Topeltin[a].

c) Măcar cum să să tălmăcească locul acesta, totuș nu să poate
86 nice/ întrun chip tălmăci precum socotesc aceieș bărbați ce ne-au pus mai sus pomenită întrebare. Cel mai puțin nu să poate zice cum că locu acela arată ca cînd Aurelian ar fi scos afară din Dacia pre toți romanii sau toate coloniile românești, căci alta este cănd să zice: „abductos romanos ex agris et urbibus“ sau „sublato exercitu et provincialibus“ și cu totul alta: „abductos *omnes* romanos“, apoi „sublato exercitu et omnibus provincialibus“.

Deci, unui test (adecă înșirături sau țăsături de cuvinte) așa/
86v hotărătoriu, nu să poate da un înțăles mai larg de căt cuprinde în sine.

Pentru aceasta, fără a zice ceva împrotiva locului de a tăte ori numit a lui Vopisc, poate fi că la prilejul acela, nu numai leghioanele s-au scos din Dacia, dară și cea mai mare parte a coloniilor românești s-au dus la Mysia, și totuși că mulți alții au rămas pre loc.

Aceste întru nainte trimise, acum dară zic că mărturisirea lui Vopisc
87 și a lui Eutropiu, deacă să va/ socoti în noima cea firească adevărată, nu să împrotivește nice întrun chip socotelii noastre.

§. Întracea, să află și alții istorici care despre tămplarea coloniilor românești în Dacia, întralt chip ne povestesc.

Iordan zice chiar despre Daci: „Gallienus eos dum regnaret amisit. Aurelianus imperator, evocatis exinde legionibus, în Möesia collocavit“. Pre Sarnițiu l'am adus mai sus. Ghibon inglezul care cunoștea istoria
87v vremilor acelora din temeiu, zice că romanii/ cei rămași în Dacia, împreunăndu-să au așezat o deosăbită domnie.

În urmă, vom aduce de mărturie pre patriotul nostru Lebreht: „De pre acele vremi (așa grăește el despre eșirea romanilor din Ardeal) să află în țara aceasta, pănă în ziua de astăzi, vii monumenturi care mai tare grăesc despre acea, cumcă romanii oarecănd au lăcuit în țările aceste, decăt toate cele mai sus pomenite; aceste monumenturi sănt
88 romănii pre care noi, așa de mulți vedem/ că lăcuiesc împrejurul nostru. Cu adevărat, acum oviliți, însă odinioară biruitori gheților și cei mai vechi lăcuitori a țărilor acestora. Măcar cum dațienii era protivnicii lor și îi urea, totuș, mulți dintrănșii, prin căsătorii, să înfrăținasă cu dacii. Și cu prilejul de obște eșirii romanilor din Dacia, au rămas pre loc. Aceşti rămași nu era cei de pre urmă oameni, precum de obște să zice, adecă care pentru aceia să fie rămas, că nu avea de a pierdere nimica. Mai/
88v vărtos numa acei au eșit, care puțin sau nimică avea de a pierde. Ba vedem că abea trecusă 34 de ani cănd un dac, Liciniu, fu împăratul romanilor[b]“.

---

[a] Observație importantă de critică de text; *et* ar putea fi eventual o greșită interpretare a vreunei abrevieri a lui *eam* [Daciam]. Asupra evacuării absolute a Daciei nu mai crede astăzi nici un cercetător obiectiv.

[b] Observația lui Lebrecht dovedește obiectivitate și este deplin justificată, deoarece numai cei care nu sînt legați de o țară o pot părăsi cu ușurință și fără regrete.

Afară de priința deosăbită a cestui cinstit bărbat pentru gheți,
pre care el au socotit că au fost *goti, deci urmiș și ghermani*[a] și afară de
prejudețele țării cu presupusa socotință asupra romănilor, întru cele
lalte mărturisirea lui stă drept împrotiva patrioților săi cari nu vor nice
89 întrun chip/ ca romănii să fie rămas în Ardeal despre vremile lui Traian.

§. Aceste ar ajunge spre dovada cumcă, și ne luănd în samă locul
mai sus pomenit a lui Vopisc, totuș, mulți romani, și cu adevărat cei mai
de frunte, au rămas înapoi. Dară, fiindcă o dată am statornicit socoteala
cumcă romănii sănt adevărat neam de romani și cu adevărat de la acei
romani purcezători, pre carii au descălecat Traian în Dația, drept aceasta,
89v mă aflu îndetorit/ a întări aceiaș socoteală întru atăta, ca, în căt este cu
putință, să nu rămăie nice o îndoială.

Socotit-am asupra eșirii romanilor din Dacia, cu toate împrejurările ei, și mărturisesc cumcă multe ni să par cu totu neprecepute, iară unele cu totu întralt chip de cum ne spun scriptorii romanilor, în puține, strîmtorite cuvinte. Luat-am sama:

Întii. Cumcă, după istoria romanilor, romanii pierdusă Dacia
90 încă supt Gallien împărat. Aceasta chiar mărturisesc Iordan,/ Sest
Ruf, Aureliu Victor și însuș Eutropiu.

Cu adevărat, Claudiu și următoriul lui, Aurelian, au biruit în toate
părțile pe *protivnicii împărății romănești*, însă *nicăir n-am cetit cumcă*
unul sau altul dintrănșii să fie iarăș dezbătut Dacia. Mai vărtos să
arată dintru aceieș istorici, că Aurelian, sau nu vru, sau nu putu să o
desbată. Deci, nu să poate zice că au lăsatu-o sau părăsitu-o, ci mai
90v vărtos,/ să o răscumpere. Acum dară, să poate întreba de au putut să
poroncească Aurelian în țara protivnicului, ce nu era lui supusă? Căci
alta este a da poroncă oștilor să iasă din țara protivnicului, și cu totul
alta a poronci lăcuitorilor țării ce să află supt puterea protivnicului, ca
să-ș lasă toate și să iasă afară din țară. Drept aceasta, lesne putem precepe
cum Aurelian au dat poronci oștilor să părăsască țara, însă în ce
91 chip el au putut poronci coloniilor să/ iasă din Dacia, aceasta nu putem
precepe.

A duoa. Nu trebue a găndi cumcă romanii almintre făcea cănd eșea cu totul dintro țară, de cum s-au obicinuit la asemene tămplări, în zilele de acum.

Romanii scotea întii leghioanele și dregătoriile politicești, iară pentru
cetățeni și alți lăcuitori puțină grijă avea, căci, la acest feliu de tămplări,
scăpa fieșcare cum putea. Cetățănii, dar, eșea mai nainte sau împreună
91v cu oștile, încăt era cu putință; așa fu și cănd/ Adrian împărat lăsă cele
trii provinții de preste Eufrath. Iar, cu Dația era alta decăt cu Mesopotamia.

Lăcuitorii Dacii era mai toți romani: această fără samă mulțime, nu era cu putință să o rădice de odată și să o ducă întraltă țară. Pentru aceasta povestește Eutropiu de această întămplare, cumcă Adrian, cănd

---

[a] Confuzia geților cu goții, curentă în epocă, bazată pe apropierea fonetică întîmplătoare ca și pe faptul că o parte a goților au locuit cîteva secole lîngă Dunăre, a fost făcută prima dată de Iordanes, în *Getica*.

hotărise să năpustească și Dacia, l'au abătut de la sfatul acesta prietenii,
arătând că prin aceasta mulți cetățeni romani i'ar da pre măna protivnicilor,/
92 fiindcă (adauge mai încolo Eutropiu) „Traian biruind Dacia,
nenumărată mulțime de oameni dusese întraceieș țară, ca să lăcuiască
pămînturile și cetățile ei. Căci Dacia, după pustiitoarele războae a lui
Dețebal, rămăsese mai cu totul pustie“. De aice lesne putem culege cum
că romanii, cănd părăsea vreo țară, puțin să grijea de ceialalți lăcuitori,
92v căci almintre ar fi rămas de ris toată grija și sfatul/ prietenilor lui Adrian.
Cum poate, dară, să fie fost cu putință acea, pre vreme lui Aurelian, ce
nu era cu putință pre vreme lui Adrian, cănd, supt Aurelian, după o
vreme aproape de o sută și șesă zăci ani, romanii din Dacia, cel mai
puțin, era la îndoit număr, de cum au fost pre vremea lui Adrian?

§. Să punem și aceasta, cumcă pe vremea lui Adrian, romanii din
Dația au fost lăcuitori noi, *novi incolae terrae*, și doară ar fi fost nu
93 puțin bucuroși/ să părăsască țara împreună cu leghioanele; însă aceasta
nu să poate zice despre romanii, pre vremea lui Aurelian, că atunce,
după atăte gheneraţii, romanii din Dația nu știea de altă patrie. Dacia
le era locul nașterii și draga patrie! De unde nu este cu putință a crede
ca și cei mai puțini avuți romani să să fie putut hotări, de voie bună,
a-ș lăsa dulce patria, mormănturile moșilor, olaturile cu tot feliul de
93v agonisită, în urmă, părăsăndu-și toate averile să/ meargă calici întro
țară, cum era Mysia, pustiită, ba și pierdută (cum spune Vopisc).

§. Dar, încă mai este o mare întrebare, de ar fi putut încăpe mulțimea
dațienilor în țărișoara dintre doao Mysii, ce era hotărătă pentru
dănșii; și i-ar fi putut hrăni? Apoi, cîtă vreme era de trebuință ca să
ajungă porunca împărătească în toată Dația? să să miște din loc atăta
mulțime? să să hotărească căile și locul de împreunare? stețiile pretutindene
94 să să acopere cu trebuincioasă/ oști spre apărarea lor? și mai
multe de aceste.

Dintru aceste întrebări, dară, ar eși în urmă cumcă Aurelian era cu mult mai înainte în mormănt, de vremea în care au fost rănduit romanilor din Dacia, ca să meargă la Mysia. Porunca această împărătească fu dată cătră fărșitul anului 274, iar mai înainte de miezul anului 275 Aurelian au fost ucis!

Ni s-ar putea face încă o aruncăciune: cum că Aurelian au făcut/
94v cu gothii neşte tocmeli, întru care s'au cuprins și sloboda emigrație a romanilor
din Dacia.

Însă, cu toate aceste supuințe, rămăne adevărat cumcă sloboda emigrație numa celora putea să slujască, care vra înși, de voie bună, să meargă, și mai vărtos celora ce nu avea să piardă nimica cu mutarea aceasta.

§. Întradevăr! eu nu aflu altă pricină, pentru care să fie fost romanii
din Dacia îndemnați spre emigrație, fără doară frica despre daci,
95 de care să temea și prietenii lui Adrian. Însă, pre vremea lui/ Aurelian,
era cu totul o altă față da lucrurilor, la coloniile din Dacia. Frica această
de mult acuma perisă, căci, precum s-au pomenit mai sus, dacii căzusă
de supt împărăția romanilor, încă supt Gallien împăratul, iară nicăiri
nu mărturisesc istoriile că Aurelian iară să o fie supus împărății, ci

numa aflăm că el s-au îndoit de a o putea cîndva dezbate. Deci, cum au
putut romanii trăi în Dacia, aproape de zece ani, de la vremea lui Gallien,
fiind ei, ori loruş părăsiţi, sau gothilor supuşi, aşa putea şi de aci înainte./
95v De gothi nu avea ce să să teamă, căci neamul acesta oştitori nice odinioară
nu s-au îndeletnicit cu agonisita de cămp şi cu plugăria.

Drept aceasta, ei era încă bucuroşi să aibă în ţările supusă lor,
oameni ca acei, cum era romanii din Daţia. Deci, mai vărtos să poate
întreba: oare (de cumva au fost Daţia supt stăpănirea gothilor), fire-ar
ei lăsat de voie bună pre romani ca să iasă din Daţia?

§. Fire-ar apoi şi smintit a crede cumcă, în vreme de o sută şese
96 zeci de ani ce au trecut de la Traian pănă la Aurelian, aşa să să/ fie împu-
ţinat coloniile romanilor în Daţia, căt să fie fost la număr mai puţini
romani decît daci; căci, cumcă pe vremea lui Traian, toată ţara au fost
descălecată, s-au arătat din Eutropiu, mai sus. De altă, ar fi fost şi îm-
protiva adevăratei politecii a romanilor ca în ţara biruită care ei o prefă-
cusă în eparhie romănească, să fie aşezat cu lăcuinţa mai mulţi daci decăt
romani. Deci, dară, de împrotivă, să arată că romanii în Dacia au fost
96v un mare neam; dacii ce lăcuiea printre dănşii,/ era într-o sămbră cu ro-
manii şi apăra depreună ţara asupra protivnicilor. Să află esempluri
despre această, încă pre vreme împăratului Marc Aurel care dărui pre
un tiner dac, anume Batuarcus, pentru că apărasă pre romanii din Dacia
asupra unui princip a varvarilor megieşi, anume Garbus, care călcasă
Dacia.

Deacă vom socoti lăngă aceste, pusoarea Dacii, munţii, căile strămte
sau chieile prin care săngur poate cineva întra, şi alte asemene, apoi
obiceaiul gothilor ce nu era alta fără un neam de păstori armaţi (de nu
97 vom să zicem tîlhari)/ hrănindu-să din ţiitura vitelor şi din prăzi, deci
care pentru păşunea vitelor lăcuia numa pre şesurile Dacii, iară a să băga
în munţi nu cuteza, atunce să va vedea chiar cumcă romanii din Dacia
nu avea ce să să teamă de altă, fără săngur de birul (sau tributul) ce ar fi
căutat să plătească gothilor, căci aceasta era tot folosul schithilor, gothi-
lor şi a tuturor neamuri varvare care trăjea[a] ei din ţările biruite. Cu plă-
97v tirea acestui tribut, putea dară/ romanii din Dacia să-ş răscumpere pace
şi linişte, fără a fi siliţi ca lăsănd toate ale sale, să caute altă patrie.

§. De unde, despre emigraţia romanilor din Dacia, nu să poate
închiea cu adeverinţă istoricească numa atăta, cumcă: *întii*, cam pe la
fărşitul anului (274), după naşterea lui Hs., Aurelian hotără să năpus-
tească Dacia. Deci, scoţind leghioanele şi dregătoriile politiceşti şi oşte-
98 neşti dintrănsa, *a doao*, pentru aceste, cum şi pentru gloata/ sau poporul
ce împreună au vrut să iasă din Dacia, le-au dat ţara ce să află între
doao Mysii care apoi s-au numit Dacia cea Noao. De unde, totuş, nu să
poate închieia cum că toţi romanii au eşit din Dacia, ba, de împrotivă,

---

[a] *Trăjea*, în loc de *trăgea*, deşi este ardelenism, nu este original Deleanu. Menţionez şi aci că textul *Introducerii* a fost transcris de un copist. Poetul a încercat să corecteze, dar au lăsat să treacă multe erori care ar fi îmbîcsit pagina. Dată fiind calitatea ireproşabilă a manuscriselor autografe Deleanu, nu putem presupune decît că se afla bolnav şi era urgenţă, ceea ce se adevereşte din corespondenţa poetului.

să poate arăta cu asemenea adeverință, că cei mai mulți și mai de frunte romani au rămas în țară.

§. Trecând cu cuvântul și fiindcă tocma despre aceasta vorbim, nu pociu lăsa nepomenită, rătăcită părerea unora ce socotesc cumcă, 98v după/ povoirea țărilor Europii ce sănt spre răsărit și amiazăzi, prin huni și mai tărziu prin ghepizi, avari, bulgari, paținați și comani, n-ar fi rămas în țările acele numa sănguri hunii, ghepizi, avari, bulgari, paținați și comani, când să dovedește chiar cumcă începănd de la hunii cei vechi, până la comani, nice unul dintru aceste neamuri au fost moștenitori de pămănt, adecă lăcuitori așezați cu case și olate. Deci, adevărații 99 lăcuitori și stăpănii pămintelor ce era în Dacia, tot acei care/ să află și acum, adecă romănii, însă ei nu putea să deie numele său țării, căci, după ce scăpătasă de supt împărăția romanilor, să afla întins împresurați de noroade varvare care venind despre miezănoapte să părănda întru stăpănia țării, precum gothi, huni, ghepizii, avarii, bulgarii, paținații și comanii, până la venirea mongolilor, a căror tuturor nume au trebuit să poarte țara în deosăbite vremi, întru acel chip chiemîndu-să și de către 99v neamurile străine. Romanii din/ Dația făcea, și după vremea lui Aurelian, o nație de frunte și ori de căte ori să tămpla prilejiul, au fost și pomenită despre istoricii acelorаș vremi. Aflat-am la Priscus Ritorul (care au fost trimis cu solia împăratului de la Constantinopol la Atila) cea mai întăi pomenire a romanilor din Dacia. Stănd Priscus de nainte curții lui Oneghesim și apropiindu-să un schithean *(vir scytha)* cătră dănsul, care l'au heretisit grecește, s-au mirat foarte văzând că schithul grăește pre 100 limba grecească,/ pentru că (adauge aici Priscus) „Întru sineș închiși (adecă schithii), numa în limba sa varvară grăesc, nice hunii, nice gothii sau și ausonii, cei adecă, care cu grecii fac mai adesă ori comerț, nici alt oarecarele dintrănșii vorbesc bucuros grecește, afară de robii din Tracia sau din Iliricul de lăngă mare". Trebue bine a lua sama cum că Priscus, aici, dă trii limbi ce să vorbesc în Schithia. Deacă vom alătura locul 100v acesta cu cela,/ unde acelaș Prisc povestește de ospățul lui Atila și de un cimpoieș, cu nume Zerhon Marusius, unde zice: „Eșind la mijloc și cu chipul și cu graiul și cu cuvintele îngăimăcite, mestecănd mai limba ausonilor, mai a gothilor, mai a hunilor, pre toți i-au împlut de voie bună, făcînd să-i pornească răsul ce nu să putea conteni./

101 Deacă vom alătura (precum am zis) aceste doao locuri, rămăne fără îndoială cum că *ausonii* din Schithia n-au putut fi alții fără coloniile romanilor din Dacia. Cumcă aceste n'au fost puține și cumcă au alcătuit o nație deosebită, în Schithia, arată aceleși locuri, căci mai sus au zis Prisc de trii neamuri din Schithia și apoi de trii limbi care Zerhon le mesteca, adecă limba ausonilor, a gothilor și a hunilor.

§. După huni rămaseră ghepidii stăpănii Dații cei despre Tisa./ 101v Să pare că ei, ca niște alianți cu romanii și cu învoirea cestor, în urmă au stăpănit toată Dacia ce să întindea spre Dunăre. Iordan, un martur mai despre acele vremi, spune despre o cetate ce o chiamă *Slavinorumunensis*. Istoricii vremilor acelora nu zic cum că slovenii au cuprins toate locurile Dacii până la Nistru, ci zic *majorem partem*, și cu adevărat, nu munții Dacii, ci numa șesul între Prut și între Nistru, ce să întinde spre Marea

102 Neagră, apoi miazănoapte,/ până la Visla. Gepidii, cum s-au zis, n'au
cuprins Dacia nice o dată. Iordan pare că au crezut aceasta, însă longobardi, megieșii lor, și constantinopolitanii știea mai bine despre aceasta.
Eacă ce zic solii longobardilor, în cuvăntul cătră Iustinian împăratul: „Mai
nainte, cănd Dacia era tributară (birnică) gothilor, ghepidii să contenea
dincolo de Dunăre, unde descălecasă, temăndu-să de puterea gothilor
și fiind prietini și alianți cu romanii, căci toate țările de preste Dunăre,
102v voi le socoteați/ ca părăsite; acum stăpănesc ghepidii, o împărate, și
Syrmiu! și duc pre romani în robie, să laudă că toată Dacia stăpânesc.
Prin ce feliu de războiu ce au făcut pentru voi, sau prin ce biruință cu
voi depreună sau împrotiva voastră dobăndită au căștigatu-o?". Prin
care bătălie au căzut supt puterea lor, acea țară? De cumva eu precep
103 adevăratul înțeles a vorbii aceștii,/ adecă, cum că romanii pururea s-au
socotit ca stăpănii țărilor acestora până în vremea lui Iustinian și au
plătit adeseori tribut pe an varvarilor, numa ca să nu le pustiască, atunci
putea fi aceastăș pricină și pentru care Constantin, *cel Mare* numit, au
făcut războiu asupra gothilor, pentru sarmații ce era în Dacia; iară Constantin al II-le au ținut parte aceloraș sărmați din Dacia, pre carii îi
izgonisă supușii lor, din țară. Eu nu mă încumet a zice, de bună samă,
103v dară, foarte asamănă cu adevărul/ cum că vitofali sau viitovali care era
cu lăcașul întracea parte de Dacia, unde acum este Țara Muntenească
și la care scăpănd au năzuit sărmații cei izgoniți, au fost unii dintru
coloniile romanilor ce au rămas în Dația, căci *vitofal* sau *victoval*, după
o altă pronunție, precum socotesc eu, nu va să zică alta, fără ghetovál
sau ghetovlah[a], adecă latin sau ital din Dacia[b], sau, cum zice Prisc, ausonii; aice prinde loc și locul scriptorilor de la Byzant, unde povestind ei de
104 Constantin Pogonat cum că s-au supărat foarte văzănd cum că/ bulgarii
luasă țările creștinești cele de preste Dunăre.

Iustinian încă chiemă pre sloveni ca să cuprindă Turnul Leterat
(Turris Leterata) cu olaturile de pre împrejur care s'afla în Dacia lui
Traian. În urmă, Procopiu ne încredințează cumcă romanii, multe
orașe și cetăți despre malul stâng a Dunării, care aceste depreună arată/
104v cum că romanii Dacia o socotea ca țară românească și că totdeauna s-au
socotit și s-au arătat ca niște stăpâni ai țărilor acestora.

§. După surparea împărății hunilor, veniră la iveală bulgarii, adecă ungurii albi a lui Nistor (și *cutrurgurii* bizantinenilor[c]) și trecănd Donul au împresurat toată țara Schithii până la Nistru; o parte dintrânșii s-au alungat pănă în Italia, o parte rămasă în Pannonia, legă cu

---

[a] Apropiere hazardată.

[b] Victoalii sau vitofalii erau un trib germanic, care locuia în Dacia, în același timp cu *goții, vandalii, gepizii și taifalii.*

[c] Cutrigurii erau înrudiți cu bulgarii. Unii istorici îi socotesc o ramură a acestora. În secolul al V-lea bulgarii locuiau pe țărmul nordic al Mării Negre, împărțiți în două ramuri: bulgarii utriguri la est și bulgarii cutriguri la vest. Cutrigurii făceau dese incursiuni în Imperiul Bizantin, din care pricină bizantinii au reușit să ridice împotriva lor pe avari. Cînd avarii au devenit prea puternici, bizantinii i-au sprijinit pe cutriguri împotriva avarilor. Luptele dintre avari și cutriguri au dus la slăbirea avarilor și la prăbușirea puterii lor. Cutrigurii înfrînți s-au retras pe teritoriul locuit de bavarezi.

lăcuitorii tocmeli şi trăi în pace, pănă cînd sosiră avarii cu care în urmă
105 să uni. Pre vremile acestea, a ungurilor celor albi/ şi ale avarilor, cu adevărat, încăt ştiu, nu s-au făcut nice o pomenire de romanii din Dacia,
dară cu atăta mai vărtos s-au pomenit limba lor; scriitorii Bizantului
spun că întru un războiu cu avarii, prin chiemare unui oştean romănesc,
torna, *frate*, o mare învăluială s-au făcut în oaste. Cuvintele aceste,
torna, *frate*, adecă *toarnă*, *frate*, sănt adevărat romăneşti.[a]

Aceasta arată numa cum că romanii de atuncea avea tot aceiaş
limbă, cu romănii noştri./

105v §. Oricum să fie aceste, destul că cercănd mai cu de amănunt
istoria neamurilor ce au petrecut în Dacia, după Aurelian, la tot prilejul
aflăm pomenirea romanilor din Dacia; iar, după ce puțința avarilor să
micşoră în țările aceste şi sosi prilejul de a grăi de dănşii, atunce să
văzură acesteş' colonii în toată Dația răslețite, supt deosăbiți principi,
o parte romăneşti, o parte bulgăreşti împărțite. Acest prilej să tămplă
preste puțin, cu întrare ungurilor în Panonia. De unguri spune Nistor,
cel mai vechiu cronicariu rusesc: „La anul 888—889 trecură ungurii/
106 pre la Chiov, preste un deal care acum să chiamă unguresc; viniră la
Nepru şi stătură în carră cortite, căci ei mergea ca şi polovții; vinea
despre răsărit şi să repeziră preste munții care acum să chiamă ungureşti
şi începură a bate războiu cu volohi şi cu slovenii care lăcuia prin
munți, căci acolo şezusă întăii slovenii; iară volohii le-au supus țara.
După aceasta ungurii izgoniră pre volohi şi luară țara supt stăpînire
106v sa şi lăcuiră/ împreună cu slovenii, pre care i-au supus.

Anonimus (precum îi zic), notariul lui Bela, zice mai mult, la cap
a 9, a 24 şi 54, adecă, că lăcuitorii Dacii au fost pre atunci slovenii, volohii
sau vlahii şi bulgarii; cumcă în Ardeal au fost un princip român, cu
107 care ungurii au făcut războiu, de unde să arată/ cum că ungurii s-au
întămpinat cu romănii în munții de Maramurăş, în Ardeal şi în Bănat, dănd
pretutindene de oşti romăneşti. Insuş Şleţer care, întru altele, numele
volohi, în deosăbite chipuri au tălmăcit, zice la locul acesta a lui Nistor,
că supt numele volohi nu să pot alții ințălege, fără romănii noştri de acum.

§. Să află şi mai tărziu pomeniri de aceieş romăni din Dacia. Oton
din Freising, mai de o vreme cu ungurii cei de întii din Panonia, cănd/
107v scrie pentru hotarăle țării ungureşti, pune pre *falon* între miazănoapte
şi între răsărit, despre Ungaria, lăcuitori şi megieş. Călugărul Godefrid
încă pomeneşte pe romănii din Dacia cu numele *falághii*. La hrisoavele
crailor ungureşti, fiindcă acum să curățisă țara de comani, să află încă
şi mai tărziu pomeniți mai mulți principi romăneşti cu eparhiile sale, cu
108 păduri şi olate romăneşti./ Cum că romănii aceşti, supt deosăbiți fiind
principi sau domnitori, să întindea de la Tisa pănă la Marea Neagră, să
dovedeşte dintru un loc a scriptorilor bizantini, unde pomenesc despre
războiul lui Ştefan al II-le, craiul unguresc, că împăratul grecilor: „pre
Leon Vatațes (zice Ținamus) trimisă de altă parte, ca să calce țara ungurească, cu mare oaste şi ne numărată mulțime de romăni din părțile

---

[a] Interpretarea celebrei fraze este foarte discutată. După unii cercetători *torna* ar fi o comandă militară latină intrată în limba greacă a epocii.

despre Marea Neagră, care să zice că oare când au fost lăcuitorii Italiei."/
108v Să poate aice mai întreba o dată, de unde să iviră deodată cu atâta mulţime
românii, în toate ţările Dacii? Ba să vede că ei şi atunci tot aceleş
locuri ţinea, care le ţin şi acum. Venit-au doară din Asia cu bulgarii?
pe ce vreme? cu ce povaţă? sau doară au ieşit din munţii Omului?[a]
sau a Pindului? şi au trecut Dunărea? Însă, aceasta nu putea să fie fără
cu sila şi cu mare oaste, nice fără de războiu ce trebuiea să bată asupra/
109 varvarilor ce stăpânea Dacia ... Istoria tace de acest lucru vrednic de
pomenire. Într-alt chip deacă s-ar fi tămplat, adecă o emigraţie aşa mare şi
o descălecare noao a ţării, scriptorii bizantini, de bună samă, nu l-ar fi
lăsat fără pomenire, fiindcă toate aceste s-ar fi tămplat denainte ochilor săi.

§. Cei ce nu vor bucuros să auză cum că românii petrec în Dacii
de pre vremile romanilor, banici vor să ştie că sânt mai de mult lăcuitori
109v decît ungurii şi saşii, îndată aflară răspunsul şi la aceasta. / Întăi să
săliră a slăbi credinţa notariului a lui Bela. apoi a şuvăi cu cuvintele lui
Nistor, zicând că cuvântul *volohi* va să zică la dănsul bulgarii; în urmă,
apoi, apucară, ca din văzduh, un loc din scriptorii bizantinenilor care şi
l-au apropiat cu totu. F. Enghel: „Aşa, spre pildă (zice el), la anul 813
aflăm la Striter, unde scrie, *Pentru bulgari*, *următoare mărturie*: « După
ce Crum dezbătu cetate Udriiului, trimisă pre cei mai de frunte cetăţăni,
cu multă gloată de oameni, preste Dunăre, ca să lăcuiască acolo ». Leon
110 Grammaticul pune numărul acestor izgoniţi/ la doaosprezece mii, fără
a număra femeile. Gheorghiul Monahul îi pune la zece mii dintru aceşti,
dară, robi bulgăreşti. Cu adevărat din sănge de romani, însă necurat,
purced românii care lăcuesc în Ardeal, în Moldova şi în Ţara Românească".
Deci, neămul romănesc s-ar putea zice: sînge bulgăresc, slovenesc,
mestecat cu a romanilor. Doamne sfinte! Ce mai mestecături sînt
aceste. Cetind cineva unele ca aceste, trebue să-i vie în minte, şi fără
110v voie, poveste lui Iordan/ de naşterea hunilor din draci şi strige[b]. De
ruşine lucru, cu adevărat, este, când încă să află lucruri aşa ticăite în
veacul nostru, unde istoria să împreunează cu adevărata critică. Însă
cel mai rău este, despre lucrul acesta, că tocma la Striter şi tocma întracel
loc, *In bulgaricis*, § 73, pag. 356, chiar să zice, *întăi*, cum că acei
udrieni n-au fost nice români, nice bulgari, ci machidoneni; *a doao*,
cumcă ei, după doaozeci de ani, s-au întors acasă la patria sa. Ce-i mai
111 mult încă,/ aceasta mărturisesc aceieş scriptori, adecă Leon Gramaticul
şi Gheorghiu Monahul. Ce vom zice, dar, acum, de istoricii cei vechi
care nu era aşa învăţaţi şi bine procopsiţi la istorie cutează a scrie aceste.
Mi-au căutat a aduce locul acesta, de pildă, ca să mă îndreptez, de cumva

---

[a] Adică munţii Haemus, munţii Balcani. De aici, susţineau adversarii continuităţii poporului român, au venit românii, în secolul al XIII-lea, pe urma turmelor de oi şi au intrat în Transilvania.

[b] Se pare că legenda asupra naşterii hunilor i-a plăcut în mod deosebit, pentru că o întîlnim şi în *Ţiganiada*, B, fila 355—356, în notele la contextul în care este vorba de draci care pregătesc sîngereţi pentru drăculeţi, deci copii de draci. Un comentator savant explică unor nepricepuţi, furnizîndu-le argumente: „... să ceteşte la un istoric foarte vechiu, anume Iordán (sau, cum zic alţii, Iornánd), care zice că un craiu a gotilor au izgonit din tabără un *feliu de vrăjitori şi strige, care apoi dînd în pustietate de draci au făcut copii, şi dintr-acei* copii s-au născut hunii. Erudiţian."

voi fi vătămat cu cuvăntul pre unii dintru protivnicii noștri însă tocma să fie aceste, mai sus pomenite, totuș, rămăne socoteala lui F. Enghel un paradoxon istoricesc și o judecată drept împrotiva ceii mai vechi și adevăratei istorii, căci, cum să pot face din machidoneni
111v români/ care apoi trimețindu-să în Dacia și fiind la număr zăce până la doaosprezăce mii, acolo, în optzăci de ani, să să mulțască întru milioane, cît să cuteze a sta cu mulțime împrotiva ungurilor din toate părțile Dacii.

§. Pentru cinstea lui Enghel, mai bucuros aș crede cum că el, locul mai sus pomenit, nu l-au cetit, de nu aș fi încredințat că, de vreo triizeci de ani încoace, s-au scornit o modă, nu numa a tăgădui purcederea românilor de la romani și indegnatul (sic) , dar, în unele eparhii[b] a Dații, a-i lipsi și de existenția politicească. Deci, împrotiva luminatului adevăr,
112 cu toată/ puterea și sărguința să lucrează a statornici poftita socoteală. Șlețer, întru nepărtinire sa, adecă cănd nu știea de modă, au mărturisit zicănd: „Romănii, pre care Stefan află, cănd birui țara (Ardealul), și care, drept asta, sănt adevărații moșteni *(indigenae)*“, la *Istoria nemților din Ardeal*, foaia 217—218, însă mai tărziu, între mai multe îndreptări ce în 4-le april 1797, în țară trimisă, din Ardeal, să află și cea următoare:
112v „Numirea: adevărații indigheni (moșteni),/ care să zice de romăni, ar putea lesne să dea prilej spre un înțăles smintit, fiindcă astăzi aice, în țara aceasta, cuvăntul *indigne*[c] are cu totul altă noimă de cea care să înțălege aice (adecă la locul mai sus pomenit). Deci, mai bine este (zic corespondenții): care, drept asta, sănt mai vechi *lăcuitori*. Șlețer nu zisă nimică ca aceste, dar, totuș, nu și-au mutat socoteala. Cu toate acele, dovedit lucru este cum că romănii sănt cei mai vechi lăcuitori în Dacia
113 și adevărați moșteni, însă, deacă cuvăntul *indigena*/ au căpătat la dumnelor corespondenții altă noimă, de cum cuprinde în sine înțălesul acestui cuvănt, în limba lătinească, pentru aceasta nu să poate băga vină nice lui Șlețer, nice mie!

§. Una încă am a mai adauge, cum că spre adiverirea că romănii sănt cei mai vechi lăcuitori în Ardeal și în ceielaltă Dacie, poate sluji și aceasta, cum că lăcuiesc nu numa pre șesul, ci și pre munții Dacii și țin până astăzi numile unor locuri și a flumenelor sau apelor, cum le-au avut însuș romanii./

113v Deci, deacă au venit romanii mai tărziu în țară, să ne arăte neprietinii ce fel de nație au fost înainte lor, de la care să fie împrumutat aceste nume? Cînd, și de unde au sosit mai apoi romănii? ca să deie munților

---

[a] Corect: *indigenatul.*

[b] Poetul nu are în vedere Moldova și Țara Românească, cum poate s-ar aștepta cineva, ci restul provinciilor locuite de români și stăpînite de austrieci! În viziunea lui Parpangel asupra soartei poporului român, cele două fete de împărat care reprezintă primele două provincii sînt *argate*, a treia, adică Transilvania, este *roabă* de-a dreptul, lipsită, cum spune aci, de „existenție politicească“. Merită să reținem lipsa oricăror drepturi politice a majorității poporului român din Ardeal.

[c] Corect: *indigene*, plural de la *indigena* „indigen“.

numele cel vechiu obicinuit, fiind țara încă atunci supt stăpănia străină[a]? Au trebuit dară, de bună samă, să fie rămas ei de pre vremile romanilor acolo. Deci, deacă au fost ei lăcuitorii munților acestor, atunce, din sineș să arată cumcă nu sănt venetici pre locurile aceste, ci mai vărtos că, 114 după/ daci, ei sănt cei mai de demult stăpînitori și numa de puterea povoirii varvarilor, precum a hunilor, au fost săliți a să trage la munți.

Curmișul al III-lea

Limba romănească purcede din limba poporului romanilor cel vechiu

§. Stricarea limbii lătinești, fără privință la romanii din Dacia, să poate răduce la trii de frunte epoce. Încă mai nainte de-a lua Traian Dația supt stăpănirea sa, limba poporului romănesc, după ce romanii 114v biruisă toată Italia,/ au pătimit mare strămutare; și aceasta este epoca cea de întăi. *A doaole* începe de la vremea cănd romanii au supus Gallia, Britania, Africa și mai multe eparhii ghermanicești. *A tria* să numără de la sujugarea Thracii, a Panoniei cu Illiricul. Acestor să poate adauge *a patra* ce mai vărtos privește coloniile romanilor din Dacia[b]. Însuș pre vreme lui Țițeron, poporul romanilor avea un alt chip de voroavă, adecă vorbea almintre de cum cuvănta Țițeron în senat. Ca să mă tălmăcesc 115 mai bine, voiu să zic că era mare deosăbire între limba/ lätenească ce o învăța tinerii în școale și între cea care o vorbea gloata romanilor. Aceasta să poate culege din multe alte, cum și dintrun loc a lui Suetoniu care zice despre August, cum că el n-au băgat sama de limba lătinească cea lucrată și gramaticească, fiindcă grăia *bettisare* în loc de *lăngezi*, adecă a *fire slab*, care cuvănt, poporul zicea *lachanissare*. Pre vremea lui Polibius, însuș romanii nu înțălegea mai mult limba romanilor celor vechi, ce cu 500 de ani mai nainte să scrisese, și avea trebuință de tălmaci 115v ca să o înțăleagă./ Aceasta nu va pune nime la îndoială, fiindcă și în zilele noastre să tîmplă la toate neamurile politicite a Europii, că să deosăbește vorba celor învățați de a celor proști și cea care să vorbește în orașe de frunte, de ceia ce să vorbește prin sate. Spre pildă pot fi ghermanii, italienii și franțozii.

§. Însă, aceasta să află întemeiată în însa firea lucrurilor, cum că din ce o limbă lucrată merge politicindu-să și îmbogățăndu-să cu noao cuvinte, cu atăta și limba proastă, din vreme în vreme, să îndreptează. 116 Dar aceasta/ poate să fie numa întro țară care nu este împresurată cu neprietenul, unde, stăpănind liniștea păcii, nu să pune împedecare culturii pre început pășitoarii. Însă, întro țară, unde stăpănia adeseori să mută și a cării lăcuitori sănt căte odată săliți a purta jugul strein, acolo și limba strămoșească sufere strămutări. Învățături și cuvinte streine

---

[a] Argumentul păstrării toponimelor antice este deosebit de important pentru teoria continuității romănilor în Dacia. Într-adevăr, dacă romanii ar fi părăsit Dacia la sfîrșitul secolului al III-lea, slavii veniți în secolul al VI-lea nu ar fi avut de la cine să preia vechile nume. Nici teoria intermediarului slav pentru a explica evoluția fonetică a acestor nume nu corespunde adevărului, căci fenomenele atribuite limbii slave sînt de fapt specifice daco-moesienei tîrzii.

[b] Periodizarea istoriei limbii latine după etapele extinderii istoriei este o idee interesantă (întîlnită, se pare, și la alți cercetători, în epocă), dar valabilă numai în parte, căci cauza schimbărilor limbii nu a constat numai în amestecul de populații.

ACADEMIA BIBLIOTECA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

să fură întrânsa și încep a să întrebuința. În urmă, limba strămoșească
pierde proprietatea, precum și neamul supus, numirea sa[a].

Până ce neamul românesc era la Roma, vorbea limba strămoșilor
116v săi, curată,/ iară după ce romanii cuprinsără toată Italia și pretutinde
descălecară a sale colonii osăbite, mai apoi scorniră-să dialecturi românești
în osăbite eparhii italienești. Numa aceste întru nainte arătându-se,
putem judeca, precum se cuvine, ce feliu au fost limba poporului
românesc, când romanii au descălecat Dacia. Istoria ne învață cum că
la Dacia au fost trimisă o nenumărată mulțime de lăcuitori, din toate
117 părțile împărăției romanilor. Deci, să înțelege de sine,/ cum că și poporul
descălecat au adus cu sine deosăbite dialecturi.

§. Să poate, adevărat, cu temeiu supune cumcă dregătoriile publice
și cei mai de frunte cetățeni și în Dacia aceiași limbă învățată, la început
au vorbit, care au fost obicinuită în celelalte eparhii a împărăției românești;
nice este vreo îndoială cumcă dacii, pentru tinerii săi, au avut
școale. Dară, poporul rămas și în Dacia, ca pretutindene, la obiceaiurile
117v sale și fiind/ între gheți și daci, multe cuvinte au luat de la acești.
Întracea, trecusă acuma și veacul de aur a limbii românești ceii învățate,
școalele cu totul scăzusă de la vrednicia cea de întâi. Cu atâta mai vârtos,
în Dacia, unde lăcuitorii, peste puțină vreme după descălecatul său,
necontenit era supărați de varvarii de pre împrejur ce îi năpădea. Îndeobște
epoca nefericită a romanilor din Dacia, se poate număra de la
moartea lui Adrian. Cele trii leghioane și țăriile Dacii nu-i putea apăra,
118 numa de o cu totul prădare, iară de năpădiri/ părtișate, mai vârtos spre
câmpii ce să lățăsc către Marea Neagră și la Dunărea cea de Sus, nu
era cu putință de a să putea ocroti. Iară, după ce Aurelian părăsi țara,
atunci rămasără lăcuitorii sânguri de sine și supuși năpădirilor a nomazilor
de la miazănoapte. De atunci încoace au început învățăturile și
limba romanilor din Dacia, din zi în zi a să strica.

§. S-au arătat mai sus, cu deosăbite mărturii a istoricilor vechi și
118v vrednici de credință, cum că limba românească/ s-au socotit totdeauna
ca o limbă purcegătoare de la lătenie. Cu toate aceste, să află unii dintru
scriptorii cești noi care vor să dovedească cumcă limba românească este
o amestecătură a toate limbile, întru care să află o parte și cuvinte lătenești!
Ba d^{lui} Sulțer și după dânsul cel învățat din Ardeal, Eder,
așa au cercetatu-o cu de amărunt (cum să pare) și au cumpenit-o, cât
ne-au spus și *a câta* parte, până la un grăunte (scrupul), adecă cum că
119 abea a opta parte este lătenească“[b]. Însă deobște știut lucru este/ că
amândoi n-au știut limba românească și socoteala lor s-ar putea afla
răsuflată, prin însuș *Lexiconu.* Dar, fiindcă judecata lor să împrotivește

---

[a] Într-adevăr, gradul de civilizație, organizarea statală, cultura scrisă mențin unitatea limbii și încetinesc evoluția ei. Limba latină s-a modificat în variante diferite, nu din cauza extinderii teritoriale, ci abia în momentul destrămării imperiului și decăderii vechiului tip de orînduire. Influențele străine abia atunci au devenit posibile.

[b] Teoria lui Eder a fost reluată apoi de A. Cihac. Cercetările ulterioare au arătat că statistica lor era complet greșită (limba română cuprinde peste 66% elemente romanice), iar, în plus, cum a dovedit Hasdeu cu teoria circulației cuvintelor, ceea ce importă este nu numărul, ci frecvența lor în vorbire. Într-adevăr, statistici recente au arătat că frecvența cuvintelor latine în limba română trece de 90%.

ponciş thesii noastre mai sus aşezate, drept aceasta, mă văd a fi prilejuit
prin aceasta, ca să cercetez aice, mai cu de amăruntul, limba românească,
analisind mai de aproape stihiile ei.

§. *Întii*, dară, voi scoate toate cuvintele care nu purced de la lătenie
şi le voi împărţi în deosăbite tăbliţe, ca mai lesne să poată judeca
119v cetitoriul/ priincios! *A doao*, voi arăta alcătuirea din afară şi dinlăuntru
a limbii. *A tria*, care încă poate să aducă cu aceasta, voi arăta şi deosăbitul
dialect, după care românii pleacă pronunţia sa.

În căt priveşte cea *de întii*, fiindcă cea mai mare parte a cuvintelor
străine în limba românească sănt împrumutate de la slovenii cei de demult,
toate cuvintele ce să lovesc cu deosăbite dialecturi sloveneşti, le-am pus
la tăbliţa I. La care privind, va lua fieştecare sama cum că cuvintele
sămnate nu sănt luate dintrunul, ci din mai multe dialecturi sloveneşti./
120 Mai vărtos să cunosc doao dialecturi întrănsele, unul ce să apropie de
dialectul leşesc şi altul de slavenno-rusesc. Cuvintele acestui al doile
dialect, le-am însămnat cu cruciţă. Trebue a şti că cele neînsămnate cuvinte,
sănt cele mai vechi şi în toate eparhiile româneşti obicinuite. Deci,
este de a crede cum că aceste, mai nainte de toate celelalte, dintru început
au fost priimite la limba românească din Dacia, de la un neam slovenesc
care au avut asemene dialect cu a leşilor de astezi, fiind că (încăt ştiu)
120v nice/ un dialect slovenesc nu are vocale cu un *n* (naş) întunecat sună
tare, precum sănt *a* şi *e*, la leşi[a]. Dreptaceasta, eu socotesc că aceste cuvinte
sănt de la daci, căci almintre ar fi cu greu a găci de unde şi cănd
românii au împrumutat aceste cuvinte de la leşi, de nu în Dacia. Deacă
este adevărat, precum vor să dovedească unii învăţaţi, cumcă dacii au
fost neam slovenesc, atunce ar fi lucru dovedit cumcă toate cuvintele
sloveneşti ce să află în limba românească, sănt de la daci; însă cuvintele
121 cele sloveneşti, cu cruciţă sămnate, sănt/ cu mult mai noao şi nu aşa de
obşte primite la români, fiindcă aceste au întrat mai tărziu în limbă, cu
prilejul cărţilor bisericeşti care mai cu samă au fost tălmăcite de pre
limba slovenească. Cu adevărat să află în limba românească cuvinte care
să lovesc cu cuvintele ungureşti, tăb. II, cu greceşti, tăb. III, arnăuţăşti,
tăb. IV, ghermaniceşti, tăb. V, italieneşti, tăb. VI, franţozeşti, tăb. VII
şi ispăneşti, tăb. VIII, însă toate aceste cuvinte, precum să va arăta mai
gios, la locul său, să răduc la doao feliuri, adecă la cuvinte purcegătoare
121v de la daci şi de la latini. Dară mai sănt/ cuvinte şi de neştiută purcedere,
fiindcă nu să poate arăta de bună samă, limba de la care purced, tăb. IX.

§. Văzănd atăte feliuri de cuvinte, ar trebui să socotim cum că
limba românească, de bună samă, este o mestecătură de limbi, însă

---

[a] Într-adevăr, dintre toate limbile slave numai poloneza mai posedă vocalele nazale care apar în cele mai vechi împrumuturi slave din română. Acest lucru îl face pe Deleanu să considere că vechiul dialect slavon din care au împrumutat cuvinte românii, era apropiat (nu identic) cu poloneza, cînd, de fapt, în epoca antică vocalele nazale existau în toate dialectele. Cum românii nu au avut contacte atît de vechi cu polonezii, Deleanu conchide că polonezii sînt daci fugiţi spre nord de stăpînirea romană şi că slava e înrudită cu limba dacilor.

Ideea este greşită, dar cercetările recente au arătat că între limba dacă şi balto-slava există multe asemănări.

făcând următoarele luări aminte, cu totu întralt chip s'arată lucrul:
Întăi, cum că cuvintele din *tăb.* a II, III, IV, ba şi a V şi în parte
122 şi a IX, adecă cele ce s-au / însămnat ungureşti, greceşti, arnăuţăşti,
ghermaniceşti şi în parte, cele de neştiută purcedere, sănt mai vărtos
cuvintele de la dacii cei de demult împrumutate; iară celelalte, la *tăbl.*
a VI, VII, VIII însămnate cuvinte, mai vărtos să pot zice că purced de
la poporul romanilor. Aşa, dar, chiar luminat este cum că romănii toate
ale sale cuvinte străine, le-au luat de la daci.

122v Arătat-am mai sus ce socotesc eu pentru/ Dacia şi stau şi acuma pre
acea. Săngur peristásul cumcă romănii din Dacia, nicăiri n-au trăit
împreună cu grecii, cu arnăuţii şi cu ghermanii, şi, totuş, au în limba
sa, multe vorbe a neamurilor acestor, arată de ajuns cum că ei, cuvintele
acele, au trebuit să le primească de la un neam cu care mai lungă
vreme au lăcuit şi au vieţuit împreună. Acum, dară, cu care neam romănii
în Dacia au vieţuit mai multă vreme? Care neam nu este altul, fără
123 a gheţilor/ şi a dacilor, cu care adecă romănii sau romanii din Dacia,
mai multe veacuri au trăit împreună[a].

§. Deci foarte samănă cu adevărul, cum că cuvintele din tăb. I,
de la acelaş neam s-au luat în limba romănească, împreună cu cuvintele
din tăb. a II, a III, a IV, a V şi a VI.

Dacii şi gheţii era un neam *thraco-chimerian*[b]. Irodot şi Strabon ne
amenîţă că dacii şi gheţii sănt thraci, însă mestecaţi cu bastarni şi cu
sarmaţi. Însăş pre vreme lui Irodot era stăpînitori în Dacia puternicii/
123v agathirsi, cei mai politici dintru toţi ceialalţi, pre carii acelaş Irodot face
thraci[c]. Lăngă dănşii, despre miazănoapte şi răsărit, lăcuiea *neurii* sau
norii, un neam ghermănesc şi *halizonii* (doară halicianii[d],) iarăş neam
thracic. Spre malurile Mării Negre şi la buza Nistrului şedea coloniile
greceşti. Strabon zice că thracii şi gheţii de preste Dunăre (adecă cei din
Schithia şi Dacia), sănt foarte mestecaţi cu celelalte neamuri schithiane.

Însuş Ovid, pre vremea sa, au luat sama cum că limba grecească
124 a lăcuitorilor/ din Schithia, era plină de cuvinte gheticeşti. Deci, lesne
să poate cunoaşte dintrasta că şi limba gheticească au fost mestecată
cu cuvinte greceşti, cănd ştim cumcă gheţii şi grecii au trăit împreună./

---

[a] Raţionament greşit, căci la pătrunderea populaţiilor germanice, dacii erau în cea mai mare parte asimilaţi lingvistic de către romani. Împrumuturile greceşti sînt toate mult mai recente (abia despre cîteva se bănuieşte că ar fi antice). Cît priveşte concordanţele cu albaneza, ele se explică nu prin împrumut, ci prin înrudirea limbii albanezilor antici (după unii, iliri, după alţii, traci sau chiar daco-moesieni) cu limba dacilor.

[b] S-a arătat într-o notă precedentă, că cimerienii au pătruns în Dacia în jurul anului 1000 î.e.n., fiind împinşi de sciţi. Aceasta este numai o ipoteză. După o altă ipoteză cimerienii deplasîndu-se de pe litoralul de nord al Mării Negre au trecut în Transcaucazia şi apoi în Asia Mică. Oricare ar fi adevărul, dacii, în timpul cuceririi romane, nu pot fi consideraţi traco-cimerieni, ci cel mult ca făcînd parte din grupul etnic al tracilor.

[c] Despre apartenenţa etnică a agatîrşilor există două păreri: una că sînt de neam trac, alta, de neam scit.

[d] Istoricul, datorită apropierilor fonetice dintre cele două nume, propune identificarea alazonilor (halizonii) cu halicienii, adică ruşii halicieni. Alazonii erau, după cum susţin unii istorici, de origine tracă. Halicienii apar în istorie abia în secolul al XII-lea, cînd pe teritoriul statului chievian apar mai multe cnezate, între ele numărîndu-se şi cnezatul de Halici-Volînia. Apropiere etimologică hazardată.

124v De aice să închiee cum că săvai dacii vorbea limba slovenească[a],
totuş au trebuit să primească şi ei, în limba sa, multe cuvinte de la neamurile vecine. Nu voiu eu să zic, de bună samă, că gheţii cu gotii au fost
unu şi acelaş neam, însă, de cumva este aşa, atunce cele puţine cuvinte
goticeşti care ni le-au păstrat Busbec, din limba gothilor celor din Crăm
ar putea sluji de dovadă în ce chip limba gothicească au fost mai de
jumătate mestecată cu cuvinte sloveneşti[b].

125 Cu ceste până acum zisă, n-am vrut să zic alta,/ făr că cea mai mare
parte de cuvinte străine în limba românească să trag de la daci şi, măcarcă multe să lovesc cu cuvintele greceşti, ghermaniceşti, arnăuţeşti,
totuşi nu să poate urmăci cum că romanii le-au luat ne mijlocit de la
înşiş greci, ghermani şi arnăuţi.

§. Cuvintele, la tăb. IV[c] (sic), cu adevărat le am zis ungureşti,
totuş foarte mă îndoiesc ca să le fie luat romănii de la ungurii de acum,
125v fiind că sănt de obşte priimite la tot/neamul, şi cu adevărat şi întru
acele eparhii, unde ungurii nice odată n'au lăcuit. Apoi, pare că sănt
cu mult mai de mult în limba românească de cum sănt ungurii în Dacia;
în urmă, de cătră români nu să iau cu tot întracea noimă, ca la unguri.
Deci, să prepune cum că sănt de la un alt dialect unguresc împrumutate,
prin acelaş canal ce s-au arătat mai sus la cele greceşti şi ghermăneşti,

---

[a] Una din puţinele greşeli făcute de Ioan Budai-Deleanu este aceea prin care confundă pe slavi cu tracii. Greşeala lui Deleanu porneşte din interpretarea pe care o dă cronicii lui Nestor. Nestor afirmă într-un anumit loc că volohii, adică romanii, i-au împins pe slavii de la Dunăre spre nord-vest, dintre ei formîndu-se poporul polon. Acordînd credit integral izvorului său, Deleanu nu-şi poate imagina fenomenul astfel decît: dacă romanii i-au împins spre nord pe slavi înseamnează că evenimentele s-au petrecut în antichitate, pe vremea cuceririi Daciei de către romani. Pornind de la această interpretare a cronicii lui Nestor, care interpretare este în mod evident eronată, istoricul nostru putea explica şi alte probleme complicate şi delicate privind istoria poporului român; printre aceste probleme cea mai de seamă era motivarea existenţei unor cuvinte slave în limba română. Deleanu afirmă că limba română nu e amestecată cu altele. Drept este că admite oarecare influenţe şi amestec, dar numai pentru antichitate. Deci, numai în antichitate limba romană (română, în concepţia reprezentanţilor *Şcolii Ardelene*) a asimilat elemente străine. După aceea limba şi-a păstrat puritatea, şi dacă s-au produs schimbări, ele s-au datorat evoluţiei interne a limbii române (fonetică, morfologie). Urmărind raţionamentul lui Deleanu ne dăm seama că în fond el ţinea să demonstreze atît vechimea cît şi puritatea limbii române (şi implicit a poporului român).

Dacă slavii i-au numit întîi pe români *volohi*, afirmaţie unanim acceptată în vremea lui Deleanu, înseamnează că slavii erau traci, pentru că în antichitate numai tracii erau vecini cu spaţiul carpato-dunărean. Pe de altă parte, regiunea sud-europeană locuită de popoare slave, în vremea lui Budai-Deleanu, fusese locuită în antichitate de traci şi iliri. În realitate slavii au venit pe teritoriul actual al ţării noastre abia în secolul al VI-lea. Triburile slave s-au răspîndit în întreaga Peninsulă Balcanică, unde au asimilat vechea populaţie tracă romanizată de multă vreme, în momentul venirii slavilor. Slavii rămaşi pe teritoriul ţării noastre au fost asimilaţi între secolele VI–X.

[b] Intuiţie de-a dreptul genială, căci în lista de cuvinte gotice a lui Busbecq există numeroase cuvinte negermanice-iraniene, slave, turcice.

[c] Nu IV, ci II.

etc.[a] Însă trebue a şti cum că eu aice numa acele cuvinte, dintru cele
126 ce asamănă a fi ungureşti, am însămnat, care sănt/ obicinuite la tot
neamul romănesc, căci almintre, pre unde romănii lăcuiesc printre unguri, acolo au priimit cu mult mai multe. Dar nice acele cuvinte să pot socoti aice, care sănt asemene în obiceaiu la unguri ca şi la romăni, însă care mai vărtos ungurii le-au împrumutat de la romăni, tăbl. X. sau şi care romănii cu ungurii depreună le au împrumutat de la sloveni, tăbl. XI[b].

§. Tocma aşa este şi cu cuvintele sloveneşti, mai sus pomenite, adecă
126v eu le-am numit preste tot sloveneşti,/ măcarcă multe sănt dintru ele care
să obicinuesc şi întru alte limbi europeşti ce n'au mestecare cu limba slovenească. Drept aceasta, încă este o mare întrebare, de care limbă să ţin aceste[c]. Spre pildă: *biciu*, greceşte βιτσα[d]; *liubici* sau *liubit*, lăteneşte *lubesco*, *lubet;* însuş cuvăntul *curva* pare că purcede de la cuvîntul grecesc κωρα sau de la κορευω, ce va să zică a lipsi de feciorie[e] ; în urmă, cuvăntul *beteag;* este cuvăntul la romăni, la unguri şi la sloveni
127 obicinuit, dar nu să poate zice cuvăntul/unguresc, nice slovenesc, căci,
încă pre vremea lui August împăratul, au fost la poporul romănesc asemene cuvănt, întru o asemene noimă, în obiceaiu, adecă *betissare (betizare)*, *a fire beteag* sau *languere*[f]. Deci, este de a să îndoi încă de nu s-au adus mai vărtos cuvăntul acesta, prin coloniile romanilor la Panonia şi la Dacia.

§. *A doao:* nice trebue a crede cumcă toată acea mulţime de cuvinte streine, mai sus însămnate, este de trebuinţă în limba romănească
127v seau de acel feliu, fără care/să nu să poată grăi romăneşte, căci numă-
rănd cu de amăruntul, abea să află cincizăci dintrănsăle care nu pot să lipsască din limbă. Celelalte slujesc numa spre bogăţirea limbii[g].

A treia: mai sănt la romăni şi alte cuvinte lăteneşti care nu să află nice în limba lătenească de acum, nice în altă vreuna purcegătoare de la lătenie, tăbl. XII. Să poată dară supune cum că coloniile romăneşti le au adus cu sine din limba poporului din Italia.

---

[a] Presupunerea că cuvintele maghiare ar fi împrumutate într-o epocă mult mai veche nu a fost confirmată de cercetările ulterioare. Existenţa lor în Moldova şi Ţara Românească se explică prin răspîndirea lor de către păstorii ardeleni, iar schimbările semantice sînt fireşti şi posibile într-un timp foarte scurt. Nu există nici o dovadă că ar fi rămas cuvinte în româneşte de la huni sau alte neamuri înrudite cu ei.

[b] Observaţie foarte importantă şi reală, vădind un spirit lingvistic foarte dezvoltat, neobişnuit în epocă.

[c] Ideea, ca şi exemplele (precum şi altele care apar mai departe), vădesc că Deleanu a intuit comunitatea lingvistică indo-europeană. Într-adevăr, lat. *lubet*, slav. *ljubiti* şi germ. *lieben* (amintit mai jos), sînt înrudite ca moştenite din limba de origine, indoeuropeana, şi nu împrumutate dintr-o limbă într-alta.

[d] Înrudire greu de demonstrat, căci este vorba de un cuvînt imitativ (onomatopeic).

[e] Apropiere contestată de mulţi cercetători, credem însă că pe nedrept.

[f] Etimologie greşită; cuvîntul nu este latinesc, iar diferenţele fonetice nu corespund legilor limbii române.

[g] Deleanu are dreptate în sensul că multe dintre cuvintele de origine străină au un sinonim latinesc sau romanic în româneşte (ele sînt, în orice caz, mai mult de 50). Cuvintele nu pot fi însă scoase din limbă, pe acest criteriu, şi Deleanu, dealtfel, nici nu este dintre cei care propun expulzarea cuvintelor străine din limbă.

128 *A patra:* fără aceasta, să mai află în limba/românească mulţime
de cuvinte care să potrivesc cu cele lăteneşti din veacul de mijloc *(medii
aevi)*, tăbl. XIII. Cătră aceste am adaus şi de cele care au fost însămnate
de cătră scriptorii bizantineni în glosarele sale. Dintru care să poate
vede că românii tot aceieş limbă a poporului care era în veacul de
mijloc, însă cu acea osăbire, cumcă românii, pe lîngă a sale deosăbite,
dăceşti, au mestecat şi cele ce era obicinuite în împărăţia romanilor
128v de la răsărit./ Deacă vom socoti la obicinuita românilor de supt împărăţia
Ţarigradului chiemare în războaie: *toarnă*, *frate*, nu să va putea
tăgădui asămănare cu limba românească.

A cince: să află şi cuvinte chiar lăteneşti în limbă, care romînii
le obicinuiesc întraltă noimă decît latinii, care itălienii şi franţozii în
limba sa, tăbl. XIV.

A şese: măcar că unele cuvinte româneşti, pe de asupra nu să
văd a fi lăteneşti, totuş nu trebue a crede că sănt străine, căci de acest
feliu sănt mai multe care însuş românii ş'au format din limba sa./

129 *A şepte:* încă mai trebuie a lua sama cumcă şi cele, la tăbl. VI,
VII şi VIII, însămnatele cuvinte care asămănează cu italieneşti, frănţozeşti
şi ispăneşti , nu să pot socoti ca străine, ci mai vărtos adevărate
româneşti, adecă care romanii au adus la Dacia cu sine, din limba poporului
de la Roma, şi care italianii, franţozii şi ispanii, dintru aceaş
limbă a poporului luăndu-le, până acum le-au ţinut. Căci almintre
ar fi absurd de a crede că românii să le fi luat aceste, de la italiani,
franţozi şi mai tărziu, întro vreme, cănd acum era ei în Dacia descălecaţi [a]./

129v Aceste trimeţind înainte, să arată, dar, cum că să află, adevărat,
multe cuvinte de rădăcină străină, în limba românească, dară mulţimea
lor în privinţa spre limba întreagă, nice a zecele parte întrece [b]; apoi,
că şi din această a zece parte, nice jumătate nu este priimită la toată
naţia; în urmă, cumcă abea să vor afla o sută dintru acele cuvinte care
să nu poată lipsi din limbă. Drept aceasta, deacă vom chiema limba
românească, o mestecătură de toate limbile, pentru că cuprinde în
sine vreo doao sute de cuvinte, străine [c], dintru care nice jumătate sănt
130 de trebuinţă, atunci cu/acelaş drept să poate zice de fieşcare limbă
europească întracelaş chip, căci nici una dintrănsele s-află aşa curată,

---

[a] Într-adevăr, în româneşte există un număr mare de cuvinte inexistente în latină, dar derivate de noi românii din cuvinte latine.

Deleanu nu vorbeşte de neologismele recente din franceză sau alte limbi romanice (în *Lexicon* neologismele le înseamnă cu cruce), ci de acele cuvinte care (după nivelul de atunci al cunoştinţelor) el le credea că există numai în română şi într-o singură limbă romanică.

[b] În realitate numărul cuvintelor neromanice în româneşte se ridică la cca. 30%. Deleanu are dreptate însă în ceea ce priveşte utilizarea lor: ca frecvenţă, cum am arătat, ele nu depăşesc 10%.

[c] Cifra este departe de realitate; de fapt este vorba de multe mii de cuvinte (se presupune că astăzi vocabularul complet al limbii române conţine cca. 100 000 de cuvinte, din care însă, în vorbirea de toate zilele, se folosesc abia cîteva mii).

ca să nu aibă mai multe sute de cuvinte, ce sănt de obşte şi altor limbi străine[a].

§. Acum îmi caută să dovedesc cum că limba românească, nu numa după z838ziditura sau alcătuirea din afară, dară şi după cea dinlăuntru să potriveşte cu limba lătinească şi cu celelalte limbi care au purces din lătenie [b].

Thesa mea este;

Fieştecare limbă să alcătuieşte din opt părţi (nesocotind articulu).
130v Deci, arătând eu că toate/ părţile voroavei româneşti sănt chiar curate lătineşti şi, precum la declenaţii şi conjugaţii, aşa şi la celelalte plecături, cum şi la sintaxă, adecă înşirătura cuvintelor, păzăsc forma, chipul şi regulele lăteneşti, atunci va fi depreună dovedit că limba românească este adevărata fia limbii poporului romanilor celui vechiu. Să luăm dar sama:

I. *Asupra articulilor.* Românii au doao feliuri de articule, adecă unul hotărăt, altul ne hotărăt; cel ne hotărăt să face dintru unele prepoziţii, precum *a*, *de*, *pre*, *de la*. Iară spre alcătuirea articulilor hotă-
131 răte,/ să întrebuinţează neşte părticele scurtate din pronumele personale, cum *lu*, *le* şi *a*, adecă făcute din *elu* tăind *e* cel de început şi făcând *lu* articulul hotărăt; iară din *ea* aşijdere lăsând afară vocalea denainte rămâne *a*, din care să formează articulul femeiesc; şi, cu adevărat, pentru aceasta, căci românii s'au învăţat a pune articulele sale după nume; spre pildă, în loc de *elu domnu* (cel domn), *ea doamnă* (cea doam-
131v nă), ei zic: *domnu-lu* şi *doamnă-a*. Deci, ei taie vocalea *e*/ din pronumele *elu* şi *ea*. Preste aceasta, afară de articulu bărbătesc *lu*, mai este un articul hotăreţ *le* care să pune săngur după numele ce fărşesc cu *e*, precum *căne*, *curte*. Fieştecare poate, fără multă învăţătură de limbi să preceapă îndată cum că aceste articule să potrivesc cu cele ale italianilor, a franţozilor şi a ispanilor, *le*, *lo*, *los* [c].

II. Numele (nomina) încă, afară de acea, că numărul numelor româneşti, cu zece părţi întrece numărul numelor străine, cum s-au
132 zis mai sus, toate împreună terminează (adecă fărşesc)/ în *u*, *e*, şi *a*; şi cu adevărat cele bărbăteşti, în *u* şi *e*, iară cele femeieşti, în *a* şi *e*. Deci, terminaţia lor este asemene terminaţii cuvintelor lătineşti, cu acea singură esţepţie, cumcă numele lăteneşti ce terminează în *us*, la români lapădă letera de pre urmă, *s*, precum, în loc de *dominus*, ei zic domnu, în loc de *bonus*, bunu, *tempus*, tîmpu şi alte.

Adiectivurile încă terminează ori în *u*, ori în *e*, precum albu *(albus)*
132v albă *(alba)*, negru *(niger)*, neagră *(nigra)*,/dulce *(dulcis)* ş.a., sau

---

[a] Observaţia corespunde întru totul realităţii: limbi care să nu posede elemente străine, nu există.

[b] Structura gramaticală (ale cărei elemente nu se împrumută decît foarte rar), cum, de altfel, remarcă mai peste tot P. Maior, în lucrările sale, constituie într-adevăr criteriul hotărîtor în stabilirea originii unei limbi.

[c] Într-adevăr, deosebirea dintre articolul românesc şi cel din limbile romanice occidentale provine doar din faptul că la noi este postpus şi lipit de corpul cuvîntului, pe cînd în celelalte limbi este proclitic şi independent.

terminează în *osu*, ca latinii, precum frumosu *(formosus)*, luminosu *(luminosus)* , apoi în *ivu* sau *iu*, precum roşiu *(rufus)*, în *edu*, precum albedu *(albidus)*, lucedu *(lucidus)*, în *ecu* sau *icu*, precum sălbatecu *(sylvaticus)* ș.a. Ba, ce-i și mai mult, însuș numirile străine trebuie să să plece după această terminație lătenească, precum slabu (din slovenescul *slabi)*, dragu (de la *draghi)*, milosu (de la *mili*) [a]./

133 III. < *Pronumele* >, și întăi cele *personale*, *eu*, *tu*, *el*, *(ego*, *tu*, *ille)*, numărul multoreț, *noi*, *voi*, *ei*, *(nos*, *vos*, *illi)*; *posesive*, *mieu*, *tău*, *său*, *(meus*, *tuus*, *suus)*, mult., *nostru*, *vostru*, *său*; *demonstrative* seau *arătătoare*, *est*, *iastă*, *cest ceastă*, *cel*, *cea*, cu un cuvănt, întru aceste nu să află nice un cuvănt străin [b].

IV. *Verbele* terminează ca la latini, numa cu acea osăbire, cumcă
133v românii grăesc *o*, cel de la fărșitul verbelor,/ ca și un *u*; întru alte: a) rămăne tot aceieș formare a tămpurilor, b) aceieș conjugație, c) aceleș moduri a verbelor regulare, cu o săngură osăbire, cumcă romănii la infinitivuri, slova cea de pre urmă, lătenească, *re* [c], în vorba de toate zilele, o lasă cu totul afară, adecă nu o grăesc, d) aceleș partițipii trecute și presente, spre pildă, verbul *laud* face partițipiul trecut *lăudat, lăudată*,
134 și presentul *lăudănd* ș.a. Ce-i mai mult, romănii/au și verbe frecventative, inhoative, ca și latinii; în urmă, auxiliare sau ajutărețe, ca și italianii [d].

V. *Adverbiile* care arată *tîmpul*, cum: cănd *(quando)*, măne *(mane)* eri *(heri)*; *a locului:* ici, aici, sus, gios, departe, aproape.

VI. *Prepoziții:* *a*, de la lătenescu ab și ad [e], *în* (in), *între*, *întru*, *re*, *des* [f] ș.a.

VII. *Interiecții* sau *întrepusă:* iacă, ian! sus, vai, ah, ș.a./

134v VIII. *Împreunătoare (conjunct.):* au, seu *(aut*, *seu)*, nice *(nec)*, ș.a. Destul că una numa să află străină în toată limba, adecă care nu e lătenească: *și*[g]. Întru tot zicănd, deacă vom cerceta *Gramateca* și *Lexiconul* ne vom încredința cu totul cum că toată alcătuirea limbii, cea din afară și din lontru este lătenească.

---

[a] Deleanu demonstrează aici că nu numai terminațiile cazuale, ci și principalele sufixe adjectivale sînt în românește de origine latină. Categoric pentru demonstrarea caracterului latin al morfologiei româneşti este argumentul că chiar cuvintele de origine nelatină se supun acestor reguli.

[b] Cercetările etimologice ulterioare au confirmat că „instrumentele gramaticale“ (pronume, prepoziții, conjuncţii etc.) sînt de origine latină.

[c] Infinitivul lung s-a mai păstrat în română numai substantivat. În epocă apare totuşi ca formă verbală vie (foarte rar însă).

[d] Verbele auxiliare, inexistente în latina clasică, erau folosite de unii cercetători ca dovadă că româna nu este de origine romanică. Existența lor în alte limbi romanice, cum au arătat savanții *Școlii Ardelene*, este o dovadă că ele existau în latina tîrzie populară.

[e] Dicţionarele etimologice româneşti ignoră și astăzi acest adevăr stabilit de Deleanu. Într-adevăr, o serie de funcţii ale lui *a*, nu se explică prin *ad*, singurul considerat ca originea prepoziției româneşti, ci numai admițînd că el continuă și pe *ab*.

[f] Cum se vede, Deleanu include printre prepoziții și prefixele *(re-*, *des-* < lat. *de+ex)*.

[g] În realitate *și* este latinescul *sic*.

§. Cu toate aceste, la întia clipită pare că limba romănească, cu
totul altă purcedere are decăt de la limba lătenească, fiindcă romănii,
135 după dialectul său, almintre/pronunţează cuvinte lăteneşti, de cum să
pronunţează astăzi la latini, apoi pun articulele după numiri. Afară de
aceasta, au luat în limba sa doao părticele străine, care mai la toată
construcţia să află, şi, cu adevărat, *şi*, în locul de lătenescul *et*, cum s-au
zis mai sus, şi *ne*, în locu de lătenescul *in*, care să pune înainte cuvintelor,
ca şi la latini părticeaua nuitoare *in*, la cuvintele: *ingratus*, *innocens*
ş.a. Spre pildă: *neputinţă*, în loc de *împotinţă*, *necuprins*, în loc
135v de *încuprins*./Măcar că să află această părticea, *ne* şi în limba lătinească
cea învăţată, precum *ne feceris*, *neutiquam*, *neutrum*, deci s'ar putea
prepune cum că la popor au fost şi mai pre larg întrebuinţată şi doară
aşa ca şi la romăni astăzi, totuş mai aproape de adevăr este cum că
această părticea au purces de la sloveni [a]. Întrebuinţarea dar a cestor
doao părticele, *şi* cu *ne*, apoi obiceaiul de a pune articulul după numire,
în urmă osăbirea pronunţii mai a toate letere, este pricina de nu să
136 cunosc cuvintele/lăteneşti în limba romănească [b]. Voi arăta, în scurt,
în ce atărnă pronunţia această deosăbită:

Întăi. Romănii grăesc *a*, căteodată cu *az*, de altă dată ca ъ (ior);
c, înainte de *e* şi *i*, ca ч (cerfă), adecă ca şi italianii; *d*, înainte de *i*,
ca *dz* sau ѕ (zilo); *e*, căte odată, ca и căte odată, ca *ea* sau ѣ; *g*, înainte
de *e* şi *i*, ca џ (gea) sau ca italianii; *j*, ca ж (jivete) sau ca franţozii;
136v *o*. de multe ori, ca ȣ; *qu*, ca к; *s*, înainte de *i*, ca ш (şa);/*t*, înainte de
i, ca ц, (ţi); *z*, înainte de *i*, ca ж (jivete); în urmă, *l*, înainte de *i*
şi *u*, după *q* sau *g* sau *v* după *g* sau şi între doao, vocale, nu să aude
nice să pronunţează.

A doao. Romănii au mutat la cuvintele lăteneşti unele slove întralte,
precum *v* în *b*, şi în loc de *cervus* ei zic *cerbu*, în loc de *corvus*,
corb, *vervex*, *berbece*, aşaş au mutat *l* în *r*, precum, în loc de *sole*, *soare*,
în loc de *sale*, *sare*, în loc de *melum*, *meru*, în loc de *celum*, *ceriu*,
137 apoi/*gn* au mutat în *mn*; în loc de *lignum* zicând *lemnu*, în loc de *signum*,
semnu, în loc de *pugnus*, *pumnu*; în urmă, *ct* au mutat în *pt*,
precum, în loc de *octo*, *opto*, în loc de *factum*, *faptu*, în loc de *lacte*, *lapte*,
în loc de *pecten*, *peptene*; aşaş, *qu* căte o dată s-au mutat în *p*, precum
aqua, *apă*, *equa*, *eapă*, *quator*, *patru*, ş.a. [c].

Toate aceste fac, precum se-au zis, că limba s'arată ca cum ar fi
137v mai vărtos o mestecătură de toate limbile, decăt o soră/a limbii italieneşti,
franţozeşti şi ispăneşti. Cu toate aceste, rămăne ia, în sine, purure
adevărată fia limbii lăteneşti şi sora limbii italieneşti. Adevărat! acum
încă proastă şi în văşmănt schithicesc învălită, însă care poate să pri-

---

[a] Se vădeşte încă odată perfecta obiectivitate a lui Deleanu.

[b] În realitate deosebirile faţă de latină sînt cu mult mai multe. Dintre ele numai unele s-au petrecut sub influenţe străine, cele mai multe au apărut din necesităţi interne ale limbii.

[c] După cum se vede sînt notate aici mult mai multe legi fonetice ale limbii române decît în *Elementa* lui Clain şi Şincai.

mească toate acele îndreptări ce au priimit până acum limba itălienească [a].

Închieiu această comentație cu mărturiseala cumcă trebile mele
mă hotărăsc spre altă chiemare de cât ca să fiu istoric, și pentru aceasta
138 sănt vrednic de ertare,/ de cumva nu am împlinit cu de amăruntu toate
căte s'ar putea pofti de la mine [b]. Eram silit a trăpăda cămpul acest
pre larg, socotind că scoposul însuș a unui și cel mai de întăi lexicon
romănesc, aduce cu sine ca să desvolbească cu critică istoricească,
începutul neamului și a limbii romănești, puțin până acum în Europa
cunoscute.

Dintru cele ce am aflat despre lucru acesta, încoace și încolea
138v împrăștiate la istorie/și întru adăncele ei izvoară, aducăndu-le împreună,
am așezat temeiul părerii mele care totuș nu voi pre nimene să silesc
ca să primească.

Întru alte, socotesc că nu este de trebuință ca să mă dezvinuiesc pentru smintelele stilului, fiindcă nu am vrut să fac o desertație întreagă, ci numai o întruducere sau întrîș la *Lexicon.*

193 /*Lexicon romănesco—nemțesc sau de pre romănie, tălmăcit pre nemție.*

A, *a* ist der erste Buchstab des Alphabets, und II wird statt der ersten Zahl gebraucht; III *(â*, artic. faem.) so den Nenenwörtern weibl. Geschl. allemal nach gesagt wird, als: *doamnâ;* IV praep. zu herbey, jedoch nur in der Verbindung mit den Zeitwörtern, z.B. *aducere*, zuführen, herbeyführen; V praep. *ab* (verneinend) wird auch nur den Zeitwörtern vorgesetzt, als: *abatere*, abwenden; VI art. indefin. *a* bedeutet die zweite Endung, z.B. *a Domnului*, des Herrn. Den weiteren Gebrauch lehret die Gramatick./

193v *Abat*, v.a., inf. *abatere*, abwenden, ablehnen, abbringen, ablenken, als:-corabia dela stîncă, das Schiff von den Klippen;-pe cineva de la cugetul său, einen von seinem Vorhaben. II *abatere*, v.n. abweichen, seitwärts gehen, aus dem Wege treten; einkehren; auch: dazuschauen, eilen um etwas zu verrichten, *abate de fă*, trachten es zu machen, *abatere*, s.f. das Abwenden, Einkehren, *abătut*, part.

Abia, *abie*, adv. kaum, beynahe nicht; *de abie*, kaum, endlich.

Aburatec, *-ă*, adj. das ein Hauch von sich gibt; dünstig.

Aburez, v.n. inf. *aburare*, hauchen; II dünsten, dämpfen, ausdüften, ausdünsten; luînd aromate ce aburesc dela sine dulci miroase, Gewürze die einen angenehmen Geruch von sich geben; mit sich nehmen (Dosith.); *aburare*, s.f. das Dünsten, die Ausdünstung; *aburat*, part.

Abure, *abur*, s.m. der Hauch; II Dunst, Dampf; der Brodem.

---

[a] Propunerea scriitorilor ardeleni de a modifica limba artificial, după modelul latin sau romanic, este o himeră. În realitate însă limba a urmat pe cale naturală drumul preconizat de ei, atît din motive istorice, cît și ca urmare a cerințelor interne ale sistemului romanic al limbii, care a eliminat de la sine multe elemente eterogene.

[b] Modestia lui Deleanu nu este justificată. Menționăm că savantul Deleanu avea conștiința deplină a valorii sale. În speță, avem aci de a face cu cea mai completă, mai clară și mai obiectivă expunere a problemelor istoriei limbii române pînă la acea epocă.

Aburesc, verb, v. *Aburez*.

Aburos, *-ă*, adj. voll Hauch; dünstig.

Abuș, adv. kriehender weise, auf allen vieren; wie die kleine Kinder (siebenb.)/

194v *Abătuș*, s.m. ein Verweilungsort wo man sich aufzuhalten pflegt, besonders der Ort, wo das Wild sich gerne aufhält.

Abea, v. *abia*.

aν

Aνere, s.f. das Hab und Gut, Vermögen, Reichtum. V. *aνuție*.

+[a] *Aνangardă*, s.f. der Vortrab; das erste Treffen einer Armee.

Aνut,*-ă*, adj. wohlhabend, vermöglich.

Aνuție, s.f. Vermögen, Reichtum.

Aνeare, v. *aνere*.

ag

Agalmă, s.f. ein Götzenbild von Gold oder Silber (Vitae SS.)/

195 *Agarean*, *-ă*, adj. und subs. muhamedamisch, oder ein Muhamedamer, -inn.

Agat, s.m. Agatstein.

+[a] *Aghent*, s.m. ein Agent, Agent, Vertretter, Unterhändler.

Aghènție, s.f. Agenzie, Agentie.

Aghiazmă, s.f. geweichtes Wasser.

Agnèț, Confession Brodt, die heil. Eucharistie.

Agonie, s.f. der Kampf, Streit; II Zweykampf./

195v *Agoneseală*, s.f. Erwerbung.

Agonesesc, v.a. inf. *agonesire*, erwerben, verschaffen, s.f. das Erwerben, *agonesit*, part.

Agonesitoriu, *-e*, adj. der, die sich erwirbt, arbeitsam.

Agonesitură, v. *agonesită*.

Agonesită, s.f. das erworbene Hab und Gut; die Wirthschaft.

Agoniseală, v. *agoniseală*[b].

Agoridă, s.f. wilde Weinbeere (Biblia), v. *leurușcă*.

Agùd, s.m. Maulbeerbaum (mold.).

Agùrt, s.m. Topfenspieler, Gaukler (libr. ecl.).

ad

Adamánt, s.m. ein Demant, Diamant, v. *Diamant*./

196 *Adaug*, v.a. inf. *adáugere*, vermehren, vergrössern, zu geben, zu setzen; *adáugere*, s.f. Vermehrung, Vergrösserung, *adaus*, part.

Adaugătoriu, *-oare*, subst. und adj. Vermehrer, Vergrösserer, -in, vermehrend.

---

[a] Crucița (+) aparține autorului și atrage atenția asupra neologismelor.

[b] În primul cuvînt diftongul — *ea* — este notat cu ѣ, într-al doilea cu Ê. Trimiterea este la semnul literei, nu la sunet

Adaugătură, s.f. der Zusatz, die Zugabe, das zugesetze Wesen.

Adáusul, s.m. die Zugabe; *de adaus*, adv. darauf als Zugabe.

Adausătură, s.f. der Anhang. V. *adaugătură.*/

196v +*Advocat*, s.m. ein Rechtsfreund, ein Advokat.

Adeverez, v.a. inf. *adevărare*, bewähren, versichern, behaupten; *adevărare*, s.f.; *adevărat*, part.

Adeveresc, v.ac. inf. *adeverire* (ceva) bestättigen, aus Licht bringen, an Tag legen, beweisen, darthun; (pe cineva) überzeugen, überweisen; II *se adeverire*, v. rec. sich überzeigen (Dosith.), zeugen, bestätigen; *vestea s-au adeverit;* die Nachricht hat sich bestätiget; *adeverire*, s.f.; *adeverit*, part.

Adevărat,-*ă*, adj. wahr, wahrhaft, wahrhaftig, ächt, unverfälscht./

197 *Adevărat*, adv. der Wahrheit gemäss; in der That; in Wahrheit, wirklich.

Adeverință, s.f. Wahrhaftigkeit, Wirklichkeit.

Adevărul, s.m. die Wahrheit, das Wahre; *întru adevăr*, adv. wharhaftig, in der That.

Adevăsesc, v.a. inf. *adevesire*, auszehren, entkräften, ausmergeln; *ș'au adevăsit trupul cu nevoința, truda și ruga*, er hat sein Leib durch Anstrengung, Mühseligkeit und Gebet geschwächt; *adevesire*, s.f., *adevesit*, part.

Adecă, adv. nämlich, also etc./

197v *Adeneure*, *adeneaure*, adv. (eigentlich) gleich vorher, kurz vorher, als z.B. vor einer Stunde u.s.w. (Dosith.).

Adesesc, v.a. inf. *adesire*, dicht machen, verdichten; II wiederholt vermehren; *se adesire*, rec. dicht werden; sich vermehren *adesire*, s.f., *adesit*, part.

Ades, *adeseori*, adv. oft, öfter.

Adètiu, s.m. (mold.) Giebigkeit, Abgabe.

Adiaforie, s.f. Gleichgültigkeit.

Adiáfor, -*ă*, adj. gleichgültig.

Adinsie, s.f. der Ernst, Ernsthaftigkeit./

198 *Adins*, -*ă*, adj. ernstlich, ernsthaft.

Adinsul, s.m. der Ernst; *întru adins*, adv. im Ernste, ohne Scherz, *cu adins*, ernstlich, mit Ernst.

+*Admiral*, s.m. ein Admiral, Befehlshaber über eine Flotte.

Adòg, v. *adaug*.

Adogătură, v. *adăugătură*.

Adormitoriu, -*oare*, s. und adj. der da einschläfert, schlummernd, -e.

Adorm, v.a. inf. *adormire*, einschläfern, schlafend machen; II v.n.
198v einschlafen;/ *adormire*, s.f., das Einschlummern; *adormit*, part.
adormit, -*ă*, adj. eingeschläfert, schlafend, -e.

Adria, s.f., *Marea Adrii*, das Adriatische Meer, *Marea de Veneția*.

Adriatec,-*ă*, adj. adriatisch; *Mare Adriatică*, das adriatische Meer.

Aduc, v.a. inf. *aducere*, bringen, herbringen, zubringen, herführen,
herbeyführen, zuführen; *adu încoace*, gieb her, bring her. II vorbingen,
anführen, *aducere dovezi*, Beweise vorbringen; III als v.n. mit dem
199 Dativ (und mit den Partikeln *mi*, *ți*, *și*): *a-și aducere aminte*, sich in

Erinnerung bringen, auch/*ş'aducere* ähnlich seyn: *pruncul acesta ş'aduce mult cu maică-sa*, dieser Knabe sieht oder ist der Mutter sehr ähnlich. *Mi-aduc aminte*, ich erinnere mich; *aducere*, s.f., *adus*, part.

Aducătoriu,-oare, s. und adj. der da etwas bringt, herführt, bringend, herführend,-e.

Aducătură, s.f. das Bringen, Herführen, das Hergebrachte.

Adulmecatul, s.m., das Riechen, Nachriechen, Nachspüren.

199v *Adulmec*, *adulm* v.a. inf. *adulmecare*, /*adulmare*, riechen, nachriechen, spüren; II auf die Spürgehen; *adulmecare*, *adulmare*, s.f.; *adulmecat*, *adulmat*, part. V. *aulm.*

Adulmătoriu, *adulmecătoriu*, *-oare*, s. und adj., ein Spuhrer, Nachspuhrer, riechend, nachspürend,-e. V. *adulmecătoriu.*

Adulcesc, v.a. inf. *adulcire*, versüssen , süss machen; II angenehm, verträglich machen; *adulcire*, s.f.; *adulcit*, part.

Adulcitoriu,-oare, subs. und adj., versüsser, -inn; versüssend.

Adumbrare, s.f., Beschattung; II Vorstellung./

200 *Adumbrat,-ă*, adj. beschattet, vorgestelt.

Adumbrez, v.a. inf. *adumbrare*, Schatten geben, beschatten, überschatten; II im Schatten vorstellen; *adumbrat*, part.

Adumbresc, v.a. V. *adumbrare.*

Adumbrătoriu, *-oare*, s. und adj., der da beschattet, vorstellt; beschattend, -e.

Adumbrătură, *adumbrăciune*, s.f., die Beschattung, Vorstellung.

200v *Adumeresc*, v.a. inf. *adumerire*/; *adumerire*, messen, einer Sache gemäss machen, einrichten; *adumerire*, s.f.; *adumerit*, part. V. *dumeresc.*

Adunare, s.f., Sammlung, Versammlung; *adunare bisericească*, eine Kirchen Versammlung. V. *Săbor.*

Adun, v.a. inf. *adunare*, sammeln, versammeln, zusammenziehen, zusammenraffen; *se adunare*, recipr., sich versammeln; *adunat*, part.

Adunătoriu, *-oare*, subs. und adj., Sammler, -inn; sammelnd,-e.

201 *Adunătură*, s.f. Zusammenraffung;/Zusammengerafftes Wesen (von Menschen), das Lumpenvolk.

Adunăciune, s.f., Versammlung, V. *Adunare.*

Adus,-ă, adj., herbeygeführt, herbeygebracht; angeführt.

Adusul, s.m., das Herbringen, das Angeführte, die Zuführung.

Adălmaş, s.m. (sieb.), Kauftrunk.

Adămăneală, s.f., Verführung.

Adămănesc, v.a. inf. *adămănire*, verführen, bereden; *adămănire*, s.f.; *adămănit*, part.

Adămănitoriu, *-oare*, subs. und. adj., Verführer,-inn, verführerisch.

Adămăneală, v. *adămăneală*[a]./

201v *Adăp*, v.a. inf. *adăpare*, tränken, zu trinken geben; II wässern, benetzen, als Pflanzen, Blumen; *adăpare*, s.f.; *adăpat*, part.

Adăpătoriu,-oare, subs. und adj., Tränker,-inn, wassernd, -e, benetzend,-e.

Adăpătoare, s.f. der Ort wo das Vieh getränkt wird.

---

[a] Vezi nota [b] de la p. 412

Adăpătură, *adăpăciune*, s.f., die Tränkung, die Tränke./

202 *Adăpostesc*, v.a. inf. *adăpostire*, (eigentlich), verwahren von allen Ungestimm, der Witterung daher fige beschützen, beschürmen, in Schutz nehmen, sich erstellen; *se adăpostire*, v. rec., sich in Sicherheit setzen, sich verwahren von allen widrigen Zufällen; *adăpostire*, s.f., Schutz, Zuflucht; *adăpostìt*, part.

Adăpostul, s.m., eine Ort, wo man vor Ungestimm des Wetters sicher ist; II Zufluchtsort, Sicherheit, Schutz.../...

346 *G*

G, *g* ist der dritte Buchstab des walachischen Alfabets; stellt sich auch die Zahl 3 vor.

Gabet, s.m., das Ungeziefer (sieb.).

Gabriil, *Gavril*, nom. pr. Gabriel.

Gàdină, s.f. (vulg. sieb.), wildes Thier, Raubthier.

Gazdă, s.m., der Wirth, Beherberger.

Gáiță, s.f., der Hüher, Eichelhäher, Nusshäher.

+*Galanterie*, s.f., Galanterie, Artigkeit, Manierlichkeit./

346v +*Galant*,-*ă*, adj., galant, artig. zierlich.

Galben,-*ă*, adj., gelb, gelblich, bleich.

Galben, s.m., ein Dukaten.

Galvan, s.m., das Gelbe, die gelbe Farbe.

Galvan, s.m., Galbanum. Galbansaft, Galbankaut.

Galiță, s.f., Gathitzenstein, Zinkvitriol.

Gaiu, s.m. (sieb. veraltet), ein Hahne./

347 *Galǎ*, die Galla, Feyerlichkeit, *văşmînt (straie) de gală*, Gallakleid; *zio de gală*, Gallatag.

Gárdină, die Fuge, der Falz oder die Falze, die Kerbe; II Beränderung, Einfassung, Besetzung.

Gard, s.m., der Zaun, Waldzaun; II die Wand; *gardul cortului*, die Wand der Gezelten (Bibl.).

Garoafă, s.f., die Nelke.

Gata, adv., vertig. bereit.

Gat, verb. V. *Gătez*.

Gaură, s.f. das Loch, die Ritze./

347v *Ghenealoghie*, s.f., Geschlechter, Register, Stammbaum, Geschlecht.

Gheneros, adj., edelmuthig (*V. SS.*).

Gheografie, s.f., die Erdbeschreibung (Dosith).

Gheografic,-*ă*, adj., zur Erdbeschreibung gehörig.

Gheograficeşte, adv., auf die Art der Landbeschreiber oder Erdbeschreiber.

Gheograf, s.m., der Erdbeschreiber, Landbeschreiber.

Gheometrie, s.f., Geometrie, Feldmessungskunst, Erdmessungskunst./

348 *Gheometric*, adj., geometrisch.

Gheometriceşte, adv., geometrischerweise, auf geometrische Art.../

599v *Mámilă*, s.f., V. *Namilă*.

Mamă, s.f., die Mutter; *mamă bună*, Grossmutter.

Mandră, s.f., ein Schafstall auf dem Felde.

Mană, s.f., die Manna; II fig. das beste, das kernigste von einem Ding. 723v

+*Mapă*, s.f., V. *Hartă*.

Marghiolie, s.f. vulg. (etwa) Schalkhaftigkeit, Lustigkeit, Schlauheit (im guten Verstand).

600 *Marghiol*, adj., stolz, hofärtig, schalkhaft, listig,/ schlau, gewandt (in gutem Verstande).../ 820

614 *Mim*, s.m., ein Gaukler, Possenreisser; II mimische Gestikulationen, Gebärde: *crescut în mimuri, ce să zic îngînăciuni*, bei den mimischen Vorstellungen auferzogen.

+*Mineral,-ă*, adj., mineralisch, merallisch.

+*Mineră*, s.f. (Bergwerk), Erzgewachs.

Mineiu, das Rituale oder das Ceremonienbuch (in der Orient. Kirch).

Ministru, s.m., ein Minister, Staats-Minister./

614v +*Minorenie*, s.f., die Minderjahrigkeit, Unmündigkeit (adecă fără vîrstă; să zice la *Pravilă*).

+*Minorean,-ă*, adj., minderjehrig, unmündig.

Minte, s.f., die Vernunft, der Verstand, Beurtheilungskraft; *om* 821
cu minte, ein vernunftiger Man; II Gedächtnis; *a-ș aducere aminte*, sich
erinnern; *a ține minte*, in Gedächtniss erhalten, nicht vergessen;
fie-ț aminte, vergiesse es nicht, gieb Acht; *a luare pre cineva de minte*, 827
einen verführen; *a-și pierdere mintea*, den Verstand verlieren; *minte*
slbă, Blödsinn./

615 *Mintenaș*, *minteni*, adv. (sieb.) gleich, alsobald. 827v

Mintie, s.f., das Oberkleid, der Oberrock (sieb.).

Mint, *minț*, v.n. inf. *mințire*, lügen, die Wahrheit verhehlen; II vorgeben; sich verstellen; III (von Teuergewehr), versagen (vulg.), *mințire*, s.f.; *mințit*, part.../

722v *Nărăveală*, s.f., die Verträglichkeit, Einigkeit (vulg.).

Nărăvesc, v. rec. inf. *nărăvire*, sich vertragen, einigwerden; *nărăvire*, s.f.,; *nărăvit*, part.

Născutul, s.m., der Sohn; *întîi născutul*, der Erstgeborene.

Născătoriu,-e, subs. und adj., Zeuger, Hervorbringer, -inn, Gebärerinn, gebärend, zeugend, -e. 828

Născătură, s.f., das Zeugen, Gebären./

723 *Năspreală*, s.f., die Rauhigkeit.

Năspresc, v.a. inf. *năsprire*, rauh machen; *se năsprire*, rauhwerden; *năsprire*, s.f.; *năsprit*, part.

Năstrápă, s.f., eine Schale, Geschirr.

Năsălie, s.f., Todtenbahre.

Năsărîmbă, s.f. (vulg.) Possen (der). 82

Năsătru, s.f., Stöhr (ein Fisch).

Năsîlnic,-*ă*, adv. gewaltsam, gewalthätig.
Năsîlnicie, s.f., Gewalthätigkeit, Zwang./

Năsîp, s.m., der Sand. V. *Arină*.
Nătură, V. *Natură*.
Nătărău, s.m., ein Dummerkerl, ein Tölpel, Ungeschickter Lappe.
Nătărie, s.f., ein dummer Streich, Albernheit.
Nătîng,-*ă*, adj., ungeschückt, plump.
Nătăngie, s.f., Plumpheit./...

+ *Problèmă*, s.f., eine Aufgabe, Problem.
Probă, s.f., die Probe, der Versuch.
Probozesc, v.a. inf. *probozire*, ein Verweis geben (Dosith.).
Proviant, s.m., Lebensmittel, Proviant (Odyss.).
Prognóstic, s.m., Vorbedeutung, Anzeigung künftiger Dinge.

Prodèsc, v.a. inf. *prodire*, verrathen; *prodire*, s.f.; *prodit*,-*ă*, adj· verrathen; II fremdling, verwiesen (Libr. ecles.).

Procopseală, s.f., Fortgang, Nutzen, Vortheil, Übung, Unterweisung.

Procopsesc, v.r., inf. *procopsire*, einen guten Fortgang, Nutzen, Profit haben; auch lehrnen, sich üben; *procopsire*, s.f.; *procopsit*, part.

Prológ, s.m., die Vorbericht, Vorrede./

Pronie, s.f., die Vorsehung.
Proprietate, s.f., die Eigenschaft, Eigenheit (Dosith.).
Propriu,-*ă*, adj., eigen, alleingehörig.../...

Prăvărie (sieb.) Pulvermagazin.
Prăvătáriu, s.m.,. ein Mäkler, Krämer. V. *Dobîndariu* (Dosith.).
Prăguţ, s.m., dim., klein Schwelle.

Prădèz, v.a. inf. *prădare*, plündern, ausplündern, verwüsten. *Prădare*, s.f., *prădat*, part.

Prădătoriu,-*e*, adj. und subs. Plünderer, Beute macher, erbeutend, plündernd, -e.

Prăjesc, v.a., inf. *prăjire*, rösten, bratten, *prăjire*, s.f., *prăjit*, part.

Prăjină, jede Stange oder lange Stock. II Massruthe (bey der Ausmessung der Acker).

Prăjitoare, Bratpfanne.

Prăjitoriu,-*e*, adj. und subs., Röstend, brennend, -e.

Prăjitură, s.f., das Brennen, Rösten, Einbrennung. II das Eingemachte./

Prăznuesc, s.f., *prăznuire*, feyern, feyerlich verrichten, ein Fest anstellen, *prăznuire*, s.f., *prăznuit*, part.

Prăznuitoriu, *e*, adj. und subs., der die feyert. Feyerlich etwas verrichtet.

Prăpaşte, s.f. der Abgrund, bodenlose Tiefe, Verderbniss.

Prăpădesc, v.a. *prăpădire*, verderben, zu Grunde richten. II verlieren, verschwinden, *se prăpădire*, *rec*., sich zu grunde richten, vergehen, zu nichte werden, *prăpădire*, s.f., *prăpădit*, part./

3v *Prăpăditoriu*, *e*, adj. und subs., Verderber, -inn. II Verschwender, zu grunde richten.

Prăsaru/presaro[a] / v.a., inf. *prăsărare*, hin und her streuen, bestreuen, *prăsărare*, s.f., prăsărat part.

Prăsesc, v.a., *prăsire*, hervorbringen. II gebähren, hecken. III vermehren, fortpflanzen, *prăsire*, s.f., *prăsit*, part.

Pràsilă, das Geheckte, — Abkömmling Geschlecht. II überhaupt was fortgepflanzt wird. *De prăsilă*, zur Fortpflanzung./

829 *Prăsitoriu*, *e*, adj. und subs., Gebährer, Vermehrer, Fortpflanzer, -inn, gebährend, vermehrend, e.

Prăsitură, das Hervorbringen, Gebähren, Hecken.

Prăsărătoriu, *e*, adj. und subs., Bestreuer, bestreuend.

Prăgesc, v. *Prăjesc*.

Prăgìnă/ *prazina*/ s.f., *V. Pràjină*/./

829v *Prîndu* { *Prando*/v.a., inf., *prînzire*, zu Mittag schpeisen, essen.
Prînzescu } *Prandiesco*/*Prînzire*, s.f., *prînzit*, part.

Prînzitoriu, *e*, der da zu Mittag speist.

Prînzişor, s. dim., ein kleines Mittagsmahl. II (vulg.) Frühstück.

Prînzu/ *Prandio*/ s.m., das Mittagessen, Mittagsmahl, die Mittag-
/*Pranzu*/ mahlzeit. *Prînzu mare*, das Mittagessen. *Prînzu mic*, die Frühe, das Frühstück/

830 *Pugnaş*, s.m. (vulg.)

Pugnu/*Pugnu*/ s.m. Die Faust. II Eine Handvoll.

Puezu/{ *puyezo*/
Puiu/ } *puyo*/ v.a. inf. *puiare*. Eigentl. Junge zeugen, erzeugen, junge Thiere hervorbringen, gabähren, (Dieses Wort wird nur bey den wilden oder unreinen Thieren gebraucht, denn sonst wenn von Menschen die Rede ist, so wird es *nasc*, *născut* von den Hausthieren als Kühe, Schafe etc., *fătat*, *făt* gesagt. II überhaupt etwas junges sich gleiches herforbringen, zeugen. *Puiare*, s.f., *puiat*, part./

Puică/*Puyca*/, s.f. Ein kleine junge Henne.

Puişoru/*Puysioru*/, s.m. Ein kleines junges Thier.

Puiu/*Puyu*/, s.m. Ein junges Thier. II Auch ein junger Spross, Zweig, etc. III Auch von den Menschen in zärtlichen Gespräche, z. B. *puiul mieu*, mein Kind, mein Täubchen! etc., sonst sagt man auch *puiu de şerpe*, ein feiner, gefährlicher Kopf. *Puiu de drac* (vulg), ein böser Mensch (von lat. *pullus*).

Pulbere, s.f., der Staub. II Pulver./

831 *Pulberez*, v.a., *pulberare*, stauben, pulvern, zu Pulver machen. *Pulberare*, s.f., *pulberat*, part.

---

[a] Reamintim că textul românesc al lexiconului este notat cu chirilice, iar cuvîntul inițial este transcris cu litere latine, imediat, în paranteză. La mai multe articole am dat şi transcrierea cu alfabet latin.

Pulpos, *ă*, *fleischig* oder der dicke Waden hat.

Pulpă, s.f., die Wade, *auch* II das fleischige am Schenkel.

Pumnu/ *Pumnu*/ s.m., die Faust. V. *Pugnu*.

Pungaciu, *ă*/*Pungaciu*, *a*/adj., der da sticht, stosst./

831v *Pungu*/*Pungu*/v.a. inf., *pungere*, stechen. II stossen, mit den Hörnern, *Pungere*, s.f., *punsu*, part.

Punguță, s.f. dim., ein kleiner Beutel.

Pungă, s.f., ein Geldbeutel. II Eine Summe von 500 fl. (Mold.).

Pungătoriu, *e*, adj. und subs., Stecher, *-inn*, stechend, e.

266 CUVĂNT AL LUI G. LAZAR, LA ÎNSCĂUNAREA MITROPOLITULUI DIONISIE *[a]

Prea osfinţite stăpîne!

Prea bine este lumei cunoscută slava şi mărirea romanilor, strămoşilor noştrii; apoi, în căt este pentru strălucirea ştiinţilor şi a măestriilor, în vremea acelora, lasă istoriile, dar mărturisească mărturie învederată însuşi stălpii podului marelui Traian din alvia Dunărei, precum şi temeliile Turnului Severinului, care pănă în zioa de astăzi se află în faptă şi care în chip de hrisoave nemincinoase ne mărturisesc dreptul ce avem în stăpînirea pămăntului strămoşesc, deşteptăndu-ne a urma şi noi strămoşilor noştri, ca neprecurmat să se proslăvească seminţia în veacuri şi prea înaltului schiptru[b] împărătesc neîncetat să'i arză focul pe jertfelnic, prefăcăndu-se slava în mărire, iar nu în perire şi stingere.

Dar, oare, cănd s'ar ridica duhul din ţărăna acelora şi ar privi preste strenepoţii marelui Chesar, slăvitului Aurelie şi înaltului Traian, oare, în zioa de astăzi mai cunoaşte' i-ar? Negreşit, i-ar căuta în palaturile cele mari împărăteşti şi i-ar afla în vizuinele şi bordeiele cele proaste şi încenuşate; i-ar căuta în scaunul stăpănirei şi i-ar afla amărîţi subt jugul robiei; i-ar căuta proslăviţi şi luminaţi, şi cum i-ar afla? rupţi, goli, amărăţi şi asemenaţi dobitoacelor, de tot căzuţi în prăpastia orbirei, bine gătiţi spre slujba vrăjmaşului omenirei, răpitoriului casei părinteşti.

Ajungă lacrămile patriei, ajungă jugul robiei, vreme este de cănd cu oftare aşteaptă căzuta semenţie cuviincioasa isbăvire, ţărăna strămoşască cu cuvănt pretenderiseşte acum măntuire căzuţilor săi strenepoţi, înălţăndu'ţi braţul prea sfinţiei tale, însuşi din săngele/ părintesc, mijlocitor acelora spre măngăere. 265

---

* În suplîment la *Curierul romănesc*, gazetă politică, comercială şi literară n° 66, anul X, 1939, luni, 24 aprilie.

[a] „Dionisis Lupu . . . mitrop. Ungro-Vlahiei (1819—1821) la 21 mai ocupă tronul mitropolitan simpatiza cu partida naţională. La începutul răscoalei lui Tudor Vladimirescu, el rămase în Bucureşti, primi pe erou cu bucurie, ca pe un eliberator A fost spriinitorul lui Gh. Lazăr şi al şcoalei lui naţionale.

[b] Formulare intenţionat ambiguă. Aşa, a apărut din totdeauna retorica patriotică în ţările supuse imperiilor.

col.II Acestea nu e de căt o pronie dumnezeiască care făcăndu-i-se mai pe urmă [milă[şi de acest neam căzut, au rupt anii blestemului şi, prin ridicarea dreptei prea sfinţiei tale, va să pue acum stavilă viscolilor întunerecului.

Drept aceea, obştea cu mulţămită glăsueşte: „blagoslovită să'ţi fie rădicarea în scaun, ca şi următorilor spre pildă, în veacuri nesocotite, bine cuvîntată să-ţ fie ocărmuirea, şi păstoreasca cărjă a preasfinţiei tale înverzească ca toiagul lui Aaron, ca să fie oglindă de înţelepciunea păstorească nepoţilor şi strenepoţilor omenirei, ca, după mai multe sute, ba şi mii de ani, jertfelnicul cu bucurie să ţi'l înnoiască, cu cuvânt fălindu-se şi cu povestirea istoriei strămoşilor din veacurile dinainte, precum şi noi înşine cu căldură ne aducem aminte de moşii şi strămoşii noştrii care au făcut când va bine neamului omenesc.

Iată dar, şi noi, strenepoţii lui Romulus şi umiliţii fii duhovniceşti ai prea sfinţiei tale, îţi bine cuvântăm scaunul pre care te-au înălţat pronia celui Prea Înalt, ca să ne fii părinte şi povăţuitor milostiv, îţi bine cuvântăm toiagul păstoriei, noă spre întărire şi spor, iar prea sfinţiei tale spre vecinica laudă şi măngăere; că nu'ţi va fi cu noi ostenelile în zadar, pentru că ştiinţele noastre, subt ocărmuirea prea sfinţiei tale, vor da pricină de ajuns, până căt şi zidurile şi coarnele plugului, după mai multe sute şi mii de ani, vor mărturisi înţeleapta păstorie a prea sfinţiei tale.

Calcă, prea sfinţite părinte, nespăinmăntat, pre poteca care cu cu braţ voinicesc şi cu duh romanesc spre mai mare mirarea neamurilor o ai desfundat; fără sfială întinde'ţi pasul spre descoperirea brasdei strămoşeşti; aici frica n'are loc, sfiala zace moartă, călcată la pămănt, pronia lucrează şi noi toţi cu bucurie îţi urmăm./

PLUTARH NOU/SAU/PE SCURT SCRIEREA VIEȚILOR/ CELOR/MAI VESTIȚI BĂRBAȚI ȘI MUERI A TOATE NEA/MURILOR, DIN CELE MAI VECHI VREMI/PÂNĂ ÎN VREMILE NOASTRE./ÎN LIMBA FRANȚOZEASCĂ/ DE PETRU BLANHÁRD DATĂ AFARĂ./ IAR ACUM ÎNTÂIU PENTRU NAȚIA ROMÂNEASCĂ PRE ROMÂNIE/TĂLMĂCITĂ ȘI DATĂ LA LUMINĂ./TOMU I/CU 24 CHIPURI./CU TOATĂ CHIELTUIALA D. NICOLA NICOLAU S-AU TYPĂRIT./LA BUDA./ÎN CRĂIASCA TYPOG. A UNIVERSITATEI UNGARIEI/ 1819.*/

Preasfințitului/și de Dumnezeu alesului,/Chyrio Chyrio, /Gherásim/ episcopului a sfintei episcópii a róma/nului închinat./

PREASFINȚITE ȘI DE DUMNEZEU ALES EPÍSCOP!

Această carte, numită *Plutarh Nou*, ce cuprinde în sinul său, pe scurt, istoriia a multor bărbați cu duh mare, carii adînc avînd întru inima sa înrădăcinată acea dreaptă și întru soțietatea omenească tocma de lipsă maximă, cum că omul nu atâta șie, precum patriei este născut, cu toate puterile sale s-au nevoit a lucra spre folosul patriei, și noao pildă arătată ne lăsară ca, cu fierbinte dragoste, după măsura puterei noastre, să pășim a folosi patriei./

Această carte, zisei, carea întîiu s-au typărit în París, la anul Domnului 1803, și după aceaia de toate națioanele cele deșteptate fu socotită, și pre osebitele ale lor limbi întoarsă, ca nu singură limba românească, care e una din cele vechi ale Evropei limbi, ca ceaia ce fu în gura preastrălucitului popor al romanilor celor vechi, a cărora strănepoți sînt românii, să fie lipsită de acest vistiiariu prețuit, și eu, după pilda altor neamuri, m-am străduit a o/preface în limba românească, carea tinerețele le va hrăni, bătrînețele va desfăta, lucrurile cele norocite va înfrumseța, și scumpe roduri va aduce.

Că, măcarcă pămîntul, din fire, are bunătatea și rodirea sa, totuși lucrîndu-să, mai mult și mai bun rod aduce. Așa și neamul românesc, întru nemica nu este mai de jos cu talanturile cele firești, de cît alte neamuri, care mai de multe veacuri se deprind/ și sînt luminate întru învățături și întru științe. Însă, ca acele talanturi mari, care împreună cu sîngele au rămas dela romanii cei de demult întru neamul românesc, să poată cele bine cuviințate roduri a le aduce și a să înmulți, de multă cetanie de cărți, spre acela sfîrșit întocmite, este de lipsă.

Între acele cărți, spre procopsirea oamenilor făcute, după părerea tuturor neamurilor celor întru știință/ luminate, numărîndu-să acest *Plutarh Nou*, cu acea nădejde l-am dat la typariu, că și românii bucuroşi îl vor ceti în limba neamului său, ca nu tot cu gură streină, ci şi cu gura sa să vorbească.

---

* Două volume în -8°, de 7 foi, 172 p. pentru tomul I; 2 foi și pp. 173—352 pentru tomul II.

Drept, că această carte cu materiia sa, singură pre sine să laudă, şi pre cetitoriu a păşi mai încolo întru cetire îl aţiţă. Totuş, de lipsă era unui bărbat ales să o închin, ca văzînd cetitorii al/aceluiaş bărbat preavestit nume, în fruntea cărţei strălucind, noao putere cărţei să i să dea, şi loruşi mai mare îndemn spre socotire să li se adaoge.

Întru acest cuget fiind eu, nu-mi fu mare osteneală pre acel bărbat ales, cui să închin această carte aleasă, a-l afla. Că, precum untul de lemn nu poate, din firea sa, să stea supt firea apei, aşa şi faptele Preasfinţiei Tale cele bune, care... /

Preaumilită slugă
Nicolae Nicolau
român din Transilvania

Braşov, 1819

55 CONFUŢIUS, UN FILOSOF AL CHINEZILOR

Spre 550 de ani înaintea lui Hs.

Confuţius se născu la Hanping, în China, spre 500 de ani înain-
56 tea lui Hs., şi seminţia lui/ se trage dela împăratul Ti-y, al 17-lea stăpânitoriu din al doilea neam.

Singură fapta cea bună pricinui vestea lui, şi el se socoteşte în număru cel mic a acelora, carii mult bine şi nimic rău ziseră. Înţelepciunea şi iscusinţa sa înălţă pre el la gradul unui manderin [1] şi ministru în crăiia Lù, care în vremea de acum se numeşte Hangtón. A sa iubire de cinste era ca a unui bărbat cu fapte bune: poftea el puternic a fi, ca mai mult bine să poată face, dară văzîndu-se întru această formoasă nădejde înşelat, părăsi el slujba şi puterea sa, şi se mulţămi a trăi ca un filosof. Se trase la crăiia Sinn; aci alcătui el o shoală, şi în scurtă vreme strînse împrejurul său 3000 de ocenici. El împărţi învăţăturile sale în patru părţi, şi shoala sa iarăşi în atâtea clasuri.

Acei din rangul din tăiu se sărguia spre săvîrşirea faptelor celor bune şi înfrumseţarea duhului şi inimei; acei de al doilea, întrebuinţa osteneala lor nu numai spre fapte bune, care se cuvine a avea oamenii,
57 dară şi spre elocvenţie; clasul al treilea lucra politica,/ şi acel de-a patrălea se îndeletnicea spre învăţături de năravuri bune.

Confuţius, întru toată învăţătura sa, alt gînd nu avea, de cât întunecelele duhului a răsipi, greşalele inimei a goni, şi săvârşirea cuviinţărei, care aşa rară se făcuse, iară în starea ei să aducă.

Învăţăturile acestui bărbat mare şi înţălept, care şi singur le urma, era aceste:

De Dumnezeu a avea frică; lui a se supune şi sluji; pre aproapele său, ca însuşi pre sine a iubi; pre sine a birui; patimile, minţei cei sănătoasă a supune, şi nimic a face sau gîndi ce aceştiia împrotivă ar fi. Şi cu umilinţă zicea că nu el ar fi izvoditorul acestor învăţături, dară, precum dela mai vechi înţelepţi şi scriitori de istorii ar fi aflat, osebit dela craii Yac şi Xun, carii mai mult de cît 1500 de ani înaintea lui trăia.

---

[1] *Manderin* se numeşte în China, un domn mai mare sau slujitoriu împărătesc, de neam bun fiind.

Confuţius îmbrăca moralul său în verşuri, căci socotea că întru acest chip va îndemna pre oameni spre acela, şi se vor întemeia întrînsul. Se află şi acum o adunare de asemenea verşuri de învăţături, dară pentru adevărul acestora iaste îndoială.

Acest filósof cu fapte bune, către sfîrşitul vieţii sale veni cu oce-
58 nicii săi înapoi,/la crăia Lu, şi muri acolo, întru vîrstă de 73 de ani. Socotinţa şi cinstea, carea avea oamenii către dînsul, era aşa mare, cât, atâta cinste i se făcea, carea numai crailor se cuvinea. Şi după moartea lui încă mult se cinstea. Învăţăturile lui cele moraliceşti se socotea ca dumnezeeşti; în toate cetăţile se zidea minunate case de învăţături spre a se păzi şi învăţa învăţăturile lui întru acele. Casele acele era însămnate cu slove de aur, întru aceste vorbe: Meşterului celui mare; — Învăţătorului al împăraţilor şi crailor; — Sfîntului; —Craiului ştiinţelor.

Cînd vrun om de slujbă împărătească, pe lîngă aceste case, în palanchín [1] se poartă, se dă jos din palanchinul său, şi merge căteva pasuri pe picioare, spre cinstea învăţătoriului. Moştenitorii săi sînt în rîndul manderinilor, adecă nemeşi (spahii), şi nu plătesc nici o dare împărătească, Spre arătarea cinstei cei mai mare către acest filosof, care chinezii lui vrea să arate, era îndeletnicia spre urmarea faptelor lui cele bune./...

115

DIOGHEN, UN CHYNICESC[2] FILOSOF

născut spre 416 ani, înaintea lui Hs.

Acest chynic se născu la Sinópe, o cetate în Pontus; se zice că s-ar fi gonit din patria sa, căci se află calpuzán, adecă făcătoriu de bani mincinoşi; această faptă urmă odinioară şi tatăl său. Aceasta poate că iaste numai o pără mincinoasă, dară cum ar fi putut cineva gîndi bine de Dioghen? Cînd el părăsi Sinope, plin de mîndrie scrise către patrioţii săi: „voi m-aţi gonit din a voastră cetate, şi eu vă gonesc pre voi în casele voastre“. Şi însuşi robul său, Menádes, care urmă lui, fugi dela dînsul; îndemnîndu-se el de alţii a trimite să-l prinză, zise: „cum? Menades să poată trăi fără Dioghen, şi Dioghen fără Menades, nu?“/

---

[1] *Palanchin*, iaste ca un divan sau scaun, care se poartă de oameni, în loc de butce sau cară, pe locurile acele obişnuindu-se.

[2] Secta aceasta a filosofilor se trage dela cuvîntul grecesc κύνος[a], adecă *cîne*, căci aceştea, lătrători către oameni se arăta.

[a] Corect: Κύων, gen. κυνός.

116 După aceasta trăia el la Athína, şi hotărî a se îndeletnici, acolo, spre filosofie, care pre vremile acele era aceasta, ca un profesión (meşteşug). Acest filosof fiind de oameni nesocotit, se măniia asupra lor, şi slobod, cu ocări filosoficeşti întâmpina pre ei. Întru sărăcie şi fără lucru aflîndu-se, şi toate avînd întru nesocotinţă, nu se îngrijea de nimic.

Antisténes era pre vremea aceaia căpetenia acestor filosofi, dară pre Dioghen nu vrea să-l primească în numărul ocenicilor săi; dară, acesta cu obrăznicie se îmbulzea; mai pre urmă, luă Antisten un toiag şi bătu pre obraznicul ocenic; el zicea: „bate-mă, cît vei putea, că până se va afla la tine învăţătură, nu vei găsi toiag aşa tare, ca să mă poată goni dela tine.“

Dioghen era foarte măreţ şi nu învăţa el pentru a se îndrepta spre fapte bune şi norocire, dară numai ca să se arate la oameni osebit şi mirare dela dînşii asupra lui să tragă[a].

Foarte osebit se şi arăta întru această sectă, cu sdranţe îmbrăcat, mai gol fiind, purta o traistă sau sac pe spinarea lui, şi un toiag în mână;
117 întru această figură umbla zioa pre uliţele frumoasei Athina, şi/ noaptea se ascundea întro bute. Această bute era casa lui, carea el o purta după pofta sa, unde vrea, dintrun loc întraltul. Din toate dichisele ţinu numai un păhar de lemn, dară văzînd odată pre un prunc că bea din pumnii săi, lăpădă şi acesta, zicînd: „tot ţinui şi ceva de prisos“.

Se povesteşte precum aflîndu-se Alexandru cel Mare la Corinth, vrea să vază pre acest osebit filosof. Merse la dînsul şi îl întrebă ce poate face pentru dînsul. El răspunse: „nimic alt, de căt să nu-mi stai înaintea soarelui.“ „Cu adevăr, zise craiul, de nu aşi fi Alexandru, aşi vrea să fiu Dioghen!“.

Dioghen era vesel uneori, dară mai ades aspru şi batjocuros. Odinioară umbla zioa cu felinariu (lămpáş) aprins pre uliţe; şi întrebîndu-se ce caută, răspunse: „un om caut“.

Filosoful Platon, închipuind pre omul ca pre o vită cu doao picicare, fără pene, Dioghen prinse un cocoşi, şi jemulindu-l de pene, îl aruncă în shoala lui Platon, şi zise: „aci iaste omul tău“. Odinioară petrecînd judecătorii spre pedeapsă pre un vinovat, care puţin lucru dela vistieria de obşte furase, zise Dioghen: „hoţii cei mari duc pre unu mic“./

118 La bătrâneţele sale se prinse şi se duse spre vînzare, la locul unde se vindea robii; el stînd acolo striga: „cine vrea să cumpere un stăpăn?“. Un cumpărătoriu îl întrebă: „ce ştii tu?“ „A stăpâni peste oameni,“ răspunse lui. Cu toate aceste, cumpără pre el Xeniádes, şi-l duse la casa lui. Iară priiatenii lui vrea să-l răscumpere. „Voi sînteţi nebuni, zise lor, leii nu sînt robi acelora, care hrănesc pre ei, dară aceia sînt lor slugi“. Xeniades mai la urmă atâta iubi pre el, cît încredinţă lui creşterea fiilor săi şi purtarea de grijă peste moşiile sale. Şi, după cum se arată, iară la dînsul, să fi murit acest filosof, 320 de ani înaintea lui Hs. Se află în iapungeaoa sa învăluit, fără viaţă, dară mai înaintea săvîrşirei lui ar fi poruncit să arunce trupul său, după ce va muri, întro

---

[a] Inexact. Diogene a fost un revoltat împotriva prostiei şi trufiei.

groapă, coperindu-se cu puţină ţărînă. Iar priiatinii îi zise: „Aşa te vei face hrană fierilor sălbatice!“ „Bine, zise lor, aşa îmi veţi da un toiag în mănă, să mă apăr.“ „Cum ar fi cu putinţă aceasta, ne avînd tu mai mult simţiri?“ „Aşa dar, zise Dioghen, mă pot şi mînca“. Dară priiatinii lui îl îngropară cu toată pompa, mormîntul său se împodobi cu
119 un stălp de marmură, săpînd pre/acela chipul unui cîne, pentru închipuirea filosofilor de secta aceasta.

Oare care învăţături şi gînduri ale lui Dioghen sînt foarte bune şi de laudă. Obişnuia a zice că ar fi îndeletniciri sufleteşti şi trupeşti: ale sufletului sînt un izvor închipuirilor înalte, care se pricinuesc în suflet, dară acele trupeşti încă nu se cade a le părăsi, căci omul nu iaste sănătos, cînd una din mădulările sale, dintru care se ţine, ar pătimi.

— Cu silinţă toate se dobîndesc, însă şi fapta bună; dară oamenii s-au silit a se face singuri nenorociţi, căci asemenea lucruri urmează, care în drumul norocirii stau, fiind împrotiva firei lor. — Mai mult iaste a mulţămi naturei de cît legii. — Întră înţelepţi şi priiatini sînt toate de obşte. — Obiceiul face toate plăcute, încă şi nesocotinţă spre veselie. — Nici o obşte nu iaste fără de legi, prin lege se bucură cetăţeanul de cetatea sa, şi republicanul de statu său. Dară cînd legile nu sînt bune, iaste omul mai rău şi mai nenorocit întru obşte, de căt singur. — Capul nebuniei iaste, cunoscînd şi lăudînd cineva fapta cea bună,
120 şi a nu o face. — Părăşul iaste acel mai/grozav întră fierile sălbatece, iară lingarul acel mai primejdios întră cele blînde. Sileşte a avea pre cei buni priiatini, ca să te îndemne spre bine, şi duşmani pre cei răi, ca să te oprească a îndrăzni spre rău./...

319 MAHOMÉT, PRICINUITORIUL LEGEI TURCEŞTI

Se născu la ani 569 sau 570 şi muri la ani 632.

Mahomet se născu la Meca, şi pănă la vîrstă de 40 ani trăi necunoscut, îndeletnicindu-se întru neguţătorie. Adese călătorind dela Meca la Damasc, se deşteptă mintea lui şi se învăţă a cunoaşte oamenii.

O văduvă bogată din Meca, a unui neguţătoriu luă pre el la dînsa, ca să ocărmuiască neguţătoria ei. După ce şezu la ia trei ani, se amorisi (îndrăgi) întrînsul, şi luă pre el spre bărbat. De aci se începu norocirea lui: pre vremea aceaia era el în floarea vărstei sale; aici fu cînd veni lui în gînd o lege noao a întemeia. În Eghýpet, Palestina, Sýria, şi pretutindenea află el o mulţime de secte sau osebiri întră legi, care una pre alta duşmănea; el dară, socoti, de va putea, aceste toate întru una să le însoţească, şi iscodi o lege noao, care oareş care asămănare avea cu acele, care vrea el să le strice./
320 În vărsta lui de 40 ani, începu a se da afară drept un proroc, şi se prefăcea că vede arătări, vorbind ca un om cu duh; întăiu încredinţă vedeniile sau arătările sale muerei lui, mai pre urmă la alte opt persoane, şi aceştea făcură iară mulţi proseliţi sau credincioşi noi, şi în 3 ani avea 50 de ocenici de tot supuşi lui.

Acuma atîta stăpănirea, cît și mai mulți preoți ai locului aceluia începură a socoti pre Mahomet ca pre un om primejdios, pre carele începură a-l catatrexi[a] (goni).

Mahomet simțindu-se încă slab spre împrotivire, fugi dela Meca la Medina, dară prin această fugă se făcu numele lui mai mare și vestit, și el însuși mai cu îndrăsneală.

Această epohă sau vreme se numește Eghyra, după care musulmanii ai lor ani numără, care urmă la ani 622, iul. 16.

După ce văzu Mahomet că din toate părțile se adună ocenici împrejurul său, schimbă orînduiala lui; mai mult nu îndemna el norodul cu învățături spre a lui lege, dară adună o oaste și porunci la ori ce împrotivire, cu sabia a răspunde. Jidovii cei aravicești mai mult împro-
321 tivindu-se, ei mai întăiu se jertvuiră, stăpănind al lor de/apărare loc;
un mare număr din trînșii se omorără și pre ceia lalți la ani 627 vîndură. Acum se putu întoarce Mahomet la Meca cu o învoială, unde și titulă de craiu luă. După aceaia încungiură cetatea și lăsă ei voe să-și aleagă: moarte sau lege noao. Întru acest trópos înfricoșat, curînd își făcu lui părtinitori de lege destui; aceia, carii să împrotivea, se omoarea. Domn al Araviei și la toți vecinii înfricoșat fiind, socotea a fi puternic destul a putea sili pre grecii și persianii spre legea lui.

Întăiu apucă Syria, carea pre vremea aceaia, a împăratului Iraclie era; luă căteva cetăți și făcu pe prinții dela Daúnca și Devla birnici. Aici fu, unde mai pre urmă povățui oastea sa. Pașii săi, norocoși fiind ca și dînsul, multe țări supuseră supt stăpănirea lui.

Mai la urmă cunoscu Mahomet apropierea morței sale prin simțirea lucrărei unei otravă, carea lui o jidovoaică întro gușă de berbece dăduse, ca să pue pre el la probă, de iaste el, cu adevăr, un proroc. După ce o parte din carne mîncă, simți otrava carea lucra încet, și pricinuind lui niște grele friguri, muri în vărstă de ani 62./

322 Abea bine muri și ocenicii săi avea diaforà sau pricină întră dînșii pentru al lor proroc, de au murit ori s-au înălțat la ceriu? Omár, unul din pașii săi, adeverea acea de pre urmă credință cu sabia în mînă, după obiceiul dascalului său. Dară Abubecár arătă lui precum prorocul cu adevărat ar fi murit, care și în *Alcoránul* lor arată.

Îngropară pre el în casa aceaia, unde muri. Groapa sa iaste un coșcig de piatră, întro capelă, unde acum întrarea cu rude de fier mari e apărată. Și numai amăgeala născu zisa aceaia, carea se zice, precum al său coșcig de fier fiind, de mai multe mari magneturi în slavă s-ar ținea.

Mahomet, toată sýstema legei sale, în versuri alcătui, și într-o carte au lăsat-o, care *Coran* sau *Alcoran* se numește.

Întru aceaia arată el un singur Dumnezeu, carele toată lumea au făcut, a tot țiitoriu și a tot puternic fiind, fapte bune răspiătește, păcate pedepsește. Pre al său proroc în lume au trimis a întoarce noroade din amăgire. Tăiarea împrejur, spălatul, înfrănarea de vin și carne de

---

[a] Traducătorul nu știe greacă veche. Corect: *catatrehi*, cu *h*, nu cu *x*. Poate este și eroare de semn.

porc, postul ramazán, cinci rugăciuni de toate zilele şi sfinţirea vinerei,
323 sînt semnele aceştei / lege. Acelora care urma învăţăturilor sale, făgăduia
după moarte un foarte sălaşi frumos, unde sufletul toate bucuriile sufleteşti, şi trupul cele trupeşti vor priimi. Şi precum *acolo s-ar afla* o mulţime de cele mai frumoase fămei. Fămeile, după învăţăturile lui, puţină dreptate au în viaţa lor. Bărbatul poate ţinea mai multe mueri, şi poate să le bată cînd nu-l ascultă şi să se despartă de iale, cînd nu-i mai plac. Iar fămeile, mai mult de cît de *doao ori* nu se pot mărita. Dacă a treia oară s-au despărţit şi bărbatul ei cel din tăiu nu vrea iară să o ia, nu se poate cu altul lua. Iară, trăesc foarte ascunse sau apărate, şi cu mare luare de samă trebue să se acopere, cînd se arată înaintea bărbaţilor. /...

I

ORTHOGRAPHIA ROMANA,/SIVE/LATINO-VALACHICA,/ UNA CUM CLAVI,/QUA PENETRALIA ORIGINATIONIS VOCUM RESERANTUR, / PER / PETRUM MÂJOR/ DE DITSÖ SZENT MÁRTON, ARCHIDIACONUM DIOECESIS FOGA/RASIENSIS, DISTRICTUS GÖRGÉNYIENSIS, AC REGIUM REVI/SOREM LIBRORUM BUDENSEM./PRIMUM VALACHICO IDIOMATE CONCINNATA,/DEINDE IN LATINUM TRANSLATA./ BUDAE,/TYPIS REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE 1819*

III

PRAEFATIO

Nonus jam supra trigesimum annus decurrit, a quo Valachorum Grammatici de Orthographia Romana, sive Latino-Valachica inter se disceptant. Sicut enim in exterminandis ê republica literaria Valachorum Cyrillicis characteribus, qui densissimas tenebras Valachicae linguae offuderunt, et postliminio restituendis avitis literis Latinis, non modo iidem ultro inter se omnes conveniunt, sed etiam exteri, avidi commercium cum Valachis propius colendi, diu in id stimulos addunt; ita quaenam Orthographia in usu Latinarum literarum sequenda sit, adhuc constanter definiri non potuit. Etenim, qui inter Hungaros concives vivunt, a pueritia Hungaricae orthographiae asueti, Hungaricam orthographiam adoptandam esse sanciunt. Qui vero Germanicam linguam callent, et familiaritate Germanorum fruuntur, Germanorum orthographiam sequi malunt. Alii, non reflectentes ad diversitatem Dialectorum Valachicae linguae, dum regulas patriae Dialecto conformes praescribunt, credunt, se amplissimae gentis Valachorum universitati satisfecisse.

Omnium horum agendi ratio non modo ad non mediocrem imperfectionem Valachicae linguae ingerendam est nata, verum etiam difficiliorem aliis nationibus reddit modum Valachicam linguam perdiscendi, ac desiderato commercio obicem ponit. Nam, sive Hungarorum
IV inducatur Orthographia, sive Germanorum, immaniter obscurabi/tur Valachica lingua, quae nullam prorsus affinitatem sive cum Hungarica, sive cum Germanica lingua habet, eaque imperfecta offeretur condiscenda; et non solum alterutri parti, verum etiam Gallis, Italis etc.

---

* *ORTHOGRAPHIA ROMANA / sive / Latino-Valachica / una cum clavi, / qua penetralia originationis vocum reserantur. / Per PETRUM MÁJOR / de Ditsö Szent Márton, archidiaconum dioecesis Foga / rasiensis, districtus Görgéniensis, ac regium revi / sorem librorum Budensem. / Primum Valachico idiomate concinata, / deinde in Latinum translata. BUDAE, / Typis Regiae Universitatis Hungaricae 1819.*

În —8° de VIII + 103 p. De la p. 54—102, pe două coloane, cu caractere latine și chirilice: „Dialogu pentru inceputul' linbei Romȃnȃ. Intrȃ nepotu și unchiu".

Prezentăm traducerea prefeței și o antologie din *Ortografie*. Cartea s-a republicat fără modificări, ca prefață la *Lexiconul de la Buda*, 1825.

admodum ardua redderetur. Qui vero propriae Dialecti regulas orthographicas proponit, is etsi forte suis patriotis complacebit, multitudinem Valachorum vehementer offendet; quin etiam exteris, qui hac Orthographia imbuti fuerint, eandem inter reliquos Valachos conversantibus inutilem reddet.

Ejusmodi igitur orthographia Latino-Valachica amplectenda est, quae indoli Valachicae linguae consentanea sit, et omnes Dialectos ejusdem linguae comprehendat, ejusve medio omnibus nationibus, quoad ejus fieri potest, aeque facilis reddatur Valachica lingua, quaeve demum linguam Valachicam perfectiorem reddat.

Ah hunc finem assequendum nulla alia Orthographia accommodatior esse videtur, quam Italica, non solum quod haec in universa Europa est nota, verum inprimis quod hae duae linguae Italica et Valachica, quibus eadem fuerunt incunabula, tam quoad vocabula, quam quoad pronunciationem etc. propinquissima cognatione inter se connexae sunt, ita ut nemo, qui utramque callet, addubitare queat, easdem olim unam eandemque popularem Latinam linguam fuisse; simul vastissimas duas dialectos Valachorum, in plures quidem ramos divisas, antiquae, et Aurelianae Daciae, *counit*.

Unum, alterumve exemplum in medium proferam. Sic, Italus dicit cerco, *quaero*, Valachus *cercu*, quod Cyrillice scribitur, чє́ркꙋ. Juxta/ V Hungaricam orthographiam scribi deberet *tserku*, Juxta Germanicam *tscherku*. Italus dicit geme, *gemit*, Valachus pariter *geme;* id Cyrillice scribitur џѣ́ме; secundum Hungaricum orthographiam scriberetur *dseme;* secundum Germanicam *dscheme*. Cum haec vocabula idem significent apud Valachos, quod apud Italos, eodemque modo pronuncient Valachi, quo Itali; nonne, si haec juxta Orthographiam sive Hungaricam, sive Germanicam exarentur, non solum eorum origo admodum obscurabitur, et venusta forma vilescet, verum etiam absque necessitate multiplicarentur entia, hoc est, quae paucioribus possunt, pluribus literis exprimentur? Et, quoniam nec illa pluralitate literarum sufficienter nativus eorum vocabulorum sonus exprimi valet, quid imperfectum pro perfecto aggeretur discentibus percipiendum.

Quid quod *ce*, *ci*, *ge*, *gi* Italorum, quae etiam Valachi habent, veteris Daciae Valachi pronunciant accurate sicut Itali urbis Romae, i.e. sicut Hungarorum *tse*, *tsi*, *dse*, *dsi;* Aurelianae Daciae autem sicut Hungarorum *tze*, *tzi*, *dze*, *dzi*. Unde eadem regula Hungaricae, aut Germanicae orthographiae haud comprehendere potest utramque praefatam Dialectum. E contra idem *ce*, *ci*, *ge*, *gi* Italicae orthographiae utrisque satisfacit, dum veteris Daciae Valachi pronunciant obtusius, Aurelianae Daciae acutius; quae diversitas enunciationis etiam inter Italos, sub eadem Orthographia, hodiedum viget.

Sic, Itali, dum *l* emollire volunt, et sequens *i* uti jod pronunciare,
literae *l* praefigunt *g*, e.g. Tagliare, *scindere.* Aurelianae Daciae Valachi
etiam dicunt, *Tagliare;* veteris Daciae autem dicunt acsi juxta Latinam
VI orthographiam scriberetur/ *Tajare. Gli* Italorum igitur apud Aurelianae
Daciae Valachos more Italorum profertur *l* mole et *jod*; apud veteris
Daciae uti *jod.*

Ceterum facile consentio, ut *G* emolliendo *l* inserviens apud Italos syllabae *li* praefigi solitum, apud Valachos exteratur. Cum enim communiter *l* tunc emolliendum veniat, et sequens *i* uti *jod* enunciandum, dum syllabam *li* immediate antecedit vocalis; facile pervideri potest quando *l* molliter sit proferendum tametsi non praefigatur eidem more Italorum *G. Li*, inquam, syllabam si praecedat vocalis quaepiam; apud Aurelianae Daciae Valachos *l* pronunciabitur molliter, *i* vero uti *jod;* apud veteris Daciae autem detrita litera *l*, *i* transit in consonantem, e.g. Itali dicunt moglie, *mulier*, Aurelianae Daciae *muliere*, veteris Daciae, *muiere.* Non praefigere *g*, molli *l*, imo hoc omnino expungere, et *i* proferre uti consonantem, (quod faciunt antiquae Daciae Valachi) nec inter Italos est insolitum. Sic, pro mia moglie, *mea uxor*, nonnulli dicunt: *me muiere.* Ergo etiam apud Valachos antiquae Daciae in simili casu nec *g* nec *l* necesse est describi, sed solum *i*, idque sicut consonans proferendum, ob majorem facilitatem cum scriptionis, tum pronunciationis. Quaenam autem voces a praestituta regula recedant, et quaenam initio *l* molle, ut liepure, *lepus;* linu, *linum* apud Aurelianae Daciae Valachos habeant, usu quisque facile docebitur.

Etsi vero Italica orthographia maxime conformis est Valachicae
linguae; tamen, cum Itali a nonnullis proprietatibus antiquae linguae
Romanae, quibus Valachi adhuc adhaerent, seu sponte, seu commercio
VII barbaro/rum, qui Italiam invaserunt, eidemque longo tempore dominati
sunt, recesserint; Valachi quaedem in sua Orthographia Latino-Valachica propria habent: Quod in decursu hujus opusculi manifestum fiet.

Porro, quisque perspicit, duplicem esse linguae perfectionem, internam, et externam. Orthographia pertinet ad externam linguae perfectionem. Idcirco ejusmodi Orthographia, quae diminueret internam linguae perfectionem, etsi forte sua facilitate se se commendaret, tamen, cum potior sit perfectio interna, quam externa, haec illi cedere debet. Proinde, tametsi nostra Orthographia nonnullas difficultates prae se fert, quibus quidem nec perfectissimae linguae, ut pote Graeca et Latina carent; quia tamen augendae, aut potius detegendae perfectioni internae Valachicae linguae inservit, omnino amplectendam esse censeo.

Dum autem praemissis figuris Dictionis sub quavis Litera ostendo, qui differentia non paucarum vocum per mutationem literarum, aut syllabarum ect. Latinum inter et Valachicam linguam inducta sit; eo ipso clavim suppedito, qua penetralia originationis vocum reserantur, pluresve proprietates antiquae linguae Latinae, quae hodie in docta sive Grammaticali lingua Latina vix aut ne vix quidem visuntur, apud Valachos hodiedum vigere detego, ita ut vix dubitari possit, linguam Valachicam longe antiquiorem esse Marci Tullii Ciceronis aetate, qua docta sive Grammaticalis lingua latina ad supremum culmen perfectionis eluctata fuit. Ex quo prono alveo fluit, Valachicam linguam Latinis sive Romanis dialectis ut pote Hispanicae, Gallicae et Italicae modernae antecellere vetustate. /

VIII Dum igitur in hoc opusculo subinde ajo, hanc vel illam vocem a certa dictione Latina, aut Italica, Hispanica, et forte Gallica proficisci; non id innuere volo, quod eam vocem Valachi adoptaverint ex docta lingua Latina, aut praelaudatis Dialectis, sed communionem sive cognationem duntaxat indigito.

In sex autem capita disperto Opusculum. In quorum *primo* agitur de Literis generatim; in *secundo* de Literis speciatim; in *tertio* de Diphthongis; in *quarto* de Accentibus; in *quinto* de Apostropho; in *sexto* de Divisione syllabarum. His addidi Dialogum, de origine linguae Valachicae inter nepotem et avunculum, Valachico idiomate, ac Latinis literis juxta hanc Orthographiam, et simul Cyrillicis, conscriptum.

CAPUT I

1 DE LITERIS GENERATIM

§ 1

Literae verosimiliter â primis orbis habitatoribus inventae sunt. Plinius lib. 7. Historiae Naturalis cap. 56. observat antiquitatem variorum documentorum, et concludit: *Ex quo apparet aeternus literarum usus.* A Phoenicibus, teste Plinio *ibidem*, introductae sunt in Graeciam literae numero sedecim, et â Pelasgis illatae in Latium. Huic numero additae fuerunt â Palamede bello Trojano quatuor hac figurâ **Θ, Ѯ, Φ, X.**

Latini quoque imitati posthac sedecim antiquis adjunxere sex alias literas, ut pote F, K, Q, X, Z, H. Simonides Melicus post Palamedem quatuor alias hujus figurae adjecerat Z, H, Ψ, **Ѡ**. Quarum omnium, ait

Plinius *ibidem*, vis in nostris recognoscitur, k,x, prouti et y et z acceperunt Latini â Graecis, ut hae duae solum in Graecis vocibus habeant locum.

§ 2

Litera est minima pars, sive signum vocis, originem trahit â *lego* secundum opinionem Prisciani lib. 1. *Dicitur litera vel quasi, legitura, eo quod legendi iter praebeat.* Secundum alios auctores proficiscitur â *liturâ*, quod significat *deletionem:* quod plerumque in ceratis tabulis antiqui scribere solebant, et postea delere: quod hodiedum apud Valachos respectu pauperum puerorum prima elementa discentium servatur. Ex antiquo illo usu in ceratis tabulis scribendi, hodiedum apud Valachos, dum a puero exigitur pensum lectionis memoriter recitandae, etiamsi lectio ê libro typis impresso memoriae mandetur, tamen moris est hoc modo puerum alloqui: Ḍi tabla, *dic tabulam:* quod Latine solemus dicere: Recita lectionem.

§ 3

Literae numerantur apud Valachos viginti, ut pote A, B, C, D,
2 E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, Z, majusculae; / minusculae
sunt: a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, z. Majusculis initio periodi, et nominum propriorum ac dignitatum utimur, de caetero minusculae adhibentur.

§ 4

Pronunciationem eandem habent Valachi, quae apud Latinos obtinet; *i* tamen vocalis, dum in consonantem transit, profertur non modo sicut *jod* more Latinorum, sed etiam sicut ж Cyrillicum, more Gallorum, quod Itali mutare solent in *g;* ac hoc in casu sic (j) formatur, e. g. judecu, *judico*, Italice giudico; jugu, *jugum*, Italice giogo; juru, *juro*, Italice giuro. In priore casu non recedit a sua figura ordinaria, prouti etiam apud Latinos usu venit, e.g. Boiari, *Nobiles, Barones, Magnates.* Pariter *h*, nisi suffigatur consonanti *c* vel *g*, quo in casu nullum edit sonum, plerumque effertur prope uti χ Graecum.

Litera *z* Valachi proprie carent, tametsi ejus sonus in *s*, sicut apud Latinos et Italos inter duas vocales constituta, et alias etiam interdum, prouti etiam subinde in *D* audiatur. Proinde litera *z* facile expungi posset ê numero literarum apud Valachos; quemadmodum etiam litera *Q*, cum hujus munus ubique obire possit litera *C*, nisi ad manifestandam originationem vocum, aut proximam conjunctionem Valachicae linguae cum Latina et Italica, recipere voluissent Valachi. Sed de his uberius sequenti capite sub literis *D*, *Q*, et *S*.

Demum, litera *X*, etsi in libris ecclesiasticis ê Graeco; Cyrilico charactere, traductis reperiatur, tamen non est litera Valachorum, sed loco eius vulgo utuntur Valachi in pronunciando et simul in scribendo praecipue litera *S*, e.g. Sandu, Alesandru, *Alexander;* esire, *exire;* frasinu, *fraxinus* etc. Imo ita haec litera opponitur indoli Valachicae linguae, ut pueri Valachi Latinae linguae studentes difficillime asvefieri valeant ad ejusdem pronunciationem. Unde nos omnino eliminavimus hanc literam ê numero literarum. Quodsi tamen quispiam graecizare amet, et sonum literae *x* in vocibus Graecis retinere; poterit loco *x*, exarare *cs:* quod Moscovitae quoque hodie faciunt, e.g. Alecsandru, *Alexander* etc. aut si malit ipsam figuram *x* propter brevitatem scriptionis uti praetenditur, servare; mea pace. Inficiari tamen nemo poterit, id esse contra naturam Valachicae linguae. Patet porro ex supradictis, apud Valachos, si proprie loqui velimus, non debere plures quam 18 literas numerari.

§ 5

Literae dividuntur in vocales et consonantes, haeque discriminantur ab illis, sicut corpus ab anima. Sicut enim corpus non potest moveri sine anima, ê contra anima potest sine corpore moveri: ita consonantes neutiquam possunt sine vocalibus ad efficiendam syllabam moveri, ê contra vocales sine consonantibus possunt.

Porro, vocales sunt numero quinque: *a*, *e*, *i*, *o*, *u;* reliquae sunt consonantes, quarum eae, quae incipiunt â se ipsis in pronunciando, et desinunt in vocalem, nominantur mutae, ut *b*, *c*, *d*, etc. illae vero, quae incipiunt â vocali, et desinunt in se ipsas, semivocales audiunt, ut
3 *l*, *m*, *n*, etc. Sciendum autem, in / Valachico sermone nullam consonantem geminari; qui usus etiam apud antiquos Latinos fuit, ante Ennium, qui primus geminationem consonantum in Latinam linguam invexit. Vide *Festum.* Haec proprietas una est ex illis, quae vetustatem Valachicae linguae arguunt. Hinc, tolerari non possunt ii, qui nescio quo cacoëthe contra indolem Valachicae linguae geminationem consonantum in Latino-Valachicam Orthographiam inducere conantur.

Vocales singulae, ac praecipue tres priores praeter ordinarium sonum, qui apud Latinos, Italosve obtinet, alium quoque sonum nonnunquam admittunt, qui hodie in lingua Latina non auditur, huncve Cyrillicis utentes Characteribus exprimunt literâ Cyrillica **z**, viva voce magistri discendum. Sonus literae **z**, etsi brevissime, tamen auditur apud Germanos, e.g. in voce *Spectacl*, inter *c* et *l*. Est adhuc unus sonus apud plerosque Valachos veteris Daciae, quem notant litera **ѫ**. Hic sonus auditur apud Serbos, utut brevissime, in vocibus, e.g. Grk, *Graecus;* smrt, *mors;* vrlo, *vere*, inter *Gr*, inter *mr*, inter *vr*. Dum enim vim sibi inferunt ad pronunciandas illas consonantes absque vocali, ipsis invitis erumpit ille sonus, quem Valachi notant litera **ѫ**.

§ 6

Porro quaevis vocalis, dum admittit sonum ѫ, ad indigitandum hunc sonum extraordinarium notatur accentu circumflexo(ʌ), ut mâni, *manus;* vêntu, *ventus;* începere, *incipere;* gûțu, *guttur.* Dum vero exprimit sonum z, notatur hoc signo (ͻ), ut arảmu, *aramus;* mẻ, *me:* sảnỉtate, *sanitas;* pỏstrare, *conservare in posterum* etc.

Id omnino animadvertendum venit, Valachos Aurelianae Daciae nunquam uti sono ѫ, sed solum z, e.g. illi non dicunt, mâni, *manus*, uti Valachi veteris Daciae, sed mảni (мzнй), Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciae sonum ѫ. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt ѫ, sed etiam pro eo utuntur litera z. Ac in antiquis libris typo impressis ѫ communiter in fine vocis adhibetur pro z; in manuscriptis vero nusquam est videre ѫ, sed solum z. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes in quorum ore nunquam resonabat ѫ, sed pro eo quoque sonum z ede bant.

§ 7

Dum mecum reputo, Valachos antiquae Daciae, contra communem consuetudinem Valachorum Aurelianae Daciae uti sono, qui hodie signatur literâ ѫ, prout supra animadvertimus, illa mihi occurrit origo hujus diversitatis, quod antiquae Daciae Valachi, postquam characteres Cyrillicos, quibus omnes populi Slavicae originis Graeco Ritui addicti utuntur, adoptarunt, ac una linguam Slovenicam sive Cyrillicam in suas ecclesias receperunt, modum legendi Slovenice â vicinis Russis hauserint. Solent vero populi Slavicae originis interdum connectere consonantes absque ulla vocali, quae absque vocali proferri nequeunt; dumque sibi vim inferunt ad pronunciandas illas consonantes absque vocali, prodit ille sonus, quem Valachi designant/litera ѫ, uti supra §.5. docuimus, ubi etiam exempla hanc in rem produximus. Serbi quidem hunc sonum, uti supra quoque innuimus, brevissime edunt, Russi vero valde aperte, et magna vi proferunt. Cum autem apud Valachos singulae vocales, praeter ordinarium sonum, admittant etiam sonum, quem hodie designant Cyrillica literâ z, qui quidem sonus proxime accedit ad sonum, quem hodie notant literâ ѫ, nisi quod ѫ tantisper accedat ad sonum nasalem; ex diuturna lectione librorum Slovenicorum, qui continent sonum ѫ, facile contraxerunt habitum ad edendum hunc sonum, qui parum differt â suo nationali sono z; imo, si immediate post z subsequatur consonâns *n*, vix potest discerni â sono ѫ. Porro contracto habitu ex diuturna lectione librorum Slovenicorum edendi sonum ѫ, eundem in suam linguam transferebant, primum quidem ante consonantem *n*, postea etiam ante alias consonantes. Huc accessit quotidianum commercium limitaneorum Valachorum cum vicinis Russis; hocve modo sonus ѫ sensim in omnem gentem Valachorum veteris Daciae, qui diu in sacris Slovenica lingua usi sunt, propagatus est. Valachi Daciae Aurelianae, *quia nec literas Cyrillicas*, nec linguam Slovenicam in suas ecclesias receperunt unquam, immunes â sono ѫ perstitere. Id omnino periculum contigit Valachis veteris Daciae, quod olim Quintilianus, Instit. Orat. lib. 1. cap. 1. praecavendum esse respectu Graeci sermonis monebat Romanos his verbis: „A sermone Graeco puerum incipere malo ---. Non tamen hoc adeo superstitiose velim fieri, ut diu tantum „loquatur Graece aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt, *et oris plurima vitia in peregrinum sonum correpti, et sermonis, cui cum Graecae figurae assidua consuetudine haeserint, in diversa quoque loquendi ratione pertinacissime durant.*“

§ 8

Cum inter Cirillicas literas nulla foret, quae sonum extraordinarium vocalium, de quo egimus supra §.5. quemve hodie notant Valachi Cyrillica literâ z, exprimere posset; novam literam ad hunc sonum designandum invenerunt Valachi, videlicet ѫ. Nihilominus tamen seculo XVII. praeter novam literam ѫ usurpabant Valachi ad denotandum eum sonum etiam literas Cyrillicas z et ь, apud Slovenos nullum edentes sonum, ѫquidem potissimum in fine vocis, z vero in medio. Et quidem in Psalterio ê textu Hebraeo traducto, ac anno 1651. Belgradi in Transsilvania, quae civitas alias, dicitur *Alba Iulia* et *Alba Carolina*, edito, ѫ constanter scribitur in fine, et z in medio vocis ad eundem sonum denotandum, ut арzтарѫ, адzнкȣриле, лzргzмzнтȣ, дȣпѫ, плекѫ̀, тȣнѫ, коперемzнт, стрzмбȣ, бzрбатȣл, кzтрѫ etc. In novo Testamento tribus annis ante, idest, anno 1648. ibidem edito indiscriminatim usurpatur in fine et medio vocis, ut венирѫ кїамѫ немикѫ, адȣсѫрѫ, мѫсȣрѫ, татѫл, etc. z, vero in medio vocis e.g. вzнтȣл, гzндȣл, кȣвzнтȣл, мzна, сzнт etc. In Euchologio sive Rituali anno 1693. ibidem impresso perraro ѫ ponitur in medio vocis. In Nomocanone, et corpore Juris Canonici Tergovesti in Valachia Transalpina divulgato saepe z ponitur etiam in fine vocis, e.g. ласz, адекz, деспzрцитz, сz факz опрѣскz etc. et crebro in fine vocis more Cyrillico sive Slovenico/absque ullo sono, tantum ad indigitandam absentiam vocalis, quod hodie fit constanter per ь, e.g. постz, канонȣлz лѡрz, дȣ фостz etc. Caeterum litera ь ibidem frequenter ponitur etiam in medio, et quidem ad denotandum sonum z, ita ut ad hunc sonum significandum in iisdem dictionibus modo usurpetur z, modo ь, e.g. modo рzндȣѫла, сzнт, кzитz, пzрzт, кȣвzнтȣл, кzндz сzнцеле, зикzнд, пzринц, modo: рьндȣѫла, сьнт, пьрьтz, кȣвьнтȣл, кьндz сьнцеле, зикьнд, пьринц Sic porro жȣдекьц, ꙟчепьтȣрz, ьрть, скимбьрй пькьтос etc.

In nullo horum librorum reperitur expressus sonus, quem hodie denotat litera ѫ, sed tam litera ѫ, quam literae z, et ь, dum sonum edunt, constanter designant sonum extraordinarium linguae Valachicae naturalem, qui hodie notatur litera z. Jure proinde concludere possumus, literam ѫ ante seculum XVIII. haud usurpatam fuisse ad designandum illum sonum, quem hodie denotat, nec ante in scribendo hunc sonum expressum. Certo mos denotandi hunc sonum in scribendo literâ ѫ aetatem mei Patris neutiquam superat. Primus ê libris in Transsilvania editis, quod sciam, est Calendarium pro centum annis Coronae anno

1733. divulgatum, in quo visatur sonus ille prope nasalis literâ ѫ exprimi, ac solam literam servire ad designandum extraordinarium sonum vocalium.

Memoratum Calendarium, primo Chioviae Russice editum, per quemdam medicum Russum sive Moscovitam in Valachicum idioma traductum fuit. Non dubito, quin Director typi quoque in illa Typographia Russus fuerit, quum olim Typographi et Pictores apud Valachos plerumque fuerint Russi. Vix proinde dubitari potest, sonum apud Valachos hodie literâ ѫ exprimi solitum, Russis perfamiliarem, per ipsos Russos ingestum fuisse in libros Valachorum, per eosdemque literam ѫ ad hunc sonum peregrinum significandum determinatam fuisse.

§ 9

Haud tamen radices tam altas hic mos egit inter Valachos, ut evelli non queat. Certo, Budae typis Typographiae Regiae scientiarum Universitatis Pestanae jam plura opuscula Valachico idiomate, ac Cyrillicis characteribus edita sunt absque vocali ѫ, ac ubique ejus loco vocali z surrogata, quin vel advertant lectores hanc mutationem factam fuisse. Nam, ob affinitatem utriusque soni tam facile potest Valachus pronunciare syllabam cum vocali z pro ѫ, quam cum ipsa ѫ; imo, cum haec non sit Valachis naturalis, longe facilius est eis efferre z, quam ѫ. Hinc, quod supra quoque innui, plurimi nunquam ѫ usurpant in scribendo. Proinde, ad exonerandam Valachicam Orthographiam una difficultate omnino superflua, suadeo vel ipsis etiam, qui Cyrillicis literis scribunt, omnibus, respuendam esse literam ѫ in scribendo, ac sola literâ z ex his duabus utendum. Quo fiet, ut etiam sonus, qui nunc denotatur literâ ѫ, haud difficili negotio ex omnium Valachorum ore evanescat. Ego certo illum sonum peregrinum pro sublato habebo in hac Orthographia, ideoque accentum circumflexum, quo nonnulli antehac utebantur in scribendo Latinis literis ad significandum eum sonum, nulli vocali superponam./

6 § 10

Quod attinet ad sonum extraordinarium vocalium, quem Valachi Cyrillicis literis scribentes notant literâ, z non dubito, quin ejus origo ex Italia repetenda sit. Certum enim est, apud Latinos unam eandemque vocalem plures diversos prae se tulisse sonos. „Sunt igitur, *inquit*, figurae literarum quibus nos utimur 23. Ipsae vero *pronunciationes* earum *multo ampliores*. Quippe cum singulae *denos* inveniantur habere *sonos*, vel *plures* etc.“ Quintilianus Institutionum Oratoriarum lib. 1. cap. 4. ait: „An cujuslibet auris est exigere literarum sonos? Non Hercule magis quam nervorum. At Grammatici saltem omnes in hanc descendent rerum tenuitatem, desintne aliquae nobis necessariae literae, non quum Graeca scribimus: --- sed proprie in Latinis ---. Et medius est quidam *u* et *i* literae sonus ---. Et in *Here* neque *e* plane, neque *i* auditur.“

Et cap. 7. „Quid *inquit*, quae scribuntur aliter quam enunciantur? --- Nam illa vetustissima transeo tempora, quibus et pauciores literae, nec similes his nostris earum formae fuerunt, et *vis* quoque *diversa.* “ Ex his elucet, antiquos Latinos nonnulla aliter scripsisse ac pronunciabant, ac nonnullos eisdem in pronunciando fuisse sonos, qui nullâ quinque vocalium exprimi poterant. Nam, si in voce *Here* neque *e* plane, neque *i* audiebatur; erat igitur sonus diversus ab *e* et *i*, adeoque â reliquis etiam tribus vocalibus, puta *a*, *o*, *u*. Etenim, si ad aliquam harum referri potuisset ille sonus; id declarare certo non neglexisset Quintilianus. Quid quod, teste Quintiliano, vetustissimi Latini habuerunt literas non modo formâ, sed etiam *vi*, sive pronunciatione ac sono â modernis literis Latinis diversas? Quis vero dubitet, eum sonum ex communi usu, sive pronunciatione vulgi inditum vetustissimis illis literis fuisse, qui post mutatam etiam Orthographiam in vulgi ore permansit, quemve siquis curiosius perscrutari velit, inventurus est partim in diversis Italicae linguae Dialectis, partim in Gallica lingua, partim in Hispanica, partim in Valachica, imo nonnulla vestigia etiam in ipsa Africa?

His penitius consideratis, et simul eo spectato, quod omnes Valachi tam veteris, quam Aurelianae Daciae, tametsi linguam habent in innumeras Dialectos, ac subinde ingenti discrimine partitam, ac in longe dissitas regiones diffusam, tamen sonum extraordinarium vocalium, quem veteris Daciae Valachi Cyrillico charactere utentes literâ **z** designant, tanquam haereditarium ac sibi innatum possideant; dubitare non possum, quin illum sonum majores Valachorum, id est, coloniae Romanae tempore Trajani ex Italia secum in Daciam adduxerint, quinve haec pronunciatio una sit ex antiquae vulgaris linguae Latinae proprietatibus; cujusmodi et alia plurima deprehenduntur in Valachica lingua.

§ 11

In lingua Italorum correcta nonnullae vocales duplicem habent
7 sonum, quorum unum vocant largum, alterum strictum;./aliter enim pronunciatur e.g. *e*. in dictione bella, *pulchra*, aliter in voce pena, *poena, labor;* in priore dictione est *e*, largum, in altera *e* strictum. Idem obtinet in lingua Latina, e.g. *docere*, sonus *e* medii est apertus sive largus, *e* vero ultimi obtusus, sive strictus. Utrumque hunc sonum habet etiam Valachica lingua, e.g. culege, *colligit*, sonus *e* medii est largus, *e* vero finalis strictus. At Valachorum lingua praeter duos illos vocalium sonos admittit etiam tertium strictissimum, quem supra vocavimus extraordinarium, quemve Valachi Cyrillicis literis utentes hodie designant litera Cyrillica **z**. Hic sonus merito nominatur *strictissimus*, ideoque hoc nomine deinceps eum compellabimus.

§ 12

Porro propter diversitatem soni vocalium aperti, et obtusi sive stricti nec Latini, nec Itali operae pretium existimarunt multiplicare literas ad discriminandum sonum strictum ab aperto. Nobis quoque ad indigitandum sonum strictissimum vocalis haud censeo novam literam Latinis literis scribentibus esse inveniendam, sed eâ duntaxat, quâ exprimuntur soni largus et strictus in suo genere esse utendum. Sicut enim Latini, Italive usu percipiunt, quando aperte, et quando obtuse vocalis quaepiam enuncianda sit, sic Valachi usu magistro norunt, quando vocalis sono strictissimo proferenda veniat. Nihilominus tamen, dum vocalis fert sonum strictissimum, nos eam notamus, de quo supra §. 6. egimus; id tamen nec propter Valachos, nec propter exteros praestamus. Non propter Valachos; illi enim, quoniam â nutrice una cum lacte hauserunt linguam Valachicam, perbene sciunt, quando vocalis strictissimo sono efferenda sit. Non propter exteros; hi enim, cum sonum strictissimum naturâ sua non valeant pronunciare, etiamsi notetur vocalis praedicto signo, tamen uti nudam vocalem, nullo notatam signo efferent; id tamen nunquam obstabit, quominus exterus hoc modo legens perfecte â Valacho intelligatur, quemadmodum etiamsi quispiam Latine legendo sonum vocalis apertum proferat obtuse, tamen intelligi potest. Imo, dum exterus eo modo leget, peccabit quidem contra pronunciationem Valachorum *venialiter*, sed ipsam linguam Valachicam magis affinem sua pronunciatione reddet linguae Latinae doctae. Cum tempore vero Valachis quoque placebit exteros in legendo imitari, ac sensim â sono vocalium strictissimo recedere, prouti olim Latinis ex docta lingua Latina, non obstante usu vulgi, illum exterminare haud absurde visum est.

Igitur eam duntaxat ob causam praedicto signo vocalem, dum sonum praesefert strictissimum, notandam esse duximus, ut eorum, qui effutiunt Latinis literis non posse Valachice scribi propter sonum strictissimum Valachicae linguae, quem vocales Latinae non habent, ora obturem. Edocui enim, exiguo signo superposito vocalibus Latinis, easdem servire posse etiam strictissimo sono exprimendo. Quanto longius distat pronunciatio linguae hungaricae â lingua Latina, quam ipsius Valachicae linguae, et tamen partim nonnullis signis, partim certa connexione literarum probe scribi potest Hungarice literis Latinis! Idem dicendum de aliis gentibus, quae Latinas literas adoptarunt. Cetera, ex supradictis consequitur, signum vocali sonum strictissimum induenti superpositum
8 cum tempore/ex orthographia Romana sive Latino-Valachica eliminari posse, prouti et alia signa nonnullis consonantibus pro hic et nunc subnexa.

Porro consilium eorum, qui suadent, ut Valachi, si Latinis literis scribere volunt, novas literas inveniant ad designandum sonum **z** et **ѫ**, eo duntaxat tendit, ut incommunicabilis scripto reddatur aliis nationibus Valachica lingua. Vide Animadversiones in Recensionem Historiae; de origine Valachorum in Dacia, Budae typis Regiae Universitatis Pestinensis anno 1814. editas, pag. 22. Eorum quoque conatus, qui certâ connexione vocalium Latinarum exprimendum esse sonum vocalium **z** et **ѫ**, docent, novas tenebras offundunt Valachicae linguae. Cum enim exteri sonum, qui designatur literis **z** et **ѫ**, enunciare non valeant;

pro sono **z** et **ѫ** singulas vocales Latinas connexas proferent. Quid vero magis consentaneum rationi, promtiusque, quam vocalem Latinam, pro qua posita fuit **z**, aut **ѫ**, restituere?

§ 13

Nihil autem in Romana sive Latino-Valachica Orthographia majorem attentionem , et acriviam exposcit, quam rectus vocalium usus, dum Latinae vocales literae Cyrillicae **z**, ad denotandum strictissimum sonum, substituendae veniunt. Etsi enim quaevis vocalis Latina apud Valachos admittit sonum strictissimum, uti supra §. 5. observavimus; tamen non potest pro arbitrio in quavis dictione quaelibet absque discrimine vocalis Latina loco **z** adhiberi; sed literae Cyrillicae **z** semper ea vocalis Latina surroganda est, pro quâ **z** obtrusa fuit. Secus si facias, non modo imperfectiorem reddes linguam Romanam seu Valachicam, verum etiam quasi novam et absurdam conditurus es, e.g. ρzдε, *ridet*, si pro **z** ponas *a*, exterus leget, rade, *radit;* si *e*, leget, *rede*, quae est Germanica dictio; si *o*, rode, *rodit;* si *u*, leget, rude, *perticae*. Debet ergo poni vocalis *i*, ut ride; nam pro hac vocali Latina supposita fuerat Cyrillica litera **z**.

Haec attentio cum aliis in libris elucubrandis, tum maxime in Lexicis, quae potissimum consulere solent discentes, adcurandis perneccessaria est. In vocalibus igitur Latinis postliminio restituendis imprimis consulere debent Lexicographi linguam Latinam et Italicam, subinde etiam Hispanicam et Gallicam, (in quibus nativae Valachorum vocales literae Cyrillicae **z** substituendae conservatae sunt) non secus atque Latini ad recte utendum Diphthongis *ae*, et *oe*, unum eundemque sonum apud Latinos habentibus, potissimum recurrunt ad Graecam linguam, unde eae Diphthongi promanarunt.

Non diffiteor quidem, initiantes quampiam difficultatem experiri debere in usu vocalium, propter sonum strictissimum, quem in obversum moderni usûs Latinorum admittunt vocales Latinae apud Valachos; ast non minori difficultati hoc in genere subjacet Orthographia Latina et Graeca. Nam apud Latinos sonus *e* triplici signo manifestatur, nimirum: *e*, *ae*, *oe;* apud Graecos sonus *i* quintuplici signo exprimitur, ut pote: ει, η, ι, οι, υ; ut taceam, persaepe γ efferri uti ν; κ ut γ; π uti *b* Latinum; τ uti *d* Latinum; η et ω frequenter subnotari. Quantum negotii facessit/discriminatio vocalium ο et ω etc.! Exiges perfectiorem Orthographiam Valachis, quam â Latinis, et Latinorum magistris, Graecis?

§ 14

...Poetae non solum peculiarem in quibusdam habent Dialectum, sed etiam dialectos commiscent. Unde consequitur, Valachis jus esse una Dialecto subveniendi alteri, praecipue quoad copiam vocum. Quod propter illos Valachos adnotandum duxi, qui praeter Dialectum suae

Patriae haud aliam norunt; ideoque, dum quidpiam audiunt, ex alia Dialecto admisceri, quod a sua nutrice non hauserant, linguam Valachicam lacerari vociferantur.

§ 15

Operae pretium fore duxi, isthic figuras dictionis quibus variationes inter Valachos et Latinos, aliasque Dialectos originis Romanae in vocibus usuveniunt, recensere./...

10 *Aphaeresis*, est cum litera vel syllaba principio dictionis subtrahitur, ut bóla, *morbus*, *infirmitas*, *aegritudo*, ab Italico *debole*, *debilis*, subtracta initiali syllaba *de;* buricu, *umbilicus*, extrita syllaba *um;* qui (чѝ), *atqui*, *sed*, *verum*, a Lat. *atqui*, subtracta syllaba *at;* lioqua, *subscus currus*, *fulcrum laterale currus*, *brachium currus*, sic dicta â figura *obliqua*, in qua dictione expungitur initialis syllaba *ob;* prècina, *causa*, a Lat. *facinus*, detrita syllaba *fa*, et praefixa praepositione pre, *prae;* quia ad hoc, ut sit causa, debet ante facere, sive praeagere. Apud Italos ciulla, pro fanciulla, *puella*. Apud Latinos quoque olim *conia*, pro *ciconia* dicebatur.

Syncope, literam vel syllabam ê medio dictionis subtrahit, ut alduescu, *apprecor*, *benedico*, â Lat. *allaudo;* cu arsa, *aversione* vel *per aversionem;* cotu, *cubitus*, Hispanice, *codo;* cracu, vel crauacu, craŭaci, *diducta crura*, ab Ital. *cavalcione*, *cavalcioni;* crăcișu, Ital. a cavalcioni, *diductis cruribus*, ubi simul interveniunt figurae *Antithesis*, et *Metathesis;* Doru, *desiderium*, a Lat. *desiderio*, subtractis duabus primis syllabis; apud Italos vero *desio* ex *desiderium;* dragu, *dilectus* â Lat. *diligo*, converso *l* in *r* more solito, et *i* in *a*, prouti ex *igniarium* fit amnariu, *calybs;* grosavu, *horribilis*, *immanis*, ab Ital. *grossolano*, docente Del Chiaro, Italico viro; lucrare, *laborare*, a Lat. *lucubrare;* opse, *forte*, *probabiliter*, a Lat. *opinate*, *t* mutato in *s;* rugina, *rubigo* â Lat. *rubigine*, subtracta syllaba *bi;* socu, *sambucus*, indidem; taina, *arcanum*, *secretum*, *mysterium*, ab Ital. *taciturnità*, observante praelaudato auctore Del Chiaro, quia secreta sunt tacenda.

Epenthesis est, cum in medio dictionis litera aut syllaba, interjicitur, ut çăruntu, *canus*, pro Italica, *canuto;* mĭruntu, pro Lat. *minutum;* oblĭnquu, *pomum ephipii*, sive *anterior pars ephipii*, â Lat.: *obliquus*, cum illa pars ephipii sit subobliqua; poroncescu, *praecipio*, ab antiquo Lat. *porceo*,. quod significat *prohibeo;* atqui prohibitio praeceptum est; sleescu, *sebum sive sevum concrescere facio*, interjecto *l* pro seescu, quod est a Lat. sebare, idest, sevo obducere, aut potius â Valachico *seuu*, *sevum;* sluçitu, vel slutitu, â Lat. *sauciatus*, servata significatione Latina. ...

Metathesis, est literarum ordo immutatus, ut slŏbescu, *debilito*, *debilitor*, *enervo*, *enervor*, a Lat. *solvo*, *solvesco*, quia cum quis debilitatur et enervatur, vires resolvuntur; nisi malis deducere ab *ex-labasco;* 11 slâvescu, *laudibus celebro*, *magnifico*, *glorifico*, /a Lat. *salve!* forma salutandi, honorandi; vel â Lat. *ex*, quod apud Valachos mutari solet in *s*, et Graeco ευλαβεια, *religio*, *reverentia;* est igitur slâvescu, quasi religione, sive reverentia prosequor. Hinc: Slavă Tatălui etc. *Gloria Patri* etc..et apud Romano-Catholicos: *Salve Regina*, etc. Slova, *litera*, a Lat. *syllaba*, aut potius Graeco συλλαβη. Cum enim Slavicae gentes ante IX seculum non habuissent literas; procul dubio vocabulo quoque, quo litera nominetur, caruerunt. Igitur Cyrillus Graecus linguae Latinae non minus peritus, quam Graecae, ac inventor literarum, quibus slavici populi Graeco Ritui addicti utuntur, ex *syllaba* formavit *slova:* quam dictionem Valachi quoque cum Cyrillicis literis adoptarunt; slugitor, *servitor*, mutato *e* in *u*, *r* in *l*, *v* in *g*, proinde ex dictione *servitor* factum est, *slugitor*, pro *sruvitor;* nisi velis deducere a *ex-lugeo*, cum servi semper lugeant. Inde per Apocopen est formata dictio, sluga, *servus;* slugescu, *servio*. Bale, *saliva*, Ital. *bava;* inbălare, *saliva inficere*, Ital. *imbàvare;* talpa, *planta*, indidem subtracto *n*. tâmpitu, *obtusus* ab Italico *spuntato;* prost, *rusticus*, â *pastor*...

Anadiplosis (id est reduplicatio) est primarum vel secundarum syllabarum repetitio, ut talălău, et tantalău *stupidus*, â Gr. τάλας, *miser;* cocoloșescu, *commisceo*, *confundo omnia*, â Latino *coalesco;* item *constringo*, ut stă cocoloșu, *constringit se*, et *sedet supra pulpas pedum sive calcaneos*, Ital. *sta cocolone*.

Antiphrasis est, cum vox quaepiam in contrarium sensum sumitur, ut *amintu* apud Aurelianae Daciae Valachos, *lucror*, *adipiscor*, â Lat. *amitto*, interjecto *n;* flusură, *procellit*, *concutit*, *evertit*, â Lat. *flustrum*, quod auctore Festo denotat tranquillitatem maris; regulașu, *insolens*, *sine regula*, *praeceps;* grăbescu, *festino*, â Lat. *gravesco*. Apud Latinos quoque inveniuntur *antiphrases*, ut *Parcae*, quia nemini parcunt; *lethum* â *laetus*, quod minime sit laetum; *lucus*, teste Servio, dicitur, quia umbra opacus parum luceat, etc.

Probe autem observandum venit, persaepe plures figuras concurrere in una eademque dictione, e.g. buiguescu, *incondita somnia video*, et *quasi deliro*, â Lat. *bacchor*. Hic concurrunt *Epenthesis*, quia interjicitur vocalis *i*, et *antithesis*, quia *a* mutatur in *u*, *c* in *g*, et *o* in *u;* et, si placet, etiam *paragoge*, quia longior fit dictio. Ejusmodi exempla plura sunt etiam inter supra prolata.

Tandem omnino animadverti volo, (quod etiam in Praefatione innui) dum ajo, quampiam dictionem Valachicam ab aliqua voce Latina, aut Italica proficisci, neutiquam id intendere, quod ea dictio a Latina, aut Italica lingua trahat originem, cum Valachica lingua, utpote vetus lingua Latina popularis, longe antiquoir sit, quam *docta* lingua Latina, et hodierna Italica, sed solum communionem, sive affinitatem indigitare; ideoque, ne illis praesentis opusculi lectoribus, qui re nondum satis ruminata, adhuc credunt, linguam Valachicam ex Latina esse corruptam, non vero *doctam* Latinam ex Valachica lingua fuisse excultam, prouti omnis lingua docta ex vulgari excoli solet, identidem meam opi-
12 nionem, de qua alias/uberius non semel disserui, repetam, et molestus esse videar, saepe dicam, hanc, vel illam vocem a lingua Latina, aut Italica, imo etiam ab Hispanica et Gallica, tametsi Romani Valachorum atavi, postquam in Dacia suas sedes fixerunt, nullum commercium

cum Italis, multo minus cum Hispanis et Gallis habuerunt, esse profectam. Qua enim cumque opinione teneantur hi lectores circa Valachicae linguae originem, certo affinitatem ejus cum lingua Latina, Italica, Hispanica et Gallica inficiari minime poterunt.

CAPUT II

DE LITERIS SPECIATIM/...

15 § 3

De litera c

Litera *c* apud Italos duos habet sonos: ante *a*, *o*, *u*, *h*, *l*, *r*, aut in fine vocis pronunciatur sicut *k* Graecum; ante *e* et *i* Romae effertur sicut *tsche* germanicum, *cs* vel *ts* hungaricum, ч Cyrillicum in nonnullis Italiae regionibus sicut 𝔷 germanicum, *tz* hungaricum, ч Cyrillicum. Quodsi velint eidem ante *e* aut *i* eundem indere sonum, quem habet ante *a*, *o*, *u*, suffigunt ipsi *h* mutum. Eundem sonum, eodemque discrimine habet apud Valachos, et quidem in veteri Dacia ante *e* vel *i* sonat omnino sicut hodie Romae; in Aureliana Dacia sicut 𝔷 germanicum, ut carne, *caro*; cornu, *cornu*; cusutu, *consutus*; chiaru, *clarum*; cloceescu, *glocito*, Ital. *chiocciare*, Hispan. *cloquear*; crésta, *crista*; fac, *facio*; facere, *facere*; incingu, *incingo*. Quodsi *c* jungatur cum *e* aut *i* sonum obscurum sive strictissimum ferentibus enunciatur sicut ante *a*, *o* etc. e .g. ducendu, *ducendo*, fâcitor, *factor*, *creator*, *auctor*, *opifex*, Ital. *fattore* vel *facitore*. In dictione Cristos, *Christus* obtinuit mos enunciandi uti χ Graecum, at in derivatis retinet sonum *k* ut Creștinu, *Christianus*; creștinitate, *Christianismus*; creștinatu, *Christianus factus* etc. Apud Aurelianae Daciae Valachos inveniuntur pauca vocabula, in quibus *c* ante *i* profertur more Romano et veteris Daciae Valachorum, ut ciórâ (in veteri Dacia, *sforâ*) *funiculus*; cióreci, *galigae*; cicióre (in veteri Dacia, *piciore*) *pedes*. Galli pronunciant uti *s*; Florentini non uti *k*, more aliorum, sed uti *h* pronunciant, *e.g. harne*, pro carne; *hotta* pro cotta, *cocta*; *holtello* pro coltello, *culter* etc.

Ç caudatum pronunciatur sicut *tz* hungaricum, et 𝔷 germanicum,
16 ut câlçiuni, *calcei*; ceça (чѣцꙗ) *caligo*. Ç caudato/dialectus Aurelianae Daciae non indiget, cum *c* ante *e* et *i* semper efferant sono ç caudati, uti supra observavimus.

De mutatione literae *C* apud Latinos sic docet Priscianus lib.1. „C transit in u consonantem, ut quiesco, quievi, pasco pavi, ascisco ascivi; in x, ut dico dixi, duco duxi, noceo noxa, noxius; in s, ut parco parsi vel peperci; in g antecedente n, quadringenta, quingenta, septingenta (pro *quadrincenta*, *quincenta*, *septincenta*); ango quoque pro ancho— — —. Nec non post s posita, transit aliquando in t, vel assumit eam, ut irascor iratus, nanciscor nactus, nascor natus, paciscor pactus, pascor pastus Mutant praeterea Latini c in *f*. ut *crustum* et *frustum panis*. in *p*. ut scranctiae. vel scraptae. *meretrices* lupus â Gr λυκος (lycos)

Itali mutant c in *d*. ut turbido. olim *turbico* in g. ut gastigare sagro. Federigo. dugento Grisostomo spiga interdum mutant in *s*. ut tasto et tatto, *tactus*. vececonte vel visconte. *Vice Comes* in *t*. ante *t*. ut latte. *lac*, *lacte*, petto, *pectus* Galli quoque mutant in *t*. ut croistre, *crescere* estincelle, *scintilla* Pariter Itali. ut schiavo. stiavo. *servus*. *mancipium* Hispani in *g* ut gatta. *catus* cagar *cacare* etc iidem in *z* ut dezir *dicere*

Valachi mutant c in *b*. ut gǒrbovatu. *arcuatus* Hispan *corcobato* sbicescu. *sicco*. priore *c* in *b* converso in *f* ut doftor *doctor medicus* sfắntu. *sanctus*. pro Sắnptu. secundum analogiam ghiftuescu. *ingurgito*. *infarcio*. â Lat *victus*, *us*. quasi *victuesco* quoad mutationem c in *g*. vide literam *U* mérfắ vel marfắ. alias mércắ, vel marcắ. *merces* Apud Italos *rifusare*. pro ricusare In *g*. ut gaura *caverna*, *foramen*. â *caverna* per syncopen, gǒndescu. *cogito*, â *contare*. vel â *cogitare* intervenientibus pluribus figuris. vel â *condesco*. quia quod facturus est quispiam, prius de eo cogitat. ideoque jam incipit id in sua mente *condere* seu *facere* gunoire. *stercorare* seu *fimare*. â Lat *cunire*, id est. *stercus facere*, glasu, *tonus*, â *clamo*, quod est a Gr κλαζω et γλαζω, *clamo*. grossu. *crassus* mǔsga, *humor coenum*, â Lat *muscus*. vingu vel invingu, *vinco* In *p* ante literam *t*, ut aiắptu. â Lat *ad* et jacto, lapte. *lac*. *lacte*, peptu *pectus* quo in casu Itali, ut supra docui. mutant *c* in *t* ut *latte*, *petto* In participio praet *c* una cum *t* saepe mutant Valachi in *s* ut dusu, *ductus* trasu, *tractus* etc Valachi tamen Aurelianae Daciae hoc etiam in casu sequuntur regulam generalem. ut traptu, *tractus* etc Interdum etiam extra participium convertunt Valachi *c* in *s*. ut rasắ â Gr ρακος, *lacera vestis*, *panniculus*, suru, *caeruleus*, indidem per syncopen. Ital azzurro, *vergens in caeruleum*. Aurelianae Daciae Valachi indidem dicunt *grivu* Hinc nomen caninum *grivei*, sicut *albei*, *negrei*, *rosca*. *tǔrcheu*. saepe enim Valachi indunt canibus nomen â colore canum Demum, convertunt Valachi *c* in *t*, ut tắriçe, *furfures*, ab ant Lat *canicae*. tina, *coenum* et *c* post *s* licet scribant *c*, tamen saepe pronunçiant uti *t*, ut crescere, *crescere* efferunt enim vulgo *creștere* Hanc pronunciationem, opinor, a Doribus, qui κ mutant in τ, ut τεινος, pro κεινος, *ille*, mutuatos fuisse antiquissimos Latinos, et colonias Romanas
17 secum ex Italia eandem transvexisse/in Daciam. Interdum subtrahitur, ut deculare, *deculcare* Similiter apud Hispanos, ut Dean, *Decanus*. ...

24

§ 7

De litera g

Ante *a*, *o*, *u*, *h*, *l*, *r*, item *e*, *i*, soni obscuri sive strictissimi, pronunciatur sicut apud Latinos, ut galbenu, *galbinus*, sive *flavus*, gura, *os*, *oris*, â Lat. *gula*; ghemu, *glomus*; Ital. *gomitolo*; ghinda, *glans glan-*

tis, glie, *gleba*, grănu, *granum triticum*; lingĕndu, *lingēndo*; culegĭtor, *collector* Ante *e* aut *i*, et *e* punctatum, si hoc efferatur uti *i*, non vero sono obscuro, pronunciatur more Italorum Romae degentium, nempe sicut germanicum *dsche*, *dschi*, et hungaricum *dse*, *dsi*, e.g. gemu, *gemo*; lingi, *lingis*; genere, *gener*. Valachi autem Daciae Aurelianae proferunt sicut hungaricum *dze*, *dzi*. Ceterum accurata pronunciatio literae *g* ante *e*, *i*, et *e* punctatum viva voce magistri discenda.

Gn, quod est *n* molle, apud Italos pronunciatur sicut hungaricum *ny*, qui sonus Valachis Aurelianae Daciae prouti et veteris Daciae in Comitatu Hunyad Transsilvaniae, una et iis. quibus placet *m* ante *i* mutare in *n* molle, sive hungaricum *ny*, de quo/ sub litera *M* erit disserendi locus, perfamiliaris est. *N* inquam, molle. quod Itali scribunt *gn*, Hispani hoc modo formant (ñ): quod et nos adoptamus, ut lupoña, ursoña. *lupa*, *ursa*, quae orthographiâ Italica scriberentur *lupogna*. *ursogna* Reliqui veteris Daciae Valachi haec dicunt, *lupóe*. *ursóe*, dum vero pro nomine proprio sumuntur *Lupa*. *Ursa*

Latini mutant *g* in *c*, ut *cervi*. quasi *gervi*, quod magna cornua gerant, in *l*, ut pala, â *pango*, in *s*, ut spargo, *sparsi* in *x*, ut rego. *rexi*. In quibusdam Graecis dictionibut g pro k, ut *cygnus*, â κυκνος. Priscianus lib.1 ait „*G* transit in *s*, spargo, sparsi, mergo. mersi, in *x*. tego, texi, pingo, pinxi, in *ct*, agor actus, legor lectus, pingo pictus“

Litera *g* veteribus Latinis in nonnullis dictionibus ultima fuit. teste Quitiliano, qui Instit Orat. lib.1 cap 7 ait „Ut Latinis veteribus *d* plurimis in verbis ultimam adjectam quod manifestum est etiam ex columna rostrata, quae est C. Duellio in foro posita Interim *g* quoque, ut in pulvinari solis, qui colitur juxta aedem Quirini. *vesperug* quod vesperuginem accipimus“ Id apud Valachos quoque veteris Daciae usuvenit. ut betég, *languidus*. *aegrotus*, â Lat *betizo*, quod Augusto familiare erat pro *langveo*, teste Suetonio in *Augusto* Cujus haec sunt verba „Quotidiano sermone quaedam frequentius, et notabiliter usurpasse eum literae ipsius autographae ostentant- Ponit assidue *betizare* pro languere quod vulgo lacanizare dicitur“.

Itali mutant *g* in *d* ut *diaccio* pro ghiaccio, *gelu*, *glacies*, *diacere*. pro giacere, *jacere* Valachi in hac dictione sonum *d* mutant in sonum *z*. ut diăcere Freddo, *frigus* Patet quoque apud Italos *g* et *d* pro *j* Latinorum esse convertibilia Mutant item in *s*, ut *asio* pro agio, *commoditas otium opportunitas*, *facultas tempus* *adasio*. et adagio, *commode*. *lente* in *t*. futa, antiqu pro fuga in *j*, ut sajo. *sagum* interdum otiose ponitur ut vado vel guado, *vadum*, Valachice *vadu* guaina et vagina. *vagina* gvai. *vae* quod Valachi dicunt, *vai* Id apud Latinos quoque obtinet ut *gnarus* etc Interdum subtrahitur, ut *coitoso*, pro pensoso. â *cogitosus* *Reina* pro Regina *doana*, pro Dogana, *telonium* *rione* pro regione *nero* pro negro *saettare* pro sagittare Apud Hispanos in *d*. ut huyda. *fuga*. in *h*. ut hermano. *frater germanus*, hermana, *soror germana* Et subtrahitur ut huyr *fugare*. Ital *fuggire*, Valachice *fugire*

Apud Valachos mutatur in *b*, ut linba. *lingua* linbutu, *linguax*. in *c*. ut clociescu. *glocio*. vel *glocido* inde, clocescu. *ovis incubo* hinc apud Valachos *cloca*. *gallina ovis incubans*. Hisp *cluea*, cleiu *glutinum*, cio-

tŭrnă, ciurgĕu, *canalis*, a Lat. *gutturnium*, i. e. *vas*, *ex quo guttatim datur ayua;* flacăra, *flamma*, â Lat. *flagro;* in ḑ, ut ḑiacu, *jaceo;* ḑiacitura, *cubitus*, *cubatio*. Ital. diacitura vel *giacitura;* gŏndescu, *cogito;* in *h*, ut mĕ lehŏescu, dicitur, quum aliquid cum aspernatione interrumpo, aut aspernor quidpiam acceptare, â Gr. ληγω, *cesso*, *desino*, *quiesco;* in *l*, ut gŭrla, *gurges;* in *m*, ut amnariu, *calybs*, sive instrumentum fereum, quo ex silice ignis elicitur, â Lat. *igniarium;* pumnu, *pugnus*, Ital. *pugno*, Hisp. puño; pumnescu, *pugnis quempiam peto;* pomnolu,
26 *parvus murus*, altitudinis circiter unius/ cubiti domui adhaerens, ad fundamentum defendendum ab irruente aqua pluviali, a Lat. *propugnaculum*, per syncopen, ac detrita syllaba *pro*. Hujusmodi propugnaculum humiles domus rusticanae habent; inservit etiam pro considentia hominibus, imo etiam pro lecto tempore aestivo, ac sereno; in *s*, ut căsiunare, *causare*, Ital. *cagionare*. Interdum deteritur, ut mai, *magis; mere*, pro merge, *migrat*, *pergit*...

32

§ 11

De litera m

Pronunciatur more Latinorum, ut margine, *margo*, *margine;* mergu, *migro;* micu, *parvus*, â Lat. *modicus;* per syncopen, Ital. *miccolino;* mortu, *mortuus;* mutu, *mutus;* mănsu, *hinnulus*, â Lat. *mannus* apud Horatium, i.e. equulus, sive parvus equus per *metathesin;* Ital. *manzo*, est bos; hinc: carne di manzo, *bubula;* mĕ, *me;* milai, *milium;* mŏdŭrescu *recipr. pueriliter*, *ac petulanter gesticulor*, â Lat. *modulor;* Hisp. *modorrear est stultum se reddere;* mŭnḑiala, vel mŭnjala, *polenta*, *qua fricatur tela*, său *fila terenda*, *ut purgentur*, *mundentur a fibris*, â Lat. *mundo*, *as*....

Apud Valachos mutatur interdum in *n*, ut ocine, superaedificata, sive aedificia, â Gr. οικημα, *habitaculum;* nŏravu, *mos*, *habitus*, *character*, â Lat. *morale;* in *r*, ut borĕscu *vomo*, â *vomesco* (apud Italos olim *bomire*); păcura, â Lat. *opacum;* in *u* vocalem, ut scaunu, *scamnum;* Valachi tamen Aurelianae Daciae dicunt *scamnu*. In *u* consonantem, ut vrĕvuesce, *fremit*, ubi *f* quoque convertitur in *v*. Apud Aurelianae Daciae Valachos *m* ante *i* vulgo pronunciatur uti *n* molle, de quo/
33 etiam supra sub litera *G* egimus. Idem fit in nonnullis regionibus veteris Daciae praecipue inter faeminas, ut nicu pro micu *parvus;* nie pro mie, *mihi*, etc. Licet vero *n* molle sit multo mitius, et delicatius, quam *m*, et linguam Valachicam reddat dulciorem, tamen nunquam scribunt *n* molle, pro *m*.

§ 12

De litera n

Pronunciatur sicut apud Latinos, ut nasu, *nasus;* negru, *niger;* ninge, *ningit;* nodu, *nodus;* nuci, *nuces*. Datur apud Valachos etiam *n* molle, de quo sub Litera M. disseruimus....

34 Valachi mutant *n* in *g*, ut rumegu, *rumino;* in *m*, ut măgar, *asinus*, a Lat. *onager* per aphaeresin; interdum in *m*, solum euphoniae gratia, ut scumpu, pro scunpu, strămbu pro strănbu, *curvus*, a Lat. *strabo:* sĕmţiu, pro sĕnţiu, *sentio*. Valachi veteris Daciae mutant in *i* consonantem, ut cuiu, *clavus*, a Lat. *cuneus*. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzegienses in Transsilvania retinent quidem *n*, emolliunt tamen, sic, cuñu etc. Interdum sic retinent, ut ne emolliant quidem, sic, quae alii dicunt: puiu, *pono;* remăiu, *remaneo;* illi dicunt *punu*, *remănu* etc.

Saepe apud Valachos vocibus, quae communes sunt cum Latinis et Italis, interponitur, *n*, ut băntuescu, *molesto*, â Lat. *batuo;* dĕnsu *ipse*, Ital. *desso;* lançu, *catena*, â Lat. *lax, lacis;* mịrunte, *minutae;* poruncescu, *praecipio*, â Lat. antiqu, *porceo* pro *prohibeo;* pecingine, *petigo petigine;* pĕtrundu, *penetro*, â Lat. *pertrudo*, Ital. *pertuggiare;* petrŏnşelu, *petroselinum;* tĕnḑesce, *deficit*, â Lat. *taedet*, *taedescit;* trăndavu, *piger*, â Lat. *tardivus* per metathesin. Interdum Latinorum *n* eximunt, ut atătu, pro aţăntu, *tantum*, *tam;* desu, *densus;* indesu, *addenso;* mésa, *mensa;* mĕsura, *mensura*. Interdum mutant in *r*, ut feréstа, vel feréstra, *fenestra;* marę, *magnus;* nure? *nonne?* tare, *fortis;* â Lat. *tenax*,; mutant etiam in *s*, ut salamăsdra, *salamandra;* ovĕsu, *avena*. Mutant etiam in *t*, ut bălţatu, *qui maculam albam habet*, Ital. balzano, sic: calu bălţatu, *equus maculis albis* Ital. cavallo balzano; balţuri, *ornatus in veste muliebri;* Italis balzana, *ornatus in extremitate vestis*, sive *lacinia*.

Ex supra dictis consequitur, morem Valachorum interjiciendi literam *n*, unam esse ex Latinae linguae proprietatibus. ...

§ 14

36 **De litera p**

Pronunciatur sicut apud Latinos ut pace, *pax*, *pace;* pesce, *piscis*, *pisce;* inpingu, *trudo*, a Lat. *impingo;* porcu, *porcus;* pute, *putet*, seu *foetet;* părete, *paries*, *pariete;* pĕcatu, *peccatum;* póte, *potest;* péna, *penna*. ...

37 Apud Valachos mutatur in *b*, ut bĕnuescu, *poeniteo;* balta, *palus*, *paludis;* bénu vel banu, *nummus* â Lat. *pecunia* per syncopen; belescu, *decorio* â Lat. *pellis*, quasi *depelesco*, extrita prima syllaba; berbéntia, *pelvis*, quasi *perluentia;* blidu, *patina*, â Lat. *patella*, Ital. *padella*, per metathesin; buléndra, *vestis vilis*, apud Italos, palandra, *causape;* bufnescu, *graviter tundo*, â Lat. *pugnus*. In *c*, ut *cicioru* apud Valachos Aurelianae Daciae pro picioru, *pes*, quod est â Lat. *petiolus*, id est, *parvus pes;* ficatu, *hepar*, *hepatis*, Ital. *fegato*, mutato *h* in *f*, vide literam *H;* rŭscŏescu, *ruspor;* mărunchiu, *manipulus;* et in Aureliana Dacia: chieptine pro pieptine, *pecten;* chieptu, *pectus;* schicu, pro spicu, *spica;* *schini*, pro spini, *spinae*. Id etiam Hispani habent, ut chinela pro *Ital.* pianella; escarmentar, Ital. sperimentare. Haec pro-

nunciatio etiam apud veteris Daciae Valachorum, nonnullis in regionibus, vulgus viget. Nec dubito, quin ex Italia adduxerint eam majores Valachorum eandemque â Graecis, signanter ab Ionibus, quibus mos est π convertendi in κ, ut κως pro πως, veteres Romanorum adoptasse Valachi utuntur imprimis hac pronunciatione, dum post *p* immediate sequitur *ι* vocalis admodum foecunda ad causandas mutationes in Orthographia Valachica. Mutant item Valachi in *f*, ut céfa, *occiput* Ital. *coppa*, oftu, oftare, *suspiro*, *suspirium*, â Lat. *opto*, duflă, *dupla*. In *m*, ut marghiolia, *calliditas*, â Gr. panurgia, *astutia*; rumtu pro ruptu, *ruptus*, in *n*, ut nunta, *nuptiae*; in *t*, ut blastemu, blasphemo; quandoque *ph* in tenuem, ut sipotu, siphon, i.e. tubus, sive fistula in fonte, qua aqua emittitur, in vocalem *u*, ut cautu, *quaero*, â Lat. *capto*. Interjicitur subinde, ut despicu, *findo*, apud veteris Daciae Valachos; in Aureliana Dacia, *disicu*, Ital. *spaccare*, â Lat. *disseco*.

§ 15

De litera q

Semper habet sibi adjunctam literam *u*, cujus sonus apud Valachos prorsus non auditur; solummodo ad imitationem Latinorum adjicitur, proinde in pronunciando *q* sic considerari debet, ac si non esset. Pronunciatur autem *qu* sicut *c* ante *a*, *o*, *u*, ut quam, *quasi*, *aliquantulum*, sic: quam greu, *subgravis*; quăndu, *quando*; quare, *qualis*, *quis*; quătu, *quantum*; aquum, *nunc*; órequătu, *aliquantum*. Quodsi post *qu* sequatur *e* vel *i*, effertur sicut *c* ante *e* vel *i*. Nam *q*. quoad vim non differt â *c*, sic quel, *ille*; *que*, *qui*, *quae*, vel *quid*, queru, *peto*, â Lat. *quaero*; conquinescu, *contero*, â Lat. *conquinio*; quinque, *quinque*; neque, *neque*; toquila, *lapis rotundus*, *cujus medio in gyrum acti exacuuntur cultri*, *secures* etc. â Lat. *torqueo*, quasi *torquilla* etc. efferuntur, *cel*, *ce*, *ceru*, *concinescu*, *cinci*, *nice*, *tocila*. Notandum venit, apud Aurelianae Daciae 38 Valachos, quum hi *c* ante *e*/ vel *i* pronuncient uti germanicum ʒ; quod vide sub litera C; etiam *q* ante *e*, vel *i*, uti germanicum ʒ proferri, cum in nulla re *q* differat â *c*, uti supra quoque innuimus.

Quod si dicas pro *qu*, ante *e* vel *i* Latinarum, aut Italicarum dictionum Latino-Valachice scribendum esse *ce*, *ci*, propter similem sonum; mea pace, fac quod lubet. Ceterum eodem jure arguam ego: pro *qu* etiam ante *a*, *o*, *u*, scribendum esse *ca*, *co*, *cu*, cum similis sit sonus, proinde eliminandum esse *q* ex orthographia Latino-Valachica. Quod quidem si committas; maximum impedimentum opponês plurium dictionum Valachicarum origini detegendae. Ut tamen id jure aggredi valeas, primo exterminandum foret *q* ex orthographia Latina, et Italica, nec non Hispanica, eadem militante ratione. Siquis, inquam, malit facilitatis gratia *ce*, *ci*, potius scribere, quam *que*, *qui*; impune faciet, dummodo eos, qui inveniendae originationi vocum student, non condemnet. Apud Valachos ante *a* in dictionibus communibus cum Latinis et Italis mutatur in *p*, ut apa, *aqua*; épa, *equa*; părésimi, *quadragesima*, sive *jejunium quadragesimale*, Ital. *quarésima;* patru, *quatuor*, Ital. *quattro*. Consuetudinem pronunciandi *qu* Latinarum vocum uti *p* non credas apud Valachos ê commercio cum barbaris gentibus in Dacia exortam fuisse. Nam *p* pro *q* dudum in Italia inter Oscos, ponebatur; sic enim Festus: *Pitpit Osce quidquid.* Item. *Alii Osce quod ii quoque petor quatuor vocent.* Et apud Horatium *petoritum* vehiculi genus, â quatuor, sive petor rotis sic dictum. Hanc ergo consuetudinem mutandi *q* in *p* ex ipsa Italia majores Valachorum secum in Daciam attulere: estque una ex proprietatibus Dialectorum vetustissimae linguae Romanae.

Notandum Valachos in quibusdam regionibus *qu* ante *e* solere pronunciare per aspirationem, i.e. non sicut *c*, sed sicut *h*, ut hĕsta, *iste*, pro questa; hĕla, *ille*, pro *quela:* quae aspiratio etiam in ore Toscanorum viget; dicunt enim *hesto* pro questo, *iste*. Aliquando mutant Valachi *q* Latinarum vocum in *h*, ut lihodu, *liquidus;* hodina, *quies*, quasi *quietina*, mutato *i* in *o*, ac *t* in *d*. Mutant item in *f*, ut fărtalu, alias pătrariu, *quadrans*./...

40 ▶29

§ 17

De litera s

Initio vocum ante vocales *a*, *e*, *o*, *u*, communiter pronunciatur sicut Latinum *s*, et hungaricum *sz*, ac Cyrillicum *c*, ut sacu, *saccus;* serênu *serenum;* somnu, *somnus;* sugu, *sugo*. Pariter ante *i* obscuri soni, ut sînu *sinus*, sîlbaticu, *silvaticus*. Ante *i* vero clari, sive ordinarii soni, profertur sicut hungaricum *s*, Cyrillicum ш ac germanicum *sch*, ut sie, *sibi;* siede, *sedet*, Ital. *siede*. Quamvis autem interdum sic enuncietur, quin sequatur vocalis *i*, tamen haec semper subauditur, e.g. sedere, pro *siedere;* inselare, *ephipiare*, et translate, *decipere*, *imponere*, â Lat. *sella;* crucişu, pro crucisiu, *transversim;* şoarece, pro siórece, *sorex sorice*. Caeterum in nonnullis Italiae regionibus creberrime usurpatur haec pronunciatio ante omnes vocales. Itali, dum s crasse pronunciandum venit, sic scribunt: *sce*, *sci*, ut scelto, *selectus;* sciorre, *solvere*. Nos, dum *s*, pronunciandum est crasse uti ш Cyrillicum, ad reddendam exteris expeditiorem lectionem saepe *s* subnotamus signo mediae lunulae: quod tolerabilius est, quam interponere *c* inter *s* et *i* more Italorum, e.g. Itali scribunt, *uscire*. Valachi eşire, *exire:* Ital. liscivia, Val. lişia, *lixivium* etc. ...

Non possum non indignari illis Valachis, qui nescio quo cacoëthe verbis primae conjug. in prima pers. modi indicat. temp. praes. amant interponere literam *z*, ubi pleraque dici possunt absque augmento, e.g. lucrezu, pro lucru, *laboro;* spăimêntezu, pro spăimêntu, *territo*, Ital. *spaventare* etc. Hic abusus eo minus ferendus est, quod isthoc *z* non possit habere locum, nisi in numeri sing. temp. praes, prima, secunda et tertia persona, scilicet modi indic. et etiam conjuctivi; qui similis est priori in temp. praes. ut io lucrezu, pro io lucru, ego *laboro;* tu lucrezi, pro tu lucri, *tu laboras;* el lucréză pro lucră, *ille laborat.* In num, pl. jam non potest dici: noi lucrezămu, sed: noi lucrămu, voi lucrați, ei lucră, a verbo *lucru*, non â *lucrezu.*/...

§ 19

65

De litera u

...Quandoque ponitur *u* inter duas vocales otiose, quin aliquem edat sonum, inservit tamen ad producendam syllabam, ut nóuĕ, *novem;* nóuă, *nova;* nóuĭ, *nobis;* vóuĭ, *vobis;* óuă, *ova;* óue, *ovis;* oui, *oves;* arauam, *arabam;* cădeuam, *cadebam;* stringeuam, *stringebam;* dormeuam, *dormiebam; araui, aravi.* Diaeresi vero notata vocalis *u* pronunciatur, ut sciŭi, *scivi. V* interdum excluditur, ut érŏ, particula discretiva *vero;* érnŏ, Ital. verno, *hyems;* ernu, ernare, *hyberno, hybernare*, Ital. *vernare; oi* pro voi face *sum facturus; ei* pro vei vel vi face, *es facturus; a* pro va face, *est facturus; om* pro vom, eți pro veți, *or* pro vor face, *sumus, estis, sunt facturi;* gingii, *gingivae.*

Dixi alibi, apud Valachos antiquae Daciae persaepe excludi ultimam vocalem *u* dictionis, atque ad indigitandam absentiam ejusdem vocalis adhiberi loco ejus Cyrillicum ь nullum edens sonum. In Orthographia Latino-Valachica, in qua locus non est Cyrillico ь, resituta est praefata vocalis *u*, quam Aurelianae Daciae Valachi semper retinuerunt; veteris Daciae autem solum quando voci adjungendus venit articulus definitus, aut pronomen, abjecto Cyrillico ь, revocabant. ...

46 Quando est consonans, apud Italos in pronunciatione valde similis est literae *b*, ut servare, et serbare. Hinc, Valachi *v* Latinorum et Italorum creberrime mutant in *b* ut berbece, *vervex, vervece;* bĕtranu, *veteranus*, bieta, *vieta;* cerbice, *cervix, cervice;* cerbu, *cervus;* corbu, *corvus;* sburare, *volare*, â Lat. *ex* et *volo, as*, Ital. *svolare;* bĭrbatu, *homo virilis aetatis*, â Lat. *vir vetus.* Idem fit aliquando apud Latinos, ut *sevum*, et *sebum*, et *sepum; albeolus*, pro alveolus; *ferbeo* et ferveo. Convertitur interdum apud Valachos in *g*, ut fagur, *favus.* Mutatur item vocalis *u* apud Valachos in *i*, ut limbricu, *lumbricus.* In *l*, ut bale, *saliva*, per syncopen et metathesin, Ital. *bava;* bălosu, *saliva profluente inquinatus*, Ital. *bavoso.* In *n*, ut lesne, facilis â Lat. *levis* per metathesin. Ital. *snello* est agilis, dexter, celer. In *o*, ut cobescu, *ominor*, â Lat. *cubo, as;* socotescu, *considero, existimo, ineo rationem*, â *sub* et *contare;* flósca, *libidinosa*, â Lat. *fluxa;* ori, pro veri, *sive;* oras, *urbs;* Orăsan, *urbanus.* In *a*, ut sama, *calculatio*, â Lat. *summa;* in *e*, ut secera, *secula;* fulger, *fulgur;* Vulgo in nonnullis regionibus *v* mutatur pronunciatione in *h*, ut holbatu pro volbatu, â Lat, *volvo;* horba pro vorba, *verbum, sermo;* hulpe pro vulpe, *vulpes.* In *p*, ut pustie, *desertum*, â Lat. *vastitate:* atăta pustie de locu, *tanta vastitas loci*, sive *tam vastus locus;* pusta, *amplus locus campestris*, â Lat. *Vasta.* In *m*, ut spăimĕntatu, *exterritus;* Ital. *spaventato.*

Valachi Transalpini, Transsilvani circa Coronam, et in Terra Fógaras, ac omnes Aurelianae Daciae solent mutare sequente *i* in *g*, ac enunciare ut γ Graecum. Alii in quibusdam locis Transsilvanicis pronunciant crassius quam γ Graecum, sono, qui nulla ex mihi notis literis exprimi valeat, sono, inquam, inter *gi* Italicum et *ji* Gallicum, sic: vinu, *vinum;* viña vel via, *vinea* etc. At in verbo ghiftuescu, *ingurgito*, quod est â Lat. *victus*, us, retinetur sonus Latinae literae *g*. ...

46
§ 20

47
De litera x

Valachi pro *x* Latinorum et Graecorum usurpant *s*, quod et Itali faciunt, ut Sandu, *Alexander;* esire, *exire;* isquuşitu, *exquisitus;* lisiă, *lixivium;* măsele, *dentes molares*, â Lat. *maxilla;* osie, *axis;* ţesitura, *textura* etc. Sed nec Latinis est prorsus insolitum convertere *x* in *s*, aut potius vetustatem servare, ut sestans vel sextans, mistus vel mixtus; sestilis vel sextilis. Ponunt item Valachi pro *x* Latinorum *ps*, ut copsa, *coxa*. Contra Hispani mutant *ps* in *x*, ut caxa, *capsa*. Apud Latinos etiam interdum mutatur *x* in *ps*, ut Crepsa vel Crexa, Liburniae urbs. Apud Suetonium in *Augusto*, *ixi* pro *ipsi* taxatur erroris per Augustum, quia scilicet *ps* non in omnibus dictionibus convertendum erat in *x*. Transit etiam in *pt*, ut infiptu, *infixus*. Saepe Valachi pro *x* utuntur *sc*, ut inpuşcare, *impellere;* Hispan. *embuxar;* hinc etiam Valachorum puşca, *sclopus;* flóşca, *fluxa*, sive *libidinosa;* veşca, est ille circulus, in quo componitur recens caseus consolidandus, item circulus cribri, â Lat. *convexa*, extrito *con*, et *x* mutato in *sc;* Veşcă coroveşcă â Lat. *vexa convexa*, Ital. vasca, *concha;* taşcă, *taxa;* tăşcatu, *taxatus;* scupire, *expuere*, Hisp. *escupir;* brosca, *rana*. Hisp. bruxá, *striga;* laşce, *genus cibi pastacei*, â Lat. *laxae*, propter figuram, quam habet. Apud Latinos quoque *viscum* â Gr. ιξος *(ixos) viscosus* â Gr. ιξιοεις. Id etiam apud Italos est in usu, ut mascella, *maxilla;* ascella, *axilla;* esco, *exeo*. Usurpant Valachi etiam *c* pro *x* ut rĭca, *rixa;* Nu te prènde in rĭcă cu elu, *noli rixari cum illo*, ad verbum: *Non te prehende in rixam cum illo*.

Pro syllaba *ex* Valachi saepe usurpant *as*, ut aspumu, *expumo;* astupu, *extipo*, Ital. *ristoppare;* asternu, *externo*. Saepe *is*, ut ispėta, *tentatio*, ab *expeto*, quia quod tentatur expetitur; ispravitu, *confectum*, *perfectum*, â Lat. *ex* et *paravit*. Et *us*, ut uscatu, *exiccatus*. Persaepe pro *ex* simplex *s*, ut spunere, *exponere;* scótere, *excutere*, smŭrcăescu, *emungo nares*, â Lat. *examurcare*, quod proprie significat *defaecare*. Id etiam apud Italos admodum frequens est, ut sponimento, scuotimento â Lat. *expono*, *excutio*. Interdum apud Valachos omnino excluditur *ex*, ut primeşdie, *periculum*, â Lat. *experimentum*, pluribus concurrentibus in hac dictione figuris./...

48

§ 21

De litera z

Sonus *z* auditur quidem in Valachica lingua, sed, uti supra §. 17. monui, refertur vel ad ḑ, vel ad *s*. Si litera *z* uti velis; mea pace. Cave tamen *z* adhibere in scribendo, quotiescunque audis sonum *z*. Nam *s* ante b, d, g, l, m, n, r, v, pronunciatur uti *z*; graviter tamen peccares contra Orthographiam, si pro *s*, in scribendo usurpares *z*, e.g. sbóră, *volat;* sdrănçiosu, *lacer;* sgura, *scoria;* deslegatu, *solutus;* pisma, *invidia;* desnodatu, *enodatus;* desrădĭcinaţu, *cradicatus;* şvĕntatu, *exiccatus*, neutiquam sunt scribenda zboră, zgură, uti communiter scribunt ex ignorantia Orthographiae. Idem est apud Italos usus pronunciandi, et scribendi literam *s* ante praesignatas consonantes, ut sbaglio, sdegno, sgomentare, slegare, smania, snervare, sradicare, sventura. *S* vero crassum, sive signo mediae lunulae subnotatum in his casibus apud Valachos efferri solet uti *j* Gallicum, e.g. coşbitu, *arcuatus;* nădeşde, *spes*, mĕşlocu, *medium;* duşmanu, *inimicus*, â Gr. δυσμενης,, *infestus*, *hostis*, *malevolus;* dişmasu, *decimator* etc.

In dictionibus, quae Valachis communes cum Latinis, Italis, aut etiam Hispanis sunt, mutatur interdum in *c*, ut Cigmău, *Zeugma;* ciufuluire, *illudere*, *exsibillare*, Ital. *zufolare*, in ç, ut çiçia, *mamma*, Ital. *Zizza*. In *r*, ut muştariu, *sinapi*, Hisp. *mostaza*. In *s*, ut sapa, *ligo*, *onis*, Ital. *zappa;* săpare, *fodere*, Ital. *zappare;* surù, *in ceruleum colorem vergens;* Ital. *azurro*. Apud Italos mutatur in *g*, ut palazzo, palaggio. ...

50

CAPUT IV

DE ACCENTIBUS

In Orthographia Cyrillico-Valachica duo sunt accentus, acutus (´) et gravis (`). Totidem, ac iidem, sunt etiam in orthographia Latino-Valachica. Acuto notatur producenda syllaba prima, media, et ultima desinens in consonantem; gravis solam ultimam in vocalem desinentem afficit, ut bátere, *batuere*, seu *verberare;* culégere, *colligere*, avére, habere; Românu, *Romanus:* amù, *modo*.

In libris, Cyrillicis characteribus impressis semper adhibent Valachi praedictos accentus, quemadmodum Romani in Martyrologio; in scribendo perraro usurpant praecipue acutum; norunt enim Valachi etiam absque accentu quaenam syllaba sit producenda. Proinde in orthographia Latino-Valachica rarior usus accentus acuti; *e* tamen longum, dum uti diphthongus *ea* pronunciandum venit, interea ad faciliorem reddendam lectionem accentuari debet, praecipue in dictionibus, in quibus veteris Daciae Valachi detrita vocali *e* diphthongi
51 *ea*, *e* longum pro *ea* pronunciant *a*, ut féta,/ puella; non efferunt *feata* sicut Aurelianae Daciae Valachi, sed *fata;* qui error omnino corrigendus

est apud veteris Daciae Valachos. Vide Litteram *E*. Pariter *O* longum, dum proferendum est uti diphthongus *oa*, notari debet accentu acuto. Vide Literam *O*. Gravis accentus plerumque adhiberi solet etiam in scribendo.

In dictionibus aequivocis, quarum aequivocatio solo accentu tollitur, ad determinandum sensum, quem intendis, uti debes accentu, e.g. *dormi*, si prima syllaba notetur accentu *(dórmi)*, significat *dormis;* si ultima (dormì), significat *dormivit* etc.

Est et alia species accentus, qui dicitur diaeresis. Constat hic accentus duobus punctis hujus figurae (¨), et adhibetur, dum diphthongus aliqua dividenda est, aut *u* vocalis inter duas vocales posita, communiter muta, pronuncianda venit. Vide literam *U*. Caeterum rarus est apud Valachos usus hujus accentus.

CAPUT V

DE APOSTROPHO

Apostrophus est quoddam signum instar medii circuli hujus figurae ('), qualis est etiam spiritus lenis apud Graecos, quo nos indigitamus sonum obscurum sive strictissimum vocalis, quocum confundi non potest apostrophus, cum hic collocetur ad latus literae, spiritus vero lenis supra literam. Vide cap. 1.§.6.

Usus apostrophi perfrequens est apud Graecos; Latini raro usurparunt, si excipias antiquos poetas, praecipue Terentium, et Plautum, in quibus crebro visitur; *adeon'*, *men'*, *tun'*, *magi'*, *virtu'*, *sati'*, pro *adeone*, *mene*, *tune*, *magis*, *virtus*, *satis*. Interdum utebantur apostropho ad indigitandam absentiam plurium literarum, ut *ain'*, *audin'*, *viden'*, *opu'st* etc. pro *aisne*, *audisne*, *videsne*, *opus est* etc.

Apud Italos modernos frequentissimus est usus apostrophi, praecipue apud poetas. Antiqui non usurpabant, sed ex voce diminuta et ex integra unum corpus efficiebant, uti videre est in ultimo opere poetico Petrarche: *Trionfo della Divinità*, ubi legitur: *Sottol Ciel*, *chel mondo*, *ma schernito* pro *m'ha schernito* etc. sic scribebat Petrarcha anno 1374.

Apud Valachos in libris Cyrillicis literis editis nuspiam visitur apostrophus, exceptis poeticis, ubi creberrime adhibetur. Sicut antiqui Itali, uti supra inuimus, scribebant *ma*, loco *m'ha*, ita Valachi Cyrillico-Valachice scribunt e.g. маȣ тzшкáт (mau tascat) *me taxavit*, pro ма̓ȣ (m'au) etc.

In orthographia Latino-Valachica utcunque jam utuntur Valachi apostropho: quod saepe fieri necesse est propter exteros discentes, praecipue respectu articulorum definitorum, et verborum auxiliarium, ac pronominum *me*, *te*, *se*.

Est et aliud signum apud Valachos instar semi circuli ad dextram
52 inversi, oppositum apostropho, seu spiritui leni Graecorum, ac/ omnino similis spiritui aspero eorundem hujus figurae (῾). Hoc signo utuntur in orthographia Cyrillico-Valachica, dum н aut ю, amittit medium

sonum, ut дай ажȣторю̆, *das adjutorium;* ideoque est signum diminuti sive abbreviati soni, ac, uti cernitur in mox allatis exemplis, superponitur literae и, et ю. Hunc morem retinent nonnulli etiam in orthographia Latino-Valachica etsi supervacaneum esse videtur, cum notum sit *i* in num. pl. Nominativo semper amittere medium sonum, dum dictio capax est articuli def. ut ómeni, buni, *homines*, *boni*, muieri, *mulieres*, câni, *canes*. Quod si articulus def. *i* numeri pl. gen. masc. subjungatur alteri *i*, hoc recuperat integrum sonum, *i* vero art. amittit medium sonum. Similiter in vocibus gen. foem. si suffigatur art. def. *lę*, *i* recuperat integrum sonum, ut muieri, mueri-le, mulieres ipsae. Non secus notum est, in aliis quibuscunque dictionibus *i* tunc amittere medium sonum, dum post longam syllabam sequitur. Unde nullo signo opus est ad indigitandam diminutionem soni; idque eo â fortiori assevero, quod etiamsi quis hoc in casu *i* proferret non diminuto sono, haud peccaret mortaliter. Idem dicendum de diphthongo ю (iu).

Caeterum *u* vocalis pro Cyrillico ъ revocata in orthographia Latino-Valachica, sive notetur praedicto signo, quod nonulli facere solent, sive non, apud plerosque veteris Daciae (excipe Moldavos) otiosa est. Apud Aurelianae Daciae Valachos *u* finale, quod pleno sono adhuc conservant, praedicto signo notari non licet. Hocce signum abbreviationis nonnulli formant prope sicut *v* latinum. ...

ORTOGRAFIA ROMÂNĂ SAU LATINO-VALAHICĂ, ÎMPREUNĂ CU O CHEIE, CU CARE SE DESCHID SECRETELE ETIMOLOGIEI CUVÎNTELOR, DE CĂTRE PETRU MAIOR DE DICIO SÎNT-MĂRTIN, ARHIDIACON ÎN DIECEZA FĂGĂRAŞULUI, DISTRICTUL GURGHIULUI, ŞI REVIZOR REGAL AL CĂRŢILOR TIPĂRITE LA BUDA. COMPUSĂ MAI ÎNTÎI ÎN LIMBA ROMÂNĂ ŞI APOI TRADUSĂ ÎN LATINEŞTE. LA BUDA. ÎN TIPOGRAFIA UNIVERSITĂŢII REGALE UNGUREŞTI, LA 1819[a]

PREFAŢĂ

Sînt treizeci şi nouă de ani de cînd lingviştii români dezbat problema ortografiei române sau latino-valahice. Căci aşa cum nu numai aceştia toţi [illegible] sînt de acord să izgonească din republica literară a românilor alfabetul chirilic care a învăluit limba română cu cel mai adînc întuneric, şi să restituie alfabetul strămoşesc latin, ci chiar şi străinii dornici să întreţină relaţii mai apropiate cu românii îi îndeamnă de multă vreme în acest sens, tot astfel nu s-a putut hotărî definitiv ce ortografie trebuie urmată în folosirea alfabetului latin. Căci, cei care locuiesc între unguri, învățați din copilărie cu ortografia ungurească, consfințesc ortografia ungurească. Însă, cei ce știu limba germană și au legături mai strînse cu germanii, preferă să urmeze ortografia germană. Ceilalți, negîndind la diversitatea graiurilor române, în timp ce prescriu reguli potrivite cu graiul lor natal, au impresia că au rezolvat problema pentru întregul popor român, care este foarte numeros.

---

[a] Traducerea textului latinesc care precedă (*Prefatio* şi fragmente).

Modul de a proceda al tuturor acestora, nu numai că aduce un mare prejudiciu desăvîrșirii limbii române, dar mai și complică metoda de a învăța celelalte neamuri limba română și pune piedică legăturilor foarte dorite [dintre popoarele imperiului n.n.]. Căci, fie că s-ar introduce ortografia ungurească, fie cea germană, limba română care nu are absolut nici o afinitate cu ungara sau cu germana, s-ar întuneca grozav de mult și ar urma să fie învățată nedesăvîrșit și ar ajunge foarte grea de învățat nu numai de către aceste două popoare, ci chiar de francezi, italieni etc. Iar cei care stabilesc reguli ortografice pentru graiul lor propriu, aceia, cu toate că vor fi probabil pe placul celor de acasă de la ei, vor păgubi foarte grav mulțimea restului românilor, ba, mai mult, nu vor folosi nimic străinii care o vor fi deprins, atunci cînd vor conversa cu restul românilor.

Așadar, trebuie să îmbrățișăm o atare ortografie latino-valahică, potrivită cu natura limbii române și care să cuprindă toate graiurile acestei limbi, și cu ajutorul căreia, pe cît este posibil, limba română să devină deopotrivă de ușor de învățat de către toate popoarele, și care în fine să facă mai desăvîrșită limba română.

Pentru obținerea acestui scop, nici o ortografie nu pare mai potrivită decît cea italiană[a], nu numai fiindcă este cunoscută în întreaga Europă, ci în primul rînd fiindcă aceste două limbi, cea italiană și cea română, care au aceeași origine, sînt atît de legate între ele prin cea mai strînsă înrudire, atît în ceea ce privește cuvintele, cît și pronunțarea etc., încît nimeni din cei care le cunosc pe amîndouă, nu poate să stea la îndoială că odinioară nu au fost una și aceeași limbă, latina populară; și totodată [ortografia italiană n.n.], împreunează cele două dialecte foarte cuprinzătoare ale românilor din Dacia Veche (Dacia Traiană) și Dacia lui Aurelian, dialecte împărțite în mai multe ramuri (graiuri).

Am să aduc un exemplu-două. Astfel italianul zice *cerco*, „quaero“ românul *cercu*, care cu cirilice se scrie чѐркȣ. După /ortografia ungurească ar trebui să se scrie *tserku*, după cea germană, *tscherku*. Italianul zice *geme*, „gemit“, românul la fel, *geme*; aceasta se scrie cu chirilice џѣме; după ortografia ungurească s-ar scrie *dseme*, după cea germană *dscheme*. Dat fiind că aceste cuvinte înseamnă la români tot ceea ce înseamnă la italieni, și că se pronunță în același chip de români și italieni, oare, dacă s-ar scrie după ortografia sau ungurească, sau germană, nu este adevărat că li s-ar întuneca originea, li s-ar urîți forma cea plăcută, și fără nici o trebuință s-ar înmulți *entia*, adică ceea ce s-ar putea cu mai puține litere, s-ar exprima prin mai multe? Și, cum nici prin acea mulțime de litere nu se reușește să se exprime satisfăcător sunetul nativ al acelor cuvinte, de ce să îngrămădim în fața celor care doresc să învețe, ceva imperfect în locul perfectului? De ce? Din moment ce *ce*, *ci*, *ge*, *gi* al italienilor îl au și românii? Cei din Dacia Veche îl pronunță curat ca italienii din orașul Roma, adică la fel cu *tse*, *tsi*, *dse*, *dsi* al ungurilor, iar cei din Dacia lui Aurelian ca *tze*, *tzi*, *dze*, *dzi* al ungurilor. De unde, aceeași regulă a ortografiei ungurești sau germane nu poate cuprinde ambele dialecte menționate. Dar, dimpotrivă același *ce*, *ci*, *ge*, *gi* al ortografiei italiene satisface și unui dialect și celuilalt, numai cît românii din Dacia Veche pronunță mai puțin apăsat, cei din Dacia Aureliană mai ascuțit. Această diferență de pronunție se menține pînă în zilele noastre, chiar și la italieni, care folosesc (toți) aceeași ortografie.

---

[a] Justificare judicioasă a adoptării ortografiei italiene deși, mai departe Maior se îndepărtează adesea de ea, adoptînd una etimologică, mai complicată. Cu toate că ortografia poate avea oarecare influență asupra evoluției limbii, ea nu are cum s-o facă mai desăvîrșită, ci doar, dacă este bine adaptată, să nu împiedice evoluția firească a limbii.

Astfel, italienii, cînd vor să înmoaie pe *l* și să pronunțe un *i* următor, ca pe *jod*, pun înaintea lui *l*, un *g*. De ex.: *tagliare*, „scindere". Românii din Dacia lui Aurelian zic, și ei *tagliare;* însă românii din Dacia Veche zic ca și cînd s-ar scrie, după ortografia latină,/ *tajare*. *Gli* al italienilor, așadar, la românii din Dacia lui Aurelian se redă prin *l* moale și *jod*, la cei din Dacia Veche, ca și *jod*.

De altfel, consimt cu ușurință ca la români să fie dat afară *G* care servește la înmuierea lui *l*, cum obișnuiesc italienii să-l pună înainte de silaba *li*. Dat fiind că în general un *l* numai atunci se pronunță înmuiat, iar *i* următor se pronunță ca un *jod*, cînd o vocală precedă imediat silaba *li*, este ușor să se vadă cînd *l* trebuie pronunțat înmuiat, chiar dacă nu i se pune înainte un *g*, după obiceiul italienilor. Așadar, dacă o vocală oarecare precedă silaba *li*, *l* se va pronunța de către românii din Dacia lui Aurelian ca un *l* moale, iar *i*, ca un *jod*; la cei din Dacia Veche însă, tocindu-se litera *l*, *i* trece în consonantă; de ex.: italienii zic *moglie*, „mulier", cei din Dacia lui Aurelian, *muliere*, cei din Dacia Veche *muiere*. Nici chiar între italieni nu este neobișnuit să nu pună un *g* înainte de un *l* moale, ba chiar îl scot cu totul și se folosesc de *i* ca de o consoană (ceea ce fac românii din Dacia veche). Astfel, pentru *mia moglia*, *„mea uxor"*, unii zic: *me muiere*. Așadar, chiar la românii din Dacia Veche, în situații asemănătoare, nu este nevoie să se scrie nici *g*, nici *l*, ci numai *i*, și acesta trebuie pronunțat ca o consonantă în vederea unei mai mari ușurințe, atît în privința scrierii, cît și a pronunțării. Însă, oricine poate învăța cu ușurință din practică, ce cuvinte se îndepărtează de regula stabilită și trebuesc scrise cu *l* moale inițial, ca de ex.: *liepure*, „lepus", *linu*, „linum", la românii din Dacia lui Aurelian.

Însă, cu toate că ortografia italiană este foarte potrivită cu limba română, totuși, dat fiind că italienii, fie în chip spontan, fie prin contactul cu barbarii care au năvălit în Italia și care au stăpînit-o multă vreme, s-au îndepărtat de anumite proprietăți ale vechii limbi romane, de care românii se țin, românii au anumite particularități în ortografia lor latino-valahică. Ceea ce va deveni evident pe parcursul acestei opere[a].

Mai departe. Oricine vede că desăvîrşirea limbii este dublă, internă şi externă [b]. Ortografia se referă la desăvîrşirea dinafară a limbii. De aceea, o astfel de ortografie, care să ştirbească desăvîrşirea internă a limbii, cu toate că s-ar recomanda prin accesibilitate, totuşi, dat fiind că desăvîrşirea internă este mai preţioasă decît cea externă, se cade ca aceasta să cedeze pasul celeilalte. Aşa că, deşi ortografia mea prezintă anumite dificultăţi, de care, de fapt, nu sînt lipsite nici cele mai desăvîrşite limbi, ca de exemplu, greaca şi latina, fiindcă totuşi serveşte la sporirea sau mai degrabă la descoperirea desăvîrşirii interne a limbii române, socotesc că trebuie să fie primită fără rezerve.

După ce prezint mai întîi felurile pronunţiei (fiecărei litere), arăt ce deosebiri au survenit, nu la puţine cuvinte, prin schimbarea literelor sau a silabelor etc., între limba latină şi limba română; în acest scop pun la dispoziţie o *cheie* cu care se deschid secretele etimologiei cuvintelor şi dau pe faţă mai multe particularităţi ale limbii latine [c], care în ziua de azi, în limba latină învăţată sau gramaticală, de-abia, sau aproape că nu se mai recunosc, iar la români durează pînă astăzi, în aşa măsură că cu greu ai putea sta la îndoială că limba română nu este cu mult mai veche decît epoca lui Marcus Tullius Cicero, în care a ieşit la iveală, în culmea desăvîrşirii, limba învăţată sau gramaticală. De unde urmează că limba română este cu mult mai veche decît dialectele latine sau romane, ca, de exemplu spaniola, franceza şi italiana modernă./

Aşadar, cînd pe parcursul acestei lucrări zic că un cuvînt sau altul pleacă de la un anumit cuvînt latin, italian, spaniol, şi poate francez, nu vreau să dau de înţeles că românii au adoptat acel cuvînt din limba latină învăţată sau din sus-pomenitele dialecte, ci invoc numai comuniunea sau înrudirea.

Împart lucrarea în şase capitole. În *primul* din acestea, se tratează despre litere, în general; într-*al doilea*, despre litere, separat; într-*al treilea*, despre diftongi; într-*al patrulea*, despre accente; într-*al cincelea*, despre apostrof; într-*al şaselea*, despre împărţirea silabelor. Acestora le-am adăugat un dialog despre originea limbii române, între nepot şi unchiu, în limba română, însă scris în alfabet latin conform cu această ortografie, şi totodată şi în alfabet chirilic.

---

[a] Toate afirmaţiile despre particularităţile ortografiei latino-valahe, care par că privesc o tradiţie de scriere în româneşte cu litere latine (în realitate inexistentă pînă atunci), se referă de fapt la sistemul lui Maior, pe care abia acum îl propune cititorilor.

[b] În alte lucrări, scrise în româneşte, Maior vorbeşte de „alcătuirea cea dinlontru şi cea dinafară a limbii" (v. *Istoria pentru începutul românilor*, cap. VI, § 6.).

[c] *Cheia* mult lăudată de Maior ar fi foarte utilă, dacă majoritatea corespondenţelor etimologice stabilite de el n-ar fi fantezistă, exagerat latinizantă.

CAPITOLUL I

DESPRE LITERE, ÎN GENERAL

§ 1

Este verosimil că scrierea (literele) a fost născocită de primii locuitori ai pămîntului. Plinius, în cartea 7 a *Istoriei Naturale*, în cap. 56, remarcă vechimea diferitelor documente și conchide: „De unde apare ca etern uzul scrierii“. După mărturia lui Plinius, *ibid.*, literele au fost introduse de fenicieni în Grecia, în număr de șaisprezece, și au fost aduse în Latium de către pelasgi. La acest număr, pe vremea războiului troian, s-au mai adăugat patru, de către Palamede, cu următoarea formă: θ, ξ, φ, χ. Latinii înșiși după aceea imitîndu-l au adăugat alte șase litere celor șaisprezece de mai înainte, adică: F, K, Q, X, Z, H. Simonide din Melos, după Palamede, adăugase alte patru, cu următoarea formă: ζ, η, ψ, ω. Din toate acestea, zice Plinius, *ibid.*, de-abia se mai recunosc, în alfabetul nostru, *k*, *x*, ca și *y* și *z*, pe care latinii le primiseră de la greci, ca să fie folosite, aceste două, numai în cuvintele grecești. [a]

§ 2

Litera [b] este cea mai mică parte sau semn al cuvîntului; își trage originea de la *lego*, după opinia lui Priscianus, *Cartea* 1 *:* „Se zice literă [lat. *litera*, n.n.] sau ca și cum ar fi *legitura*, de aceea că lasă drum liber lecturii [lat. *legendi*, n.n.]. După alți autori se trage de la *litura*, fiindcă înseamnă *ștersătură (deletionem)*, deoarece cel mai adesea cei vechi obișnuiau să scrie pe table cerate, și după aceea să șteargă [c], ceea ce pînă în zilele noastre se păstrează la români, de către copiii săraci, cînd învață primele elemente (alfabetul). Din acel vechi procedeu, de a se scrie pe table cerate, a rămas obiceiul la români că atunci cînd se cere unui elev să spună lecția pe de rost, deși lecția se învață de pe o carte tipărită, totuși i te adresezi: *Zi tabla*, „dic tabulam“, ceea ce în latinește obișnuim să spunem: *Recita lectionem* (= recită lecția) . [d]

---

[a] Afirmația lui Plinius că uzul scrierii este etern e, fără îndoială, eronată, deși omenirea cunoaște anumite sisteme de notație din timpuri foarte vechi. Trecerea alfabetului de la fenicieni la greci și de la aceștia la romani este justă, doar intermediarul pelasgic e fantezist. Astăzi se consideră în general că acest intermediar au fost etruscii. Cît privește diversele etape de perfecționare prezentate, ele sînt legendare.

[b] Aici, ca mai peste tot, Maior, conform unei tradiții vechi, confundă *sunetul* cu *litera*, deși uneori intră în complicate analize fonetice. Faptul dă adesea loc la confuzii, deși uneori litera oferă acoperire teoriilor sale etimologice. În gramaticile și dicționarul său, contemporanul I. Budai-Deleanu nu se va lăsa indus în eroare de această confuzie tradițională.

[c] Etimologii fanteziste, ca marea majoritate a celor prezentate de Maior mai departe.

[d] Existența unei tradiții a scrierii pe tăblițe cerate de la romani pînă la români, care pare să rezulte din text, este o invenție a lui Maior. Diferența de adresare către elevi rezultă din faptul că în cazul românei învățau nu limba (pe care o știau, fiind limba lor maternă), ci scrierea de pe tăbliță, în timp ce în cazul latinei era vorba de lecții predate în primul rînd oral.

§ 3

La români se socotesc douăzeci [a] de litere, și anume: A, B, C, D, E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, Z, majuscule; minuscule sînt: a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, z. Folosim majusculele la începutul periodului și al numelor proprii și al titlurilor; în rest se folosesc minusculele.

§ 4

Românii au aceeași pronunție ca și latinii; totuși, *i* vocală, cînd se schimbă în consonantă, se pronunță nu numai ca *jod* al latinilor, ci chiar ca ж cirilic, după obiceiul francezilor, pe care italienii obișnuiesc să-l schimbe în *g* [b], și, în acest caz, se formează *j*. De exemplu: *judecu*, „judico“, italienește *giudico; jugu* „jugum“, italienește *giogo; juru* „juro“, italienește *giuro*. În cazul dintîi nu se abate de la forma sa obișnuită, așa cum se întîmplă chiar și la latini; de exemplu: *boiari* „nobiles, barones, magnates“. De asemenea *h*, dacă nu se pune pe lîngă un *c* sau *g*, în care caz nu produce nici un sunet, cel mai adesea se pronunță aproape ca un χ grecesc.

Românii sînt lipsiți de litera *z*, deși sunetul ei se aude *s*, cînd este așezată între două vocale, ca la latini și italieni, și uneori în alte poziții, după cum chiar și la *d* [c]. Așa că litera *z* s-ar putea cu ușurință scoate din numărul literelor, la români, ca și litera *q*, fiindcă funcția ei peste tot ar putea să o facă litera *c*, dacă românii n-ar vrea să pună în lumină etimologia cuvintelor, sau legătura foarte strînsă a limbii române cu latina și cu italiana. Însă, despre aceste probleme vom vorbi mai pe larg, în capitolul următor, sub literele *D*, *Q*, și *S*.

În fine, litera *x*, deși se află în cărțile bisericești traduse din greacă, în alfabet cirilic, nu este, totuși, o literă românească, ci, în locul ei, popular românii se folosesc, atît în pronunție, cît și în scriere, mai ales de litera *s;* de exemplu: Sandu, Alesandru, *Alexander;* esire, *exire;* frasinu, *fraxinus* etc. [d] Ba mai mult, atîta se împotrivește această literă naturii limbii române, cît copiii (școlarii) români care învață limba latină, foarte greu reușesc să se obișnuiască cu pronunțarea acestei litere. Din care pricină eu am șters cu totul această literă din numărul literelor. Dar, dacă totuşi vrea cineva să pronunţe în manieră grecească şi să păstreze sunetul literei *x* în cuvintele greceşti, poate, în locul literei *x*, să scrie *cs*, cum fac acuma muscalii, de exemplu: Alecsandru, *Alexander* etc., sau, dacă preferă să păstreze însăşi forma *x*, din pricina scurtimii scrierii, aşa cum se pretinde, n-am nimic împotrivă. Totuşi, nimeni nu va putea să nege că aceasta este împotriva naturii limbii române. Este limpede, prin urmare, din cele spuse mai sus, că la români, dacă vrem să vorbim adevărul, nu este nevoie să se numere mai mult decît 18 litere.[a]

---

[a] În sistemul lui Maior preconizat aici, lipsesc literele necesare pentru *ă*, *î*, *j*, *ș*, *ț*, pe care sub o formă sau alta le introduce pe parcursul lucrării, în schimb apare, din motive etimologice, *q*, de care scrierea limbii române se poate dispensa.

[b] Confuzie între literă și sunet, în realitate fiind vorba nu de *g*, ci de *gi* > *g*.

[c] Intervocalic *s* nu se pronunță ca *z*, în cuvintele moștenite din latină (ex. *casă*), ci numai în unele împrumuturi recente din limbile romanice. Afirmația „românii sînt lipsiți de litera *z*“ este valabilă pentru sistemul lui Maior și al etimologizanților, căci în alfabetul chirilic, ca și în unele transcrieri cu litere latine, *z* se folosea în mod normal.

[d] Maior are dreptate în sensul că sunetul (și nu litera) care corespunde lui *x* în latină a evoluat peste tot în română la *s* (cu cîteva excepții, unde a devenit *ps*). Cuvintele care conțin *x* în română sînt împrumuturi recente. Deși nu indispensabilă, căci s-ar putea scrie și *cs*, litera *x* este utilă pentru comoditatea ei.

§ 5

Literele se împart în vocale şi consonante, şi acestea din urmă se deosebesc de celelalte, ca şi corpul de suflet. Căci, aşa cum corpul nu poate să se mişte fără suflet şi dimpotrivă, sufletul poate să se mişte fără corp, tot astfel consonantele nicicum nu pot să formeze o silabă fără vocale, dar dimpotrivă, vocalele pot fără consonante.[b]

Mai departe. Vocalele sînt în număr de cinci: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; restul sînt consonante, dintre care cele care încep cu ele însele, cînd se pronunţă, şi se termină în vocale, se numesc mute, ca, de pildă, *b*, *c*, *d*, etc., pe cînd cele care încep cu o vocală şi se termină cu ele însele, sînt semivocale, ca, de pildă, *l*, *m*, *n*, etc.[c]. Şi trebuie să se ştie că în limba română nici o consonantă nu se geminează; acest uz a fiinţat şi la latinii cei vechi, înainte de Ennius, care primul a adus geminarea consonantelor în limba latină. Vezi-l pe *Festus*. Aceasta este una din acele particularităţi, care susţin vechimea limbii române. De aceea nu pot fi toleraţi aceia care, nu ştiu datorită cărui prost obicei, vor să introducă în ortografia latino-valahică, împotriva firii limbii române, geminarea consonantelor.[d]

Fiecare vocală, şi în special primele trei, pe lîngă sunetul obişnuit, pe care îl au în latină sau italiană, uneori primesc şi un alt sunet, care astăzi nu se aude în limba latină, şi pe care cei care folosesc alfabetul cirilic îl exprimă prin litera cirilică **z**; îl vei învăţa din gura profesorului.[e] Sunetul literei **z**, deşi foarte scurt, se aude totuşi la germani. De exemplu, în cuvîntul *Spectacl*, între *c* şi *l*. Mai este un sunet, la cei mai mulți români din Dacia Veche, pe care îl notează cu litera ѫ. Acest sunet se aude la sîrbi, fie și foarte scurt, în cuvinte. De exemplu: Grk, *Graecus*; smrt, *mors*; vrlo, *vere*, între *rk*, între *mr*, între *vr*. Căci, în timp ce se străduiesc să pronunțe acele consoane fără vocală, fără voia lor țișnește acel sunet, pe care românii îl notează cu ѫ.

---

[a] Ortografia actuală foloseşte 28 litere, toate cu excepţia lui *â*, strict necesare pentru redarea sunetelor limbii române. În plus, în scrierea cuvintelor străine mai apar *q*, *w* şi *y*. Numărul de litere propus de Maior e posibil numai într-o ortografie etimologizantă.

[b] Comparaţia e sugestivă, căci o limbă cu cuvinte alcătuite numai din consoane nu e posibilă, însă nici o limbă care să aibă numai vocale, deşi posibilă în principiu, nu există.

[c] Distincţia făcută de Maior aici între oclusive şi sonante e subtilă pentru vremea sa, dar e posibil că nu-i aparţine.

[d] Într-adevăr româna nu posedă consoane geminate, iar dublarea literelor apare la noi numai în nume şi cuvinte străine.

Afirmaţia că Ennius a introdus geminatele e valabilă numai pentru scriere, căci în vorbirea latină ele existau cu mult înainte.

[e] De data aceasta, vorbind de vocale, Maior se referă la literele respective.

§ 6

Mai departe. Orice vocală, cînd primește sunetul ѫ, pentru a exprima acest sunet neobișnuit, se notează cu accent circumflex (^), ca: mâni, *manus*; vêntu, *ventus*; începere, *incepere*; gûtu, *guttur*. Însă cînd exprimă sunetul **z**, se notează cu acest semn (ͻ), ca: arămu, *aramus*; mĕ, *me*; sănitate, *sanitas*; păstrare, *conservare in posterum* etc.

Trebuie să se ia bine seama că românii din Dacia Aureliană niciodată nu se folosesc de sunetul ѫ, ci numai de **z**; de exemplu: ei nu zic mâni, *manus*, ca românii din Dacia Veche, ci măni (мzнй). Cu ușurință ar putea să se dezvețe românii din Dacia Veche de sunetul ѫ. De bună seamă, mulți, cu toate că au pe buze acel sunet, totuși niciodată nu scriu ѫ, ci chiar și pentru el se servesc de litera **z**. Ba, mai mult, în cărțile vechi tipărite, ѫ, la sfîrșitul cuvîntului se pune în mod obișnuit în locul lui **z**, pe cînd în manuscrise nicăieri nu se poate vedea ѫ, ci numai **z**. Ba chiar îmi amintesc că, pe cînd eram copilandru, în regiunea mea natală am auzit oameni bătrîni vorbind, în gura cărora niciodată nu răsuna ѫ, ci în locul lui pronunțau sunetul **z**.[a]

§ 7

Cînd mă gîndesc în sinea mea că românii din Dacia Veche, împotriva obiceiului general al românilor din Dacia Aureliană, se folosesc de sunetul care în zilele noastre se notează cu litera ѫ, așa cum am observat mai sus, îmi vine în minte, drept origine a acestei deosebiri, faptul că românii din Dacia Veche, după ce au adoptat literele cirilice, de care se servesc toate popoarele de origine slavă care se țin de ritul grecesc, și totodată au primit în bisericile lor limba slovenică sau cirilică, au împrumutat de la vecinii ruși chipul de a citi slovenește. Fiindcă popoarele de neam slav obișnuiesc adesea să lege consoane fără nici o vocală, care nu se pot articula fără vocală, și în timp ce se străduiesc să pronunțe acele consoane fără ajutorul unei vocale, iese acel sunet, pe care românii îl desemnează prin litera ѫ, așa cum am lămurit deasupra, în § 5, unde am prezentat *chiar și exemple în această problemă.* [a] Sîrbii, e adevărat, așa cum am atras atenția mai sus, emit acest sunet foarte scurt, rușii însă foarte deschis și îl articulează cu mare forță. Dat fiind însă că fiecare vocală, la români, pe lîngă sunetul obișnuit, admite chiar și sunetul pe care în zilele noastre îl notează cu litera cirilică **z**, care sunet este foarte apropiat de sunetul pe care în zilele noastre îl notează cu litera ѫ, numai că ѫ se apropie de un sunet nazal, în urma lecturii zilnice a cărților slavone care cuprind sunetul ѫ, au *deprins*, cu ușurință obiceiul să emită acest sunet care se deosebește puțin de sunetul lor național **z**; pe deasupra: dacă imediat după **z** urmează consonanta *n*, atunci de-abia se poate discerne de sunetul ѫ. Așadar, după ce au deprins obiceiul din lectura zilnică a cărților slavone, de a pronunța sunetul ѫ, au început să-l treacă în propria lor limbă, mai întîi, bineînțeles, înainte de consonanta *n*, iar după aceea și înaintea altor consonante. La aceasta s-au adăugat legăturile de fiecare zi ale românilor de pe graniță cu vecinii ruși, și în acest chip, încet-încet s-a propagat sunetul ѫ asupra întregului neam al românilor din Dacia Veche, care s-au servit vreme îndelungată de limba slavonă, în cărțile de cult. Românii din Dacia Aureliană, fiindcă nu au primit niciodată limba slavonă în bisericile lor, au rămas *imuni la sunetul* ѫ.[b] Românilor din Dacia Veche li s-a întîmplat primejdia de care odinioară Quintilianus, în *Instituțiile Oratorice*, cartea 1, cap. 1, avertiza pe romani, să se păzească de limba greacă: „Prefer ca elevul să înceapă cu limba greacă“... „Însă nu aș vrea ca aceasta să se facă atît de scrupulos, ca multă vreme numai grecește să vorbească sau să învețe, așa cum obișnuiesc mulți. Căci de aci se produc nu numai cele mai multe defecte de articulație, cînd pe nesimțite se emite un sunet străin, ci și de vorbire, fiindcă, după ce i se implantează în minte figuri de vorbire grecești, datorită practicii continui, acestea rezistă cu încăpățînare, chiar și într-o manieră diferită de exprimare“ (cînd se exprimă în latinește, n.n.).

---

[a] Aici, ca și în paragrafele următoare, Maior se silește să demonstreze inutilitatea existenței unui semn special pentru *î*, deosebit de *ă*, atît în alfabetul chirilic, cît și în cel latino-valah. Înverșunarea pornește din ideea greșită a lui Maior că *î* a fost împrumutat de la slavi, ceea ce nu este adevărat, căci *î* din cuvintele slave a fost redat în împrumuturile făcute în română prin *i*, ceea ce dovedește, probabil, că la data acestor împrumuturi limba română nu cunoștea sunetul *î* (el lipsește și pînă astăzi la aromâni). Deși mai recent decît *ă*, sunetul *î* este o creație internă a limbii noastre, rezultată mai ales înaintea nazalelor, în preajma lui *r* etc.

§ 8

Cum între literele cirilice nu este nici una care să poată exprima sunetul neobișnuit al vocalelor despre care am tratat mai sus, § 5, sunet pe care în ziua de azi românii îl notează cu litera cirilică **z**, au descoperit o nouă literă pentru desemnarea acestui sunet, adică ѫ. Și totuși, în secolul al XVII-lea, pe lîngă noua literă ѫ, românii foloseau pentru notarea acelui sunet chiar și literele cirilice **z** și ь, care la sloveni nu redau nici un sunet, ci numai că ѫ se pune la sfîrșitul cuvintului, z, însă, la mijloc.[a] Şi într-adevăr, în *Psaltirea* tradusă după textul evreesc şi tipărită la anul 1651, la Belgrad, în Transilvania, oraş care altcumva se mai numeşte *Alba Iulia* şi *Alba Carolina*, se scrie regulat ѫ, la sfîrşit, şi z, la mijlocul cuvîntului, pentru notarea aceluiaşi sunet, ca: арzтарѫ, адzнкȣриле, лzрzмzнтȣ дȣпѫ, плекѫ, тȣнѫ, коперемzнт, стрzмбȣ, бzрбатȣл, кzтрѫ etc. În *Noul Testament*, tipărit în acelaşi loc, cu trei ani mai înainte, adică în anul 1648, se foloseşte fără discriminare ѫ, la sfîrşit şi la mijlocul cuvîntului, ca, de exemplu: венирѫ, кiамѫ, немикѫ адȣсѫрѫ, мѫсȣрѫ, татѫл, etc., însă **z** la mijlocul cuvîntului, de exemplu: бzнтȣл, гzндȣл, кȣбzнтȣл, мzнz, сzнт etc. În *Euhologiul* sau *Ritualul* din anul 1698, tipărit în acelaşi loc, foarte rar se pune ѫ la mijlocul cuvîntului. În *Nomocanon* şi în *Corpul Legii Canonice*, publicat la Tîrgovişte, în Ţara Românească, se pune adesea **z** chiar la sfîrşitul cuvîntului, de exemple: ласz, адекz, деспzрцнтz, сz факz, опрѣскz etc., şi adesea la sfîrşitul cuvîntului, după obiceiul cirilic sau slavon, fără să noteze niciun sunet, numai pentru a marca absenţa vocalei, ceea ce se face astăzi frecvent prin ь de exemplu: пóстz, канóнȣлz, лωрz, дȣ фóстz etc. De altfel litera ь, în acelaşi loc, se pune adesea chiar la mijloc şi pentru a nota sunetul z, astfel că pentru desemnarea acestui sunet se foloseşte, la aceleaşi cuvinte, cînd z, cînd ь. De exemplu, cînd: рzндȣѫла, сzнтz,, кzнтz, пzрат, кȣвzнтȣл, кzндz, сzнцеле, зикzнд, пzринц cînd: рьндȣѫла, сьнт, кьнтzпьратz, кȣвьнтȣл, кьндz, сьнцеле, зикьнд, пьринц. Tot astfel mai departe: жȣдекьц, ꙟчепьтȣрz, ꙗрть, скимбьрй, пькьтóс etc.

---

[a] Adoptarea literei ѫ pentru a nota pe *î se explică prin faptul* că în *limba* slavă el nota o vocală nazală, or, cum s-a arătat, în majoritatea cazurilor apariția lui *î* în română se datorează consoanei nazale următoare.

[b] Deosebirea dintre dacoromână și aromână se datorește nu influenței slave suferite de prima, ci faptului că aromâna a rămas aici la o fază mai veche de evoluție, cînd nu apăruse încă *î*.

În nici una din aceste cărţi nu se găseşte exprimat sunetul pe care astăzi îl notează litera ѫ, însă atît litera ѫ, cît şi litera z şi ь, cînd exprimă un sunet, desemnează regulat, un sunet neobişnuit, firesc limbii române, care astăzi se notează prin z. Pe drept, aşadar, putem trage concluzia că litera ѫ, înainte de secolul al XVIII-lea, nu a fost folosită pentru desemnarea acelui sunet pe care îl notează în zilele noastre, şi că mai înainte în scris nu s-a exprimat acel sunet. Este sigur că obiceiul de a nota acest sunet în scris, cu litera ѫ, nicicum nu este mai vechi decît generaţia tatălui meu.

Prima dintre cărţile tipărite în Transilvania, pe cît ştiu, în care se vede că acel sunet aproape nazal este exprimat prin litera ѫ, este *Calendarul* pe o sută de ani, publicat în anul 1733, la Corona[b], iar pentru desemnarea sunetelor neobişnuite ale vocalelor serveşte singură litera z.

Pomenitul *Calendar*, tipărit mai întîi la Chiev, în ruseşte, a fost tradus în limba română de un oarecare medic rus sau muscal. Nu mă îndoiesc că tipograful şef însuşi de la acea tipografie a fost rus, dat fiindcă odinioară tipografii şi zugravii din ţările româneşti au fost ruși.[a] Așa că de-abia se poate sta la îndoială că sunetul care se obișnuiește astăzi să fie exprimat de români prin litera ѫ, sunet foarte obișnuit la ruși, a fost introdus în cărțile românești de rușii înșiși și tot de ei litera ѫ a fost hotărîtă pentru însemnarea acestui sunet străin.

---

[a] Toate regulile de folosire a lui z şi ѫ în scrierea veche românească, constatate în aceast paragraf de Maior, chiar dacă unele corespund realităţii, sînt oricum arbitrare. Singura justificare naturală ar fi folosirea lui z numai în poziţie nazală.

[b] Este vorba, fără îndoială, de Braşov (în germană *Kronstadt*).

§ 9

Totuși, acest obicei nu a prins rădăcini atît de adînci în poporul român, ca să nu poată fi smuls. Este știut că la Buda, în Tipografia Regală de științe a Universității din Pesta, s-au tipărit deja mai multe opere în limba română cu alfabet cirilic fără vocală ѫ, și peste tot în locul ei s-a pus vocala z, ba s-a făcut această schimbare fără ca cititorii să o observe. Căci, din pricina apropierii celor două sunete, un român poate la fel de bine să pronunțe silaba cu vocala z, în loc de ѫ, ca și cu vocala ѫ; ba, mai mult, dat fiind că aceasta (ѫ) nu este o vocală firească pentru români, le vine cu mult mai ușor să pronunțe z, decît ѫ. Din pricina aceasta, așa cum am atras atenția deasupra, cei mai mulți niciodată nu folosesc ѫ în scris. Așa că, în vederea scutirii ortografiei române de o dificultate absolut superfluă, sfătuiesc pe toți cei care scriu cu alfabet cirilic să îndepărteze în scris litera ѫ, și din aceste două litere să se servească numai de z. Astfel se va ajunge ca chiar și sunetul care astăzi se notează cu litera ѫ, să dispară fără prea multă bătaie de cap, de pe buzele tuturor românilor. Eu, oricum, am să elimin în această *Ortografie* acel sunet străin și de aceea n-am să pun deasupra nici unei vocale accentul circumflex, de care se foloseau unii pînă acum, cînd scriau cu litere latine și voiau să noteze acel sunet.[b]

§ 10

În ceea ce privește sunetul neobișnuit al vocalelor pe care românii scriind în alfabet cirilic îl notează cu litera z, nu stau la îndoială să afirm că originea lui trebuie să se tragă din Italia. Căci este un lucru sigur că una și aceeași vocală a comportat mai multe sunete diferite. „Sînt, prin urmare, zice, formele literelor de care ne servim, în număr de 23. Însă *pronunțările* acestor litere sînt *cu mult mai numeroase.* Mai ales că cîte unele se află că au cîte *zece* sunete, sau chiar *mai multe* etc.“ [a] Quintilianus, *Instituțiile Oratorice*, cartea 1, cap. 4, zice: „Oare se poate pretinde redarea sunetelor literelor de la urechea oricui? Nu, pe Hercule, mai mult decît ale coardelor. Iar profesorii de gramatică cel puțin, toți ajung pînă la o atare subtilitate, în această privință, că se întreabă dacă nu ne lipsesc niște litere necesare, nu cînd scriem cuvinte grecești, — ci chiar latine —. Și există un sunet median, între *u* și *i* —. Și în cuvîntul *here*, nici *e* propriu-zis, nici *i* nu se aude.“ Și, în cap. 7: „Ce să mai zicem de cele care se scriu altfel decît se enunță? — Căci trec cu vederea acele vremi foarte vechi, cînd erau și mai puține litere, iar forma lor nu semăna cu cea alor noastre și, pe deasupra, chiar și valoarea lor era diferită“.[b] Din aceste cuvinte reiese limpede că latinii, în anumite cazuri, scriau altfel decît pronunțau și că atunci cînd pronunțau aveau anumite sunete pe care nu le puteau reda prin nici una din cele cinci vocale. Căci, dacă în cuvîntul *here*, nu auzeau nici un *e* propriu-zis, nici un *i*, era, prin urmare, un sunet diferit de *e* și de *i*, și respectiv și de celelalte trei vocale, adică *a*, *o*, *u*. Deoarece, dacă acel sunet s-ar fi putut referi la vreunul din acestea trei, neîndoios, Quintilianus n-ar fi omis să ne declare aceasta. Ce să zicem de faptul că, după mărturia lui Quintilianus, latinii cei mai de demult au avut litere diferite de literele moderne ale latinilor, nu numai ca formă, ci chiar ca *valoare*, sau pronunție și sunet? Însă cine se va îndoi că acel sunet din uzul comun sau rezervat pronunțării populare a făcut parte din acele litere foarte vechi, care sunet, după schimbarea ortografiei, a dăinuit în gura poporului, și pe care, dacă vrea cineva să-l cerceteze mai cu grijă, are să-l regăsească, parte în diferitele dialecte ale limbii italiene, parte în limba franceză, parte în spaniolă, parte în română, ba anumite urme chiar și în Africa? [c]

---

[a] Afirmația că „odinioară tipografii și zugravii din țările *românești au fost ruși*“ nu corespunde decît în foarte mică măsură realității. Pe deasupra, prin *ruși* se denumeau în epocă toți slavii de răsărit, iar la noi în primul rînd rutenii, adevărații ruși de azi purtînd pe atunci denumirea de moscali, moscoviți etc.

[b] Este ciudată înverșunarea lui Maior de a păstra numai pe z, înlăturînd pe ѫ din scrierea chirilică, de vreme ce în cea latină admite pe *â* alături de *a*, *e* etc. Argumentele sale că „un român poate la fel de bine să pronunțe silaba cu vocala z, în loc de ѫ“ și că primul este mai ușor de pronunțat, ca și convingerea sa că, înlăturînd litera, sunetul are „să dispară fără prea multă bătaie de cap“ nu pot fi luate în seamă. În realitate *ă* și *î* sînt foneme bine distincte în limba română, diferențiind cuvinte (*pîră-pară, țări-țiri* etc.) și chiar forme gramaticale; diferențierea lor în scris este, deci, absolut necesară.

Dacă iau mai adînc în considerare aceste date și dacă privesc și la faptul că toți românii, atît cei din Dacia Veche, cît și cei din Dacia Aureliană, deși au o limbă împărțită în nenumărate graiuri și, ca urmare, cu mari deosebiri, și că limba română este împrăștiată peste regiuni foarte îndepărtate unele de altele, și dacă, în ciuda acestui fapt, posedă totuși un sunet neobișnuit pentru vocale, pe care românii din Dacia Veche, cînd folosesc alfabetul cirilic, îl redau prin litera **z**, sunet care pare strămoșesc și înnăscut poporului român, nu pot să mă îndoiesc că acest sunet nu l-au adus cu ei din Italia în Dacia pe vremea lui Traian strămoșii românilor, adică coloniile romane; această pronunțare este una din particularitățile vechi limbii latine populare.

---

[a] Autorul citatului, nenumit de Maior, este Priscianus.

[b] De remarcat că Quintilian distinge nu numai *fonația* de *audiție*, dar chiar *variantele* de *invariante*, cum s-ar spune astăzi, în timp ce Maior și contemporanii săi mai confundau sunetul cu litera.

[c] Maior amestecă aici faza modernă (franceza, italiana etc.) cu cea antică, căci în Africa s-a vorbit latinește numai în antichitate. Literele vechi latine, astăzi cunoscute, nu cuprind semne speciale pentru acel sunet deosebit postulat de Maior, prin care el vrea să justifice existența lui *ă* încă din latină, fapt indemonstrabil.

§ 11

În limba italienilor îngrijită unele vocale au un sunet dublu, dintre care pe unul îl numesc deschis, pe celălalt închis, căci altfel se pronunță, de exemplu, *e*, în cuvîntul *bella* „*pulchra*“, altfel în cuvîntul *pena*, *poena*, „*labor*“ ; în primul cuvînt, *e* este deschis, în al doilea, *e* închis. Tot astfel se întîmplă în latină, de exemplu în cuvîntul *docere:* sunetul lui *e* de la mijloc este deschis sau larg, iar *e* de la sfîrșit este tocit sau închis. Ambele sunete le are și limba română, de exemplu: culege, *colligit*. Sunetul lui *e* de la mijloc este larg (deschis), iar *e* final este strîns (închis). Dar limba română, pe lîngă aceste două sunete ale vocalelor, dispune și de un al treilea, foarte închis, pe care deasupra l-am numit neobișnuit, și pe care românii care se folosesc de alfabetul cirilic îl desemnează prin litera cirilică **ъ**. Acest sunet, pe bun drept se numește *foarte închis* și de aceea, de acum înainte îl vom denumi ca atare.[a]

§ 12

Mai departe. Din cauza diversității sunetului vocalelor, deschis și tocit (sau închis), nici latinii, nici italienii nu au socotit că merită să înmulțească numărul literelor pentru a deosebi sunetul închis de cel deschis. Nici noi nu socotesc că atunci cînd scriem cu litere latine avem nevoie să născocim o nouă literă, ca să pronunțăm un sunet foarte închis al vocalei, ci este suficient să ne folosim de acea literă, prin care se exprimă atît sunetul deschis, cît și cel închis. Și, așa cum latinii sau italienii învață din uz cînd trebuie să pronunțe vreo vocală deschis și cînd închis, tot astfel românii știu din uz cînd o vocală trebuie pronunțată cu un sunet foarte închis. Cu toate acestea, cînd o vocală comportă un sunet foarte închis, eu o notez; asupra acestei probleme, am tratat mai sus, în § 6; totuși nu facem aceasta, nici în vederea românilor, nici a străinilor. De ce nu pentru români? Pentru că aceștia, ca unii care au supt limba română odată cu laptele, știu prea bine cînd trebuie să pronunțe vocala cu sunetul foarte închis. Nici pentru străini, pentru că ei, dat fiind că nu sînt în stare, prin naștere, să pronunțe un sunet foarte închis, chiar dacă este notată vocala cu menționatul semn, totuși o vor pronunța ca pe o vocală nemarcată de nici un semn. Și totuși, aceasta nu va fi un obstacol ca un străin care citește, să fie înțeles perfect de un român, tot așa cum atunci cînd cineva care citește latinește pronunță închis sunetul unei vocale deschise, poate fi înțeles. Ba mai mult: cînd un străin va citi astfel, va greși *scuzabil* împotriva pronunțării românești, dar cu pronunția sa va face limba română mai apropiată de limba literară latină. Iar cu vremea, chiar și românii vor prinde gust să-i imite pe străini în lectură și pe nesimțite se vor îndepărta de sunetul foarte închis al vocalelor, tot așa cum odinioară latinilor nu li s-a părut absurd, în ciuda uzului popular, să-l (sunetul **z** foarte închis, n.n.) îndepărteze din limba învățată [literară] latină.

---

[a] Termenul latin folosit de Maior este *strictissimus*. În realitate el nu se potrivește pentru ambele vocale, căci numai *î* e închis; *ă* este de închidere medie.

Așadar, numai de aceea am crezut de cuviință să marc cu susmenționatul semn vocala, cînd sunetul este foarte închis, ca să astup gura acelora care pălăvrăgesc că nu se poate scrie românește cu litere latine, din pricina sunetului foarte închis al limbii române, de care nu dispun vocalele latine. Căci am demonstrat că, dacă punem deasupra vocalelor latine un semn mititel, aceste vocale pot servi la exprimarea sunetului foarte închis. Cu cît este mai îndepărtată pronunțarea limbii ungurești de limba latină decît cea a limbii române, și totuși, se poate scrie foarte bine unguręște cu litere latine, parte fără mijlocirea vreunui semn, parte printr-o anumită conexiune a literelor! Același lucru trebuie să-l spunem și despre celelalte neamuri care au adoptat alfabetul latin. De altfel, din cele spuse mai sus, rezultă că cu vremea se poate elimina din ortografia română sau latino-valahică semnul pus deasupra unei vocale care redă un sunet foarte închis, la fel cu celelalte semne puse ici și colo sub anumite consoane (*t*, *c*, *d*, *s*, n.n.).

Așa că sfatul acelora care sînt de părere ca românii, dacă vor să scrie cu litere latine, să născocească noi litere pentru desemnarea sunetelor **z** și **ж**, țintește într-acolo, anume să facă limba română de neîmpărtășit în scris celorlalte popoare. Vezi *Animadversiile* asupra *recenziei Istoriei despre originea românilor din Dacia*, tipărite la Buda, în tipografia Universității Regale din Pesta, la anul 1814, pag. 22. Chiar și încercările acelora care ne învață să redăm sunetele **z** și **ж** printr-o anumită conexiune a vocalelor varsă alte tenebre în fața limbii române, fiindcă străinii care nu sînt în stare să pronunțe sunetele desemnate de literele **z** și **ж**, în loc de sunetele **z** și **ж** ar pronunța vocalele latinești fiecare separată. Însă ce este mai conform cu rațiunea și mai la îndemînă decît să se restituie vocala latină, în locul căreia s-a așezat **z** sau **ж**?

§ 13

Însă nimic nu pretinde, în ortografia română sau latino-valahică, o mai mare atenție și acribie decît folosirea corectă a vocalelor, cînd vocalele latinești trebuie să noteze sunetul foarte închis al literei cirilice **z**. Căci, cu toate că orice vocală latinească permite la români un sunet foarte închis, așa cum am atras atenția deasupra, în § 5, totuși nu se poate folosi după bunul plac în locul lui **z** în orice cuvînt orice vocală latinească, fără discriminare, ci în locul literei cirilice **z** trebuie aleasă mereu acea vocală latinească, pentru care a fost eliminat **z**. Dacă vei face altfel, nu numai că vei face limba română sau valahică mai imperfectă, ci vei întemeia un fel de limbă nouă și absurdă. De exemplu: ρzдε,, *ridet*. Dacă, în loc de **z**, vei pune *a*, un străin va citi *rade* „*radit*“, dacă (vei pune) *e*, (va citi) *rede*, care este cuvînt german, dacă, *o*, *rode* „*rodit*“, dacă, *u*, va citi rude „*per-*

ticae". Trebuie, așadar, să se pună vocala *i*, de exemplu: *rĭde*, căci în locul acestei vocale latinești se așezase litera cirilică **z**[a].

Această atenție este foarte trebuincioasă nu numai la îngrijirea restului cărților, dar mai ales la întocmirea lexicoanelor; care în primul rînd sînt chemate să dea sfaturi celor care învață. Așadar, în problema restituirii vocalelor latinești lexicografii trebuie să consulte în primul rînd limba latină și italiană, și apoi chiar și spaniola și franceza (în care s-au păstrat vocalele originare ale românilor, vocale ce trebuiesc puse în locul literei cirilice **z**), procedînd ca latinii care, cînd vor să folosească corect diftongii *ae* și *oe* care au unul și același sunet la latini, recurg la limba greacă, de unde au provenit acei diftongi.[b]

Recunosc că începătorii vor trebui să încerce o oarecare dificultate în învățarea limbii române, din cauza sunetului foarte închis, sunet pe care îl comportă vocalele latine folosite de români, dar ortografia latină sau greacă nu este supusă, în această privință, unei dificultăți mai mici. Căci la latini sunetul *e* este redat printr-un triplu semn, adică *e*, *ae*, *oe*, la greci sunetul *i* se exprimă printr-un încincit semn, adică ε, η, ι, οι, υ, ca să nu mai spun că foarte des γ se pronunță ca ν, κ ca γ, π ca *b* latinesc, τ ca *d* latinesc, η și ω adesea au un semn notat dedesubt. Și ce bătaie de cap dă diferența dintre vocalele o și ω etc.! Și vei mai pretinde o ortografie mai desăvîrșită la români decît la latini și la profesorii latinilor, grecii?

§ 14[c]

...Poeții nu numai că au un dialect propriu, ci chiar amestecă dialectele[d]. De unde urmează că românii au dreptul să vină în ajutorul unui grai, apelînd la un altul, mai ales în ce privește îmbogățirea lexicului. Am crezut de cuviință să atrag atenția asupra acestui lucru, din pricina acelor români care nu cunosc alt grai în afara celui natal, și de aceea cînd aud că se amestecă în graiul lor ceva din alt dialect, pe care ei nu l-au învățat de la doica lor, vociferează că se destramă limba română.

---

[a] În zelul său de a face ca cei cîțiva străini care vor citi românește să poată recunoaște repede etimoanele latine ale cuvintelor românești, Maior nu se gîndește că scrierea aceasta va fi greu de înțeles de cititorul obișnuit, care vrea, pentru a înțelege textul, să recunoască cuvîntul respectiv și nu originea lui.

[b] Italiana, spaniola și franceza au modificat, ca și româna, vocalismul latin, ba uneori mai mult decît ea, doar că nu au creat (în forma lor literară) sunete de tipul *ă*, *î*. Cît privește latina, diftongii *ae*, *oe* apar nu numai în împrumuturi grecești, cum credea Maior.

[c] În prima parte a paragrafului prezintă o scurtă schiță de fonetică dialectală a limbii elene pe care, după criteriile epocii, o împărțea în patru dialecte: atic, ionic, doric, eolic. Pornind de la amestecul dialectelor grecești în anumite genuri literare, trage concluzii analoage pentru limba literară românească în formare. De remarcat că finalul paragrafului 14 pe care îl prezentăm s-a dovedit plin de bun simț și de intuiție a căilor de îmbogățire a limbii noastre literare.

[d] Faptul este atestat încă de la Homer. În vremea lui Maior, Budai-Deleanu este cel care a pus consecvent în practică acest principiu și l-a teoretizat într-o notă din subsolul *Țiganiadei*.

§ 15

Am socotit că merită să trec aici în revistă figurile de pronunție (fenomene fonetice, n.n.) datorită cărora au loc diferențe între cuvintele române și latine, și celelalte dialecte de origine romană [a]. ...

Afereză e cînd se scoate o literă sau o silabă, la începutul unui cuvînt, ca *bóla*, „morbus, infirmitas, aegritudo“, de la ital. *debole*, „debilis“, scoțîndu-se silaba inițială *de: buricu*, „umbilicus“, obținut prin tocirea silabei *um* [b]; qui (чи) „atqui, sed, verum“, de la lat. *atqui*, scoțîndu-se silaba *at; lioqua* „subscus currus, fulcrum laterale currus, brachium currus“, numită astfel de la forma *obliqua*, în care cuvînt se dă afară silaba inițială *ob; prècina*, „causa“, de la lat. *facinus*, prin căderea silabei *fa* și prin prefixarea prepoziției *pre*, „prae“, fiindcă, în acest sens, anume ca să fie pricină (lat. *causa*), trebuie să faci ceva mai înainte sau să preacționezi (lat. *praeagere*). La italieni *ciulla*, în loc de *fanciulla*, „puella“. Chiar și la latini odinioară se zicea *conia*, în loc de *ciconia*.

Sincopa scoate o literă sau o silabă din mijlocul unui cuvînt, ca: *alduescu*, „*apprecor*, *benedico*“, de la lat. *allaudo; cu arsa*, „*aversione*“ sau „*per aversionem*“ *; cotu*, „*cubitus*“, în spaniolă *codo; cracu sau crauacu*, *crauaci* [c], „*diducta crura*“, de la ital. *cavalcione*, *cavalcioni; crăcişu*, ital: *cavalcioni*, „diductis cruribus“, în care intervin figurile *antiteza* și *metateza; doru „desiderium*“, de la lat. *desiderio*, scoțîndu-se primele două silabe [d], iar la italieni *desio*, din *desiderium; dragu*, „*dilectus*“, de la lat. *diligo*, schimbîndu-se *l* în *r*, ca de obicei, și *i* în *a*, așa cum din *ignarium* se face amnariu, *calybs; grosavu*, „*horribilis*, *immanis*“, de la ital. *grossolano*, după cum ne arată Del Chiaro, italian de neam; *lucrare „laborare*“, de la lat. *lucubrare; opse*, „*forte*, *probabiliter*“, de la lat. *opinate*, cu *t*, schimbat în *s; rugină* „rubigo“, din lat. *Rubigine*, scoțîndu-se silaba *bi*; *socu*, „*sambucus*“, la fel; *taina*, „*arcanum*, *secretum*, *mysterium*“, de la ital. *taciturnità*, după remarca susmenționatului autor Del Chiaro, fiindcă cele secrete trebuiesc trecute sub tăcere. (...) [e]

Metateza este ordinea literilor mutată, ca *slŏbescu*, „*debilito*, *debilitor*, *enervo*, *enervor*“, etc., de la lat. *solvo*, *solvesco*, fiindcă atunci cînd cineva se debilitează și se înmoaie, îi slăbesc forțele *(resolvuntur)*, dacă nu cumva preferi să-l tragi de la *ex-labasco; slăvescu*, „*laudibus celebro*, *magnifico*, *glorifico*“, de la lat. *salve!* un fel de a saluta, cinsti, sau de la lat. *ex*, care la români se schimbă de obicei în *s*, și de la grecescul ευλαβεια *religio*, *reverentia*. *Slăvescu* este așadar a cinsti cu reverență, ca pe un dumnezeu. De aci: Slavă Tatălui etc., adică *Gloria Patri* etc., și la Romano-catolici: *Salve Regina* etc. Slova, *litera*, de la lat. *syllaba* sau mai degrabă de la grec. συλλαβη. Dat fiind că neamurile slave înainte de sec. al IX-lea, n-au avut litere, eu sînt departe de orice îndoială că au fost lipsiți și de cuvîntul cu care să numească litera. Așadar Chiril grecul, care cunoștea la fel de bine limba latină ca și cea greacă, inventatorul literelor de care se servesc popoarele slave de rit grecesc (ortodox), din *syllaba* a format *slova* [a]. Românii au adoptat acest cuvînt, împreună cu literele cirilice; *slugitor*, *„servitor“*, schimbînd *e* în *u*, *r* în *l*, *v* în *g*, prin urmare din *servio* s-a făcut *slugitor*, în loc de *sruvitor*, dacă nu preferi să-l tragi de la *ex-lugeo*, fiindcă sclavii totdeauna se plîng (lat. *lugeant*). De aci, prin apocopă s-a format cuvîntul *sluga*, *„servus“*, *slugescu*, *„servire“*. *Bale*, *„saliva“*, ital. *bava*; *inbălare*, *„saliva inficere“*, ital. *imbavare*; *talpa*, *„planta“*, la fel, scoțîndu-se *n*, *tŭmpitu*, *„obtusus“*, “ de la ital. *spuntato*; *prost*, *„rusticus“*, de la *pastor*...

---

[a] Fenomenele fonetice descrise de Maior mai jos sînt în general just definite, dar aplicate fără măsură, fără consecvență și discernămînt, ceea ce face ca marea majoritate a etimologiilor stabilite după astfel de reguli ca și majoritatea corespondențelor fonetice, să fie greșite.

[b] Etimologia, corectă, a fost stabilită încă de Miron Costin. În realitate, nu este vorba de „tocirea silabei *um*“, cum crede Maior, ci de o falsă analiză: *umburic* a fost înțeles ca *un buric*.

[c] Forme grafice inventate de Maior, ca să le poată deriva din forma italiană.

[d] Aici, ca și în alte părți, exemplul nu corespunde definiției date de Maior fenomenului fonetic în cauză.

[e] Omitem epenteza, apocopa, antiteza.

Anadiplosis (adică reduplicare) este reluarea silabelor inițiale sau următoare, ca *talalău* și *tantalău*, *„stupidus“*, de la gr. ταλας, *„miser;“* *cocoloșescu*, *„commisceo, confundo omnia“*, de la lat. *coalesco*; la fel *constringo*, de exemplu: *stă cocoloșu*, *„constringit se“* și *sedet supra pulpas pedum sive calcaneos*. Ital. *sta cocolone*.

Antifraza este cînd un oarecare cuvînt se ia în sens contrar, ca *amintu*, la românii din Dacia lui Aurelian, *lucror*, *adipiscor*, de la lat. *amitto*, intercalînd un *n*; *flustură*, *„procellit, concutit, evertit“*, de la lat. *flustrum*, care, după Festus, desemnează liniștea mării: *regulașu*, *„insolens, sine regula, praeceps“*; *grăbescu*, *„festino“*, de la lat. *gravesco*. Antifraze se întîlnesc chiar și la latini, ca *Parcae*, fiindcă nu cruță *(parcunt)* pe nimeni; *lethum* de la *laetus* (= vesel), fiindcă moartea *(lethum)* este prea puțin veselă; *lucus*, după mărturia lui Servius, se zice așa, pentrucă dumbrava *(lucus)* fiind întunecată din cauza umbrei, luminează *(luceat)* prea puțin. [b]

S-a luat seama că foarte des mai multe figuri se întîlnesc într-unul și același cuvînt, de exemplu: *buiguescu*, *„incondita somnia video“* și ca și cum ar fi *deliro*, de la lat. *bacchor*. Aici își dau concursul epenteza, fiindcă se introduce vocala *i*, antiteza, *a* se schimbă în *u*, *c*, în *g* și *o* în *u*, și, dacă vrei, chiar și figura denumită paragoge, fiindcă cuvîntul devine mai lung. Exemple de acest fel s-au adus mai multe, chiar printre cele prezentate mai sus.

În sfîrșit, vreau să atrag foarte insistent atenția (ceea ce am indicat și în *prefață*), că atunci cînd zic că cutare cuvînt românesc pornește de la vreun cuvînt latin sau italian, nicicum nu înțeleg prin aceea că acel cuvînt românesc își trage originea de la limba latină sau italiană, deoarece limba română, ca una care este limba latină populară, este cu mult mai veche decît limba învățată *(docta)*, latină și decît italiana actuală, ci vreau numai să arăt comuniunea sau înrudirea; și de aceea, ca să nu repet într-una opinia mea cititorilor acestei lucrări — care, fără să fi meditat îndeajuns la această problemă, mai cred că limba română provine din latina coruptă și nu invers, că latina învățată *(doctam)* s-a șlefuit din limba română, așa cum în mod obișnuit orice limbă învățată se șlefuiește din limba populară — și să nu par plictisitor, prefer să spun mereu că un cuvînt sau altul a provenit de la latină sau de la italiană, ba chiar și de la spaniolă și franceză, deși romanii, strămoșii românilor, după ce și-au stabilit așezările în Dacia nu au mai avut nici un amestec cu italienii, cu atît mai puțin cu spaniolii și cu francezii. Indiferent însă de opinia acestor cititori asupra limbii române, prea puțin vor putea să conteste înrudirea ei cu limba latină, italiană, spaniolă și franceză.

---

[a] Teorie falsă, căci în limba slavă, de unde provine, *slovo* însemna „cuvînt“ și nu „literă“ sau „silabă“.

[b] După cum se vede acest sistem etimologic durează din antichitate, explicabil pe atunci, dar mai puțin scuzabil în vremea lui Maior.

CAPITOLUL II

DESPRE LITERE, SEPARAT...

§ 3 [a]

Despre litera c

Litera *c* la italieni are două sunete: înainte de *a*, *o*, *u*, *h*, *l*, *r*, sau la sfîrșitul cuvîntului, se pronunță ca κ grecesc; înainte de *e* și *i*, la Roma, se articulează ca *tsche* german, *cs* sau *ts* unguresc, ч cirilic, în anumite regiuni ale Italiei, ca ʒ german, *tz* unguresc, ч cirilic. Iar dacă vor ca înainte de *e* sau de *i* să-i atribuie același sunet pe care îl are înainte de *a*,*o*,*u*, introduc alături de el un *h* mut. La români *c* are același sunet și aceleași deosebiri ca la italieni; și într-adevăr, în Dacia Veche, înainte de *e* sau *i* sună absolut la fel ca la Roma în ziua de astăzi; în Dacia lui Aurelian sună ca germanicul ʒ. De exemplu: carne, *caro;* cornu, *cornu;* cusutu, *consutus;* chiaru, *clarum;* clocĕescu, *glocito*, ital. *chiocciare*, span. *cloquear;* cresta, *crista;* fac, *facio;* facere, *facere;* incingu, *incingo*. Dacă *c* se împreună cu *e* sau *i* care comportă sunetul întunecat sau foarte închis, se pronunță ca înainte de *a*, *o* etc. [b] De exemplu: ducĕndu, *ducendo*, făcĭtor, *factor*, *creator auctor*, *opifex*, ital. *fattore* vel *facitore*. În cuvîntul Cristos, *Christus*, s-a luat obiceiul să se răspice ca χ grecesc, pe cînd în derivate păstrează sunetul κ, de exemplu: creştinu, *christianus*; creştinitate, *christianismus*; creştinatu, *christianus factus* etc. La românii din Dacia lui Aurelian se află puţine cuvinte în care *c*, înainte de *i*, se pronunţă după obiceiul de la Roma şi al românilor din Dacia Veche. De exemplu cióră (în Dacia Veche: *sforă*) „*funiculus*"; *cióreci*, „*galigae*"; *cicióre* (în Dacia Veche: *picioare*) „*pedes*". Francezii îl pronunţă ca un *s*, florentinii nu ca pe *k*, după obiceiul celorlalţi, ci ca pe *h*. De exemplu: *harne*, în loc de *carne*; *hotta*, în loc de *cotta*, „*cocta*"; *holtello*, în loc de *coltello*, „*culter*" etc.

---

[a] În § 1 tratează despre diferitele feluri de *a*, în primul rînd la latini, apoi la italieni, francezi, spanioli. Se străduiește să justifice notarea unui (z) printr-un *ă*.

În § 2 tratează despre litera *b* la latini, italieni și alte limbi romanice. Tratamentul în română al unui *b* latinesc vizează numai stabilirea unui număr cît mai mare de etimologii latinești în română.

[b] Maior cade aici victimă propriului său sistem etimologic: notînd pe *ă*, *î* cu vocalele lat. *e* și *i* din care provin și renunțînd la semnele diacritice (pentru a face limba română mai apropiată de limba literară latină), se ajunge ca grupurile de sunete *că*, *cî* să fie notate cu literele *ce*, *ci*, ceea ce pretează la confuzii.

Ç cu sedilă se pronunţă ca şi *tz* unguresc şi ʒ nemţesc. De exemplu: *cálçiuni*, „*calcei*"; *ceça* (чѣцѧ) „*caligo*". *Ç* cu sedilă nu lipseşte din vorbirea românilor din Dacia Aureliană, fiindcă *c* înainte de *e* şi de *i* se pronunţă totdeauna cu sunetul lui *ç* cu sedilă, aşa cum am arătat mai sus.

Despre schimbarea literei c la latini aşa ne învaţă Priscianus, în *Cartea* 1: „*C* se schimbă în consonanta *v*, ca: *quiesco*, *quievi*; *pasco*, *pavi*; *ascisco*, *ascivi*; în *x*, ca: *dico*, *dixi*; *duco*, *duxi*; *noceo*, *noxa*, *noxius*; în *s*, ca: *parco*, *parsi* sau *peperci*: în *g* precedat de un *n*, ca: quadringenta, quingenta, septingenta (în loc de *quadrincenta*, *quincenta*, *septincenta*); chiar şi *ango*, în loc de *ancho*... Ba aşezat după *s*, trece uneori în *t* sau primeşte alături de el acel *t*. De exemplu: *irascor*, *iratus*; *nanciscor*, *nactus*; *nascor*, *natus*; *paciscor*, *pactus*; *pascor*, *pastus*" [a]. Pe deasupra, latinii mută *c* în *f*, ca: *crustum* şi *frustum panis*; în *p*, ca: *scranctiae* sau *scraptae*, „meretrices"; *lupus*, de la gr. λυκος (lycos).

Italienii mută *c* în *d*, ca: turbido, odinioară *turbico*; în *g*, ca: *gastigare*, *sagro*, *Federigo*, *dugento*, *Grisostomo*, *spiga*; adesea îl mută în *s*, ca: *tasto* şi *tatto*, „tactus"; *vececonte* sau *visconte*, „Vice Comes"; în *t*, înainte de *t*, ca: *latte* „lac, lacte", *petto* „pectus". Francezii, şi ei, îl schimbă în *t*, ca *croistre*, „crescere;" *estincelle*, „scintilla". Tot la fel, italienii, ca: *schiavo*, *stiavo*, „servus", „mancipium". Spaniolii îl schimbă în *g*, ca *gatta*, „cattus"; *cagar*, „cacare" etc. Tot ei, în *z* ca: *dezir*, „dicere".

Românii mută pe *c* în *b*, ca *gŏrbovatu*, „arcuatus", span. *corcobato*; *sbicescu*, „*sicco*", prin transformarea primului *c* în *b*; în *f*, ca *doftor*, „*doctor medicus*"; *sfăntu*, „*sanctus*", în loc de *sănptu*, analogic; *ghiftuescu*, „*ingurgito*, *infarcio*", de la lat. *victus*, *us*, ca şi cum ar fi *victuesco*; în ce priveşte schimbarea lui *v* în *g*, vezi litera *U*; *mérfă* sau *marfă*, în alte părţi *mércă* sau *marcă* [b], „*merces*". La italieni *rifusare*, în loc de *ricusare*. În *g*, ca *gaurą*, „*caverna*, *foramen*", de la *caverna*, prin sincopă; *gŏndescu*, „*cogito*", de la *contare* sau de la *cogitare*, intervenind mai multe figuri, sau de la *condesco*, fiindcă ceea ce are cineva de gînd să facă, cugetă *(cogitat)* mai înainte la acel lucru, şi de aceea deja începe din acel moment să întemeieze *(condere)* acel lucru în mintea sa, sau să-l face (*facere*); *gunoire*, „*stercorare*“ sau „*fimare*“, de la lat. *cunire*, adică *stercus facere*; *glasu*, „*tonus*“, de la *clamo*, care provine de la gr. κλάζω şi γλάζω, *clamo*; *grossu*, „*crassus*“; *mŭsga*, „*humor*, *coenum*“, de la lat. *muscus*; *vingu* sau *invingu*, „*vinco*“. În *p*, înainte de litera *t*, ca *aiăptu*, de la lat. *ad* şi *jacto*; *lapte*, *lac*, *lacte*“, *peptu* „*pectus*“, în care caz italienii, aşa cum am arătat mai sus, schimbă pe c în *t* ca: *latte*, *petto*. La participiul trecut, *c* împreună cu *t* românii îl mută adesea în *s*, ca: *dusu*, „*ductus*“; *trasu*, „*tractus*“ etc.[a] Totuşi românii din Dacia lui Aurelian, chiar şi în acest caz, urmează regula generală ca: *traptu*, „*tractus*“ etc. Uneori, chiar şi în afara participiului românii schimbă pe *c* în *s*, ca: *rasă*, de la gr. ρακος, „*lacera vestis*“, „*panniculus*“; *suru*, „*caeruleus*“; la fel prin sincopă, ital. *azzuro*, „*vergens in caeruleum*“; românii din Dacia lui Aurelian de asemenea zic *grivu*. De aci numele de cîini *Grivei*, ca şi *Albei*, *Negrei*, *Rosca*, *Tŭrcheu*, căci adesea românii dau cîinilor numele, de la culoarea părului. În fine, românii schimbă pe *c* în *t*, ca: *tăriçe*, „*furfures*“, de la vechiul latinesc *canicae*; *tina*, „*coenum*“; şi *c* după *s*, deşi îl scriu *c*, totuşi adesea îl pronunţă ca pe un *t*, ca: *crescere*, „*crescere*“; ba popular îl pronunţă *crestere*. Sînt de părere că această pronunţie au împrumutat-o vechii latini de la dorieni, care mută pe *k* în τ, ca: τεινος, în loc de κειvος, „*ille*“, iar coloniile romane au adus-o cu ele în Dacia[b]. Uneori *c* este eliminat, ca *deculare*, „*deculcare*“. Tot astfel la spanioli, ca: *Dean* „*Decanus*“. (...)[c]

---

[a] Priscian confundă aici schimbările *fonetice*, petrecute în timp, datorită modificării pronunţiei, cu alternanţele gramaticale sincronice ale sufixelor şi desinenţelor, necesare flexiunii cuvintelor.

[b] Forma *mércă* sau *marcă*, neatestată de dicţionare, este probabil inventată de Maior, pentru a-l apropia de lat. *merces*.

§ 7

Despre litera g

Înainte de *a*,*o*,*u*,*h*,*l*,*r*, şi de asemenea înaintea sunetului *e*,*i*, întunecat sau foarte închis, se pronunţă ca şi la latini, ca: *galbenu*, „*galbinus*“ sau „*flavus*“; *gura*, „*os*, *oris*“, de la lat. *gula*; *ghemu*, „*glomus*“, ital. *gomitolo*; *ghinda*, „*glans*, *glandis*“, *glie*, „*gleba*“; *grănu*[d], *granum triticum*“; *lingĕndu*, „*lingendo*“; *culegĭtor*, „*collector*“. Înainte de *e* sau *i*, şi de *ė* punctat, dacă acesta se pronunţă ca un *i*, şi nu cu sunetul întunecat (foarte închis), se pronunţă după obiceiul italienilor care trăiesc la Roma, adică la fel cu nemţescul *dsche*, *dschi* şi ungurescul *dse*, *dşi*. De exemplu: *gemu*, „*gemo*“; *lingi*, „*lingis*“; *genere*, „*gener*“. Însă românii din Dacia lui Aurelian îl pronunţă ca pe ungurescul *dze*, *dzi*. De altfel pronunţia îngrijită a literei *g*, înainte de *e*,*i*, şi *ė* punctat, trebuie învăţată din viul grai al profesorului.

---

[a] În *dus*, *tras*, este vorba de un proces de analogie cu perfectul simplu *dusei*, *trăsei* şi nu de o schimbare fonetică.

[b] Explicaţia nu corespunde realităţii. Este vorba de o schimbare internă a limbii, române şi nu de influenţe.

[c] În §§ 4–6 tratează despre literele *d*, *e*, *f*.

[d] Formă inventată de Maior. Corect, Budai-Deleanu, pentru a justifica derivarea din lat. *granum*, apela la pluralul *grîne*, real existent.

Gn care este *n* moale, la italieni se pronunță ca ungurescul *ny*. Acest sunet este foarte obișnuit la românii din Dacia lui Aurelian, ca și la cei din comitatul Hunedoarei din Vechea Dacie și la toţi aceia care vor să schimbe pe *m*, înainte de *i*, în *n* moale sau în ungurescul *ny* despre care se va discuta sub litera *M*.

Așadar *n* moale, pe care italienii îl scriu *gn*, iar spaniolii îl fac așa (ñ), pe care și noi îl adoptăm, ca: *lupoña*, *ursoña*, „*lupa*, *ursa*“, cuvinte care cu ortografia italiană s-ar scrie *lupogna*, *ursogna*. Restul românilor din Vechea Dacie spun aceste cuvinte *lupóe*, *ursóe*, numai că pentru numele proprii folosesc *Lupa*, *Ursa*.

Latinii mută *g* în *c*, ca: *cervi*, ca și cum ar fi *gervi*, fiindcă poartă *(gerant)* coarne mari; în *l*, ca: *pala*, de la *pango*; în *s*, ca: *spargo*, *sparsi* în *x*, ca: *rego*, *rexi*. În cîteva cuvinte grecești, *g*, în loc de *x*, ca: *cygnus*, de la κυκνος. Priscianus, în *Cartea* 1, zice: „*G* trece în *s*, spargo, sparsi; mergo, mersi; în *x*, tego, texi; pingo, pinxi; în *ct*, agor, actus; legor, lectus; pingo, pictus“.

Litera *g*, la latinii cei vechi, în anumite cuvinte a fost cea din urmă, după mărturia lui Quintilianus, care în *Instituţiile Oratorii*, în Cartea 1, cap. 7, zice: „Așa cum la latinii cei vechi, *d*, în cele mai multe cuvinte, se afla în ultimul loc, ceea ce este vizibil chiar și pe columna rostrata așezată în for de C. Duellius, uneori se întîmplă chiar și cu *g*, ca, de exemplu, pe patul statuii soarelui, care se cinstește lîngă templul lui Quirinus, *vesperug*, pe care îl înțelegem ca *vesperuginem*“. Aceasta se obișnuiește și la românii din Dacia Veche, ca: *betég*, „*languidus*, *aegrotus*“, de la lat. *betizo*, cum spunea în mod obișnuit Augustus, în loc de *langveo*, după mărturia lui Suetonius, în *Augustus*[a]. Iată cuvintele lui Suetonius: „Scrisorile lui autografe arată că în vorbirea de toate zilele folosea des... scrie frecvent... *betizare* în loc de *languere*, care popular se zice *lacanizare*“.

Italienii schimbă pe *g* în *d*, ca: *diaccio*, în loc de *ghiaccio*, „gelu, glacies“; *diacere*, în loc de *giacere* „jacere“. Românii în acest cuvînt mută sunetul *d* în sunetul *z*, ca: *ḑiacere*. *Freddo* „frigus“[b]. Este clar că și la italieni *g* și *d* sînt susceptibile de a înlocui un *j* al latinilor. Mută de asemenea un *g* în *s*[c], ca: *asio*, în loc de *agio*, „*commoditas*, *otium*, *opportunitas*, *facultas*, *tempus*“; *adasio* și *adagio*, „*commode*, *lente*“; în *t*, ca: *futa*, vechi, în loc de *fuga*; ca: *sajo*, „sagum“; uneori se pune după plac, ca *vado* sau *guada* „vadum“, românește *vadu*; *guaina* și *vagina*, „vagina“; *gvai* „vae“, ceea ce zic românii *vai*. Aceasta se întîmplă chiar și la latini, de exemplu: *gnarus* etc. Uneori este dat afară, ca: *coitoso*, în loc de *pensoso*, de la *„cogitosus“ ; reina*, în loc de *regina ; doana*, în loc de *dogana „telonium“ ; rione*, în loc de *regione ; nero* în loc de *negro ; saettare*, în loc de *sagittare*. La spanioli, în *d*, ca: *huyda* „fuga“; în *h*, ca: *hermano „frater germanus“ ; hermana „soror germana“*. Şi este scos afară, ca: *huyr „fugere“*, ital. *fuggire*, rom. *fugire*.

---

[a] Aplicarea greșită a unui fenomen de scriere la modul de vorbire, atît la Quintilian cît și la Maior. *Vesperug* e o prescurtare epigrafică obișnuită, pentru a face economie de spațiu. *Beteag* e un împrumut din mahiară, nu provine din latină, cum s-au străduit s-o dovedească reprezentanţii Școlii Ardelene.

[b] Din nou confuzie între litere și sunete. În italiană nu este vorba de schimbarea lui *g* în *d*, ci de notarea aceluiași sunet (*g*) cu două combinații de litere apropiate ca valoare (*di* și *ghi*). În rom. *zacere*, *z* nu provine din *d*, ci din *i* (lat. *jacere*). Cît privește ital. *freddo*, el provine din lat. *frigidus* și din *frigus*.

[c] E vorba, de fapt, de *z*, căci așa se pronunță *s* intervocalic în italiană.

La români se schimbă în *b*, ca: *linba*, *„lingua“ ; linbutu*, *„linguax“ ;* în *c*, ca: *clocĭescu*, *„glocio*, sau. *glocido“ ;* de aci *clocescu*, *„ovis incubo“ ;* de aci la români *cloca*, *„gallina ovis incubans“*, span. *cluea ; cleiu*, *„glutinum“ ; cioturna*, *ciurgĕu*, *„canalis“*, din lat. *gutturnium*, adică *vas*, *ex quo guttatim datur aqua ; flacăra*, *„flamma“*, de la lat. *flagro ;* în *ḑ*, ca *ḑiacu*, *jaceo ; ḑiăcitura „cubitus, cubatio“*, ital. *diacitura* sau *giacitura ; gŏndescu*, *„cogito“ ;* în *h*, ca: *mĕ lehŏescu*, se spune cînd întrerup ceva cu dispreţ sau cînd nu accept ceva din dispreţ, de la gr. ληγω, *„cesso, desino, quiesco“ ;* în *l*, ca: *gŭrla*, *„gurges“* ; în *m*, ca: *amnariu*, *„calybs“*, sau instrument de fier cu care se obţine foc din cremene, de la lat. *igniarium ; pumnu*, *„pugnus“*, ital, *pugno*, span. *puño* ; *pumnescu*, *„pugnis quempiam peto ; pomnolu*[a], *„parvus murus“* (zid mic, n.n.) cam de un cot de înalt, lipit de casă, ca să apere temelia de năvala apei de ploaie, de la lat. *propugnaculum*, prin sincopă şi prin căderea silabei *pro*. Astfel de *propugnaculum (apărătoare*, n.n.) au casele joase, ţărăneşti; serveşte şi ca să se şadă pe el, ba chiar de pat, pe vreme de vară şi senină; în *s*, ca: *căsiunare*, *„causare“*, ital. *cagionare*. Uneori cade, ca *mai*, *„magis“ ; mere*, în loc de merge, *„migrat, pergit“*...[b]

§ 11

Despre litera m

Se pronunţă, după obiceiul latinilor, ca: *margine*, *„margo, margine“ ; mergu*, *„migro“ ; micu*, *„parvus“*, de la lat. *modicus ;* prin sincopă, ital. *miccolino ; mortu*, *„mortuus“ ; mutu*, *„mutus“ ; mănsu*, *„hinnulus“*, de la lat. *mannus*, la Horatius, adică *equulus* sau cal mic, prin metateză; ital. *manzo* înseamnă *bou ;* de aci: *carne di manzo*, *„bubula ; mă, me“ ; milai*, *„milium“ ; mŏdŭrescu*, *recipr*. *„pueriliter ac petulanter gesticulor“*, de la lat. *modulor ;* span. *modorrear* înseamnă *„stultum se reddere“ ; mŭnḑiala sau mŭnjala*, *„polenta, qua fricatur tela seu fila terenda, ut purgentur, mundentur a fibris“*, de la lat. mundo, as...[c]

La români se schimbă uneori în *n ;* ca: *ocine*, clădiri cu etaj sau edificii, de la gr. οικημα, *habitaculum ; nŏravu*, *„mos, habitus, character“*, de la lat. *morale;* în *r*, ca: *borĕscu*, „*vomo*“, de la lat. *vomesco* (la italieni, odinioară *bomire*); *păcura*, „*nebula*“, de la lat. *opacum;* în *u* vocală, ca: *scaunu*, „*scamnum*“; totuși, românii din Dacia Aureliană spun *scamnu.* În *u* consonantă, ca *vrĕvuesce*, „*fremit*“, unde *f* se pronunță popular ca *v*. La românii din Dacia lui Aurelian *m* înainte de *i* se pronunță popular ca *n* moale, despre care am tratat deasupra, sub litera *G*. La fel se întîmplă și în anumite regiuni din Dacia Veche, mai ales între femei, ca *nicu*, în loc de *micu* „*parvus*“, *nie*, în loc de *mie* „*mihi*“ etc.

---

[a] Variantă dialectală a cuvîntului *podmol*, de origine slavă. Etimologia latină a lui Maior e fantezistă.

[b] În continuarea paragrafului se ocupă de tratarea dialectală în greaca veche a sunetului *g*.

În §§ 8—10 se ocupă de literele *h*, *i*, *l*.

[c] În continuare se ocupă de tratamentul latin şi italian al sunetului *m*, sprijinit pe exemple furnizate de Quintilian din Cicero şi pe opiniile lui Priscian. De asemenea despre tratamentul italian al lui *m* de origine latină.

Dar indiferent de faptul că *n* moale este mult mai dulce și mai delicat decît *m* și că ar face limba română mai plăcută la auz, totuși românii niciodată nu scriu cu *n* moale, în loc de *m*.

§ 12

Despre litera n

Se pronunță ca și la latini, adică: *nasu*, „*nasus*“; *negru*, „*niger*“; *ninge*, „*ningit*“; *nodu*, „*nodus*“; *nuci*, „*nuces*“. La români se întîlnește și *n* moale, despre care am vorbit, sub litera *M* ...[a]

Românii schimbă pe *n* în *g*, ca: rumegu, *rumino;* în *m*, ca: *măgar*, *asinus*, de la lat. *onager*, prin afereză; uneori, în *m*, numai pentru eufonie, ca: *scumpu*, în loc de *scunpu*, *strămbu*, în loc de *strănbu*, „*curvus*“, de la lat. *strabo; semțiu*, în loc de *sĕntiu* „sentio“. Românii din Dacia Veche îl schimbă în *i* consoană, ca: *cuiu*, „*clavus*“, de la lat. *cuneus*. Cei din Dacia Aureliană însă, și cei din Hațegul Transilvaniei, îl păstrează, e drept, pe *n*, însă îl înmoaie, astfel: *cuñu* etc. Uneori îl păstrează așa de bine, că nici chiar nu-l înmoaie. Astfel, ceea ce alții zic *puiu*, „*pono*“, *remăiu;* „*remaneo*“, ei zic *punu*, *remănu* etc.

Adesea, la români, în cuvintele comune cu ale latinilor și italienilor, se interpune un *n*, ca: *băntuescu*, „*molesto*“, de la lat. *batuo; dĕnsu*, „*ipse*“, ital. *desso; lançu*, „*catena*“, de la lat. *lax*, *lacis; mirunte*, „*minutae*“; *poroncescu*, „*praecipio*“, de la vechiul lat. *porceo*, în loc de *prohibeo; pecingine*, „*petigo*, *petigine*“; *pĕtrundu*, „*penetro*“, de la lat. *pertrudo*, ital. *pertuggiare*, *petrŏnșelu*, „*petroselinum*“; *tĕnḑesce*, „*deficit*“, de la lat. *taedet*, *taedescit; trăndavu*, „*piger*“, de la lat. *tardivus*, prin metateză. Uneori șterg *n* al latinilor, ca: *atătu* în loc de *atăntu*, „*tantum*, *tam*[b]“, *desu*, „*densus*“; *indesu*, „*addenso*“; *mésa*, „*mensa*“; *mĕsura*, „*mensura*“. Uneori îl mută în *r*, ca: *ferésta sau feréstra*, „*fenestra*“; *mare*, „*magnus*“; *nure*[c]?, „*nonne*“?; *tare*, „*fortis*“, de la lat. *tenax;*

---

[a] De asemenea punctul de vedere al lui Priscian, Quintilian asupra sunetului; modificările fonetice survenite în latină, apoi în italiană și franceză. Menționăm și aci că majoritatea etimologiilor sînt eronate.

[b] Maior, care scrie deobicei *atăntu* (formă reală, existentă dialectal), pornește aici de la forma comună *atît*.

[c] Formă dialectală, însemnînd „oare nu“?

îl mută chiar și în *s*, ca: *salamăsdra*, „*salamandra*“; *ovĕsu*, „*avena*“. Îl mută și în *t*, ca: *bălțatu*, „*qui maculam albam habet*“, ital. *balzáno*. Astfel: *cal bălțatu*, *equus maculis albis*“, ital. *cavallo balzano*; *bălțuri*, „*ornatus in veste muliebri*“, ital. *balzana* „ornatus in extremitate vestis“ sau „*lacinia*“.

Din cele spuse mai sus rezultă că obiceiul românilor de a introduce litera *n*, este una din particularitățile limbii latine[a]. [...][b]

§ 14

Despre litera p

Se pronunță ca la latini, de exemplu: *pace*, „*pax*, *pace*“; *pesce*, „*piscis pisce*“; *inpingu*, „*trudo*“, de la lat. *impingo*; *porcu*, „*porcus*“; *pute*, „*putet*“ sau *foetet*; *părete*, „*paries*, *pariete*“; *pĕcatu*, „*peccatum*“; *póte*, „*potest*“; *péna*, „*penna*“ ...

La români *p* se mută în *b*, ca: *bĕnuescu*, „*poeniteo*“; *balta*, „*palus*, *paludis*“; *bénu* sau *banu*, „*nummus*“, de la lat. *pecunia*, prin sincopă; *belescu*, „*decorio*“, de la lat. *pellis*, ca și cum ar fi *depelesco* (= dau jos pielea, jupoi, n.n.), cu căderea primei silabe; *berbèntia*, „*pelvis*“, ca și cum ar fi *perluentia*; *blidu*, „*patina*“, de la lat. *patella*, ital. *padella*, prin metateză; *buléndra*, „*vestis vilis*“, la italieni palandra, *causape*; *bufnescu*, „*graviter tundo*“, de la lat. *pugnus*. Se schimbă în *c*, ca: *cicioru*, la românii din Dacia lui Aurelian, în loc de *picioru*, „*pes*“, care provine de la lat, *petiolus*, adică *parvus pes*; *ficatu*, „*hepar*, *hepatis*“, ital. *fegato*, prin schimbarea lui *h* în *f*; vezi litera *H*; *rŭscbescu*, „*ruspor*“ *mărunchiu*, *manipulus*; și în Dacia lui Aurelian: chieptine, în loc de pieptine, *pecten*; chieptu, *pectus*; schicu, în loc de spicu, *spica*; *schini*, în loc de spíni, *spinae*. Acest fenomen îl au și spaniolii, ca: chinela, în loc de *ital.* pianella; escarmentar, ital. sperimentare. Această pronunțare e în vigoare popular, în anumite regiuni, și la românii din Dacia Veche. Nu mă îndoiesc că strămoșii românilor au adus-o din Italia și că vechii romani au adoptat-o de la greci, în special de la ionieni, la care este obiceiul de a converti π în κ, ca: κως în loc de πως. Românii se folosesc în primul rînd de această pronunțare, cînd după *p* urmează imediat *i*, vocală capabilă să producă schimbări în ortografia românească. La fel îl mută românii în *f*, ca: céfa, *occiput*, ital. *coppa*; oftu, oftare, *suspiro*, *suspirium*, de la lat. *opto*; duflă, *dupla*. În *m*, ca: marghiolia, *calliditas*, de la gr. panurgia, *astutia*; cu *mt*, rumtu, în loc de ruptu, *ruptus*; în *n*, ca nunta, *nuptiae*; în *t*, ca: blastemu, *blasphemo*; uneori *ph* subțire (lat. *tenuis*, n.n.), ca: sipotu, *siphon*, adică tub sau țeavă în izvor, prin care se azvîrle apa; în vocala *u*, ca: cautu, *quaero*, de la lat. *capto*. Se introduce (epentetic, n.n.) apoi, ca: despicu, *findo*, la românii din vechea Dacie; în Dacia lui Aurelian: *disicu*, ital. *spaccare*, de la lat. disseco.

---

[a] Este vorba, de fapt, de un fenomen de fonetică generală existent în multe limbi neolatine. Multe din exemplele lui Maior sînt greșite.

[b] La finele paragrafului tratează despre litera *n* în greacă.

În continuare se ocupă de litera *o*, ca de obicei urmărită în latină și în limbile romanice, cu exemple numeroase.

§ 15

Despre litera q

Totdeauna are alipită cu sine litera *u*, al cărei sunet niciodată nu se aude la români; se alipește numai pentru imitarea latinilor, așa că pronunțînd *q*, trebuie să se socotească despre el ca și cum nu ar fi (*u*, adică, n.n.). Însă se pronunță *qu*, ca și *c*, înainte de *a*, *o*, *u*, ca: quam, *quasi*, *aliquantulum*, astfel: quam greu, suubgravis; quȃndu, *quando;* quare, *qualis*, quis; quȃtu, *quantum*; aquum, *nunc*; órequȃtu, *aliquantum*. Iar dacă după *qu* urmează *e* sau *i*, se pronunță la fel ca *c*, înainte de *e* sau de *i*, căci *q*, în ceea ce privește intensitatea, nu se deosebește de *c*, astfel quel, *ille; que*, *qui*, *quae*, sau *quid;* queru, *peto*, de la lat. *quaero;* concenesc, *contero*, de la lat. *conquinio;* cinci, *quinque* neque, *neque;* toquila, piatră rotundă care ascute cuțitele, securile, etc., mișcîndu-se de jur împrejur, de la lat. torqueo, se pronunță; ca și torquilla se pronunță *cel*, *ce*, *ceru*, *concinescu*, *cinci*, *nice*, *tocila*. Trebuie atras atenția că românii din Dacia lui Aurelian, cînd pronunță *c* înainte de *e* sau de *i*, îl pronunță ca pe nemțescul 𝔷. Vezi sub litera *C;* chiar și pe *q*, înainte de *e* sau de *i*, îl articulează ca pe 𝔷, fiindcă *q* nu se deosebește de *c* în nicio privință, așa cum am arătat mai sus.

Dacă însă vei spune că, dată fiind similitudinea sunetelor, ar trebui să se scrie în ortografia latino-valahică *ce*, *ci*, în loc de *qu*, înainte de *e* sau *i* din cuvintele latinești sau italienești, nu mă opun, fă cum îți place. Numai că la fel de întemeiat am să-ți replic și eu, că ar trebui să se scrie *ca*, *co*, *cu*, în loc de *qu*, și înainte de *a*, *o*, *u*, fiindcă sunetul este asemănător, și prin urmare ar trebui eliminat *q* din ortografia latino-valahică. Iar, dacă ai să faci așa ceva, vei pune cea mai mare piedică descoperirii originii celor mai multe cuvinte românești și ca, totuși, să fii în stare să ataci cu temei această problemă, ar trebui ca mai înainte să elimini pe *q* din ortografia latină și italiană, ba chiar și din cea spaniolă, pe același considerent. Așa că, dacă cineva, zic, preferă, în vederea ușurinții, să scrie mai de grabă *ce*, *ci*, decît *que*, *qui*, nu va păți nimic, numai că-i va păgubi pe cei care se străduiesc să descopere etimologia cuvintelor ...[a]

La români, în cuvintele comune cu cele latinești și italiene, *qu* înainte de *a*, se mută în p,[b] ca: *apa*, *„aqua“ ; epa*, *„equa“ ; păresimi*,

---

[a] În fragmentul omis expune opinia lui Priscian și tratamentul italian al literei *q*.

[b] Regula nu este exactă: într-o serie de cuvinte (pronume, adverbe), lat. *qu* nu devine *p* în română. Vezi *quando > cînd*, *qualis > care* etc. Apropierea cu osca nu dovedește că fenomenul este adus din Italia.

„quadragesima“ sau *jejunium quadragesimale*, ital. *quarésima; patru*, *„quatuor“*, ital. *quattro*. Obişnuința de a pronunța pe *qu* ca *p* în cuvintele de origine latină să nu crezi că s-a născut în Dacia, din legăturile românilor cu popoarele barbare. Căci *p* în loc de *qu*, se punea de multă vreme, de către osci, în Italia.

Astfel Festus: *pitpit, osce quidquid*. De asemenea: *Alii osce quod ii quoque petor quatuor vocent*. Şi la Horatius *petoritum* este un fel de vehicul denumit aşa de la *quatuor* (= patru, *n.n.*) sau *petor* (= patru, n.n.) adică cu *patru roate*. Aşadar, acest obicei de a muta pe *q* în *p*, strămoşii românilor l-au adus cu ei în Dacia chiar din Italia, şi este una din particularitățile graiurilor limbii latine foarte vechi.

Merită să atragem atenția că românii, în anumite regiuni, obişnuiesc să pronunțe cu aspirație, adică nu ca un *c*, ci ca un *h*, de exemplu: *hĕsta*, *„iste“*, în loc de *questa; hĕla*, *„ille“*, în loc de *quela;* această aspirație este vie chiar şi pe buzele toscanilor, căci zic *hesto*, în loc de *questo*, *„iste“*. Uneori românii mută pe *q* din cuvintele latineşti în *h*, de exemplu: *lihodu*, *„liquidus“ ; hodina*, *„quies“*, ca şi cum ar fi *quietina*, mutîndu-se *i* în *o*, şi pe deasupra *t* în *d*. Îl mută şi în *f*, ca: *fărtalu*, astfel pătrariu, „quadrans“. ... [a]

§ 17

Despre litera s

La începutul cuvintelor, înainte de vocalele *a*, *e*, *o*, *u*, se pronunță în general ca şi latinescul *s*, ungurescul *sz*, şi cirilicul *c*, de ex.: *sacu*, *„sacus“ ; serènu*[b], *„serenum“ ; somnu*, *„somnus“ ; sugu*, *„sugo“*. De asemenea, înainte de un *i* închis, ca: *sĭnu*, *„sinus“ ; sĭlbaticu*, *„silvaticus“*. Însă, înainte de *i* deschis sau obişnuit, se pronunță ca ungurescul *s*, cirilicul ш şi germanicul *sch*, ca: *sie*, *„sibi“ ; siede*, *„sedet“*, ital. *siede*. Însă, deşi uneori este pronunțat aşa fel că nu poate urma vocala *i*, aceasta totuşi totdeauna se aude puțin. De ex.: *sedere*, în loc de *siedere; inselare*, *„ephipiare“* şi cu sens figurat *decipere*, *imponere*, de la lat. *sella; crucisu*, în loc de *crucisiu „transversim“ ; sóarece*, în loc de *sióreсe*, *„sorex, sorice“*. De altfel, în anumite regiuni din Italia, această pronunție se foloseşte foarte des, înainte de toate vocalele. Italienii, cînd trebuie să pronunțe apăsat *s*, scriu aşa: *sce*, *sci*. De ex.: *scelto*, *„selectus“ ; sciorre*, *„solvere“*. Noi românii, cînd trebuie să pronunțăm apăsat, *s*, ca pe ш cirilic, pentru a uşura lectura străinilor, adesea îl marcăm dedesubt cu semnul semilunei, ceea ce este mai de tolerat decît să interpunem, după obiceiul italienilor, un *c* între *s* şi *i*. De ex.:

---

[a] În § 16 tratează despre litera *r*.

[b] Formă modificată din necesități etimologice. La Budai-Deleanu se întîlneşte forma dialectală reală: *sărin*.

italienii scriu *uscire*, românii, *eşire*, „*exire*“, italienii *liscivia*, românii *lişia*, lixivium etc. ...[a]

Nu pot să nu mă indignez împotriva acelor români cărora, nu ştiu din ce prost obicei, le place să adauge un *z*, la prima persoană a indicativului prezent al modului indicativ, deşi cel mai adesea se poate spune fără acel augment. De exemplu, ei zic: *lucrezu*, în loc de *lucru*, „*laboro*“; *spȃimentezu*, în loc de *spaimȇntu*, „*territo*“, ital. *spaventare* etc. Acest abuz este cu atît mai puţin suportabil, cu cît acest *z* nu-şi poate avea locul decît la numărul singular al timpului prezent, la prima, la a doua şi la a treia persoană, anume a timpului indicativ şi chiar a conjunctivului, care este asemănător cu indicativul; la timpul prezent, de exemplu: *io lucrezu*, în loc de *io lucru*, „*ego laboro*“; *tu lucrezi*, în loc de *tu lucri*, „*tu laboras*“; *el lucrezȃ*, în loc de *lucrȃ*, „*ille laborat*“, în timp ce la numărul plural nu se poate zice: *noi lucrezȃmu*, ci *noi lucrȃmu*, *voi lucraţi*, *ei lucrȃ*, de la verbul *lucru*, nu de la *lucrezu [...]*[b]

§ 19

Despre litera u[c]

... Uneori se pune *u* între două vocale, fără să desemneze un sunet, ci ca să nu se pronunţe altcumva acele vocale; serveşte totuşi la lungirea silabei, ca: *nóuȇ*, „*novem*“; *nóvȃ*, „*nova*“; *nóuȋ*, „*nobis*“; *vóuȋ*, „*vobis*“; *óuȃ*, „*ova*“; *óue*, „*ovis*“; *oui*, „*oves*“; *arauam* „*arabam*“; *cȃdeuam*, „*cadebam*“; *stringeuam*, „*stringebam*“; *dormeuam*, „*dormiebam*“; *araui*, „*aravi*“[d]. Vocala *u* notată cu semnul dierezei, se pronunţă ca *sciüi*, „*scivi*“. *V* uneori se îndepărtează, ca: *érȏ*, particula separativă (disjunctivă, n.n.), „*vero*“; *érnȏ*, ital. verno, „*hyems*“; *ernu*, *ernare*, „*hybèrno hybernare*“, ital. *vernare*; *oi*, în loc de *voi face*, „*sum facturus*; *ei*, în loc de *vei* sau *vi face*, „*es facturus*“; *a*, în loc de *va face*, „*est facturus*“; *om*, în loc de *vom*, *eţi*, în loc de *veţi*, *or*, în loc de *vor face*, „*sumus, estis, sunt facturi*“; *gingii*, „*gingivae*“[e].

---

[a] În fragmentul omis propune diferite expediente pentru a renunţa la litera *ş*, şi totuşi este silit să accepte un *s* cu o lunulă aşezată dedesupt *(ş)*, în fapt *ş* actual.

[b] Maior se înverşunează contra unui fenomen care a devenit regulă în româna literară modernă, din nevoia echilibrării formelor şi a stabilizării accentului în conjugarea prezentului. Dialectal şi pînă astăzi se mai păstrează în Ardeal vechi forme simple, care în limba literară au primit *-ez*.

În restul paragrafului, pornind de la etimologii false, propune să se noteze *s* cu lunulă în loc de *z*, *j*. În fine despre *s* latin, italian, spaniol, francez, şi chiar grec.

[c] La începutul acestui paragraf se ocupă de tratamentul vocală sau consoană al literei *u* la latini.

[d] Din intenţii etimologice Maior ajunge chiar să despartă cu *u* elementele neseparabile ale diftongilor, fapt care îl obligă să introducă pe *ü*, acolo unde litera se pronunţă cu adevărat.

[e] Ultimele exemple privesc nu evoluţia de la latină la româna *comună*, ci un fapt *dialectal*, petrecut în română.

Am spus în altă parte, că la românii din Dacia Veche foarte des se îndepărtează *u* final al cuvîntului, și pentru ca să se indice absența acestei vocale, se apelează la ь cirilic, semn care nu redă nici un sunet. În ortografia latino-valahică, în care cirilicul ь nu-și are loc, s-a restituit vocala suspomenită *u*, vocală pe care românii din Dacia lui Aurelian au păstrat-o continuu, pe cînd românii din Dacia Veche o foloseau numai cînd se întîmpla ca articolul hotărît sau un pronume să fie nevoie să se împreune cu cuvîntul. Atunci îndepărtau semnul cirilic ь[...][a]

Cînd este consoană la italieni, în pronunție este foarte asemănător cu litera *b*, ca *servare* și *serbare*. De aici, românii mută foarte adesea un *v* latinesc și italienesc în *b*, ca *berbece*, „*vervex*, *vervece*“; *betrănu*, „*veteranus*“; *bieta*, „*vieta*“; *cerbice*, „*cervix*, *cervice*“; *cerbu*, „*cervus*“; *corbu*, „*corvus*“; *sburare*, „*volare*“, de la lat. *ex* și *volo*, *-as*, ital. *svalare*: *bĭrbatu*, „*homo virilis aetatis*“, de la lat. *vir vetus*. La fel se întîmplă uneori la latini, ca: *sevum și sebum* și *sepum*; *albeolus*, în loc de *alveolus*; *ferbeo* și *ferveo*. Uneori la români se modifică în *g*, ca: *fagur*, „*favus*“. De asemenea, vocala *u* se schimbă la români în *i*, ca: *limbricu*, „*lumbricus*“. În *l*, ca: *bale*, „*saliva*“, prin sincopă și metateză, ital. *bava*; *bălosu*, „*saliva profluente inquinatus*“, ital. *bavoso*, În *n*, ca: *lesne*, „*facilis*“, de la lat. *levis*, prin metateză. Ital. *snello* este „*agilis*, *dexter*, *celer*“. În *o*, ca: *cobescu*, „*ominor*“, de la lat. *cubo*, *-as*,; *socotescu*, „*considero*, *existimo*, *ineo rationem*, de la *sub* și *contare*; *flósca*, „*libidinosa*“, de la lat. *fluxa*; *ori*, în loc de *veri*, „*sive*“; *oras*, „*urbs*“; *orăsan*, „*urbanus*“. În *a*, ca: *sama*, „*calculatio*“, de la lat. *summa*; în *e*, ca: *secera*, „*secula*“; *fulger*, „*fulgur*“; popular, în anumite părți *v* își schimbă pronunțarea în *h*, ca: *holbatu*, în loc de *volbatu*, de la lat. *volvo*; *horba*, în loc de *vorba*, „*verbum*, *sermo*“; *hulpe*, în loc de *vulpe*, „*vulpes*“. În *p*, ca: *pustie*, „*desertum*“, de la lat. *vastitate*: *atăta pustie de locu*, „*tanța vastitas loci*“ sau „*tam vastus locus*“; *pusta*; „*amplus locus campestris*“, de la lat. *vasta*. În *m*, ca: *spăimĕntatu*, „*exterritus*“, ital. *spaventato*.

Românii transalpini, transilvănenii din jurul Sibiului și din Tara Făgărașului și toți cei din Dacia lui Aurelian, cînd *u* este urmat de un *i*, îl schimbă de obicei în *g* și îl pronunță ca pe un γ grecesc.

Alții, în anumite locuri din Transilvania, îl pronunță mai apăsat decît γ grecesc, cu un sunet care nu poate fi exprimat prin nici una din literele cunoscute de mine, sunet zic, între *gi* italian și *ji* francez. Astfel: vinu, „*vinum*“, *viña sau via*, „*vinea*“ etc. Iar în cuvîntul *ghiftuescu*, „*ingurgito*“, care provine de la lat. *victus*, *us*, se păstrează sunetul literei latine *g*.

---

[a] În fragmentul următor, despre schimbarea lui *u* în *i* la latini și în *g* inițial la italieni.

§ 20

Despre litera x[a]

... Românii, în loc de *x* al latinilor și al grecilor, folosesc *s*, cum fac și italienii. De ex.: *Sandu*, „*Alexander*“; *esire*, „*exire*“; *isquusitu*, „*exquisitus*“; *lisiă*, „*lixivium*“; *măsele*, „*dentes molares*“, de la lat. *maxilla; osie*, „*axis*“[b]; *țesitura*, „*textura*“ etc. Încă nici latinii nu sînt cu totul străini de schimbarea lui *x* în *s*, sau mai degrabă conservă un obicei vechi, ca: *sestans* sau *sextans; mistus* sau *mixtus; sestilis* sau *sextilis*. La fel românii, în loc de *x* al latinilor, pun *ps*, ca *copsa*, „*coxa*“. Dimpotrivă, spaniolii mută *ps* în *x*, ca: *caxa*, „*capsa*“. Chiar și la latini uneori se schimbă *x* în *ps*, ca *Crepsa* sau *Crexa*, oraș din Liburnia. La Suetonius, în *Augustus*, *ixi*, în loc de *ipsi* este socotit eroare de către Augustus, desigur pentrucă *ps* nu avea cum să fie schimbat în *x*, în toate cuvintele. Trece chiar și în *pt*, ca *infiptu*, „*infixus*“. Adesea românii, în loc de *x*, se folosesc de *sc*, ca: *inpușcare*, „*impellere*“; span. *embuxar;* de aci vine și româneseul *pușca*, „*sclopus*“, *flóșca*, „*fluxa*“ sau „*libidinosa*“; *veșca* este acel cerc al ciurului în care se așează cașul proaspăt, ca să se întărească; provine de la lat. „*convexa*“, prin căderea lui *con* și mutarea lui *x* în *sc*. „*Veșcă coroveșcă*, de la lat. *vexa convexa*, ital. *vașca*, „*conçcha*“; *tașcă*, „*taxa*“; *tășcatu*, „*taxatus*“; *scupire*, „*expuere*“, span. *escupir; brosca*, „*rana*“; span. *bruxa*, „*striga*“; *lașce*, „*genus cibi pastacei*“, de la lat. *laxae*, din pricina figurii pe care o are. La latini *viscum*, de la gr. ιξος (ixos), *viscosus*, de la gr. ιξιοεις.. Acest fapt este în uz chiar și la italieni, ca: *mascella*, „*maxilla*“; *ascella*, „*axilla*“; *esco*, „*exeo*“. Românii folosesc chiar și *c*, în loc de *x*, ca: *rĭca*, „*rixa*“; *Nu te prĕnde in rĭca cu elu*, „*noli rixari cum illo*“, cuvînt de cuvînt: *Non te prehende in rixam cum illo*.

În loc de silaba *ex*, românii folosesc adesea *as*, ca: *aspumu*, „*expumo*“; *astupu*, „*extipo*“, ital. *ristoppare; asternu*, „*externo*“. Adesea *is*, ca *ispĕta*, „*tentatio*“, de la expeto, fiindcă ceea ce încerci *(tentatur)* îl *dorești (expetitur); isprăvitu*, „*confectum, perfectum*“, de la lat. *ex* și *paravit*. Și us, ca: *uscatu*, „*exiccatus*“. Adesea pun în loc de *ex*, consoana simplă *s*, ca: *spunere*, „*exponere*“; *scótere*, „*excutere*“, *smurcăescu*, „*emungo nares*“, de la lat. *examurcare*, care în sens propriu înseamnă *defecare*. Acest fenomen este destul de frecvent și la italieni, ca: *sponimento*, *scuotimento*, de la lat. *expono*, *excutio*. Uneori românii îndepărtează complet pe *ex*, ca: *primeșdie*, „*periculum*“, de la lat. *experimentum*, prin concursul a mai multor figuri (schimbări fonetice) [...][c]

---

[a] La începutul paragrafului se străduiește să arate litera *x* ca inutilă în ortografia română (merge după ortografia italiană).

[b] În realitate *osie* e slav, cum arată și schimbarea $a > o$, improprie limbii române.

[c] În încheiere se referă la tratamentul italian, grecesc: atic și eolic, al lui *x*.

§ 21

Despre litera z.

Drept este că sunetul *z* se aude la români, însă, așa cum am atras atenția, mai sus, în § 17, se reduce sau la *d*, sau la s [a]. Dacă vrei să folosești litera *z*, poți s-o faci. Păzește-te totuși să o folosești în scris, ori de cîte ori auzi sunetul *z*. Căci, *z*, înainte de *b*, *d*, *g*, *l*, *m*, *n*, *r*, *v*, se pronunță ca *z*. Însă ai păcătui grav împotriva ortografiei, dacă, în loc de *s*, *în scris* te-ai servi de *z*. De exemplu: *sbóră*, „*volat*" ; *sdrânçiosu*, „*lacer*" ; *sgură*, „*scoria*" ; *deslegatu*, „*solutus*" ; *pisma*, „*invidia*" ; *desnodatu*, „*enodatus*" ; *desrădîcinatu*, „*eradicatus*" ; *svĕntatu*, „*exiccatus*", nicicum nu trebuie scrise *zbóră*, *zgură*, cum scriu îndeobște, din ignoranța ortografiei. Italienii obișnuiesc să pronunțe la fel, cu *z*, dar scriu cu *s*, înaintea mai sus-notatelor consoane, ca: *sbaglio*, *sdegno*, *sgomentare*, *slegare*, *smania*, *snervare*, *sradicare*, *sventura*. Însă *s* apăsat, adică *ș*, notat dedesubt cu semnul unei semilunițe, se pronunță în mod obișnuit de către români, ca un *j* francez, de ex.: *coșbitu*, „*arcuatus*" ; *nădeșde*, „*spes*" ; *mĕșlocu*, „*medium*" ; *dușmanu*, „*inimicus*", de la gr; δυσμενης „*infestus*, *hostis*, *malevolus*", ; *dișmasu*, „*decimator*" etc.

În cuvintele care sînt comune românilor cu cele latine, italiene și chiar spaniole, uneori se schimbă în *c* ca: *Cigmău*, „*Zeugma*"[b], *ciufuluire*, „*illudere*, *exsibillare*", ital. *zufolare*; în *ç*, ca: *çiçia*, „*mamma*", ital. *zizza*. În *r*, ca: *muștariu*, „*sinapi*", span. *mostaza*. În *s*, ca: *sapa*, „*ligo*, *onis*", ital. *zappa*; *sapare*, „*fodere*", ital. *zappare*; *suru*, „*in ceruleum colorem vergens*", ital. *azurro* ...[c]

CAPITOLUL IV

Despre accente

În ortografia cirilico-valahică sînt două accente: ascuțit (´), și grav(`). Tot atîtea și aceleași sînt și în ortografia latino-valahică. Cu accent ascuțit se marcă o silabă inițială, medie și finala terminată în consoană; cel grav afectează numai ultima silabă care se termină în vocală, ca de exemplu, *bắtere*, „*batuere*, sau *verberare*", *culégere*, „*colligere*", *avére*, „*habere*", *Romănu*, „*Romanus*", *amù*, „*modo*".

În cărțile cu litere cirilice, românii folosesc susnumitele accente, ca și romanii, în *Martyrologiu*; în scrisul de mînă le folosesc foarte rar, în special pe cel ascuțit, căci românii știu și fără accent ce silabă trebuie să fie alungită[a]. În consecință, în ortografia latino-valahică folosirea accentului ascuțit este mai rar întîlnită; totuși marchează pe *e* lung, cînd trebuie să fie pronunțat ca diftongul *ea*. De altfel, trebuie marcat cu accent ascuțit (*é*, n.n.), pentru a facilita lectura, în special în cuvintele în care românii din Dacia Veche, după ce *e* din diftongul *ea* s-a tocit, pronunță ca *a*, pe *e* lung provenit din *ea*, ca, de exemplu: *féta*, „*puella*", nu răspică *feata*, ca românii în Dacia lui Aurelian, ci *fata*. Această eroare trebuie indiscutabil corectată de românii din Dacia Veche. Vezi litera *E*. La fel, *o* lung, cînd trebuie să fie pronunțat ca diftongul *oa*, trebuie să fie marcat cu accentul ascuțit. Vezi litera *O*.

---

[a] Într-un pasaj omis în prezenta antologie. Unele lucruri asupra acestui fenomen se relatează în partea I, § IV.

[b] Apropiere stabilită de Budai-Deleanu, în prefața *Țiganiadei*, greu de demonstrat.

[c] Că vechii latini nu posedau litera *z*, ci notau sunetul prin *s*, și că dorienii redau un *z* prin *sd*. În cap. al III-lea, § 1 se ocupă despre numărul diftongilor, în al 2-lea este pronunțarea lor.

Accentul grav se obișnuiește foarte des să fie folosit, chiar în scrierea de mînă.

În cuvintele echivoce (cu dublu sens), al căror echivoc se îndepărtează numai prin accent, trebuie să te servești de accent, ca să hotărăști sensul pe care îl ai în minte, de exemplu: *dormi*. Dacă se notează prima silabă cu accentul *(dórmi)*, înseamnă *dormis*, dacă marci accentul grav pe ultima *(dormì)*, înseamnă *dormivit* etc.[b]

Mai este și alt fel de accent care se numește diereză. Acest accent constă din două puncte care formează această figură (¨), și se aplică cînd vreun diftong trebuie separat în două sau cînd *u* vocală, așezat între două vocale, de obicei mut, trebuie să fie pronunțat. Vezi litera *U*. De altfel folosirea acestui accent este rară la români.[c]

CAPITOLUL V

Despre apostrof

Apostroful este un anume semn de forma unei jumătăți de cerc, ca următoarea figură ('), așa cum arată la greci spiritul lin, prin care noi pronunțăm sunetul întunecat sau foarte închis al unei vocale, cu care nu se poate confunda apostroful, fiindcă acesta este așezat alături de literă, iar spiritul lin, deasupra literei. Vezi cap. I, § 6.

Folosirea apostrofului este foarte deasă la greci; latinii s-au servit rar de apostrof, dacă exceptăm, poeții vechi, în special pe Terentius și pe Plautus, în care se vede adesea: *adeon'*, *men'*, *tun'*, *magi'*, *virtu'*, *sati'*, în loc de *adeone*, *mene*, *tune*, *virtus*, *magis*, *satis*. Uneori se foloseau de apostrof ca să indice absența mai multor litere, ca *ain'*, *audin'*, *viden'*, *opu'st* etc. în loc de *aisne*, *audisne*, *videsne*, *opus est* etc.

---

[a] Interesant că Maior, deși definește accentul românesc în termeni muzicali *(acut și grav)*, observă că în silabele accentuate are loc concomitent și o alungire. Argumentul adus pentru omiterea accentului nu este valabil, căci toți oamenii, nu numai românii, știu pe ce silabă stă accentul în cuvintele limbii materne.

[b] Observare subtilă a rolului fonologic al accentului în română, deși între cele două cuvinte accentul nu constituie singura deosebire.

[c] Considerarea semnului dierezei ca accent e greșită, iar regulile folosirii lui artificiale, născute din impasurile sistemului ortografic al lui Maior.

La italienii moderni folosirea apostrofului este foarte frecventă, în special la poeți. Cei vechi nu-l notau, ci din cuvîntul micșorat și din cel întreg făceau un întreg, cum se poate vedea în ultima operă poetică a lui Petrarca: *Trionfo della Divinità*, în care se citește: *Sottol Ciel*, *chel mondo*, *ma schernito*, în loc de *m'ha schernito* etc. Așa scria Petrarca, în anul 1374.

La români, în cărțile tipărite cu litere cirilice, apostroful nu poate fi văzut nicăieri, cu excepția celor de poezie, unde se folosește foarte des. Așa cum vechii italieni, după cum am atras atenția mai sus, scriau *ma*, în loc de *m'ha*, tot astfel românii scriu în cirilico-valahică, de exemplu маȣ тъшкат (mau tâșcat), în loc de м'аȣ (m'au) etc.

În ortografia latino-valahică, vrînd-nevrînd, în zilele noastre românii se folosesc de apostrof, ceea ce este necesar să facă, pentru străinii care învață limba română, și în special ținînd seama de articolele definite, de verbele auxiliare și pronumele *mĕ*, *te*, *se*.

Este și un alt semn la români, ca un semicerc întors spre dreapta, opus apostrofului sau spiritului lin al grecilor și absolut identic cu spiritul aspru al acestora. Are forma aceasta: (◡). De acest semn se folosesc în ortografia cirilico-valahică, cînd и sau ю își pierde sunetul median, ca: дай ажȣторю̆ *das adjutorium*, și de aceea este marca unui sunet redus sau scurtat și, așa cum se distinge în exemplele imediat aduse, se pune deasupra literei и și ю. Unii păstrează acest obicei și în ortografia latino-valahică, deși rezultă limpede că este superfluu[a], din moment ce este cunoscut că *i* la nominativul numărului plural pierde totdeauna sunetul median, cînd cuvîntul poate primi articolul definit, ca *ómeni*, *buni*, *„homines*, *boni"*, *muieri*, *„mulieres"*, *căni*, *„canes"*. Căci dacă articolul definit *i* de la numărul plural, genul masculin, s-ar împreuna cu un al doilea *i*, astfel și-ar redobîndi sunetul întreg, însă *i* al articolului pierde sunetul median. La fel este situația substantivelor de genul feminin: dacă se pune articolul definit *le*, *i* atunci își redobîndește sunetul întreg, ca *muieri*, *muieri-le* *„mulieres ipsae"*. Nu în alt chip se face cunoscut în situații, oricare ar fi ele, că *i* atunci își pierde sunetul mediu, cînd urmează după silabă lungă. De aceea nu este nici o nevoie să se indice reducerea sunetului. Și aceasta o afirm *a fortiori*, prin aceea că chiar dacă cineva în acest caz ar pronunța *i*, fără reducerea sunetului, tot nu ar păcătui de moarte. Același lucru trebuie spus despre diftongul ю (iu).

De altfel *u* vocală, restituit în locul cirilicului ь în ortografia latino-valahică, fie că s-ar nota cu susnumitul semn, cum obișnuiesc să facă unii, fie că nu, la cei mai mulți români din Dacia Veche (cu excepția moldovenilor) nu este de nici un folos. La românii din Dacia lui Aurelian, *u* final pe care îl păstrează pînă acum cu sunetul plin (*u* silabic, n.n.), nu este îngăduit să fie notat cu numitul semn. Acest semn de scurtare unii îl fac aproape ca pe *v* latinesc ...[b]

---

[a] În realitate distincția între *i* scurt și *i* plenison este necesară în ortografia română. Ortografia actuală încearcă s-o înlocuiască prin poziția *i/ii*, ceea ce nu corespunde totdeauna realității.

[b] În cap. VI și ultimul tratează despre împărțirea silabelor.

NOTĂ
asupra ideilor lingvistice ale lui Petru Maior

Concepţiile esenţiale ale lui Maior nu sînt expuse global într-o lucrare de sinteză, ci apar incidental şi nesistematic în diverse lucrări şi sînt reluate şi completate de la o lucrare la alta. De aceea, pentru a fi înţelese, este nevoie de o scurtă expunere de ansamblu.

Trebuie ştiut că Maior a fost în primul rînd teolog şi istoric, iar preocupările sale filologico-lingvistice au servit doar ca auxiliar pentru cele dintîi: cercetarea originilor noastre, domeniu în care adesea documentele sînt insuficiente, primeşte un sprijin important prin cunoaşterea şi studierea limbii. Singura preocupare strict lingvistică mai stăruitoare a lui Maior — ortografia — are pe de o parte un caracter practic (necesitatea constituirii unei limbi literare), pe de alta, unul teoretic cu valoare tot istorică, dovedirea, prin forma grafică, a originii latine a cuvintelor româneşti şi a formelor lor, argument al orginii noastre romane.

Lucrările lui cu caracter special lingvistic sînt: *Dissertaţie pentru începutul linbei române* (1812), *Orthographia Romana sive Latino-Valachica, una cum clavi* (1819) şi *Dialog pentru începutul linbei română* (retipărit şi în *Lesiconul de la Buda*, 1825, ca şi *Orthographia Romana ...*).

Problemele tratate în special de Maior sînt următoarele:

1. *Originile limbii române şi raporturile ei cu alte limbi.*

Originea latină a limbii române, evidentă pentru orice om de bună credinţă şi constatată de mai mulţi călători italieni încă din sec. XVI, era constestată în vremea lui Maior de către unii cercetători din imperiul austriac, din raţiuni politice. Argumentele lor erau unele nepotriviri cu latina sau cu alte limbi romanice (cuvinte neconcordante, pierderea desinenţelor latineşti, postpunerea articolului etc.) şi puternicile influenţe străine (mai ales de natură lexicală).

Spre deosebire de S. Micu şi de Şincai, Maior arată pentru prima dată că limba română, ca şi celelalte limbi romanice nu derivă din latina clasică literară, ci din latina populară (pe atunci mai mult intuită decît cunoscută). Latina clasică, derivată din cea populară printr-o serie de „corecturi" (aduse, după el, de către regele legendar Latinus — informaţie greşită, scoasă dintr-o ediţie defectuoasă a lui Eutropius) a ajuns la desăvîrşire în epoca lui Cicero, suferind o puternică influenţă grecească. Din acest moment ea a devenit o limbă moartă, învăţată din gramatici şi dicţionare limbă care n-a mai evoluat, singurele alterări ce i s-au mai putut aduce fiind nu fapte de evoluţie firească, ci greşeli datorate slabei cunoaşteri a regulilor gramaticale Imaginea lui Maior este destul de aproape de adevăr; singura greşală fundamentală este că el considera latina clasică atît de îndepărtată de cea populară, încît ea nu putea fi înţeleasă de cei care nu o învăţaseră în şcoli. Dacă Cezar s-ar fi adresat soldaţilor săi în latina clasică, el ar fi rămas la fel de neînţeles ca un ofiţer austriac care s-ar fi adresat în germană soldaţilor săi unguri. Exagerarea este evidentă. Ori cît de diferenţiate stilistic, latina clasică şi cea populară nu au fost decît două aspecte ale aceleiaşi limbi, avînd aceeaşi structură gramaticală în esenţă şi nucleul esenţial al vocabularului comun.

Latina populară, limba „firească", este mai veche decît cea clasică şi decît orice documente scrise. Din amestecul latinei vechi, populare, (din care s-a desprins latina clasică) cu limbile populațiilor italice cucerite de romani, s-a constituit limba romană populară, numită apoi italiana. Din această cauză, pe de o parte limba populară nu posedă faptele împrumutate de cea clasică din limba greacă (desinențele consonantice, de ex., după părerea lui Maior), iar pe de altă parte posedă multe fapte din limbile italice inexistente în latina literară. Iată de ce româna, italiana, franceza și spaniola sînt o sursă mult mai autentică pentru cunoașterea latinii populare decît textele clasice (v. *Disertație* ..., p. 307—309 ș.a.).

Astăzi știința a arătat că multe din faptele prin care limbile romanice „întră sine ... se lovesc" și în același timp „se desclinesc de cea latină" (clasică) sînt dezvoltări ulterioare, paralele, și nu neapărat fapte moștenite din latina populară. Pe atunci însă, cînd legile evoluției limbilor nu erau cunoscute, iar textele latinești cu vulgarisme erau foarte puțin cunoscute, intuiția lui Maior a fost deosebit de prețioasă, el fiind unul din precursorii ideii reconstrucției limbilor neatestate în scris.

Din aceste premise valoroase Maior scoate o serie de concluzii aparent paradoxale, explicabile însă în lumina ideilor timpului. Pe atunci se credea că limbile se pot schimba numai în două cazuri: la influența altor limbi, sau prin voința oamenilor, cînd ei fixează anumite norme de vorbire aleasă. În rest, limbile rămîn neschimbate la infinit. Cum dintre toate limbile romanice cea care pe vremea lui Maior avea limba literară cea mai puțin fixată, era limba română, el a dedus că româna reprezintă cu necesitate cel mai fidel latina populară (fapt adevărat în parte, de ex.: urmele de declinare, păstrarea neutrului etc.). În plus, celelalte limbi romanice fuseseră grav alterate, după Maior, de o puternică influență germanică. Româna, socotea el, cu toată influența slavă, e mai „curată" chiar decît italiana, căci slavii nu s-au atins de „țesătura cea din lontru" a limbii române, influența slavă fiind doar lexicală. Cît despre celelalte influențe (turcă, maghiară etc.), ele nici nu sînt luate în discuție fiind mult mai recente și tot superficiale. Nici chiar limba dacilor nu a putut influența limba română, căci dacii au fost *exterminați* toți (după opinia Școlii Ardelene) de către romani.[a]

De aici rezultă că româna e latina populară curată (cel puțin sub raportul structurii), mai pură decît toate celelalte limbi romanice. „Cel ce vrea să judece drept despre limba cea de demult a poporului roman trebuie să ceară ajutoriu de la limba română" spune Maior, adăugînd că „mulți bărbați învățați, dintru acea scădere, că n-au știut linba română, strîmbă judecată au făcut despre limba veche a poporului roman" [b]. De aici rezultă pentru el, că limba română e cu mult mai veche și decît latina clasică și decît celelalte limbi romanice. Ca urmare a acestui postulat, justificat în parte, cum s-a văzut, toate particularitățile limbii române (și parte ale limbilor romanice) nu trebuie explicate prin vreo influență externă sau schimbare internă, ele provin toate din latina populară. Cuvintele care nu apar în textele latine și nici în alte limbi romanice (care le-au pierdut, după cum și româna a pierdut unele cuvinte latine) provin din limbile necunoscute ale Italiei antice, aduse în Dacia de coloniști romani. Nu româna și celelalte limbi romanice au pierdut desinenţele latine, ci, dimpotrivă, latina clasică le-a introdus, sub influenţă grecească. Articolul, care a existat, după Maior, în latina populară, era postpus, ca în română, iar celelalte limbi romanice l-au prepus sub influenţa germanică.

---

[a] Singur I. Budai-Deleanu admite influența dacă.

[b] Toți romaniștii sînt de acord în a recunoaște marea importanță a limbii române pentru istoria limbilor romanice.

Nu numai că dialectele italiene corespund, după el vechilor limbi ale Italiei antice (fapt confirmat în mare, de dialectologia modernă), dar şi dialectele româneşti au fost aduse ca atare din Italia (fapt imposibil, din cauza amestecului pe care îl constituiau coloniştii romani, aduşi „ex toto orbe romano"). Sub acoperirea latinei populare, neatestată corect, socoteşte P. Maior decît de limba română, orice fapt al limbii române, chiar dacă apare şi în alte limbi neromanice, provine din vorbirea romanilor din Italia. Aceasta îi dă dreptul, crede el, să respingă etimologii slave sau maghiare, oricît de evidente, căutînd explicaţii în latină sau în limbile romanice.

2. *Legile fonetice şi etimologiile lui Maior*

Postulatul că limba română a păstrat cel mai fidel cuvintele şi formele latinei populare, slab cunoscută pe atunci, îi dă dreptul lui Maior de a stabili etimologie latină unor cuvinte care seamănă cît de vag cu cele latineşti, sub pretext că aşa trebuie să fi sunat ele în limba poporului din Italia antică. Astfel, după Maior cuvintele de origine slavă *primejdie*, *drag*, *prost*, *slujitor* provin din lat. *experimentum*, *diligo*, *pastor*, *exlugeo*. Chiar unii termeni de origine latină nu sînt derivaţi din adevăratul lor etimon: *bărbat* (din lat. *barba*), scris de Maior *bĕrbatu*, este dedus de el din *vir vetus* „bărbat bătrîn; *caut* din *capto* (şi nu din *cavito*); *opsă* de la *opinate*, şi nu din *opus si*, *lucrare* din lat. *lucubrare* şi nu din *lucrum*. Pentru a demonstra temeinicia unor asemenea etimologii, Maior formulează cele mai năstruşnice „legi fonetice": lat. *diligo* a devenit *drag* nu numai prin schimbarea lui *l* intervocalic în *r* (fenomen real, nu însă şi în cazul grupului *li*), dar şi a lui *i* în *a*! Verbul *buiguesc* *(bîiguesc)* este dedus de Maior din lat. *bacchor* prin următoarele artificii: „Aici îşi dau concursul epenteza, fiindcă se introduce vocala *i*, antiteza, *a* se schimbă în *u*, *c* în *g* şi *o* în *u* şi, dacă vrei, chiar şi figura denumită *paragoge*, fiindcă cuvîntul devine mai lung". (*Orthographia*, I, § 15). Din etimologii voit sau greşit latinizate, Maior deduce de cele mai multe ori legi fonetice („figuri de pronunţie" — cum spune el) fanteziste, după care orice sunet se poate transforma în oricare altul şi acelaşi sunet corespunde la numeroase altele. Astfel, după el „litera *g* la români se schimbă în *b*, ... în *c*, ... în *dz*, ... în *h*, în *l*, ... în *m*, ... în *s*"! (*Orthographia*, § 7).

Acest fapt este cu atît mai condamnabil, cu cît S. Micu înainte şi I. Budai Deleanu în timpul său, stabiliseră cert o serie de legi fonetice importante ale limbii române, iar Deleanu arăta etimologia corectă a marii majorităţi a cuvintelor româneşti de origine latină. Etimologia şi fonetica istorică sînt, fără îndoială, părţile cele mai slabe ale filologiei lui Maior, care are merite incontestabile în alte privinţe. Este foarte probabil ca o bună parte din exagerările latinizante din etimologiile *Lexiconului* de la Buda (1825), operă lexicografică altfel impozantă, se datoresc lui Maior, unele putînd fi identificate ca atare în opera publicată sub numele său.

3. *Limba literară şi ortografia românească*

Maior împărţea limbile în *fireşti*, cum ar fi latina populară, româna, italiana şi alte limbi romanice, şi *corectate*, *gramaticeşti* sau *învăţate*, ca latina clasică. Printre cele fireşti, unele sînt după el, *necorupte*, adică neinfluenţate de limbi străine, cum ar fi româna, care a păstrat fidel formele din latina populară, şi altele *corupte*, cum sînt italiana, franceza, spaniola influențate de limbi străine şi *corese* ulterior, („corectate") după modelul latinei clasice.

În aceste condiții, firesc ar fi fost ca „puritatea" românei să fie respectată de el cu sfințenie. Maior însă preconizează o orientare a limbii literare române spre latina clasică, şi în acest sens propune o ortografie etimologică, latinizantă, sperînd că prin aceasta „cu pronunția se va face limba română mai apropiată de limba literară latină" (*Orthographia*, I, § 12).

Argumentul lui Maior împotriva scrierii fonetice este că trebuie aleasă nu ortografia cea mai simplă şi mai accesibilă, ci aceea care nu ştirbeşte „desăvîrşirea internă a limbii", ci serveşte la sporirea sau mai degrabă la descoperirea desăvîrşirii interne a limbii române (*Orthographia*, pref.). Acesta este motivul pentru care ortografia lui trebuie primită fără rezerve.

În afară de faptul că, după el, ortografia etimologică este singura „potrivită cu natura limbii române" şi care poate „să cuprindă toate graiurile acestei limbi" (lucru parțial adevărat, căci ortografia etimologică reduce de fapt variantele dialectale la invariantul originar). Astfel grafia latină *ce*, *ci* (= *ke*, *ki*) „acoperă" atît pronunția românilor din Dacia (*če*, *či*), cît şi a celor din sudul Dunării (*ţe*, *ţi*). Această ortografie mai are meritul ca, cu ajutorul ei, „limba română să devină deopotrivă uşor de învățat de către toate popoarele", ba chiar şi „să facă mai desăvîrşită limba română" (*ibidem*).

Credința că oamenii pot schimba limba cum vor ei era destul de răspîndită în epocă, deşi lingvişti serioşi ca Deleanu nu au mers pe o astfel de cale. Ca o primă şi importantă măsură el preconizează înlăturarea alfabetului chirilic, împotriva căruia dezvăluie o adevărată xenofobie filologică. Ca şi alți învățați ardeleni, Maior îl respinge ca fiind urît şi nepotrivit limbii române; în plus, crede el, slovele chiriliceşti „cu acea viclenie sînt băgate întră români, ca cu totul să se stingă linba română"

Este bine cunoscut frumosul pasaj în care Maior spune: „De căte ori mi s-au întâmplat mie, de îndoindu-mă de vrun cuvănt, oare latinesc este, cât l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui fața şi părea că răde asupra mea de bucurie că l-am scăpat de sclavie şi de calicele ciriliceşti petece"

De aici nu decurge însă necesitatea ca, odată cu literele, să luăm şi ortografia veche latină, în ciuda faptului că între timp sunetele s-au schimbat uneori fundamental în română. Dacă în limbi cu veche tradiție literară, ortografia etimologică mai poate avea o anume justificare, în română, unde astfel de tradiție scrisă neîntreruptă din antichitate şi pînă astăzi nu există şi unde multe cuvinte au etimologie fie necunoscută, fie evident nelatină principiul etimologic este inaplicabil, căci nu putem scrie etimologic cuvintele de origine latină evidentă iar pe cele străine fonetic. Dovada cea mai bună a inaplicabilității acestui sistem este faptul că de multe ori cu bună credință Maior încearcă cu ajutorul scrierii etimologizante să justifice etimologii greşite (v. mai sus *bỉrbatu*).

Maior critica pe bună dreptate faptul că „linba sloveană cea din cărțile slovene bisericeşti niciodată nu au fost în gura slovenilor", fiind deci în mare măsură o limbă artificială, inteligibilă fără compararea cu originalul grecesc. El arată că slavii vor progresa în cultură numai cînd vor renunța la această limbă pe care adesea nu numai cititorul, dar nici autorul n-o înțelege. Sentimentele sale puriste îl duc însă uneori nu departe de acest exces.

Cum arăta însă B. P. Hasdeu „Petru Maior, exagerînd latinitatea graiului român, exagerează un adevăr, la care știința tot va trebui să revină, după ce-și va da mai întîi osteneala de a înlătura trăsurele cele încărcate". Într-adevăr, scrierea cu litere latine, curățată de excesele etimologice, s-a impus în scurtă vreme la români, iar evoluția limbii române literare s-a făcut prin înlăturarea unei bune părți a influențelor străine și prin întoarcerea spre latină și limbile romanice, însă nu prin voința filologilor, ci pe o cale firească, prin evoluție naturală.

CALENDARIU/ PE/ ANUL DELA HRISTOS/ 1819./ CARELE SE CUPRINDE DIN 365 DE ZILE/. ÎNTOCMIT/ PE GRADURILE ŞI CLIMA UNGARIEI, A/ MARELUI PRINŢIPAT AL ARDEALULUI, A ŢĂREI/ ROMÂNEŞTI ŞI A MOLDOVEI./ AREATĂ ZILELE, DUMINECILE, SĂRBĂTORILE, ŞI/ SEPTĂMĂNILE PRECUM A CALENDARIULUI CELUI/ VECHIU, AŞA ŞI ACELUI NOU; PĂRŢILE ANULUI,/ SCHIMBAREA LUNEI ŞI TĂRGURILE./ ÎN BUDA./ LA CRĂIASCA TYPOGRAFIĂ A UNIVERSITATEI/ UNGUREŞTI *./

DESPRE ECLIPSURI SAU ÎNTUNECIMILE SOARELUI ŞI A LUNEI

În anul acest se întămplă şese întunecimi, patru a soarelui, şi doao a lunei, dintră care numai svărşitul uniia de ale lunei întunecimi se va putea vedea în Europa.

1. Este mică întunecime a soarelui, noaptea, întră 25 şi 26 de zile, martie, carea numai în partea cea de cătră ameazi a Mărei Pacinică cătră Seclàndia Noao şi cătră cel de pre urmă de ameazi ascuţit al Americei va fi văzută.

2. Este întunecimea de tot a lunei, în 10 aprilie, după ameazi, care în cea mai mare parte a Asiei, a Ocheanului Pacinic, şi în isolele lui, dintru început până în svărşit se va putea vedea.

3. Este mică întunecime a soarelui, în 24 aprilie, cătră ameazi, care nu se va putea vedea, fără în partea Americei cea de cătră mează noapte, şi în Marea Gheţoasă.

4. Este, asemene, mică întunecime a soarelui, în 19 septemvrie, carea numai în partea cea din mijloc a Siberiei va fi văzută.

5. Este întunecime de tot a lunei, în 3 octovrie, seara, care mai în toată Asia şi în Ocheanul Pacinic, dintru începutul ei până în svărşit se va vedea, la noi, luna întunecată va răsări la 5 ceasuri, a 45 minută, şi svărşitul întunecimei va fi la 6 ceasuri, a 28 minută.

6. Pre urmă este mică a soarelui întunecime, la 19 octovrie, în emisfériul cel de cătră amează zi văzută./ ...

GĂCITURI

1

Întrebare. Cine s-au născut odată şi au murit de doao ori?
Răspuns. Lazar.

---

* În 8° mic, de 48 foi numerotate. După partea calendaristică (primele 16 foi) urmează; *Gîcituri*; *Cuvîntarea filosofului Favorinu, cu care svătueşte pre o cocoană ce de curînd născuse fiiu, ca pre născutul său nu prin daice (sic), ci însăş ia cu laptele său să-l hrănească. Scoasă din Aulus Ghellius: Noctes Attice (sic!). Cartea 12. cap. 1*; *Tîrgurile . . . Înţelepţiia omenească. Cap a opta. Despre slava deşértă*; *Cap a noao. Despre grăirea de rău: Cap a zecea. Despre patimile sau pornirile, sau poftele cele turburate:* ultimele trei capitole tratează *Despre facerea de rău şi isbănda. Despre virtute. Despre pretini şi pretinie.*

2

Î. Cine s-au născut şi n-au murit?
R. Eu.

....

21

Î. Cine au văzut beserică din cînepă?
R. Care din cînepă se uită cătră sat.

22

Î. Ce este aceaia: de-l pun jos, plănge, de-l iau în sus plănge?
R. Lanţu.

23

Î. Ce iaste întră doi păroşi un pleşug?
R. Ruda carului./

24

Î. Pădurea îmi este mumă, în apă lăcuesc, cale lungă îmblu, dară urmă după mine nu las.
R. Corabiia.

....

28

Î. Ce gădină e mai îndrăsneaţă pre lume?
R. Musca, că şi pe nasul celui preaviteaz se pune./

CUVĂNTAREA FILOSOFULUI FAVORÍN, CU CARE SVĂTUEŞTE PRE O COCOANĂ, CE DE CURĂND NĂSCUSE FIIU, CA PRE NĂSCUTUL SĂU, NU PRIN DAICE, CI, ÎNSĂŞ IA, CU LAPTELE SĂU, SĂ-L HRĂNEASCĂ. Scoasă din Aullus Ghellius, *Noctes Attice*, cartea 12, cap. 1

Înştiinţară odată pre filosoful Favorin, fiind noi faţă, că muerea unui ucenic a lui au betejit şi au născut fiiu. „Să mergem, zise, la dănşii, ca şi pre betejita să o vedem, şi şi tatălui să ne bucurăm". Bărbatul era din familiă boerească şi din ceata senátorilor. Ne dusem toţi cei ce eram faţă şi-l petrecum până la casa, unde mergea, şi întrăm cu dânsul toţi. Atunci îmbrăţoşând pe bărbat, i se bucură şi şezu. Curând după aceaia, întrebând despre vremea, în care au betejit cocoana, şi avut-au greotate mare întru naştere, şi împreună oblicind că cocoana, ostenită de greotatea naşterei acum doarme, începu mai pe larg a cuvânta. „Nu mă îndoesc, zise, că pre fiiul său cu ţiţa sa, il va apleca". Ci, zicând muma cocoanei că tribue cruţată biiata cocoană,/ şi tribue să se capete o daică, ca nu grelele dureri ale naşterei să se mai adaogă şi cu greotatea aplecatului, „Rogu-te, zise filosoful cătră muma cocoanei, lasă pre feata ta, ca să fie mumă întreagă fiiului său, că împrotiva firei este acest feliu de mamă nedeplinit şi înjumătăţit, să nască şi apoi să-şi lapede pruncul; şi să hrănească în pîntecele său, cu sîngele său, un nu ştiu ce, ce nu l-au văzut; apoi să nu hrănească cu laptele său, pre cel ce-l vede, pre un vieţuitoriu, pre un om, carele se roagă mumei sale de ajutoriul, cu carele e dătoare către născutul său? Sau doară şi tu crezi că firea numai pentru podoabă şi ca nişte semne frumoase, iară nu pentru hrănirea născutului diede muerei ţiţele? Că, cu adevărat, dintru această pricină, carea de tine departe să fie, *multe mirăzănii de mueri se nevoesc acel preasfânt al trupului* isvor, de neamul omenesc hrănitoriu, de multe ori, cu primeşdiia stricărei laptelui a-l seca, ca când acesta, semnele frumseţei lor le-ar face urâte; carea cu aceaiaş nebunie o fac, cu carea multe fămei, prin niscari iscodite meşteşuguri, mijlocesc ca pruncul cel luat în pântece, fără de vreme să-l nască, adecă să lapede, pentru ca să nu le slăbească pîntecele cu greotatea naşterei. Care lucru fiind/vrednic de urgiia lumei şi de osândă, pre om, întru începutul său, când se plăsmueşte, când se însufleţează, întru însăşi mânile meşterului naturei a-l ucide; cu ce se osebeşte de aceaia, pre fiiul cel acum deplinit, acum născut, de hrana sângelui ei cel acum cunoscut şi cu carele el este obicinuit, a-l lipsi? Dară, zic că nu e nici o osebire, hrănească-se pruncul cu a cui lapte se va hrăni, numai să se hrănească. Ci, acela ce întru acesta chip grăeşte, dacă întru atâta i s-au tâmpit sâmţirea cea firească, pentru ce nu zice şi aceaia, că nu e nici o osebire, măcar întru a cui trup şi măcar din ce sânge s-au plăsmuit omul? Oare, acel ce prin multă răsuflare şi căldură s-au albit, acum nu e acelaş sânge în piept, carele în pântece au fost? Au nu e şi întru aceasta grija firei arătată, ca, după ce sângele acel alcătuitoriu întru ascunsurile sale, au plăsmuit tot omul, sosând acum vremea naşterei, se trage în părţile cele din sus, spre ţinerea începutului vieţei şi a luminei se iveşte, şi pre cei de curând născuţi cu cunoscuta şi cu care sânt dedaţi, hrană îi îmbie. Pentru aceaia nu în deşert crezură aceaia, că, pre cum puterea şi firea sămânţei mult face spre aceaia, ca cu asemene trup şi minte să fie cel zămislit dintru acea sămânţă, aşa/ şi firea laptelui şi alsăuirea lui. Nu numai întru oameni s-au ispitit aceasta, ci şi în vite: că, de vor suge ezii lapte de oae, şi mieii lapte de capră, adeverit lucru este că lâna acestora e mai aspră, şi părul acelora mai moale. Ba şi în arbori şi în seminţe mai mare putere este a apei şi a pământului care le hrăneşte, de cât a sămânţei spre a micşora sau spre a adaoge firea lor.

Drept aceaia, de multe ori poți vedea că arburele cel frumos și verde, de se împlăntă din locul său airea, în pămînt ce e cu umezeală mai rea, piere. Pentru ce, dară, boeriia aceaia a omului celui acum născut, și acel din părinți boiari căpătat *trup* și minte, cu lapte strein, ca cu o hrană altuită și înstreinată să o strici? mai vărtos de este daica, căriia încredințezi aplecarea pruncului, sau roabă sau încă, carea mai de multe ori se întămplă, de neam strein, de este rea, de este urătă, de este fărde rușine, de este bețivă; că, de obște s-au obicinuit ori cui a încredința pruncul, *numai căt* să-i dea țiță, în timpul acela. Îngădui-vom, doară, ca acest prunc de țiță al nostru, cu primeșdios contágiu să se prăpădească, și în trupul său, și în sufletul său, din cel *mai rău trup* și suflet să tragă răsufletire? Aceasta e, pre credința mea, pricina că pruncii/unor mueri curate, nice în trup, nice în suflet nu sînt asemene părinților ... Afară de aceste, tribue socotit și aceaia, că muerile acele, care pre născuții lor îi părăsesc, îi tae de cătră sine, și hrănirea lor, altora o încred, împreună rătează și *acea legătură* a inimei și a dragostei, sau încai o slăbesc, cu care firea pe prunci îi leagă cu părinții săi, căci, dacă pruncul de țiță cel dat aliurea nu e față, înaintea ochilor, focul fierbințelei cei de mamă pre încet se stinge, și strigarea acei de toate părțile neodihnă amuțește. De pruncul cel dat la altă daică își uită ca cănd ar fi murit. Ci, și în pruncul acela toată voia bună, obiceiul, plecarea, dragostea, numai spre hrănitoarea lui se cuprinde întru atăta, căt, ca și pruncii cei lăpădați sau părăsiți *în uliță*, *nice nu* sămțesc, *nice* nu doresc pre mumă sa. Întru acesta chip ștergăndu-se bună voirea cea firească, măcar că să văd cei întru acest chip crescuți prunci a iubi pre părinții săi, acea iubire nu e firească, ci numai politicească și dintru îndătorare pornită“./

Aristotel învăța pre ai săi, ca să nu se prea laude pre sine, nice să nu se defaime; că a se lăuda pre sine este a omului deșert, a se defăima a nebunului.

Cu boeriia familiei tale să nu te lauzi, căci avuțiile și boeriia familiei nemica omenos în sine nu au, ci încă, toate relele, zicea Sócrat, că dintru acele se nasc.

Dióghen zicea că boeriia este acoperemăntul reotatei. Că boerii nefiind cu nemica mai buni de căt alții, totuși, mai cu *volnicie* păcătuesc.

Socrat zicea că boeriia cea adevărată este buna întocmire a sufletului și a trupului; adecă, cel ce e cu năravuri bune, acela e vrednic de laudă./

Aşa Anacârsis numindu-l oare care din batjocură, schit, pentru că nu era de *viţă boerească, răspunse: „Drept, că de viţă sănt schit, iară cu* mintea şi cu năravurile nu sănt“.

Împutănd Armódius, a vechiului aceluia Armodius strănepot, lui Ificrát, ce era născut din tată cibotariu, întunecimea viţei: „a mea viţă, zise Ificrat, are începutul din mine, iară a ta, în tine s-au svărşit; că aceasta este boeriia cea adevărată, care nu din virtutele mai marilor nostri, ci dintru ale noastre se naşte. [a]/...

DESPRE PATIMILE SAU PORNIRILE SAU POFTELE CELE TURBURATE./...

Socrat văzănd pre alţii după sudatul cel din luptă că aleargă la beutură ca să-şi stingă setea, el singur nu vru să bea. Şi întrebăndu-l pentru ce nu vrea se bea? „Ca să nu mă învăţ, zice, a mă pleca după pofte“.[b]

Şi foarte bine, că înţelepciune este, zice Demostén, a nu se slobozi cu inima nici odată, ori în ce chip, după pofte.

Pentru aceaia Aghesiláu întru aceaia îşi ţinea slavă mai mare, că se stăpăneşte pre sine, şi (ca să zic aşa) este împărat şie;/ aceasta o ţinea a fi lucru mai frumos de căt că are stăpănire asupra altora, că nici o stăpănire nu o socotea a fi aşa strălucită, pre cum dacă neştine poate să împărăţească preste inima sa.

Bine dojeni piráta (hoţul de mare) pre Alecsandru despre necumpătata poftă. Acela fiind prins şi adus la Alecsandru, şi întrebîndu-l Alecsandru, zicănd: „pentru ce faci tu duşmănii pre mare“, răspunse: „eu fiind cu o luntre, sănt numit pirata, adecă hoţ de mare, tu aceaiaş făcănd cu multe şi mari corabii, te chiemi împărat“. Bine sămţi Alecsandru împunsătura, şi de loc slobozi pre pirata.

---

[a] Idee îndrăgită în secol. al XVIII-lea, mai ales de un popor căruia i se refuzau alte trepte sociale, decît iobăgia, lipsa stării „status“ sociale.

[b] Este bună şi lecţia de morală, dar adevărul asupra lui Socrate, în această privinţă, este că nu era un abstinent, ci bea vîrtos, rezista, cum se zice, la băutură, încît îşi băga mai tinerii convivi „sub masă“.

Epitét zicea: nu sărăciia este grea, ci pofta inimei, nice de frică nu-l scapă pre om avuțiile, ci mintea. Deci, de-ți vei căștiga ție minte, nice averi nu vei pofti, nice de sărăcie nu te vei plănge.

Plato fiind întrebat, pe ce se cunoaște înțeleptul, răspunse: „înțeleptul, cînd îl defaimă cineva, nu se mănie; cînd îl laudă, nu se înalță.

M. Cato zicea că cel mănios, de cel nebun cu nemica nu se osebește, fără cu căntimea[a] vremei, crezănd că măniia este nebunie scurtă./

---

[a] *Căntimea* înseamnă „cantitate“, adică *durată*. Este un calc după lat. *quantitas*-cantitate. În epocă, și mai înainte, s-au încercat și alte forme și mai puțin fericite: *cîțime*, *cîtățime*. Dealtfel și în latină este un calc după elină.

I OMU DE LUME/ SÉU/ SONTICE REGULE CUVIINȚEI, GRAȚIEI, MAI/ ALESULUI MOD A VIEȚEI ȘI A ADEVERATELOR/ BLÎNDEȚE SPRE ÎNTRIBUINȚAREA TINERIMEI/ ROMANEȘTI. ACUM/ ÎNTEA PE LIMBA DACO-ROMANĂ/ TRADUS ȘI ADAUS/ DE/ VASILIE GERGELY DE CSOKOTIS/ THEOLOG ABSOLUT DIN DIECESUL MUNCA/CIULUI ÎN CONVICTUL ÎMPĂRĂTESC/ DIN VIENNA. / CU SPESELE DOMNULUI GEORGIE/ CONST. DARVAR./ ÎN VIENNA, 1819./ ÎN TIPOGRAFIA LUI DIMITRIE DAVIDOVICI*./

II Multora nu voiu place, mai multora voiu place./

III Domnului
Georgie Constantin Darvar
născut în Clisura de Macedonia
acum
ceteţenesc neguţătoriului şi avuitoriului a mai multe case de Vienna, ferbinte zelusului spre cultura Romană naţiei sale cu înnalta pretinire închinat./

V MULT ONORATE DOMNULE!

Cartea aceasta este o probă primare, un lucru de întîiu al meu mai nedeplinit decît să poată rădica ascultarea Domniei tale la împlinirea dorirei mele singură: numai curat arzătoare cunoștința inimei mă încumetă de a mă întoarcere la Mult onorată Domniea ta! carele îndată, cu rară bunătate, încredințîndu-mă despre vóirea ta, întrecuși așteptarea zoalelor mele pentru bunul de public, prin care cu atîta mulțămită mă ai îndatorit, cît, macar cele mai mici semne a marelui său zel, cu care neasemănat altora te porți spre cultura Românilor; numai prin acea voiu putea arătare, de voiu da de știut Lumei, că singur, ca un vrednig mădulariu a Împărăției și Român adevărat te ai ales gata folositoriu și repede ajutătoriu mie cerînd mînă îndemînătoare ca să pot dare la tipariu Prefacerea aceasta pe larg cu ceva adausături tocmită, lucru în VI sine mic, tătuși, poporului, mai ales/ tinerimei de Român, pentru cuprinsul materiei sale, plăcut și de folos, deci, așa bine gătit spre împlîntarea ortografiei a literelor strămoșești și prin trînsele cultura nației[a].

---

* În -8^0 de XVI + 149 + 2 pagini, ultimele nenumerotate. În continuarea dedicației urmează „o scurtă îndireptare a zicerei afară sau pronunțiației literelor Daco-Romanești", care numai „îndireptare" nu este, pentru că sistemul de scriere cu litere latine, propus de autor este foarte greu de urmat. Specificăm că primul care îl încalcă este autorul însuși. (*Fragmentele trebuiesc folosite* cu grijă de filologi. Am ținut totuși să dăm extrase mai întinse, întrucît lucrarea are alte merite, peste care nu puteam trece). „Îndireptarea zicerei afară" e scrisă și în limba latină (p. VII-XVI). După *Cuvînt în nainte* se trece la materia propriu-zisă, un fel de manual de maniere elegante, cum se înțelege și din titlu: *Omu de lume* „mondenul".

Multă vreme nu s-a cunoscut modelul lui Ciocotici. Problema a fost elucidată de acad. Ș. Cioculescu: *Un izvor literar necunoscut*, *România literară*, nr. 20, 15 mai 1969, unde dovedește că este vorba de „*Der Mann von* Welt *oder* Grundsätzen und Regeln des Anstandes, der Grazie, der fainen Lebensart und der wahren Höflichkeit von, Prof. G. I. Wenzel ... Pesth 1817 ...".

Bine voiește, dară, Premult onorate Domnule și cald patroane a polirei Romanilor, Frățiilor tăi, nu atîta pentru mine, cît pentru fericirea și bun sporiul înainte a tot Poporului Românesc cu dodata Bunătate a primi cartea aceasta ce o dedies ție cu cea mai naltă prețuire, ca prechiara de bine facerea aceasta, una cu numele tău pururea cunoscut și lăudat, să remîne la Români. Afară de aceste, pe lîngă mulțămirea cea foarte frumoasă pentru tîmpuranică și vecinică fericirea ta lui Dumnezeu ne încetat rugîndu-mă voiu fi

a Domniei Tale
drept prețuitoriu
Vasilie Gergely/...

CUVENTU ÎN NAINTE[b]

Cu adevêratu Priceperea și Virtutea sûnt quele mai desusu Însușir' a Ómeniloru, invețiâtura și lucrarea târiei loru comunâ, dà durère! nù multu sûnt întribuntiate in Cursul' vietiei de toate dilele! bá nique insusu luândusê cadu se perdu cu totu, quôqui nu sê aretâ in lume cu doritâ plâcerea: adechê vreu aḍicere; quum chê sciêntia, și inima quea bunâ nu totu dé una se fericesce pe pâmêntu, de nu se dâ afarâ dinpreunâ insotiatâ cu cuviosâ purtare din afarâ.

---

[a] Frază labirintică, totuși se poate înțelege.

[b] Transcriem la început două fragmente în ortografie originală.

Am dat extrase mai întinse pentru că Ciocotici este citat azi, dar nu citit. În afara ortografiei propuse, tot ceea ce adaugă, în marginea originalului, este plin de bun-simț. Iorga, care execută uneori sumar, în des-menționata *Istorie a Literaturii*, îi acordă spațiu (pp. 265—269) și simpatie: „... Ciocotici (e un maramureșean, nn.) e încîntat de poporul său. Îndreptîndu-se către acei ce-l atacă, el îi roagă să-i spuie ce alt neam „în creștinătate“ întrece pe români în „omenire și frățioasă facere de bine“ (p. 82). Editorul este dator să explice aci, că *omenire* nu acoperă numai sensul lui *omenie* de astăzi și din totdeauna, al poporului nostru, ci este ceva mai mult: cuvîntul este infuzat cu sensul propriu filozofiei politice a enciclopediștilor, anume de dobîndire a celei de a doua trepte, în evoluția morală și spirituală a umanității, adică *civilizație*, nu *sălbăticie*, prima treaptă. Cum însă prin *civilizație* se înțelegea îmblînzirea moravurilor și traiul pașnic, în comunitate, Ciocotici s-a lăsat tras pe sfoară de patriarhalismul generos al satului bucovinean, și a confundat *cetatea polită*, statul ideal enciclopedist, cu pașnicii săi concetățeni. Trebuie apreciat și pentru că venind dintr-o regiune majoritar românească, el „fiind contra urii dintre națiuni, iartă la urmă pe greci, pe ruși, adecă pe rutenii din Maramureș“ Ciocotici atrage atenția că naționalismul este produs de învățații diferitelor popoare (parafrazez pe Iorga), idee

Quele din afarâ a Ómului la quare se uitâ altii, la quare fie quine ântea intorque ochii sûi, și de nu ì sêpare pe densul', atuncea lâpîdatu è dela façia sà, și ferice de dénsu de incape in gratia strâiniloru cu Ințelepciunea și virtutea sá ne avêndu jolíe invoirii de plâcutu. Dequi strâduescâse omu din tótâ firea mai ânteiu a questiga sie inimile altora, de voiesce a avere pururea o Comorâ și visthierie de multu pretiu, ne inpuçinatâ, și ne ascunsâ de côtrâ plinirea lipseloru sale.

CUVÎNT ÎN NAINTE

Cu adevărat, priceperea și virtutea sînt cele mai de sus însușiri a oamenilor, învățătura și lucrarea tăriei lor comună, da, durere! nu mult sînt întribunțate în cursul vieții de toate zilele! ba nici în sus luîndu-se cad, se pierd cu totu, căci nu se areată în lume cu dorită plăcerea; adecă vreu a zicere cum că știința și inima cea bună nu totdeauna se fericesc pe pămînt, de nu se dă afară dinpreună însoțită cu cuvioasă purtare din afară.

Cele din afară a omului, la care se uită alții, la care fie cine întea întoarce ochii săi, și de nu i se pare pe dînsul, atuncea lăpîdat e de la fața sa, și ferice de dînsul de încape în grația străinilor cu înțelepciunea și virtutea sa, ne avînd jolie învoirii de plăcut. Deci, străduiască-se omu din toată firea mai întîiu a câștiga sie inimile altora, de voiește a avere pururea o comoară și vistierie de mult preț, ne împuținată, și ne ascunsă de către plinirea lipselor sale.

Aceasta fu causa care mă îndemnă spre deprindere cu prelucrarea cărții aceștie, a o da la lumină, ca să răsufle odată și întru ai mei cu frumusețe și subtilități străbătătoriu portul și gustul Lumei de amu, și ca să se dedeie deschizîndu-și ochii a trăi cu serine literile a pre dulcilor săi strămoși. Io nu pot scrie bucuria și ușorarea ce aflu acum, dedat cu ortografia aceasta nouă în linba Românească, pe care eu însumi singur mai cu de-a dînsu cu sudoarea zelului meu mi-o am agonisit, amú cunosc ca dintr-un somn greu deșteptat, alungînd din ochii mintei ceața întunecimei, ce o pun în linba noastră slovele Ciriliane, dulce asemenarea cuvintelor din rădîcină, cu cuvintele din linba Latinească, Italienească, ș.c.l.

---

foarte lăudabilă pentru cineva din Bucovina de la 1819, împilată de imperiali, cu izlazuri și păduri răpite de autorități, în colaborare cu o burghezie națională și străină, în formare, și foarte rapace, dată fiind situarea marginală a provinciei. Asupra jafului Bucovinii, cu vreo zece ani mai înainte întocmise I. Budai-Deleanu, un raport care ni s-a păstrat. Trebuia să fii un filozof care-și măsoară răbdarea cu secolele, ca să nu te indignezi și să nu treci la replică, cum nu a făcut Ciocotici. Viziunea lui Ciocotici este, bineînțeles, tot redivivă, dar nu intempestivă, ci laborios-răbdătoare. Păcat că nu a făcut școli mai înalte decît la Muncaci. Și adnotez, aici, că aceasta privește pe numeroși alți români din epocă.

Sistemul său ortografic, în ciuda declarației exprese de originalitate, dovedește că este la curent cu dezbaterea problemei de către învățații români care pregăteau *Lexiconul de la Buda*, și se dovedește influențat, pînă și în terminologie, de *Orthographia* lui P. Maior.

Însă, luați aminte, să nu socotiți că zic aceste din ură defăimînd slovele ciriliane, remînă ele în beserici; fi într-aminte.

Cuprinsul lucrurilor din cartea aceasta stă în purtarea omului cea cuvioasă și de omenie în lume.

Io, despre a mea parte, spuiu adeverat că m'am îndreptat anevoie pe cale ace mai ușoară a punerei înnainte urmînd simplicitatea cuvîntării, ca ori cine, fără de greutate să mă înțeleagă, deci scriseiu precum grăiește poporul. Nice mă preling a fi făcut un lucru nestrămutătoriu, mai ales în chiteala ortografiei; tot, începutul mieu e! știu bine și aceia, că multe linbi ascuțite vor cîrăi critiri asupra mea! da ce se fac? oiu tăce, și răbda; caută omului să sufere multe cele în lumea asta doioasă, da numai cu stătornicie bărbătească! Că cine n'are cu cine să se lupte, n'are nice pe cine să învincă, de nu ar fi zideritori, nu ar fi nice de sene apărîtori, toți ar dormita, și s-ar lenevi. Io, cu ajutoriul lui Dumnezeu, voi sta și păzi ce am început, doară de altă dată mi s-a da putere trupească și sufletească, ceva lucru încă mai bun a face! Arunca-mi-or alții iară în ochi: a fi greu și în cîlcit a scrie cu ortografia aeasta? cărora răspundu: Au cea frîncească nu e pe de doo ori mai încruscată și totuși pot scrie; curios de zis afară cuvintele sale, și a trăi cu dînsa; tătuși o învează partea cea mai mare a Europenilor! ma, nice italieneasca, sora linbei noastre, o întrece cu simplicitate, coate numai bine omu la dînsa cum să scrie? Au doară să cade mai bine a scrie cuvintele cele romane cu slovele S. Cyrilu? Au nu chiar ele fură primare causa stricării linbii pe cum e astăzi? au nu prin dînsele mai cu samă au fost aduși românii la varvarie groasă, și acoperiți cu întunecoasă negura neștiinței? fiind că vitrece slovele aceste strămutară linba[a], să schimbară multe cuvinte, multe să perdură, altele slovenești, în locul lor sus, se luară, și ași e frecată și înferecată; struncenită, și înstrăinată linba noastră cea romană, de ce de ce mai apusă, scăzu și se depărtă mult abătînd și tare rătăcind din firea sa. Ma, ce e mai mult, fu împedicată, îngreoiată, și de totul oprită cuminecarea linbei cu alte popoară europeiești, de nu se pot judeca, de pre linba-ne ce sîntem? De aci vine, că în zioa de astăzi întru atîta măsură-și bătu joc de noi unii Serbi, numindu-ne sloveni, și greci. Deci, pentru aceasta mai vîrtos vrînd a apăra și pazi, springi[ni] și ține sus Omenia Numelui Romanilor în naintea altor nații sînțesc, ved, pricep de op a fi înapoiaducerea a literelor strămoșești, macar în lucrurile cele politicești, remînă de mine în Numele Domnului prin Beserici. Ma și Europa întreagă încă așteaptă aceasta de la noi.

Ce se atinge de părerea mintei unora, carii socotesc și zic; A nu să poate scrie linba românească cu litere latinești, cu care mai toată Europa trăiește, au de s'ar face așa, macar în locul lui ъ și ж alte litere noao să se pună, într'aceasta formă o urgisesc. Adevărat, cumcă zicerea afară a lui ъ și ѫ foarte grea și distinptă de toate cunoscute sunete a altor limbi, adecă o alsăuire chiar însușită a linbei romănești aieptat sonul acela cu ъ și ѫ romănilor numai, și v'o cîtorva serbi. Au cu cele de nouu în locul lor aflate și iscălite (orig. *iscôlite*) nimerui cunoscute litere vei scrie, tot una este, pururea aceaiași remîne greotate, că distinpt curioasă zicerea lor afară numai din gura romănului a o învețare; deci dară ce împedică a nu lăsa pre voia celor ce vreu a scrie linba romănească cu literele mai marilor său, să iae înainte literele acele, ce se apropie de a însemnare rădîcina cuvîntului în linba latinească, italienească, frînceasca, ș.c.l., în a cărora loc au fost oarecînd pusă ъ și ѫ p.v. cătră, cînd, *contra*, quando? și ca să în semne dea supra distinptă greutatea sonului de zis afară cu un acoperiș mic îndoit în forma unui triunghiuț, seau cu o jumetate de covrig, au cercul dessverigat? Judecați drept, rogu-vă, dară, voi romanilor, pentru binele vostru! voi străinilor, iară, pentru iubire de aproapelui, nu pripiți a alergare ca să înpilați la pămînt bunăvoirea mea, și mă întîmpinați cu in durare de ajutoriu și partinire.

---

[a] Această eroare, că, adică, literile determină evoluția unei limbi, îi este comună lui Ciocotici cu alții, mai învățați ca el, de fapt cu întregul secol. Gramatica se studia pornindu-se de la semn, literă, nu de la sunet. I. Budai-Deleanu, și în acest domeniu, ca în atîtea altele, se dovedește, la români, un precursor, dînd o importanță deosebită sunetului, nu semnului.

113

RUPTURA [a] A DOA.

Însușirile cele din afară, carele esoarnă pe oameni în unele stări împrejur a vieții sociale

Regule cum să se poarte omul la gustarea de demineață

Dau-se întîmplări, de omu însuși chiamă pe alții la gustarea demineții pe v'o filigeană de cafă, au alți îl invită. Într-îmbe casurile fain modul vieței prescrie regule, de spre care nu e cu putință să tac. Pe scurt le cuprind laolaltă în puntumurile următoare:

1. Iaie sus pe invitați săi oaspeți, mijlociu de frumos învăscut, din toată inima voios, hainele sale nu fie nice prea alese de frumoasă, nice urîte tocmà de toate zilele septemînei.

2. Doamna casei curtenească oaspeților, înse nu ia poarte tasă cu filiginile dela toți, ci numai le împlă, petrecîndu-l prin domesnicii săi./

114 3. De stă strinsura numai din bărbați, atunci au singură iaie și bee, au lese se-i aducă la altă mescioară unul din domesnicii săi.

4. Doamnele șadă, bărbații stee în picioare pînă ce beu cafă, apoi se lase și ei de șezut și de a vorbire cu petrecerea societății. Aceste, vezi bine, să înțeleg de mesele cele domnești. De ești invitat de alții pe gustarea dimineții:

1. Nu merge în pompă mare și chindisitură strălucitoare, ci mai demișloc netezit;

2. Nu fi pofită ne sățioasă, a te lingere pe buze, după cîte ce le vezi înaintea ta pusă, nu te întinde inte a luare, da așteaptă rîndu.

---

[a] Înseamnă *secțiune*, *tom*. Limba lui Ciocotici este atît de alambicată, încît numai urmărirea cuvînt de cuvînt a textului în paralel cu originalul german, ar putea da lămuriri complete. Aceasta nu este posibil decît într-o ediție specială, pe care Ciocotici o merită.

ACADE... BIBLIOTECA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

3. Nu se cade a împrăștia sfărmușuri pe tasă au pe measă, a tăia mai multe bucăți de pîne, de, așa, mai mult cu cafà să mănînci, de cît se bei.

4. Coperișurile filigenilor nu le pună omu pe measa ce frumos așternută, ci le ține amînă pînă ce bea cafa, apoi iară le puie la locul său sau, ca mai bine, pună-le pe tasă.

5. Nu împlă tare nice odată filigenile, nici nu soarbă tot dintrînsele pînă înt-un picur afară.

6. Ieie sama să nu hurduce cu lingura teierul ș.a. seau, ce-i mai mult, se nu scape dios ceva de a mînă.

115 7. E vorba despre vasele de porțelan,/ laude-le cu cumpet și măsură, iară de ale sale, mai bine tacă, au foarte cu mare socoteală zică ceva despre dînsele. Să nu se facă lăudătoriul unieltelor sale. Mîncarea demineții fie scurtă și sobrie beutura.

XII

Cum să se poarte omu la prînz

Cu atîta mai cu dulce prînzește omu la masă, în societate, cu cît e dînsa mai cu bună voie și de omenie. Multe ocasii se dau la measă de **a**-și arătare polirea sa, se poate face iubit seau urît și de rîs altora. Aice-s dara v'o cîteva regule de luat aminte:

1. Este cineva invitat pe prînz, așa meargă acurat, pe oara pusă, nu mai tîmpuriu, nice mai tîrziu, că nu se cade.

2. Vie înbrăcat frumos, fiește care după statul său. Prin aceiași areată omenie cătră cei de față, la measă adunați.

3. Ne cuvios ar fi a se trage înderept au a se opune îndelung, de locul, cu care ne îmbie să ședem, au a-și areta o dorire a ședere și cuprindere scaunul din fruntea mesei spre desclinirea sa de alții. Omu nu șeadă întea dată, ci aștepte să se pună gios cel mai mare, apoi alții, după el, ori care pe scaun la locul său. La domni, în frunte, mai întei șed damele cele mari, apoi bărbații./

116 4. Lase să înceapă a luare bucate cei mai mari, înteiu, iară de le dau lor înteiu, nu aşteapte îmbiați cîte de zece ori, ci iaie la a doa, seau ce mai desus, la a treia îmbiare; de șed lîngă noi alte dame, au oameni de cinste, se-i lăsăm să iaie ei întea, apoi noi, noao. Nice se cuvine a lăsa să treacă tot deauna cu blîdu cu mîncare pe lîngă noi la alții, apoi a lua din dînsu. Cumu-i atunce numai ar avea loc a luare afară, cîndu-i așa moda, în casa aceia. Au și atunce cînd sînt pusă bucatele pe measă, de stau unde ședem noi, să știi bine: rău ai face cumu-i atunce, de ai luat întea din dînsu, ne îmbiind pe alții de părțile tale. Ar vorbi despre tine doară cît ar trăi, că nu știi jolie omenească.

5. Îndulcească prînzul oaspeților cu o față voioasă și serină. Vorbească una alta, fără de a bălăcări pre multe. Caute tot la aceia ce zice și placă tuturor.

6. Mai ales femeile aşteaptă să grăiască omu cu iale, aşa un tăcut ca şi un mut ce şede aproape de dînsele e lor ne suferit. Deci, să nu şedem la masă prînzînd mînioşi, supăraţi, murdari, că atunci stricăm şi a altora voie.

7. Îmbie întea pe cei de lîngă sine şi iaie din bucatele ce vin pe
measă, au de nu vreu ei să iaie mai înteiu lăsîndu-l pe el, păzască-se de a
117 luare porţia cea mai frumoasă,/ doară din ceia laltă margine de blid,
ce iaie cea mai de aproape ce stă în aintea sa.

8. Să nu facem de ruşine pe domnul casei ştergînd şi sbicind adese ori teierile şi lingurile cu servita. Că, îndată ar veni în fire altuia, cumcă doară nu-s curate cum s-ar cuveni. Ma chiar de nu-s şterse bine, să ne facem a nu vede necurăţie. Ca să nu supărăm pe cei ce ne oaspătă.

9. Nu şteargă lingura, cuţitul, furcuţa de faţă au servita mesei cea faină de bumbac şi alb lăută, pună lingura cu cuvinţă pe marginea teierilui, fără de a o trage pintre buze, au oa linge cu linba; cuţitu, furcuţa curăţească omu cu o bucată de pîne, pe care apoi să o pună pe teieru cel tocăsit, înt un rupt iaie sama să nu picure faţa mesei şi nu se ungă pe degete, apoi să se şteargă de faţa mesei, au cu servita pe abras, ce-i mai mult, nu se sufle la nas în dînsa, că ar fi foarte urît lucru.

10. Aducînd friptura pe measă, de se dă unui dintre cei ce şed la dînsa, de tăiet în porţii, caute să o taie pe regulă frumos, părţile pe o formă de mari şi nu-şi înplînte degetele în dînsa.

11. Nu creadă omu că-i debue să guste şi mănînce din toate cele cei
se pun pe measă, aceia ar fi un semn a unui hemnisit de flămînd. Mînce
şi bea cu măsură, nu bage mult cîte o dată în gură, să nu poată nice/
118 gîfăi, nu roadă, nu ciogolească nice un os, însă nu zic să rebde foame şi
sete, da de ruşine nemîncînd să se scoale dela measa ce domnească lat
de foame, flămînd.

12. Nu-şi arete nice o dată pre mare apetit cătră un feliu de bucată, nu se uite cu ochi lungi la dînsa, să ne ţinem un pic mai fecioreşte. Nu hutubaşcă de aglupav dintr-una, de alta iară să se strîmbe.

13. Unele bucate se mănîncă drept, cu o singuratecă chiteală, ţinîndu-le a mînă seau în furcuţă, pe cum sînt: cancrii (racii), carciofele, ş.a.m. De nu e cunoscut omu cu unele ca aieste, cate la alţii ce fac, apoi mănînce şi el, după dînşii.

14. Înveţe-se a mînca şi cu stînga ca şi cu dreapta, că-i peste mînă tot mutare furcuţa din una într-alta, de să să ajutore cu amîndoa pre o formă, cuţitu ţinînd în mîna dreaptă să taie, p.e. carne, şi cu furcă din ştinga să o ducă în gură.

15. Nu hurduce cu ceva la measă, nu lovască osu de dunga cuţitului au de tăieriu ca să easă medua, nice înble ciogolind, mozolindu-le ca şi căţiei, nu arunce oasele supt measă, da le pună pe talgerul, depe care au mîncat.

16. Mănînce cu socoteală, ca nu cumva să scape gios ceva şi nu lunece şi stropască; au verse pe altu.

119 17. Nu aducă înainte la measă nice/ un cuvînt încrustat şi îndoit
la înţeles, că poate să cadă greu altuia.

18. Cînd la measă se trimite blidu cu bucatele dela unu la altu, atunce el întoarcă cătră vecinu său cu margine în care-i lingura din dînsu. Seau, de stă pusă mîncare în aintea noastră pe measă, prezente o înteiu celui mai mare.

19. Necuvios e a fire cel de înteiu la mîncare și beutură, aștepte rînd pînă ce dau cu toții.

20. Eșit-au din modă, afară la domni, a închina cu păhar de sănătate altuia. Că datina aceasta e o remășiță a celora ce-și pun o virtute în beutură, noi să ne desvățăm de ia, că prin trînsa numai se întărîtă și invită a bere de multe ori, mai mult de cît se cade. Duao casuri se iau afară, de poate bea omu pentru sănătate altuia: 1) Unde țin moda aceia încă, și 2) Unde voesc anume a gratula cuiva, de arare ori.

21. Nu laude nice o dată bucatele de bune, de alese, ca nu cumva să-și arete puțină înțelegere sa cătră iale. Luînd afară de ar fi ospătariul un om care așteaptă să îi laude vinu și mîncările.

22. Cînd aduc pe masă niște mêgêrii delicate, și nu multe, să le lăsăm celor mai mari, că te ai arăta mare acășunătoriu de raritate.

120 23. La mese unde sînt puțini oaspeți și/ ospetariul singur însuși poartă cîștigul tuturora. Nu îmble amirosind bucatele, cîtu-s de bine gătite, strîmbîndu-se de iale, de nu sînt pe gustul său păzite. Că foarte ar vitima pe tatul familiei și s-ar face cu voie rea.

24. Nu iaie de doă ori dint-o mîncare, mai ales fiind cam puțini la prînz. În societate mai mare unde e o strînsură mare adunată, poate și de-a doa ori lua. Lasă să-i aducă șerbii, de nice să nu iaie sama toți.

25. Nu se scoale mai repede dela measă pînă ce cel mai de întea dă semn, că vrea și să să rădică.

26. Nu iaie cu lingura sa, cu care mănîncă, bucate din blidul cel mare pe chieriul său, da cu găvanul din trîns, carele e acolo spre acea pus. Pentru că n-ar lua cu nume bun toți aceie, mai ales scîrboșii.

27. Nu da altuia ceva din lingura ta, nu cu furcuța au cuțitul tău, ci, de nu e altă gătire de measă în ainte ta, fă semn curtenitoriului și-ți va aduce îndată.

28. Se vigește într-une ori, de mîncarea cea mai bună stă înainte
noastră pe measă, și altu bucuros ar lua din trînsa, da nu voiește a ne
incomoda cerînd se-i o dăm, cumu-i atunci, de pricepi aceia, nu întîrzia
121 a-i o dare de tine însuși, ne rugat. Că, prin/ acea puțintică curtenirea ta,
făcîndu-le voia încapi în grația lor.

29. Dau-se locori unde nu aduc vin de beut la measă, însă ospătariu, domnul casei, se roagă doară și de ertare că nu sînt dedați a bere vin; aice fie omu cu voie bună întărind cumcă ei încă nu, au numai puțin întrune ori beu vin, și că vinu strică sănătatea omului.

30. Uite-se omu bine cum merge rîndu la measă, șeadă cu scaunu alăturea într-un șir drept cu ceia lalții, șizînd lîngă altu mai mare, de schimbă mai repede taieriul nostru de cît a celuia, se-l dăm lui din căzută omenie, că cu acea ne iau în samă.

31. Chiar în contra cuvinței ar fi la measă prînzînd a să netezi pe cap, a culege scamele depe haine, a tuși cătră altu, a sternuda spre blid, a stopi urît, pe deos, a șopoti pe ascuns cu altu, a dimicare pîne în supă,

a lua îngroşală (soos) cătră carne mai multă de cît alţii, şi apoi a întinge cu scrigeluţă în dînsa, a sorbi, de a glupavi urît, a se sufla la nas cu sunet pre mare. Au, pe cum ar putea să facă unii mai mocani, a se şterge cu degetu la nas, nu cu năframa, a lingere lingura cu limba, a o băga toată în gură, a îndesa unele poame în tască.

32. Grosolan lucru a împlere păharele pînă a lăturea cu cardinea,
122 cît să se verse/zios cînd le duce la buze, toarne în dîns numai atîta din vin
sau apă cît să rămână deşert cam de un deget, nu îl poate omu mai plin
umple.

33. Nu pună sîmburi de prune, cireşe, persece, coge de pîne, de pepene, de pere, de mere, sdeuci de nuci, alune, ş.a., pe faţa mesei cea alb lăută, pecum nice cuţite, furce unsă, ci pe cheieriul cel tocăsit.

34. La prînz poate preveni pe alt cu frăţoasă curtenirea sa, însă, iară nu se facă şerbul altuia, nu culeagă talgerele cele mîngite pe olaltă, că de strînge una altă, ce-s împrăştiate pe measă, luînd datornic diregătorie numai argaţilor însuşită, fiind invitat la alţii pe prînz, micşorează autoritatea ospetariului. Pe sine iară se face de rîs altora.

35. Nu îmble alegînd talgerele de frumoase şi curate, da iaie numai acele ce i se dă, au înainte lui stă, de i se vine vrun talger de cosutoriu, au de lemn ceva mai frumos, nu mulţămască drept ace şerbilor, tacă molcumă.

36. Învăţaţi-s într-une locuri a schimba cuţitele, furcuţăle, talgerele, după tot feliul de bucate sau măcar a le spăla şi şterge frumos, deci dară, de ai oaspeţi în casa ta, ia sama şi la acea, să fie curate unieltele gătirei mesei.

27. Unde aduc v-o mîncare pe measă, din care încă n-au gustat
123 dară de cînd/ omu nu caşte gura înmirîndu-se, nice nu zică altuie de ace,
ci tacă şi înbuce. Făcîndu-se a o fi mai mîncate, mai avută şi văzută.

38. Unde vre omu a se arătare mai desus şi într-adevăr şi este om de diregătorie mai înaltă, aleagă-ţi din mai multe plasă de sosuri şi salate, cea mai bună, mai noblă şi mai rară. Cînd, iară, sîntem întră aseme noao cunoscuţi, să luăm ce ne pun înainte şi ce place mai bine.

39. Nu deie, nu atingă păharul la olaltă cu a celui mai mare de sine, ca să beie unu pentru sănătatea altuia, că n-ar ţine respect cătră dînsu. Moda aiasta e a cunoscuţilor, numai pe sate, la nunţi, la ospeţe şi jocuri mocăneşti.

40. De curteneşte la measă în sus tatul familiei seau domnul casei care dă prînzu, datoriu e cu cuvinţă a lua sus oaspeţii săi. De vin oameni mari la prînz, fiind de dînsul chiemaţi, iase-le întru întipinare înaintea casei, de nu-i rădicată la v-o contignatie casa, iară de este, pînă la graduri seau trepte, meargă înainte-i celora mai de zios numai până în casa ce mai de înainte seau în tindă. Pe alţii cunoscuţi, dela uşă.

41. Are omu un oaspet nou, încă necunoscut, aşa presente-l socie-
124 tăţii, voesc a zice: ducă-l înainte, aretîndu-l celora lalţii,/ spuindu-le
numele lui şi cine-i, în ce stat de diregătorie este, seau de e frăţie cu ei.

42. Ca un ospătariu ce ţine prînz, fie om cu voie bună, bucuros cătră toţi, omenios, cu respect, întrun toate aşa se poarte, de să-l placă cu toţii.

43. Locul ce mai întîiu de la measă de comun este în mijloc, nezăhăit de purtarea bucatelor pe measă, dept ace, mai vîrtos este ales mijlocul capetului mesei de sus, nu departe de el stau puse într-ambe părţile ei bucatele, în locul acesta să şeadă cel mai mare dîndu-i protie (mai înteimea).

44. Nu se cuvine nice de cum a forţa pe altu cu tărie să mănînce şi beve, pre cum fac români, atîta îndeasă pe oaspeţii săi cu mîncare seau beutură pînă ce nu mai pot gîfăi şi se îmbată. Urîtă datănă, lăsaţi-vă tătarului de dînsa! Ţineţi-vă cu măsură în toate.

45. Ţină-şi oaspeţii săi ospetarul cu cuvinte, cu discursuri frumoase, facă-le voie bună, îndemne-i, îmbie-i cu mîncare şi beutură, facă aceia el întea, da cu cumpet, că cealalţi cotînd la dînsul, se dau după el. Nu-şi laude vinaţele şi bucatele sale, nu grăiască despre unieltele sale, că de mare preţ.

46. Dachê e datoriu fieşte care la measă, se cote bine, de sine, pe de doa ori mai mare e a ospetariului: ochii lui se întoarcă pretutindinea, plinească toată scăderea, îndrepte/smintelele, căci vede că tac cu toţii, înceapă el a grăire ceva, numai să iaie aminte de se nu se facă pe sine singur dreptariul cuvîntării.

47. De nu vin mîncările pe rîndu său la measă, da trimit vruna mai repede de cît s-ar cade înaintea altei, atunci nu toiască, nu să mînie domnul casei, că, cu acea, ar turbura voia oaspeţilor săi. Da, au tacă molcuma făcîndu-se a nu pricepe, au zică cătinel numai şerbului său.

48. În cît poate, totdeauna gate pazituri şi bucate bune pe sama oaspeţilor săi, nu fie tenaciu (scump)) seau fript de poverit în darea banilor afară, pe ceva de lipsă.

49. Cum că domnul casei la measă şede cel mai depe urmă se înţelege de sine, însuşi sînţirea omeniei ne înveaţă a dare străinilor mainaintimea şi dintre aceştea celui mai mare, protie.

50. Modru şi măsura: cum şi cîte mîncări să se gate de prînz, care să urmeze una după alta se înveaţă din moda datinei caselor domneşti.

Scriseiu aceste mai cu de-adinsu pentru tinerimea românească care
îmblă la şcoală, ce ese din simple, da dulci sînurile părinţilor săi, întră
străini oameni de omenie, unde, de aşa de multe ori nu şti, fiind la o
126 measă mai domnească, cum să taie carnea, au cum se/ ţine cuţitul, ci o
apucă ca şi acasă a mînă, dept privelişte lumei şi începe a o muşca şi
roade cu dinţii, a o mozoli în gură, ş.a., neştiind ce să facă, de-i mai
mare ruşinea. Nu mă înmir, bine ştiu traiul românilor. Scăpare lor a
fire mămăliga (polenta), tărie ţenţiul de mălaiu, aşteptarea, lăpturile:
caşiu, brînza, gintiţa, urza, lapte acru de oi şi de vaci, şi altele; carnea
arare ori. Dorit lucru ar fi să să lase de mălăoiul cel tare, de multe ori
uscat ca piatra; că, bine că-i învîrtoşează, pe cum zic, da-i şi strică la
rînză pe cei mai mulţi; cîţi n-au colică şi nu se vaietă de durerea de
inimă; (ştomah!). De unde vine greutatea stomahului aceia? adever,
din mîncările cele rele şi greu de scopt în rînză. Trăiţi mai cu fiertură,
mîncînd mai puţin ţenţiu de mălaiu cu dînsele, că cu acesta mulţi sînt
învăţaţi a se împle pînă la grumazi, de nu mai pot gîfăi, apoi se înflu

vinele, mulţi guşază şi se fac nişte cioroi la trup. Eară cei ce trăiesc mai pe subţire, cu măsură, nu mănîncă tot bucate reci şi foarte inclentite, cresc mai frumoşi, mai sprinteni în trup, mai verzi, mai rumeni în faţă. Mai ales, Fraţilor Românilor, desvăţaţi-vă a bere mult o dată, apoi de altă dată a n-avere nemica. La ospeţe, la nunte, nănaşii. La pruveghiu, în şezători, fiţi stîmperaţi, că gurgare de mîncare şi beutură pînă la grumaz 127 e un lucru urît care/ nice animalele cele necuvîntătoare nu-l fac. Voi eară, oamenilor, carii aţi căpătat dela Dumnezeu minte, înţelegere şi pricepere, să faceţi? Oh, departe să fie de amu înainte. Că nu e numai lucru în sine necuvios, de nu te şti nimene, şi-i păcat, că încă şi de ruşine şi pricuros sînătăţei/....

145 XVI

Îndreptare pe scurt spre bine cuvioasă petrecere cu partea femeiască şi v-o cîteva regule pentru damele

După aşezemîntul naturei şi firei omeneşti nu pot trăi muritorii unu fără de altu, pentru acea, în multe forme petrec din preună, dau mînă de ajutoriu unul altuia, se însoţesc, se însoară, mărită, se adună de şezut în un loc mai mulţi, fac sate şi ceteţi, rădică domnii, diregătorii şi împărăţii apăritoarii, ca să-şi pună în sicuritate cursul vieţii şi a averilor sale, oamenii cei singurateci se încunună, se căsătoresc, ţin nunţi, uspeţe, jocuri şi alte petreceri cu oamenii săi; aice noao, creştinilor, e foarte de lipsă o purtare cuvioasă, neînfruntată, tuturora bine plăcută; deci dară:/

146 1. Fără de omenie lucru e a se prelinge, a se cuceri pe lîngă femei, fete, tot întru una.

2. Nu de suferit este firea aceluia ce se tigoreşte de întristatele suspinuri şi îmblă tot supărat, dohorit; au, de nu-şi încape în pele de voie bună, îmblă tot jucînd şi sărind de bucurie cea nemăsurată cu cumpăna stîmpărării.

3. Petrecerea cea cuvioasă fie adeverat din inimă voioasă, plăcută, delicată, modestă; sfiala, ruşinea, moralitatea împărăţească în inimă şi minte, în faţă şi fapte, în şedere, stare căutarea cu ochii, îmblare, vorbire, pipăire ş.a.

4. Nu grăiască despre frumseţă sau uriciunea femeiască înainte lor, nice laude peste măsură, pe altă careva ce nu e acolo de faţă, că nu le ar pare bine acestora. Nu defaime nice pe una.

5. Nu deie din gură afară nice un cuvînt spurcat ce ar putea sminti pe altu, nu fie murdaciu la fire, turgit la căutare, au lasat de totul.

6. Ferească-se omu de toate mómele şi nimicurile cele la rău abătătoare, ţină-se şi de glumile cele nemorale.

7. La salturi seau jocuri, unde ţin horiu, la şezători, unde torc fetele iarna, se adună şi feciorii din sat; petreacă cu deplină aşteptarea 147 omeniei şi a cuviinţiei. Nu se prea încreadă/ unul alaltuia a se prinde, strînge de mînă, a se gîdili, piţiga, ptişca, împunge cu degete, a prinde

de țiță, nu tetița, nu cotrembe părțile trupului, adecă nu facă nemica, ce nu să cade și nu e bun.

8. Femeile iară și fetele tot mai vîrtos se poarte frumos, cu rușine purure.

a) Nu steie cu capu în sus arădicat, cu picioarele în laturi țipate, crăcite, de șed pe scaun, cu mîna în șold pusă, nu plesnească cu dînsele.

b) Vorba fie curată, limpede, nu supțire, tare ca și cum ar mieona, nu ascuțită.

c) Fața serină, cuvios deschisă, ochii nesburători pe copasuri, nu dispocească către altu, că aceaia nu se ține de cele de omenie.

d) Pășirea netedă, lină, nu împlestecească din picioare, nu se repează iute, nice malatec.

e) Mai ales fiicele tinere și fetele cele feceoare rușinoase, nu caute
după feceori cu ochii, nu se uite nice tot în pămînt, nice ponciș pe altu,
nu-i întoarcă din colo, fie pline de rușine, blîndețe, înțelepciune, aple-
căciune, nelimbute, luare la inimă și spălate pe haine, că dînsa e floa-
rea tinerețelor, fie lucrătoare, socotitoare de lucrurile căsei, virtuoasă
întru toate, nu sufere să se atingă mînă de bărbat pe dînsa, din foró-
148 brîsie, vorbească puține și bune, frumos, neted,/ drept, chiar, să-și
aibă voie bună și serinare mintei.

9. Sunule grăirei nu fie moale, nu prelingăreț, nu răstit, rîngoiat, ci blînd, de înțeles, nu fie pe gros, bărbătesc, că nu-i să șede.

10. Nu se arete silbatecă, dosnică, cu o cîntare aspră, urîtă, că precum necuvios lucru e a fetelor a se îndesa pe feceori, așa și îndosirea ei cu totu de către oameni areată au trufie au neîmblare între oameni, crudime.

11. Nu îmble strîmbîndu-se de feceori, îndoindu-se de mîncări, făcîndu-și scîrbă de toate cele.

12. Nu se vetedească, cîcelească și prelingă de a plăcére tinerilor.

13. Fie stătătoare în toate, nu se învîrtească ca și sucala, că toți o vor părăsire.

Coroana frumseții fetelor fecioare e virtutea inimei cea curată, deprinderea cu lucru. Nu-i mai urît lucru de cît purtarea cea rea a părții femeiești, lenevie și trîndăvie, cînd șed fetele mai ales tot pe vatră, în cenușă, nu se cade lor a rîde cu lolot mare, bine de zîmbește numai a rîde, cînd are causă de ace.

Cu un cuvînt: căsătoriților, necăsătoriților, bărbaților, muerilor,
tinerilor și feceorilor, bătrînilor cu mai mici fii, și fiicelor, purtați-vă
149 înaintea oamenilor purure cu bunăcuviință,/ socotință, sîrguință, pri-
cepere, bărbăție, cu cumpăt, avînd îndurare, ertare, îndelungă răbdare
către toți, fiți gata a face bine, a ajuta, îndrepta pe cei neștiuți și lip-
siți, ascultați de mai marii voștri, supuneți-vă domniilor pămîntești,
fiți credincioși împărăției, trăiți bine, frățește cu ungurii, cu sîrbii, cu
grecii, cu toate naționele. Părăsiți-vă de faptele cele rele, de răpire,
de furat pe ascuns, de luat cu de a tărie, sculîndu-vă în cale asupra

altuia, de lenevie, de deșertăciuni, nestatornicii, de a judecare strîmb pe de aproapele, de isbîndă, ură, și asuprere, de rău, de lăcomie, de iubire de argint, pe cum și din contra, de resipire și prăpădire avuțiilor pe nemicuri. Despre aieste vede mai pe larg moralnie sentențiile lui Ioan Teodorovici în Buda 1813. Nu socotiți, cetitorilor, mai sus aduselе scăderi a fi alsăuite românilor înt-un rupt, ci, le ziseiu înainte numai de învățătură, ca cei răi, de carii se găsesc între toate limbile pămîntului, văzîndu-le aici, pe scurt cuprinsă, să-și aducă aminte de iale, și de face careva din dînsele, să se lasă și se îndrepteze și facă mai bune, plăcut lui Dumnezeu și oamenilor.

/ANUL CEL MĂNOS./ BUCURIA LUMEI,/ UN CÎNTEC ÎN STIHURI ÎNDEMÎNATICE, ÎN/ CARE AFLĂTOATOARELE STĂRI A ŞTIUTELOR/ PATRU TÎMPURI ALE ANULUI CELUI/ ÎNFRUMSEŢAT CU RODURI BU/NE SĂ CUPRIND./ PRIN/ VASILIE AARON/ JURATUL ÎN MARELE PRINŢIPAT AL ARDEALULUI PRO/CURATOR ALCĂTUIT, ŞI ACUMA ÎNTÎIA DA/TĂ TYPĂRIT./ SIBII/ ÎN PRIVILEGHIATA TYPOGRAFIE A LUI IOANN BART./ 1820*/

Turturica şi porumbul
  Nu mai tac mute ca plumbul,
Nici priveghitoarea mică,
  Nici noptateca ciovică,
Cînd arborul dă verdeaţa
  Şi răvarsă mustăreaţa./

CUVÎNT ÎNAINTE

Între ştiinţele cele frumoase, pictura (zugrăvia), muzica şi poezia, după cunoştinţa cea de obşte, multe asămănări au întră sine, care întră alte ştiinţe nu să află; pictorul urmînd firea, cu aceleaşi văpsele typăreşte şi ce e vesel şi trist, urîtul şi frumosul întro potrivă iase din fabrica lui; múzicul, după tocmirea şi aflarea stării împrejur, pe lîngă clătirea degetelor cea cu măestrie, tot cu o coardă răsună şi răvarsă glas şi veselos şi jalnic; întocma şi versul poéticilor e schimbătoriu şi nestatornic, poeticii şi muzicanţii au din fire ca, rugaţi, să nu cînte bucuros, nepoftiţi de nime, să pornesc şi cîntă; pricina lesne să poate şti, că lucrarea amîndurora iaste jucăreaia firei, şi pruncilor jucăreaia carea le era mai plăcută, de-i sileşte cíneva la dînsa, nu le iaste mai mult petrecanie de vreme, ci pedeapsă./

Următoriul cîntec, cu adevărat încă socotesc aşa a fi întocmit, cît să să poată zice jucăreaia minţei, însă cu toate aceste cuprinde în sine şi lucruri moraliceşti, atîrnătoare spre aţiţarea strădaniei în rîndul economiei; suferind unde şi unde céva de glume, am judecat cîntecul a să ceti de mai multe cete de oameni, a cărora fire şi plecăciune încă va fi învrîstată; sfîrşiturile aceste doao, de să pot ajunge, în alcătuirea cîntecului mieu, sînt cu totul mulţămit, ca unul, carele întru asemenea alcătuiri, nici cîştig sau folosul mieu, nici laudă deşartă, ci singură petrecerea vremii cerc, vrînd, în cît alte lucruri trăbuincioase îngădue, și chemării cei firești spre poezie a face destul și a nu mă arăta mădulariu netrebnic și nemulțămitoriu prea-puternicului Dumnezeu carele după prea înaltul cuget împarte talanturile.

---

* În -12° de 2 foi nenumerotate şi 26 pagini. O a doua ediţie a apărut în 1830. Versurile lui Aaron nu sînt de dispreţuit.

Vasilie Aaron./

Drăgălașă primăvară!
1 Te ivești veselă iară,
Ne dai sămn de roadă bună
Ca să facem de'n preună
Cinste celui Preaputernic,
Mărindu-l cu cuget smernic.
Pecît firea omenească
E în stare să-l mărească.
Gheața și[1] neaoa cumplită,
În pripă fu risipită,
Iarba, supt frunză uscată,
Să redică de odată
Arătîndu-și colțul verde,
Cum frigul puterea'ș perde.
Iată codrul înverzește,
Firea toată să clătește,
Pomii ceia ce dau roadă,
Unii de muguri să'noadă,/
2 Alții, după a sa fire,
Înfloriți mai cu pripire,
Dau albinelelor hrană
Și zburătoarelor mană.
Ciocîrlia deșteptată
Vrea către nori să răzbată,
Zburînd să'nvîrte cărigă
Și veselă pe sus strigă;
Cucului ce amurțisă,
Îi vedem gura deschisă,
Dintru'n loc întraltul zboară,
Să sue și să pogoară
Cîntînd după a sa fire,
Prin a capului clătire.
Turturica și porumbul
Ce tăcuse mut ca plumbul,
Pe uscate rămurele
Dau glasul cel plin de jele,
Și dacă-și áflă soție[a],

---

[1] Decît *zăpadă* să zice cu mult mai bine *neaoă*, dela cuvîntul *nive*.

[a] Fals! V. Aaron nu citește atent autorii elini și latini, bașca Goethe și Văcărescu, dar mai ales nu este pricepător al folclorului. Legenda turturelei este cea mai emoționantă expresie artistică a fidelității conjugale, nu este vorba de o văduvă plecată prin pădure după vreo „soție".

Îl schimbă în veselie,
Cearcă loc de cuib și unde
Îl află bun, să ascunde.
Rînduneaia învrîstată
Din căpriori deșteptată,
Încă cînd prinde de veaste
Că zioa aproape iaste,/
3 Prin glasul cel cu răbștire,
Face la casnici de știre
Ca din patul său cel moale,
Fără preget să să scoale,
Și așa fiește care
Să s'apuce de lucrare.
Mirla, strurzul și ca iale,
Alte cîte păsăreale
Cearcă și dacă găsează
Vrun paiu ce se covăiaște,
Îl duc, în cuib îl așază,
Privind împrejur cu pază,
Nu cúmva să să ivească
Unde vreau iale să nască.
Peste noapte cu răcoare
Micuța priveghitoare
Glăsuind face mai line
Inimile ce dorm bine,
Face somnul greu mai dulce,
Face pe toți să să culce,
Singură să priveghiază[a]
Și cînd dorm, e să viează.
Țarca, cioara și ori cîte,
Decît iale mai urîte,
Ciocul său cel noduros,
Nu-l lasă fără folos,/
4 Clonțănește fieș care
Și cîntă dup'a sa stare.
Tu, pupăză puturoasă[b],
Tu, pasăre ticăloasă!
Cu totul bine ai face,
De ne-ai da, încăi tu, pace,
Să-ți ții gușa neunflată
Și creasta nebîrzoeată!

---

[a] *Priveghitoare/priveghiază* este figură reușită, zisă etimologică, adică ambele cuvinte, substantiv și verb fac parte din aceeași familie de cuvinte. Aaron cunoștea etimologia: lat. *pervigilare* — priveghia.

[b] Aliterația este reușită. În rest este vorba de numeroasele anecdote asupra necurățeniei din cuibul pupezei, care, dacă te „spurcă" îți miroasă gura tot anul.

Ci și tu, ca o nebună,
Cînți în codru denpreună,
Și cînd zioa se ivează,
Clonțul tău upupăează.
Cînd soarele lucieaște
Și de sus spre noi priveaște,
Cîmpurile toate pline
De fluturi și de albine
Ce plecînd de dimineață,
Sug din flori crude, dulceață.
În fagurii deșertați
Și de mieare despoeați[a],
Clocesc noao albineale,
Ca îmulțindu-se iale,
Mai tîrzior să roească
Și la număr să sporească.
Privire desfătătoare!
Prin rărunchi pătrunzătoare!
5 În codruri și pe cîmpie,
Lumea ca din moartă, vie.
Pe tot locul vaci și boi,
Capre și cîrduri de oi.
Melușeii aci sug,
Aci întro parte fug
Și întorcînd înapoi,
Să mestecă întră oi,
Aci de maici depărtați
Și la un loc adunați,
Joacă, sar și să aleargă,
Îți pare că vor să meargă
Ca o ceată de ostași
Făcînd porunciții pași[b].
Taurul ce mult tăcu
Și iarna ca un mut fu,
Văzîndu-să'n ciurdă iară,
Înoeaște a sa pară,
Nu mujește, ci răgnește
Ca leul cînd să pornește,
De fîn nice că-i mai pasă,
Îl hrănește iarba grasă,
Părul i să înoește,
Cel vechi cade și nou crește.
Armăsariul uită pleava,
Cînd paște la iarbă stava./

---

[a] *Despoeați* este impropriu. Corect: *retezați*.

[b] Soldați în cadență și miei zburdînd pe pajiște este cea mai proastă comparație pe care am întîlnit-o vreodată.

6 Aşa-ţi pare cînd rînchează,
Că părul din cap să-ţi cază,
Nu rînchează el, ci ţîpă[a]
Ca bălaurul din rîpă,
Crescut în pustietate,
Unde om cu greu străbate.
Fetişoare tinerele
Strîng depe cîmp viorele
Şi ducîndu-le acasă,
Le pun în stigle pe masă.
La oraşe şi pe sate,
Ceia ce au moşii late,
Soarele nici că răsare,
Toţi cu rîvnă foarte mare,
Boii la plug înjugază,
De au cai, îi înhămează.
Samănă, ară şi grapă,
Ce nu pot cu plugul, sapă,
Scot spinii depe răzoare
Şi fie ce delişoare,
Nu le lase nelucrate,
Ci le umplu de bucate.
Cum are locul natura,
Aşa e sămănătura,/
7 Cucuruz, mălaiu şi grîu
Ce să coace mai tîrziu [1].
Ceia ce postesc ferbinte,
Samănă mazere, linte,
Inul încă nu lipseşte,
Unde locul îi prieşte,
Hiríşcă, alác, ovăs,
Şi pe coaste şi pe şăs,
Crúmpene şi alte cîte,
Pe ici, pe colea, vîrîte.
Din holdele cele grase
Ce toamna să sămănase,
Polomida înghimpoasă
Şi puciócna puturoasă,
Urda vacii, luşca, porul,
Cu săpoiul, cu cosorul,
Scot afară, smulg, usucă,
Ca mai bun rod să aducă,
Rod şi grîu curat ca jarul,
Să tragă acasă carul,

---

[a] Balaurul nu *ţipă*, ci *şuieră*. Iar calul se poate compara cu balaurul nu mai dacă se acceptă expresia populară despre cal: *pui de zmeu.*

[1] Grîul cel de primăvară să coace mai tîrziu decît cel de toamnă.

La timp bun să să'nblătească
Şi flămînzii să hrănească.
Fericit e omul care,
Aşa o viaţă are,/
8 Pe el palma îl hrăneşte,
Ce mănîncă îi tigneşte,
Are toate, nu-şi împută
Vremea în har petrecută.
Viierii cu ce tărie
Învîrtesc sapa prin vie!
Fiind demult împărată
Şi viţa pe pari legată,
Gunoiul ce să cărasă
Şi'n trun loc să descărcasă;
Întră viţă îl reşchiră,
La rădăcini îl înşiră
Şi săpînd împrejur locul,
Prin el îmulţeşte focul,
Focul, para şi căldura
Care, precum e natura,
Sileşte rodul să iase
Din căpuşoarele grase.
Văzînd viieriul cum creşte
Căpuşa ce se iveşte!
Cu struguri înfrumseţată,
Bucuria îl îmbată,
Aşa îşi închipueaşte
Că culesul şi soseaşte
Acuma va să culeagă
Şi mustul în buţi să bagă./
9 Păn' atuncea mai asudă
Şi mai pune multă trudă,
Socoteşte el în sine,
Vara trece, toamna vine,
Atuncea să va alege
Ce-au lucrat? ce va culege?
Să nu-i zică oare cine,
Nu cu puţină ruşine:
„Spune-m ce-ai lucrat, vieáriu!
Adă struguri pe tieáriu“,
„Aş aduce, n'am de unde,
Lipsa nu o pociu ascunde,
N-am ce face, dacă Domnul
Ne iubind lenea şi somnul,
Aşa pedepsi norodul,
De-i luă şi din vii rodul
(Aşa canoni poporul,
De-i luă din vii odorul);

Dacă Domnul ș-au tras darul,
Ce să facem cu păharul?
Și cu folticoasa [1] oală?
Cînd vedem stînd butea goală./
10 Cîte doaje, toate sparte,
Cepul aruncat d'o parte,
Stigla toată prăvuită,
Curcubeta[a] mucezită,
Rabdă, mațule! cu jale
Sau te trage către vale
Și te stîmpără cu apa,
Dacă n-au adus rod sapa."
De-aceste cel ințălept
Cugetînd are dirept
Foarte tare a să teme
Că cu leneșul va jeme,
Nădejdea, frica, credința
Îi ațîță sîrguința.

Voiu să tac acum de sate,
Să mă întorc la cetate.
Cei ce cu [2] manufacturi
Hrănesc ale sale guri,
Într-acele zile care
Sînt lăsate spre lucrare/
11 Isprăvesc, după putință,
Tot ce li de trăbuință,
Cînd e zi de sărbătoare,
Cearcă locuri cu răcoare,
Mai întîi fac mulțămită,
Cu inimă umilită,
Celuia ce făcu toate
Și domnește peste gloate,
Dup' aceaia îndelete
Iase din cetăți tot cete,
Să trag la locuri numite
Și preumblărei jirtfite,
Unde arborii umbrează
Făcînd veseloasă vază
Și a verdeței cruzime
Desfetează pe mulțime,

---

[1] *Folticoase* și *buboase* oale la noi, în Transilvania, să fac la Iara, din care vinul nou să zice a să bea mai cu plăcere decît din tralte oale./

[a] Este un bostan necomestibil, cu gît foarte lung (sînt și proverbe, pe această temă), cu care se „trage" vinul din butoi, un fel de furtun cu recipient. În alte părți este denumit *tîlv*.

[2] Cu manufacturi trăesc maisterii, cum sînt rotarii, curelarii etc.

Unde rîde şi grăeşte
Tot, ori ce din pămînt creşte,
Acólo merg şi s'adună
Domni şi alţii dinpreună,
Unii şed jos şi cetesc,
Alţii mergînd povestesc,
Pe alţii îi ia mirare
De a naturei lucrare,
Ce frig era mai nainte,
Acum căldură ferbinte!/
12 Eri, alaltă eri, tot gheaţă,
Neaoă, negură şi ceaţă,
Acum şi gheaţa topită
Şi negura risipită.
Soarele prin strălucire
Schimbă a túturor fire.
Pentru care nespus bine
Să bucură fieş cine,
La umbră de frunză verde,
Doao trei ceasuri a pierde.
Grădinile încă 's pline
Ca şi cîmpul de albine,
De feciori şi de fecioare,
La umbră şi la răcoare.
Zioa sărbătoarei trece,
Cătră sară fiind rece,
Tot omul trage acasă
Şi de preumblat să lasă.
Grădinariul, cum să scoală,
Să grăbeşte cătră şcoală,
La şcoala celor sădite
Şi de dînsul ultuite.
Cearcă, nu vrun rămuşor
La vr'un ochiu e verzior?
Vede vr'unul că'nverzeşte,
Pom înalt îl socoteşte./
13 Pom cu roduri i să pare,
Aşa e rîvna de mare.
Pîşeşte şi mainainte,
La toate luînd aminte,
Cearcă oare bine iase
Cele ce le sămănase?
Şi cum cele răsărite,
Spre creştere sînt pornite?
Porunceşte să să ude
Legumele cele crude,
Flori, verdeţuri şi ori cîte
Sămănate şi vîrîte,

Vede vr'una supărată,
Cearcă pricina îndată,
Îi sapă la *rădăcină*,
Și, de află vro jivină
Ce o roade cu cumplire
Și o trage spre perire,
Prinde jivina, de poate,
Prinsă, afară o scoate,
Judecata i să știe:
Mai mult nu o lasă vie;
De jivina nu se vede,
Însă chiar a fi să crede,
Smulge floarea, o privește
Și întralt loc o sădește,/
14 O udă cu apă rece
Nădăjduind că-i va trece,
Ceva'i pune înainte,
Ca soarele cel ferbinte,
Cîtva să nu o lovească,
Lovită să o topească;
Plantele, așa mutate,
Cu apă de rîu udate,
Să scapă și de jăvină
Și prind noao rădăcină.
Rujile cele de vară
Aruncă muguri afară
Și așa ne fac de știre
Că să gătesc de'nflorire.
Aici iasă măgheranul,
Colea trece tulipanul,
Mieriile urecheale
Și alte multe cu iale,
Care curînd înfloresc
Și așa să și topesc,
Lilium care sus crește,
Încă țevea ș'o ivește.
Vióalele [a] răsărite
Și prin straturi răsădite,
Să văd cum să îndireaptă
Și cu vremea să deșteaptă,/
15 Rozéte și balzamíne,
De prisos să cunosc bine,
Toate cine să le'nșire
Pe nume, dup'a sa fire?
Ajunge singur cuvîntul:
„Acum rîde tot pămîntul

---

[a] Neologism adaptat. Popular: *vioare*.

Şi cu dînsul dinpreună
Cîte sînt au voe bună".
O, *iubită primăvară*!
Te doriiu cu multă pară!
Ştie sîngur Dumnezeu
Că nu doream *numai* eu,
Ci, cu mine multă gloată,
Ba să zic: chiar lumea toată.
Te are acum de faţă,
Te are lumea în braţă,
I-ai adus atîtea bune,
Cît nici că le poate spune,
Mai am şi eu o rugare,
Carea dreaptă mi să pare:
Te rog, roagă şi pe vară,
Să nu ne fie amară,
Ci, să vie călduroasă,
Roditoare şi mănoasă,
Cu căldură necurmată,
Cînd şi cînd amestecată/
16 Cu ploi, însă căldişoare,
Ce fac cîmpului răcoare,
Cu ploi, ca iarba să crească
Şi oamenii să cosească,
Fîn cu grosu să adune,
Şi cîte sînt iarna bune;
Căldura cînd înteţeşte,
Cucuruzul bine creşte,
Însă cînd şi cînd de ploae,
Pămîntul să i să moae,
Roaoa încă mult ajută
În timpul verii căzută,
Nopţile cam răcoroase,
Grînele'n grăunţuri groase,
La privire roşioare,
La măsură lăsătoare,
Umplu grînarele toate,
Mai mult bine au să poarte?
A verii trei luni ştiute,
Bagă vinuri dulci în bute,
De sînt mai mult călduroase
Decît cu ploi friguroase
Cea[1] dintîi mai stîmpărată,
Că de'atuncea să arată/
17 Ce nădejde e de vie?
Şi ce *roduri* vor să fie?

---

[1] Cea din tîi, adecă *luna lui iunie*.

Şi strugurul înfloreşte,
De e ploae multă rece,
Timpul lucrării îi trece,
De e prea mare căldură,
Atunci e fulgerătură,
Întră'n vie, o pîrleşte
Şi tot cursul îl sminteşte.
Lemnul viţii să petează
Ca omul cînd să bubează,
Strugurul să călbezeşte
Şi de boambe să lipseşte.
De e vremea stîmpărată,
Treaba întralt chip s'arată:
Ori ce luger şi mlădiţă
Depe cercuita viţă,
Creşte verde, sus să tinde,
Prin cîrcei de par să prinde
Strugurul mai cu putere,
Din boambe nimic nu-i piere.
După ce el înfloreşte
Şi-i cad florile fireşte,
Te uiţi chiar cum i să'ngroaşe
Roditoarele gogoaşe./
18 Luna cea de mijloc caldă [1],
Timpul cel mai bun de scaldă,
De întins căldura ţine,
Viilor le merge bine.
Iulie cînd să sfîrşeşte,
Strugurul să îndulceşte,
Numai cînd şi cînd vro ploae
Ţărîna viţii să moae,
Că, de-i pîcla neschimbată
Şi căldura necurmată,
Strugurul nu să'ndulceşte,
Stă ca peatra şi nu creşte.
În luna cea depe urmă [2],
Căldura cîtva să curmă,
Mai cu samă cînd odată
Sărbătoarea [3] luminată
Ce cade la cinci spră zece
Dintraceastă lună, trece,
Însă de-aci înainte
Încă soarele ferbinte/
19 Macar zioa mai scurtuţă

---

[1] Luna cea de mijloc a verii iaste *iulie.*
[2] Luna verii cea mai depe urmă iaste *avgust.*
[3] *Adormirea Precistei*, carea de obşte să zice *Sîntămăria Mare.*

Şi noaptea ceva lunguţă,
Noaptea roaă, dimineaţa
Negura groasă şi ceaţa
Strugurilor foloseşte,
Că-i moae şi-i îndulceşte.
Cea[1] dintîi a toamnei lună
O ţiném atuncea bună,
Cînd ploi multe nu s'arată.
Ci mai mult vreme curată,
Nici vînturi, ci vreme lină,
Zioa şi noaptea sănină.
Ploae multă de să varsă,
Vezi via de brumă arsă
Şi ori ce-i ca dînsa verde
Şi crud, frumseţea ş-o perde,
Că aerul să răceşte,
Culmea munţilor albeşte,
Cade brumă peste noapte
Şi să strîng cele necoapte.
Frunza viţii să pîrleşte,
Strugurul să fleştereşte,
Şi ori ce necopt apucă,
Bruma frije şi usucă./
20 Cucuruzul, ca şi via,
Ars îşi pierde isteţia.
Ceaia[2] lună ce urmează,
Anul tot încununează,
De fără brumă petrece,
Până cătră cincisprăzece.
Cînd să tîmplă aşa anul,
Ajungem cu toţii planul,
Şi plugariul şi vieariul
Pot să-şi sucească tieariul,
Au vin dulce, bune grîne,
Pot să mînce albă pîne,
Cucuruze coapte bine,
Mieare multă la albine,
Pae, fîn la dobitoace,
Pot cu lumea să să joace.
Atunci e de noi ferice,
Cînd poate vieariul zice:
„Au sosit acum o vreme,
Cît scumpul nu să mai teme
A plăti pe beutură

---

[1] *septemvrie.*
[2] *octomvrie.*

Pentru ticăloasa gură;
Au sosit un timp, în care
Şi scumpul face schimbare/
21 Că acum şi el, în curte,
Cu ploasca în mîni amurte,
O păra [1] sau o groşiţă
Plăteşte şi ia o iţă [2].
Am ajuns de trăim bine,
Buţile sînt toate pline,
Şi lipsitul şi săracul
Încă umblă tiut [3] ca racul,
Cerşitoriul şi calicul
Răsturnat cu prăvălicul [4]
De sătul să tîngueşte,
Pufăe şi gîfăeşte,
Fie, cum au mulţi, nu unul,
Gîtul gros şi larg ca tunul,
Ca butucul cel de roată
Cercuită cu fer toată,/
22 Găurit cu obedariul [5],
Nu-l va stîmpăra ciuştariul?
De ciuştariul i să pare
Nedestul spre stîmpărare,
Meargă, sue-să pe bute
Şi de-acolo să s'ajute,
Nu să teamă că viеariul
Nu-i va trage cu stăjeariul
Ne avînd unde mai pune
Vinurile cele bune".
Aşa, puternice Doamne!
Dă-ne multe veri şi toamne
Şi zile de primăvară
Să nădulim toţi afară
Grebla, furca, strîmba coasă
Şi secerea cea dinţoasă,
Pălmile să ne tîmpească,
Şi trupul să-l ostenească,
Că, cu cît să osteneşte,
Cu atîta să'ntăreşte.
Noi, pe cei ce nu ştiu carte
Şi au cugete deşarte,

---

[1] *Pără* iaste un bănuţ mic turcesc.
[2] *Iţă*, măsură de vin, în ţara ungurească obicinuită.
[3] *Tiut*, ameţit, beat, flecnit.
[4] *Prăvălicul* iaste din os sau de lemn, un dărab cioplit în patru cornuri şi pe fiecare faţă însămnat cu număr, care răsturnîndu-se la cocică arată cine are mai multe numere şi trăbue să căştige jocul.
[5] *Obedariul* iaste un sfedel mare, cu care rotarii găuresc obedele şi buţile roatelor.

Îi vom trage la credinţă,
Pecît va fi în putinţă/
23 Sărbătorile legate
S'or ţinea cu direptate,
Iară cîte sînt oprite,
Vor fi lucrului jirtfite
Şi cántorii şi preóţii
Să vor sîrgui cu toţii
A descoperi credinţa
La care puind ştiinţa,
Arătînd ce foloseşte?
Şi ce pe om păgubeşte?
Iarna încă cît de rece,
În zădar n'o vom petrece,
Va fi sunet prin pădure,
De topor şi de săcure,
Vom tăia cu bărbăţie
Lemne, grinzi şi pari de vie,
Vom căra gunoiu din sate,
Pe locul cel de bucate
Şi pe cel ce să coseşte,
Dacă iarba nu prea creşte,
Şi la vii, spre mai bun sporiu
Pe anul cel viitoriu.
Noi, puternice şi sfinte
Şi milos al nostr' Părinte!
Aşa ştim dela pruncie
Să lucrăm cu bărbăţie!/
24 Ca lucrînd fără prihană,
Să primim dorita hrană,
Ştim că Tu eşti dătătoriu
De dar celui lucrătoriu,
Darul cel de sus nu cade,
În sînul celui ce şade,
Şi'n timpul cel scump petrece
Cu somnul, la umbră rece.
Tu nu vinzi în bani nimică,
Nu prinzi pe nime de pchică,
Nu baţi pe nime cu băţul,
Nu-l mîni la lucru cu hăţul,
Leneşului dacă n'are
Pedeapsă destul de mare,
Şederea şi lenevirea,
N'are cinste nicăirea,
Urmările îi sînt rele,
Şi de purtat foarte grele,
Că lipsa la leneş trage,
Vrea în sîn să i să bage,

De n-o lasă, pe el sare
Și îi stă tot în spinare.
Ar trînti-o jos din spate,
Cu zbiciul la ia ar bate,
Ar stropși-o cu piciorul,
Ar zdrobi-o cu toporul,/
25 Ar pisa la ia, și moartă
Ar arunca-o pe poartă,
Ticăloasa nu să lasă,
Și de dînsul nici că-i pasă.
Ar cerca vro doftorie
Ajutoriu în spițărie [1],
Însă leacul din potică,
Nu-i folosește nimică,
Fiica lenei, sărăcie!
Tu n-ai leac în spițărie.
Musca cea ce sînge suge
Numai chiar de dúhot fuge,
Lipsa alt duhót nu are,
Decît numai de lucrare,
Lucrul, truda, sîrguința
Avînd unită credința,
Fac pe *lipsă* de să uscă,
Sînt ca duhótul la muscă,
Depărtează sărăcia,
Alungă ticăloșia,
Drept aceaia, o vecine!
Te rog, trage-ți sama bine!
Nu lăsa lenea în casă,
De poftești pîne pe masă/
26 Adu-ți pururea aminte
De asemenea cuvinte:
„Ai fost leneș peste an,
Acuma n-ai nici un ban.
Au asudat a ta dreaptă,
Acum plata te așteaptă.
Ostenit-au a ta brîncă,
Bea acuma și mănîncă[a].“

---

[1] *Spițărie*, *apotică*, casă în care să vînd leacurile.

[a] Concepție populară consumistă: *Cine nu lucră, nu mîncă!* Este naivitatea ducătorilor de alimente, după care ei sînt singurii care „muncesc“.

PSALTIREA/FERICITULUI PROROC ȘI ÎMPĂRAT/ DÁVID/CU MOLIT/VELE LA TOATE KATHÍSMELE,/ CU CÎNTĂRILE LUI MÓÏSIÏ, CU PSA/LMII CEI ALEȘI, ȘI CU PRIPEALELE/LOR; CU PASHALIIA, PARACLISUL/PREACESTII,/ ȘI SCARA PSALMILOR, /ACUM/ ÎNTR-ACEST CHIP TYPĂRITĂ; ÎN ZILELE PREA ÎNĂLȚATULUI ÎMPĂRAT AL AUSTRIEI/FRANȚISCUS CEL DIN TÎIU. /BRAȘOV./S'AU TYPĂRIT ÎN TYPOGRAFIIA DOMNULUI FRANȚISC DE ȘŐBELI PRIN FRIDRIH AVGUST HERFURT,/1820*/

Aceasta Psaltire Sfîntă [a]
Decînd s-au alcătuit
În stihuri frumos să cîntă
Avînd glasul potrivit.
Căci a psalmilor cîntare
Este dela Duhul Sfînt,
Prorocie foarte mare
Și Dumnezeesc cuvînt.
Așa dară din Psaltire
Și din Organe cîntînd
Cîștigăm o îndulcire
Mișcați cu folos la gînd.
Organe răsunătoare
Strunelor s-au potrivit,
Cu glasuri îndulcitoare
Dulce s-au alcătuit.
Dávid numai cu Organul
Pre Sául cel îndrăcit
De vrășmașul și dujmanul
Glăsuind l-au izbăvit.
Dar încă unde să cîntă
În Glasuri Psalmi împletiți
Și cu rînduială sfîntă
Armoniei întocmiți
Atunci toate patimile
Și dela noi să gonesc,
Căci vărsînd cu lacrămile
Rugăciuni ne folosesc.

---

* În -8° de 7 foi nenumerotate + 140 pagini și alte 5 foi.

[a] În foile de la început (fila 2—3) se află versurile pe care le cităm, semnate de Ioan Bărac.

Aşa dară cînd Psaltirea
O cetim curat şi rar
Cîştigîndu-i folosirea
Nu o cetim în zadar.
Ales cînd cu armoníe
Vom cînta Psalmii frumos
Atuncea cu bucurie
Luom şi mai mult folòs.
Că mişcarea cugetului
E cîntarea Psalmilor
Şi liniştea sufletului
Gonirea patimilor.
Turburarea gîndurilor
Să potoleşte cîntînd
Şi mînii sufletelor
S-au îmblînzit glăsuind.
Cîntarea Psalmilor face
Unire la despărţiţi
Şi la cei învăjbiţi pace
Ca să fie toţi iubiţi.
Ridicîndu-şi lenevirea
Pravoslavnicul Creştin
Cetind desluşit Psaltirea
Fie ori din care cin,
Înţălegînd ce ceteşte
La duh să va îndulci
Şi bună i să priimeşte
Ca cînd i s-ar proroci.
Această Sfîntă Psaltire
Cu acel cuget şi noi
O-am typărit cu simţire
În mai mărunţele foi.
Şi tot deplin aşezate
Toate stihurile sînt
Cu Molitvele cu toate
Tot pănă la un cuvînt.
Drept aceia rog fierbinte
Pre iubitul Cetitoriu
Să ia sama la cuvinte
Ca un bine voitoriu,
Şi văzînd vreò greşală

Să nu mă ţie de rău
Să nu facă socoteală
A fi din adinsul meu,

Ci *trecînd cu ochii firii*
Deacă mi s-au întîmplat
Greşind în rîndul cetirii
Mă rog ca să fiu ertat.

Ioan Bărac, Maghistr. Translator.

ISTORIA / LUI / SOFRONÍM ŞI A HARÍTEI / CEI FRUMOASE, / FIICEI LUI ARISTÉF, MAI MARELUI DIN / MILET. / PRIN / VASÍLIE AARON / JURAT PROCURÁTOR, ÎN VERŞURI ALCĂTUITĂ, ŞI A/CUMA ÎNTÎIU TYPĂRITĂ. / SIBIIU, / ÎN TYPOGRAFIA LUI IOAN BART, 1821*./

CUVÎNT ÎNAINTE

...Credința cea deșartă, în carea grecii și romanii și alte neamuri, în veacurile cele vechi rătăcind, lucrurile cele mute și surde le tămîia și le cinstea ca pe dumnezei, cu adevărat nime acuma, precum nu să îndoiaște, cu lățirea Sfintei/Evanghelii și prin ivirea luminei credinței cei adevărată, a fi cu totul călcată, așa nu e putință, din potrivă, a nu să mira de nemăsurate cărți și pilde, tocmai de acei oameni ce întru atîta rătăcise, date afară și pănă astăzi aflătoare, pline de învățături moralicești, ca un izvor de apă plăcută dintrun loc almíntrile neiubit ochilor, și în chipul florilor celor bine mirositoare de boz puturos și de spin înghimpos.

Următoarea istorie a lui *Sofronim* și a iubitei sale *Harite* încă iaste întocmită stărilor împrejur a vremii în carea grecii încă ținea legea elinească, însă învățăturile cele moralicești care întrînsa vin înainte și întîmplările ce să înșiră, atîta dulceață au în sine, cît m-au făcut, în verșuri a o alcătui și spre folosul iubitorilor de poezie a o face lumei cunoscută.

Sofronim, ca prunc de 12 ani, rămîind lipsit de părinți, în toată zioa mergea și plîngea pe mormîntul acestora, apoi întorcînd acasă mînca pînea ce o căpăta în dar dela un preot al *Minervei*, arătînd cu pildă evlavia cu carea sînt fiii detori părinților săi, și după moarte; pronia celui Atot puternic îl povățui cu întîmplarea, la *Praxitél* cel și cu multă avere și foarte procopsit în rîndul facerii de idoli;/și așa, dela acesta, atît procopsire, prin stăruință, cît și avere cu testament căștigă, încît în cetatea *Milet*, în carea își alesese cu așăzămînt a șădea, și întralte locuri vecinate, în rîndul măestrii sale, era cel mai vestit; iscusirea sa, și mai pe urmă Amorul (Iubirea), de care lumea să bîntuiaște, acolo îl adusă, cît pentru Harite cea frumoasă, fiica lui *Aristef*, mai marelui judecătoriu al *Miletului*, care, după starea sa, nu o putea nădăjdui, supt acoperemînt de altă ceva vină, să izgoni din cetate;

---

* În -8° mic de 4 foi și 46 pagini. Pe verso titlului sînt versurile-motto: Multe lucruri să văd rele, / Și după părere grele, / Care ori cum sînt în sine, / Totuș au oare ce bine. / Bozul iaste puturos, / Și spinele înghimpos / Însă amînduror floare / E bine mirositoare.

Citām din prefață *(Cuvînt înainte)*, cîteva fragmente. Cartea s-a bucurat de mare popularitate, la vremea ei.

alungat şi surugùm în mare, din ruperea corăbiei singur scăpă şi cu întîmplarea aruncîndu-să la un ostróv pustiiu, trăia în singurătate, îndestulat şi mulţămit, fără de a vinovăţi sau învîrtoşarea judecătorească sau pe aceia din carii cugeta a i să trage hotărîrea pedepsii cei nedrepte.

Norocul carele îl părăsise, de nou îl îmbrăţoşă, aşa cît, cu scăparea *dela prinsoare* a lui *Aristef*, să făcu acestuia jinere şi următoriu în avere, bărbat Haritei, de care lucru nice nu putea vro dată visa. Pildă vie a nestatorniciei norocului, prin carea să joacă, după plăcere, cu ticăloasa omenire, şi a răbdării prin carea toate să pot învinje.

Verşurile, în care să află istoria alcătuită, sînt din rîndul celor de cîte 12 syllábe, / şi aşa, *vrînd neştine mai* apriat a gusta din dulceaţa lor, în cetanie, la mijlocul fieşte căruia stih, să stea pănă cînd s-ar putea număra: *unul, doi, trei,* pentru pildă:

„Omul cît să naşte... cu cît să măreşte,
Grija şi năcazul... încă cu el creşte“[a]...

Să află întră aceste verşuri şi de cele de unsprăzece syllabe, cînd adecă syllaba cea de pe urmă... pentru pildă:

„*Te rog, o iubite!... mai* vină la noi,
Să mai grăim ceva... şi despre nevoi“. .../...

Ce să atinge de stylul poézii mele, fiind că eu mărire deşartă sau folosul mieu nu cerc[b], las să judece ce vor vrea cei ce vor ceti această istorie mică, aducîndu-şi aminte şi de altele ce pănă acuma au eşit din typariu şi foarte tare s-au trecut, *trecînd cu tăcerea* alte multe care să află de mine gata, însă netypărite pănă acuma. .../

Cu adevărat limba noastră nu iaste aşa avută ca sorioara ei, limba cea talienească, şi ca amînduror maică, limba latinească, totuşi, tăcînd despre aceia că, dacă alte limbi în Europa procopsite, dela acestea doao nu s-au ruşinat şi nu se ruşinează, în lipsele sale, a să împrumuta, de sine urmează că nice noi avem vreo pricină cuvioasă, în alcătuirea cărţilor celor *româneşti, a nu năzui* cînd şi cînd la maica cea dulce şi sorioara limbei noastre; atîta, fără părtinire, pociu zice, că limba noastră nu iaste aşa de sarbădă, cît ceva rod plăcut, la vremea sa, să nu poate aduce.

Vasilie Aaron/...

8 Aristef cu fiica această vestită,
Întră'n prăvălia cea mai sus numită,
Privesc la icoane, la chipuri cioplite,
Sofronim cît vede faţa lui Harite,

---

[a] Aaron se iluzionează asupra dodecasilabului său; cezura lui mediană este falsă, pentru că încheie un trimetru trohaic popular. *Deci nu a realizat nici* un progres faţă de poezia populară, decît ca rimă. Versul lui de 11 silabe adaugă unui troheu de şase silabe cu rimă feminină, un troheu de cinci silabe, cu rimă masculină; practic rămîne la versificaţia populară, scriind al doilea vers în continuare.

[b] Consideraţiile care urmează îl arată pe Aaron destul de instruit. De ce scrie atunci? Pentru că nu se poate da vina exclusiv pe limba literară neformată, ci este vorba de lipsă de talent.

Simpte o mişcare nemai cunoscută,
I să cioantă graiul, gura îi stă mută,
Înlemni în pripă, înghieță [1] sirmanul, [a]
Cît mai şi din mînă îi căzu ciocanul./

9 Harite cunoaşte întrînsul mişcarea
Şi vrînd a-i închide ruşinei cărarea;
Zicea: „Sofronime! vino şi ne'arată
Idole gătite şi care să gată,

Că, de al tău nume lumea iaste plină,
De tine vorbeşte şi marea cea lină".
Venindu-şi în fire Sofronim răspunsă:
„Supt această pînză, idola ascunsă

Iaste [2] *Afrodita*, însă mi ruşine
Că n-am isprăvit-o, nici e gata bine;
Şi văd că, cu vreme, de nou voiu s-o fac,
Că părțile dînsei acuma nu-mi plac."

Aceste cuvinte Sofronim grăiaşte
Şi descoperindu-şi idola, jimbeaşte.
Harite pricepe taina foarte bine,
Să uita la idoli, însă întru sine

Cugetul şi gîndul tinărului are,
Macar că nu-l poate da la arătare.
Aristef județul lăudînd silința
Idolii, persoana, fața şi ştiința,/

10 Eşi din căscioară sau din prăvălie
Şi îi spusă cumcă iarăşi va să vie;
Harite cu dînsul încă plecînd zice:
Rămas bun cu minte şi tiner voinice!"

---

[1] Sirimàn, *de la cuvintele latineşti*: solus mansus[a] *care atîta însămnează, cît* derelictus.

[a] Etimologie fantezistă; *sărman*, cu varianta dialectală *sir(i)man*, este de origine slavă.

[2] *Afrodita* era a Miletenilor dumnezeiță, a căruia chip din marmure cioplit sta în Milet, sus ridicat pe oltariul bisericei cei mare.

Ci, eşind pe urmă, înapoi priveşte,
Gura tace, însă inima grăeşte;
  Ticălosul tinăr atuncea să vede
  Cum el numai singur în căşcioară-şi şede.

În sara aceaia uită de cetire,
Necurmat Harite îi umbla prin fire,
  Somnul plin de valuri, fără liniştire,
  Trezit n'avea unde afla odihnire;

Dintrun loc întraltul umbla prin cetate,
La o adunare, la alta s'abate,
  Idolii şi alte icoane pornite,
  În fundul căscioarei stau ne isprăvite.

Giupiter[1], *Minerva*, *Diana*, *Apolo*
Zăcea părăsite de dînsul, acolo,
  Cugeta pururea oftînd la Harite,
  Cerca fără prejet mişloace gîndite./

11 Zărind-o ce rod şi ce folosire?
Dorul, para, focul aţiţat în fire.
  Cu toate acestea a lui iscusinţă,
  Cinste, îndrăznire, veste şi ştiinţă,

Îi deschise casa lui Aristef (timpul,
Prilejul şi alte cîte face ghimpul!);
  Cu zisa Harite avu întîlnire,
  Însă spre mai mare a sa năcăjire,

Mai rău să aprinsă; cum să îndrăznească
Ceva de iubire, de dor să-i grăiască?
  Un fecior departe, în străinătate,
  Aşezat de scurtă vreme în cetate,

---

[1] *Giupiter*, Jupiter al elinilor şi păgînilor cel mai mare dumnezeu, întra căruia cinste românii din Ardeal sărbînd joile din Paşti pînă la Rusalii, arată cu fapta a fi sînge de rămăşiţele vechilor romani. *Diana*, dumnezeiţa vînatului. *Apolo*, dumnezeul ştiinţelor. *Minerva*, cearcă[a] *Pallas*.

[a] Înseamnă: *caută*! (în mitologie).

Lipsit de părinți și făr de noroc,
La cel mai de frunte a cetății loc,
La cea mai cinstită casă boerească,
Cum putea cu mintea macar să gîndească?

Toate-i sta în coantră și împoncișate,
Toate spre stricarea planului aflate;
Sofronim aceste le știia prea bine,
Avea mare frică și grije de sine.

Știia că, de iasă lucrul la iveală,
Dînsul va să peae fără îndoială.
Ce, pămînt, să facă? trăbue să peae,
Sau eșit din minte, lumea'n cap să iae,/

12 Sau să să ivească odată afară
Cumplita mișcare și nestînsa pară
Și așa, deacolo, ceva mai departe,
Scrie lui Harite următoarea carte:

Eu știu bine că tăcearea [a]
E mai dulce decît miiarea,
Deci, fiică de boiariu mare!
Smerit mă rog de ertare,
Că a mea obrăznicie
Mă sili ceva a-ți scrie.
Iubirea unde pătrunde,
Anevoe să ascunde,
Eu spre a ei tăinuire
Mă lupt cu margóala fire.
Înzădarnica luptare
Nice un folos nu are,
Coată să-ți spuiu adevărul,
Măcar să mă storc ca mărul,
Să iau ori ce pedepsire,
Să ard în foc cu cumplire,
Să fiu jirtfă pe oltare,
Să fiu fiearălor mîncare,
Sau să merg în izgonire,
Să rabd ori ce prigonire;

---

[a] Începe un răvaș de amor, în tetrametru popular trohaic, unde Aaron se află în apele lui.

Mi-ai venit în prăvălie,
Mi-ai dus a mea veselie./
13 Te-am văzut şi m-am rănit,
Am rămas încremenit.
Dintr'a cel cescuţ încoace,
Inima'n foc mi să coace,
Nice n-am somn cu hodină,
Nice mai văd vro zi lină.
Peiu şi mă uscu'n picioare
Ca smulsa din pămînt floare.
Boală cu totul cumplită!
Şi rană aşa tocmită,
Cît cu leacuri din potică, [a]
Nu să ajută nimică.
Eu văd şi cunosc prea bine
Că e hotărît cu mine
Să peiu întraceastă boală,
Fiert ca un peşte în oală.
De-mi bagă cineva vină
Că-mi pierduiu viaţa lină,
Acela tare greşeşte
Şi firei să 'npotriveşte
Eu n-am vină cît de mică,
Nu sînt vinovat nimică,
Îmi veni cumplitul dor,
Ca şi un fulger din nor,
Şi aceste rîndurele
Sau verşuri pline de jele,
Nu cu vro nădăjduire
De uşurare la fire,/
14 Ci le-am făcut cunoscute,
Numai să-ţi fie ştiute
Grijile mele, perirea,
Ne aflînd leac nicăirea.
Starea mea cea ticăloasă,
Statul şi soartea doioasă
N-are nici o potrivire
Cu a ta vîlfă şi fire.
Drept aceaia te rog, iartă
Îndrăzneala cea deşartă

---

[a] La peste două sau trei sute de ani de la apariţia lui *potică* şi *poticar*, cu rolul lor în lirica populară de amor, încă se cîntă, prin „Maramù": „Săracă inima mea, / Fost-am la doftor cu ea, / La doftor şi la potică, / Şi mi-a zis că n-am nimică. / Poticaru-aşa mi-a zis: „La inimă leacuri nu-s, / La inimă este-un leac, / Cetera şi omul drag, / La inimă este-un modru: / Cetera şi omul lotru./"

Şi orbirea tinerească,
Ca zeii[1] să te trăească./

Deci Sofronim cartea aşa o găteaşte,
Şi cu ceară neagră o pecetluiaşte;
O încredinţază unui rob viclean,
Precum să arată din urmatul plan.

Că acesta macar tot singur mînca
Cîte depe idoli Sofronim lua,
Numai ca să-i fie slugă credincioasă,
Totuşi îl aduce la starea doioasă.

Că, în loc să deae cartea'ncredinţată
În mîna Haritei, merge drept îndată,
O dă lui Aristef, tatălui fetiţii
Şezînd la pridvorul cel mic al portiţii./

15 Bătrînul, trimisa carte o ceteaşte,
În cuget, în minte tare să mîhneaşte.
Pe tinăr îl cheamă singur înainte,
Îl mustră, îl ceartă aspru şi fierbinte,

Nice să ajunsă numai cu mustrarea,
Îi deşchide până şi la sfat cărarea,
Tace adevărul, îi dă altă vină,
Macar cunoştinţa îi era sănină.

Îi pune pohibă, şi cu judecată,
Îl face să iasă din Milet îndată;
Ticălosul tinăr sta la îndoială
Oare nu Harite l-au dat la iveală?

Însă pătimeaşte toate voios foarte,
Precum era gata a răbda şi moarte.
În loc să să plîngă şi să să căiască
De învîrtoşarea judecătorească,

---

[1] Zeii, *dii. Dumnezeilor cei elineşti să înţăleg a să fi poftit de către Sofronim să prelungească viaţa Haritei.*

Suspina cu mintea şi zicea în sine:
„Pe drept canonirea au venit spre mine!
Dumnezei puternici! Eu îi ert ei toate
Fie norocită în veci, cît să poate.“

Şi fără zăbavă cătră liman pleacă
Neştiind în pripă alta ce să facă.
Acolo sta gata numa să pornească,
O corăbiuţă noao, cryticească,/

16 Cu corăbiiariul în taină vorbeaşte
Şi cum sună legea ţării să tocmeaşte.
Ca la Cryt [1] să-l ducă, sau unde norocul
I-au gătit din veacuri zilele şi locul.

Aşa ticălosul Sofronim să dusă
După planul care Aristef făcusă,
Cu toate acestea, acesta găseaşte
A fi şi cu cale şi înţelepţeaşte,

Să ţie supt taină şi ascunse toate,
Ca să nu să facă de vorbă la gloate:
Hotărî să tacă şi [de?] cătră fată
Pricina gonirei cea de-adevărată.

Taină fără roduri, Aristef bătrîne!
Că de nu şti lumea astăzi, va şti mîne.
Cugeţi că doar' fiica cea plină de pară
Nu va să cunoască cumplita ocară?

Ce pusăşi pe omul cel fără de vină
Răpindu-i şi tigma (sic), şi viaţa lină.
Nu numai gonindu-l din Milet afară,
Ci şi din Ostrovul tot la altă ţară.

Destoinica fiică, macar nu cetisă,
Cartea prin vicleanul rob dînsei trimisă,
Totuş mai pe urmă ceva pricepusă,
Stările şi Firea oare cum îi spusă./

---

[1] Cryt: *Ostrovul Cryt.*

17 Cunoscu din ochii tinărului smearnic, [1]
Și din fața taică-i său celui putearnic. [2]
Varsă oare cîte lacrămi și suspină
Știind că Thevanul [3] nu pentru vro vină,

Ci pentru iubirea ei să izgonește,
Și așa în pripă să nefericește.
Însă, ca o pruncă, tinără și crudă
Nefiind dedat[ă] la plîns și la trudă.

Trecînd ceva vreme își uită de dînsul,
Încetă suspinul, oftatul și plînsul.
Aristef acuma n'are altă grije,
Decît fiei sale un soț să-i căștije,

Cu care să poată trăi fericită,
Însă fericirea fu tîrziu ivită.
Pentru oare ceva tristă întîmplare,
Ce umplu Miletul tot cu turburare.

Cursarii [4] din Lemno [5] făcură răpștire
Întrînd în cetate noaptea cu cumplire,
Durmea Mileteanii toți fără de frică
Neștiind ce lucră cursarii, nimică./

18 Jefuesc tîlharii, pe unde ajunse
Pătrund, pănă și la locuri mai ascunse,
Tocma și capiștea lui Afros [6] să cară,
Și idolul dînsei încă îl furară.

Idolul din care-și ținea fericirea
Cetatea întreagă, nu e nicăirea,
Să porni norodul trist și mîhnit foarte
Hotărî să cerce alt idol prin soarte.

---

[1] Tinerul smearnic: *Sofronim.*
[2] Putearnic: *Aristef.*
[3] Thevanul: *Sofronim.*
[4] Cursarii: *Hoții, tîlharii, lotrii.*
[5] Lemno: *un ostrov nu departe de Milet.*
[6] Afros, *Afrodita*: pe carea cetețenii din Milet elinì fiind, o cinstea ca pe o dumnezeiță, și i să închina, după obiceiul elinilor și al păgînilor.

Trimite la Delfi[1] soli la prorocie
Ca de la Apollo[2] apriat să știe,
Ce are să facă? unde să cîștige
Idol, al cetății pavăză și grije?

Așa prorocia fiind întrebată,
Le-au și dat răspunsul luminat îndată:
Că până atuncea în Milet odihnă
Liniște, ferice, sau pacinică tignă

Nu va să să facă, până nu vor pune
Pe altariu alt idol nou cu treburi bune.
Idolul să fie neated, lucios,
Ca dumnezeița însuși de frumos./

19 Îngrijat norodul după prorocire,
În Grecia toată au făcut de știre;
Au vestit în pripă și într'alte părți
Atît prin trimișii soli, cît și prin cărți,

Cumcă săpătoriul, care va să facă
Idolul, pe care norodul să-l placă,
Cetatea întreagă e gata să-i deae
Ori ce de la dînsa el va vrea să iae.

Anumit și fata lor cea mai frumoasă
Pe lîngă frumseațe nu puțin bănoasă.
Nici să-i fie plata numai fetișoara,
Vor să-i deae sumă de bani cu povara.

Nu prea multe zile la mijloc trecură
Pănă săpătorii de știre avură.
Vin din toată partea Lumei număr mare,
Mărindu-și talentul său fiește care.

Scot idoli, icoane, unele gătite,
Altele'ncepute, iar neisprăvite,
Cele negătite, fără prelungire,
Le aduc la dreapta sa desăvîrșire.

---

[1] *Delfis.*
[2] Apollo: În ostrovul[a] Delfis era o bisearică a lui Apollo, carele întră altele era dumnezeul prorociilor.
[a] Delfi nu este ostrov „insulă"!

Boerimea, obștea, le laudă tare,
Și a fi frumoase destul, li se pare,
Pe rînd cu sfială și cu mare frică
Pe mai sus numitul oltariu le ridică./

20 Însă o puteare tocma peste fire
De sus le răstoarnă jos întru cumplire,
Toți, de toate laturi, cu un glas, c'o gură,
Sofronim să vie de față, cerură.

Să meargă, să cearce, aspru și fierbinte,
Și fără zăbavă să-l dea înainte,
Acesta e singur destoinic să facă
Idol care lumei și la zei să placă.

Spune-mi, o, Aristef! acum ce vei face?
Cum acea cîrtire a gloatei îți place?
De unde acuma să iai pe fugitul?
Și fără de vină din ostrov gonitul?

Spăimîntat bătrînul de cete, de gloate,
Lăsă, pe cît firea omenească poate
Mai curînd să cearce și să ispitească,
De corăbiuța acea cryticească/

21 În carea gonitul Sofronim întrasă
Și cătră ostrovul Cryt calea luasă,
Cei trimiș de dînsul ca prin foc pătrunse,
Și în vreame scurtă și la Cryt ajunse,

Nici fără lesnire primiră știință
De la niște oameni vrednici de credință,
Că corăbiuța fiind încărcată
Au perit în valul Mării cufundată.

Aristef acuma și la mai grea frică,
Fiind că norodul pe el să redică,
Îi impută leanea întru priveghiare
Că, de trăia dînsul, cu a sa puteare,

Nu întra cursarii ca să jefuiască
Până şi icoana cea dumnezeiască.
Îi zic cum că dînsul fu şi e de vină
De peri Thevanul în marea nelină [1]

Puindu-i pohibe ne întemeiate,
Şi aşa gonindu-l singur din cetate,
Asemene graiuri cîte şi mai cîte,
Şi de cît acestea cu mult mai urîte,

Turburat norodul aiavea grăiaşte
Până ce gîlceava la atîta creaşte,
Cît cu toţi, asupră-i năvălind aleargă
Cu cuget ca casa încă să i-o spargă./

22 Încunjură casa, strigînd cu cumplire:
„Afară, afară, om fără simţire,
Dă-ne pe Thevanul cel fără de milă
Gonit din cetate, de nu, facem silă!

Ca el să ne pue idolul în loc
De unde atîrnă al nostru noroc.“
Ţipetele tale, fecioară Harite!
Vaete şi lacrămi cu totul smerite

Nu fusă destule, ca să domolească
Cu totul pornita năvală obştească,
Prinzînd pe bătrînul Aristef îndată
Ca pe o persona la furci judecată,

Ţintuit în peante şi bătut în fiară,
Îl pun în prinsoarea cea mai de ocară.
Îi spun: de pofteşte să iasă de-acolo
El să împlinească ce zice Apollo.

Pe oltariu să pue idol cum să ceare,
Într'alt chip să ştie că acolo peare.
Harite fecioara cuprinsă de jale
Îşi desface părul, varsă lacrămi vale.

---

[1] Marea Neagră — adecă *turburată.*

Însuşi hotăreaşte să călătorească
Ca vre un destoinic maister să găsască,
Carele să poată, plini prorocia,
Şi să mulcomească aşa zavistia./

23 Să scoaţă pe taicăl său din închisoare
(Nu afli prea multe aşa dulci fecioare)

Un om lîngă sine credincios primeaşte,
O corăbiuţă de treabă-şi tocmeaşte,
Îşi pune într-însa de toate, de care
Lipsă călătoriul cel de pe mări are.

Cugete tot omul acum cu trezie
Ce-i a fericirei nestatornicie!
Un om ca Aristef, mare şi putearnic,
Lăudar în fapte, mare şi cucearnic.

În cîteva ceasuri din slujbă să scade,
În ticăloşie, în lanţ băgat şade,
Fie-sa crescută tot în jingăşie
Acuma pe mare în călătorie.

Deci, apucînd drumul Harite grăbeşte
Şi corăbiieriul încă nu lipseşte
A da vînt la vînslă, ca din calea lungă
Scurtînd, la ostrovul[a] Corinth să ajungă.

Zilele din tîe fură fericite,
Tîmplîndu-se vînturi bine potrivite,
Însă vremea lină nu fu delungată,
Să scorni pe mare un vicol d'odată,/

24 Cît corăbiieriul neputînd să steae,
Fu silit într'alte părţi calea să iae,
Şi aşa, cu multă trudă şi luptare,
Eşi mai pe urmă la un sîn de mare.

Nici sînul, nici marea, nici noul ţinut,
Iară dintră dînşii cuiva cunoscut.
Vicólul înceată şi se potoleşte,
Luciosul soare încă să iveşte.

---

[a] Nici Corinthul nu e ostrov.

Harite de valul mării îngrozită
Și întralt chip încă fiind ostenită;
Să pofti să iasă la uscat, afară;
Era cel mai dulce timp de primăvară.

Deci, corăbiieriul ascultînd îndată,
Din corăbioara la țărmuri legată,
Au lăsat să iasă cîți avea cu sine,
O, ce bucurie la fieşte cine!

Harite să culcă în prund, pe verdeață,
Și după ce doarme un somn cu dulceață,
În cot să redică încă tărbăcită,
Vede cumcă obștea toată'i adormită.

Să scoală, pe mîna direaptă pornește,
Un dor oare care pornit o silește
Mai afund să meargă și să ispitească
Cum iaste ostrovul? ce stare firească?/

25 Ce roduri aduce? are bune ape?
Carele să lucre, să are, să sape,
Află-să în trînsul șezănd oare cine?
Și alte mai multe cugetînd în sine.

Sîngură să meargă afund nu cutează,
Iar' mai pe aproape și fără de pază
Trece pintră petrii ce, cînd bate vîntul,
De năvala mării apără pămîntul.

Vede o vălcică mult desfătătoare,
Doao rîurele prin ia trecătoare,
Împrejur tot arburi ce fac roduri bune.
Frumsețea cîmpiei nu să poate spune!

Tocma nimerisă și vremea frumoasă,
Ajuta și roaoa ce căzusă groasă,
După turburarea mării, carea fusă,
Și după ce ploaia cu vicol stătusă!

Arborii, copacii, pomii roditori,
Ori în care parte te uiți, stau tot flori,
Picături de apă, bulzuri adunate
Spînzurînd de frunză verde aninată,

Cum sus luciosul soare strălucea,
Ca pietrile cele scumpe să vedea.
Fericiții fluturi plini de veselie
Zboară sus pe lemne și jos pe cîmpie./

26 Zbîrnăesc prin aer taberi de albine,
Pe flori și pe frunză vrînd să să anine,
Însă îngrijate să nu să lipească
Aripile crude și să să căiască.

Cucu, rînduneaoa, sămn de primăvară,
Cîntă, după firea sa, cu mare pară,
Porumbul și ceva decît el mai mică,
La zburat întocma iute turturică,

După rîndul firei, pe ramuri uscate [a]
Sfîrșesc ale sale viersuri înecate.
Mica ciocîrlie și priveghitoare,
Jinteza și alte paseri zburătoare,

Scodolind cu ciocul pe lunci, prin gunoae,
Și aflînd prin iarbă paiu ce să covoae,
Îl trag către cuiburi cu mare tărie,
Ca pe o comoară și vistierie./...

32 Încă nu sfîrșisă Sofronim cîntarea,
Și iară Harite cunoaște tîmplarea,
Cunoaște că dînsul iaste și îndată;
La fundul colibei cade leșinată./...

---

[a] Iată-l pe Aaron că și-a luat seama, dar tot amestecă turtureaua cu porumbelul, din care creștinii, nu păgînii de antici, fac un simbol al fidelității conjugale. Drept este că Afroditei iubiții îi aduceau porumbei în dar, dar Afrodita nu poate fi bănuită de fidelitate conjugală. Vezi mitologia *(Ares, Anchise,* etc.*)*

Sofronim aude oare ce mişcare,
Lasă alăuta, în picioare sare,
Ia un lemn în mînă şi eşind afară,
Fuge întracólo, cu nespusă pară;

Vede pe Harite zăcînd pe verdeaţă;
Să pleacă la dînsa şi o ia în braţă,
Harite spălată cu apă de rîu,
Îşi vine la sine ceva mai tîrziu.

Împrejur priveşte; pe Sofronim vede
Cum pe ia stropind-o, în jenunche şede!
„Au tu eşti (porneşte), Harite iubită?
Sau altă persoană stă mie iubită?“

„Eu sînt, îi răspunde, Sofronim dorite!
Fără vreo vină din Milet, gonite!
Eu, nefericita lui Aristef fată,
Mă aflu la tine, aici aruncată,

Taică mieu ajunsă la grea închisoare;
De nu-i dai viaţă tu însuţi el moare;
Sofronim e singur destoinic a-l scoate;
Altul pe supt soare aceasta nu poate“. ...

1 RISIPIREA / CEA DE PRE URMĂ / A / IERUSALIMULUI / CAREA S-AU ÎMPLINIT DUPĂ CUVÎNTUL / CE S-AU ZIS CĂ NU VA RĂMÎNEA / PIIATRĂ PRE PIIATRĂ. / SCOASĂ DIN CARTEA LUI / IOSIF FLAVIE / PRE SCURT / ȘI / ÎN 9 CÎNTĂRI, ÎN STIHURI ALCĂTUITĂ / DE / IOANN BARAC / MAGHISTRATUÁL TRANSLÁTOR AL BRAȘOVULUI. / ÎN BUCUREȘTÌ 1821*. /

3 CUVÎNT ÎNAINTE

Ierusalimul au vînat ochii lumii spre sine, atît cu slava sa, cît
și cu patimile sale cele de pre urmă. Vrednic este și astăzi de pomenire.
Poate afla omul aicea, ca un casnic bun și ca un creștin bun, niște
învățături vrednice de a le ținea... Poate vedea aicea un casnic bun, cîte
necazuri și cîte primejdii pricinuiaște zarva și răscoala cea fără de cale.
Drept aceaia, poate învăța cît trebue a griji pentru pacea de obște/
4 și cum să cade a depărta zarva carea s-au obicinuit a văpsi pămîntul
cu sîngele a multor casnici nevinovați. Poate vedea de aicea, un creștin
bun, că s-au împlinit prorociia Domnului nostru Is. Hs. carele au fost
prorocit pentru patimile cetății aceștiia și pentru stricarea evreilor;
prin carea să poate întări întru legea sa cea creștinească văzîndu-i toate
adevărurile; să poate mira de odată creștinul de înțăleapta pronie a
lui Dumnezeu care au îngăduit a să pustii biserica Ierusalimului, pentru
păcatul evreilor. Iară făcînd sfîrșit legii aceiia, apoi au deșchis Is.
calea Sfintei Evanghelii, spre a să împărtăși tuturor învățătura cea
cerească./

5 Spre acest sfîrșit poftesc a slobozi această cărticică, înaintea
lumii [a]. O am scris cu rînduiala aceaia cu carea Iosif Flavie o au scris.
M-am ținut de slobozeniia aceaia, de scrisorile lui cele mai pre larg
scrise, unde s-au căzut, le-am scurtat, și cele scurte, unde au fost de
lipsă, le-am mai luminat. O-am împărțit în 9 cîntări și așa o am
îmbrăcat întru o formă de cuvîntare, în stihuri alcătuită. Întîmplările și
curgerea răscoalelor nu le-am schimbat, ci așa le-am arătat înainte
toate, după locul, vremea și după chipul lor, cum au fost; ca așa, în
locul rînduialii, cu turbureală, în locul adevărului, cu minciuni, și în
6 locul adevăratelor/întîmplări, cu o închipuire scornită a nezdravenelor
măestrii, pre nimenea să nu înșăl.

---

* În -8⁰ de 245 pagini. Reproducem *Cuvînt înainte* în întregime. Versurile, de factură populară, sînt depășite în epocă, dar Barac rimează în continuare „frunză verde“ și este citit cu delicii de știutorii de carte neinstruiți.

[a] „A slobozi această cărticică înaintea lumii“ nu este fanfaronadă, ci calc după lat. *ad lumen ferre (edere).*

Nădăjduiesc că cetitorii aceia carii vor să ştie patimile Ierusalimului în chipul lor cel adevărat, vor mărturisi că nu le-am tulburat rîndul lor. Adevărat, că mai temeinică şi mai cunoscută întîmplare iaste aceasta, decît să sufere nişte jucării din nezdravănă măestrie scornite.[a]

Am adus înainte împlinirile prorocilor Domnului nostru Is.Hs.
unde am văzut că iaste cu cuviinţă. Acelea sînt foarte legate de pri-
7 mejdiile Ierusalimului. Cine ştie păcatele evreilor şi cunoaşte/prorociile,
nice împlinirile lor dintru această cărticică nu le poate şterge. Aceasta,
pentru aceaia aduc aminte, ca să am mîntuinţă asupra celor ce s-au
obicinuit a scrie în stihuri nişte poveşti din nezdravăna măestrie scornite.

Am scris împrejur luările unor oraşe, care pentru aceaia am făcut,
ca să vază cetitoriul, cum au crescut focul răscoalei şi turbata pornire
a războinicilor, şi pentru ca să vază vitejia nu numai a romanilor, ci
şi a evreilor, pre care neam, mulţi prea de jos a fi fost îl socotesc. Ne
putem mira aicea, la multe lucruri, şi de romani şi de evrei./

8 Deacă să poate întinde, prin această osteneală a mea, o cunoştinţă despre lucrurile cele vechi, deacă poate să înveţe supuşii ca să fie plecaţi şi ascultători, deacă se poate întări pacea casnicilor şi deacă poate să crească cît de cît măcar, măestriia poeziei în limba românească, foarte mă voiu bucura. Şi poftesc ca acel scopos spre care s-au scris, să poată face de săvîrşită lucrare în inima cetitorilor./...

9

CÎNTAREA I

...RUGĂCIUNEA AUTORULUI

Isuse prea îndurate!
Cerescule împărate!
Tu! cela ce mai nainte
Te-ai aprins, Hristoase sfinte!/
10 Întru pornire cerească,
Cu mila dumnezească,
Cînd ai văzut că înoată
Cu sămînţa ei cu toată,
Desăvîrşit în păcate,
Puternica ta cetate.
Cela ce pre păcătosul
Cel ţie întors cu dosul,
Cînd vei să-l baţi pre el foarte
Şi să-l pedepseşti cu moarte
Şi atunci văzindu-i plînsul,

---

[a] Nu înţelege sau nu vrea să înţeleagă sau, în fine, se teme de rezervele cititorilor pioşi, că poetul, ca creator, dispune de licenţa ficţiunii. Tasso şi Milton nu-s lipsiţi de pietate, cu atît mai puţin Dante sau Eshil. Nu se scrie epopee despre împăraţi în viaţă, nici roman, pentru că se ajunge să se versifice filozofia politică oficială *(Eneida)* sau biografia conducătorului. Şi apoi arta nu se realizează din conformism la canonul oficial, ci din opoziţie la perimat.

Îl bați cu milă pre dînsul,
Varsă-mi din ceriuri, Hristoase!
Mila ta cea mîngăioasă,
Preste duhul mieu s'învețe
A cîntărilor frumsețe,
Să poată cînta cu jale
Perirea cetății tale.
Îndoiaşte întru mine
Duhul, ca să cînte bine,
Să poată să îngrozască
Toată inima firească,
Cîntînd jalea și prihana
Cetății tale și rana,
Ierusalimul pare
Că n-au mai fost sfînt și tare.
Așa cade și să strică,
Rămîne praf și nimică./
11 Acea cetate să stînge,
Carea ț-au văpsit cu sînge
Crucea răscumpărătoare,
Și să face peritoare.
Îngăduește-m', Hristoase!
Inimii ceii păcătoase,
Să-ți fiu în iubita turmă,
Măcar cel mai depre urmă
Din robii tăi, carii cîntă
Rînduiala ta cea sfîntă.
Fă să-ț roage lumea rostul,
Înțăleptul ca și prostul,
Să-ț cunoască toți silința,
Inima și biruința,
Cum ai plîns tu prăpădirea
Celor ce ț-au dat perirea.
Curățește tot păcatul,
Care cu întărîtatul
Ț-au călcat crucea cea sfîntă,
Din carea jalea să cîntă.
Fă ca să se îngrozască
Cela ce va să cetească,
Care sîngele nu-ți vede,
Să aibă plată a crede.
Fă și acela să vază,
Care nu au vrut să-ț crează
Cuvîntul spre împlinire,
Să vază cu îngrozire./
12 Stînge oarba și sumeață
Din păcătoasa povață,

Cea de adevărul goală
   A norodului răscoală.
Arată jalnica soarte
   Şi a evreilor moarte.
Şi sfinţindu-mi cuvîntarea,
   Îm' sfîrşesc aşa cîntarea:
Ajută-mi şi mă sfinţeşte
   Să cînt cu duhuri fireşte./

13

ISTORIA

Evreii gemînd cu jale
   Supt jugul robiei sale
Îl urăsc, şi de odată
   Fac răscoală sîngerată.
Un mergătoriu înainte
   Avînd ei, orbit la minte,
Văjmînt de lege îmbracă,
   Ca mai pre uşor să facă
Răscoală şi turburare
   Cu păcătoasă lucrare.
El, cu firea de bălaur,
   Slobozenie de aur
Le dă şi făgăduieşte,,
   Şi pre toţi îi prilosteşte.
Însă ceriul cunoscîndu-l,
   Şi curat văzîndu-i gîndul,
I-au înecat a să stinge
   În robie tot a plînge.
Aşa oarba evreime
   Cu nebuna lor iuţime,/
14 Nu va mai mult de aicea,
   De a-ş mai lăsa cerbicea,
Supt robiia cea dedată,
   Şi păn' aici îngrăşată.
Ei gîndea că ceriurile,
   Întru toate feliurile,
Numai lor le dă a cere
   Încredinţată putere,
Cît a birui să poată
   Stăpînirea lumii toată.
Socotea pre Roma foarte,
   Ca cum vor vrea să o poarte .../...

CÎNTAREA A TREIA

Paguba lui Chest răzbate
Pînă la Roma cetate,
În carea foc de bătae
S-au aprins întru văpae.
Néron care-i stăpîneaște
Duhul sîngelui orbeaște,
Gîndea să i să răstoarne
Scaunul supt el de coarne.
Asupra Iudii s'aprinde
Pre supușii a-i întinde
Supt frîu, și spre pildă făcîndu-i,
Și supt jug tare legîndu-i,
Trimite cu oaste tare
Pre Vespazian cel mare,
Ca cu armă de izbîndă
Să-i supue la osîndă.
Cela ce în multe focuri
Au biruit multe locuri,
În brînca dreaptă strînge
Frîul bătăii de sînge.
Ca cînd curge rîul lava
Cu foc dogorîndu-ș slava
Vărsînd foc cu mare pară
Cînd ajunge la hotară,
De fug oamenii cu locul
Pîn' i să strămută focul.
Așa Vespazian încă
Pînă îi pustiia din brîncă,
Fugea toți gonindu-i foarte,
Puțintei scăpînd de moarte.
Multe cetăți sînt luate,
Și unele închinate.
Pînă ca cu un balaur
Cu vulturul cel de aur,
Căuta să facă pace
Că alta n'avea ce face.
Tit încă pre care firea
L-au născut spre pedepsirea
Lor, înainte porneaște
Și porunca împlineaște.
Armele lui odihnite
Și oștile lui pornite,
Pre oastea Agripii încă
O au luat supt a sa brîncă.
Și plecînd oastea pornită
Cu putere întreită,

Asupra sălbăticimii
   Și turbatei Evreimii,
Prăpădenie le luce
   Cu păcatul dela cruce.
Zidurile le răstoarnă
   Și foc cu cătran le toarnă.
Și așa să răsplătește
   Paguba lui Chest avută
   Și rușinea cea durută
Cît tremura cu ocară
   A Iúdii patru hotară.
Deci Vespazian cel mare
   Cu tabăra grea și tare
Spre Galileia pornează
   Pre carea o îngrozează.
Ca pruncii de cîine ce mușcă,
   Ca pasările de pușcă;
Așa fugea Evreimea
   Toți casnici cu mulțimea,
Văzînd sîngele tot vale
   Cu spumă și bălți în cale.
Întîiu s-au stricat Gadára,
   Carea s-au topit ca ceara,
Căzînd zidurile toate
   Cenușe și praf să scoate.
Cei ce s-au spurcat în sînge
   Și s-au învățat a frînge,
Să pornesc mai mult ca leii
   În părțile Galileii,
Și mai toate locurile
   Le stingea cu focurile.
Și tăia Evreii orbește
   Necruțat și tirănește
Bătrîni, tineri, feți și feate
   Și mueri toate tăiate.

Era o cetate tare
   Iotopáte foarte mare
Supt un munte așezată,
   Și de munți încungiurată,
Cu văi foarte adîncate
   Zidurile încungiurate,
Unde meșteșug lucrasă
   Și firea mult ajutasă
Întărind așa de tare
   Această cetate mare;
Iosíf aicea fugisă
   La cei ce îmărmurisă,

Aicea ca ticăloşii
S-au adunat toţi fricoşii.
Le-au suflat Iosif viiaţă
Inimă mai îndrăzneaţă,
Deşteptîndu-i mult la vînă
Le-au dat armele în mînă
Şi inima le ridică
Să nu le mai fie frică.
Deci Vespazian soseaşte
Şi cu Roma se făleaşte.
Dîndu-i acest nume mare
Îndrăzneală foarte tare,
Pre cetatea întărită
Cu tabără întreită,
O închide, şi pădurea
Au tăiat-o cu săcurea.
Şi făcîndu-şi şanţurile
Mai sus decît zidurile
Cu leamnele din afară,
Toţi de frică să mirară!
Toate ferea e deşteaptă
Unii izbîndă aşteaptă;
Iar Evreii mai nimica
De abiia pot duce frica.
Deci fiind o zi sănină
De strălucea cu lumină
Vespazian cu gătire
Iasă la maidán cu fire.
Ca tunetul să porneaşte
Şi răsunetul trăzneaşte;
Tunul cel de lemn răsună [1]
Cît din ceriu pare că tună.
Săgeţile zboară iute
Şi pietrile cu vîrtute,
Cad trupuri şi curge sînge
Părea că lumea să stînge.
Atunci Iosif vitejaşte
Pre Evrei îi porneaşte,
Scoţîndu-i pre porţi afară
Ploae de săgeţi răbdară;

---

[1] Tun de lemn am tălmăcit, unealta Romanilor ce o numea *tormentum*. Măcar că era de lemn făcut, dar mari pietri puşca din el, cu care fărîma zidurile. Atît arunca de vrăjmaş, cît lovind atunci capul unui evreu anume Iozip piiatra dintr'însul, l'au aruncat preste 375 paşi, pruncul din pîntecele unei mueri rumpîndu-l l'au aruncat preste 63 de paşi.[a]

[a] Este nota lui Bărac, care a ţinut să se mai explice o dată şi în subsol, însoţindu-şi versurile peste tot cu note de egală valoare.

Şi de multe ori îi bate[a]
   Pre Romani dela cetate.
Iar ei de nou cu vîrtute
   Pornindu-să şi mai iute
I-au închis cu şanţuri greale
   Cu copaci şi cu nuiale;
Din paveze înşirîndu-ş
   Coperiş de fier făcîndu-ş,
Pînă s-au gătat mai bine
   Cu sînge să le închine.
Văzînd Evreii că-i stînge
   Şi cum înoată în sînge
Le-au spart coperişurile
   Şi le-au aprins şanţurile.
Vespazian iar le face
   Le ridică cum îi place,
Şi de sus către cetate
   Cu moarte cumplit îi bate.
Iar Iosif lor spre ocară
   Le-au stat împotrivă iară
Şi mult în apoi îi bate
   Gonindu-i dela cetate,
Însufleţind Evreimea
   Iar s-au pornit cu mulţimea.
Iar Vespazian îndată
   Iarăş cu fire turbată,
I-au închis iar în cetate
   Cu foamete de a-i bate.
Le-au luat apa de-afară
   Să le dea sete amară
Iară Iosif le arată
   O apă îndestulată
Ca cînd ar avea de toate
   Şi tot sumeţie scoate.
Iar deacă să spăimîntară
   Le-au grăit lor Iosif iară:
„Fraţilor! acum să meargem,
   Ori din lume să ne ştearmgem,
Ori să biruim, puteare
   Acum multă ni să ceare
Decît să murim de foame
   Fără pîine, fără poame,
Mai bine cu vitezie
   Şi cu mare isteţie;
Să ne jertfuim cu toţii
   Să ne laude nepoţii,

---

[a] *A bate* înseamnă *a respinge*. Războiul, în concepţie românească, nu implică agresiune, ci numai respingerea năvălitorilor.

Că am murit pentru țară;
Să eșim dară afară,
Veniți acum după mine
Să ne purtăm foarte bine
Să spărgem tabăra foarte
Și să-i îngrozim de moarte“
Așa Evreii să scoală
Învierșunați la răscoală
Spărgînd șanțurile foarte
Bat pe Romanii cu moarte./

CÎNTAREA A VIII

CUPRINDEREA

Tit dă foc la porțile bisericii; eșea evreii, însă îi băga înapoi și îi închidea în biserica cea mai din lăuntru. Un ostaș romanesc au aprins biserica, la a căriia ardere să face larmă, pustiire și vărsare de sînge foarte mare. Tit arzînd Arca, au cuprins Sionul, unde au fugit evreii, pre vrășmașii tăindu-i, mulți din trînșii au robit. Mai pre urmă stricînd biserica au arat locul ei, unde au zăcut, și cu mulțime de robi s-au întors la Roma, unde au ținut triumf cu pompă mare. După aceaia au așezat toate răscoalele.

Atunci sfînta direptate,
În calea sa să abate,
Strigînd la ceriu răsplătire
Pentru atîta perire.
Să cutremură pămîntul,
Eșind de la ceriu cuvîntul:
„Scoală-te, sabie, iară
Preste evrei cu ocară,/
195 Înghite-i de vii, păminte,
Eși cu moartea înainte.
Iar'tu, biserică sfîntă!
Te sfărîmă și spăimîntă.
Că, cît ai fost de înaltă,
O piiatră una pre altă
Nu poate să mai rămîe,
Nici să-ți mai arză tămîe“.
Cînd acest cuvînt să cîntă,
Din cerească carte sfîntă,
Tit îș pune hotar milei
Luîndu-și puterea silei.
Cugetul îș săvîrșește
Și ostașilor grăește:
„Vitezilor miei! acuma
Am isprăvit toată gluma. [a]

---

[a] Nu știu de ce, dar îmi sună nemțește: *Halt mit* ... Aceste două versuri sînt antologice!

Mila mea nu mi să prinde,
Ci încă blestem întinde
Ticăloasa evreime
Asupra mea cu iuţime.
Aşa dar cu tot adinsul
Sfărîmaţi-i tot cuprinsul.
Stricaţi porţile, să cază,
Nici temeiu să nu să vază,
Iar biserica întreagă
Să rămîe, că-mi e dragă,
Că mai bine înainte
Să gîndim la cele sfinte,/
196 Nu la proasta sumeţie,
La evreasca prostie".
Spre acestea tari cuvinte
Sar romanii înainte.
Întrarmaţi pornesc să bată
Cu vîrtute de odată.
Dau foc porţilor să arză,
Dau la evrei ca să-i piiarză.
Evreii răciţi la sînge,
Văd focul şi nu-l pot stînge.
Alergînd nu-ş' află locul,
Pre toţi îi cuprinde focul
Care face tot cenuşe
Din temeiu păn' în cătuşe.
Stînsu-s-au tot foişorul,
N-au rămas cît pui piciorul.
A doao zi să adună
Toţi evreii împreună
Şi mai morţi cu sufletele,
Îş înoesc tunetele,
Din mijlocul chinurilor,
Aflînd loc veninurilor,
Şi-ş' scoală puterea toată
Asupra lui Tit cu gloată;
Însă, în zadar, că focul
Au ars toate, în tot locul,
Păn' cu a lor ameţală,
După sfînta rînduială/
197 S-au închis în sfînta casă
Carea îi şi aşteptasă.
Acuma era aproape
Sfîrşitul, ca să-i îngroape;
Şi ei tot cu firea beată,
De păcate îndemnată,
Să nădăjduesc în sine,
De scăpare şi de bine.

Un mincinos iar să scoală,
De foame cu gura goală,
Zicînd: „Oh, neam sfînt și mare,
Israil vestit și tare!
Oh, de Dumnezeu iubite!
Tu, spre raiu blagoslovite!
Tu știi că a lumii ceată,
Prin tine e îndreptată,
Dară așa ți să curmă
Credința acum la urmă?
Aibi nădejde! că vei scoate
Sfințitele tale gloate,
Din jugul robiei tale;
Nu te teme, că ai cale.
Îngerul de lîngă tine
Nu să duce, ci te ține.
Așteaptă să vezi supt soare,
Cu ochii plini de plînsoare,
Minune dumnezească,
Că ești sămînță cerească“./
198 Ei spre aceste cuvinte,
Să împietresc toți la minte.
Nu gîndesc de a să teme
Cum fu la trecuta vreme,
Babiloneasca robie
Cu credința prea tîrzie.
Au sosit acuma ceasul [1]
Să se împlinească glasul
Care au strigat perire,
Din cereasca răsplătire.
Ceasul ce mărturisește
Că n-au vrut înțălepțește
A-ș întoarce la credință
Sufleteasca folosință.
Ceasul, în care streinul
Înfierbîntat cu veninul
S-au făcut de îndemînă
Unealtă în sfînta mînă,
Care numai un tăciune
În biserică cînd pune,
Aprinde casa cea sfîntă [2],
Toată lumea să spăimîntă./
199 Ca Etna, vestitul munte,
Cînd îi iasă foc din frunte,

---

[1] S-au aprins însuș biserica în 8 zile, avgust.

[2] Împrejurul bisericii fiind multe căsuțe cu ferești aurite, un rîmlean au aruncat pre o fereastră un tăciune care apucînd / între niște lemne, s-au aprins și numai decît au apucat flacăra în coperișul bisericii.

Varsă foc și fum borește
Care norii covîrșește;
Din fruntea cea găunoașă
Și neagră funinginoasă,
Flacăra la ceriu ridică
Umplînd locul tot de frică.
Întracest chip sfînta casă,
Cînd focul în ia întrasă
Făcîndu-ș vînt să rădică,
Iată locul plin de frică.
Fumul să înflăcărează,
Funingine scînteiază.
Stîlpii cei de chedru încă
Ard cu văpae adîncă.
Aurul tot să topește.
Vale de pre ei pornește.
Evreii de spaimă mare,
Plîng într'a lor vătămare.
Răzbat ceriul cu răcnitul,
Jeluindu-ș' tot peritul.
Tit văzînd că sfînta casă,
Toată în foc să băgasă,/
200 S-au pornit cu zgomot mare,
Poruncește foarte tare,
Pentru el să stîngă focul,
Unde n-au fost pus sorocul.
Și plîngînd să înfierbîntă,
Căci arde casa cea sfîntă.
Și nimenea nu-l ascultă,
Că era flacără multă.
Întrînd Tit mai înainte
Întru a Sfintelor Sfinte [1],
Alți romani pă din afară
Făcea jafuri cu ocară.
Tot ochiul ocolind focul,
Jaf căuta în tot locul./
201 Scoțînd sabiile tae
La lumina [a] de văpae,
Vărsînd sînge foarte foarte,
Fac ucidere și moarte.

---

[1] Scornisă eghyptenii precum că evreii s-ar închina la asin și ar ținea și chipul lui în biserică. Poate că pentru aceaia au întrat Tit în Sfînta Sfintelor, ca să afle lucrul acesta, precum făcusă odinioară Pompeiu. Și așa s-au încredințat păgînii întru prepusul lor, că era în biserică o piiatră asemenea unui cap de asin, la chip; lîngă aceasta aproape, sta evreii rugîndu-să. Văzînd păgînii aceasta, au crezut după cum au scornit./

[a] Versuri admirabile! Puține incendii epice cunosc, în care licărirea flăcărilor să reverbereze de pe luciul săbiilor. Poate numai atacul de noapte al taberii lui Mahomet de către Vlad Țepeș, în izvoarele istorice grecești, și cîte ceva din incendierea Troiei, în *Eneida*. Și apoi Bărac citea poemul epic italian, în care imaginea de culoare prevalează.

Într-un chip tăia păgînul
Pre tînărul și bătrînul.
Atîta moarte să face
Și atîta trup mort zace,
Cît sta hîlmuri multe foarte
Și grămăzi de stîrvuri moarte
Și curgea o vale mare
De sînge, pre la oltare .
Unii fugînd de strînsoare,
Sus în niște foișoare,
La șase mii de persoane,
Ascunși și fugiți de goane,
Romanii vrînd să-i căznească,
Le-au dat foc să se topească,
De a cărora strigare
Răsuna văzduhul tare.
De foc și de țipet încă
Toată starea ce adîncă,
De supt ceriu cu scuturare
Făcea zarvă foarte mare.
Ca Gomórul și Sodómul
Cînd s-au topit cu tot omul,
Și prin tot hotarul scoasă
Fumegare de pucioasă./
202 Așa s-au topit cu focul,
Cu focul și nenorocul,
Casa cea dumenezeiască,
Să nu să mai pomenească,
În carea Isus vărsase
Lacrămi și la munci să dasă.
Acum să vede topită,
În cenușe risipită.
Acum, în casa cea sfîntă,
La oltariu nu să mai cîntă,
Nici nu mai e fumegare
De tămîe la oltare,
Ci hoit de stîrvuri miroasă,
În loc de smirnă frumoasă.
Vistieriia cea mare,
Păstrată de evrei tare,
Au ajuns într'o păgînă
Și ucigătoare mînă
Iată Iudeia ucisă
După cum să prorocisă/
203 Deacă s-au stîns deodată
Legea veche sfărîmată/
204 Au început să domnească
Numai legea sufletească.

Tit până cînd sfînta casă
Numai cenușe rămasă
Jefuia ce putea strînge
Lîngă vărsare de sînge
Ridicînd cu slava minții
Steagurile biruinții.
Ceriului său să arată
Cu o jertvă sîngerată.
Preoții, învățătorii,
De răscoală 'ncepătorii
Să fac jertvă sabiilor
Cu prisosul casnicilor./
205 Norodul să veselește
Și cu voe jefuește.
Acea patimă amară
Și evreiască ocară
N'au putut pe toți să-i strîngă
În robie, ca să plîngă:
Că ei sabie ridică
Spre biriuitori de frică,
Și făcînd pîrleaz și cale
Ei cu sabiile sale
Au fugit cu fugă mare
La Sion pentru scăpare.
Și cuprinzindu-i cetatea
Vor să-și scoață direptatea
Răsplătindu-ș păgubirea
Cătrăniți fiind cu firea.
Tit le cumpănisă plată
Ca să le dea deodată;
Însă tot fiind cu milă
Nu le face multă silă
Și ca ei să nu să strice
Așa cuvinte le zice:
„Obraznicilor! acuma
Ați săvîrșit și voi gluma
Vi s-au umplut acum gura
De sînge cu băutura,
Carea a voastră patridă
O-au bătut-o cu obidă /
206 Nu-mi simțiți puterea încă,
Și măniia cea adîncă?
Deacă simțiți ce-i pricina
De nu vă cunoașteți vina?
Nu vă cunoașteți păcatul
Cînd vi să vede stricatul?
Ați stîns voi cu strîmbătatea
Biserica și cetatea.

Voi veţi numai ca nebunii
A nu rămînea nici unii,
Sînteţi robi, poftiţi viiaţă;
Vă dau graţie de faţă.
Puneţi arma jos şi iată
Mai trăiţi încă o dată,
Să fiţi, supt aripa noastră
Robi cu lăcuinţa voastră."
„Ba! ba! striga toţi cu gura,
Nu ne trebue strînsura,
Ne-am jurat că nici odată
Să nu ne dăm să ne bată.
Voivodule! deacă-ţi place
Nu poftim mai multă pace,
Numai să ne laşi afară
La pustie, fără ţară..."/...

BIBLIOTECĂ / ROMANEASCĂ / ÎNTOCMITĂ / ÎN 12 PĂRŢI, DUPĂ NUMĂRUL CELOR 12 LUNI / ÎNTĂIA OARĂ TYPĂRITĂ / PENTRU NAŢIIA ROMANEASCĂ. PRIN / ZAHARIE CARCALECHI / FERLÉGHERU DE / CĂRŢI A CRĂEŞTII ŞI MAI / MAREI TYPOGRAFII DIN BUDA A / UNIVERSITATEI UNGARIEI. / PARTEA I, CU 1 FIGURĂ./ LA BUDA,/ÎN CRĂEASCA TYPOGR. UNIVERSITATEI UNGARIEI./1821*./...

1 DE BUN NEAM NĂSCUTULUI/ŞI /ONORATULUI BOERIU/GHEORGHIE OPRIAN,/ÎNCHINATĂ/PARTEA I A ACESTEI/BIBLIOTECI./

ONORATE BOIARIU!

De nu aş fi din destul încredinţat pentru bunele fapte, ce ne încetat faci, şi pentru cea mai mare şi nemuritoare bunătate ce arăţi, cu mari ajutorinţe spre cultivirea românească, nu aş fi îndrăznit cu închinarea acestei cărţi a arăta naţiei româneşti bunătatea inimei ce ai spre cultivire.

Dea-ţi Dumnezeu mulţămire şi ajutoriu, a putea da pildă patrioţilor româneşti.

Rămăind al evgheniei tale

în Buda, ianuarie 1821

Umilită slugă,
Zaharie Carcalechi...

22 IUBITORILOR DE ŞTIINŢĂ!

Nu am avut mai mare vrere în inima mea, nici n-am aflat mai de lipsă a fi, de cât a putea sluji neamului mieu cu typărirea cărţilor romaneşti folositoare. După putinţa mea am socotit că de lipsă ar fi o *Bibliotecă* ca aceasta, în 12 părţi, ce va cuprinde de tot feliul de lucruri, a typări pentru mulţămirea a toată starea omenească.

---

* În -12⁰, de 4 foi nenumerotate + 192 pagini + 10 foi numerotate. Cartea are o gravură: ***Romulus, strămoşu românilor*** şi nelipsita dedicaţie a lui Carcalechi către un protector. Menţionăm aci că Carcalechi tipograf, librar, animator interesat pecuniar, cere de peste tot bani pentru cărţi şi nu-i dă nimeni. Refuzat, se indignează. Reuşeşte să devină comic, nu grav, cum ar dori el. Publicaţia reapare în 1829 (două părţi), în 1830 şi în 1834 (nouă părţi).

Rogu-vă, priimiți această frumoasă și folositoare carte, spre lauda
23 neamului, spre binele/patriei. Fiind eu încredințat că veți afla mulțămire de osteneala mea, mă voiu socoti cel mai norocos a sluji neamului meu.

Acelaș izvoditoriu./

24 **20**

Odinioară, așa de strîmtorate era veniturile lui Ludovic al 15, craiul din Franția, cît nici curtenilor și servilor nu putea să dea simbriia cea hotărîtă, la vreme. Deci, mergînd cîntăreții craiului cu o jalbă la ministru, îl rugară ca să se învoiască a face rînduială să capete simbriia, ce li se cuvine. „Iubiților miei" le zisă lor ministru, „mai răbdați puțintel, căci noi voim să împăcăm mai nainte pre cei ce plîng, apoi va veni rîndul și pre aceia, carii cîntă."/...

25 **22**

Un mincinos se lăuda fără samă cătră un prieten, că ar fi bun la vedere, adecă ar avea așa ochi buni, cît obiecturile cele mai depărtate, poate să le vază și să le deschilinească. „Vezi, zisă, mai încolo, turnul cel alt? Tocma pe boalta cea de supra umblă un șoarece; eu pot deschilini toată mișcarea lui." Atuncea îi respunse prietenul: acesta e cu adevărat de mirare lucru, că eu de abea văd turnul, necum șoarecul, însă îl aud cum tropotește./...

27

FOLOSITOARE ÎNVĂȚĂTURI

24

Alexandru cel Mare așa iubea și așa era de îndulcit de învățătura carea o preda Aristótel lui, cît de multe ori zicea: „Aș mai voi să fiu întru învățături așa de mare, precum e Aristotel decît întru această potere, stăpînire și bogăție, în carea sînt eu." Biruind pre Darie, s-au aflat în comoara acestuia, o lăduță[a] toată cu pietri scumpe împodobită și nime nu se pricepea ce s-ar putea ținea în așa de mare preț și scumpă lăduță; „Lucrurile (adecă scrisorile, cărțile) lui Omir", au zis Alexandru.

Un curír alergînd, sosi și rădicîndu-și mînile strigă: „O, bune și
norocoase novéle, care îți aduc, purtătoriule de biruință, Alexandre!"/.
28 Acesta, carele tocma atunci cetea cărțile lui Omir, se sculă și zise
întrebînd: „Ce! nu cumva spre norocire va fi înviat Omir?" El toate
îndreptările[a] nesăvîrșite și ne deplin a fi le socotea, nefiind care le-ar
putea scrie și îndrepta./...

---

[a] E vorba de un exemplar al *Iliadei*, purtat într-o cutie de către Alexandru, și emendat de Aristotel însuși, dascălul său. Anecdotele, sub forma de aci sînt corupte.

Sțipio, numitul African, au fost osebit iubitoriu de cetirea cărților și pentru aceaia multe ori zicea: „Nici odată nu sînt în mai bună soție, decît cînd sînt singur; nici am mai mult lucru, decît cînd sînt fără lucru.“/...

82 De voiu pricepe că romănii noștri au voe, după cum se cade să
aibă, și sănt bucuroși a ceti istoria romanilor celor vechi, strămoșilor
săi, voiu măna înainte această *Istorie* arătănd cumplitele lor răsboaie
și biruințe asupra altor neamuri, pănă ce ajunseră a stăpîni preste
toată lumea, și alte a lor minunate fapte.

Fraților! toate neamurile, căt de mici să fie acele și apuse, însetează a ceti și a ști faptele strămoșilor săi, măcar că puțin vestiți au
fost aceia; cu căt mai vărtos se cuvine, ca voi, faptele romanilor celor
vechi, a strămoșilor voștri celor străluciți, să le cetiți și să le cunoașteți
și împreună să fiți cu mulțemire asupra acelora carii nu lipsesc a vi
83 le împărtăși, în limba voastră. Deci, voi/romanilor, carii nu sînteți
cu avere multă, nu vă apărareți lenevirea și sărbezarea inimei voastre
spre cetaniia cărților celor de cultură, cu aceaia că sănteți săraci și nu
aveți prindere de a cumpăra cărți. Că firea și Dumnezeu poftește ca
înainte de toate să vă îmbogățiți mintea cu cugete omenoase și cinstite
care se dobîndesc prin cetaniia cărților celor de cultură. Și la aceasta,
cu atăta mai vărtos vă îndemn, că limpezăndu-vă voi mintea, prin
cetaniia cărților, mai pre ușor veți scăpa de sărăcie[a] care mai de multe
ori s-au obicinuit a urma din orbirea și prostiia minței.

Iară voi, bogaților! cărora pentru aceaia v-au dăruit[a] Dumnezeu
avere, ca aceaia să o chieltuiți spre binele de obște, nu ca numai de voi
înșivă să vă grijiți, ci și pentru procopsirea neamului, de vreme ce
84 acum, din mila/lui Dumnezeu și întră romăni se află duhuri mari care
s-au jertvit pre sine spre ajutoriul neamului său, întru cultură, și pentru
aceaia cu toate puterile se nevoesc a scrie cărți în limba romănească,
nu lipsiți a da mînă de ajutoriu cu bani carii vi i-au dăruit Dumnezeu,
spre tipărirea ziselor cărți. Nu fireți ca unii carii cu totul alipiți de
Mamónu, cănd văd că vine oare care cu o carte cătră dănșii, care e
sau de văndut sau de tipărit, stau a-i prinde frigurile și a cădea în lăngoare; atăta sănt înstreinați cu inima de lucrurile cele cinstite și neamului folositoare! Fraților! altă mijlocire nu este noao lăsată, de a
ne smulge din prostia, la care nedreptatea vremilor ne-au adus, fără
învățătura care din cărți se suge.

Pre urmă, nu-mi ajunge a rădba cu inima pre unii dintră romăni
carii, și pentru că ei nu sănt harnici a da cărți de știință la lumină,
85 și pentru alte ale lor urăte și nefolositoare/interesuri, pismuesc duhurilor celor mari care s-au jertvit pre sine pentru folosul neamului,

---

[a] Sărăcia nu provenea din „prostiia minții“ și nici bogăția nu era un „dar de la Dumnezeu“, ceea ce știa prea bine și Carcalechi.

și zioa, noaptea se ostenesc, după talantul cel de sus lor dăruit, a câștiga folosul și mărirea neamului românesc. Deci, de duhul zavístiei
orbiți și împinși, când sămțesc că este vro carte spre binele și mărirea
românilor de a se tipări, sau, acum tipărită, de a se vinde, în tot chipul
îmblă pre cei orbi, mai tare a-i orbi și cu iscodite minciuni a-i desmânta,
ca să nu dea bani pentru cărți. Asemene sănt aceștea fariseilor, despre
carii grăește *Sf. Evanghelie* că nice ei nu vreau să între întru împărățiia
86 cerurilor, nice pre alții nu-i lasă să între. Așa, acești/pismătareți români, sănt cei mai mari și mai răi dușmani ai românilor.

Despre altă parte, mulțămită prea înțeleptului bărbat Evfrosín
Dimitrie Potéca, pentru adevărurile care cu învăpăiată dragoste le
descopere în *Predosloviia* (înainte cuvîntarea) sa cea înaintea cărței
ce se numește *Mai nainte cunoștință despre Dumnezeu*, pusă despre
grelele întâmplări ale limbei cei românească, despre îmbogățirea ei și
despre procopsirea neamului românesc. O! de ar da milostivul Dumnezeu ca întru multe suflete de ale românilor să se verse acele adevăruri
și prinzând adâncă rădăcină să aducă rodurile sale. Eu, drept că mai
în loc de dumnezăiască minune țin aceaia că, întru atâtea veacuri,
de când au eșit românii din patria sa cea veche, dela Roma, întră atâta
87 vlog de neamuri varvare, din care a celor mai multe numai/numele
le-au rămas, și întră atâtea ale lor grele întâmplări, nu s-au stins limba
românească, ba întreagă, întru țesetura sa cea din lontru, până astăzi
rămâne și, de se va socoti nu întru o parte, ci întru toate dialectele,
în care e împărțită, se va afla a nu fi lipsită de avuție./...[a]

151 ARĂTARE FIREASCĂ

Cométul (sau steaoa cu coadă), în anul 1819, la luna lui iulie, să arătă, și despre arătarea aceștiia, în multe feliuri să judecă. Iar, încet, încet, să făcu nevăzut. O gazetă de Paris, din anul trecut, zice: „Cometul este acum așa depărtat de pămînt, în cît, dacă un glonț de tun s-ar slobozi dela pămînt asupra lui și cometul ar sta pe loc, abea în 36 de ani l-ar ajunge. Și alergarea lui așea iute, întrece de 200 de ori alergarea glonțului de tun./

152 DESPRE VREME TARE ȘI FULGER

Fulgerul alt cevà nu este, de cît o scîntee electricească carea să naște mai întîiu în norii cei de vreme tare, căci acolo se face umezeală electricească. Fulgerile lovesc ori dintrun nor în altul, sau că să răsipesc în aer, sau că de vro firească pricină să trag spre pămînt și lovesc.

---

[a] Ferlegherul Carcalechi este la curent cu cartea pe care o comercializează. De aci rezultă că a citit pe P. Maior, în special.

ECLIPSUL CEL MARE

Întunecarea cea mare a soarelui şi a pămîntului ce se va întămpla
în 26 avgust, în anul 1820, şi iară după 22 de ani, în 26 iunie, în anul
1842, să va mai întămpla. Această mare întunecare să va arăta în toată
Evropa, Nord-America, Africa şi Asia. La noi va fi începutul
153 întunecări soarelui/în 26 avgust, la 1 ceas şi 56 minute, 28 secunde; după
ameazi, mijlocu întunecărei va fi la 3 ceasuri, 21 de minute, sfîrşitul
va fi la 5 ceasuri şi 21 minute, secunde 6, care cu totu va ţinea ceasuri
5 şi 21 minute, secunde 6./...

190 BĂTRĂNEŢELE UNUI ROMĂN

Feldmarşalu Merţi au făcut arătare pentru un român din ţinutu Caransebeşului, în Bănat. Care au trăit ani 172, şi soţia lui 164. Au trăit amăndoi căsătoriţi 147 de ani; Au murit amăndoi în anul 1728; la amîndoi li s-au zugrăvit închipuirea lor şi s-au pus la Viena, în chesaro-crăiască galerie (sală), unde sînt chipurile cele vrednice de pomenire./...

192 O înştiinţare din Ostindia arată că, din anu 1815 pănă în 1817, s-au îngropat de vii în pămînt şi ars în foc 1528 de muieri pentru că au murit bărbaţii lor, ba acum, de curînd, s-au ars în foc şi o prea frumoasă mireasă, că au murit mirele ei, fiind legea lor aşa deşartă, ca murind bărbatul lor să moară şi muerile lor cu ei de împreună, de bună voie a lor, ba şi de judecată vor fi silite a urma obiceiului acestui deşert./...

CHIEMARE / LA / TYPĂRIERA CĂRȚILOR ROMANEȘTI, / ȘI / VERSURI PENTRU ÎNDREPTAREA / TINERILOR. / FĂCUTE / DE / CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA, / AL ȘCOALELOR PREPARANDE ROMANEȘTI DIN ARAD, / PROFESOR. / ÎN BUDA./CU TYPARIUL CRĂEȘTII UNIVERSITĂȚI A UNGARIEI. /1821*./...

CHIEMARE
LA
TYPĂRIREA CĂRȚILOR ROMANEȘTI

FRAȚILOR ȘI IUBIȚII FII
AI NEAMULUI ROMANESC!

Acum al noosprezecelea veac numărăm, de cînd Mîntuitoriul nostru au pogorît lumina din ceriu pe negura pămîntului să strălucească aicea, jos, între fii neamului omenesc, și, totuși, mult am rămas îndepărtați de cunoștința cea deplinită a învățeturii lui cei cerești, din pricina că nu am avut pretutindenea școli trăbuincioase, nu am avut vrednici învățetori, nici cărțile cele de lipsă.

Bărbați învățați trebue să aibă neamul cel ce poftește să se cunoască că estă om; după aceasta, școli, apoi cărți, că numai aceste trei sînt tot capul lucrului, de a se putea lumina neamul. În școli învață fiește carele hotarele sale, adecă: datorințele către Dumnezeu, către împăratul, către cel de aproape și către sine însuși. Că, fără cunoștința acestora,
9 tot omul sub lumina soarelui estă/orb cu sufletul. Au nu din mînile orbului toți răpesc: și lupul, și mîța, și cînele? Omul multe le pățește din neștiință, că nici știe ce estă el datoriu să facă altuia, nici iar ce alții lui, adecă el nu cunoaște hotarăle. Deci: tinărul trebue învățat nu numai cum să fie el om bun și nimănui să nu facă nici un rău, precum îl îndreaptă învățetura legii creștinești, ci și cu așa feliu de învățeturi trebue adăpat pruncu, cum are a se purta, ca nici lui să nu-i poată face nimenea vreun rău sau nedreptate, precum se pot învăța dela bărbații cei cu scințele cele înalte întrarmați. Omul trăbue să fie bun, dar și înțelept, că bunătatea fără înțelepciune este prostietate, pre carea tot deauna o încalecă sărăciia și mișălătatea. Toate acelea, cum trebue fiește carele om să se poarte către cel deaproape al său, cu înțelepciune și cu dreptate, în școli se învață, toate acestea dela oameni învățați, ca și de la luminătorii neamului se pot auzi; toate acestea, în cărți se află scrisă. Iată, acum școli avem, unde se cresc învățetorii spre luminarea tinerimei și a neamului; ci, ne mai trebuesc școli și prin sate, înzăstrite cu toate cele de lipsă spre ținerea învățetoriului. Ne
10 trebuesc, mai departe, cărți, din care se poată ceti și / învăța pruncii, ba și cei ce sînt îndepărtați de școală. Așa au făcut și alte neamuri

---

* În -19⁰ de 30 pagini. Omitem *Înștiințarea asupra Școalelor Preparande* cu planul de învățămînt și cităm cea mai mare parte din *Chiemare ...*

care astăzi strălucesc pre fața pămîntului, așa să facem și noi acum,
și să ne îmbărbătăm, că prea departe am rămas; apoi, zic, tocmai în
limba maicii să ne luminăm, că putem, cum au putut și alte neamuri
care pînă n-au început așa, erau și ele întunecate. Numai, cărți de tot
feliul să căutăm a face, a mai scoate și din alte limbi, apoi, a le da la
typariu să nu întîrziem. Ca aceasta să se poată împlini, se cer a mai
multor puteri și daruri. Precum stă scris că Duhul Sfînt au împărțit
darurile: unuia au dăruit una, altuia alta. Pre unul l-au hotărît a fi
împărat, pe altul ostaș armat; pre unul învățetoriu, pre altul negutitoriu;
pre unul plugariu, pre altul păcurariu; apoi, toți aceștea pentru
a fi vrednici de diregătoriile sale, în școale, dela oameni învățați și din
cărți au trebuit să ia îndreptare. Pentru aceasta, cei ce se învață, trebue
ajutați, și la typărirea cărților tot însul e îndatorat, după puterile
sale, să dea mînă de ajutoriu; că, așa se zidește oltariul neamului și
din darurile a mai multora se aduc jertvele luminării, de unde toată
fericirea soțietății omenești atîrnă. Deci, jărtvele cele mai plăcute
11 înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor, sînt acelea/ care le face
cineva ajutînd pe cei tineri să se lumineze, că în unii ca aceștea se rezimă
fericirea neamului și a următorilor noștri. Jertvenicul luminării neamului,
prin mai a multor ajutorințe trebue să se rădice. Au nu, cînd vrem să
facem o casă pentru lăcuința unei familii, cîte acolo se cer: piiatră, var,
lemn, fer și meșteri; dar la un jertvenic al luminării a unui neam, au
nu sînt de lipsă mai multe ajutorințe? că aci ne trebuesc școli, aci cărți,
aci preoți și învățetori luminați cu învățeturi, că cel ce nu are învățetura,
cum va ști îndrepta pre altul? aceștea toți în școli se învață. Deci,
aceștea trebue ajutați ca să aibă puteri a se învăța, că învățetoriul și
preotul sînt cei din tîiu luminători ai neamului.

Spre luminarea neamului sînt de lipsă, mai departe, cărți; acestea
trăbue typărite, care cu cheltuială se face. Acum cine să dea cheltuiala?
Zic: toți dimpreună să dăm, că toți laolaltă facem un neam; apoi, vedem
că neamului e de lipsă lumina; așa toți, din puterile sale, trebue
să dea daruri ca să ajute neamul; toți acum să se apuce de lucru, c-au
sosit primăvara luminii neamului romanesc, aicea; unii să aducă
ajutoriu cu învățeturi, alții cu sfătuirea, alții cu ajutorințele cheltuielilor,
12 toți/dintre ale sale puteri, să aducă jertve pre altariul neamului,
că atuncea va urma strălucire preste tot fiiul de roman, ca să apuce
odată calea carea-l va putea pre el aduce la fericire. Aicea să înceteze
aceia, rugina oamenilor le zic, carii nu se rușinează a grăi așa: deacă
nici tată-meu n-au mai știut de acestea, nici au învățat carte, apoi
tot au trăit bine. Eu cred că au mîncat și au băut bine; aceasta fac
și dobitoacele, însă omul e îndatorat nu numai trupul, ci și sufletul să-l
arănească; apoi, mai de parte, nu numai pre sine, ci și pre altul, iar
mai vîrtos neamul, să-l ajute; că altmintrelea bogatul se va asemena
porcului care până e viu, nimea, nici un folos dela dînsul nu are, că
numai pre sine se îngrașă, până cîndu-l ucid, apoi atuncea toate se ung,
mesele, cuțitele, ușile, până și podele. Bogóția e dar bun, deacă au

căzut în mînile omului înțelept și milostiv, că are mijlocire de a ajuta și a face mult bine neamului. Iară, deacă au căzut în mînile omului lacom și rău, atuncea el, cu bogăția lui, caută cum va aduce altuia periciune, pînă și pre dînsul îl sugrumă altul; iată, apoi, că și-au dat de topor.

Crezi-mă, frate! că pînă nu vei semăna, nu vei nici secera, și după
13 ce ai semănat,/ trebue să mai dai cu sapa, deacă vreai să aibi seceriș
bun. Au nu stă scris în S. Scriptură: milueşte-mă, ca să-ți cînt ție,
adecă, neamule, dărueşte-mă, ca să te pot ajuta, dă-mi mijlocirile cele
trebuincioasă, ca să pot lucra pentru cultura și luminarea ta. Aceasta
cere jertvenicul luminii de la tine, carele și cu aceaia capătă puteri,
precum am zis: deacă cineva ajută vreo carte, dînd cheltuiala typăririi,
ca să poată eși la lumină, de unde se vor lumina mulți. Un patron
ca acela se fericeşte, că-și lasă nume bun la următorii neamului său,
că i se va pune numele în carte, ca a unui iubitoriu de luminarea neamului,
arătînd că cu cheltuiala lui s-au dat cartea la typariu.

Acum, fiindcă atare patron, în vremile acestea, cu durere zice:
la noi nu se află, ca la alte neamuri, carele la typărirea unei sau altei
cărți unul singur să dea ajutoriu, drept aceia acum ce se atinge de
typărirea mai sus numitei cărți, mă apropiiu cu rugăciunea de iubitorii
luminării neamului, să se îndure a se prenumăra, adecă prețul
typăririi a-l plăti înainte, care culegătură cu tot va fi[a] știind
că afară de acest ajutoriu, altă mijlocire nu s-au aflat, ca să poată
14 această carte eși la /lumină.

Cred că nici unul dintre cinstiții preoți, nu se va trage dela prenumerațiia acestiia cărți, iară mai vîrtos învățetorii, ba încă și părinții, carii au prunci la școală, sau doresc de aci înainte a-i da să se învețe; dimpreună cu aceia părinți, carii n-au prunci, toți sîntem datori a pune jertvele noastre pre altariul luminii și a ajuta neamul. Că nu-i nici un om așa de selbatec și fără simțire, carele, deacă nu are însuși învățetură, nu ar pofti la ai săi a fi învățați; dă oare ce sufletul omului estă făcut să lumineze, precum știm că oamenii cei bătrîni jelesc că în tinerețe nimica n-au învățat. Deci, ar fi cu nedreptul ca cei bătrîni, acum, să nu îndemne și să nu ajute pre cei tineri la învățetură; de unde sfînta dreptate îndatorează pre cei bătrîni ca din adins să caute toate micilocirile, prin care se pot fii neamului lumina, că întru acest chip își vor căștiga cei tineri cunoștință și lumină, iară bătrînii vor avea laudă și aducere aminte de la cei tineri, și cînd vor fi de ceaia parte de mormînt. Așa mijlocire estă și această carte, la carea se cer acum ajutorințele cheltuelilor, ca să se poată typări./

---

[a] Urmează loc gol, pentru cifra prețului.

16

VERSURI PENTRU ÎNDREPTAREA TINERILOR

1

TINĂRULE, PRIMEŞTE ÎNDREPTAREA CELOR ÎNŢELEPŢI

Curi[a] cătră mine, prea iubit nepoate,
Şi ce-ţi voiu spune, ia-le a 'minte toate;
Eu voiu să te 'ndrept aici, pre pămînt
Cum să te porţi tu.../..

17

5

LA O LINGURĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ, TREBUE UN CAR DE MINTE

Cel ce-şi adună ştiinţele formoase
Şi le 'ncorună cu 'nţelepte fapte,
Treaptă are naltă, toţi-l laudă foarte
Şi după moarte./...

19

CUNOAŞTE-ŢI ÎNTÎIU OMUL, APOI TAINELE TALE ÎI DESCOPERE

Pre 'tău prieten cunoaşte-l nainte
Caut' atunci bine, cui descoperi taine;
Despre ce nu vreai ca să se audă
Limba ţ-o 'nfrînă./

20

TOT LUCRUL LA ÎNCEPUT E GREU

De ş' rădăcina sciinţelor formoase
Dintr'nceput este amărăcioasă;
Dar după scurt timp roduri că va duce
Bune şi dulce.

ODIHNA DUPĂ LUCRU GATA, E DULCE ŞI LĂUDATĂ

La lucru, june, te supune foarte
Că dulce atuncea odihneşti, nepoate,
Deci după lucru cîndu-ţi iai odihnă
Toţi aduc laudă./...

---

[a] Neinspirat început, indiferent de faptul că este forma familiară autorului.

25

37

CEL CE-ŞI PLINEŞTE DATORINŢELE SALE, FĂRĂ TEMERE SE AFLĂ

Nu de pedeapsă se teme şcolariul,
Cînd el 'nvaţă ce-i dă 'nvăţetoriu;
Iar de nu 'scultă, trămură de frică
Că-l bat 'n pripă./...

28

48

OMULUI DREPT ŞI BUN LA INIMĂ, ÎNVĂŢETURA ÎI ESTĂ CA ŞI O COROANĂ

Inima curată, dreaptă
Vede tot o sfîntă treaptă,
Acum vă zic, fraţi români,
Alergaţi ca şi la pîni:
La învăţeturi plecaţi,
Înţelepciune să aflaţi.
Fiinţa cea necuprinsă,/
29 Cel învăţat o ajunsă;
Bucurie are mare
Dintru a sa îndreptare;
Nefăţarnic estă el,
Tot blînduţ ca şi un mel;
Simţirile-îi sînt curate,
Graiurile 'devărate;
Faptele lui luminate,
Cu dreptate 'ncoronate. /...

DICȚIONARIU / RUMÂNESC, LATINESC, / ȘI UNGURESC,/ DIN ORÎNDUIALA EXCELLENȚII SALE/ PREAOSFINȚITULUI/ IOAN BOBB/ VLĂDICUL FĂGĂRAȘULUI, AȘEZAT,/ ȘI CU VENITU CASSII CLERULUI TYPĂRIT/ ÎN DOAO TOMURI./ TOM I/ A—L./ ÎN CLUJ/ CU TYPARIUL TYPOGRAFII COLLEGIUMULUI REFORMAȚILOR/ PRIN STEFAN TÖRÖK, 1822./

DICTIONARIU/RUMANESC, LATEINESC,/ SI UNGURESC,/ DEIN ORENDUIALA EXCELLENTII SALE PREOSFINTITULUI/ IOAN BOBB/ VLADEICUL FAGARASULUI ASEDIAT/ SI CU VENITU CASSI CLERULUI TYPARIT/ IN DOAO TOMURI./ TOM I [—II],/ A—L,/ IN CLUS/ CU TYPARIUL TYPOGRAFII COLLEGIUMULUI REFORMATILOR/ PRIN STEPHAN TÖRÖK 1822 [1823][*].

LEXICON HOC POTERIT MULTUM RELEVARE STUDENTES
QUI LINGUAS HAS TRES DISCERE PLENE VOLUNT [a]./

CUVÎNT ÎNNAINTE

Acest *Lexicon* am voit a-l așeza pentru scolasticii carii se nevoesc a se procopsi în limba lătinească și ungurească cu litere latinești, fiind că acele le învață în școale, cu care și rumânii mai de mult au treit până ce au luat literele chirilinești, și sînt mai lesne de cetit și învățat. Dintru acesta mult se pot ajuta scolasticii, că s-au pus și synonime latinești. Însă măcarcă strădanie multă a mai multora au fost întru așezarea acestui Lexicon, dară pentru multe datorii a deregătoriilor noastre, și pentru că acesta este cel dintîi întru această formă, și pentru că supțiri sînt începerile lucrurilor, nu se poate zice a fi de plin așezat, că multe or fi rămas, multe de îndreptat, unele și de lăsat afară, ci, pînă cînd alții, carii avînd timp și voe spre aceaia, or voi a-l așeza mai de plin, se pot ajuta scolasticii cu acesta.

Vlădica Ioan Bobb, m. pr./

Literele lateinesthi in cuvintele Rumanesthi tin sunul seu de orend iare unele litere precum acie dein dsos se vede il mute

C. înainte de *e. i.* suna ca *ts. Cerb*, *Cires*, Cervus, Cerasus.
A unere suna ca *tz. Cinta*, *Ceremonie.*

---

[*] Două volume, în -8°, de 2 foi, 656 pagini, pentru vol. I și 1 foaie + 576 pagini pentru vol. II.

[a] Traducerea: „Acest lexicon ar putea să ușureze mult pe studioșii care vor să învețe deplin aceste trei limbi". Este un distih plat.

D. inainte de *i.* suna ca *z. Di*, dies, *Dic*, dice.
Inainte de *s.* suna ca *zs. Dsumetate*, dimidietas, *Dsos*, deorsum.
În cele grecesthi remane sunu lui de orend, *Diacon.*

G. inainte de *e.i.* suna ca *gse. Gemine*, geminus, *Ginere*, Gener.
Se pune cate odate *h.* intre *g.* si *e.* sau *i.* apoi suna ca *g.* lateinesc, *Ghibos*, gibbosus, *Gheenna*, Gehenna.
Iara a unere remane sunu lui cel de orend pre cum: *Germania.*

I. inainte de vocalisuri suna ca *j.* lateinesc, *Ioan*, *Iacob.*

Q. nu demult sau luat de se pune in loc de *C.* aceasta litere se poate pune, dare in rumanie mai bine cade *C.* precum și in italianie se pune *C.* in loc de *qv.*

T. inainte de *i.* suna ca *tz.* unguresc, *Tine*, tene.
Se pune *h.* intre *t.* si *i.* cand voesthi se remane *T. Thina*, *Quina.*

S. rotund suna ca *s.* unguresc.

S. lungareti suna ca *sz.* unguresc, precum si *s.* cel mic: scurt.

J. suna ca *zs*, unguresc, *Jude*, Judex./

1

DICTIONARIUM VALACHICO-LATINUM ET HUNGARICUM

A.B.

A litera se pune in ainte unor cuvinte, si face intieles precum urmeaze A litera ponitur ante quaedam nomina verba, et dat eis significationem prout in exemplo videre est.

Acasa Ita: a cása, Domi, *Othon*, Afare, foris, *kün*, Acum, Nunc, *Most*, Incep a ruga, Incipio rogare, *kezdek kérni*, *imádkozni.*

Aba, Abba, *Atya.*

Abacum, Abacuc, *Abakuk.*

Abba, Abbas, atis, m. 3. *Apátur.*

Abbatie Abbatia, tiae, f. 1. *Apáturság.*

Abatissa, Abbatissa, sae, f. 1. *Fö Apátza.*

Abat, Averto, erti, ersum, ere. *Elforditom*, *Eltéritem.*
Deflecto, exi, xum, ere, *Méghajtom*, *Eltéritem.*
Reflecto, exi, xum, *Elforditom.*

Abatere, Aversio, onis, f. 3, *Elfordulás*, *Elforditás.*

Abat apa, Riu, Aquam, rivum derivo, avi, vatum, are. *A' vízet másfelé viszem fölytatom.*/

Abatere apei, riului, Derivatio, onis, f. 3. *Elfólytatása*, *Elvitele a' víznek.*

Divergium, rgii, n. 2. *Víznek másfelé elárkolasa.*

Abat ceva, men, Abigo, egi, ctum, igere. *Fére hajtom*, *Elhajtom.*

Abat cuventu. Nomen declino, avi, natum, nare. *A' szót hajtogatom.*

Inflecto, xi, xum, ere.

Abatere cuventului, Nominis declinatio, onis, f. 3. *Szónak hajtogatása.*

Inflexio, onis, f. 3.

Abat deincale Ex via deflectere facio, ci, ctum, ere. *Eltéritem az útból.*

Abat reu, Malum averto, erti, ersum, ere. *A' Roszszat eltávoztatom.*

Abatere reului, Mali aversio, onis, f. 3. *Rosznak éltéritésé.*

Abatume ita: abbatersi, Incido, occuro, Diverto, erti, ersum, *Kítérek*, *Eltérek*, *Bétérek.* Deflecto, exi, exum, ere./[a]...

---

[a] Cu banii cheltuiţi pe această lucrare incalificabilă mai bine se susţinea *Lexiconul de la Buda*, a cărui întocmire a pretins viaţa mai multor patrioţi învăţaţi. Dar Ioan Bob ştie să urască!

GRAMMATICA/ ROMANEASCĂ/ PENTRU/ ÎNDREPTAREA TINERILOR./ ACUM/ ÎNTÎIA OARĂ LUCRATĂ/ PRIN/ CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA/, AL ȘCOALELOR PREPARANDE ROMANEȘTI DIN ARAD/ PROFESOR./ LA BUDA./ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITEȚII UNGARII./ 1822.*

MĂRII SALE/ DE ÎNALT ȘI BUN GEN/ NĂSCUTULUI DOMN/ URÓZIE NESTORÓVICI,/ AL C.C. ȘI APOSTOLICEȘTEI MAIESTATE / CONSILIAR, / AL ȘCOALELOR NAȚII ROMANEȘTI ȘI SÎRBEȘTI/ MARELUI INSPECTOR,/ PRECUM ȘI/AL ȘCOALELOR PREPARANDE ACELOR ROMANEȘTI DIN/ ARAD ȘI ACELOR SÎRBEȘTI DIN SÓMBOR./ DIRECTOR,/ IARĂ / AL MĂRITEI DEPUTĂȚII FUNDÚSURILE ACÉLORAȘ/, ȘCOALE OCÎRMUITOARE, PURTĂTORIU DE PRESÍDIUM/

MĂRIIA TA,
DOMNULE CRĂESC CONSILIAR,
DOMNULE MIE PĂRTINITORIU PATRON!

Sosind primăvara luminării neamurilor Besericii Resăritului celor ce se află sub fericitul schiptru al Casii Austriei, Măriia Ta, Domnule Crăesc Consiliar, ca un stîlp plin de razele luminii stai strălucind între acestea neamuri, cel ce cu înțelepciune ocîrmuiești șase directoraturi: directoratul Budei cu 49 de școli; — Timișoarei, cu 180; — Caransebeșului, cu 238 — Orăzii-Mari, cu 416, —/ Vaciului, cu 66, — Sremului și al Slavonii cu 93.

Afară de acestea, încă doo școli preparande, prin orînduelile tale capătă putere; precum una în Arad pentru romani, cu un localnic director, catahét, și cu trei profesori, și alta în Sombór pentru sîrbi, iarăși cu un locanic director, catahet, și cu trei profesori, în care se învață tinerii acestor doo neamuri, gătindu-se spre treapta/ învățetoriei. Mai departe, ca un bun chivernisitoriu, ţini în bună stare fundul acestor școale crescîndu-l și împuternicindu-l, de unde se plătesc domnii directóri, catehetii, profésorii, și alte onorate persoane, care se află la deputația școalelor, neamului slujind pe plată. Tot dintru acestași fundus al școalelor se vor face școli prin satele cele mai serace, și învățetorii acestor comunități, ajutoriu și penzie de aci vor primi./

Această întocmire au ieșit după planul organizății școalelor, care Măriia Ta l-ai dat la înaltul Thron împărătesc, și după acesta, apoi, se zidi jertvenicul luminării neamului romanesc și sîrbesc, care se află în Țara Ungurească.

---

* În -8° de 8 foi + XVI + 206 pagini + 5 foi.

Nespusă este purtarea de grijă a Măriei Tale, cel ce cu necurmate ostănele, zioa şi noaptea, lucrezi de a ţinea această sfîntă întocmire, în bună stare. Acum, de aşi avea puterea grăirii ca Ţiţero, şi dulceaţa/ cuvîntării ca Demostén, cred că încă n'aş putea din destul vădi laudele tale, de care te-ai învrednicit. Multe daruri strălucesc în sufletul tău, că prin învăţeturi cauţi a lumina mintea tinerilor şi a îmbunătăţi inima lor cea crudă; să capete înălţatul împărat, supuşi credincioşi, patria, lăcuitori buni şi vrednici, beserica, creştini cucernici, iară părinţii, fii ascultători; că numai prin unii ca acestea se aduce fericire soţietăţii omeneşti. Precum şi marele orátor Ţiţero cu acestea/ cuvinte mărturiseşte, zicînd: „*Quod munus Reipublicae afferre majus, meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem*". Adecă: „Ce slujbă mai mare şi mai bună putem aduce ţerii noastre, de cît aceaia, cînd învăţem şi îndreptăm tinerimea." Mai departe, iară acelaşi lăudat orátor zice: „*Non armis solum, verum consilio etiam tutatur Patria*" : „Nu numai cu armele, ci şi cu sfatul se apără patria"./

Cîtă bunătate acum, de după orînduielile tale se varsă spre neam, spre ţară şi spre besericá, în aceşti trecuţi anni s-au putut vedea, că, de cînd s-au deschis Şcoalele Preparande, mulţi învăţetori harnici, de aci au eşit, carii spre mîngăerea neamului îndreaptă pruncii, întru învăţeturi şi în purtarea cea bună; mulţi iarăşi dintre acestea învăţetori au întrat în starea preoţască spre evlavia besericii şi spre díca clerului, ba, încă unii, şi în diregătorii cetăţeneşti, cu credinţă şi cu laudă împlinesc/ datorinţele diregătoriei sale. Iată rodul ostănelelor Tale, Domnule Consiliar! Cu cîtă virtute se varsă spre bunul patriei, spre folosul neamului şi spre fericirea soţietăţii omeneşti. Veacurile céle trecute pre Tine, luminătoriul strenepoţilor săi, nu te-au putut şti, fără acest fericit veac, cu Tine, pre un stîlp strălucitoriu de lumină patriei şi neamului nostru te-au dăruit. Cel ce norocoasă faci soartea celor ce întru acest timp împreună cu tine vieţuesc, şi întemeezi luminarea şi fericirea următorilor./

Aicea şi eu mă apropiiu purtînd simţiri pline de mulţemire, către Măria Ta, pentru părinteasca părtinire la Înaltul Thron mijlocindu-mi aşezemînt şi întărire întru această diregătorie, întru carea astăzi mă aflu; acum, deacă pot, ca profesor, cu învăţetura şi cu sfatul, să aduc neamului şi patriei mele vreun folos, pentru aceasta zic, nu mie vor avea următorii neamului de a mulţemi, ci înălţatului Împărat şi Măriei Tale, cu a cărora putere şi învoire, în diregătoriia profesoriei sînt aşăzat./

Al zecelea ann curge de cînd ţin cathédra grammaticii, stylului şi a cîntării besericeşti, în şcoalele preparande; în care timp văzînd merítele tale cele mari, Domnule Consiliar, ca să arăt neamului pre mijlocitoriul luminării sale, această *Grammatică Romanească* am întocmit şi o închin strălucitului nume al Măriei Tale, cu adîncă veneraţie, rugîndu-mă să o primeşti sub acoperemîntul tău cel patronesc. Ca, precum este această carte învăţetura limbei şi cheia altor învăţeturi,/ aşa şi cei ce au de a învăţa această limbă din temeiu, încă dela unghiile cele tinere [a] să se înveţe a cunoaşte pre mijlocitoriul şi ajutătoriul scoalelor preparande, din a cărora gredină această carte, ca o floricea, spre înfrumseţarea limbei, s-au desvălit.

Deci, întru acest chip, acum întîia oară întocmită şi pentru folosul tinerilor adusă la lumină, cu chilínă veneraţie o închin strălucitului nume al Măriei Tale celui vrednic de aducere aminte a următorilor/nostri, carele mai departe recomendîndu-mă patronímei Tale, cu fiiască şi adîncă aplecăciune remîn,

în Arad, 10 martie 1822,

Al Măriei Tale,
Prea umilit şerb,
Constantin Diaconovici Loga,
Profesor./

1

GRAMMATICA
sau
INVĂŢETURA GRĂIRII

Grammatica estă aceaia învăţetură, carea ne învaţă bine a ceti, drept a scriia şi a vorbi după firea limbei.

ÎMPĂRŢIREA GRAMMATICII ÎN V PĂRŢI DE CĂPETENIE:

I. *Orthoépia* (grăirea dreaptă), carea ne învaţă a cunoaşte literile, drept a le respunde, în sylave a le aduna, şi cuvintele de aci întocmite, după reguli a le ceti.

II. *Orthografia* (scrisoarea dreaptă). Aceasta ne învaţă cuvinte cu literile cele ce se cuvin lor a le scrie, în sylave bine a le despărţi, şi semnele cele desbinătoare drept a le întrebuinţa./

2 III. *Etymologhia* (deducerea cuvintelor), carea ne învaţă cum se fac, cum se nasc, cum se schimbă şi ce însuşiri au cuvintele.

IV. *Sýntaxa* (alcătuirea cuvintelor). Aceasta ne învaţă cuvintele cele chiline a le alcătui şi spre întreagă înţelegere a le aduce.

V. *Prosódia* (măsura tonului), carea ne arată măestriia redicării şi apăserii tonului la sylave, la cuvinte, încă şi la ziceri întregi./...

---

[a] Se pare că Loga cunoştea ceva paremiologie elino-latină, pentru că *încă de la unghiile cele tinere* traduce lat. *a teneris unguiculis*; înseamnă „din fragedă pruncie" (Cicero, *ad fam.* 1, 6, 2).

6 B. RESPUNDEREA LITERILOR./...

7 **De răspunderea literii ѣ**

Litera ѣ în doo forme îşi dă respunsul său:

1. Stînd la sfîrşitul cuvîntului se respunde ca *e* lung, iară la alte locuri se respunde ca *ea*; p.e.: *moarte*, *moartea*, sau *mortѣ*;

2. În cuvintele cele cu sylave schimbătoare, unde litera *é* se cere a se schimba în *ea*, respunzindu-se ca *ia;* p.e.: *Mueresc*, *muerѣscă*, *pîndesc*, *pîndѣscă;*

3. Litera ѣ, în alte locuri, stînd la mijlocul cuvîntului, petutindenea se respunde ca *e: p. e: trѣpte*, *vedѣre*, ş. a.../.

12 D. CUNOAŞTEREA SEMNELOR

Acestea se întrebuinţează:

1. *La cuvinte.*

a, *Oxia* (′). Aceasta înalţă tonul; p.e.: *cériul*, *vîntul.*

b, *Varia* (‵). Dă respundere apăsată; p.e.: *vergeà*, *purtà.*

v, *Dasía* (^). Are respundere curundă; p.e.: *adînc.*

g, *Ïso* (ʼ′). Înalţă tonul, ca şi oxia; p.e.: *ŏmul.*

d, *Apóstrov* (!) Are respundere ca varia; p.e.: *o amărîtule !*

e, *Scurtătoarea* (˘). Aduce ton amurţit; p.e.: *uloiŭ*, *peĭ.*

j, *Titla* (~). Aceasta lasă literile cu totul, însă respunderea lor, în cetanie, totuş se ţine; p.e.: *Dm̃nul.*

dz, *împreunătoarea* (-). Aceasta arată că părţile acelea despărţite sînt dela un cuvînt şi trebue împreunate.

z, Semnul *linsérii* (ʾ) arată a fi o literă sunătoare lăsată.

2. *La închieturi.*

a, *Opritoarea* sau *coma* (,) opreşte tonul, cît am putea zice: *un.*

b, *Opritoarea puntată* sau *semicólon* (;); aceasta opreşte tonul, cît am putea zice: *un*, *doi.*/

13 *v*, *Doo punturi* sau *colón* (:); la acestea ceva mai mult decît la semicólon stăm, apoi cele de aci următoare, cu mai înalt ton le respundem.

g, La *punt* (.), slobozind tonul, resuflăm mai mult.

d, *Odihnitoarea* (—); la aceasta mai îndelung, cît să aibă ascultătoriul timp de a judeca despre cele pînă aci cetite.

3. *Semnele,*

care la mai mari despărţituri ale vre unei ziceri se întrebuinţează.

Acestea au privinţă spre respunderea închieturilor:

a, Semnul *întrebării* (?). La acesta cetim cu ton înalt şi curund. În cărţile beserniceşti semnul acesta se scrie ca opritoarea puntată :(;).

b, *Chiemătoarea* sau *minunătoarea* (!) cère ton grabnic şi puternic.

v, *Cuprinzătoarea* (:‧:); aceaia ce se cuprinde întrînsa, cu ton apăsat şi mai curund se ceteşte.

g, *Aducătoarea* („...“). Cuvintele cele închise între aceste semne, cu ton puternic şi înalt le vădim.

d, *Arătătoarea* (*). Aicea cu ton mai încet şi mai pe larg cetim.

e, *Paragráf* (§). Acesta împarte o învăţătură în mai multe părţi, la care începem cu glas mai încet, care, după aceaia creşte./...

37 A. DE NUME

Arătare: ce este numele

Numele este cuvînt, carele însemnează vre una fiinţă ori persoană, sau tocmai însuşirea lor; şi alăturîndu-şi articulul se apleacă în génere la numeri şi cazuri. P.e.: *nepot*, *iarbă ;* cu articulul se zic: *nepotul*, *iarba*.

B. ÎMPĂRŢIREA NUMELUI

Numele se împart în nume înfiinţetoare (substantive) şi în nume însuşitoare (adjetive).

1. *Nume înfiinţetoriu*, se cheamă atare nume, care însemnează vreo fiinţă au făptură. P.e.: *ostaş*, *lemn*, *casă*.

2. *Nume însuşitoriu* este atare nume, care însemnează însuşirea vre unei fiinţe. P.e.: *mare*, *gros*, *roşie ;* precum: *cal mare*, *lemn gros*.

Numele înfiinţătoriu are mai multe numiri :/

38 1. *Nume propiiu ;* acesta este atare cuvînt, cu care numai una fiinţă putem numi. P.e.: *Ungaria*, *Buda*, *Aradul*, *Dunărea*, *Synaiu*, *Ioann*, *Sofia*.

2. *Nume comun ;* care la mai multe fiinţe sau persoane se poate da. P.e.: *om*, *împărat*, *cetate*. .../...

87 Cujugarea verburilor ajutătoare sau ausiliare:

sint, *fost*, *fire*	*am*, *avut*, *avere*

Mod. arătătoriu sau *mod. indicativ.*
Timpul de acum sau *timpul present.*

SINGURATEC

Eu sînt sau esc.	Eu am.
Tu eşti.	Tu ai.
El, ia, este sau e.	El, ia, are

MULTORATEC

Noi sîntem.	Noi avem.
Voi sînteți.	Voi aveți.
Ei, ele, sînt.	Ei, ele, au.

TIMPUL NESEVÎRȘIT SAU INPERFETUL

Eu eram.	Eu aveam.
Tu erai.	Tu aveai.
El, ia, era.	El, ia, avea./

MULTORATEC

Noi eram.	Noi aveam.
Voi erați.	Voi aveați.
Ei, ele, erau.	Ei, ele, aveau./

88
TIMPUL TRECUT SIMPLU SAU PERFETUL SIMPLU

SINGURATEC

Eu fuiu, fuseiu.	Eu avuiu, avuseiu.
Tu fuși, fuseși.	Tu avuși, avuseși.
El, ia, fu, fuse.	El, ia, avu, avuse.

MULTORATEC

Noi furăm, fuserăm.	Noi avurăm, avuserăm.
Voi furăți, fuserăți.	Voi avurăți, avuserăți.
Ei, ele, fură, fuseră.	Ei, ele avură, avuseră.

TIMPUL TRECUT ADĂUGAT SAU PERFETUL AUGMENTAT

SINGURATEC

Eu am fost.	Eu am avut.
Tu ai fost.	Tu ai avut.
El, ia, au fost.	El, ia, au avut.

MULTORATEC

Noi am fost.	Noi am avut.
Voi ați fost.	Voi ați avut.
Ei, ele, au fost.	Ei, ele, au avut.

TIMPUL MAI DE MULT TRECUT I-IU
(PLUSCVAMPERFETUL I-IU)

SINGURATEC

Nu este.	Eu am fost avut.
	Tu ai fost avut.
	El, ia, au fost avut.

MULTORATEC

Nu este.	Noi am fost avut.
	Voi ați fost avut.
	Ei, ele, au fost avut./

89 TIMPUL MAI DEMULT TRECUT AL II L-EA. (PLUSCVAMPERFETUL AL II L-EA)

SINGURATEC

Eu fusesem.	Eu avusem, avusesem.
Tu fuseseși.	Tu avuseși, avuseseși.
El, ia, fusese.	El, ia, avuse, avusese.

MULTORATEC

Noi fusesem.	Noi avusem, avusesem.
Voi fuseseți.	Voi avuseți, avuseseți.
Ei, ele, fusese	Ei, ele, avuse, avusese.

TIMPUL VIITORIU SAU FUTURUM

SINGURATEC

Eu voiu fi.	Eu voiu avea.
Tu vei fi.	Tu vei avea.
El, ia, va fi.	El, ia, va avea.

MULTORATEC

Noi vom fi.	Noi vom avea.
Voi veți fi.	Voi veți avea.
Ei, ele, va[a] fi.	Ei, ele, va[a] avea.

MODUL PORUNCITORIU SAU DEMĂNDĂTORIU

T. PREZENT

Fi tu.	Aibi tu.
Fie el, ia.	Aibă el, ia.
Fiți voi	Aveți voi.
Fie ei.	Aibă ei.

T. VIITORIU

Să fi tu.	Să aibi tu.
Să fie el.	Să aibă el, ia.
Să fim noi.	Să avem noi.
Să fiți voi.	Să aveți voi.
Să fie ei, ele.	Să aibă ei, ele./

---

[a] În loc de *vor*.

90 MODUL ÎMPREUNĂTORIU ȘI POFTITORIU

MODUL CUJUGTIV ȘI OPTATIV

TIMPUL DE ACUM, TIMPUL PRESENT

SINGURATEC

Eu să fiu.	Eu să am.
Tu să fi.	Tu să aibi.
El, ia, să fie.	El, ia, să aibă.

MULTORATEC

Noi să fim.	Noi să avem.
Voi să fiți.	Voi să aveți.
Ei, ele, să fie.	Ei, ele, să aibă.
*Eu aș fi.	*Eu aș avea.
*De aș fi eu.	*De aș avea eu.

TIMPUL NESEVÎRȘIT SAU IMPERFECTUL

SINGURATEC

Eu să vream fi.	Eu să vream avea.
Tu să vreai fi.	Tu să vreai avea.
El, ia, să vrea fi.	El, ia, să vrea avea.

MULTORATEC

Noi să vream fi.	Noi să vream avea.
Voi să vreați fi.	Voi să vreați avea.
Ei, ele, să vrea fi.	Ei, ele, să vrea avea.
*Eu vream fi.	*Eu vream avea.
*De vream fi eu.	*De vream avea eu.

TIMPUL TRECUT SAU PERFECTUL

SINGURATEC

Eu să fiu fost.	Eu să fiu avut.
Tu să fi fost.	Tu să fi avut.
El, ia, să fie fost.	El, ia, să fie avut./

91 MULTORATEC

Noi să fim fost.	Noi să fim avut.
Voi să fiți fost.	Voi să fiți avut.
Ei să fie fost.	Ei, ele, să fie avut.
*Eu aș fi fost.	*Eu aș fi avut.
*De aș fi fost eu.	*De aș fi avut eu.

Vezi. Timpurile cele cu stea (*) însemnate, sînt a modului împreunătoriu unu, și altul a modului poftitoriu.

TIMPUL MAI DE MULT TRECUT

(PLUSCVAMPERFETUL)

SINGURATEC

Nu este.	Eu să fiu fost avut.
	Tu să fi fost avut.
	El, ia, să fie fost avut.

MULTORATEC

Nu este.	Noi să fim fost avut.
	Voi să fiți fost avut.
	Ei, ele, să fie fost avut.
	*Eu aș fi fost avut.
	*De aș fi fost avut eu.

TIMPUL VIITORIU (FUTURUM)

SINGURATEC

De voiu fi eu.	De voiu avea eu.
De vei fi tu.	De vei avea tu.
De va fi el, ia.	De va avea el, ia./

MULTORATEC

De vom fi noi.	De vom avea noi.
De veți fi voi.	De veți avea voi.
De va fi ei, ele.	De va avea ei, ele.

92 MODUL NEHOTĂRÎTORIU SAU INFINITIV

Timpul de acum: a fi, fire.	A avea, avere.
T. trecut: a fi fost.	A fi avut sau a fi fost avut
T. viitoriu: cel ce va fi sau fiitóriul.	cel ce va avea sau avutoriul.

SUPINUL

Fost.	Avut.

GHERUNDIUL

Fiind.	Avînd.
De a fi.	De a avea.
Pentru a fi.	Pentru a avea.

PARTICIPIUL

T. de acum: fiitoriul.	Avutoriul.
T. trecut: fostul.	Fostul avutoriu.

T. viitoriu: a fi fiitoriu sau cel ce va să fie.	Fiitoriul avutoriu sau cel ce va avea./...

132 DE CREŞTEREA LIMBII PRIN ÎMULŢIREA VERBURILOR

Verburile, precum cele de redăcină, aşa şi cele deduse, au sînt simple, au compuse. Deci:

1. *Simple* se numesc cînd nu se împreună cu alt cuvînt, ori părticea. P.e.: *ar*, *bat*, *înfrînez*, *pun*, *uşurez*, ş.a.

Însamnă. Mintea omenească pururea caută cuvinte, prin care se dea acel înţeles vre unei fiinţe sau lucrări, care se cere, după firea şi însuşirea fiinţei sau a lucrării; drept aceia la verburile cele simple, fie ele de redăcină, ori deduse, după stările împrejur se alătură neşte părticele, şi aşa li se mută înţelesul, care l-au avut mai nainte. Întru urmarea acestor avem a grăi de verburile:

2. *compuse* (alcătuite), care cu alte cuvinte ori părticele se alcătuiesc; precum sînt prepoziţele cele nedespărţite; p.e.: *a*, *ad*, *de*, *des*, *ex*,
133 sau *s*, *re*, *res*, *cu* sau *con*,/ *in* sau *în*, *pro*, *sub*, *tra*, *stră* sau *trans*. P.e.:
dorm, *adorm*.

a. Dorm, *adorm; mestec*, *amestec; plec*, *aplec.*
ad. Un, *adun; umbrez*, *adumbrez; apă*, *adăpez; amîn*, *adamîn.*
de. Prind, *deprind; pun*, *depun; lungesc*, *delungesc.*
des. Leg, *desleg; bat*, *desbat; armez*, *desarmez; încuiu*, *descuiu.*
ex sau *s. Pun*, *expun* sau *spun; torc*, *extorc* sau *storc.*
re. Sucesc, *resucesc; torn*, *retorn; trag*, *retrag.*
res. Frîng, *resfrîng; cumpăr*, *rescumpăr; bat*, *resbat.*
cu sau *con. Leg*, *conleg* sau *culeg; prind*, *conprind* sau *cuprind.*
in sau *în. Depărtez*, *indepărtez* sau *îndepărtez; crunt*, *încrunt* sau *incrunt; cununez*, *încununez* sau *incununez.*
pro. Lungesc, *prolungesc; cetesc*, *procetesc; duc*, *produc.*
sub. Pun, *subpun; trag*, *subtrag; scriu*, *subscriu.*
tra. Duc, *traduc. stră* sau *trans. Mut*, *strămut* sau *transmut; pung*, *străpung* sau *transpung; fig*, *înfig*, *străfig* sau *transfig.*
pre. Săr, *presăr; încep*, *precep; zic*, *prezic; dau*, *predau; pun*, *prepun.*/

134 Însamnă mai departe: din aceste pînă aci puse, vedem că limba romanească de şi multór întîmplări ne norocite şi ale varvariei fu supusă, totuş au păstrat unde şi unde părticelele acele ce pot îmbogătăţi limba, ca să o facem harnică de a putea cu ia ori ce învăţeturi şi ştiinţe înalte, după înţelesul care se cere la fieşte care loc, a le cuprinde, ca aceia înţelegere tocmai să iasă, carea după cuprinsul şi puterea vre unei învăţeturi se cere. Deci,

ca să putem dreaptă întrebuinţare face din părticelele aceste, spre diregerea limbii, trebue mai nainte să arătăm însuşirea şi puterea lor. ...

1 ÎNVĂȚĂTURĂ/ PENTRU/ LUCRĂTORII/ DE/ TĂBACĂ/ ÎN ȚARA/ UNGUREASCĂ/ ȘI ÎN / GALIȚIA/ LA BUDA/ ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI DIN/ PEȘTA. 1823.*/

3 LUARE AMINTE!

Lucrătorii de tăbacă, în Țara Ungurească și în Galiția, pentru aceastâ de față învățetură despre lucrarea tăbacului sînt îndatorați de a mulțemi *la a sa Preasfințită Maiestate*, și părintești purtări de grije despre ale Sale țări; care învățetură, fără îndoială, le va aduce mare folos, de vor lua aminte și după dînsa a urma se vor sîrgui.

Afla-vor încă întru această cărticică, la lucrarea tăbacului, înrădăci-
4 nate multe ne cuviincioase lucruri/ sau abuzuri, care nu sînt de lipsă, și
prin care, pănă acuma o parte mare din a lor osteneală s-au pierdut;
apoi, pentru aceaia s-au dat următoarele mijlociri la lumină, ca, de acum
înainte, fiește carele lucrătoriu de tăbac să se poată feri de acele rele;
deci, căștigînd mai multă și mai bună tăbacă, și a lor venit de bani se
va putea îmulți./

5 ÎNTÎIA TĂIARE

Despre lipse, abuzuri sau necuviinți, ce să află la fabricile de tăbacă, în Țara Ungurească și în Galiția

§ 1

Sămînța de tăbacă nu arare ori multă vreme să lasă pe tulei, așa
cît ia, la cea mai mică atingere a mîciulii, se varsă, prin care se micșo-
rează puterea greunțului, fiind că aceasta, prin ținerea la olaltă, a celor
mai mici ațișoare, în miezul măciulii, și a tuleului, se trage. O sămînță
ca aceaia, piiarde din a sa greotate și putere, apoi așa rămîne sacă și slabă,
care după aceaia fiind sămănată, sau nu răsare, sau numai slabe mlădițe
aduce. Tot aceiași urmează și din sămînța, în loc umăd ținută și muce-
6 zită, sau de au stătut lungă vreme întru un vas,/ în care sau prea mult,
sau nici cît din aer au putut ajunge.

---

* În -8° mic de 56 pagini.

§ 2

Sămînța nu arare ori iarăși sau prea devreme sau prea tîrziu, ne socotind starea țării, clima și timpu, tot întru acelaș strat o samănă; deci, se întîmplă adese ori, cît cele din tîiu mlădițe, pentru prea timpuriia sămănătură, și ne destula pază a mălegarului, degeră; iară alții, de altă parte, iarăș prea tîrziu o samănă, sau tocma atuncea cînd cele timpurii mlădițe au degerat, și așa foarte tîrziu răsar, sau tocma atuncea pot fi de resedit (împlîntat), cînd în aeru (văzduhu) de vară au întrat, carea atuncea sau se veștezesc, sau, de se și stropesc seara cu apă, totuși slabe rădăcini capătă, și așa, în silă crescînd, întră cu creşterea sa în toamnă, apoi atunci, pentru frica brumii și a gerului, culeg frunzele de pe tulee cea mai mare parte ne coapte și crude, așa, cît, apoi nu sînt nici de o trebuință, și vrînd a le vinde nici un preț nu capătă — deci, prin așa nebăgări de
7 seamă, toată osteneala și cheltuielile se pierd. Tot aceaia să/ întîmplă
și atuncea, deacă nu-i semînța toată noao, și nu se samănă în mai multe straturi noii, adecă în pămînt proaspăt, ci tot întru acele bătrîne, de unde apoi născîndu-se pureci de pămînt, strică răsadu, și, așa, pentru că nu se samănă în deschilinite timpuri, nu se află apoi răsad de împlîntat, de oare ce odată cel semănat în cîmp, prin vremea rea, au pierit și s-au stricat./

8 § 6

Coptu frunzelor puțin tăbăcari îl iau în seamă, ci mai mulți se obicinuesc de îndată, cum se arată o seamă de frunze a fi coapte, le culeg cu cele lalte din preună, măcar că cele ne coapte rămîn tot deauna verzi,
9 putrezesc, miroase rău, și strică/ pe cele bune; apoi, măcar că toată tăbaca
nu se strică, totuși, la vînzare nu se poate lua la cel din tiu preț, și ca cum cea de frunte tăbacă s-ar fi putut vinde.

§ 7

Toți aceia tăbăcari greșesc, carii, îndată după ce au rumpt frunzele de pe tulei, le și înșiră, ne lăsîndu-le să se dospească. Această nebăgare de seamă este îndoită păgubitoare frunzelor celor grase, și rămîne acest rău peste tot acățat. Tăbaca aceaia nu-i de ținut, că și o uscăciune sau moliciune ne obicinuită o poate strica, și nici odată nu-și va căpăta față dinafară, nici mirosu a unui bun și adevărat tăbac./...

11 § 10

Așijderea, le merge și acelora, carii mult lemn de pe tuleea cătră vărgile frunzelor de tăbacă rump, apoi pun acele rele, verzi și putrede, în mijlocul păpușii legîndu-le cu nește funii groase de pae sau de tei, numai ca se sue tăbaca la cumpănă mai grea. Pe urmă, la snopirea sau tescuirea păpuşilor, unii sîrzuesc (cioplesc) lemnele spre aceaiaşi treabă aşa de groase şi grele (mai ales pe lîngă Seghedin), cît cumpănîndu-le trece greotatea lor peste obicinuita măsură (tara) de 12 fonţi, mai în sus de 20 fonţi./

12 Dară, toate aceste vicleşuguri şi noduri, nimic folosesc, căci cei ce cumpără pentru a petrece în sus, cînd primesc negoţul, de amăruntu îl cearcă, şi aflînd aşa feliu de lucruri, îmicşorează preţu fieşte căruia, ba, de multe ori, şi de jumătate păgubesc; iară aceia carii a sa tăbacă, curat o lucră, şi după firea ei o ţin, pot, fără îndoială, pe cei mai de frunte cumpărători, şi cel mai sus preţ a-l aştepta, şi din contră, la cei cu tăbaca stricată şi amestecată, la tîrg şi cumpărătorii se împiedecă şi se întîrzie ne auzind sau căpătînd vreun preţ./...

40 A PATRA TĂIARE

Pentru lucrarea tăbacului după culegere până la ajungerea cea de plin a fi bun şi curat de vinzare

§ 1

Deacă s-au luat frunzele de pe tulei, după modul cel mai nainte zis, la soare, pe un loc uscat, sau pe holdă, care mai nainte cu rogojini sau cu pae aşternută va fi, să se resfire, şi cîteva ceasuri adese ori întorcîndu-le, să se lase, până se vor încălzi de soare şi vor veştezi, însă să nu se usche.

§ 2

Frunzele acestea, de soare veştezite, în lungime şi în lăţime să se
41 întindă, şi până/ la 60 sau 80 de frunze, în păpuşi, una preste alta, să se
pună.

Păpuşile acelea să se pună supt un loc acoperit sau şopru, ca să slujască împrotiva soarelui şi a ploi, pe un pat cîtva înalt dela pămînt, de pae făcut; acolo să se poarte păpuşile întru aşa chip, ca să nu se prea apese frunzele sau să se rumpă, şi aşa, una preste alta, ca de un şuh şi jumătate să se pună, însă aşa, ca vîrful unei păpuşi se cadă pre mănunchiu sau legătura ceiialalte păpuşi. Acestea toate, după aceaia să se acopere cu pae sau cu rogojini, şi deasupra să se pună scînduri, şi acelea cu lemne sau cu pietrii să le îngreoiaze, însă nu prea tare, şi numai până atuncea, până cînd se va vedea că începe a cure ceva umezeală din cozile frunzelor. Cîtă vreme trebue să stea tăbaca pentru a asuda întru aşa chip, atîrnă dela timp sau dela vremea caldă sau rece, sau dela deschilinirea grăsimii a frunzelor. Obicinuita vreme iaste patru până la cinci zile; însă în toate zilele, să le caute, fiind că tarea încălzire poate strica frunzelor, şi la putrejune le va aduce./...

49

§ 7

Tăbaca, pănă atunci poate rămînea în grămezi, pănă cînd nu se va vinde, care atunci păpuşi numai, sau acestea în legături mari de doao sau trei măji aşezate, mai departe se vor duce.

Acesta e tocmai acel timp, întru carele lucrătoriul de tăbacă va căpăta, după a sa osteneală, bună resplătire, şi întru care poate deschilini dela care cultură sau meşteşug, adecă dela cel pănă acuma obicinuit, sau dela această, aici încredinţată învăţetură, mai bună hasnă sau dobîndă poate căpăta.

Şi pentru a se încrede despre un mod şi despre altu, se poate face probă, adecă jumătate de holdă pentru sădirea tăbacului rînduită, să-o lucre cum şi mai nainte, iară jumătate, după această învăţetură, şi deschilinirea se va vedea prin mărimea, greotatea şi frumseţa frunzelor; şi urmarea iaste aceasta, cum că mai mare preţ şi multă vindere va avea întralte streine ţări./

50 Aici, mai sus, în § 5, s-au zis despre lucrarea şi resedirea mlediţelor, cum că, după această învăţetură, o holdă 9216 de mlediţe poate cuprinde. Drept aceaia, deacă de mijloc socotind, o mlediţă opt frunze sănătoase aduce, şi numai 32 de cele mari şi groase, un font cumpănesc, aşa dară o holdă va aduce 2304 de fonţi de cea mai bună tăbacă, care o maja numai cu 5 fl. socotindu-o, va face 115 fl., 12 creiţ.

Poate-se, dară, cîndva, dela altă sămănătură sau roduri de pămînt, mai mare venit aştepta decît dela aceasta?

Încă şi sămînţa de tăbacă mai nimica nu stă lucrătoriului; căci, afară de arătură, de săpare şi de vre o cîteva ori udare, toate celea lalte sînt uşoare; care, şi de cei mai slabi oameni, se pot săvîrşi, şi cum că, mai în urmă, nu e tăbaca, după cultura sau lucrarea cea arătată, a atîtea primejdii subpusă, ca cum sînt alte roduri de pămînt.

Toate acestea îndemnătoare împrejurări sînt pricina cum că cine odată au început a lucra tăbacul, lesne de acea lucrare, nu se lasă; ba
51 şi în acelea părţi sau locuri, unde/ încă puţină ştiinţă au despre sedirea şi lucrarea tăbacului, au unde pentru aceaia jumătate din tăbacă de nici o treabă se face, iară ceaia laltă jumătate numai de mijloc poate fi, şi întru carele multe jiganii se află, carii din sudoarea lucrătoriului se îngraşe, şi totuşi încă nu se împuţinează numărul lucrătorilor de tăbacă.

De aici, cu toată socoteala se poate nădăjdui că lucrătorii de tăbacă, în Ţara Ungurească şi în Galiţia, această învăţetură bucuros o vor primi, şi după pusa osteneală întru lucru şi multa dobîndă, pururea vor fi *Înălţimei Sale* pentru *Părinteasca* lui purtare de grijă, din toată inima mulţemitori./...

I CULTURA ALBINELOR,/ SAU / ÎNVĂŢĂTURA/ DESPRE ŢINEREA STUPILOR ÎN MAGAŢINURI./ PENTRU TOATE PĂRŢILE,/ DUPĂ CARE, DELA 25 DE MATCHE BUNE, ÎNTRU UN/ TIMP DE MIJLOC, BUN PENTRU ALBINI, O/ SUTĂ; IARĂ, ÎNTRU UNUL BUN ŞI MĂNOS DE/ MIARE, DOO SUTE DE FLORINŢI, ÎN BANI DE/ CONVENŢIE SE POATE CĂPĂTA, ŞI TOATE MATCHELE IARĂŞI ÎNTREGI ŞI ÎN BUNĂ STARE/ RĂMÎNEA./ TRADUSĂ ŞI PRIN ISCUSINŢA DIN MAI MULŢI/ ANI CERCATĂ, ŞI PENTRU FOLOSUL/ DE COMUN ÎNTOCMITĂ,/ PRIN/ IOANN THOMICI, PROTOPRESVYTERUL CARANSE/BEŞULUI, ŞI AL C. CONSISTORII AL/VERŞEŢULUI ASSESSOR,/ LA BUDA/ CU TYPARIU CRĂEŞTEI UNIVERSITATE DIN PESTA./ 1823*./

II Leneşule! mergi la albine şi vei vedea cît iaste de lucrătoare, şi cît de curat lucru face; ale căriia ostăneală, împăraţii şi proştii le aduc spre sănătate, şi de toţi iaste mărită şi iubită, măcar că iaste şi slabă de putere, ci, pentru înţelepciune cinstindu-o o-au luat înainte. *Pild.* Cap 6, viers 8.

Budae, die 17 novemb. 1823

Imprimatur
Georgius Petrovics, m.p.[a]
Libror. Censor/

III ÎNAINTE CUVÎNTARE

Nu iaste de lipsă a arăta aicea bunătatea şi folosul care aduc
lumii vrednicile şi bărbatele abini, căci aceaia au cunoscut lumea
dedemult şi nu numai de oamenii cei proşti sînt iubite, ci şi de
IV împăraţi sînt iale cinstite, şi/ pretutindenea, încă şi cu daruri, pre
unele locuri, încredinţate; ci, cu durere de inimă iaste a le jeli,
pentru că nu sînt de oameni pretutindenea, după vredniciia lor,
căutate, nici după osteneala lor răsplătite.

Obiceaiul de a scoate în primăvară stupii săi, şi în stupină
sau în fieşte ce loc, fie cum a-i aşăza, a-i răteza, şi după aceaia pănă
la vremea roirii, fără trebuincioasă căutare şi grijire, aşa zicînd,
în numele Domnului a-i lăsa, iară în vremea roirii cătă trei şi mai
V mulţi roi dintro matcă să iasă a/slobozi, şi ce e mai rău şi păcătos,
în toamnă matcele sale cele mai bune, cu albini cu tot, fără nici cîtă
milă a le ucide, şi cele mai slabe, pentru mai departe plămădirea,

---

* În -8° mic de 180 pag. + 2 foi nenumerotate şi o tabelă.

[a] Înseamnă lat. *manu propria* sau rom. *mînă proprie.*

spre iarnă, fie unde, pre seama hîrților şi a altor nepriiateni ai albinelor
a le lăsa, cine nu pricepe că iaste rău şi ne folositoriu? şi nu
numai iaste ne folositoriu, ci şi primejdios şi stricătoriu, pentru că
stupariul scoțind matchele cele bune din număr, cu cele slabe se
bagă pre sine în primejdie de a-şi perde toți stupii săi de odată,
VI deacă se va întîmpla primăveara,/ şi veara cea viitoare a fi numai
ceva slotoasă, vînturoasă şi rea pentru albini, ca manipulația albinilor
la mai bună stare să se poată aduce, iaste de lipsă a se scoate
albinile din coşniți şi a se da lor alte lăcaşuri, cu care iale mai cu
îndemîneală să se poată ocîrmui, de nepriatenii săi, mai cu siguraţie
să se poată apăra, de prea multe roire să se poată opri, şi în
toamnă prisosințe din miare şi ceară, fără uciderea albinilor să se
poată lua, şi matchele iarăşi întregi, tinere şi bune să poată rămînea,
VII toate/ folosurile acestea pot să aducă magaținurile, care aicea
se încredințază.

Nici să se sparie cineva pentru că va pune puțintică cheltuială
mai mult la magațînuri de cît la coşniți, pentru că albinele
întrînsele ținute, şi după methodul cărții aceştiia căutate, în scurt
vor întoarce cheltuiala şi întreit şi înpătrat folos de cum cele în
coşniți ținute, stăpînului lor vor aduce. Nici e de lipsă de odată toți
stupii, ci în tot anul cătă doi, trei sau mai mulți, după puterea
VIII omului, se pot în/ magaţiunuri prentoarce. Magațînurile, odată
făcute şi bine păstrate, sînt trainice şi spre mulți ani slujitoare.

Poftesc ca iubitorii de albini, cu cărticica aceasta, aşa să se
folosească, după cum eu pre dînşii, cu toată inima, iubesc, şi noroc
la ținérea stupilor le poftesc./...

26 Plămădirea şi creşterea albinelor şi a trîntorilor se face aşa: crăița,
petrecută de garda ei, merge de la o căsulie pînă la alta, pintră faguri,
şi după ce s-au uitat mai nainte să vază, iaste căsulia înlăuntru curată,
se întoarce cu dosul şi băgîndu-şi trupul pînă în fundul căsuliei, drept
în mijlocul ei, lasă oul, şi eşind pleacă cătră altă căsulie, şi tot aşa lucrează
până cînd pune toate oaăle, care le-au avut spre acea zi gătate.
Iarna şi timpuriu, în primăveară, numai în căsuliile cele din lăuntri, unde
mai mare căldură se află, şi căte mai puține oao pune, iară, cătră sfîrşitul
primăvării şi în veară, cînd se află multă hranişte la cîmp, atuncea
crăița pune oao şi în căsuliile cele de pre margini, ca la 200 la număr,
în toate zilele, şi cînd nu află destule căsulii gata, atuncea pune ia întru
o căsulie şi cătă dao şi trei oao, pînă se gată căsulii pentru iale, şi atuncea
albinele le iau de acolo, şi le duc întru acelea. Mai dintîiu se dăşartă
crăița de oaole cele de albină, pentru acea zi gătate, după aceaia de cele
27 de trînturi, în căsuliile cele anume pentru ei/ făcute, care ia foarte bine
le cunoaşte. Prestă oul cel în mijlocul căsuliei, în fund, aşezat, scuipă
albinele oarecare umezeală, din carea se stîrneşte plămădirea, şi de atuncea
pînă în 3 sau 4 zile iasă un viermuț micutel şi se întinde prestă tot
fundul căsuliei, pre care albinele, mai de multe ori în zi, cu mursă de
miare, bărbăteşte îl hrănesc, din carea pînă a şaptea sau a opta zi vier-

muțul acela crește încovrigat și umple căsulia; atuncea el singur se
întoarce în căsulie, cu capul în sus, și sloboade din sine împrejurul său,
oare care umezeală, carea se face ca o cămășuică, pre lîngă el, și atuncea
niște albini aleargă și-l astupă cu un acoperemînt de ceară, și-l lasă aci
să se desplinească, să se prefacă în făptură noao. 12 și 13 zile zace vier-
muțul acela, în căsulia lui îngropat, părăsit ca și uitat; iară de Făcăto-
riul a toate, întru acel timp, necuprins ținut și căutat; carele prefăcîn-
du-să cu totul în albină, a 12 sau 13 zi dela îngropare, sau a 21 de zile
dela plămădirea lui, începe din lăuntru a-și roade acoperișul căsuliei, care
28 văzînd albinele cele de pre lîngă căsulia lui, îi aleargă/ întru ajutoriu,
și luîndu-i acoperișul jos, albina cea noao sare afară, udă și amețită, pre
carea sororile ei, o zi sau doo, o ling și între faguri o țin, după aceaia o
scot cu sine afară din lăcaș, și ia luînd seama la starea locului, își cunoaște
lăcașul, și îndată începe a lucra și a aduna dela cîmp, ca și fiește care
albină.[1] Albina cea noao iaste la început cam albastră la față; iară, din
ce mai îmbătrînește tot mai întunecată se face. Căsulia, în care albina
s-au crescut, o curăță albinile, și crăița mai oaă întrînsa de 2 sau 3 ori,
29 prestă veară, sau albinele o umplu cu miare/ sau cu praf de flori după
cum aflu de lipsă. .../...

§ 31

114 Despre semnele gătirii roiului de roire, și cînd va să iasă roiul/...

116 Iară semnele prin care să poate cunoaște matca, carea va se roiască, cele mai cunoscute sînt acestea:

1) Cînd vezi că s-au înmulțit albinele în matcă, și n-au unde mai închepe, ci stau pre fundul urdinișului și pre lîngă lăcaș dinafară, ca și cînd ar fi lenoasă, și n-ar vrea să lucre, atuncea poți încheia că se gătesc în lăuntru de roire, și nu va întîrzia; însă trebuie luat seama, că une ori stau albinele înaintea urdinișului pentru căldura cea mare, carea să află atuncea în lăcașul lor, fără de a se fi gătat de roire; la așa întîmplare văzînd că o săptămînă și mai multe zile zac albinele trîndave, și roiul nu iase, trebuie subtpus lor un magațin gol, care subpunere roirea nu va opri, deacă se va fi gătat; iară, de nu se va fi gătat, își vor căuta albinele de lucru, nu vor ședea lenoase, din lipsa lucrului.

2) Semn de curunda roire, iaste eșirea trîntorilor din matcă, mai mulți la număr, înainte și după ameazezi, și iarăși întoarcerea lor în matcă, îndărept./

---

[1] Cine nu crede că va fi odată înviarea morților, acela se socotească îngroparea viermuțului de albină și prefacerea lui în 12 sau 13 zile, în făptură noao; și se cetească pre Apostolul Pavel, *Cătră Corintheni*, 15, 42, despre înviarea morților, ca filosoful grăind: „Samăne-se (adecă trupul omului) întru slăbiciune, scula-se-va întru putere și în slavă ș.a“, și va afla că nu fără temeiu se crede înviiarea morților. Iară necrezînd aceasta tegăduim a iave atot puternicia lui Dumnezeu. Și care om cu mintea întreagă ar putea gîndi ca lui Dumnezeu ar lipsi această capitalnică însășie?

117 3) Cîntarea crăiței, de se va auzi cu deseară, în vreo matcă cîntînd,. și mîne zi va fi vreme bună, roiul cu bună seamă iasă. Însă, înaintea întîiului roiu, arare ori se aude crăița cîntînd, ci numai înaintea al doilea și al treilea cîntă, dară roiul nu totdeuna în a 2 zi urmează, ci și mai tîrziu. Mai sînt și alte semne prin care se poate ghici roirea, însă nu sînt așa adevărate, ca să te poți lăsa spre dînsele. Roii cei din tîiu obicinuesc, în ceasurile dimineții, dela 8 pînă la 12, iară ceialalți, după ameazăzi, pînă cătră 4 ceasuri, a eși; roiul cel dintîiu foarte rar se întîmplă a eși după ameazezi; așa, și al doilea și al treilea, înainte de ameazezi, rar iasă./ ...

164 § 44

Despre întrebuințarea șerbetului pentru casă

Din apa cea îndulcită, șerbet numită, se poate face pentru casă, oțet, med, dulceață și hraniște pentru albini./

165 1) *Facerea oțetului.* La un acóv de oțet bun se cere un acov de apă, în carea mai puțin 40, pănă la 50 de fonți de faguri storși să fie stătut, pentru că, cu cît va fi apa aceaia mai dulce, cu atît și oțetul mai bun va fi. Bagă șerbetul acesta întrun vas de oțet, care ar avea și ceva pat de oțet, sau, de nu, prăjește o fălie de pîne la foc și o bagă în oțet bun ca să să moae, apoi împrăună cu oțetul bagă pînea aceaia în șerbet, și-l ține la un loc călduros pînă se va acri bine, și vei avea oțet bun, cași cel de vin.

2) *Pentru med:* bagă apă dulce în căzan sau într-o căldare mare,
pune și níscai mirodii sau ghebírțuri, sp.pl.: scorțișoare, nucșoare sau
cuișoare sau smérche (boabe de pin), după cum cuiva mirósul va plă-
cea, pentru ca medul să capete gust bun; și să fearbă în căzan pînă o
parte din apa cea dulce va seca fierbînd, și numai doao părți va rămîne.
După ce se va răci, strecură-l pintrun petec sau chesuț de pînză, întrun
vas, bagă-l în podrúm, și-l lasă șesă septemîni, încet se fiarbă de sine
166 și să se limpezească. Deacă se va fi limpezit bine,/ pretocește-l întralt
vas și ai băutură bună și sănătoasă pentru casă, carea din ce îmbătrî-
nește, tot mai bună se face.

3) De vrei să-ți faci pentru casă dulceață, adecă pecmés, din apa cea dulce, fearbe-o în căldare pînă ce se va îngroșa, și tot meastecă cu ceva, ca să nu arză și să se prindă de fundul căldării. După ce mult va fi săcat fierbînd, și atîta s-au îngroșat, cît se trage ca cleiul de pre lingură, sau, să zic, ca dulceața de prune s-au făcut, atuncea ia focul de sub căldare și stîmpără cîțva cărbuni înfocați, pisaze-i în pivă, pune-i întrun pietec de pînză cam supțire, leagă-i cu ceva, și pănă e dulceața încă fierbinte bagă lăgătura aceaia întrînsa și lasă să stea acolo vreo cîteva zile, pînă vor trage cărbunii acestea tot mirosul cel grețos și neplăcut al florilor, dintru care miarea aceaia au fost adunată. După aceaia scoțînd pietecul cu cărbunii, bagi dulceața în oale și o păstrezi

bine, din care nu numai în fierturi, ci şi în aluaturi o poţi întrebuinţa, şi mîncările cu dînsa, ca şi cu zăhar, poţi îndulci. Mai pre urmă/
167 4) cu apa cea dulce, până e încă proaspătă, şi nici cît în acru pornită, adecă până e numai de 4—5 zile bătrînă, poţi hrăni şi albinele stupilor celor cu puţină miare aflători, mai adeogînd şi ceva miare, ca să fie mai dulce, şi puind în trochiţă şi prestă mursa aceasta puind dăspicăturéle, le hrăneşti după învăţătura dela § 19./ ...

175

§ 48

Despre acul albinelor şi leacul pentru umflătura din înfigarea lui pornită

Mulţi pentru aceaia se apără de ţinerea stupilor, pentrucă le iaste frică de acul albinelor. Acul albinelor iaste făcut cu dinţi ca şi fírízul, şi dinţii sînt cătră trup strîmbaţi; cînd înfige albina acul în piale, îl
176 îndeasă cu silinţă şi întră/ lesne în peale, pentru că dinţii fiind îndărept strîmbaţi nu opresc întrarea în peale; iară vrînd iarăşi cu silinţă a-l trage înderept, rămîne acul în peale, pentru că se prinde în dinţi, şi împreună cu acul iasă şi o parte din măruntaele ei, de unde i se stîrneşte obrintire şi netrecută moarte; iară, în urma acului, din veninul carele prin trînsul, din pîntecele albinei în pealea omului s-au vărsat, se porneşte umflătură şi usturime. Usturimea, măcar că iaste iute, iară fiind că preste o jumătate de ceas iarăşi trece, mai lesne se poate suferi; însă umflătura iaste mai grea şi nesuferită, mai vîrtos cînd e la obraz, pentru că uneori şi la unii oameni, doao şi trei zile ţine, până iarăşi se desumflă. Totuşi, pentru această usturime şi umflătură dela albină venită, socotind dulceaţa şi bunătatea, carea numai singur iale pot şi aduc noao, nu trebuie să ne apărăm de ţinerea şi căutarea lor; ci usturimea să o răbdăm cu drag, pentru că nu ţine mult, iară împrotiva umflăturii iaste leacuri, care aicia se vor descria, şi poate cine va cerca, apoi, care va afla pentru sine mai bun, acela să ţină, şi tot deauna în stupină să se afle./

177 1) Camfor în rachiu tare topit; 2) sare în oţet bun topită, şi 3) must de ali (ai) şi de pătrujel, sînt bune leacuri împrotiva umflăturii de albină. Deci, cînd vreo albină te-au sărutat, scoate în grabă acul din peale, ia un petecel de pînză subţirică, întinge-l întrun văscior de ceale cu sus numitele leacuri, şi ţine preste locul cel împuns, până se va cam zvînta petecul, apoi moae-l iarăşi întru acelaş văscior şi ţine-l iarăş preste muşcătură; şi mai de multe ori aşa urmează, până ce vei simţi că nu te mai arde pelea subt petec, că încetarea arderii iaste semn cum că umflătura au dat înderept, şi nu ai mai mult lipsă de ţinerea petecului. Cearcă întîiu cu unul, după aceaia cu al doilea, apoi cu al treilea leac, şi care vei vedea că-ţi ajută, acela primeşte./...

178 Destul că de umflătura din acul albinelor iaste leac şi mijlocire de oprit şi trece curund, şi nu iaste umflătură de moarte, afară de (apere Dumnezeu) cînd va lăsa albina acul său în lăuntrul grumazului, la

înghițitoare, atuncea netrecut ar urma astupare și moarte. Pentru aceaia trebue păzit ca la prinderea roilor din locuri înalte și la alte umblări cu albinele, nimenea să nu umble cu gura căscată; și cînd bea cineva dulce din vreo oală sau păhar, se ia sama să nu fie acolo vreo albină sau vespie, și bînd să se întîmple a lăsa acul în grumaz. Sau cînd s-ar întîmpla să năvălească pre cineva toate albinele unui stup, care foarte rar s-ar putea întîmpla undeva, din vreo mare îndîrjire și mînie a lor, și multe să-l împungă în fața și pre unde pot pre trup, atuncea iarăși ar pătimi rău și, atuncea altmintrelea nu se poate omul apăra, fără să se culce cu fața pre pămînt și să-și acopere capul și fața cu un capăt al
179 hainei, sau în nescăi buézi să se poată băga; însă aceasta o/ pusăi aicia, ca să fie scrisă, dar nu cred că se va întîmpla cuiva.

Cătră aceaia, din ce mai mult umblă omul cu albinile sale, din aceaia iale să mai domesticesc,și pre grijitoriul lor foarte bine îl bagă în seamă, îl cunosc, și fără mare prepus de stricarea avuției lor, nu-l mușcă; precum nici pre alt om, care nu stă în calea lor sau înaintea stupinei,
180 nu mușcă .../ Cu un cuvînt: albinele sînt cu adevărat bune și folositoare însecturi, și măcar că au ac de împuns, totuși sît vrednice de căutarea și ținerea noastră, și se cade să le prețuim și să mulțemim lui Dumnezeu, carele pentru binele nostru le-au lăsat în lume./

I CULTURA BOMBÎȚELOR/ SAU/ ÎNVĂȚĂTURA/ DESPRE ȚINEREA ȘI CREȘTEREA OMIDELOR SAU/ GOANGELOR DE MĂTASĂ, CA O ADEOGĂRE,/ MULT FOLOSITOARE, LÎNGĂ ȚINEREA STU/PILOR ÎN MAGAȚINURI,/ TRADUSĂ/ DUPĂ MANIPULĂȚIA CEA MAI NOAO, ȘI ÎNDREPT/ATĂ A DOMN. IOSIF BLĂȘCOVICI,/ AL CULTIVIREI MĂTASEI DIRECTOR, ȘI PENTRU/ LĂCUITORII DIN CRĂIMEA UNGUREASCĂ ȘI/ PENTRU SHOALELE ROMANEȘTI DIN ȚI/NUTUL EI ÎNTOCMITĂ/ PRIN/ IOANN THOMICI/ PROTOPRESVYTERUL CARANSEBEȘULUI ȘI AL C./ CONSISTORII A VERȘEȚULUI ASSESSOR./ DE CULTURA BOMBICUM./ LA BUDA/ CU TYPARIUL CRĂEȘTEI UNIVERSITATE DIN PESTA./ 1823/.

II Budae, die 21 Novembris, 1823/ *Imprimatur*/ Georgius Petrovics, m.p./ *Libror. Censor*/

III ÎNAINTE CUVÎNTARE

Bombițele sînt, după albini, goangele cele mai vrednice de
luare de seamă. Măcar că, după părere, mai întîiu putem fi fără de
mătasă de cît fără de miare și ceară, totuși, căutarea și neguțătoriia
mătasei, cum în patria noastră, așa și întralte ținuturi,
IV și pretutindenea, la așa treaptă au/ ajuns, cît, deacă aceaia prin
lăcuitorii patriei, de toate părțile, și cu toată sîrguința nu se va
îmulți, atuncia nu numai în tot anul o sumă mare de bani, în
țări streine, pentru mătasă, a trece, de lipsă va fi, carii altmintrelea
spre bunul de comun, între noi, ar juca, ci încă, și toți
lăcuitorii țării, de comun, și fiește care, de osebi, de o agoniseală
ușoară și cu bună dobîndă împreunată, și de hrana cea de toate
zilele se vor păgubi. Pentru aceaia, cultura bombițelor, ca și a
albinelor, pre tudindenea, ca o agoniseală de mare folos iaste
V încredințată, și de prea bunul și/ mult grijitoriul împăratul și
craiul nostru, nu numai încredințată, ci și cu mînă de ajutoriu
proptită; pentru că pretutindenea, prin cetăți și prin orașele cele
mari, sînt rînduiți inșpectori și purtutori de grijă pentru creșterea
frăgarilor, pentru vinderea seminței și cumpărarea mătasei
dela supușii țării; dela carii nu numai cu ușor preț semința bombițelor,
și fără nici cîtă plată, plante (sade) de frăgari crescuți
și povățuire în grijirea bombițelor, în toată vremea se poate căpăta,
ci și mătasa cea dela bombițele sale căpătată, cu foarte bun/
VI preț îndată se poate vinde. După *Cultura bombițelor* cea mai noao
și îndreptată a domnului Iosif Blașcovici, după care cărticica
aceasta, pre scurt și chiar, s-au întocmit, dela bombițele unui
lot de seminţă, după metódul acesta, fără sminteală, crescute

şi căutate, 60 de fonţi de galete sau coconi[1] de întîia classe se poate
căpăta, şi aceasta plasă de galete dela sus arătaţii inşpectori,
acuma cu 30, pănă 40 cr. fontul, în argint se plăteşte, care face
VII 30 sau 40 fl., în argint, iară lotul/ de seminţă — numai cu 36 cr.,
se poate cumpăra. Au nu iaste aceasta mare agoniseală a unei
căşi? Şi care casă nu va putea, în tot anul, bombiţe încai dela
un lot sau bărem dela jumătate de lot de seminţă a le creşte şi
a le griji?

Agoniseala aceasta, cu atîta iaste mai mare şi mai vrednică
de încredinţat, cu cît aceaia, cu puţină grijă şi osteneală, numai
în şapte săptămîni, şi în aşa timp, în primăveară, se poate plini,
cînd semănăturile cîmpului s-au gătat, şi celealalte lucruri încă
n-au ajuns, adecă: dela 20 aprilie pănă cătră jumătate iunie, la
VIII care/ lucru şi femeile şi pruncii casei se pot întrebuinţa. Deci,
casnicul acela sau oricare lăcuitoriu al ţării, carele nu ar pune
la socoteală o agoniseală aşa bună ca aceasta, din carea încai
sarea cea trebuincioasă, porţia, sau o parte din cheltuelele cele
de lipsă ale căşii, s-ar putea plăti; acela, cu însuşi fapta ar arăta
că iaste un om lenos şi ne băgătoriu de seamă de îmulţirea averilor sale, şi de pofta cea bună a binevoitoriului monarh al său./

9

ÎNTÎIA DESPĂRŢIRE

DESPRE SEMĂNAREA, CREŞTEREA, ÎMPLĂNTAREA (SĂDIREA) ŞI ŢINEREA FRĂGARILOR ÎN BUNĂ STARE

1) La ţinerea şi creşterea bombiţelor, ce iaste de lipsă mainainte a se lua în seamă?

Cine vrea, în tot anul, să se folosească cu mătasa unui număr de
bombiţe, acela are lipsă a se griji mai întîiu pentru creşterea şi
ţinerea unui număr de frăgari, cu a cărora frunze, bombiţele sale să
poată hrăni. Cu frunza dela 14 frăgari mari crescuţi şi învăliţi, se pot
hrăni bombiţele a unui lot de seminţă; însă, fiind că pentru traiul frăgarilor,
10 nu în tot anul, ci/ în tot al doilea an au a se despoia de frunze,
drept aceia, îndoit număr de atîţa frăgari lipseşte a avea. Nu negrii,
ci albi frăgari să se crească, căci din frunza frăgarilor cu fragile negre,
să capătă puţină, aspră şi rea mătasă, carea numai cu preţul de a treilea
clasă se poate vinde[2].

---

[1] Aşa se numesc bombiţele, după ce se învălesc, ca ouşoarele de golumb, în mătasă.

[2] Întru o falce sau lanţ de pămînt încape 204 frăgari de 3 stînjeni unul de altul departe împlăntaţi (sădiţi); cu frunza acestora se pot hrăni bombiţele din 5 loţi de seminţă, dela care 300 fonţi galete, pre iale, la vreo 200 fl., în tot anul, căpăta. Socoteşte din rodul prunilor, al viilor sau al ori ce plasă de pomi a unui lanţ de pămînt, poate-se cu o aşa puţină osteneală şi chieltuială în tot anul atîta căpăta?

2) De unde se poate căpăta sămînță bună sau plante (sade) de feliu bun de frăgări albi, pentru hrănirea bombițelor?

Semință bună se poate căpăta din frăgari bătrîni cu rodul alb a cărora frunze, în anul acela, nu s-au cules, și fragile până la singură, picarea lor din frăgari să se coacă s-au lăsat; după cum mai încolo chear se va spune. Iară plante crescute, și îndată pentru sădirile la
11 locul lor, bune, se pot/ acuma dela stăpîniri, cu rugăciune, fără plată, în toate părțile, în miliție, căpăta.

3) Ce plasă de pămînt cer frăgarii?

Frăgarii cresc în tot locul, și în fieşte care plasă de pămînt, însă nu pretutindenea, asemenea buni pentru cultura mătasei. În pămînt gras sau umădos cresc frăgarii frumos, și fac multă și mustoasă fronză însă mătasa de aceste frunze iaste aspră și groasă. Iară frunza frăgarilor din pămîntul cel mai mîrșăv iaste mai mică și mai tare; din care mătasa cea mai subțire, tare și lucitoare se agonisește. Drept aceaia frăgariului acela pămînt să i se dea, carele iaste la loc zvîntat, de soare lucit, și mai mîrșav de cît mai gras.

4) Cum trebuie grijită sămînța frăgarilor?

Sămința așa se grijește: lasă un frăgariu alb și sănătos, în veară, până atuncea să-și coacă fragile sale, până cînd vor începe singure a pica jos; așterne subt frăgariu ponévi și scutură mereuț, ca numai fra-
12 gele cele bine coapte să cadă; după ce ai/ ales atîtea frage coapte, cît îți trebue, bagă-le într-un vas curat, mlăcește-le bine cu amîndoao mînile, apoi toarnă preste dînsele apă curată, cu a treia parte din acea mlecitură, și lasă o zi și o noapte să stea, ca sămința să se mai îngreunează. După trecerea acestui timp, stoarce încet apa cea deasupra semînței, și toarnă alta proaspătă, mai multișoară de cît întîiu, mestecă mlecitura iară cu amîndoao mînile, și lasă puțintel timp, ca să se așează sămința pre fundul vasului; deci, iarăși stoarce apa cea deasupra, păzind ca să nu iasă sămința, și toarnă altă apă, și mestecîndu-o, după ce va sta puținel, iarăși o stoarce, și cu turnarea și străcurarea aceasta până atuncia pășaște, până cînd sămința va rămînea curată și aleasă din toată carnea și drojdiile fragelor. După aceaia întinde sămința pre o masă curată, nu la soare, ci la umbră, în aer, ca bine să se usche, și uscîndu-se, ține-o într-un ches de pînză, într-o cămară zvîntată, până la timpul semănării, care iaste în primăveară, după ce încetă frigul./ ...

23 A doao despărţire

DESPRE CULTURA BOMBIŢELOR

1. La cultura bombiţelor ce iaste de lipsă a se lua în seamă?

Cele mai de căpetenie şi foarte trebuincioasă luări de seamă la lucrarea cu bombiţele, sînt aceste următoare:

Întîiu: la casa sau locul în care bombiţele au a se creşte;

A doao: la uneltele cele trebuincioase la ţinerea bombiţelor;

A treia: la clocirea seminţelor şi aducerea înviatelor bombiţe, ca la o vrîstă împreună să se crească;

A patra: la somnul sau fireasca dormire a bombiţelor, pănă la la închiderea lor;/

24 *A cincea:* la hrănirea lor;

A şesa: la gradul căldurii cel trebuincios;

A şeptea: la ţinerea curăţiei în casă, şi pre aşternuturile bombiţelor;

A opta: la lipsa de aerul curat;

A noao: la închiderea bombiţelor şi alcătuirea patului pentru acea treabă;

A zecea: la betejugurile şi vrăjmaşii bombiţelor./ ...

30 Ce feliu de maşină trebuie la clocirea oaălor bombiţelor?

Maşina cea pentru clocirea seminţei, după methodul acesta, poate
fi mai mare sau mai mică, după măsura seminţei, carea vrea cineva
a o pune să se clocească. Pentru un lot sau doi şi trei de semînţă, maşina
se poate face dintru o scîndură de brad, carea va fi de un şuh lată, şi
3/4 sau un ţol groasă, şi asemenea ghiluită; din aceasta să se tae cu
firizu doao bucăţi cîte de un şuh de lungi. Bucăţile acestea tae-le cu
firizul şi pre mijloc în lungime, apoi le închee cu cue în 4 muchi, cum sînt
magaţinurile cele pentru stup făcute. Maşinei aceştiia trebue făcut un
31 fund de pînză, nici prea groasă, nici prea subţire, ci,/ de mijloc, care
bine să fie întinsă, şi cu cue prinsă pre marginile maşinei. Iară fiind
că maşina aceasta are a sta ca o candelă în aer rădicată, până cînd se
cloceşte săminţa bombiţelor, drept aceaia, la gura ei, în toţi patru păreţii,
la mijloc, cu o burghíe, să se fac găuri, în care doao şpagáte, căte
de 2 şuhuri, dela o gaură pănă la alta, în cruciş să se lege şi la mijlocul
şpagaturilor, unde se înbină şi se bărăbăresc deasupra maşinei, să se
lege un şpagat mai lung, cu care se va anina maşina pintre un belciug
la grindă alcătuit; şi, după ce mai sus de jumătate înălţimea sobei va
fi dela pămînt rădicată, să se poată prinde şi lega de un cuiu, care în
părete, la o margină, va fi bătut. Şi la trebuinţă iarăşi să se poată în
jos slobozi; cu un cuvînt, ca o candelă să se poată sui şi pogorî./ ...

43 ## § 4

DESPRE SOMNUL SAU DORMIREA BOMBIȚELOR

16. Ce iaste somnul bombițelor, și de cîte ori adorm iale, până la închiderea lor?

Somnul bombițelor iaste o firească a lor adormire, întru carea
vreme se despoae iale de pealea cea bătrînă și în alta mai largă și mai
deșchisă se schimbă. Această dormire, dela eșirea până la închiderea
bombițelor, de patru ori se întîmplă. Întîia oară dorm iale numai o
zi și noapte, a doao oară, doao zile, a treia oară, trei, și a patra oară,
patru zile și atîtea nopți. De se vor căuta bombițele cu căldura și cu
hraniștea, după învățătura cărții aceștia, atuncea dela o deșteptare
din somn, până la viitoarea adormire, șesă zile sînt iale deșteptate,
44 și a șaptea zi adorm. Cînd va să le/ cuprindă somnul, încă cu o zi mainainte
început a piarde pofta de mîncare; aceasta se arată în a 6 zi dela
deșteptarea cea din urmă, și din cauza aceasta, în fieşte care a 6 zi
nu de trei, ci numai de doao ori bombițele au a se hrăni; în a șaptă
zi încează cu totul de a mînca, stau întrun loc, rădică grumazii în sus
și mișcă din cap în toate părțile, și la trup se arată ceva a fi mai umflate,
prin care semne se arată că iale acuma vreu la odihnă să se lasă, și
până la deșteptarea lor, poftesc a fi lăsate în pace, și să nu fie de niminea
smintite.

17. Cum se aduc bombițele, prin fireasca adormire, ca întro asemenea vrîstă se crească?

Cu hrănirea la vremea sa, după cum mai jos (19) se va arăta, se
pot aduce bombițele ca întro zi toate să adoarmă, adecă în zioa a 7 de
cînd s-au deșteptat din somn; deci, în zioa a 7 a adormirii, nu li se dă
nici cît hraniște, ci se lasă în pace până vor adormi toate. În zioa a
deșteptării nu li se dă mîncare până iarăși toate vor fi deșteptate, fără
45 numai/ la a 4 adormire, carea iaste cea mai pre urmă a lor, de se vor
vedea vre unele pintre cele multe adormite, că încă sînt deșteptate,
și ca și cînd ar cere mîncare arătîndu-se, pre acestea trebue culeasă,
încă întru aceaia zi a adurmirii, înainte de ameazăzi, și întrun deschilinit
loc, hrănite, pentru ca să nu smintească, ci să ajungă pre cealealalte
surori cu vrîsta, până la mai de pre urmă deșteptare, ca mai potrivită
să se poată aștepta închiderea lor.

§ 5

DESPRE HRĂNIREA BOMBIȚELOR

18. Ce trebue luat în seamă, preste tot, la hrănirea cea cu folos a bombițelor?

Preste tot, de comun, să se ia netrecut în seamă: 1. ca frunzele de frăgari să fie întregi, sănătoase, zvîntate, proaspete, sau încai în oale curate bine acoperite, și la loc răcoros ținute, pentru că cele mle-

cite, veştede, aprinse sau pătate, bulbărate, galbine, ude sau de grin-
46 dină bătute, sînt otravă bombiţelor. 2. hranişteabombiţelor/ să se potrivească la vreme, şi întru o asemenare, după vîrsta şi puterea lor, pentru care frunzele au a se presăra preste bombiţe întru o asemănare, nu întrun loc să fie prea multă, ca unele bombiţe să mînce mai mult şi să prea crească cu vrîsta, şi în alte locuri să fie mai rari, ca alte bombiţe să n-aibă de ajuns, şi să rămînă cu vrîsta înderăpt. Şi iarăşi să nu li se dea prea multe frunze de odată, nici iarăşi prea puţine, ci după cum li se vede pofta şi puterea, din vreme în vreme, de a mînca (afară din cea din urmă deşteptare, că atuncea li se dă cît pot mînca, şi zioa şi noaptea). 3. Pînă cînd sînt bombiţele tinere, cu frunză iarăşi tînără din frăgarii cei mai tineri să se hrănească, şi, adecă dela eşirea lor din seminţă, până la întîia adormire, cu frunze tinere, şi ca duhanul tăiate; dela întîia deşteptare păne la a doua adormire, cu frunze tinere întregi, iară nu tăiate, şi dela a doao deşteptare, până la a patra adormire, cu frunze din frăgari de mijloc crescuţi, sau cu frunze mai bătrîne
47 după vrîsta bombiţelor; iară după cea din urmă deşteptare,/ până la învălirea bombiţelor, cu frunze bine coapte, cît de tari, şi din frăgarii cei mai bătrîni culese, de voe să se hrănească, pentru că dela hrănirea cea bună şi de ajuns atîrnă cîştigarea şi bunătatea mătasei. ... / ...

52

§ 6

DESPRE GRADUL CĂLDURII CE ARE A SE ŢINEA ÎN VREMEA CREŞTERII BOMBIŢELOR

23. În care grad al căldurii au bombiţele până la închiderea lor a se ţinea?

Fiind că dela potrivitul grad al căldurii, şi dela hraniştea cea cu rînduială bună, şi la vremea sa dată (19), creşterea bombiţelor întro vrîstă, şi sporirea închiderii lor atîrnă, drept aceaia, cînd va fi timpul rece, nu trebuie jălit un car sau doao de lemne mai mult a chieltui, ca să se ţină bombiţele în căldura cea trebuincioasă. Sus, la clocirea seminţei (10), s-au arătat trebuinciosul grad al căldurei, adecă al unei zile frumoase de primăveară, sau, după cum are lipsă omul în aşternutul
53 său, sau, deacă se ţine după termométer, gradul 16—18./ După al treilea somn pot suferi bombiţele şi al 15 grad, şi nici nu le trebuiaşte cuptoriul a se încălzi, deacă nu va fi timpul de tot rece; căci iale atuncea sînt mai mari, şi zioa tot creşte şi să mai încălzeşte; iară, de vor fi nopţile prea reci, nu va strica, ci bine va fi, de se va face seara căte puţinel foc în cuptoriu. ... / ...

58

§ 8

DESPRE SLOBOZIREA AERULUI LA BOMBIŢE

29. Iaste de lipsă, şi cînd, a se slobozi aer curat la bombiţe?

Bombiţelor iaste de lipsă aer curat, ca şi fieşte căria făpturi ce viază, pentru că aerul le veseleşte, răcoreşte şi sănătoşează, iară fără de dînsul se betejesc şi mor. În zile sărinate, dela 5 pînă la 9 ceasuri,

dimineața, și dela 6 pînă la 8, după ameazăzi, să stea ferestrile sobei
bombițelor deșchise, ca să poată întra aer curat la dînsele. Iară în zile
slotoase, noaptea, și în vremea dormirii bombițelor, ferestrile să stea
închise. Cînd pre fereastră va să ajungă razele soarelui la bombițe, atun-
59 cea/ fereastra aceaia să se închidă cu fundul ei cel dinafară, pentru că
bombițele nu sufără razele soarelui.

§ 9

DESPRE ÎNCHIDEREA BOMBIȚELOR

30. Socotind dela eșirea bombițelor din sеmință, la cîte zile după aceia încep bombițele a se închide?

De se vor căuta bombițele cu căldura și cu hraniștea, după cum până aicea s-au arătat, atuncea în 44 de zile dela înviarea lor, sînt bombițele crescute, și încep a se închide; iară, altmintrelea căutîndu-se, vor trebui mai multă vreme, mai multe frunze, și mai mare ostăneală și piardere de vreme.

31. Pre ce semne se pot cunoaște bombițele că vreu să se închide?

Cu o zi mai nainte de închiderea lor, încep bombițele a-și piarde
60 pofta cea mare/ după mîncare, iară în zioa închiderii, încetă cu totul
de a mai gusta ceva din frunze; se arată a fi năpăciuite, se rădică din
grumaz în sus, și se întorc în toate părțile, ca și cînd ar căuta vreun
loc de odihnă, pentru cea mai de pre urmă schimbarea și prefacerea
lor întraltă făptură. Trupurile lor se văd acuma mai moi, foalele se
arată oare cum strălucitoriu, și la multe din trînsele se vede și capătul
firului de mătasă, în care vrea să se învălue, din gură afară eșit, prin
care semne se arată că bombițele sînt coapte, și cer loc pentu închidere.

32. Cum trebue să se facă paturile pentru închiderea bombițelor?

Paturile se pot face de scînduri, ca un stînjen late, și cît e soba bombițelor lungi, și 1/2 stînjen dela pămînt în sus nalte să fie. Scîndurile să fie bine lovite una de alta, ca printre dînsele bombițele să nu poată cădea jos, așijderea și pre margini, împrejurul paturilor, să fie răstaniță. Un pat, doao, sau mai multe, după mulțimea bombițelor, are a se face./

61 Pentru colibițele, prin care bombițele, pre acelea paturi se vor
împărți și închide, trebue omul, din vreme, să se căștige. Spre acea
trebuință iaste de lipsă multe nuelușe de măstácă, de alun, sau de alt
lemn, sau și vițăde vie, numai verzi și spinoasă să nu fie, care nuelușe
se pot încă cu de toamnă sau preste iarnă aduna; și să se scurte toate

la o potrivă, un şuh de lungi, să se lege tot mănunchiuri sau brăţişoare,
cu căpătîile cele groase toate întro parte, ca acuma, cînd trebue la
alcătuirea colibiţelor, să nu fie zăbavă şi împiedecare. Colibiţele de acestе
nueluşe au a se face preste nişte ţepligi de lemne, în lungimea patului:
de va fi patul, un stînjen lat, se pot face pre dînsul 3 colibiţe în
lungul lui, întru o asemenea depărtare una de alta, care aşa să se alcătuească:
întinde cătă un rînd de ţepligi, în lungul patului, la o margine
şi la alta a patului, ca de o palmă bună, de margine depărtate; la mijloc,
între cele doao rînduri, întinde şi al treilea rînd, şi aşa vei avea trei
62 rînduri de ţepligi, în asemenea depărtare. Acuma, ia mănunchiuri /de
jordiţe, care sus s-au arătat, şi le tocmeşte rînd, una lîngă alta, de o
parte şi de alta a ţepligelor, aşa, ca cu capetele cele mai groasă să stea
pre pat, iară cu vîrfurile pre ţepligi răzimate, şi, de ar eşi vîrful a vreuunei
jordiţe mai în sus decît a celora lalte, preste ţepligi, cît e eşit, trebue
scurtate, ca să fie toate asemenea, să poată sta măsaiul ne împiedecat,
cu care în urmă patul se va acoperi. Între capetele cele groasă a jordiţelor
a unii colibi şi a altei, să vină de un lat de mînă loc gol pre pat,
pentru ca să fie loc de ajuns pentru bombiţe, cînd se vor muta de pre
aşternuturile lor şi se vor pune aci, ca de aci, singure pintre colibi să se
împartă.

Iară mutarea bombiţelor de pre aşternutul pre aşa paturi, aşa
să face. Nişte prunci sau alte gloate ale căşii, culeg bombiţele cele coapte,
de pre aşternuturi, cu mîna, în blide şi în taere, şi le dau celui mai mare,
acesta le ia şi le goleşte mereuţ pre locul cel gol între colibiţă, începînd
dela un capăt al patului şi mergînd dearundu pînă la cela lalt capăt,
şi aşa, între toate colibiţele, pînă va pricepe că vor ajunge pre acel
63 pat de a se/ închide, socotind ca bombiţele să nu vină nici prea dese,
ca să n-aibă toate loc de închidere, nici prea rare, să trebuiască prea
multe colibi pentru care trebue aşteptat vreo 2—3 ceasuri, ca să vezi
cum se împart, şi să poţi mai pune bombiţe unde vei vedea că mai
iaste loc gol de a se putea mai pune. După aceaia lipseşte a se acoperi
patul cu măsae sau cu ponevi, şi la margini, împrejurul patului, preste
măsai şi răstaniţă, aşa să se tocmească, ca nici o bombiţă să nu poată
eşi afară, căci eşind bombiţele afară, pot cădea la pămînt şi se sparg,
sau se pot duce să se ascundă, şi învălindu-se în loc ascuns, se piarde
mătasa ei, şi aşa dela amîndoao întîmplările ai pagubă.

Bombiţele cele ce încă nu vor fi deajuns coapte pentru închidere,
adecă se vor vedea că încă au poftă de mîncare, acelea nu trebuie puse
pre paturi cu cele coapte, ci trebuie alese, culese şi hrenite până şi iale
se vor coace, apoi atuncea, pre alt pat dechilin, să se pună, ca să se
închidă./

64 Pînă în 8 zile dela închiderea lor, de va fi timpul cald — căci în
cel rece trebuesc o zi sau 2 mai mult — sînt bombiţele toate închise, şi
în galete sau coconi prefăcute. În care timp alt lucru cu iale nu iaste,
fără în cele doao sau trei zile, după acoperirea lor pre paturi, trebuie
cînd şi cînd întrat la iale şi căutat, ca să nu fie vreuna, pre undeva, afară
eşit, carea aflîndu-se să se culeagă şi de chilin, undeva să se pună
a se închide, ferestrile să fie închise cu fundurile lor. În cele următoare

5 sau 6 zile, ferestrile și fundurile, pentru slobozirea aerului în sobă să se deșchidă, iară acoperemîntul paturilor până a opta zi să nu se ia. Și atuncea descoperind, cu drag vei privi plata ostenelelor tale.

După ce cîteva ceasuri vei lăsa galetele să le răcorească aerul, poți lua jordițele cu mîna, mereuț, și pre un loc zvîntat și măturat, sau pre o masă, pune. După aceaia, ia o coteríță, și desprinzînd galetele, frumoșel le puni în coteriță și cînd aceaia numai pre jumătate
65 va fi plină — ca se nu se îngreoiază și să se zdrucească/ cele din jos —
le întinzi pre un așternut, la umbră, unde poate și aerul să le lovească. Galetele cele moi să le deschilinești, ca să nu se spargă și să înscorțișează pre cele tari, și întraltă cotăriță să le puni.

După ce se vor zbiciula pre așa așternut, o zi sau doao, adună galetele în coteriți, și aleargă cu iale fără zăbavă la cei ce le cumpără, pentru că după 10 zile dela descoperirea galetelor, bombițele cele în mijlocul galetelor, în fluturi prefăcuți învie și roade firul mătasii, ca să iase afară, și galetele așa roasă, cu foarte mic preț abea se vor putea petrece.

32. **Cum se pot ucide fluturii în galete, ca să nu poată eși afară?**

Învățătura aceasta arată lucrarea cu bombițele numai pînă la închiderea și prefacerea lor în galete; iară mai departe lucrarea mătasei aicea nici s-au putut pune, nici e de lipsă tuturor, de comun, fără
66 numai celor ce lucră cu o sumă mare de mătasă; însă/ pentru vreo
împiedecare, cînd cineva n-ar putea, în vremea aceaia, la cumpărători alerga, atuncea galetele sale așternîndu-le pre scînduri, să le bage în cuptoriu, în urma pînii, sau să încălzească cuptoriul până va fi numai așa de fierbinte, cît să poată ținea mîna goală — fără a se arde — întrînsul, sau puind o hîrtie albă întrun proțap, și ținď-o în cuptoriu, nu îngălbenește, nici arde, ci albă rămîne; atuncea băgînd galetele în cuptoriu, lasă-le acolo vreo 2—3 ceasuri, sau până cînd nu se va mai auzi nici una sfîrăind, și atuncea fluturii din galete sînt uciși și se pot vinde mai tîrziu, însă mai cu scădere la preți și la cîntariu.

33. **Cum se poate căpăta semința de bombițe dela ale sale galete?**

A treia septemînă dela începerea închiderii bombițelor, încep fluturii a roade firul mătasei și a eși din galete. Deci, vrînd cineva să-și capete semință pre alt an, cînd desprinde galetele de pre jordițele, pre
67 care s-au învăluit, să aleagă dintre galetele/ mai lungărețe și dintră
cele mai rotunde, un număr, cît din unele, atîta și din traltele. Cele lungărețe se țin a fi bărbătuși, iară cele rotunde, mueruşche. Pentru un lot de semință se cere vreo 1/2ɪʙ de galete. Acestea trebuie oprite și ținute până cînd vor eși fluturii din trînsele, care obicinuit dimineața es. Fluturii cei mai mici și mai mîrșavi sînt bărbătuși, cari ne

încetat flutură din aripi, mueruşchele sînt mai mari şi mai groasă. Deci, alegi tot pereche şi-i puni pre hartii de osebi, întro dimineaţă, să se cocoşască. După ce s-au cocoşit, lapezi bărbătuşii, iară acuma îngreoiatele mueruşche, le puni pre un pietec mărişor de pînză, care pre o masă să fie aşternut, şi acoperindu-le cu ceva deasupra, le laş la întuneric, ca să se descarce de oaă. Aicea, după ce fieşte care mueruşcă 3 pînă la 400 de oaă va oa, încetă de a mai trăi. Seminţa aceasta, la început iaste galbenă, după cîteva zile se arată cam murgă. După aceaia capătă o faţă încenuşată, şi aşa rămîne./

68 Preste iarnă sau pînă la vremea de trebuinţă se poate ţinea seminţa pre acelaş pietec, pre care s-au oat, la un loc răcoros zvîntat, unde cuptoriul nu se încălzeşte, în vro ladă, întră alte haine de pînză. Sau după ce au căpătat faţa cenuşii, să se desprindă seminţa de pre pietec, şi puindu-se în hartie, să se ţină la loc zvîntat şi răcoros, păzind ca să nu o strice hîrţii sau alte gongi, pănă la trebuinţă. Însă şi de ger trebuie să fie scutită, ca să nu îngheţă.

§ 10

DESPRE BETEJUGURILE ŞI VRĂJMAŞII BOMBIŢELOR

34. Care sînt betejugurile şi vrăjmaşii bombiţelor, şi cum se poate apăra de acelea?

Betejug firesc n-au bombiţele; negrijirea de dînsele, adecă ne hră-
69 nirea, hrănirea cu frunză/ stricate, zăcerea pre aşternuturi necurate,
lipsirea aerului curat, pătimirea de frig, umezeala, năpăciuirea, în vre-
mea dormirii lor, fumul tăbacului, unsoarea, mirosul cepei şi a aiului,
sînt betejuguri fără leac a bombiţelor. Iară vrejmaşii lor sînt: furnicele,
şoarecii sau hîrţii, hoarele şi brebeţii, precum şi căldura cea preste
măsură, în soba lor. Deci, de toate relele acestea trebue bombiţele să
fie scutite şi apărate.

După săvîrşirea lucrului cu bombiţele, aşternuturile bombiţelor,
trebuie bine şterse, cureţite şi împăturate; poliţele deşcheate, la un
loc legate, şi toate undeva la un loc bun puse, pănă la altă trebuinţă.
Jordiţele trebue lăpădate, şi pentru anul viitoriu, altele, la vreme, adu-
nate, căci acestea mai mult nu sînt bune pentru timpul viitoriu. Soba,
în carea bombiţele s-au ţinut, doao sau trei septemîni, în toate zilele
să se deşchiză, şi pre ferestrii, în lăuntru, aer curat să se sloboază, ca
70 mirosul cel greu al bombiţelor să/ iasă afară, iară după acest timp, se
poate iarăşi lăcui de oameni, sau spre alt ceva întrebuinţa.

Sfîrşitul.

ACADEMIA BIBLIOTECA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1
SAMUIL VULCAN/ CU DARU LUI DUMNEDEU GRECO-CATHOLICU EPISCOPU A ORADII MARI*/

IUBITILOR IN CHRISTOS FRATI, SI FII, PROTOPOPILOR, PAROCHILOR, ADMINISTRATORILOR, SI CAPELLANILOR, A, EPARCHIEI NOSTRE! DARU VOÂ DELA DUMNEDEU SI PACE SI DELA NOI PÂRINTÉSCÂ BINECUVÊNTARE!

Înaltul' Consilium cunoscêndu cumchê Altuirea vêrsatu lui de vacâ in unele locuri a Térei nóstre incepe a se pârâsi, si cumchê nesquari prejudecâti; si ne adeverate vesti, quare puterea altuirei in potriva bólei vêrsatului o aducu in indoélâ, de nou in publicu se lâtescu, in 7. Januarie anului curgêtoriu, Nru 481, cu indreptare la datele in anii trecuti porunci, strinsu ne indetoresce, qua prin Pâstorii sufletesci nóâ incredintiati, „folosul' altuirei vêrsatului de vacâ de ajunsu aretândul', pre Poporu, nu numai în sàntele beserici, qui/...[a]

Iubiților în Christos frați și fii, protopopilor, parohilor, administratorilor și capellanilor a eparhiei noastre! Dar voaă dela Dumnezeu și pace, și dela noi părintească binecuvîntare!

Înaltul Consilium cunoscînd cumcă altuirea vărsatului de vacă, în une locuri a țerei noastre, începe a se părăsi și cumcă nescari prejudecăți și ne adeverate vești care puterea altuirei în potriva boalei vărsatului o aduc în îndoeală, de nou în public se lățesc, în 7 ianuarie anului curgătoriu, nru 481, cu îndreptare la datele în anii trecuți porunci, strins ne îndetorește ca prin păstorii sufletești noaă încredințați, folosul altuirei vărsatului de vacă de ajuns arătîndu-l, pre popor, nu
2 numai în sîntele beserici,/ ci și la ori care altă întîmplare, spre întrebuințarea altuirei vărsatului de vacă să-l îndemnăm.

Această a Înaltului Consilium poruncă, cu atîta mai vîrtos voim ca să se plinească, cu cît mai tare, despre o parte, de folosul acestei altuiri, despre alta, de acea sîntem încredințați cumcă mai sus zisele prejudecăți și neadevărate vești, mai vîrtos întră poporul nostru se lățesc.

Lucru vrednic de mirare! cum unii oameni, acum încă, după ce nu numai a mai multor preluminați bărbați și a tuturor celor mai iscusite naţii a Europei, ci şi a noastră însuşi ispitire, în mai mulţi ani, au adeverit cum că altuirea vărsatului de vacă împedecă boala vărsatului firesc, lăpădînd o mişlocire singură mîntuitoare de boala cea mai stricătoare a frumseţei şi sănătăţei trupului, pre sine nu numai morţei seau schimosirei şi chilăvirei fiilor săi se fac vinovaţi, ci şi ştergerea de tot a vărsatului din ţeară o împedecă./

---

* Fotocopie BARSR. I 1194A. În alfabet latin, cu ortografia cancelariei episcopale. Broșură în 12°; 7 pagini, 1823.

[a] În continuare, reluat în transcriere interpretativă.

3 Cîtă moarte au causat vărsatul întră oameni, înainte de a se afla altuirea, istoria ne învaţă. După făcuta socoteală, din treisprezece bolnavi de vărsat, doi murea, mai mulţi se schimosea şi se chilăvea. Doctorul Faust au arătat cum că din singură Europa, întrun an, mai mult de patru sute de mii de oameni vărsatul răpea. În Germania, după mărturisirea doctorului Junker, în tot anu, la şese zeci şi trei de mii se stingea de această boală. Din scrisorile publice a Viennei se vede cumcă numai întru această cetate, în anul 1800, vărsatul trei mii de prunci au prăpădit. Din ţeara noastră încă s-ar putea aduce înainte multe triste întîmplări ca aceste, care socotindu-le unii bărbaţi au arătat cumcă în Ungaria în tot anul şepte mii de prunci, de vărsat pier. Înse, cu moartea unora dintra cei prunci nu se plinea reutatea acestei boale, ci pre carii nu-i omorea, pre aceia îi lăsa bolnavi, schimosiţi seau chilavi, aşa ca pre niscari mişei.../...

6 Pentru acea, pre toţi păstorii sufleteşti din eparhia noastră, strins
îi îndetorim ca nu numai de doă ori în tot anu, după datele, în anii
trecuţi, porunci, în beserici, ci, dîndu-se ocasie, şi mai de multe ori
7 către popor, despre folosul / altoirii vărsatului de vacă, să cuvinteze, ...

În Oradea Mare, / cu typariu lui Ioan Tichi 1823./

1 LESICON / ROMA’NESCU-LA’TINESCU-UNGURES-/CU-NEMȚESCU / QUARE / DE MAI MULTI AUTORI, ÎN CURSUL’ A TRIDECI, SI / MAI MULTORU ANI S’AU LUCRATU. / SEU / LEXICON / VALACHICO-LATINO-HUNGARICO-GERMANICUM / QUOD / A PLURIBUS AUCTORIBUS DECURSU TRIGINTA ET / AMPLIUS ANNORUM ELABORATUM EST. / BUDAE. / TYPIS ET SUMTIBUS TYPOGRAPHIAE REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARIAE / 1825*./

3 TYPOGRAPHIA REGIA BUDENSIS[a]

Lectori benevolo Salutem!

Lexicon hoc Valachico-Latino-Hungarico-Germanicum, quod de-
cursu triginta et amplius annorum per Viros in re literaria, et cumpri-
mis in cognitione Lingvae Valachicae insigniter versatos, utpote omnium
primo per denatum Admodum Reverendum Patrem Samuelem Klein,
olim penes Typographiam Regiae Universitatis Librorum Valachico-
rum Graeci ritus Revisorem et Correctorem; isto mortuo per Admodum
Reverendum Dominum Basilium Kolosy, Parochum Nagyagensem,
Dioecesis Fogarasiensis in Transsilvania et Vice Archi-Diaconum, qui
Lexicon Kleinianum plurimum locupletavit, et Lingvis: Hungarica et
Germanica auxit, sed matura morte praeventus, supremam manum
eidem addere non potuit; postmodum jussu et impensis Illustrissimi
ac Reverendissimi Domini Samuelis Vulcan, moderni Graeci ritus Catho-
licorum Episcopi Magno-Varadinensis, per Reverendissimum Dominum
Joannem Korneli, Cathedralis Ecclesiae Magno-Varadinensis Graeci
ritus Catholicorum hoc tempore Primicerium, seu Cantorem et Cano-
nicum, Archi Diaconum Partium Banaticarum, et in Districtu Magno-
Varadinensi Scholarum Graeci ritus Catholicarum interimalem Direc-
torem revisum, novis curis auctum et descriptum; hoc per praenomi-
natum Illustrissimum suum Praesulem et Maecenatem, Dioecesis neces-
sitate ita exigente Buda, ubi diutius operatus est, Magno-Varadinum
revocato, per Admodum Reverrendum Dominum Petrum Major, aeque
Dioecesis Fogarasiensis Presbyterum et Ty/pographiae Regiae Scien-
4 tiarum Universitatis hujusce Hungaricae Librorum Valachicorum
Graeci ritus Revisorem, qui una Orthographiam Romanam, sive Latino-
Valachicam una cum clavi, qua penetralia originis vocum reserantur,
Lexico huic, non sine manifesto fundatae eruditionis suae Valachicae
documento praemisit, suprema revisione, et respectivae Originis vocum,
quibus illae in Lingvis: Italica, Hispanica et Gallica similes, et ex iis
desumtae esse viderentur disquisitione, quam in se assumsit, necdum

---

* În -8° de 8 + VIII + 103 + 771 pagini.

[a] Cu excepția acestei adrese a tipografiei către cititor, toate celelalte lucrări excerptate de noi sînt ale lui P. Maior.

terminata, aeque fatis functum; tandem per Admodum Reverendum Dominum Joannem Theodorovics, modernum Valachicum Graeci ritus non uniti Parochum Pestiensem et Sacrae Sedis Consistorialis Budensis Assessorem, et Dominum Alexandrum Theodori, AA. LL. Philosophiae et Medicinae Doctorem in iis, quae a Litera I. incipiendo, per immortuos necdum sufficienter locupletata fuerunt, ultimis curis digestum, auctum et correctum, taliterque improbo sane labore terminatum est, licet Tibi Lector benevole! ob oculos sistere, atque longae Tuae exspectationi, quam tot Virorum fata plane fatigare debuerunt, conatibus Regiae hujus Universitatis Typographiae satisfacere. — Quid per Lexicon hoc praesens Literaturae Valachicae praestitum sit, per Viros honoris gratia praenominatos, qui in eodem elaborando desudarunt, sibique pene immortalitatem pepererunt, Tu ipse facile dijudicabis, et si perfectioni, quam forte in eodem desideravisses, quidpiam adhuc deesse observares, memento Viros perarduam, quam antea nemo tentaverat viam, ingressos fuisse. — Inventis facilius addet Posteritas. Vale. / Datum Budae die 30 Augusti 1825./...

LESICON / ROMĂNESC-LĂTINESC-UNGURESC/-NEMȚESC / CARE / DE MAI MULȚI AUTORI, ÎN CURSUL A TRIZECI, ȘI MAI MULTOR ANI S-AU LUCRAT.
SEU / LEXICON / VALACHICO-LATINO-HUNGARICO-GERMANICUM / QUOD / A PLURIBUS AUCTORIBUS DECURSU TRIGINTA ET / AMPLIUS ANNORUM ELABORATUM EST. / BUDAE. / TYPIS ET SUMTIBUS TYPOGRAPHIAE REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARIAE / 1825./

CRĂIÉSCA TIPOGRAFIE DIN BUDA. BENEVOIITORIULUI CETITORIULUI SĂNÍTATE![a].

Aquestu Lesicon Romănescu-Lătinescu-Ungurescu-Nemțescu, quare in cursul' a triḑeci si mai multoru ani, de Bărbați, in lucrul' sciĕntielor, și mai ănteiu in cunóscerea Linbei Romanesci, bène deprinși; adeche mai ăntĕiu de toți prin reposatul' Cinstitu Părénte Samuil Klein, odinéora lònga tipografia Crăiescei Universități a Cărților Romănesci de Légea Greco-Catholică Revisor, si Corector; — aquesta murindu, prin Cinstitul' Domnu Vasilie Kolosy, Parochul', si Protopopul Secărembului (Nagyág) in Ardélu, in Eparchia Fagarașului, quare Lesiconul' lui Klein fórte multu l'au avuțitu...

---

[a] Text pe două coloane, în stînga, în alfabet latinesc, în dreapta cu chirilice.

5 CRĂIASCA TYPOGRAFIE DIN BUDA, BINEVOITORIULUI CETITORIU SĂNĂTATE!

Acest *Lexicon romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc*, care în cursul a
treizeci şi mai multor ani, de berbaţi în lucrul sciinţelor şi mai întâiu
în cunoaşterea limbei romanesci bine deprinşi, adecă mai întâiu de toţi
prin răposatul cinstit părinte Samuil Clain, odineoară lăngă typografia
crăeştei universiteţi a cărţilor romanesci de legea greco-catholică revízor
şi corector;— acesta murind, prin cinstitul domn Vasilie Cóloşi, paróhul
şi protopópul Secărímbului (Nagyág) în Ardeal, în eparhia Fagaraşului,
care *Lexiconul* lui Clain foarte mult l-au avuţit şi cu limba ungurească
şi nemţească l-au adaus, ci de moarte mainainte de timp răpit fiind,
6 nu-l putu duce / la deplinire; — după aceaia, din porunca şi spezele
(chieltuiala) prealuminatului şi preacinstitului domn Samuil Vúlcan,
episcópului greco-catholíc a Orăzii-Mari, prin preacinstitul domn Ioan
Cornéli, a cathedralei biserici greco-catholice din Oradia-Mare canonic,
a părţilor Banatice arhidiacon, şi în diştrictul Orăzii-Mari a sholelor
naţionale greco-catholice interimal director, la socoteală luat, de nou
îmulţit şi scris; — acesta, de mai[sus] numitul prealuminatul său episcop
şi Meţénas, aşa poftind lipsa epárhiei din Buda, unde mai îndelung au
lucrat, la Orade înapoi chiemat fiind, prin cinstitul domn Petru Maior,
asemene a eparhii Fagaraşului preót şi lăngă typografia crăescei a
sciinţelor universiteţii aceştei ungureşti a cărţilor romanesci greco-
catholic revízor, care de odată şi ortografia romană sau latino-roma-
nească, împreună cu chieia, cu care cele ascunse a rădăcinei cuvintelor /
7 se deşchid (adecă mod de a cunoasce rădăcina cuvintelor romanesci),
cu apriată doveadă despre întemeiata sa sciinţă în cele ce se ţin de
limba romană, în fruntea cestui *Lexicon* au pus; care încă au răposat
mai înainte de ce ar fi ispravit cea mai de pre urmă revizie şi mai vărtos
pre sine luata cercare a rădăcinei cuvintelor, ca să se veadă a fi asemene
altor cuvinte în limba italienească, spaniolească şi frăncească, sau din
aceste luate; — mai pre urmă, prin cinstitul domn Ioann Theodórovici,
parohul de acum romanesc neunit din Pesta, şi a sfintelor consistoriu-
muri din Buda şi Verşéţ asésor, şi prin domnul Alexandru Theodóri,
a învăţăturilor celor frumoase, a filosófiei şi a mediţinei doctor, în cele
ce prin mai susnumiţii bărbaţi, carii cu acest lucru deprinzăndu-se au
răposat, nu fură de ajuns avuţite, începănd de la litera *I.* cu cea mai de
8 pre urmă strădanie întocmit, adaus, şi îndreptat / şi aşa cu mare lucru
s-au isprevit; — ţi se pusă înaintea ochilor, binevoitoriule cetitoriu! şi
prin serguinţa aceştei typografii a crăeştei universiteţi, îndălungatei
tale aşteptări, pre carea fătumurile atăntór bărbaţi trăbuia să o ostă-
nească, se face destul.—Ce s-au dat literaturei romanesci, cu acest *Lexicon*,
prin bărbaţii pentru cinstea mai sus numiţi carii în lucrarea lui au asudat
şi şieşi mai nemurire ş-au agonisit, tu singur lesne vei judeca; şi, de
cumva vi vedea a lipsi ceva în deplinirea, carea doară întrănsul o ai
fi poftit, adu-ţi aminte, cumcă aceşti bărbaţi au întrat întru o cale grea,

pre carea mai înainte nimene nu îmblasă. — Celor aflate mai lesne vor adaoge următorii. Fi sănătos. Dat în Buda, 30 Avgust 1825.

În Buda cu typariul si cu chieltuelele typografiei a crăiescei universităţi unguresci 1825./...

54 DIALOGU / PENTRU INCEPUTUL LINBEI ROMẢNẢ./ [*]

INTRẢ NEPOTU SI UNCHIU

Nepotu. Pe Romảni şi numele, si fảptura, inpreunả cu tote plecảrile loru quele firesci ii vedesce a fì viţe de Romanii quei vechi, quarii ore quảndu preste toţả lumea domnea, dupẻ cumu si in Istoria pentru inceputul' Romảnilor in Dacia limpede se adeveresce: de aquésta nu am indoelả. Ma (dare) de unde se trage inceputul' ţesiturei linbei, quare astảḑi atảt in gura Romảnilor se aude precum si in scripturile lor se vede nu escu (sủnt) fảrả indoelả. Mẻ bucuru, Unchiule, che te aflai avẻndu puçin regaḑiu de cỏtrả lucrurile quele multe ale deregỉtoriei tale, cu quare ne incetat esci cuprènsu; che sủm (sủnt) incredèntiatu, cum totả indoela mea o vi desface, si o vi resipì. Rogu-te sỉ mi ajuti a me desceptà.

55 *Unchiu.* De orả que asupra unui lucru asie frumosu, si mie/ preplacutu este aieptatả voia ta, cu atảntu mai bucurosu me invoiescu, si me aplecu a façe destulu dorirei tale, che mai nèque unul nu aflu, quare de ajunsu sỉ fì descurcat lucrul' aquestu.

Nepotu. Cu mulţi am prẻnsu vorbả despre aquésta: ma nèque cu unul' nu miam intèrnitu, de quare sỉ me fì despărţit multỉmitu.

Unchiu. Doả sunt pareri le invetiaţilor, quarii fỏrả de pismả.../...

DIALOG
PENTRU ÎNCEPUTUL LIMBEI ROMÂNĂ
ÎNTRĂ NEPOT ŞI UNCHIU

Nepotu. Pe români şi numele şi faptura împreună cu toate plecările lor cele fireşti îi vedeşte a fi viţă de romanii cei vechi carii oare când preste toată lumea domnea, după cum şi în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia,* limpede se adevereşte; de aceasta nu am îndoială. Ma (dară), de unde se trage începutul ţesiturei linbei care astăzi atăt în gura românilor se aude, precum şi în scripturile lor se vede, nu esc (sănt) fără îndoială. Mă bucur, unchiule, că te aflai avănd puţin regaz de către lucrurile cele multe ale deregătoriei tale, cu care ne încetat eşti cuprins, că săm (sănt) [a] încredințat cum toată îndoiala mea o vi desface și o vi resipi. Rogu-te, să-mi ajuți a mă deștepta.

---

[*] Lucrare tipărită pe două coloane, în alfabet latin, în stînga, din care prezentăm această mostră, şi în alfabet chirilic, din care transcriem, în ortografie actuală. (Dăm la început o pagină în alfabet cirilic — pentru exemplificare).

55 *Unchiu.* De oară ce asupra unui lucru așea frumos și mie / preplăcut este aeptată voia ta, cu atănt mai bucuros mă învoesc și mă aplec a face destul dorirei tale, că mai nice unul nu aflu, care de ajuns să fi descurcat lucrul acest.

Nepotu. Cu mulți am prins vorbă despre aceasta; ma nice cu unul nu m-am întărnit, de care să mă fi despărțit mulțămit.

Unchiu. Doao sănt părerile învățaților carii fără de pismă voesc a cuvăntare în lucrul acest. Unii zic că linba română e linba latină stricată și scăzută de la floarea linbei latină. Alții zic că la romanii cei de demult doao linbi au fost, una care o grăia poporul, și aceasta o sugea împreună cu laptele de la mumele sale, adecă o învăța pruncii din auzit; alta care o învăța la școală cu ajutorul gramaticei, și aceasta se zice linbă învățată, de oară ce singuri învățații o pot știre. Întru această linbă scriia latinii sau romanii cărțile sale, din care multe pănă la noi au ajuns și le cetim.

Nepotu. De care dintre aceste doao păreri se cade să ne ținem? /

56 *Unchiu.* Părerea celor de întăia, de acolo este pornită, că văzănd ei multe cuvinte latinești în linba română, iară țesitura ei cea din lontru destínptă (osebită) de țesitura linbei care o citesc în cărțile latine, se alunecară a crede că aceasta, cu scăderea de la floarea linbei latină și cu stricarea ei s-au întămplat. Ma, de vi înteți pe acești a respunde: cănd, unde, pentru ce, cu ce mejlociri s-au întămplat scăderea aceasta și stricarea? au vor amuți, au de nou vorbe goale, fără de nici o doveadă, vor adauge.[b]

Nepotu. Se poate zice că stricarea[c] aceasta s-au făcut în Dacia prin mestecarea și lunga petrecere a romănilor cu multe ghinte sau popoară varvare.

Unchiu. Și aceasta e vorbă deșeartă, cu nici o doveadă proptită. Apoi, vedem că linba română nu numai în multe cuvinte care sau nice cum sănt în linba latină, sau cu altă față se află, ci și în țesitura ei cea din lontru se lovește cu linba spaniolă, cu a frăncilor, și mai vărtos

---

[a] Încercare de regularizare (prin analogie după *ești*, *este*) a conjugării verbului *a fi*, care s-a petrecut în chip firesc și în dialectul aromân.

[b] Forma cu adevărat moștenită din latinește, pentru persoana I singular (din conj. lat. *sim*); *sînt* este o creație analogică cu persoana a III-a plural, după tipul *eu zic — ei zic.*

[c] Autorul se situează pe o poziție statică, neadmițînd evoluția limbii. Ca dovadă el aduce mai jos faptul că schimbările aflate în română apar și în alte limbi romanice, de unde conchide că toate aceste deosebiri, față de latina scrisă, provin din latina populară. În realitate este vorba atît de „vulgarisme“ moștenite din latină, cît și de schimbări ulterioare, petrecute în fiecare limbă în parte, dar în bună măsură paralel. Dovadă este faptul că în limbile romanice există și abateri de la latină care nu concordă de la o limbă la alta. Învățații ardeleni împing atît de departe teoria lor asupra fidelității limbilor romanice față de modelul latin, încît consideră că chiar particularitățile fiecărei limbi provin din particularități dialectale ale latinei din Roma, sau cel mult din Italia, nu însă din provincii, afirmație neconfirmată de fapte. În realitate, deci, ambele teorii (originea populară ca și schimbările particulare ulterioare) conțin cîte o parte de adevăr.

cu linba italiană. Deci, dacă linbile acum zise, împreună cu cea română,/
57 precum întră sine, în multe se lovesc, așea, întru aceleș se desclinesc de cea latină, pretinsa scădere sau stricare nu în Dacia s-au întâmplat, ci pricina nelovirei sau a neasemenărei linbilor acestora cu cea latină, acolo tribue să se cerce, de unde au pornit aceste linbi, care acum se chiamă română, italiană, spaniolă și frâncă, adecă la Roma, în Italia.

Nepotu. Așa dară, se cade să zicem că linba latină s-au stricat la Roma și în Italia, și de acolo au pornit stricată cătră Francia, cătră Spania și cătră Dacia; și aceasta este pricina căci linbile aceste sânt cuscrite la olaltă, iară de linba latină care e în cărțile latinești, sânt străinate împreună cu linba română.

Unchiu. Vrednică de răs este cuvântarea aceasta! Linba latină, când era mai în floare și togma în veacul ce se zice de aur, fu prin colóniile romane băgată în Francia sau în Galia și în Spania; și nu lung tâmp după aceaia, în Dacia. Cine poate dară visa că limba latină stri-
58 cată să fi pornit cătră Galia, / cătră Spania și cătră Dacia? Cărțile din veacul acel scrise care le citim astăzi, adeveresc că nici odată n-au fost linba latină așe în floare precum în zisul veac.

Nepotu. Săm (sânt) încredințat cum linba română nu e stricată din linba latină. Tătuș, doresc să cuvinți mai încolo, în lucrul acest, ca să mă deștept întru aceaia, cum doao linbi au fost la romanii cei vechi: una gramaticească sau a învățaților și alta a poporului.[a]

Unchiu. Linba latină cea gramaticească sau a învățaților, care până azi este în cărțile latine, chiar se vede că este linbă nu firească, ci meșteșugită și care nu se poate învăța fără numai cu ajutoriul gramaticei. Că așa este ia țesută, că, măcar cât o va auzi cineva,nu poate să o învețe cu acea deplinire, cât să nu facă dese și grele greșele asupra gramaticei, unde ori ce linbă firească, și, cum se zice, vie, numai din auzit se poate învăța deplin. Știu că la Blaj, în Transilvania, un prunc
59 mic, ci învăța carte română și / latinește nici a citire nu știia, custând întră clerici carii învăța la scoală latină și pentru aceaia întră sine pururea latinește vorbea, din auzit atânt se procopsise în limba latină, cât toate cele cu lesnire le grăia în linba latină, ma vorba lui toată era plină de grele greșele asupra gramaticei, cât făcea răs la clerici. Așea va păți ori care va cerca să învețe linba latină din auzit și nu din gramatică; nenumărate smintele gramaticești va face în vorba sa; așea pățesc toți și carii înveață la scoale latine, până nu ajung a știre legile gramaticești de plin.

---

[a] Maior insistă în mai multe rînduri asupra acestei idei, și după el și alți învățați ardeleni. Teoria are meritul de a fi atras atenția asupra faptului că nu tot ce nu concordă în limbile romanice cu latina literară reprezintă schimbări ulterioare latinei, ci multe din ele se explică prin deosebirile dintre limba scrisă, cultă, și cea vorbită, populară. Afirmația că este vorba de două limbi este o exagerare evidentă, deoarece de fapt este vorba de două aspecte ale aceleiași limbi, aspecte în care elementele comune sînt predominante, iar deosebirile sînt neesențiale. Diferențele țin de stil și nu de limbă.

Așea pățea și tinerii romanilor celor vechi. Pentru aceaia părinții lor și toți înțelepții, mare căștigă sau grijă purta, ca să se rădice scoale, la care cu dedins să îmble pruncii romani, și învățătorii bine se plătea. A multor de acest feliu de învățători, ci se chiămа *gramatici*, până azi vestit e prin cărțile latine numele lor. Nu mai puțini ani petrecea tinerii romanilor celor vechi la scoale latine, până învăța de plin limba
60 latină cea meșteșugită sau / gramaticească, decum azi petrec fiii romanilor nostri. Chiar se culege aceasta din cuvintele acele a lui Cintilian, la *Instituțiile Oratorie*, cartea 1, cap 12: „Ma linba latină în căți ani stă coantră învățăceilor nostri". Acelaș Cintilian, la zisa carte, cap 6, zice că „alta e a vorbi latinește, alta gramaticește". Aci, chiar face Cintilian deschilinire întră linba latină care o sugea pruncii romani împreună cu laptele de la mumele sale și care se zice a poporului, și întră linba latină cea meșteșugită care în mai mulți ani o învăța din gramatică. Cicero încă zice, în cartea 5, *De oratore*, că: „Regulele de a vorbire latinește învățătura cea pruncească le dă". Altă linbă dară vorbea pruncii romani, destinptă de cea meșteșugită, înainte de a îmbla la scoala gramaticei latină, adecă acea linbă o vorbea, care o învățase de la mumele lor și care o grăia de comun poporu cel ne învățat; care linbă
61 nu avea op (lipsă) de / învățătura gramaticei la scoală, fiind linbă firească, nu meșteșugită; precum linba română, dacă e firească, nu e de lipsă să o învețe pruncii române la scoală, din gramatică; ci fie care român o ști. Precum filosoful român, așea și purcariul, și văcariul și păcurariul vorbind, nice odată nu va face sminteală asupra gramaticei cei din lontru a linbei sale.[a]

Nepotu. Dacă linba latină care azi se vede în cărțile latine, o au știut numai cei ci o învăța la scoală cu ajutoriul gramaticei, mai în mulți ani, rogu-te, cînd cuvănta Iulius Cesar și alți capitani la oștile sale, cum putea să-i ințăleagă soldații? au dară toți soldații romani, până și cei mai de jos știia linba gramaticească?

Unchiu. Măcar că foarte mulți dintră romani știia linba latină cea gramaticească, mai vărtos în Roma și pre la cetățile cele mai însemnate, tătuș, mulțimea nu știia fără numai linba poporului, care o-au învățat de la mumele sale. Această linbă o știia și lăudații căpi-
62 tani din pruncia lor și întru această / linbă cuvînta cătră oști, pentru aceaia toți soldații romani pre bine o înțelegea.

Nepotu. Ma cuvintele căpitanilor cele cătră oști zise le aflăm în linba latină cea gramaticească scrise. Așea dară, întru această linbă au grăit zișii căpitani cătră oștile sale, nu întru alta.

Unchiu. Am spus mai sus și precunoscut lucru este că romanii cei vechi, toate cărțile în linba latină cea gramaticească le scriia, nimene nu scriia în linba poporului, care latină mai multe veacuri, și după încetarea împărăției cei de la Roma vechiă, fu ținută; ba și alte ghinte,

---

[a] Afirmația, justă în esență, greșește prin aceea că orice limbă normată, corectă, comună trebuie învățată, căci altfel fiecare introduce în ea particularități dialectale sau stilistice proprii. Corectarea, în acest caz, nu se face neapărat în școală, ci prin mediul înconjurător.

cum sănt galii, nemţii, africanii, ş.c., numai în linba latină cea gramaticească
scriia cărţi. Deci, scriindu-se istoriile în linba latină cea gramaticească,
şi cuvintele zişilor capitani, macar că de dănşii au fost zise
către soldaţi în linba latină poporană, se scriseră în linba latină cea
gramaticească. Alta este a cuvînta, alta a scriere. De va cuvănta un
başă turcesc către soldaţii săi turci, în linba turcească şi oare care
63 istoric va scrie cuvăntul / lui în linba nemţească, au zice-vi că başa
acel au grăit către turcii săi nemţeşte[a]?

Nepotu. Nu poate fi îndoială nici căt e mai mică, că doao linbi
au avut romanii cei de demult, una gramaticească, alta poporană. Ma,
rogu-te, unde e azi linba cea poporană a romanilor? au dară au perit?

Unchiu. Linba poporului romanilor celor de demult vecueşte până
astăzi în gura românilor nostri. Că, cu această linbă au venit strămoşii
românilor de la Roma, în zilele împăratului Traian carele bătând pe
Decebál, domnul dacilor, şi desrădăcinînd viţea dacilor din Dacia,
după cum s-au arătat în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*,
şi aşea despoind Dacia de lăcuitorii cei vechi, nemărginită mulţime de
romani din toată împărăţia romană, adecă din toată Italia, au adus
în Dacia, ca ei toate oraşele şi toate satele Daciei să le ţină şi să le domnească.[b]

Nepotu. Dacă linba românească e linba poporului romanilor celor
64 de demult, pentru ce românii puţin se / pot înţelege în vorbă cu francii,
cu spaniolii, ba şi cu italianii, unde, afară de îndoială lucru mi se pare
a fi că şi colóniile romane care fură duse în Galia şi la Spania, cu linba
poporană în gură au mers acolo?

Unchiu. Când s-au dus romanii a lăcuire în Spania şi în Gaîia
sau Francia, ţerile acele era pline de lăcuitorii cei vechi ai ţerilor acelora,
pentru aceaia linba romană sau latină cea poporană nu după
lung timp s-au amestecat cu linba lăcuitorilor celor vechi şi au scăzut
întru alsăuírile sale cele vechi. Iară, după ce au întrat ghinte nemţeşti
în Spania şi în Galia sau Francia şi s-au aşezat acolo cu lăcuinţa, cu
mult mai tare s-au strămutat linba romană prin linba acelor ghinte
nemţeşti. Linba italiană încă mult s-au amestecat cu cuvinte de a
lángo-bardilor, după ce aceşti au cuprins pre italiani şi s-au aşezat
în Italia, unde până azi, sub nume de italiani lăcuesc. Cu toate aceste
nu s-au fost strămutat aşea tare. Ci, linba italiană mai tărziu, vărtos
65 o au schimbat învăţaţii italianilor şi mai ales poétele, / căt mai se poate
zice că au făcut linbă noao italiană; ba şi până azi păşesc a o schimbare,
mai vărtos toşcanii; romanii, strămoşii românilor, când au venit în

---

[a] Comparaţie exagerată. Este ştiut că Cicero, de exemplu, îşi modifica puţin discursurile, atunci cînd le scria, faţă de forma lor orală, dar limba în esenţă era aceeaşi. Tot astfel, dacă discursurile lui Caesar şi ale altor comandanţi de oşti păstrate în istorii diferă de cele ţinute în realitate, aceasta se datoreşte unor motive stilistice, artistice; nu sînt scrise însă în altă limbă.

[b] Afirmaţie exagerată. În realitate nu a fost posibil ca toată Dacia să fie umplută cu romani (după cum nu este adevărat nici că în urma războiului a rămas cu totul pustiită), ci romanizarea s-a petrecut treptat, într-o serie de centre, de unde s-a extins mai încet sau mai repede.

Dacia au aflat această ţeară cu totul deşeartă de lăcuitori; aşea, mai
cu lesnire au potut să se ţină întregimea linbei romană şi cu atănt mai
vărtos, că strămoşii romănilor n-au fost ca alte colonii romane pre
aire trămise[a], ci mulţime nenumărată, şi a poporului celui pre mulţit cu
anevoe este a i se schimba linba. Drept că prin Dacia, după ce au des-
călecat romanii acolo, multe ghinte varvare au trecut, ba au şi lăcuit
acolo, care mai mult, care mai puţin, precum gotii şi gépede, popoară
nemţeşti, şi hunii cu ávarii, viţă schitească. Ci, numărul cel cumplit
al romănilor, precum şi inima cea boerească a lor, a nu se mesteca
în căsătorie cu mueri de soiu străin, au împedecat ca să nu se schimo-
sească linba romană prin linbi varvare.[b] Nice nu ş-au bătut romănii capu
nici odată spre aceaia, ca să-şi schimbe linba cea veche, cu care au venit
66 romanii, strămoşii lor, / în Dacia, după cum au făcut italianii cei de
acum, ci o-au lăsat în fiinţa sa pănă astăzi[c].

Laurenţie Topeltín, sas din Transilvania, în cartea sa, ce se nu-
meşte *Orígines et occásus Transilvanórum*, la cap 9, alăturînd linba
italiană cu cea romănească, aşea grăeşte: „Socotesc că înante de a alcă-
tui Dantes, Bocaţius şi Petrarca din barbarimile longobardilor şi a
galilor şi din rămăşiţele domesticei vorbă cei latină, această noao a
italianilor, frumoasă şi mai dumnezeiască linbă, linba romănilor întru
toate asemenea au fost cu linba italiană“. Vezi cum linba italianilor
celor de acum prin ai săi oameni s-au strămutat din fiinţa ei cea vechie.
Acoloş, aduce înante Topeltin şi părerea lui Covácius, întru acest chip:
„Şi Covacius au luat aminte că linba romănilor cestor de acum mai
67 mai mult are în sine din vorba romană şi latină de căt / linba cea de
acum a italianilor“.

Nepotu. Calcocóndila, unu dintră scriptorii bizantini, în cartea 2, zice că linba română este asemene linbei italiană, ma aşea e de stricată şi desclinită, căt cu greu pot italianii să o înţăleagă. De unde úrmă că nu linba italiană, ma cea română s-au abătut de la linba poporului roman cea vechie.

---

[a] Bazată pe unele texte lipsite de valoare istorică, afirmaţia nu corespunde realităţii. Dacia nu era pustie la venirea romanilor şi coloniştii veniţi aici nu putem spune că erau mai mulţi decît cei care se strînseseră treptat în Galia sau Spania. Greşită este şi afirmaţia că româna ar reprezenta latina populară neschimbată, în timp ce numai celelalte limbi romanice s-au modificat (cînd face o asemenea aserţiune P. Maior porneşte de la ideea lipsei unei limbi literare „artificiale“, ca de ex., italiana). Este drept că româna posedă unele fapte importante latineşti care au dispărut în alte limbi romanice (genul neutru, deosebirea dintre nom.—ac. şi genit.—dat., etc.), dar ea posedă şi numeroase fapte (mai ales de vocabular, şi de sintaxă) care sînt împrumutate din limbile străine cu care a venit în contact (slavă, greacă, turcă, maghiară etc.).

[b] Ceea ce caracterizează pe români nu este puritatea lor etnică, cum afirmă autorul, ci tocmai marea lor putere de asimilare. Neîndoios însă, că, dat fiind felul de viaţă al populaţiilor de origini diferite de acum cca. 1500—2000 ani, românii procentual se trag din sînge latin, în cea mai mare parte, nefiind vorba de populaţii de origine diferită romanizate ca limbă şi moravuri.

[c] Concepţie greşită, după care numai limbile culte literare s-ar schimba prin voinţa scriitorilor, în timp ce limba populară ar rămîne neschimbată, în starea ei primară. În realitate, limba populară, deşi are tendinţa să păstreze unele arhaisme, este mai schimbătoare decît cea cultă, care, fiind normată prin modele scrise, are un caracter mai conservator.

Unchiu. Calcocondila au scris aceste, la 1500 de ani după întruparea Domnului Hristos. Ci schimbarea linbei italiană, carea mai sus am descoperit-o, cu mult mai nante s-au întâmplat. De unde drept are Calcocondila, că italianii nu lesne se pot înțelege în vorbă cu românii. Iară neştiind grecu Calcocóndila, că schimbarea linbei s-au întâmplat de partea italianilor, cum mai sus am desvălit, şi nu de partea românilor, ne înțelegerea italianilor în vorbă cu românii o împută strică-
68 ciunei linbei română; întru care greşi grecul.[a] Că, / precum am arătat, nu linba română, ma cea italiană prin langobardi şi prin ai săi învățați s-au abătut de la linba poporului roman cea vechie.[b]

Nepotu. În linbile italiană, galică sau frâncească şi în cea spaniolă, pare că mai multe cuvinte se află latine de cât în linba română. Aşea dară linba română e stricată şi pentru acea stricăciune cu anevoe se pot înțelege italianii cu românii în vorbă.

Unchiu. În linba italiană şi în cele lalte, cu adevărat se află unele cuvinte care la români nu se aud. Ci tribue să-ți aduci aminte că italianii, spaniolii şi frâncii, de când au îmbrățoşat credința creştină, tot de una au fost supuşi patriarhului de la Roma; în besericile lor tot de una s-au ținut linba latină cea gramaticească; nu se auzea în besericile lor, în rugăciunile lor, altă linbă fără linba latină cea gramaticească; ghintele aceste pretutindene avea scoale latine, în care tinerimea lor se învăța linba latină cea gramaticească de plin; întru această linbă
69 învăța retorica, filosofia, / teologhia, legile politiceşti şi altele. Ba, mai sus de o mie de ani, întră popoarăle aceste nu se scriia cărți fără numai în linba latină cea gramaticească. Ce mirare dară este, dacă în zisele linbi se află cuvinte latine, cu zisul prilegiu vârite, care în linba română nu se aud. Cu neputință era pre calea care o desvălii, să nu se bage mulțime de cuvinte în zisele linbi din linba latină. Şi chiar lucru este că toate acele cuvinte latine din zisele linbi, care nu se aud în linba română, sânt din linba latină cea gramaticească, şi cu mai sus arătatele mijlociri băgate.[c]

---

[a] Laonic Chalcocondil s-a născut, după toate probabilitățile, în anul 1423 şi a murit în anul 1464 sau 1465. Iată ce spune Chalcocondil despre români: „Dacii însă au un grai asemănător cu al italienilor, dar stricat întru atîta şi deosebit, încît italienii greu înțeleg ceva, cînd vorbele nu sînt exprimate desluşit ..." Chalcocondil este de acord că românii sînt urmaşi ai romanilor, dar din pricina informațiilor pe care le are despre felul cum s-a format poporul român, nu-şi îngăduie să afirme nimic mai mult decît asemănarea în limbă şi obiceiuri cu italienii: „şi se folosesc de aceleaşi arme şi de aceleaşi unelte încă şi acuma ca şi romanii" (Vezi Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, traducere de V. Grecu, Buc., 1958, p. 63).

Laonic, aşadar, nu afirmă că limba română „s-a abătut de la limba poporului roman cea vechie", ci face o constatare: limba română se aseamănă cu cea italiană, dar un italian nu poate înțelege tot ce se spune în limba română.

[b] În realitate s-au schimbat amîndouă, dar în direcții diferite.

[c] Observația este justă, dar, în afară de cuvintele împrumutate tîrziu, pe cale livrescă, din latina medievală, fiecare limbă romanică (inclusiv româna) posedă nu numai cuvinte latine care nu s-au păstrat în alte limbi, sau, dimpotrivă, a pierdut un număr de cuvinte aflate în alte limbi romanice.

Iară romănii din veacurile cele din intéa, nici o împărtăşire n-au
avut cu romanii, nici au învăţat linba latină cea gramaticească, pănă
mai în zilele noastre, şi acum încă numai în ţerile cele supuse împăratului
Austriei. Pentru aceaia în linba lor nu se aflä alte cuvinte latine,
fără acele cu care veniră strămoşii lor de la Roma în Dacia, adecă cele
ce era ale linbei poporului roman mai de demult. Linba română toată
70 e linba romană, care fu / alcătuită din latină poporană şi din toate
alte destinpte linbi ale popoarelor Italiei, care fură învinse de romani
şi se feceră un naţion cu romanii. De aci pricepe pricina pentru ce în
Italia tot de una linba romană au fost împărţită în multe dialete,
că mestecăndu-se noii romani, adecă popoarăle cele învinse şi adunate
la un naţion cu romanii învingători, n-au putut să nu ţină unele cuvinte
şi chipuri de graiu de a linbilor sale celor vechi. De unde se întîmpla
de linba romană căpătănd într-un ţinut a Italiei cuvinte noao sau pronunţie
noao, şi cele lalte, după plasa poporului acestui, aceleş cuvinte
întru alt ţinut al Italiei nu le avea; ci acolo altele, iară noao, întribuinţa,
după plasa linbei care mai înante aduse poporul acel. Şi această desclinire
de dialete şi astăzi vecueşte în Italia, căt cei mult depărtaţi de alţii,
anevoe pot să înţăleagă vorba cestora. Din Italia, dară, au venit şi aici,
în Dacia, mulţimea destintelor dialete în vorbă, măcar că în cărţile
cele bisericeşti numai o dialetă este la toţi.[a]/

71 Din cele mai sus zise, limpede se vede că nu linba română, ma cea italiană şi cele lalte au pătimit schimbare, şi pentru aceaia acum italianii, spaniolii şi frăncii puţin se pot înţălege cu romănii în vorbă. Precum şi aceaia nu mai puţin chiar este, că cel ce va vre să judece drept despre linba cea de demult a poporului roman trebue să ceară ajutoriu de la linba română. Mulţi bărbaţi învăţaţi dintru acea scădere, că n-au ştiut linba română, strămbă judecată au făcut despre limba vechie a poporului roman.[b]

Nepotu. Puţine cuvinte latine mi se pare a fi în linba română; cele multe, dară, vor să fie din linbile popoarălor Italiei, care fură învinse de puternicii romani şi apoi împreunate într-un naţion cu romanii?

Unchiu. Sănt şi de a ziselor popoară ale Italiei multe cuvinte în
linba română. Ma cele mai multe sănt din linba latină. Numai acelora
li se pare a nu fi multe cuvinte în limba română, carii alătură linba
72 română cu linba latină cea gramaticească / şi nu socotesc de linba
latină cea poporană. Multe cuvinte ale linbei latină poporană, care
sănt în linba română, linba latină cea gramaticească le au prefăcut
almintre şi le-au dat altă formă; pentru aceaia, cu vederea din intea,
se par a nu fi latine. Ma, de vi cerca cu chiiaia cea de mine în ortografie

---

[a] Marea diferenţiere dialectală a Italiei de astăzi se datoreşte prea puţin deosebirilor dialectale din antichitate; cauza este marea şi îndelungata fărîmiţare administrativă din cursul evului mediu.

[b] Observaţie foarte întemeiată. Prin elementele latine care s-au păstrat numai în ea, româna are o importanţă deosebită pentru gramatica comparată a limbilor romanice şi este astăzi studiată, din această cauză, de toţi specialiştii în lingvistică romanică. Reconstruirea latinei populare, care stă la baza limbilor romanice, nu este posibilă fără a se ţine seama de limba română.

întribuinţată, începutul sau rădăcina lor care în însele este încuibată, vi afla că sănt latine ca şi cele ce se citesc în cărţile cele în linba latină gramaticească. Drept că pănă vor scrie românii cu slove cirilicești care le întribuínţă sărbii cu ruşii, şi care cu acea viclenie sănt băgate întră români, ca cu totu să se stingă linba română[a], nici odată nu vor fi vederoase cuvintele latine în linba română; cu atăta funingine au acoperit boereasca lor faţă şi ca întru o neagră capsă fără speranţă (nădeşde) de scăpare, amar le ţin închise! De căte ori mi s-au întămplat mie de îndoindu-mă de vrun cuvănt, oare latinesc este, căt l-am
73 scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu / latina lui faţă şi părea că răde asupra mea de bucurie, că l-am scăpat din sclavie şi de calicele cirilicești petece.[b]

Nepotu. Sănt unele cuvinte în linba romănească, care azi nu se află nici în linba latină cea gramaticească, nici în cea italiană, nici în cea spaniolă, nici în cea francică, nici întru alte linbi noao cunoscute; acele, mi se pare apriat lucru a fi, că strămoşii romănilor le-au împrumutat de la ghinte varvare care mai de mult îmbla prin Dacia şi acum sănt stinse.

Unchiu. Găcituri desvănate şi care nu ajung o ceapă degerată sănt acele, a cerca cuvintele romăne în linbi de acelor ghinte stinse care nu se şti ce limbă au avut în gura lor.[c] Am zis mai sus, că în Italia multe dialete au fost şi pănă astăzi sănt. Deci, se cade a zice că cuvintele de tine pomenite, din unele ţinuturi ale Italiei fură de strămoşii romănilor în Dacia aduse; acele, cum se întămplă, în Italia s-au dat
74 uitărei, la romăni pănă azi vecuesc. Au nu / şi romănilor, aici s-au întămplat aceaia? Unele cuvinte latine întră romănii cei din Dacia lui Aurelian, pănă astăzi sănt în gura lor, la romănii cei din Dacia lui Traian nice cum nu se aud; şi încoantră, unele rămăn în Dacia lui Traian, care în Dacia lui Aurdelian în deşert le vi căuta. Ba şi în Dacia lui Traian sănt unele cuvinte latine într-un ţinut sau întru o dialetă, care întru alte dialete ale Daciei lui Traian nu se află; asemenea este lucru şi în Dacia lui Aurelian. Şi la sloveni, căte cuvinte slovenești sănt întru unele dialete, care întru alte dialete sănt necunoscute[d]!

Nu numai cuvintelor celor ce sănt numai a limbei romană, ci şi celor ce sănt comune (de obşte) ei cu linba latină cea gramaticească au acăzut această întămplare. Pentru esemplu: în cele prevechi 12 table ale romanilor se află întru a trea persoană vorba: *eşţit*, *eşţint*, în loc de *sit*,

---

[a] Afirmaţia inexactă. Scrierea chirilică a pătruns la români datorită religiei ortodoxe.

[b] Observaţie adevărată (deşi cu elemente subiective şi naiv-sentimentale) numai în sensul că, pentru cine ştie latineşte, este mai uşor să recunoască înrudirea cuvintelor româneşti cu cele latine dacă sînt scrise cu alfabetul latin. Scrierea nu schimbă însă nici forma, nici originea cuvintelor.

[c] Este drept că, în necunoaşterea acelor limbi, nu se pot stabili etimologii hunice, gepidice etc., pentru limba română. De aici însă nu rezultă că toate cuvintele noastre sînt latine. Încercările artificiale şi lipsite de simţul limbii, în *Istoria pentru începutul ...* sînt o dovadă pînă la ce limită poate duce intransingenţa principiilor (vezi *Istoria pentru ...*, unde stabileşte în lanţ etimologii latine pentru cuvinte mongole).

[d] Observaţie foarte judicioasă.

sint. A doao şi întăa persoană nicăiri nu se află în cărţile latine, este
75 perită din linba latină cea gramaticească, iară la romănii / cei din Dacia
lui Traian se află a doao persoană; *eşti (esci)*, *es*; la romănii din Dacia
lui Aurelian se află şi întăa persoană: *esc*[a], *sum*. Dacă cuvintele cele
din cărţi, adecă a linbei latină cei gramaticească, în care se scriia cărţile,
încă nu au rămas unele statornice, ci au perit, cu căt mai vărtos prin
atănte, după venirea strămoşilor noştri în coace, schimbări ale fraţilor
nostri italiani, au potut unele cuvinte fără întoarcere să sboare din
gurile lor, care la români s-au păstrat şi vecuesc până astăzi.

Nepotu. Toate cu acea tărie, răschirat şi lămurit le-ai spus, căt numai acel poate primire îndoială de aceste, care în lumina soarelui de amează zi s-au deprins a orbecare. Io sănt încredinţat că linba romănă este linba poporului roman cea vechie. Ci doresc a ştire şi aceaia: când au început această linbă a poporului roman sau linba latină care o grăia poporul.

Unchiu. Mai vechie este linba poporului cea latină de căt să putem
76 ştire urzirea ei; atănt se ştie că/ linba latină cea din gura poporului,
cu mai multe veacuri înante de facerea Romei au fost în ţeara ce se
zice Laţium, unde e făcută Roma. După ce făcându-se Roma, romanii
pre încet au învins toate popoarăle Italiei, multe cuvinte şi însuşiri de
ale linbilor acelor popoară s-au adaos la limba poporană latină, şi aşea
s-au întogmit linba romană poporană, după cum mai sus am spus, care
după aceaia au fost în gura tuturor popoarălor din Italia. Această linbă
preste toată Italia lăţită, s-au numit latină, romană, şi pre urmă italiană.

Nepotu. Nu mă îndoesc că linba latină cea din cărţi va fi mai vechie de căt linba latină cea din gura poporului latin.

Unchiu. Ba nu. Că linba latină cea din cărţi este meşteşugită,
gramaticească, nu firească, precum au fost linba latină poporană. Şi
cunoscut lucru este că mai vechie e firea de căt măestria. Linba latină
cea din cărţi e născută din linba poporană, adecă din linba poporului
77 fu prefăcută, precum orice linbă/ cultivită, din linba poporului au luat
începutul său; după aceaia fu pre încet mult avuţită, frumseţată şi cu
noao şi noao străluciri direasă pănă în zilele acelui mare orátor al romanilor,
Cicero, care timp s-au zis éta sau veacul cel de aur a linbei
latină ori gramaticească. În veacul acest de aur au încetat a se mai
face ceva semnată adaugare la linba latină cea gramaticească[b].

Nepotu. Când dară s-au auzit linba latină cea din cărţi sau gramaticească?

Unchiu. Aceştei limbă începătoriu au fost Latinus; craiul Laţiului. De lucrul acest, aşea scrie Eutropius, în cartea 1: „Împărăţănd Latinus (în Laţiu) carele linba latină o-au îndreptat şi pre latini, după numele său, i-au numit, Troia fu de greci cuprinsă. Împlinindu-se de la începutul lumei ani 4018 ... înante de facerea Romei ani 304[1].

---

[a] Atît *eşti* din daco-română, cît şi *esc* din aromână „la romănii din Dacia lui Aurelian" nu sînt forme moştenite, ci creaţii mai noi, analogice.

[b] Expunere foarte judicioasă asupra felului cum s-a constituit latina literară din cea populară.

Nepotu. Cuvintele care le-ai citit, nu sănt a lui Evtropius, ci adause
78 de un/ scriptor al veacului 10. Nice nu se află în edițiile lui Eutropius,
care le avem.

Unchiu. Lăudatele cuvinte le cetim din ediția cea de la Veneția a lui Aldus, din anul 1521.

Nepotu. Togma să fie cuvintele acele a lui Eutropius, nu i se poate crede, fiind el cu atănte veacuri depărtat de tămpul lui Latinus.

Unchiu. Preste cuviință este a nu crede unui bărbat, cum au fost
Eutropius, numai pentru aceaia că nu cu puține veacuri au trăit mai
în coace de căt Latinus; nice nu putem avea prepus asupra lui de vrun
interes, carele să-l fi tras a minți întru acest lucru fără prihană. Pentru
aceaia lipsește să credem că Eutropius, lucru acela nu l-au supt din
degete, ci l-au citit în vro scriptură prevechie, care, pre cum mii altele,
au perit și n-au ajuns la noi. Dară, că urme de a cestui lucru aflăm și
în Váro, de spre carele această mărturisire ne lăsă scrisă Cvintilian în
79 *Instituțiile oratorii*, cartea 10, cap. 1: „Terențiu Varo/ bărbatul cel mai
învățat întră romani. Foarte multe cărți și pre învățate au alcătuit
acest, fiind pre știutoriu de linba latină și de toate lucrurile cele vechi,
și ale grecilor și ale noastre[2]". Varo, zisei, în cartea cea despre linba
latină, care o au închinat pretinului său, Cicero, zice: „Că nu se vedea
cu cuviință, ca io, în cuvăntul ce l-au făcut Enius, să mă lenevesc a
spune pricina că acela cuvănt mai înante l-au făcut craiul Latinus" [3].

Areață aci Varo, că un cuvănt, ce se credea că Enius l-au stărnit
și l-au băgat în linba latină cea gramaticească, nu Enius, ci Latinus
l-au făcut. De unde chiar se adună că Latin au făcut ceva schimbare
în linba latină. De aci urmă că cuvintele mai sus citite, fie a lui Eutro-
pius, fie a altui scriptor, nu sănt fără temeiu zise. De ar fi avut Varo
80 prilegiu, mai pre larg, după a sa cea nemărginită/ cunoștință de lu-
crurile cele vechi ale latinilor, a cuvînta despre aceasta, întru toată
lumina ar fi așezat lucru, cum că Latinus au fost cel întăia începător
a linbei latină cei gramaticească.

Nepotu. Ce pricină au putut avea Latinus și cei după dînsul, a schimba linba latină poporană și a prefacere din ia cea gramaticească?

Unchiu. După ce latinii mai de aproape s-au însoțit și s-au amestecat cu grecii, și luănd aminte că grecii multe științe au scrise în linba sa cea elină, au prins a urma grecilor, a se dare după științe; și, ca să fie linba lor de ajuns spre primirea și lățirea științelor, au început după forma linbei cei elină sau grecească, din care scotea învățăturile, a preface linba sa. Aceasta o făcea mai ales cu întoarcerea cărților de pre gre-

---

[1] *Regnante tamen Latino* (in Latio) qui Latinam linguam correxit, *et Latinos de suo nomine appellavit: Troja a Graecis capta est ... expletis a mundi principio annis IIII m. XVIII ... ante urbem conditam annis CCC. et IIII.*

[2] Terentius Varo, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae, et omnis antiquitatis, et rerum Graecorum, nostrarumque.

[3] Non enim videbatur consentaneum, me eo in verbo quod finxisset Enius, causam negligere, quod ante rex Latinus finxisset.

cie pre latinie. Chiar se vede din însa linbă latină cea gramaticească, cum toată e învăscută cu firea linbei elină; și însul Cvintilian mărtusisește că linba latină e foarte asemene linbei grecească, mai vărtos
81 dialetei eolică. Vezi cuvintele/ lui Cvintilian în *Ortografie*, sub litera *D*, faț. 18, unde le-am scris.

Nepotu. Oare, cum au început limba latină cea gramaticească a se preface din linba latină poporană?

Unchiu. Una din cele întea schimbări mi se pare a fi mutarea sfârșitului cuvintelor. Că sfârșindu-se toate cuvintele linbei latină poporană în vocale, învățații latinilor au început, urmănd grecilor, a adauge la capetul unelor cuvinte consonante. Fundamentul meu de a credere că toate cuvintele mai de mult ale linbei latină se sfârșea în vocale, este că nu numai în linba italiană, ci și în linba română, care la începutul sutei a doao de la Hristos au eșit din Italia, toate cuvintele astăzi se sfârșesc în vocale. De aci nu fără cuviință se închiagă că și la latinii cei de demult, înante de a se însoțire ei cu grecii, toate cuvintele eșea în vocală. Cui va plăcea a nega (tăgădui) aceasta, e dator să arete începutul obiceiului italianilor și a romănilor de a nu putere suferi
82 consonantă în capetul cuvintelor. Ma, fiind că/ nimene nu poate să facă aceaia, rămâne închiat că și la latinii cei de demult toate cuvintele au fost datină a se sfârșire în vocale.

La romănii, zic, cei din Dacia lui Aurelian, până astăzi toate cuvintele se sfârșesc în vocală, ca și la italiani; iară la cei din Dacia lui Traian de multe ori se lasă afară vocala *u*, cea din sfârșit, drept aceaia multe cuvinte la acești se sfârșesc în consonantă. Totuș moșii romănilor puseră în scriptură lăngă o consonantă ca aceasta chirilicescul ь, care nu are nice un son spre semn, că acest loc e a vocalei *u*. Ma, un cuvănt ca acest, de se va împreuna cu articulu definit sau cu altă părticică, aceaiași vocală se aduce înapoi la locul ei, pentru esempru: *romăn*, *romănul*, *grec*, *grecul*, *dănd*, *dăndu-ne*, *rugănd*, *rugăndu-te*, *lăsănd*, *lăsăndu-se*, *fac*, *facu-l*, *facio illud* etc. Vezi *Animadversiile asupra Rețensiei Istoriei pentru începutul romănilor în Dacia.*

Nepotu. Ce ai zis despre sfârșirea cuvintelor italiane în vocale este
83 adevărat, încât e pentru linba/ italiană cea îndreptată, care o-au adunat învățații italianilor, despre care mai înante ai cuvintat; ma, lombardii și furlánii acea datină nu o au. Așea dară tot fundamentul tău se răstoarnă.

Unchiu. Dacă vi lua aminte la soiul acestor și la învecinarea ținutului lor cu alte popoară străine, vi înceta a te mirare căce ei s-au abătut de la firea linbei italiană cei vechie. Au nu știi (despre care și mai sus am grăit) că lombardii sau langobardii au adus schimbarea cea mare în linba italiană, cu descălecarea lor în Italia. Nu e de a se mirare, dară, că lombardii din linba sa cea nemțească au ținut datina de a sfârșire cuvintele în consonante. A cerca firea linbei italiană cea adevărată întră lombardi și întră furlani, atănt face ca când ar căuta cineva linba română cea limpede întră romănii cei ce lăcuesc spre marginile Ungariei, au a rușilor sau ca când ar vrea cineva să afle însușirea linbei sloveană în dialeta carniolană sau în dialeta sărbilor, care sănt o coleașă, 84 de multe destinpte linbi avoțită. Altmintre și alți/ italiani, mai vărtos poetele, pentru scurtarea, de multe ori lapădă vocala cea din capetul cuvăntului pre cum și romănii cei din Dacia lui Traian, cum mai sus am spus. Ci, aceasta nu asparge fundamentul cel mai sus pentru sfărșirea cuvintelor în vocale așezate.

Nepotu. Întrat-au și în linba latină cea din cărți, cuvinte de ale popoarălor Italiei celor adunate într-un națion cu romanii, precum au întrat în limba romană, care după aceaia s-au zis italiană?

Unchiu. Lucru cunoscut este, că au întrat mai vărtos dintru a sabinilor.

Nepotu. În veacurile acele bătrăne, dară, au întrat și din linba slovenească acele multe cuvinte slovenești, în care se lovesc latinii, italianii și românii cu slovenii?

Unchiu. Nu pricep ce vrei să zici.

Nepotu. Foarte multe cuvinte, sau chiare sau cu puțină schimbare se află în linba latină cea gramaticească, în linba italiană și în linba
85 română, care sănt și în linba slovenească sau sărbească./ Aceste, latinii sau romanii sau italianii, în zilele cele prevechi ale romanilor poate le împrumutară de la vecinii sărbi sau sloveni?

Unchiu. Nici amu nu știu ce voești cu vorba ta.

Nepotu. În anul trecut, un bărbat din Croația, anume Paul Sólarici au tipărit o carte sărbească, în Buda, întru care scrie să slovenii sănt o ghintă prevechie întru aceste părți a lumei, și zice că acele cuvinte, care se află și la sloveni și în linba latină, le-au luat latinii de la sloveni.

Unchiu. Această vorbă este una dintră acele, de care și cănii să rădă. Că nice slovenii n-au fost cunoscuți oamenilor din părțile aceste, nice linba lor auzită până la începutul sutei a șese de la Hristos. În tămpul acel vomiră mulțime nenumărată de preste muntele Cárpat, care desparte Ungaria de Polonia sau de Țeara Leșească, și de preste riul Álbis, până unde se întinde Germania sau Țeara Nemțească. Cum au potut latinii de la ghintă necunoscută și din vorbă neauzită să primească cuvinte?/

86 *Nepotu.* Mă rog de ertare, că precum a lui Solarici zisă, ție se vede deșănțată, așea și a ta vorbă e goală, cu nici o doveadă proptită.

Unchiu. Ascultă! Iornandes, carele au trăit întru acel veac, când unii sloveni din partea lor cea vechie cu mulțime cumplită s-au răvărsat în părțile aceste și au scris *Istoria despre lucrurile getice*, pre la mijlocul sutei a șese de la Hristos, la cap 5, așea descrie patria cea vechie, de unde au venit slovenii nostri, pre carii vechii scriptori toți i-au chiemat sclavini, sclavi: „Mai încolo, în lontru, este Dacia, în formă de coroană, cu grei munți întărită, la a căror lature cea de stănga, care se apleacă spre mează-noapte, și dela începutul riului Vístula pre nemăsurate depărtări vine, poporosul nație al vinídelor au șezut. A căror nume măcar că acum prin desclinite familii și locuri se mută, totuș mai cu samă se numesc *sclavini* și *ántes*. Sclavinii, de la Cetatea Noao
87 și *Sclavíno Rumunense*, și de la/ lacul care se chiamă Musian, până la Danástru, și spre mează noapte, până la Víscla (Vístula) lăcuesc. Acești

în loc de cetăţi, au bălţile şi pădurile. Iară antes, carii sănt cei mai tari
întră dănşii, carii se pleacă spre Marea Neagră, de la Danastru se întind
pănă la Danápru, care riuri mult sănt depărtate întră sine[1]“. Aceste
locuri de Iornandes arătate, cum bine vezi, sănt din coló de muntele
Cárpatului şi de riul Germaniei *Albis*. Acolo au lăcuit sărbii şi toţi cei
de viţă sloveană sau sclavă, înante de a eşire în părţile aceste; unde şi
acum sănt nenumărată mulţime de sloveni sub nume de ruşi sau
muscali şi poloni sau leşi.

88 Să auzim acum pe Strabo, carele au vieţuit în zilele/ lui August
şi a lui Tiberiu, împăraţilor romani; şi în *Geografia* sa, la cartea 7,
cap 2, § 4, aceste ne lăsă scrise: „Iară, care sînt din colo de *Albis* spre
ochean, noao cu totu ne sănt necunoscute. Că nice din cei mai dinante
nu ştim oare care să fi mers cu corabia pre lăngă ţermuru acest spre
răsărit pănă la gura Mărei Caspie, nice la locurile cele din colo de Albis
romanii nu s-au dus, ci, nice pre uscat n-au îmblat cíneva pe locurile
aceste— şi ce este din colo de ghermanî, şi din colo de vicinii lor, ori sănt
aceia bastárne, precum cei mai mulţi socotesc, ori alţii mijlociţi, ori
iazighes, ori rosolánii, ori alţii, carii au lăcaşurile lor în cară, nu e cu
lesnire a zice[2]“. Dintru aceste chiar se vede că slovenii pănă în zilele/
89 lui Strabo, cu totu au fost necunoscuţi romanilor, şi linba lor neauzită
la romani sau italiani, ca ceaia ce numai din colo de ghermani, unde
nice cum nu ştiia romanii ce ghinte lăcuesc, se întribuinţa. Minciună
dară nesuferită, din ameţeala capului pornită, este a zice că latinii au
luat unele cuvinte de la sloveni. Cănd s-au ivit slovenii de preste muntele
Carpat încoace şi i-au auzit oamenii nostri vorbind, se înfiora de ne
mai auzita, străina şi urîta linbă. Pentru aceaia Procópiu, carele întrun
tămp au scris cu Iornandes, descriind, în cartea 3, *De războiul gotic*,
cap 14, pe sclavini şi pe antes, din fir în păr, îngreţoşindu-se de vorba
lor o numeşte prea varvară. Aceste sănt cuvintele lui: „Aceste popoară,
sclavinii, zic, şi antes, nu sănt unui bărbat supuşi.- - - - Una este la
amăndoao linba foarte varvară[3]“.

90 *Nepotu*. Aşea dară cuvintele acele, care slovenii le/ au în linba lor
şi sănt şi în linba latină, le-au luat de la latini sau romani?

---

[1] Introrsus illi Dacia est, ad coronae speciem arduis alpibus emunita, juxta quorum sinistrum latus, quod in aquilonem vergit, et ab ortu Vistulae fluminis per immensa spatia venit, Vinidarum natio populosa consedit. Quorum nomina licet nunc per varias familias, et loca mutentur, principaliter tamen Sclavini, Antes nominantur. Sclavini a civitate nova, et Sclavino Rumunense, et lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, et in Boream Viscla tenus commorantur. Hi paludes, sylvasque pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum, quae flumina multis mansionibus ab invicem absunt. /

[2] Quae autem trans Albim ad Oceanum, sunt, nobis prorsus sunt incognita. Nam neque priorum quenquam compertum habemus istud litus praeternavigasse versus Orientem usque ad Caspii maris fauces: neque ultra Albim sita Romani adiverunt: sed ne terestri quidem itinere quisquam illa perlustravit.---Quid autem sit ultra Germanos, et alios iis confines, sive ii sunt Bastarnae, ut plerique putant, sive alii interjecti, sive Jazyges, sive Roxolani, sive alii in curribus domicilia habentes, non est facile dictu.

[3] Hi populi, Sclaveni, inquam, et Antes non uni parent viro.--- Una est utrisque lingua admodum barbara./

Unchiu. Vezi bine. De aceasta nici o îndoială nu poate fi.

Nepotu. Cănd și cum au primit slovenii acele cuvinte în linba lor?

Unchiu. Eșind mulțime nenumărată de sloveni din țeara lor, de
preste muntele Carpat, și adunîndu-se la partea ce de a stănga a Dunărei,
cum cură în jos, au trecut Dunărea, în țările împărăției romanilor,
prădănd și ucigănd pre toți, carii vedea, fără desclinire, bărbați
mueri, tineri, bătrăni și prunci, cum ne lăsă scris Procopiu, bărbat
de pre acele tămpuri, în cartea 3, *De războiul gotic.* Și mulțime de romani
ducea în zilele lui Iustinian în sclavie. Auzi cum scrie Procopiu în *Istoria
Arcana*, cap 18: „Înante de răsboiul italic, împărăția gotilor din ținutul
galilor pănă la marginile Daciei, unde e cetatea Sírmiu, se întindea.
Altmintre fiind oastea romanilor în Italia, mare parte a ținutului
91 galican/ și venétic l-cuprindea germanii; iară Sirmiu și vicinul ținut
l-avea gepedele. Toată această parte de pămănt cu totu e lipsită de
oameni, cari despre o parte fură stinși de răsboiu, despre o parte de
púștlă (ciumă) și de boale, care s-au obicinuit a urma din răsboae.
Iliricu și Tracia toată, Grecia, Hersonesu și toate ținuturile care sănt
de la gura mărei Ionie pănă lăngă Constantinopol, și popoarăle, de cănd
au început a împărăți Iustinian, hunii, slavinii, ante, cu năvălirile cele
mai în tot anul, cumplit le-au prădat. Crez că mai sus de doao sute de
mii cu fie care năvălire, parte fură uciși, parte duși în sclavie, căt în
92 țările aceste mai este a vedere pustiile schiticești [1]"./ Și, precum mai
în multe locuri, în lăudata carte, spune Procopiu, îmbla slovenii prin
țările romane, cum lor le plăcea, că nimene nu putea să le stea în coantră.
Deci, au putut dintră ei, carii au vrut, să se așeze cu lăcuința unde
le-au plăcut. Despre o parte, dară, cei mulți romani, ci era în sclavie
la sloveni, fură strimtorați să învețe varvára linbă a slovenilor, despre
alta acei, preste carii venind slovenii cu potere s-au așezat a lăcui, încă
au învățat linba sloveană; și, după cum se întămplă, cu acest prilegiu
multe cuvinte romane sau latine se amestecară în linba sloveană. Așea
și alți sloveni, cum sănt horvății, sărbii și bulgarii, așezăndu-se întru
acele locuri, unde lăcuitorii cei vechi, pre cari i-au aflat acolo, era romăni,
cu mulțimea lor siliră pre romăni ca să învețe linba sloveană
(care lucru și acum l-fac unii sărbi), și la atăta aduseră pe romăni,/
93 de uitară linba sa cea strămoșească. Așea făcură slovenii și cu alte popoară,
care învățănd linba slovenească și uitănd a sa, toate apoi se
socotiră întră sloveni. Aceasta e pricína de atănta mulțime acum se
numiră de sloveni. Ma, cu acest prilegiu, cum am zis mai sus, și de a

---

[1] Ante bellum Italicum Gotthorum Imperium ex Gallorum agro adusque Daciae fines, ubi Civitas Sirmium est, protendebatur. Caeterum cum Romanorum copiae erant in Italia, Gallicani et Venetici agri magnam partem Germani occupabant; Sirmium vero, vicinamque regionem Gepedes habebant. Totus hic terrarum tractus prorsus est mortalibus destitutus, partim bello deletis, partim lue, morbisve, quae consequi bella solent. Illyricum, Thraciamque totam, Graeciam, Chersonesum, et omnes, quae a faucibus Jonii maris ad Byzantiorum usque suburbana interjectae regiones populique sunt, ex quo tempore rerum potitus / est Justinianus, Hunni, Sclaveni, Antae pene quotannis incursionibus crudelissime depopulati sunt. Crederem Romanorum supra ducenta millia singulis irruptionibus, qua fusa, qua in servitutem abacta, ut in his provinciis Scythicas solitudines videre sit.

românilor sau a latinilor, multe cuvinte și forme de graiu au întrat în limba sloveană. Mult au adaus la aceasta și Constantin, ci s-au zis după călugărie, Ciríl, că întorcând el pre sloveni la credința creștină, au prefăcut multe cărți, parte din grecie, parte din latinie, pre limba sloveană. Întru care lucru văzând el linba sloveană a fi foarte varvară, săracă și togma cu neajungere a scrie întrânsa ceva lucru iscusit, nu numai toată sintása, sau țesetura linbei cei grecească o-au băgat în linba sloveană și după acea țesetură au întogmit cărțile slovenești, care fură comune tuturor popoarălor slovene, ci și cuvinte multe, parte grecești, parte latinești, care sau acum era în gura slovenilor impru-
94 mutate (cum am zis)/ de la români, sau lipsa cuvintelor slovene de nou le poftea a se băga, și aceste, ori întregi, ori altă dându-le formă. Așea multe cuvinte latine se află în linba sloveană, unele chiare, care fie cine le cunoaște a fi latine, alte sânt prefăcute altmintre, ci rădăcina e latină, ba une ori tot cuvântul până întro literă e latin, numai cât literele sânt răstoarse, pentru esemplu: *svachi (svaqui)*, acest e latin cuvânt: *quavis*, cu nice o literă mai puțin sau mai mult nu este întru acest de cât în cel. Așea, *qu* răspunde la *c*, dacă vi adauge din cel *a* se face *qua ;* pune lângă această silabă de colo *v*, *i*, *s*, va fi *vis*, și iacă *quavis*. Cu cărțile cele mai sus zise, de Ciril prefăcute, în toate popoarăle slovenești se împărtășiră până la cele mai departe locuri, cuvinte latine.

Nepotu. Mai chiare sânt aceste de cât să poată cineva primire îndoială. Pentru aceaia nu mă pot destul mira, cum a potut zice Solarici că acele 700 cuvinte, care le areată, în cartea mai sus zisă, le-au
95 luat latinii de la sloveni./ Mie aceasta atâta mi se pare a fi, ca când fiind că țiganii din linbile tuturor națioanelor, întră care lăcuesc, sau întră care cándva au îmblat, au cuvinte în linba sa cea țigană, acum s-ar scula un țigan și alt țigan în urma lui și în gura mare ar striga că toate acele mărite națioane de la dânșii au împrumutat acele cuvinte, care și în linbile lor se află, și în linba țigană.

Unchiu. Ba cu mult mai mult de 700 cuvinte se află în linba sloveană împrumutate din linba latină sau română. În cít e pentru Solarici, să știi că în Croația este mult popor de oameni, carii se chiamă vlahi sau vlasi, care nume în linba sloveană înseamnă romani; ba acești până în suta 12 de la Hristos, cu acest cuvânt latin s-au chiămat: *Romani*, ca și noi românii, și sânt strănepoți a romanilor, pre carii horvații i-au aflat acolo, vechi lăcuitori; ba în comitatul Poséga până azi vecuiaște numele de Valahia Mică *(Valachia parva).* Solarici dintru
96 acest popor este, nu e slovean. Deci,/ poate el cu prefacere au zis că aceste 700 cuvinte de la sloveni sânt în linba latină, iară întru adevăr au vrut să dea la lumină cânte cuvinte au slovenii luate de la latini.

Nepotu. Nu știu ce să zic de aceaia, că întră sârbi puțini se află, carii să priceapă bine linba cea din cărțile slovenești, măcar că și ei sânt sloveni.

Unchiu. Nice una defăimare nu urmă de aci asupra sârbilor, pentru că linba sloveană cea din cărțile slovene besericești nici odată nu au

fost în gura slovenilor; aceaia este linbă noao, togma străină de firea linbei sloveană, la suta a noao de la Domnul Hristos escată, care, precum am zis mai nante, o întogmi grecul Ciril, după toată sintasa și țesătura linbei cei grecească. Deci, de nu va ști oare care linba grecească, ce se zice elină, întru care sănt scrise cărțile besericești, și din care fură prefăcute cele slovene, și de nu va alătura ceste cu cele, cărțile slovene
97 besericești nu se pot înțelege cum se cuvine. De aci urmă că până/ vor scrie sărbii cărțile sale cele de lucruri folositoare în linba sloveană, mai sus zisă, purure vor rămânè în tunerecul cel vechiu, că, necum alți sărbi să înțeleagă cele întru acest chip scrise, ci mai de multe ori nice cei ce le-au scris nu le pricep. Pentru aceaia mintea cea bună svătuește ca cărțile sale să le scriă în linba sa poporană.

Nepotu. Îmi veni aminte că în *Istoria cea pentru începutul românilor în Dacia* se areată că slovenii au fost în suta a patra și mai înante în părțile aceste, anume întră Dunăre și întră Tisa, sub nume de sármate sau savrómate și tu limpede vediși că slovenii în veacurile de demult au fost cu totul necunoscuți romanilor. Cum este aceasta?

Unchiu. Cunoscut lucru este că zisa *Istorie* o scrise autorul cu pripa, și fu înșelat cu numele *sarmate*, crezănd, după părerea unora, că sarmatele au fost sloveni. Ma, curănd după aceaia se deșteptă din gre-
98 șeala sa, aflănd că sarmatele, pre carii el crezuse/ a fi sloveni, a fost viță nemțească, precum și Procopius, unul din scriptorii bizantini ne lasă mărturisit în cartea 1, *De războiul vandalicesc*, cap 2, unde întru acest chip scrie: „Împărățănd Onoriu la apus, întrară în țeara lui varvarii; cine fură acei, și pre ce cale feceră aceaia, amuș voiu răschira. Multe, în tămpurile cele de mai înante, fură și astăzi sănt națione gotice, ci întră aceia gotii, vandalii și visigotii și gepedele atăt cu numărul, precum și cu vrednicia sănt mai socotiți. Mai de mult se zicea savrómate și melancléni: unii le-au dat și nume de gete. Drept că cu numirea, precum s-au zis, iară cu alta afară de aceaia cu nemica nu se desclinesc. Pélița tuturor le este albă. Părul galben, trupul înalt, fața frumoasă, aceleași legi, aceiaș credință, adecă ariană, pre urmă *una linba*, care o chiemăm gotică, întru atăta căt socotesc că toți de o ghintă mai demult s-au ținut, și după aceaia cu numele capitanilor fură des-
99 tinpți./ Lăcașul lor cel vechiu, din colo de Dunăre. De aci gepedele apucară Singedónu și Sirmiu cu învecinatul ținut și din coace și din colo de Dunăre, unde și acum lăcuesc".[1] De aci se vede că *sarmatele*, *getele*

---

[1] Imperium Occidentale tenente Honorio, ditionem ejus invasere barbari; quinam ii fuerint, et qua via illud perfecerint, mox declarabo. Plurimae quidem superioribus fuere temporibus, hodieque sunt nationes Gothicae, sed inter illos Gotthi, Vandali, et Visigothi, et Gepedes cum numero, tum dignitate praestant. Olim Sauromatae dicebantur, ac Melanchlaeni: quidam etiam Getarum nomen ipsis tribuerunt. Vocabulis quidem omnes, ut dictum est, nulla vero re praeterea inter se differunt. Cutis omnibus candida, flava caesaries, corpus procerum, facies liberalis, eaedem leges, eadem sacra, Ariana scilicet, una demum lingua, quam Gothicam vocamus: ita ut ad unam universe gentem pertinuisse quondam, ac suorum deinde ducum nominibus discretos fuisse, existimem. Antiquae eorum sedes trans flumen Istrum. Exin Gepedes Singedonum, ac Sirmium cum vicino tractu qua cis, qua ultra fluvium Istrum, ubi etiamnunc habitant, occcuparunt.

și cu alte nume mai de mult chiematele popoară, care avea lăcașul
său din colo de Dunăre, adecă de a stănga Dunărei, au fost de națión
goticesc și au vorbit linba gotică. Iară cum că linba gotilor au fost foar-
te asemene linbei cei nemțească, este lucru cunoscut.

Nepotu. Cu cele pănă aci de tine despre sloveni cuvăntate și cu
100 statornice proptele întărite se astupă și gura/ acelor ci zic că dacii au
fost sloveni și de aci multe mișelii scorniră asupra romănilor și asupra
linbei lor.

Unchiu. Vorbele acelora, asupra romănilor, din amețeala capului
vomite, sănt vrednice de șuerare, nu de răspuns. Că toți bărbații cei
înțelepți, iubitori de adevăr și critici, nu numai alții, ci și însuși sărbii,
mărturisesc că linba sloveană de cănd e lumea nu s-au auzit prin părțile
aceste, înante de a șese sută de ani după întruparea Domnului Hs.
Daniel Farlátus, carele au scris istoria lucrurilor iliricești, în *Ilirico
Sacro*, tom. 3, fața 90, așa grăește: „Iară carii socotesc că Sănta Bi-
blie și Liturghia au fost prefăcută de dumnezeescul Ieroním, în linba
sloveană, aceia în foarte mare rătăcire și neștiință de lucrurile și de
vremile cele vechi se află. Căci că nice linba, nice numele slovenilor,
ori în Dalmația, ori în Ilíric, ori întru alte a romanilor provinții (țări),
101 înante de veacul a șese/ n-au început a se auzi [1].“ Și Daniel Papebró-
chius în *Propileu lunei lui maiu*, fața 236, zice: „Săntul Ieronim, măcar
că în Dalmația s-au născut, pe la anul 356, totuși în pruncie fiind tră-
mis la Roma pentru învățătură, nici odată nu s-au mai întors în patrie;
dară să se fi și întors, și pentru cetățenii săi să fi vrut a face céva, n-ar
fi putut să facă tălmăcire slovenească, carea aici ar fi fost fără de folos.
Căci că slovenii, în cătă vreme au viețuit Ieronim, în cea mai din lon-
tru Schitie era ascunși; întăiu și întăiu subt împăratul Iustinian cel
102 Bătrăn eșind de acolo, se răvărsară prin Dalmația, prin/ Iliric și prin
Panónii [2].“ Vezi mai pre larg despre aceste la Stefanus Salaghius,
De statu eclésie panónițe.

103 EXTRACTUS OBSERVATIONUM AD PRONUNCIATIONEM QUARUNDAM LITERARUM PERTINENTIUM

Ç ç	Pronunciatur sicut Gallicum *ç*, Hungaricum *tz*, Germanicum 𝔷, Cyrillicum ц.
Ce, ci	Sicut Italorum *ce*, *ci*, Hung. *tse*, *tsi*, Cyrillicum че, чи.

---

[1] Qui vero a divo Hieronymo sacra Biblia, itemque Liturgiam in sermonem Sclavonicum translata esse putant, ii summo in errore, et in antiquarum rerum, ac temporum ignoratione versantur; Nam neque linguam, neque nomen Sclavorum sive in Dalmatia, et Illyrico, sive in aliis Romanorum provinciis ante sextum saeculum audiri coepit. Daniel Farlatus, in *Illyrico Sacro*, Tom. 3, pg. 90./

[2] S. Hieronymus, licet in Dalmatia natus sub annum 356, puer tamen ad studia
Romam missus, nunquam amplius in patriam rediit; atque ut rediisset, et in Civium suorum
gratiam facere aliquid voluisset, non potuisset Sclavonicam versionem condere istic
102 inutilem futuram. Siquidem / Sclavi, quoad Hieronymus vixit, in intima latuerunt
Scythia, primum inde egressi, Dalmatiaeque, Illyrico, et Pannoniis infusi sub Imperio
Justiniani senioris. Daniel Papebrochius, in *Propyleo Maji*, pag. 236.

D ḑ	Sicut Latinorum *z*, ac Cyrillicum з.
É é	Accentu acuto notatum prope sicut Latinorum *ea* et quasi *ia*.
Ė ë	Punctatum sicut Latinorum *i*.
Ge, gi	Sicut Italorum *ge*, *gi*, ac Cyrillico-Valachicum џє, џи.
J	Sicut Galicum *j*, ac Cyrillicum ж.
ñ	Sicut Hungaricum *ny*, et Italicum *gn*.
Ó ó	Accentu acuto notatum prope sicut Lat. *oa*, et Hung. *a*.
Que, Qui	Sicut Italicum *ce*, *ci*, Hungaricum *tse*, *tsi*, ac Cyrillicum чє, чи.
Ş ş	Sicut Hungaricum *s*, Germanicum *sch*, Cyrillicum ш et Italicum *s* ante *ce*, *ci*.
Ţ ţ	Sicut Latinorum *t* ante *i* sequente post *i* vocali, et sicut Hungaricum *tz*, Germanicum 𝔷, ac Cyrillicum ц.
a̓, e̓, i̓, o̓, u̓	Sicut Cyrillico-Valachicum **z**.

EXTRAS

103 CU OBSERVAŢII CARE SE REFERĂ LA PRONUNŢAREA UNOR LITERE

Ç, ç	Se pronunţă ca şi franţuzescul *ç*, maghiarul *tz*, nemţescul 𝔷, cirilicul ц.
Ce, ci	Ca şi *ce*, *ci*, al italienilor, *tse*, *tsi* al maghiarilor, cirilicul чє, чи.
ḑ	Ca şi *z* al latinilor şi cirilicul з
É é	Notat cu accent ascuţit, aproape ca şi *ea* şi *ia* al latinilor.
Ė ë	Punctat, ca şi *i* al latinilor.
Ge, gi	Ca şi *ge*, *gi* al italienilor, şi cirilico-românescul џє. џи,
J	Ca şi franţuzescul *j* şi cirilicul ж.
ñ	Ca şi maghiarul *ny*, şi italienescul *gn*.
Ó ó	Notat cu accent ascuţit, aproape ca şi latinescul *oa* şi maghiarul *a*.
Que, Qui	Ca şi italienescul *ce*, *ci*, maghiarul *tse*, *tsi* şi cirilicul чє, чи.
Ş ş	Ca şi maghiarul *s*, nemţescul *sch*, cirilicul ш şi italienescul *s*, înainte de *ce*, *ci*.
Ţ, ţ	Ca şi *t* al latinilor, înainte de un *i* urmat de o vocală, şi ca şi *tz* maghiar, 𝔷 nemţesc, şi cirilicul ц.
a̓, e̓, i̓, o̓, u̓	Ca şi cirilico-românescul **z**./

1 A

A partic. I. *praefigitur Substantivis, et reliquis declinabilibus orationis partibus, et denotat* 1) *tacitas, subin etiam apertas praepositiones: ad, apud, in, pro, prae, e.g.* me ducu a casa̓, *eo domum:* megyek haza: ich gehe nach Hause. — Am a ma̓nu̓: *est mihi ad manum, habeo prae manibus:* Kezemnél vagyon: es ist mir bey der Hand, ich habe es in den Handen. — Sciu a buna̓ sama̓: *scio pro certo;* tudom minden bi-

żonnyal, ich weiss es zuverlässig. — A lungu: *in longum, in longitudinem:* hoszszára: der Länge nach. 2) *constructa quibusdam verbis neutris, innuit accusativum rei: e.g.* mirosu a şofranu: *oleo croçcum:* Sáfrány szagot botsátok: ich rieche nach Safran. — putu a pîrciu: *oleo hircum:* bak bűzű vagyok: — ich bocke, bockenze.. — Cobescu a fóme: *Animus meus praesagit famem:* éhséget érzek elől: mir ahnet die Hungersnoth. 3) *est pars articuli genitivi in utroque numero nomini praeponi solita: e.g.* a Domnului: *Domini:* az Uré: des Herrn. 4) *denotat pronomen possessivum: e.g.* a meu, a mea: *meus, mea:* enyim, mein, meine. 5) *designat numeros ordinales: e.g.* a dóa óră; secundo: másodszor: zweitens. II. *Praefixa verbis, denotat gerundium in dum, e.g.* incepu a scrie: *incipio scribere, quasi dicerem: incipio ad scribendum:* kezdek irni: ich fange an zu schreiben. *Nota: Adhibetur etiam pro futuri* 3 *persona singularis: e.g. a venì: pro:* va venì: *veniet:* el fog jönni: er, sie, wird kommen.

Abaldă, *femi. plur:* de ꙗбалдz, *subst: horreum, emporium, mercium:* le rakó hely: die Niederlage der Waaren.

Abatere, *f. pl. teri*, ꙗбатере, subst. 1) de undeva spre vre o parte: *degressio, decessio, secessio:* kitérés, eltérés: das Ausweichen. 2) la quineva pentru remănerea: *deversio, diversio:* betérés, megszállás: das Einkehren.

Abatu, tere, tutu. ꙗбат, тере, тꙋт, *verb:* I. *neutr.:* strŭduescu, silescu, *studeo, nitor, conor:* igyekezni, iparkodni: trachten, zuschauen, *e.g.* abate de pornésce: *age moveas:* induly már el; trachte, dass du aufbrechest. II. *neutr.: vel recipr.:* abatu: 1) spre vre o parte a fără din cale: spre drépta, seu spre stănga: *degredior, digredior, excedo, secedo, decedo, propello, deflecto:* kitérni, eltérni: ausweichen. 2) la quineva pentru remanerea sălaşluirea: *diverto, deverto, devertor:* be szállani, megszállani; einkehren. III. *impers.:* mi abate: adechė: mi caşună, mi vėne fŏră scire in mente: *ad cogitationem incido, repente mihi incidit:* véletlenul eszembe jut: sich etwas einfallen lassen, auf einen Gedancken verfallen. Pentru esemplu: que ţi au abătutu? *quid tibi incidit?* mi jutott eszedbe? was ist dir eingefallen?

Abătŭtóre, *f. pl.* tori. абzтzтоаре: *subst.:* — locu de abătutu: *deversorium, diversorium:* meg szálló hely: die Herberge, Einkehr.

Abecedă, *f. pl.* de абецедz, *subst.:* alfabetu, séu alfavitu: *abecedarium, liber elementaris:* abétzéskönyv: das Abebuch, die Fiebel./

2 Abiè, абїѣ *adv: vix, aegre, difficulter:* alig, aligha, nehezen, bajosan, súllyosan; kaum, schwer, schwerlich, hart. *a Lat.: a,* et *vix.*

Abore, *m. pl, ri,* аборе, *subst:* vapor, caligo: gőz, pára: der Damph, Dunst, a Lat. *vapor:* per aphoeresim, et antithesim.

Aborélă, *f. pl. le.* аборѣлъ, *subst, vaporatio, evaporatio:* gözölgés, párállás: das Dampfen, Dünsten; *item* v. Abore.

Aborescu, rire, ritu, абореск, рире, рит, *verb: act:* 1) slobodu din mĕne abore: *evaporo, vaporem emitto:* párázni, gözölgeni: dampfen, dünsten, ausdampfen, ausdünsten. 2) spre quineva. a) *adflo, adspiro:*

reá lehelni: anhauchen. b) ei facu vĕntu, qua s̆ili trécă de ferbențélă: *adflo*, *ventulum facio:* szellőzni: lüften.

Aborire, *f. pl.* riri, а̓бърі́ре, *subst.: v.* Aborélă.

Abrudu, *m.* Ѧбрꙋд, *subst.:* un orașu in Ardélu: *Auraria:* Abrudbánya: Grossschlatten. Abrudénu, *f.* nă, *pl.* ni, *f.* ne,—Abrudbányensis: abrudbányai, ein Abrudbanyer.

Acaçiu, *m. pl.* çiuri, *f.* а̓ка́ц, *subst:* unu lemnu: robinia pseudo acacia: *Linn:* akátzfa: der Akazienbaum, der amerikanissche Schottendorn.

Acariu, *m. pl.* ri, Ѧка́рїꙋ̆, *subst:* artifex acuarius: to tsináló, der Nadler .../...

200 Dumneḑeésce. Дꙋмнезѣще, *adv. divine:* istenesen: göttlich.

Dumneḑeescu, *f.* éscă, *pl. sci,* Дꙋмнезеєск, ѣскz *adj*, *divus*, *divinus:* isteni, istenes; göttlich.

Dumneḑeire, *f.* Дꙋмнезzире *subst. divinitas*, *numen*, *deitas:* istenség: die Gottheit, Göttlichkeit.

Dumneḑeitiă, séu dumneḑeóe, *f.* Дꙋмнезzи́цz, саꙋ Дꙋмнезzоае, *subst. dea*, *diva:* iste n aszszony: die Göttin.

Dumneḑeu, *m.* Дꙋмнезzꙋ,, *subst.* 1) quelu adevĕratu; *Deus:* Isten: Gott. — ferĕscă Dumneḑeu! *absit*, *avertant superi! avertat Deus!* mentsen meg az Isten! behüte, oder bewahre Gott! — cu ajutoriu lui Dumneḑeu: *Deo juvante*, *bono cum Deo*, *Dei auxilio:* Isten segedelmével: mit Gottes Hülfe. — de va vré Dumneḑeu: *si Deo placet!* ha az Isten akaratya lészen: wenn Gott will, geliebts Gott, will's Gott. — Deà Dumneḑeu! *faxit Deus! utinam!* adja Isten! bár adna az Isten! Gott gebe! — cu Dumneḑeu, cu ajutoriu, vestea scirea lui Dumneḑeu: *lono cum Deo*, *Dei auxilio*, *Deo juvante*, *in nomine Domini:* Isten hirével, Isten segedelmével: mit Gott, mit Gottes Hülfe, in Gottes Nahmen. — asià se mi ajute Dumneḑeu: *sic me Deus adjuvet:* Isten éngemet úgy segéllyen: so war mir Gott helfe. — numai Dumneḑeu sci: *solus Deus novit:* tsak az Isten dudja: Gott allein weiss es. — Dumneḑeu mi marturie: *Deum testor*, *Deum pro teste invoco*, *Deus est mihi testis:* Isten bizonyságom: Gott ist mein Zeuge. — pentru Dumneḑeu, pentru numele lui Dumneḑeu: *invocatio*, *per Deum!* as Istenért, az Istenre, az Isten kedviért: un Gotteswillen, um's Himmelswillen. — temĕtoriu de Dumnedeu: *adj. pius*, *religiosus*, *timens Deum:* Istenfélo: gottesfürchtig./ —
201 omu lui Dumneḑeu: *vir pius*, *probus*, *sanctus*, *vir Dei:* égy Istenes ember: ein frommer Mann, des Gottesknecht. — Ateu, séu ne conoscatoriu de Dumneḑeu: *Atheus:* istentagadoja: ein Gottesläugner. 2) Dumneḑeu străinu, séu păgănescu: *Deus fictus*, *idolum:* bálvány, hamis istén: der Götze. inchinarea, séu cinstirea de Dumneḑei străini: *idololatria*, bálvány imádás: der Götzendienst. — Ìnchinătoriu de Dumneḑei străini: *idololatra:* bálvány imádó: der Götzendiener. — Beserica quăruiva Dumneḑeu străinu, adeq: capiste: *idoleum:* pogány templom: der Götzentempel. *Ital.* Dio, Iddeo, Iddío, Domeneddio, Domineddio, â Lat. *Dominus*, *It.* Domineddio./ ...

328 Iscódă, *f. pl.* e. Искоа́дz, є, *subst. explorator speculator*, *otacusta ve otacustes:* áskálódó, kém, kémlelő, visgálódó, spion: der Späher, Nachs

päher, Spion. *a Graeco* ωτακυστεω, *auribus capto*, *quae dicuntur*.

Iscodescu, dire, itu. **Искодеск, нре, нт,** *verb. act. exploro*, *speculor :* áskálódni, visgálódni: spähen, nachspähen, nachspüren, aufspüren, spioniren. *a Lat. excutio*.

Iscodire, *f. pl.* i. **Искоди́ре** *subst. speculatio*, *investigatio*, *exploratio*, áskálódás, kémlelés: das Spähen, Ausspähen, Nachspähen, Nachsüpren, Spioniren.

Iscoditoriu, *m. pl.* i. **Искодито́рю** *subst.* V. Iscódă.

Iscusescu, vel isquusescu, sire, situ. **Иск8се́ск, си́ре, си́т,** *verb. act.* I. pre quineva, *cuipiam doctrinam injicio*, *peritum reddo quempiam :* elmésen, vagy tapasztalás által tanítani: Jemanden Kenntnisse beybringen, geschickt machen. II. *reciprocum*, mĕ iscusescu: *prudens*, *scitus*, *peritus fio*, *experientia disco :* tanülni, tapasztalás által okoskodni: geschickt, oder geschickt werden, durch Erfahrung lernen. *item*. mĕ facu vestitu: *celeber*, *famosus fio :* elhíresedni: berühmt werden. *a Lat. exquisitus*.

Iscusință, *f.* **Иск8си́нцz)** *subst. prudentia*, *peritia :* tudósság,

Iscusire, *f.* **Иск8си́ре)** tudomány, okossaág: die Geschicklichkeit, Klugheit, Einsicht.

Iscusitu, *f.* tă, *pl.* i., *f.* e. **Иск8си́т, тz** *adj*, *prudens*, *peritus :* tudós, okos, eszes, elmés; klug, geschickt, einsichtsvoll, verständig, vernünftig.

Isdănescu, nire, itu. **ИжДzне́ск, ни́ре, и́т,** *verb. act.* 1) i.e. aflu, séu, descoperiu queva lucru nou: *invenio*, *detego :* feltalálni: erfinden, ausdenken. 2) *i.e.* scornescu queva: *fingo*, *confingo*: koholni, költeni: erdichten, aussinnen, a *Lat. ex* et *do*, *as.*/ ...

352 Limbă *f. pl.* bi. **Ли́мвz** *subt.* 1) quare este in gură la om, séu,
dobitóce: *lingva :* nyelv: die Zunge. — qua și o limbă: *lingulatus :* nyelv-
formájú; zungenförmig gemacht; — imi ămblă pre limbă: *versatur*
mihi in ore :/ a'nyelvemen forog: es liegt, oder schwebt mir auf der
353 Zunge; — limbă, ré, ascuțită: *lingva petulans :* gonosz nyelv: eine böse
Zunge; — cu dóă limbi: *bilingvis :* kétszájú, álnok, hazug; doppelzun-
gig; — taiu limba cuiva; *elingvo :* nyelvét kivagni: der Zunge berau-
ben, die Zunge Jemandem ausschneiden; — răsură limbei, adeq. quare
se judecă se plătéscă, nesquine, pentru quĕ au greșitu cu limba: *ling-*
varium : nyelvváltság: das Zungengeld. 2) adeq. vorba, séu graiulu, cu
quarele sĕ osebesce unu nẹmu de quotră altul': *lingva*, *sermo*, *idioma :*
nyelvszó: die Sprache; p.e. limba lătinéscă: *lingva latina :* deák nyelv:
die lateinische Sprache. — 3) adeq. poporu: *natio*, *gens*, *populus :* nem-
zet, nép, das Volk, die Völkerschaft, die Nation. — p.e. limbă păgănă:
populus ethnicus, *gens pagana :* pogány nemzet: ein heidnisches Volk.
4) a clopotului: *pistillum campanae :* harang-ütő: der Glockenschwän-
gel. — 5) a cătărămii: *infibula*, *lingula*, *aculeus*, *vel ansula fibulae :*
petzke a' tsatnak: der Dorn, oder das Zünglein an einer Schnalle. a
Lat. lingva.

Limba boului, **Ли́мва бо́8л8й** — o plantă: *subst. Anchusa officinalis* Linn. *lingva*, *lingula :* ökörnyelvűfű: die Ochsenzunge.

Limba cănelui. *f.* **Ли́мба кънелꙋй** — o plantă: *subst. Cynoglossum officinale Linn. lingva canina:* Aratzei, Kutyanyelvűfű: die Hundszunge.

Limba cerbului. *f.* **Ли́мба че́рбꙋлꙋй.** *subst. Asplenium scolopendrium Linn. phillitis:* Szarvasneyl vűfű: fie Hirschzunge, das Milzkraut.

Limba ouĕi. *f.* **Ли́мка ꙋ̆ій** plăntagine, minciună: *subst. plantago major Linn.* Utilapu, útifü: der Wegrich, Wegerich, oder Wegericht.

Limba vacii. *f.* **Ли́мба вачїй,** *subst.* V. Limba cerbului./ ...

Limbă vecină. *f.* **Лимбъ вечинъ**

370 Mamă, *f. pl.* mi. **Мамъ,** *subst. mater, genitrix, mamma Var: ap:* Non: 2 n. 97: anya, mami: die Mutter, Mamma. — fratele mami: *avunculus:* anyám' bátya, vagy ötse: der Mutterbruder — sóra mami: *matertera:* anyám' nénye: die Mutterschwester. — dragul' mami, se numesce vre unu pruncu pre quarele fŏră cumpătu 'l iubésce maică sa: *deliciae matris:* anyás gyermek: das Muttersönchen. — de mama *adj. maternus, maternalis:* anyai: mütterlich, p.e. ănimă de mamă: *animus maternus:* anyaszív, das Mutterherz, — ucidere de mama: *matricidium:* anyaölés: der Muttermord. — ucigătoriu de mamă: *matricida:* anyának gyilkosa: der Muttermörder. a Grae. μαμμη *avia.*

Mamă bĕtrănă. **Ма́мъ бътрънъ** *avia:* nagy anya, szép anya: die Grossmutter./

371 Mămăligă, *f. pl.* gi. **Мъмъли́гъ,** *subst. puls, vel polenta e zea mayis:* pulyitzka; der Kukuruzmehl = Brey, die Mamaliga.

Mama pădurii. **Мама пъдꙋрїй** 1) se bĕrféste a fi o arătare, séu ivenie grózniсă de pădure: *monstrum sylvestre, dryas:* egy tsudálatos erdei tünet: ein erdichtetes Waldungeheuer. 2) o plantă: *Lathraea squamaria Linn:* fogatsán: die Schnuppenwurzel.

Mămăruză. *f. pl.* zi. **Мъмърꙋзъ** o góngă.

M' amu, **М'ам,** *compos. ex* me, *accus. pron.* eu, *et auxiliari* amu. *p.e.* m'amu bucuratu: *laetatus sum:* megörvendettem: ich habe mich erfreut.

Mămucă, *f. pl.* ci. *m.* **Мъмꙋ́къ,** *V.* Maimucă.

Mămulariu, *m. pl.* rĭ. **Мъмꙋла́рю** *subst. orbis vitreus:* üveg karika: die Glassscheibe, Fensterscheibe.

Mămuță, *f. pl.* țe. **Мъмꙋ́цъ,** *dim. matercula:* anyátska, anyoka, mámika: das Mütterlein, Mütterchen, Mamachen.

Mănă, *f. pl.* ni. **Мънъ** *subt.* 1). unu medulariu al trupului: *manus:* kéz: die Hand. — qué dréptă: *dextra:* jobbkéz: die Rechte, oder rechte Hand. — qué stăngă, *leva, sinistra,* bal kéz: die Linke, oder die linke Hand. — a mănă a) amu queva: *prae manu, in manibus:* kéznél, kézbe: in der Hand, bey der Hand, vor der Hand, b) iéu queva: *ad manum:* kézhez: zur Hand, — din mănă in mănă: *de manu, ad manum:* kézről kézre: von Hand zur Hand, — cu măni cu picióre, adeq. cu tótă voĕnța: *manibus, pedibusque:* kézzel lábbal: mit Händen, und Füssen, — cu o mănă: *unimanus:* egy kezű, einhändig, — o mănă spală pre alta *proverb. manus manum lavat:* egy kéz mossa a' másikat: eine Hand wäscht die andere. — de mănă *adj. manualis, manuarius:* kézi: *p.e.* lucru de mănă: *opus manuale, vel opera manuaria:* kézi munka; die

Handarbeit. 2) adeq. quŏtu iéu odată in mănă: *vola, manipulus:* marék, marok: eine Hand, oder Handvoll. *p.e.* o mănă de fărină: *una vola farinae:* egy marék liszt: eine Handvoll Mehl. — o mana de fĕnu: *manipulus vel pugillus foeni:* egy marok széna: eine Handvoll Heu. — déqui se ḑice *translate:* o mănă de omu, adeq. unu omuçu, séu unu omu fórte micu: *homulus, homuncio,* emberke, egy kisded ember: das Menschchen, Männchen, Männlein. — o mănă de ómeni: *manipulus hominum,* pauci *admodum homines:* kevés ember, tsak egy néhány ember: eine Handvoll, oder eine geringe Anzahl Menschen. 3) la césu: *index. gnomon horologii:* óra mutató: der Uhrzeiger, — 4) adeq. parte, p.e. dute spre mana diréptă: *vade dextrorsum:* meny jobbra, vagy erédj jobbkézt: geh'rechts, zur rechter Hand. 5) adeq. stĕpănire: *manus potestas, jurisdictio:* kéz, hatalom: die Hand, Bothmässigkeit, der Besitz, die Gewalt, Macht, *p.e.* Dachia aŭ fostu suptu mănа Romanilor: *Dacia sub erat Romanis, sub manu, vel potestate Romanorum:* Dátzia a' Romaiak alatt volt: Dacien stund unter der Romer Borthmässigkeit. 6) adeq. putére, tărie: *vis potestas, manus:* erő: die Macht, Stärcke, *p.e.* cu mănă tare: *forti manu, magna vi:* nagy erővel: mit grosser Macht. — 7) *phras.* amu cu quineva mănă bună, adeq. trăiescu, séu petrecu cu quineva in ințelesu bunu: *convenit inter nos, in concordia vivo cum quopiam:* egyet értek, jó egyességben élek valakivel: ich harmonire, stehe auf gutem Fusse, bin in guter Einverständniss mit Jemanden, — mănă/
372 inténsă: *largitas, liberralitas:* bőkezűség, adakozás: die Freygebigkeit. *a Lat. manus, Ital.* mano /…/…

593 Roma, *f.* Ро́ма. *subst. Roma* városa: die Stadt Rom.—din (dela) Roma: *Romanus:* Római: aus Rom, römisch.

Romănésce. Ромѫнѣще *adv.* 1) *valachice:* oláhul: walachisch. 2) chiaru, vérde, apriatu, oblu: *aperte, clare, plane, distincte:* magyarán, világosan: deutlich, ausdrücklich.

Romănescu, *f.* néscă, *pl.* sci. Ромѫне́ск, нѣскѫ. *adj. valachicus, daco-romanus:* Oláh: wolachisch. p.e. limba romănéscă: *lingva valachica (dacoromana):* oláh nyelv: die walachische Sprache. — Țéra Romănéscă: *Valachia, Olachia:* Oláh ország: die Walachey.

Romănie, *f.* Ромѫнїе *subst. lingva valachica:* oláh nyelv: die walachische Sprache. — pre romănie: *valachice, lingua valachica:* oláhul, oláh nyelven: walachisch, in der walachischen Sprache.

Romanu, *m.* Рѡма́н *subst.* o plantă: *Chysanthemum, Linn:* Ökörszemvirág: die Wucherblume, Johannisblume, Genseblume.

Romănu, *m. pl.* ni. Рѡмѫнй *subst.* Románus: Romai: ein Römer.

Romanu, *m. pl.* ni. Ромн, *subt. valachus, vlachus, dacoromanus:* oláh: der Walache. — Romănă: *valacha, dacoromana:* oláhné, oláasszony: die Walachin.

Romanu, séu Rŏmlénu, *f.* nă, *pl.* ni. *f.* ne. Рѫмлѣн нѫ. *adj. Romanus:* romani: der Romer, (die Römerinn).

Rŏmlenésce, Romănésce. Рѫмленѣще, Ромѫнеще *adv. romane:* romajúl: romisch.

Rŏmlenescu, *f.* néscă, *pl.* sci, séu Romănescu. Рѫмленеск, нѣскъ. *adj. romanus:* romai: römisch./…

761 Vorbă, *f. pl.* be. Вóрбъ. *subt.* 1) adeq. cuvĕntu: *verbum*, *vox*, *vocabulum dictum :* szó, szózat, íge: das Wort. *p.e.* que insemnéză vorbă aquésta? *quid denotat verbum hoc?* mit tészen ez a' szó? was bedeutet dieses Wort? — facu vorbe multe: *multa verba facio :* szót szaporítok: viele Worte machen. 2) cuvĕntare, séu, cuprĕndere mai multor' vorbe singuratice: *verba*, *voces*, *sermo*, *oratio :* szó, beszéd: das Wort, die Rede. *p.e.* amu o vorba cu tene: *habeo quod tecum loquor*, *paucis te volo :* egy szavam vagyon veled: ich habo ein Wort mit dir. — vorba ĭmpodobită: *eloquentia :* ékesen szólás: die Wohlredenheit. 3) quare o amu cu quineva, adeq: discursu: *sermo*, *confabulatio*, *colloquium*, *sermocinatio :* beszélgetés: die Unterredung, der Disscurs, das Gespräch. *p.e.* sedu, stau de vorbă, séu, prĕndu vorbă/ cu quineva: *colloquor*, *sermonem*
762 *instituo cum quopiam :* beszélgetni, discurálni valakivel: mit Jemanden ein Gespräch halten, oder sich mit Jemanden im Gespräch einlassen. 4) adeq. făgăduinţă: *fides*, *promissum :* igéret, fogadás: das Wort, Versprechen. *p.e.* ĭmi ţĕnu vorba: *sto promissis :* szavát megtartani: Wort halten. 5) de prigonă: *rixa*, *altercatio*, *jurgium :* szavatkozás: der Wortwechsel. *p.e.* amu vorbe cu quineva: *altercor*, *verba commuto cum quopiam :* szavatkozni valakivel: Worte wechseln, oder einen Wortwechsel haben mit Jemanden. 6) adeq. ĭnţelesu, nĕrăvală: *condictum*, *condictio*, *conventio*, *pactum :* megegyezés, egyet értés: die Verabredung. *p.e.* que vorbă aţi avutu la olaltă despre etc.? *quid condixistis?* miben egyeztetek meg? was habt ihr verabredet? 7) a quăruiva nému, adeq: linbă: *lingva*, *sermo*, *idioma :* nyelv, szó: die Sprache. *p.e.* vorba unguréscă: *lingva hungarica :* magyar nyelv: die ungarische Sprache. *a Lat. vox. Ital.* voce.

Vorbescu, bire, bitu, Ворбéск, бúре, бúт. *I. verb. act. queva : fŏr*, *loquor*, *dico :* szollani, mondani, beszélni: reden, sprechen, sagen. — quŏtră quineva queva: *affor*, *adloquor quempiam :* szóllani valakihez, megszóllítani valakit: anreden, ansprechen Jemanden. — cu quineva: *colloquor*, *sermocinor :* beszélgetni: unter sich reden, ein Gespräch halten. — pre quineva de rĕu: *sugillo*, *cavillor*, *male de quopiam loquor :* megszóllani, rágalmazni valakit: über Jemanden reden, Jemanden übels nachreden. *II. reciproc.* me vorbescu cu quineva: *condico*, *constituo*, *paciscor :* öszvebeszélleni valakivel: mit Jemanden Etwas, oder sich mit Jemanden verabreden. *a Lat. verba facio.*

Vorbire, *f. pl.* ri. Ворбúре *subst. locutio*, *oratio*, *sermo*, *verba :* szó, beszéd: die Rede, das Gespräch.

Vorbitoriu, *m. pl.* ri. Ворбитóрю. *subst. locutor*, *orator :* beszéllo, szólló: der Redner, der da redet.

Vorbitoriu, *f.* tóre, *pl.* ri, *f.* óre. Ворбитóрю̆, тоáре. *adj.* adeq: quarele vorbésce multe: *verbosus*, *loquax*, *locutulejus*, *garrulus :* beszédes, beszédű: gesprächig, geschwätzig. *Ital.* verboso./...

CALENDARIU/ PE/ ANUL DELA HRISTOS/ 1826./ CARELE SE CUPRINDE DIN 365 DE ZILE,/ ÎNTOCMIT PRE GRADURILE ŞI CLIMA ŢĂRII UNGUREŞTI,/ A MARELUI PRINŢIPAT AL ARDEALULUI, A ŢĂ/RII ROMANEŞTI ŞI A MOLDAVIEI./ AREATĂ/ ZILELE, DUMINECILE, SĂRBĂTORILE ŞI/ SEPTĂMÎNILE CALENDARIULUI VECHIU, ŞI A CELUI NOU./ PĂRŢILE ŞI TIMPURILE ANULUI, SCHIMBAREA LU/NEI, RĂSĂRIREA SOARELUI, GHENEALOGHIA CASII/ AUSTRIEI, TÎRGURILE ŞI ALTE FOLOSITOARE LUCRURI / LA CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UN/GUREŞTI*./ ...

ADAOGERE LA CALENDARIU

Despre stăpînitoriul anului acestuia 1826

Întră acesta an stăpîneşte planeta *Iupiter*, carea e una dintre cele mai mari stele, şi 9 ceasuri, 56 minute îi iaste de lipsă pentru a-şi împlini învărtirea pre lăngă a sa însăşi osie; iară pentru plinirea curgerii pre lăngă soare, 11 ani, 314 zile, şi 20 minute; jumătatea îndepărtare a sa dela soare iaste 108 milioane de miluri nemţeşti; ia iaste 1474 de ori mai mare de cît pămîntul nostru, şi are 4 trabănţi sau luni pre lăngă sine. Anul acesta ne făgăduiaşte întru toate bună urmare, căci măcar că iaste un an tărziu, totuşi e bine aplecat spre bună rodire; viile numai nu ne dau prea bună nădejde .../...

33 NIŞTE ANECDOTE

1

Întrăbat fiind odinioară un oberster, anume Otto de Bohenştain: „Cînd se numără supérbia (trufia) în loc de cinste?“, respunsă: „Cînd flutură steagurile pe cîmpul bătăii“...

3

O fecioară cu o avuţie de mijloc, fu întrăbată întru o soţietate: „Pre care june mai cu plăcere ş-ar alege de bărbat? pre cel cu mulţi bani şi cu puţină minte, sau pre cel cu minte multă şi cu puţini bani?“.

---

* În -8° de 38 foi nenumerotate.

„Pre cel cu fapte bune răspunsă fecioara, căci, de va fi bogat, nici odată nu mă va ocărî, că el ar fi fost mai bogat de cît mine; iară, de va fi oarfăn (sărac), nici odată nu-mi va da ocazie a-l înfrunta, cum că eu am fost mai bogată de cît dînsul“ ...

5

Odinioară zisă ori cine cătră un bărbat însurat: „Priatene! domnia ta eşti foarte nenorocos, fiind că muierea ta nu te iubeşte cu aşa căldură şi dragoste, cum o iubeşti domnia ta pre dănsa“. „Oh! răspunsă acesta, ia e cu mult mai nenorocoasă de cît mine, că eu am acea norocire, totdeauna a vedea înaintea mea pre o muiare, pre carea o iubesc, iară ia ne încetat e nevoită să vadă înaintea ei pre un bărbat pre care nu poate să-l rabde“.

6

„Nu ştiu“ zisă o doamnă cătră un evreu învăţat, „Cum puteţi voi da atăta mare laudă şi cinste fostului împărat al vostru Solomon că şi el au făcut foarte multe bolănzii?“ „Aşa iaste, răspunse evreul, ci înainte de a face mare şi tare cunoştinţă cu muerile, nici o bolănzie n-au făcut.“

POVĂȚUITORIUL / TINERIMEI / CĂTRĂ / ADEVĂRATA
ȘI DREAPTA CETIRE. / ÎNTRU ACEST CHIP
ACUM ÎNTÎIA OARĂ LUCRAT / DE / D. LĂZAR,
FOSTUL PROFESOR A ÎNAL / TELOR ȘCOALE ROMANEȘTI
DIN BUCUREȘTI. / ȘI / ACUM ÎNTÎIAȘDATĂ
TYPĂRIT CU TOATĂ CHEL / TUIALA / PREA CINSTITULUI,
PREA VREDNICULUI ȘI DE MĂ / RIT NEAM
NĂSCUTULUI D.D. GRIGORE DE / BĂLEANU, MARELUI
DVORNIC AL PRINȚIPATULUI / VALAHIEI,
UNTERRICHT FÜR DIE JUGEND. / LA BUDA / ÎN
CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSIT. UNGARIEI /
1826*./...

5 PREA VREDNICE ȘI DE MĂRIT NEAM NĂSCUTE BOERIULE!

Mai bine de 14 ani sînt, de cînd am primit slujba cu typărirea
cărților Romanești în C. Typografie din Buda, și într'acești ani s-au
și typărit mai bine de o sută de mii de fiorini, cărți bisericești și moralicești!
și eu, în mai multe rînduri, lungă și depărtată călătorie am făcut
în Prințipatul Valahiei și Moldaviei, ca să poci vinde din aceste cărți,
dar în toate rîndurile m-am întors către casă cu mare pagubă, fiindcă
nu am putut vinde nici atîtea cît să pot scoate cheltuiala drumului/,
6 că românii mai bucuros cumpără cărți grecești decît romanești; la
aceasta am întrat în mare băgare de seamă a ști de unde să pricinuește
nedreptatea aceasta. Dară răposatul Lazar cu oftări au început a-mi
spune ce este pricina împedecării literaturei (învățăturei) romanești,
după cum înaintea *Cuvîntării* singur arată. Așa dară de lipsă au fost,
cu mare mîhnire a mă părăsi de această slujbă și fiind împresorat de
o familie de prunci nevîrstnici, am trebuit a neguțători ca să nu cad
7 întru / adîncă sărăcie; fără, totuși pronia cerească au schimbat athmosfera
și s-au coborît binecuvîntarea lui Dumnezeu pe neamul romanesc
și îndată m-am lăsat de neguțătorie și m-am apucat a typări. Am alergat
la Prințipatul Valahiei și Moldaviei și am aflat mulți patrioți carii
bucuros ar scrie, tălmăci și typări cărți pentru luminarea neamului
romanesc, dar stările din prejur nu-i lasă a gîndi la luminarea neamului.
8 Așa dar fiind eu prea bine încredințat de patriotismul / Domniei Tale
cel adevărat, prin care totdeauna te-ai jertvit pentru neam și patrie,
am făcut Domniei Tale arătare că răposatul Lazar, fostul dascăl romanesc
în București, au lăsat doă manuscripturi a să typări pentru folosu
tinerimei romanești și Domniia Ta, cu toate că te afli înstreinat de

---

* În -8° mic de 110 pagini. Pe primele 19 nu este trecută numerotația. După titlu urmează dedicația lui Carcalechi către boierul Grigorie de Băleanu, în care Carcalechi își relatează odiseea lui de tipograf, cu perspective de data aceasta, ceva mai surîzătoare. Prefața lui Lazăr o reproducem în întregime. Opinăm și noi, că textul nu-i aparține în întregime lui Lazăr, pentru că pe lîngă contextele în care recunoaștem adîncimea și seriozitatea lui Lazăr, surprindem idei de nivelul Carcalechi.

patrie şi cu mare cheltuiala cuprins, îndată mi-ai poruncit a să da sub
împărătească ţensură şi cu toată cheltuiala Domniei Tale să se
9 typărească şi în dar să se împartă la fii patriei şi la / şcoalele romaneşti,
poruncindu-mi ca nici o laudă să nu pun în cuvîntarea cărţii, pentru
Domnia Ta./... La aceasta aş face eu o mare nedreptate a ascunde
bunătatea Domniei Tale şi a nu închina Domniei Tale cartea aceasta
şi a nu o arăta neamului, spre pildă; căci, cine poate zice că nu ai făcut
faptă sfîntă şi nemuritoare pentru folosul tinerimei? Cine poate zice
că n'ai apărat patria de foc şi de pradă? Cine poate zice că în vremea
10 năpraznicei boalei de ciumă, nu ai arătat corajie, / cu primejdia vieţii,
a curăţi patria de această boală năpraznică? Cine poate zice că n-ai
fost îndemnătoriu şi ostenitoriu a să zidi spital pentru sănătatea
omenirei? Cine să va plînge de Domniia Ta, că n'ai făcut dreaptă judecată,
afîndu-te în drăgătorii şi administraţii? Au n'ai fost totdeauna gata
a ajuta pe săraci? Au n'ai cumpărat totdeauna cărţi romaneşti a le
împărţi la copii săraci? Au într'această vreme ce ai fost înstreinat de
11 patrie, nu te'ai ostenit a tălmăci / cărţi romaneşti? Au n-ai trimis fii
Domniei Tale la Viena şi Paris să înveţe învăţăturile cele mai înalte
ca să dea patriei folos? Au nu este vrednic de toată lauda fiiu Domniei
Tale, Manolache, dela care aşteaptă şi nădăjduesc fii patriei folos prin
tălmăciri de cărţi romaneşti şi alte scrieri şi arătări. Au n'ai dat educaţie
bună la fii şi fiicele Domniei Tale, înzestrîndu-i cu învăţături şi creştere
bună? Acestea toate cu documenturi dela stăpînire şi dela oblăduitorii
12 patriei / să dovedesc, ba şi din hrisoavele ţării să dovedeşte că ai urmat
strămoşilor domniei tale la toate faptele cele bune, care nici în
crepăturile pămîntului nu se vor putea ascunde, ci, cu dreptul, spre pildă
sînt vrednice a să arăta neamului, ca numele familiei Domniei Tale
nemuritoriu în veci să rămînă!

Rămîind al Domniei Tale prea umilită slugă *Zaharia Carcalechy*
ferlégherul C. Typografii din Buda./

13 PRECUVÎNTARE [a]

IUBIŢILOR ŞI FRAŢILOR MIEI ROMANI!

Fericit este pămîntul carele ţine pe trupul său oameni buni, lucrători şi harnici economi! fericit este şi neamul acela carele are credincioşi patrioţi şi oameni întru ştiinţe luminaţi! Însă patrioticeasca însufleţire şi înfrumseţarea fericirei neamului vine din statornică pacea legilor strămoşeşti şi din îndemnul cel ferbinte cătră sporirea luminării, căci legile, ca nişte rîuri curate, adapă sufletul cel patrioticesc, ca o hrană vie satură acea strînsă poftă a dragostei cătră înfrumseţarea fericirei neamului; îmulţesc ştiinţele şi căştigă vecinică fericire, care atît de trebuincioase sînt în viiaţa oamenilor, întru cît un neam nesimţitoriu, călcătoriu de legile strămoşeşti şi pismaş spre cei de un sînge, fără pofta

---

[a] De remarcat, în afara ideilor nobile, stilul clar şi excelenta limbă românească, cu adevărat literară, lipsită de regionalisme, în contrast cu multe texte contemporane.

dragostei cei spornice cătră luminare, fără iubirea faptei bune şi fără
îndemnul înfrumseţării neamului, cade întru întunerecul neferícirei/
14 şi se surpă din adins întru adîncul nesimţirei gemînd pururea întru ticăloşie!
Aceasta, noi romanii (cu mare durere a inimii, zic!) şi pănă în zioa
de astăzi o pătimim.

Deci, văzînd eu cum că numai macsimuri greceşti sînt care împedecă
sporiul cătră înfrumseţarea fericirei noastre şi îmulţirea, am hotărît
a veni într'acest ales şi de Dumnezeu binecuvîntat pămînt romanesc
ca să samăn grîul cel curat şi fără neghină; apoi, deşi am aflat într'acest
pămînt o mulţime de mărăcini, totuşi nu mi'au trebuit prea multă osteneală
de a'l putea curăţi, căci toţi patrioţii cei adevăraţi dîndu'mi ajutoriu,
am putut foarte lesne sămăna grăunţele cele adevărate, fără tocmai
cînd dintru semănatele grăunţe, nenumărate mii de flori streluceau
pe holdele romane! iată, atuncea, şi mulţime de lăcuste au venit căutînd ca
sămănăturile, încă până a nu aduce doritele fructuri, să le strice. La aceasta
nu puţin m'am fost mîhnit, nu atîta căci ştiiam că lăcustele nici odată
vin ci ca să dea rod, ci să mănînce sudoarea şi osteneala pămînteanului!!,
mai vîrtos căci tare eram încredinţat că unii din neamul romanesc sînt
cu totul predaţi în limba grecească şi mai bucuros zic:/ „κυριε ελεησον“
15 decît: „Doamne miluește-ne“. O! cum de bine au ştiut grecii a să lingări
cătră romani, cît i-au făcut chear împrotivitori linbei romaneşti; nu-i
destul aceasta, ci încă şi legile ţării le-au stricat şi legi nove au făcut;
ba şi năravurile fanarioţilor [1] s-au făcut de obşte, ca o datorie a le urma
romanii întru toate legile ţării, şi năravurile romaneşti încet încet s-au
părăsit; şi, de nu era Preaosfinţitul Mitropolit *Dionysie* şi cu alţi aleşi
patrioţi, şi şcoala aceasta romanească, cu totul o dărăpîna; şi, de nu să
trimitea fii de ai patriei la învăţături, în Austria, Germania şi Franţia,
rămîneam totdeauna ca viia cea nelucrată, plină de ştir şi boz, pentrucă
să încuibase atîtea nedreptăţi în ţară, cît de-ar fi înviiat un *Radu Vodă,
un Matei Vodă şi un Stefan Vodă al Moldaviei*[a] să vază legile şi năravurile
romanilor de acum, încă, de s-ar uita şi la portul şi modele de acum, cu
plîns şi cu amar s-ar ruga de Dumnezeu a-i trimite în adîncimea pămîntului,
a nu mai vedea nedreptatea aceasta ce să face.

Aşa urmează neamul romanesc în zioa de astăzi, fiind că patrioţii
16 cei adevăraţi/ carii sînt de strămoşii lor clironómi lăsaţi, cu hrisoave şi
legi întăriţi, acum sînt cu totul nesocotiţi şi neprimiţi în slujbe şi trebue
cu oftări adînci să tacă, că, de va vorbi pentru patrie, îndată să trimit
în urgie, căci streinii au cuprins toate veniturile ţărei şi s-au îmbogăţit!
Patrioţii, deşi cîştigă bani, iarăşi neamului său îi înparte, şi în
patrie! firesc lucru: „Sîngele apă nu se face“, Unii iarăşi, deşi sînt lipsiţi
de patriotísmos, ştiinţă şi luminarea neamului, totuşi nu se ruşinează a

---

[1] *Fanarioţi* sînt grecii din Constantinopol.

[a] Evocarea umbrei voievozilor de dinainte de decăderea politică a ţărilor româneşti avea să se bucure de largă răspîndire în poezia romantică, inclusiv Eminescu. Catalogul umbrelor variază. Aci să remarcăm figura lui Radu Vodă (de la Afumaţi) şi a lui Matei Basarab pe care nu-i vom mai întîlni, şi lipsa lui Ţepeş ajuns la Eminescu ,călău al liberalilor şi, respectiv, patron al conservatorilor. Aşa se întîmplă cînd istoria ajunge roabă pasiunii partizanale!

împiedica sporiul și înfrumsețarea fericirei noastre; mai vîrtos aceiia
carii sînt sub aripile streinilor crescuți, căci să rușinează a vorbi romanește,
ma[a], ce e mai mult, că defaimă linba romanească, ascunzînd bunătatea
patrioticească și mărirea neamului nostru roman; ah! cu mare durere a
inimilor simțesc aceasta unii strănepoți luminați carii poartă numele și
sîngele strămoșilor romani, a cărora neam oare cînd era cel mai mărit
al lumii, era cel mai iscusit, era cel mai înțelept, înfrumsețat întru
17 științe, cel mai mare în suflet patrioticesc, căci la romani asemenea/ era
îndemnul luminării neamului, precum a celor de jos și săraci, așa și a
celor de sus și bogați! ba toți, cu un cuget era lucrînd pentru bunul cel
de obște național; dar noi, romanii de acum, carii sîntem adevărați strănepoți
ai romanilor, avem în ochi o ceață, prin carea nu putem vedea
lumina soarelui! Au doară nu putem și noi avea doctori romani, ca să ne
lumineze ochii, din vrerea inimei, iar nu din interesul cel mare, că am
văzut fii de ai patriei, din starea de jos, că au rămas orbi cu totul, nu de
alta, ci că n-au avut bani mulți de a plăti! Au nu putem avea și noi filosofi,
ca să ne învețe filosofia în limba romană? toate putem a le dobîndi,
că și noi sîntem născuți, ca și alte neamuri, și noao ne-au dat Dumnezeu
acele daruri ca și la alte neamuri, numai vrere să avem! Dumnezeu să
întărească pe acei vrednici patrioți romani ce au stat de s-au pus în faptă,
ca să se trimiță din fii patriei, în Viena, Ghermania și Paris, la învățătură!
În scurt timp să vor întoarce acești fii ai patriei cu cununi de
dafíni, a împărți tinerimei romanești! Cine poate zice că un *Evfrosin*
18 *Poteca*, nu va putea întraduce filosofia în linba/romană? Cine poate zice
că acesta nu este fiiu de roman? Cine poate zice că fii romanilor nu vor
putea învăța toate învățăturile în linba patriei? Eu văd acum ce putere
și vrere au fii romanilor la învățătură. Așa dară m-am îndatorat și eu,
din toate puterile mele, a pune toate cărțile școlasticești în bună regulă,
în linba patriei, dar nefiind eu cu toate gata, am socotit că mai de mare
lipsă este, mai întîiu, a să tipări această cărticică ce este pentru învățătura
pruncilor a sylabi și a ceti. Această cărticică este laptele pruncilor
de mumă! Cuprinsul ei este bun, iubiților miei frați și părinți ai fiilor!

Din ecsperienția noastră cea de toate zilele, bine știm că plugariului sărac nu numai sămînța de a-ș putea holdele sale a le sămăna, îi este de lipsă, ci și uneltele: plugul, grebla și alte, prin care să lucră pămîntul; tocmai așa este și tinerimea, nu-i destul numai să cunoască literile (buchile) și a sylabi să învețe și îndată la ceasoslov a-i da, ci de lipsă este mai întîiu a învăța regulele a ceti și a pricepe aceia ce cetește, după cum urmează și alte neamuri luminate!

---

[a] În ciuda lui „lucrat de D. Lazar" din titlu, *romanește*, în loc de *românește* și *ma*, în loc de *dar*, ne face să nu-l credem pe Carcalechi, ci cel puțin acest context nu aparține lui Lazăr (Gheorghe). Cît despre desconsiderarea limbii române de către cei instruiți și poligloți, în parte este adevărat reproșul, devenit loc comun, în epocă, în parte nu este întemeiat, pentru că cultura națională o formează și promovează tot cei care cunosc în original una sau mai multe limbi străine, nu monoglοții, care nu știu decît graiul natal. Dovadă: pașoptiștii și generația actuală care învață limbi străine, fără disprețul limbii materne.

19 Așa dară, vă rog, iubiților părinți / ai tinerimei, ca să primiți această cărticică și să o dați tinerilor fii cu aceia încredințare, cu carea această cărticică, de autorul său, spre bunul scop lucrată este; iară, că este bună și folositoare, însuși sporiul cel temeinic, în scurt timp nădăjduesc că va adeveri. Dintru aceasta va învăța tinerimea învățături regulate și urmînd aceste reguli, vă încredințez că și în linba noastră romană putem a ne înălța la cele mai mari învățături, că nu lipsește alta, decît a-ș face tot patriotul datoriia sa, a gîndi de luminarea neamului și a tălmăci și a typări cărți folositoare; și, de vom urma ca alte neamuri, unii a tălmăci, alții a typări și iarăși toți a le cumpăra, în scurt timp apoi vom fi și noi ca alte neamuri luminate, cu școale mari, cu biblioteci și cu bărbați învățați și luminați Deci, de a putea ajunge la aceasta, altă nu ne lipsește, decît a fi patrioți adevărați și subpuși credincioși împăratului și domnului stăpînitoriu și vom fi fericiți și norocoși!

Scrisu-s-au în București, 1820. de *Lazar*[a],
Dascălul școalelor romanești din București.

---

[a] Interesele de tipograf ale lui Carcalechi îl împing la atribuirea acestei prefațe lui G. Lazăr. Nu putem discrimina. Flecăreala aparține, oricum, lui Carcalechi însuși.

PSALTIREA/ PROROCULUI ŞI ÎMPĂRAT / DAVÍD, ÎN VERŞURI ALCĂTUITĂ/ DE / MICUL ÎNTRE MUSICÓŞII SÍSTIMII VECHI/ IOAN PRALE DIN IAŞUL MOLDOVII./ ÎN ZILELE TRISTILOR ÎNTÎMPLĂRI CE S-AU ÎNCEPUT / PRIN ŢĂRILE ROMÂNEŞTI DIN ANUL 1821. / SPRE A SĂ ÎNNOI ADUCEREA AMINTE DE CELE/ CE STRIGĂ PSALMII; ŞI SPRE FOLOSUL,/ CELOR DE NAŢIIA SA ROMÂNI, ŞI A IUBI/TORILOR LOR, ACUM ÎNTÎI CU/ CHELTUIALA SA, LA/ BRAŞOV, S-A TYPĂRIT ÎN TYPOGRÁFIIA D. FRANŢISC DE ŞÓBELI, PRIN FRIDRIH HÉRFURT 1827*/

CĂTRĂ CINSTIT DUMNEALUI IOAN PRALE, AUTORUL PSALTIRII[1] ÎN VERSURI

Mult cinstite!

Pentru adaosul ce ai făcut literaturii româneşti, atît prin aflarea lesniciosului acela méthod cu mai puţine litere şi cu mai sigură pronunţie a scrie de cît până acum, cît şi prin alcătuirea *Psaltirii în versuri*, fieşte care adevărat român trebue să-ţ mulţemească; şi eu, deosebit, pentru multa încredinţare cu care ambe manuscrisele, cu acea cinstită condiţie mi le-ai împărtăşit, ca despre amîndoao slobod să pot judeca. Însă, vei şti că şi acea cumplită plagă, cu care au vrut Dumnezeu a mă cerceta, care dumitale bine îţ este cunoscută, cît şi turburata praxis, care atîtea ceasuri odihnite mi le răpeşte, mă împedecă a răspunde după cuviinţă. Totuş, fiind că aşa pofteşte omeniia, cevaş voiu însemna, dar şi aceasta pe scurt, şi, cum să zice, cam pe deasupra. Methodul acela a scrierii cu mai puţintele litere şi cu mai sigură pronunţie, e îndestulată mărturie că duhul românilor încă e aşa lucrătoriu şi iscoditoriu ca duhul altor naţii; şi, cînd ar fi cevà mai slobod de multe prejudecăţi, şi cînd ar fi acest feliu de duhuri, cît de puţin ajutate prin cei puternici ai naţiei. ar putea fi, întru adevăr zic, de multe lucruri noao şi folositoare, iscoditoare. Despre acest feliu de methóduri lesnicioase, de mult gîndesc filosofii/ Evropii şi deosebit înainte de vre o cîţiva ani, învăţatul acela ungur Alexandru Chiş [2]. Scoposul amîndurór v-au fost unul şi acelaşi: adecă lesnirea scrierii şi statornica pronunţie; iar chipul şi modul, la amîndoi deosebit. Cînd se va typări *Methodul* dumitale, care lucru lesne se poate face prin ajutoriul patrioţilor, atunci va putea lumea cea învăţată cu desăvîrşire a judeca ca: care din doi v-aţi apropiat mai mult de adevăr./

---

* În -4° de 7 + 90 foi, primele nenumerotate. Citām din *Prefaţa* lui Vasilie Popp, scurtă schiţă a unei istorii a literaturii romāne. Din textul propriu-zis nu am reprodus nimic, fiind în afara temei.

[1] *Psaltirea*, cuvînt grecesc, care evreeşte să zice *navlom*; însemnează un instrument muzicesc făcut ca o pavăză, în patru cornuri, cu zece corzi, precum scrie S. Ieronim. Vez. *Psalm.* 32 şi 91./

[2] Vezi cartea aceluia, care se numeşte: *Elementare Universale totius generis humani*, Budae 1813.

Iară, cîtu-i pentru prefacerea *Psaltirii în versuri*, prea bine ai făcut că, batăr eşti al treilea [1], care ai călătorit pe această cale, totuş, precum crez eu, au rămas şi celor următori poéte cîmp destul de larg, în care să-şi deprindă duhul şi în care să-şi arate isteţimea, pănă vor ajunge la înălţimea ideilor, care sînt răşchirate în toate părţile *Psaltirii*; *Psaltirii*, zic, care nu e alt ceva de cît o adunare de cîntece scrise şi cîntate în deosebite timpuri şi cu deosèbite prilejuri; cu un cuvînt, o prea frumoasă poézie. Cei ce înţeleg limba evreiască şi cetesc *Psaltirea*, în orighinalul ei, să minunează de înălţimea duhului care o înviiază şi cu o gură mărturisesc că mai înalte idei să află în aceasta de cît în vestiţii poete a vechimii: Omer şi Virghilie [a]. Putea David rugăciunile sale a le scrie şi cu styl slobod, însă au mai vrut a le îmbrăca în stil poeticesc, ca cu atîta mai mult duhul său şi acelor ce-l ascultă pre el, să se înalţă spre/cinstea lui Dumnezeu. .../

Vază acum grecii şi cei ce urmiază lor carii/ zic cum că şi măestriia poézii la ei ar fi luat începutul[a]. Ba, de e adevărat ce zic cei învăţaţi, cum că poetele au fost cei din tîi filosofi, atunci cu adevărat au putut zice Efrósin Potéca, profésorul filosofiei în Academíia Bucureştilor, cum că mai nainte au filosofit aceia, pre care ellinii îi numea várvari, de cît însuş ellinii [2]. Însă aceasta pe scurt. ...Pre aceşti de Duhul S. insuflaţi evrei, i-a urmat şi acele strălucitoare stele ale creştinătăţii: Damásie, patriiarhul Romei, Grigorie, epíscopul Cappadochiei, Chypriián, epis. Carthaghénii, Paulin, epis. Nolei, Prudéntie şi deosebit întru aceştea, Amvrósie, epis. Mediolanului, a căruia stihuri sînt întru adevăr amvrósie şi néctar. Pre aceştea şi alţi asemenea lor, văzînd acel suflet duhovnicesc Dositheiu, mitropolitul Moldaviei, mişcat fiind din lăuntru, luînd toată greutatea asupra sa, au întrat întru o cale, pe care nimenea dintre români încă nu călătorisă, şi prefăcu toată *Psaltirea* în versuri[b], după chipul şi stylul care grăia atuncea moldovenii. Aşa dar, de să şi dă întîia[c] cinste românilor transilvaneni pentru întăia typărire a cărţilor româneşti [3] pre cum şi aceştii *Psaltiri* [4] cu styl slobod, totuşi începătura poézii întru adevăr singur moldovenilor să cuvine./

---

[1] Cel dintîi, care au făcut *Psaltirea* în versuri au fost Dositheiu Mitropolitul Moldaviei, 1673. Al doile au fost Theodor Corbe Transilvăneanul, care au scris *Psaltirea* în Kiov, fiind în slujba rusască, la 1720, şi s-au typărit la Bălgrad în Trans.

[a] Conform tradiţiei religioase, *Biblia* ar fi cea mai veche carte a omenirii. În realitate ea este o colecţie de texte foarte diferite ca epocă, cele mai vechi fiind de pe la sfîrşitul mileniului al II-lea î.e.n. *Psalmii* atribuiţi lui David sînt majoritatea de pe la anul 200 î.e.n., deci cu mult mai noi ca textele homerice.

[2] *Vez'* Cuvintele *lui cele* Panighiriceşti *şi* Moraliceşti. *Bucureşti, 1826, foaia 31.*

[b] Ideea punerii în versuri a *Psaltirei* este de inspiraţie poloneză, la Dosoftei.

[c] În realitate prima tipăritură românească este *Octoihul* publicat de diaconul Coresi, la Braşov, în 1557.

[3] *Întîia carte în limba românească, supt titula* Cazanie, *s-au typărit în Braşov, la 1580, supt mitropolitul Ghenadie.*

[4] Psaltirea *întîi, prefăcută de pe jidovie pe românie, s-au typărit în Bălgrad în Transilvania, prin Stéfan Mitropolitul, la a. 1651. Vez'* Istoria Bisericii Românilor, *făcută de Petru Maior, typărită în Buda, la a. 1813, foaia 147.*/

Că, de s-au şi ivit în Transilvaniia şi Valahiia (de vremile cele mai noao grăesc) oareşi care bărbaţi carii duhul lor cel poeticesc mai de vreme l-au arătat lumii de cît moldovenii, totuş', şi în aceasta nu au întîrziiat duhul moldovenesc. Că, de are Ungariia un Gheórghie Montán [1], Transilvania un Theódor Corbe [2], un Vasilie Arón [3], un Ioan Bărác [4], un Stefan Crişán [5] de să laudă Valahia cu un Ioan Banul Văcărescul [6], cu un Alexandru Văcărescu [7], cu un Gheorghie Slătineanul [8], cu un Nicolae Văcărescul [9], cu un Ioan Văcărescul [10] şi cu un Páris/ Mumuleanul [11], poate şi Moldavia a să făli cu un Dosithei Mitropolitul [12], cu un Alexandru Beldimán [13], cu un Constantin Conache [14], cu un Nicolae Dimache [15] şi cu un Gheorghie Asachi [16] şi acum, de nou, cu dumneata care prin alcătuirea aceştii poezii nu puţin folos ai adus literaturii româneşti. I. Titula cărţii va sluji istoricilor viitori spre însemnarea acei nefericite epóhă care s-au întîmplat în vremea în care ai scris cartea. II. Ai îmbogăţit limba românească cu mulţime de cuvinte care sînt adevărate româneşti, însă care era afară de obicei. III. Ai dovedit că limba românească rabdă şi composiţii şi decomposiţii, în care, pre cum şi în cuvinte ne obicinuite şi altele de nou făcute, de ai fi fost ceva mai scump, poate nu era spre stricăciune. IV. Ai arătat cum că în limba noastră să poate scrie ori despre ce lucru înalt. Şi V. ai arătat că spre îmbogăţirea limbii româneşti, nimica nu-i aşa trebuincios de cît a cunoaşte toate dialecturile limbii, întrebuinţînd toate acele/ vorbe care lipsesc în una din celelalte; şi unde nu ajung nici aceste, să ne împrumutăm dela maica limbii noastre, limba latinească [a]. Ştiu, prietene! că pentru aceste cuvinte şi recomendaţie a limbii latinești, dela mulți multe împotriviri vei auzi; dela aceia mai vîrtos, carii nu știu din ce evlavie mare ar vrea să o aibă departe de hotarele sale[a]. Însă aceștea ar trebui să citească și să vază cu cîtă ură grăiaște Cantimir[1] despre acel mitropolit care au lepădat din Moldova literile latinești și iar, cu cîtă evlavie scrie despre aceia carii îmbrățoșază limba latinească [2]. Acestora ar trebui adus aminte că toți cei învățați ai Moldavii și a Valahii, atît în veacurile vechi, cît și cele noao, uniia și singure limbii latinești au a mulțămi mărirea numelui său: Grigorie Țámblec [3] și următoriul lui, Damian [4], mitropoliții Moldaviei, Petru Moghilă [5] din/ prințipească familie a prințipilor Moghilești, mitropolitul Chiovului, și Dosithei [6] mitropolitul, dvornicul Ureche [7], Miron Logofătul [8], și mai pe urmă, slava și cinstea nu numai a moldovenilor, ci a toatei nații românești, prințipul Dimitrie Cantemir [9]; iar în Valahia, Damaschín, Chesárie, Filáret, episcopii Rîmnicului [10], Grigorie, Ilarion, episcopi Argeșului, și cel ce acum, așa cu mare înțelepciune ocîrmuiește scaunul mitropolicesc, Grigorie mitropolitul, Radul Greceanul [11], Ioan Banu/Văcărescu, și Grigorie Banu Brîncoveanu [12], toți aceștea au fost și sînt adăpați din dulceața limbii latinești.

---

[1] *Vezi* Streinul în Pesta, *la Buda, 1816.*

[2] *Acesta e al doilea autor al* Psaltirii în versuri.

[3] *Vez'* Patimile lui Hs., *typ. în Braşov, 1805*; Vorbire în versuri între Leonat şi Dorofata, muerea sa, *Sibiiu, 1815*; Pyram şi Thisbe, *Sibiiu, ...;* Anul Mănos, *Sibiiu, 1820;* Sofronim şi Harite, *Sibiiu, 1821. Au rămas de acesta şi cele X* Eclòghe *ale lui Virghilie în manuscris.*

[4] *Vez'* Arghir şi Elena, *typ, în Sibiiu, 1802 ;* Răsipirea Ierusalimului, *typ. în Bucureşti, 1821. Are acesta, în manuscris, pe* Odisevs *şi* Lucreţia, *doao poeme prea frumoase.*

[5] *Acesta multe au tradus din Metastasie.*

[6] *Acesta e, care întîi au pus prosodia românească la rînduială şi au făcut multe stihuri de probă, în multe chipuri.* Vez' Gramatica *lui, typ. în Rimnic, 1786.*

[7] *Acesta e nemuritoriul acela Ovidie al românilor, pe care norocirea naşterii l-au înălţat, dar pizma fanarioticeească l-au dărăpănat. Mult bine şi mare cinste ar face naţiei româneşti, care ar aduna versurile acestuia şi le-ar da la lumină.*

[8] *Vezi* Ahilevs la Schiro, *typ. în Sibiiu, 1797.*

[9] *Acesta multe lucruri şi însemnări poeticeşti au lăsat între scrisorile sale, la moartea sa./*

[10] *Mulţime şi feliurimi de poeme să află la acesta ; care, de le-ar face cunoscute naţiei, pentru că toate sînt vrednice de a vedea lumina, foarte mult o ar îndatora.*

[11] *Vezi* Rost de poezii, *typ. în Bucureşti, 1820, şi cartea care se numeşte* Caracteriuri, *cu un prolog vrednic de cetit. Typ. în Bucureşti, 1825.*

[12] *Acesta e întîiul autor al* Psaltirii în versuri *şi întîiul poet al românilor.*

[13] *Vezi traghédia* Orest, *typ. la Buda, 1820. Au rămas dela acesta, între altele, şi* Descrierea Revoluţiei *ce s-au întîmplat în Moldova la 1821, în stihuri scrisă, supt titula:* Grapsodie [b].

[14, 15, 16] *Toţi aceştea au feliurimi de poeme şi mult frumoase şi deosebit întru aceste,* Crugul Anului *scris de dumnealui Conache./*

[a] Aceeaşi concepţie revine la Budai-Deleanu şi la alţii.

[b] Greşală de tipar. Corect *Tragodie.*

---

[a] Motivele celor care cereau îndepărtarea limbii latine erau de natură religioasă, căci latina era limba Bisericii Catolice.

[1] *Vezi* Descrierea Moldavii, *typ. în Moldova, la Neamțul, 1825, foaia 340.*

[2] *Același*, acolo. *Foaia 347.*

[3] *Acesta au fost unul din cei mai mari theologi ai veacului său. Acestuia au scris Evghenie IV, patriarhul Romei, invitîndu-l la Synodul ce era să se facă la Florenția. Vez'* Reyn. *ad annum 1436, Num. 27 : Le Quien*, Oriens Cristianus, *Tom. I, Pag. 1252.*

[4] *Acestuia i-au scris însuși împăratul Constantinopólului, Ioan Paleológul, ca să meargă la Synodul dela Florenția și să ajute bărbătește lucrările acestui synod. Vez' Syropuli* Conc. Florent., *Sect. 3, Cap. 18 ; Le Quien*, ibidem.

[5] *Acesta e care întîi au scris grecește și latinește cartea care se numește* Pravoslavnica Mărturisire *și care fu întărită de Parthenie, patriarhul Constantinopolului, și ceilalți patriarhi, la an. 1643. Apoi, mai pe urmă s-au typ. / în Amesterdam, la an. 1662. Vez' prologul cărții ce se numește:* Orthodoxa Confessio, *Wratislaviae, 1751.*

[6] *Cum că au fost acesta învățat în limba latinească, dovedește* Psaltirea *ce s-au typ. de dînsul, în Iaș, 1680. Cetește acolo, foaia 209.*

[7] *Cel întîi istoric al moldovenilor, care au cules întîmplările Moldaviei din istorici latinești ai Ungarii și Polonii.*

[8] *Cel mai bun istoric al Moldaviei, care nu numai că singur au fost mare latin, dar și feciorii săi i-au trimis în Polonia pentru învățătura limbii latinești. Vez' Cantimir*, Descrierea Moldaviei, *foaia 343.*

[9] *Cea mai mare parte a cărților sale sînt scrise latinește. Vez'* Descrierea Moldaviei, *foaia 21 și 22.*

[10] *Vez' prologurile celor XII* Minee, *care îndestul dovedesc știința limbii latinești.*

[11] *Acesta e cel întîi și mai bun istoric al Valahii. Scris-au* Istoria Valahii *până la vremea lui Constantin Vodă Brîncoveanul cui o au și închinat ; însă care până acum nu s-au typărit. Acest manuscript l-au prefăcut pre grecie și amestecînd întrînsul multe rătunde și în patru cornuri*[b]*, l-au typărit supt numele său vestitul acela plaghiar (un plagiare), Dionysie Fotino grecul, în Viena, 1819. Află-să aceasta în manus., de pe românie pe / nemție tradusă, în Bibliotheca Ghymnasiumului Evanghelicesc din Brașov. Vezi Iohann Christ. von Engel*, Geschichte der Walachen. *Seit. 58. Nro. XLVII.* Hale, *1801.*

[12] *Acesta au prefăcut pe ellinie : Hainecii* Elementa Philosophiae, *și de pe ellenie le-au făcut acum romînește Evfrosin Poteca, pentru prelecțiile sale, în Academia Bucureștilor.*

[b] Este o expresie proverbială ieșită din uz, se pare, astăzi. Se întîlnește în prima variantă a *Țiganiadei*,: „mestecînd cornurate-în rătunde“. De asemenea, un prozator subtil contemporan a publicat o cărțulie: „Vorbă în colțuri și rotundă“ (N. Velea).

Privească aceşti împrotivitori şi vază ce face vecina Rosía? şi care limbă să învață în cele patru vestite academíi ale ei? şi cui are a mulțămi acea ghiganticească cultură? prinză aceşti împrotivitori harta în mînă şi privind vază că unde e limba latinească, acolo e şi cultură; şi unde nu să prețuiaşte aceasta, nu sînt nice semne de cultură. Mai înalt au gîndit cei vechi moldoveni despre această limbă, pentru aceaia încă în veacul XVII, supt Vasilie Despóta, au făcut în Cotnariu [1] vestita aceaia Academíe, în care cei mai învățați profesori a Ghermanii şi Polonii învăța limba latinească. Au simțit lipsa aceştii limbi acel departe privitoriu ochiu Dionysie, mitropolitul Valahiei; pentru aceaia îndată după primirea înaltei păstorii, numai de cît au rînduit profesor pentru această limbă pe învățatul acela şi mult răvnitoriul culturii naționaliceşti, Gheorghie Lazar transilvaneanul [a]; şi la Italia, vechea noastră patrie, pentru învățătura aceştia şi a dulcii limbi italieneşti, patru tineri, nu cu puțintele cheltuieli, au trimis. Au simțit aceasta bunii aceia patrioți: / Părintele Veniamin, mitropolitul Moldavii, şi Mihail Sturza, inspectorul şcoalelor naționaliceşti, şi cu mari jertve, pentru ca să statornicească această limbă în patrii sa, nu numai profesori transilvaneni au chemat la sine, dar şi S. Mănăstire Socola, cu toate veniturile ei, muselor latineşti o au închinat.

Şi, batăr de lăcuia acele muse la cîmp şi în căsuțe mici (pentru că în polítie şi în palaturi să răsfăța cele streine), totuşi mari roduri ar fi adus, dacă acea nefericită revoluție, a căriia urme şi până astăzi să văd în Moldavia, nu le-ar fi alungat din dulcea lor odihnă. În zădar le e străduirea împrotivitorilor, pentru că cultura Evropii străbate şi în țările acestea, atît prin boerimea care călătoreşte prin Evropa [2], cît şi prin tinerimea nobleții carii cearcă Academiile aceiaşi. Aceştea, la întoarcerea sa, nu numai lucruri folositoare aduc cu sine, care le răsădesc în patria sa [3] dar şi cu titule [4]/ academiceşti încoronați să întorc, titule care numai prin cunoştința limbii latineşti să pot căştiga; de care nici cei mai mari a

---

[1] *Vez' Pauli Wállászky*, Consp. Reipub. Liter. in Ungaria, *Budae 1808, Fol. 182; Andreas Wolf*, Beschreibung des Fürstenthums Moldau, *2ter Theil, Seit. 90. Hermannstadt 1805.*

[a] Cunoscînd şi predînd şi latina, Gh. Lazăr a fost în realitate întemeietorul învățămîntului în limba română, la Bucureşti.

[2] *Multe bune şi folositoare pentru cultura neamului şi economiia cîmpului au văzu, şi au însemnat în călătoria sa prin Evropa dumnealui Constantin Rádovici din Goleşti; care-de le va pune în lucrare atîta, cît poate un om privat, mare folos va aduce patrii. Vez'* Călătoria lui, *typ. în Buda, 1826. Şi* Adunarea pildelor filosofeşti, *de acelaş, tot la Buda, 1826.*

[3] *Aşijderea dumnealui Nicolae Roznovanul întorcîndu-să de la Academia Parisului au adus cu sine* Méthodul împrumutatei învățături (Alilodidàctica), *în Iaşi.*

[4] *Titulă academicească, între tinerimea Valahii, întîi au primit, în Academia Parisului, Gheorghie Bibescu, la 30 avg. 1824, făcîndu-se doctor legilor, care au şi scris doao disertații, una în limba franțozască, supt titula:* Droit Français, *alta, în limba latinească, supt titula:* De Jure Romano / et in Specie: De Acquirenda et Ammittenda Possessione. *Al doilea iaste Constantin Pop, profesorul legilor, în Academia Bucureştilor. Acesta s-au făcut doctor legilor, în Academia de la Pisa, la 7 febr. 1825.*

Evropii nu să sfiesc a le primi, şi care mai multă vază au în ochii celor învăţaţi de cîte ori ce cavalérie [a].

Însă, vremea iaste ca să tragem pînzele, lăsînd pe împrotivitori să meargă încătrău au început. Alt soare au răsărit acum preste orizónul acestor provinţii, care încălzeşte fără a pîrjoli. Au dobîndit, din dumnezeiască providenţă, amîndoao pămînturile *domni* şi *oblăduitori* din sinul său. Are Valahia pre Măria Sa, *D. Grigorie Ghica*, a căruia iubire de cultură destul o adeverează pardosirea uliţilor cu petri, rădicarea şcoalelor, pe la toate oraşele, şi acele frumoase palaturi, care le au zidit şi le au sfinţit muselor naţionaliceşti. ... Are Moldavia pe Măria Sa, *D. Ioan Sturza*, născut din una din cele mai slăvite familii ale Moldavii, a căriia ramuri în vechime era întinse prin Ungaria, Transilvania, Valahia [1] şi în vremile/ cele mai noao, şi în Rosía; pretutindinea, în cele mai frumoase dregătorii aşăzaţi. Multe pot aştepta musele Moldaviei de la patriotismul M. S. pe care şi până acum le-ar fi mîngăiat, dacă nu ar fi fost silit a pune bálsamul mîngăerii pe atîtea rane, care au răbdat Moldavia, în timpul a şase ani, şi cărora numai dăunăzi le-au urmat alta nu puţin mai groaznică [2].

Altceva a mai scrie acum nu am, că poate şi aşa am trecut peste hotarăle unii *epistolii*, decît a-ţ pofti ca milostivul Dumnezeu, care te-au întărit spre săvîrşirea acestui lucru, acela să te întărească ca să poţi culege şi rodurile ostenelelor.

Fii sănătos, şi până vei vieţui, adu-ţi aminte şi de noi. Al cinstit Domniei tale

De tot binele doritoriu
Vasilie Popp,
a frumoaselor măestrii, a filosofiei şi mediţinei doctor.

Scris-am în Braşov, oct. 1, 1827.

---

[a] Spre deosebire de Valahia, Transilvania avea de mult doctorii de la universităţ străine (în primul rînd, în teologie). Ideea emisă aici — superioritatea nobleţei spiritulu asupra celei ereditare — e o lozincă curentă a momentului ridicării burgheziei, deşi ideea însăşi este mult mai veche.

[1] În Ungaria şi Transilvania s-au stîns această familie încă pe la mijlocul veacului XVII; în Valahia au veţuit până la mijlocul veacului XVIII. La an. 1673, supt Grigorie Ghica, Toader Sturza era spătariu mare. Vez' *Hrisovul* lui Grigorie Ghica, scris în Bucureşti, la 23 apr. 1673, între scrisorile Marelui Dvornic Grigorie Băleanul. Iar la a. 1760, era Dumitraşcu Sturza, supt Scarlát Ghica, Ban Mare. Vez' *Hrisovul* lui Scarlat Ghica, scris în Bucureşti la 25 avg. 1760,/în arhivumul S. Bisericia S. Nicolae din Bolgarséghiu Braşovului.

[2] La 20 iulie s-au întîmplat un foc mare, care cea mai bogată parte a Iaşului o au făcut cenuşă, la care întîmplare au ars şi Curtea Domnească cu toate documenturile./

I SCURTE ÎNVĂŢĂTURI/ PENTRU CREŞTEREA ŞI BUNA PUR/ TARE A TINERIMEI ROMANĂ,/ PRECUM ŞI/NIŞTE ALESE CÎNTĂRI BESERICEŞTI, ŞI/UNELE CUVIOASE ŞI DESFĂTĂTOARE LU/MEŞTI, / ÎNTOCMITE DE/ IOANN THOMICI,/ PROTOPRESVYTERUL CARANSEBEŞULUI, AL/CINSTITULUI CONSISTORIUM EPARHIAL/NIC DIN VERŞÉŢ ASSÉSSOR, ŞI PRESTE/ SHOALELE CELE DIN DISTRICTUL SĂU/ DIRECTOR./ CU CHIELTUIALA DE BUN GHEN NĂSCUTULUI DOMN/ATHANASIE GRABOVSCHI/ DE APÁDIA./ LA BUDA/ CU TYPARIUL C. UNIVERSITATE DIN PESTA./ 1827.*/

III DE BUN GHEN NĂSCUTULUI
DOMN ATHANASIE GRABOVSCHI,

Domnului de şi în Apadia alesului cetăţean, şi la Mărita Deputaţie, carea administrează fundusurile Şcoalelor Naţionale Neunite, în Crăimea Ungariei, dela locul cel mai înalt aşezatului condeputat se dedică cărticica aceasta./

V DOMNULE PREA ONORATE,
PATRON BUN, ADEVĂRATE!

Autorii scriind vr'o carte,
Şi vrînd lumii s'o arate,
Cînd aceaia la typ dau,
Prea lăudat obiceaiu au,
Închinăndu-o vr'unui domn,
Naţiei sale ales patron,
Socotind ca să-l cinstească,
Numele lui să mărească.
Deci, şi eu, iată, frate!
Am alcătuit o carte,
După cum aici priveşti,
Pentru sholari romaneşti,/
VI Să se dea de premium,
Sholarului celui bun,
Să crească 'n creştinătate,
Şi bună moralitate,
Să se bucure cîntînd,
Şi pre Dumnezeu lăudînd.
Însă cînd cartea gătai,
În mare grijă întrai,

---

* În -16° de X + 122 pagini + 1 foaie.

Cui cu dreptul s-ar cădea
A o putea dădica.
Cu acest gînd ’nsărcinat,
Mă fură somnul în pat,
Și m’aflai ca și răpit,
Într-altă lume venit,
Și văzui, o, Doamne bune!
Ce abea se poate spune:
Pr’a lui Romulus nepoți,
La un loc adunați toți./
VII Și o cunună pistrită,
Din trandafiri împletită,
Țiind toți cu mîna dreaptă,
Ziceau: aceasta așteaptă
Pre un patron prea iubit,
ATHANASIE numit,
Ce în Peșta lăcuiaște,
GRABOVSCHI se pronumeaște.
Ș’ cînd acest nume s’ cuvîntă,
Muza Dachiei s’-arătă,
Și zburînd preste cunună,
Cu o dulce voe bună,
Și cu lina sa zburare,
Făcea aurei mișcare,
În laturi toate privi,
Apoi odată porni,
Prin a buzelor clătire,
A vărsa un viers subțire:/
VIII „Acea cunună pistrită
Lui GRABOVSCHI e gătită,
Însă GRABOVSCHI, să știe,
Cum că tîrziu va să vie,
Să ia el a sa cunună,
În nespusa voe bună;
Dînsul are să trăiască,
Și mulți ani să viețuiască,
Ca el cu cele avute,
Ghintei sale să ajute“.
Cînd muza așa grăi,
Tare în aripi lovi,
La min’ aproape veni,
Și mereu așa șopti:
„Dă cărticica la lume,
Într’a lui GRABOVSCHI nume,
Nu-ți fie nici cît sfiială,
Căci, fără de îndoială/,
IX Acel bun și milostiv om,
Și a nației patron,

Cărticica va ’ndregi
Și voios o va priimi.“
Deci, ATHANASIE frate!
Lăsînd gluma la o parte,
Priimește acest op al mieu,
În seama lui Dumnezeu,
Carele să-ți dea viață,
Spre sporiul celor ce ’nvață,
Spre binele neamului,
Spre folosul clerului,
Întru mulți ani fericiți,
Cu de toate îndulciți;
Norocul să-ți înflorească,
Și toate să-ți prisosească,
Pașul care-l vei păși,
Ori unde și în ce zi,/
Să-ți răspundă bucurie,
Și pacinică veselie.
Carea toate eu poftind,
Rămîn pururea și sînt,

Al nobilătatei tale
cel mai umilit autor
Ioann Thomici./...

§ II

DESPRE BUNA PURTARE ÎN SOȚIETATEA OMENEASCĂ

I

Despre îmbrăcăminte

Îmbrăcămintele, fiiule! nu face pre om nici mai bun, nici mai învățat, ci numai îl deschilinește de către alți oameni, și-l face mai plăcut sau mai neplăcut. Oamenilor celor de omenie nu le iaste oprit a se îmbreca după bunacuviință; însă iaste de lipsă ca fieşte care să știe ce să cade lui a purta și ce nu, ca se nu treacă măsura dignitatei sale, nici să se împistrească și să se impeneze ca/ fămeile, căci, după cum iaste în contra bunei cuviințe a se îmbrăca cineva cu îmbrăcăminte rupte, trențoase și nespălate, așa iaste în contra buneicuviințe a se chiti preste măsură și a se lărgi, gîndind că toată mărirea și omeniia stă în vestminte.

Acoperemîntul capului sau căciula, pune-o cu cuviință pre cap, și nu-o purta numai pre creștet, ca cei fără minte, nici o slobozi preste ochi, ca lotri, nici o purta la o parte, ca beții; încă nici flori a purta omul în căciulă nu i se șede, căci oamenii cei de omenie, cunosc pre căciulă ce iaste sub căciulă.

Nu te căuta pre sine înaintea altóra, ca să vezi cum ţi se şede;/
20 şi să te faci ca şi cînd ai căuta să nu fie vreo peană pre vestmîntul tău.
Şterge şi freacă-ţi vestmîntul cînd eşti singur, şi deacă afli undeva că e
rupt, pînă e spărtura mică împetecă-o, şi-ţi ţine îmbrăcămintele curate,
şi să fie după măsura trupului tău croite, şi după cum alţii, carii sînt de
o asemănare cu tine, le poartă, aşa şi tu să le porţi, ca să nu te asemenezi
comedianţilor, carii alta sînt şi alta se arată a fi. .../...

32 4

Despre mîncare

Mainainte de a şedea la masă, spală-ţi mîinile, şi, deacă nu va fi
aci preot, singur, cu capul descoperit ceteşte *rugăciunea mesii*, şi începe
a gusta în numele lui Dumnezeu./
33 Şezînd la masă, nu te scărpăna, şi, deacă poţi, caută că nici să tu-
şeşti sau întoarce capul după masă, deacă nu poţi ţinea tuşitul; iară
deacă-ţi vine a strănuta sau a căsca, pune-ţi măhrama sau ştergătoriul
la gură.

Mîncînd nu te grăbi şi pînea, carea se află pre masă, nu rupe cu mî-
nile, ci tae cu cuţitul, fără numai de va fi încă caldă; iară mai mult
ia seama cum fac ceialalţi, aşa fă şi tu; nu prea umplea gura mîncînd
şi nu muia pîne în vin, că aceasta numai cei mai bătrîni o pot face. Fie
mîncarea cît de dulce sau beutura, nu o lăuda sau să te arăţi cumva că
te bucuri pentru dînsa; iară, de te vor întrăba, spune cum ţi se/ pare.
34 Din săreriţă nu lua cu degetele sare, ci ştergînd vîrful cuţitului cu şter-
gătoriul, cu acela ia; şi, de ţi se va întîmpla ca tu să împarţi ceva din
masă, dă întîiu celoralalţi, şi le pune ceva mai mult înainte; iară, cînd
alţii împărţesc, aşteaptă pănă va da şi ţie, nu întinde mîna mainainte,
fără numai deacă ceialalţi toţi mîncă dintru un blid, atuncea mîncă şi
tu aşa. Cînd iai ceva fierbinte pre tare, nu sufla, ci aşteaptă puţinel pănă
se va cam răci, sau cu lingura mestecă frumoşel. Nu aduce ceva la nas
ca să cerci să nu aibă miros greu, oasele de carne, de peşte sau de poame,
nu lăpăda sub masă, ci le pune la o margine, pre taerul tău. Cu ştergă-
35 toriul/ dela masă nu-ţi şterge sudoarea, nici nasul. Din lingură nu sorbi
să ţi se audă borborositura; cu lingura sau cu furchiţa ia din blid de
către tine, şi nu te întinde cu lăcomie ca să iai blidu înaintea ta, alegîn-
du-ţi. Turnînd în păhar, nu-l umplea ca să se verse, şi bea măsurat şi
cu omenie. Dinţii curăţeşte-ţi cu o peană sau cu alt curăţitoriu de dinţi,
iară nu cu furchiţa, cu ştergătoriul sau cu unghiia. Nu îmbiia de multe
ori pre cei ce şăd la masă, ca să mînce şi să bea: odată sau de doao ori
destul iaste. A îndemna pre cineva cu sila a bea sau a mănca, preste voia
36 lui, aceaia iaste prea urît obiceiu sau datină. Nici să te duci/acolo, la
ospăţ, unde şti că cu sila face pre om să mînce şi să bea.

Mîncarea preste măsură, şi beutura până la îmbătare iaste păcat de moarte, căci Scriptura zice că: lacomii şi beţivii împărăţiia lui Dumnezeu nu o vor moşteni; iară, cînd cineva măsurat gustă, şi încă şi din puţin lasă să mai rămînă ceva înderept, acela cu aceaia arată că e om de bună viţă şi de omenie.

Cautǎ de şezi la masă, unde ţi se cuvine; mai bine mai jos decît mai
sus; iară, deacă te va îmbiia económul (gazda) căşii de doo, trei ori, ca
să şezi mai sus, ascultă şi nu te apăra. Sculîndu-te dela masă mulţă-
37 meşte lui Dumnezeu, apoi te închină cătră ceialalţi/ oaspeţi, zicînd:
să le fie de bine./...

1 SCURTĂ APENDICE/ LA / ISTORIA/ LUI/ PETRU MAIOR/ CAREA/ PRIN ADEVĂRATE MĂRTURISIRI A MAI/ MULTOR SCRIPTORI VECHI, ÎNCEPUTUL/ ROMÂNILOR DIN ROMANI ADEVĂRAȚI, LA/ MAI MARE LUMINĂ ÎL PUNE./ ȚESUTĂ/ DE / THEODOR AARON,/ KURZER ANHANG ZUR WALACHISCHEN GESCHICHTE DES PETER/ MAJOR./ LA BUDA/ CU TYPARIUL C. UNIVERSITĂȚI DIN PESTA./ 1828./

3 *Prea cinstitului și de bun ghen născutului domnului domn ATHANASIE GRAB OSCHI de Apadia*

Precum și la mărita deputație, carea administrează fundusurile naționale de legea grec., alesului condeputat, ș.a., a sciințelor marelui Mețenas și părtinitoriu, spre cunoascerea patronii, cu umilite blândețe încredințată./

5 DE MARE LAUDĂ PREA VREDNICE DOMNULE!

De aur și chiedru prea vrednică era a mai marilor nostrii romani faptă! carii nu-și pregeta cu altare, icoane și cununi, a sărbi și a mări numele mai ales acelor bărbați, carii spre luminarea nații, ajutarea sciințelor și chivernisirea de bine a publicului, cu totul era dedați. O, fericite timpuri trecute! cu ce să te încununăm noi, a sciințelor marele Mețenas/
6 și a nații noastre prea bune patroane?

Cu ce laude să-ți înălțăm numele? și cu ce cuvinte să-ți descriem bunătatea inimei, cea cu totul spre luminarea nației aplecată, și virtutea sufletului, din carea isvoresc înaltele aceste fapte? de nu m-aș teși io de minunate blîndețele vrednicii tale, cu care firea, peste măsură, te au înfrumsețat, doară limbei mele, spre răsunarea laudelor, care ți se cuvin,/
7 nice o mărginire nu i-aș putea pune; ci, fiindu-i prea cunoscut cum că: „nu laude, ci fapte vrednice de laudă voești“, cu înaltă bucurie cuvânt: o, fericită ești, nație românească! carea ai ajuns a cresce un bărbat așea mare, cum e nobilul *Athanasie Grabovschi* de Apadia, care spre deșteptarea și luminarea ta, nice sudorile, nice averile nu-și cruță; semn și mărturie a prea dedatei inimii sale spre faceri de bine, de pururea va/ rămânea și aceasta cărticică, pre carea sub preaputernică patronirea sa a o primi, de bună voe, cu mână darnică, s-au îndurat. Pentru o facere de bine așea de mare și eroică, cum e aceasta a domnii tale cei prea mărite, a-ți da io umilită mulțămire înaintea publicului, datoriu m-am ținut.

Autorul./

8 CĂTRĂ CETITORIU

Cînd mijlocesc eu cunoașterea acestei cuvîntări la publicum, datoria carea cea mai mare dintre toate (în legea lui Țitero) către patrie și nație avem, mi o împlinesc; și cu adevărat pentru aceaia mai tare, că aceasta

scrisoare cuprinde în sine cercarea despre începutul şi naşterea ghintei
9 româneşti din romani/ adevăraţi, care înaintea românilor celor doioşi de
amorul naţii, întru atîta e mai vrednică de luare aminte, în cît sporiu
şi mergerea înainte spre polirea şi iscusirea naţii noastre, prin disărtăţii
şi cuvîntări istoriceşti foarte se ajutoreşte; ca mai multe să nu întind,
cunoscut este înaintea tuturor, cum că mijlocirea şi modru spre cultivirea
şi procopsirea naţii fieşte căria, cel mai din tîiu e cultivirea limbii;
aceasta se vede la toate ghintele, care se ţîn mai iscusite în Europa;
10 şi, cu adevărat/, cine poate aştepta ca să înflorească ştiinţele în sinul
naţii oare căria, până ce limba atîtea înţelegeri şi cuvinte va avea, ca
toate ideile şi sînţirile inimii cu alţii de plin şi pe înţeles să se poată împărtăşi?
Forma şi măsura, după care limba noastră s-ar putea mai bine
cultivi, ne o mărgineşte istoria; pentru că naţia românească, precum
sîngele şi-l trage din romani adevăraţi, aşea şi limba; toate dară vorbele
şi cuvintele, care în limba românilor nu sună latineşte (înţeleg eu limba
cea poporeană a romanilor vechi) ca împrumutate dela alte ghinte, precum
volnici era românii a le împrumuta, aşea volnici sînt şi acuma a
le părăsi, şi cum că pe lege putem limpezi limba de coade străine, ne
îndreptează iarăş istoria. Cum că literele ţiriliţeşti cele împrumutate
de la sărbi şi ruşi, pe dreptate le putem izgoni, iară istoria ne îndreaptă
învăţîndu-ne cum că poporul românesc e mai vechiu de suta a noaă, în
care s-au ivit literele ţiriliţeşti./

11 PROLOGUL CĂRŢEI

De vro cîţva ani în coace, cercarea despre începutul românilor, a
mai multor bărbaţi, nu numai din mijlocul românilor, ci şi din alte naţii
iscusîţi, luarea aminte au tras spre sine; dintre carii mulţi de pofta
adevărului aţîţaţi, cunosc în români sînge de romani, iară alţii, de mânie
şi ură (pre care cu laptele dela părinţi a le suge se văd), asupra românilor
încătrăniţi, nu se înruşinează a stărni batjocuri şi defăimări (cu care
orbesc ochii unora ne băgători de samă), ca pre strălucita a românilor
12 din/ romani curaţi viţă, cu dea dinsu să o micşoreze; dintre acestii, unii
în vorbe osăbite, între patru păreţi, cum se zice, alţii în publicum, cu
condeiul a înegri zîorile, care cu ochi înveninaţi le văd răsărind pe deasupra
naţii româneşti, se străduesc.

Acestea a fi adevărate, nimenea se va îndoi, cui e cunoscută lumea
deacuma. Şi, măcar că prea învăţatul şi al naţiei nemuritoriul Maior,
cu adînci dovede, afară de toată îndoiala au pus lucru, cum că românii,
carii cu mulţimea stau întro floare cu cele lalte naţii, sîngele şi începutu
şi-l trag din poporul roman, cel prin împăratul Traian, din Italia sădit
în Dachia, totuşi defăimătorii, linba de batjocuri, de tot nu-şi o contenesc.

Eu, aicea, a mă legiui făţiş cu nimenea dintre defăimătorii neamului
13 românesc nu mi-am / prepus, fiindu-mi prea cunoscut lucru,
cum că în mai mari temeiuri să razimă viţa şi sîngele românilor din
romani, decît să-l poată întuneca cu neşte vorbe goale; numai vreau
a aduce din istorii vechi, acelea adeveriri, care începutul românilor

din romani adevăraţi, îl pun la mai mare lumină; toată cuvîntarea
în patru capete o împărţesc: în capu I, va să arăt cumcă trecerea romanilor
lui Traian peste Dunăre, în zilele lui Aurelian, cătră anu 274,
nice de cum se poate aşea înţelege, cît cea mai mare parte să nu fi
rămas din coace de Dunăre, fiind că apriat fac pomenire scriptorii
cei vechi despre romanii, carii lăcuia în Dachia lui Traian, după moartea
lui Aurelian. Într-al II cap însămnez cum că romanii sau romănii,
carii rămăsese în Dachia lui Traian, tot deauna au fost osăbit popor
de cele lalte ghinte, şi cumcă/ nice odată, pănă la suta a şeptea, petrecerea
14 şi împărtăşirea la olaltă între romanii cei din coace de Dunăre
şi între cei dincolo, n-au fost împedecată; Acestea iară din dovede
vechi. În al III, aduc mărturii vechi, din care se vede cumcă împrejuru
Dunării ne încetat, nemărginit popor roman au lăcuit. Al IV cap stă
din scurtă adeverire, cum că romănii nice decum nu pot să fie rămăşiţă
de dachi, şlavi sau bulgari, ci numai romani adevăraţi./...

§ 4

32 NEDREAPTĂ A UNORA DESPRE ROMĂNI PĂRERE

Aicea, de îndemînă loc a fi mi se vede spre prăvălirea a unora
33 batjocuri asupra romănilor, carii de ură plini, nu se înruşinează / înaintea
lumii a minţi cum că prea lăţita naţia romănilor, viţa şi începutu
şi-l trage din aceii a lui Atila ostaşi şi robi, pre carii i-au adus cu sine
din Italia, cu ocasia războaelor, care le au avut cu romanii, la apus,
şi aşea poporu romănesc, de nu tot, totuşi, partea cea mai mare, ar fi
din italii cei aduşi ca prinşi, de Atila în Dachia veche, adunaţi şi cu
dachii amestecaţi (lucru ne auzit!). Aceştei ne fericite păreri a-i ţinea
parte se vede şi disertatoru despre săcui, în *Adunările ştiinţătoare* (în
anul 1827, legăt. 1), aşea zise, care pe toată luna, în linba ungurească
es afară la tipariu [1]. Războaele acelea, care le au purtat Atila cu romanii
dela apus, s-au întîmplat cătră anul 449, după solia care au făcut Maximin
cu Priscus; aşa, cum au putut scria Priscus despre auzonii, carii
lăcuea cu ştithele în Dachia? dacă auzonii aceia au fost popor italienesc,
tîrziu după aceaia adus cu oastea lui Atila din Italia? ba şi cine va
crede a fi putut atîta popor, prins din ţinuturile Italii, aduce cu sine
Atila în Dachia, cît să o umple toată, cîtă era de lată Dachia, precum
o umplu romănii de astăzi? Cu ocasia războiului celui din tîiu, care
34 l-au avut Atila / cu Aetius, duca romanilor, în ţinuturile Catalaunii,
s-au întors bătut Atila a casă, ne cum să umble a duce oameni în prinsoare,
au fost bucuros că poate scăpa cu capu; precum mărturiseşte
Procopius, în cartea 1, *Despre războiul vandalicesc*, cap 4 [2].

---

[1] *Tudományos Gyujtemény*, 1827, I. Kötet.

[2] Et quoniam Aetium, Attilae, et ingentis exercitus Massagetarum, Scytharumque aliorum, qui in Romanum Imp. proruperant, recenti clade inclytum, potentia valere plurimum videbat (Maximinus). At vero post obitum Aetii, neminem sibi parem adversarium offendens Attilas, omnem facile Europam depopulatus est. Procop., *de bello Van.*, L.I, c.4.

Avea cu adevărat Atila şi prinşi în războiu la sine romani, mai cu samă din ţinuturile împărăţii Răsăritului (precum şi în oastea romanilor se afla prinşi şi fugiţi huni), pe carii Priscus îi numeşte romani prinşi *(Romanos captivos)* pentru a cărora răscumpărare venisă Maximinus la Atila, ba ne cum să poată aduce Atila alte popoară spre lăcuire în Dachia (lui Priscus, Sţithia), încă şi sţithele, numai cît li se vedea îndemînă, cu fuga scăpa peste Dunăre cătră romani, aşa, cît cerea Atila dela împăratu romanilor, ca pe sţithele cei fugiţi să nu-i sufere în ţinuturile sale [1]/...

74

CAP. IV

ROMÂNII NU POT SĂ FIE VIŢĂ DE DACHI, NICE DE ŞLAVI, CU ATÎTA MAI PUŢIN BULGARI, CI NUMAI CURAŢI ROMANI

§ 1

A zice cum că românii sînt rămăşiţă de dachi, ce e mai mult, de cît a zice cum că românii sînt ce n-au fost, ba nice n-au putut fi nice odată. Pentru că, cum, rogu-te, au putut fi ca pre o naţie aşea lăţită, cum e poporu românesc, dachii să o poată înzăstra (prăsiui) cu sîngele lor? după ce mai chiar de cît adevărat ştim cum că pe dachii aceia, a cărora rămăşiţă de unii se zic a fi românii, Traian de tot i-au izgonit din Dachia, aducînd nou popor roman, precum mărturiseşte Eutropius. Şi cum că aşea au prăpădit romanii pe dachi, supuşii lui Decheval, cît nice numele nu le-au mai rămas, ne învaţă apriat Priscus, care călătorind prin Dachia lui Traian, în carea atuncea Atila domnea, despre toate naţiile, care lăcuia atuncea în Dachia, adecă despre români, pre carii îi numeşte auzonii, despre huni şi goti face pomenire, în istoria sa, iară despre dachi nice cît e negru sub unghie; semn apriat, 75 cum că dachii, supuşii lui Decheval, cu toţi, până întrunu / de armele romanilor seau au perit, seau carii au putut scăpa, au trecut Tisa şi munţii Carpatului, la frăţiile sale sarmate. Şi, cum că mai voioşi au fost varvarii mai bine a-şi părăsi lăcaşurile sale, de căt a trăi supuşi şi manţipii (robi) romanilor, ne învaţă istoriile vechi, aşea Procopius *Despre eruli*, şi Iornandes, *Despre huni.*

---

[1] Post Chersonensem pugnam Romani, cum Hunnis pacem per Anatolium Legatum fecerunt, et in / has conditiones convenerunt. Profugos Hunnis reddi, Romanos neminem ex barbaris ad se confugientem admittere — Romani vero multos ex profugis, qui dedi reluctabantur, trucidarunt, inter quos et Praefectum Scytharum regii generis, qui militare sub Attila renuerant, et Romanis se adjunxerant. Pace facta Attilas rursus legatos ad Romanos orientales mittit, qui transfugas repeterent. Edecon, vir Scytha, qui maximas res in bello gesserat, venit iterum legatus cum Oreste, hic genere Romanus Poeoniam ad Saum sitam incolebat.—Itaque Edecon in palatium admissus Imperatoris litteras Attilae reddidit, in quibus de transfugis non redditis querebatur, qui nisi redderentur et Romani a colenda terra abstinerent, quam bello captam suae ditioni adjecerat, ad arma iterum minabatur. Priscus in *Excerp. Leg. Hist. Biz.*, Tom. I., pag. 23./...

Iară aceaia, cum că romanii nice decum nu s-au încuscrit cu dachii lui Decheval, bine arată auctoru din firea romănilor. Eu mai ating despre acest lucru, acestea: cum că poporu roman nice decum nu s-au mestecat, nice s-au încuscrit cu alți varvari, nu numai firea și ura, carea o avea romanii asupra varvarilor, precum zice Eunapius (και Ρωμαιους Σκυθων με φερη όνομα; vezi mai sus), tomna legile îi oprea de a să căsători romanii cu varvarii; vezi *Legile vizigoților*, tom 5, titul 1, § 1 [1]. Apoi, de s-ar fi fost încuscrit seau mestecat prin căsătorii romanii lui Traian cu dachii, aceasta încuscrie în năravurile, linba și portu romănilor din coace de Dunăre, așea de mare schimosire ar fi făcut, cît cu romănii cei peste Dunăre, carii nu s-au putut mesteca cu dachii, nice nu s-ar putea mai mult la olaltă înțelege
76 și cunoaște, / cum că ei sînt de un sînge. Ba nice politica romanilor nu lăsa ca romanii trimiși colonii întralte provinții, să se încuscreze cu varvarii; că așea baerile, care pre romani îi ținea împreunați, de tot s-ar fi rupt. Romănii dară a fi dachi, nice decum nu se poate cugeta.

§ 2

NICE ȘLAVI

Nu pot defăimătorii de romăni mai strîmb și nedrept a vorbi de cît cînd zic că romănii sînt viță de șlavi. A căria păreri temeiu îl judecă a fi în linba romănească, care are și cuvinte șlavicești; ci, dacă aceasta e destul temeiu ca să ne facă șlavi, atuncea și ungurii vor fi viță șlavenească (ce, pănă acuma, nimănui nu i-au venit în minte) și încă mai curînd că vorbele, care sună șlăvește, în linba romanilor nu-s de obște la toată nația romănească; ci, după așezarea, petrecerea și timpu, în care au fost romănii învecinați cu șlavii, cu care cuvinte șlavice să întrebuințază romănii pre un loc, întraltul nice pomenire nu-i de iele; iară ungurii multe au, care în tot locu, între dînșii se ivesc. Din contră dacă romănii sînt viță șloveană, cum au putut fi ca linba sa să ș-o peardă
77 de tot și să / îmbrățișeză linba latină, linba romanilor? aceasta eu nice decum nu o poci dezvăli, pentru că știut este din cartea lui Procopius, *Despre războiu gotilor* [2] cum că poporu aceasta cu numele șclavii *(Sclavinii)*, la începutu sutei a șesa a fi venit despre amează noapte la Dunăre, în ținuturile romanilor, mai înainte de ceaia necăirea la istorici nu să ivesc; acuma dară, cum au putut ei a-și lăsa linba sa și a lua linba romanilor, în suta a șesa, cînd linba romanilor cea latinească, nu mai era de obște; precum însemnează Labeiu, în *Note* la *Istoria arcana* a lui Procopius, sau măcar numai cuvinte din linba romanilor? pentru că, de unde nu-i nimica, cine poate lua ceva? chiar se vede, dară, că, de nu ar fi adus romănii linba sa cu sine din Italia, cătră suta a cincea și a șesa a o învăța din alții nu au fost cu putință.

---

[1] *Leg. visigoth.*, Tom. III, Tit. 1, § 1.

[2] Procop., L. 3. *Gothi*, c. 38.

Apoi, tot aceia şclavi, de cînd începură a se arăta lîngă Dunăre, între români, tot ghintă deschilinită au rămas de români, precum şi românii de şclavi, pănă astăzi; cum dară, rogu-te, au putut fi ca dintro naţie să se facă doaă, aşea cît una să ia numele român, alta să-şi ţie numele şclavi; să lăcuiască vecină una lîngă alta, şi totuşi să nu se 78 cunoască / că sănt de o viţă? Aceasta ar fi o faptă ne auzită. Eu cred mai lesne a fi de a putea uni apa cu focu de cît a sclavisa (a sîrbi) pre români.

§ 3

CU ATÎTA MAI PUŢIN SÎNT ROMÂNII BULGARI

Bulgarii, despre carii mai multe cuvintează Maior, în *Istoria* sa, ghinte despre amează noapte (de unde mai toate ghintele varvare eşiră, ca dintr-o comoară, precum scrie Iornandes[1]), înăvălisă la Dunăre, în ţinuturile romanilor, cătră începutul sutei a şeptea; de unde urmează că, dacă românii nu pot fi viţă de dachi şi şclavi, cu atîta mai puţin pot fi bulgari; şi pentru aceaia toţi, carii zic cum că românii sînt viţă de bulgari, seau nu ştiu de unde au venit bulgarii, seau naţia românească nu o cunosc.

Judece acuma, despre aşezarea şi întocmirea acestor mărturisiri, ce înşirai pănă aci, din scriptorii cei vechi, ca începutul românilor din romani adevăraţi să se aducă la mai mare lumină, care cum cugetă; eu, toată îndreptarea, cu atîta mai gata sînt de a o primi în nume de bine, în cît bine îmi aduc aminte / între cît de strîmte stări împrejur cuprins cu învăţături theologhiceşti, numai pe furiş, cum se zice, am putut închepe la sicrinele bibliotecilor, de unde am cules aceste mărturisiri, din scriptori de o vrîstă cu întîmplările despre care scriu, şi aşea nu după „cît de mult", ci după „cît de bine", judece fieşi cine.

Imprimatur.

Pestini die 24-a Aprilis 1828.

Joannes Theodorovits m.p.
G.n.u. R.[a] Parochus Pestiensis,
Venerabilis Consistorii Assessor,
et Librorum Valachicorum Int. R. Censor. [b]/

---

[1] *Humani generis officinam vocat Jornandes Septemtrionem.*

[a] *G. n. u. R.* înseamnă: *Graeci non uniti Ritus*, iar traducerea este: „Imprimatur. La Pesta, în 24 aprilie 1828, Ioan Teodorovici, cu mîna sa, Paroh la Pesta, de Rit Grecesc ne unit, Asesor la venerabilul Consistor şi Cenzor Regal Interimar pentru cărţile româneşti."

[b] Rămîne întrebarea: de ce a scris Theodor Aaron o lucrare care nu adaugă nimic la temă? Ca să agite din nou problema? I se părea prea savantă demonstraţia lui Maior şi a vrut să rezume pe înţelesul tuturor?

1 RESPUNDERE / DESGURZĂTOARE / LA / CĂRTIREA
CEA ÎN HALE, ÎN ANUL 1823, SUB TITULA: / ERWEIS,
DASS DIE WALACHEN NICHT RÖMISCHER ABKUNFT
SIND. / (ADECĂ ARĂTARE, CUM CĂ ROMÂNII
NU SÎNT VIŢĂ / DE ROMANI) DE C. CONSILIER
DE*** FĂCUTĂ./

LA CAREA SE ADAUSĂ ARĂTAREA CU SCRIPTORI
VERED/NICI DE CREDINŢĂ ÎNTĂRITĂ: CUM CĂ
ROMÂNII / SÎNT ADEVĂRAŢI STRĂNEPOŢI AI ROMANILOR.
/ ÎNTÎIU LATINESCE ŢESUTĂ, IARĂ ACUMA
ÎN LINBA / DACO-ROMANEASCĂ PREÎNTOARSĂ,
TOT DE ACE/LAŞ AUTOR / DAMASCHIN TH. BOJÎNCĂ
/ LA ÎNALTĂ TABLĂ CR. A UNGARIEI JURAT
NOTAROŞ./
LA BUDA / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI
UNGURESCI / DIN PESTA, 1828*/

PREFAŢIE

3 Precum are toată făptura resăritul şi isvorul, din care s-au înfinţat,
aşa are toată ghinta rădăcina şi trupina sa, din care şe-au luat
ecsistenţia şi începutul. Unele ghinte sînt *de chepetenie*, altele *părtinitoare*.
Ghinta de căpetenie este aceaia, dintru carea descalecă alte
popoară, ca cum se întind rădăcinile din trunchiul arborelui, mai în
multe laturi; din care rădăcini de şi împuiază un arbore tinerel într-una
distanţie atîta de departe, cît cu greu se deschilineşte, de unde-şi trage
acesta începutul său. Totuşi, după ce se curăţă muşchiul şi se desvăleşte
pămîntul de pe lîngă rădăcinele lui, se vădeşte cum că isvorul,
din care şe-au luat cest tinăr începutul, este trunchiul arborelui celui
4 mare din acea distanţie. Ghintele particulare sau / abătătoare sînt
acele, care se deduc din cele de căpetenie, p.e. romanii erau ghintă de
căpetenie; din romani descălecară: romănii, italianii, spaniolii, cea mai
mare parte a frăncilor, thevalii din Anglia, ş.a.; aceste naţione sînt
toate, spiţele ghintei romane. Precum ghintele de căpetenie, aşa şi cele
părtinitoare sau abătătoare, au istoria sa, de scriptori domestici şi
străini scrisă, carea adeverează resăritul şi strămutările lor; însă a
unora istorie e mai vederoasă, fiind de mai mulţi scriptori străcurată
şi mai de adese ori, în cumpăna adevărului, măsurată; iară a altora,
mai întunecată, pentru că din negrijirea scriptorilor, nu s-au cercat întru
adevăr. Carea este istoria latei naţie romăneşti de astăzi, lămurit poate
tot cetitoriul cunoasce, precum din *Istoria* lui Petru Maior *despre începutul
romănilor în Dachia* (carea e cu ne înfrînţi în credinţă scriptori

---

* În -8° de 120 pagini. Citām *Prefaţa* şi un număr de fragmente suficient de reprezentative asupra ştiinţei adînci şi condeiului polemic al autorului, personalitate culturală de prim rang.

răzimată), așa și dintru alte istorii, care limpede arată cum că românii sînt resăriți din coloniile romane, cele de Traian în Dachia aduse, și mărturisesc toate strămutările, care s-au întîmplat românilor./

5 După ce scăpătară provințiile, în care se așezase coloniile lui Traian,
de către împărăția romanilor, asuprindu-se românii cei în Dachia rămași,
precum și cei din Dachia Aureliană, de popoarăle streine, care
veniră preste dînșii, și fiind mai tot cu apărarea vieții sale deprinși,
puțini grijiră de a-și scria, de după încungiurări, sau de a-și păstra
istoria sa. Neamurile sclăvești, care către capetul sutei a 6 îmbulziră
în țerile aceste, dădară românilor nome *vlah*, cu care nome (după mărturiseala
lui Lucius și altor mulți scriptori) s-au fost îndatinat sclavii
și se îndatină și pănă astăzi, a numi pre toate ghintele latine.

Nomele acest *vlah* se lăți în toate laturile, din gura sclavilor [a],
întru atîta, cît începură unii scriptori grecești, slovenești, ș.a. (cari
urmau acestora) a numi pre români *vlahi*, cînd scria oare ce despre
dînșii; de și prea luminat sciau că românii, nici cînd, în linba sa, ci
în linbi streine se chiemau *vlahi*. Nomele *vlah*, cel românilor prin sclavi
alipit, dede povață unora scriptori (carii îndepărtați fiind, nu cunosciau
6 ghinta / românească, nici ceteau istoriile și strămutările popoarălor)
de a zice că românii ar fi viță de sclavi. Ci, acesti scriptori, mai mulți
sclavi, și așa interesați fiind, lucrează din pofta de a-și lăți neamul
său prin tragerea românilor către sine; pentru aceia cu atîta mai puțină
credință a li se da se cuvine, fiindcă nu au altă proptă, cu carea și-ar
întări cugetul său, decît singur nomele *vlah*, din care se ostenesc a arăta
că sîngele românilor ar fi slovenesc. Alții scriptori sînt de aceii carii
cetind vreo scartetă oare cum scrisă și ne cercînd adevărul lucrului cu
deamăruntul, scrie și dînșii ca și aceii, ducîndu-se în rătăcire prin trînșii.
Sînt și de așa plasă scriptori, carii pizmuind măritul sînge și nomele
românilor, nu numai mințesc vița acestora, zicînd că nu se trage de
la vechii romani, ci încă defăimări, urgisiri, clevetiri și alte batjocuri
bucnesc asupra românilor, cu acea vicleană propunere, ca să înșele
pre unii ca aceii cetitori cei ce cred unor ca aceste scornituri, ne cunoscînd
din temeiu istoria naționului românesc. De asemenea plasă este
7 și / cărtitoriul de români, consiliariul de ***, carele tipărind, în anul
1823, în Hale, o cărticită *sub anonimo* (fără numele autoriului), sub
larvă că ar vrea să arăte cum că românii sînt viță sclăvească, ori ce
putu, scorni asupra românilor, cu care se socotea a fi în stare de a-i
defăima, nimic n-au crutat, aflîndu-și toată desfătarea sa în urgisiri și
defăimări de ghinta românească.

Chiemarea și pornirile care s-au desvălit în mine, de a lucra pentru folosul naționului românesc, ne încetat mă îmboldesc a nu cruța sudoarea ori în ce faptă, din carea ar potea naționalistii să culeagă fructuri, nutrețe. Drept aceaia, după ce scuturai pulberu scolastic de pe umer, tocma cînd lucram la o carte românilor de bun folos (pre carea cu ajutoriul Celui de Sus, fără întîrziere a o da la lumină doresc), îmi căzu

---

[a] Forma latinească *(sclavus)* a numelui slavilor, din care se trage vechiul românesc *șchiau*.

în minte mai sus numita *Cărtire din Hale*, cea spre defăimarea romănilor
țesută; la carea, de și al patrălea an trecea, de cînd văzuse lumina,
totuși nima nu-și dede osteneală de a resufla-o. Judecînd dară eu urmările
care pot să se nască din răbdătoarea a romănilor tăcere, pusei /
8 cartea cea mai sus înscințată, la o parte, și fără întărziere apucîndu-mă
de *Respunderea*, prin carea se restoarnă bîrfelele, secile argumente, și
necuvincioasele batjocuri a cărtitoriului din Hale, alcătuii întîia oară
acea *Respundere* în linba latină, pentru ca să o înțeleagă și să o judece
și învățații a tuturor națiilor străine, cărora sînt cunoscute vechimile
și schimbările timpurilor, cugetînd că, de vom avea securitatea sau
scutirea din afară, lesne vom păstra cele din lăuntru și mijlocul nostru.
Iară a doă oară întorcîndu-o pe romănie, o astern iubitoriului de cetire
naționalist în ante, ca cetindu-o să înțeleagă cum se cuvine a respunde
defăimătorilor de nație, să cunoască defăimările unora și altora, precum
și minciunile lor, care le scornesc asupra romănilor, mai apriat să le
priceapă, ca nu cumva să se amăgească de a crede înșălăciunilor lor;
mai vărtos pentru aceii cetitori grăesc aceste, carii numai linba romănească
sciind, nu pot ceti istorii și în linbi străine scrise, din care ar
învăța ce să cuvine a crede și ce nu./

9 Primește dară, iubite cetitoriu romănesc, acest op, ca întîiul fruct al meu, pre care îl dau naționului meu spre gustare, cu bucurie! Cetește-l cu judecare pătrunzătoare și nu negriji nimic, ce nu vei putea, cu o clipită, înțelege, ci învărtește foile acele mai adese ori prin mîni, și fi cu totul încredințat că le vei pricepe. Înțelegînd această cărticică din rădăcină, spune și altuia, în care încă nu s-au desvălit pofta de a-și agonisi și a ceti cărți în linba romănească tipărite, ca să scie și el, din ce sămînță este resărit; iară, de vei afla oare ce, în cartea aceasta, care ți s-ar părea can aspre, nu judeca că doară pofta mea e de a urgisi și a defăima pre cineva, ci să sci că țesetura *Cărtirii din Hale* m-au împins spre unile ca acele.

Mai pre urmă, rogîndu-te ca, de vei afla vreo părere de îndoială,
în ceastă cărticică, sau de ai a mînă nescari argumente de ori carii
scriptori verednici de credință, însemnate, care ar fi spre scopul apărării
nației romanești, să te bine învoești, cu vreuna ocasie, despre
10 aceste a mă înscința; și așa, la aceasta, / cea mai ferbinte mulțămită,
iară la cea dintîiu mai vederoasă lumină, spre respîndirea îndoelii a-ți
da, mă voiu sărgui. Încă te încredințez cum că cea mai mare bucurie
și mîngăiere va simți inima mea, de vei ceti această cărticică, cu bună
luare aminte, și te vei întări a fi statornic în naționalitate, nici te vei
subpune înșelăciunii acelora, carii se sîrguesc să te amăgească, zicînd
că ești viță de sclavi; de vei împlini cu vrere curată, toate cele spre
cinsta ta și bunul de comun al nației romănești cuvincioase, mă vei
avea totdeauna spre folosul tău, neostenit lucrătoriu și de bine voitoriu.

Autoru./

11 Verednicul de aducere aminte Petru Maior de Dicio Sent Marton, fostul oare cîndva proto-presvyter și la Înaltul Consilium Locumtenențial Unguresc, Crăesc a cărților revisor (de nație daco-roman, din

Transilvania născut), fiind cu mare înțelepciune de direapta natură
îmfrumsețat, cu mari și late cunoscințe istoricești, mai vîrtos din autorii
ce se află în nevătămata pănă astăzi din Roma bibliothecă supte, tare
avuțit, de oară ce văzu scăderea și întunerecul cel ce se acășuna neamului
românesc, din singură lipsa *Istoriei pentru Începutul Daco-Romanilor*,
tot timpul ce îi era prin ofițiumul său spre resuflare rînduit și
spre petrecere îngăduit, spre un scop nobil și, precum neamului românesc
așa și tot publicumului de bun folos, adecă spre alcătuirea *Istoriei
despre Începutul Daco-Romanilor*, cu mare sporiu l-au aplecat și l-au
întrebuințat. Pre carea (istorie), cu ajutoriul lui Dumnezeu și de a Sa
prea Sfîntă Maiestate, ceaia ce cu părintească ardere pentru înălțarea
12 culturii a tuturor / credincioșilor sei supuși, din toată inima, fără deschilinire
lucrează, cu puternici aripi fiind acoperit, iară de mărita Crăime
a Ungariei carea pre toți adevărații sei fii, cu brațe părintești îi îmbrățișează,
în cea mai mare patroținitate fiind primit, după ce o supusă
crăeștii țensuri, ca cernută și străcurată, o și arătă la lumină, în anul
1812, punînd mare osteneală în grăirea adevărului.

Deci, numai cît deschisă ochii zisa *Istorie*, să vadă strălucitoarele
de după horisont a zburătoriului soare raze, de odată se și sculară
mulți, ci săci și fără de măduă cărtitori (precum și asupra altor cărți
istoricești se născocoresc asemenea mădulare, mai lesne fiindu-le oare
ce carte gata a critiza, adecă a judeca ce e bine și ce e rău, de cît
singuri a scria oare ceva cu temeiu), dintre carii unii de față, alții de
dos defăima pre autorul numitei *Istorii* românești; alții iară, îndelungat
urgisea *Istoria* aceasta, mai una, mai alta asupra ei murmăind. Precum
am cetit mai de multe ori în novele, dar și în *Foile Patrioticești*, cum
fără de sfială se curma toată nația românească cu defăimări, din reutatea
unor ca acelea inimi, vomute. A numit unul dintră acestii au fost
cărturariul din Viena, C. cel ce, după ce mai de multe ori sperlindu-și
coama și ascuțindu-și colții asupra românilor (cum se vede din *Disputațiile*
din anul 1814, sub titula *Animadversiones in Recensionem Historiae
de origine Valachorum in Dacia;* din anul 1815: *Reflexiones in
Responsum Domini Recensentis Viennensis* etc. Mai pe urmă, din anul
13 1816:/ *Contemplatio Recensionis de origine Valachorum in Dacia*, tipărite,
care și astăzi, pentru iubitoriul de a le ceti, în mai multe locuri se
găsesc), după ce mult nepăciuia pre autorul zisei *Istorii*, mai pe urmă,
de puterea întru sciințe a vărtosului Maior lovit, căzu ca arborul cel
scurt la rădăcini, de puterea vîntului mare de primăvara resturnat;
de unde nici dînsul, fiind cu totul învins despre adevărul ce se cuprinde
în *Istoria* fi ertatului Maior, nici altul ori cine, cuteză ceva asupra dacoromanilor
a scorni, cu atîta mai puțin a voame defăimări și apriate de
neam împungătoare vătămări care tot cetitoriului cu simțire sănătoasă
și cu judecată întreagă, nu acășunează altă, de cît greață fioroasă.

Însă, după ce reposă autorul *Istorii despre Începutul românilor
în Dachia* (cel ce cărtitoriului din Hale [1] mai puternic de cît Iorgovan

---

[1] De cîte ori va veni înainte cuvîntul acesta: cărtitoriul sau filozoful din Hale, se înțelege consiliarul de ***, care cărti pre români.

(Hercules) i se părea, că nu cuteză pănă viețui dînsul, nici cît e negru
sub unghie asupra romănilor a scria), se rădică, la anul 1823, în Hale,
un bărbat fără de nume***, adunînd o cărticică, în limba nemțească,
cu carea în tot modu sucindu-se, se scremea (de şi fără de temeiu) a
arăta cum că daco-romanii nu sînt strănepoții romanilor, ci a slavilor.
Fiind acest bărbat unu dintră cei mai mari ostaşi a neamului romănesc,
precum prin multe fapte multor cunoscute s-au arătat, nu se ruşină,
14 încă / în întîia față a cărticichei sale, cu cuvinte foarte vătămătoare
şi fără de ruşine a urgisi şi a micşora nația romanească cea din sîngele
strălucitului Romul urzită. Încă, ca să se veadă a avea ceva putere
de adevăr scornitele lui fabule (prin care răcni veninul ce de demult
ferbea în rînza lui, văzînd redicarea romănilor în cultură), se prefăcu
cum că prin cartea sa nu zice altă, de cît adevărul despre începutul
romanilor în Dachia; măcar că aşa-i de departe adevărul de scopul lui,
ca şi ceriul de pămînt. Aşa socotind dînsul, că toată lumea se va mira
de sciința şi cunoscințele lui cele istoriceşti, dede tuturor înțelepților
cetitori mijlocire de a-l rîde şi de a-l bîrfi.../...

Mult pregîndindu-mă: oare răspunde-voiu la *Cărtirea* aceasta din
Hale, ca la un op de nimic, fără de putere, fără de rînd scris, şi fără
de nici o systemă alcătuit, au nu? încheiasăm: la una carte ca aceaia,
carea nici întru o băgare de seamă nu se ia, şi nici un lucru verednig
de adevăr nu cuprinde în sine, a nu fi de lipsă oare ce a respunde; însă,
după ce văzuiu cum că la atîta fățărnicie, ne ruşine, şi făr de simțire
au venit pornirile unor oameni, romănilor de reu voitori, şi întru atîta
s-au înrădăcinat sumeția şi trufia, în inimile inimicilor de neamul romănesc,
cît călcînd toate legile cunoscinței sufleteşti, iară datorința
firească, carea fără deschilinire a cinsti şi a iubi pre de aproapele seu
dămîndă, frîngînd, nu numai că nu se ruşineaze, văzînd că romănii
atîta omenie simțesc şi nutresc în pepturile sale, cît făcîndu-se că nici/
15 în seamă nu bagă unile ca aceste, de ură acăşunătoare cărtiri, nimic
nu respund, zic nu numai că nu se ruşinează de nobila tăcere a romănilor,
ci părîndu-li-să cum că romănii nu sînt în stare de a respunde, cu
cît literații romănilor mai adînc tac, cu atîta urătorii de neamul
romănesc mai tare defăimîndu-l, din toate puterile se silesc a micşora
ghinta romană şi a vărsa mînia şi scîrba inimilor sale spre dînsa, ca
cînd ar fi neşte bîrfitori ne învinşi, după ce, zic, văzuiu unile ca acestea,
cugetaiu a fi îndatorat, ca un mădulariu a dulcei nații romanesci, a
apăra neamul meu cel ce nimărui nici o nedireptate nu face, nimărui
nici o împedecare în înălțarea culturii nu pune, precum nici întraltele,
ce se ating de fericirea cuiva; ca, pre un neam, zic, cel ce de cărtitoriul
din Hale, fără direptate se huleşte, cu consciința sufletească de unile
defăimări şi urgisiri scîrboase ca acestea, a-l apăra, îndatorat a fi mă
socotiiu [1].

---

[1] Scopul meu nu fu a resufla *Cărtirea* cea în Hale tipărită, în linba nemțască, fiind că s-au aflat un bărbat verednig de laudă şi bun naționalist, cel ce fluerînd filosoficeasca (de ar fi aşa) *Disertație* din Hale cu vestitul Orfeu, pănă la al treilea ceriu va înălța-o.

Începutul *Disertaţiei* din Hale asupra romănilor scrisă, este acesta: *Verbreitet hat sich eine Sprache von europäischen Orient, nicht durch Macht, nicht durch Industrie, vielweniger durch die Kultur oder Gelehrsamkeit, sondern vielmehr bey Knechtschaft, Tragheit, Unwissenheit, durch eine gewisse Schlauheit der Menschen, welche die Sprache reden,* adecă:
16 „Se lăţi / o linbă din Europa de către resărit, nu prin vre o putere, nici prin industrie, cu atîta mai puţin prin cultură sau învăţătură; ci mai mult prin servitutea, lenea, nesciinţa şi vicleşugul oamenilor celor ce vorbesc linba aceasta. În Ungaria şi Transilvania se zice linba aceasta rumunească, iară oamenii cei ce o vorbesc se numesc rumuni“ ş.a.

Tocma acu îmi veni în minte zicerea de comun: „Cel ce începe vre un lucru cu bună luare aminte şi cu judecată sănătoasă, mai tot deauna bine şi ese la capăt; iară cel ce începe lucru reu (ca beatul, de a se urca pe munte), reu şi sfîrşeşte“ Dintru aceste doaă mai vru filosoful din Hale, acest de pe urmă a-l îmbrăţişa, adecă: reu şi făr' de judecare a-şi începe lucrul său. Fiind că aşa e de greţos şi plin de defăimări (care unui om de omenie şi cu judecată întreagă a grăi nu se cuvine), începutul *Disertaţiei* din Hale, cît prea apriat arată cum că auctorul ei n-au avut adevărul, despre care a cuvînta, se preface, înaintea ochilor sei, ci din toate puterile, ca un mai mare ostaş (hostis) [a] a romănilor, s-au supus a defăima şi a urgisi pre marele neam romănesc cel de patrie bine merit [b] (a căruia merite arată mulţimea nobililor din Ungaria şi Transilvania). Drept aceia, de şi aveam putere, adecă argumenturi, spre tot cuvîntul ce se cuprinde la începutul *Disertaţiei* din Hale, pe larg şi de ajuns a respunde, totuşi nevăzîndu-mi-se începutul numitei cărtiri a fi verednig de o respundere de cinste, încetînd mai
17 de parte a-l cerne şi a-l scărmăna, către tot /iubitoriul de adevăr, iară de patimi şi de rătăcitoare prejudecare liberul cetitoriu, cu umilinţă strig aducîndu-i aminte ca judecînd cu direptate începutul *Cărtirei din Hale*, din consciinţa sufletului să delibereze (închee) ce se cuvine, după zicerea firii, de spre întreaga acea carte a judeca? prejudece şi vadă la început, ori poate-se prin servitute, prin lene, prin nesciinţe sau prin vicleşug (precum zice cărtitoriul din Hale) vre o ghintă sau limbă lăţi, au nu? Cuvîntul acesta: *s-au lăţit linba romănească*, aceste doaă înţelesuri are, adecă: au s-au lăţit linba romănească trecînd dela romani la alte neamuri care, după ce învăţară linba romană se făcură romani, au s-au lăţit întru atîta, în cît au crescut numărul neamului romănesc; adecă alţi străini n-au învăţat linba romănească, ci fiind că s-au lăţit neamul romănesc mai în multe părţi de pămînt, tot deauna nestrămutată ţinăndu-şi linba sa, ori unde veni, tot romănesce au vorbit. De înţelege filosoful din Hale zicerea cea din tîiu, adecă cum că ar fi trecut linba romănească la alte ghinte care, după ce ar fi învăţat-o, s-ar fi prefăcut în romăni, cu adevărat una ca aceasta nu se poate

---

[a] Autorul, pentru a apropia pe *ostaş* de lat. *hostis* „duşman“, îi atribuie un sens pe care nu-l are. În realitate *ostaş* derivă de la *oaste*, iar acesta provine într-adevăr din *hostis*.

[b] Latinism: *de patria bene meritus*: cît despre *patrie*, aceasta înseamnă *coroana maghiară* mai întîi, apoi *imperiul austriac*, şi mai des *principatul transilvan*.

face prin servitute, nici prin lenevire, nici prin nesciințe sau vicleşug. Nu prin *servitute*, fiind că tot omul dela natură așa-i întocmit ca cu cei ce sînt în servitute, socotiți fiind ca unii oameni de nici o treaptă, se rușinează şi de a vorbi cu dînşii; dar nici ocasie n-au de a cuteza oare ceva mijlocire a întrebuința spre aducerea domnitorilor sei la aceaia,
18 ca să învețe / linba subpușilor sei [a]. Așa dară, ca să învețe o ghintă sau vecină sau împreună cu alta lăcuitoare, linba altia, de lipsă a fi se vede ca linba aceasta să se vorbească între așa oameni, cei ce sau sînt în mai mare floare de cît aceii carii mai tîrziu o învață, sau încăi bărbară stare, sau, de și ceva mai jos de cît a acelora, totuși de cinste, dulce de a o vorbi și folositoare; de unde urmează cum că, de au trecut linba românească în gura altor ghinte străine, nu au trecut prin sclăvie (precum învăpăiatul filosof din Hale visează), ci au trecut fiind românii sau în mai mare floare de cît acele ghinte ce au îmbrățișat linba românească, sau asemenea cu dînșii. Nu prin *lenevire*. Scim din lata ecsperienție cum că nici o linbă, nici întră ai sei fii, fără de industrie (sărguință) nu se lățește, decum între alt neam de străină linbă: au doară nu vedem cum că mulți mădulari a unei nații carea spre cultivirea linbei sale nici o osteneală nu pune, perzîndu-se dintră ai sei, trece la aceaia nație carea cu mare sîrguință lucrînd, fără osteneală se silește nu numai linba sa între sine a o ținea, ci și spre oameni de altă ghintă a o întinde, pre carii îndulcindu-i cu linba sa, îi trage către sine, și așa mădulari nații sale îi face. Dară și singură firea, ceaia ce pre tot omul îl îndeamnă spre așa pașuri care îi sînt spre fericire, aduce cu sine, ca, de se părăsește oare cine de neamul și linba sa, să adopteze sau să îmbrățișeze așa linbă carea prin mare industrie, din preună cu ghinta carea o vorbește, s-au adus în floare, țesetura ei e dulce / de a o grăi și carea e
19 mult folositoare și mângăitoare; de unde urmează cum că linbă românească, de s-au lățit spre alte ghinte, nu prin lene (precum ar vrea cărtitoriul de români), ci prin mare industrie una ca aceaia s-au făcut. Că vedem în toate zile, p.e., întrun sat, unde sînt români amestecați cu slavi (sîrbi), cîtă sîrguință trebue să pună sîrbii, până fac pre vre un român să învețe linba sîrbească, adecă: întroduc scoale și învățături sîrbesci, dela care tinerimea se silește de a învăța sîrbesce așa, cît mai zăuitîndu-se de dulcea și mărita linba sa cea strămoșească, învață o linbă străină și pentru linba sa, cea de mamă de roman născută și crescută, cu totul nelovită; deși cea mai mare osteneală, zic, întrebuințează unii sîrbi în lucrul acesta, totuși abea pot cîte pre vreunul, prin căsătorii de neamul său depărtat român, a-l însuși neamului sîrbesc.

Nu prin *nesciințe*, fiind că tot omul înțelept poate lesne cunoasce cum că, ca să scie un neam întrebuința măestria de a face pre alt neam să-și lapede linba sa și să primească altă linbă, fără îndoială mai a fund trebue să fie întru sciințe acesta, de cît acelea; de oară ce întralt mod n-ar putea dumeri-l să se lese de linba sa şi să primească alta străină [a]; aşa dară:

---

[a] Afirmația nu corespunde realității. Adeseori poporul subjugat a asimilat pe cuceritorii inferiori numeric sau ca civilizație.

Nici prin *vicleşug*, căci vicleşugul numai atunci se întrebuinţează,
cînd toată plasa de mijlociri spre acel scop aplecate (afară de puterea
silitoare), nimic nu folosesc; deci, nicăiri nu cetim să fie întrebuinţat /
20 naţia românească nescari mijlociri de a trage pre alte neamuri să înveţe
linba românească; cu atîta mai puţin a fi umblat cu mîndria în lucrul
acesta. Dintru acestea dară toate urmează cum că cărtitoriul din Hale,
prin necuvioasele cuvinte, la începutul cărţii sale vîrîte, nimic altă
n-au vrut, de cît adunînd o sarcină de cuvinte ne cioplite, a-şi arăta
înveninata sa asupra românilor inimă.

Iară de înţelege marele filosof din Hale, cum că linba cu poporul
românesc din preună s-au lăţit, singur arată că linba românească n-au
trecut întralte guri străine [b], ci tot între fii sei au rămas, precum singur
arată şi aceasta, cum că, de oară ce s-au lăţit linba întru acest mod,
s-au lăţit şi poporul şi au cuprins mai multe părţi de pămînt; deci,
cei ce sînt în sclăvie (precum vre cărtitoriul să fie fost românii) nu
pot să se lăţească, nici se cuprindă locuri noave, fiind că una ca aceasta
nu li se îngăduiesce prin domnitorii sei; mai departe, scim din istorii
cum că românii din zilele lui Traian, de şi nu toţi, totuşi cea mai mare
parte au fost domnitori, precum în Ardeal şi în Ţeara Ungurească,
pănă la venirea ungurilor şi mai încoace; în Mesia se bătu Petru şi
Asan, fraţi romani, cu împăratul grecesc Isachie, pre la anul 1196;
în Ţeara Românească şi în Moldavia, şi pănă în zi de astăzi sînt domnitori,
iară în fericita împărăţia Austriei, tot sub acelea părintesci aripi
şi direptăţi vieţuesc românii, sub care zburătoresc şi alte neamuri,
aci lăcuitoare. Aşa dară, de s-ar screme ori cum vrea cărtitoriul de
21 români, totuşi / nu va arăta ce ar vre, nici va răzima cu vre o cuvîntare
verednigă de luare aminte propoziţia (zicerea) sa; ci sucindu-se de ici
păn colea, va face sofisme cetitoriului spre rîs servitoare. Căci, spre a
arăta cum că linba românească în aşa mod şi-ar fi făcut paşurile, precum
zice cărtitoriul, au fost de lipsă ca dînsul să fie adus vreun argument
cît de supţire înainte, cu care să se fie văzut încăi cu o doară a-şi fi
răzimat cugetul său; ca să nu vină oare cuiva în minte însemnarea cea
în prefaţia *Istorii despre începutul romanilor în Dachia*, pusă: cum că
sînt şi aşa plase de scriptori, cei ce, deşi fără de nici un fundament,
grăesc ceva asupra românilor, totuşi cugetă că toată lumea ar fi datoare
să creadă scorniturilor lor./...

75 Aruncîndu-şi cărtitoriul lingura şi în literatura românească zice: „români în ante de anul 1652 n-au scris nici o carte în linba sa“. Deşi făcusăm vorbă mai sus, în lucrul acesta, totuşi cuget că n-oi păcătui, de voi grăi şi aci ori ce în lucrul cărţilor românesci. Iată cum se învălue

---

[a] Cazurile cînd o populaţie înapoiată asimilează o populaţie superioară ca civilizaţie sînt rare în istoria omenirii şi se petrec doar cînd aceasta din urmă este foarte redusă numeric.

[b] În realitate o serie de populaţii străine aşezate pe teritoriul nostru (slavi, pecenegi, cumani etc.) a fost asimilată de români.

mintea omului ocărătoriu, omului călcătoriu de adevăr şi ne cunoscătoriu de lucrurile despre care vorbeşte! Daco-romanii sau că sînt strănepoţii romanilor, sau tocma şi de ar fi neam dăcesc (precum ar vrea cărtitoriul din Hale să arete [a]), cum că au scriat în linba românească, nici o îndoială este. De sînt viţă din domnitoriul sînge roman (precum a fi istoriile şi linba lor desplicat arată), au trăbuit să scrie romaneşte, fiind că nu cu altă linbă, de cît cu cea romană or venit din împărăţia romanilor, aducînd cu sine literile latineşti (cu care să întrăbuinţară
76 românii, după / mărturisirea lui Vişing, pănă la Adunarea dela Florenţia [b] şi mulţi oameni învăţaţi în Dachia. Iară, de sînt românii neam dăcesc (carea cărturariul nici cu măestria lui Aristotel nu va arăta [c], încăi au trebuit să scrie cărţile sale în linba românească. Căci că atunci s-ar putea zice că nimic au scris daco-romanii în linba românească, cînd s-ar adeveri cum că au vorbit linba dăcească, iară nu a sa, cea românească. Însă aceasta a nu putea fi, din însaşi adeverirea cărtitoriului se arată, unde zice că precum alte neamuri, aşa şi dachii supuşi fiind prin romani, au fost siliţi să înveţe linba romană; deci, de au învăţat linba, au trăbuit să înveţe şi a ceti şi a scria; căci că li se dau legi împărăteşti (fără îndoială, scrise), pre care trăbuia ne călcate să le păzească, ci aceste n-au putut fi, în timpurile acele luminate de atunci, altmintrilea de cît scrise; iară, după ce se făcură românii creştini, serbeau sănta liturghie şi făceau alte rugăciuni, însă aceste toate scrise au trăbuit să fie; aşa dară se vădeşte cum că românii au scris cărţi în linba românească înainte de anul 1652. [d]/...

86 Tot la aceiaşi faţă zice: *Zu emerken ist, dass in den Dörfern* etc., adecă: „Linba românească mai tare se lăţeşte sau mai mari paşuri face în sate, de cît în oraşe şi cetăţi. Causa este aceasta, că mişeii de alte neamuri, ruşinîndu-se a fi ticăloşii altor popoară, se lipesc cătră neamul românesc, cel ce însuş e mişel". După judecarea cărtitoriului, ceastă de rîs acăşunătoare, şi fără de nici cît abure de adevăr, acolea
87 vîrîtă, de oară ce mişeii altor neamuri se zic a se amărgini cătră/ români, ar trebui să nu se vadă nici un mişăl, nici un ticălos între alte popoare din Ungaria; însă ecsperienţia ne arată că mai mulţi mişei, mai mulţi cerşitori sînt întră alte naţii, de cît întră români, p.e.: sîrbii (din Sirmien mai vîrtos) cu atîta mulţime de mişei şi de cerşetori se mîngăe, cît rădicară scoală în Iric, unde se poată mişeii lor (a cărora soartă verednică de condorere omenească este) învăţa căntece cerşitoreşti,

---

[a] Afirmaţia „cărtitoriului din Hale" nu este în contradicţie cu afirmaţia că românii ar fi slavi (pg. 6), căci în acea epocă unii cercetători considerau că dacii ar fi fost de neam slav, fiind infirmat de cercetările ulterioare.

[b] Afirmaţia (întîlnită şi la D. Cantemir) că pînă la această dată românii ar fi scris cu litere latine şi abia după aceea au introdus alfabetul slav, nu e confirmată prin nimic, aşa cum deja Budai-Deleanu lua poziţie împotriva lui Petru Maior.

[c] Pentru a demonstra originea pur romană a românilor, învăţaţii ardeleni, pe baza unor texte neconcludente, afirmau că toţi dacii ar fi fost ucişi în timpul războaielor cu romanii, afirmaţie care nu corespunde realităţii. Budai-Deleanu face poziţie separată.

[d] Autorul nu răspunde propriu-zis la afirmaţie cu presupunerile sale. În realitate, ultimele inscripţii romane cunoscute pînă în prezent pe teritoriul Daciei, sînt din secolul al IV-lea, iar primul text (manuscris) în româneşte datează din 1521.

prin care apoi mai ușor să-și poată agonisi pănea de toate zilele. La acea scoală aleargă și săracii sîrbilor din Ungaria, tot spre acel scop, spre carii se adună și cei din Srem, dintre carii apoi mulți își arată pașurile cele în acea scoală, spre scopul său făcute, pe la nunți și alte petreceri sîrbești, dar și pe la punți sau podurile mari.

Iară, căci că umblă mișeii de alte neamuri, pe la români a cerși, nu urmează că pentru aceaia fac dînșii aceasta, pentru că ar fi românii mișei, fiind că neputinciosul la neputincios de-a fetea caută ajutoriu, de-a fetea strigă mișălul dela mișăl: scutire! ajutoriu! din însași firea lucrului se arată, dară, că nu pentru aceaia umblă mișeii de alte nații a cerși pe la români pentru că ar fi românii ne avuți, ci pentru că poporul românesc, din îndurarea către mișei, din vrerea și aplecarea inimii de a ajuta pre deaproapele său, mai pe urmă din demăndarea s. relighii, mai mare alimojnă sau împărțire dau ticăloșilor mișei.

Asemenea cu cele lalte zicăli a cărtitorilor, e și aceasta, unde în 88 formă de vis, zice:/„*Hingegen wenn sich ein Karawlache empor schwingt, so legt er seine Nationalität ab, weil er sich der Herkunft eines elenden Karawlachen schämt*". „După ce se înalță vre un român în dignitate, adecă în vreo treaptă de domnie, de odată se și lapădă de nația sa, fiindu-i rușine a se zice că-i viță de ticălosul neam românesc." De-ar fi adevărată cuvîntarea filosofului din Hale, nu s-ar afla astăzi nici un român în vreo domnie, ci numai plugarii s-ar zice români; n-ar fi nici un boeri în Țara Românească și în Moldavia; n-ar fi episopi, canonici, arhimandriți, protopopi, în Țeara Ungurească, Ardeal, Bucovina, Țeara Românească și Moldavia: n-ar fi consiliari pin Ardeal și Bucovina; n-ar fi, la cănțălăriile Țerilor din Viena nici un ofițiant român; în ofițiumurile comitatelor și a cămării numa dintre români nu-s-ar afla; advocați, profesori, și alte persoane în dignități, dintră români nu s-ar găsi; fiind dară că se află bărbați români în trepte de digniteți ca cele numărate, se vădește strămba și de nimic grăirea cărtitoriului. Nu se lapădă adevăratul român de neamul seu, ci se laudă și se desfătează, putîndu-se zice a fi din strălucitul sînge de roman resărit./...

1 ÎNVĂŢĂTURĂ/ DESPRE/CULTURA/ SAU/LUCRAREA CÎNEPEI./ ANWEISUNG ZUM HANFBAUE, WALACHISCH./ ÎN BUDA/ CU TYPARIUL CRĂEŞTEI TYPOGRAFII A UNIVERSI/TATEI DIN PESTA/1828*/

3 ÎNAINTECUVÎNTARE

Dintre toate plantele (erburile, buruenile), care omului, cum pentru
a sa însaşi trebuinţă, aşa şi pentru alte multe măestrii sau lucruri,
folositoare sînt, cea covîrşită şi mai mare luare aminte se cuvine despre
cînepă, carea de ne număraţi ani, pentru scoarţă şi pentru seminţa
ei se seamănă în Evropa. Din cea din tîiu, adecă din scoarţă, trei părţi
din patru de acea pînză, carea se întrebuinţează întru soţietatea omenească,
cum, pentru exemplu, tortu şi toată plasa de aţă, pentru trebuinţa
căşii, pentru artíe, cum şi pentru văluri (pînza care se întrebuinţează
4 la/ corăbii, pentru a le mîna vîntul), pentru funii şi pentru alte
măestrii se lucră; iară din a doao, adecă din seminţă, se face oleiul,
carele pentru multe lucruri e folositoriu.

Drept aceaia, cînepei, dintre toate alte erburi locul cel din tîiu a-i da i se cuvine: ia poate să îmbogăţească împărăţii, numai deacă va fi clima îmăsurată, şi pămîntul, pentru semănarea ei cuviincios lucrat; şi, deacă va fi întru aşa parte de pămînt sau ţară, unde se poate vinde şi de unde şi întralte părţi ale pămîntului s-ar potea trimite.

Însă, pe lîngă toate acestea, măcar că multe părţi ale pămîntului au aceste folosuri, totuşi semănarea şi lucrarea cînepei, sau că e necunoscută, sau cu totul ne băgat în seamă, sau, dacă se şi lucră, totuşi slab product aduce, căci nu se lucră aşa, cum ar fi să se lucre, şi, drept aceaia, se face ne nefolositoare, mai ales pentru corebii şi alte luntre./

5 Această încoantră întîmplare, nu numai ce defaimă cînepa, atît cît sau că întru negoţetorie puţin, sau rar se caută, ba şi atunci, cu mic preţ, ci încă aduce pre lucrătoriul de pămînt, carele în deşert au lucrat, şi alte multe chieltueli au făcut, întru deznădăjduire. Şi socotind pămîntul, pentru cultura cînepei a nu fi bun, judecă că e de lipsă mai departe a cerca; şi aşa, toate folosurile acelea, care soţietatei omeneşti foarte de lipsă sînt, se pierd.

Mainainte, dară, pînă ce nu de tot ne vom lăpăda de această propunere sau înainte cugetare despre lucrarea cînepei, după a mea socotinţă, de lipsă ar fi mainainte a cerca: nu cumva prin altă ori care măes-

---

* În -12° de 47 pagini.

trie, pentru cultura spre lucrarea cînepei, aît method mai bun s-ar
afla, sau prin urmare acelui method, după care alți lucrători de pămînt
lucră carii au acea norocire, bună și pentru toată trebuința folositoare
cînepe a căpăta, întru asemenea deplinire a o aduce. /

6 Singură pofta și sîrguința, bine și cuviincios a sămăna cînepa și a
o lucra, poate face ca să se mai rădice prețul, și din zi în zi așa plasă
(feliu) de product, atît de bine a-l cultivi, cît, apoi, drept putem aștepta
cum că negoțetoriia cu cînepa pănă acolo poate să ajungă, pănă unde,
fisiceasca și gheograficeasca stare a pămîntului, în care aceaia se seamănă,
a o chiema se vede.

Lucrătoriul de pămînt, carele pe timpurile (vremile) noastre cu
numele plugariu se numește, de comun e cel mai rău inímic (neprieten)
tuturor înoirilor întru cultură, și mai bine voește se urmeze methodului
său celui rău, avînd frică ca nu cumva ceva mai rău să nu lucre, de cît
se asculte de sfaturile scriitorilor celor învățați.

Scrisorile sau învățăturile cele mai înțelepte despre cultura pămîntului,
fie iale spre cea mai bună theorie sau spre cea mai iscusită
practică întemeiate, la lucrătoriul de pămînt cel ne învățat nu sînt /
7 de credință, carele de nemișcat temeiu (fundament) ține: „alta e pre
masă, în sobă, a scriia, și alta în cîmp a lucra“; și deacă din întîmplare
s-ar și rezolvi (învoi) vre unul dintre acești oameni, vre o foae a proceti,
și intrînsa vre o îndreptare ar afla, care în contră lui a fi s-ar părea,
p.e.: „cum că la lucrarea pămîntului nu trebue a lua seama la curgerea
sau schimbarea lunei“ îndată perde scriitoriul înaintea lui toată credința,
și cu mare neplăcere lapădă cartea din mînă.

Nimica, dară, nu ar fi alta de lipsă, fără cît numai exemplu (pilda)
și vîrturea acelor maimari, prin care s-ar putea împlini acest lucru
de mirare, și pănă colo s-ar putea aduce, pre lucrătoriul cel de pămînt
a-l încredința cum că cum el singur, așa și următorii lui, pănă în zioa
de astăzi, foarte rău au lucrat pămîntul, și cum că numai schimbarea
lucrării de setúl ar ajunge, lucrarea pămîntului/, întru mai bună de-
8 plinire a o aduce. Numai o mică parte de loc din cele mari și late părți
de pămînt, care țin cei bogați și de mare neam bărbați cu întreagă
luare de seamă, și cu adevărată încredințare despre lucrarea pămîntului,
spre aceaia de s-ar întrebuința, numai o mică sumă dintru acele
nenumărate chieltueli care spre luxus (îmbuibare), în orașele cele mari
și în cetăți se chieltuesc, numai, zic, o mică sumă de s-ar lua, și spre
acest folositoriu scopós, de s-ar întrebuința, cînd celor neputincioși
bărbăție li s-ar îndemna, celor neavuți ajutoriu, și celor neștiuți și ne
învățați sfat bun li s-ar da, ar face cît noi, cu deplină încredințare,
ream putea ajunge la dorita sau poftita țintă.

Însă, la cea mai mare parte din oamenii cei mari, lucrarea pămîntului
se socotește de lucru simplu (prost) și ca un mehanísmus, carele
unui om de înalt ghen (neam) și bogat, nu ar fi cuviincios; și, drept
9 aceaia, toate părțile lui, tocma și/ cele mai de lipsă, se lasă necercatului
(neiscusitului) lucrătoriu de pămînt, carele nimic alta se nu fie fără
cît numai mahína, precum și plugul lui, și boii, carii îl trag.

O, sfîntă lucrare de pămînt! Cea mai din tîiu, cea mai prețuită
și mai folositoare dintre toate învățăturile. Singură natura (firea) se
bucură legilor tale a se apleca! Stremoșii nostrii atît te-au cinstit,
cît ei, pentru cea mai de lipsă și mai bucuroasă a lor sîrguință te-au
socotit; și cu asemenea bucurie de la plug pănă la vestmintele cel mai
strelucit *(Staatskleide)*, și de la sapă pînă la sabie au trecut. O părti-
cică de pămînt deșert (sec, gol) au fost plata sîrguințelor a heróilor
celor ostășești, care lor mai plăcut au fost. Întru învățătura cea din
tîiu a creșterii ceii bună, învățetura despre lucrarea pămîntului, locul
cel din tîiu au avut. Ce ai făcut tu, dară, celor muritori, cît, atît au
10 plăcut lor pre tine a te urî? Și deacă te-au îmicșorat/, mîinilor celor
necercate a lucrătorilor celor de pămînt te-au încredințat. Au doară
nu tu, în tot locul, unde te-au fost cunoscut și unde te-au cinstit, noro-
cire popoarelor, împărățiilor și împăraților ai adus? Și cine ar putea
viețui fără de tine? Tot ce dă oamenilor hrană și îi încungiură, dela
tine vine. Însuși luxul, al tău mai mare inimic (vrăjmaș) silit iaste acea
materie a o întrebuința, care tu o pui lui înainte. Ori cît de s-ar osteni
îndreptătorii cei mari întru împărăție, pentru întărirea și ținerea publi-
cei norociri, fețele cele maghistratuale, pentru îndestulata plinire a
dreptății, filosofii și oamenii cei învățați pentru îndreptarea lumii,
negoțitorii pentru a căștiga sau a agonisi cele ce sînt oamenilor de
trebuință și de lipsă, ostașii pentru a căpăta cununi de laură (dáfină)
apărînd sfînta dreptate a patriei și a împăratului, măcar pănă la cea
mai grea sudoare! fără de tine tot talantul ar slăbi, toată lucrarea ar
peri, și heroiul cu toată puterea sa ar cădea./

11 Pentru norocul neamului omenesc ajută și acea întîmplare, căci mai în toate provințiile se află cîte niște bărbați aleși, țiitori de pămînt (nemeși), carii știu să prețuiască cultura sau lucrarea pămîntului, și carii cu aceaia, ca cu cel mai plăcut lucru se îndeletnicesc. Lucrătoriul de pămînt, carele se încredințează întru știința și cercarea sa, caută la lucrul lor cu luare de seamă, vede folositoarele lor urmări, să îndreaptă după a lor method, și încet se lasă de a sa veche datină (obiceaiu), a căriia nedeplinire sîngur întru practică, cu a sa însași cercare o cunoaște, apoi se apucă de dreaptă systemă a lucrării pămîntului carea pănă la prisosință îi încununează așteptarea (nădejdea), și cu toți pruncii lui binecuvintează acea bună și milostivă mînă, care l-au povățuit la calea norocirei. Acești oameni mari, cu dreptul pot să se numească părinți și înoitori ai patriei. Numele lor cel nemuritoriu va rămîne neșters în mintea și în inimile oamenilor a timpurilor celor viitoare./

12 Esplicînd (tîlcuind) eu adevăratul fundament (temeiu) al culturii și al lucrării cînepei, scóposul mieu e numai acel method (de va fi cuiva necunoscut) înainte a-l pune, după care se poartă lucrătorii acelor țări, carii cea mai frumoasă și cea mai bună cînepă capătă.

Deci, deacă nu se vor trece cu vederea niște mici probe, și pre lîngă aceaia starea locului, fie ori de care clasă, întru socotință se va lua, slobod pot zice cum că mare folos fiește care om poate aștepta. Eu, întru cît îm' va fi cu putință, mă voi sîrgui toată theoria a lăsa la o parte, şi numai curata practică o voiu pune înainte, aşa, cum e la însuşi lucrarea; şi aşa voiu scriia ca tot însul, ba şi plugariul cel mai prost, să mă poată înţelege./

13 ÎNTÎIA PARTE

Despre semănarea cînepei

Cînd voim să semănăm cînepa, şi pre lîngă aceaia încredinţaţi să fim, aşa plasă de product a căpăta, carele ar respunde poftei noastre, de lipsă iaste mai nainte a cunoaşte haracterul şi însuşirea cînepei, de unde apoi putem şti care method a cultívirei mai drept şi mai bun iaste, şi ce grije şi luare de seamă, pentru lucrarea cînepei, să avem.

ÎNTÎIA DESPĂRŢIRE

Haracterul şi însuşirea cînepei

Cînepa *(Cannabis sativa, Hanf)* iaste o plantă (buruiană) sau semănătură de tot anul, carea în Asia cea din sus s-au aflat, şi în Evropa s-au adus; şi carea mai tuturor oamenilor cunoscută iaste. Rădăcina ei e asemenea fusului, şi foarte puţine vini are. Firul ei, în pămînt bun, bun, creşte pănă la 6 şuhuri (tălpi). Deacă iaste departe un fir de altul, atunci capătă multe ramuri; iară deacă e aproape, adecă des semănată, rămîne fără ramuri,/

14 Scoarţa cînepei e din multe şi lungi fire, pentru tort însuşite, alcătuită, care, prin mijlocirea smoală=răşinosului=clei, cu miros narchicesc şi asurzetoriu, sînt, cum între sine însuşi, aşa şi cu firul lor foarte legate. Această scoarţă e una numai mijlocie, care nutreşte (hrăneşte) nădejdea lucrătoriului de pămînt; pentru că din aceaia se capătă acea de tort însuşită materie, carea supt numele cînepă, întru negoţetorie se vinde.

Toate părţile cînepei sînt la gust amare sau iuţi. Hinezi, persiani şi aravi, frunzele ei le întrebuinţează pentru deşteptarea desfătării şi a bucuriei; şi, de multe ori se îmbată cu dînsele. Aşijderea întrebuinţează ei cînepa în loc de tabac (duhan) în pipe (lúle), însă fumul ei îi asurzeşte şi îi aduce pănă la cea mai mare turbare şi înfocare. .../...

29 Despre punerea cînepei în apă

Cea mai mare parte a lucrătorilor de pămînt, carii n-au îndestu-
30 lată ştiinţă despre/ cultura sau lucrarea cînepei, pun sau bagă cînepa
în apă, şi acolo o lasă să stea pre ne însemnat timp; iară cînd socotesc
că va fi de plin murată, o scot afară din apă, o uscă, apoi o frîng sau o
bat. Întru aşa întîmplare au trecut apa prin firele cînepei, ci de tot nu

s-au murat, sau deacă din chilină întîmplare s-au și murat ceva, totuși nu e de plin murată.

Rău dară, și în contra minții omenești ceii sănătoasă lucră aceia carii cînepa sa o murează în rîuri, sau în alte ape curgătoare; căci curgerea apei și puterea ei poartă cu sine toată rășina *(Gummi)* și cu aceaia înpedecă murarea.

În mijlocul cînepei, unde e apăsată cu petrii sau cu altceva, poate să rămînă ceva din acea zisă rășină, însă această mică parte nu e de sătul pentru pusul înainte scopós. Și afară de aceaia — slobod pot zice — murarea cînepei în bare, în rîuri sau în alte curgătoare ape, e mare și rea smintă, și e vrednică de pedeapsă. Prin așa fără de judecare datină se nasc între oameni și între dobitoace, multe plase de lungóri (betejuguri) și moarte. Cînepa, — carea se murează întru zisele ape, cum peștilor, așa și oamenilor și dobitoacelor aduc mare perdere. Apa, care se stoarce din cînepa cea murată, fiind înveninată (otrăvită), se varsă întralte ape sau rîuri, și toți aceia, carii sînt siliți din acele ape să bea, sînt marilor primejdii subpuși. .../...

44 Despre subtilitatea (Verfeinerung) fuiorului

Precum e fuiorul pentru multe plase de lucruri rînduite, așa și în multe plase de moduri lipsește să se lucre; pentru care scopos se împarte în mai mulți mănunchi (împărțituri) și se peptene. Peptenarea aceasta e foarte folositoare, una pentru a curăți fuiorul de pulberile cel rășinos, iară alta pentru mai bine a-l asemena, și prin așa deasă peptenare sau periiare, și fuiorul se face mai fain sau mai subtíl.

A TREIA DESPĂRȚIRE

Pentru albirea fuiorului

Mulți oameni au arătat voia și pofta a ști cum s-ar putea albi fuio-
45 rul, pentru / trebuința cășii (încă netors), și până la acea finitate s-ar
putea aduce, ca cu cele mai fain in să se poată asemena.

Methodul, carele voiu arăta eu aicea, e foarte practic, și are totdeauna bun capăt.

La tot funtul de fuior, carele e gătit, precum mai sus am zis, să se ia 6 funți de apă simplă, curată, 4 funți de cenușă bună și 1/2 funt de var, prin aer ceva stîns și măruntat. Fuioarele cele gătate și scurte, încă odată să se peptene, și în mici legături ca de 3 unții (6 loți) să se lege; acestea legături iarăși să se lege cîte zece la olalte, ca mai ușor să se poată spăla. Acestea fuioare să se pună într-o cadă *(Bottich)*, și să se acopere cu un măsáiu de pînză, așa, ca și cînd se face leșiia.

Cenuşa şi varul trebue să stea mai nainte, în zisa apă, 24 de ore (ceasuri)
şi bine să se mestece; şi, deacă această mestecătură au fiert mai puţin
o jumătate de oră, atunci aşa fierbinte, să se toarne în cade, şi apoi
bine să se acopere, ca să nu iasă căldura afară. După şese ore trebue
cercat cum se află fuioarele în cadă. Şi deacă se va putea despărţi în
46 subţirele/firişoare, asemenea ca ţesătura de páijină, atuncea să se scoată
din cadă, iară de nu, să se scoată apa pe din jos, şi încă mai odată să
se înfierbinte, şi preste fuioare să se toarne, şi aşa, încă o oră să stea,
apoi să se scoată, şi în apă limpede, de va fi cu putinţă, de rău să se
spele. .../

1 O PARADIGMĂ A LENEŞULUI/PIPELEA GÎSCARIU/ MULT CURIOASĂ, ÎN STIHURI ALCĂTUITĂ/DE/IOAN BARAC/MAGIST. TRANSLATOR AL BRAŞOVULUI/ÎN 1 IANUARIE 1829*./

3 PIPELEA GINSCARIU 5

Pipelea şi mamă-sa

Fost-a oarecînd odată
O văduvă cam ciudată
O bătrînă într-un sat:
Însă, unde nu ştiu bine,
Că aminte nu-mi prea vine
Şi de-atuncia mi-am uitat.
Destul că era o babă
Şi un fecior nu de treabă,
După muşte umblător,
În cenuşe şezător.
Destul îl mustra bătrîna,
Pe ceva să pună mîna,
Lui nimica nu-i păsa.

Ca mazărea pe părete
Avea beţele pe spete
Dela baba, mamă-sa./
4 Prea de tot să lenevise,
Şi ca scoarţa să tocise
Trupul lui de mult şezut;
Pînă cînd se săturase
Şi el a şedea acasă
Cu atîta încrezut. 6
Şi dorind lumea să vază,
Şi acasă să nu mai şază
Ca un leneş puturos.
Să socotea cum să iasă
Cu treabă cevaşi de-acasă
La lume mai bucuros?

Avînd bătrîna lui mumă
Gîşte bune la o sumă,

---

* Cu biografie de N. Iorga şi culegere din scrierile/lui Ioan Barac: *Piticot de un cot şi cu barbă/cu tot şi cei trei fraţi gheboşi.*/„Biblioteca Semănătorul“/. Editura librăriei diocezeană Arad./ 1916

Vre-o douăzeci, şi-a gîndit
Să-şi vînză la tîrg din ele,
Să-şi mai facă cheltuiele,
Şi de tîrguri s'a gătit./

De pe vatră, dela oală,
Pipelea atunci se scoală
(Căci Pipelea îl chema)
După nume mamă-sa).
Şi işi spune al său gînd:
„Mamă dragă, în tîrg mă lasă,
Să mai ies şi eu de-acasă;
Gîştele le-oi vinde bine,
Mai scumpe ca măcar cine,
Bani acasă aducînd“.

Iar mama lui îi răspunde:
„Acum să nu-ţi spuiu eu unde,
Tu la tîrg, un puturos?!
Tu gîndeşti că tot de geaba
Şi-acolo vorbeşti cu baba,
Nu te vezi de urduros,
Tu, cel învechit în lene,
Nu-mi cureţi măcar la pene,
Şi nimic nu mi-ai lucrat.
Mînci o mămăligă seara
De geaba, şi toată vara,
Niciun lemn nu mi-ai cărat!...
Şezi aici şi priveghiează,
Apucă ceva şi lucrează,
Şi nu umbla tot nimic
Că nu mai eşti copil mic!...“/
Destul l-a mustrat bătrîna,
La tîrg cum că nu-i dă mîna,
Că el tot s'a hotărît:
Să meargă la tîrg să vînză
Gîştile, să-şi pue pînză
A nu mai fi ocărît.
Şi-a răspuns: dacă s'a duce,
Vrea de lucru să se-apuce,
Şi că se va procopsi
Şi de lucru s'a speti.
Şi a zis bătrîna: „bine!
Să fie Domnul cu tine!
Să mă mai bucur şi eu,
Mişcă ceva şi munceşte,
Că cine să leneveşte
Greşeşte lui Dumnezeu.“

Pipelea la tîrg

Pipelea cu voie bună,
Căpătîndu-şi împreună
O măciucă şi-a luat.
Şi o traistă părăsită,
De după cuptor găsită,/
7 Cu merinde a încărcat.
I-a dat baba pîine, sare
Şi un mălăiaş mai mare,
Brînză, ceapă, usturoiu...
Şi punîndu-şi pe ureche
Căciula cea roasă, veche,
Pe uscat şi prin noroiu
Douăzeci de gîşte trasă,
Hîşeindu-le de-acasă;
Aşa la tîrg a plecat.

La un tîrg nu prea departe,
Avînd bun noroc şi parte,
Voios a încălecat.

Pe acest tîrg îl stăpîneşte
Un boieriu, şi porunceşte
Ca singur stăpînitor;
Însuşi ce voeşte poate,
Însuşi punea preţ la toate,
Ca singur poruncitor.
Cine punea preţ mai mare
Pe marfa cea de vînzare,
Pentru că a cutezat,/
8 I se lua marfa îndată;
Şi fără de judecată
I se vindea la mezat.
Iar Pipelea ca acasă...

Cu giştile cun intrase
În tîrg se făcuse greu,
Şi nimica vrînd să ştie
A cui e acea moşie,
Socotea: bine sînt eu,
Şi nici faţa nu şi-o schimbă,
Cînd boieriul se tot plimbă
Prin tîrg tot cu slujitori.

Şi toţi îi dau cinste mare;
Iar el nicio grije n'are,
Deşi l-a văz't de multe-ori.

Iar boieriul mai în urmă
Văzîndu-i această turmă
De gîşte, l-a întrebat:
„Dar aicea cine vinde
Gîştile, şi mai cuprinde
Locul fără ştirea mea?“/
9 Iară el sumeţ răspunde:
„Eu sunt! Eu! şi ori şi unde
Îmi vînd marfa cum voi vrea.“
„Tu, mişel şi porc de cîne
Vei vedea tu pănă mîne!...
Dar părechea cum o dai?...“
„Cu doi lei şi jumătate;
Mai jos nu vor fi luate;
Şi, de nu dai, nu le iai,“

. . . .

Potcovirea lui Pipelea

Atunci boieriul îndată
A poruncit de odată
De l-au tras în curtea sa,
Luîndu-i gîştile toate,
La falangă cum îl scoate/
10 Nepedepsit nu-l lăsa,
Ci din foişor priveşte
Pîn' la tălpi îl potcoveşte [1]
Şi drumul aşa i-au dat.

Iară el, dacă se scoală
Bătut şi cu punga goală,
Boieriului a strigat:
„Mulţumim de plată bună;
Să ţîni minte, împreună
Pînă cînd vom mai grăi...
Că-ţi voi da cu răsplătire
Întreită, după fire
Numai dacă voiu trăi!...

---

[1] L-a bătut la tălpi.

Să nu-ţi uiţi, şi ţine minte
Că de-acuma înainte
Bine voiu să-ţi răsplătesc,
De trei ori să-ţi dau bătaie...
Şi capul să mi se taie
Dacă nu ţi-o potrivesc!“

Atunci haiducii de spate
Luîndu-l, din nou îl bate/
11 Cu palme peste obraz
Pe poartă dîndu-l afară.

....

20 Pipelea leagă mînile boierului

Atunci Pipelea cu o sfoară
— Păstrată la sine doară —
Mînile i-a apucat./
21 Strîngîndu-i mînile foarte,
Ca la un gătit spre moarte,
Gura i-o a astupat
Zicînd: „Nu sînt eu lemnariu
Ci eu, Pipelea Gîscariu,
Am venit ca să te bat.
Mi-ai luat gîştile mele,
Şi m-ai bătut cu nuele
La tălpi şi m'ai pedepsit.
Acum vii spre răsplătire,
Şi să-ţi dau o mulţămire,
Precum ţi-am făgăduit.
Şi ţi-am spus că nu o dată
Ci măsură împătrată,

De trei ori voiu să te bat“.
Deci luînd o joardă bună,
Care vîjăie şi sună,
A şi început a da
Dela cap pîn' la picioare,
De gîndeai că îndată moare,
De şi nu mai înceta.
Cum şi astupîndu-i gura
Îi zdrobea carnea,untura/
22 Lăsîndu-l mut amorţit.

Și din sîn banii scoțîndu-i
Prețul gîștilor, luîndu-i
Pre eșire a fugi. /

....

44 Pipelea și boierul la a treia răfuială

Iar atunci Pipelea iasă
Din pădurea cea mai deasă,
Către boieriu zicînd:
„Ce te miră așa firea?
Nu-i Pipelea nicăirea?...
El a scăpat nefugind.
Nu-i acela, nu-i fugariu,
Ci eu, Pipelea gîscariu,
Eu sînt care mi-ai luat
Gîștele fără de plată
Și să te mai bat odată,
Cum înainte ți-am dat“.

Atunci boieriul văzîndu-l,
Părea că l-au detunat./
45 Din caleașcă îl pogoară,
Bătîndu-l a treia oară,
De trei ori a leșinat.
Și luîndu-i banii iară,
Prețul gîștelor afară,
I-a zis: „Rămîi sănătos!
Că eu nu te voiu mai bate“.
Și s-a dus cu sănătate
Tot fluierînd și voios.

Deci sosind alergătorii,
Străjile și fugătorii,
Cu caii plini de sudori,
Cu năcaz apoi se miră
De boieriu că-l găsiră
Bătut acum de trei ori.
Iar boieriul cu oftare
Și cu multă lăcrimre
Le-au grăit așa cuvînt:
Că Dumnezeu poruncește,

Judecă și pedepsește
Pe tirani de pe pămînt.
Și mergînd apoi acasă,
La o viață aleasă,/
46 Atîta s'a îmblînzit,
Cît pe niminea cu pieptul,
Sau sumețiu, și cu nedreptul
Mai mult nu l-a asuprit,
Ci, trăind vieață blîndă,
Ferindu-se de osîndă,
Prea mult s'a cuvioșit;
Și cu bună fericire
Cu cea din lume eșire
Așa și-a luat
sfîrșit./

BIBLIOTECĂ / ROMANEASCĂ / SAU / ADUNĂRI DE MULTE LUCRURI FOLOSITOARE,/ ÎNTOCMITĂ / ÎN 12 PĂRŢI, ÎNTÎIA OARĂ TĂLMĂCITĂ DE PREA ÎNVĂŢAŢI / BĂRBAŢI. / ŞI TIPĂRITĂ / PENTRU NEAMUL ROMANESC / PRIN / ZAHARIE CARCALECHI / IZVODITORIUL ACESTEI *BIBLIOTECI.* / PARTEA I. / CU ÎNCHIPUIREA PRINŢIPULUI DIMITRIE CANTEMIR. / LA BUDA, / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGARIEI. 1829.*/

Cătră Prea Osfinţitul Părinte şi de Dumnezeu alesul mitropolit Domnul DIONISIE cu smerită aplecăciune se închină această parte a *Bibliotecii.*

PREA OSFINŢITE DOMNULE!

Strămoşii nostrii romani, şi alte neamuri vechi, avea dătină dumnezeiască şi vrednică de a o urma toată omenirea, că filosofilor, oratorilor şi altor bărbaţi, carii se ostenea şi asuda pentru fericirea patriei sale şi luminarea neamului, înălţa statue spre vecinica aducere aminte despre dînşii, rădica altare şi aşezea zile spre serbirea şi cinstirea lor. De-ar fi stătut această frumoasă datină întreagă şi ar fi străbătut ne strămutată până la noi, strănepoţii vestiţilor romani, cel mai luminos, cel mai înalt, şi mai împodobit altariu, precum şi cea mai preţioasă statuă Prea Osfinţiei tale, care cu inima şi cu fapta eşti aplecat şi dedat spre lucrarea pentru folosul patriei, cu direptate ar trebui să se rădice. Mare, cu adevărat, mîngăere simte patria, cînd vede pre căpeteniile sale cu totul îngrijite pentru bunul de obşte, cînd vede pre bărbaţii cei de Dumnezeu spre stăpînire aleşi, că nu neglijesc nici cît e mai puţin, de unde se urzeşte luminarea şi răsare cultura supuşilor săi. Înaltă / este, cu adevărat bucuria adevăraţilor patrioţi cînd văd că Prea Sfinţia Ta, nu numai în locurile cele spre scutirea patriei, ca un irou ne cutremurat te arăţi, nu numai sfintele taine, care până aci, mai tot în limbă streină se ţinea, le săvîrşeşti în limba patriei, spre buna înţelegere a tuturor credincioşilor patrioţi, ci şi pre bărbaţii, carii se ostenesc şi lucrează spre luminarea neamului şi spre îmulţirea cărţilor folositoare, cu inimă deşchisă îi primeşti, şi părinteşte tot deauna îi ajuţi.

Cercînd şi iscusind eu, că neamul romănesc creşte în sinul său bărbaţi milostivi, avuţi, şi spre ajutoriul celor ce dau cărţi pentru folosul de obşte aplecaţi, şi văzînd că una numai, şi cea mai mare lipsă e ne averea cărților, din care să se lumineze tot neamul cetindu-le, m-am hotărît, în tot chipul a sluji neamului meu, tipărind o carte sub titulă de *Bibliotecă*, în carea multe lucruri folositoare se cuprind. Partea din tîiu a acestei *Biblioteci*, Prea Osfinției Tale, Marelui Mețenat românesc a o închina și a o dedica, cu cuviință a fi, am judecat; cu adîncă umilință, dară, rog: milostivește-te a primi cu binecuvîntare această cărticică, pre carea părinteștilor brațe, învăpăiatei inimi spre înmulțirea cărților celor de bun folos, și milostivei bunei voință a Prea Osfinției Tale, o închină, și cu umilită aplecăciune o dedică

---

* În -4°, de 4 foi nenumerotate + 56 pagini.

cel mai smerit și supus serv
Zaharie Carcalechi
Izvoditoriul *Bibliotecii*./

CĂTRĂ CETITORI

Toate neamurile cele luminate au aflat cum că a scrie cărți, și acelea a le împărtăși oamenilor săi, e cea mai încuviințată mijlocire de a lumina noroadele; cu întîmplatele ale altora fapte, a le abate dela rău și a le aduce spre cele mai bune. Prin cărți ne înștiințăm de minunate faptele strămoșilor nostrii romani; din cărți învățăm cele ce s-au întîmplat în lume, cu care nu numai se desfătează inima și mintea omului (carea din fire așa este întocmită, cît pururea se luptă spre știință și spre agonisire de cunoștințe noave), ci și sufletul se îmbunătățează, de vreme ce cetitele ale altora fapte bune, de credință și cucerie spre împăratul și spre patrie, de dragoste frățească cătră aproapele, de ascultare cătră domnii și boerii locului, de vitejie în oaste, și de liniște, în vreme de pace, ne aprinde inima noastră, și cu putere ne îndeamnă a urma unora ca aceste.

Nu numai, dară, frumos și desfătat lucru este a ceti cărți, ci și de lipsă celui ce nu vrea să rămînă întru neștiință. Deci, iată grecii, ba și sîrbii, bărbătește tipăresc cărți, și neamul atît cel grecesc, precum și cel sîrbesc, nu numai cu bucurie le primesc, ci și cu mulțămire le cetesc.

Singuri noi, românii, sîntem de această scumpă vistierie mai lipsiți, măcar că ne tragem vița dela cel mai vestit și mai mărit neam în lume, adecă dela romani. Pentru aceaia mi s-au învăpăiat inima, a mă apuca cu toate puterile a sluji neamului meu, numai și numai cu tipărirea cărților; și văzînd că toate neamurile au și tipăresc *Biblioteci*, m-am învoit cu prea învățatul și învăpăiatul de luminarea neamului nostru, domnul Damaschin Th. Bojîncă, și cu alți aleși scriitori, ca să tipăresc *Biblioteca* aceasta, în 12 părți, de împreună cu o icoană, în toată partea, a vestiților prințipi românești și fiește care parte va fi mai bine de 7 coale tipărită, după forma acestei părți. Prețul ei ... / Poate fieşte care cunoaște că nu este scumpă, după vrednicia ei; acum nu lipsește altă, numai a se arăta neamul cu bucurie a o primi, și a se arăta înaintea neamurilor celor luminate, că nu cruţă acea puţină cheltuială, pentru ajutoriul luminărei neamului, şi pentru săvîrşirea acestei *Bibliotеci*. .../

1 ISTORIA ROMANILOR

(Prin Domnul Damáschin Th. Bojîncă, la Înalta Tablă Crăiască a Ungariei, Jurat Notarius, tradusă). .../...

25 În zioa cea spre judecarea lui Coriolan hotărîtă, făcu consulul
Minuţius o cuvîntare spre apărarea acestui cetăţean, care sta acum
înaintea scaunului de judecată a poporului. Arătă dreptăţile ce se
cuvin lui Coriolan, de după naştere, aşternu faptele cele eroice şi mărite
ale lui, înaintea poporului, şi se rugă de dînsul, ca să nu îl judece de
vinovat. Însă Sicilius se ţinea cu toate puterile de pîra cea poporului
şi senatului arătată. Sîrguinţa, prin carea vrea Coriolanus să strice
diregătoria tribunatului, şi bucatele scump a le vinde, au fost mărturii
cum că dînsul e aplecat spre tiranie. Coriolan înfrînsă vinovăţia cea
pre sine pusă, prin arătarea semnelor de rane, care le-au căpătat în
26 bătaia cea spre apărarea cetăţenilor / romani, în carea viaţa a multor
au scăpat. Însă alt tribun îl vinovăţi a fi călcătoriu de legi, de oare ce
împărţisă o pradă (ce prinsese şi luase de la neprieteni) între ostaşi,
spre carea legile nici o putere nu-i dădese. Coriolan se apără şi asupra
acestei neaşteptate vinovăţii, ci slab şi fără de temeiu; pentru aceaia
se pedepsi să se trimiţă de pururea în ecsilium (afară din patrie, în
surciun), fiind că din 29 de tribuni, numai 9 au dat votele sale pentru
dînsul./...

27 VIAŢA LUI DIMITRIE CANTEMIR, DOMNULUI MOLDAVIEI ŞI PRINŢIP ÎN ÎMPĂRĂŢIA RUSEASCĂ./...

32 În scurt, după venirea lui Dimitrie la Mosca, prinseră frigurile pre Casandra, muierea lui (carea ne încetat să mîhnea şi se zdrobea pentru perderea patriei şi a rudeniilor sale celor din Moldavia şi Ţeara Românească, mai vîrtos că au cuprins turcii bunurile ei şi ale bărbatului), carea prin neştiinţa apotecariului (spiţeriului) cel ce i-au dat un leac curăţitoriu cu totul tare şi neamăsurat puterilor ei, după un betejug de vre o cîteva zile, fu trămisă din lumea aceasta pe ceaia laltă, tocma în cea mai frumoasă floare a vieţei sale, adecă în 11 maiu 1713, cînd abea era de 30 de ani. Aceasta era o prinţipisă cu mare înţelepciune şi judecare, carea cu totul era aplecată spre cetirea cărţilor; şi totuşi, pe lîngă aceasta, lucrurile casii şi creşterea pruncilor săi, în cea mai mare regulă (rînduială) şi băgare de samă le ţinea. Frumseţele, pre care dînsa dela mama natură, în mare măsură le părtinise, au fost cea mai uşoară a ei împodobire. Trupul ei s-au îngropat la Mosca, într'o

mănăstire grecească, în carea bărbatul ei, prinţipul Cantemir, mare sumă de bani au dat, spre facerea unei beserici.

În următoriul an 1714, au venit Dimitrie la Petersburg, cu al treilea fecior, Serban, cel ce numai de 7 ani era. Prinţipul cel tinăr făcu înaintea împăratului o cuvîntare pe linba grecească, în zioa paştilor, pentru carea împăratul cu mare dar l-au cinstit şi l-au primit în însuşi reghementul său de ofiţir. .../

33 După ce veni el la Petersburg, se întîmplă întru o soţietate de petrecere a nobililor de ţară, carea în toată iarna se ţinea; în soţietatea aceasta văzînd Dimitrie pre a treia fiică (feată) a prinţipului Trubeţcoiu (cel ce după aceaia fu gheneral feldmarşal a armadei ruseşti), carea era cea mai mare frumseţă a timpului de atunci, se îndrăgi întrînsa, şi după vre o cîteva zile o şi peţi dela tatăl ei. Ajungîndu-şi căutarea sau scopul său, se şi cunună cu dînsa, la începutul iernii. În scurt, după însurare, îşi rasă barba şi îşi mută portul cel romănesc în cel franţozesc, precum se vede în icoana lui îmbrăcat. Însuşi împăratul se milostivi, în persoană a fi la nuntă, şi a-l petrece la beserică, unde se împlini sărbătoarea nunţii. Petrecînd împăratul pre Dimitrie dela beserică îndărăpt, îl dărui cu o sabie de mare preţ.

După nuntă, carea 3 zile ţinu, şi la carea împăratul din preună cu împărăteasa, prinţesile familiei, şi cu toată nobilitatea Petersburgului au fost de faţă, fu Dimitrie numit de consilier (sfetnic de taină). .../

36 Dimitrie au avut stat de mijloc, mai mult macru (uscăciu) de cît gras; avea faţă plăcută şi tot deauna vorbea cu osebită prietenie, blîndeţe, şi cu judecare. Datina lui era a se scula dimineaţa la 5 ceasuri şi a trage o pipă (lulea) de tăbac (tutun), cu un filigean de cafea, după datina turcească. De aci, apoi se apuca de învăţătură pănă la prînz, care se ţinea la 12 ceasuri. Mînca de rînd numai o mîncare, şi mîncarea lui cea plăcută era pui de găină cu macrişi *(Rumex acetosa)*; la mîncare tot deauna bea apă amestecată cu vin. Beţia îi era cea mai urîtă patimă pe lume; căci dacă bea el numai odată, peste măsură, era cîte 14 zile trist şi cu voie rea. După prînz se culca cîte puţintel, iară ceia laltă parte a zilii o petrecea în învăţături, pănă la 7 oare seara; atunci cerceta pre ai săi; la 10 oare seara cina, şi la 12 se culca. Metodu vieţii sale acesta au fost silit oare cît a-l strămuta, după ce se făcusă consilieriu la împăratul Petru, şi se însurasă luînd muere tinără, fiind că lucrurile ţării şi blîndeţele iubirei a frumoasei tinerei sale muere, de adese ori îl abătea şi îi trăgea de la învăţătură. .../...

42 Numai aceasta una e mai de lipsă şi marei noastre naţiei romaneşti, carea dela începutul fiinţei sale, mulţi puternici bărbaţi mai vîrtos în Ţeara Romănească şi în Moldavia au numărat, dar şi astăzi numără patroni făcători de bine spre fericirea a tot neamului lucrători şi îngrijaţi bărbaţi. Adevărat că cunoscut este neamului romănesc un număr de bărbaţi zeloşi, carii multe ajutări au făcut pentru luminarea neamului, şi a cărora nume se vor arăta în partea a 3-ia *Bibliotecii*, pentru care li se şi dă laudă şi cinste dela toţi romănii; însă ca să fie făcut oare cineva vre o fundaţie folositoare pentru înmulţirea cărţilor, carea de pururea statornică să rămie, nima altul a fi făcut nu se ştie, de cît mă-

ritul și de toată reverința și cinstea vrednicul marele ban Barbu Văcărescu din București, cel ce au cinstit 90 de mii de lei la scoalele Bucureștiului, spre ajutoriul luminării și înflorirea culturei naționale românești.

Deci, laudă, mulțămire, cinste și închinăciuni să aducem acestui Mețenat [1] românesc, rugînd pre a toate îndreptătoriul și a toate văzătoriul Dumnezeu să-i dăruiască zile îndelungate, fericire, sănătate și toată bucuria lumească, ca să se mîngăe cu înflorirea culturii naționale, ca cu un fruct al sudorilor și a milostivei inimei sale. Vecinică pomenire, zică tot sufletul românesc, vecinică pomenire moșilor și strămoșilor lui, carii adevărată inimă de român au avut, și ca o moștenire au lăsat următorilor săi grija despre cultura națională.

O! de s-ar desvăli asemenea iubire cătră neam și în inimile altor bărbați avuți din nația românească, ca să pășească pe calea milostivirei și neamului aducătoare de fericire, pe carea de demult umblă luminată 43 familia Văcăreștilor, de s-ar deschide și ar răsări, zic, în inimile / mai multor boeri rîvna cătră neam, ca să rădice fundații spre creșterea tinerilor celor cu ascuțite talenturi dela natură împodobiți (însă de averi spre a-și poli mintea sa scăpătați), încredințîndu-să că prin unele faceri de bine ca aceste, în lume nemuritoriu nume, iară în ceriu, ertare de păcate își agonisesc, fără îndoială am putea nădăjdui că întrun număr de 10, 20 de ani am putea și noi, cu neamurile cele cultivite să ne cumpănăm. Cu mare bucurie și mîngăiere vedem prin academiile Ungariei o mulțime de tineri studenți (scolari) românești, carii, precum prin blînda și morala sa purtare, așa și întru învățături se deschilinesc; așijderea, în crăiasca universitate din Pesta, de vre o 5, 6 ani încoace, în tot anul, să află cîte 15, pănă la 25 de studenți români cu de osebite talenturi, însă cel mai mare a lor număr săraci fiind, sînt siliți a informa, adecă a învăța pre alți prunci, ca să-și poată agonisi cele de lipsă ale vieții; și așa, afară de studiile (învățăturile) cele prescrise în scoli, nu pot întru alte învățături să se procopsească, că, în loc de a se îndeletnici în învățarea limbilor cultivite, p.e., în cea franțozească, italienească, și altele, trebue să se deprindă cu învățătura pruncilor, dela carii iau modul vieții. Deci, cît ar fi de bine de s-ar milostivi oare cine a face vre un stipendium [2] pentru 1, 2, 3, seau 4 feciori, carii să învață în această crăiască universitate, și sînt cu minte deșteptată, cu purtare prea morală dăruiți, și dau adevărate semne de sîrguință. .../...

51 La Praga să îngropase o fecioară, socotindu-să a fi moartă; și fiind că părinții avînd numai pă aceasta fecioară, foarte bogați fiind, au vrut cu cea mai frumoasă pompă și mai împodobită, să o îngroape cu toate sculele ei; îngropătorii văzînd aceasta, au socotit să fure aceste scule, și ducîndu-o la groapă, n-au bătut tare cuiele coștigului (săcriului), nici pămîntul peste mormînt nu l-au pus tot, cu socoteală ca

---

[1] *Mețenat* este o persoană ce ajută pre literați și jărtfește avuții spre înflorirea învățăturilor./

[2] *Stipendium* este o sumă de bani ce lasă o persoană a să da, în tot anu, ajutoriu la școlarii ce învață bine și sînt săraci.

cu mai lesnire să poată fura sculele. Deci, ducîndu-să îngropătorii la miezul nopții să desgroape mormîntul, ca să fure sculele fecioarei, și deșchizînd coștigul, au vrut să-i ia mărgăritarul dela gît, și prin gîdilitura ce au pricinuit fecioarei, s-au deșteptat din amorțirea ce era, rădicînd mînile în sus. Deci, îngropătorii văzînd aceasta, atîta s-au spăriat, cît îngrab lăsînd mormîntul și felinarul, cu care venise ei, au fugit. Fecioara sculîndu-să, cu spaimă au luat felinarul și au pornit cătră casă. Dar părinții mai tare spăriindu-să, socotind că este altă nălucă, n-au vrut a o lăsa în casă, pănă n'au chemat din vecini, ca să vază că adevărat fecioara lor este. Venind vecinii au povestit sculaarea iei, și primindu-o părinții, au trăit pănă la adînci bătrînețe. /...

BIBLIOTECĂ / ROMANEASCĂ / SAU / ADUNĂRI DE MULTE LUCRURI FOLOSITOARE / ÎNTOCMITĂ / ÎN 12 PĂRȚI, ÎNTÎIA OARĂ TĂLMĂCITĂ DE PREA ÎNVĂȚAȚI BĂRBAȚI, / ȘI TIPĂRITĂ / PENTRU NEAMUL ROMANESC / PRIN / ZAHARIE CARCALECHI, / IZVODITORIUL ACESTEI *BIBLIOTECI.* / PARTEA II. / CU ÎNCHIPUIREA PRINȚIPULUI RADU ȘERBAN. / LA BUDA, / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGARIEI. 1829* /

Preastrălucitului și de mărit neam născutului Domn *GRIGORE DE BĂLEANU* Cu smerită aplecăciune se închină această parte a *Bibliotecii.*

PREASTRĂLUCITE DOMNULE!

Nemărginită ar fi cuvîntarea mea, cînd ași sta a numera înaltele fapte și meritele domniei tale, ce ai pus pentru fericirea patriei și folosul nației românești. Și de prisos ar fi a face eu pomenire despre învăpăiata inimă a domniei tale, carea în toată clipita privește spre bunul de obște, ne încetat străduindu-se a-l îmări și a-l înflori; de prisos ar fi a mări eu vîrtutea domniei tale, cea iroicească, cu carea în tot minutul ai fost gata a apăra patria de toate relele, și a surpa toate stricările de țeară; de prisos ar fi a grăi eu despre pornirea și gata voirea domniei tale spre înflorirea științelor și polirea neamului, spre care scop nici odată ai crutat a face chieltuieli și a patroni pre cei ce se ostenesc în literatură; de prisos ar fi a face eu aducere aminte despre spitalul cel prin domnia ta, pentru mîngăerea, scutirea și ajutoriul bolnavilor întemeiat; de prisos, mai pre urmă, ar fi a lăuda eu, miloserdia domniei tale, din carea ca dintr'un isvor răcoritoriu gustînd, săracii, străinii, călătorii și asupriții se ajutoră; toate acestea și altele nenumărate faceri de bine a domniei / tale, de prisos, zic, ar fi a le arăta, fiind că preacunoscute sînt nu numai patriei, ci și la toată nația românească.

---

* În -4° de 2 foi nenum. + 64 pag.

Acum, sub diregătoria domniei tale, cu bucurie împletesc musele frumoase cununi din flori deosebite, cu care împodobindu-se, cu triumf saltă în jocul desfătării, căci prin domnia ta s-au răsipit întunerecul cel adînc al neștiințelor, negura de pe ochii fiilor patriei s-au șters, puternicile ziduri a amăgitoriului labirint s-au sfărmat, și au resărit luceafărul ziorilor de dimineață; acum stremoșii nostri mai încete de oftarea, carea le amăra sufletul pentru soartea, în care căzuse strănepoții lor; acum, zic, toți cei ce oare căndva înflorea în această patrie, se ușurează de suspinuri văzînd pre domnia ta drept ocîrmuitoriu în mijlocul patriei.

Eu, unu, cu întreagă mîngăere zic: fericită e patria în a căria brațe viețuești; fericit poporul pre care'l îndreptezi; fericită tinerimea învățătoare, pre carea, ca un bun părinte, o scutești, mult îngrijindu-te și ostenindu-te pentru înflorirea ei în știință; fericit sînt, mai pre urmă, din preună cu ceia lalți și eu, cel ce prin pronia cerească m-am învrednicit a viețui în veacul acesta, în care, în cea mai adîncă umilință, cu dreptul poci închina domniei tale, această parte a *Bibliotecii*, încredințat fiind despre bună vointa domniei tale de a primi această dedicație, în milostivul sîn naționalicesc, avînd pre mine

a Domniei Tale
Prea aplecat serv,
Zaharie Carcalechi/...

27 ISTORIA LUI RADU ȘERBAN, PRINȚIPULUI ȚĂRII ROMÂNEȘTI DIN FAMILIA BASARABILOR, CARELE AU DOMNIT DELA ANUL 1602 PĂNĂ LA ANUL 1610, PE SCURT DEDUSĂ de DAM. BOJ[a]

După ce au perit vestitul în bărbăție, minunatul în vîrtutea ostășască, și necutremuratul în bătăi, Mihai Vodă (cel ce preste tot timpul stăpînirii sale, necurmate războae, cu nespusă vitejie, au purtat, și pre carele Enghel istoricu îi numește al doilea Temistocles sau Ioan Huniadi).../...

28 Șerban nu numai blînd la fire și iubitoriu de dreptate, ci (precum mărturisește *Hronica* lui Filstih) și înțelept, bun la inimă, milostiv și ospătătoriu (omenitoriu) de streini au fost. Povățuit de darurile ceste firești ale sale, au așezat prea bune rîndueli în țară, ocîrmuind toate cu cuviincioasă dreptate și înțelepciune. Cu toți vecinii să sîrguia Șerban a încheia pace, carea nu numai de obște se dorea, ci și foarte de lipsă era pentru resulfarea și îmbunătățirea țării.../

---

[a] *Dam[aschin] Boj[inca].*

30 Sicheli făcea cele mai bune biruiri prin Transilvania, coprindea o
cetate după alta. Umblînd norocul după pofta lui, nu s-au mulțămit
cu dînsul, ci hotărî și spre Țara Romănească a-și întinde mîna, și, în
locul credinciosului Curții austriace, Șerban, încheiasă să așeză în
scaunul stăpînirii pre Prodicul. Auzind Șerban aceasta, trimisă soli
la Sicheli, aducîndu-i aminte prietănește ca să se lasă de așa propus
(gînd), și mai bine să rămînă în prietănească legătuire. Însă Sicheli nu
primi sfatul acesta, ci mîndrindu-să, cu trufie călcă acea prietănească
cerere a lui Șerban. Prinzînd Radu de știre starea lucrului, nu zăbovi
mult, ci trimisă în toată țara poruncă să se adune soldați, pre carii
31 apoi i-au îndeletnicit în purtarea armelor./ Mainainte de a pleca cu
trupele din Tîrgoviște, au adunat Șerban toată preoțimea, și au rînduit
să facă rugăciuni pentru bun sporiul armelor patriei. Carea se și împlini,
dîndu-se prin preoțime binecuvîntare prinţipului și tuturor celor împreună
cu dînsul (de aici se vede că înțeleptul bărbat Radu prea bine
au cunoscut pre ai săi, și au știut cît ajunge rugăciunea curată cătră
Dumnezeu, și cinstirea relighiei). Cu ferbinte și curată inimă rugară
toți pre Dumnezeu ca să dăruiască lui Radu bună norocire în purtarea
bătăii, și să-i dea puteri de a învinge pre vrăjmașii săi. Săvîrșindu-să
această țerimonie, plecă Șerban, înaintea oștilor, ca un povățuitoriu
viteaz, preste munți, și în trei zile au ajuns în Transilvania.

Înțelegînd Sicheli apropierea lui Șerban, începu cu fățarnică mîndrie a pufăi, și cu trufie a să lăuda, zicînd celor din prejurul său: „Curînd veți vedea ce va să capete grosul (tîrbănosul) român dela mine; că numai aripa cea dreaptă (a oastei), deaca voi întinde asupra lui, îl voi sfărma și-l voiu pune sub picioarele mele“. Din protivă, Șerban se ruga lui Dumnezeu, și rînduind oștirile spre lovire, se apucă cu mare agerime de Sicheli, îl încungiură de toate părțile și porunci celora săi a păși iroicește înainte, strigînd:

„Bateți, iroi inimoși,
Cum bătea ai vostri strămoși!
Dați ca curînd să gătăm,
Bătaia să căpătăm;
Și să înturnăm la țară,
Cu laudă, iar nu c'ocară.“

Așa se înfocară muntenii prin îmbolditoarele aceste cuvinte, cît ca neşte lei înflăcărați se slobozea în toate părțile, tăind și respîndind în toate laturile pre vrăjmași; în carea bătaie se răpi și însuși Sicheli de viață, ucis fiind de unu dintre munteni. Ecsemplu spre învățătură slujitoriu, cum că ambiția sau trufia orbind pre om, îl face mai întîiu negrijitoriu, iară mai pre urmă îi aduce perire. Șerban dede cuviincioasă mulțămire Împăratului ceresc pentru căpătata biruință, și să întoarsă napoi, la Tîrgoviște, așezînd pace în toată țara.

Din armadele lui Sicheli numai 4000 de soldați au remas vii. Radu trimisă împăratului austriacesc, la Praga, 32 steaguri din cele în numita bătălie prinse, care steaguri, cu mare pompă, fură purtate prin curtea

32 împărătească și prin besericā, iară pre solii romanești cu mari daruri i-au cinstit, / iar lui Radu trimisă portreia (fața) sa, în lanți de aur acățată, și diplomă, prin carea se întărea familia Radului de moștenitoare în scaunul stăpînirii de prințipat. .../...

34 Şerban mult s-au mîhnit pentru nesocotita părăsire a patriei, și fugirea din trînsa fără de a sta cît mai puțin împrotiva vrăjmașului.
Deci, hotărî să-și răsplătească pe Batorii; adunînd el vreo 800 de călărași
35 / din Polonia și vro 400 de pedestrași din alte părți, înștiință mainainte pre Stanciu Cheieriul să dea de veste boerilor, cum că el au pornit cu oaste către țară, asupra lui Batorii, și să facă înștiințare și trupelor românești ce se chiemau *roșii*. Această vestire fu prea plăcută tuturor boerilor, fiind că toată țara gemea sub tirania lui Batorii, și ardea de pofta izbîndirei asupra lui. Numai de cît se împreună o sumă de soldați din țară cu oștirile lui Şerban; acesta vesti lui Batorii bătaia, carele adunînd mare putere de haiduci și de săcui, sta gata și aștepta fără de frică ceasul lovirii. N-au întîrziat Şerban nici un pic, ci alergînd preste munți, în Transilvania, cu 7 mii de călărași, și 1500 de pedestrași, au ajuns la Brașov, și pe cîmpurile acestei cetăți au așezat oastea sa. Bucrîndu-să brașovenii de venirea lui, au răcorit pre soldați cu mîncări și beuturi amăsurate; și apoi, după puțintică resuflare, începură aspru a se bate cu Batorii.

Batorii avea 12 mii de călărași, și 3000 de pedestrași; aripa armadei lui cea dreaptă, în carea sta haiducii, au comendat-o Batorii, iară pre cea stîngă, carea se cuprindea mai toată din săcui, viteazul căpitan Gheorghie Tracter. Acestea, toată zioa aștepta cu mare sete pre Şerban, acăruia oștiri se iviră de către seară, în trei împărțiți venind. Aripa cea stîngă a armadii românești era alcătuită din români, poleci, și din cei fugiți a lui Chendi; cea dreaptă sta din moldoveni, poleci și tătari; iară centru (mijlocu) numai din români, ci voinici tot aleși, carii erau cu trei tunuri prevăzuți. Batorii pusă (făgădui) o 100 de iobagi pre capu lui Şerban, pre carii avea de a-i căpăta acela, cel ce va aduce capul lui.

Îndelungat și cumplit bătîndu-să aceste doaă puteri, începu Şerban, cu prepus, a se trage înderept, întrebuințînd prefacerea ostășască de fugă, prin carea mai lesne să poată duce pre vrășmaș în cursele perderii sale. Numai cît se mișcară românii înapoi, de odată văzu Şerban că s-au luat călărașii lui Batorii de-a lungu după o parte de călărași românești, carii cu deadinsul apucaseră fuga. Întrebuințînd Şerban această ocasie bună, cu repejune ne așteptată se apucă de oastea cea de frunte a lui Batorii, zdrobind și ucigînd atîța ardeleni, cît ca la o milă de pămînt, era tot cîmpul acoperit cu trupuri moarte. Pre pedestrași lui Batorii i-au pisat românii pănă către miezul nopții. Însuși Gabriel Batorii trînti penele din comănac (căciulă), jos, ca să nu-l cunoască românii, și abea scăpă cu viața. Precum arată istoricul Botin, dintre a lui Batorii au perit în bătaia aceasta 6 mii, iară / dintre a lui Şerban

36 ca la 4 mii. Între mulțimea prinșilor era și Gheorghie Raț, carele mai nainte au fost gheneral la Șerban prea-iubit, iară acum, orbit de pofta spre avuții, care i să făgăduisă de la Batorii, ca un cuc nemulțemitoriu s-au sculat asupra făcătoriului său de bine, și frîngînd sfîntul jurămînt de credință, au îndrăznit crunte arme a purta asupra domnului său. Pentru necredința sa, dară, au fost tăiat, în mijlocu piațului cetății Brașovului, spre ecsemplu tuturor. În bătaia aceasta au prins oștirile românești 120 de steaguri și multe arme. Șerban au rădicat o cruce aurită, în piațu Brașovului, carea vestea cu o inscripție românească, că nu dînsul, ci Batorii este pricina acestei cumplite vărsări de sînge, ce se acășună prin făcuta bătae.../...

BIBLIOTECĂ / ROMANEASCĂ / SAU / ADUNĂRI DE MULTE LUCRURI FOLOSITOARE / ÎNTOCMITĂ / ÎN 12 PĂRȚI, ÎNTÎIA OARĂ TĂLMĂCITĂ DE PREA ÎNVĂȚAȚI BĂRBAȚI, / ȘI TIPĂRITĂ / PENTRU NEAMUL ROMANESC / PRIN / ZAHARIE CARCALECHI / IZVODITORIUL ACESTEI *BIBLIOTECI.* / PARTEA III. / CU ÎNCHIPUIREA PRINȚIPULUI MIHAI ȘI IROULUI. / LA BUDA / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGARIEI. 1830.*/

Preacinstitului și de mărit neam născutului Domn
ALECSANDRU de FILIPESCU
Cu smerită aplecăciune se închină această parte a *Bibliotecii.*

PREACINSTITE DOMNULE!

Strămoșii nostri romani aveau datină, acelor bărbați, carii pentru dreptul și folosul patriei se ostenea și asuda, a-i încorona cu cununi de dafini. ...

Domnia ta te-ai jertvit, ca un irou, pentru dreptul patrii; domnia ta ai urît marile interesuri politicești, grijindu-te pentru ușurarea țăranilor românești; domnia ta fiind în deregătoria de mare cențelier, te-ai adunat și te-ai sfătuit cu conpatrioții, de ați strălucit scaunul sfintei mitropolii, iarăși cu arhipăstor și mitropolit, din/sînul cel ales al patriei (carele, îndată s-au apucat cu înfierbînțală a să osteni a aduce ceata bisericească iarăși la lumina cea adevărată). Domnia ta îndată ce te-au ales patria de a fi împreună inspector (efor) scoalelor naționale, te-ai chipzuit cum ai putea îmulți venitul scoalelor naționale, ca mai bine să se poată lăți cultura romană; cu care merite ț-ai făcut numele în veci nemuritoriu, precum în mijlocul patriei, așa și înaintea a tot neamul românesc, care în viață, deapururea te va cinsti și te va prețui, iară după moarte, în veci te va bine cuvînta.

---

* În -4° de 2 foi nenum. + 60 pag.

Fiind eu cu totul aplecat a sluji neamului meu, cu tipărirea acestei *Biblioteci*, îmi iau îndrăsneală, ca la un patron al culturii, a închina şi a dedica partea a 3 acestei *Biblioteci*, cu adîncă naţională umilinţă rugîndu-te să bine voeşti a priimi cu inimă deschisă această parte, spre folosul neamului şi spre bucuria tinerimei carea se poată striga:

Dumnezeu să'l întărească
Sănătate îi dăruiască,
Şi naţia romănească,
În toţi veci să'l pomenească,

. . . .

Zaharie Carcalechi/...

36 VESTITELE FAPTE ŞI PERIREA LUI MIHAI VITEAZUL, PRINCIPULUI ŢĂRII ROMANEŞTI, PE SCURT DEDUSE DE D. BOJINCĂ

Mihai Viteazul, principul Ţării Româneşti au domnit dela a. 1593 până la 1601, 19 august

La întrarea lui Mihai în stăpînire, era ţara cu multe datorii şi greotăţi încărcată. Turcii începuseră, în contra tractaturilor sau a legăturilor vechi, a întra şi a să sălăşlui în ţară, a rădica case şi geamii (beserici turceşti), şi din zi în zi tot mai tare a asupri pre creştini. La început se ţinea Mihai închis cu boerii sei în Curte, pentru că nu avea mijlociri de a opri răotatea turcească, carea.../...

53 Mai pre urmă trimisă înştiinţare lui Batori, ca unui prieten a turcilor, să lapede stăpînirea, să îmbrace iară ţoala popească, să se ducă în Polonia şi să lasă iară pre Sighismund Batori, în prinţipat, sau să ştie că puterea armelor vor săvîrşi treaba. La aceasta să găti Andreiu spre bătae, carea fără toată opăceala se şi ţinu, în 28 oct. 1599, dela 10 ceasuri de dimineaţă până la 8 ceasuri seara. Învingerea multă vreme remasă în îndoire, o parte din ostaşii lui Mihai începusă a să trage înapoi, spre carii înfocîndu-să Mihai, alergă la dînşii, străpunsă pre vreo doi ofiţiri de ai săi, şi oprind pre fugători, cu cruntă învăpăiare căzu pre ardeleni. Andreiu ţinu o cuvîntare mişcătoare către ai sei spre a să porni spre vitejie, iară Mihai împărţi oastea sa în coloane, şi aşa se
54 apucă de ardeleni; aci fu bătut şi înapoit, însă gheneralul / Cornis fu prins, precum şi unele steaguri poloneşti, cuprinse. Văzind acum oştirile ardeleneşti că căzu gheneralul în prinsoare, polonii din preună cu steagurile cuprinşi, şi că se îndepărtă Andreiu dela oaste, perdură toată coraja de a să mai bate, iară oştirile romăneşti, iară se întoarseră preste noapte în cîmpul bătălii. Ardelenii se traseră preste noapte napoi, iară dimineaţa fu prădat lagărul lor; Mihai cuprinsă toată armia şi 32 de tunuri. De loc, după bătae porunci Mihai prin tot Ardealul ca să se prindă Batori.

Cardinalul Batori hotărîsă preste Moldavia a fugi în Polonia (Țara Leșească). *Hronica* lui Filstih acestea spune despre Batori: Andreiu rătăci fugînd, în pădurile Cicului, și rătăcea sau umbla vro cîteva zile fără de hrană, prin munți atîta, cît îl domolisă foamea cu totul. ... După ce se ospetă, rugă Andreiu pre pădurar să-i arate calea cătră Polonia. Săcuiul (Blasiiu Iurdiuc) făgăduind aceasta a face, plecă cu el, mersă un dărab de cale și-l omorî; capul lui îl pusă în straiță sau tașilă, îl adusă la domnul țării Mihai, și-i spusă toată întîmplarea, cu nădejde că va căpăta mare dar dela dînsul pentru fapta sa. Însă numai cît cunoscu principul capul, îl sburară lacrămile, trimisă repede după trupul lui; după ce fu acesta adus, se puse capu la el, și cu mare pompă se îngropă în beserica Bălgradului. Toți boerii petrecură trupul lui, iară pădurariului se răsplăti după zicerea sfintei scripturi: cu măsura carea măsori, cu aceia ți să întoarce, fiind că porunci principul îndată să i să tae capul. Florica, muerea lui Mihai, amari lacrămi vărsa după acest bărbat; Mihai însuși nimic putea grăi de jale, ci, după îndelungată amuțire, abea se înstatornici a zice: „Săracul popa!“.../

BIBLIOTECĂ / ROMANEASCĂ / SAU / ADUNĂRI DE MULTE LUCRURI FOLOSITOARE, / ÎNTOCMITĂ / ÎN 12 PĂRȚI, ÎNTÎIA OARĂ TĂLMĂCITĂ DE PREA ÎNVĂȚAȚI BĂRBAȚI, / ȘI TIPĂRITĂ / PENTRU NEAMUL ROMANESC / PRIN / ZAHARIE CARCALECHI / IZVODITORIUL ACESTEI *BIBLIOTECI*. / PARTEA IV. / CU ÎNCHIPUIREA PRINȚIPULUI STEFAN CELUI MARE./ LA BUDA. / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGARIEI. 1830/.

PREAOSFINȚITULUI și de Dumnezeu adusului mitropolit a Prințipatului Moldaviei Domnului VENIAMIN cu smerită aplecăciune se închină această parte a *Bibliotecii*.

PREAOSFINȚITE DOMNULE!

. . . nu numai sfintele beserici le-ai înzestrat, ci și cu preoți cuvioși învățați le-ai împodobit; și scoale naționale ai / redicat, cu profesori învățați le-ai întemeiat, ghimnasiumul strămoșesc, ce se dărăpănase, iarăși cu triumf l-ai întrodus în cea mai mare luminare; și nici Munții Carpaticești au putut opri înaltele învățături ce izvoresc din trînsul, a nu se ivi și pe aici; preaosfinția ta nici o zi n'ai lăsat a trece, ca să nu iai condeiul a scrie și a tălmăci cărți folositoare sufletului; nici averi mari ai crutat pentru tipărirea lor. Și acum te ostenești cu cea mai mare și neamului folositoare *Istoria Besericii*, în limba patriei, la lumină a o da. Și pe bărbații, carii să ostenesc și lucrează pentru luminarea neamului, cu inimă deschisă îi priimești, și părintește îi ajuți; tinerimea românească o luminezi; tronul sfintei mitropolii îl străluceşti cu auritele cuvinte ce povăţuesc poporul Moldaviei. Cu adevărat poate fi Prinţipatul Moldaviei măreţ cu un aşa ales arhipăstoriu şi mitropolit; cu adevărat poate zice că eşti din pronia lui Dumnezeu, născut spre folosul patriei şi luminarea neamului.

Fiind eu prea bine încredinţat de patriotismosul Preaosfinţiei tale, că eşti tatăl culturii româneşti, iau îndrăzneală ca la un patron, a închina această parte a *Bibliotecii*, Preaosfinţiei tale. Cu adîncă umilinţă, dară, rog, milostiveşte-te a priimi cu binecuvîntare această parte, pe care ... o închin. ...

Zaharie Carcalechi.../

1 CONŢINEREA ISTORIEI ROMANILOR

(Mai departe lucrată de Dam. Bojîncă, Jur. a Ţării U. Advocat) / ...

18 Uciderea lui Ţesar

Acum era să se ucidă dictatorul Ţesar, în adunarea a tot senatul, şi încă, în aşa timp, cînd se gătisă să mişche tabără în Asia asupra partilor, spre răsplătirea surpării lui Crassus. Oare ce ziceri de oracul, precum şi oare ce bântuială şi presimţiri îl ţinură mult timp în hotarîre, duce-s-au în senat, au nu? Ci, fiind că crezu linguşitorilor, cum că republica e tare îngrijită despre păstrarea vieţii lui, şi cum că nima va îndrăzni a să atinge de persoana lui, se arătă fără toată prengrijirea de vreo primejdie, în mijlocul adunării. Conjuraţii traseră cuţitele (angerile) afară, şi împunseturi preste împunesturi aruncară pe trupul lui. Văzînd Ţesar pre Brutus, strigă: „Cum? fiiul meu! Doară şi tu?“ Nici cugetă mai mult despre apărarea sa, ci acoperindu-şi faţa cu haina, muri ca un bărbat, carele nici întro socoteală ţine viaţa, străpuns fiind cu 23 de împunsături. Iroiul acesta nu era mai bătrîn de cincizeci şi cinci de ani.

După principiile şi legile statului roman, ori cine se sîrguia a trage stăpînirea cea mai naltă, cu nedreptate, la sine, se socotea ca un vrăjmaşi a patriei; şi era lăsat cruzilor păşiri poporale. Deci, şi uciderea lui Ţesar se văzu dreaptă a fi fost. Însă ne mai putînd Roma păstra libertatea sa, trăbuind ori cum unui lăcomitoriu de mărire să se supună, fiind că moralul şi cugetele de acum, cu totul resturnasă proptirile şi principiile libertatei, şi pentru că ecsemplul lui Silla, nemăsuratele bogăţii şi preţuirea a unor persoane private trăbuia să strămute republica în monarhie, ar fi trebuit să se întieză (protimisească) mai bine blînda lui Ţesar stăpînire, de cît bătăile cetăţeneşti. Cătrănita faptă a lui Brutus, carele în amăgitoarea speranţă (nădejde) fiind, că prin

19 acea / va scăpa pre statul roman, [a] omorî pre amicul şi făcătoriul său de bine, este adeverire, ce, şi cît îndrăzneşte fanatismul republican a păşi şi a face.

De oară ce omorît fiind Iulius Ţesar, alerga ucigătorii cu cuţitele în mîni prin toată cetatea, strigînd: „Mort este craiul Romei“, unii dintre patricii se însoţiră lor, iară poporul nu arăta altă de cît dor şi supărare după Iulius. Deci, văzîndu-se ticăloşii ucigători amăgiţi în aşteptarea sa, luară fuga în Capitolium. Consulul Marcus Antonius şi Lepidus, duca călărimei, se aretară gătiţi spre resplătirea uciderei dictatorului Ţesar. Senatul se adună. Se începură a se face cercetări, oare fost-au Ţesar tiran sau dreaptă căpetenie a republicei. Tocma cînd era să se întineză aducerea aminte despre dînsul, cu o necinstire, atunci propusă sau arătă Antonius, cu mare înţelepciune, cum că toate persoanele de diregătorie vor depune ofiţiumurile sau diregătoriile sale, deacă se va numi acela de tiran şi de căpetenie nedreaptă, dela carele au căpătat ei (slujbele) servirile sale, şi cum că din acea va urma cea mai cutremurată anarhie şi cele mai prăpăditoare bătăi cetăţeneşti şi rebelii se vor naşte. La această propunere remasă începuta întrebare nesăvîrşită. Deci, se învoiră întru acea, ca ucizetorii de Ţesar să nu se pedepsească, iară aşezemînturile cele de Iulius Ţesar spre îndreptarea patriei făcute să se întărească. Încheerea ceastă de doaă înţelegeri, sau mai drept a grăi contrazicătoare, nu putu, între aşa critice circonstanţe, să reducă şi să aşeză pacea comună. Aşadară, sau trăbuia să se arate coraje, sau să se rabde perderea libertatei. Antonius, cel ce cuprinsesă arhivu (armariile cu scrisorile), ori ce vrea, tot făcea, zicînd că aşa aflǎ scris şi rînduit în scrisorile lui Ţesar. Antonius rădică pre popor asupra ucizătorilor lui Ţesar.../...

---

[a] Nu ştiu în ce măsură intervine D. Bojinca în tabloul general al uciderii şi succesiunii lui Cezar, dar teoria generală a perindării necesare a formelor de guvernămînt este corectă, adică enciclopedistă. Unde, însă, este părtinitor monarhiei, regim politic sub care trăieşte, nu ne mai place, indiferent de faptul că nu avea încotro. Trebuia să renunţe. Şi apoi, conjuraţia împotriva lui Cezar visa restaurarea „republicii“ aristocratice care nu poate fi confundată cu revoluţia populară, burgheză, contemporană. „Fanatismul republican“ a măturat un regim perimat, ceea ce nu s-ar putea spune despre o revenire la republica romană transformată de Cezar în monarhie.

VERSURI /INDEMNĂTÓRE / CĂTRE DEPRINDERÈ / TENERIMEĬ ROMĂNESCHI / INTRU / INVĂTZETURI, / CA UN DAR DE GRATULAȚIE PE AURITU' ANNU' NOU./M.DCCC.XXIX/DE/MOYSI BOTA/FOST ÎNVĂTZĂTORIU ROMĂNESC/IN LIPPOVA LUCRATE SHI TYPĂRITE./GLÜCKSWÜNSCHE AUF DAS GOLDENE JAHR 1829./ÎN BUDA/CU LITERILE CRĂESHTEI TYPOGRAFII A UNIVERSITATEI UNGURESHTI DIN PEST'.

CUVĔNT' IN ANTE

Próspĕtĕ inchipuire. varsĕ cunoshintza mèntzei nóstre ceiĭ sĕnătose despre starè inceputului sortiĭ omeneshtĭ, caré mai 'nainte de cultivire nèmica altă erà, de quŏt o simplitzitate, o selbătecie, shi o adevărată stăpĕnitóre frică a tótă Lume, iară după desvâlirè culturiĭ, după ivirè shtièntzelor formóse, după găsirè tehnelor, thi după intemeérè ómenilor intru cunoshintza sĕngeluĭ shi a Genuluĭ lor, la acéa flóre a fericiriĭ au ajuns, la care astezĭ Austria...[a]

VERSURI/ ÎNDEMNĂTOARE/ CĂTRE/DEPRINDEREA/ TINERIMEI ROMÂNEŞTI/ ÎNTRU/ÎNVĂŢĂTURI,/ CA UN DAR DE GRATULAŢIE PE AURIT ANN NOU-/ M.D.CCC.XX.IX/DE/ MOYSI BOTA/ FOST ÎNVĂŢĂTO-/ RIU ROMÂNESC/ÎN LIPPOVA LUCRATE ŞI TIPĂRITE. GLÜCKSWÜNSCHE AUF DAS GOLDENE JAHR 1829./ ÎN BUDA/CU LITERILE CRĂEŞTEI TYPOGRAFII A UNIVERSITATEI UNGUREŞTI DIN PEST.*/

CUVÎNT ÎNANTE

Proaspătă închipuire varsă cunoşința minții noastre cei sănătoase despre starea începutului sorții omeneşti, carea mai nante de cultivire, nemica altă era, de cît o simplițitate, o selbăticie şi o adevărată stăpînitoare frică a toată lumea, iară după desvălirea culturii, după ivirea ştiințelor formoase, după găsirea tehnelor, şi după întemeearea oamenilor întru cunoştința sîngelui şi a genului lor, la acea floare a fericirii au ajuns, la care astezi *Austria*, *Anglia*, *Franţiia*, ş.a., cu frumseţea culturii lor, preste toată lumea acestui pămînt, ca razele soarelui, ales exemplu strelucesc. Fericiţi sînt dar aceia lăcuitori, carii sub scripturile alor aşa împărăţii s-au născut, fericiţi sînt că au bărbaţi exelensi cu frumseţa culturii înavuţi, şi sînt fericiţi mai vîrtos că au adevăraţi — şi credincioşi patrioţi — iubitori de adevăr şi dreptate, învionaţi cu patrioticească însufleţire, statornici întru împlinirea legilor ţării, temeinici în păzirea strămoşeştilor drepturi, învăpăiaţi în cuget de aplecăciunea dragostei către procopseala şi bun sporiul fericirii genului, prin îmfrumseţarea tehnelor şi a ştiinţelor luminate, care din zi în zi înfloresc. Nemic mai puţin află-se şi în timpu de acum de multe plase de oameni, dintre carii unii, de şi nu sînt în treapta sălbăticească, simpli, fricoşi şi spărioşi, totuşi, îndepărtaţi fiind de aşa simţiri bune, se fac întradins călători de păzirea împlinirei legilor şi a drepturilor strămoşeşti, ne avînd mai de parte dragoste către fapta bună de a-şi lumina fiii săi, ca să ajungă la frumseţa fericirii genului, ci, întradins remînînd la întunerecul simplitităţii şi la niagră ticăloşie, pătimesc lungoare de moarte.

---

* In folio mic, 52 pagini.

[a] Pentru exemplificare, dăm un fragment în grafia originală. În transcrierea noastră, interpretativă.

Crede-mă, frate!, că patima aceasta tocmai la noi, românii, învîrtoşată se află. Apoi, de şi chiar fieşte carele uşor simte că numai din lipsa dragostei către patrie, către ştiinţe şi către luminarea mintei se înpedecă toată frumseţa fericirii genului, ma totuşi, cei mai avuţi dintre ai noştrii, cuprinşi fiind de ne setioasa poftă către comori, remîn reci de către dragostea patriei, de către luminarea şi procopseala fiilor săi, apoi nici o îndemnare au de a ferici genul cel de un sînge cu el, de a se deprinde întru faptele bune, care curg din întemeerea cea statornică a ştiinţelor formoase şi a tehnelor, prin care se deduce la cultură şi se luminează mintea omului.

Eu, cu adevărat, am văzut pre mulţi români, mai ales de aceia carii au crescut sub arepi străine, cuprinşi de momiri politice, în aşa năroi alunecaţi, cît ascunzîndu-şi bunătatea patrioticească şi dreptul strămoşilor săi, se ruşinează a spune că sînt români, şi numai decît îmboldindu-i cineva (precum *Cîrtitoriu* din Haale — au început pe stînga, fără foarfeci, pînză noă a croi———), unii ca aceia şi de însuşi strămoşescu lor sînge al vestiţilor romani, s-ar lăpăda. Aceasta toţi mişeii şi nemernicii aceia ar face, carii nu au crescut între ai săi şi carii n-au căpătat simţiri de dragoste către fericirea patriotică a genului său; şi mai vîrtos aceia carii nu s-au adăpat cu cunoştinţa temeiului strămoşilor săi romani, acelor foarte vrédigni[a] de laudă, şi de aducerea aminte heroi bărbaţi. Că acestea pentru dragostea către patrie şi către luminarea genului puneau virtutea cea mai mare în procopseala tinerilor, în găsirea tehnelor, în purtarea ostăşiei şi în ocîrmuirea cea înţeleaptă a biruinţei lor; avut-au întocmiri bune, unde fiii celor puternici şi heroi bărbaţi, dinpreună cu fiii celor orfani la olaltă se-nvăţau şi se procopseau, crescînd întru simţiri bune, de a apăra patria sa şi a ţine genu în fericită stare./...

---

[a] *Vredigni* este cuvînt neexistent în română, format de autor din dorinţa de a elimina slav. *vrednic*, şi de a-l pune în legătură etimologică evident eronată, cu lat. *dignus*, precedat de un prefix inexistent *vre-*. Regretabil este că autorul însuşi nu putea fi convins de corectitudinea etimologiei sale.

10 Dintru acest temeiu a dragostei către patria noastră şi către fericitu schiptru al puternicului nostru austricesc *stăpînitoriu*, m-am îndemnat şi eu a aduce ceva spre deprinderea activă întru poleirea tinerimii române cu cyrilleştile slove şi cu strămoşeştile litere lucrat, mai vîrtos căci noi cu limba-ne cu totu români sîntem, adecă fii strănepoţilor a romanilor celor vechi, carii nu cu slovele cyrilliane, ci chiar cu literile latine se întrebuinţau; de acea nu numai ni se cuvine, ma tocma datorinţa sîngelui roman strămoşesc spre mai formoasă poleirea linbei noastre ne chiamă, iarăşi cu dînsele a ne înţelege, care eu, ca cel din întîiu fruct al ostenelelor mele, îl pun semn de *dar* şi de *gratulaţie* pe acest *an nou* 1829.

Autoru./

11 PREJUDECARE

La soartea omenească

Tristă-i soartea omenească,
Cine e să n'o cunoască;
Tristă-i şi amară foarte,
La toţi cei ce cunosc toate;
Astăzi mie, măne ţie,
Cel ce pate, bine ştie:
Pismaşa urgie.

Văzut iaste tuturora
Cum le urmează unora,
Că după nor vine serin,
Şi dela neamic [1] pelin.[a]
Neamicul, amăreală,
Umblă după vicleneală:
Urzănd netigneală./

12 Nedreptatea oamenilor,
Cea ca veninul şerpilor,
Dela unii se urzeşte,
Şi pre alţii pedepseşte;

---

[1] *Neprieten.*

[a] Nici Şincai nu se abţine să nu rimeze: „După nor vine serin / După dulceaţă, pelin“ / etc., vezi vol. I, p. 627, rimă foarte la locul ei, în poezia populară, însă.

La drepți rădăcina curmă,
Fără milă îi sugrumă:
Din întreaga pismă.

Ah! pismă, amară feară,
Și gadină de ocară;
Ah! devolească aflare,
Căt în lume faci stricare;
Tu, pismătarețe oame,
Tu, prea noule Caine:
Ah! cumplit venine./...

13 Acum annul *nou* se 'ncepe,
Stați cu toți a ne percepe,
Se iubim dreptatea sîntă,
Lăsănd pismașa osăndă;
Acea ce noi de mult dorim,
În cest an *nou* să dobîndim:
Știința se iubim./...

14 Oh! voi strănepoți romanești,
Sănge de bărbați heroicești;
Cum dormiți în somnul adănc,
Și strămoșii vostrii greu plăng;
Văzăndu-și vițele sale,
Fără nici o îndemnare;
Cătră luminare.

Loați firul lui Pitagor',
A lui Socrates și Plato;
A lui Cato și Tulie,
A lui Ovid ș' Virghilie;
Aristotel v' va deschide
Mintea la ceriu v' va'ntinde:
Alții nu v' vor vinde.../...

21

FABULA

Traiului hărciogilor de cămp pistriți și a celor lungi în coadă ... cu a epurilor casnici (de casă)

Mai întăiu dar' se începem
Din cap', de cănd au venit
Herciogii, ca se percepem:
Cum fu lucrul 'ntemeit?

Căt, cu´ plan aşa de ascuns
Fiind, la atăt'au ajuns;
Şi epurii nu'i percep!

Animalele hărci pistriţi,
Sînt un număr foarte mic,
Din vechime împărţiţi
Printre altele, nemic
Însămnea ei a fi,
Căci, că de s-ar şi îmulţi,
Ei de ei se pustiesc!

Ma hărciogii lungi în coadă,
Mai tărziu sănt adunaţi,
Aceştea s' dedaţi se roagă;
Zi ş' noaptea ne stămpăraţi;
Ei în veacul al şaselea,
Ne mai putănd în cămp mînea,
De vărsarea ploilor/...

22 Evenîră[1] în lăcaşuri,
Prin ceteţi, oraş' ş' sate,
Căci timpul cel cu tresnituri,
Îi gonea cu ploi late,
Carii simţind că-i goneşte,
Puii toţi le pustieşte,
Fuseră iuţi-a fugi./...

37 CĂNTARE

întru

Dignitatea illuminaţiei, la zioa naşterii înălţiei sale *împăratului Austriei, craiului Ungariei, ş.a. Franţ I-iu*, ceaia ce prin activitatea spectabilului domn *solga birău Ioann Kõveir de Reithat*, în Lippova, în 12/24 februarie 1828, triumfănd în săltare cu jocuri desfătate ţinută, şi de tinerimea română scolastică întru sclipirea illuminaţiei în sunet cantată, carea prin curiru unguresc, în *Novelele din Viena*, sub nro 18-ce ann 1828, s-au scris.

---

[1] Adecă *veniră din întămplare.*

Curi[a] iut', Bănăţene,
Vin' oh! ungurene;
Daţi sunetul gurii
Români cu ungurii;
Adunaţi-vă 'ntru'un gănd,
Minun' a vedea arzănd:
'n toată Lippova. .../

51 CĂNTECUL VĂERĂRII DREPTULUI ÎN PATRIA STREINĂ

Dimineaţa mea cea dulce,
La mare necaz mă duce.
Ameazezul meu cel iubit,
Cu greu nor e acoperit,
Seara cea mai serinată,
Mie ceaţă se arată.
Pe mine ce m-ar îmbuna,
Spre viaţă m-ar măngăea,
Aceaia mă chinueşte,
De puteri mă despoeşte.
Bunătatea cea văditä,
Toată altor e'npărţită.
În contra mea văntul suflă,
Greu aer în faţe-mi umblă.
Nu aflu vr'o măngăiere,
N'am în ochi dulce vedere,
În nimica aflu voe,
Mă'nec ca'n apa lui Noe.
Din zi în zi mă întristez,
În necazuri pat greu, oftez.
Soarelui e cu'ntristare,
A purta raze de jale.
A lui strelucite raze,
Nu au mod se mai pripeaze.
A lunii tristă vedere,
Întunecimei se cere./
52 Stelele cu horizontul,
Triste mi se văd cu totul.
Căci nu-i a crede în mnerate
Vorbe, şi în une gloate.
Care'n căt se văd bunoase,
În ochi sănt aruncăcioase!
Foarte s' drepte une graiuri,

---

[a] Alt bănăţean care foloseşte acest imperativ, la început de vers. Muza poeziei nu l-a vizitat pînă acum pe nici un bănăţean, se pare. Vorbesc de *poeţi*.

Multe căsi, multe năravuri!
Aşa iaste zicătura
Romănească, cea cu gura.
Ce ţi data a petrece,
Tisa, Dunărea de'i trece.
Nu socoti că ai scăpat,
Că mai tare te-ai înglotat'!
Tinerule, una ţine,
Rabdă răul ca şi mine.
Cel ce pănă' n capăt rabdă,
Se'n corună căt odată!/...

CALENDARIU/ PE/ ANUL DELA HRISTOS/ 1829./ CARELE SE CUPRINDE DIN 365 DE ZILE./ ÎNTOCMIT/ PRE GRADURILE ȘI CLIMA ȚĂRII UNGUREȘTI,/ A MARELUI PRINȚIPAT AL ARDEAULLUI, A ȚĂ/RII ROMANEȘTI ȘI A MOLDAVIEI./ AREATĂ/ZILELE, DUMINECILE, SĂRBĂTORILE ȘI SEPTĂMÎNILE CALENDARIULUI VECHIU, ȘI ACELUI NOU,/ PĂRȚILE ȘI TIMPURILE ANULUI, SCHIMBAREA LU/NEI, RĂSĂRIREA SOARELUI, GHENEALOGHIA CASII AUSTRIEI, TÎRGURILE ȘI ALTE FOLOSITOARE LUCRURI/ ÎN BUDA./ LA CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITATEI UNGUREȘTI.*/

ADAOGERE LA CALENDARIU[a]

În anul acesta 1829, stăpănitoarea planete iaste *Venus*. Lumina ei e foarte plăcută, așa căt și zioa o poate vedea omul cu ochii. După cercatele luări de seamă iaste îndepărtarea ei cea de mijloc 15 000 000 de mile nemțești. Ia e 1/10, adecă a zecea parte mai mică de căt pământul nostru. Curgerea sa pe lăngă soare o plinește în 224 zile, 17 minute. Iară sucirea pe lăngă a sa însași osie, o plinește în 23 ceasuri, 20 minute. Timpul, subt stăpănirea aceștei planete, e mai mult umăd de căt uscat, însă foarte cald.

DESPRE IARNĂ

Iarna, încă în anul cel trecut 1828, în 9 dechembrie și-au luat începutul, când au întrat soarele în semnul sau zodia *Căpriorului*, și când ne-au făcut zioa mai scurtă și noaptea mai lungă. Iarna aceasta nu va fi prea friguroasă, însă multe și mari vărsări de ape vor pricinui multă pagubă./

DESPRE PRIMĂVEARĂ

Primăveara își ia începutul său în 9 martie, la 9 ceasuri, 7 minute seara, când întră soarele ía zodia Berbecelui (Arietului), și zioa cu noaptea asemenea face. Partea aceasta a anului ceva cam tîrziu ne bucură cu plăcut timp, însă totuși, preste tot va fi stemperată, și pentru toate rodurile folositoare.

---

* În -8° de 40 de foi nenumerotate.

[a] Anexă la calendarul propriu-zis.

DESPRE VEARĂ

Veara se începe în 9 iunie, la 7 ceasuri, 13 minute seara, când întră soarele în zodia *Racului*, și zioa mai lungă, iară noaptea mai scurtă o face. Vinul va crește bun, însă grîul și fînul, din pricina ploilor celor multe, va rămânea pre holde și va putrezi.

DESPRE TOAMNĂ

Toamna își va lua începutul în 11 septembrie, la 9 ceasuri, 23 minute dimineața, când va întra soarele în zodia *Cumpănei*, și a doao oară face zioa cu noaptea asemenea. Această parte a anului făgăduiește la început frumos și cald timp, însă totuși timpuriu ne trimite ger.

N.B. În anul acesta 1828, va fi zioa mai scurtă, și noaptea mai lungă, în 10 dechembrie, la 2 ceasuri, 43 minute dimineața./...

DOAO NEPREȚUITE SCRISORI

adecă:

1. Scrisoarea lui Avgár, craiul Edesiei, către mîntuitoriul Is. Hs., carele s-au arătat în trup omenesc, în părțile Ierusalimului.

2. Scrisoarea Mîntuitoriului Is. Hs., către Avgár, craiul Edesiei.

Evsévie, episcopul Edesiei, scrie că Avgar, craiul cetății aceiia, supărat fiind de o boală foarte rea, și neputând căpăta tămăduire dela nici un doftor, înștiințîndu-se de minunatele tămăduiri ce fecea Is. Hs., în Iudea, au trimis un curir, anume Anania, cu o scrisoare la Is. Hs. carea așa sună:

Avgar, craiul Edesiei,
Către Mîntuitoriul Is. Hs., care s-au arătat în trup omenesc, în părțile Ierusalimului, sănătate!

Am auzit de minunile și tămăduirile tale, ce faci numai cu singur cuvîntul, fără de erburi,/ sau alte doftorii. Am înțeles că faci pre orbi de văd, pre ologi de umblă, pre cei stricați curățești, duhurile necurate gonești din cei ce pătimesc, pre cei cu boale netămăduite vindeci, și morților dai viață. Aceste minuni m-au făcut a cugeta că ești un Dumnezeu depus din ceriu, sau că ești fiiul lui Dumnezeu, carele aceste minuni plinești. Pentru aceasta am socotit a-ți scrie această scrisoare, și a te ruga ca să vii să mă vezi, și să mă vindeci de boala ce pătimesc de mult vreme. Am auzit că și iudeii te asupresc și cîrtesc pentru minunile tale, și că caută să te piardă. Eu, aicea, am o cetate frumoasă și răsfățată; și, măcar că nu e prea mare, dară îndestul îți va fi pentru toate cele ce-ți vor lipsi.

ACADEMIA BIBLIOTECA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Acelaşi scriitoriu zice că Is. Hs. au făcut lui Avgar, acest următoriu respuns:

Fericit eşti, Avgare, că ai crezut în mine, mai nainte de a mă vedea, căci scris iaste de mine, că cei ce mă vor vedea, nu vor crede întru mine, şi [cei] ce nu mă vor vedea, vor crede şi se vor mîntui. Ce se atinge de dorinţa ta, ce arăţi, ca să viu să te văd, eu trebue mai întîiu să plinesc în ţara aceasta toate lucrurile, pentru care sănt trimis, şi după aceasta să mă suiu cătră acela ce m-au trimis, şi deacă mă voiu sui de aicea, îţi voiu trimite pre unul din ucenicii miei, carele te va tămădui/ de boala ce pătimeşti, şi-ţi va da viaţă vecinică, ţie şi celor cu tine.

Subscrierea Mîntuitoriul au fost:

Theós, Theù, Thíon, Thávma.

adecă:

Dumnezeu, a lui Dumnezeu, dumnezeiască minune.

Iarăşi episcopul Evsevie zice că aceste scrisori le-au scos din condicele (manuscriptele) cetăţii Edesiei, şi mai adaoge încă că Apostolul Thomà, după înviiarea Mîntuitoriului au trimis pre Thaddéu, unul din cei şaptezeci de apostoli, ca să predíce (propoveduiască) pre Is. Hs., şi să tămăduiască pre Avgar.

Înştiinţarea lui Léntul, proconsulul Iudeiei, cătră senatul Romei, pentru faţa şi forma Mîntuitoriului Is. Hs. El aşa scrie:

Întru aceste zile s-au arătat aici, un om, carele încă trăiaşte, anume Is. Hs., a căruia putere trece preste măsurile firii; oamenii îl numesc mare proroc, iară ucenicii lui îi zic Fiiul lui Dumnezeu. El înviază morţii şi vindecă toată plasa (feliul) de boale. El iaste un om de o formă (chip) încuviinţată şi cu bune măsuri, în faţa lui se vede oareşi care strîştie, şi carii îl văd,/ de odată îi cuprinde şi dragostea şi frica. Părul lui iaste în floarea unei aluni timpurie, şi dela rădăcină pănă la urechi iaste neted, iară de acolo pănă la umere, creţ, şi trece şi mai jos de umere. Dela frunte, prin mijlocul capului, are cărare (după datina Nazarinenilor), fruntea lui iaste lată, netede şi albă; faţa lui nici o meteahnă, şi îmfrumseţată cu o rumineală foarte plăcută. Fisiognomia lui iaste ighemonicoasă şi mîngăioasă; nasul şi gura sînt făcute cu mari măsuri. Barba iaste din destul deasă, în floarea părului, şi despărţită în furculiţă. Ochii îi sînt căprii şi foarte vioi. El iaste înfricoşat la ale sale mustrări, dulce şi plăcut la ale sale învăţături şi sfaturi. Forma feţii lui trage ochii tuturor, amestecată fiind cu o cinstire adîncă; pre el nu l-au văzut nimenea nici odată răzînd, dară plîngînd, adese ori. Statul lui iaste drept, mînile mari şi lungi, şi braţele foarte frumoase. El vorbeşte puţin, dară cu multă statornicie, şi iaste cel mai frumos om în lume./...

DESPRE ÎNDESTULARE

Adọ-ți aminte, o omule! cum că starea ta pre pămînt, prin înțelepciunea Celui vecinic iaste rînduită, Carele cunoaște cugetul tău, Carele deșertăciunea tuturor poftelor tale, bine o vede, și, de multe ori, pentru mila sa cea mare, nu le plinește. Însă, tuturor poftelor celor bune și înțelepte, și tuturor sîrguințelor celor cuvioase, au pus bunătatea Lui în firea făpturilor, asemenea adevărului, norocoasă urmare.

Despre ne'ndestularea, carea o simți, și despre întîmplările nenorocirilor, pentru care te plîngi, caută fîntîna, de unde curg; apoi, de vei afla că/dintru a ta singură nebunie, dintru a ta îmbuibare, și din urîta imaghinație (închipuire). Așa, dară, nu cîrti asupra dumnezeeștilor trimiteri, ci îndireptează-ți inima,și nu zice singur întru tine: „de ași avea bogăție, și de ași avea putere și îndemănare, ași fi norocos“, că trebue să știi cum că toate aceste lucruri, fiește căruia moștean deschilinită ne'ndemînare și greotate aduc.

Cel oárfăn (sărac) nu simte frica și patima celui avut (bogat); el nu cunoaște greotatea și învăluirea vîrtutei, nici lenea nu știe ce iaste; și pentru aceaia singur își plînge soarta sa.

Nimenui nu pizmui pentru vrun noroc, că nu ști, nici nu cunoști supărările lui cele din lăuntru. Cu puțin a se îndestula e cea mare înțelepciune; și cel ce-și îmulțește avuțiia, își mărește grija, iară inima îndestulată e vistierie ascunsă și scuteală de toată nepăciuirea. Însă, de vreme ce direptatea ta, cumpătul vieții, îndestularea și buna cuviință nu lași ca prin amăgirea norocului să se piiardă; drept aceaia și însași bogățiia sau multa avere nu te va face norocos. De aci, dară, se cade a te învăța cum că în scafa (păharul) cea cu limpede și neamestecată norocire nici o picătură pentru oamenii cei muritori nu se află./...

ANECDOTE

Un verb-corporál din datorință au adunat șase recruți și i-au dus la ofițirul său, și fiind că avea ei multe semne de rane și tăeturi pe față, au socotit că vor fi bune cătane. Văzînd ofițirul pre acești recruți așa de schimosiți, au zis cătră corporal: „Mai drag mi-ar fi fost deacă mi-ai fi adus pre aceia, carii au pus aceste aduceri aminte pre fețele acestor mișei, de cît pre ei“.

Întru o soțietate s-au făcut o întrebare: „Ori pentru ce n-au dat natura (firea) ca și muerile să aibă barbă și mustețe, cum au bărbații?“ Unul dintre dînșii și fu gat cu respunsul, și zisă: „Pentru că iale nici atît timp nu pot tăcea, pănă cînd le-ar putea rade omul“.

Un om simplu (prost) se bolnevisă întru o țară streină, și foarte tare se văeta de durerea/capului. Doftorul, carele cunoscuse cauza (pricina) beteșugului, rănduise să i se dea un clistír; însă, în oara aceaia cănd vrură cei de pe lîngă dînsul să-i dea clistiru, strigă bolnavul mînios, și zisă: „Oamenii cei din această țară, precum văd eu, sănt toți nebuni și fără de minte; pre mine mă doare capul, și ei vor să-mi vindece c...u“. Și apoi au luat clistiru și de odată tot l-au beut[a].

Un negoțitoriu foarte bogat eșisă odinioară din cetate și călătorea cătră un bun al său. Pre cale l-au întimpinat un sătean, carele avea pești de vinzare. Pre acesta l-au întrebat din glumă negoțitoriu zicînd: doară nu cumva are și ștócfíș (pește de mare; un nume de batjocură). „Nu, respunsă săteanul, că aceia es din cetate“.

Doi negoțitori întrase întru o mare gălceavă (nu se știe unde, la bere sau în vr’un birt, că hronicul nu aduce aminte) pentru o negoțitorie. Pre urmă zisă unul, plin fin de mănie: „Dumneata nu știi nimic despre aceasta să judeci; aci e de lipsă mai mare înțelepciune; și ce se atinge de acest lucru, eu pre dumneata, de o sută de ori te pot vinde, pănă dumneata pre mine numai o dată“. — „Aceasta pot crede, răspunse celalalt, că pentru dumneata nime nu dă nici un pfenig“. /

O fată tinere, ci cam negrișioară în față, s-au fost îmbrăcat într’o zi de veară, în vestminte albe, și întrebasă pre o soață a ei, cum îi stau vestmintele cele albe? — „Foarte frumos“ respunsă aceaia, „dumneata, soro, ești acuma tocma așa, ca o muscă în zăr“.

Odinioară zisă un sătean cătră fiiul său: „Ce de mare drac ești, încă așa mic și tiner, dară căt de mare vei fi atunci, când vei fi atăt de mare, cît sînt eu“.

Un fecior călcasă odinioară pre un domn pre picior; acesta mîniindu-să pre fecior, și aspru suduindu-l, zisă: „Pentru ce nu bagi seama, măgarule, că ce ești tu acuma, eu mai de mult încă am fost.“

Un dreguț se dusese odinioară la un máler (zográf) ca să-i zugrăvevească o portrée mică, adecă fața lui, ca să o dea dreguții sale. Málerul l-au întrebat cum vrea să fie portrea zugrăvită, în ulei sau în mineatur. „Ba nu“ zisă dregutul, „Ci, numai așa, ca să mă poată spînzura de grumazi“./...

---

[a] Se pare că „anecdota“ aceasta e nemțească. Nu cunosc originalul!

1 VORBIRE/ ÎN VERȘURI DE GLUME / INTRĂ / LEONAT/ BEȚIVUL OM DIN LONGOBÂRDA,/ ȘI ÎNTRĂ/ DOROFATA/ MUIAREA SA./ SIBIIU,/ ÎN TYPOGRAFIIA/ LUI IOANN BART. 1830*./

3 *Bărbatul*

Amar și durere mie!
A mea iubită soție!
Eu din fire sînt om tare,
Vînjos, cu vîrtute mare,
Vesel din copilărie,
Trăind foarte cu trezvie.
Lucru însă nu prea tare,
Mă trudesc cu cumpătare,
Mînc, beau bună beutură,
Cu cumpăt și cu măsură,
Și totuș o, amar mie!
O vai! ce poate să fie!
Puterea mi să slăbește,
Virtutea mă părăsește,
N-am apetít la mîncare,
De și mînc ce bun îmi pare,
Stă în rînză, să'ntărește
Și cu greu să mistuiaște.
N-am liniște sau răcoare
Pănă stau sus pe picioare,/
4 În zădar mă culc în pat
Să dorm de griji depărtat,
În zădar pe iarbă vearde,
Vrînd din grije a mai pearde.
Ori unde să dorm m-oi tinde,
Blîndul somn tîrziu mă prinde;

---

* Este ediția a doua. În -8°, 35 pagini. Ediția I a apărut în 1815.

„La 1815 se tipări o altă operă originală a lui Vasilie Aaron, care nu traducea, ci dădea într-o formă personală, cu un model literar sau fără, *fabule* care-l interesau. E *„Vorbirea în versuri de* ..., iarăși o carte foarte populară între românii din Ardeal. ... E iarăși o lungă defilare de versuri, fără spirit și fără efect pentru un alt public decît cel țărănesc sau cel apropiat de al țăranilor" (N. Iorga, *Op. cit.*, p. 473).

Atîta mă învîrtesc!
Şi atîta mă sucesc,
Cît numai Dumnezeu ştie
Trudele trimise mie.
De să'ntîmplă vro clipeală,
De cumva somnul mă'nşală,
Visuri grele mă'npresură
Şi mă storc fără măsură,
Văz în somn lucruri cumplite,
Doară nimărui ivite,
Acum, acum mi să pare
Că cade un munte mare
Şi cu totul mă turteşte,
Ca pe muscă mă lăţeşte.
Acuma mi să arată
Că vine o mare ceată
De harapi negrii, cumpliţi,
Cîrjnind cu dinţii rînjiţi,
Mă prind, mă bat fără milă,
Mă trag cu nespusă silă,
Legîndu-mă cu tărie,
Mă duc cu ei la robie./
5 Acum vin bivoli năvală,
Unşi de tină şi de smoală,
Asupra mea năvălesc;
Eu fug să scap, mă trudesc;
Şi alte ne numărate
În somn mie arătate.
Ah! iubita mea soţie!
Ce lucru poate să fie?

Muiarea

Lucru jelnic! şi tîmplare
Vrednică de ne uitare!
Să ştii, iubit soţul mieu!
Că eu după Dumnezeu,
Nu am în lume alt bine,
De cît cînd te văz pe tine
Cu întreagă sănătate;
Atunci îmi sînt dulci toate.
Însă, o amar de mine!
Ce să întîmplă cu tine,
Pricep că e canonire
Şi groaznică pedepsire,
Dela dreptul Dumnezeu,
Trimisă pe capul tău,
Pentru a tale păcate
Care sînt nenumărate,

Ce le faci prin beutură
  Peste direaptă măsură./
6 Acuma, o vai de mine!
  Grea pedeapsă peste tine!
Şi peste a noastră casă,
  Dela Dumnezeu să lasă.

Bărbatul

O, amar! o, vai de mine!
  Acum cunosc lucrul bine,
Acum ştiu ce mă'npresură,
  Cunosc eu a mea strînsură:
Pricina acestor rele
  Sînt mari păcatele mele
Ce voiu face, ce sprijoană
  Să găsesc întra mea goană?
Sau ce leac de mîntuire
  Din boala cea de perire?
Spre a cui ajutorinţă
  Să alerg cu eu credinţă?
Cine să-mi dea ajutoriu
  Ca acuma să nu moriu?
Cine să-mi dea mîntuire
  Din boala cea de perire?

Muiarea

Nu te năcăji, bărbate!
  Că cu vreme să pot toate!
Întoarce-te cu credinţă
  Şi cu dreaptă pocăinţă/
7 Cătră bunul Dumnezeu
  Cel ce ştie gîndul tău.
Roagă-te ca să te iarte,
  Şi mai rău să nu te cearte,
Te leagă că nu-i mai face
  Ori ce dreptăţii nu place;
Aşa-i dobîndi ertare
  Păcatului tău cel mare,
Sufletului mîntuire
  Din focul cel de perire.
Apoi prin leacuri gătite,
  Boalei tale potrivite,
Boala din trup depărtează,
  Durerea ţ-o alinează,
Şi apoi cu cumpătare,
  Te grijeşte foarte tare,
Părăseşte beutura,
  Carea întrece măsura.

Vinul de o laturi lasă,
Şi grijeşte de-a ta casă,
Să ştii, sufleţelul mieu,
Cumcă bunul Dumnezeu,
De toate te va scăpa,
Dacă aşa vei urma.

Bărbatul

Oh! vai! ticăloasă minte!
O, netrebnice cuvinte!/
8 Ticăloasă Leonat!
Dela cine cei tu sfat!
Cine să te' ndireptează!
Să te însănătoşază!
Amărîta de muiare
Carea se uscă şi peare,
Pentru că tu cînd şi cînd
Luîndu-ţi vreme şi rînd,
Bei puţin vinars sau vin
Cu vru'n pretin sau vecin.
Ah! ticălos Leonat!
Muiarea' ţi dă ţie sfat
Să te laşi de beutură,
Să-ţi părăseşti a ta gură,
Şi cu leacuri să trăeşti,
Viiaţa să-ţi amăreşti;
Ah! vinuţi! leac dulce foarte!
Nu te las eu păn' la moarte,
Ah! vinuţi! lumina mea!
Păn' la moarte te voi bea.
Măcar sînt în boală mare
Ce vieţii strică tare,
Totuşi, nu mă întristez,
Nu prea mult mă' ngreunez,
Grijă multă nu mă ţine,
Ştiu eu ce să fac, prea bine,
Mă voi duce la potică,
Unde leacul din cep pică,/
9 Fiind că leacul din viţă,
Foloseşte la mlădiţă,
Bea-voi trei patru cupşoare,
Minténi capăt uşurare,
Durerea să alinează,
Boala mi să depărtează,
Supărarea, tînguirea,
Nu să află nicăirea.

Muiarea

Lucru vrednic de mirare,
Împetrirea așa mare!
O vai! o vai! maica mea!
O vai! ce-mi fu a vedea.
În loc ca prin contenire
Să să scape din perire,
În mai grea boală să bagă;
Cu mai tari lanțuri să leagă,
O vai! pentru beutură,
Pentru ticăloasa gură,
Însuși traje spre perire,
Spre vecinica pedepsire,
O, vai! pentru beutură,
În veci să fii în arsură.
Pentru ca să bagi în mață;
Să te lipsești de viiață,
Legea firei poruncește:
De viața ta grijește;/
10 Tu prin vin fără măsură,
Faci vieții ciontitură,
Singuri îți cauți perirea,
Nebăgînd în samă firea.

Bărbatul

Firea strigă ce ei place,
Eu știu însumi ce voi face.
Au nu firea poruncește:
Asudă, te ostenește,
Adună, mîncă și bea,
Pănă ceva vei avea,
Că în ceaialaltă lume,
Aceste feliuri de glume,
Nimărui nu trebuesc,
Toate la toți prisosesc./...

1 PERIREA A DOI IUBIŢI,/ ADECĂ/ JALNICA ÎNTÎMPLARE/ A LUI/ PÍRAM ŞI TÍSBE,/ CĂRORA S-AU ADEOGAT MAI PE URMĂ/ NEPOTRIVITA IUBIRE A LUI/ ECHO CU NARŢÍŞ./ PRIN/ VASILIIE AARON,/ JURAT ÎN MARELE PRINŢIPAT AL ARDEALULUI/ PRO/CURÁTOR, ALCĂTUITE ŞI ÎN VERSURI SCRISE. SIBIIU,/ ÎN TYPOGRAFIIA LUI IOANN BART./ 1830*./

3 CUVÎNT ÎNAINTE

După moartea lui Nínus împărat, în cetatea Vavilonului, mainainte de venirea lui Hs., să născu Piram, din părinţi ceteţeni; întraceia vreme să ivi în lume şi Tisbe, fetişoara din părinţi iarăşi cetăţeni şi vecini cu părinţii lui Piram; vecinătatea fu cea mai mare pricină de numitul Piram cu Tisbe începu să a iubi la olaltă; dragostea cu dînşii dinpreună creştea şi întru atîta să îmulţi, cît mai pe urmă unul pentru altul, pe sine însuşi să ucisără, precum din cele următoare mai pe larg vei vedea./

4 Echo era o nymfă, carea foarte iubea pe Narţis, feciorul nymfei Liriópe; însă Narţis, sumeţ fiind, cu cît era mai iubit de către Echo, cu atîta mai tare pe dînsa o urjisisă, pentru care a sa sumeţie, mai pe urmă văzîndu-şi faţa sa la un izvor, pe sine însuşi să iubi întru atîta, cît mai pe urmă de dragostea sa îi fu perirea.

Autorul/...

6 ★

Piram, tinăr ca o floare
Ca el nime pe supt soare,
Tisbe, fecioară aleasă,
La făptură mai frumoasă
Decît ori cîte fecioare,
Frumosul Răsărit are,
De odată să născură,
Asemenea la făptură,
Asemenea la umblare.
Cît era lumei mirare.
De fieş care grijea
7 Părinţii carii i-avea,/
Ca de doao floricele
Cruduţe şi tinerele,

---

* Este ediţia doua. Ediţia I-a, în 1807. În -12°, de 52 pagini. Cităm în întregime *Cuvînt înainte* şi apreciem versurile lui Aaron ca acceptabile, mai puţin plictisitoare ca ale lui Barac. De altfel şi tema atrage prin generalul uman, patetic popular rezultat din oprelîştile puse dragostei. E veşnicul „roman" de dragoste neîmplinită.

În doao căsi, sus zidite,
Una de alta lipite,
Numai un zid îi desparte,
Acela încă slab foarte.
Vecinătatea mult poate,
Cu vreme să'ntîmplă toate.
Fiind vreme călduroasă,
Pruncii pe afară iasă,
Laolaltă să tîlnesc,
Să aleargă, povestesc,
După obiceiul lor,
Nimic știind de Amor,
Iar Cupído stricătoriul,
De tineri păgubitoriul,
Privind la ei cum să joacă,
Rîde, cît să mai îneacă,
Zicînd: „prunci nevinovați,
Cu mine să vă luptați!"
Așa grăind, fiind gata,
Sloboade pre ei săgeata,
Săgeată cumplită care
Altă putere nu are
Fără, ori prin cine trece,
Aibă sînge cît de rece,
Îl aprinde de iubire
Care trage spre perire./
3 Tinereii prunci loviți
Și la inimă răniți,
Fără veste să găsesc
Că de dragoste bolesc,
Dragostea cu dînșii crește,
Din zi în zi să mărește.
Așa, cît stau să să iae
La olaltă, sau să peae,
O minută de trecea,
În care nu să tîlnea,
Jemea amîndoi cumplit
Și în chip nesocotit
Unul de altul dorea
Pănă iarăși să tîlnea
Atuncea ca doi iubiți
Carii de mult despărțiți
Prebejind prin țări străine,
Neștiind însuși de sine,
La olaltă să tîlnesc,
Năcazul își povestesc.
Povestesc cu supărare,
Focul său fieștecare.

Deci Piram, ca un bărbat,
La minte mai deșteptat,
După ce cîtva gîndește,
Lui Tisbe așa grăește:
„Tisbe! dragă porumbiță!
Sufleta mea, puiculiță!/
9 Noi ne iubim foarte tare
Și dragostea leac nu are.
Ce folos că m-am născut,
Dacă n-am nici un minut;
Nici o cirtă de ceas lin!
Să trăesc tot cu suspin?
Să trăesc tot cu oftare
Și cu dorul în spinare?
Maică! la ce m-ai băiat?[a]
Și chinurilor m-ai dat?
Amar de zilele mele!
Pline de năcazuri grele
Îi trecut, Tisbe! de mine
Să trăesc eu fără tine".
Așa Piram trist grăește
Și lui Tisbe povestește.
Iar' Tisbe măhnită tare,
Răspunde cu obidare:
„Pirame, iubite foarte!
Eu te iubesc păn' la moarte,
Eu văz, știu și cunosc bine,
Eu știu că fără de tine,
Dosădita mea viiață
E-ntunecoasă ceață.
Fără tine nu trăesc,
Ci în lume năcăjesc,
Ce să fac, o, puiu iubite?
O Pirame mult dorite!"./...
25 „Iartă Tisbe năcăjită!
În zădar mie iubită!"
Și cînd acestea grăi,
Începu a țăpăni,
Cu adîncă suspinare
Închide ochii și moare.

---

[a] Acest reproș făcut mamei se obișnuiește în momente de disperare. Oricum, denunță nu atît o figură retorică populară, ci realități cumplite. Iată cum se văita în Hațeg „frățuțul" iobag Crăciun, scutierul lui Becicherec Iștoc: „Vai, măicuța mea! la ce tu pe lume/ Mă născuși! Au! vai, săracu-mi de mine!/ Cînd tu m-ai băiat și cînd mi-ai pus nume,/ O! cu mult era, măicuță, mai bine,/ În scalda de-întii, să mă fi înnecat,/ Sau în leagăn cu fașa sugrumat!" (*Trei viteji*, vv. 751-756).

Aşa îi făcu sfîrşirea
Focul şi nenorocirea.
Acum pe Tisbe să vezi,
Apoi să te minunezi!
Să te uiţi cum să trînteşte,
Cum părul îşi despleteşte!
Faţa şi o zgăriază,
Plînge, ţîpă şi oftează,
Leşină de suspinare,
Gîndeai că acuma moare./
26 Şi să lasă pe pămînt,
Neputînd grăi cuvînt.
Peste oare cîtă vreme,
Mai deşteptîndu-să geme
Şi stînd în genunchi cu frică,
Mîinile în sus redică,
Sus, cătră a lunei rază,
Întracest chip cuvintează:
„O, cerescule, 'npărate,
Cela ce ştii şi vezi toate!
Tu ştii că's nevinovată
Şi cu-un păcat ne'ntinată,
Ştii că eu am fost silită
Să fug de feara cumplită,
Mai bine de n-aş fi fugit,
Feara să mă fi răpit,
Decît cu a mea fugire
Am dat prilej de perire.
O, amar! o, vai de mine,
O, căce moartea nu-mi vine!
Să cioantă a mea viiaţă
Plină de nor şi de ceaţă,
Să-mi alineze durerea
Şi suspinul cel ca ferea,
O, ceriu! o, lună! şi stele!
Voi ştiţi durerile mele!
Voi ştiţi că-s nevinovată,
Amărîta lumei fată!/
27 Voi ştiţi a mea mare silă,
Fie-vă de mine milă,
Faceţi ceva mijlocire
Ca să scap de dosădire.
Plîngeţi cu mine, fecioare!
Că iubitul Piram moare.
Pirame al mieu iubit,
Pentru mine prăpădit!
Cu ce mîni t'oi îngropa?
Cum groapa îţi voiu săpa?

Ce glasuri îţi voiu aduce,
Cînd la groapă te voiu duce?
Glasuri după cuviinţă,
Pentru buna ta credinţă.
Un ceas de nu te vedeam,
Tare măhnită şedeam,
Tu erai nădejde mie!
Tu, liman şi bucurie,
În năcazuri mîngăere,
Uşurare la durere.
Tu, izvor de veselie,
Pirame! dreaptă soţie!
Care aşa m-ai iubit,
Cît însuşi te-ai prăpădit
Pentru mine ticăloasa,
Năcăjita şi doioasa!
Pre tine iubitul mieu!
Te dăduiu spre moarte eu,/
28 Eu să te şi puiu în groapă,
Lîngă curgătoarea apă?
Să te dau spre putrejune?
O, Dumnezeule bune!
Eu să rămîiu fără tine?
Oh! astăzi să moriu mai bine!
Sîngură să năcăjesc?
Fără tine să trăesc?
Ce folos mi de viiaţă,
Dacă n-am a mea dulceaţă!
Să mai trăesc nu să poate,
Dumnezeu încă m-ar bate,
Care foarte bine ştie
Că m-am jurat cu tărie
Că nici mort nu t'oi lăsa,
Ci ţie îţi voiu urma
Şi la groapă şi'n pămînt,
Ş'oi întra şi în mormînt."
Aceste Tisbe grăeşte,
Stă, puţintel să gîndeşte,
Cine şti ce i să pare,
Oblu în picioare sare,
Uită firea muerească,
Cu tărie voinicească,
Sabia cea ascuţită
Şi în Piram ţepenită,
O apucă, o suceşte,
Şi afară o smînceşte./
29 Dacă o scoasă afară,

Începu a grăi iară:
„Această armă cumplită,
În soţul meu ţepenită,
Astăzi va fi mîntuire
De marea mea dosădire.
În ce chip Piram făcu,
Precum lucrul cu el fu,
Aşa şi cu mine fie,
Mai bine moartă ca vie;
Eu cu Piram den preună
Perduiu a mea voe bună,
Cu el trăiiu pre pămînt,
Cu el voiu fi în mormînt,
O groapă să ni să sape,
O mînă să ne îngroape.
Rămîi, taică, sănătos!
Iartă, taica mieu doios!
Rămîi, maică, sănătoasă,
Iartă, maica mea doioasă!
Voi sînteţi vinovaţi foarte,
Pentru trista noastră moarte,
Că, de voi ne-aţi fi lăsat,
Pe lege ne-am fi luat
Şi nu ne-am fi omorît
Într'un chip aşa urît".
Cînd de spre omorît spune,
Sabiia în pept îşi pune,/
30 Cătră rărunchi[a] o apasă,
Dirept întrînsa să lasă.
Sabiia, ca prin o flece,
Păn' de ceaia laturi trece,
Cade fata moartă drept,
Pe al tău, Pirame, pept.
O, Amór, cum te'ndurăşi
De doi tineri ucisăşi?
Ca carii nu să născură
O păreche la făptură.
Părinţii, cît auziră,
Îndată la turn veniră,
Săpînd groapă în pămînt,
Îi îngroapă 'ntrun mormînt,
Pre cum adecă lăsasă
Tisbe cînd să junghieasă;
Îi îngroapă cu oftare,
Cu durere foarte mare,
Cu rîuri de lacrămi crunte,
Cu arse sudori pe frunte.

Săracii, cum lăcrămează!
  Cine ar fi să nu crează?
Săracii, cum să căesc
  Pentru sfatul nebunesc!
Pentru că nu i-au lăsat
  Ca să să fie luat
Pe lege, pe direptate,
  Precum fac limbile toate,/
31 Că, de-ar fi făcut aşa,
  Moartea tristă nu urma;
Săraci părinţi fără minte!
  În zădar plîngeţi fierbinte!
Săraci părinţi năcăjiţi,
  Fără cale vă căiţi,
Dacă sama n-aţi luat,
  Cînd focul s-au aţiţat,
Sau cînd l-aţi văzut aprins
  Şi întralt chip n-aţi învins,
Să fi lucrat părinţeşte,
  Precum Dumnezeu pofteşte.
Supt frăgariu groapa le sapă,
  Pe amîndoi îi îngroapă,
Pe mormînt o peatră mare,
  Cioplită, pun, întru care,
Spre aducere aminte
  Au scris aceste cuvinte:
„Cela ce te-ai întîmplat,
  Cu Acelui de Sus sfat,
A trece pe acest loc,
  De ai avut cîndva foc,
Stăi puţintel şi jăleşte
  Frumseţea ce putereşte,
Peatra această cumplită,
  După obiceaiu cioplită,
Doi tineri vestiţi supt sine,
  De dragoste ucişi, ţine,/
32 Voinicul, Piram numit,
  Mai frumos în Răsărit,
Fata, Tisbe nume are,
  Mai frumoasă pe supt soare;
Amorul pe amîndoi
  I-au aruncat în nevoi;
Mai pe urmă şi perire
  Le făcu a sa iubire.
Învăţaţi, o, tinereţe!
  Ce sînt a lumei frumseţe?
Prav, cenuşă, stricăciune!
  Ochilor înşălăciune./...“

33

2

Echo pe Narțis iubește, și mai pe urmă, de dragostea lui să face stan de peatră. Narțis văzîndu-și fața sa în apă, pe sine însuși să îndrăgește, moare, și să face o floare, care asemenea să numește *narțis*.

Narțis, voinic tinerel,
Făcut la trup, subțirel,
Oblu în trup, înalt tare,
Fecior nimfei oare care,
La obraz alb și rătund,
Ochii lui prin os pătrund,
Sprîncenele negre, groase,
Făcute ca în strun[g](?) trase,
Iară cu cît fu mărit,
Dela cel ce l-au zidit,
Cu atîta, din pruncie,
Cu mai mare sumeție,
De nimenea nu-i păsa,
Pe toți urît împroșca,
Nici prunc, nice fecior mare,
Nici tinerele fecioare,/
Putură cu el învinge,
34 Sau de el a să atinge/...

……

Frumoasa Echo îl vede,
Mînteni îl și îndrăgește,
Încet după el pornește,
Și pe ascuns pe-a lui urmă,
În toate părțile curmă;
Cu cît mai mult ostenește,
Flacăra mai tare-i crește,
Narțis umblă și vînează,
Echo după el oftează.
O, de cîte ori voia!
A vorbi, și nu putea!
Deci tinerul înfocat
De tovarăși depărtat,
Ostenit șezusă jos,
Pe un loc verde, erbos,/
35 Și cînd prindea a durmi,
Fără veste auzi
Un glas supțire sunînd
Și întracest chip cîntînd:
„Inimă! mă ia mirare
Cum mai poți avea răbdare,

Pururea în foc arzînd,
Ne avînd nici mîngăiare,
Nici vro milă la dureare
Dela Narțis așteptînd.
În nevoi ești cufundată,
Cu nădejdea depărtată
De a scăpa de Amor.
Mijlocește la simțire
Să-ți dea moarte cu cumplire,
Numai de Narțis ți dor.
Mă mir Narțis ce gîndește,
De așa mă ocolește,
Ca pe un tyran cumplit;
Bátăr Cel ce toate știe,
Dumnezeu, mi mărturie
Că el sîngur mi iubit;
De ar avea Narțis minte,
N-ar fugi așa ferbinte,
De mine, ars ca de foc,
Plînge, inimă cu jale!
Blastămă-ți zilele tale,
Că n-ai nice un noroc.
Eu te văz c-ai fost ursită
Să trăiești tot pedepsită,
Cîte zile vei avea.
De aceaia n-ai nici moarte,
Să scapi de amară soarte,
Trudită inima mea“.

. . . .

I DIREGĂTORIUL/BUNEI-CREȘTERE/SPRE ÎNDREP-
TAREA MULTOR PĂRINȚI ȘI BUN/FOLOSUL TINERI-
MEI ROMANE,/ȚESUT/DE/DAMASCHIN T. BOJÎNCĂ/
ÎN CRĂIMEA UNGARIEI ȘI ALĂTURATELE EI PĂRȚI/
JURAT ADVOCAT./ DIRECTORIUM BONAE EDUCA-
TIONIS./ ÎN BUDA/LA CRĂIASCA TIPOGRAFIA UNI-
VERSITATEI UNGUREȘTI./ 1830.*/

III MULT-FOLOSITORIULUI ȘI\ ÎMPĂRȚITORIULUI/DE
LUMINARE/REGHIULUI COLEGHIU/PREPARANDI-
CESC/DIN/ARAD,/ SE DEDICĂ ACEASTA CĂRTICICĂ
CU CEA MAI UMI/LITĂ REVERINȚĂ./

IV INCLITE[a] REGHIU COLEGHIU A MUSELOR ROMANE!

Literatura nației romane, carea astăzi, cu cel mai bun folos, ție este încredințată, cîte reotăți au pățit, și prin cîte rele s-au străcurat înflorirea sciințelor naționale, parte prin amestecarea popoarelor, parte prin turburarea armelor, parte, și mai cu deadinsul, prin nu dindestul organisita, în ante de rădicarea ta, a scoalelor sistemă, mai cunoscute sînt ție și toatei lumi, decît să fie de lipsă, aci, prin mine, a să descria. Preadreptul Părinte și Preabunul nostru Împărat *Franțiscus*, carele neadormit priveghiază spre fericirea credincioșilor supușilor Sei, nu arare ori ofta pentru tristă soartea fiilor Sei romani, văzîndu-i fără de ajutoriu zăcînd în mărăcinile întunerecului, fără de a să rădica prin cei spre acea îndatorați, din neputința sa./

V Pentru aceia, măcar că întru tot era deprins cu apărarea monarhiei
de prădătoarele arme, care spre dărăpănarea împărățiilor
europenești se rădicase, totuși n-au încetat a cugeta cum, și prin
ce mijlociri, s'ar scăpa nația romanească din labirintul întunecimei,
și sar putea aduce la asemenea treaptă a culturii, cu carea se vedează
alți supuși a fericitei Sale împărății. Și așa, cînd era mai înflăcărat
VI viforul armelor, cînd mai mare/turbare suna și se revărsa
pe cîmpiile lui Mars [1], cînd din înfiorați nori, cele mai groaznice
fulgere și tresnete amărunța, atunci Augustisimul împărat FRANȚISCUS,
ca un heros nenfricoșat, de toate acestea necutremurîndu-să
și necrezînd zicala veche că: unde scrîșnesc armele, tac musele[b],
s-au îndurat a demînda rădicarea și întemeerea Ta, vestite institut!.../...

VIII Cine va nega (tăgădui) că nu din tine s-au desvălit florile cele astăzi nației de multe fructuri aducătoare? Cine nu știe că tu ai

---

* În -8° de XVI + 228 pag. și alte 11 foi nenumerotate.

[a] *Onorate, slăvite.*

[1] Dumnezeul armelor sau a bătăilor.

[b] Lat. *Inter arma silent musae.*

revărsat raze încălzitoare și luminătoare peste ghinta romană,
ștergîndu-i ochii de groasa negură sub carea zăcea acoperită? Cine
dintre romani nu știe că înante de ființa ta, abia unde și unde se
afla cătă vre o scoală românească și și aceia nesistematisată și ne
rînduită, iară dela întruparea ta, foarte puține sate se află, în care
n-ar fi scoală bine organisată. Înante de încorporarea ta numai
dintre preoți se afla pe sate oareși ce cetitori, iară acum sute de
prunci poartă cărțile sub subțioară. Atunci abia știa oare ce din ceas-
lov și psaltire ceti, iar acum tinerimea în principiumurile relighiei
și a moralitatei întărită, după regulele gramaticii și a epistologra-
fiei împărtășește cugetele sale, țitează istorii și de pe mape arată
starea și locuirea țerilor; atunci abia știa cetitorii învecinatele sate
IX a fi/pe pămînt, iară acum tinerii știu toate republicele, crăimele,
împărățiile din preună cu constituțiile lor. Cine nu precepe zelul
învățătorilor, carii prin tine s-au format crescători regulați a fra-
getei tinerime?.../...

1 PREFAȚIE

Tot omul cu mintea sănătoasă, așa îndreaptă lucrurile și faptele sale, ca prin mijlocirea acestora să se facă norocos; deci, toată sîrguința omenească este întocmită spre ajungerea buneinorociri. Adevărata bunanorocire caută să fie tot deuna neînchieptorată cu lucrurile cele schimbătoare așa, cît toți oamenii, ca niște fii a unui atotputernic Părinte, să se facă părtași de dînsa. Așa dară, urmează că bunanorocire a noastră nu se cuprinde în lucrurile cele din afară de noi, pentrucă acestea sînt schimbătoare, trecătoare, adese ori pricuroase, fără siguraţie, care acășună stricăciune și perire. Știm că și înainte de noi s-au întîmplat, precum auzim și vedem și în zi de astăzi, cum că mulți muritori au fost și sînt carii, măcar că avea multe și mari bunătăți dinafară și alte întîetăți între cealalți, totuși pentru aceia nu putea să se zică că au fost sau sînt de pururea norocoși./

2 Așa dar, adevărata bunanorocire a noastră se află întru noi înșine, adecă aceia se cuprinde întru îndestularea noastră și în odihna sufletului. Cînd în cugetele, simțirile, aplecările, poftele, și întru îndemnările noastre stăpînește rînduiala și liniștea, cînd oare care faptă spurcată sau vreun păcat nu ne înghimpă la inimă, ci consciința sufletului nostru este fără de prihană, atunci liberi potem zice cum că cu adevărat sîntem norocoși. Atunci nici o schimbare sau vreo știre dinafară nu va putea să ne facă nenorocoși.

Această vistierie aducătoare de norocire, putem să o căștigăm noă prin dreapta și cuvincioasa întrebuințare a înțelegerei noastre spre toate lucrurile, spre toate încungiurările și întîmplările vieții noastre; încă putem să ne agonisim această vistierie prin dreapta cunoaștere și prețuire a lucrurilor, care se află împrejurul nostru, și maipeurmă, prin acurata împlinire a tuturor datorințelor noastre. Nu este om pe lume, carele să fie cu sine și cu soartea sa îndestulat, sau să poată ave odihna inimei aceia, ce cere înțelegerea sănătoasă și datorința dela dînsul ca să o împlinească.

Dreapta întrebuințare a înțelegerii și a minții, sau însușita judecare
3 a lucrurilor, cunoașterea/datorințelor și a drepturilor noastre, apoi adeverirea
cum că prin împlinirea acestora, precum binele tuturor în comun,
așa și al unui fiește căruia de chilin, se cuprinde întru o deschilinită închietură,
se zice luminarea, adecă pășirea și sporiul întru sciințe. Cel ce
cunoaște natura și adevăratul preț al omului, puterile și neputerile lui,
cugetele cele dumnezeești cu dînsul, datorințele către sine însuși, către
stăpînirile sale și către soțietatea omenească, cel ce știe întru adevăr, ce
e bine, formos, drept și cu cădință de a ști omul, cel ce e încredințat cum
că mintea și înțelegerea stăpînește preste aplecările și poftele noastre,
și cum că voința omului e silită a asculta de minte, acela se numește om
iscusit, luminat și înțelept, acela cu adevărat are fundamentul buneinorociri
însuși în sine.

Deci luminarea minții e cea dintîiu causă și fundamentul cel de căpetenie a buneinorociri omenești cei adevărate. Și mari cu adevărat sînt fructurile culturii au a luminării:

1. Cultura îmbunătățește, înfrumsețează și mărește sufletul omului, cresce și dă nutreț înțelegerii, iară pre vărtutea judecării și a minții omenești, o ascute./

4 2. Sciințele, care prin ținerea aminte se păstrează, numai prin
luminare se aduc spre folosul omului, apoi luminarea acășună virtute,
moralitate și buna orînduială a circonstanțelor, care sînt îndreptate spre
bunanorocire.

3. Cultura desrădăcinează dintre oameni credința deșeartă și frica sclaviei (robiei), descopere și înserinează multe rătăciri și amăgituri, și revarsă în fiește carele libertatea minții, tăcere și bucurie. Unde înflorește odată cultura, acolo pere superstiția; așijderea descîntăturile, fărmăcăturile și mincinoasele vrăjitorii se sting.

4. Cultura ne învață ca mai bine, mai cu dulceață și mai cu mare desfătare să gustăm frumsețele și bunătățile cu care e înavuțit pămîntul nostru. Toate bunătățile, frumsețele și minunile naturii, din preună cu toate darurile și toată bucuria, carea procede din natură, nimic sînt pentru omul acela, carele nu știe să cugete drept despre dînsele, să simțească și să le prețuiscă.

5. Învățătura cristiană e fără toată îndoiala mai văzută, mai plăcută
și mai primită atunci, cînd se predă oamenilor acelora, carii s-au
5 îndatinat a cugeta despre sine și/despre scopul său, despre lucrurile cele
din prejurul său, despre înpotrivirea acestora cu dînșii, și despre Cel ce
au făcut toate acestea. Cu adevărat acea învățătură mai plăcută și mai
primită e atunci, decît cînd cu mare osteneală se desvălește celor nepricepuți,
silbatici și lipsiți de toată socotința.

Omul, ori în ce stare și chiemare aflîndu-se, poate întru aceia fi norocos, însă el caută să aducă cu sine istăție spre starea sau chiemarea, carea ș-au ales; și apoi pricepînd dintr-însa iscusința, lipsește să cunoască și greotatea sau ușurarea sau plăcerea, care proced din trînsa. Aceasta numai atunci va putea el face, cînd cu înțelepciune și cu socotință va împlini datorințele stării și ale chiemărei sale, și cînd va ști greotatea acestora să o potrivească prin ușurarea, carea se naște din trînsele, și în comunitate sau soțietate fiind, va ști cu înțelepciune să se poarte. Deci, această istăție, această deplinire și iscusință se poate cere și aștepta numai dela cultură.

Fructurile cele de bine aducătoare ale culturii se pot vedea mai limpede și mai chiar, la nația acea, carea e din întreg luminată sau cultivită:/

6 1. Acolo sînt oamenii mai prietănoși, mai iubitori de soție, mai voitori de bine unul altuia, mai voioși spre servire și mai bucuroși de ajuta pre aproapele; iară plecările lor sînt mai bune și mai formoase, vorbele și svătuirile lor, mai libere și mai bine întocmite de soțietate, și lucrurile lor sînt mai plăcute și mai iubite. 2. Acolo, precum în viața cea casnică, așa și în cea de soțietate sau de comun, stăpînește tot deauna mai mare băgare de seamă, mai mare luare aminte, mai deplinită înțelepciune, și mai tare statornicie. 3. Acolo legile țerii și demîndăciunile stăpînitoriului, mai sfînt se cinstesc și se împlinesc. Depărtată și deșărtată este acolo mîndria, trufia, și propriul folos sau interes. Fiește carele se îndeletnicește, în cît îi este cu putință, de o parte prin puterea minții, iară de altă parte, cu vîrtutea trupului său, încă și prin ale sale chieltueli, de a mișca, a rădica și a lăți bunul de comun. Acolo, lucrurile de comun merg ne împedecate pe calea sa; starea buneinorociri acolo înflorește; cu un cuvînt, acolo fiește carele primește partea sa cea bună, iară lauda și numele vestit încoronează pe toată nația./

7 Folosul și prețul culturii încă și atuncia lămurit a fi bun se va arăta, de vom arunca ochii nostrii spre înfricoșatele urmări ale neștiinței și ale silbăticiei. Din neștiință și din silbăticie se nasc următoarele răutăți, adecă: neunirea, nepăciuirea și gîlceava întră frați, întră amici și întră vecini, poftirea de răul altuia, nerînduiala, ura și nebăgarea de seamă a bunului de comun, trufia, și mai pe urmă, perirea.

Cultura sau fundamentul norocirei noastre ceii adevărate se introduce prin creștere. Drept aceia, cunoscut este cum că dela creșterea, carea au căpătat-o omul în tinerețe, toate celea atîrnă. De va da părinții creștere bună pruncilor săi, pănă sînt acestii încă frageți, atunci poate ave sperință (nădejde) că vor fi ei fii buni și de cinste. Noi vedem că toate națiile, care se zic astăzi cultivite, numai prin bunacreștere au scăpat de silbăticie și de întunerecul neștiinței. Deci, de ar fi avut aceste neamuri puțină grijă de cultură, și astăzi ar geme sub jugul neștiinței și a varvariei.

Omul cînd se naște pe lume aduce cu sine vîrtute trupească și sufletească, precum și istăție, prin carea poate păși cătră deplinire. Mugu-
8 rile/tuturor lucrurilor, care vor să fie, sau printr-însul se pot face, zace în
om încă atunci, cînd se naște. Nimic mai puțin sînt și alte celea multe, care nu se află în natura omului, cînd se naște; însă, totuși, acestea se pot da lui prin măiestrie, cît de mică, de și nu toate lipsele, încăi ceva așa, ce stă în contră celoralalte puteri firești ale lui, precum ecsperiența mărturisește. Așa dară, puterile firești sînt date omului dela Făcătoriul său spre aceia, pentru ca ele să se desvălească și să se direagă. Deci, a da omului ajutoriu, ca să desvălească puterile cele firești, care se află întrînsul

și ca să fie el acela ce poate fi, după datina firei, să chiamă întro înțelegere lată: a-l *cultivi*, adecă a-l lumina sau a-l crește pre el. Prin acest cuvînt *creștere*, se înțelege și învățătura, adecă predarea ideilor, a sciințelor și a volniciei. Pentru aceia, adevăratul scop a creșterii estă a da ajutoriu puterilor firești întru desvălirea lor, ca mai timpuriu și mai cu securitate se ajungă la pîrga deplinirei. Fieștecare om, ba și nații întregi, pănă atunci remîn în starea ticăloșiei, a silbătăciei și a neștiinței, pînă cînd nu s-au desvălit puterile firești. Așa dară, fundamentul cel de
9 căpetenie a creșterii este a desvăli/toate puterile trupești și sufletești
ale omului și așa a le cultivi, ca prin acea desvălire și cultură, să se poată cît de bine ajunge scopul cel de pe urmă al omului și moralitatea lui.

Deplinirea puterilor trupești se cuprinde într-un grad mai mare al sănătății, al vîrtutei și al întrebuințerei. Puterile sufletești sînt: puterea, prin carea ne închipuim noă oare ceva, adecă imaghinația *(vis imaginandi)*, mintea, înțelegerea; puterea prin carea judecăm ceva, înțelepciunea, istăția, cugetarea cea aspră, plecarea spre facere de bine și spre a urî ce e rău, și puterea sau facultatea de a simți ce e bine, formos și de cinste. Deci, fiind noi întrebați de cineva, ce este deplinirea sufletului? îi putem îndată respunde cum că deplinirea sufletului se cuprinde întro potrivită cultură, adecă în luminarea tuturor puterilor acestora spre libera faptă a înțelepciunii, fiind pururea proptită de încurgerea moralitatei cei curate. Omul e cea mai formoasă făptură pre pămînt, deacă e om întreg, adecă deacă are creștere bună și e luminat; pentru aceasta îndatorat este crescătoriul de a lua seama mai vîrtos la aceia, ca să producă în prunc amîn-
10 doă aceste depliniri. Numa cultura e cu adevărat una/ mijlocire, una cale,
unul temeiu, prin care se poate căpăta bunanorocire și prin care poate spori mergerea înante în luminarea și înălțarea neamului din întunerec. Deci, ca mai curînd să ajungă și nația românească la aceste bunătăți, cu care toate neamurile luminate se îndulcesc, de lipsă este, din toate puterile spre cultură a ne apleca, și toate mijlocirile, fie ori cît de supărătoare și de grele, fără sfială, a le îmbrățișa. Dintre cele lalte mijlociri, cetirea cărților e cea mai de căpetenie; spre aceasta toți, cu o inimă și cu un gînd, trăbue să lucrăm, îndemnînd pre cei ce nu au gustul iubirei de cetire și nu simțesc folosul și dulceața sciințelor, ca să înceapă și dînșii a se îndeletnici în culegerea învățăturilor care sînt spre scopul și folosul lor îndămînate. Însă, ca să se poată împlini svătuirea și ca să se deplinească îndemnarea cea cumîndată, se cere ca literații românilor, mai cu vîrtute să lucre spre aceia, să arate ecsemplu celora de treaptă mai neguroasă, vrednic de a-l urma; să-și agonisească însuși cărți românești, și cetindu-le să le îndămîneze și altora spre cetire, desgurzind și respicînd mai întîiu cuprinsul și bunătatea lor! Ci (cu suspinare trăbue să grăesc!),
11 tocma unii dintre acestii, mai răcoroși și/fără simțire se arată spre mișca-
rea și ajutoriul culturii. Așa, eu însumi am cunoscut și cunosc pre unii bărbați, carii înalte învățături a părtini s-au învrednicit, încă și așa trepte de ofițiumuri poartă, care tocma naționale sînt; și, totuși, nu precep, au nu vreu să preceapă că sînt, de după diregătoria sa, îndatorați a lucra spre înflorirea culturii. Sînt încă și de aceii, carii se cresc și se nutresc în timpul învățărei sale, prin institutturi, de bărbați zeloși și pentru bunul nației

românești cu totul învăpăiați, rădicate, sau cu cheltuelile publice a neamului în patrie, sau afară de patrie, se îmbracă cu sciințe, și apoi, după aceia, ca niște cuci nemulțemitori, nu nemai că nemic ajută la cultura neamului, ci încă rătăcind în turmă streină, aruncă săgeți veninate asuprea peptului ce l-au supt, și în rărunchii acelora, carii i-au nutrit. Mulți iară, vrînd să se desvinovățească pentru receala sa ce o au către cultura națională, zic că ei știu limba franțozască, latinească, grecească și altele, și pentru aceia nu ar avea lipsă de cărți românești, nesocotindu-se că tocma de după bunul și numele nației au pînea de toate zilele, necugetînd
12 despre aceia, că în numele neamului sînt scutiți de toate greotățile/ publice. Unii ca acestii să judece mai înțelepțește și să cumpene datorința statului său, oare nu-l oblighează aceasta spre a griji de luminarea credincioșilor sau a acelora din a cărora sudori se hrănesc?

Așa plasă de oameni privească la alți naționaliști adevărați, și învețe-să odată a urma faptele lor; ia ecsemplu dela unii oameni, carii n-au avut norocire a gusta fructurile sciințelor, și carii totuși mult aduc pre folosul neamului. Arunce ochii spre onorata și adevărata românească comunitate din Lipova, în Bănat, și vadă ce pașuri fac acestii în cultură; cerce zelul lor către literatură și cunoască faptele lor cele spre binele de comun puse, și vrednicia acestor adevărați strănepoți romanești. Acestii cu dreptul se pot mîngăia cu următoarei versuri:

Între români astăzi Lippa strălucește,
Soarele *culturii* din ea se ivește.
Raze lucitoare din ea luminează,
Care pre tot neamul înalt vedereazā.
Musele romane aci se adună,
Și cu bucurie cîntă împreună
Vers de mîngăere, căci adevărată
În Lipova vede romaneasca gloată./
13 Cu flori și cu perte coronate saltă
A marelui Romul jucare înaltă.
Vestind desfătare, împletesc cunune,
Pre acestor români cap, merg a le pune.
Lipova e tare în statornicie,
Neamului arată sămn de vrednicie.
Zelul național aci tare crește,
Și pomul culturii aci înflorește.
Aci stăpînește comună iubire,
Către stăpînire dragoste, iubire.
Păzitori puternici sînt ei de dreptate,
Ca iroi vestiți ne'nvinși de răotate.
Ei la românime sînt luci căutătoare,
Vrednici tot deauna de dreaptă urmare.

Acum e timpul cel mai cuvincios, acum, cînd se lucră pentru binele de comun, e mai de lipsă, ca noi, toți, fii nației românești, să ne adunăm, nu în persoană, ci cu cugetul și cu sufletul, la un loc, să ne sfătuim frățește și fără de nici o fățărnicie despre noi înșine, despre binele, cinstea

şi despre norocirea naţiei noastre; şi aşa svătuindu-ne, să aducem cugetele
noastre întru o unire. Adevărat grăiaşte zicătura veche: *prin unire*
14 *cresc lucrurile cele mici; iară prin neunire, şi cele mai mari pier şi se/fac*
nemica. Deci, cînd avem ocasie bună şi norocoasă, atuncea caută să o
ştim întrebuinţa; şi cel ce nu înţelege aceasta, sau nu bagă în samă aşa
plasă de ocazie, din oarecare interes urît, sau din vreo patimă spurcată,
aceluia îi pare rău mai pre urmă că au făcut aşa, însă tîrziu. Numai una
rătăcire a strămoşilor nostrii cît de mică, au acăşunat următorilor mare
scădere şi perire. O necumpănată bunătate, p.e. a lui Alecsandru, prinţitipului
Moldaviei, cătră Teoctist, Mitropolitul (bulgarul) de atunci a
Moldaviei, de carele fu adus spre învoirea arderii cărţilor româneşti, celor
cu litere latineşti scrise, şi spre scoaterea strămoşeştilor litere din sînul
românilor, cîtă stricare au adus, cît întunerec a revărsat spre naţia românească!
de carea rătăcire mulţi şi pănă astăzi nu sînt scăpaţi.

Pentru aceia, acum, cînd stăpînirea, ca un prea drept părinte şi
scutitoriu prea bun a supuşilor săi, tare se îngrijeşte de cultura noastră,
rădicînd institutururi, pedagoghicesc şi teologhice, acum, zic, cînd Preaînaltul
Impărat şi Craiu al nostru, Franţiscus I, ne-au deschis drumul
cătră luminare, cuvincios şi de lipsă este, cu toţii dinpreună să lucrăm
15 spre rădicarea din întunerec a naţiei româneşti, ca aşa, să/ ne arătăm
mulţămitori pentru părinteasca bunătate a înălţiei-Sale şi să facem
dreptei aşteptări şi sfintelor intenţii a mult înduratului nostru Părinte,
credincioasă îndestulare. Atunci, fără îndoială, vom fi plăcuţi de stăpînire[a],
atunci norocirea noastră cu paşuri înmulţite şi repede se va
apropia cătră fii româneşti; atunci vom scăpa de toate relele, de toate
supărările şi asupririle, care tocma din lipsa nesciinţei şi a întunecimei
întru învăţături, se trag, şi pre toţi însărcinează; mai pe urmă atunci
cu glas de mîngăere, cu p. David vom cînta: „de s-ar rădica asupra mea
tabără, nu se va înfricoşa inima mea“. *Cîn.*, 26, v. 5.

Acestea socotesc a fi fundamenturi de ajuns, dintru care am întins eu cuvîntarea mea cătră voi, iubiţilor români! prin mijlocirea acestei cărticiche. Iară pentru mine, prea mare mîngăere veţi face, de veţi primi şi veţi ceti cu bucurie şi cu judecare dreaptă, ostenelele mele acestea, cele pentru bunul de comun făcute de

Naţionalistul vostru,
D. Bojîncă./ ...

---

[a] Rostul existenţii unui popor nu este să fie „plăcut de stăpînire“, ci invers. Oricîtă margine de îngăduinţă i-am acorda noi, astăzi, lui D. Bojîncă, tămîierea împăratului rămîne penibilă, pentru că nu era obligat decît la cîteva cuvinte de circumstanţă. Ridicarea prin cultură a „maselor“, în vederea unei mai rentabile exploatări a lor a fost unul din ţelurile stăpînitorilor în Imperiul austriac, cum se ştie. De aceea rămîne întrebarea, dacă autorul crede în ce afirmă, sau, în ce măsură? Oare, credea Bojîncă că după luminarea prin cultură a poporului nostru „vom scăpa de toate relele, de toate supărările şi asupririle“, cum spune mai jos? Este adevărat că în această parte a Europei nu erau de aşteptat mari frămîntări politice, dar se apropie anul 1848! Simularea supunerii faţă de Curtea austriacă, pentru obţinerea egalităţii politice cu celelalte „naţiuni“, în speranţa înfrîngerii opoziţiei nobilimii şi administraţiei maghiare, începuse să se dovedească inoperantă şi frînă. Îndemnurile lui Bojîncă, lăudabile în intenţie, sînt depăşite de epocă. Nu învăţase nimic, nici de la 1784 (Horia), nici de la 1789, nici de la 1821.

91 SCURTE REGULE, CARE SÎNT DE LIPSĂ ÎN TOT CRESCĂTORIUL

I. Cel ce vrea să fie crescătoriu de prunci, nici bătrîn să fie, nici iară prea tinăr. Pentru că cel bătrîn n-are atîtea puteri trupeşti, cîte sînt de lipsă spre împlinirea creşterei, după cerere şi chiemare, iară vîrsta tinără mai puţină auctoritate, cinste şi frică are înaintea tinerilor. de cît se cere a avea.

II. Educatorii şi învăţătorii, să fie bărbaţi cu caracter întreg,/
92 şi oameni de omenie; pentru că de sub învăţătoriul trufaş, fără caracter
şi fără moralitate, nu poate eşi învăţăcel blînd, cu minte şi cu caracter bun. Fiind că însaşi firea ne arată cumcă sămînţa cea mai bună şi mai sănătoasă, deacă va cădea în pămînt rău seau în mărăcini, au va peri cu totul, au de va şi cresce, nu va aduce fruct sieşi asemenea, ci cu mult mai silbatic şi neperfect.

III. Crescătorii şi învăţătorii de prunci să fie iubitori de adevăr, adecă, precum în cuvîntările sale, aşa şi în lucrurile cele ce săvîrşesc, să vorbească şi să arate adevărul, pentru că ce vor auzi, şi cum vor vedea învăţeceii dela crescătorii sei, acea vor grăi şi dînşii. Linba, carea se învaţă şi se dedă odată a minţi, arare ori grăeşte adevărul.

IV. Să nu fie scumpi şi strînşi în liberalitate, ci generoşi şi ajutători de mişei pentru că, cum se vor cresce şi ce vor vedea tinerii de mici, aşa vor fi, şi acea vor face şi ca mari.

V. Să fie educatorii puţin vorbitori, însă adînc cugetători şi bine
93 judecători, şi ori ce vorbesc, să întărească cu propte şi cu/ temeiu să
cuvinteze; pentru ca şi învăţeceii lor să se dedea puţin a vorbi, multe a asculta, şi întru toate, crescătorilor sei asemenea a fi.

VI. Crescătorii trebue se fie bărbaţi inimoşi şi aşezaţi, pentru ca să poată înfrîna pofta deşeartă şi zburdata cutezare a învăţeceilor sei prin înalta inimă şi prin înţelepciunea şi coapta aşezare.

VII. Crescătorii trebue să fie cetiţi, adecă cunoscători, precum de cărţile bisericeşti, aşa şi de multe lumeşti, pentru ca orice învăţătură va propune învăţeceilor, să o poată propti cu ecsemple din cărţi cetite. Fiind că mai curînd se pleacă inima pruncului prin ecsemple vechi şi spre auctoritatea cărţilor celor de adevărate cunoscute, răzimate, decît prin spunerile de acum.

VIII. Crescătorii să fie de toată zburdăciunea şi datina spre defămări şi clevetiri, scuturaţi şi spălaţi, pentru că nu poate fi învăţecelu aşezat, şi de acele rele scuturat, deacă e însuşi educatorul cu acelea însarcinat./

94 IX. Povăţuitorii tinerimei să fie chiari la minte şi deşteptaţi,
pentru că, de adese ori se întîmplă de sînt învăţeceii întunecaţi şi tîmpi la precepere, tocma de aceia, fiindcă aşa or fost şi crescătorii lor.

X. Manuducătorii să aibă ecsperienţie mare, adecă multe să fie văzut, multe cetit, şi multe să fie auzit, pentru ca de ţinişi să aibă ce vorbi şi ce spune învăţeceilor sei, ş.a.m.d.

Aceste zece regule tot deuna să le aibă înaintea ochilor părinţii, cei ce vreau să aleagă crescătorii buni fiiilor sei. Eu unul judec că mai mare e vina părinţilor că primesc crescători neprobaţi şi neprecepuţi pruncilor sei, de cît a crescătorilor acestora, că cresc și învață rău pre învățeceii sei. Pentru că deacă voiu da eu vestmintele mele la un croitoriu nepreceput, nu a lui vină va fi, că nu mi-au cusut vestmintele bine, ci a mea, că l-am ales pre el, fără a cerca sciința lui, fiind că el au cusut cum au sciut, iară ce n-au preceput, a face n-au putut./ ...

140

AVSALOM

Cîte rele pățesc pruncii cei neascultători și îndărătnici, acea află
141 și iscusi/ Avsalom de plin. Tată-său, David, craiul Ierusalimului, fu silit a eși afară din cetate, de frica fiiului, său, Avsalom, și fugea pedestru cu vreo cîțva de ai sei, ca să nu-l ajungă fiiul, carele îi jurase moarte. Și, cu adevărat, David s-ar fi ucis de fiiul său, carele îl alerga din napoi, de nu s-ar fi aflat un amic credincios al lui, cel ce sfătui pre Avsalom ca, deacă vrea să se ostească cu tată-său, să adune mai multă oaste, căci așea nu-l va învinge. Ascultînd Avsalom de sfatul astuia, se nevoi a aduna mai multă oaste, însă și David căpătă prin acea timp de a aduna pre subpușii sei cei ce îi remăsese încă credincioși. Acum începu fiiul a se osti cu tată-său. Oastea lui Avsalom fu bătută și învinsă, și el însuși căută să scape cu fuga de sabia tătîne-său, însă alergîndu-l pre el ostașii lui David, fugînd ajunsă la nesce arbori, printre carii voind să fugă, i să acăță părul de un ram a unui arbor, și așea remasă spînzurat de păr, pănă ce îl ajunsă Ioav, cel ce ocîrmuia oastea lui David, și de loc îl omorî ca pre un lotru.

Cine face reotate,
Părinților nedreptate,
Lui Avsalom, va urma,
Și cu el va spînzura./
142 Pilda nainte s'o ai,
Acestui fecior de craiu.

Cel ce se lapădă de tată-său, și urgisesce pre mumă-sa, acela e blăstemat și rușinat de Domnul.

Cine vatămă pre tată-său și se lapădă de mumă-sa, rușinat, ocărît și afurisit va fi.

Aicea va zice nescine că sînt și așea plasă de prunci, cărora măcar că nu cinstesc și nu ascultă pre părinții sei, totuși le iastă bine și viețuesc în cinste; adevărat că și aceia viețuesc în cinste, și le este bine, însă socotesce unul ca acela, întru sine: „eu am pricinuit părinților mei lacrămi“, sau „eu sînt causa mîhnirii lor, pentru carea au și murit ei, mai nainte de timp“, nu e cu putință să aibă consciință pacinică, viață mîngăitoare și să-i ste inima la loc, înlăuntrul său. Deci, unul ca acela e nefericit pe fața pămîntului, pre carele îl roade în tot timpu, la inimă, pentru scîrba ce au făcut părinților, măcar și ori ce noroc i se va întîmpla în viața lui, îi va acășuna lui amărăciune.

Pre părinţi nu-i amărî,
Niciodată nu-i scîrbi./
143 Fiiule! căci aşa plasă
De faptă necuvioasă,
Îţi v'aduce stricăciune,
Dela lume urăciune.
Pentr'aşa nemulţemire,
Cătră părinţi necinstire,
Durerea te v'apuca,
Cînd şi în pămînt vei întra.

De vor lua pruncii în socotinţă cum că nu numai voia lui Dumnezeu estă, ci şi însuşi buna norocirea lor cere ca să se poarte cu bine pre lîngă părinţii sei, e foarte de lipsă ca ei de acea, ce sînt datori părinţilor sei a face, adese ori să-şi aducă aminte şi să se îmbărbăteze nesmintit a şi împlini, zicînd întru sine următoarele versuri:

A da la părinţi cinstire,
A face lor spre voire,
A-i asculta ce doresc,
Şi, să fac, ce poruncesc,
A vià lui Dumnezeu,
Precum şi tătîni-meu,
Spre plăcere şi voinţă,
Va fi chiar a mea silinţă.
Ah! iată, cresc ca şi pomul
Pus în grădina cu inul,/
144 Să aducă fructuri bune
Tuturor spre gustăciune.
Doamne! tu sci de plin toate
Şi cauţi în inimi la gloate,
Sci acum ce va se fie
Şi ce se va'ntîmpla mie.
Lasă prin a ta mărire,
Să aduc bună rodire.
Şi, de cît prin rea purtare,
Să fac scîrbă, supărare,
La părinţii mei, ch! bune
Doamne, ia-mă de pre lume!/ ...

TRISTA PREDICA/ CARE/ LA ÎNGROPAREA ECȚELENȚII SALE/ PREA LUMINATULUI ȘI PREA MĂRITULUI DOMN/ IOANN BOBB/ DE KAPOLNAK MONOSTOR,/ AL PRE/ INALTULUI STAT DIN LĂUNTRU CRAIESC CONSILIAR AL STREL/UCITULUI. ORD. INALȚIATULUI IMPERATOR LEOPOLD CO/MENDATOR IN M. PRINȚIPAT AL ARDEALULUI ȘI A PĂRȚILOR/ ÎNPREUNATE GRECO CATOLIC/ EPISCOP AL FAGARAȘULUI/ ÎNTRU VECINICĂ POMENIRE A PRE BUNULUI EPISCOP, ȘI PĂRINTE, DIN FIEASCĂ/ DRAGOSTE ÎN LUNA LUI OCTOMVRIE, LA 7 ZILE 1830, ÎN S. MÎNĂSTIRE/ A BLAJULUI S-AU CUVÎNTAT./ PRIN/ THEODOR PAP DE UJFALU,/ CANONIC PRIMIȚERIUS AL S. SCRIPTURII CLERULUI TENER PROFESSOR, ȘI PAROH/ ÎN ORAȘUL BLAJ./ 1830 *./

1r *Ecțelenția sa preamăritul, prealuminatul, și prea o sfințitul domn. domn. IOANN BOBB de Kapolnak Monostor*

Al prea inaltului stat din lăuntru Crăesc Actual consiliar, al Strălucitului Ord. inălțiatului Impărator Leopold Comendator în M. Ardealului Prințipat, și a Părților înpreunate Greco Catholic al Făgărașului Episcop în Blaj, în Castelumul său, la 2 Oct. An. 1830 Cursul muritoarei vieții sale întru Domnul cu pace l-au săvîrșit, și la 3-a ora (ceas) după amiazăzi, în casa odihni fură așăzat, prin C. Cler fu priveghiat, și în toate tri Beserici ale Blajului pentru a sufletului său odihnă S. jîrtfă să adusă lui Hristos, la 5-a Oct. în Beserica S. Bunei Vestir fu adus, și priveghiat, iară 7-a Oct., la 9-a ora întro prea C. și mărită adunare, unde și doi Pre M. și prea C. Domn R.C. Canonici asistend, cu litie de 150 și mai mult de preoți C. lui Moaște în S.M. și Cathedrale Beserică a S. Treime (Troiță), cu cinste fură petrecute; acolo Domni Canonici 2v slujiră S. Liturghie,/ după care au urmat această Predică jelnică, și îndatăș după aceste să începu cîntarea Prohodului; aceasta sfîrșindu-să, prea C. D. Ioann Lemeni *de Eadem*, Canonic Scolastic Secretariu Epc. și a Istorii Besericii Professor către Prea cinstita Adunare au cuvîntat în limba Ungurească, a căruia fură începutul: „Fost-au om trimis dela Dumnezeu, numele lui Ioann"; după predica aceasta s-au cetit a prea lăudatului Episcop lăsatul Testament, în care toate ale sale Bunumuri le testeluiaște Clerului său; de aci fu rădicat și cu obicinuitele stări, întră lacrămi și întră triste Cîntări, fură adus în prea lăudata Beserică a Bunii Vestir, acolo i s-au cetit Deslegarea și în Cripta Episcopească s-au așăzat, unde să odihnesc episcopi Petru Aaron, Athenasie Rednic, și Grigorie Maior./ ...

7r Întru aceasta a bunilor episcopi poftită datorie, prea bunul nostru episcop, ca un arhiereu adevărat, mai pre sus și mai înalt decît cei

---

* În -8° de 2 foi nenum. (titlul și o introducere) + 20 + 7 pag.

împreună cu el episcopi s-au arătat, de vreme ce, la anul 1784, din care
au dobîndit stăpînire preste dominiumul Blajului, până la an. 1803,
batăr şi multe datorii fură silit a le plăti, au administrat la fundum publicum
301 200 Rfl.; ca din acelor bani ţenzuş şepte mii de Rfl. să fie
7v spre cea de lipsă întămeiare a prea C. Capitulum întru/ Episcopia Făgăraşului,
spre a 24 de prunci şi R. Catholiceşt seminariumuri crăştere,
şi spre acelor cu rîvnă sîrguitori preoţi înzăstrare, şi, după cum scrie
Curirul cel unguresc din Viena, anno 1807, sub nro. 40, această fundaţie
spre a binelui de obşte folos, numai aşea o au putut săvîrşi Ecţelenţia
sa, Domnul Domn Ioann Babb, Episcopul Făgăraşului, că din începutul
episcopiei sale foarte cu puţin s-au îndestulat, dela sine foarte mult
au cruţat, multe unui episcop cuviincioase pompe şi în zădarnice cheltuiale
le-au încunjurat. .../...

10v Faţă de om au avut acesta al nostru în Domnul adormit arhiereu şi părinte, că au stăpînit o inimă blîndă şi smerită, precum traiul şi viaţa lui arată, el cu stelele cele de pre ceriu s-au asămănat, care de ce sînt mai sus, mai înalte şi mai strălucite, de aceia să văd mai mici şi mai mărunte, batărcă în sine luna şi pămîntul nostru cu mărimea, cu lăţimea sa, le întrec şi le covîrşesc. .../...

1 TESTAMENTUM/ PRIN CARE ECŢELENŢIA SA/ IOANN BOBB/ EPISCOPUL FOGARAŞULUI,/ *TOATE AVERILE SALE DUPĂ MOARTE, LE LASĂ CLERULUI SĂU, DIN LIMBA LATINĂ SPRE MAI MARE ÎNŢELEGERE, ÎNTORS PRE ROMANIE, DE A.C.*

Noi, *Ioann Bobb*, cu darul lui Dumnezeu şi a Scaunului Apostolicesc, Episcopul Fogaraşului în Transilvania, fiind sănătos, deştept la minte şi cu cugetele alinate, am pus la amăruntă cercetare testamentul înainte de aceasta făcut, şi cugetînd la nenumăratele întîmplări ce sub cursul îndelungatei mele vieţi mi s-au dat prilej a le vedea, m-am făcut tuturor lucrurilor mele mai de aproape cunoscătoriu, din care temeiu, în numele şi mărirea Prea sfintei şi nedespărţitei Treimi, a ... în zioa de astăzi fac următoarea rînduială despre toată averea mea, care, fără vre o mutare, nemişcat, în veci şi tot deauna să se ţie şi păzască.

1. Toată averea mea, ori cîtă să va afla, să fie a clerului mieu, care
fără de aceaia e sărac, şi precum bani gata, ce sînt, aşa şi carii din vinderea,
în preţ cuviincios, a vitelor, bucatelor, vinurilor, vinarsului, buţilor,
2 şi a mulţimei vaselor, a cărora cea mai mare parte iaste/ cu cercuri
de fier legată, a fînului, paelor şi a altor, ori ce feliu de lucruri să vor
aduna, după cum să va părea a fi mai cu cuviinţă, la un funduş comun
(de obşte) adeca sau al relighii sau al datoriilor statului, sau la cel cameral,
să se aşeze, iară interesul ce va veni după această summă, pre
cum şi din cele mai de nainte prin mine aşezate capitaluri, după ce mai
întîiu să vor scoate din trînsul pe tot anul 7 000 fior. spre plata capitumului,
prin mine redicat, şi care plate privind la mutările cursului

banilor, las şi rînduesc ca canonici miei capitulari, ne împedecaţi prin oareş care următoare schimbare a lucrurilor omeneşti sau devalvaţia banilor de astăzi înainte, în monete de argint să primească, să se împărţască între preoţi, cari prin necurmata grije priveghează pentru viaţa cea fără prihană a sufletelor sieş încredinţate, şi prin eczemplu de fapte bune zelozi întru deşteptarea popoarălor sale .../...

3 3. Toţi acei carii să vor împărtăşi din massa aceasta, sau învăţători, sau parohi, protopopi şi viţeprotopopi, să îndatorează, afară de pomenirile ce sînt obicinuite pentru făcătorii de bine, cînd slujesc, pentru salarium de 100 fl. pe an, zăce liturghii şi de aci maisus, după măsura salariumului, atîtea să slujească aducînd jertfă a tot puternicului Dumnezeu şi a numit:

a) Pentru mine şi adormiţi în Domnul părinţi şi tot neamul mieu.

b) Pentru fericirea Domnitoriului împărat şi a drept credincioşilor conziliari.

c) Pentru adormiţi episcopii şi preoţii dieţezului acestuia./

4 *d*) Pentru preoţii carii să află întru viaţa aceasta trecătoare; şi această datornică jertfă ...

4. Vestmintele bisericeşti, prin mine căştigate să rămîe spre întrebuinţarea la doao biserici din Blaj, şi cu acelea, în zile de sărbători, episcopu cu cei împreună slujitori, iară în nefiinţa episcopului, canonicii cu ceilalţi împreună slujitori să vor îmbrăca; şi vestmintele pentru cei de hirotonie făcute, să urmeză întru întrebuinţarea acelora până să vor hirotoni şi să vor deprinde în servirea celor sfinte./...

6. Argintăria să rămîe următoriului episcop, de va voi a o cumpăra, într-un an în har, fără nici un interes; după aceia, de n-ar voi a pleti preţul ei, să dea interesul la cassa clerului, pînă cînd o va plăti, iară preţul arjinterii să fie întocma, după cum am luat eu, adecă un lot cu 30 de groşiţe, în moneta de argint.

Acea argintărie stă din următoarele părţi, adecă 24 părechi de cuţite, linguri pentru împărţirea zamii 5, pentru cafea 12, un lighian şi un urcior pentru spălat, doao ibrice pentru purtarea caffei, patru luminari (feşnice), şi patru saleriţe, cari toate sînt în doao tocuri, întro ladă aşăzate; asemenea vasele, buţile, căzile şi alte toate să rămîe sucţesorului episcop, dacă acelea, cu preţ de mijloc, le va plăti; almintrilea să se dea cu liţitaţie./

5 7. Calesca sau hinteu, care l-am cumpărat în Viena, pre cum şi caru sau cociia cea mare, din preună cu şase hamuri mai frumoase, şi patru cai mai buni să rămîe sucţesorului episcop, celelalte şase hamuri să se vînză, întru creşterea cassa clerului.

8. Porţulanu ce să află aci, în Blaj, cu 24 telere de cusutoriu, şase blide împreună cu unul de zamă, 12 serviete, 3 feţe de masă, adecă 2 mai mici, una mai mare, precum şi toate alte vase de cuhnă, vor rămînea pentru sucţesorul, iară cele în casa dela Cluj aflătoare, de va vre sucţesoru a le întrebuinţa, să le plătească cu 500 fl. la cassa clerului.

9. Preţu hinteului dela răposatul în Domnul, episcop al Orăzii Mari, Ignatie Darabant, în 50 de galbeni primit, să-l cheltuiască sucţesorul mieu, în lipsele episcopatului.

10. Pe sama fundușului fiitoriu, din massa întreagă să vor scoate afară 2 000 fl, ori în bani gata sau naturale, ori dintru amîndoao, după cum să va părea, asemenea și din grîu, pentru subsistenția scolasticilor, pănă la creșterea sau secerișu viitoriu. .../

6 12. Viile, în coasta Mînărăzii, în rînd cu cele alodiale așăzate, la anul 1813 și 1814, după cuprinsul contractului cu 350 fl. și 225 fl., în sumă adecă de 575 fl., însă în stare de tot slabă cumpărate, iar acum întocmite, să rămîe suctesorului mieu, însă așa, ca dețima din trînsele, în toți ani, să o plătească biserici catedrale, ca aceia și prin aceasta să să poată ajutora; întru acel chip și via de la Cerghiad, de fostul înaintea mea episcop, pe seama biserici lăsată; iară, cu plătirea prețului prin mine răscumpărată, iarăș suctesorului mieu, pe lîngă plătirea adevăratului preț, aceiaș biserici o las.

Iară viuța din hotarul Tiriului, între cele colonicale aflătoare, prin mine cumpărată și direasă, să rămîe capitulumului.

14. De vreme ce cele 7 000 fl., în monete de argint, pentru capitulum, după puterea fundații mai înainte așăzate, ar fi prea puțin, mai adaog 3 000 fl., ca să fie 10 000 fl., în monete de argint.

15. Stupi din toate patru stupinile să rămîe episcopului următoriu, ca din ceara lor să facă lumini pe sama biserici catedrale și a curii, mierea, în trebuința curți, să să petreacă, rămîind inspecția și purta rea de grijă în tot timpu pe lîngă capitulum./

7 16. Doao părechi de bivoli cu carăle să rămîe pentru trebuința curți. ...

18. Datoriile care în timpu foametii le-au făcut coloni mei fără osăbire să iartă și să șterg, iară cele mai nainte de foamete și cele după foamete făcute scoțîndu-să, să se adaogă la massă, pentru că acelea nu din vre o lipsă grea, ci mai vîrtos din nesocotință și cu speranție (nădejde) că nu le vor plăti le-au pricinuit, de vreme ce modurile cele ușoare de a să plăti, adecă cu vin, cu bucate, cu oao și altele asemenea, după a lor volnicie arătate, întru nimic le-au socotit, ba și întru atîta voe li s-au lăsat, ca pentru 3 fl. unul numai să plătească, și nici aceia n-au împlinit.

19. Săracelor mele rudenii, ajutorința, în cît poftește dragostea creștinească și cuviința canoanelor suferesc, le-am dat-o.

20. Astrucarea mea să fie cu cinste; la toți slujitori să se împartă cîte un împărătesc coronat; la doi predicatori cîte un galben; la clerici cîte 20 xr. Școlasticilor cîte 6 xr. argint, carii fac 15 xr. în valute; la ceilalți ce să vor mai afla cîte 3 xr. argint; mîncare și beutură, după putință să se dea, ca fieștecare să aibă spre îndestulare, iară nu și spre îmbătare, și toate acestea întru desăvîrșită mărirea lui Dumnezeu.

Blaj 28 octombrie 1828

L.S. Episcopul *Ioan Bobb* [1].

---

[1] Acest testament, pre cum și predica întru nemuritoarea pomenire a prea bunului episcop, cu a sa cheltuială au dat-o în tip, mai sus numitul predicator./

I

ANTICILE/ ROMANILOR/ ACUM ÎNTÎIA OARĂ ROMÂNEŞTE SCRISE/ DE/ DAMASCHIN T. BOJÎNCĂ/ ÎN CRĂIMEA UNGARIEI ŞI ALĂTURATELE EI/ PĂRŢI JURAT ADVOCAT. ANTIQUITATES ROMANORUM. ÎN BUDA./ CU TIPARIUL UNIVERSITATEI DIN PESTA. 1832./

XI

CĂTRĂ CETITORIU!

Anticile sau vechimile Romanilor cuprind în sine *datinile*
şi *năravurile Romanilor*, precum în cele religioase, aşa şi în cele
politiceşti sau lumeşti. Spre deplină înţelegerea stării a unui stat,
ţeri sau soţietăţi, nencungiurat de lipsă este a şti şi a cunoaşte
datinile cu care acelea vieţuesc. Prealesne dară poţi precepe, iubite
cetitoriu! cumcă fără deplină ştiinţa *anticilor romane*, cu
greu sau mai că nici decum vei putea desăvîrşit înţelege istoria
romanilor; vei ceti, mult sîrguindu-te a-ţi aduna cunoştinţă întreagă
despre urzirea, creşterea, înflorirea şi mărirea republicei
şi a împărăţiei romanilor, însă, fi încredinţat că pănă nu vei avea
XII bună cunoştinţă despre anticile romane, pănă/ atunci nu-ţi vei
putea căştiga ştiinţă de sărvîrşit despre starea a toată lumea
a mult vestiţilor tăi strămoşi romani. Ba nu numai din istorie
puţin vei înţelege, ci, ce este mai mult, nice o *romanţă*, adecă
o carte fabuloasă şi povestitoare ce se ţese numai spre petrecere
desfătătoare, nu o vei putea cuprinde deplin, pentrucă în romanţe
acum vine vorba despre un zeu sau zee, p.e. Joie, Mars, Vinere,
Juno, ş.a., acum iară, despre vre o tîmplă sau capişte, despre
oraclu, adecă locul prezicerii, care toate din antici se pot învăţa. Iară,
ce se atinge de înţelegerea poeziei, adecă a versurilor, aceasta nici de
cum, fără cunoştinţa anticilor, nu o vei precepe, pentru că abea
să scrie doaă trei versuri, în adevărata formă poeticească, în care
să nu fie numele vreunui zeu vechiu; de unde se poate face încheiere,
cîtă lipsă are naţia romanească de anticile strămoşilor
său romani, de vrea şi pofteşte a face sporire şi bun folos întru
cultură, în poleirea dinlăuntru şi din afară, şi de doreşte, precum
XIII şi doreşte, înălţarea şi mergerea/ nainte în ştiinţe care fără de
plină înţelegerea scriptorilor, mai vîrtos acelor clasici, anevoe
se pot căştiga.

În antici vei afla multe datini a fi fost la romani, care şi pănă astăzi se ţin în sînul românilor de acum, sau întregi sau cu oareş ce strămutare; şi aceste datini ce se păstrară de români atîtea sute de ani, între atîtea valuri, între atîtea nevoi şi stră-

mutări ce pățiră dînșii dela despărțirea lor de către împărăția romanilor, sînt mai mari și mult mai temeinice mărturii spre adeverirea urzirii romănilor dela vechii romani, decît ori ce arătări istoricești sau iscodiri omenești de acum, cu care unii tăgăduind acea luminată a noastră urzire, din toată vîrtutea se sîlesc a acoperi lumina adevărului. Vezi, dară, iubite cetitoriu! că nu numai lesnire în înțelegerea istoriilor autorilor clasici și a poeziei, ci și desfătare vei părtini din antici, aflînd urzirea, isvorul și causa a multor îndatinări, ce vezi astăzi a lăcui în mijlocul nației tale, pre care pănă acum poate că nici nu le știai de
XIV unde se/ trag, cum au răsărit și cum au venit între romăni?

Văzînd și precepînd eu de cîtă lipsă sînt noaă romănilor, anticile romanilor, nu m-am lenevit a cerca scriptorii cestor antici, a cumpăni și a îmbina cugetele lor, a alege din trînșii cele mai de lipsă și scopului respunzetoare, pre acestea a le lămuri și cu adaugerea observațiilor sau băgărilor de seamă a le asemăna cu datinile ce și pănă astăzi le țin romănii. Mai mult, am urmat pre *Rosinus*, Demesteri *(Demestery)*, pre Nieuport *(Nieupoort)*. Adevărat că poate că unele din aceste din urmă datini, sînt mie necunoscută, fiind că multe sînt în Moldavia, în Țeara Romănească și în Ardeal, care în Ungaria[a] sînt ascunse, și iarăș din contră; pentru acea fă singur asemănare între cele ce vei ceti în această carte, cu cele ce se află prin locurile unde tu viețuești, și vei desvăli adevărul, că eu ce am putut, am făcut. .../...

76 *Flameu*, *flameus*, vestmînt cu care matroanele, mai vîrtos miresele acoperea capul său, și însemna nevinovăție și sfială. Se zicea *flameu*, dela *Flaminica*, muerea lui *Flaminius*, căria nu-i era slobod nici de cum a se despărți de bărbat, și se scrie că pentru acea se învăleau miresele cu flameu (tulbent), ca să știe că sînt deapururea supusă bărbaților sei[1].

Pre lîngă cele pănă aci arătate vestminte, aveau romanele și ace. Unul era care-l puneau în cap, cu mărgăritariu înfrumsețat, iară altele
77 erau de împistrit țoalele de vară,/ pentru că nemic mai tare comenda,

---

[a] Prin „Ungaria" aci nu se înțelege teritoriul R.P. Ungaria de astăzi, ci „regatul Ungariei", în granițele politice și administrative pe care le avea pe atunci, în Imperiul austriac, granițe care cuprindeau și teritorii întinse din Ardeal, locuite de o mare majoritate românească. În românește era denumită: *crăimea Ungariei*, adică *regatul Ungariei*, al cărui rege era însuși împăratul Austriei. Prin *Ardeal* se înțelegeau restul teritoriilor locuite de români și denumite: *Marele Principat al Ardealului*, al cărui mare principe era tot același împărat. Vezi titlul lucrării: „În crăimea Ungariei și alăturatele ei părți, jurat advocat".

[1] Datina de a să învăli miresele așa, cît numai ochii abea li se puteau vedea,
76 se vede în zioa de astăzi, în Bănat, iar cred că și în alte părți încă se va mai ținea între romăni. Mulți vreu să zică a să trage această învălire sau îmboldorire dela turci, fiind că muerile acestora tot acoperite umblă, ci nu e adevărat, că iată, vezi că este zestre încă dela strămoșii romani moștenită. Și se vede ce au însemnat această învălitură a mireselor la ei, și fiind această datină națională, în sine nevinovată, n-ar trebui să se strice/

adecă făcea prețuire, pre romane, de cît facerea și împistrirea vestmintelor cu însăși mînile sale [1]./...

78 Cei vechi nu aveau cioreci sau săculeți pe flueri *(tibialia)* strînși, ci numai cei ce erau mai delicați își înfășurau fluerii cu fășii seau curele [1].

LUARE AMINTE

De ar sta omul să deslușească cu deadinsul forma și întrebuințarea vestmintelor romane și le-ar paralisa, adecă le-ar asemăna și le-ar cumpăna cu cele ce le-au avut mai de mult și le au românii de acum, ar trebui să se deducă îndatinarea în purtarea feliurimei vestmintelor, din veac în veac, de cînd s-au desbîrnat românii de către împărăția romanilor, până în timpul de acum; ci, precum foarte multă cercare
79 și recetire a scriptorilor vechi și/ străini (fiind că scriptorii români n-au prea grijit a însemna aceste lucruri) ar fi de lipsă spre așa ceva, așa, și opul acesta, cu descrierea așa feliu de lucrări, mult s-ar mări; iară scopul mei estă, cît se poate mai pe scurt, ci, așa a descria toate lucrurile, ca nimic ce este de lipsă să nu rămînă ne atins. Dar mult s-au și strămutat poporul românesc, pentru că oamenii, mai vîrtos în timpurile de acum, mută forma purtării de vestminte, după îndatinarea țării în care sînt și lăcuesc; ba, cei avuți și nobilitatea, și după modiile altor țări străine. Însă, cumcă multe se țin la români și până astăzi sau în tocma ca la romanii cei vechi, sau strămutate, adeverează mulți scriptori, dintre carii aduc în ante pre transilvanul *Ioan Trester*, carele crescîndu-să și viețuind întră români, dar și cercătoriu de antice, cumpănătoriu și drept judecătoriu fiind de cele din vechime și de cele de acum, arată cum că românii nu numai limba și numele, ci și alte multe datini (obiceiuri) moștenite dela strămoșii săi romani, până acum bărbătește le-au păstrat și le-au ținut. Acesta, în opul său cu numele *Dachia Veche și Nová*, la capul I, așa grăește: „Românii sînt următorii
80 acelor nobili/ romani, carii erau oare cînd foarte vestiți militari și sînt cei mai vechi lăcuitori a țării (Transilvaniei), pre carii mai întîe oară i-au adus aci Traian, pe la anul 100 după Hristos. Iară, de unde au căpătat ghinta românească cognumele de astăzi *vlah*, încă nu s-au adeverit de nimenea până acum, cu temeiu. Dînșii nu se numesc pre sine *vlahi*, ci *români* sau *romani*. Din care fundament se restoarnă toate părerile acelea carii zic că românii sînt neam slavenesc și se adeverează cum că poporul românesc nu de alt unde, ci dirept de la romani se urzește, despre carea numele și limba lor pre tot iubitoriul de adevăr cetitoriu, prelesne îl vor încredința.

---

77 [1] Lucrarea și împistrirea vestmintelor se ține și până în zioa de astăzi la români mai mult de cît la ori ce gen de oameni. Nici se află între alte neamuri mueri bărbate de lucru ca romanele noastre țerene. Că acestea îmbracă toată casa cu mînile sale și, pre lîngă acea, la cîmp asemenea cu bărbații lucră .../

78 [1] Nu e dară, de mirare că poporul românesc, și până în zioa de astăzi, mult prețuește încălțămintea opincilor înfășurîndu-și fluerii cu curele.

Nici sînt altă romănii din Transilvania, Moldavia și Țara Romănească, de căt rămășițele leghioanelor romane celor de Traian din Italia, aci aduse. Însă, după ce nu mai putu Aurelian se contenească pre gheti și după ce fu silit a muta leghioanele în Misia, rămaseră aceste colonii romane sub gheti; unde, apoi, se mestecară cu toată plasa de oameni. Iubitoriul de anticvități (adecă de lucruri din vechime) căutînd cu ochi pătrunsători spre romăni, poate vedea întrînșii chiară formă de
81 roman. Opiț, în *Călătoria Transilvaniei*, ne/ lăsă despre romăni așa descoperire carea dintre o mie doară de noi cei ce în toate zilele îi vedem, abea unuia îi vine în minte. Pre carea eu o și aștern înaintea ochilor a prețuitului cetitoriu.

1. Cînd luge (jălește) vreunul pre cineva, lapădă pălăria din cap, despletește perii, lăsîndu-i pe umeri în jos, carea faptă se zicea la romanii cei vechi: *submittere coman*, *a lăsa coama să spînzure*, și umblă un an fără pălărie în cap, pănă nu depune dorirea după cel mort; atunci apoi strîngînd sau împletind perii își acoperesc capul cel tuns iarăș cu pălăria. Toate aceste datini erau întocma asemene și la romani, întru unele ca acelea întîmplări, că umblau *sordidati submissa coma*, *tinoși*, *cu părul lăsat*". Asemene datine se văd și la romănce, mai vărtos în Bănat, care vestmintele din cap nu le spală, nici le lasă de pe sine cătă un an și mai mult de zile, dela moartea vreunuia din familie. .../...

84 „Mai toți romănii sînt plugari și păstori; cea mai mare deprindere au în creșterea oilor, cu care veara se îndemînează cătră munții cei răcoroși (precum făceau la romani, *armentarii*), de unde se poată căuta, ca și păcurarii romanilor (carii se ziceau Titiri), cum pasc oile și caprele pre cîmpurile cele mult desfătătoare; întru acel timp flueră Coridonul (nume de păcurariu, la romanii cei vechi) în flueroniul cel de vre un cot și jumătate de lung, cătă un cîntăcel despre verișoarele[a] seau drăguțele sale, carea însuș Pan (dumnezeul păstorilor la romani, cel ce mai întâiu au aflat fluera)[b] cu ceialalți dumnezei a munților, cu mare desfătare ar face. Cu un cuvînt, tot ce au scris Virghilius, în cărțile *Bucolice*, despre păstorii romanilor, aceasta cu desfătare se vede astăzi în Titirii, adecă păstorii cest romănești, în pracsă vie.

Întră cele lalte mîncări, tare le plac colecii sau *pultes*, pre carii singuri bărbații îi ferb, din fărină de grîu bun cu unt și apă, carea mîn-
85 care, lor ca unilor oameni /tari la trup, așa nutreț le dă, ca și coliva luptătorilor romani, precum zice Cardanus, *C*. 12. Săcara se mănîncă în loc de grîu, cînd nu se face acesta de agiuns, iară cînd nu e nici săcară, atunci meiul le împlinește pre amîndouă. Aceasta se vede îndatinat și la romăni, căci cînd nu se face grîu, se țin de meiu sau cucuruz și nu le sînt de lipsă pitari, ci singuri știu, ca și muerile, a face turte din acea fărină. Precum scrie Plinius, *Car*. 18, cap. 11, despre romanii vechi, că, *precum muerile lor*, *așa și bărbații*, *în 500 de ani*, *singuri își coceau pînea sa*. Așijderea, mare vrere au spre facerea fîntînilor, pentru

---

[a] *Verișoară* nu este un sinonim căutat care să dubleze, ca termen de origine latină, pe slav. *drăguță*, ci efectiv însemna *iubită*, sens clar în poezia populară.

[b] De fapt nu *fluerul*, ci *naiul*.

acea şi fac în toate părţile, pe lîngă drumuri, prin şesturi şi prin munţi,
puţuri, sau fîntîni, pre care apoiu le armează cu vedre, precum şi cu
restaniţe de piatră seau de lemn frumoase, pentru bunul străinilor şi
a călătorilor, spre ertarea păcatelor, care fîntîni aşa sînt de frumos
întocmite, cît înving pre cele horaţiane, ce se ziceau *blandusiane*, car. 3,
Ode, 13. Ci, de vrea cineva şi mai adevărat şi mai încredinţătoriu semn
86 a avea despre acea, cumcă românii sînt strănepoţi romanilor,/ acela
privească numai cu ochi pătrunsători la jocul lor şi se va mira din preună
cu Opiţ, poetul nemţesc, de dînsul, căci întîiu calcă feciorii cu cămeşi
romaneşte încreţurate, pe podul jocului; săguiul spînzură pe
partea stîngă, în mîna dreapta ţin o măciucă frumoasă, verigată şi cu
metal fericată, tocmai cum sînt închipuiţi împăraţii romanilor de
mult. Măciuca acea adeseori e înfrumseţată cu noduri vărvare şi cu
metal, ş.a. Asemene stau păcurăriţele sau muerile, frumos înfrumseţate:
aceste poartă la gît corale roşii, iară pe cap corone sau cununi
de rose (ruji) şi alte flori împletite, tocma ca şi *Floraliile* la romani.
Cînd încep a sbate pămîntul cu piciorul, se trage flueraşul în mijlocul
jocului, tocma ca şi cînd ar fi al doilea Apollo, pre carele îl împregiură
jucătorii ţinîndu-se de mîni sau cu cărpile unii de alţii; după acea săr
în rînd tot deuna *(tripudiando)* urezînd aşa, ca a trea săltare să ţină
tactul, tocma cum scrie Livius despre *(Saliis Sacerdotibus)* preoţii
romanilor cei spre săltare dumnezeilor închinaţi, car. I, cap. 20. Între
români se vede joc vechiu roman, aşa de adevărat, ca carele cu anevoe
87 se va afla undeva, în Evropa, asemene./ Multe petrii cu inscripţii romane
se sapă şi pănă în zioa de astăzi prin Transilvania, mai vîrtos
în cîmpul ce se zice româneşte *Prat dela Traian*, însă românii noştrii
nemic nu ştiu de acestea, şi, de ar şti şi dînşii cum că Staţii, Lupi, Ulpii,
Ghemeli şi alte inscripţii ce se află pe aicea, au fost marii lor strămoşi,
fără îndoială mai cocorate pene ar purta.

„Nestrămutaţi sînt în datinile sale şi nici un pic nu lasă din trînsele şi, de şi nu ştiu (la toate) răspunde de ce le ţin, totuşi de mare mirare este, după ce fuseră smulşi şi cu totul desbîrnaţi de cătră împărăţia romanilor, după ce pătimiră atâtea schimbări prin încurgerile varvarilor şi prin asuprimea atîţi ostaşi, cum putură întru un timp de 1560 de ani de cînd sînt în Dachia şi prin Evropa, întru aceaş întregime a-şi ţinea şi a-şi păstra limba, cît nici Italia, nici Galia sau Franţia, nici Ispania nu se apropie de limba strămoşească cea romană, aşa tare ca această nenvăţată limbă a românilor.

Toate aceste mai adevărate şi decît luceafărul mai luminate semne
despre viaţa şi urzirea românilor dela romani, se întăresc, ba cu totul
88 se adeverează prin limba lor carea/ e mai toată latinească carea, de au
şi primit unele cuvinte alemăneşti (nemţeşti) şi ungureşti din Transilvania,
totuşi ş-au ţinut firea şi ţesetura sa cea romană“ ş.a.

Mai multe despre aceasta se pot ceti şi în opul meu! *Respundere Desgurzătoare*, cea în anul 1828, asupra cîrtitoriului de români, tipărită./.

178 Pre lîngă acesti era și un vătau (vates)[a], cel ce cînta versurile saliare, după a căruia cîntece săltau[b] cei lalți. Salii acestii se ziceau altmintrea și cei *palatini*, pentru că în palat făceau sfințirile; și ca să se deschilinească de colisali *(collisalii)* seau călușeri[c], pre carii i-au întrodus Tulus Hostilius, următoriul lui Numa în crăime, adecă a 3-lea craiu dela Romulus, și i-au făcut în onorul lui Romulus, numindu-i cvirinali, căci că și Romulus s-au zis Cvirinal, după moarte. Colisalii acestii
179 săltau în tot anul către luna lui maiu, în muntele acela, /unde au ținut Romulus joc, cînd au răpit romanii fămeile sabinilor și a altor neamuri ce venise la privirea jocului, și aceasta se făcea spre aducerea aminte a răpitelor sieși mueri [1].

ANTICILE/ ROMANILOR/ ACUM ÎNTÎIA OARĂ ROMĂNEȘTE SCRISE/ DE/ DAMASCHIN T. BOJÎNCĂ/ IURISCONSULTUL PRINȚIPATULUI MOLDAVIEI, PRECUM/ ȘI ÎN MĂRITA CRĂIME A UNGARIEI J. ADVOCAT./ PARTEA II./ ANTIQUITATES ROMANORUM./ ÎN BUDA./ CU TIPARIUL UNIVERSITETEI DIN PESTA./ 1833./

194 Romanii, precum partea bărbătească, așa și cea femeiască, ședeau la masă, din învechime, însă mai tărziu se aculcau pe lîngă masă. Masa romanilor au fost rotundă și scundă [1]; mesele celor mai sărăcuți erau cu trei picioare, iară ale avuților .../

[a,b,c] Etimologiile lui Bojîncă, dacă nu sînt tendențios-latine, sînt oricum eronate: *vătau* nu are de a face cu lat. *vates*; nici *călușeri* cu *collisalii;* nici versurile *saliare* cu rom. *sări* > *sălta.*

179 [1] Collisalii *acestii și pănă astăzi se mai țin în Ardeal și prin Bănat (poate că și alt unde) și se chiamă* călușeri, *iară cel preste ei mai mare, după a cărui rînduială joacă și fac toate, se numește* vătau, *adecă* vates. *Între călușerii acestii se adună feciori, mai de pe multe | sate învecinate, carii sînt mai buni și mai aleși jucători. Joacă la Rusale (care mai tot în luna lui Maiu cad), toată săptămîna, umblînd mai prin multe sate. Și, precum collisalii vechilor romani erau preoți și slujeau unei dumnezeiri, așa și călușerii romănilor de acum cred că este o putere carea îi ajută în săltare și privește neaadormit spre jocurile lor ; ba încă și acea cred, că cel ce nu știe juca bine, acela cade amețit la pămînt, semn că nu este plăcut aceii puteri, și deloc iesă dintre călușeri. Încă și un* sbiceriu *este, cel ce, cînd cei lalți saltă, nencetat îi încungiură, pocnind cu sbiciul, de carele toți se feresc ; aceasta însămnează doară puterea nemărginită a romanilor, de carea, ca de sunetul sbiciului, se fereau alte neamuri a-i năpăciui. De mirare cu adevărat estă ținerea datinilor vechi la romăni, cum și una aceasta se putu păstra de atîtea mii de ani pănă acum. Nu credință deșeartă dară, ci datină dela strămoșii săi moștenită, este jucarea călușerilor romănești : deci, păstreze-o deapururea, ca o mărturie nevinovată a urzirei sale.*

194 [1] Romănii țereni, cea mai mare parte, țin și astăzi astfeliu de mese rotunde și scunde, de pe care mai cu îndămînă și mai bucuros mănăncă, de cît de pe cele 'nalte. Vorbă întocma este și la romăni: *pune masa.|*

208 Pentru acea, dacă nici de cum nu se putea afla trupul răposatului, totuş, i se fecea un mormînt săc *(tumulus inanis)*, seau, dacă acum aflau trupul îngropat de cineva, aruncau numai borzi de pământ peste el [1]; şi oricine nu făcea aceasta, se socotea a fi făcut cel mai mare păcat. De acea nici de o moarte nu se înfricoşau romanii mai tare, decât de înecare, mai vărtos în mare, pentru neputinţa de a se afla şi a să îngropa trupurile înecate. Tot din această pricină cei mai mulţi îşi făceau mormănturi încă până erau în viaţă, ca nu cumva, din lipsa mormîntului, să remînă după moarte ne îngropat [2]. Iar chipul grijirei mortului au fost următoriul./

209 Cănd era să moară cineva, unul din rudeniile de faţă îl săruta, socotind că prin aceasta îi culege sufletul de pe buze, adecă îl trage în sine, şi apoi muierea ori vreun copil, seau vreo rudenie ce era mai aproape îi închidea ochii [1], pre carii iar' ăi deschideau cînd era să se pună trupul mortului pe rogul arderei; şi apoi striga oare care la urechea mortului, de trei seau de patru ori (cu precurmare) numele lui, după care apoi zicea: *conclamatum est*, adică *trecut de a-l mai striga* [2].
210 După/ acea se punea trupul mortului la pământ [1], şi se scălda cu apă caldă, [2] ca aşa să se deştepte întrănsul puterea vieţuitoare, dacă cumva s-ar fi mai aflîndu-se în trup. Apoi se ungea trupul prin pollinctor [3], cel ce era din familia Libitinarilor, iar libitinariu era cel ce vindea în tămplul Vinerei libitine, toate cele de trebuinţă pentru îngropăciune. Fiind apoi trupul lăut, şi uns, se îmbrăca cu cel mai cinstit vestmînt

---

208 [1] Datina de a arunca pământ peste mort se păstrează între români, în toate părţile de ei lăcuite, pentru că, după ce se pune mortul în mormănt, toţi, cîţi se află de faţă, aruncă cătă o leacă de pămînt peste el.

[2] Neamul romănesc poartă o deosăbită grijă pentru îngroparea morţilor, mai vîrtos că poporenii încă acum se văd a avea acea idee, că sufletul mortului celui nengropat nu poate lesne merge la locul său, ci în mulţi ani umblă rătăcind pela locul unde i s-au mistuit trupul./

209 [1] Romanii erau în acea credinţă, cum că sufletul mortului zboară peste buzele lui; pentru acea rudeniile şi prietenii îmbrăţoşau şi sărutau pre muritoriul, socotind că prin aceasta culeg sufletul din gura răpăosătoriului. Asămene îmbrăţoşare şi sărutare se face şi la români de cătră rudeniile cele mai aproape, ci nu cu închipuire de a culege sufletul, fiind că au altă idee, creştinească, despre suflet; cred însă cumcă sufletul umblă vreo căteva zile sburătorind prin casă şi pela mormănt, până cănd apoi se duce în ceriuri. Cănd este să se plece la mormănt cu mortul, toţi cei de faţă îi dau sărutarea cea mai de pe urmă, cu închipuire că prin aceasta îşi iau ertăciune de la răpăosatul.

210 [2] Strigarea la urechea mortului se obicinueşte şi acum la romăni, pentru că cum au murit cineva/îndată încep femeile a să cănta şi a să văera, spunînd feliu de vorbă la urechea răpăosatului; şi adese ori zicînd: *au nu mă auzi, au nu vrei să-mi respunzi! au tare te-ai măniat, ori mult eşti supărat! ş.a.*

[1] Romănii poporeni au obiceiu de a pune pe cel muritoriu la pământ, încă înainte de a muri, cînd acum văd că nu mai este nădejde de scăpare; încă tare păzesc ca nu cumva să moară cineva în pat, zicând că nu-i bine a muri în pat, ci la pământ.

[2] Aşijderea se scaldă, ori să spală numai cu apă călduţă trupul mortului, şi la romăni.

[3] Fiind apoi trupul răposatului binişor spălat şi şters, îl ung femeile cu nişte unsori, dar însă n-am putut bine isăfla ce feliu de unsoare şi amestecătură este acea./

211 ce era/ mortului mai plăcut, până vieţuia[1]. După aceea punîndu-se
212 un ban în gura mortului/ (Virgil., *Eneid.* VI, 298, şi Iuven., III, 267),
ce avea să'l plătească lui *Haron*, portariului Dedesubtului *(Inferni)*[1],
pentru ca să'l treacă cu luntriţa peste apa *Stigs*, i se încorona capul cu
flori, şi apoi aşezîndu-se în cămara caselor, cu picioarele către uşă,
adecă gata spre ducere, i se însămnau privighietori[2]. Înaintea mortului
se punea un arbore sau copaciu de *cupris (copressus)*, care era sămn de
moarte, şi era sfinţit lui Pluton, dumnezeului Dedesubtului, care arbor,
dacă se tae odată, nu mai lăstăreşte[3]./

213

§ 2

DESPRE ÎNSAŞ PETRECERE LA ÎNGROPĂCIUNE

A opta zi după moarte, se striga poporul la petrecere prin precon,
cu această formulă: *cei ce vreu să meargă la îngropare, acum este timpul,*
214 *se scoate olu*[1]; şi apoi se aduna o mulţime ne/ numerată. Deci, se sco-

---

211 [1] Ce se atinge de îmbrăcarea mortului, aceasta se face la români tocma ca şi
oare căndva la romani, pentru că trupul mortului se îmbracă în cele mai bune vestminte,
ce şi le fac mulţi încă până sînt în viaţă, păstrîndu-le cu totul nove până la
moarte. Peste trupul mortului trag o pănză albă ce acopere tot trupul. Picioarele
se îmbracă în nişte călţuni de postau alb, ori şi de pănză, măcar că poporenii în viaţă
nu poartă călţuni nici cacum. Românii au cea mai mare grijă ca mortul să se îmbrace
căt se poate mai frumos, carea se face din două pricini: înteiu, din iubirea şi cinstirea
către mort, a doile, pentru că cred cum că morţii să duc se călătorească pe acea lume,
în carea călătorie au a păţi frig, căldură, foame, sete, şi multe alte supărări, din care
pricină pun adese ori în sicriu, pîne, sare şi un băt nou cu care are a să răzima şi a
să apăra. De aici vine căntecul de îngropare: *Veniţi, carii me iubiţi, cu mine călătoriţi:*
eu mă duc în cale lungă, n-am nimica să-mi ajungă! Şi apoi, ca se nu pătimească
mortul foame şi sete, se dă de pomană mortului şi poartă căte o femee, în
numele lui, apă dela vreo făntănă, la altă casă, căte un an şi mai mult. Călătorind
prin Transilvania am văzut în multe sate, pe la toate casele ce sînt la drumul mare,
212 aşăzate urcioare nove pline cu apă, şi/întrebănd pre nişte femei cinstite, bătrăne,
că ce obiceiu este acest, mi-au respuns că pentru sufletul morţilor. Dar şi acea cred
poporenii, că mortul are de a să înfăţoşa înaintea măntuitoriului, la a doa venire,
îmbrăcat întocma precum s-au îngropat.

212 [1] Banul acest se dă şi la români mortului ci întru-nile locuri se pune în măna
mortului, într-altele se crapă capătul bătului deasupra, şi bagă bănuţul în acea crăpătură;
pre aliurea se pune pe sicriu deasupra, dupăce s-au slobozit în mormănt,
care ban este menit spre plătirea vămilor; ba încă şi zic: *plătite să-ţi fie vămile.*

[2] Asămine se pune şi la români mortul, cu picioarele către uşă, adecă spre plecat.

[3] Astfeliu de copaci seau arbor se pune în cele mai multe părţi şi la români,
213 înaintea casei / mortului, şi unde se poate, se obicinuieşte a se pune un brad tinăr
nalt şi frumos, mai vîrtos deacă mortul au murit ne însurat; care brad împodobit
cu flori, cu cununi şi cu măfrămi, în formă ca un steag, se îngroapă la capul mortului,
lăngă cruce; iar la capul fecioarelor se pune un fir de ederă, carea deapururea este
verde. Bradul tocma se potriveşte cu *cupresul* romanilor, pentru că, precum cupresul
tăet odată nu mai lăstăreşte, aşa nici bradul lăstăreşte mai mult, deacă să tae o dată.

213 [1] *Olu* seau oala se obicinueşte şi la români, carea umplută cu apă proaspătă,
se poartă înaintea mortului, şi apoi să dă de pomană vreunui sărac, împreună cu
o lingură noavă. Adeseori o sparg la mormănt, une ori o aduc acasă, şi aruncăndu-o
de pămănt, o sparg, de unde s-au născut zicala: *i s'au frănt olu*, adică viaţa, *fracta*
est ei olla. Într'unile locuri se umple această oală cu cenuşă, şi apoi, dupăce se scoate
mortul din casă, o trăntesc de pămînt, după sicriu, fără de a şti ce însămnează toate
214 aceste; / şi întrebate fiind femeile despre pricina acestora respund că aşa s'au pomenit./...

tea mortul cu o mare pompă, și, de era bogat, i se așternea leagănul cu strae prețioase. Mortul se purta ori prin rudenii, ori prin bărbați cinstiți, de dregătorie, dacă era din classa celor mari. Precum pre Avgust l'au purtat senatorii; pre Iulius Țesar, maghistrații; pre Sever Împeratul. .../...

218 După săvîrșita ardere se stropeau cei de față, cu apă, prin preot, de trei ori, pentru ca să se curețe de molipsire, și apoi, când plecau dela
îmormăntare, strigau toți cătră mort: *vale! salve!* [1]... Urna, în carea
era astrînsă cenușa arsului, se punea în mormînt, pe care se înscria titulu și votu (S.T.T.L.), adecă: *Sit Tibi Terra Levis! Fie-ți țerina ușoară*[2]
219 !/seau: *ut ossa molliter cubarent, moale să-ți zacă oasele* vezi Properț., VI, XI, 36., Marț., VII, 52.

La îngropările celor străluciți se da adese ospătare la totul popor ori se împărțea carne crudă între oameni, pre carea apoi o fierbea acasă [3] Și apoi, mai pe urmă, la a noa zi după îngropare, se făceau niște sfințiri zise *novemdialia*, *noaăzilele* [4], când se curățea și casa mortului./

---

218 [1] Românii zic, în loc de *vale*!: *ertat să fi!*

[2] Această zicere s'au păstrat la români întocma, pentru că, mai vârtos în Bănat, este foarte obicinuit de a zice toți, când pleacă dela mormânt: *fie-ți țerina ușoară!*/

219 [3] Împărțirea de bucate se obicinuiește și la neamul românesc; că, pe lângă ce mănâncă la masă, încă se mai dă fiește cărui câtă un colăcel ori o bucată de pîne și o luminăreauă, ce le duc cu sine acasă.

[4] La români sînt *patruzecile* și *anuele* pomene./

220 Luînd cineva în băgare de seamă, precum aceste observații, ce sună despre îngropăciunile, așa și acele despre nunțile românilor, precum și alte note, ce se află resfirate prin această carte, și cumpănându-le bine cu obiceiurile romanilor, pre care acestii le aveau, deacă numai va fi drept judecătoriu și critic cuvincios, va afla lămurat isvoru din care să trag datinile ce le țin românii și până astăzi, deosebit de alte neamuri, și pre care le zic unii credință deșeartă, măcar că acestea sînt cele mai vii mărturii adeveritoare cumcă românii sănt neîndoiți strănepoți ai romanilor; carea, acum, prin atâtea disertații s'au și dovedit, cât nima cu minte sănătoasă și nepovățuit de urăcioase patimi, se poate mai îndoi despre aceasta. Temeiul păstrărei a unei asămine datini moștenite dela romani, nainte de atâte veacuri, este tot acel care au fost și al păstrărei linbei naționale, măcar că au fost nația românească asuprită de mai multe feliuri de neamuri varvare. Pentru că știm că nimic este mai dulce și mai sfânt românului adevărat, de cât a-și păzi linba și legea (dela carea, fie ori și unde, numai prin niscari mari nevoi și măiestrii se poate abate); și pentru ce? Pentru că își iubește naționalitatea, știind cei mai mulți strălucita sa dela romani urzire.

Sfârșit./

O MIE ȘI UNA DE NOPȚI. / ISTORII ARABICEȘTI. /
ACUM ÎNTÎIU TĂLMĂCITE DUPĂ / LIMBA NEM-
ȚASCĂ / DE IOAN BÁRÁC, / TRANSLATOR. / CU UN
CHIP. / TOMUL DINTÎIU./ BRAȘOV./ SĂ AFLĂ LA
RÚDOLF ORGHIDAN. / 1836./
O MIE ȘI UNA DE NOPȚI. / ISTORII ARABICEȘTI /
SAU HALIMA / ÎNTÎIAȘDATĂ TRADUSĂ DIN NEM-
ȚEȘTE, / DE IOAN BARAC, / MAGHISTRATUAL TRAN-
SLATOR AL BRA / ȘOVULUI. / TOMU I. / CU CHELTU-
IALA DOMNULUI / RUDOLF ORGHIDAN, / DATE ÎN
TIPAR, ÎN / BRAȘOV. / 1836. /

CĂTRĂ CETITORI

Văzînd cum că națiile cele luminate să silesc a scrie cărți și a le tipări, ca să-ș îmbogățească bibliotecile necontenit, mi s-au deșchis inima și judecarea, privind spre nația românească, și cumpănind starea ei, mi-au ațîțat rîvna, și s-au înrădăcinat în pieptul mieu dorirea de a cerca și cu sirguință a pune silință, cu toate mijlocirile, prin care să să poată spori folosul nații și al patriei. Așa, după cum am înștiințat pre cinstiții prenumăranți, învoindu-mă cu tipograful din Brașov, am dat ajutoriu a tipări mai multe feliuri de cărți, nu numai bisericești, ci și alte istorii, și cărți de școale, grammatice romanești cu nemțești, ba încă și *Ceaoslovul* cel bogat, ce s-au tipărit acum, am dat ajutoriu ca să să poată / întrebuința și împărtăși, în toate părțile folosirea din trînsul. Drept aceaia, simțind eu și aceasta, cum că mulți au mare poftă de a ceti, în limba sa, acestea istorii romane (sau Halimale) cu titula: *O mie și una de nopți*, n-am crutat osteneala și cheltuiala mea, a mijloci tălmăcirea și tipărirea lor, la care mare bucurie și mai hrănitoare mîngăiară voiu avea, de să vor ceti cu acea luare aminte, ca să-ș scoață cetitorii folosul cel moralicesc din pildele lor, tîlcuindu-le prin știința relligii creștinești.

Prețul este știut până la tomul cel de pre urmă, și ne curmat să vor trimite la fiește-care cinstit prenumărant, la vremea sa, și atunci va putea cunoaște fiește-care, că nu este scumpă cartea aceasta, după vredniciia ei.

Supus serv nații mele
Rudolf Orghidan
Ferlégher./

I CUVÎNT ÎNAINTE

Nu este de lipsă a face pre cetitoriul luotoriu de seamă asupra prețului și a frumsețelor istoriilor ce să cuprind în cartea aceasta, că ele însuș să fac poftitoare, numai să le cetească omul, spre a mărturisi cum că până acuma n-au mai eșit așa un lucru frumos ca acesta.

Cu adevărat, că ce este mai bogat pentru mintea omenească ca
împreunarea la o laltă de atîtea prisositoare istorii, povestiri şi fabule,
a cărora multe feliurimi atîta sînt de minunate, şi cu îmbinarea lor
atîta sînt de vrednice de mirare, încît pare că sînt însuş de sine făcute
II de a / închipui adunarea lor de unde s-au tras aicea. Cu adevărat mare
adunare sau grămadă de povestiri, pentru că rădăcina scripturii arabiceşti,
ce are titula *O mie şi una de nopţi*, are treizeci şi şasă de părţi,
din care aceasta este numai cea din tîiu tălmăcită. Iar numele izvoditoriului
aceştii cărţi aşa mari, nu este ştiut, că nici să poate a fi fost
prin putinţă numai de o mînă a să fi scos un izvod mare ca acesta,
după cum să poate socoti, că n'au putut fi numai la un om atîta putere
a închipuirii aşa de roditoare, ca să alcătuiască atîtea nenumărate
fabule. De sînt acest feliu de povestiri, prin minunile ce sînt obicinuite
întrînsăle, plăcute şi de petrecanie, trebue să şi covîrşască pre altele,
pentru că sînt pline de întîmplări ca acelea care aţîţă şi aprinde duhul
III şi arată întru cît covîrşesc arabienii pre toate alte noroade întru / acest
meşteşug de fabule. Ei sînt la aceasta cu rîvnă, prin năravurile şi obiciaiurile
răsăritenilor, prin întrebuinţarea rellighii sau legii lor atît acei
păgîneşti, cît şi acei mahomedane, pentru că lucrările acestea sînt mai
bine întocmite întrînsăle, decît la scriitorii ce au scris despre ele, şi
întru arătările călătorilor. Toţi răsăritenii, persii, tătarii şi indianii, să
deosebesc întru aceasta şi ei să arată aşa cum sînt ei dela împăratul
pănă la cel mai prost. Aşa dară, fără de a osteni omul, de a căuta pre
noroadele acestea în ţările lor, poate avea cetitoriul aici o îndestulare
de a-i vedea lucrînd şi de a-i auzi grăind, că grijea au fost aici, a ţinea
însuşirile lor cum sînt ei şi nimic a lăsa afară din cuvîntările şi cugetele
lor, şi numai atunci s-au mai lăsat cevaş la o parte, unde n-au îngăduit
starea binelui a le urma lor. /
IV Cine ştie limba arabicească, vrînd să-ş ia osteneală a cerceta scriptura
cea adevărată, adecă rădăcina, va afla tălmăcirea aceasta cum că
este întocma tălmăcită, atît în limba noastră cea romană, cît şi în
limba nemţască, franţozască şi în cele lalte limbi, în care mai de
mult să află tipărită. Aşa dară, foarte de lipsă este a lumina şi limba
noastră şi toată naţiia noastră cea romană, prin tălmăcirea şi darea
la lumină a cărţilor de mai multe feliuri, urmînd celorlalte naţii luminate
şi cu toate bibliotecile îmbogăţite.

Aceste o mie şi una de nopţi sînt un chip al descrierii norodului
arabicesc, prin care să arată vicleşugul muerilor lor, ypocrisisul popilor
lor, firea judecătorilor lor, şi mişeliia robilor lor, şi toate cele vechi
ale noroadelor lor; istoriia Fedri şi a Chirchi să cunosc întrînsăle, în
V multe locuri, însă să aseamănă şi cu cele din cărţile / evreilor. Că istoriia
lui Iósif, ce este doară cea mai simţitoare, ce ne-au arătat vremile cele
bătrîne chipul zavistii fraţilor asupra unui frate, întru oareş-carea
parte să află iarăş în poveştile cele arabiceşti. Mai întîiu să arată cum
că sultanul Şahriár mîniindu-să pentru necredinţa sultani sale ş-au
făcut lege, ca dimineaţa să-ş ucigă pre sultana cea noao din noaptea
cea din tîiu. Aceasta fu cu puterea; iar mai în urmă, i-au plăcut fiicii
vezirului său, ca să dea sfîrşit nuntelor celor de moarte, şi să-ş izbă-

vească viiața sa desfătînd pre sultanul cu poveștile sale. Poate că Șahriar au iubit mai mult poveștile decît pre muerile, și poate că întru cît era cu firea tirană și înfricoșată, întru atîta și milostivă. Cu toate că cu anevoe este omului, cetind începutul tomului celui din tîiu, a nu
VI avea poftă ca să știe mai încolo ce s-au mai / întîmplat, mai ales văzînd că sultanul cugeta în toate diminețile sculîndu-să din așternut, pentru soțiia sa zicînd: „Ori cînd voiu putea eu să o dau morții“. Așa, cu cît e mai mare interesul pentru acestea 1001 de nopți, cu atîta mai tare să poftește a ști cumcă cine le-au izvodit pre ele?

Este o noapte întră acestea, pentru cei patruzeci de veziri, noaptea a 13 și a 14, după care unul, Ionathán Șcott, au scos un extract, unde o prea lungă poveste iasă din rostul unui craiu către vezirul său; aceasta nu trebue să să pearză din rîndul ei, pentru că Șeherasádi s-au silit către sultanul său a înoda mai multe povești una de alta, ca să-i prelungească firea și gustul tot cu mai multă poftă a asculta și a mîna vremea înainte cu poveștile.

Povestirea pentru acei patruzeci de veziri sau cartea lui Sindbad,
VII a unui învățat în / Indiia, întru împărățiia și pre vremile lui Curus, ce au fost din tulpina neamului său stăpînitoriu, însă ramurile lui s-au pierdut prin noaptea veacurilor. S-au fost tălmăcit în limba perșilor, ce să zice pélvi, înainte de năvălirea turcilor și s-au făcut cunoscută romanilor. De acolo s-au făcut o îmulțită arabicească tălmăcire sub titula: *Istoriia celor patruzeci de dimineți și patruzeci de seri* ... /

IX Dela atîtea neamuri să ia pildă și națiia noastră cea romană a ceti cărțile ce să străduesc mulți a scoate la lumină și în tipariu și în limba noastră cea națională, urmînd tuturor națiilor care îș adună în bibliotecile sale de tot feliul de cărți.

Această carte ce să află încă și acum la răsăriteni, s-au făcut de mult ca o carte de obște în Țara Franțozască, ba încă și prin țările nemțești și unguresti au ajuns. Să află și în Pariz, în multe tipare, în cele mai rari biblioteci, încă și într'un dărab, întră cărțile nemților cele obicinuite. Așa dară, vremea este și la noi a socoti și a avea o mustră noao și o împlinire a aceștii cărți strașnice.

Spre a judeca cartea aceasta, *O mie și una de nopți*, au zis așa un procopsit călătoriu englezesc: „Mai întîiu ar fi fost a fi mărturie a lucrărilor ce aduc mai nainte asupra celor ce înțăleg lucrul mai bine. Mai
X de multe ori am văzut pre arabiianii / în pustie, împrejurul focului șezînd și ascultînd povestirile acestea, cu așa rîvnă, încît ei îș uita cu totul de ostenelele și de necazurile lor care cu puțin mai înainte îi îngreoia“.

Unul din cei învățați au ispitit să afle, dar n'au putut afla, cine au izvodit istoriile acestea. Unii au zis că au scris-o un arabiian din Siriia, pentru evropenii ce vor să învețe limba lor. Alții au zis că s-au scris de mai mulți, din vreme în vreme. Alții au socotit că s-au tălmăcit după limba indiiană sau cea veche persiană și s-au mai sporit de către arabiani.

Mitologhiia duhurilor este temeiul fabulelor acestora, și sistema theologhii brahmanicești; după aceasta s-au luat mahomedanii cu

acestea povestiri; că întru aceasta să cuprind un soiu mai de jos de cît dumnezei elineşti şi au un soiu de măiastre care le cheamă întru ajutoriu
XI asupra duhurilor celor / rele. Aşa să deosebeşte de mithologhiia elinilor, a căriia fabule sînt pentru oameni, iar cele arabiceşti pentru prunci.

Lumea e bătrînă, veche,
Şi tot ca la prunci îi plac
Poveştile la ureche,
Ca cînd pui la rană leac.

Avînd cetitori gust la acestea, şi îş va pune la inimă pildele virtutei şi a prihanelor ce să află în fabulele acestea, pot să-ş scoaţă un folos mai bun de cît din cetirea altor poveşti care aduc mai multe pricini a strica decît a îndrepta năravurile. Şi mai vîrtos fiind că multe stihuri sau versuri prea frumoasă s-au făcut aici, în limba românească, la toate istoriile, care în limba nemţească numai în proza să arată, aceste versuri mai pre sus au adaos gust, în limba românească, cetitoriului. Care versuri, după noima lor, nu cu puţină măestrie s-au alcătuit, la toate istoriile cărţii aceştiia./...

XII Puţine cărţi să află în lumea scrisorilor, care s'ar afla mai vechi sau mai lăţite decît acestea *O mie şi una de nopţi*. Ori cine cum au socotit cum că de-unde ş-au luat izvodul, dar s-au aflat cumcă să trag din cele ce s-au pomenit mai vrednice izvoade ale literaturii asiaticeşti, că s-au lăţit în Ţara Turcească, în Arabiia, în Pérsida, în Hindostán şi în Hina, până în mijlocul nemărginitei pustiei Africi, în care locuri era mai atîta de cunoscute ca şi însuş coranul, adecă cartea legii lor.

Tot omul este iubitoriu şi are lipsă de a-ş schimba lucrurile cele vechi cu altele noao, cum să cîntă cîntecul:

Firea omului îngheaţă
La lucrul adevărat,
Iar la minciuni cu viiaţă,
De foc s-au înflăcărat.

Aşa grăiaşte înţeleptul La Fontaine, însă nu sînt acestea minciuni
XIII vătămătoare, ci / fabule folositoare. Un alt înţelept au zis aşa: cu adevărat că cele ce să povestesc pentru zîne, măiastre, şi alte minunate năzdrăvănii, sînt deşarte, însă rîvna le iartă toate; că eu, în tot anul, procetesc povestile răsăritenilor, şi totdeauna cu acea poftă şi îndestulare. Cu adevărat că răsăritul este leagănul fabulelor şi izvorul povestilor, care au umplut lumea. Noroadele acestea purtate de cerească linie şi învăluite de stăpînire, nu s-au ridicat la speculaţiia filosofiei, ci s-au atins numai de mugurul ştiinţelor. Dar au îmbrăcat învăţătura năravurilor bune tot în asemănări, în pilde şi în fabule poftitoare alcătuite, care toate, cu poftă le-au priimit celelalte noroade; minunată rodire şi folositoriu lucru al acelui chip. Dar, nu că ar fi atîta gust şi duh în mithologhiia arabicească, cît în cea grecească, că fabulele grecilor sînt pentru oameni, iar ale arabilor pentru prunci; dar, au nu sîntem şi
XIV noi / toţi ca pruncii cînd spunem poveşti? Ci petrecaniia cetirii acestora ne-arată haractérul şi năravurile arabilor, care au stăpînit de atîta

vreme, la răsărit. Să cunoaşte de acolo inima lor cea înalt îndrăzneaţă, ce le-au fost totdeauna virtutea iubirii, dintru care duhul poételor lor cel înalt să cunoaşte; că cele mai frumoase trăsături ale noastre, ale chipului acestuia tot dela ei ne vin, care nu putem tăgădui; că să văd versurile lor ce gust au, cum s-au alcătuit aici, în tălmăcirea istoriilor acestora, în limba românească. Şi ce este mai vrednic de însemnare la neamul acesta, că la dînşii despotismul nici nu strică inima, nici duhul nu l-au năduşit. Nici odinioară n-au fost despóte mai straşnici şi mai înfricoşaţi ca vestitul Harún, care nume, în toată clipeala, să pomeneşte în povestirile lor, şi stăpînirea lui au fost pre vremea cea mai strălucită a califilor şi a puterniciei arabilor./

XV De mirare lucru este la năravurile şi socotelele lor, la un norod aşa cu duh şi inimos, unde le-au întrat de o parte obiceaiul de a vinde şi a cumpăra robi, şi de alta sila; care socoteală la un aşa împărat mare de a nu socoti viiaţa omului într'o nimica; şi apoi tot întrînsul a să afla leznirea de a-l întoarce, încît n-are preţ mai mare una decît alta supuind robiia politicească; aceasta să pomeneşte pretutindinea în istoriile lor, al cărora temeiu mai totdeauna e spre grabnica trecere dela căderea nenorocirii în vîrful norocului, şi din beţiia bucuriei la jalea cea de prisos. Poate că n-au avut alt gînd decît să ne înveţe pre noi, în ce măsură sîntem supuşi noi la vecinica hotărîre, ce este scrisă pre tabla luminii.

Drept aceaia, de vreme ce pildele toate sînt spre învăţătura năra-
vurilor bune alcătuite, cum sînt fabulele înţeleptului Esop, întru care
XVI nu să caută aceaia, că ar fi grăit/dobitoacele şi hearăle, pasările şi altele,
ci tîlcuirea lor aduce folosul învăţăturii, întru acest chip şi din povestile
acestea să poate prin tîlc a lua folos în ce chip să să păzască omul de
primejdii şi de urmările ce aduc omului osîndă. .../

XVII
Înţeleptul aşa spune
Cu a sa înţelepciune,
  În puterea pildelor:
Cumcă toată vremea are
Vremea sa la ori ce stare
  Şi toate's la vremea lor.

Vremea a rîde'i odată;
Iar a plînge, altădată,
  Nu încape rîs cu plîns.
Nici focul nu-ş află locul
Cu apa ce stînge focul;
  Apa-i feartă, focul stîns./

XVIII
Vreme e de rugăciune;
Vreme istorii a spune,
  Vremea este şi de joc.
Că slava lumii să trece,
Aci caldă, ş'aci rece,
  Vara umbră, iarna foc.

Firea nu va să să mire
De această tălmăcire
  A vechilor istorii,
Ce sînt adînc izvodite,
De arabi alcătuite,
  Spuind de vrăjitorii.

Că, de spun de niște zîne,
De vrăjitorii păgîne
  Grăiaște și Bibliia:
Cumcă foarte multe rele
Făcea păgînii cu ele,
  A zminti sfințeniia./

XIX Ci firile credincioase;
Toate cele mincinoase
  În cuget le-au urgisit.
Că drepții și credincioșii
Urgisind pre mincinoșii,
  Nimic nu s-au planisit.

Cu această rînduială;
Dac' îi lumea migăială;
  Vrînd și eu să migăesc;
Ori cu cîte ostenele,
Eu nu mi-am zmintit cu ele
  Nici un ceas bisericesc.

Nici voiu să să planisască
Sau cetind să să zmintească
  Dintr'acestea nimenea,
Ci pentru o desfătare,
La vremea sa fiteşcare
  Va urma asemenea./

XX Ca alegînd cele bune;
Cu buna înțelepciune,
  Ca din niște pilde rari,
Poftesc să nu să zmintească,
Ci mult să să folosască
  Creștinii cu mici cu mari.

Ioan Barac,
translator maghistratual, tălmăcitoriul aceștii cărți./

O MIE ȘI UNA DE NOPȚI. / ISTORII ARABICEȘTI. / ACUM ÎNTÎIU TĂLMĂCITE DUPĂ / LIMBA NEMȚEASCĂ / DE / IOAN BÁRÁC, / TRANSLATOR. /CU UN CHIP. / TOMUL AL TREILEA./ BRAȘOV. /SĂ AFLĂ LA RUDOLF ORGHIDAN. /1836. / ...

45 GRĂDINARIUL, FIIUL SĂU, ȘI ASINUL

Fabulă

Întru una de zile mergea un grădinariu pedestru, și fiiul său călare pre un asin, la grădina lui; niște oameni întîmpinîndu-să cu ei, au zis: „Vedeți pre bătrînul nebun, că el merge pedestru și fiiul său călare“.

Auzind aceasta bătrînul, au dat jos pre fiiul său, și s'au pus el călare.

Mai încolo mergînd, i-au întîmpinat alți oamenii, și aceștiia zicea: „Omul acesta ș'au pierdut mintea, de șade numai singur călare, și fiiul său să ostenește pedestru“.

Grădinariul auzind, au pus și pre fiiul său călare din napoia sa.
46 Și mergînd mai încolo, alți oameni întîmpinîndu-i au / zis: că nu să
cade să șază fiiul din apoia tatălui său.

Așa, deabiia ș'au schimbat tatăl cu fiiul locurile, au zis iară alții oameni: „ce om de nimic e omul acesta, de'ș' pune pre fiiul său din naintea sa.“ Încît săracul grădinariu, măcar că au putut face cum au vrut, tot n'au putut nimeri voia tuturor.

„Așa dar, vezi împărăția ta,“ au zis Hansádi, „cumcă nimenea nu poate nimeri cugetul altora, și mare nebunie este a să lua omul după sfatul tuturor. Urmează-ț dară hotărîrii cei dintîiu, și pedepsește pre fiiul tău, nemulțămităriul“.

A doao zi dimineața șezu în thron împăratul perșilor, și chemînd gealatul i-au poruncit să-i tae capul fiiului său, al prințului Núrghehan.../

48 ISTORIA UNUI BĂRBAT ȘI A UNUI PAPAGAL

Un om bun avea o nevastă frumoasă, pre carea o iubea foarte în cît, cît putea face, nu-i prea lipsea din naintea ochilor. Întru una de zile au fost silit să se ducă la un loc, unde să vindea pasări, și cumpărînd un papagal, care nu numai că putea grăi bine, ci avea și darul acela de putea povesti ca omul, toate ce au văzut cu ochii. Ducîndu-l acasă într'o chișiță, au poftit pre soțiia sa ca să o ție în casa sa și să-i poarte de grije, până va veni acasă din călătoriia sa, care caută să facă. Și așa au plecat.

Întorcîndu-să acasă au întrebat pre papagalul, ce s'au făcut de cînd au lipsit el de acasă, în casa sa? Papagalul i-au spus niște lucruri
49 care au fost silit a i le împuta soții / sale. Văzînd aceasta nevasta au
mijlocit a strica prepusul bărbatului, că precepusă cumcă dela papagal au eșit pîrîciunea, și ca să-ș izbîndească asupră-i, cînd s'au dus bărbatul

într'altă călătorie, au poruncit la o roabă ca la noapte să tot macine cu o morişcă, supt coliviia papagalului, şi altiia au poruncit să tot stropească cu apă ca o ploae preste colivie, şi la a treia au poruncit să-i tot aducă la ochi cu oglinda străluciri iuţi şi învîrtite dela lumină. Aşa, mai toată noaptea au făcut aşa roabele, după cum au avut poruncă, încă foarte cu o măestrie mare. A doao zi venind bărbatul acasă, au întrebat pre papagalul, ce s'au mai făcut acasă? Pasărea au răspuns aşa: „Oh, domnul mieu! toată noaptea au tot plouat cu fulgere şi cu tunete, de nu m-am putut odihni". Atunci ştiind bărbatul cum că în noaptea aceia nici n'au ploat, nici n'au fulgerat, s'au încredinţat că papagalul spune minciuni, şi socotind că şi despre soţiia sa va fi minţit, s'au măniat, şi scoţînd pre papagalul din colivie, l-au trîntit de pămînt,/
50 cît, numai de cît au crepat. După aceaia au aflat dela vecinii săi, cum că n'au minţit săracul papagal ce i-au spus de soţiia-sa, şi i-au părut foarte rău apoi că l-au omorît.../...

„Vezi apoi, împărăţiia ta, cum sînt muerile. Nu da morţii pre fiiul tău, Nurghehan, până ce nu să va afla iarăş dascalul lui, că negreşit trebue să *fie o taină ascunsă foarte*, în *lucrul acesta*; şi apoi ce păcat vei face, de vei vărsa sînge nevinovat."

Împăratul perşilor s'au înfiorat, şi poruncind să ducă pre fiiul său în temniţă înapoi, s'au dus din palaturile sale.

Seara iarăş venind acasă, au cinat cu sultana sa, carea după cină, iară i-au zis aşa: „Încă n'ai dat pre fiiul tău morţii şi tot te iai după hatîrul celor ce să pun pentru dînsul, dar gîndeşte mai bine la fabula ce ţ-am spus eri împărăţii tale şi pune-ţ pre inimă cum au făcut sultanul Mahmúd, a căruia istorie voesc ca să ţi-o povestesc:/

51 SULTANUL MAHMUD ŞI VEZIRUL LUI

Asemănare

Un dérviş au venit întru una de zile la Has Aias, vezirul sultanului Mahmud, ce să tălmăceşte *lăudatul;* şi l'au rugat să-i scoaţă o plată dela sultanul. Şi i-au răspuns că bucuros, dacă să va lega înaintea sultanului cum că'l va învăţa limba pasărilor. Dervişul precepîndu-să la aceasta, sultanul i-au dat cîte zece galbeni pre zi.

După cîtăva vreme fiind sultanul cu vezirul său la vînat, au zis cătră dînsul: „Has Aias, învăţat-ai ceva de la derviş? Că aş voi să ştiu ce povestire au acele doao buhe din copaci? Ascultă, de vezi şi'm spune şi mie ce povestesc ele?" Vezirul s'au apropiiat de copaci, ca
52 cînd să / asculte ce povestesc ele, şi întorcîndu-să la domnul său, au zis: „Doamne; am preceput cevaş din vorbirea lor, dar' să mă laşi a nu-ţ' spune". — „Dar pentru ce te sfieşti a nu-mi spune mie", au zis sultanul. — „Doamne!" au răspuns Has Aias, „Pentru ce, că acele doao pasări grăesc de împărăţiia ta". — „Dacă e aşa, îţ poruncesc ca nimic să nu ascunzi de mine, ci să-mi spui toate din cuvînt în cuvînt, ce ai înţăles".

— „Așadară, caută să te ascult“, au răspuns vezirul, zicînd: „O buhă din doao au zis că ia are un fecior și ceaia laltă o fată și să-i împreune laolaltă, și au zis tatăl feciorului către tatăl fetii așa: „Frate! eu voesc ca să-i împreunăm, supt acea legătură, cum că tu să dai la fata ta zestri cinci sute de sate pustii.“ Așa au răspuns tatăl fetei: „dar eu în loc de cinci sute îi voi da o mie, dacă poftești; Dumnezeu să
53 dea sultanului Mahmud, viiață lungă și norocit! că până va fi / împărățiia sa împărat perșilor, nu vom fi lipsiți de acelea.“

Sultanul bine au înțeles asemănarea vezirului său, și au pus la inimă. Apoi s'au apucat numai decît ca să zidească cetățile cele risipite, și să-ș norocească noroadele sale; și de atunci au început a să lăuda numele și virtutea acestui mare împărat“.

Povestind crăiasa Hansádi această asemănare, iară silea pre sultanul, ca să prăpădească pre fiiul său. Și i-au făgăduit că dimineață îi va împlini voia ei.

A doao zi dimineața au întrat Sindbad în thron, și cu turbată fire au poruncit gealatului ca să aducă pre fiiul său și să-i tae capul.

— „Oh, împăratul lumii!“ au strigat al treilea vezir aruncîndu-să la pămînt, din naintea thronului, toți vezirii împărății tale și toți credincioșii înălțimei tale te roagă ca să mai prelungești pedeapsa prințului, până ce vei auzi istoriia lui Bráhman Padmanaba, și poate că apoi te vei mai socoti“. „Voesc ca să-m povestești“, au zis sultanul; iar apoi, îl dau morții“./

CIZMARIUL ȘI CU FATA DE CRAIU [a]

În Cásbin era odinioară un cismariu tînăr, anume Assan, care trăia cu lucrul mînilor sale. Și întru una din zile șezînd în prăvăliia sa, au văzut pre un derviș căruia îi era rupte încălțămintele trecînd pre acolea și i-au zis lui: „prea bunule derviș, eu văz că îț sînt slabe încălțămintele; dă-mi-le să ți le dereg. Așa au întrat dervișul la dînsul și au ospătat din bucatele ce i-au pus din nainte, și deregîndu-i încălțămintele, i-au zis Assan: „Eu am să te rog pentru un sfat, în loc de plată pentru lucrul
2 mieu, că am să mă călătoresc; și ce mă sfătuești a urma?“ / „Fiule, i-au răspuns dervișul, eu te voiu învăța trei lucruri ce le știu din cele de am petrecut. Întîiu, să nu pleci nici o dată la drum, fără soții bună, că așa zice prorocul; «Caută-ț întîiu soție, și apoi pleacă la drum». Al doilea, nu te zăbovi în locurile unde nu e apă; și al treilea, să nu întri nici odată într'o cetate, după apusul soarelui“.

Deci, găsîndu-ș Assan soții de drum au purces într-o călătorie și preste cîteva zile au sosit seara, la poarta unei cetăți mare; soțiile lui au întrat în cetate, dar el, după sfatul dervișului, au rămas afară, lîngă o apă; și fiind acolea, aproape, o grădină a morților, s-au culcat acolo.

---

[a] Volumul al III-lea.

La trei ceasuri după miezul nopții, au simțit că doi oameni au
slobozit oareșce preste zidul cetății, în jos, ce nu putea pricepe ce, și
aceaia ce au fost, au dus-o în groapa ce era acolo. Depărtîndu-să oamenii
aceia de acolo, cu graba s'au dus Assan acolo, unde au lăsat
ei povara, și intrînd în lăuntru, au scăpărat și făcînd lumină / au văzut
3 un coșciug, curgînd din trînsul sîngele vale, și descoperindu-l au găsit
o fămee foarte frumoasă însortată în sînge și învăluită într-o pînză,
pre carea pipăindu-o au auzit un glas slăbit zicînd: „Pentru Dumnezeu,
nu mă despoiați!“. Care văzînd el cumcă nu e moartă, ș'au rupt caftanul
și i-au legat ranele. Dimineața o-au dus-o în caravanzeriia cetății, arătînd
că ar fi sora lui, de dînsul rănită, și o-au ținut-o acolo, în doao
luni, supt toată purtarea de grijă a lui.

După doao luni, vindecată fiind de săvîrșit tînăra necunoscută au eșit din caravanzărie în bae, și întorcîndu-să au luat condeiul și au scris vro doao cuvinte și le-au dat lui Assan zicîndu-i: „Să te duci cu această scrisoare în basar (în tîrg), la Iacov zaraful, și să priimești ce-ț va da“.

Assan ducîndu-să cu degrab la zaraful, și acela desfăcînd scrisoarea,
au sărutat-o și ș-au pus-o în cap și au dat lui Assan o pungă cu cinci
4 sute de țecchine. Assan s'au/mirat nemai văzînd în viiața lui atîța
bani odată și de acolo au cunoscut cumcă acea persoană ce l-au trimis
spre el, nu e de stare mică. Și întorcîndu-să în caravanzerie, i-au pus
punga cu banii, cu frică, din naintea ei carea îi cetea în ochii lui toată
pofta ce îl chinuia pre dînsul. Însă n'au găsit încă cu cale de a-l mulțămi,
ci i-au zis să ia banii și să-ș facă niște haine potrivite și să tocmească
o casă frumoasă de lăcuință. Assan au împlinit porunca, și cu sumele
cele mari de bani care nu lipsea zaraful a-i trimite, ș-au cumpărat robi
și de toate ce le-au trebuit și au trăit laolaltă o vreme, în sînul îndestulării.

Întru una de zile i-au dat necunoscuta lui Assan, o pungă zicîndu-i: „Acum să-mi faci o slujbă mare, să te duci în basar și lezne vei găsi acolo prăvăliia mătăsariului Abdalà. Să-ț arate o bucată de atlás, și ce va cere, să dai să-o cumperi, să nu zbați nimica.

S'au dus Assan, și cu graba găsind dugheana tînărului negutătoriu,
5 au cerut o / bucată de atlas, și ce au cerut, au dat și l-au cumpărat.
Și după cum i-au poruncit, s'au dus mai de multe ori la dînsul, până
ce s'au împrietenit cu dînsul, și atîta s'au încredințat împrieteșugul
lor, încît l-au poftit la prînz, care ai și priimit. Așa, după porunca necunoscutei,
l-au poftit la prînz într-o zi, la care cu dragoste făgăduindu-să,
au socotit pre Assan a fi un om foarte bogat, după cum să vedea. Și
au zis necunoscuta către Assan: „ori ce vei vedea, să nu te miri“; și
ia au gătit un prînz strălucit și înfricoșat, la al căruia ceas venind Abdala
îmbrăcat în podoaba cea mai mare, l'au priimit Assan cu mare bucurie,
și șezînd la masă au ospătat și au băut până noaptea; iar atunci vrînd
mătăsariul să-ș ia seara bună, Assan nu l-au lăsat zicîndu-i: „Cum să
te duci de aici, în ceasul acesta? trebue să dormi aici, că-ț' voiu face
cu rînduială“. Așa, văzînd Abdala că nu poate să scape, i-au plăcut

să rămîe și s-au culcat acolo. Pre la miezul nopții s-au apropiiat necu-
6 noscuta (care nici la masă nu să arătasă) către / negutătoriul ce hrăpea,
și i-au înfipt un iatagan în inimă. Deșteptîndu-să Assan, în strigarea
lui, au alergat acolo și văzînd au strigat: „O, Dumnezeule, ce este aceas-
ta?“ Și văzînd pe Abdala că-ș dă sufletul, au strigat: „Ce ai făcut, de mă
faci părtaș la un păcat ca acesta? Mă duc și te las; că mai bucuros
îț dau înapoi toate ce mi-ai dăruit“. Iar necunoscuta i-au zis: „Așază-te,
Assane! că eu am pedepsit numai pre un vînzătoriu, după dreptatea
ce i s-au cuvenit, și să știi că eu sînt fata craiului, și acesta ce'l vezi
acum mort, mi-au făcut mie o mare patimă; că eu, prin doica mea,
și cu mituirea celor ce mă păzea, l-am adus pre el la mine, în harem;
m-am dus și eu la dînsul, tiptil îmbrăcată, mai de multe ori și l-am
îmbogățit. Iar întru una de zile m-am dus la el într-un ceas, în care nu
mă aștepta; apoi socotește mirarea și măniia mea ce mi-au pricinuit,
găsindu-l cu alta petrecîndu-ș. Așea, eu l-am ocărît și pre aceaia o am
7 bătut-o. Iar el s-au dus și au adus doi tirani, ori că s-au temut de /măniia
mea, ori pentru hatîrul iubitei sale, spre răsplătire, și cu ajutoriul ace-
lora m'au jungheat cu cuțite și socotindu-mă de moartă, m'au dus
de m'au aruncat în grădina morților, unde m'ai găsit. Așa dară, fiind
că acum mi-am izbîndit, aleargă de spune craiului, tătîni-mieu, cum
că fie-sa trăiaște și arată-i unde mă aflu“.

Toată curtea s'au bucurat auzind că s'au aflat prințessa. Craiul o-au îmbrățișat-o cu ochii plini de lacrămi și înțelegînd cumcă Assan este izbăvitoriul ei, i-o-au dat-o lui de soție.

Apoi au zis sultana Hansadi: „Din istoriia aceasta vezi, împărățiia-ta, ce lucruri grozave fac tinerii“. Și iar îi cerea moarte lui Nurghehan, care i-au și făgăduit sultanul a-i plini cererea ei. /

8

A OPTASPREZECE NOAPTE

Iar în următoarea dimineață vrînd sultanul a porunci moarte fiiului său, au intrat iară un vezir cerînd ertare lui Nurghehan; și ca să slăbească cererea sultanii întărea răutatea muierilor și spre dovadă i-au spus următoarea istorie. /

9

TĂETORUL DE LEMNE ȘI DUHUL

Ahmed, un sărac tăetoriu de lemne, din Bagdád, avea o muiare îndărătnică, scumpă și foarte rea, gîlcevitoare, carea nici într'o clipeală nu-i da pace. Și dacă cîștiga el vreun ban, totdeauna i-l lua cu sila.

Întru una de zile îș pusese săracul acesta vr'o doi bani la o parte, ca să-ș cumpere o fune. Iar muiarea i-au găsit și i-au zis lui: „Aha, om de nimic, acum văz ce viață curată ai; că ai ascuns banii aceștiia, să-i cheltuești la blestemății; dar' așteaptă, că te voiu aduce eu la rînduială; nicăirea să nu te mai duci fără mine“.

Săracul muncitoriu tot mai avea pănă atunci odihnă, pănă era
singur în pădure, dar' apoi, în ce deznădăjduire au căzut văzînd că
10 muiarea merge după el călare / pre un asin, să vază ce face la lucru,
zicîndu-i: „Voiu vedea eu acum ce faci tu, cînd lipseşti de acasă“. Ahmed
nu ştiia acum, cum să scape de ia, pănă ce odată i-au venit în gînd
ce să facă: că era acolo, în pădure, aproape, o fîntînă adîncă foarte, şi au
zis cătră muiare: „dacă eşti aici, am să te rog să-m' sluješti cevaş. De
mult este de cînd mi-au spus mie cum că este o comoară colea, într-o
fîntînă; aşa, să mă legi cu funiia aceasta şi să mă slobozi în fîntînă,
să o scoţ“. — „Ba, ba, i-au răspuns muiarea, tu nu te vei băga, că şi
eu mă poci băga acolo, ca şi tine; că tu vei ascunde de mine, ce vei
găsi acolo“.

Aşa s'au învoit Ahmed, cum au zis ia, şi o-au legat-o cu funiia
şi o-au slobozit-o în fîntînă, care ajungînd la fund, au tras funiia afară
şi i-au zis; „scumpa mea, jumătatea vieţii mele, acuma voiu să mă
odihnesc vr'o cîteva ceasuri, că vei face bine de vei mai şedea acolo,
pănă mă voiu odihni şi pănă voiu veni să te scoţ“./
11 Şi nebăgînd în seamă nici rugăciunile, nici ocările ei, s'au dus
la lucrul său.

După o vreme, socotind el că să va fi mai pocăit muiarea lui, s'au
dus să o scoaţă şi i-au aruncat funiia în jos, zicîndu-i să să lege bine
cu funiia, să-o tragă afară. Apoi au tras-o în sus, însă era o povară
foarte grea; dar ce mirare l-au cuprins, cînd au văzut un duh legat
de funie. Şi au zis lui duhul: „Nu poci să-ţ mulţămesc din destul că
mi-ai făcut binele acesta; că eu sînt unul din duhurile care nu pot zbura
prin văzduh; şi mi-am fost găsit odihna în fîntîna aceasta, dar nu ştiu
ce duşman de duh mi-au slobozit preste mine o muiare care era mai
rea din lume; că, de cînd au căzut preste mine, n'au mai contenit a mă
ocărî, a mă cleveti şi a mă cicăli; dar' şi eu te voiu mulţămi, căci m-ai
scăpat din necazul acesta. Iar Ahmed spuindu-i că e muiarea lui, i-au
zis lui: „Lasă-o acolo şi să mă asculţi pre mine, că craiul dela Indiia
12 are o fată frumoasă; eu mă voiu duce / şi o voiu împresura, şi tatăl
său, craiul, în zadar să va munci cu doftori să-o tămăduiască, că nu
vor putea pănă nu vei veni tu să-o tămădueşti. Iată, că-ţ dau nişte
frunze, să le moi în apă şi să frece bolnava cu ele pre obraz, a mă sili
ca numai decît să-o las şi vei putea să le foloseşti.

Ahmed au mulţămit duhului şi au purces cătră cetatea cea de căpetenie dela Indiia şi acolo au aflat cum că nebuniia prinţessi au îngrozit toată curtea, şi tatăl său craiul văzînd că nici un doftor nu o poate tămădui, au făgăduit pre fie-sa că o va da aceluia, cui o va tămădui. Aşa s'au legat Ahmed, cu toată nădejdea, a-o tămădui; şi udîndu-ş frunzele, i-au frecat obrazul prinţessi cu ele şi s'au tămăduit. Aşa, craiul încă cunoscătoriu fiind, i-au dat pre fie-sa şi le-au făcut nunta cu mare pompă.

După ce au eşit duhul din fata craiului de la Indiia, ş'au ales pre
13 fata împăratului de la Hina, pe carea îndrăjindu-o / ş'au găsit lăcaş
întrînsa. Iar împăratul de la Hina auzind de tămăduirea cea minunată

a prințessii dela Indiia, au trimis acolo, rugînd pre Ahmed, ca să bine
voiască a merge în curtea lui, ca să-i tămăduiască pre fie-sa. Ahmed
s-au și dus. Dar s'au mirat foarte văzînd că tot duhul acela o-au împresurat-o
și pre prințessa aceasta, pre carele l-au scos din fîntînă, și carele
i-au zis așa: „Dar ce cauți aici, Ahmed, pre carele te-am îmbogățit
preste măsură și ț'am făcut binele cel mai mare, pentru ce ai venit
să mă scoți dintr'această odihnă, care iubesc eu? Au nu ț'am dat eu
una, ca să te mulțămești? Păzește-te, că de mă vei scoate de aici, mă
voiu duce la Indiia și-ți voiu omorî pre soțiia ta". Ahmed s'au spăimîntat
de cele ce i-au amenințat și socotea să spue împăratului că nu o poate
tămădui; însă i-au venit aminte un vicleșug și au zis cătră duhul: „Frate
duhule! Să mă crezi cumcă eu n'am venit ca să te rog ca să-m' ajuți,
ci să mă înveți ce să fac, că muiarea care te-au căznit / pre tine, în
14 fîntînă, din care te-am scos, știi că au fost muiarea mea, și nu știu cine
o-au scos de acolo și umblă tot după mine, de nu poci scăpa de ia, carea
acuș mă va ajunge, de va veni și aicea; te rog să-mi ajuți să scap de
ia". Și i-au răspuns duhul: „Ce spui să-ț' ajut? Să ferească Dumnezeu
ca să mă mai întîlnesc eu cu ia, ci, dacă vine ia și aicea, eu nu o aștept
să o mai văz, ci mîntuiaște-te cum vei ști, frate Ahmed! că eu nu mai
decît fug de aici și te las pre tine cu toate"...

„Iată, înălțate Împărate!" au zis pre urmă vezirul, „cît de mare
este răutatea muerilor; că și diiavolilor încă le este frică de ele; așa
15 dar, cum să vor siguripsi bărbații? că iată de cîte zile lucrează / vicleșugurile
numai a unei mueri a duce pre vezirii, pre norodul și pre
cei mai mari la neodihnă. Ci păzește-te de așa lucru și mai prelungește
moartea fiiului tău".

Împăratul simțind cuvintele acestea ale vezirului, au trimis pre fiiul său înapoi în temniță și s'au dus la vînat.

Iară seara venind acasă, iar l-au întărîtat sultana Hansadi, ca să omoare pre fiiul său; și ca să surpe credința vezirilor, i-au spus următoarea istorie./...

16

CRAIUL PAPAGAI

Un craiu dela Indiia au fost învățat o formă de vrăjitorie dela un derviș, prin care să putea băga în trupul unui dobitoc; care au și cercat cîte odată.

Într-una de zile fiind el cu un vezir la vînat, au vînat un căprior
sau țap sălbatec, și ca să-ș arate măestriia cătră vezirul, au cetit fórmula
ce au știut el, și au luat trupul dobitocului; și ministrul cu mare mirare
văzînd trupul craiului zăcînd jos fără simțire, iar trupul țapului văzîndu-l
sărind în sus, au încremenit. Însă craiul întorcîndu-ș sufletul
iară în trupul său cel firesc, vezirul s'au rugat și au jurat pre craiul
ca să-l învețe și pre dînsul acea scumpă formulă; și craiul nesocotind
17 mai departe, i-au împlinit rugăciunea ministrului său./ Preste cîteva

zile au găsit vezirul un papagal mort supt un pom, aproape de palat,
și au zis cătră craiul: „Doamne! dar ajută-ț formula să te poți băga
și în trup de pasăre?“ — „Ajută, dară, au răspuns craiul, și numai decît
s-au băgat în papagal și au zburat în pom. Cum au văzut vezirul trupul
craiului jos fără simțire mort, au cetit și el formula cea vrăjitoare, și
s-au băgat în trupul craiului; iar trupul său și l'au dat unui rob. Văzînd
craiul din papagal înșelăciunea aceasta și necredința vezirului său, nu
să poate spune supărarea lui și durerea lui neavînd nici o putere, ci
au zburat zăpăcit de pre o ramură pre alta încătrău au văzut cu ochii.
Iar vezirul au coprins stăpînirea lui, și nu s'au sfiit a întra și în harem,
la crăiasa, în locul domnului său, încît s'au făcut stăpîn preste toate.
Iar papagalul sirmanul, după ce au umblat multă vreme prin codru,
18 s'au hotărît a zbura la casa unui grădinariu și / s'au lăsat de l'au prins,
și l'au băgat într-o colivie, de l'au dus în tîrg. Și fiindcă el grăia cu
graiu foarte curat, să bătea după dînsul cu mare preț, că făcea pre toți
oamenii de să mira de răspunsurile lui cele deosebite, întră care arăta
și o necuvioasă gîlceavă ce s'au făcut întră un tînăr și o curvă care
aici a să tălmăci n-au avut loc. Din destul că prețul lui i s-au suit pănă
la atîta, încît numai crăiasa l-au putut cumpăra. Și, așa, l-au băgat
în harem, în cămara unde dormea crăiasa. Aici avea sirmanul papagal
durerea cea mai mare de inimă, să vază el, cu ochii, pre vezirul său
cel fără de rușine, a să împărtăși de patul lui, și el șezînd pre puntea
sa, în colivie, și să privească cu milă și cu mare scîrbă de acolo, la acea
fără de lege.

Iar dimineața, petrecîndu-ș vremea vezirul cu crăiasa cu povestiri,
papagalul ascuns într'un unghiu asculta toate povestirile lor, iar între
altele au zis vezirul: „Știi una, iubita mea, cum că eu am putere să mă
19 bag în trupul unui dobitoc, cînd va / fi mort?“ Și au răspuns crăiasa:
„Cu adevărat, bucuros aș vedea minunea aceasta, cu ochii miei.“ Deci,
au adus o gîscă moartă, și vezirul s-au băgat întrînsa. Cum au văzut
aceasta papagalul, adecă craiul, au cetit și dînsul fórmula sa cea vrăji-
toare, și ș'au luat trupul său iarăș, înapoi, apoi au luat pre gîsca de
grumaz, și o-au zdrobit-o de părete. Atunci au țipat crăiasa zicînd:
„Dar ce mănie este aceasta, așa turbată și grabnică?“

Nu să poate spune în ce chip au încremenit crăiasa, și cu ce rușine au ascultat ce i-au povestit craiul, bărbatul său, despre blestemețiia cea înfricoșată, ce au făcut vezirul asupra casii împărătești.

„Vezi Domnne!“ au zis Hansadi, „cu ce credință sînt vezirii asupra stăpînirii.“ Cu de acestea, silea ia pre bărbatul său, ca să omoare pre fiiul său, ca cu niște dovezi, și craiul îndată iară i-au făgăduit că-i va împlini pofta ei.

20 „Dar iată, să face zio,“ au zis / Șeherasadi, și dacă voești împărățiia
ta, dimineață voiu spune mai încolo.

A NOAOSPREZECEA NOAPTE

„Doamne!“ au zis Şeherasadi, craiul cel grecesc, carele au povestit istoriia craiului Sindbad, au mai spus aşa:

Întorcîndu-să împăratul seara, în palatul său, sultana i-au arătat în mîna sa o farfurie plină cu otravă, şi au zis: „Doamne! de nu-m' vei face dreptate, iată, că voiu să beau otrava aceasta, şi să dai seama înaintea lui Dumnezeu. Că eu văz că vezirii tăi umblă să te amăgească, povestindu-ţi multe vicleşuguri de ale muerilor, fiind şi eu muiare; însă partea bărbătească încă nu-i mai bună; însă eu mă ţiu de dovada numai a istorii zugráfului dela Ispahán.“ Aşa poftind împăratul să-i povestească, Hansadi au început aşa a spune:/

21 ISTORIIA LUI MAHMUD

Un zúgraf au văzut întru una de zile, la un priiateni chipul unei femei, care s'au nebunit întrînsa de dragoste şi n'au avut stîmpărare, până ce n'au aflat unde se află, că i-au spus cum că este chipul unei cîntăreţe a marelui vezir, în curtea dela Pérsida.

Aşa au plecat Mahmúd zugraful la drum cătră Ispahan, şi preste
multe zile au sosit la cetatea aceaia, şi au poposit la un spiţeriu. N'au
lipsit a cerceta despre toate lucrurile dela gazda lui şi el au aflat
cumcă acea împărăţie este într'o mare neodihnă pentru că sultanul
s'au pornit să prăpădească pre toţi vrăjitorii. Au aflat Mahmud şi despre
22 dragostea, ce caută dînsul, adecă persoana care o caută, că ar fi una/
din roabele vezirului; şi aşa ş'au făcut socoteala ce va face; şi s'au
gătit cu uneltele ce să găteşte un tîlhariu, de s-au băgat preste noapte
în palatul vezirului, în care cu o funie s-au slobozit înlăuntru, şi din
curte au văzut o casă cu lumină, şi au întrat înlăuntru, unde au văzut
o fămeae frumoasă ca soarele de vară, şi dormea pre un pat de os de
fildiş, tot cu aur, care strălucea împrejurul ei de luminări în toate păr-
ţile; şi apropiindu-să de dînsa, o-au cunoscut-o după chip, cumcă e
aceaia, ce o caută dînsul. Atunci au scos iataganul dela brîu, şi i-au
făcut o rană uşoară la o mînă, de s-au deşteptat. Frumoasa aceaia s-au
spăimîntat văzîndu-l cu iataganul în mînă, şi socotindu-l de tîlhariu,
l-au rugat să nu-i ia viiaţa, ci i-au făgăduit un şlaer (o perdea de obraz)
foarte scump, tot cu mărgăritari şi pietri scumpe cusut.

Aşa Mahmud au luat şlaerul şi s'au dus. Iar dimineaţa, a doao
23 zi, s'au îmbrăcat el cu nişte podoabe, ca un sofi, ca / un preot şi luînd
şlaerul pre supt haina sa cea lungă, au întrat la împăratul perşilor
şi i-au grăit zicînd: „Doamne! eu sînt un preot dela Horosán, în pă-
mîntul împărăţii-tale, şi vestea virtutei împărăţii tale cei înalte au sosit
şi până la mine, şi pentru a vieţui supt un împărat aşa drept, am călă-
torit păn' aici, în cetatea împărăţii-tale cei de căpetenie. Sosind aicea
am găsit porţile închisă, şi am fost silit a poposi afară din cetate. M'am
culcat, dar cu graba văzuiu patru mueri, una era călare pre o capră,
a doao pre un ţap, a treia pre o căţea, şi a patra pre un leopard, şi numai

decît am cunoscut că sînt vrăjitoare (sau strigoi); s'au apropiiat una cătră mine, vrînd să mă calce cu picioarele şi să mă bată cu un bici, ca de foc, ce să vedea că are în mînă. Iar eu pomenind numele lui Dumnezeu de multe ori, o-am rănit-o cu cuţitul la o mînă, şi aşa m'au lăsat şi au fugit, lăsîndu-mi şlaerul acesta în mînă, care e scump şi
24 cusut cu pietri scumpe; dar, pentru mine, nu / e de nici o trebuinţă, fiind că eu nu mă ţiu de lume." Şi spuind acestea, au dat şlaerul sultanului şi s'au dus afară. Împăratul au cunoscut şlaerul, că nu de mult i l'au fost dăruit vezirului celui mare. L-au chemat şi l-au întrebat şi i-au spus cumcă dînsul l-au dat la roaba sa cea mai iubită. Pre aceasta o-au adus-o înainte, şi găsindu-i rana la mînă, după spusa lui Mahmud, s-au încredinţat a fi spus adevărul; şi numai decît o-au osîndit-o ca pre o vrăjitoare să pieae într-o peşteră, de unde nu mai poate scăpa.

Deci aflînd Mahmud cum că vicleşugul lui s'au luat sfîrşit bun, au alergat la peştera ei, şi mituind pre păzitorii, cărora le-au descoperit taina sa, o-au scos de-acolo şi o au luat-o supt stăpînirea sa; că au fugit apoi cu dînsa în ţara lui, călătorind zioa şi noaptea până ce s-au împlinit pofta sa.

O MIE ŞI UNA DE NOPŢI. / ISTORII ARABICEŞTI. / ACUM ÎNTÎIU TĂLMĂCITE DUPĂ LIMBA NEMŢASCĂ / DE IOAN BÁRÁC, TRANSLATOR, / CU UN CHIP. / TOMUL AL PATRULEA. / BRAŞOV. / SĂ AFLĂ LA RUDOLF ORGHIDAN. / 1837. /

1
URMAREA LA A PATRUZECI ŞI UNA DE NOAPTE

Istoriia celui din tîiu derviş, fecior de craiu

„Doamnă, ca să vă povestesc în ce chip mi-am pierdut ochiul cel drept, şi ce m'au silit de m-am îmbrăcat în haine de derviş, caută să vă spuiu, cum că după naşterea mea sînt fecior de craiu.

Tatăl mieu avea un frate, carele stăpînea în vecinătate, şi fratele acela avea un fiiu şi o fiică tînără şi fiiul său era de seama mea.

Ajungînd eu la vîrstă, cu voia tatălui mieu, cercetam în tot anul, pre unchiul mieu, pre craiul, şi şedeam cîte o lună doao la dînsul, {până mă întoarceam iară acasă. Şi aşa am avut prilej de a-m face / foarte
2 mare prieteşug cu vărul mieu. Mai pre urmă, cînd eram acolo, s'au arătat cătră mine cu mai mare dragoste, mai vîrtos într'o sărbătoare am şezut mult la masă, şi după aceaia mi-au zis:

„„Iubitul mieu văr! N'ai putea gîci, în ce chip am petrecut eu, decînd te-ai dus dela anul trecut; că eu m-am muncit cu mulţi meşteri a face un lucru, după planul ce am în gînd. Am făcut nişte ziduri de case, în care poate lăcui omul, care nu-ţ' va fi cu greu a le vedea; însă, mai întîiu trebue să-m' pui jurămînt că vei tăcea, să nu spui la nimenea. Acestea doao lucruri poftesc dela tine: dragostea şi credinţa.“

Din dragostea ce aveam noi, unul cu altul, m-am jurat, cum au poftit. Apoi au zis să-l aştept acolea. Au şi venit el, numai de cît cu o femeae foarte frumoasă şi împodobită, dar' nu mi-au spus cine e, nici eu n'am îndrăznit a întreba. Am şezut iară la cină cîteş trei, şi ne-am ospătat, şi multă vreme mi-am petrecut, bînd pentru sănătatea unul altuia./

3 Apoi mi-au zis: „Dragul mieu vere! n'avem de a mai piiarde vreme, să-m' faci dragoste să duci pre femeiia aceasta la o gropniţă noao ce o vei vedea cu băşică în vîrf, şi cu lanţuri; că uşa e deşchisă, să întraţi acolo, că voiu veni şi eu numai decît la voi.“

După jurămîntul mieu n'am poftit a şti mai multe, ci am luat pre femeia de mînă, şi m-am dus cu dînsa, după cum mi-au spus vărul mieu, şi mergînd pre lună n'am greşit locul, şi cum am sosit acolo, au venit şi dînsul după noi, cu un vas cu apă, cu o sapă şi cu un săculeţ plin de ghips.

Au luat sapa să spargă o groapă ce era în mijloc, au spart pietrile şi le-au adunat într'un unghiu, apoi au tras pămînt preste ele, şi apoi am văzut o uşe de fier, supt gropniţă ascunsă. Au ridicat uşa şi am văzut nişte trepte, şi au zis către femeae: „Iată, fămeae frumoasă, aici e locul de a întra la el, unde ţ'am spus.“ Atunci au pîşit dînsa mai aproape, şi s'au pogorît amîndoi pre trepte în jos, după ce au zis către
4 mine aşa: „Dragul mieu vere, eu îţ' rămîiu / îndatorat şi-ţ mulţămesc pentru osteneală, şi sănătate bună. Iar eu am strigat: „Ce este această, dragul mieu vere!“ şi mi-au răspuns numai atîta: „Ajungă-ţ' atîta, şi poţi să te duci de unde ai venit.“

Păn'aici au spus Şeherasadi, apoi făcîndu-să zio, au tăcut.

Sultanul s'au sculat, aşteptînd să auză în ce chip s-au îngropat aceşti tineri de vii.

A PATRUZECI ŞI DOILEA NOAPTE

Arătînd Şahriar sultanii cum că are poftă să asculte mai încolo istoriia dervişului celui din tîiu, au început aşa:

„Doamnă!“ au zis dervişul către Sobaida: „eu n-am putut să ştiu ce s-au făcut vărul mieu, ci mi-am luat sănătate. Şi întorcîndu-mă în palat, m'au ajuns băutura, şi m-am culcat.

A doao zi dimineaţa, sculîndu-mă gîndeam la cele ce să făcură preste noapte, şi socoteam toate ce văzură ochii miei, ca un vis. Şi
5 m-am dus să întreb pentru vărul mieu, / dar mi-au spus din casă cum că nu să ştie ce s'au făcut, că n'au dormit acasă şi sînt îngrijaţi pentru dînsul. Aşa am cunoscut că ce am văzut, cu adevărat aşa au fost. M-am supărat foarte, şi întorcîndu-mă la acea gropniţă, am văzut mai multe gropi sau morminte ca aceaia ce am văzut.

Toată zioa le-am cercetat, însă n'am putut găsi pre care o căutam, şi în patru zile am umblat şi n'am putut nimeri uşa aceaia. În zilele acestea nu era unchiul mieu craiul acasă, că se dusese la vînat de mai multe zile, **şi** nu-l mai puteam aştepta. Aşa am lăsat cuvînt la un ministru al său, şi m-am dus acasă la tatăl mieu, că nici odată n'am fost zăbovit atîta. Destulă grije i-am dat ministrului pentru vărul mieu, însă jurămîntul nu mă lăsa să descopăr cele ce am ştiut.

Sosind eu acasă, în cetatea şi la curţile tatălui mieu, am găsit
la poartă mulţime de străji, care m-au încungiurat. Am întrebat ce
este aceasta? Şi mi-au răspuns cei mai mari cum că tatăl mieu nu mai
6 este,/şi marele vezir au poruncit, cu numele craiului celui nou, ca să
mă prinză. Şi aşa m-au dus înaintea tiranului. Socoteşte, doamnă,
ce spaimă, ce mirare şi ce durere m-au cuprins, că răul acela vezir,
purta o urgie mare asupra mea, de multă vreme, din pricina căci în
zilele pruncieі mele săgetam bucuros cu arcul, şi întru una de zile am
văzut o pasăre pre podul palatului, şi am săgetat după ia, însă nu o-am
nimerit, ci din nenorocire, unde sta vezirul de să răcorea pre podul
lui, l-am lovit întru un ochiu şi i-am scos ochiul. Din destul m-am silit
a mă mîntui, dară în zadar, că el tot au purtat mănie asupra amelinţin-
du-mi. Şi văzîndu-să el acum împuternicit, şi pre mine în puterea lui,
ca un neomenit s-au pornit asupra mea, ca un turbat, şi cum m'au
văzut, m'au apucat cu degetele sale de ochiul cel drept, şi însuş mi-au
scos ochiul cu unghile lui afară. Aceasta mi-au fost întîmplarea, prin
care am rămas fără de ochiul mieu cel drept; cum ai poftit ţ'am povestit
7 Dar nu s'au îndestulat tiranul nici cu atîta,/ ci au poruncit de m-au
băgat într'o ladă, ca să mă ducă gealatul departe dela palaturi, să-m'
tae capul, şi să mă dea corbilor spre mîncare.

Aşa m-au şi dus gealatul cu alt om împreună, care călare m-au luat cu lada şi m-au scos la cîmp, unde, au stat pre loc ca să-ş' împlinească porunca. Dar eu l-am biruit şi l-am muiat cu rugăciunile mele, carele văzîndu-mi lacrămile, i s'au făcut milă şi mi-au zis: „Să te duci afară din ţara aceasta, să nu te mai arăţi aici, că te va întîmpina prăpădenia ta, pricinuind şi mie osînda morţii, şi au mai adaos aceste stihuri:

Cînd îţi vezi a ta viiaţă
   În primejdii înotînd,
De poţi, nu şedea de faţă,
   Să-ţ' vezi sîngele curgînd.

Lasă-ţ' casa, ca mai bine,
Viu să scapi din trînsa tu,
Să plîngă ia după tine,
   Prinde fuga şi te du./

8 Că vei mai găsi tu ţară
   Şi casă să stăpîneşti,
Iar pre tine nu poţi iară
   Viu din mort ca să trăeşti.

I-am mulțămit pentru mila ce ș'au arătat asupra mea, și am rămas cu paguba ochiului, mîngăindu-mă, cu frica și de alte nenorociri; că nu puteam merge în starea ce mă aflam, ci am fost silit a mă ascunde în niște unghiuri preste zi, apoi înoptînd m-am dus, cît am putut, până ce am sosit în țara craiului, unchiului mieu, și am întrat la dînsul, carele văzîndu-mă într-o stare tristă ca aceea, după ce i-am povestit cele ce mi s'au întîmplat, au strigat: „Vai mie! dar nu e destul că am pierdut pre fiiul mieu, am ajuns să-mi pierz și pre fratele mieu cel iubit, și pre tine să te văz în chinurile acestea".

Așa mi-au mai povestit despre supărările sale și neodihna în care
să afla, neauzind nici despre fiiul său nimic, măcar cît au cercetat și
9 au umblat în zadar. Acest tată/ jalnic vărsa niște lacrămi de foc și
arătîndu-ș ahtul durerilor cătră mine, n-am mai putut răbda și n-au
fost cu putință a mai ținea jurămîntul mieu, ce m-au fost silit vărul
mieu a pune neștiind ce va fi; și i-am povestit unchiului mieu toate
ce am știut.

Ascultînd craiul cu multă mirare cele ce i-am spus, au zis: „Prea
iubite nepoate, cele ce mi-ai descoperit, mi-au dat nădejde. Eu știu
că fiiul mieu au făcut o gropniță și cam știu și locul, Și o-am putea găsi.
Dar, fiind că el o-au făcut-o pre taină, și dela tine ț-au cerut jurămînt,
așa socotesc să mergem amîndoi să căutăm. Unchiul mieu mai avea o
taină ascunsă mare. Și ne-am dus spre taină amîndoi prin grădină,
și am găsit ce am căutat. Am cunoscut gropnița de care mă bucuram
că o-am fost mai căutat, și nu o-am aflat. Am întrat înlăuntru și am
găsit ușa de fier, închisă preste treptele ce pogora în jos. Cu osteneală
mare o-am ridicat-o în sus, pentru că vărul mieu o-au fost zidit-o pre din
10 lăuntru, cu acel ghips și cu apa ce/dusese cu sine; și tot am deșchis-o noi.
Craiul, unchiul mieu, s-au pogorît în jos, și eu după dînsul ne-am pogorît
vreo cincizeci de trepte în jos, unde, acolo, am găsit o casă plină de
un mirós foarte greu. ce întuneca lumina unui sfeșnic cu coroană frumos.

Din casa aceasta am intrat într'o saală mare, care sta pre niște stîlpi tari luminați, de mai multe policandre. În mijloc era un lighian de apă, și să vedea de o parte niște feliuri de bucate. Mult ne-am mirat că n'am găsit nici acolo pre nimenea. În preajma ușii era o poliță cam sus, unde să sue pre niște trepte, pre carea deasupra era un pat larg, și închis cu perdele. S'au suit craiul și au desfăcut perdelele, și iată, fiiul său zăcea lîngă fămee, însă amîndoi arși făcuți cărbuni negri stinși, ca cînd i-ai scos dintr-un foc, până a nu să amistui cu totul.

Apoi mai tare m-am mirat cînd am văzut pre bătrînul craiu, un-
chiul mieu, că în loc de supărarea avută, au scuipat pre fiiul său în
11 obraz, zicînd cu mănie: „Vezi, aceasta/ este pedeapsa în lumea aceasta;
însă, pre lumea ceaia-laltă va fi vecinică pedeapsa." Nu i-au fost destul
nici cu aceasta, ci s-au luat papucul din picior, și i-au dat cu el preste
fălci o lovitură țapănă...

„Însă, doamne," au zis Șeherasadi, „să face zio, și îm pare rău, că împărățiia-ta nu poți asculta mai încolo". Dar', fiind că istoriia dervișului celui din tîiu încă nu era săvîrșită, cu acea hotărîre s-au sculat ca în următoarea noaptea să-o asculte.

Văzînd sultana că soru-sa mai murea să auză mai în grab sfîrșitul
istorii dervișului celui din tîiu, au zis: „Ascultă dar, soro, cum au săvîr-
șit dervișul istoriia sa cătră Sobaida, zicînd: „Nu poci spune, doamnă,
cît era de mare mirarea mea, văzînd pre unchiul mieu, craiul, cum
bătea pre fiiul său mort“. Și am zis: „Doamne, măcar cît mă doare de
12 clipeala ce am văzut, tot caută să te întreb, ce/au putut greși vărul
mieu, a fi vrednic trupul lui cel mort de o pedeapsă ca aceasta.“ Și mi-au
răspuns: „Prea iubite nepoate, caută să-ț spuiu, că fiiul mieu acesta,
ce nu-i vrednic să-l numesc așa, din pruncia sa au iubit pre soru-sa,
și ia pre dînsul, care lucru eu n'am putut să văz mai înainte la ce cale o
vor scoate; dar, cine ar fi putut socoti mai nainte una ca aceasta?
Dragostea lor au crescut din an în an, încît apoi m-am temut de niște
urmări primejdioase. Și așa, foarte am înfruntat pre fiiul mieu, ară-
tîndu-i cu ce păcate umblă să feștelească fameliia sa, de nu să va lăsa
de una ca aceasta. Întru asemenea am ocărît și pre fiica mea, și o-am
închis-o într'un loc strîmt, ca să nu mai poată avea întîlnire cu fratele
ei. Însă ia, nenorocita, înghițisă otrava, și toate mijlocirile cu care mă
sileam a strica dragostea lor, încă mai mult o făcea, ca și mai mult să
să iubească. Și, așa, fiiul mieu era încredințat cumcă soru-sa nu să va
13 schimba, și au făcut o gropniță, adecă aceasta ce să vede supt/pămînt,
cu nădeje a-ș găsi prilej oarecînd a să ascunde cu dînsa aici. Și s'au
găsit vremea, cînd n'am fost eu acasă, de s'au împlinit pofta. Aceasta
este o întîmplare care nu m-au lăsat cinstea a îngădui ca să fie cunoscut
lucrul acesta altora. După o faptă de osîndă ca aceasta, s'au închis
în locul acesta, unde s-au păstrat, cum vezi, cu merinde și cu de toate,
ca să trăiască multă vreme în prihănită petrecanie, de care trebue
toată lumea să se îngrozească; iar Dumnezeu n'au voit să rabde un
lucru ca acesta, ci i-au pedepsit pre amîndoi“. Și grăind acestea, i s'au
umplut ochii de lacrămi, care le-am amestecat și eu cu lacrămile mele.
Deci, căutînd unchiul mieu asupra mea, și îmbrățișîndu-mă au mai
zis așa: „Dar, prea iubitul mieu nepoate, dacă am pierdut pre fiiul
mieu, eu te-am aflat pre tine, în locul lui, mai bun“. Însă, iarăș, soco-
tind prăpădeniia fiilor săi, alte lacrămi noao ne-au podedit. Apoi ne-am
suit pre acelea trepte, și am eșit afară dintr-acel loc înfricoșat. Am
14 închis ușa cea de fier, și o-am acoperit cu țărîna ei, / ca cît să va putea
să ascundem acea pildă înfricoșată a pedepsii dumnezeești. Nici am
socotit bine în palat, fără de a precepe cinevaș unde am fost, și auzirăm
un zgomot și răsunet încurcat de trîmbițe, de dobe și alte unelte de
războiu; un praf sau pulbere ca norii întuneca văzduhul, și am cunoscut
că e înștiințare de un războiu înfricoșat; că era vezirul, carele au scos
pre tatăl mieu din thronul sau scaunul crăiei sale, și au coprins toate
supt stăpînirea sa, au venit să bată și pre craiul, unchiul mieu, cu
oștile lui cele mari la număr. Și unchiul mieu neavînd altă oaste gătită
de războiu, decît numai străjile trupului, n'au putut sta împotriva
lor. Iar ei au încungiurat cetatea, cărora lezne li s'au deschis porțile,
de nu le-au trebuit osteneală multă, și au năvălit în palaturile unchiului

mieu, carele puindu-să cu puterea, l-au omorît, şi aşa scumpă ş'au
vîndut viiaţă. Iar eu văzînd primejdia m-am tras, cum am putut, şi
15 am mai avut noroc a scăpa, unde un offiţir/,cunoscîndu-mă, ca un
vechiu credincios, m-au mîntuit, şi aşa am fugit.

Obosit de patimi, isgonit de întîmplări, şi încungiurat de rele sorţi, am mai năzuit la un vicleşug, ce mi-au mai rămas spre scăparea vieţii mele. Mi-am tuns barba şi sprîncenele şi m-am îmbrăcat ca derviş, şi aşa am eşit din cetate nebăgat în seamă de nimenea. Şi aşa mi-au fost lezne a mă depărta de ţara unchiului mieu, umblînd tot pre de laturi de drum. Şi n'am întrat în cetăţi, până ce n-am sosit aici, la împărăţiia puternicului stăpînitoriu al credincioşilor a vestitului calif Harun Arreşid, unde am pierdut apoi frica. Acum dar am socotit ce voiu face, şi am socotit să viu în Bagdad, să mă arunc la picioarele împăratului acestuia, a căruia milostivire este pretutindenea lăudată şi vestită, şi gîndeam aşa, că dacă îi voiu povesti istoriia mea cea înfricoşată, să va milostivi asupra unui fiiu de craiu nenorocit, a mă ajuta.

Mai pre urmă, după ce am umblat vr'o cîteva luni, astăzi am sosit
16 la poarta/ cetăţii aceştiia; cătră seară am întrat, mult socotindu-mă
încătrău să apuc, m-am întîlnit cu acest călătoriu, ce'l vedeţi aici,
lîngă mine, şi ne-am închinat unul la altul, zicîndu-i: au doară şi tu
eşti un strein ca şi mine? Şi mi-au răspuns că aşa este. Tot în clipeala
aceaia, iată şi al treilea dervişi, ce'l vedeţi aici, dincoace, şi închinîndu-ne,
ne-au dat să înţelegem că şi dînsul este asemenea un strein, şi acum
am sosit aici, în Bagdad. Aşa ne-am întovărăşit ca nişte fraţi învoindu-
ne să nu ne despărţim.

Într'acelea, vremea s'au întîrziat, şi nu ştiiam unde să ne căpătăm o gazdă sau conac de sălăşluire, în cetatea aceasta, noao cu totul necunoscută, unde n'am mai îmblat nici odinioară. Şi norocirea noastră cea bună ne-au adus la uşa dumneavoastră, unde ne-am luat îndrăzneală de am bătut în uşe şi ne-aţ' primit cu cinste şi cu dragoste, care bunătate nu putem din destul a vă mulţămi.

Aceasta e, doamnă, istoriia mea, ce ai poftit a vă spune, adecă
17 din ce pricină mi-am/pierdut ochiul cel drept, pentru ce mi-am tuns
barba şi sprincenele, şi pentru ce mă aflu acum aici“.

„E destul,“ au zis Sobaida, „ne-am îndestulat, şi să te duci unde vei voi“.

Dervişul să mîntuia şi să ruga de Sobaida să-l îngădue a rămînea ca să auză şi dînsul istoriile celoralalţi doi fraţi ai săi, de care nu va să să despărţască, cum şi ale celorlalte persoane.

„Doamne“, au zis Şeherasadi, „la locul acesta, zioa ce se iveşte mă opreşte a mai spune înainte istoriia şi acelui de al doilea derviş, iar dacă pofteşti împărăţiia ta, dimineaţă să-o asculţi, nu vei auzi mai mai frumoasă petrecanie decît aceasta“.

Sultanul au voit şi s'au sculat de s'au dus la adunarea sfatului celui mare.[a]/

---

[a] Cum se poate remarca din întinsele fragmente reproduse, Barac, poet slab, mînuieşte bine limba prozei artistice. Este adevărat că se mişcă mai liber pentru că prelucrează, nu traduce propriu-zis.

I EPISTOLARIUL/ ROMANESC/ PENTRU FACEREA A TOT FELIU/ DE SCRISORI/ CE SÎNT ÎN VIIAȚA SOȚIETĂȚII OMENEȘTI,/ LA MULTE ÎNTÎMPLĂRI DE LIPSĂ./ ACUM ÎNTÎIA OARĂ LUCRAT/DE/ CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA/ C. CRĂESC DIRECTOR AL ȘCOALELOR NAȚIONALE/ DE GRANIȚĂ./ BRIEFSTELLER WALLACHI/ SCH./ ÎN BUDA./ CU TYPARIUL CRĂEȘTEI TYPOGRAFII A UNIVERSITĂȚII/ DIN PESTA, LA ANUL 1841./ ...

Prea Onoratului Domn/ ANTONIE BANDEL/ al Senatului din Afară/ precum și al standului neguțetoresc/ din Beserica-Albă mădulariu de frun/te, iară a Soțietății Corăbiei/-Aburoasă agent./

PREA ONORATE DOMNULE,
MIE PREA COLENDULE!

Arătînd eu domniei tale lipsa cărților pentru școalele naționale, ai mărturisit cu fapta că porți simțiri ajutătoare de lumină, de oarece îndată ai trimis să se aducă cărți de acestea dela Crăiasca Typografie din Buda, apoi, cu preț cuvios, fără căștig, de a se împărți prin școale, la C.C.Companii a le preda bine ai voit.

Cu asemenea zel (rîvnă) și această bunătate, ai făcut luminări, că spuind eu domniei tale cum că ar fi de mare folos cărturarilor, cînd s-ar de la typ un Epistolariu romanesc pentru țivilizația soțietății omenești, foarte de lipsă, iară, domniia ta, ca un bun patriot, ne așteptînd ca/ să te rog, îndată bine ai voit a-mi da vrednicul încrezemînt, cum că vei plăti prețul typăririi cărții aceștiia, și mă vei împrumuta cu bani pănă se vor aduna de aceștea dela onorații prenumeranți..

Prea onorate domnule! Iată acum cartea Epistolariul, precum se vede, cu ajutoriul domniei tale s-au typărit, și fapta cea bună s-au împlinit. Eu îți mulțemesc, prea onoratei domniei tale, în numele nației romanești pentru această prea lăudată faptă, bunule catholic și înțelepte patriot!

Că, să nu fi întins domniia ta mîna cea ajutătoare, cu mult mai tîrziu ar fi eșit această carte la lumină.

Drept aceaia, eu, prea onoratei domniei tale, ca unui bun
II părtinitoriu/ al ostănelelor mele, din inimă curată îți poftesc:
puterea ceriului să-ți îmulțească zilele vieții, și cu norocire să
te țină, ca să poți și mai departe aduce ajutorințe pre luminarea

tinerilor şi spre folosul patriei. Carele pe lîngă acestea simţiri deschilinit te onor şi în numele tinerilor romani şi a doa oară mulţemindu-ţi remîn

În Beserica-Albă, în Bănat, în 21 maiu a. 1841

Al prea onoratei domniei tale
Umilit şi statornic amic
Constantin Diaconovici Loga
Directorul Şcoalelor Naţionale/ VII

III CUVÎNT ÎNAINTE

IUBIŢILOR CETITORI
DUPĂ DIREGĂTORIE ONORAŢI!

Dintre toate măestriile cele mai folositoare, ce le-au aflat
mintea omenească, mai formoasă şi mai înaltă iastă măestria
de a scriia, căci ne învaţă a pune cugetele omeneşti pe hartie, VIII
de a le putea împărtăşi cu cei îndepărtaţi de noi. Apoi ne arată
mai departe a însemna trebile diregătoriei şi ale economiei noastre,
IV să remînă păstrate şi pentru următori. Întru/ acest chip
acum oamenii cu mult au mai uşurat greotatea ce o purta în trebile
sale mai nainte de ce s-au aflat modul scrisorii. În timpurile
cele vechi, cînd oamenii nimic nu ştiia de scrisoare, atuncea întrebuinţa
închipuirea a multor lucruri, în formă de zugrăvie;
căci, deacă duca oastei vrea să dea de ştire împăratului său că
s-au început bătaia, atuncea el închipuia doo sebii puse cruciş
sau zugrăvea una săgeată mergînd cătră altă săgeată. De vrea
cineva să arete că vreo treabă s-au împlinit cu mare pompă şi IX
strălucire, atuncea închipuia soarele, şi aceasta se numea scrisoarea
V hieroglifică [1]. Mai tîrziu s-au aflat modul scrisorii,/ adecă
neşte semne prin care alcătuim sylabe, din sylabe cuvinte, şi din
cuvinte, zicere întreagă. Cel din tîiu, carele au aflat aceste semne
sau literile, spun istoricii că s-au numit Taut, un feniţian [2]. La
greci, măestriia scrisorii au adus-o Cadmus. Dela greci au trecut
la romani, iară dela romani, la toate celelalte neamuri. Multe
lucruri formoase, din vechime, pentru lipsa scrisorii, următorilor
au remas neştiute, şi numai acelea le avem astăzi scrise,
care prin tradiţie sau povestire au putut trece la noi, de unde
multe adevăruri istoriceşti, astăzi se pun întru îndoială; iară,/ X
VI de cînd s-au aflat scrisoarea, de atuncea şi întîmplările în istorii
puse, mai aproape de încrezemînt au venit, precum şi învăţeturile
ver măestriile cele formoase, au ajuns în floare, care în

---

[1] Hinezii şi astăzi puţin s-au îndepărtat dela scrisoarea hieroglifică, carii mai pentru tot cuvîntul au semnul său, de unde literile lor se numără cu sutele.

[2] Feniţia sau Finichia estă o ţară în Asia, a căriia lăcuitori mai nainte au început neguţetoriia pe mare şi pe uscat, dela carii măestriile au eşit, şi modul scrisorii s-au aflat.

cărți typărite se păstrează. Între cărțile cele typărite pentru români, acum întră și acest *Epistolariu*, cărturarilor de mare treabă, căci propune scrisori, la multe feliuri de întîmplări în viiața soțietății omenești, de lipsă, precum: scrisori de înștiințare și de respuns, scrisori de rugăciune și de mulțemire, întrebătoare și dătătoare de sfat, scrisori de gratulație, de lăudare, de negutetorie și altele. După acestea urmează cum se pun titulele, de după starea și diregătoriia acelora, cărora scriem; apoi, mai pe urmă, s-au adăogat scrisorile cele mai mici,/ precum sînt: obligații, cvietanții, reversuri, rețipise, plenipotenții, contracturi, atestaturi, instanții, testamenturi, inventariu și altele. Apoi, la toate acestea s-au pus reguli de chepetenie și reguli particulate, după care am arătat ascultătorilor mei carii în Școala Preparandă a nației romanești, la mine au învățat, cum au de a păși la întocmirea a tot feliul de scrisori. Deci, văzînd folosul ascultătorii învățeturilor mele, carii astăzi șerbesc neamului, ca învățetori ver preoți, m-au rugat ca această carte să o dau la lumină; drept aceaia, în cît au cuprins puterile mele, n-am/ pregetat a face dindestul acestii bune cereri și am căutat ca după temeiurile grammaticii și ale epistolografiei să fie întocmită; mai departe, m-am îngrijat a căuta curățeniia limbii noastre de cuvinte streine, și ce e mai mult, în cartea aceasta am urmat, după aceaia, ca să arăt mijlociri cum în viiața soțietății omenești, să se invețe neștine a fi om cu orînduială bună, în trebile cele casnice și ale economiei iară mai vîrtos cum trebue să se îndemne pre sine și pre alții către purtarea cea bună și a moralității, către dragostea patriei și a fericirii neamului său, încă osebit, cum trebue fieşte carele a arăta credință statornică Milostivului Împărat./

Vedeți, fraților români! scrisorile întru această carte puse, arată cum trebue un neam să pășească la învățături formoase, prin școli, la meșteșuguri și măestrii folositoare care aduc neamului strelucire și prin care și alte neamuri au înălțat cornul numelui său; de unde, cu dreptul se poate zice că nu vestmintele cele strălucitoare, nu mărețiia, nici trufiia în desfătări aduc neamului fericire, ci numai orînduiala cea bună, prin întocmiri formoase și folositoare dela cei ce stăpînesc în vre o țară; acestea zic, pun neamul și țara în starea cea bună și statornică, *că împărățiia prin arme se întărește, iară prin științe și măestrii se fericește.*

Drept aceaia, carii acestea le pricep, ei le și apucă, iară cei ce/ nu năzuesc la acestea, remîn mai apuși și se află în stare mișală. Deci, ca să se pună în stare mai bună, de lipsă iastă a urma după atare îndemnuri, zic, de a întemeia școli pentru tineri, de a typări cărți din care vor primi învățetură și sfaturi de a face întocmiri (fundații) pentru tinerii cei orfeni (carii n'au părinți); unele ca acestea folosesc neamului celui omenesc și pun patria în stare mai fericită, precum:

Păstrînd și eu tot ce iastă mai bun pentru neam și pentru binele patriei, am învățat pănă astăzi pre învățeceii mei prin şcoale şi calea pe carea iastă de a se lumina neamul, le-am arătat; iară, cu această carte voiu unele dintre acele temeiuri şi altora a le împărtăşi, carii n-au auzit învăţeturile mele; iară mai vîrtos următorilor, că eu, şi cînd voiu fi de ceaialaltă parte de mormînt, din cărţile mele voiu vorbi cu dînşii, şi poftesc acela folos şi îndreptare să le aducă, precum toţi bunii patrioţi doresc.

Dat în Beserica-Albă, în Banat,
în 20-lea avgust 1840,

Autorul./...

9 REGULI DE CHEPETENIE DESPRE ÎNTOCMIREA CEA DIN LĂUNTRU A SCRISORII. AICEA:

Cea primare şi mai de chepetenie vîrtute a unei scrisori estă chearitatea, adecă cugetele care vrem a le împărtăşi altora, prin cuvinte şi prin vădiri, la aşa rînd trebue puse, ca primitoriul scrisorii, fără de a gîndi mult, să le priceapă şi, aşa de luminat să le înţeleagă, precum şi noi scriindu-i le înţelegem.

Ca să poată cineva drept, chear şi luminat scriia, mai nainte de toate se cere ca acel, însuş să se înveţe chear, drept şi luminat a cugeta. Sciinţele care ne va povăţui cătră aceasta, sînt următoarele:

1. Gramatica, carea ne învaţă bine a ceti şi drept a vorbi, după firea limbii./

10 2. Retorica carea ne învaţă cugetele şi simţirile noastre, cu respunsuri pătrunzătoare şi desfătate la auzit, a le descoperi.

3. Loghica sau măestria cugetării carea ne învaţă a gîndi.

4. Estetica, aceasta ne arată toate părţile zicerii, în aşa rînd a le întocmi, cît la toţi şi totdeauna aceaia întocmire să placă .../...

14 1. Alege aşa cuvinte şi aşa forme cu care vei îmbrăca cugetele şi simţirile tale, despre care poţi fi încredinţat cum că primitoriul scrisorii tale, întru acel înţeles le va lua, întru care le ţini tu scriindu-i; că cuvintele nu sînt alta decît îmbrăcămintea cugetelor noastre ... Aicea păzeşte: *a*) De cuvinte streine, precum s-au dădat unii români a mesteca limba luînd cuvinte dela alte neamuri; aşa românii din Ţara Ungurească mestecă limba cu cuvinte ungureşti, cei din Bănat, cu sîrbeşti, iară cei din Ţara Românească, cu greceşti. Apoi fac aceasta nu că
15 doară nu ar/ avea limba romanească cuvintele sale, ci, au că ei nu au de plină cunoştinţă a limbii sale, au îşi ţin mai de dică că ştiu întrebuinţa noime de cuvinte. Noi, românii, tocma nu avem lipsă de cuvinte streine, avînd limba strămoşilor romani, adecă cea latinească, şi, de avem vreo lipsă pentru sciinţele cele înalte, de nescari cuvinte, de aci le luvăm, din carea şi alte neamuri se adapă; apoi, de ce să căutăm noi la izvor străin adăpare, avînd al romanilor, stremoşilor nostrii?

Iată, noroadele ce le socotim a fi mai cultivite în Evropa, şi în zioa de astăzi lucră a-şi curăţi limba, precum sînt franţozii şi nemţii. Ruşii, de una sută de ani, asudă a-şi mai domoli limba şi a o scoate dintre măselele cele scîrţietoare a literilor nesumătoare, precum *grad;*

ruşii domolesc acum nesunătoarele interpunînd sunătoare, deci nu zic *grad*, ci *gorod; glava* zic *golova*, ş.a.

Acum începură şi sîrbii a-şi curăţi limba sa de floacele cele turceşti; în a cărora limbă mai a trea parte se află cuvinte turceşti, apoi o îndreaptă din cea sloveneascâ, p.e., *chiurciia*, *tatagiia*, *sageac*, sînt cuvinte turceşti; aşişderea *penger* însemnează *fereastră;* acum sîrbii, în loc de *penger*, zic *prozor*, în loc de *furuna*, zic *peciu*, *cuptoriu;* în loc de *caşica*, zic *lijiţa*, *linguriţa*, ş.a./

16 Aşa, şi grecii limba sa o curăţă, şi din cea elinească o adaogă. Iară noi, românii, vom îmbogăţi limba noastră dela limba latinească, de unde îşi trage viţa, şi la acest scop prin regulele grammaticii şi prin ajutoriul lexiconului, pe uşor vom ajunge. O grammatică ca aceasta, de mine lucrată, s-au typărit la Buda, în anul 1822. Iară lexiconul va urma. Deci, până ce vom vedea lexicon, amăsurat scopului nostru, la lumină, totuşi putem luva îndreptare dela oamenii cei învăţaţi şi în limba românească procopsiţi carii ne vor învăţa pre noi a ne feri de cuvinte streine, de cuvinte cu îndoială şi rău romaneşte sunătoare, şi iarăşi, de aşa vădiri care numai într-un ţinut, într-o provinţie se vorbesc.

b) Caută cuvintele ca să fie totdeauna după înţelesul limbii, alcătuite şi legate, precum învăţăm la etymologhie şi syntaxă; mai de parte, să luvăm seama şi la aceasta, ca lucrurile cele ce se cuprind în scrisoare, să fie cu desfătare vădite, adecă cu cuvinte formoase la auzit şi plăcute la respuns, scrise; de aceaia să nu luvăm cuvinte sau închieturi una după alta tot într-o formă sunătoare, p.e.: *omul cel mişel n-are întru a sa lucrare mare desfătare.* Mai bine zi: *omul mişel nici odată nu află întru faptele sale desfătare ...*/...

47

III

De scrisorile de rugăciune

Scrisorile cele de rugăciune, mai vîrtos, acelea, aicea, se înţeleg, prin care ne rugăm de cei mai puternici, de patronii sau de cunoscuţii/ 48 nostrii să ne dea vre un ajutoriu sau alt ceva spre folosul nostru să ne facă.

Acum, fiindcă acestea scrisori, mai vîrtos de căştigul şi de folosul nostru se ating, pentru aceaia aşa trebue întocmite, cît primitoriul să capete voe şi aplecăciune de a împlini pofta şi cererea noastră. Deci, după acestea reguli vom urma:

1. Mai nainte trebue să cuprindem pe primitoriul scrisorii noastre cu modru cuvios şi să tragem inima lui cătră împlinirea rugăciunii noastre. Aceasta facem lăudînd facerile lui de bine, şi aducînd aminte ajutorinţele cu care şi până aci, după bunătatea sa, le-au arătat cătră noi, au îl îmbunăm cumcă de aci şi el va avea vre un folos, iară, de estă numai spre al nostru folos, ne desvinovăţim rugîndu-ne de ertăcine, că am îndreznit a-l supăra cu rugăciunea noastră; apoi, pune înainte şi alte lipse, după cum sînt stările împrejur şi greotatea noastră.

2. Lucrul acela, pentru care ne rugăm, în cît e cu putință, trebue pus pe scurt, chear, ales și cu toată cuviința.

3. Unde estă de lipsă, aducem și temeiuri, în care răzămăm rugăciunea noastră, arătînd lipsa carea ne-au îndemnat a-l ruga pre dînsul, și că noi cea mai mare nădejde o punem în ajutoriul lui, pentru credința carea o avem în bunătatea lui.

4. Persoana aceaia, cui trimitem rugăciunea noastră, trebue bine
49 cunoscută, și să-i scriem în/ ton de după starea ei, ca să putem ajunge la scopul nostru și toate acelea le punem, ce ar putea deștepta simțirile lui, pentru a ne ajuta noo, precum am spus și la regulele de chepetenie, în socotința personei, foaia 17.

5. Închierea scrisorii o facem aducînd aminte mai odată lipsa cererii noastre, și arătînd încrezămîntul și nădejdea, care din bunătatea lui, poate curge spre noi, apoi ne făgăduim că vom fi cunoscători și mulțemitori pentru ajutorințele lui; iară, de sînt aceia prietenii și cunoscuții nostrii, de care ne rugăm, pe aceștea îi încredințem că și noi, întru asemenea întîmplări, le vom fi mînă de ajutoriu.

Alte reguli mai multe, care aicea au a se luva în seamă, atîrnă dela stările împrejur ale timpului și ale materiei de rugat, iară mai mult dela agerimea minții rugătoriului sau a scriitoriului.

Respunsul la acestea scrisori trebue să se facă după rîndul rugăciunii. Aicea avem doo întîmplări: că, au împlinim cererea rugătoriului, au ba. La întîia întîmplare arătăm: 1. că ne pare bine că am putut ajuta pre rugătoriul, 2. de vor cere stările împrejur ca să alăturăm și legătuințele sub care-l ajutăm, aceasta, după cuviință și cu luvare de seamă, să facem. La a doo întîmplare, de nu vom împlini cererea lui: 1. la aceasta omenește să ne desvinovățim; 2. să arătăm temeiurile pentru care nu-l putem ajuta./

50

EXEMPLE SAU PILDE

1

Thema. Neștine se roagă de un patron ca să-l ajute cu una mie de florinți.

PREA ONORATE JUPÎNE!

Aducîndu-mi aminte că domniia ta pe mulți i-ai ajutat, redicînd cu mila ta amărîta lor soarte, ba încă și mie, de multe ori, mi-ai întins mîna ta cea ajutătoare, deci, acea prea formoasă faptă, și de astă dată mi-au dat îndrezneală de a mă apropiia cătră bunătatea domniei tale, cu umilita mea rugăciune să mă împrumuți cu 1 000 fl., pe un an de zile. La această cerere, lipsa cea mare m-au adus; doar vei fi auzit de nenorocirea mea, că în săptămîna cea trecută, casa și averile mele, prin văpaia focului, toate în scrum s-au prefăcut, cît de abea am putut să scap eu cu fămeia și cu pruncii. Acum, întru această nenorocire aruncat fiind, tot ajutoriul meu, în bunătatea domniei tale îl rezim, avînd nă-

dejde că rugăciunea mea va afla loc la inima domniei tale. Pentru care ajutoriu, nemuritoare mulțemiri va fi îndatorată familiia mea a da domniei tale, patronului său, rugîndu-se cerescului Părinte, ca înzecit această jertvă să ți-o întoarcă, carele te-au ales pre tine a te împuternici cu avuții, pre lîngă care și cu înțelepciune te-au dăruit, de oare ce ajutînd
51 pre cei surupați de valurile/ primejdii, întrebuințarea cea mai bună fac cu aceasta din averile tale.

Din toate acestea, iară mai vîrtos în cît pot ajunge cu mintea mea la cele trecute, nu pot ca să nu mă umplu și acum de nedejde de a căpăta mila și ajutoriul domniei tale. Mai de parte așteptînd bunul respuns, mă recomînd bine voinței și patronescului ajutoriu, carele cu adîncă aplecăciune remîn,

al domniei tale
nenorocit,
N.N.

Respuns 2

IUBITE JUPÎNE!

Trista stare a domniei tale, așea mi-au pătruns simțirile, cît nenorocirea aceasta, în carea, prin văpaia focului, ai căzut, mare durere au adus inimii mele, și nici poate fi altmintrelea, cînd de atîța ani dragostea cea prietenească cu legătură statornică, pănă astăzi ne ține. Greotatea carea domniia ta acum o porți, prietenii cei adevărați o vor mai ușura; ci, trebue aci să fi cu însuflețire mare, de oare ce paguba aceasta nu după vina domniei tale ți s-au întîmplat. Deci, în toate trebile tale, precum pănă aci ți-au fost datina, așa păzește și de acum înainte; că omul cel de omenie și cu credință, ori în ce lipsă va fi, totdeauna află/
52 prietenii sei. Drept aceaia mulțemesc lui Dumnezeu că s-au aflat la mine tocmai atîta sumă de bani, cîtă ai cerut, întru această lipsă aflîndu-te, care eu prin aducătoriul acestei scrisori, cu bucurie îți trimit. Apoi, de cumva vei mai avea lipsă de ceva, numai în drept și fără întîrziere îmi descopere, că eu cu aceaia inimă dintre ale mele îți voiu împărți, cu carea și însumi ași primi, punîndu-mă în starea, în carea tu acum te afli, și fi încredințat că eu nici odată nu te voiu lăsa fără de ajutoriu.

Întraltele, primește aceste simțiri ale inimii mele, ca o prietenească mîngăere, cu care remîn,

al tău
mîngăitoriu
N.N./...

97

IX

SCRISORI ESCUSETOARE (DESVINOVĂTOARE)

De cumva neştine cu adevărat pre sine, pentru vreo alunecare sau vătămare a diregătoriei sale s-au făcut vinovat, atuncea îi vin asupră mustrări şi certări. Deci, acum văzîndu-se căzut întru neplăcerea prietenilor, patronilor şi a maimarilor săi, pentru a-şi apăra cinstea, se întoarce cătră dînşii sau desvinovăţîndu-se, ca să mai domolească certările, sau cu dovede arătînd că nici cît nu este vinovat. De unde, aşa plasă de scrisori se numesc *scrisori desvinovătoare*,

care după următoarele reguli se fac:

1. Să se ia înainte aceaia ce s-au pus noo întru alunecare şi să arătăm că ne foarte pare rău căci am dat pricină la acest lucru neplăcut.

2. Aducem temeiuri prin care arătăm că nu sîntem vinovaţi sau că alunecarea aceasta nu este aşa de mare, precum se socoteşte.

3. Ne rugăm de ertăciune, făgăduindu-ne că ne vom îndrepta, şi de toată alunecarea, de acum înainte, ne vom feri.

4. Avînd înaintea celor maimari a ne desvinovăţi, atuncea tot în ton de rugăciune să vorbim, şi să nu ne arătăm turburaţi, că doară/
98 cu nedreptul ni s-ar fi făcut noo aceste mustrări, ci cu linişte să arătăm desvinovăţiia noastră, nădăjduindu-ne întru înţelepciunea şi iubirea lui de dreptate, cu carea ne va întimpina pre noi.

Mai departe, în toată întîmplarea, trebue se rămînem lîngă adevăr, că desvinovăţiia fără de temeiu întru mai mare ură ne aruncă, şi la mai mari pedepse ne trage.

EXEMPLE SAU PILDE

1

Thema: neştine se dezvinovăţeşte pentru neşte cuvinte, care într-o soţietate, cu nebăgare de seamă le-au grăit.

ONORATE JUPÎNE!

În soţietatea de ieri, fiind împreună, pestă voia mea am vorbit despre un lucru, care domniei tale au căzut cu neplăcere, unde ştiu că te-ai aflat vătămat, şi nu fără temeiu. Aceasta eu cunosc, aci n-am nimic alta de a aduce pentru desvinovăţiia mea, de cît că eu, pănă aci, nu am avut onor (cinstea) de a te cunoaşte, şi tocma n-am ştiut în ce reducere ai stătut domniia ta cu lucrul acela, de care era vorba. Că altmintrelea întru adevăr aş fi fost mai băgătoriu de seamă; însă omul estă ca om, care nu poate, în toate întîmplările, ca să fie destul de înţelept,
99 precum se cuvine. Pentru aceasta te/ rog, iartă-mă, că eu îmi cunosc sminta mea, şi cu deschilinită plecare te cercetez ca să nu mă ţini a fi om rău, că eu, dintru tot adinsul, cu cea mai adevărată preţuire de persoana domniei tale sînt

al frăţiei tale
cel adevărat prieten,
N.N./...

126 XII

SCRISORI DE PEŢIT SAU DE CERUT .../...

129 3

Thema: scrisoare de peţit a unui neguţitoriu bogat la una domnişoară orfană (săracă), însă cu bune însuşiri dăruită /

130 DE BUN GEN NĂSCUTĂ DOMNIŞOARĂ

Mai nainte de doi ani avuiu ocasie (prilej) de a te cunoaşte, şi petrecîndu-mi atunci cu domnia ta una zi întreagă, am iscusit isteţiia şi însuşirile cele nobile şi prea lăudate care pre mine aşa de îndrezneţ mă făcură, cît, iată, acum, cu inimă deschisă îţi descopăr voinţa şi pofta mea, de carea nici n-ai gîndit; aceasta se cuprinde acolo, că eu, din deschilinită preţuire şi din nespusa dragoste carea o am cătră domniia ta, sînt aprins de poftă în veac de a te avea soaţa mea. Eu ştiu, nobilă domnişoară, împedecările care le-ai putea face şi de care m-aş teme, de nu aş fi încredinţat că domniia ta, ca cea înţeleaptă, şti cu dreptate judeca. O domnişoară de a face legătură ca aceasta cu un cetăţan, numai unii ca aceia vor zice că e fără socoteală făcută, carii nu vor şti cu cîtă observanţie preţuesc eu pe domnicela şi cu cîtă înţelepciune iarăşi domnicela ştie pune în cumpăna judecării cugetele cele scunde ale lumii. Strămoşii mei totdeauna fiind cetăţeni[a] vestiţi şi oameni de omenie, în oraşul său, întră cei mai de frunte pururea s-au socotit, de aceaia nici despre unul nu mă voiu ruşina. Tată-meu avînd noroc în neguţitoriia sa, au căpătat mai încolo cunoştinţă şi crezămînt la familiile cele mai mari; numai eu unul sînt moşteanul a toată avuţiia lui, ce au rămas,
131 carea prisosinţă/ are în toate cele trebuincioase pentru vieţuire şi pentru ţinerea casii. Acum, mie nu-mi mai lipseşte alta pentru norocul meu cel vremelnic, decît darul acela de a putea o persoană înţeleaptă şi plină de bunătate a căştiga, pe cum eşti domniia ta, graţioasă domniceà. Şi fiind că domniia ta nu ai nici părinţi, nici alte rudenii de aproape, deci norocirea mea numai dela învoirea şi făgăduinţa domniei tale atîrnă. Pot eu avea nădejde? Aceasta va cădea domniei tale cu greu, pe unul ca acela a-l face norocos, carele fără de domniia ta, nu poate fi? Pofteşti, nobilă domnişoară, ca întîetatea cea nobilă carea natura moşilor mei au tăgăduit, eu, cu bani să o pot căştiga? Dar pentru aceia mai din adins doară te voi iubi, decît ce te iubesc acum? şi înaintea ochilor domniei tale, de te vei îndura a pleca după mine, doară mai mare vrednicie voiu căpăta? Eu gîndesc că nici una nu va fi din amîndoo. Şi, tocmai de pofteşti aceasta, eu voiu face, însă nu fac bucuros. Eu aştept răspunsul cu mare nerăbdare. Şi nu mă lăsa îndelung în trista neştiinţă,

---

[a] *Cetăţeni* înseamnă aci *locuitori în cetate (oraş)*, nu *la ţară*, aşadar: *orăşeni* (germ. *Bürger*).

dă-mi semne, pot eu nădăjdui că mă vei dărui cu acea îngăduință, ca să mă pot numi
al domnișoarei, ș.a./

132

4

RESPUNS LA SCRISOAREA CEA MAI SUS PUSĂ.

MULT PREȚUITE JUPÎNE ȘI PRIETENE!

Nu stările împrejur ale averilor domniei tale, ci caracterul cel nobil, și plin de bunătate, m-au hotărît pre mine a lua mîna domniei tale. Ce se atinge despre socotința nașterii, de mult am judecat și am văzut că în toată starea numai purtarea cu omenie și faptele cele bune fac pe om norocos. De pot eu, cu întîetatea însușirilor mele, ceva adaoge la norocirea domniei tale, de ești domniia ta, cu persoana cea pentru bucuriia căsii sprijonită, îndestulat, de poftești domniia ta ca pururea să aibi o făptură credincioasă carea întru toate să fie părtașă, așa, nici eu nu mă voi rușina deaca voiu da domniei tale inima și mîna mea. Grija mea carea eu o voiu purta pentru toate cele ce se ating de domnia ta, aceaiași va fi mărturie cum că noi vom petrece viiață cu bucurie; și, ca acestea să vină cît mai de curund la împlinire, aceasta numai dela domniia ta atîrnă. Mai de parte, rămîn cu adevărată observanție și dragoste,
A domniei tale, ș.a./

1 NAŞTEREA,/ ȘI TOATĂ VIIAȚA MINUNATULUI/ PITICOT
DE UN COT/ ȘI/ CU BARBĂ CU TOT./ DIN LIMBA
NEMȚASCĂ SCOASĂ ȘI ÎN/ STIHURI ALCĂTUITĂ/ DE/
IOANN BARAC,/ MAGHISTRATUAL TRANSLATOR./
PENTRU/ TRECEREA DE VREME, MAI VÎRTOS ÎN
SERILE/ CELE MAI LUNGI DE IARNĂ./ BRAŞOV./
TIPĂRIT ÎN TIPOGRAFIA LUI IOAN GĂTT./ 1842./

3 Preste marea lumii cea înfricoșată,
Este o insolă foarte minunată,
Carea Liliputi să chiamă anume,
Ca unde nu mai e întraceastă lume.
Oamenii sînt foarte mitiutei de stare,
Dar' meșteșugul lor este foarte mare,
Tortul lor și pînza cea foarte supţire,
Și lucrul mînilor mai pre sus de fire,
Cu mii de feliurimi să hrănesc la stare,
Și trăesc odihniți cu îndestulare.
Cinstiți sînt de toate negustoriile
Din lume, iubindu-i pre ei cu miile.
Că să duc acolo corăbii a nume,
După mărfuri cei mai socotiți în lume.
Numai una este ce pre ei îi strică,
Că de niște pasări mari au multă frică.
În tot anul ele vin să-i prăpădească
Și ca lăcustele să-i amistuiască.
De frica aceaia unul ș-au pus gîndul
Și nevăstuica lui încă îndemnîndu-l.
Să iasă din țara cea primejdioasă,
Să meargă în lumea cea largă frumoasă.
Cu meșteșugul lor ei ori și unde
Pot trăi și preste ale mării unde.
Iară întru una de zile sosiră
Lor o corabie, ce o și zăriră./
4 Și ei au alergat acolo îndată,
Și la cel mai mare așa să arată:
Că nu numai marfă are de vînzare,
Dar și ei s-ar duce cu dînșii pre mare,
De va vrea să-i ducă și pre ei cu sine;
Iar negustoriului i-au părut prea bine.
Această insolă de cînd s-au pomenit
Ori cîte corăbii la dînsa au venit,

Nici un suflet din ei n-au ieşit afară
Dintrînşii, dintr'a lor osebită ţară.
Măcar mulţi s-au muncit să scoaţă cu sine,
Un pitic la lume n-au avut pre cine,
Aşa căpitanul i-au luat în braţă
Şi i-au orînduit sub bună povaţă,
Poruncind ca ori ce dintr'a sa avere
Să le dea, inima ori ce le va cere.
Şi dînd ei de mîncări dulci şi foarte bune,
A lor mulţămire nu să putea spune.
În zădar i-au oprit neamurile toate,
Ca să nu să ducă, ei: că nu să poate.
Liliputianii cu mulţime multă,
Văzînd că aceştea pre ei nu i-ascultă,
S-au dus la craiul lor mult necăjindu-să
La această jalbă greu jeluindu-să:
„Prea puternice craiu! şi prea înnălţate!
Al insolii noastre cei preaminunate!
Unul de ai noştri, anume Tulpină,
Au plecat să fugă în ţară streină,
Cu nevastă cu tot, ca cu o vrabie.
Să zboare, că s-au pus într-o corabie./
5 Călcîndu-ş credinţa, legea pămîntului,
Numai batjocură fac jurămîntului.
Ne rugăm să nu-i laşi, că pre noi ne strică
Şi căştigurile gros ni le ridică."
Deci aprinzîndu-să craiul de mănie,
Au trimis ştafeta cu putere,
Cătră căpitanul dela corabie,
Cu curirul cel mic, încins cu sabie.
Care pre un căţel alergînd călare,
Au sosit ca vîntul, cu graba, la mare,
Şi dînd el porunca sus căpitanului,
Cu slovele numai ca vîrful acului.
Cu zece ochelari pănă s'o cetească,
Poruncă a-i duce să nu îndrăznească.
Căci întralt chip marfă nimic nu va duce,
Nu va'ncărca, măcar anul să-l apuce.
Căpitanul au spus lui Tulpină toate,
Ce cu nevasta lui aşa gură scoate:
„Nu, nu, nu! că ştim noi ce va să ne vie;
Că sîntem osîndiţi în veci la robie,
Iară mitiutica ce era grea mare,
Să ruga pentruce în pîntece are,
Să nu-i lasă pre ei, ci să-i fie milă,
A nu să prăpădi cu a sa prăsilă."
Aşa căpitanul le-au dat mîngăiere,
Rîzînd de trimisa craiului putere;

Că corabiia sa era încărcată,
Ne mai avînd lipsă pănă altădată.
Și dînd curirului celui mic din gură
Răspuns, cumcă dînsul nu să mai îndură/
6 Ca să-i dea înapoi pentru a lor țară,
Nici mai are treabă a eși afară,
Și craiului foarte frumos să închină,
Și pleacă ducîndu-și pre al său Tulpină.
Că venind un vînt bun ș-au întins pînzele
Și plecînd pre mare zbura cu dînsele.
Mulțămea ceriului liliputianii
C'au scăpat ca să nu robească cu anii.
Și acum bătîndu-ș joc de a lor țară,
Bași de craiul lor de care scăpară,
Sălta și să juca în drumul sporiului,
Pre la picioarele izbăvitoriului,
Iară căpitanul de ei mirîndu-să,
Făcea haz de dînșii, mult bucurîndu-să.
Ba corabia lor cu toată suflarea,
Să bucura de ei, de să mira marea.
Și așa mai multe săptămîni de lună,
Au mers corabiia tot cu treabă bună,
În cît săptămîna ca o zi trecusă
Și petrecanie mare să făcusă.
Iar într-o zi iată nevasta cea mică,
Să văeta de cap de gîndea că pică,
Și în păcelul său s-au dus să se culce,
Și-au dormit pănă a doa zi dulce.
Atunci sculîndu-să începu a spune
Bărbățelului său un vis de minune,
Zicînd că un om alb stînd părindu-i-să
I-au grăit ei așa, arătîndu-i-să,
„Căci aț batjocoriț a voastră patridă,
Va aduce voao vremea o obidă./
7 Vedea-veți voi lumea prin foc și prin apc,
Norocul în aer voind să vă scape.
Tu vei naște în loc primejdios foarte,
Cu amelințarea cea mare de moarte,
Unde n-au mai născut, nici să va mai naște
Nimenea, cît boul iarba o va paște.
Nu vă veț' mai vedea țara nici odată,
Pentru prunc avîndu-ț' viiața scăpată.
Iar de prunc, cînd nu veți gîndi nici cu gîndul,
Vă veți despărți voi, cu totul pierzîndu-l.
Că v-aț pus nădejdea pre vînt și pre apă,
De unde oamenii arare ori scapă.
Pruncul tău va trăi și multe va păți,
Din loc în loc umblînd păn' să va curăți."/...

1 CEI TREI FRAȚI GHEBOȘI / SAU / TREI BĂRBAȚI / ȘI O MUIARE. / O ISTORIE COMICĂ. / ÎN VERSURI ALCĂTUITE DE / IOAN BARAC / TRANSLATOR. / BRAȘOV. / S-AU TIPĂRIT ÎN TIPOGRAFIA LUI I. GĂTT. / 1843. /

3 În țara cea strălucită,
În cetatea cea vestită,
În Cairo lăcuia
Un săbiiariu și anume,
Chibebi meșter în lume,
De scule, care tăia.
Acesta din întîmplare
Și din proniia cea mare
Avea trei feciori gheboși
Și născuți dela un tată,
Trei gemeni toți deodată,
Toți ca dintr'o formă scoși,
Unul Ienschi, cu Petrovschi,
Și al treilea Pantofschi,
Numele lor le era,
De care a lor făptură
Minunată ce avură,
Toată lumea să mira.
Unul ca altul la față,
La cap, la ghebe, la brață,
Așa, de nu să putea
Cunoaște unul dintr-altul
Cu grosimea și înaltul
Trupesc, ce să potrivea./
4 Mulți călători cu mirare
Să strîngea în adunare,
Să-i vază pre ei lucrînd,
În fabrica părintească,
Cu silință bărbătească,
La meșteșug toți în rînd.
Acești frați într-o dreptate,
Zilele lor numărate,
Optsprezece ani avea,

Cînd Chibebi al lor tată,
Bolnăvindu-să dodată,
Au murit în boală grea.
Și rămîind cocoșații,
Ei s'au învoit ca frații,
Pre tatăl lor îngropînd,
Pre maica lor să o ție
Și toți la un loc să fie,
La un loc și la un gînd.
Și lucrînd ei la o laltă
Cu veste bună înaltă,
Pre maica lor o ținea,
Pănă ce spre supărare
Și spre jalea lor cea mare,
Au murit apoi și ia.
Însă ia iubindu-i foarte,
Cu mare limbă de moarte,
Le-au lăsat la cîteș trei,/
5 Ca la un loc să trăiască
Și să nu să despărțască
Unul de alt întră ei.
De vor să le umble bine
Și să nu dea de rușine,
Cu blestem le-au poruncit
Și i-au legat pre ei foarte
La ceasul său cel de moarte,
Să urmeze negreșit.
Maica ochii închizîndu-ș
Și pre fii săi lăsîndu-ș,
Cînd i-au binecuvîntat,
Au și trăit cocoșații
În armonie, ca frații,
Și tot bine s-au purtat.
Iar, după mai lungă vreme,
De ce omul nu să teme,
Să întîmplă negîndit,
Că vrăjmașului nu-i place,
Ca' ntră ei să fie pace,
Ci din loc i-au răspîndit.
Că le-au venit ca să-i vază
Niște copii cum lucrează,
Cînd din școală au eșit,
Și începînd să-i căznească,
Și ca să-i batjocorească
Cu cugetul îndrăcit./
6 Le zicea încungiurîndu-i,
Rîzîndu-i și ocărîndu-i,
Că sînt gheboși și gușați,

Îi batjocorea de faţă,
Şi le striga fără greaţă:
Gîrbovilor cocoşaţi!
Pentru care rea urgie,
Unul din fraţi de mănie,
Cînd n'au mai putut răbda,
Au luat dela părete,
O sabie şi cu sete
Cînd au început a da,
Pre cel mai ajuns de soarte
L-au tăiat în cap de moarte,
De cu de grab au murit.
Aceasta fără zăbavă,
Au ridicat o gîlceavă,
Care la ei au sărit.
Tatăl pruncului îndată,
Pîrîndu-i la judecată,
Vezirul au poruncit,
De pre cîteş trei gheboşii,
I-au dus pre ei ticăloşii
Înainte negreşit.
Vezirul judecătoriul,
Silind pre jeluitoriul,
Să-i arate apriiat,/
7 Din trei care'i vinovatul?
Şi din trei inşi pre băiatul
Carele i l-au tăiat?
Dar' nu putea să se ştie,
Să afle care să fie,
Că ei toţi tăgăduia.
Că zicea fieşte care,
Că el nici o vină n'are,
Şi toţi într'un ton grăia.
Iar vezirul îngrozîndu-i
Cu moarte şi cercetîndu-i,
Pentru lucrul cum au fost,
Arăta fieşte care
Că nici o ştiinţă n'are,
Cu răspunsul cel mai prost.
Unul zicea că nu ştie
Din doi carele să fie,
Că el bine n-au văzut.
Aşa, cum va face lege,
Dacă nu poate alege
Vina unde au căzut.
Vezirul i-au pus la prangă,
Le-au dat cîte o falangă,

Dar toţi aşa au strigat:
Iartă-mă, o împărate!
Şi pre mine nu mă bate,
Că eu nu sînt vinovat./
8 Vezirul, de ciudă mare,
Văzînd aşa întîmplare,
Aşa lucru încurcat,
Nu ştiia cum să gîciască,
Adevărul să-l vădească,
Ca să nu facă păcat.
Ci i-au sîrghiunit afară
Din cetate şi din ţară,
Pre cîteşi trei cocoşaţi.
Dîndu-le de cheltuială
Dintr'a lor chivernisală,
La trei fraţi înfricoşaţi.
Eşind ei cu supărare,
Izgoniţi din buna stare,
Ce să facă nu ştiia,
Ci unul pre altul foarte,
Cu pricinuiri de moarte,
Cu ceartă să măniia.
Că li s'au tras izgonirea
Şi toată nenorocirea,
Care li s'au întîmplat,
Iar ca să 'şi cunoască vina,
Din care au fost pricina,
Nici unul nu s'au aflat.
Poposind ei la o casă
Unde sălaş îşi aflasă,
Peste noapte d'au dormit,/
9 După multa lor umblare
Obosiţi de alergare,
Aici s-au mai odihnit. .../...
27 Şi după umblarea toată
Făcînd pre la gîrlă roată,
De nişte pescari au dat.
Carii trăgea mreaja plină,
Neştiind fără lumină,
Ce peşti vor fi căpătat.
Vezirul văzînd că grele
Să văd mrejile acele
Aşa poftă i-au venit,
De le-au zis: „ce' mi cereţi mie,
Pre ce aţi prins, ca să fie
Tot al mieu ce' aţi pescuit?“
„Un taler gîndim că face,
Ce vom fi prins, dacă' ţi place,

Apoi vino și o ia“.
„Ba un galben vă dau, iată,“
Au zis vizirul îndată,
„Și povara e a mea.“/
28 Pescarii necunoscîndu-l,
Cu trei saci însărcinîndu-l,
Ce în mreje au aflat,
Vezirul doi robi avîndu-ș
Cu sine, sacii luîndu-ș,
Trei inși, trei saci au luat.
Și ducîndu-i păn’ la locul,
Unde le-au adus norocul,
Pre hamalul apucat,
De i-au dat să ducă sacul
De la vezirul, săracul,
Cu care l-au încărcat.
Mergînd așa încărcații,
În palat însărcinații,
Cînd sacii i-au desfăcut,
Iată trei gheboși săracii,
Fiește care în sacii,
Care lor nu le-au plăcut.
Dacă au văzut hamalul,
Știind în ce chip ca calul,
În spinare i-au purtat,
De mirare și de ciudă,
După munca lui și trudă,
Cu glas mare au strigat:
„Oh, vai, vrăjitură noaă!
Dar ce v-am făcut eu voaă,
De nu vă mai așezați?/
29 Să vă port cu trudă mare,
Toată noaptea în spinare,
Tot după mine umblați!“
Vezirului i să pare
Lucru foarte cu mirare,
Și așa n’au întrebat,
Ci poruncind să-i desbrace,
Altă urmare să face,
Că doftorii s’au chiemat.
Că nu era morți gheboșii,
Ci amețiți, ticăloșii,
Și așa i-au înviiat.
Unde, în cîte o casă,
Deosebiți îi băgasă,
Ușile le-au încuiat.
Vezirul văzînd că iară
Gheboșii să vindecară,

Haine noaă le-au făcut,
Croindu-le deodată
Uniformă minunată,
Care la toţi au plăcut.
Aşa fu apoi chemată
Văduva cea supărată,
Să' ş dea seama de bărbat.
Că vezirul cu asprime,
Cu prefăcută iuţime.
De dînsul o-au-întrebat:/
30 Că, pentru ce să' l înece?
Iar ia cu sîngele rece
Spăimîntată să jura
Că ia nu e vinovată,
Şi căzu jos leşinată,
Îngrozită cum era.
Apoi sculîndu-să iară,
După ce îi ajutară,
Tot lucrul i-au povestit
Vezirului, s'nţeleagă
Toată istoriia'ntreagă
Şi tot i-au istorisit.
Vezirul au scos de faţă
Pre cîteş trei cu viiaţă,
Unde i-au înfăţişat,
Ca muiarea să' ş aleagă
Pre bărbatul cui e dragă
Şi pre al său cocoşat.
Iar ia neştiind la care
Să' i dea a sa sărutare
Ca la cel adevărat,
Nu putea să nimerească
Şi ca să' ş deosebească
Pre iubitul său bărbat.
Ci strigă: „Iubite frate!
Pantovschi al meu bărbate!
Vino la muiarea ta,/
31 Că nu te cunosc pre tine
De nu vei veni la mine,
Singur a te arăta."
Atunci cei doi îşi găsiră
Prilej rău, că ei eşiră
Toţi a zice: „eu sînt, eu!"
Că ei căuta izbîndă
Fratelui lor spre osîndă
Cu cugetul cel mai rău.

Aşa toţi o apucară
În braţă şi o sărutară
Şi toţi zicea că' i a lui.
Care lucru şod îi vine,
Rîzind însă întru sine,
Dar ciudat vezirului.
Iar nemai putînd să' i vază
Şi pre carele să crează,
În zadar au poruncit,
Că ei nu vor să' nţeleagă
Ca unul să se aleagă
De Pantovschi cel numit.
Aşa dar altă poruncă
Au dat să' l pue la muncă
Pre Pantovschi cel numit,
Să' ş ia pedeapsa la prangă,
Trei sute la tălpi falangă,
Că el au pricinuit/
32 Că el n'au vrut să' ş priimească
Pre fraţii să' i miluiască
Şi el este vinovat.
Cei doi dacă auziră
Singuri îl mărturisiră
Care e al ei bărbat.
Că, de frică de bătae,
Începînd ca să se spae,
Degrab s'au tras înapoi,
Nu i-au mai chemat Pantovschi,
Pre Enschi şi pre Petrovschii,
Arătîndu-l amîndoi.
Iar muiarea supărată
De făcuta judecată
Asupra bărbatului,
Vezirului din nainte
I-au căzut cu rugămine,
Cu faţa obrazului.
Şi s'au rugat foarte tare
Să'i dăruiască ertare,
Şi vezirul l-au ertat;
Însă, să le dea trei sute
De galbeni fraţilor iute,
Să'i ajute, că-i bogat.
Pantovschi să mulţămeşte,
Aduce şi le plăteşte
Fraţilor săi bucuros,/
33 Puindu-i cu chip de soare,

Vezirului la picioare,
Galbenii săi gros pă gros. [a]
Au scos și vezirul iute
Galbeni apoi alți trei sute,
Cu care i-au dăruit,
Ca să' și ia și ei neveste,
Cu acea domnească veste,
Ce s'au publicăluit.
Ca orice fete cinstite
Care vor să se mărite,
Să s'arate la palat,
Care din mila domnească,
Pot ca să se norocească,
Că norocul s'au aflat.
Așa s'au dus mare veste
De doi gheboși cu neveste,
Tot odată însurați.
Și tot Damascul să miră
Unde să căsătoriră
Trei și tot ca unul, frați.
Vezirul de înpreună
Ș'au făcut o voe bună,
Bucurîndu-să de ei,
Că era o raritate
Întru această cetate
Tot unul și unul trei./
34 Și de voe bună mare,
Le-au făcut o nuntă, care
Toată lumea s'au mirat.
Și le-au făcut rînduială,
Să aibă chivernisală,
Unde toți s-au bucurat.
Le-au dat fabrică să' ș poarte
Meșteșugul păn' la moarte,
Ca gazde și săbiiari
De săbii și de cuțite,
De sulițe ascuțite,
Și să făcură boeri.

---

[a] Înseamnă: *ban pe ban* (monedă pe monedă), cum se obișnuiește încă. *Grosul* era o monedă care a circulat la noi, de la sfîrșitul sec. al XIV-lea. Astăzi cuvîntul a dispărut, rămînînd în expresii, ca: „a spune moși pe groși“ „a spune minciuni, născociri“, „a da moși pe groși“ care înseamna „a trage pe sfoară, cu promisiuni imposibil de ținut“.

Că lucra cu sirguință,
Marfă bună, de credință,
Care dînșii o făcea.
Făcea săbii tăetoare,
Cu lustru strălucitoare,
Care la toți le plăcea.
Au trăit apoi viiață
La o laltă cu dulceață,
Trei frați bine împăcați.
Trei gazde cu rînduială,
Cu bună chivernisală,
Buni, de treabă și bogați./

GLOSAR

NOTĂ ASUPRA GLOSARULUI

Glosarul, în ciuda volumului său, nu este complet, adică nu cuprinde tot ceea ce se cuvenea să i se pună la dispoziție cititorului lipsit de mijloace și instrumente de informare. Dicționarele de astăzi, numeroase și variate, nu pot avea în vedere limba veche românească, în primul rînd, ci fac față nevoilor culturii actuale. Nici *Dicționarul Academiei*, seria veche, cu continuarea lui, în vremea noastră, nu cuprinde absolut toate cuvintele vechi și regionale. Pînă la apariția unui dicționar complet al limbii vechi sau a dicționarului-tezaur al limbii române, toate glosarele vor continua să fie mai mult sau mai puțin deficitare, după sîrguința editorilor respectivi.

Nu am inclus în glosar cuvinte și sensuri necunoscute nouă, după o practică devenită aproape generală, deloc lăudabilă, bineînțeles, dar care nu poate fi reproșată editorilor decît numai după ce vor exista mijloace de informare rapidă, în primul rînd lucrarea fundamentală, nelipsită din nici o limbă: tezaurul limbii respective. Cele mai afectate sînt astăzi edițiile de folclor.

Dat fiind că din dorința de a pune la îndemîna lexicografilor viitori un număr cît mai mare de „fișe", am ținut să dăm trimiterea sau mai multe trimiteri, la pagina cărții, am așteptat punerea în pagină și am efectuat lucrarea între corecturi. Nu se putea proceda altfel, pentru că repaginarea a peste 10 000 de trimiteri cerea un volum de timp de care nu am dispus și pe care nu am vrut să-l irosesc, cu atît mai mult cu cît am fost de la început conștient de numeroasele imperfecții ale lucrării. Aceasta spre parțiala dezvinovățire a mea și a altor editori. Reamintesc ceea ce am spus în *Nota ediției*, că astfel de lucrări trebuiesc incluse în planurile institutelor și ale facultăților de profil, unde pot fi săvîrșite în tihnă, de specialiști, în colectiv.

O a doua lămurire pe care sînt dator să o dau cititorului este că un glosar urmează, nu precedă cunoașterea limbii textelor glosate. Această cunoaștere pretinde parcurgerea laborioasă a tuturor textelor de Școală Ardeleană, în specie, în condițiile existenței a numeroase studii pe autori sau pe alte criterii care să permită o vedere de ansamblu corectă, într-o perioadă de timp nu prea îndelungată. Or, o lucrare atît de voluminoasă, ca cea de față, cuprinde un mare număr de autori proveniți dintr-o arie geografică destul de largă, cu numeroase particularități de grai local (în condițiile neexistenței unei limbi literare cunoscute și acceptate), cu nivele diferite de cultură. Diagrama este mult mai complicată decît schema lineară: Blaj—Viena—limba latină—limba germană. Pe deasupra, o mare parte din texte, cum este de așteptat, la începuturile oricărei culturi, este obținută prin traduceri și prelucrări, în condițiile menționate mai sus, adică în lipsa unei limbi literare bogate și variate care să poată oferi corespondențe numeroase, la alegerea traducătorului. Se cuvenea, prin urmare, să fac de fiecare dată confruntarea cu originalul, cuvînt de cuvînt. Nu am făcut-o pentru că nu am dispus de timp și nici de majoritatea originalelor traducerilor, adesea prelucrări, mai mult sau mai puțin libere, sau chiar adaptări.

O a treia lămurire necesară aici, este că o dată cu generația pașoptistă, centrul de greutate cultural s-a deplasat în celelalte două principate românești, iar cultura greoaie din centrul Europei a fost abandonată pentru Paris care răspundea aspirațiilor comunității românilor. Fără a fi desconsiderați cu totul, marii autori, istorici, lingviști, n-au mai constituit modele de urmat, depășiți de noile cerințe ale modernizării rapide, și în consecință n-au mai fost citiți, iar noua limbă literară, alertă și suplă, mulată după periodul francez și împănată de lexic în primul rînd francez, s-a dovedit un instrument mult mai bine adaptat decît fraza savant elaborată, după modelul latinei ciceroniene, atît de magistral mînuită, în latină sau română deopotrivă, de un P. Maior sau S. Micu sau I. Budai-Deleanu.

Uitarea care s-a așternut peste textele de Școală Ardeleană a avut darul să adoarmă și pe lexicografii noștri care, cu cîteva excepții, au omis să includă în bibliografia lor texte importante de Școală Ardeleană. Așa se face că marea majoritate a neologismelor sînt menționate ca împrumutate din franceză, fără să țină seama de faptul că au fost adoptate cu zeci de ani mai de vreme din latină, adesea prin germană, de către scriitori care în majoritate nu practicau franceza. Dăm această explicație pentru că pe parcursul glosarului, în numeroase rînduri, vom da explicații care contravin celor curente în dicționare, ca, de ex.: *„armonie,* s. — armonie (germ. *Harmonie)"*, nu cum figurează în dicționarele de neologisme: < franceză *harmonie,* italiană *armonia,* latină, greacă *harmonia,* unde se face trecerea în revistă regresivă a pătrunderii cuvîntului grecesc în cîteva limbi europene, dar nu se răspunde la întrebare: de unde a pătruns cuvîntul în română? Dar și *Larousse* trimite la gr. *harmonia* „arrangement". Este adevărat, dar ce interesează este din ce limbă provine un cuvînt împrumutat, nu de ce origine este cutare neologism. În franceză și germană cuvîntul nu provine din greaca veche, ca împrumut savant, ci din latină, în chip nemijlocit, iar în română nu provine din italiană *armonia,* ci din germ. *Harmonie,* cu adaptarea respectivă (căderea lui *h-*). Evident, cînd spun că rom. *armonie* < germ. *Harmonie,* am în vedere contextele pe care le citez, ambele din Barac care nu știm cîtă franceză, italiană sau greacă veche știa, dar știm bine că știa desăvîrșit latina și germana. De ce însă nu opinez că ar fi un împrumut direct din latină? Pentru că era de multă vreme adaptat în germană, limba de cultură pe care o practica Barac. Ceea ce nu înseamnă însă că românii care nu cunoșteau germana, dar știau foarte bine latina, franceza sau italiana ar fi împrumutat cuvîntul din germană sau că l-ar fi preluat de la Barac sau de la I. Budai-Deleanum unde se întîlnește, în *Țiganiada,* operă ce avea să zacă în manuscris mai multe zeci de ani după generalizarea neologismului *armonie,* în română. Deci, nici prima mențiune nu este elocventă decît cînd avem certitudinea circulației manuscrisului sau al tipăriturii.

Încă un exemplu: *„anghel,* s. — înger (germ. *Angel,* gr. *anghelos)"*. Cuvîntul figurează într-un context creștin-ortodox, emanat din sînul coloniei de aromâni din Pesta. În acest caz citez dubla proveniență posibilă, pentru că, în cît privește germ. *Angel,* acesta provine din lat. *angelus,* nu din greacă.

În fine: *„antithésis,* s. — antiteză (lat. *antithesis)"*. De ce latină și nu greaca veche sau germana? Pentru că terminologia manualelor de retorică, deși în majoritate de origine greacă, a fost vehiculată prin limba latină în care erau redactate. Accentul cuvîntului este însă german, nu lat.-gr., și totuși noi socotim cuvîntul de origine latină, în română. Nu cumva

Molnar, autorul contextului l-a preluat adaptat gata din germană? Nu credem, pentru că în germană este *Antithése*, iar dacă va fi figurat în originalul lui Molnar germ. *Antithésis*, acesta este un agramatism în acel original.

În concluzie, specificăm că acest glosar privește nu atît lămuriri generale asupra sensului cuvintelor, cît dificultăți întîmpinate de cititorul de azi care se descurcă mai greu într-o limbă literară disparată și care a fost practic abandonată și înlocuită cu cea actuală.

Un ultim cuvînt: arta tipografică urmează și ea soarta cărții tipărite, din ce în ce mai neglijată de cititor în schimbul altor mijloace audio-vizuale mai comode și mai rapide. Tipografiile de astăzi nu mai sînt dotate cu caractere în numeroase alfabete, ca cele necesare unei lucrări filologice, în bună parte, cum este cea de față. De asemenea lipsesc semne diacritice care de altfel au ieșit de mult din uz. Cu toată bunăvoința tipografului a trebuit să se renunțe la mai multe astfel de semne, cu prejudiciu, bineînțeles.

FLOREA FUGARIU

LISTA ABREVIERILOR

adj. — adjectiv
aritm. — aritmetică
arab. — arabă
bot. — botanică
excl. — exclamație
fonet. — fonetică
germ. — germană
geom. — geometrie
gram. — gramatică
gr. — grecesc, -ă
gr.-biz. — greacă bizantină
ind. — indiană
just. — justiție
lat. — latină, latinește
lat. med. — latină medie
mat. — matematică
med. — medicină
m. gr. — medio-greacă
mineral. — mineralogie
mitol. — mitologie
n. — nota
n.a. — nota autorului
n.gr. — neo-greacă
n. n. — nota noastră
pl. — plural
punct. — punctuație
relig. — religie
s. — substantiv
s. arom. — substantiv în aromână
săs. — sășește
s.m.pl. — substantiv masculin plural
s. pl. — substantiv plural
srb. — sîrbește, sîrbă
sup. — superlativ
ung. — ungară, ungurește
v. — vezi
v. sl. — veche slavă
vb. refl. — verb reflexiv

A

abătătoriu, -e, adj. — descendent, coborîtor, derivat (lat. *descendere*): II, 656.

abc — abecedar, „abc sau bucavnă“: I, 32.

abizuit, -ă, adj. — încredințat, bizuit: I, 123.

abor, s. — abur: I, 684.

abras, s. — obraz: II, 503.

absolut, -ă, adj. — absolvent de teologie: „theolog absolut“ (lat. *absolutus*): II, 497.

abure, s.f. — abur: I, 688. 697; v. *abor.*

aburos, -ă, adj. — cu aburi (vapori): „Corabie Aburoasă“, corabia cu vapori, vaporul: II, 768.

abuz, s. — necuviință, acțiune, faptă necuvenită (germ. *Abusus*): II, 582.

acaciu, s. — salcîm (lat. *acacia,* germ. *Akazie,* ung. *akác*): I, 658.

académic, s. — membru al academiei (lat. *academicus,* germ. *Akkademiker*): II, 205.

acatholic, s. — necatolic: II, 78.

acár, adv. — măcar (ung. *akár*): I, 75.

acathist — culegere de cîntări bisericești: I, 529, 564.

acășuna, vb. — pricinui, cauza: II, 659, 720.

acășunătoriu, -e, adj. — iubitor, poftitor: II, 504.

acăța, vb. — agăța: II, 89.

acău, pl. *acauă* (acao) — măsură de 40 de cupe, oca (ung. *akó*): I, 698.

achați, s. pl. — agată (lat. *achates,* germ. *Achat*): I, 762.

acioae, s. — acioaie, aramă, bronz: I, 326.

acolóși, adv. — tot acolo (lat. *ibidem*): I, 889; II, 167.

acoperemănt, s. — protecție: I, 357, 573.

acoperemînt, s. — pretext (lat. *praetextus*): II, 528.

acoperitoriu, s. — protector (germ. *Protektor,* lat. *protector*): I, 88.

acóv, s. — oca: II, 589. v. *acău* (srb. *acov*).

acriș roșu, s. — dracilă: I, 658.

acte, s.pl. — lucrări (germ. *Akte* „acte ale unui proces, congres“; lat. *acta*: dosar judiciar): II, 106.

actual, adj. — referitor la lucrările unui congres, dezbatere etc.: „al prea înaltului stat din lăuntru crăesc Actual consiliar“ (lat. *consiliarius actualis intimus status vel Actualis intimi Status Consiliarius qui est a consiliis regis intimus*): II, 729: „sfetnic actual din lăuntru“ (lat. *actualis intimi status consiliarius*): II, 53.

acum . . . acum — cînd . . . cînd *(*lat. *nunc . . . nunc) :* I, 104; *de acum,* adv. „prezent" *(*lat. *praesens) :* II, 576.

acurat, -ă, adj. — atent, îngrijit *(*lat. *accuratus) :* II, 720.

acurat, adv. — cu grijă *(*lat. *accurate) :* II, 107, 501; cu proprietate: I, 27.

adaogere, s. — adaus, anexă *(*lat. *annexus) :* I, 35; II, 632.

adaugere, s. — II, 220, v. *adaogere.*

adaugitură, s. — II, 373, v. *adaogere.*

adausătură, s. — II, 498, v. *adaogere.*

adămînire, s. — ademenire: I, 716.

adăugat, adj. — compus („timpul trecut adăugat": perfectul compus): II, 577 *(*lat. *augmentatus).*

adeogare, s. — adăugare: II, 592.

adeuci, s.f.pl. — coji, („adeuci de nuci": coji de nuci): II, 505.

adevăr, adv. — într-adevăr: II, 220; *cu adevărat,* adv. „într-adevăr": II, 369.

adevărăciune, s. — adevăr: II, 166.

adeveri, vb. — confirma: I, 58, 223, 494.

adeverință, s. — îndreptățire, justificare *(*lat. *confirmatio) :* II, 396; „adeverință sau atestat" *(*lat. *attestatus) :* II, 362.

adeverire, s. — confirmare *(*lat. *confirmatio) :* I, 333, 529.

adiafor, adv. — indiferent (n.-gr. *adiaforos*): I, 75, 382, 451.

adiectiv, -uri, s. — adjectiv *(*lat. *adjectivus) :* II, 408.

adins, adv. — cu seriozitate: II, 285.

adins, -ă, adj. — serios: I, 286.

adînc, s. — iad: I, 338.

adîncat, -ă, adj. — scobit: I, 326.

adjetiv, s. — adjectiv (gram.): II, 576.

administrălui, vb. — administra *(*germ. *administrieren) :* II, 121.

admiral, s. — amiral *(*germ. *Admiral) :* II, 212.

adres, s. — adresă *(*germ. *Adresse) :* I, 199.

aducătoare, s.f. sg. — ghilimele. v. II, 576, 324.

aduce, vb. — produce *(*lat. *ferre) :* II, 541; „aduce cu sine" *(*lat. *secum ferre) :* II, 411; „ad uce în mijloc" *(*lat. *ferre in medium) :* I, 902; „aduce înainte" *(*lat. *producere) :* I, 62; „se aduce" (lat. *reducere) :* I, 78.

aducere, s.f. — prinos, jertfă: I, 12.

adularia, s. — adular (mineral.) *(*germ. *Adular) :* I, 662.

aduna, vb. — întocmi *(*lat. *colligere) :* II, 660; se aduna „se înțelege" *(*lat. *colligere) :* II, 617.

adusăm, vb. — aduserăm: I, 870.

adverbiu, pl. *adverbii* — adverb (gram.) *(*lat. *adverbium) :* II, 409.

advocator, s. — advocat, patron *(*lat. *advocator, advocatus, patronus) :* I, 327.

aepta, vb. — aiepta, conjectura *(*lat. *adjicere) :* II, 168, 878.

aeptat, -ă, adj. — aieptat, îndreptat, aruncat: II, 606.

aérile, adv. — în altă parte, aiurea: I, 282.

afară de îndoială — fără de îndoială *(*lat. *extra dubium) :* I, 62; *afară de toată îndoiala (*lat. *extra omne dubium) :* I, 868.

aferma, vb. — afirma *(*lat. *affirmare) :* II, 387.

aferim, interj. — bravo: II, 263.

afierosi, vb. — dedica, consacra (n.-gr. *afierosa* „consacra, dedica"): II, 368, 369.

afierosire, s. — dedicație: II, 369.

afion, s. — substanță soporifică, opiu: II, 210.

aflare, s. — invenție (retor.) (lat. *inventio*) : I, 529; descoperire: I, 569.

aflat, *-ă*, adj. — descoperit. *Cele aflate* „cele descoperite" (lat. *reperta*) : II, 607.

african, s. — creștin din Africa: I, 60.

aftapocrysis, — autapocrisis (retor.): I, 343.

agarean, s. — mahometan: I, 422.

agarinean, s. — mahometan: II, 325.

agent, s. — reprezentant (germ. *Agent*) : II, 763.

ager, *-ă* adj. — ascuțit: I, 477.

agerit, *-ă*, adj. — ascuțit: I, 408.

aghent, s. — procurator, reprezentant (germ. *Agent*) : I, 129. v. *agent*.

aghistin, s. — castan: I, 658.

aglupav, *-ă*, adj. — hulpav?: II, 503.

agonisi, vb. — dobîndi: I, 110; obține, cîștiga: I, 789, 867; lucra, cultiva (lat. *colere*) : I, 13, 682.

agonisită, s. — lucrare: II, 395. v. *agonisi*.

agonisitoriu, s. — muncitor, lucrător.

agonisitoriu, *-e* adj. — lucrativ: I, 108.

agrămădit, *-ă*, adj. — îngrămădit, -ă: I, 279.

aht, s. — grijă, amărăciune: II, 760.

a iave, adv. — aievea: I, 535.

aidamác, s. — haidamac, măciucă: II, 272.

aiepta, vb. — arunca: I, 281, 466. v. I, 281, *n. 1* și I, 466, *n.d.*

aintate, s. — înaintare, progres (lat. *progressus*) I, 357.

aios, *-ă*, adj. — usturoiat: I, 455.

airea, adv. — aiurea, în altă parte: I, 786, 870.

airia, adv. — II, 330. v. *airea*.

airilea, adv. — în altă parte, aiurea: II, 127. v. *airea*.

aiu, s. — usturoi: I, 82, 661.

ajun, s. — post: II, 170, 827.

ajungătoriu, *-e*, adj. — suficient: II, 140.

ajunsăm, vb. — ajunserăm: I, 450.

ajunsie, s. — suficiență (lat. *sufficientia*) : II, 140.

ajutăreț, *-ă*, adj. — auxiliar (gram.) (lat. *auxiliaris*) : II, 409.

ajutătoriu, *-e*, adj. — auxiliar (gram.) (lat. *auxiliaris*) : II, 576.

ajutătoriu, s. — ajutor (lat. *auxiliarius*) : I, 89.

alac, s. — orz de toamnă: I, 684.

alavastru, s. — alabastru (lat. *alabastrum*, germ. *Alabaster*), varietate de ghips sau de marmură: I, 766.

alămîie, s. — lămîie: II, 286.

alăută, s. — scripcă, vioară: II, 375, 543; liră: I, 338; II, 358.

albeață . . . neagră — cataractă: I, 671.

albeneț, *-ă*, adj. — bălan, blondin: I, 766.
albinea, s.dim. — albiniță: II, 511.
alcătuire, s. — compunere, compoziție: I, 380; *alcătuirea din afară* „structura externă" (gram.): II, 403; *alcătuirea dinlăuntru* „structura internă": II, 403 (lat. *textura*).
alcătuit, *-ă*, adj. — compus (gram.): II, 581
aldui, vb. — binecuvînta, blagoslovi: II, 351.
alegator, s. — aligator (zool.): II, 317.
alegere, s. — discernămînt: II, 147; *păcatele alegerii* (lat. *electio*): I, 50.
aleman, s. — german (lat. *Alemanus*): I, 888.
alemănesc, *-ă*, adj. — nemțesc: II, 737.
alerga, vb. — apela (just.): I, 62, 517; II, 126.
alergare împreună — concurs (lat. *concursus*): I, 335.
ales, *-ă*, adj. — special: I, 655.
ales, adv. — mai ales: II, 526.
aleșui, vb. — leșui, momi, ademeni: I, 82.
aleșuire, s. — cursă, leș: II, 151.
ali, s. — ai, usturoi (laț. *allium*): II, 590.
aliant, s. — aliat: II, 396.
alimojnă, s. — pomană oferită din milă: II, 665.
aliurea, adv. — aiurea: I, 817, 875.
alipi, vb. — aplica (lat. *applicare*): I, 899.
aliș veriș, — comerț, afaceri, daraveri: I, 109.
alleanță, s. — convenție, tratat: II, 59.
alodial, *-ă*, adj. — ceea ce ține de un alodiu, domeniu în stăpînire ereditară (lat. med. *allodialis*, *allodium*): II, 732.
allodiatură, s. — veniturile de pe un alodiu, domeniu (lat. med. *allodiatura*): II, 121.
alsăuire, s. — proprietate: I, 62, 836; II, 493, 611 (lat. *proprius*, *proprietas*, *suus*)
alta, adv. — pe de altă parte: II, 376.
altán, s. — v. I, 514: *altan sau pridvor la piramide* (germ. *Altan*).
alt an, adv. — anul următor: II, 365.
altă dată, adv. — a doua oară: II, 65.
altuire, s. — altoire (inoculare, vaccinare): II, 606.
altunde, adv. — altundeva: II, 738.
alumn, s. — elev (lat. *alumnus*, germ. *Alumne*): I, 947; II, 120.
amar, *-ă*, adj — amarnic: II, 294.
amărunța, vb. — amenința: II, 719.
ambrosii, s. pl. — ambrozie, hrana zeilor (gr. *ambrosia*): I, 342.
amelința, vb. — amenința: II, 759.
amelințare, s. — amenințare: II, 775.
amena, vb. — amîna: I, 820.
amenințeală, s. — amenințare: I, 903.
amenița, vb. — da de înțeles (lat. *innuere*): II, 404.
amerințătoriu, *-e*, adj. — amenințător: I, 517.
amestecare, s. — uneltire: I, 95.
amesos adv. — fără mijlocire, nemijlocit (gr. ἀμέσως, lat. *immediate*): I, 504.
amethist, s. — ametist (mineral.) (lat. *amethystus*): I, 662.
amirosî, vb. — mirosi: II, 172.

amistui, vb. — mistui, arde complet: II, 760.
amîna, vb. — zăbovi: I, 867.
amînă, adv. — la mînă, în mînă: I, 899; II, 33, 143.
amogi, vb. — amăgi: I, 634.
amorisi, vb. refl. — îndrăgosti; II, 426.
amurți, vb. — amorți: I, 397.
amuș, adv. — acum: I, 682.
amvrósie, s. — ambrozie (lat. *ambrosia*): II, 640.
amygdal, s. — migdal (lat. *amygdalus*): I, 659.
anaforă, s. — anafură, pîine sfințită care se împarte în biserică de către preot, la sfîrșitul liturghiei: II, 171.
analisi, vb. — analiza (germ. *analysieren*): II, 402.
anathema, s. — anatemă, blestem prin care un creștin este excomunicat: I, 70, 924.
anatomie, s. — explicare, lămurire (lat. *anatomia* „explicare"): II, 91.
anevoiat, -ă, adj. — silit: II, 140.
angária, s. — trimestru ecleziastic? (lat. *angaria* „quarta pars anni"; germ. *Angaria* „clacă, angara, dijmă"): II, 123.
anghel, s. — înger (germ. *Angel*, gr. *anghelos*): II, 196.
anghiră, s. — ancoră: II, 320.
anglicesc, -ă, adj. — englezesc: I, 568.
anina, vb. — atîrna: I, 274.
aninat, -ă, — atîrnat, -ă: I, 395.
animadversie, s. — luare aminte (lat. *animadversio*): II, 222.
ann, s. — an (lat. *annus*): II, 163.
annalista, s. — scriitor de anale (germ. *Annalist*): I, 896.
antarctic, -ă, adj, — de miazăzi (lat. *antarcticus*, germ. *antarctisch*): II, 206.
antes, s.m.pl. — anți (lat. *Antes*): II, 620.
antici, s.f.pl. — antichități (germ. *Antike*): II, 733.
anticvități, s.f.pl. — antichități (lat. *antiquitates*): II, 736.
antimis, s. — bucată de pînză cu care se acoperă în altar potirul și sfintele daruri: II, 107.
antimonie, s. — stibiu, antimoniu (lat. med. *antimonium*): I, 690.
antithésis, s. — antiteză (lat. *antithesis*): I, 341.
anumi, vb. — denumi: I, 799.
a numit, adv. — anume: II, 659.
anumit, adv. — anume: II, 537.
a orea, adv. — uneori: I, 79.
aorea, adv. uneori, I, 114, 355.
Apariu — zodia Vărsătorului: I, 654.
apandísis, s — întîmpinare (gr. *apantesis?*): I, 343.
apa acră — apă acidă, borviz: II, 354; *apă firească* „apă naturală": I, 51; *apă sfințită* „aghiasmă" (lat. *aqua benedicta*): I, 432.
apărare, s. — protecție: I, 170.
apărătoriu, s. — protector (fr. *protecteur*): II, 279.
apăsa, vb. — atîrna la cîntar (lat. *pendere, appendere* „cîntări"): I, 669.
apedus, -uri, s. — apeduct (lat. *aquaeductus*): II, 14.
apelație, s. — apel (just.) (germ. *Appel, Appelation*): I, 131; II, 191.
apendice, s. — adaus, anexă (lat. *appendix*, germ. *Appendix*): I, 877; II, 650.

apendol — un fel de pendulă. v. II, 205: *orologhion apendol.*

apesti, vb. — ațipi, dormita: I, 511.

apetit, s. — atracție, dorință, poftă *(*lat. *appetitus,* germ. *Appetit) :* I, 704; II, 503, 705.

apleca, vb. refl. — declina (gram.): I, 320; II, 567; aplica: I, 320, 887; alăpta: I, 687 *(*lat. *applicare).*

aplecare, s. — aplicație *(*lat. *applicare, applicatio) :* I, 639; alăptare: II, 494.

aplecat, -ă, adj. — aplicat: II, 663; supus: II, 685.

aplecat, s. — un procedeu de altoire. v. I, 694; alăptat, alăptare: I, 88; II, 493.

aplecăciune, s. — plecăciune, închinăciune: II, 769; supunere: II, 684; aplecare, aptitudine: II, 280; atașament: II, 338 *(*lat. *applicatio).*

aplecătoriu, -e, adj. — atașabil: II, 361 *(*lat. *applicare).*

aplicălui, vb. — aplica, deda: I, 736 *(*lat. *applicare).*

apódosis (gr.), s. — apodoză (retor.): II, 334.

apograf, -uri, s. — copie *(*gr. *apógrafon) :* II, 390.

apologiă, s. — apologie, apărare (just.): II, 163.

aporie, s. — aporie (retor.). v. I, 345.

aposiopisis (gr.), s. — reticență (retor.). v. I, 344.

apostrofi (gr.), s. — apostrofă (retor.): I, 342.

apostrov, s. — apostrof *(*gr. *apostrofos) :* II, 575.

apotecariu, s. — spițer, farmacist *(*germ. *Apotheker,* lat. med. *apothecarius) :* II, 681.

apotecă, s. — potică (farmacie, spițerie) *(*germ. *Apotheke) :* I, 689.

appelație, s. — apel (just.) *(*germ. *Appelation,* lat. *appellatio) :* II, 69. v. *apelație.*

applecăciune, s. — aplecare *(*lat. *applicatio) :* I, 357.

apreg, adv. — aprig: I, 270.

apregime, s. — vehemență: I, 463.

apriat, adv. — pe față, precis, limpede: I, 569, 820; II, 358.

apriiat, adv. — I, 740. v. *apriat.*

aprindere, s. — incendiu: I, 634.

aprins, -ă, adj. încins: II, 597.

aprinzătoriu, -e, s. — incendiator: I, 814.

apropia, vb. — însuși (corect: *apropria*): II, 29, 399.

apuca, vb. — cuceri, ocupa *(*lat. *occupare, capere):* II, 427, 623; *apuca . . . de asupra (*lat. *superare)* „învinge": II, 186.

apucare, s. — întreprindere, apucat *(*lat. *inceptum) :* I, 97, 98.

apunere, s. — lipsă de valoare, decădere *(*lat. *vilitas) :* I, 891.

a pururea, adv. — de-a pururea: I, 721.

apus, -ă, adj. — mișel, decăzut: I, 844, 887, 890; II, 172 *(*lat. *vilis);* umil *(*ital. *umile) :* II, 340.

apus, adv. — umilitor *(*lat. *vile) :* I, 888.

apus, s. — catolicismul din occident: I, 62.

apusean, s. — catolic din occident: I, 62.

arap, s. — arab: II, 205.

arăni, vb. — hrăni: II, 565.

arătare, s. — apariție, fenomen: II, 562; viziune: II, 476; aspect: II, 320; spectacol *(*lat. *spectaculum) :* II, 151; denunț, informare: I, 717; demonstrație: I, 370, 387, 636.

arătăciune, s. — demonstrație: II, 369.

arătătoriu, -e, adj. — indicativ (gram.) *(*lat. *indicativum,* germ. *Indikativ).*

arătătoare, s. — asterisc (punct.): I, 324; II, 576.

arătător, *-e*, adj. — demonstrativ (gram): II, 409.

arbure, s.f. — copac (lat. *arbor*, s.f. „arbore"): I, 650.

arcă, s. — lădiță în care păstrau evreii tablele legii (lat. *arca*): II, 552.

arctic, adj. — nordic (lat. *arcticus*): II, 205.

ardere, s. — jertfă, ardere de tot „o jertfă la evrei, holocaust" (gr. *holokaustos*): I, 12.

arest, s. — detenție, arest; *arest în chipul grijii* „arest preventiv" (germ. *Praeventivarrest*): I, 132.

areșt, s. — arest: I, 718; II, 112 (germ. *Arrest*).

arete, s. — berbece nebătut (necastrat); *de arete* „de prăsilă": I, 688.

argint viu — mercur (lat. *argentum vivum*): I, 643, 664; II, 336.

argument, s. — rezumatul temei, subiectului (lat. *argumentum* „materie, subiect, obiect"), I, 381.

argumint, s. — rezumat (argument): I, 300.

arhanghel, s. — șeful cetelor militare îngerești: I, 387; *arhanghelii*, s.pl. „sfinții Mihail și Gavril": I, 582.

arhidieces, s. — arhidieceză, dieceză de sub autoritatea unui episcop (lat. med. *arhidioecesis*): II, 112.

arhidiacon, s. — protopop; primul diacon de pe lîngă un episcop greco-catolic (*lector*, la catolici): I, 749.

arhiepiscop, s. — mitropolit, vlădică: II, 114, 173.

arhiereu, s. — episcop: I, 627, 947; II, 171, 369.

arhieresc, adj. — episcopesc: I, 751.

arhimandrit, s. — stareț de mînăstire sau călugăr cu funcții înalte pe lîngă episcopie: II, 369.

arhipăstor, s. — episcop vlădică: II, 183, 185.

arhipăstorie, s. — funcție de arhipăstor: I, 754; II, 43.

arhipovățuitoriu, s. — arhiduce: I, 122.

arhi-presviter, s. — protopop, protopresbiter, la greco-catolici (la catolici: *praepositus major*) (lat. *archipresbyter*): I, 749.

arhistratig, s. — comandant suprem (lat. *Banus* „ban"): I, 815, 893; *arhistratig* sau *general* I, 895.

arhiv, *-uri*, s. — arhivă: I, 885; II, 164, 694 (germ. *Archiv*).

arhonda, s. — domn: I, 422; II, 285 (gr. *arhontas*).

arhondes, s.m.pl — boieri (gr. *arhontas*): I, 200.

arienesc, *-ă*, adj. — arian, II, 174. v. *arrian*.

Ariete — zodia Berbecului: II, 700.

arină, s. — nisip: I, 663.

ariopag, s. — areopag (tribunal) (lat. *areopagus*): I, 327.

aripos, *-ă*, adj. — înaripat (lat. *alatus*): I, 417.

ariște, s. — arest (germ. *Arrest*): II, 106.

arîndă, s. — arendă: I, 422; II, 187.

armadă, s. — armată, flotă (ung. *armada*, srb. *armada*): II, 682.

armariu, *-uri*, s. — dulap de haine sau de vase mai scumpe (lat. *armarium*): I, 658; dulap de bibliotecă: II, 692.

armaș, s. — soldat: I, 869; II, 178; scutier: II, 291.

arme, s.f. pl. — armate: II, 548.

armie, s. — armată: II, 689.

armindeni, s. pl. — ramuri de pomi sau copaci puse de 1 mai înaintea caselor, la poartă I, 561.

armonie, s. — armonie (germ. *Harmonie*): II, 525, 777.

armonirui, vb. refl. — armoniza, cădea de acord: II, 271.

arnăuțăsc, -ă, — albanez: II, 403.

arnăuțește, adv. — în limba albaneză: II, 285.

arnăuție, s. — limba albaneză: II, 288.

arrian, s. — sectant, partizan al învățăturii lui Arrius, eretic din sec. al IV-lea, e.n., care nega consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl în Trinitate: II, 81 *(arrianii sau unitarii)*.

arsenicum, s. — arsenic, săricică, șoricioaică (lat. *arsenicum*): II, 276.

arsură, s. — incendiu, incendiere: I, 178.

articlu, s. — articol (lat. *articulus*): I, 910.

artic, s. — hîrtie: II, 666.

articul, s. — articol (lat. *articulus*, germ. *Artikel*): I, 319; II, 143, 408, 576; *articule* (pl.): II 144. v. *articlu*.

arunca, vb. — reproșa: I, 56, 819; II, 163; *arunca înapoi* „reflecta" (lat. *repellere, rejicere*): I, 646.

aruncare, s. — reproș: I, 569; II, 383; *aruncare cu ciurul* „ghicitul cu ciurul": I, 631.

aruncat, -ă, adj. — pus înainte (lat. *objectus*): I, 713.

aruncăciune, s. — reproș: II, 391. v. *aruncare*.

asămene, adj. — asemănător: II, 370.

asămine, adj. — egal: I, 720, v. *asămene*.

ascultătoriu, s. — student auditor (lat. *auditor*, germ. *Auditor*): I, 755.

ascuns, s. — loc secret: I, 831; *ascunse* (pl.) „locuri ascunse" (lat. *loca secreta, abdita*): II, 169, 606.

ascuțit, s. — ascuțiș: I, 870.

asemănare, s. — egalitate: II, 107; *asemănare de adevăr* „verosimilitudine": I, 878 (lat. *verosimilitudo*).

asemene, adj. — egal: I, 102; *asemene adevărului* (lat. *verosimilis*): I, 873, 929.

asemene, adv. — deopotrivă, egal: I, 387.

asemene, s. — comparație (lat. *comparatio*): I, 531.

asésor, s. — asesor, participant la un tribunal, congres etc. (lat. *assessor*): II, 586.

asian, s. — creștin din Asia Mică (lat. *Asianus*): I, 60; II, 371.

a soare, adv. — la soare: I, 279, 280.

asparge, vb. — împrăștia: II, 619.

aspídă, s. — viperă (v. sl. *aspida*): I, 83, 193.

aspru, s. — monetă mică de argint (m. gr. *aspron*): I, 208.

assassen, s. — asasin (germ. *Assassine*): I, 758.

assecurație, s. — asigurare (lat. *assecuratio*): II, 118.

asséssor, s. — asesor, participant cu drept de vot la un congres sau tribunal etc. (lat. *assessor*): II, 128, 889, 606. v. *asésor*.

astară, adv. — astă seară (lat. *hodie vesperi*): I, 626; II, 259.

asterism, s. — constelații (gr. *asterismos*): I, 654.

astronom, s. — astrolog: I, 556.

astronomie, s. — astrologie: I, 545.

astruca, vb. — îngropa: I, 44, 907.

astrucare, s. — îngropare, înmormîntare: I, 785.

astupare, s. — sufocare, astmă: II, 591.

astupuș, s. — dop: I, 658.

asuda, vb. — a se prelinge prin coajă, scoarță: I, 659.

asupra, prep. — împotriva: I, 67, 247, 531; II, 128; despre (lat. *super*): II, 151; față de, în raport cu: I, 432.

asupreală, s. — asuprire: II, 154.

asuprere, s. — asuprire: II, 509.

asuprime, s. — asuprire: II, 737.

Asylum, s. — azil, loc de scăpare (gr., lat. *asylum*): I, 907; II, 40.

așa, adv. — așa (germ. *so*): II, 316.

așeza, vb. — hotărî: I, 711; potoli, liniști (lat. *domare*): I, 697; II, 552.

așezare, s. — sintaxă (lat. *syntaxis*): I, 218.

așezat, -ă, adj. — II, 645: *cel mai înalt așezat* „președinte" (lat. *praeses*): II, 645.

așezămint, s. — dispoziție, hotărîre (lat. *constitutum*): I, 69;

așezămînt, s. — constituție: I, 713, 732 (lat. *constitutio*); domiciliu (lat. *sedes*): II, 528; hotărîre, dispoziție (lat. *constitutum*): II, 116; sistem (lat. *systema*): I, 449; II, 141; *așezămîntul politicesc* „constituția politică" (lat. *constitutio politica*): II, 234; post, poziție, așezare (lat. *situs*): I, 734.

așezătoriu, s. — fundator, întemeietor, ctitor (lat. *fundator*): I, 512, 717.

așternut, s. — pat: I, 790.

atănt, -ă, adj. — atît (lat. *tantus*): II, 608.

atănt, adv. — atît (lat. *tantum*): II, 609.

atănte, pr. pl. — atîte (lat. *tantae*): II, 617.

atăntór, pr. — atîtor (lat. *tantórum*): II, 606.

atenean, adj. — atenian: II, 150.

atestat, -uri, s. — adeverință (germ. *Attestat* „adeverință"): II, 765.

athmosferă, s. — atmosferă (scrierea cu *-th-* este agramatism): II, 634.

atinge, vb. refl. — se referi (lat. *attingere*): II, 702.

atîrna, vb. — depinde (lat. *pendere*): I, 67; *atîrna la pămînt* „umili" (lat. *humus* „pămînt", *humilis*): I, 101; *atîrna de la* „depinde de" (lat. *pendere a*): II, 185.

atîrnare, s. — greutate, pondere (lat. *pondus*): I, 570.

atîrnătoare, adj. — referitoare, relativă (lat. *referre*): I, 580.

atîtăși, adv. — tot atît: I, 491.

atland, s. — titan, ca Atlas (lat. *Atlans*): I, 345.

atlás, s. — atlaz, stofă de mătase, lucie numai pe față (germ. *Atlas*): II, 751.

atrès, s. — adresă (germ. *Adresse*), comunicat.

ațețime, s. — oțețire: I, 698 (lat. *acetum?*).

auctor, s. — autor (lat. *auctor*): I, 357; II, 654.

audienție, s. — audiență (germ. *Audienz*, lat. *audientia*): II, 105.

auditor, s. — procuror militar: I, 898; *auditor generariu* „procuror general"; II, 123 (lat. *auditor*, germ. *Auditor*).

augmentat, -ă, adj. — compus: II, 577 (*perfectul augmentat* „perfectul compus"): II, 577.

augustisim, -ă, adj. — preaaugust (lat. *augustissimus*, sup. de la *augustus* „august"): II, 719.

aurariu, s. — băiaș, miner care scoate aurul din albia rîurilor, prin spălarea nisipului: I, 397.

aură, s. — suflare ușoară a vîntului (lat. *aura*): I, 355, 657, 661, 689, 740.

aurit, -ă, adj. — fericit, norocos (lat. *aureus*): II, 693. *Aurit an nou (das goldene Jahr*, după lat. *aetas aurea* „epoca de aur, fericită").

ausiliariu, -e, adj. — auxiliar (gram.) (lat. *auxiliaris*): II, 576.

auson, s. — roman din Dacia: II, 396; vlah (roman): II, 388, 396 (lat. *Ausones* „locuitori ai Italiei").

austru, s. — vînt din sud (lat. *austrum*): I, 222.

autentie, s. — tradiție autentică, absolută, certă (gr. *authentia* „putere absolută"): I, 63.

autenticat, -ă, adj. — autentificat, garantat, confirmat ca adevărat (lat. *authenticum*): II, 165.

auzi, vb. — audia: II, 180; *se auzi* „se asculta" (lat. *audiri*): I, 36.

auzirăt — auzirăți: I, 278.

auzitor, s. — auditor (lat. *auditor*): I, 77. v. *auditor.*

auzitoriu, s. — v. *auditor, auzitor.*

auzon, s. — auson: I, 652. v. *auson.*

auxiliariu, -e, adj. — auxiliar (gram.) (lat. *auxiliaris*):

avea, vb. — ține (*avea... cuvîntare „orationem habere"*, a ține un discurs): I, 750.

avere, s. — calitate, însușire (lat. *habitus*): I, 98.

avoțit, -ă, adj. — înavuțit: II, 619.

avtoritate, s. — trecere, prestigiu (lat. *auctoritas*): II, 88.

avtentic, -ă, adj. — autentic, care confirmă în mod absolut, cu depline puteri (gr. *authentikos*): II, 67, 124.

avténtie, s. — putere absolută; I, 61, 873; (*cu avtentie* „în chip autentic, absolut, fără tăgadă")

avthentie, s. — II, 119. v. *avtentie.*

avtocrátor, s. — autocrat, singur stăpînitor (gr. *autokrator*): I, 335.

avuitoriu, s. — posesor: II, 497.

avut, s. — obișnuință (lat. *habitus* „deprindere"): I, 369. v. *avere.*

avut, -ă, adj. — bogat: II, 312.

avuțit, -ă, adj. — înavuțit, îmbogățit: II, 616.

axiomă, s. — v. I, 370.

az — pronunția independentă a literei *a* (а) în alfabetul chirilic: II, 385.

B

bae, s. — mină, baie: I, 758.

baeră, s. — baieră, panglică: I, 632.

bagagiă, s. — bagaj: II, 26.

baie, s. — mină: I, 397; II, 215.

baiu, -uri, s. — supărare: I, 738, II, 86.

bală, s. — balaur: I, 264, 280, 413; II, 294. v. I, 280, *n.1*; I, 413, *n.1.*

balenă, s. — I, 667 (lat. *balaena, balena*).

ball, s. — velș: II, 386.

balmoș, s. — un fel de mîncare ciobănească (și țărănească), făcută din făină de porumb și jintiță sau unt, lapte: II, 268.

balsam, s. — rășină parfumată (lat. *balsamum*): I, 659.

balsamină, s. — floare denumită *canale, canaluțe* (germ. *Balsamine,* lat. *impatiens balsamina*).

bálzam, s. — I, 638, v. *balsam.*

banco, pl. *banche,* s. — valoarea unei monete la bancă, după cursul băncilor (după valoarea la bursă, scăzută) (ital. *banco,* germ. *Banko*): I, 187, 925.

banchier, s. — bancher (germ. *Bankier*): II, 371.
bancoțetel, s. — bancnotă, hîrtie de bancă (germ. *Bankzettel*): I, 136.
bancută, s. — bancnotă (germ. *Banknote*): II, 243.
barbárie, s. — lipsă de cultură (lat. *barbaria, barbaries*): I, 530.
barbarime, s. — barbarie (lat. *barbaria* „lipsă de cultură, sălbăticie a moravurilor") II, 612.
bară, s. — loc băltos cu noroi (srb. *bara*): II, 670.
basalt, s. — bazalt (germ. *Basalt*, lat. *basaltes*): I, 663.
basar, s. — bazar, tîrg: II, 751.
básis, s. — bază, temelie (germ. *Basis*, gr. *basis*) : I, 514.
basnă, s. — născocire, povestire fabuloasă: I, 204, 262, 327; II, 259.
bastarnă, s.m. — bastarn (lat. *Bastarna*): II, 620.
bașfe, pl. *băști* — bastion, meterez: I, 586; II, 383.
batăr, adv. — măcar, chiar și: I, 220.
batere, s. — asediu: II, 65.
bazne, s. pl. — basme, ficțiuni: I, 799, v. *basnă*.
băcale, s. pl. — articole de băcănie: II, 286.
băcîrn, -*ă*, adj. — foarte cîrn, turtit?: I, 204.
bădișor, s. — iubit: I, 438.
băesc, -*ă*, adj. — minier: I, 130.
băia, vb. — îmbăia, scălda: II, 712.
băiaș, s. — miner: I, 634; II, 352.
băilui, vb. — conversa, se întreține (ung. *bajlodni*): II, 242.
bălbuți, vb. — vorbi bîlbîit (lat. *balbutire*): II, 386.
bănat, s. — regret (ung. *bánat*): II, 290.
bănui, vb. refl. — se căi (ung. *bánni*): I, 402.
bărat, s. — preot catolic (ung. *barát*): I, 229.
bărăbări, vb. refl. — a se potrivi, a fi egal (srb. *barabariti*): II, 595.
bărbătesc, -*ă*, adj. — masculin (lat. *masculinus*) : II, 143.
bărbătuș, s. — mascul: I, 667; II, 600.
bărc, -*uri*, s. — berc, tufiș, pădurice (ung. *berek*): I, 765.
băsnuire, s. — invenție, născocire: II, 336.
băsnuitoriu, -*e*, adj. — fabulos, miraculos, vrăjit: I, 326; narativ (lat. *narrativus*): I, 334.
bătăcuiu, s.m. — sac mic pentru făină; folosit și ca poreclă: I, 265.
bătrîn, -*ă*, adj. — antic, din antichitate, v. I, 715, *n.1*; *credința cea bătrînă (fides antiqua)*. v. I, 419, *n.a*.
bătrîni, s.m. pl. — membrii sinedriului, la evrei: I, 44.
bătrînie, s. f. — bătrînii (în general): I, 480.
bătucă, s. — rînză de pasăre, pipotă: I, 186.
bebee, s.f. — beabe, beancă, un fel de cremene (germ. *Kieselstein*): I, 474.
becistnic, -*ă*, adj. — beciznic: I, 208.
bejănie, s. — fugă din țară: I, 724.
beizadea, s. — fiu de domn (în scaun sau mazilit): II, 105.
belg, s. — belgian (lat. *Belga*): I, 660.
bellue, s.f. pl. — fiară (lat. *bellua* „animal mare, monstruos") : I, 666.
benefaptă, s. — binefacere (calc, după lat. *benefacta*): II, 153.
benefăptoriu, s. — binefăcător, II, 151, 153.

beneficiat, -ă, adj. — privilegiat (lat. *beneficiatus*)*:* II, 85.

berbecare, s. — lovitură ca cea dată de berbece: I, 482.

berill, s. — beril (mineral.) (lat. *beryllus*)*:* I, 662.

beserică, s. — templu evreiesc: I, 789; templu păgîn: I, 707; *beserica Răsăritului* „biserica creștină ortodoxă": II, 174.

beteag, -ă, adj. — bolnav: II, 193.

betegos, -ă, adj. — bolnăvicios: I, 571.

beteji, vb. refl. — se îmbolnăvi: I, 562; II, 493.

betejug, s. — boală: II, 670.

beteșug, s. — boală: I, 562, 739.

bicășei, s. pl. — cremene, cuarț, dim. de la *bicaș* (ung. *békasó*)*:* I, 662.

bidiganie, s. — monstru, ciudățenie, dihanie: I, 668.

bihol, s. — bivol: I, 666.

bine că — deși: 896; II, 74.

binefapte — binefaceri (lat. *benefacta*)*:* II, 151. v. *benefaptă.*

binișor, adv. — foarte bine: I, 303.

bios, -ă adj. — roditor, mănos: I, 182 (ung. *bö* „bogat, îmbelșugat"): I, 882.

birău, s. — primar, jude comunal: I, 189; II, 192.

bireu, s. — II, 352. v. *birău.*

birșag, s. — amendă, gloabă (ung. *birság*)*:* II, 192.

birșlugui, vb. — amenda: II, 193. v. *birșugui.*

birșugui, vb. — globi, amenda: II, 192, 193.

birui, vb. — supune (ung. *birni*)*:* II, 401.

biruire, s. — biruință, victorie: II, 686; țări supuse: II, 694.

biserică, s. — templu păgîn: I, 226; II, 544.

biztătuire, s. — bizuință (ung. *bizni*)*:* II, 61.

bîntueală, s. — supărare: I, 692; pedepsire: II, 31.

bîntuire, s. — persecuție, pedepsire: I, 793. v. *bîntueală.*

bîrfeală, s. — minciună: I, 208.

bîrfelnic, -ă, adj. — mincinos, fantezist: I, 519.

bîrfi, vb. — minți: I, 211, 380.

bîrsă, s. — partea plugului cu ajutorul căreia se ară mai adînc sau mai puțin adînc: I, 680.

blagocéstiie, s. — evlavie, pietate (sl. *blagocestiv* „evlavios"): I, 336.

blagorodnic, -ă, adj. — nobil, de neam mare: I, 727.

blagoslovenie, s. — binecuvîntare, benedicțiune: I, 169, 791.

blaznă, s. — amăgire, cursă, măscărie: I, 205.

blăndețe, s. pl. — complimente, măguliri (lat. *blanditiae*)*:* II, 339, 650.

blătăra, vb. — trăncăni (din gură): I, 298.

bleh, s. — folie, foiță (germ. *Blech* „tinichea")*:* II, 317.

blînd, -ă, adj. — domestic (lat. *domesticus*)*:* II, 426; *arburi blînzi:* I, 659.

blîndețe, s. pl. — seducție, momeală (lat. *blanditiae*)*:* I, 666; II, 682. v. *blăndețe.*

Blobart, s. — Barbă-Albastră (germ. *Blaubart*)*:* I, 348.

boala cea mucoasă — guturai: II, 313; *boale ce se încing prin țeară* „boli epidemice" (gr. *epidemicos*)*:* II, 312; *boale ce se leagă* „boli contagioase, molipsitoare": II, 312.

boaltă, s. — boltă, turlă: II, 560. v. *boltă.*

boambă, s. — boabă: I, 697, 698.

boană, s. — boabă *(*germ. *Bohne):* I, 682.
boată, s. — bîtă: I, 302; II, 278.
boaz, -uri, s. — strîmtoare (defileu, gură de rîu): II, 206 (turc. *boghaz).*
bobătaie, s. — vîlvătaie: I, 449; II, 47.
boboti, vb. — arde cu flacără mare: I, 426, 444, 767.
boeresc, -ă, adj. — nobil *(*lat. *nobilis):* II, 612.
bogătate, s. — bogăție: II, 157, 288.
bogdaproste — v. I, 316.
bogoslóv, s. — teolog (v. sl. *bogoslov* „cuvîntător de Dumnezeu"): I, 330, 726.
bogoslovie, s. — teologie morală: I, 250, 726.
boierime, s. — boierie (rang de boier): II, 70.
boiește, adv. — ca boul, prostește: I, 301.
bolănzie, s. — bolunzie, nebunie *(*ung. *boland):* II, 633.
bold, -uri, s. — ghimpe (instinct), mustrare de cuget: I, 255, 494, 876.
bolf, s. — bucată mare de piatră, stană: II, 352.
bolfă, s. — vătămătura unui copac, umflătură: I, 658.
bolniță, s. — spital: I, 561.
boltă, s. — prăvălie: I, 566; turlă: I, 248. v. *boaltă.*
bombiță, s. — vierme de mătase *(*lat. *bombyx):* II, 592.
bon, s. — bun: II, 196.
bonătate, s. — bunătate (virtute): I, 742.
bonitate, s. — bunătate *(*lat. *bonitas):* II, 269. v. *bonătate.*
borcút, -uri, s. — apă minerală *(*ung. *borkút):* I, 635.
bori, vb. — vărsa, borî: II, 555.
borzi, s. pl. — bulgăr, bruș (de pămînt): II, 739.
boscoană, s. — vrajă: I, 632.
botanic, s. — botanist *(*germ. *Botaniker):* II, 280.
boteiu, s. — turmă mică: I, 666.
bouariu, s. — păstor de boi: 689.
bouț, s. — vițel: I, 685.
boz, s. — idol, zeu păgîn: I, 633.
brad roșu — molid: I, 658.
brahă, s. — drojdie (de cereale): I, 688.
bramin, s. — brahman *(*germ. *Brahmine):* II, 209.
brăcină, s. — baier, panglică, cingătoare: I, 632.
brăduleți, s. pl. — colaci împletiți, bradoși: I, 240.
brebeți, s. pl. — vrăbioi, brabete: II, 601.
brigadír-generariu — general de brigadă *(*germ. *Brigadier):* II, 131.
brillant, s. — briliant (diamant bine șlefuit) *(*germ. *Brillant):* I, 661.
brîncă, s. — laba mîinii: I, 214, 644; putere *(*lat. *manus):* II, 548; umflare a membrelor, boală de vite: I, 690.

brîu, s. — zonă, cingătoare: II, 205. *Brîul cel cald* „zonă caldă" *(*lat. *zona* „cingătoare, brîu"*):* II, 205.

brostac, s. — brotac: I, 211.
bruș, s. — bolovan, boț: I, 680.
brușăl, s. — dim. de la *bruș*, v. *bruș:* I, 678.
brușos, -ă, adj. — bolovănos: I, 680.

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

brutal, -ă, adj. — fără rațiune *(*lat. *brutalis) :* I, 513.
buba, vb. refl. — se îmbolnăvi de bubat, variolă: II, 520.
bubos, -ă, adj. — v. II, 516, *n.1.*
bubureza, vb. refl. — face bubureze, umflături, pe frunzele sau scoarța copacului: I, 660.
bucată, s. — parte (tom, volum) (germ. *Teil*): I, 827.
bucin, s. — bucium: I, 425; trompetă: II, 32.
bucium, s. — butuc: I, 696.
bucni, vb. — izbi: I, 482; revărsa, izbucni: II, 657.
bucoavnă, s. — abecedar: I, 318.
bucs, s. — bucsău (arbust ornamental), buxus *(*lat. *buxum, buxus,* germ. *Buchsbaum).*
bucvariu, s. — abecedar: I, 28.
budác, s. — sapă mare *(*srb. *bùdac) :* II, 267.
buecie, s. — trufie, aroganță: II, 288.
buezi, s. pl. — buruiană: II, 591.
bugnér, s. — dogar, butnariu *(*germ. *Büttner) :* I, 699.
buhă, s. — bufniță: I, 444.
buhaiu, s. — taur: II, 375.
buieci, vb. refl. — se făli, îngimfa: I, 481.
buigui, vb. — fantaza, în stare de delir: I, 449, 280.
buiguială, s. — turburare a minții, delir: I, 451.
bulbărit, -ă, adj. — ars, pătat?: II, 597.
bullă, s. — scrisoare trimisă de Papa, cu pecete *(*lat. *bulla) :* I, 70; II, 114.
bulz, -uri, s. — bulgăre: I, 645; II, 542.
bumb, s. — măciulie: I, 645.
bumbureza, vb. refl. — căpăta bumburuze, umflături: I, 670. v. *bubureza.*
bun, s. — proprietate *(*germ. *Gut) ;* bine: II, 704; *bunul de public* (lat. *bonum publicum, commune* „binele general"): II, 497.
bunătate, s. — virtute: I, 332; *bunătăți* „virtuți": I, 95, 832; valoare: I, 664.
bunețe, s. pl. — virtuți, calități: I, 692, v. *bunătate.*
bunnărav, s. — obiceiuri bune: I, 174, v.I, 174.
bunos, -ă, adj. — bine intenționat: II, 698.
bunum, -uri, s. — bun *(*lat. *bonum) :* I, 947; II, 729.
burete, s. — burete de șters tabla *(*gr. *spongía)* I, 82; ciupercă (lat. *boletus*): II, 10.
burghíe, s. f. — burghiu *(*srb. *burgija) :* II, 595.
buri, s. pl. — trib dac *(*lat. *Burri) :* II, 10.
burieni, pl. — buruieni: I, 668.
but, s. — supărare, necaz, ciudă: I, 809; II, 90, 106, 185.
buti, vb. — năvăli, se revărsa: I, 912.
butcă, s. — trăsură, caleașcă, cupeu: II, 424.
butélie, s. — vas de sticlă *(*germ. *Buttel?) :* I, 644.
butlan, s. — butoiaș: I, 698.

C

cadet, s. — tînăr nobil care se dedică carierei armelor (germ. *Kadett*): I, 898.

cafă, s. — cafea: II, 366, 501 (srb. *cafă*).

caffă, s. — II, 731. v. *cafă.*

caimacan, s. — locțiitor al voievozilor români: II, 97.

cal de apă — hipopotam (lat. *hippopotamus* „cal de apă"): I, 666.

calabalîc, -uri, s. — obiecte de menaj, bagaj (turc. *kalabalyk*): II, 375.

caladrinón, s. — ciocîrlie din sudul Europei (germ. *Kalander „alauda calandra"*; gr. *kalandra, kalandros,* „specie de ciocîrlie"): I, 726.

calafoniu, s. — sacîz, rășină din Colofon (lat. *Colophonia*), rășină solidă transparentă, deșeu de terebentină.

cală, s.f. — cale: I, 571.

calce, s. — var (lat. *calx,* germ. *Kalk*): II, 336.

calende, s. — întîia zi a lunii, la romani (lat. *calendae*): II, 44, 115.

calle, s. — cale (lat. *callis*): I, 746.

calos (gr.) — frumos: II, 286.

calpuzan, s. — falsificator de bani (turc. *kalpazan*): II, 424.

calvinie, s. — calvinism: II, 171.

cîmp, s. — cîmpie: I, 562 (lat. *campus*).

can, adv. — cam: I, 657, 662.

canal, s. — canal (lat. *canalis,* germ. *Kanal*): II, 405.

canapeiu, s. — canapea (germ. *Kanapee?*): II, 105.

cancellărie, s. — cancelarie (lat. *cancellaria,* germ. *Kanzlei*): II, 99; *cancellărie de harț* „cancelarie de război": II, 117; *cancellărie de oaste* „cancelarie de război": II, 106 (germ. *Kriegskanzlei*).

cancru, s. — rac (lat. *cancer*): 503.

candidălui, vb. — candida: II, 112 (germ. *kandidieren*).

canon, s. — cod de legi bisericești, pedeapsă pentru ispășirea păcatelor: I, 55, 325, 430, 492; II, 194.

canoni, vb. — pedepsi: II, 515.

canonic, s. — față bisericească de rang înalt, membru al capitulului unei biserici catedrale (arhiepiscopie sau episcopie), în biserica greco-catolică: I, 246, 749; II, 23, 606; *canonic scolastic* „profesor de drept bisericesc la seminarul greco-catolic": II, 729 (m. gr. *canonicos*).

canonire, s. — pedeapsă: II, 535.

canonizi, vb. — canoniza, orindui prin lege (canoane), regula, ordona (n. gr. *canonizo*): II, 186.

cantor, s. — cîntăreț în biserica de rit greco-catolic, psalt, protopsalt (lat. *cantor,* germ. *Kantor*): *primițerius sau cantor* „profesor de muzică religioasă în capitulul greco-catolic": I, 749.

canțelariu, s. — cancelar: I, 895 (germ. *Kanzler,* lat. *cancellarius*). v. *canțelier.*

canțelarius, s. — arhivar, membru al capitulului unei biserici catedrale, la greco-catolici: I, 749 (*cartofilax sau canțelarius*: I, 749).

canțelier, s. — cancelar, logofăt (germ. *Kanzler,* lat. *cancellarius*): II, 688.

canțelista, s. m. — secretar, scriitor într-o cancelarie (lat. *cancellista,* germ. *Kanzelist*): I, 749, *cap*. pl. *capete* — capitol: I, 68, 318; II, 148; *capul banilor* „capete, capital“: I, 748; *cu capul* „în persoană“: I, 865: *capul romanilor* „șeful“ (germ. *Haupt*) *:* I, 864.

capellan, s. — preot al unei biserici catedrale greco-catolice (lat. *capellanus*) *:* II, 41, 602.

capet, s. — capitol (lat. *capitulum*) *:* I, 35; *sfîrșit* (lat. *finis*) *:* II, 618; rezumat (gr. *kefalaion*) *:* I, 558, 710.

capigi-bașa, s. — pașă al capigiilor, căpitanul porții seraiului: II, 97.

capiște, s. — templu păgîn, altar: I, 518; II, 275, 536, 733.

capital, *-uri*, s. — capetele banilor, capital: I, 748; II, 191, 730 (lat. *capitalis*).

capitalnic, *-ă*, adj. — capital: II, 588. v. *capital*.

capitan, s. — conducător: II, 623.

capitulariu, s. — membru al capitulului, consiliului, consistoriului episcopal (lat. *capitularis*) *:* II, 67.

capitulariu, adj. — referitor la capitul: II, 731. v. *capitulariu*, s.

capitulație, s. — capitulare (lat. *capitulatio*) *:* II, 246.

capitulum, s. — capitul, consiliu episcopal: I, 230, 747 (lat. *capitulum*).

capsă, s. — cutie (lat. *capsa*, germ. *Kapsel*) *:* II, 615.

caractér, s. — efigie, figură: II, 44.

caravanzerie, s. — caravanserai, han mare pentru călători (in orient), (germ. *Karawanserei*) *:* II, 751.

caravlahi, s. pl. — români (latini negri): II, 388.

carceag, s. — urcior: I, 818.

carciofă, s.f. pl. — anghinare (ital. *carciofo*, srb. *karčofao*) *:* II, 503.

cardine, s. — margine de sus (lat. *cardo*, *-inis*) *:* II, 505.

carmine, s. pl. — cîntec (lat. *carmen*, pl. *carmina* „cîntec“): I, 241.

carneol, s. — (mineral.) cornalină (germ. *Karneol*) *:* I, 662.

carr, s. — car (lat. *carrus*) *:* I, 659; II, 36,; *Carr* „constelația Carul mare“: I, 654.

cártam, s. — I, 660.

carte, s. — hartă (lat. *-charta*): II, 205, 206; scrisoare: II, 103, 500; scrisoare de liberă trecere: I, 452; scrisoare de eliberare: I, 292; catastif: I, 801; *cărți* (pl.) „scrisori“ (lat. *litterae*) *:* II, 12.

cartifiol, s. — conopidă (germ. săs. *Kartifiol*) *:* I, 661.

cartof, s. — (germ. *Kartoffel*) *:* II, 318.

cartofilax, s. — canonic, cancelar, arhivar al unei biserici catedrale, membru al capitulului respectiv: I, 749. v. *canțelarius*.

casă, s. — familie: I, 29; gospodărie: I, 799, 800; II, 193, 593; cameră: II, 173, 505, 544, 624; *casă de nemernici* „han pentru călători in trecere“ (lat. *hospes?*, *hospitalis?*), „ospătărie, han“: I, 85.

casnic, s. — stăpînul unei gospodării: I, 108, 111; II, 593; membru al unei gospodării, familii: I, 505, 826; II, 544.

Caspiă, adj. — Caspică (*mare Caspium* „Marea Caspică“) *:* I, 661.

cassă, s. — I, 730; II, 569, 73. v. *cașe*.

castelă, s. — castel (germ. *Kastell*).

castelum, s. — castel (lat. *castellum*, germ. *Kastell*) *:* II, 729.

cástorhi, s. — castorh, castor (lat. *castor*, ung. *castorfü?*) *:* I, 731.

cașe, s. — casă, cămară, fisc (germ. *Kasse*) *:* I, 748.

cașica (srb.) s. — lijiță, linguriță: II, 767.

catahet, s. — catihet, profesor de catihetică (religie), adică de predare a materiei prin întrebări și răspunsuri: II, 572.

catálog, s. — listă: I, 127.

córman, s. — catarg: II, 339.

catastih, s. — catastif, registru: I, 566, 788.

catatrexi, vb. — izgoni, exila (gr. *katatrehein*): II, 427.

catechism, s. — manual și metodă de predarea religiei prin întrebări și răspunsuri: I, 536.

catedrale, adj. f. — II, 732 (lat. *ecclesia cathedralis*): *biserică catedrale* „episcopie și arhiepiscopie la greco-catolici și catolici": II, 606, 729, 732.

catehet, s. — catihet, elev de seminar: I, 125.

cateheta, s. — profesor de religie (gr. *katehetes*): I, 926.

catehetică, s. — învățătura religiei prin metoda catihetică: I, 539; II, 198.

catehisis, s. — manual de catihetică: I, 105 (gr. *katehisis*). v. *catehism*.

catehism, s. — învățarea religiei prin întrebări și răspunsuri (lat. *catechismus*): I, 34.

cathedratică, adj. f. — care ține de biserica catedrală (episcopie — și arhiepiscopie — greco-catolică): II, 114.

catihet, s. — profesor de religie, de catehism: I, 34: II, 360. v. *cateheta*.

cațic, s. — conducător (la indienii americani): II, 212, 318.

causă, s. — proces (lat. *causa*): I, 754; II, 170, 194; pricină: II, 166.

caussă, s. — cauză: II, 273. v. *causă* „pricină".

cavalérie, s. — ordin onorific creat de un suveran (ital. *cavalleria*, fr. *chevallerie*): II, 644.

cazanie, s. — predică: II, 148.

cazîlbaș, s. — persan: I, 192.

cazně, s. — batjocură: I, 478; *de caznă* „de batjocură".

căcăreaua, s. — căcărie, rapandulă, șteoarfă (germ. *Geschmeiss* „excremente, murdărie"): II, 309.

căce — de ce: I, 627, 802, 900; II, 618; căci: I, 354, 731.

căcică, conj. — căci: I, 742; II, 296.

cădea, vb. — scăpa (lat. *excidere*): II, 394.

cădere, s. — caz (gram.) (lat. *casus*): I, 319, 915.

cădință, s. — cădere, drept (lat. *jus*): I, 492, 873; (lat. *justitia*): II, 21.

căiță, s. — scufie, tichie: I, 459.

călăraș, s. — călăreț: I, 305.

călătoria mării — călătorie pe mare (germ. *Meerfahrt*): II, 315.

călbează, s. — gălbează: I, 688.

călbezi, vb. — contracta boala de gălbează: II, 688; gălbeji: II, 520.

călca, vb. — păși (lat. *pergere*): II, 421.

călcare, s. — încălcare: I, 713.

călcîie, s. pl. — toc: I, 658.

călfăzit, adj. — îngălbenit, puhav: I, 563.

căli, vb. — minți: I, 313.

călțun, s. — ciorap fără talpă: II, 740.

călușeri, s. pl. — călușari. v.II, 738 și n. n. *a*, *1*.

cămară, s. — cameră: I, 788; visterie: II, 69, 665 (germ. *Kammer*): casă de administrație a bunurlor (lat. *camera*, gr. *kamara*): *cămară crăiască* „~ regală": II, 120; *cămară de curte* (germ. *Hofkammer*): II, 105, 118, 121.

cămăraș, s. — administrator, slujbaș la cămară: II, 113.
cămăresc, -ă, adj. — referitor la slujba de cămăraș (lat. *camerarius*), administrator la vistieria imperială austriacă: II, 187.
cănțălărie, s. — cancelarie: v. *cancellărie*.
cănțellariu, s. — cancelar: II, 50.
cănțime, s. — cantitate (lat. *quantitas*): II, 496.
căoaciu, s. — covaci, fierar: I, 640.
Căpăține, pl. — II, 144: *Muntele Căpăținelor* „Golgota".
căpăuaș, s. — copoiaș (ung. *kópo* „copoi"): I, 438.
căpchia, vb. — căpia: I, 689.
căpchieare, s. — căpiere; I, 689, 690.
căpetenesc, -ă, adj. — capital (lat. *capitalis*): I, 637, 643.
căpetenie, adj. f. — capital: II, 183; capitală (lat. *capitalis*): II, 188; conducător (lat. *dux*): I, 890.
căpitan, s. — conducător: II, 150, 610.
căpitănie, s. — funcție de căpitan: II, 64.
căpiță, s. — grămadă de snopi de grîu secerat, pe miriște: I, 650.
căpriori, s. pl. — căpriorii casei: II, 512.
căpușoară, s. — căpușă de vie, mugur: II, 515.
căraș, s. — caraș: I, 669.
cărbune de piatră — (germ. *Steinkohle*): II, 336.
cărigă, adv. — roată, circular (ung. *kariga*): I, 476; II, 511.
cărmaș, s. — cîrmaci: II, 320.
cărmuitoriu, s. — cîrmuitor, conducător: II, 717.
cărpă, s. — batistă: II, 737.
cărunt, -ă, adj. — de demult, din vechime: II, 282. *Vreme căruntă* „antichitate" (lat. *cana vetustas*).
căruța, vb. — transporta cu un vehicul: I, 182.
cărra, vb. — căra, transporta cu carul, căruța (lat. *carrus*): II, 87, 100.
căsaș, s. — membru de familie: I, 98; domiciliat, stabilit: I, 876.
căsca, vb. — jindui (lat. *inhiare*): I, 346, 462.
căsulie, s. — căsuță (soarte, placentă): I, 537.
căsuță, s. — cameră mică (lat. *cubiculum*): I, 624.
căștigă, s. — grijă (lat. *cura*): I, 865; II, 610.
căștiga, vb. — se îngriji, procura (lat. *procurare*): I, 79, 108, 865; II, 598.
căștigare, s. — procurare: I, 926.
cătă — cîte: II, 586.
cătănșag, s. — militărie: I, 735.
cătărige, s. pl. — piftie: II, 286.
cătîrc, s. — catîr: II, 108.
cătreț, s. — împletitură de nuiele, coș (ung. *ketrec*): I, 691.
cătună, s. — cătană, soldat ungur (ung. *katona*): I, 433.
cătușă, s. — bucată de lemn ce susține căpriorii casei: II, 553.
căusie, s. — cauză: II, 235.
căuta, vb. — trebui: I, 77; ghici: I, 632; cita (just.): II, 192.
căutare, s. — privire: II, 155, 285; ghicit, ghicire: I, 517.
căzanie, s. — cazanie, predică: I, 825, 826.

căzni, vb. — mutila, face de caznă: II, 304.
căzut, *-ă*, adj. — decăzut, umilit: II, 420; cuvenit (ital. *caduto*, *accaduto*)*:* II, 504.
ce — ci: I, 65; de ce: I, 800.
ceas, s. — minută, clipă: I, 78, 291; *ceasuri* „slujbe religioase săvîrșite la anumite ore ale zilei“: I, 262.
Ceasoslov, s. — carte religioasă care cuprinde slujbele obligatorii la anumite ceasuri (ore) (v. sl. *ceasoslov*)*:* II, 637, 742.
ceată, s. — ordin (lat. *ordo*, germ. *Orden*)*:* II, 207, 493; categorie socială privilegiată, boierime sau cler (lat. *ordo*)*:* II, 109.
celău, s. — înșelător (ung. *csaló* „amăgitor“): II, 258.
celezi, s. pl. — holtei, necăsătorit (lat. *caelebs*)*:* I, 123.
celie, pr. — celeia: I, 485.
celușag, s. — celșag, înșelăciune (ung. *csalni* „înșela, amăgi“): II, 255.
cenum, s. — tină (lat. *caenum* „noroi, murdărie“)*:* I, 818.
cenușos, *-ă*, adj. — cenușiu: I, 662.
cerbice, s. — îndărătnicie, trufie: I, 100, 825; II, 51, 107, 324, 547.
cerc, s. — circ (lat. *circus*)*:* II, 30; cerc: I, 659, 696.
cerca, vb. — proba: I, 69; căuta: I, 13.
cercare, s. — căutare: I, 71; cercetare, anchetă: II, 126; examen: II, 337.
cercător, s. — examinator: II, 91.
cercetare, s. — anchetă, anchetare: I, 714; probă, experiență: I, 279.
cercuit, *-ă*, adj. — pus pe cerc. v. II, 520: *cercuita viță*.
cercură, s. — gaura inelului: I, 457.
ceremonii, s.pl. — ritual, praxis (lat. *ceremonia* „*ritus*“)*:* I, 531; II, 68.
cerere înapoi — revocare (lat. *revocatio*)*:* II, 120.
cerfă — pronunția independentă a literei cirilice *ci* (ч). v. II, 410.
ceriu, s. — rai: I, 343.
cerne, vb. — discerne (lat. *cernere*)*:* I, 71, 885.
certa, vb. — mustra: I, 43.
certare, s. — pedeapsă: I, 89, 542.
certat, *-ă*, adj. — pedepsit: I, 714.
certătură, s. — pedepsire, pedeapsă: I, 445.
cescuț, s. — dim. de la *ceas:* II, 532.
cetanie, s. — lectură: I, 70, 543, 826.
cetate, s. — oraș (germ. *Stadt*)*:* I, 32; (germ. *Burg*)*:* I, 124, 637; II, 260, 516; stat: I, 32, 56, 70, 507.
cetățan, s. — locuitor cu drepturi politice al unei cetăți (stat sau oraș) (germ. *Bürger*)*:* I, 817: II, 771.
cetățean, s. — I, 498: definiție: orășean: I, 551; II, 18, 259, 322; cetățean: II, 378.
cetățenesc, *-ă*, adj. — din oraș, din capitală: II, 497.
cetățesc, *-ă*, adj. — cetățenesc: II, 381.
cetéț, s. — cititor în biserică, lector: II, 183.
ceti, vb. — cita (lat. *citare*)*:* I, 874; II, 173.
ceucă, s. — cioară mică, ciochiță: II, 261.
chear, adv. — clar: I, 370; II, 325. v. *chiar* (adv.).
chearitate, s. — claritate (lat. *claritas*)*:* II, 766.
chedru, s. — cedru: I, 586.

chédveș, -ă, adj. — plăcut, drăgălaș: I, 316 (ung. *kedves*).

chehlibariu, s. — chihlimbar: II, 319.

chemătoare, s. — semn de exclamație (lat. *signum exclamationis*): I, 324.

chenez, s. — chinez, cneaz, primar: I, 890.

chepeneag, s. — căpeneag, manta (ung. *köpenyeg*): I, 739.

chepetenie, s. — căpetenie; II, 338. v. *căpetenie; de chepetenie* „rezumat, în general" (lat. *capitulatim*): II, 765.

ches, s. — pungă (srb. *kesa*): II, 594.

chesuț, s. — punguță: II, 589, v. *ches.*

chesariu, s. — împărat (*sl. kesari*): I, 17, 758.

cheșitură, s. — teșitură: I, 657.

chiar, adv. — clar, în mod expres (lat. *clare*): I, 51.

chiar, -ă, adj. — clar (lat. *clarus*): I, 809, II, 385, 619.

chiaștig, s. — cîștig: I, 123.

chiedru, s. — cedru: II, 358. v. *chedru.*

chiei, s. pl. — chei, defileu: II, 395.

chieie, s. — cheie: II, 606.

chiema înapoi — revoca (lat. *revocare*): I, 54; invoca (lat. *invocare*): I, 789.

chiemare, s. — hram, denumire (lat. *titulum*): II, 114, 115.

chiemătoare, s. — semnul exclamării: II, 575.

chieriu, s. — teieriu (taier, talger): 504.

chiesaro-crăiesc — imperialo-regal (lat. *caesaro-regalis*): I, 97.

chiiar, adv. — clar: I, 565. v. *chiar* (adv.)

chiclop, s. — ciclop: I, 411.

chilie, s. — cameră, dormitor (lat. *cubiculum*): I, 193, 624.

chilin, — de chilin „separat, la o parte" (ung. *külön*): II, 363.

chilin, -ă, adj. — deosebit, diferit: I, 187; II, 574.

chilăvi, vb. — a fi chilav, olog, infirm (srb. *kilav*): II, 603.

chilăvire, s. — ologire, vătămare: II, 603. v. *chilăvi.*

chim negru — chimen negru, negrilică (srb. *kim*): I, 186, 198.

chimeșe, s. — cămașă: I, 241.

chimicúș, s. — chimist (lat. *chimicus*): II, 280.

chimni, vb. — chiorî, deschide și închide reflex pleoapele: II, 177.

chimval, s. — talger de aramă (instrument muzical), țimbală: I, 395.

chină, s. — chinchină (bot. med.), extras farmaceutic contra frigurilor din scoarța arborelui *chinchină* (lat. *Quinquina*): I, 658.

chindete, s. — tindeche (la plug): I, 680.

chindisit, -ă, adj. — brodat: I, 241.

chindisitură, s. — broderie: II, 501.

chinnamom, s. — scorțișoară (lat. *laurus cinnamomum;* gr. *kinnamomon*): I, 658.

chip, -uri, — figură (lat. *figura,* gr. *shema*): I, 529; II, 378 (etimologie eronată, gr. *typos,* nu ung. *kép,* srb. *kip*).

chiparís, uri, — chiparos (gr. *kyparissi, kyparissos*): I, 332.

chipzui, vb. — chibzui (ung. *képezni*): II, 688.

chir, s. — domn (gr. *kyr(ios)*): II, 286.

chirilian, -ă, adj. — cirilic: I, 820.

chirilinesc, -ă, adj. — cirilic: II, 569. v. *chirilian.*

chiriváriu, s. — chirimbar (mineral.), chihlimbar: I, 642.

chiseliță, s. — zeamă din frunze de știr, lobodă, acrită cu fructe crude (srb. *kìselica* „supă acră): I, 563.

chișchineu, s. — batistă, pînzătură (ung. *ke(s)zkenö*): II, 354.

chișiță, s. — colivie de păsări: II, 748, 749.

chit, s. — balenă: I, 341, 667; II, 214.

chiteală, s. — întocmire, potrivire, ordonare: II, 500, 503.

chiti, vb. — întocmi: I, 363; *se chiti* „se găti": II, 647.

chivernisi, vb. — cîrmui: I, 505; administra: I, 72.

chivernisire, s. — gospodărire: I, 513, 871, 903; cîrmuire: I, 511, 870.

chizeș, s. — chezaș, ostatec (ung. *kezes*): I, 709; II, 30.

chylindru, s. — cilindru, tăvălug (lat. *cylindrus*, germ. *Walker*, ung. *görgö fa*): I, 681.

chymval, s. — chimval (lat. *cymbalum*, gr. *kymbalon*): I, 781.

chynic, — cinic (lat. *cynicus*, gr. *kynikos*): II, 424.

chynicesc, *-ă*, adj. — cinic: II, 424.

chypru, s. — chipru, iarbă neagră (lat. *Erica vulgaris*): I, 688.

chyr, s. — domn: I, 725, v. *chir*.

ci — ce (lat. *qui*): II, 610, 622.

ciartă, s. — virgulă: II, 364.

ciclop, s. — v.I, 411, *n.1*.

cilibiu, *-e*, adj. — nobil, elegant (turc. *celebi* „domn curtenitor"): I, 421.

cimilitură, s. — boscoană, superstiție (nu *ghicitoare*), conjectură „băbească": I, 68.

cin, s. — ordin, tagmă religioasă (lat. *ordo*): I, 83, 97, 111.

cinamon, s. — scorțișoară: I, 707. v. *chinnamom*.

cine — oricine, un oarecare: II, 299.

cineva — oricine (lat. *quis*): I, 285.

cinghie, s. — muzică, taraf (srb. *čengija* „harfă, cîntăreț din harfă"): II, 395.

cínip, s. — o specie de țînțar (lat. *cinipes*, *ciniphes* etc.): I, 670.

cinste, s. — *de cinste* „de rang înalt": I, 173, 226.

cinsti, vb. — dărui, dona: I, 123.

cinsti, s.pl. — cinstiri, onoruri: I, 343.

cinstit, *-ă*, adj. — dăruit: II, 201; de rang nobiliar: I, 462, 542.

cioae, s. — aramă, bronz: II, 131, 194. v. *acioae*.

cioarsă, s. — instrument de tăiat tocit: I, 303, 464.

ciocotniție, s. — titlu și rang nobiliar; înnobilare, noblețe: I, 94.

cioică, s. — ceucă, ciochiță, cioară mică: I, 670. v. *ceucă*.

ciopli, vb. — sculpta (lat. *exculptare*): II, 11.

ciopor, s. — unitate militară: I, 426. (lat. *turma*).

ciormăiag, s. — buruiana neghină (ung. *csormolya* + suf. *-ag*): I, 683.

ciorobor, s. — ceartă, sfadă: I, 469.

cioroiu, s. — negru: II, 507.

ciovică, s. — buhă mică, cucuvaie (lat. *strix noctua*): II, 510.

cimpoieș, s. — bufon, măscărici (germ. *Possenreiser*): II, 396.

cirtă, s. — firtă, sfert, pătrat: II, 712; *cirtă de vreme* „sfert de ceas": I, 77.

citov, *-ă*, adj. — sănătos, rezistent (srb. *čitav*): I, 693, 699.

ciufșag, s. — bătaie de joc, derîdere: I, 67.

ciuf, s. — bufon, mim, măscărici: I, 709.

ciumaş, -ă, adj. — contagios, molipsitor: II, 122.

ciumelitură, s. — proverb, expresie proverbială: II, 252, 253.

ciumpăgire, s. — boală de picioare, la animale, podagră: I, 691.

ciunga, vb. — ciungi, mutila, amputa: II, 365.

ciungări, vb. — ciunti, sluţi: II, 70

ciupa, s.gr. — fată: I, 818.

ciurdă, s. — turmă de vaci, boi: I, 683, 686.

ciuştariu, s. — şuştar, şiştar: II, 522.

cizmaş, s. — cizmar: I, 369.

cînta, vb. refl. — se boci, se jeli, se văieta: I, 416; II, 299.

cîntăreţ, s. — poet: I, 384.

cîntec, s. — poem: II, 510.

cîrcîi, vb. — hlizi?: II, 508; cîrăi (protesta), cirti: I, 280.

cîrjni, vb. — scrîşni: II, 706.

cîrlan, s. — berbec întors: I, 445.

cîrlibat, -ă, adj. — răsucit: I, 281, 413.

cîrlig, s. — mlădiţă de viţă (cîrcel?): I, 696.

cîrmuitoriu, s. — cîrmaci de corabie (lat. *gubernator*): I, 706.

cîrpă, s. — batistă: I, 693. v. *cărpă.*

cîrşnire, s. — scrîşnet: I, 91.

cîrtaboş, s. — caltaboş, măruntaie de porc tocate, fierte în maţul gros al porcului: I, 435.

cîrti, vb. — sfîşia, crîmpoţi (srb. *krtiti* „chinui"): II, 257; critica: II, 376.

cîştig, s. — preocupare, grijă (lat. *cura*): II, 504. v. *căştigă.*

cîştiga, vb. — strînge (lat. *comparare*); se ingriji (lat. *procurare*): II, 12.

cît, adv. — imediat ce, de cum: I, 51, 408; oricît: I, 78, 300; cît de puţin „cel (mai) puţin" (lat. *minime*): I, 285; *în cît* „întru cît" (lat. *in quantum*): I, 747; II, 5.

cîtăţime, s. — cantitate (lat. *quantitas*): I, 368, 946.

cîtinel, adv. — pre cîtinel „cătinel, pe încetul": II, 168.

clas, s. — clasă: I, 108; II, 209. v. *classă.*

class, pl. *classuri* — clasă, regn (lat. *regnum*): I, 656.

classă, s. — clasă: II, 593; categorie: I, 794 (germ. *Klasse,* lat. *classis*).

clauzulă, s. — articol, clauză, prevedere (lat. *clausula*): II, 126.

cleangă, s. — creangă: II, 329.

cleit, -ă, adj. — încleiat: I, 669.

cleric, s. — membru al clerului, faţă bisericească: I, 542; şcolar într-un seminar: I, 753 (lat. *clericus*). v. *cliric.*

cleu, s. — clei: I, 658.

clevete, s. pl. — clevetiri: I, 810; II, 83.

clicui, vb. — chema, striga, chicoti (v. sl. *clicu* „strigăt, gălăgie"): II, 375.

climă, s. — regiune (lat. *clima*): II, 165, 491.

clipeală, s. — clipită: I, 280, 642.

clipită, s. — privire: I, 280, 285.

clir, s. — cler: II, 164.

cliric, s. — cleric, elev de seminar: I, 235; II, 187; orice membru al clerului, indiferent de rang (v. sl. *kliric*): I, 66. v. *cleric.*

clironom, s. — epitrop, tutore (n. gr. *kleronomos*): I, 201; II, 636.

clirós, s. — cler (gr. *cléros*): I, 245, 511; II, 185.

clistir, s. — clismă *(*n. gr. *klyster,* germ. *Klystir, Klistier) :* II, 703.

cloambă, s. — creangă: I, 83, 693.

clocăi, vb. — cloncăni: I, 690.

coace, vb. — medita ceva rău *(*lat. *coquere) :* II, 111.

coacere, s. — *coacerea inimii* „ură adîncă, mocnită": I, 875.

coade, s. f. pl. — grăunțele cele mai seci, separate prin vînturat: I, 684.

coantra, prep. — contra *(*lat. *contra) :* I, 621; II, 8.

coastă, s.f. — latură: II, 215: *în coaste (*lat. *ad latus) :* I, 669.

cobe, s. — boală a găinilor, la limbă (țîfnă): I, 691.

cocean, s. — cotor (de cereale, de struguri): I, 657, 597.

cocie, s. — trăsură de lux, rădvan *(*srb. *kočija) :* II, 731.

cocîcă, s. — cotcă, jocul cu mingea *(*ung. *kotyka) :* II, 522.

cociș, s. — vizitiu, birjar *(*ung. *kocsis) :* II, 258.

cocoană, s. — fată mare: I, 792; II, 71, 289; doamnă: I, 272, 337, 421; soție de boier, doamnă de rang: I, 261; II, 296.

cocon, s. — copil: I, 204; copil de boier: I, 261; copil de împărat: I, 545.

coconaș, s. — boier tînăr, boieraș: I, 421; copilaș: I, 790.

coconiță, s. — doamnă: II, 286.

cocorat, -ă, adj. — creț, încrețit, moțat *(*sl. *cocori, cocora* „creț" *) :* II, 737.

codorîște, s. — mîner: I, 397.

codoriță, s. — coada săgeții, mînerul suliței (nu *suliță*!): II, 251.

cognume, s. — poreclă *(*lat. *cognomen) :* II, 735.

coh, s. — turnătorie, vatră de zdrobit prin ardere bulgări auriferi de piatră *(*ung. *koh) :* II, 113.

cohe, s. — bucătărie *(*ung. *kohó) :* II, 505.

cohnă, s. — cuhnie, bucătărie: II, 567.

cohortă, s. — detașament *(*lat. *cohors):* II, 30.

colac, s. — recompensă, răsplată: II, 155.

coleci, s. pl. — colaci: II, 736.

colend, -ă, adj. — onorat *(*lat. *colere, colendus)*: II, 768.

coleghiu, s. — colegiu (germ. *Kollegium,* lat. *collegium) :* II, 719.

coleșă, s. — terci din făină cu untură, slănină etc.; amestec: II, 618.

colică, s. — dureri de măruntaie *(*lat. *colicus,* gr. *kolikos) :* II, 506.

colisali, s. pl. — călușari *(*lat. *collisalii) :* II, 738.

colniță, s. — șopru pentru unelte de gospodărie, adăpostirea vitelor, păsărilor *(*sl. *koln(ic)a) :* I, 665, 684, 687.

collațional, s. — diplomă de acordare a unei slujbe, rang, a unui beneficiu ecleziastic *(*lat. *diploma collationale) :* I, 749.

collaționaliș, s. — I, 749, v. *collațional (*lat. *collatio, collationalis).*

collegiu, s. — II, 108, v. *coleghiu.*

colofoniu, s. — rășină, sacîz (germ. *Kolophonium,* lat. *colophonia „resina") :* I, 659.

colon, s. — semnul de punctuație *două puncte :* II, 575 (germ. *Kólon*" „două puncte", gr. *kolon*) ; colonist: I, 229, 871: iobag: II, 732 *(*lat. *colonus).*

colonell, s. — colonel (germ. *Kolonel,* ital. *colonello):* II, 129.

colonical, -ă, adj. — referitor la coloni, iobagi *(*lat. *colonicus, colonicalis) :* II, 172, 732.

colonist, s. — ţăran iobag (germ. *Kolonist*): I, 179.

colop, pl. *coloape*, s. — clop, pălărie (ung. *kalap*): II, 354.

color, s. — culoare (lat. *color*): I, 646, 662; II, 29.

columnă, s. — coloană (lat. *columna*): I, 663.

comă, s. — virgulă (lat. *comma*, germ. *Komma*): II, 575.

comandirend, adj. — comandant (germ. *kommandierend*): II, 246: *comandirendul gheneral* „general comandant" (germ. *kommandierender General*).

comărdiener, s. — fecior, camerist (germ. *Kammerdiener*): II, 281.

comediant, s. — actor (germ. *Komödiant*): II, 648.

comenda, vb. — recomanda, porunci, prescrie (magh. *komendálni* „trimite vorbă", lat. *commendare*): II, 338, 734.

comendaş, s. — comandant (ung. *komándáns*): I, 352.

comendátor, s. — recomandator (lat. *commendare*): I, 110; II, 189.

comendaţie, s. — recomandare (lat. *commendatio*): I, 749.

comendălui, vb. — recomanda (ung. *komendálni* „recomanda, trimite vorbă, prescrie"): I, 569, 751.

comentaţie, s. — comentariu (lat. *commentatio*): II, 411.

comerţ, s. — relaţii (de societate, prietenie) (lat. *commercium*, germ. *Kommers*): II, 374.

comet, pl. *comete*, s. — cometă, stea cu coadă (germ. *Komet*, lat. *cometes*): II, 562, 652.

cómis, s. — comite, guvernator al unui comitat (provincie), în regatul maghiar (lat. *comes*): I, 895.

comisariuş, s. pl. — comisar: I, 751. v. *comissariu*.

comissariu, s. — comisar, trimis (lat. med. *commissarius*, germ. *Komissar*): I, 751.

comit, s. — cometă: I, 346; conte, comite (lat. *comes*): II, 87, 128.

comitat, s. — funcţie de comite, guvernator de provincie (în numele regelui maghiar) (lat. *comitatus*): II, 51.

comînda, vb. — recomanda (lat. *commendare*): 185. v. *comenda*.

comoară, s. — jitniţă, pătul: I, 178; atelier, fabrică: II, 655 (lat. *officina*).

commendant, s. — comandant (lat. *commendare*): II, 62, 72, 117, 129.

commendator, s. — recomandator (lat. *commendare*): II, 83.

commînda, vb. — recomanda (lat. *commendare*): II, 62. v. *comînda*, *comenda*.

commîndat, *-ă*, adj. — recomandat: II, 67.

commun — *în commun*, adv.: II, 653, 630; *de commun* „în general": II, 197.

comun, *-ă*, adj. — *nume comun* „substantiv comun" (lat. *communis*): II, 576. v. *commun*.

cómmod, *-ă*, adj. — potrivit (lat. *commodus*, germ. *kommod*): II, 123.

communitate, s. — obşte (lat. *communitas*): II, 90. 120, 253, 360, 685.

compagnie, s. — companie (germ. *Kompagnie*): II, 100.

conceni, vb. — termina, extermina: I, 867, 903.

concenire, s. — sfîrşit, moarte: I, 869, 905.

concini, vb. — extermina: I, 891. v. *conceni*.

condeputat, s. — comembru (lat. *condeputatus*): II, 322.

condiţie, s. — fundare, creare (lat. *conditio*): II, 11.

condorere, s. — compasiune (lat. *condolere*): II, 664.

conductor, s. — I, 567, 643 (germ. *Konduktor*).

confederat, s. — aliat, asociat (lat. *confoederatus*): II, 129.

conĭhe, s. — bucătărie?: II, 352.

coniuncţie, s. — conjuncţie (lat. *conjunctio*, germ. *Konjunktion*): I, 329.

conjugație, s. — conjugare (gram.) (lat. *conjugatio*, germ. *Konjugation*): II, 408.
conăci, vb. — poposi: II, 63.
conoștință, s. — cunoaștere: I, 516.
consciință, s. — conștiință (lat. *conscientia*): II, 661.
conservatoriu, s. — sacristie, arhivă (lat. *conservatorium „sacristia tabullarum"*, germ. *Konservatorium*): II, 170.
consholar, s. — conșcolar: II, 337.
consiliariu, s. — consilier (lat. *consiliarius*): I, 749.
consiliariță, s. — soție de consilier: I, 396.
consistorie, s. — II, 586. v. *consistorium*.
consistorium, s. — consiliu de canonici (șapte), în biserica greco-catolică, auxiliari ai episcopului (lat. *consistorium*): I, 245, 246; II, 606.
construcciune, s. — construcție (gram.), aranjarea cuvintelor în frază, construcție sintactică, (lat. *constructio*, germ. *Konstruktion*): I, 360.
consulariu, s. — fost consul (lat. *consularius, consularis*): II, 8.
contágiu, s. — influență (lat. *contagium* „influență", germ. *Kontagium*): II, 494.
contăgios, — ă, adj. — contagios (lat. *contagiosus*, germ. *kontagiös*): II, 313.
conteni, vb. refl. — se abține: II, 159; se ține (lat. *tenere*): II, 397; reține, împiedica: I, 433; II, 8, 41 (lat. *cohibere*).
contenire, s. — reținere, moderație, abstinență (lat. *continentia*): I, 828; II, 709.
contignație, s. — etaj (lat. *contignatio*): II, 505.
continuátor, s. — continuator (lat. *continuator*): II, 24.
contradicălui, vb. — contrazice (lat. *contradicere*): II, 91.
contract, -uri, s. — scrisoare de contract, document asupra convenției (lat. *contractus*, germ. *Kontrakt*): II, 765.
contrăzisă, s. — contrazicere (lat. *contradictio*): II, 387.
conțept, s. — concept, ciornă (germ. *Konzept*): II, 198.
convenție, s. — valoare convențională a hîrtiei-monedă (lat. *conventio*, germ. *Konvention*): II, 586.
convict, s. — pension, cămin, așezămînt școlar (lat. *convictus*, germ. *Konvikt*): II, 497.
conziliariu, s. — consilier: I, 751. v. *consiliariu* (germ. *Hofrat, Regierungsrat, geheimer Rat* „consilier de curte, consilier de stat, consilier intim, secret"): II, 731.
conzistorium, s. — consistoriu: I, 725; II, 184, v. *consistorium*.
cooartă, s. — cohortă (lat. *cohors*): I, 423.
cop, s. — cofă, cupă, măsură de capacitate de circa 1 litru (săs. *Kop*): I, 114.
copace, s. pl. f. — copac (după lat. *arbor*, s. f.): I, 279.
copas, -uri, s. — copast, deal, dîlmă (ung. *kopasz* (hegy) „(munte) pleșuv": II, 508.
coperiș, s. — formație de luptă la romani, folosită la asedierea zidurilor, în care scuturile luptătorilor se dispun în forma unei carapace de broască țestoasă (lat. *testudo, tectum*).
copía, s. art. — mulțime (lat. *copia*): I, 909.
copilă, s. — iubită: II, 296.
copón, s. — clapon, cocoș castrat: II, 691.
corage, s. — curaj: I, 304.
corajă, s. — curaj: II, 689, v. *corage*.
coraje, s. — II, 692. v. *corage*.
corajie, s. — II, 214, 635. v. *corage*.

corale, s. pl. — mărgele de coral, mărgean (lat. *corallium*): II, 737.
coralle, s. pl. — polipul care produce coral (lat. *corallium*, germ. *Koralle*): I, 664.
corastră, s. — primul lapte muls după fătat, coraslă, colastră: I, 686.
corăbia, vb. — naviga (germ. *schiffen*, lat. *navigare*): I, 711.
corbăci, vb. — bate cu corbaciul „gîrbaciul": II, 77.
corcodel, s. — crocodil: I, 210.
corcotine, s. pl. — curcani și curci: I, 691.
corecție, s. — corectare (lat. *corrigere*, germ. *Korrektion*): I, 906.
corele, s. pl. — corale roșii: I, 284. v. *coralle*.
corespondent, s. — corespondent (germ. *Korrespondent*): II, 400.
corespondenție, s. — corespondență (germ. *Korrespondenz*): II, 162.
corespundere, s. — corespondență: II. 78.
coreșpondenție, s. — I, 717. v. *corespondenție*.
corfă, s. — coșuleț: I, 440, 658.
corfiță, s. — coșuleț. v. *corfă* I, 440.
cori, s. gr. — fată: I, 818.
coriți, s. gr. — fată: I, 818.
coriu, s. — cor (lat. *chorus* „ceată"): I, 484.
corli, vb. — băga în apă, ține la apă: I, 658.
córman, s. — piesă la plug: I, 680; catarg: II, 339.
corn, *-uri*, s. — colț: I, 514; II, 295; fală, trufie (lat. *cornu* „rezistență, încăpățînare"): II, 765.
coronă, s. — regatul maghiar (lat. *corona*, magh. *corona*): I, 231; coroană (lat. *corona*): I, 753.
corona, vb. — încununa: I, 355.
coroiu, s. — șoim, uliu (lat. ung. *karoly*): I, 815.
coronat, s. — coroană (monetă); *împărătesc coronat* „*Kronenthaler*" (lat. *coronatus*): II, 739.
correspondenție, s.f. — relații prin corespondență: I, 109. v. *coreșpondenție*.
cortel, s. — locuință, gazdă, cvartir (ung. *kortély*): I, 247, 898, 899.
cortină, s. — scenă (ital. *cortina*): II, 151.
corună, s. — regat: I, 382, v. *coronă*.
cosinteană, adj. — cosînzeană: I, 407.
cositoriu, s. — tablă de acoperiș spoită cu cositor: II, 354.
cosutoriu, s. — cositor: II, 505.
coș, s. — coșul pieptului: I, 664; II, 353; pătul: II, 270.
coșcig, s. — cosciug: II, 427.
coșercă, s. — coș, tîrnă (de nuiele): I, 658, 659, 697.
coșeriu, pl. *coșere*, s. — ocol, grajd de oi: I, 687, 688.
coșniță, s. — stup: I, 111.
coșteiu, s. — coșar, pătul de porumb: I, 684; castel (ung. *kastély*): II, 75.
coștig. s. — cosciug: II, 683.
coștniță, s. — coșniță, tîrnă: I, 207.
cot, s. — unitate de măsură: I, 654.
cota, vb. — lua seama, căuta: II, 500, 506; trebui: II, 532.
cotcă, s. — loptă, minge (ung. *kotyka*): I, 679.
coteriță, s. — coșuleț, paner, cotarcă (srb. *kotarica*): II, 600.
cotigă, s. — căruță cu două roate (rut. *kotiga*): I, 417.

cotor, s. — cocean: I, 657.

cotrîmba, vb. — se suci încoace și încolo: II, 508.

cotzo-vlah, s. — cuțovlah, aromân: II, 15.

covăi, vb. — încovăi(a): II, 512.

covoia, vb. — II, 542. v. *covăi*.

covăți, vb. — lua formă de covată: I, 680.

covri, vb. — înghesui, încurca(?): I, 668.

cozac, s. — cazac (ung. *kozak*): II, 73.

cózar, s. — cazar: II, 19.

crac, s. — cracă, creangă: I, 119.

crastavete, s. — castravete: I, 661.

crăime, s. — regat: I, 695; II, 357.

crăire, s. f. — regat: I, 560.

crăițariu, s. — creițar (a suta parte dintr-un florint) (germ. *Kreuzer*, ung. *krajcár*): I, 125.

crăiță, s. — matcă, regina albinelor (germ. *Königin*): II, 587.

crăsnic, s. — crîsnic, paracliser, țîrcovnic, dascăl, sfăt: II, 193.

credeu, s. — crezul credinței creștine (cele 10 porunci) (lat. *credo* „cred"): I, 530; II, 193.

credere deșartă — superstiție: I, 397.

credinceriu, s. — chezaș, ostatic, garant: I, 827.

credincios, -ă, adj. — credul (lat. *credulus*): I, 175.

credincioșire, s. — fidelitate, credință (lat. *fidelitas*): II, 86, 130.

credință, s. — semn de împlinire a misiunii: I, 768; *credințe deșerte* „superstiții" (lat. *vana fides*): I, 387; *credința cea dreaptă* „ortodoxie, pravoslavie", calc după slavă și greacă: II, 171.

crepa, vb. — muri: I, 702.

crescător, s — educator: II, 198.

creștere morală — educație morală: II, 362; *creștere sholarnică* „educație școlară": II, 361.

crezămînt, s. — încredere, bună credință (lat. *fides*): II, 168.

crezătorie deșartă — superstiție: I, 387, 450, v. *credere deșartă*.

cridă, s. — cretă (rut. *krijda*): I, 104.

crier, s. — creier: I, 653.

criminal, s. — crimă (lat. *crimen*, fr. *le crime*, germ. *Verbrechen*): I, 715.

criminall -uri, s. — faptă criminală: I, 713.

criminalesc, -ă, adj. — criminal: I, 134 (germ. *kriminal*).

crisnic, s. — II, 198, v. *crăsnic*.

cristariu, s. — cristal: I, 708.

cristian, -ă, adj. — creștin: II, 721 (lat. *christianus*).

criștal, s. — cristal (ung. *kristály*): I, 699. v. *cristariu*.

critică, s. — examinare critică, recenzie (lat. *critica „recensio"*, *crisis „examen"*): II, 15.

criticește, adv. — obiectiv, critic: II, 391.

critire, s. — critică: II, 500.

critisi, vb. — recenza, critica: I, 384.

critiza, vb. — critica: II, 659, v. *critisi*.

crîmb, s. — crug, crîng, boltă cerească, tărie: I, 651.

cronic, s. — cronică (germ. *Chronik*): II, 704.

crucifer, s. — cruciat (v. I, 263; lat. *crucifer* „cruciat, soldat însemnat cu semnul crucii"): I; 264.

crucit, -ă, adj. — (soldat) cruciat, care poartă semnul crucii (lat. *cruce signatus*): I, 570.

crudime, s. — cruzime (lat. *cruditas*): II, 508.
crug, s. — cursul anului: II, 641. v. *crîmb*.
crumpene, s. pl. — cartof (germ. *Grundbirne*): II, 514.
crunt, *-ă*, adj. — sîngeros: I, 445, 865; II, 282, 482.
crunta, vb. — mînji cu sînge: I, 469, străpunge fagurii de miere cu cuțitul: I, 115.
cruzime s. — *mîncător de cruzime* „mîncător de carne crudă" (gr. *omofágos*): I, 705.
cryștariu, s. — cristal: I, 671. v. *criștal*.
cryticesc, *-ă*, adj. — cretan (formă eronată): II, 535.
cucerie, s. — credință religioasă: II, 166, 187; cucernicie: I, 842; II, 165; pietate (lat. *pietas*): I, 864; II, 118, 223.

cucerit, *-ă*, adj. — potrivit, asemănător: II, 609, v. II, 609 *n.a.*; cucernic: I, 273.
cuceritoriu, *-e*, adj. — lingușitor: II, 152.
cucuruz, s. — porumb, mălai, tenchiu: I, 682, *cucuruze* „terenuri semănate cu cucuruz": II, 521.

cuget, s. — intenție (lat. *animus*): I, 864; *cuget rău* „premeditare": I, 35.
cugĭmă, s. — cușmă, căciulă (lat. *pileus*): II, 11.
cuhnă, s. — bucătărie: II, 731.
cuhnie, s. — I, 169. v. *cuhnă*.
cujugare, s. — conjugare (gram.) (lat. *conjugatio*): II, 576.
cujutiv, s. — conjunctiv (gram.) (lat. *conjunctivus*): II, 578.
cuișoare, s. pl. — nume dat unor flori sau arbuști decorativi: II, 214.
culegătură, s. — colecție (lat. *collectio*): II, 566.
culege, vb. — înțelege (lat. *colligere*): II, 401.
cultiva, vb. — lumina, civiliza (prin cultură) (lat. *colere*): II, 361. v. *cultivi*.
cultivat, *-ă*, adj. — șlefuit: II, 616.
cultivi, vb. — civiliza, lumina prin cultură: II, 723.
cultivire, s. — civilizare, luminare: II, 559, 592.
cultură, s. — educație: I, 97; *cultura limbii* „șlefuirea limbii"; creștere: II, 592 (lat. *cultura*).
cum, conj. — că: II, 786; cum că: I, 313; II, 609; cit (lat. *quam*): II. 338.
cumineca, vb. — împărtăși: I, 13, 103.
cuminecare, s. — comunicare, intrare în contact (lat. *communicare, communicatio*): II, 500.
cumenecătură, s. — cuminecătură, taina Cinei Domnului, împărtășanie (lat. *communicatio*): II, 68.

cumîndat, *-ă*, adj. — recomandat: II, 723. v. *comenda*.
cumpăna, vb. refl. — pune în cumpănă, cintări, examina, compara: II, 683, 735.
cumpănă, s. — balanță, cîntar: I, 254, 355, 553.
cumpănătoriu, s. — care compară, comparatist: II, 735.
cumpăni, vb. — cîntări: I, 355; II, 39, 215.
cumpănit, *-ă*, adj. — echilibrat: I, 492.
cumpăt, s. — cumpănire: I, 903; moderație: I, 639; II, 151, 181, 335.
cumpăta, vb. refl. — cîntări, cumpăni: I, 175; II, 161.
cumpene, s. pl. — primejdie: I, 204.
cumpeni, vb. — I, 263; II, 402, v. *cumpăni*.
cumplire, s. — cruzime: I, 330, 343, v. *cumplit*, *cumpleție*.
cumplit, *-ă*, adj. — complet, desăvîrșit: I, 910; II, 187, 221; enorm: II, 189 (lat. *completus*).
cund, adv. — cînd: I, 177.
cunoaște, vb. — recunoaște: II, 91, 101.

cunoscință, s. — conștiință (lat. *conscientia*): II, 660.

cunoștiință, s. — conștiință: I, 507. v. *cunoștință.*

cunoștință, s. — conștiință: I, 569, 868; II, 13, 175, 223, 335 (lat. *conscientia*); cunoaștere (lat. *notitia*): I, 219, 223, 367.

cunună, s. — coroană „răsplată" (lat. *corona,* gr. *stefanos*): I, 85.

cupă, s. — măsură de capacitate de 1/2 litru, cofă, oca: II, 698, v. *iță, mos.*

cuprinde, vb. — înțelege (lat. *comprehendere*): I, 299; *se cuprinde* „se preocupa", I, 705.

cuprindere, s. — cuprins: I, 336, 721; preocupare: I, 796.

cuprins, -ă, adj. — (pre)ocupat: I, 795; II, 608.

cuprinzătoare, s. — paranteză (gr. *parenthesis*): I, 324. v. II, 575.

cupres, s. — chiparos (lat. *cupressus*): II, 740.

cupris, s. — chiparos (lat. *cupressus*): II, 740. v. *cupres.*

cura, s. — curea: II, 355.

curator, s. — epitrop: II, 172; procurator: II, 101 (lat. *curator,* germ. *Kurator*).

curărariu, s. — curelar: I, 658.

curățenie. s. — *loc de curățenie* „purgatoriu": II, 45, 53 (lat. *purgatio, purgatorium*); (lat. *purgatio*): I, 317.

curăție, s. — puritate (lat. *puritas*): II, 373.

curățit, -ă, adj. — expurgat: II, 147.

curățitoriu, -e, adj. — purgativ: II, 681.

curcubetă, s. — tigvă: II, 516; dovleac (lat. *cucurbita*): I, 891.

cure, vb. — curge, decurge: I, 313, 584; II, 30; alerga: I, 64.

curéc, s. — varză, curechi: I, 686.

curechiu, s. — I, 660, v. *curéc.*

curge, vb. — decurge: II, 507, 786. v. *cure.*

curgere, s. — curs, mers: I, 361, 517; II, 86, 121 (lat. *cursus*); decurs: II, 199; mod de a decurge: II, 544; flux, curent: I, 641; II, 320; circulație: I, 721; trecere: I, 168.

curĭ, vb. imp. prez. pers. II, sg. — aleargă: II, 698 (v. *cure,* vb.).

curie, s. — curte episcopală (lat. *sedes, residentia episcopalis; curia* „administrație pontificală, la catolici"): II, 732.

curios, -ă, adj. — cu grijă, foarte atent, corect (lat. *curiosus*): II, 500, 501.

curiozitate, s. — dorință de cunoaștere, de informare atentă (lat. *curiositas*): I, 517.

curmiș, s. — secțiune, tom (lat. *sectio,* gr. *tomos*): II, 380.

curir, s. — curier (germ. *Kurier*): II, 560, 697, 701, 774.

curre, vb. — (de)curge, se trage (lat. *colare,* nu *currere*): I, 363.

curs, s. — mers, curs: I, 655; II, 157; decurs: II, 118, 606; alergare: I, 413.

cursar, s. — corsar (gr. *koursáris,* sl. *kursari*): II, 536.

curse, vb. pf. s. — alergă (v. *cure,* vb.): II, 180.

curte beneficiată — curie, reședință (lat. *curia* „reședință"): II, 85; suită (ital. *corte*): II, 157; curte boierească: II, 308.

curtean, s. — v. II, 379.

curteni, vb. — curta: I, 813.

curtenire, s. — politețe (germ. *Höflichkeit*): II, 504.

curtenitoriu, s. — servitor de casă, fecior (germ. *Hofdiener*): II, 504.

curuț, s. — cruciat (ung. *kuruc,* germ. *Kreuz-fahrer* „cruciat"): I, 230, 263. v. I, 263, *n.1.*

curuție, s. — răscoala ungurilor împotriva imperialilor: I, 263. v.I, 263, *n.1.*

curuțime — I, 230, 245; II, 79, 105, v. *curuț, curuție.*

curund, adv. — curînd: I, 416; II, 162.

curund, -ă, adj. — curînd: II, 588 *(*lat. *rapidus).*

curva, s. f. art. — fecioară: II, 406 *(*gr. *kora* „fecioară“*).* v. contextul.

curvesc, -ă, adj. — obscen: I, 95.

curvie, s. — relații sexuale în afara căsătoriei (între persoane necăsătorite): I, 67, 501.

cuscrie, s. f. — înrudire: I, 900.

custa, vb. — trăi *(*lat. *constare) :* I, 285, 744, 821; exista *(*lat. *exsistere)*: II, 13, 382.

custare, s.f. — viețuire, viață *(*lat. *constare*, rom. *custa) :* I, 656; II, 121.

custat, -ă, adj. — trăit, -ă: I, 874.

cústos, s. — *eclesiárha sau cústos* „membru al capitulului, consiliului episcopal, în biserica greco-catolică, însărcinat cu finanțele *(*lat. *custos canonicus) :* I, 794.

custură, s. — parte a plugului. v. I. 680.

cusutoriu, s. — cositor: I, 643.

cușcă, s. — colivie: I, 548.

cutez, s. — cutezanță: II, 151.

cutii, vb. — băga (viței) într-un jug mic. v. I, 686.

cutruguri, s. pl. — bulgari: II, 397.

cuviincios, -ă, adj. — cuvenit: I, 134, 447.

cuviințare, s. — moralitate: II, 423.

cuviință, s. — morală: I, 372.

cuvinință, s. — ceea ce se cuvine (este drept) *(*germ. *Wohlanständigkeit) :* II, 378.

cuvințește, adv. — verbal: II, 305.

cuvios, -ă, adj. — cuvenit: I, 74, 123.

cuvernisire, s. — chivernisire: I, 134.

cuvînt, s. — rațiune: I, 252; II, 140, 158; cuvîntare, discurs *(*lat. *oratio) :* I, 77, 529; II, 610; parte de vorbire: II, 138.

cuvîntare, s. — rațiune *(*lat. *ratio) :* I, 252; motiv: I, 500; raționament: I, 373, 374 (definiție); capacitate de a raționa: I, 328; *cuvîntare înainte* „precuvîntare, prolog“: I, 511.

cuvîntătoriu, -e, adj. — rațional: I, 55, 91; *Cuvîntătoriul de Dumnezeu* „teologul, bogoslovul“ (calc după sl. și gr.): I, 333.

cuzo-vlah, s. — cuțo-vlah, aromân: v. *cotzo-vlah.*

cvartă, s. — dijmă care constă din a patra parte din produse *(*lat. *quarta*, germ, *Quarta)*: II, 90

cvarz, s. — cuarț *(*germ. *Quarz) :* I, 661.

cvietanție, s. — chitanță *(*lat. med. *quietantia) :* II, 765.

cvoțient sau cîtuitoriu, s. — cît *(*lat. *quotiens*, germ. *Quotient) :* I, 127.

cyclopie, s. sg. — atelier de fierărie în care lucrează ciclopi *(*lat. *Cyclopius*, gr. *kyklopeios) :* I, 741.

D

da, vb, refl. — atribui: I, 39, 666; fi, exista: II, 501; acorda, admite: II 181 *(*lat. *dare) da afară* „publica, edita“: I, 124, 164; *(*lat. *edere) da la lume* „publica“ *(*lat. *ad lumen edere) :* II, 646; *da la publică* „publica“: I, 722; *da înainte* „preda, expune“ (lat. *praedare?*, gr. *paradosis) :* I, 35; oferi *(*lat. *proponere) :* I, 51; *da în laturi* „da la o parte“ *(*lat. *cedere) :* I, 326; *da în lontru* „introduce o plîngere (just.)“: I, 131, 13 2 *da sus* „introduce“: II, 774; *da în viu* „învia“: I, 691, 702.

dachê, conj. — dacă: II, 506.
dachi, s. pl. — români (lat. *Dacus*, germ. *Dakus*): I, 888.
daco-romaniască, adj. — română: I, 559.
daco-românească, adj. — română: I, 755.
dafin, s. — laur: II, 637.
dáfină, s. — fructul dafinului; aci: coroană de laur, de frunze de dafin (lat. *laurus*, gr. *dafinos*, lat. vulg. *dafina*): II, 668.
dafne, s.f. pl. — laur (copacul): I, 531; II, 358 (gr. *dafne* „laur").
daică, s. — doică (srb. *dajka*): II, 491.
dalmate, s.m. pl. — dalmați (lat. *dalmatae*): I, 865.
dalterie s. — pașaport, scrisoare prin care se acordă de către un episcop anumite privilegii: II, 63, 107.
damă, s. — doamnă (germ. *Dame*): I, 638.
dar, s. — har, grație (lat. *gratia*): I, 35, 54, 535.
dascal, s. — profesor: II, 146, 208, 327; *dascal normalicesc* „profesor la școala normală": I, 758 (srb. *daskal*).
dasia, s. — accent circumflex (gr. *daseia* „spirit aspru"): II, 575.
dat, s. — expediție (lat. *datum*, germ. *Datum*): II, 115.
dat, *-ă*, adj. — dedat (lat. *addictus*): II, 15.
dat, pl. *-e* — soartă: II, 300.
datorință, s. — îndatorire (lat. *officium*, germ. *Pflicht*) : I, 735; II, 225.
datornic, — *ă*, adj — datorat (lat. *debitus*) : I, 798.
dațieni, s. pl. — daci (germ. *Dazier* "dac") : II, 375.
dăcesc, — *ă*, adj. — dac (germ. *dakisch*) : I, 867.
dăcula, vb. — bate strașnic: I, 471 (germ. *derb abprügeln*).
dămînda, vb. — porunci: II, 660. v. *demînda*.
dăpăra, vb. refl. — se trage de păr: II, 252.
dărab, s. — bucată: I, 114, 297, 499; *dărab de carte* „tom": I, 754; II, 744.
dărăbel, s. — bucățică: I, 114. v. *dărab*.
dărăburit, *-ă*, adj. — făcut dăraburi, îmbucătățit: I, 689.
dăruire, s. — donație (lat. *donatio*): II, 120.
dăscălie, s. — funcție de învățător (profesor): I, 926; II, 197; propovăduire; I, 43.
dătorie, s. — îndatorire (lat. *officium*, germ. *Offiz*) : *după dătoria diregătoriei sale* (lat. *ex officio sui magistratus*): I, 718.
de, prep. — din: II, 151, 502; de la: II, 109; despre (lat. *de*): I, 319.
deadins, adv. — serios: I, 100; *cu de-a dînsul* „serios, dinadins": I, 208.
deadins, *-ă*, adj. — serios, grav: I, 99.
debue, vb. — trebuie (etimologie eronată: lat. *debere* „trebui"): II, 503.
dechilin, adv. — separat: I, 671; particular: I, 168. v. *chilin* (adv.).
de ci, adv. — de aci: II, 269.
deci, adv. — de aci, apoi: II, 253.
de cii, adv. — de aci (lat. *inde*): I, 131.
decii, adv. — deci: I, 727, v. *deci*.
deciia, adv. — I, 346, 553. v. *deci*.
de cît, adv. — numaidecît: I, 786.
declenație, s. — declinare (lat. *declinatio*): II, 408.
declinație, s. — II, 143. v. *declenație*.

decret, -uri, s. — decret *(*lat. *decretum) :* II, 84.
decum, adv. — nicidecum: II, 662.
decure, vb. — curge, luneca: I, 947.
dedesubt, s. — infern *(*lat. *infernus) :* II, 740.
dedĭ, vb. — dădui (formă artificială): II, 310.
dedia, vb. — dedica *(*lat. *dedicare) :* II, 357.
dedicălui, vb. — dedica, consacra *(*lat. *dedicare* „consacra", germ. *dedizieren) :* II, 249, 361.
dedins, adv. — *cu dedins* „cu de-a dinsul, cu toată seriozitatea": II, 610.
dedîns, s. — seriozitate: I, 175.
dedulci, vb. refl. — se ispiti, se nărăvi (amăgi?) *(*lat. *inescare ?) :* II, 10.
deduce, vb. — scoate, duce, conduce *(*lat. *deducere) :* II, 694.
deducere, s. — scoatere, tragere, extragere *(*lat. *deductio) :* II, 574.
dedus, -ă, adj. — (gram.): II, 685; derivat, scos: II, 580 *(*lat. *deducere).*
defăim, s. — defăimare, provocare: I, 518.
defăima, vb. — cleveti: I, 397.
defăimare, s. — provocare prin difamare, clevetire *(*lat. *diffamare,* germ. *Verachtung) :* II, 155.
definit, -ă, adj. — hotărît (gram.) *(*lat. *definitus) :* I, 910.
deget, s. — unitate de măsură *(*lat. *digitus* „a 16-a parte dintr-un picior, lat. *pes,* roman" *) :* I, 663. v. *picior.*

dejghina, vb. — dezbina: I, 61.
dejghinare, s.f. — dezbinare: I, 62.
dela — de către *(*lat. *a, ab) :* I, 88; II, 376.
delicta capitalia (lat.) — delicte capitale. v. I, 715, *n.1.*
delnicire, s. — împărțire, distribuire*(?)* I, 113.
de loc, adv. — imediat: II, 495.

deminda, vb. — porunci: I, 865; II, 199 (lat. *demandare* „încredința, recomanda, porunci")
demandare, s. — recomandare, poruncă *(*lat. *demandatio) :* II, 665.
de mine — despre mine, din partea mea: II, 500.
demmicșurat, s. — descăzut (aritm.) *(*lat. *minuendum,* germ. *Minuend) :* I, 126.
demîndăciune, s. — poruncă (lat. *demandatio* „recomandare"): II, 722.
dempreună, adv. — de împreună, totodată: I, 718.
denar, s. — dinar *(*lat. *denarius) :* II, 51.
de obște — general: I, 274, 423; universal: I, 511; comun, public: I, 97, 168, 169.
deodată, adv. — de prima dată: I, 891; II, 64; totodată: II, 544, 606.
deos, adv. — jos: II, 504. v. *dios.*
deosebi, adv. — aparte, particular *(*lat. *separatim) :* I, 50, 237; II, 128; îndeosebi, în particular *(*lat. *particulariter).*

depăra, vb. refl. — se părui: II, 303. v. *dăpăra.*
depărtare, s. — distanță (geom.): II, 205.
deplini, vb. — desăvîrși *(*lat. *perficere) :* I, 864.
deplinire, s. — sfîrșit: II, 606; perfecție, desăvîrșire: II, 312.
deplinit, -ă, adj. — desăvîrșit; II, 165.
deponent, -ă, adj. — deponent (gram.) *(*lat. *deponens,* germ. *deponent) :* I, 320.
de preună, adv. — totodată: II, 151.
deprinde, vb. refl. — se ocupa: II, 606.
deputat, s. — trimis, reprezentant *(*lat. *deputatus) :* II, 184.
deputație, s. — comisie *(*germ. *Deputation).*

deregătoare, s.f. pl. — autorități administrative, tisturi (lat. *magistratus*): II, 178, 195.

deregătorie, s. — funcție, misiune, slujbă: I, 34, 49, 108, 498; II, 84, 103 (lat. *magistratus*).

deregători de neamuri — funcționari (magistrați) la tribunale ale nobililor (lat. *magistratus ad forum nobilium*): I, 130.

deregătorii, s. f. pl. — autorități, magistrați (lat. *magistratus*): I, 714; *deregătorii cetățăști* „funcționarii civili"; II, 381.

derăza, vb. — emana, decurge (lat. *emanare*): II, 234.

deride, vb. — lua în derîdere, insulta (lat. *illudere; deridere?*): II, 154.

desarhieri, vb. — lipsi de funcția de arhiereu (mitropolit, episcop): II, 111.

desbate, vb. — abate: II, 114; redobîndi, recuceri (germ. *erobern*): II, 393.

desbinat, *-ă* — separat, diferit: I, 818.

desbinătoriu, *-e*, adj. — despărțitor: II, 334.

desbrăca de porfyră — detrona (lat. *purpuram, porphyram exuere*): II, 17.

desbrăcat, *-ă*, adj. — lipsit (lat. *exutus*): I, 835.

descăleca, vb. — coloniza: II, 374; stabili în cantonament (lat. *descendere*): II, 56.

descălecare, s. — pătrundere, colonizare (lat. *descensus*): I, 864; colonie (lat. *plantatio*): I, 876, 888.

descălecat, s. — colonizare (lat. *plantatio*): II, 385.

descăntare, s. — vorbe goale, banalități: II, 225.

deschilinire, s. — deosebire: I, 63, 122.

deschilinit, adv. — în particular: II, 768; în mod deosebit: I, 754.

deschilinit, *-ă*, adj. — separat: I, 71.

desclinit, *-ă*, adj. — separat, diferit: I, 879, 904.

descînta, vb. — bălmăji: II, 365.

descîntare, s. — descîntec: II, 365.

descoperi, vb. — revela: I, 36.

descoperire, s. — revelație: II, 176.

describălui, vb. — descrie, zugrăvi (lat. *describere*): II, 270.

descrie, vb. — transcrie (lat. *describere*): II, 175.

desertație, s. — disertație (lat. *dissertatio*, germ. *Dissertation*): II, 411.

desertoriu, s. — dezertor (lat. *desertor*, germ. *Deserteur*): II, 26.

desfătat, *-ă*, adj. — desfătător: I, 78, 659; întins, larg, cuprinzător; I, 328, 344, 451, 871.

desfătăciune, s. — desfrăbălare: I, 865.

desfrănat, *-ă*, adj. — neînfrînat, (lat. *effrenatus*): II, 284.

desghina, vb. — dezbina, desprinde: I, 377.

desgurzi, vb. — desgurzind și respicînd: II, 723.

de sine — de la sine: I, 657.

deslega, vb. — soluționa (lat. *solvere*): I, 139.

desmirdare, s. — distracție: II, 146.

desmirdătură, s. — alint: I, 99.

desmînta, vb. — abate de la țel, amăgi: I, 288, 276; II, 299, 562.

desmoșia, vb. — dezmoșteni (lat. *exheredare*): I, 802.

despărțenie, s. — divorț: II, 192.

desperțitoare, s. — paragraf: I, 324.

desplicat, *-ă*, adj. — explicat: II, 664.

despoat, *-ă*, adj. — despoiat, spoliat, golit: II, 513.

despoia, vb. — jupui: I, 344; goli (lat. *exhaurire*): II, 611.

despot, pl. *despóte* — monarh absolut (gr. *despotes*, pl. *despotai*): II, 288, 746.

despre — de pe: I, 316, 684; II, 383, 385; din: I, 755.

desputa, vb. — dezbate (lat. *disputare*): I, 300.

desputare, s. — dispută, dezbatere (lat. *disputatio*): I, 299.

destimpt, *-ă*, adj. — deosebit, diferit, distinct (lat. *distinctus*): II, 608.

desuni, vb. — dezuni, dezbina: I, 384.

deșdina, vb. refl. — se dezbina: II, 33.

deșertare, s. — pustiire (lat. *populatio*): I, 869.

deșertat, *-ă*, adj. — golit (lat. *exhaustus*): I, 871.

deștept, s. — trezire: I, 513.

desvăli, vb. — dezvălui, demasca: I, 866.

desvălit, adv. — deschis (lat. *aperte*): II, 360.

desvănat, *-ă*, adj. — lipsit de nerv (vînă), vigoare, fără miez (lat. *enervis*, *enervatus*).

desvăscut, *-ă*, adj. — dezbrăcat (lat. *exutus*): II, 172.

desverigat, *-ă*, adj. — II, 501: *cercul desverigat* „~ desfăcut".

desvinui, vb. — dezvinovăți: II, 144.

desvînat, *-ă*, adj. — I, 872. v. *desvănat*, *-ă*.

desvoalge, vb. — explica: II, 152.

desvoalbi, vb. — II, 144. v. *desvolbi*.

desvolbi, vb. — II, 148. v. *desvoalge* (lat. *explicare*).

desvolbire, s. — lămurire, explicație (v. germ. *erläutern*, *aufklären*).

desvrătare, s. — separare, diferențiere: I, 818.

desvrătit, *-ă*, adj. — diferit: I, 818.

deșert, *-ă*, adj. — gol (lat. *vanus*, nu *inanis*): I, 892.

detorie, s. — îndatorire (lat. *officium*): I, 792.

detorință, s. — II, 146. v. *detorie*.

detorna, vb. — abate: I, 946.

detornic, s. — creditor: I, 794.

detornic, *-ă*, adj. — datorat, cuvenit: II, 126.

detuna, vb. — trăzni: I, 411; II, 90, 364.

dețimă, s. — dijmă (lat. *decima*, germ. *Dezime*): II, 732.

de unde — după care (lat. *ex quo*): I, 829.

devalvație, s. — devaluare, devalorizare (lat. *devaluatio*, germ. *Devalvation*): II, 731.

dezbate, vb. — cuceri (lat. *capere*): II, 399. v. *desbate*.

dezlegat, *-ă*, adj. — *sărbători dezlegate* „care nu sînt *legate*, în care este îngăduit să se lucreze" I, 565.

dezmierdare, s. — licență (comportament nesocial, nesupus regulilor vieții comune) (lat. *licentia*): I, 514; voluptate, desfrîu, luxurie: I, 78; II, 288, 370.

dezmierdat, *-ă*, adj. — licențios (care acționează după bunul plac, împotriva normei sociale) (lat. *licentiosus*): I, 513, 516.

dezmierdăciune, s. — luxurie, desfrîu: I, 89, 90. v. *dezmierdare*.

dezmînta, vb. — abate, amăgi: I, 247. v. *desmînta*.

dezmîntare, s. — abatere de la țel, inducere în eroare: I, 188.

dezrînduit, *-ă*, adj. — dezordonat: I, 174.

dezslușire, s. — deslușire (exegeză): I, 317.

dezvina, vb. — dezvinovăți: II, 378.

dezvinui, vb. — II, 411. v. *desvinui*.

dezvoalbe, vb. — lămuri: I, 352. v. *desvoalge*.

dezvolbi, vb. — explica, lămuri: I, 515. v. *desvolbi*.

dezvolbit, *-ă*, adj. — explicit, lămurit: I, 714; clar, răspicat: I, 104.

dezvolt, *-ă*, adj. — I, 104, 111, 372, 519, 529. v. *dezvolbit*.

diac, s. — diacon: II, 242.

diadímă, s. — diademă *(*lat. *diadema*, gr. *diádema):* I, 789.

diaforă, s. — disensiune *(*gr. *diafora):* II, 427.

dialectă, s. — dialect *(*lat. *dialectus*, s.f., gr. *dialektos*, s.f.*):* I, 818; II, 312, 614, 616.

diaoș, *-ă*, adj. — neaoș: II, 25.

diată, s. — testament: II, 93.

dicachicesc, *-ă*, adj. — ironic, mușcător, glumeț *(*lat. *dicaculus):* I, 334.

dicasteriu, pl. *-ii* — judecătorie, tribunal: I, 885: *dicasteriuri*, pl.: I, 885 *(*gr. *dikasterion*, germ. *Dikasterium).*

dică, s. — proces, acțiune în justiție *(*lat. *dica):* II, 573;

dică — își țin mai de dică că știu întrebuința cuvinte: II, 766.

dichis, pl. *dichise*, s. — obiect de uz casnic: II, 425.

dichisire, s. — dichisirea și asprimea: I, 101.

dicóla, s. pl. — frază formată din două părți, din doi coloni (membri). *(*gr. *dikolon*, lat. *bimembris):* I, 328.

didachie, s. — învățătură, cazanie, predică: I, 798; II, 68.

didrahmă, s. — dublă drahmă (monetă grecească) *(*lat. *didrachma*, gr. *dídrahmon):* I, 801.

diecuț, s. — învățăcel: II, 172 v. *diac*.

diede, vb. — dădu: II, 493.

dietă, s. — adunare a reprezentanților în principatul transilvan *(*lat. *diaeta, comitia regni):* II, 172, 188.

diețes, s. — dieceză (district, regiune sau teritoriu eclesiastic): II, 241 (lat. *dioecesis* „circumscripție supusă administrării spirituale a unui episcop").

diețez, s. — II, 731. v. *diețes*.

diețezan, adj. — referitor la dieceză *(*lat. *dioecesanus):* I, 219.

dieteziș, s. — dieceză *(*lat. *dioecesis):* I, 748, 749; II, 201.

dietezişi, s.f. — I, 753. v. *dieţes*.

dignitate, s. — rang, prestigiu *(*lat. *dignitas*, germ. *Dignität):* II, 647; slujbe onorifice *(*lat. *magistratus):* II, 665.

diiac, s. — diac, învățăcel, seminarist: II, 146, 192 *(*lat. *diacus*, gr. *diakón).* v. *diac*.

diiade, vb. — dede, dădu, dete: I, 830.

diiată, s. — testament: I, 123. v. *diată*.

dimestnicie, s. — familiaritate *(*lat. *domesticitas, familiaritas):* I, 808.

dimica, vb. — dumica: II, 504; *se dimica* „se lupta": I, 227 *(dimicare*, lat.).

Dímon, s. — demon, drac *(*gr. *daimon*, lat. *daemon):* I, 776.

dimonesc, *-ă*, adj. — drăcesc: I, 431.

din ce oară — deoarece: I, 290.

din coantră — din contra: II, 364 *(*lat. *contra).*

din destul — suficient: II, 197 *(*lat. *sufficienter).*

dinlăuntru, s. — interior: II, 52.

dingă — de lîngă, de către: II, 214.

din nou, adv. — pentru prima dată: II, 201.

dintă — dintre: II, 665.

diortositoriu, s. — corector *(*lat. *corrector*, gr. *diorthoo* „corecta"): II, 5.

dios, adv. — jos: II, 502.

diplómă, s. — diplomă *(*lat. *diplóma*, gr. *díploma) :* I, 749, 895.

diplomat, pl. *diplomate*, s. — diplomă, hrisov, uric: II, 49, 390.

diptere, s. pl. — cu două aripi *(*lat. *dipteros*, gr. *dipteros) :* I, 670.

diregătorie, s. — funcție *(*lat. *officium) :* I, 97. v. *dregătorie.*

direge, vb. — drege: I, 698.

dirept, s. — dreptate: I, 726; II, 516.

direptăți, s. pl. — îndreptățiri (drept, privilegiu): II, 663.

dires, *-ă*, adj. — dres: I, 661.

diript, adv. — drept: I, 906.

disărtație, s. — disertație *(*lat. *dissertatio*, germ. *Dissertation) :* II, 651. v. *disertație.*

disc, s. — platou, talger *(*lat. *discus) :* I, 642.

disertator, s. — autor al unei disertații *(*lat. *dissertator) :* II, 652.

disidemonie, s. — superstiție *(*gr. *deisidaimonia) :* I, 387.

disputație, s. — dezbatere în contradictoriu *(*lat. *disputatio) :* I, 863; II, 220.

distinpt, *-ă*, adj. — distinct, deosebit *(*lat. *distinguere) :* II, 500. v. *destinpt.*

dișme, s. pl. — *dișme sau zeciueli:* II, 55. v. *dețimă.*

diștrict, s. — district, teritoriu al unei regiuni administrative supus autorității stăpînului*(*lat. *dominus)* aspura vasalilor (lat. *districtus*, germ. *Distrikt* etc.*) :* I, 947.

divan, s. — tribunal *(*lat. *summum Collegium Senatus apud Turcas. . .) :* I, 94, 327, 349; II, 337; sfatul domnesc (voievodal): I, 272.

dividend, s. — deîmpărțit *(*lat. *dividens*, germ. *Dividend) :* I, 127.

divizie, s. — împărțire (mat.) *(*lat. *divisio*, germ. *Division) :* I, 127.

divizor, s. — împărțitor (mat.) *(*germ. *Divisor) :* I, 127.

dîlmos, *-ă*, adj. — cu dîlme, măguri: I, 657.

dînțui, vb. — dănțui: I, 590.

doamnă, s. — stăpînă (împărăteasă) *(*lat. *domina) :* I, 230.

doaora — *a doaora*, adv. „a doua oară": I, 721, 722: *a doao lege* „Deuteronomul" *(*gr. *deuteronomos) :* I, 791.

dobă, s. — tobă: I, 425.

dobitoc, s. — animal: I, 666.

dobîndaș, s. — cămătar: I, 421.

dobîndă, s. — cîștig, profit: I, 207, 422, 786; II, 357, 585.

doda, vb. — deda: I, 735.

dodoloț, s. — cocoloș, gogoloi: I, 679.

doftor, s. — doctor: I, 569.

doftorește, adv. — ca un doctor: II, 310.

doftorie, s. f. — medicină: I, 315.

dohorit, *-ă*, adj. — mohorît(?) încins(?): II, 507.

doios, *-ă*, adj. — îndurerat: II, 714, 715; iubitor: II, 326; dureros: II, 534.

domeri, vb. — dumiri (îmblînzi, civiliza): II, 314.

domesnic, *-ă*, adj. — servitor *(*lat. *domesticus) :* II, 501: *domesnică* „îmblînzită, potolită" *(*lat. *domita*, *domestica) :* I, 326.

domestic, *-ă*, adj. — de casă *(*lat. *domesticus) :* II, 616.

domestic, s. — v. II, 20.

dominiu, s. — latifundie feudală: II, 115; domeniu: I, 235, 747 (lat. *dominium).*

domistici, s. pl. — casnici, membrii familiei *(lat. domesticus):* I, 720.

domn, s. — *prea luminate doamne (*lat. *illustrissime domine):* I, 753; *domnul casei* „stăpînul" *(*germ. *Hausherr):* II, 506; *domnii locurilor* „stăpînii pămînturilor" *(*lat. *domini terrestres):* I, 864; II, 223; *domn pămîntesc* „stăpîn de moșie, proprietar" *(*lat. *dominus terrae):* I, 71, 685; II, 90, 125; *domni patrioți* „boierii, stăpînii de moșii din țară (patrie), indiferent de origine etnică": II, 126; *d.d.* „domnul domnul" (titul.): II, 634.

domnesc, -ă, adj. — boieresc, nobiliar: I, 123, 300; II, 260.

domnicea, s. — domniță: II, 771. v. *domnicelă.*

domnicelă, s. — domniță (domnișoară, fiică de nobil) *(*lat. *domicella* + doamnă): I, 771.

domnie, s. — stăpînire: I, 230.

domnișoară, s. — fiică de nobil *(*germ. *Fräulein):* II, 771.

domnitoriu, s. — stăpîn: I, 872.

domniță, s. — domnișoară, fată de nobil: II, 289.

donație, s. — fundație *(*lat. *donatio,* germ. *Donation):* II, 124.

dopă, prep. — după: I, 360.

doplini, vb. — îndeplini:, I, 358.

dopo — după: I, 361. v. *dopă.*

dor, s. — dorință: II, 175.

dorire, s. — doliu: II, 735; dorință: II, 502, 608.

dos, s. — latură *(*lat. *latus):* I, 514.

dosadă, s. — jignire, vătămare *(*lat. *rixa):* I, 584, 739.

dosădit, -ă, adj. — insultat, făcut de ocară: II, 300, 714.

dosnic, ă, adj. — retras, gata să dea dosul: II, 508.

dovedi, vb. refl. — se termina (?), duce pînă la capăt(?): I, 287.

dovoire, s. — învoire: I, 28, 173.

dragoman, s. — tîlmaci, interpret *(*lat. *dragom(m)anus,* ital. *dragomano):* II, 82.

drammă, s. — dramă *(*germ. *Drama,* gr. *dramma):* II, 150.

drăgălui, vb. refl. — se drăgosti, face dragoste: I, 809.

drăcșor, s. — cufundător *(*germ. *Täucherlein):* I, 634.

drăgusa, adj. f. art. — drăguța, iubita: II, 297.

drege, vb. — amesteca, prepara *(*lat. *miscere,* nu *dirigere):* I, 449; II, 300.

drept, adv. — corect: II, 334; adevărat: I, 717, 841; de-a dreptul: I, 814; în față (vizavi): I, 693; *dreaptă pronunție* „ortoepie": II, 138 *(*lat. *pronuntiatio).*

drept, s. — *dreptul firei* „dreptul natural" *(*lat. *jus naturale, naturae)* I, 492.

dreptariu, s. — îndreptar, regulă: I, 713, 715, 721; II, 506.

dreptăți, s. f. pl. — documente, hîrtii justificative *(*germ. *Gerechtsame, Dokumente):* I, 102, 451.

dreveni, vb. — amorți, întări ca dreava: I, 425.

drîmboaie, s. — drîmbă: I, 194.

drîmox, s — specie de arbust: I, 659.

drob, -uri, s. — ficați: I, 343.

drot, s. — sîrmă: I, 633, 643 *(*ung. *drót,* lat. *drott,* germ. *Draht).*

drug, -uri, s. — par, prăjină: I, 394.

drumariu, s. — drumeț, călător: II, 170.

drungariu, s. — lat. *drungarius:* II, 18.

duale, adj. — gram. *(*germ. *dual(is),* lat. *dualis):* I, 916.

dubi, vb. — argăsi, tăbăci: I, 313.

dubios, *-ă*, adj. — nedecis, care stă în cumpănă (lat. *dubius*): II, 153.

duc, s. — conducător (lat. *dux*): II, 151; general: I, 395.

ducat, s. — monetă de aur, galben (ital. *ducato*, lat. *ducatus*, germ. *Dukat*): I, 131.

ducă, s.m. — conducător (lat. *dux*, *duca*): I, 889; II, 652, 764.

ducătoriu, s. — șef, conducător militar: I, 394. v. *duc*.

duce, vb. — produce (lat. *ferre*): II, 567.

dux, s. — duce (lat. *dux*): II, 93.

duios, *-ă*, adj. — dureros, jalnic: I, 414. v. *doios*.

duh, s. — duh necurat, diavol: I, 95.

duhovnicesc, *-ă*, adj. — spiritual: *împărățire duhovnicească sau bisericească* (lat. *imperium spirituale sive ecclesiasticum*): I, 56, 430.

duhovnicește, adv. — spiritual, în spirit: I, 534.

duhan, s. — tutun, tabac: I, 316; II, 597, 698.

duhăni, vb. — fuma: II, 353.

duhot, s. — dohot(?): II, 524.

duhos, *-ă*, adj. — greu (urît) mirositor: I, 684.

dujman, s. — dușman (dracul): II, 525.

dulceață, s. — desfătare (lat. *deliciae*): I, 745.

dulcuț, *-ă*, adj. — foarte dulce (fig.): I, 269.

dulmană, s. — dulman: I, 290.

dumeri, vb. — îmblînzi, înmuia: I, 325, 513, 805; II, 180, 369, (lat. *mansuefacere*, *domare*); *se dumeri* „se îmblînzi, liniști" (germ. *sich beruhigen*): I, 116; „se învăța la jug, se deda, se nărăvi": I, 686.

dumica, vb. — învinge (lat. *dimicare*): I, 865.

dumnezei, s. pl. — zei: I, 707.

dumnezeire, s. — divinitate: II, 340, 738.

dumnezeoae, s. — zeiță (lat. *dea*): I, 805.

dumnezieoaie, s. — I, 384. v. *dumnezeoae*.

după — conform cu (lat. *ex*): I, 44, 530, 714.

durduca, vb. refl. — ridica, înălța: I, 680.

durducuț, *-ă*, adj. — umflat, întărit: I, 284.

durere, excl. — latinism: *proh! dolor!*: II, 499.

duroare, s. f. — durere: I, 78; II, 157, 298.

duros, *-ă*, adj. — dureros (format de la *dor* „durere"): I, 224.

durut, *-ă*, adj. — dureros: II, 549.

dusem, vb. — duserăm: II, 493.

dvornic, s. — vornic: II, 634.

dvornicu (sl.) — v. II, 379 v. *dvornic*.

E

ecatombă, s. — hecatombă, sacrificiu public de 100 de boi sau alte animale (lat. *hecatombe*): I, 705.

eclejiă, s. — biserică (greco-catolică din Ardeal) (lat. *ecclesia*): II, 102. v. *eclejie*.

eclejie, s. — biserică: II, 102; moșie bisericească: II, 246.

eclesie, s. — eclejie, moșie bisericească cultivată de preot: II, 90.

eclesiarha, s. — membru al capitulului, în biserica greco-catolică, denumit *custos*, în biserica catolică: II, 749 (deține funcția de casier) (lat. *custos capitularis „thesaurarius“*).

ecleziarha, s. — II, 203. v. *eclesiarha* (lat. *ecclesiarcha „ecclesiae praefectus“*).

eclips, -uri, s. — eclipsă (lat. *eclipsis*, germ. *Eklipse*), *eclipsuri sau întunecări*: II, 365.

ecliptică, s. — *eclipsă*, (lat. *eclipticus*, germ. *Ekliptik*). v. I, 654: definiția.

eclogă, *ecloghe* (pl.) — eglogă (lat. *ecloga*, germ. *Ekloge*): II, 328.

econom, s. — gospodar: II, 635; administrator: II, 122; gazdă: II, 649 (germ. *Ökonom*, gr *oikonomos*).

economicesc, *-ă*, adj. — rezultat din (buna) administrare, economie: II, 121.

economie, s. — administrare a bunurilor (de diferite naturi), gospodărire: I, 112; II, 122, 510; agricultură (lat. *agricultura*): II, 15.

economiie, s. — *economiia stupilor* — apicultură: I, 110; *economiia cîmpului* „agricultură“: II, 643: *economie de cîmp* „agricultură“ I, 678.

ecsilium, s. — exil (lat. *exsilium, exilium*): II, 681.

ecsperienție, s. — experiență (lat. *experientia*): II, 491.

ectenie, s. — rugăciune compusă din mai multe formule care se termină toate prin „Domnului să ne rugăm“ (n. gr. *ekteneia*): I, 106.

ecțelenție, s. — excelență (germ. *Exzellenz*, lat. *excellentia*): II, 729.

ecumenic, *-ă*, adj. — universal, catolic (lat. *oecumenicus*): II, 42.

ecvátor, s. — ecuator (germ. *Äquátor*): I, 517; II, 205, 213.

eczemplu, s. — exemplu (germ. *Exempel*, lat. *exemplum*): II, 731.

edat, *-ă*, adj. — editat (lat. *edere*); I, 863.

efect, *-uri*, s. — efect (germ. *Effekt*, lat. *effectus*): II, 365.

efendi, s. — titlu onorific dat în Turcia funcționarilor civili și învățaților: I, 87.

efendili, s. — domnia-ta: II, 309. v. *efendi*.

efor, s. — inspector, administrator (gr. *eforos*, germ. *Ephor*): II, 100, 668.

egregiu, *-ă*, adj. — ales, distins (lat. *egregius*): II, 93.

egumen, s. — superiorul unei mînăstiri de călugări, stareț (în biserica ortodoxă): II, 101, 369

elamitean, s. — elamit: II, 168.

elatir, s. — *elatir (unealtă întărîtoare sau răpezitoare)*: I, 945 (gr. *elater* „băț cu care se împinge cercul la jocul cu cercul“).

écho, s. — ecou (lat. *echo*, gr. *eho*): I, 639.

elector, s. — alegător (principe în vechiul imperiu german care avea dreptul să participe la alegerea împăratului) (lat. *elector*, germ. *Elektor*): II, 79.

electricitate, s. — v. I, 642: definiția.

electrizui, vb. — electriza (germ. *elektrisieren*): I, 649.

electrofór, s. — purtător de electricitate: I, 645.

electru, s. — chihlimbar (lat. *electrum*, gr. *elektron*, germ. *Elektrum*): I, 642. v. *chirivariu*.

elefterie, s. — libertate: I, 354.

element, *-uri*, s. — element (lat. *elementum*): I, 84, 634.

elenie, s. — limba greacă veche: I, 630.

ellenie, s. — limba greacă (nu *elina, vechea limbă greacă*): II, 642.

elin, s. — grec din antichitate: II, 149; grec (nu *grec din antichitate*): II, 324.

elinicá, s. — limba greacă veche: II, 287.

Elisie, s. — elizeu (lat. *Elysium*, germ. *Elysium*): I, 708.

elocvenție, s. — elocvență (lat. *eloquentia*, germ. *Eloquenz*): II, 271, 328.

emigrație, s. — ieșire, mutare cu domiciliul (lat. *emigratio*): II, 394.

emisferiu, s. — emisferă (gr. *(h)emisfairion*, lat. *hemisphaerium*): II, 491.

emplastrum, s. — plasture (lat. *emplastrum*, gr. *emplastron*): I, 689; *emplastrum cantaridum* „plasture împotriva mușcăturii insectelor veninoase".

engomiu, s. — cuvinte de laudă, onorifice (gr. *egkomion*, germ. *Enkomium*): I, 66.

epagoghi, s. — raționament prin inducție (retor., log.) (gr. *epagoghe*): I, 337.

eparfie, s. — eparhie: II, 192.

eparhialnic, *-ă*, adj. — referitor la eparhie: II, 645.

eparhie, s. — provincie romană (lat. *provincia romana*); provincie, regiune: II, 373, 401; regiune administrativă: II, 370; dieceză: I, 749; II, 602.

epigramă, s. — inscripție (gr. *epigramma*, lat. *epigramma*): I, 201.

epilogos, s. — epilog (gr. *epilogos*): I, 333.

epistolariu, s. — tratat de epistolografie (germ. *Briefsteller*): I, 768.

epistolie, s. — scrisoare: I, 376, 918.

epitalamion, s. — epitalam, cîntec de nuntă (gr. *epithalamion*): I, 379, 435. v.I, 435, *n.a.*

epizootic, *-ă*, adj. — referitor la epizootie, boală care lovește animalele (germ. *epizootisch*): II, 313.

épohă, s. — epocă, veac (germ. *Epoche*): II, 197, 221.

eptare, s. — aieptare, aruncare: I, 647; *eptare îndărăpt* „aruncare îndărăt" (lat. *rejicere*, *rejectare*): I, 647.

erbi, s, pl. — ierburi, leacuri (lat. *herba*): I, 193.

eres, s. — erezie (lat. *haeresis*, v. sl. *eres*, germ. *Häresie*): I, 59.

eresiarh, s. — șeful, conducătorul unei erezii (lat. *haeresiarcha*): I, 65.

erică, s. — un fel de buruiană, arbust (gr. *erike*, germ. *Erika* „buruiană"): I, 688. v. *chypru* (erică): I, 688.

erm, *-ă*, adj. — pustiu.

ermelin, s. — hermină (germ. *Hermelin*): II, 22.

ermenevtică, s. — hermeneutică sacră, știința interpretării textelor sacre sau a legilor vechi; aci: materia școlară: II, 190.

eròe, s. — erou (germ. *Heroe*): I, 376, 383.

erou, s. — II, 339. v. *eròe*.

erta, vb. refl. — a-și lua adio: I, 194.

esc, vb. — sînt. v. II, 616, *n.b.*; II, 667.

escat, *-ă*, adj. — iscat: I, 898; II, 623.

escusetoriu, *-e*, adj. — dezvinovățitor, de scuze (lat. *excusare*, germ. *exküsieren*): II, 779.

esorna, vb. — împodobi (lat. *exornare*): II, 501.

esseanție, s. — esență (germ. *Essenz*): I, 698.

esperiență, s. — experiență: I, 634, 687. v. *ecsperiențíe*.

esplica, vb. — explica (lat. *explicare*): II, 668.

estă, vb. — este: II, 564.

estract, s. — extras (lat. *extractus*, germ. *Extrakt*): II, 161; *estract (perilipsis)*: II, 161.

esțepție, s. — excepție (lat. *exceptio*, germ. *Exzeption*): II, 62, 143, 404.

eși, vb. — se termina (lat. *finire*); II, 618; *eși deșartă* „se dovedi gol, fără rezultat" (calc după lat. *exire* + *vanus*): I, 515.

eșire, s. — terminare (lat. *exitus*): I, 169; moarte (lat. *exitus*): I, 584; expediție: II, 31.

etă, s. — veac (lat. *aetas*): II, 616.

ethică, s. — etică (germ. *Ethik*, gr. pl. *ethika*): I, 371.

ethnoctoni, s. pl. — ucigași de neam? *(gr. ethnokteinein* „a ucide propriul neam") *(ethnofthonein* „a-și urî propriul neam"), urîtori de neam?: II, 163.

etiologhie, s. — etiologie, expunerea cauzelor (retor.) *(gr. aitiologhia*, lat. *aetiologia*, germ. *Ätiologie)*: I, 343.

etymologhiă, s. — etimologie *(gr. etymologia*, germ. *Etymologie)*: I, 330; II, 547.

europesc, *-ă*, adj. — european *(germ. europäisch)*: I, 379.

evanghelic, s. — protestant, luteran *(germ. evangelisch)*: I, 230.

evanghelicesc, *-ă*, adj. — bazat pe evanghelie: I, 539.

eveni, vb. — v. II, 697, *n.1* (lat. *evenire)*.

evghenie, s. — generozitate, noblețe de caracter *(gr. eugheneia)*: II, 559.

evghenisire, s. — boierie, stare nobiliară, nu *înnobilare*: I, 516.

evharistie, s. — taina împărtășaniei, cuminecăturii *(lat. eucharistia*, gr. *euharistia)*: I, 52, 534, 636; II, 79, 84, 171.

evicție, s. — evicție, deposedare de un bun dobîndit legal *(lat. evictio*, germ. *Eviktion)*: II, 109, 121.

Evlavie, s. — *Papa Evlavie* „Pius": II, 11. Calc după lat. *pius* „evlavios".

evlavnic, *-ă*, adj. — evlavios: I, 436.

evnuc, s. — eunuc: II, 370.

evten, *-ă*, adj. — ieftin: I, 449.

examen, s. — v. I, 102; II, 90 (lat. *examen*, germ. *Examen)*.

exarh, s. — deținător al unui rang înalt în biserica ortodoxă, imediat după cel de patriarh. Exarhia s-a stabilit la primul sobor de la Constantinopole *(lat. exarcha*, gr. *exarhos)*: I, 110; II, 65, 181, 186.

execuție, s. — executare silită, sechestru *(germ. Exekution)*: II, 189.

execvălui, vb. — echilibra, potrivi *(lat. exaequare)*: II, 107.

exemplu, *-uri*, s. — v. II, 249 (lat. *exemplum*, germ. *Exempel)*.

experienție, s. — experiență *(lat. experientia)*: I, 567.

exprimălui, vb. — exprima *(lat. exprimere*, germ. *exprimieren)*: I, 530.

exselensi, adj. m. pl. — excelent *(lat. excellens*, germ. *exzellent)*: II, 694.

exselenție, s. — excelență *(lat. excellentia*, germ. *Exzellenz)*: I, 747, 749, 753.

exsistenție, s. — existență *(lat. exsistenția*, germ. *Existenz*: II, 656.

extract, s. — extras, rezumat: II, 115, 744. v. *estras*.

F

fabri, s. m. pl. — lemnar, dulgher *(lat. faber)*: I, 658. *Fabrii sau bărdașii*: I, 658.

fabrică, s. — atelier *(lat. fabrica*, germ. *Fabrik)*: II, 510, 776.

fabulă, s. — născocire, invenție *(lat. fabula)*: I, 896; povestire: II, 743

face, vb. — *face destul* — da satisfacție, cere scuze *(lat. facere satis)*: I, 33; II, 93, 108; *face sărutare* „a-și lua la revedere" *(lat. salutatio)*: I, 85; ispăși: I, 45.

Facere, s. — *Geneza*, carte din *Vechiul Testament*: I, 316; act, faptă *(lat. facta)*: II, 116.

facție, s. — facțiune *(lat. factio*, germ. *Faktion)*: II, 179.

fain, *-ă*, adj. — fin, delicat, subțire: I, 658; II, 501, 503, 670 (germ. *fein)*.

Falaghi (germ.) — valahi, români: II, 398.

falangă, s. — pedeapsă prin bătaie la tălpi: II, 675, 778.

fallah, (arab.) — vlah: II, 386.

Falon, (germ.) — valah: II, 398.

famen, s. — eunuc: I, 830.

fanatism, s. — v. I, 387, (germ. *Fanatismus*).

fanchiu, s. — iederă: I, 657.

fanfiu, s. — saschiu (bot.):

fantasiă, s. — fantezie (lat. *phantasia,* germ. *Fantasie*): I, 813.

fantast, s. — vizionar, visător, persoană ciudată (germ. *Phantast*): II, 268.

fantazie, s. — imaginație: II, 364. v. *fantasiă.*

fantazirui, vb. — aiura, delira (germ. *phantasieren*): II, 264.

fapt, -uri, s. — vrajă (băutură otrăvită): I, 449; II, 300.

fapt , s. — efect: I, 253; act: II, 151 (lat. *actus*); „acte, lucrări" (lat. *acta*): I, 74.

fară, s. — neam, neam mai de jos: I, 910, 915.

farmece, s. pl. — rețete magice care însoțesc descîntecele: I, 562.

fat, -uri, s. — soartă (lat. *fatum,* pl. *fata*): I, 654.

fatum, -uri, s. — soartă: II, 606. v. *fat.*

fată cocoană — fată mare: I, 542.

față, s. — culoare: II, 531; mască: II, 159; pagină: I, 318, 918; II, 167; persoană: I, 36, 51, 94, 122; *față osăbită* „persoană particulară": I, 178.

față, adv. — *de față*: I, 841; II, 181; *cu fața* „cu prezența, în persoană": II, 180; *din față* „în persoană": II, 168.

făbuli, vb. — juca teatru (lat. *fabulare; fabula* „piesă de teatru"): I, 907.

făcători, s. pl. — factori (germ. *Faktor*): I, 126; făptaș: I, 714.

făgădău, s. — birt, ospătărie, cîrciumă: II, 262.

făgețel, s. — pădurice de fagi: I, 436.

fălangă, s. — instrument de tortură: I, 422; II, 111. v. *falangă.*

fălceriu, s. — felcer (germ. *Feldscherer,* ung. *felcser*): I, 213.

fămeie, s. — persoană de sex feminin, în general, nu *femeie* (măritată): II, 192.

făptotoriu, s. — făptaș, făptuitor: I, 713.

făptori, s.m. sg. — făcător, autor: II, 376 (lat. *factor* „autor").

făptoriu, -e, adj. — făcător: I, 387.

făptură, s. — operă: II, 369.

fără — decît: II, 149; decît numai: I, 820; numai (că): I, 884; *fără de* „în afară de, pe lîngă": I, 104; *fără numai* „decît numai": I, 274, 326; cu excepția: I, 540.

fări, vb. refl. — se feri: I, 491.

fărtaliu, s. — sfert, pătrime (ung. *fertály*): I, 181.

făsulă, s. — fasole, păsulă: II, 363.

fățărie, s. — fățărnicie: I, 881.

fățărnici, vb. refl. — se preface: I, 101.

fățește, adv. — fățiș, în față: II, 307. v. *față* (adv.).

fece, vb. — făcu: I, 453.

feceră, vb. — făcură: I, 865, 887.

fecere, vb. — II, 173. v. *feceră.*

fecior, s. — servitor, slugă: II, 704.

feciorandru, s. — fecioraș (germ. *Jüngling*): II, 267.

fealiu, s. — specie, fel: I, 221.

féerii, s.f. pl. — zile de sărbătoare (lat. *feriae* „zile de sărbătoare sau de odihnă", germ. *Ferien*. s. pl. „vacanță"): I, 133.
feldmarșelaitenant, s. — general-locotenet în armata austriacă (germ. *Feldmarschallleutnant*): II, 281.
felezuit, s. — curățitul grîului vînturat, de pleavă, gozuri, cu mătura numită *felezeu:* I, 684.
feliu, s. — soi, specie (lat. *species*): I, 125, 334, 340, 687; *neam sau feliu* (lat. *genus*): I, 328, 872. v. *fealiu*.
feliurime, s. — varietate (lat. *varietas*): II, 735, 743.
feliurit, *-ă*, adj. — felurit: II, 225.
femeiesc, *-ă*, adj. — feminin (lat. *femininus*): II, 144.
fer — făr(ă): I, 357.
fer, s. — fier: I, 680.
feri, adj. pl. — sălbatic (lat. *ferus*): I, 670.
ferdelă, s. — măsură de capacitate pentru cereale, de 20 litri, 16 cofe, 1/4 găleată (săs. *fyrdel*): I, 551.
ferecătură, s. — obiect, instrument întărit cu fier sau cu metal prețios: I, 94.
ferești, s. f. pl. — balcon: II, 289.
ferecat, *-ă*, adj. — înlănțuit: I, 531.
fericat, *-ă*, adj. — II, 737. v. *ferecat*.
fericit, adj. — răposat (lat. *beatus*, nu *felix*): II, 84.
ferie, s. — măsură de capacitate de 10 ocale: I, 698.
ferlegher, s. — editor (germ. *Verleger*): II, 559, 724.
ferman, s. — firman: I, 392.
fermeca, vb. — otrăvi: I, 446; înveninа: I, 867, 869.
fermecătoare, s. — vrăjitoare: I, 411.
fermecătoriu, s. — vrăjitor: I, 192, 531.
ferr, s. — fier (lat. *ferrum*): I, 640.
ferre, s.pl. — fiare (lat. *ferrum*): II. 108. v. *ferr*.
ferton, s. — fertun, monedă ideală de valoarea unui sfert de marcă sau o grivnă polonă; valora 6 scoți sau 12 groși: II, 51.
feșteli, vb. — murdări: II, 761.
feștuit, adj. — vopsit?; cu festoane „ghirlande de frunze sculptate"(?): II, 354.
fetea, — în expr.: *de-a fetea*: II, 665.
fială, s. — cupă prețioasă (lat. *phiala*, gr. *fiale*): II, 26.
fiastră, s.f. — fiică vitregă: I, 502.
fibirău, s. — pretor (și solgăbirău): II, 178.
fieratec, *-ă*, adj. — sălbatic (barbar, necivilizat) (Dosoftei: *fieratic* „feroce, sălbatic"): II, 380
fierbințeală, s. — căldură sufletească, fervoare, înflăcărare: II, 494.
fiere, s.f.pl. — fiară (lat. *fera* „animal sălbatic, fiară"): I, 516; II, 804.
fierr, s. — sabie (lat. *ferrum*), I, 408. v. *ferr*.
fige, vb. — înfige (lat. *figere*): I, 425.
figură, s. — imagine, portret (lat. *figura*, germ. *Figur*): II, 559; 721.
figurat, *-ă*, adj. — structurat (lat. *figurare*): I, 663.
fie, s. — fiică: II, 145.
fiiară, s. — fiere: I, 93.
fiiardilă, s. — ferdelă: II, 193.
fiiastru, *-ă*, adj. — fiu vitreg: I, 502, fiică vitregă: I, 659.

frătuț, s. — nume dat românilor de baștină din Banat: I, 267, 598; II, 15, v.I, 267. *n.2.*

frătuțește, adv. — în maniera frătuților: I, 297. v. *frătuț*.

frăție, s. — rudenie, rudă (germ. *Brüderschaft*): I, 133.

frățior, s. — iubit: I, 402, 437.

frățînătate, s. — înrudire, frăție „înrudire“: II, 39.

frecventativ, -ă, adj. — iterativ (gram.) (lat. *frequentativus*, germ. *Frequentativ(um)*: II, 409.

freție, s. — rudă: I, 133. v. *frăție*.

fricoșat, -ă, adj. — înfricoșător: II, 302.

frig, s. — frigian: I, 907 (lat. *Phrygius*, germ. *phrygisch*): I, 907.

frînc, s. — francez: I, 56, 57, 660; II, 52 (germ. *Franke* „francez“, v. sl. *frang*).

frîncesc, -ă, adj. — franțuzesc (germ. *fränkisch*): II, 500.

frîncește, adv. — franțuzește: I, 244.

frîn, pl. *frîne* — frîu: I, 412.

frînge, vb. — sparge: II, 100; *frînge înapoi* „refracta“: I, 647.

frîngere, s. — refracție: I, 647.

frînt, -ă, adj. — spart: I, 662.

fruct, -uri, s. — hrană (lat. *fructus*): II, 657.

frunte, s. — *de frunte* „principal“ (lat. *principalis*): I, 257, 679; II, 401; de prim rang: I, 649; *de frunte cetăți* (lat. *capitalis*): I, 135.

frunzariu, s. — frunziș, vîrfuri de crengi de copaci tăiate de cu vară, pe vremea iernii, pentru hrana vitelor: I, 426.

frunză, s. — folie: I, 663.

fugaciu, -ă, adj. — bun de fugă: I, 666.

fugătoriu, -e, adj. — fugar: I, 711.

fulgerătură, s. — pătare a frunzelor(?) mană(?): II, 520.

fum, s, — casă în care se face foc, toți cei care locuiesc sub un acoperiș, familie (lat. *fumus* „*fumarium, caminus*“): II, 192; *fum deșert* „glorie“: I, 72, 346 (gr. *tyfos* „aspirații deșerte, vanitate, fumul trufiei“). v. *tif*.

fuma, vb. — fumega (lat. *fumare* „a scoate aburi“): I, 477.

fumariu, s. — deschizătură în acoperișul casei, pentru evacuarea fumului: I, 638; II, 300.

fund, -uri, s. — oblon de fereastră: I, 599; fond școlar: II, 572; *fundul cel de obște* „fondul public“: I, 738; *fund fișcușesc* „moșie regală, fiscală“: II, 120.

fundamentum, s. — temei (lat. *fundamentum*): I, 318.

fundator, s. — întemeietor, fondator, ctitor (lat. *fundator*): II, 123.

fundație, s. — ctitorie, așezămînt (lat. *fundatio*, germ. *Fundation*): I, 749; II, 119.

fundațional, -ă, adj. — referitor la fundație (lat. *fundationalis*): II, 173.

fundălui, vb. — întemeia, funda, înzestra un așezămînt (lat. *fundare*, germ. *fundieren*): I, 947; II, 201.

fundăluit, -ă, adj. — fundat, dotat, întemeiat: II, 201.

fundămînt, s. — fundament (lat. *fundamentum*): I, 655.

fundum, s. — fond (lat. *fundus publicus* „fond public, cassa publică“): II, 730.

fundus, -uri, s. — fond: (lat. *fundus*): II, 328, 572. v. *fund*.

funduș, s. — fond: II, 730: *funduș comun* „fond public“; proprietate (lat. *fundus*): I, 123; fundație (lat. *fundatio, fundus*): I, 753.

fune, pl. *funi* — funie: I, 658.

funt, pl. *funți*, s. — livră, funt: I, 125, 669; II, 216. v. *font*.

fura, vb. refl. — se furișa: II, 401.

furchiță, s. — furculiță: II, 648.

furoare, s. — furie războinică (lat. *furor*) : I, 295.

furt !, interj. — fuga marș! (germ. *führet !*) II, 275.

furună, — cuptor, peciu (srb. *fúruna* „cuptor“) : II, 767.

fuștiu, s. — bîtă, toiag, ciomag (lat. *fustis*) : I, 464.

futurum, s. — timpul viitor (lat. *futurum*, germ. *Futurum*) : II, 578.

fyzic, s. — naturalist (cercetător al naturii): I, 646; fizician: I, 641. v. *fisic*.

fysică, s. — fizică: I, 630, v. *fisică*.

G

gădină, s. — sălbăticiune (monstru): I, 195; leu: I, 210.

gală, s. — manifestație solemnă, ceremonie sărbătorească (ital. *gala*, germ. *Galla*) : II, 104.

galete, s. pl. — cocon, gîndac de mătase după ce s-a învelit (ital. *galleta*): II, 593, 599.

gali, s.pl. — francezi (lat. *Galli*): I, 65.

galic, *-ă*, adj. — franțuzesc (lat. *Gallicus*) : II, 613.

galican, *-ă*, adj. — referitor la gali (lat. *Gallicanus*) : II, 62.

Galii, s.f.pl. — Franța (lat. *Gallice*) : I, 637.

galițcheu, s. — galițcă, sulfat de fier, vitriol verde, calaican (ung. *gálickö*) : I, 635.

galițe, s.f.pl. — păsări de curte: I, 665, 690.

gall, s. — valah (roman): II, 388.

gallata, s. — valah (roman): II, 388.

gallă, s. — gogoașă de stejar: I, 659, 670 (lat. *galla*, germ. *Gallapfel*).

galli (germ.) — români: II, 386; francezi: I, 660; II, 66.

Gallia, — Franța (lat. *Gallia*) : I, 662.

gardă, s. — II, 280: *Garda cea Bătrînă* „La vieille Garde“.

gazdă, s. — gospodar: I, 685.

gazetă, s. — publicație periodică cu noutăți variate (germ. *Gazette*, ital. *gazetta*): II, 218,562.

găci, vb. — ghici, conjectura eronat: II, 403.

găcitură, s. — conjectură fantezistă: I, 873.

gaie, s. — specie de răpitoare (caie, uligan, puhoieri, șorecari roși): I, 691.

găinăriște, s. — crescătorie de găini: I, 691.

găleată, s. — măsură de capacitate care varia după conținut (pentru cereale: 80 litri sau 4 ferdele sau 64 cofe): I, 706.

găoci, s.pl. — larvă de insecte: I, 681.

gătenie, s. — preparative, pregătiri: I, 865.

găunire, s. — porozitate: I, 678.

găvan, s. — lingură mare: II, 504.

găvănaș, s. — pătul (ung. *gabonás*) : I, 684.

găzdac, s. — bogat, chiabur (ung. *gazdag*) : I, 737.

găzdoi, s.f.pl. — gospodină: I, 691.

gei — pronunție independentă a literei chirilice *gi*(ѵ). v. II, 140.

geamăn, *-ă*, adj. — despicat (dublu): I, 440.

gele, s. — jale: I, 285, 411.
geli, vb. refl. — se jeli: I, 286.
geliță, s. — gelişte, helişte, velişte(?): I, 828.
gelos, *-ă*, adj. — jelos, îndurerat: I, 291.
gemănare, s. — locul în care se despart picioarele din trunchi: I, 446, 473.
gemănat, *-ă*, adj. — despicat: I, 406, v. I, 406, *n.1.*
gen, s. — neam *(*lat. *gens) :* II, 694, 735.
geană, s. — pleoapă: I, 177, 274; I, 892: *întră genele, adecă întră dealurile și rîpele Ardealului* — colinele, dealurile.
generalat, s. — funcție de general *(*germ. *Generalat).* aici: șpan al secuilor: II, 64.
genere, — *în genere* „în general“ *(*lat. *generaliter) :* II, 576.
generos, *-ă*, adj. — de neam ales *(*lat. *generosus) :* II, 93.
gepéde, s.pl. — gepizi *(*lat. *Gepedes) :* II, 621.
ghebă, s. — cocoașă; II, 776.
ghebirț, *-uri*, s. — plante aromatice *(*germ. *Gebirgs(pflanze)) :* II, 589.
Gheenna — iad *(*v. sl. *geenna) :* I, 44.
ghen, s. — neam *(*lat. *genus):* II, 667. v. *gen.*
ghenealoghie, s. — genealogie *(*germ. *Genealogie) :* I, 785.
gheneral, s. — general *(*germ. *General) :* II, 682, *gheneral comandir* „comandant general“ *(*germ. *kommandierender General* „general comandant“: II, 213.
gheneralnic, *-ă*, adj. — general (germ. *generall) :* II, 358.
ghenărălie, s. — funcție de general: II, 279. v. *generalat.*
gheneratie, s. — generație *(*lat. *generatio*, germ. *Generation) :* II, 394.
gheografie, s. — *(*germ. *Geographie) :* v. II, 204.
Gheorghie — *(*gr. *gheorgos* „lucrător de pămînt“ *) :* I, 330.
ghermanicesc, *-ă*, adj. — germanic *(*germ. *germanisch) :* II, 401.
ghermănesc, *-ă*, adj. — II, 383. v. *ghermanicesc.*
gherundiu, s. — gerunziu *(*lat. *gerundium*, germ. *Gerundium):* II, 580.
ghete, s.m.pl. — geți (lat. *Geta) :* I, 870.
gheticesc, *-ă*, adj. — getic *(*germ. *getisch) :* II, 404.
ghetovál, s. — II, 397. v. *vitofal.*
ghetovlah, s. — II, 397. v. *vitofal.*
ghiem de fierr — ghiulea: I, 368.
ghiețos, *-ă*, adj. — rece, frigid *(*lat. *frigidus) :* I, 400.
ghiganticesc, *-ă*, adj. — gigantic *(*germ. *gigantisch) :* II, 643.
ghiluit, *-ă*, adj. — geluit, luat la gealău, rindea *(*ung. *gyalulni) :* II, 595.
ghimp, s. — imbold, stimul: I, 338; II, 531 *(*lat. *stimulus, instinctus).*
ghintă, s. — gintă, neam *(*lat. *gens*, germ. *Gens) :* I, 817, 867; II, 611.
ghiovăsi, vb. — citi: I, 821.
ghiovăsire, s. — citire: I, 817.
ghizdav, *-ă*, adj. — elegant, zvelt, proporționat: I, 284, 397, 547.
ghyps, s. — ghips, sulfat de calciu hidratat care prin încălzire se transformă în ipsos *(*gr. *gypsos*, lat. *gypsum) :* II, 336.
gimătate, s. — jumătate: I, 641; II, 121.
gintiță, s. — jintiță: II, 506.
gios, *-ă*, adj. — jos: I, 484.
giosit, *-ă*, adj. — (în)josit(or): I, 269, 409.

giolgiu, -uri, s. — pînză fină de in, giulgiu (ung. *gyolcs*): I, 660, 702.

gîci, vb. — nimeri, brodi, ghici: II, 260.

gîcitoare, s. — enigmă: I, 341.

gîcitură, s. — ghicitoare: II, 491; conjectură: I, 872.

gîndaci de turbare — gîndaci de turbă, turbare, turbat, frasin verde (lat. *cantharis visicatoria*). v. I, 689.

gînfat, -ă, adj. — îngîmfat: II, 295.

gînj, -uri, s. — nuiele folosite drept lanțuri sau frînghii: I, 659.

gînscariu, s. — gîscar: II, 672.

gînscă, s. — gîscă: I, 112, 648.

gîrjob, -ă, adj. — îndoit, răsucit: I, 696.

gîtlean, s. — gît, gîtlej: II, 325.

glajă, s. — sticlă (germ. *Glas*): I, 636.

glas, s. — gamă (în biserica orientală sînt 8 glasuri — octoih — care au dus la 8 melodii fundamentale): I, 262; II, 525; *jiganie fără glas* „animal irațional" (gr. *alogon* „fără rațiune"): I, 341. v. *cuvîntătoriu, necuvîntătoriu.*

glasnică, s.f. — vocală: II, 241, 322.

glăsui, vb. — cînta glasurile (în muzica religioasă): II, 510. v. *glas.*

glăvățînă, s. — căpățînă (bg. *glavetina* „cap mare"): I, 689.

gligan, s. — porc mistreț: I, 288, 418.

gloabă, s. — amendă: I, 721.

gloanță, s. — glonț: I, 678.

gloată, s. — popor, oameni de rînd (lat. *vulgus*): II, 147; *cu gloatele* „grămezi, grămezi" (lat. *turmatim*): II, 180.

globi, vb. — amenda: I, 71; II, 192, 193.

glomb, s. — glob, sferă (lat. *globus* „glob" + *glomus* „ghem"): I, 532.

glupavi, vb. — sorbi cu zgomot, mînca hulpav: II, 505.

gnomón, s. — acul cadranului solar (lat., gr. *gnomon*): I, 518.

goană, s. — prigoană, persecuție: II, 16, 707.

góde — particulă (pe lîngă pronume, adverbe): I, 739.

gogoașă, s. — boabă: II, 520.

golătate, s. — v. I, 398, *n.*2.

goleți, s.m.pl. — v.I, 398, *n.*2.

golf, s. — v. II, 206 (germ. *Golf*).

golgotine, s.pl. — buruieni: I, 683.

golumb, s. — porumbel: II, 593.

gomot, s. — murmur, zgomot: I, 424.

gonaciu, s. — gonitor, urmăritor: I, 423.

gonit, -ă, adj. — prigonit: II, 78.

gonitoriu, s. — prigonitor, persecutor: I, 344.

gost, s. — oaspete, musafir: I, 736.

goz, -uri, s. — rămășițe de vegetale nefolositoare, boabe seci, stricate: I, 637.

graf, s. — conte, grof (germ. *Graf*): I, 135; II, 207.

grabovean, -ă, adj. — din orașul Grabova (Gabrovo în Bulgaria): I, 818.

grad, s. — *graduri sau trepte* (lat. *gradus,* germ. *Stufe*): II, 505; spiță (germ. *Grad,* lat. *gradus*): I, 716.

graiu, s. — grai, glas (lat. *vox*): I, 456, 462; verb (lat. *verbum*): I, 319.

grama, s. — literă (gr. *gramma*): II, 147.

gramatic, s. — învățător, grămătic (lat. *grammaticus*, gr. *grammatikos*): II, 610.

granat, s. — piatra prețioasă granat: I, 663 (germ. *Granatstein*).

gras, *-ă*, adj. — fertil (lat. *fertilis*): I, 876.

gratula, vb. — felicita (germ. *gratulieren*, lat. *gratulari*): II, 504.

gratulație, s. — felicitare (lat. *gratulatio*, germ. *Gratulation*): I, 171; II, 693.

grație, s. — har, dar (lat. *gratia*): I, 40; iertare (lat. *gratia*): II, 97, 739; favoare (lat. *gratia*): II, 21.

gravitate, s. — II, 339 (ital. *gravità*).

grăire, s. — povestire (lat *narratio*), narație (retor.): I, 529.

grămătic, s. — școlar: I, 797. v. *gramatic*.

grăunț, s. — gram (lat. *granum*, *granulum*, germ. *Gramm*, gr. *gramma*): I, 641.

grea, adj. — îngreunată, gravidă: II, 774; *vreme grea* „intemperii" (lat. *tempestas*): I, 646.

grebănos, *-ă*, adj. — cocoșat, ghebos: I, 204.

grec, s. — ortodox: I, 70, 919; II, 170; negustor: I, 28.

grecesc, *-ă*, adj. — ortodox: I, 889.

grecie, s. — limba greacă: I, 268, 630; limba greacă (elina): II, 618; limba greacă modernă: I, 378.

greu, *-ă*, adj. — grav (lat. *gravis*): I, 185, 864; *nori grei* ~ amenințători, care anunță „*vreme grea*", ploaie cu furtună: I, 646.

greotate, s. — supărare, pagubă, nedreptate (lat. *gravamen* „*molestia*, *damnum*, *injuria*": II, 72, 173.

greunț, s. — grăunț, grăunte: II, 582. v. *grăunț*.

greutate, s. — supărare, pagubă. *Greutățile moșiilor*: II, 90; *greutățile calvinilor*: II, 109 (lat. *gravamen*). v. *greotate*.

Grigorie — I, 330: gr. *gregoros* „care veghează".

grije, s. — circumspecție: I, 182.

grijelnic, *-ă*, adj. — care se îngrijește: I, 570.

grijnic, *-ă*, adj. — I, 753. v. *grijelnic*.

grinduță, s. — bucată de lemn cioplită: I, 681.

grîndine, s. — grindină: I. 630.

groapă, s. — mormînt: II, 68; șanț: I, 424 (germ. *Schanze*).

grof, s. — conte (ung. *gróf*): I, 122, 281. v. *graf*.

gropniță, s. — criptă, cavou: II, 758.

gros, *-ă*, adj. — grosolan: I, 100; II, 686 (germ. *grob*, *grobian*); îndărătnic (lat. *pervicax*): *gros la cerbice*.

gros, adv. — mult, tare (germ. *gross*): II, 774.

grosolan, *-ă*, adj. — vulgar (ital. *grossolano*, germ, *grob*, *dumm*): II, 505.

groșiță, s. — monedă măruntă: a 30-a parte dintr-un lot: I, 126; II, 266, 731. v. *lot*.

grozav, *-ă*, adj. — foarte urît: I, 204.

grozăvi, vb. — urîți, sluți: I, 208.

grozăvie, s. — sălbăticie, bestialitate: I, 558.

grumăzare, s. — boală de grumaz sau de gît: II, 313.

gruiu, s. — ridicătură pe un șes, delușor: I, 437.

grunz, s. — bolovan (ung. *göröngy*): I, 635.

gubernator, s. — guvernator (lat. *gubernator*): I, 110, 725, 749; II, 100.

gubernialicesc, -ă, adj. — referitor la *guberniu* „guvernul principatului ardelean, sub stăpînire austriacă (lat. *gubernium*)“ : I, 749.

gubernie, s. — reședința guvernului principatului ardelean: II, 207; guvernul principatului ardelean: I, 189.

guberniu, s. — guvern. v. *gubernium, gubernie* (lat. *gubernium*): I, 34.

gubernium, s. — I, 110, 749 (lat. *gubernium*).

guboace, s. — gogoașă de stejar: I, 670.

gugulean, s. — v, I, 267, *n.2.*

gúmmi, s. — rășină, clei (lat. *gummi,* germ. *Gummi*) : I, 659; II, 670.

gură, s. — cioc: I, 896; *cu o gură* „toți împreună“ (lat. *uno ore*) : II, 640.

gurat, -ă, adj. — gureș: I, 667.

gurgare, vb. — sătura pînă-n gît, ghiftui.

gurguiat, -ă, adj. — grămădit, țuguiat, cu vîrf: I, 286, 455.

gutiuță, s.f. — gutuiuță: I, 284.

gutîiu, s. — gutui: I, 692.

gutta, s. — gută, dambla, apoplexie (lat. *gutta* „picătură“): I, 637.

H

hai, s. — hal(?): I, 451.

haiduc, s. — infanterist (în armata ungurească) (srb. *hajduk*) : II, 100.

hain, -ă, adj. — trădător față de puterea suverană: I, 242, 445, 507.

halb part (germ.) — pe din două, jumate-jumate: I, 648.

halgaș, — v. I, 280 *n.2.*

halțebindel — v. I, 316.

hantătar, s. — hanul tătarilor: I, 266.

haòs, s. — haos. v. I, 383.

haracter, pl. *haractere,* s. — caracter, semn trasat (gravat) (gr. *harakter*) : I, 515.

haractir, -uri, s. — comportament, caracter: I, 898. v. *haracter.*

haractiriu, s. — caracter: II, 162, 221. v. *haractir.*

haráriu, s. — sac, arar (germ. *Harass* „ladă pentru împachetarea mărfurilor fragile“): I, 208.

hartie, s. — hîrtie: II, 764.

harț, s. — război: I, 741; II, 93; duel: II, 309.

hasnă, s. — folos, cîștig (ung. *haszon*) : II, 585, 738.

hastă, s. — lance (lat. *hasta*): I, 241.

hașme, s. pl. — nume purtat de mai multe specii de ceapă (ung. *hagyma*) : I, 661.

hataro, s. — hotar (ung. *határ* „graniță, ținut“) : I, 139.

hatișerif, s. — ordin autograf al sultanului: II, 86.

haz, s. — trecere, grație: I, 379, 396.

hazнă, s. — folos: I, 108, v. *hasnă.*

hazari, s.pl. — unguri: II, 387.

hădărag, s. — lemn pentru îmblăci, pentru titirez sau băț cu care se învîrtește rîșnița: II, 659.

hăisaș, s. — hăitaș, gonaș (la vînătoare): I, 438.

hăltăcări, vb. — clătina lichidul dintr-un vas: I, 698.

hărc, s. — hîrc, hîrciog: II, 697.

hărțăgos, -ă, adj. — pus pe harț (război): II, 82.

hărțui, vb. — angaja bătălia, la avangardă: I, 426.

hăruvim, s. — heruvim, înger care urmează arhanghelilor, în ierarhia cerească: I, 194, v. *serafim.*

hăsnuire, s. — folos: I, 735. v. *hasnă.*

hătălmaș, adv. — silnic, abuziv, strașnic (ung. *hatalom* „putere, forță"): I, 738.

hăznui, vb. — fi de folos: I, 736, 123. v. *hasnă.*

hederă, s. — iederă (lat. *(h)edera)*: I, 657.

helveticesc, -ă, adj. — elvețian: II, 233: *religia helveticească* „religia calvină" (germ. *helvetische Konfession).*

hemeit, -ă, adj. — amețit, zăpăcit: I, 294.

hemnisit, -ă, adj. — hămesit: II, 503.

hénteș. s. — măcelar. v. I, 846.

herciog, s. — hîrciog: II, 690.

heretisi, vb. — saluta, firitisi: II, 396.

heroi, s.m.sg. — erou, v. II, 268 (lat., gr. *heros* „semizeu, epitet al unui personaj mitic", germ *Heroe, Heros).*

heroiu, s. — erou: II, 668. v. *heroi.*

heros, s. — erou: II, 719 (germ. *Heros).*

herou, s. — erou: II, 151. v. *heroi.*

heruvíc, s. — imn în onoarea heruvimilor, cîntat la liturghie, înainte de cuminecare: I, 106

heruvim, s. — I, 835. v. *hăruvim.*

herțog, s. — duce, principe, voievod: I, 172; infante: II, 214 (germ. *Herzog).*

Hetruria — Etruria: I, 192.

hetumogiari, s.pl. — v. II. 19.

hezechei, s.pl. — mincinos(?) II, 354.

hiiară, s. — fiară (lat. *fera)*: I, 335, 446.

Hierozolima, — Ierusalim (lat. *Hierosolyma)*: I, 122.

Hiot, s. — locuitor din Hios (Chios): I, 818.

hinteu, pl. *hinteao*, s. — rădvan, caleașcă (ung. *hintó)*: II, 100, 281, 731.

hipacón, s. — I, 548.

hirean, s. — hrean: I, 661.

hirișcă, s. — hrișcă: I, 514.

hiroglife, s.pl. — hieroglife (germ. *Hieroglyphe* „hieroglifă", gr. *hieroglyfos* „care gravează ieroglife"): I, 515.

hirograf, s. — manuscris, angajament scris cu propria mînă (lat. *chirographum*, gr. *heirografos)*: I, 200.

hirurg, s. — chirurg (germ. *Chirurg*, lat. *chirurgus).* v. I. 750, *n.1.*

hisop, s. — isop, arbust ornamental cultivat în grădini (gr. *hyssopon*, lat. *hyssopum)*: I, 12.

hispan, s. — spaniol (lat. *Hispanus)*: II, 152.

hîlm, -uri, s. — grămadă, movilă: II, 556.

hîmbariu, s. — hambar, pătul: I, 396.

hîrț, s. — șoarece: II, 587, 601.

hlámidă, s. — manta (lat. *chlamys, chlámida*, gr. *hlamys* „manta"): I, 306.

hoare, s.pl. — oare, păsări de curte: II, 601. v. *oare.*

hoaspe, s.f.pl. — coji de strugure: I, 698.

hodaiții, s. — I, 240: un lemn crăpat în care se bagă paie aprinse pe un deal, în seara lăsatului de sec de brînză. v. I, 240.

hodalițe, s.f.pl. — I, 561. v. *hodaiții*.

hodnogi, s.pl. — comandant de oaste (ung. *hadnagy*): II, 89.

hoha, interj. — ho! destul!: I, 422.

hoheriu, s. — călău, gîde (ung. *hóhér*): II, 72.

holbură, s. — volbură (bot.): I, 683.

holland, s. — olandez (germ. *Holländer*): I, 667.

holteiu, s. — tînăr necăsătorit: I, 421.

holub, s. — porumbel: II, 375.

honeste, adv. — onest, virtuos (lat. *honeste*): II, 160.

hontariu, s. — băiaș care scoate piatră din baie (mină): II, 352.

hor, s. — cortegiu (ital. *coro*, lat. *chorus*, gr. *horos*): I, 106. v. *horiu*.

horiu, s. — taraf, orchestră: I, 396; grămadă de oameni care dansează cîntînd (lat. *chorus*): II, 507. v. I, 396, *n.2*.

horisont, s. — orizont (germ. *Horizónt*): II, 659.

horizont, s. — orizont: I, 650: definiție (germ. *Horizónt*).

horografie, s. — topografie (lat. *chorographia*, gr. *horografia*): II, 204.

horvát, s. — croat: II, 621.

hotar, s. — teritoriu: I, 906.

hotarnică, s. — zapis referitor la delimitarea, hotărnicirea, moșiilor: II, 162.

hotăreț, *-ă*, adj. — hotărît (gram.) (lat. *definitus*): II, 408.

hotări, vb. — termina (lat. *finire*): I, 77.

hotăriș, *-ă*, adj. — vecin: II, 389.

hotărî, vb. — defini (lat. *definire*): I, 370.

hotărîre, s. — definiție (lat. *definitio*): I, 370, 372, 492.

hotărîș, *-ă*, adj. — vecin: II, 157. v. *hotăriș*.

hotărîtoriu, *-e*, adj. — decisiv, definitoriu: II, 392; definitiv: II, 143 (lat. *definitivus*).

hotărîtoriu, s. — arbitru (lat. *arbiter*): I, 56.

hrábol, s. — hrăbor, viteaz: I, 196.

hraconít, s. — v. I, 195.

hrane, s.f. pl. — alimente (lat. *esca*): I, 641.

hraniște, s. — hrană (de albine, viermi de mătase etc.): II, 587, 589, 596.

hrăni, vb. — educa: II, 422.

hrănitoare, s. — doică: II, 494.

hrăpi, vb. — horcăi (în somn), respira adînc, cu greu: II, 752.

hrismă, s. — mir, ungere (cu sfîntul mir) (lat. *chrisma*, gr. *hrisma* „ungere").

Hristos — uns (lat. *christus*, gr. *hristos*, „uns"): I, 41.

hronograf, s. — cronicar (lat. *chronographus*, germ. *Chronograph*): I, 201, 511.

hronologie, s. — cronologie (lat. *chronologia*, germ. *Chronologie*): II, 23.

hrysolit, s. — topaz, oliviu, hrisolit (lat. *Chrysolithos*, gr. *hrysolithos*): I, 662.

hrysóvol, s. — privilegiu, hrisov (gr. *hrisobulon* „bulă de aur"): II, 42.

hudă, s. — ferestruică, gaură în zid: I, 450.

hutman, s. — muncitor minier(?) (germ. *Hutenmann* „muncitor la uzina metalurgică"): II, 355.

hutupi, vb. — mînca, înghiți cu lăcomie, înfuleca: II, 504.

hyacinth, s. — hiacint, piatră prețioasă de culoarea bleu-închis (gr. *hyakinthos*): I. 662.
hydrofan, s. — v. I, 662.
hymenoptere, s.pl. — cu aripi membranoase (*hymenopteros*): I, 669.

I

i, *pr*. — i proci „și celelalte": I, 723.
iad, *-uri*, s. — I, 44, 54: definiție.
iahni (s. turc.) — iahnie: I, 818.
iale, pr. — ele: II, 5.
iapungea, s. — ipîngea, haină bărbătească folosită ca manta: II, 425. v. *iapunjea*.
iapunjea (s. turc.) — I, 818.
iar, conj. — însă: II, 537.
iară, conj. — I, 210, v. *iar*.
iară, vb. — era: II, 540.
iarășui, vb. — repeta (lat. *iterare*): I, 636.
iarășuit- ă, adj. — repetat, iterat (lat. *iteratus*): II, 93.
iarbă, s. — leacuri (lat. *herba*): I, 545; *iarbă creață* (mintă, izmă): I, 415; *iarbă mare* (oman, holman, omag, toaie): I, 415; *iarbă pucioasă* (piatră pucioasă, sulf): I, 94; *iarba vîntului* (iarba cîmpului, cătușnică, obsigă etc.): I, 415.
iașele, s.f.pl. — iesle: I, 686. v. *iasle*.
iasle, s.f.pl. — iesle: II, 196.
iáspidă, s. — agată, iasp (lat., gr. *iaspis* „agată"): I, 662.
iastă, vb. — este: I, 693.
iazer, s. — iaz, iezer, heleșteu: II, 263.
ibovnicie, s. — dragoste: I, 809.
ic, s. — pană, găvozd, țintă: I, 693.
icoană, s. — imagine, tablou: I, 83, 634; II, 252, 364; portret: II, 91, 680.
iconomie, s. — gospodărie, administrare: I, 108, 924; agricultură?: I. 229. v. *economie*.
icúz, s. — icuț (grafie? eroare de tipar?): I, 693. v. *ic*.
idol, s.m. — idololatru (idolatru) (lat. *idololatra*, *idololatres*, germ. *Idol*): I, 562.
idolă, s. — idol (statuie) (lat. *idolum*. gr. *eidolon* „imagine"): II, 530.
idolesc, *-ă*, adj. — păgînesc: I, 562, 730, 766.
idolie, s. — ido(lo)latrie (germ. *Idolatrie*): II, 366.
idiotism, s. — particularitate de vorbire (lat. *idiotismus*, gr. *idiotismós*): I, 219; II, 141.
iele, s. pl. — zînă: II, 300.
iepta, vb. — arunca: I, 662. v. *epta*.
ierarhie, s. — rînduiala și subordonarea deosebitelor trepte ale cîrmuirii bisericești: II, 190; funcție de ierarh: II, 166.
ierei, s. — preot, paroh: I, 726.
ieromonah, s. — călugăr care a primit darul preoției (n. gr. *hieromonahos*): I, 220, 529; II, 65, 121.
ieși, vb. — se naște (lat. *exire*): I, 46.
iezuvit, s. — iezuit: II, 81.
ighemonicos, *-ă*, adj. — nobil, de neam mare (gr., v. sl. *ighemon*): II, 702.

igúmen, s. — egumen, stareț (în biserica ortodoxă): I, 92. v. *egumen*.
ii, pron. — ei: II, 220.
illiricesc, *-ă*, — iliric (sîrbesc, slavon): II, 139.
illuminație, s. — sărbătoare populară cu torțe, artificii (lat. *illuminatio*): II, 697.
illustrissim, *-ă*, adj. — preailustru (lat. *illustrissimus*): I, 357.
imaghinație, s. — imaginație (lat. *imaginatio*, germ. *Imagination*): II, 703, 723.
imală, s. — tină, noroi: I, 179, 818.
imăciune, s. — II, 144. v. *imală* (lat. *macula*).
imos, *-ă*, adj. — murdar, pătat: II, 256.
imperator, s. — împărat (germ. *Imperator* „împărat").
inát, s. — sfadă, gîlceavă (srb. *inat* „încăpățînare"): II, 272, 273.
inclit, *-ă*, adj. — celebru, slăvit (lat. *inclytus*): II, 719.
indagație, s. — cercetare (*indagatio*): I, 817.
indegenat, s. — indigenat, cetățenie (germ. *Indigenat*): II, 400.
indian, s. — indian american (germ. *Indianer*): II, 317.
indice, s. — indice (lat. *index*): I, 895.
indiește, adv. — în limba indiană: I, 707.
indigenae (lat.) — indigeni, cetățeni, adevărați moștenitori (posesori, proprietari): II, 400.
indigo, s. — culoare albastră (germ. *Indigo*): I, 660.
industrie, s. — aplicație, sîrguință (lat. *industria*, germ. *Industrie*): II, 661, 662.
inglês, s. — englez: I, 387.
inhoativ, adj. — inchoativ (gram.) (lat. *inchoativus*, germ. *Inchoativ*): II, 409.
inimă, s. — curaj (lat. *animus*): I, 426; II, 550; stomac: I, 208; II, 506; *inimă înfrîntă* „umilință, căință" (lat. *animus fractus*): I, 12.
inimic, *-ă*, adj. — inamic (lat. *inimicus*): II, 660.
insolă, s. — insulă v. II, 206 (lat. *insula*).
inspector, s. — observator, examinator (lat. *inspector*): I, 749.
instalație, s. — numire în slujbă, instalare, introducere într-un post (lat. *installatio* „*missio in munus*", germ. *Installation*): I, 751.
instellație, s. — instalație, instalare: I, 749.
instanție, s. — cerere insistentă, reclamație: II, 15, 81, 101, 765; *instanție sau județ* „instanță, curte de judecată" (germ. *Instanz*, lat. *instantia*): I, 102.
Instituțiile Oratorie — II, 610: lat. *Institutiones Oratoriae*.
instrucție, s. — instrucțiune, învățătură, precept (lat *instructio* „*institutio, praeceptum*"): II, 103.
instrument, s. — material, utilaj (lat. *instrumentum*): I, 365; *instrumenturi și scrisori ale clerului* „dispoziții scoase din textele religioase" II, 118.
inștallație, s. — instalare, introducere în funcție a unei fețe bisericești de rang înalt (lat. *installatio*, germ. *Installation*): II, 100. v. *instalație*; *instellație*.
inștanție, s. — I, 749. v. *instanție*.
inștălălui, vb. — II, 99, 201 (lat. *installare*, germ. *installieren*).
inștitutum, s. — I, 568 (lat. *institutum*): I, 568, *n*.2.
interes, s. — profit, folos: I, 110; dobîndă: I, 168, 730, 748 (lat. *interesse*, germ. *Interesse* „profit, dobîndă").
interesat, *-ă*, adj. — *interesat*, *sau părtinitoriu* (germ. *interessiert*): I, 881.
interiecție, s. — interjecție (gram.) (lat. *interjectio*, germ. *Interjektion*): I, 320; II, 409.
interimal, *-ă*, adj. — interimar (lat. *interimalis* „*ad tempus constitutus*"): II, 606.

intrăm, vb. — intrarăm: II, 493.

introductio, s. — prezentare, introducere a cuiva într-un post *(lat. introductio)*: II, 175.

inventariu, s. — inventar *(lat. inventarium*, germ. *Inventar)*: II, 765.

investigație, s. — investigare, cercetare *(lat. investigatio*, germ. *Investigation)*: I, 818. v. *indagație*.

inzulan, s. — insular *(lat. insulanus*, germ. *Insulaner)*: II, 212.

inzură, s. — insulă *(lat. insula)*: II, 212.

iobag, s. — vasal *(ung. jobbagy)*: II, 51.

iobăgie, s. — I, 230, 303, *n.2*.

ior — silabă prin care se exprimă litera *ă* (**ъ**), în chirilică: II, 385.

ioruț, s. — II, 142, diminutiv de la *ier*.

iosag, *-uri*, s. — proprietate, moșie, latifundie: I, 737; II, 64, 112, 118 *(ung. joszág)*.

ipervóli, s. — hiperbolă (retor.). v. I, 343: definiție; I, 233 *(lat. gr. hyperbole)*.

ipodiacon, s. — subdiacon *(lat. subdiaconus, hypodiaconus)*: II, 41.

ipolipsis, s. — hypolipsă (retor.), trecere, considerație, vază (gr. *hypoleipsis)*. v. I, 316.

ipothesă, s. — ipoteză, supoziție, presupunere *(lat., gr. hypothesis*, germ. *Hypothese)*. *Ipothesa (supuința)*: II, 387.

ipotís, s. — ipoteză: I, 872. v. *ipothesă*.

iproci — ș.cl. (și celelalte), I, 63.

iróas, s. — erou: I, 330. v. *irou*.

iroicesc, *-ă*, adj. — eroic: I, 335.

irou, s. — erou: II, 220, 679.

isăfla, vb. — afla, izăfla: II, 737.

iscălit, *-ă*, adj. — iscodit, născocit: II, 501. *Iscălite (iscolite)*: II, 501.

iscodi, vb. — cerceta: I, 90.

iscodire, s. — spionaj: I, 138; născocire *(lat. figmentum „invenție")*: II, 244.

iscoditură, s. — născociri, invenții, povești: I, 723.

iscrășit, *-ă*, adj. — inventat, iscodit: I, 917.

isio — v. II, 575.

isnov — *de isnov* „din nou": I, 69, 840.

isocolă, s. — izocol(on) (retor.) *(gr. isokolos „compus din doi membri egali")*: I, 328.

isolă, s. — insulă *(ital. isola)*: II, 340, 169; *Isola (ostrovul)*: II, 340.

ispan, s. — spaniol *(lat. Hispanus)*: I, 419.

ispănesc, *-ă*, adj. — spaniol: II, 403. v. *ispan*.

ispită, s. — încercare, experiență, probă: I, 97, 568; II, 305.

ispiti, vb. — încerca: II, 175; proba: I, 101; cerceta, ancheta, I, 249, 736.

ispitire, s. — experiență: I, 97, 284.

ispititor, s. — examinator: II, 91; anchetator: I, 517.

ispovedanie, s. — spovedanie: I, 839.

ispovedui, vb. — spovedi: II, 181.

ispravă, s. — hotărîre, sentință: I, 89; *de ispravă* „complet": I, 168.

ispravnic, s. — comite *(lat. comes)*: II, 89.

istina, adv. — adevărat, drept, într-adevăr: I, 316.

istoresc, *-ă*, adj. — istoric *(germ. historisch)*: I, 511.

istorie, s. — I, 633, 639.

istornic, s. — istoric: I, 229.

ișdăni, vb. — crea, da la iveală, publica *(*lat. *edere)*: II, 23, 71, 115, *(ijderi* „descoperi, afla ceva nou“).

ișlic, s. — căciulă de blană scumpă de atlas sau postav, purtată de domnii Țărilor Române, apoi de boieri, negustori, lăutari: II, 304.

ital, s. — italian: I, 243; latin: II, 397 (lat. *Italus* „locuitor al Italiei“).

italenesc, *-ă*, adj. — italienesc: II, 150.

ithicà, s. — etică, filozofie morală *(*lat. *ethica*, gr. *ethike)*: I, 252, 491, 492, 493.

iță, s. — iție, cupă, măsură de capacitate de 3/4 litru, cam 1/2 cofă: I, 698; II, 522.

iurat, adj. — I, 746: *iurat în Marele Principat al Ardealului Procurator* (lat. *juratus*, germ. *juratus* „jurat“).

iure — *iure canonico* *(*lat. abl.) „drept canonic“ (lat. *jus*, germ. *Jus* „drept“*)*: II, 190.

iurisdicție, s. — jurisdicție *(*lat. *jurisdictio*, germ. *Jurisdiktion)*: II, 70, 115.

iuristă, s.m. — jurisconsult *(*lat. *jurisconsultus*, *peritus*, *jurista)*: II, 225.

iurși — haidați! iurși! „iureș, iuruș“: II, 263.

ius — silabă, prin care se pronunță slova chirilică *î* (ѫ): II, 377.

iuș, s. — drept *(*lat. *jus*, germ. *Jus*. ung. *ius)*: I, 123.

iuți, vb. — agrava (germ. *die Strafe verschärfen* „a agrava pedeapsa“): I, 721.

iuțime, s. — cruzime, sălbăticie: II, 547; asprime, severitate (germ. *Verschärfung)*: I, 531, 718; mînie: I, 327; iuțeală: I, 646.

iuțit, *-ă*, adj. — rapid *(*lat. *citatus)*: I, 427.

izbîndă, s. — răzbunare, victorie: I, 429.

izbîndi, vb. refl. *(a-și ~)* — se răzbuna: I, 209.

izbînditoriu, *-e*, adj. — răzbunător: II, 154.

izgonire, s. — exil, excomunicare: I, 70, 335.

igonit, *-ă*, adj. — ostracizat: II, 151.

izidi, vb. — risipi, pierde: I, 683.

iznov — *de iznov* „din nou“: I, 180. v. *isnov*.

iztov — *de iztov* „cu totul, complet“: I, 112.

iztovi, —vb. — istovi, distruge *(*lat. *delere)*: II, 10.

izvod, pl. *izvoade* — document original: I, 168, 218, 220, 230, 330, 379, 436; exemplar: I, 194.

izvodi, vb. — da la iveală, tipări: I, 300, 325, 376, 435.

izvodire, s. — născocire, creație originală: I, 378, 514; II, 140.

izvodit *-ă*, adj. — născocit, creat: II, 150.

izvoditoriu, s. — autor. v., I, 409 *n.1.*, (lat. *inventor*: I, 378, 529); I, 220: traducător.

izvoditură, s. — creație originală: I, 376; creație literară, operă: I, 376, 413.

Î

îmări, vb. — mări: I, 646; II, 47.

îmăsurat, *-ă*, adj. — moderat: II, 666.

îmbi, f. *îmbe* — ambii, amîndoi: I, 462, 818; II, 304.

îmbla, vb. — parcurge *(*lat. *(per)ambulare)*: I, 43; se ruga: II, 60; frecventa: II, 610.

îmblare, s. — întîlniri frecvente: II, 374.

îmblăci, s. pl. — unealtă primitivă de treierat (îmblătit) cereale, formată din două prăjini legate cu o curea: I, 683.

îmblăti, vb. — treiera cu îmblăcii: II, 515.

îmblătit, -ă, adj. — I, 683. v. *îmblăti.*
îmblînzi, vb. — mîngîia, alinta: I, 764.
îmblînzit, -ă, adj. — supus, învins (lat. *domitus, mansuefactus*): II, 380.
îmboldorit, -ă, adj. — învelit, înfășurat: I, 636, 667.
îmbrăca, vb. — învesti: II, 53.
îmbrăcat, -ă, adj. — investit, însărcinat cu o funcție înaltă (calc, după lat. *indutus*): I, 82
îmbrățoșa, vb. — îmbrățișa: I, 438.
îmbucura, vb. — bucura, înveseli: II, 354.
îmbueci, vb. — crește prea dezvoltat: I, 683.
îmbunătăți, vb. refl. — deveni virtuos: I, 376.
îmbunătățiri, s. pl. — virtuți: I, 384.
îmbunătățit, -ă, adj. — virtuos: I, 97, 98, 335, 560.
îmburzit, -ă, adj. — îmbulzit: I, 293.
împărat, -ă, adj. — prins de pari, hărăcit, păruit: II, 515.
împărator, s. — șef, împărat (lat. *imperator*): I, 315.
împărăchere, s. — disensiune, învrăjbire: I, 189; II, 202.
împărăchiare, s. — I, 59. v. *împărăchere.*
împărătuș, s. — cerul gurii, părătuș: I, 185.
împărăți, vb. — domni, stăpîni (lat. *regnare*): cu autoritate de duce, voievod etc., nu de împărat: I, 890.
împărăție, s. — orice formă de stăpînire (organizare politică): I, 226, 880; II, 119; clasă regn (lat. *regnum*): I, 656; II, 335.
împărechere, s. — dispută, gîlceavă: II, 222. v. *împărăchere.*
împărechia, vb. refl. — a fi în disensiune: II, 80. v. *împărăchia.*
împărechiați, adj. pl. — învrăjbiți: I, 249.
împărtăși, vb. — comunica (lat. *communicare*): I, 62; transmite: I, 505; primi ca parte, zestre dintr-o moștenire, fi părtaș „moștenitor": I, 864.
împărtășire, s. — unire: II, 174; împreunare (lat. *communicatio*): I, 499; comuniune, relații: I, 242; participare (lat. *communicatio*), cuminecătură: I, 60, 95; legături, comunicație (lat. *communicatio*, germ. *Kommunikation*): II, 122.
împărtini, vb. refl. — se avantaja, favoriza: I, 327.
împărți, vb. — atribui, repartiza (lat. *impertire*): I, 118, 119, 665.
împărțitură, s. — secțiune: I, 715.
împătrat, -ă, adj. — *cale împătrată* „răscruce": II, 302.
împedecare, s. — opoziție (lat. *impedimentum, oppositio*): I, 529; II, 147.
împelița, vb. — încarna, întrupa: I, 113.
împena, vb. refl. — se împodobi (germ. *sich aufputzen, schmücken*): II, 647.
împenare, s. — împodobire exagerată: I, 891.
împenat, -ă, adj. — cu pene (de pasăre): II, 74.
împestrit, -ă, adj. — împistrit, variat: I, 332.
împetiție, s. — acuzație (lat. *impetitio „querela, accusatio"*): II, 121.
împetri, vb. — împietri, întări: I, 659.
împistri, vb. refl. — se îmbrăca cu haine de diferite culori: II, 647.
împistrire, s. — brodare, chindisire (cu diferite culori): II, 735.
împistrit, -ă, adj. — cu pete, dungi, de diferite culori: I, 21; zugrăvit (lat. *pictus*): I, 625. v. *împestrit.*
implantare, s. — sădire (lat. *implantatio*): II, 593.

împlănta, vb. — planta, sădi (lat. *implantare*): II, 494, 593.
împlea, vb. — sătura (lat. *implere*): I, 660; II, 506.
împlesteci, vb. — împletici(?): II, 507.
împlicat, *-ă*, adj. — incîlcit (lat. *implicatus*): I, 358.
împlîntare, s. — amestec: I, 567; colonie (lat. *plantatio*): II, 53.
împlîntat, s. — înfigere, plantare, sădire: I, 692.
împlîntat, *-ă*, adj. — fixat, imobilizat (de spaimă): I, 282.
împoncișa, vb. — întoarce, îndrepta în direcția opusă: I, 730.
împoncișat, *ă*, adj. — îndreptat în direcția opusă, ponciș (lat. *conversus*): I, 468.
împoterire, vb. — împotrivire cu forța: I, 139.
împregiur, s. — împrejurare (lat. *circumstantia*): II, 157.
împregiurstări, s. pl. — circumstanțe: I, 594 (calc după lat. *circumstantia*).
împrejurări, s. pl. — circumstanțe: I, 714. v. *împregiurstări*.
împresurări, s.f. pl. — sarcini, greutăți (lat. *pressurare*): II, 165.
împreuna, vb. — *împreuna armele* (lat. *sociare arma*): I, 880.
împreună, adv. — totodată: I, 919; II, 162; *împreună și* „și totodată" (lat. *simulque, una cum*): I, 56, 230, 336, 534; II, 322.
împreună cetățean, s. — concetățean (*concivis, compatriota*): I, 97.
împreună înțelegere, s. — convenție, contract: II, 122.
împreună-lucra, vb. — conlucra, colabora (lat. *collaborare*): II, 119.
împreună-lucrătoriu, s. — colaborator (lat. *collaborator*): II, 120.
împreune lucrare, s. — colaborare (lat. *collaborare*): I, 178.
împreune pătimire, s. — compasiune (lat. *compassio*): I, 366.
împreunătoriu, *-e*, adj. — conjunctiv (lat. *conjunctivus*): II, 578.
împreunătoare, s. — trăsătură de unire (lat. *signum diacriseos*): I, 323; pauză: (—): I, 324; conjuncție (gram.): II, 409. v. și II, 375 (lat. *conjunctio*).
imprilostit, *-ă*, adj. — prilostit, îndrăcit: II, 298.
împrințipat, *-ă*, adj. — creat principe (germ. *Prinzip*): I, 172.
împroșcătoare, s. — proașcă, un fel pușcoace cu apă, stropitoare: I, 118.
împrotivă, adv. — dimpotrivă (lat. *ex contrario, contrarie*): I, 890.
împrotivire, s. — contradicție, opoziție (lat. *oppositio, contradictio*): I, 887.
împrotivnic, s. — adversar (lat. *adversarius*): I, 247, 567; II, 221.
împrumutat, *-ă*, adj. — mutual, reciproc (lat. *mutuus*): I, 540, 867; II, 72.
împulpa, vb. refl. — se sili din toate puterile, rîvni cu aprindere: I, 864, 891, 922.
împururi, vb. — înveșnici, eterniza: II, 53.
împuta, vb. — pune pe seama, atribui (lat. *imputare*): I, 135, 801.
împutare, s. — imputare, învinuire (germ. *Imputation*): I, 136.
îmunități, s. pl. — imunități, documente de scutire de dări, impozite (lat. *immunitatio, actus immunitatis*, germ. *Immunität*): II, 84.

înalt, s. — înălțime (lat. *altum*, s.): II, 776.
înante, adv. — înainte: II, 618.
înapoiaducere, s. — readucere (lat. *reducere, reductio*): II, 500.
înapoit, *-ă*, adj. — respins: II, 689.
înălța, vb. — *înălța cerbicea* „se făli, trufi" (lat. *extollere cervicem, cornu*): I, 342.
înătător — înotător (lat. *nans*. „care înoată"): I, 690.
încăi, adv. — măcar, cel puțin: I, 135, 224.
încalete, adv. — încai, încalte(a), barem: I, 594, 820; II, 174.

încarnație, s. — naștere, întrupare *(*lat. *incarnatio) :* I, 11.
încelui, vb. — înșela: I, 365.
înceluitoriu — înșelător: I, 552.
încenușat, *-ă*, adj. — cenușiu: II, 601.
începătorie, s. — început, origine *(*lat. *origo, inceptum)*: I, 63, 835.
începătoriu, s. — cap, șef, comandant *(*lat. *princeps) :* I, 342.
începătură, s. — început *(*lat. *principium) :* I, 726.
început, *-uri*, s. — principiu *(*lat. *principium) :* I, 370, 493; origine, sursă: I, 896; II, 208; începere *(*lat. *inceptum) :* I, 864.
încheere, s. — contract. *Încheere de chilin* „contract particular“: I, 168.
închepe, vb. — încape: II, 558.
închia, vb. — încheia, trage concluzia *(*lat. *concludere) :* II, 618.
închide, vb. — conchide, trage concluzia *(*lat. *concludere) :* I, 671.
închieat, *-ă*, adj. — încheiat, complet: I, 691.
închietură, s. — articulație a frazei, colon: II, 575; articol (lat. *articulus) :* I, 34.
închina, vb. — venera: I, 332.
închinăciune, s. — salut, urare cu paharul: I, 86, 782.
închinătoriu, *-e*, adj. — de dedicație, dedicator: I, 376.
închipui, vb. — înfățișa: II, 364; modela, figura: I, 532.
închipuire, s. — figură, portret: I, 328; II, 563, 688, 764; imagine: I, 515; alegorie: I, 658.
încinde, vb. — încinge: I, 426; *se încinge* „se înarma“ *(*lat. *accingere* „a-și îmbrăca armele“ *)*: I, 273.
încînta, vb. — v. I, 412, *n.a ;* II, 300 *(*lat. *incantare*, ital. *incantare)*.
încîntătură, s. — vrajă: I, 412.
în cît, adv. — în măsura în care, întrucît *(*lat. *in quantum) :* I, 43.
încoruna, vb. — încorona: II, 567. v. *corună*.
încredincios, *-ă*, adj. — credincios: I, 564.
încredința, vb. refl. — se logodi, a-și jura credință: I, 845.
încredințat, s. — confident *(*lat. *fidelis) :* II, 151.
încrescut, *-ă*, adj. — crescut (lat. *increscere* „a crește pe“ + dativul): I, 662.
încreți, vb. — încrunta. v. I, 275, *n. 1;* I, 283, 447.
încrețurat, *-ă*, adj. — cu crețuri, încrețit: II, 737.
încrezătoriu, s. — garant, chezaș (germ. *Garant*, *Gläubiger* „creditor“): I, 132.
încrezut, s. — confident *(*lat. *fidelis*, germ. *Konfident) :* II, 103. v. *încredințat*.
încrezut, *-ă*, adj. — credincios, fidel *(*lat. *fidelis) :* I, 486, 831.
încrop, s. — apă călduță: I, 204.
încruci, vb. refl. — a-și face cruce *(*ital. *signare) :* I, 632; II, 340.
încrucit, s. — cruciat: II, 46.
încrusta, vb. — îmbrăca (împodobi un obiect cu ornamente înfipte în scobituri special făcute) *(*lat. *incrustare) :* I, 658.
încrustat, *-ă*, adj. — căptușit, îmbrăcat (dublat): I, 649. *Cuvînt încrustat* „ ~ ascuns, învăluit“): (lat *incrustare* „acoperi cu o crustă“): II, 500, 503.
încumătat, *-ă*, adj. — care se bizuie, se încumetează *(*ital. *confidere) :* II, 340.
încungiura, vb. — evita: II, 143.
încungiurare, s. — împrejurare, circumstanță (lat. *circumstantia* „împrejurare“): I, 864; asediu: II, 340.
încununa, vb. — cununa *(*lat. *coronare) :* II, 507.

încurgere, s. — influență *(lat. influxus)*: II, 360; incursiune *(lat. incursio)*: II, 737.
încurre, vb. — urmări, alerga *(lat. persequi, incurrere*, rom. *încure)*: I, 891.
încursă, s. — incursiune, năvălire *(lat. incursio, incursus)*: I, 868. v. *încurgere*.
încuviințare, s. — cuviință: I, 516; II, 271.
încuviințat, -ă, adj. — cuvenit, potrivit cu: I, 111, 511; II, 212, 702.
îndăluitoriu, s. — v. I, 735.
îndămînare, s. — ocazie, prilej: I, 804; posibilitate: II, 220; comoditate: II, 371.
îndătorare, s. — îndatorire: II, 494.
îndelete, adv. — în voie, liniștit, comod: II, 516: *pe îndelete;* I, 429; II, 363: *cu îndelete.*
îndeletnici, vb. — deprinde, exersa: I, 176; II, 686.
îndeletnicie, s. — ocupație, preocupare, sîrguință, îndeletnicire *(germ. Beschäftigung)*: II, 315, 424.
îndeletnicire, s. — răgaz: I, 218 *(lat. otium)*.
îndemîna, vb. — pune la îndemînă: II, 723; *se îndemîna* „se îndeletnici": II, 736.
îndemînat, -ă, adj. — îndemînatic: II, 181.
îndemînatec, -ă, adj. — comod: II, 333.
îndemîneală, s. — *cu îndemîneală* „comod": II, 587.
îndemnătoriu, s. — instigator *(germ. Antreiber)*: I, 717.
îndeobște, adv. — în comun *(lat. in comune, communiter* „în general"): I, 715.
îndeosăbit, adv. — îndeosebi: I, 272; II, 148.
înderepta, vb. — îndrepta, pune în ordine: I, 731.
îndesa, vb. — contracta: I, 640.
îndestulat, -ă, adj. — suficient; I, 68; satisfăcut: I, 174.
îndestulare, s. — satisfacție (just.) *(lat. satis facere*, germ. *Satisfaktion)*: I, 355.
îndestulit, -ă, adj. — satisfăcut: II, 92. v. *îndestulat*.
îndiction, s. — numele anului calendaristic dintr-o perioadă, ciclu, de 15 ani *(lat. indictio)*: II, 43.
îndigenă, s.m. — indigen *(lat. indigena)*. În regatul maghiar: *„indigena", qui exterior existendo in Hungariam articulariter recipitur*, adică: *indigen*, care fiind străin este primit (recept), legal între cetățenii unguri: II, 71.
îndoi, vb. refl. — sta la îndoială *(lat. dubitare)*: I, 882.
îndopa, vb. — înghiți cu lăcomie: II, 172.
îndrăcit, -ă, adj. — posedat de diavol, epileptic: II, 27, 525.
îndrăji, vb. — îndrăgi: I, 445.
îndrăznit, -ă, adj. — îndrăzneț: I, 427.
îndrepta, vb. refl. — a-și dovedi nevinovăția: I, 91; II, 399.
îndreptare, s. — trimitere: II, 602; emendație critică, corectare (lat. *correctio)*: II, 441, 560; regulă: I, 370, 530, 559; direcție: I, 639; *îndreptare creștinească:* I, 35, 37, 52, 492 „lege bisericească".
îndulcit, -ă, adj. — dedat, deprins, nărăvit *(lat. inescatus)*: II, 560.
îndulgenție, s. — indulgență (iertare de păcate) acordată de biserica catolică *(lat. indulgentia)*: II, 98.
îndupera, vb. — v. I, 881, 883.
îndupleca, vb. refl. — sta la îndoială: I, 760; se îndoi: I, 431; II, 298.
înduplecat, -ă, adj. — dublu *(lat. duplex)*: II, 89.
îndurat, -ă, adj. — îndurător, milostiv: I, 38, 102, 532.
înfățoșare, s. — înfățișare, prezență: II, 337.
înființătoriu, -e, adj. — (nume) substantiv: II, 576; existent: II, 335.
înfla, vb. — umfla *(lat. inflare)*: I, 681; II, 506.

înflori, vb. — prinde (căpăta) floare, micoderme (despre vinuri): I, 698.

înflux, s. — influență *(*lat. *influxus* „influență*)*: I, 654.

înforma, vb. — medita *(*lat. *informare*, germ. *informieren)*: II, 683.

înformație, s. — documentare *(*lat. *informatio*, germ. *Information)*: II, 126.

nformălui, vb. — informa *(*germ. *informieren)*: II, 126. v. *informa*.

înfrățina, vb. — înrudi: II, 392.

înfricare, s. — înfricoșare: I, 100.

înfricoșat, *-ă*, adj. — înfricoșător: I, 49, 326.

înfrîmseța, vb. — înfrumuseța: II, 48.

înfrîmtură, s. — contorsiuni, izmeneală: II, 211.

înfrîngere, s. — *înfrîngerea inimii* „căință, pocăință" *(*lat. *infractio, contritio animi)*: I, 580, 790.

înfrupta, vb. — mînca de dulce în zile de post: II, 202.

înfuga, vb. — pune pe fugă: I, 311; II, 150.

îngăimăceală, s. — rătăcire, confuzie: II, 145.

îngăimăcit, *-ă*, adj. — încurcat, confuz: II, 391; turburat, zăpăcit: I, 309.

îngeme, vb. — deplînge, deplora *(*lat. *ingemere)*: I, 867.

înglotire, s. — îngrămădire, adunare: I, 138, 425.

înglotit, *-ă*, adj. — îngrămădit: I, 139.

îngrășa, vb. — *îngrășa cerbicea* „îngroșa cerbicea", deveni trufaș, nesupus, îndărătnic: I, 777.

îngrecată, adj. — însărcinată, împovărată, tăroasă, gravidă: I, 140, 511. *Năvarnică sau îngrecată*: I, 140.

îngreoiată, adj. — gravidă: II, 601. v. *îngrecată*.

îngreoere, s. — agravare (just.): I, 131.

îngroșală, s. — sos(?): II, 505.

îngrozăvi, vb. — uríți: I, 95.

îngrozit, *-ă*, adj. — îngrozitor: II, 151.

îniuțire, s. — agravare (just.): I, 716. v. *îngreoere*.

îninima, vb. — da curaj, însufleți: II, 146.

înjumătat, *-ă*, adj. — înjumătățit *(*lat. *dimidiatus)*: I, 408.

înlibovi, vb. refl. — se îndrăgosti: I, 418.

înlibovit, *-ă*, adj. — îndrăgostit: II, 151, 271.

înmira, vb. refl. — se mira: II, 505.

înnoi, vb. refl. — reînnoi *(*lat. *innovare)*: I, 534; II, 421.

înnoitoriu, s. — novator *(*lat. *innovator)*: I, 535.

înoculație, s. — altoire *(*în ochi? în mugur?) *(*lat. *inoculatio)*: I, 693.

înoculi, vb. — altoi prin inoculație *(*lat. *inoculare*, germ. *inokulieren)*: I, 693.

înoire, s. — inovație *(*lat. *innovatio)*: I, 66; II, 140, 144.

înota, vb. — naviga, pluti *(*lat. *navigare)*: II, 339.

înpila, vb. — călca în picioare, apăsa: II, 501.

înponceșa, vb. — imponcișa: I, 178. v. *ponciș*.

înrăotețit, *-ă*, adj. — v. I, 715, *n.1*.

înroora, vb. — stropi, înviora: I, 400.

înruși, vb. — roși: I, 333.

îns, *-ă*; *înși*, *-e*, pron. — dîns: I, 328, 417, 646, 825; II, 401, 618.

însășie, s. — însușire, proprietate *(*lat. *proprietas)*: II, 588.

înscortișa, vb. refl. — întări cu scoarța(?): II, 600.

însărinat, *-ă*, adj. — înseninat: I, 456.

insect, *-uri*, s.n. — insectă (lat. *insecta*, *-orum*): II, 591.

însemenat, *-ă*, adj. — semănat (lat. *inseminatus*): I, 361.

însemna, vb. — nota (lat. *notare*): I, 63; desemna: I, 818 (lat. *insignire*).

însemnare, s. — desen cartografic(?): II, 315.

însortat, *-ă*, adj. — ud leoarcă: II, 751.

însoți, vb. — se alia: II, 55. *Însoți armele* „se alia" (lat. *(con)sociare arma*).

însoțire s. — tovărășie (lat. *societas*): I, 183, 549; *însoțire omenească* (lat. *societas humana*): I, 498; *însoțire cetățenească sau politicească* (lat. *societas civilis*).

înspica, vb. — ridica în sus și sta țeapăn: I, 443.

însufla, vb. — inspira (lat. *inspirare*): I, 78.

însuflare, s. — suflu, inspirație (lat. *inspiratio*): I, 36, 396.

însuflat, *-ă*, adj. — inspirat (lat. *inspiratus*): II, 50, 640.

însuflețit, *-ă*, adj. — animat (lat. *animatus*): I, 336, 340.

însurecție, s. — insurecție, răscoală (lat. *insurrectio*, germ. *Insurektion*): II, 71.

însuș stăpîn, s. — autarh, autocrat, autocrator (lat. *authenta*, *autocrator*): I, 326.

însuși, adv. — chiar. Se folosește și adjectival pentru toate numerele și genurile pronumelui *însuși*: II, 378.

însuși, vb. — lega de, fixa la (lat. *appingere*): II, 223; apropria (lat. *appropriare*): II, 662.

însușire, s. — particularitate, proprietate (lat. *proprietas*): II, 616.

însușit, *-ă*, adj. — particular: I, 505; II, 501 (lat. *particularis*); apropriat, potrivit cu (lat. *appropriatus*): II, 669, 721.

însușitoriu, *-e*, adj. — adjectiv (gram.) (lat. *adjectivus*): II, 576.

înșela, vb. — înșeua: I, 307.

înșălăciune, s. — II, 37: *înșălăciune militărească* „stratagemă" (lat. *strategema*, gr. *strateghema*): II, 37.

înșira, vb. — fabula, inventa: I, 449.

înștiințare, s. — încunoștiințare: II, 765.

întări, vb. — confirma (lat. *confirmare*): I, 69.

întărire, s. — confirmare (lat. *confirmatio*): I, 749; II, 42.

întărit, *-ă*, adj. — confirmat (lat. *confirmatus*): I, 749.

întărni, vb. — întîlni: II, 608.

întărrîtare, s. — întărîtare (lat. *irritatio?*): II, 150.

întărta, vb. — întărîta: I, 277; II, 298.

întéa, adj. f. sg. — întiia, prima: II, 614. *Cu vederea din întea* „la prima vedere" (lat. *primus*).

întea, adv. — întîia (oară, dată): II, 497.

înteime, s. — întîietate (germ. *Vorrang*, *der erste Rang*, *Stelle*, lat. *principatus*): II, 506.

înteiu, adv. — întîi: II, 150.

întemeia, vb. — ctitori, face o fundație (lat. *fundare*): I, 246.

înteți, vb. — îndemna, îmboldi: I, 295, 410, 441, 885; II, 242, 294.

întețit, *-ă*, adj. — grăbit, iniuțit (lat. *citatus*): I, 434.

întiețime, s. — întîietate (lat. *principatus*, gr. *proteia*): II, 305. v. *înteime*, *protie*.

întilinci, vb. — altoi prin întilincire: I, 694.

întilincire, s. — o formă de altoit. v. I, 694.

întinăciune, s. — întinare, murdărie, necinste, spurcăciune (lat. *maculare*, *macula*): I, 112.

întinde, vb. refl. — se dilata (germ. *Dilatation*): I, 636.

întins, adv. — continuu (lat. *continuo*, *continue* etc.): II, 396, 520.

întipărire, s. — efect: I, 134; impresie: I, 96.

întiri, vb. — înteri, înteți, izgoni: II, 73.

întîiu, adj. — prim: I, 485. *Cel mai întîiu solitoriu* „arhanghel" (lat. *archangelus*)*:* I, 485.

întîia, vb. — prețui în primul rînd. v. II, 691.

întîne, pron. f. sg. — întîie, primă: I, 818.

întoarce, vb. — traduce: I, 60, 543; II, 94 (lat. *vertere*)*;* converti: II, 71; *se întoarce la* „apela" II, 497.

întoarcere, s. — traducere (*versio*)*:* I, 316; conversiune (lat. *conversio*)*:* II, 167; *întoarcere înapoi* (lat. *restitutio*) „restituire": II, 121.

întocma, adv. — egal: I, 61.

întocmire, s. — hotărîre (lat. *constitutio*)*:* I, 529; ctitorie, fundație (lat. *fundatio*)*:* II, 765.

întogmi, vb. — întocmi: II, 616.

întorna, vb. — înturna, întoarce: I, 685.

întors, *-ă*, adj. — I, 300. v. *întort.*

întort, *-ă*, adj. — pervers, viclean: I, 94. v. I, 419, *n.b.* (lat. *intortus*, ital. *intorto*, etc.).

întrat, s. — intrare (germ. *Eingang, Eintritt*)*:* II, 206.

într-atîta, adv. — într-aceea (lat. *interea*)*:* I, 32.

întră, prep. — între (lat. *inter*). *Întră tunete și fulgere* „cu tunete și fulgere": I, 49; *întră lacrămi* „în lacrimi": II, 729.

întrănod, *-uri*, s. — distanța dintre două noduri (lat. *intranodium*)*:* I, 696.

între, prep. — *între păhare* „la ospăț" (lat. *inter pocula*)*:* II, 37. v. *întră.*

între, adv. — în timp ce (lat. *inter*)*:* II, 105.

întrebăciune, s. — întrebare: I, 546.

întrebătoare, s. — semn de întrebare (lat. *signum interrogationis*)*:* I, 324.

întrebnicit, *-ă*, adj. — folosit, utilizat (*usus*)*:* I, 138, 713.

întreg, *-ă*, adj. — intact (lat. *integer*)*:* I, 818; II, 123, 140, 144.

întregime, s. — puritate, integritate (lat. *integritas*)*:* II, 67, 612, 732.

întrepusă, s.f. pl. — interjecție (gram.) (lat. *interjectio, interpositus*)*:* II, 409.

întribunța, vb. — întrebuința: II, 499.

întrigant, s. — intrigant (germ. *Intrigant*)*:* II, 370.

întrigă, s. — intrigă (germ. *Intrige*)*:* I, 428.

întrîș, s. — introducere (lat. *introitus*)*:* II, 411.

întroduce, vb. — introduce (lat. *introducere*, germ. *introduieren*)*:* II, 126.

întroducere, s. — introducere: II, 380; introducerea unei fețe bisericești în funcție, instalare în post (lat. *introductio*, germ. *Introduktion*)*:* II, 125.

întru aceaia, adv. — în acel timp (lat. *interea*)*:* I, 43.

întruduce, vb. — introduce (lat. *introducere*)*:* II, 380, 389.

întruducere, s. — introducere (lat. *introductio*)*:* I, 712.

întunecare, s. — eclipsă (germ. *Finsternis* „eclipsă")*:* I, 182, 517.

întunecat, *-ă*, adj. — închis (fonet.): II, 385.

întuneceală, s. — II, 423. v. *întunecime, întunecare.*

întunecime, s. — eclipsă: II, 491, 698 (germ. *Finsternis, Verfinsterung*). v. *întunecare.*

întunerece, s.f. pl. — întuneric (lat. pl. *tenebrae*)*:* I, 347.

întunereci, s. pl. — I, 90. v. *întunerece.*

întunerecime, s. — întunecare: I, 182. v. *întunecare.*

întypări, vb. — tipări: I, 700.

întypui, vb. — închipui, imagina (lat. *imaginare*)*:* I, 671.

întypuire, s. — închipuire, imaginație (lat. *imaginatio*)*:* I, 653, 671.

întypzui, vb. — închipui: I, 631, 639. v. *intypui*.
întypzuire, s. — închipuire, imaginaţie: I, 631. v. *întypuire*.
înţelegător, *-e*, adj. — raţional (lat. *rationalis*): I, 37.
înţelegere, s. — raţiune, intelect: I, 40, 559; înţeles: II, 581 (lat. *intellectus*, *ratio*).
înţelepciune, s. — I, 667: *înţelepciunea omenească cea sănătoasă* (germ. *die Vernunft*).
înţelepseşte, adv. — înţelepţeşte: I, 681.
înţuţura, vb. — înţurţura, împodobi, dichisi: I, 649.
învalid, *-ă*, adj. — invalid (lat. *invalidus*, germ. *Invalid*): I, 377.
învălui, vb. — învesti (lat. *investire*): I, 735.
învăluială, s. — dezordine, turburare, învălmăşeală: II, 398.
învăscut, *-ă*, adj. — îmbrăcat (lat. *vestitus*): II, 501, 618.
învăţ, s. — dedare, deprindere: I, 513.
învăţa, vb. — porunci: I, 428.
înveaşte, vb. — îmbrăca (lat. *investire*): I, 865; *se înveaşte* „se îmbracă" (în original: *induere*, nu *investire*): I, 485.

înveriga, vb. — inconjura (lat. *circumdare*): I, 867.
învăţat, *-ă*, adj. — *limba letenească învăţată* „limba literară": II, 370.
învăţătorie, s. — funcţie, grad de învăţător (germ. *Professorat*): II, 197.
învăţătură, s. — predică, didahie (lat. *praedica*): I, 827; *învăţătura firei* „fizică": I, 630; *învăţătură firească* „ştiinţe naturale": I, 630; *învăţături frumoase* „belearte": I, 926; II, 506; poruncă: I, 487.

învince, vb. — învinge (lat. *vincere*): II, 500.
învinge, vb. — obţine cîştig de cauză (just.) (lat. *vincere*): II, 48.
învinje, vb. — învinge: II, 529.
învionat, *-ă*, aj. — înviorat: II, 694.
înviscat *-ă*, adj. — prins în vîsc: I, 665.
învita, vb. — îndemna: I, 428.
învîrstat, *-ă*, adj. — cu petice de diferite culori: I, 393. v. *învrîstat*.
învîrtoşare, s. întărire, înăsprire: II, 529.
învoalge, vb. — înveli, înfăşura: I, 430.
învolbi, vb. — holba ochii: I, 275; II, 270, 274.
învrăjbitoriu, s. — agitator (germ. *Agitator*): I, 139; II, 202.
învrîstat, *-ă*, adj. — diferit colorat, cu vrîste: II, 512; diferit, deosebit: II, 510 (lat. *varius*); *toiag învrîstat* „toiag cu crestături în coajă": I, 413.

înzădarnic, *-ă*, adj. — zadarnic: I, 738.

J

jac, s. — jaf, pradă: I, 266, 375.
jaia, s. — substanţă bituminoasă, varietate de lignit: I, 661.
jálobă, s. — jalbă, reclamaţie în scris: I, 131, 447, 724.
jălabă, s. — jalbă: II, 67. v. *jálobă*.
jăvină, s. — jivină: II, 518.
jeli, vb. — regreta (lat. *plorare*): II, 566.

jălit, -ă, adj. — deplîns, regretat: II, 597.
jelnic, -ă, adj. — regretabil: II, 140.
jelui, vb. — reclama: I, 802.
jeluit, s. — reclamat, pîrît: I, 132.
jeluitoriu, s. — reclamant, pîrîș: I, 132.
jeme, vb. — geme: II, 516.
jenunche, s. pl. — genunchi: II, 543.
jertfelnic, s. — altar: I, 707; II, 420.
jertvcnic, s. — jertfelnic, altar: I, 751; II, 565.
jertvui, vb. — jertfi, sacrifica (fig.): II, 427.
jevreală, s. — pălăvrăgeală: I, 299.
jgheab de munte — chei, colți de stîncă: I, 778.
jidovoaică, s. — soție de jidov (evreu) (germ. *Jüdin*): II, 427.
jidovie, s. — limba evreiască: I, 317; II, 640.
jiganie fără glas — animal necuvîntător „animal irațional" (gr. *alogon* „fără cuvînt"): I, 348.
jigăni, s.f. pl. — mic animal, insectă: I, 400.
jigniță, s. — jitniță: I, 62.
jilip, -uri, s. — jgheab (zăgaz) la moară, lăptoc: I, 635.
jimbi, vb. — zîmbi: I, 780, II, 530.
jinere, s. — ginere: II, 529.
jingășie, s. — gingășie: II, 540.
jinghire, s. — jindire, jinduire: I, 765.
jinteză, s. — cinteză: II, 542.
jitniță, s. — pătul de cereale: I, 345.
jivete, s. — pronunția literei chirilice *j* (ж). v. II, 410.
joc, -uri, s. — întrecere sportivă: II, 32; spectacol popular (interzis de biserică): I, 194; dans: II, 211; joc (lat. *ludus*): I, 346; II, 217; curse de cai, în circ, la vechii greci (gr. *agon*): I, 92.
Joi dumnezeu — Joie, Jupiter (lat. *Jup(p)iter, Jovis*): I, 561.
joldoș, s. — joldunar, lefegiu: II, 72.
jolie, s. — II, 502: jolie omenească(?); *jolie învoirii de plăcut*: II, 498.
jor, vb. — jur: I, 438.
juca, vb. — pedepsi (lat. *mulctare*): II, 7; *se juca* „se hîrjoni" (despre dragoste): I, 795.
jucăreaie, s. — amuzament (lat. *ludicrum*): II, 510.
jucătoare, s. — dansatoare (*joculatrix*): I, 90; II, 209.
jucător, s. — mim, bufon (lat. *joculator, mimus. scurra*): I, 727.
jude, pl. *judeci*, s. — judecător: I, 396; II, 51; judecător la țigani: II, 379.
judecată, s. — judecată (lat. *judicium*, germ. *Gericht*). v. II, 379; lat. *sententia*, germ. *Spruch, Gericht*: II, 379; sentință juridică: II, 129: *judecată statnică* „lege marțială, stare de asediu" (germ. *Standrecht*): II, 129.
judecătorește, adv. — prin tribunal: II, 162.
judecători, s. sg. — jude. v. II, 379.
judecătorie, s. — locul adunării, unde se judecă procesele. v. II, 379; *judecătorie de criminal* „tribunal criminal": I, 714.
județ, s. — judecată: I, 89; II, 130, 378. v. II, 378: definiție; judecător: II, 184, 530; hotărîre, decizie, sentință: I, 484. v. I, 484, *nota b*; membrii tribunalului de judecată: II, 378; divan, sediul tribunalului: II, 379; *județe* (pl.) autorități civile, administrative și jude-

cătorești: I, 793; ținutul de sub jurisdicția unui judecător: II, 379; *județ criminal* „tribunal criminal" (germ. *Kriminalgericht*); *județ oștenesc* „tribunal militar": I, 134.

jumătățare, s. — înjumătățire: I, 531.

juna, vb. — a prînzi: I, 346.

june, s. — fecior, flăcău, tînăr necăsătorit: I, 799.

junie, s. — tinerime. v. I, 421, *n.2.*

junișan, *-ă*, adj. — tineresc: I, 284.

jup, s. — znop (ung. *zsúp*): I, 701.

jupi, vb. — jupui, spolia: I, 446; II, 296.

jupitură, s. — spoliație: II, 389.

jupîn, s. — domn: I, 168.

jupîneasă, s. — doamnă: I, 171, 649; cîrciumăreasă: II, 285.

jura la o laltă — conjura (lat. *conjurare*): II, 82.

jurare la olaltă — conjurație (lat. *conjuratio*): I, 137.

jurat, s. — advocat: II, 510; asesor: II, 192; jurat la o parohie: II, 193 (lat. *juratus*, germ. *Jurat*).

juruință, s. — promisiune: II, 369.

K

kathismă, s. — catismă, fiecare din cele 20 de secțiuni ale Psaltirei: II, 525.

L

labradór, s. — piatra zisă labrador: I, 662.

lachanissare (lat.) — a fi slab, a lîncezi: II, 401 (lat. *bettisare*).

lácmu, s. — turnesol (germ. *Lackmuspapier* „hîrtie de turnesol"): I, 946.

ladă, s. — cosciug (germ. *Lade*): II, 759.

lagénă, s. — carafă, ploscă (lat. *lagoena*): II, 21.

lagópă, adj. — *vulpea lagopă*: I, 665 (lat., *lagopus* „picior de iepure": I, 665.

laie, s. — v. I, 397, *n.* 2.

laitenant, s. — sublocotenent (germ. *Leutnant* „sublocotenent"): II, 281.

lamură, s. — partea cea mai aleasă, cea mai fină, a unui lucru: I, 451.

languere (lat.) — a fi moale, lînced, bolnav: II, 406.

lanț de boierie — colier, colan (decorație nobiliară) (germ. *Halsband*): I, 82.

larvă, s. — mască, pretext (lat. *larva*), germ. *Larve*): II, 657.

latin, s. — roman: II, 149, 386, occidental catolic: I, 57, 64; cunoscător al limbii latine: II, 642; *latini* „popoare romanice din occident": II, 383; catolici de origine latină: I, 203.

latinesc, *-ă*, adj. — occidental (de origine latină): I, 243, 244.

latinie, s. — limba latină: II, 222.

laură, s. — laur (lat. *laurus*): II, 668; coroană de laur (triumf) (lat. *laurea* „coroană de laur"): II, 9.

lautá, s. — vioară (germ. *Laute*): I, 258.

laz, s. — *piatra lazului* „piatră prețioasă azurie“ (lat. *lapis* + *lazur*): I, 663.

lăeț, s. — v. I, 397, *n*. 2.

lămpadă, s. — torță (lat. *lampada*, gr. *lampas*): I, 426.

lămpaș, s. — felinar, opaiț (ung. *lámpás*): II, 425.

lămura, vb. refl. — se purifica: II, 153.

lămurat, *-ă*, adj. — curat, purificat: II, 284.

lămuri, vb. — curăți, purifica (lat. *purgare*, *purificare*): II, 313.

lămurit, *-ă*, adj. — purificat, curat: I, 93, 401, 664, 837; II, 147 (lat. *purus*). v. *lămurat*.

lăngezi, vb. — lîncezi (lat. *languere*, *languidus*): II, 401.

lăpăda, vb. — caterisi: I, 245; izgoni: I, 802.

lăpădare, s. — abdicare: II, 247.

lăsa, vb. — admite, îngădui: I, 58, 519; *lăsa afară* „omite“ (lat. *omittere*): II, 409.

lăsare, s. — omisiune: I, 788; *semnul lăsării* „eliziune“ (lat. *elisio* „eliziune“): II, 575.

lăsător, adj. — care trage greu la cîntar: II, 519.

lătin, s. — occidental catolic: I, 919; II, 39; creștin catolic din occident, inclusiv cei care nu sînt de origine latină: II, 46.

lătinesc, *-ă*, adj. — catolic: II, 84, 174, v. *latinesc*.

lătinie, s. — limba latină, II, 94.

lăți, vb. refl. — se extinde, I, 724.

lățit, *-ă*, — *peste toată lumea este lățită* „(biserica) universală, catolică“: II, 80.

lăuda, vb. refl. — amenința: I, 60; II, 79, 170.

lăudat, *-ă*, adj. — menționat, numit, citat (lat. *laudatus*): I, 842, 873; II, 610.

lăuntru, — *din lăuntru* „intim“ (lat. *intimus*, germ. *geheim*): I, 110, 494; II, 658.

lăut, *-ă*, adj. — spălat (nu: *spălat pe cap*) (lat. *lavare*): II, 503.

leaț, *-uri*, s. — rudă, prăjină: I, 691.

lector, s. — unul din canonicii consiliului (consistoriului) catolic: I, 749. v. *arhidiacon* (la greco-catolici).

lega, vb. — dona, lăsa prin testament (lat. *legare* „da prin testament“): I, 123.

legat, *-ă*, adj. — *sărbători legate* „zile de sărbătoare în care este interzis să se lucreze“: I, 133 565.

legătură, s. — prinsoare, închisoare: I, 94; contract, convenție: I, 507.

legătuință, s. — convenție, contract: II, 362. v. *legătură*.

legătuire, s. — legămînt, convenție, tratat: II, 686.

lege, s. — religie, credință religioasă: I, 42, 49, 122, 174, 235, 736: v. I, 713 *nota* 2: *lege*; *legea noao* „creștinism“: II, 198; *legea vechie* „vechiul testament“: I, 794; II, 198; „religia mozaică“: I. 801.

légeni, s. pl. — leagăn: I, 638.

leghenește, adv. — ca flăcăii, în maniera flăcăilor (ung. *legény*): II, 352.

leghioană, s. — legiune (lat. *legio*, rom. *lighioană*): I, 234, 429; II, 32, 380.

leghion, s. — legiune de soldați (lat. *legio*, germ. *Legion*): II, 8.

leghislație, s. — legislație (lat. *legislatio*, germ. *Legislation*): I, 713.

legiui, vb. — judeca (just.): II, 52, 651.

legiuit, *-ă*, adj. — legal: I, 748.

leje, s. — lege: I, 559.

lela, — *bate lela*. v. I, 391, *n*.2.

lelişoară, s. — iubită: I, 438.

lemn, *-e*, s. — copac, arbor (lat. *lignum*, rom. veche *lemn*): I, 211, 668; II, 250; pom fructifer: I, 40; *lemnul cînelui*: arbust sălbatic servind de gard (lat. *Ligustrum vulgare*): I, 658.

lemnărie, s. — dulgherie: I, 328.

lenos, *-ă*, adj. — leneş: II, 593.

leneşie, s. — lenevie: II, 159.

lepăda, vb. — izgoni: I, 40. v. *lăpăda*.

lepedeauă, s. — cearceaf (lat. *munda linteamina*), prostire: I, 624 (ung. *lepedö*).

lepingele, s. pl. — ipingea: II, 22.

ler, s. — Aurelian (împăratul): I, 874.

lerom, s. — Aurelian (împăratul): II, 16.

lesnire, s. — înlesnire: I, 723.

leş, *-uri*, s. — loc de pîndă (ung. *les*): II, 33.

leşesc, *-ă*, adj. — polonez: II, 403.

leşui, vb. — pîndi: I, 665; întinde curse: II, 30.

letenesc, *-ă*, — adj. — latinesc: II, 370.

letenie, s. — limba latină: I, 268.

levantin, s. — ţesătură de mătase din Levant (răsăritul Mării Mediterane): II, 354.

levendula, s. — lavandă, levănţică (lat: *Lavandula vera* „arbust din sudul Europei, cu flori mirositoare, din care se face parfumul *lavandă*"): I, 661.

leviţi, s.m.pl. — urmaşi ai lui Levi (în *Vechiul Testament*): I, 833.

liber *baron* — baron (germ. *Freiherr* „baron", ung. *szabad*, *zászlósok* „*Barones Liberi*"): II, 120.

liberalitate, s. — dărnicie, dar (lat. *liberalitas*).

libov, s. — dragoste: I, 99, 399; II, 146.

libovie, s. — dragoste: I, 399. v. *libov*.

libovnic, *-ă*, adj. — iubitor: I, 99.

lidieşte, adv. — în limba lidiană: I, 707.

lilium, s. — crin (lat. *lilium*): II, 518.

lighioană, s. — unitate militară, ceată (lat. *legio* „legiune"): I. 421. v. *leghion*, *leghioană*.

liman, s. — golf, port: I, 110, 342.

limb, s. — purgatoriu, loc în care se află sufletele drepţilor, morţi înainte de creştinism, şi sufletele copiilor morţi nebotezaţi (în credinţa catolică): I, 45, 582, v. I, 45: definiţie (lat. *limbus* „margine").

limbă, s. — popor (lat. *populus*, *gens*): I, 74, 244, 580, 871; *limbă curată* „limbă literară": II, 317; *limbă învăţată* „limba literară": I, 377; II, 608; *limbă de obşte* „limba comună, neliterară": II, 147; *limba-vecină* „limba-vacii, limba-vecinei, năvalnic, limba vrăbiei": I, 415.

lina — *cu lina* „lin, liniştit": II, 302.

linbă, s. — limbă (lat. *lingua*): II, 609.

lingar, s. — linguşitor: II, 426.

linguşi, vb, refl. — se flata: I, 864.

linie, s. — linie(?) grad(?) (germ. *Linie*): II, 215.

lipsă, s. — nevoie, necesitate: I, 753; *de lipsă* „necesar": I, 34.

lipsi, vb. — fi nevoie, trebui (lat. *necesse esse*): I, 820, 868.

list, s. — pagină (germ. *Liste*): I, 321.

litanie, s. — rugăciune *(*lat. *litania),* prin care se invocă ajutorul Maicii Domnului și al tuturor sfinților, pe rînd: I, 911.

literator, s. — scriitor, învățat *(*germ. *Literator) :* II, 222.

literatură, s. — cultură *(*germ. *Literatur)*: II, 606; știință: II, 634, 719.

litere nesunătoare — consonante: II, 363 *(*gr. *áfona* „mute").

liturghie, s. — ultima parte a serviciului divin, în care se săvîrșesc sfintele taine: II, 114.

lițitație, s. — licitație *(*germ. *Lizitation) :* II, 731.

liubeniță, s. — lubeniță: II, 336.

liubitĭ (sl.) — iubi: II, 375.

liubov, s. — dragoste: I, 732. v. *libov.*

livră, s. — monetă de valoare variabilă: II, 216.

lîngezit, -ă, adj. — lincezit, muiat (fizic sau moral) *(*lat. *languidus) :* I, 296.

lîngoare, s. — moliciune plăcută *(*lat. *languor) :* I, 825, 920; tifos exantematic: I, 899.

lînguros,-ă, adj. — lînced, molatic, leneș *(*lat. *languidus) :* I, 820.

lînțed, -ă, adj. — lînced *(*lat. *languidus) :* I, 571.

lobodă puturoasă — lat. *Chenopodium vulvaria :* I, 690.

lobonț, s. — neamț luptător împotriva curuților. v. I, 263, *n.1.*

loc, s. — pămînt: I, 696; *loc stătător* „terenuri, bunuri imobilare": II, 49; *în loc de* „drept" *(*lat. *loco) :* II, 120; *de loc* „de baștină": I, 551.

locultenent, s. — înlocuitor, substitut: II, 72. v. *locumtenențiale.*

locumtenențiale, adj. n. — locotenențial *(*lat. *locumtenentialis) :* I, 785.

loghică, s. — logică. v. I, 367: definiția *(*lat. *logica,* gr. *loghike).*

logofăt, s. — *magistrul și logofătul* (gr. biz. *logothetes,* lat. *logothetus* „logofăt, secretar"): II, 20.

lolăi, vb. refl. — face zgomot, lălăi: I, 399.

lolot, s. — gălăgie: II, 508.

lolotă, s. — zgomot confuz, vacarm: I, 478. v. *lolot.*

loptă, s. — minge: I, 647; II, 272.

lot, pl. *loți* — jumătate de uncie (greutate veche: 16, 66 gr.): I, 354, 664; II, 592, 670, 731. *(*germ. *Lot).*

lotharing, adj. — din Lotharingia: II, 117.

lotru, s. — hoț, haiduc: II, 647.

lovi, vb. refl. — se potrivi *(*lat. *convenire) :* I, 515, 667, II, 11,

lovire, s. — accent *(*lat. *accentus, ictus) :* I, 323; *lovire subțire* „accent ascuțit" *(*lat. *ictus acutus)* I, 323; *lovire groasă* „accent grav" *(*lat. *ictus gravis) :* I, 323.

lovit, -ă, adj. — potrivit, îmbinat: II, 598.

lovită, s. — lovitură: I, 477; II, 304.

loză, s. — viță de vie: I, 735.

lua, vb. — primi *(*lat. *accipere) :* I, 834; ridica *(*lat. *levare)*: II, 16; lua ceva drept. . . *(*lat. *accipere) :* I, 493; afla *(*lat. *accipere) :* I, 75; *lua afara* „excepta" *(*lat. *excipere) :* I, 493; II, 67, 504; *lua spre sine (*lat. *in se suscipere) :* II, 197; *lua înainte* II, 101: *lua (în) sus (*lat. *recipere);* II, 101, 501.

luare, s. — *luare aminte* „mențiune" *(*lat. *mentio)*: II, 141; observație *(*lat. *observatio)*: II, 391; plan *(*lat. *propositum)*: I, 514.

luătoriu de seamă — socotitor: I, 90.

lubenter (lat.) — cu dragă inimă: II, 375.

lubesco (lat.) — II, 375.

lubet (lat.) — face plăcere (impers.): II, 375.

Luceafăr, s. — luceafăr (lat. *Lucifer* „aducătorul de lumină"): I, 387, 785.

luced, *-ă*, adj. — luminos: I, 439.

luce, s. — lumină (lat. *lux*): II, 724.

lucii, vb. — netezi, șlefui (germ. *polieren*): II, 215.

luciire, s. — șlefuire: II, 215.

luciu, *lucie*, adj. — șlefuit, strălucitor (germ. *poliert*, *glatt*, *glanzend*): I, 704.

lucios, *-ă*, adj. — strălucitor, II, 541.

lucoare, s. — lumină. v. I, 399, *n.2.*

lucra, vb. — efectua (lat. *efficere*): I, 836; acționa: I, 636; *lucra împreună* „colabora" (lat. *collaborare*): I, 139.

lucrat, *-ă*, adj. — cultivat, îngrijit: II, 401.

lucrătoriu de diamante — giuvaergiu (germ. *Diamantschleifer*, *-schneider*): II, 215; *împreună lucrători* „colaboratori" (lat. *collaborator*): I, 69, 752.

lucrătoriu, *-e*, adj. — activ. v. I, 319 (lat. *activus*); *lucrătoare* „practică, morală" (gr. *praktike*, lat. *moralis*): I, 491.

lucrătorie, s. — activitate (germ. *Aktivität*): I, 139.

lucru, s. — operă (germ. *Werk*): I, 270, 497; *lucru domnesc* „robotă, serviciu prestat de iobagi moșierilor, domnii pămîntului (*domini terrae*), cu carele, vitele și cu întregul inventar, proprietate a iobagului": II, 179; *lucrul războiului* „acțiuni, fapte de război (lat. *res militares*): I, 865; *lucru public* „muncă silnică efectuată de deținuți, în interesul general": I, 724, *lucruri cu mănă* „manufacturi": I, 178.

luge, vb. — deplînge, boci (lat. *lugere* „se boci"), II, 736.

luger, s. — lujer: I, 696, II, 520.

lulă, s. — lulea. *Pipe* (*lûle*): II, 669.

lume, s. — lumină (lat. *lumen*): I, 190; *lumea romanilor* (lat. *orbis Romanus*): I, 872; II, 13; univers (lat. *orbis terrarum*): I, 594; cer, boltă cerească (lat. *mundus*): I, 650, 653; *lume mică* (lat. *microcosmus*): I, 339; *soborul a toată lumea* (lat. *concilium oecumenicum*): I, 56; *omul de lume* (germ. *mondän* „monden").

lumesc, *-ă*, adj. — ceresc: I, 652, 659.

luminat, *-ă*, adj. — ilustru (lat. *illustris*): I, 516; II, 150.

luminare, s. — sfeșnic, candelabru (lat. *luminare*): II, 731.

lumină, s. — torță: I, 228, 332 (lat. *lumen*); lumînare, opaiț: I, 641; II, 254, 285.

lungoare, s. — boală: II, 670, 694. v. *lîngoare*.

lupin, s. — plantă leguminoasă (lat. *lupinus*): I, 711.

lupta, vb. — urmări (just.) (gr. *agonizein*). v. I, 552, *n.b.*

luptă, s. — întrecere sportivă, exerciții în gimnaziu, la vechii greci (lat. *certamen*, gr. *agon*): I, 710; II, 495.

litere, s.pl. — scrisori, documente (lat. *litterae*): II, 173.

litiă, s. — procesiune religioasă: II, 100, 177, 729.

literat, s. — om cultivat (germ. *Literat* „învățat"): II, 660.

luptătoriu de ceriu — v. I, 327.

lușcă, s. — ceapa-ciorii, ceapă-ciorească (o varietate de bălușcă): I, 683; II, 514.

lutherănesc, *-ă*, adj. — luteran (germ. *lutheranisch*): II, 174.

luva, vb. — lua: II, 761.

luzive, s. — luzie, zăluzie, prostie: I, 738,

luxus, s. — exces, desfrîu (lat. *luxus*, germ. *Luxus*): II, 667.

lycoperdul tuberos — buretele cerbilor *(gr. lykoperthes; lat. tuberosus)* „plin de proeminențe, de umflături"): I, 657.

lyvan, s. — tămîie *(lat. libanus):* I, 194.

M

ma, conj. — dar: II, 249, 324, 500, 607.

macar cum — oricum, indiferent cum: I, 446.

macru, -ă, adj. — de calitate slabă *(lat. macer):* I, 661, 681; II, 682.

maestate, s. — măreție *(lat. majestas):* I, 653.

maestrie, s. — artă *(lat. ars,* gr. *tehne):* II, 147.

magațin, -uri, s. — stup sistematic *(germ. Magazin):* II, 586.

maghicesc, -ă, adj..—magic *(germ. magisch):* I, 517.

maestoasă, adj. f. — măreață *(ital. maestoso):* II, 339.

maghistr. Translator — maghistratual translator „translator municipal" *(germ. Magistratstranslator):* II, 527.

maghistrat, s. — magistratură *(lat. magistratus,* germ. *Magistrat* „autorități"): II, 67.

magistrul și logofătul — II, 20, 53, *(lat. magister).*

magnet, -uri, s. — magnet *(lat. magnes lapis* „diamant mineral", germ. *Magnet):* II, 427.

magnificență -sa — măreția-sa, măria-sa *(lat. magnificentia,* „noblețe, *magnanimitate,* germ. *Magnifizenz):* II, 333.

máhină, s. — mașină (instalație tehnică) *(lat. máchina):* I, 634, 643; II, 39.

mai puțin, adv. — cel mai puțin *(lat. minime):* II, 671.

maii, s. — luna mai: I, 561.

maiu, s. — ciocan: I, 471.

mai mari, s. pl. — strămoși: I, 80 227, 530; II, 119.

maister, s. — maistor, meșter, artist *(germ. Meister):* II, 271, 540.

mai de mult — timpul mai de mult trecut (germ. *Plusquam perfeckt*(*um*), lat. *plus quam perfectum):* II, 577, 579.

maidan, s. — *iasă la maidan* „iese la iveală": II, 550.

mainaintime, s. — întîietate; II, 506 *(germ. Vorrang).*

mai de înainte — casa cea mai de înainte „antreu, vestibul, hol": II, 505 (germ. *Vorzimmer).*

maiestat, s. — maiestate *(germ. Majestät):* I, 34.

majă, s. — măsură de greutate de 100 kg, în Austria; de 50 kg sau 100 fonți, în Maramureș *(germ. Zentner):* I, 125, 254; II, 32, 585.

malatec, adv. — molatic: II, 508.

malecos, -ă, adj. — v. I, 204.

máler — pictor *(germ. Maler),* zugrav: II, 704.

mallahie s.f. — onanism: I, 500.

Malvazia — peninsulă în Grecia renumită pentru vinul dulce *(fr. du malvoisie):* II, 268.

mameluc, s. — servitor al lui Napoleon, adus din Égipt, după ce a învins pe „mameluci", la piramide: II, 281.

mamilă, s. — namilă (monstru): II, 163.

manderin, s. — mandarin: II, 423.

mandiă, s. — mantie episcopală: II, 41, 42.
mandili (gr.) — maramă: I, 818.
mandră, s. — stînă (lat. *mandra „saeptum pecudum"*): I, 424.
mândolă, s. — migdală (germ. *Mandel*, lat. *Amygdalus vulgaris*): I, 660.
mângăr, s. — cea mai mică monetă de aramă, turcească, 1/4 din accea: I, 207.
manifest, -ă, adj. — manifest, evident (lat. *manifestus*): II, 95.
manire, s.p. — modulații afectate (germ. *Manier*): I, 107.
mannă cerească — hrană miraculoasă trimisă matinal din cer evreilor în deșert (germ. *Manna*, lat. *manna*): I, 736.
manipulațiă, s. — mînuire (germ. *Manipulation*): II, 587.
manțipiu, s. — sclav (lat. *mancipium*, germ. *Manzipium*): II, 653.
manuducătoriu, s.m. — ducător de mînă (lat. *manus* + *ducere*, germ. *Manualduktion, Manuduktor*): II, 726.
manufactură, s. — meserie, meserii manuale (germ. *Manufactur*): II, 198, 516.
manumis, s. — persoană eliberată din starea de iobag (lat. *manumissus*): I, 292.
manumissie, s. — scrisoare de eliberare din iobăgie (lat. *manumissio*): I, 292.
manuscript, -uri, — manuscris (lat. *manuscriptum*, germ. *Manuskript*): I. 440.
mappă, s. — hartă (lat. *mappa*, germ. *Mappe*): II, 92.
marafeturi, s. pl. — măiestrie, artă, meșteșug: *proterimata sau averi sufletești (marafeturi)* (gr. *proterema* „superioritate, reputație"): I, 98.
maratlu, adj. (arom.) — nefericit: I, 822.
marcă, s. — *monetă* germană (germ. *Mark*): I, 664; II, 51.
mară, adj. f. — *atîta mară de vreme*: I, 876. v. *mare*, adj.
mare, adj. f. — *cîtă mare de vreme nu rămîne la mijloc*: I, 514. v. *mară*.
mare, s. — *ocean*: *Marea Ghețoasă* „Oceanul înghețat de nord": II, 491.
mare, adj. — *mai mare parte* „majoritate" (lat. *major pars*): II, 198.
maresufleție s. — măreție de suflet, magnanimitate (lat. *magnanimitas*): I, 375; II, 151.
marghiol, -ă, adj. — *marghioală priveliște* „spectacol ridicol?": I, 353; șiret: I, 438.
margol, -ă, adj. — marghiol, viclean: II, 532. v. *marghiol*.
margine, s. — hotar: I, 192; II, 68, 176, 370.
marhă, s. — vită, vite (pl.): I, 248; II, 192.
marhion, s. — prefectul, comitele unei provincii de graniță, marcgraf (lat. *marcio*, germ. *Markgraf*) II, 46, 47.
masă, s. — grămadă (lat. *massa*, germ. *Masse*): I, 693.
massă, s. — masă-birou: I, 740; *masa succesiunii* (jurid.) (lat. *massa bonorum* „masa bunurilor"): II, 731.
massaghete, s. pl. — masageți (popor scitic) (lat. *Massagetae*): I, 166.
mascur, s. — porc de îngrășat castrat: I, 374.
maslu, s. — ungerea unui bolnav grav cu ulei sfințit (maslu), însoțită de rugăciuni făcute de trei sau șapte preoți, în vederea însănătoșirii: I, 535; II, 181.
mastur, s. — maistor, meșter: I, 877, 885.
matcă, s. — stup vechi de albine, care a roit de mai multe ori: II, 589.
materniсă, adj. — maternă (lat. *materna*): I, 735.
matezis, s. — geometrie (gr. *mathesis*). v. II, 198.
mathematic, s. — matematician (lat. *mathematicus*, germ. *Mathematiker*): I, 517.
matroană, s. — femeie căsătorită, doamnă (lat. *matrona*): II, 734.
mașină, s. — mașină de război (lat. *machina*, germ. *Maschine*): II, 11.

mașteră, adj. f. — vitregă: I, 378, 502.
mațe, s. pl.. — măruntaie: I. 82.
maurovlah, s. — latin negru: II, 386.
mazil, s. — boier scos din slujbă, mazilit: I, 289.
măcar cine, pron. — oricine: I. 270.
mădulariu, s. — membru: I, 50, 51; *mădulările ghiețoase* „lat. *membra frigida*" *:* I, 400; membru (retor.): II, 334.
măemucă, s. — maimuță (aici: *satir*): II, 262.
măestrie, s. — artă, meserie: I, 315, 318, 865; II, 335; *măestrie ritoricească* (lat. *ars rhetorica*) I, 77; *măestrie grammaticească* (lat. *ars grammatica*) *:* I, 315.
măestrit, -ă, adj. — miraculos, vrăjit: I, 280.
măframă, s. — năframă: I, 316; II, 730.
măgariu sălbatic. — lat. *onager (onagrus):* I, 213.
măgulire, s. — lingușire: I, 284, 350.
măhramă, s. — năframă: I, 818; II, 648.
măimuță, s. — maimuță: I, 665.
măiug, s. — mai mic, ciocănel: I, 663.
mălaiu, s. — mei: II, 514; *mălaiul cel mărunt (meiul):* I, 682, 692.
mălaie, s.pl. — turtă de făină de porumb, coaptă în țest sau pe vatră: I, 454.
mălegar, s. — bălegar(?): II, 583.
mălăeț, s. — miez: II, 336: *mălăețul (miezul).*
mălăoiu, s. — turtă de mălai foarte mare: II, 506.
mălinul negru — lemn cîinesc: I, 658.
măna înainte, — continua: II, 561.
măntao, s. — manta: II, 152.
mănunchiu, s. — legătură: II, 164; mîner: I, 407; II, 215.
mărăciune, s. — mărăcine: I, 846.
mărginean, -ă, adj. — mărginean, locuitor din Mărginimea Sibiului: I, 598; II, 15.
mărgini, vb. refl. — se hotărî: I, 865; defini, hotărî (lat. *definire*): I, 915; II, 187, 197.
mărginit, -ă, adj. — limitat: II, 181.
mări, vb. — proslăvi: I, 82, 401.
măriaș, s. — monetă purtînd efigia Fecioarei Maria (lat. *marianus*) *:* I, 625.
mărie, s. — mărire, glorie: II, 280.
mărime, s. — măreție; I, 791; II, 151; *mărimea sufletului* (lat. *magnanimitas*) *:* I, 336.
mărire, s. — glorie: I, 875; II, 157; maiestate: I, 678.
măritat, s. — procedeu de altoire. v. I, 694.
mărturie, s. — martor: I, 168, 517; II, 109.
mărturisi, vb. — declara, afirma: II, 81.
mărturiseală s. — mărturisire (lat. *testimonium*) *:* II, 411.
mărturisire, s. — depoziție, declarație: II, 83; mărturie: II 391 (lat. *testimonium*).
mărturisitoriu, s. — martir (creștin care își mărturisește credința (gr., lat. *martyr*) *:* I, 60, 96.
măruntări, s. pl. — măruntaie: I, 664.
măruntuș, -uri, s. — bucățică: I, 642.
măsaiu, s. — față de masă: II, 599.
măsăriță, s. — față de masă: II, 374.

măseao, s. art. — măsea (la plug): I, 680.

măstacă, s. — mesteacăn?: II, 398.

măsură, — *băga oile în măsură* „alege mieii din oi": I, 687; cîntar: II, 519.

mășină, s. — instrument mecanic: I, 866, 945 (lat. *machina*, germ. *Maschine*).

mătăcină, s. — plantă aromatică, cu flori albastre sau albe (roiniță): I, 415.

mătrăgună. s. — (gr. *mandragoras*): I, 415.

mătrice, s. — colici: I, 185.

mătușă, s. — femeie în vîrstă: I, 550.

măzăcie, s. — neștiință, ignoranță: I, 901.

măzăli, vb. — mazili: II, 28, 63.

măzălire, s. — mazilire: II, 63.

măzeriche, s. — borceag: I, 683.

măzil, s. — domn al Țărilor Românești mazilit de Poartă: II, 130.

măzilaș, s. — diminutiv de la *măzil* „boiernaș moldovean": II, 295.

med, s. — mied, hidromel (băutură din miere fermentată): II, 589.

medetare, s. — meditare, reflecție (lat. *meditatio*, germ. *Meditation*): II, 163.

Mediolan, — Milan (lat. *Mediolanum*): I, 122.

medițină, s. — medicină (germ. *Medizine*): II, 644.

meduă, s. — măduvă: II, 503.

megieșie, s. — vecinătate: II, 295.

mehanicesc, *-ă*, adj. — mecanic (lat. *mechanicus*, germ. *mechanisch*): I, 188.

mehanismus, s. — muncă fizică (gr. *mehanismos*, germ. *Mechanismus*): II, 667.

meister, s. — *magistrul Ladislav . . . meister de Dobca*: II, 53.

melancleni, s.m.pl. — sarmați (lat. *Melanchlaeni*): II, 623.

melci, s. sg. — melc: I, 519.

melșor, s. — mielișor, mieluț: II, 328.

mercuriu, s. — mercur, argint viu: I, 664 (germ. *Merkur*).

mere de pămînt, — napi porcești (germ. *Erdapfel*): I, 660.

mereu, adv. — încet: II, 646.

mereuț, adv. — încetișor, binișor: II, 258, 594.

merge, vb. — se duce, pleca: I, 414, 423, 470; porni (lat. *pergere*): I, 55; *merge mai încolo* „continua, avansa" (lat. *progredi*): II, 63.

mergere înainte, — avansare, progres (lat. *progressus*): I, 325, 735; II, 94, 103, 651, 733.

merinde, s. — răsplată (după lat. *merenda*): I, 13.

merit, *-uri*, s. — valoare, merit, serviciu adus obștii (lat. *meritum*, germ. *Meritum*): II, 382; *bine merit*. v. II, 661, *n.b.* (lat. *bene meritus*).

merși, s.m.pl. — meși, mești. *Împăratul ș-au perdut merșii* „Împăratul n-a mai cutezat": II, 37.

mertic, s. — tain, porție: II, 258.

Mesia, s. — răscumpărător (lat. *redemptor*): I. 40.

mestecător, s. — mescător (Lexicon, Deleanu) „germ. *Mischer*" (persoană care amestecă) (rom. *mește*, *-re*, lat. *miscere*): I, 79.

mește, vb. — mesteca,: I, 399 (lat. *miscere*).

meșter, s. — meseriaș (lat. *faber*): I, 866; (lat. *opifex*): II, 8.

meșterie, s. — artă, meserie, profesiune: II, 147, 149, 376.

meșteșug, s. — tehnică: I, 226; uneltire: I, 558: artă (lat. *ars*, gr. *tehne*): I, 329.

meșteșugire, s. — uneltire: II, 103.

metafisică. — v. I, 371: definiție.

metaforă, s. — v. I, 338.

metahirisi, vb. — folosi, întrebuința: I, 105, 380.

metall, -uri, s. — mină (gr. *metallon,* lat. *metallum*): I, 130, 661, 633; metal: I, 663. (germ. *Metall*).

metă, s. — hotar (lat. *meta* „hotar“): II, 121.

method, s. — metodă (gr. *methodos*): I, 370; II, 587 (lat. *methodus,* germ. *Methode*).

methologhicesc, -ă, adj. — mitologic (germ. *mythologisch*): I, 334.

metropolis, s.f. — capitală (lat. *metropolis* „metropolă, capitală“): II, 15.

metubiosis, gr. — *metoubiosis* „mutarea pîinii și a vinului în cuminecătură“: II, 63.

mețenas, s. — patron generos al artelor și științelor (de la senatorul roman *Maecenas*), (germ. *Mäzenas*): II, 606.

meuri, vb. — zidi (germ. *mauern* „zidi“): II, 352.

mezieș, s. — megieș, vecin: II, 383.

mică, s. — clipită: *într-o mică de ceas:* I, 812, 816.

micrometru, s. — micrometru (germ. *Mikrometer*): II, 205.

microscop, s. — v. I, 656: definiția (germ. *Mikroscop*).

micșorare, s. — micime: I, 786.

micutel, adj. — mititel: II, 587.

mideni, s.pl. — mezi (lat. *Medus,* gr. *medos*): II, 168.

mieare, s. — miere: I, 689.

mied, s. — mied: I, 193. v. *med.*

mieriu, -e adj. — albastru: I, 946; II, 518.

mierță, s. — măsură de capacitate pentru cereale: I, 796.

migăi, vb. — se ocupa cu lucruri mărunte (germ. *mit kleinen, unnützigen Sachen sich beschäftigen*): II, 747.

migăială, s. — ocupație cu lucruri mărunte: II, 747. v. *migăi.*

mijca, vb. — mișca: I, 571.

mijloc, s. — mijlocire (lat. *medium*): II, 658.

mijlocie, s. — II, 269. v. *mijlocire.*

mijlocire, s. — mijloc: II, 171, 187.

mijlocit, -ă, adj. — situat la mijloc (lat. *interjectus*): II, 620.

milă, s. — dragoste: I, 437; milostenie: I, 447; grație (lat. *gratia*): I, 749.

milă, s. — unitate de lungime: I, 194. v. *mil(l).*

mil(l), -uri, s. — milă((lat. *mille*): II, 205; *miluri frîncești:* I, 518; *miluri nemțești:* II, 632.

milduire, s. — îndulcire (germ. *mildern*): I, 131.

miloserdie, s. — milosîrdie, milostivire: I, 347; II, 684.

milostivnic, -ă, adj. — milostiv: I, 532.

milui, vb. — îndrăgi(?): II, 257.

mimosa Nilului, — mimoză senzitivă (lat. *Mimosa pudica,* germ. *Mimose*): I, 659.

mioară, s. — miea (sub un an?): I, 687.

mineatur, s. — miniatură, acuarelă (ital. *miniatura,* germ. *Mineatur*): II, 704.

minciunos, -ă, adj. — mincinos, II, 273.

mineiu, pl. *minee,* s. — carte bisericească în 12 părți, cuprinzînd slujbele orînduite sfinților, zi de zi, în cele 12 luni ale anului: II, 277.

minerariu, -uri, s. — mineral: I, 635, 636 (germ. *Mineral*).

minerălesc, -ă, adj. — mineral: I, 635 (germ. *mineralisch*).

minieră, s. — mină: II, 206, 316.

mintă, s. — izmă (lat. *menta, mentha*, gr. *minthe*): I, 661.

minte, s. — rațiune. *Minte sănătoasă:* II, 250, 424; *mintea cea bună:* II, 623; *minte curată* (germ. *reine Vernunft*): II, 623.

minteà, s. — mintie: I, 306.

minteie, s. — mintie: II, 87. v. *minteà*.

minteni, adv. — imediat: I, 52, 177, 687; II, 708.

minteuță, s. — tunică scurtă: I, 81. v. *minteà*.

minunare, s. — admirație: I, 653.

minunat, *-ă*, adj. — de admirat: I, 529, 668; miraculos, II, 246, 636.

minunătoare, s. — semnul mirării. *Chiemătoare sau minunătoare:* II, 575.

minuend, s. — descăzut (lat. *minuendum*, germ. *Minuend*): I, 126. v. *demmicșurat*.

minut, s. — minut (nu *minută*): I, 517.

minută, s. — clipă: I, 300, 456; II, 157; minut (germ. *Minute*): II, 205, 491.

mir, s. — parfum (lat. *myron, myrum*, gr. *myron* „parfum"), I, 707.

mirare, s. — admirație: II, 425.

mirariu, s. — mirare: II, 268.

mirăzănie, s. — monstru (lat. *monstrum*): I, 537; II, 493.

mirăzenie, s. — minune, lucru miraculos: I, 705. v. *mirăzănie*.

mirean, s. — creștin de rînd, care nu este membru al clerului: I, 67; II, 81.

mireasmă, s. — ulei parfumat (lat. *unguentum*): I, 892.

mireazmă, s. — parfum: I, 92. v. *mireasmă*.

mirenesc, *-ă*, adj. — referitor la autoritate civilă: I, 71; II, 76; *mîni mirenești* „autorități civile, nu *bisericești*": I, 245.

miriadă, s. — zece mii (lat. *miriades*, gr. *myriades*): I, 894.

mirian, miriian, s. — mirean: II, 192, v. *mirean*.

mirlă, s. mierlă: II, 512.

mirodie, s. — mirodenie: I, 346; plantă mirositoare: II, 589.

mirosenie, s. — miros: I, 551.

mirta sau mirsina, — mirt (germ. *Myrte*, lat. *myrtus communis*): II, 213.

misarăș s. — măcelar: I, 846.

misteriu, s. — mister (lat. *mysterium*, germ. *mysterium*), taină religioasă: I, 13, 653; II, 68,

mistițe piatră — piatră amestecată, din diferite culori: II, 73.

mișălătate, s. — decădere morală și spirituală: II, 564; tratament umilitor: I, 43.

mișca războiu, — porni război (lat. *bellum movere*): I, 865; *mișca tabăra* (lat. *castra movere*): II, 691.

mișcare, s. — *mișcările sufletului* (lat. *motus animi*): I, 515.

mișăcios, *-ă*, adj. — mobil: II, 123 (lat. *mobilis*).

mișel, adj. — laș: I, 404, 866; sărac: I, 726.

mișelătoriu, *-e*, adj. — mîrșav: II, 159.

mișelie, s. — sărăcie: I, 357.

mișlocire, s. — mediație: II, 117; mijloc, remediu: I, 646; II, 125. v. *mijlocire*.

mitră, s. — căciulă de episcop (germ. *Bischofsmütze*): II, 100.

mizui, vb. refl. — *se mizuia de noapte* „se apropia miezul-nopții": I, 812.

mîciulie, s. — măciulie: II, 582.

mîna, v. — transmite: I, 643; *mîna înainte* „continua" (lat. *progredi*): I, 686; II, 276.

mînă, — *a mînă*, adv. „în mînă": II, 164.

mînca, vb. refl. — se bate: I, 211.

mîncătoriu de oameni, — antropofag: I, 513.

mîndru, -ă, adj. — înțelept: I, 383.

mîngăiat, *-ă*, adj. — consolat, întremat *(*lat. *confirmatus) :* I, 791.

mîngit, *-ă*, adj. — mînjit: I, 444.

mîntui, vb. refl. — se scuza *(*lat. *excusare) :* I, 36; II, 65; se curăți *(*lat. *expurgare).*

mîntuință, s. — scuză, pretext *(excusatio, praetextum) :* II, 65, 545.

mînunchiu, s. — mîner: I, 632, 681. v. *mănunchiu.*

mînăștergură, s. — șervețel *(*lat. *mantele, mantile) :* I, 624.

mînule, s.f.pl. art. — mîinile: I, 83, 481.

mînuri, s.f.pl. — mîini: II, 298. v. *mînule.*

mînzat, *-ă*, adj. — vițel înțărcat: I, 686.

mîrșav, *-ă*, adj. — slab: II, 257; de slabă calitate: II, 594; nedezvoltat: II, 600.

mîzgos, *-ă*, adj. — plin de mîzgă (suc, mustăreață): I, 694.

mlăci, vb. — strivi(?): II, 594.

mlecit, *-ă*, adj. — II, 597. v. *mlăci.*

mlecitură, s. — II, 594. v. *mlăci.*

mleșniță, s. — mîncare din lapte îngroșat cu păsat: II, 310.

mnerat, *-ă*, adj. — mierat (mieros): II, 698.

moală, s. — mîl *(*lat. *limus* „noroi") *:* II, 12.

mocan, s. — necioplit, „cioban": II, 505.

mocănesc, *-ă*, adj. — ciobănesc „de jos, vulgar, popular": II, 505.

mod, s. — mijloc: II, 197; mod (gram.): II, 409. v. *modru.*

modru, s. — mod, chip: II, 123, 506; mijloc: I, 945; *modruri* „mijloace": I, 568.

mohorît, *-ă*, adj. — purpuriu: I, 194; II, 27.

molatec, *-ă*, adj. — molatic, efeminat: II, 381.

molătău, adj. — molatic: II, 280. v. *molatec.*

molcuma, adv. — molcum: II, 506.

moleț, *-ă* adj. — molatic, efeminat: I, 420, v. *molatec.*

moleteci, vb. refl. — se moleși: II, 370.

moldovenie, s. — graiul moldovenesc: I, 713.

moliciune, s. — flexibilitate, sensibilitate *(*lat. *mollitia) :* II, 159.

molidvă, s. — rugăciune, molitvă: II, 376.

molime, s. — structură moale: I, 658.

molitvă, s. — rugăciune pentru dezlegarea și iertarea unui păcat, citită de preot pe capul celui greșit: II, 525. v. *molidvă.*

molitevnic, s. — molitfelnic, carte de rugăciuni citite de preot, pentru diferite împrejurări ale vieții: I, 540.

mómă, s.f. — momeală(?), ademenire(?) *(*lat. *momen, -inis ?* „mișcare, impuls): II, 507.

monac, s. — monah, călugăr solitar, anahoret, pustnic *(*gr. *monahos) :* I, 702.

monarhă, s.f. — monarh *(*gr. *monarhes*, germ. *Monarch) :* I, 65.

monodonte, s. pl. — cu un singur dinte *(*gr. *monodus, monodontos) :* I, 667.

monumînt, *-uri*, s. — documente literare *(*lat. *monumentum) :* II, 165; amintire (scrisă): I, 917.

moral, s. — învățătură morală, etică: II, 249, 424 *(*lat. *moralis*, germ. *Moral).*

moralitate, s. — conduită morală *(*lat. *moralitas*, germ. *Moralität* „moralitate, morală"): I, 714.

moralnic, *-ă*, adj. — moral, referitor la morală; II, 248 *(*germ. *moralisch).*

moralnicesc, *-ă*, adj. — moral: II, 248. v. *moralnic.*

mormînt, *-uri*, s. — rămășițe scrise (lat. *monumenta*): I, 818, v. *monumînt*.
mormoi, vb. — mormăi: II, 308.
mornăi, vb. — mormăi, protesta: II, 25, 60.
mornăitură, s. — mormăitură: I, 631.
moron, s. — morun: I, 698.
mos, s. — I, 698. v. *cupă*.
mosaicesc, *-ă*, adj. — mozaic (germ. *mosaisch* „mozaic, izraelit") : I, 512, 539.
moș, s. — bunic: I, 377, 393, 876; strămoș: I, 302, 785.
moșie, s. — patrie, țară strămoșească: I, 711; moștenire: I, 224; avere, proprietate: I, 72; II, 286; *de moșie* „în proprietate ereditară": I, 203, 382.

moștean, s. — stăpîn predial: II, 51; moștenitor: I, 50.
moștean, *-ă*, adj. — ereditar: I, 124.
moșteni, vb. — cultiva (lat. *colere*): I, 871.
moștenire, s. — moșie, țară strămoșească (calc după lat. *patria*) : II, 276; posesiune (ital. *il possesso*): II, 11; stăpînire ereditară: I, 877; transmitere ereditară: I, 516; *de moștenire* „ereditar": I, 97;

moștenitoresc, *-ă*, adj. — ereditar : I, 135.
moștenitoriu, *-e*, adj. — ereditar: I, 129, 738; II, 119.
motoșcuță, s. — ghem: I, 702.
mozavirie, pl. *mozavirii*, — ospăț(?): I, 90.
mreajă, s. — plasă: 645; *mreaja cea albă* „retina"(?): I, 671,
mrege, s. — I, 354. v. *mreajă*.
muc, s. — mucus (lat. *mucus*, *muccus*) : I, 946.
muchiat, *-ă*, adj. — în patru dungi: I, 682.
muerușcă, s. — femelă: I, 667; II, 600.
mugătoriu, *-e*, adj. — mugitor: I, 399.
múgit, s. — muget (lat. *mugitus*) : I, 83.
muiare, s. — cadînă: I, 545.
mulcomire, s. — tăcere, liniște totală: II, 258.
multoratec, *-ă*, adj. — plural (lat. *pluralis*, germ. *plural(is)* : II, 577. v. *multoreț*.
multoreț, *-ă*, adj. plural (gram.) (lat. *pluralis*) : II, 143, 409.
multiplicand, s. — deînmulțit (lat. *multiplicandum*, *Multiplikand*) : I, 126.
multiplicator, s. — înmulțitor (germ. *Multiplikator*) : I, 126.
multiplicație, s. — înmulțire (lat. *multiplicatio*, germ. *Multiplikation*): I, 126.
mulțămitoriu, *-e*, adj. — recunoscător: I, 749.
mulțemire, s. — recunoștință: I, 357.
mulțemit, *-ă*, — recunoscător: I, 171.
mulțemită, s.f. — mulțumire: I, 90.
mumească, adj. f. — maternă (lat. *maternus*): II, 224. v. *maternică*.
mumîni, s.f.pl. — mame: I, 639.
muncă, s. — lucrare (lat. *opera*) : II, 79; operă, lucrare (lat. *labor*) : I, 519; efort (lat. *labor*) : II, 14; chin: I, 89; pedeapsă: I, 731; *muncă de cap* „pedeapsă capitală": I, 544.

munci, vb. — chinui: I, 93.
muncitoriu, s. — călău: I, 94; II, 259.
muncitoriu, *-e*, adj. — care chinuiește, torturează: I, 335.
munteni, s.m. pl. — locuitori din Muntenia (lat. *Montani*): I, 598.

mur, s. — zid *(*lat. *murus) :* I, 12, 867.
mura, vb. — topi: II, 670.
murat, -ă, adj. — topit: II, 669, 670.
murdaciu, adj. — mușcător, caustic: II, 507 *(*lat. *mordax).*
murgesc, -ă — închis la culoare: I, 382.
murgit, s. — amurg: I, 423.
murmăi, vb. — protesta: II, 659.
mursă, s. — băutură fermentată, din apă și miere: I, 113, 284, 440, 685; II, 587.
musalin, s. — muselin, tulpan: țesătură de mătase foarte subțire: II, 354, *(*germ. *Musselin).*
musă, s. — muză. v. I, 382, *n. muse,* s. pl. „învățături, știință, poezie“ *(*lat. *musae):* II, 643, 719.
muscan, s. — muscal, moscovit: II, 76.
muscăcesc, -ă, adj. — moscovit: I, 189, 682; II, 65. *v. muscan.*
muscalicesc, -ă, adj. — I, moscovit (rusesc): I, 560.
musicós, s. — muzician *(*gr. *musikós) :* II, 639.
musicariu, s. — muzicant: I, 397.
must, s. — suc, mustăreață. *Must de ali(ai)* „suc de usturoi“: II, 590.
mustafer, s. — specie de strugure: II, 336.
mustăreață, s. — mîzgă, must, suc de plante: I, 415.
musticet, s. — v. I, 667.
mustra, vb. — arăta: I, 428: II, 383.
mustrare, s. — demonstrație *(*lat. *demonstratio) :* I, 68; II, 388.
mustră, s. — probă *(*germ. *Muster* „mostră, eșantion, model“): II, 744.
mustrului, vb. — antrena, exercita *(*milit.*) (*germ. *mustern* „trece soldații in revistă“): II, 280
mușcoiu, s. — catîr: I, 196: II, 108.
mușunoiu, s. — mușuroi: I, 481.
muta, vb. — transforma: I, 412.
mutare de suflet, — metempsihoză *(*lat. *metempsychosis) :* I, 346.
mutarnic, -ă, adj. — adjectiv: I, 319.
muzeu, s. — sală de lectură *(*lat. *Musaeum,* gr. *musaion,* germ. *Museum* „sală de lectură“*)* II, 201.
muzic, s. — muzician *(*lat. *musicus,* germ. *Musiker) :* II, 510.
muzgă, s. — tină: I, 818.
myr, s. — mir (relig.), ulei sfințit: I, 51; II, 43; *clerul de myr* „preoții“: I, 748.
myrui, vb. — mirui: I, 51.
mysteriu, s. — taină religioasă *(*lat. *mysterium) :* II, 84.

N

nafură, s. — pîine sfințită care se împarte în biserică, după sfînta liturghie: I, 502; II, 193, *v. anafură.*
namilă, s. — monstru: I, 410.
nante, prep. — înainte: II, 613.
narangiu, adj. — nărămzat, nărămziu: I, 660.
narchicesc, -ă, adj. — narcotic *(*germ. *narkisch) :* II, 669.

narțis s. — coprină, narcis (lat. *narcissus*, germ. *Narzisse*): II, 35.
Narțis, n. pr. — Narcis (mitol.) (lat. *Narcissus*, germ. *Narzisse*): II, 710.
naș, — silabă prin care se pronunță litera *n*(н), în alfabetul chirilic: II, 377.
nathică, s. — corect: *nautică* (navigație) (lat. *nauticus*, germ. *Nautik*): II, 205.
natu, s. — fiu: I, 190.
naturale, adv. — în natură (lat. *naturale „producta naturae"*): II, 733.
naturalnic, -ă, adj. — natural (lat. *naturalis*): I, 634.
nație, s. — neam (lat. *natio*): II, 220.
nation, pl. *nationane*, — popor: I, 513; II, 207, 211, 315, 508 (germ. *Nation*).
nationalist, s. — conațional (germ. *Nationalist*): II, 221, 657.
naționalistă, s.m. sg. — conațional, nu *compatriot* (germ. *Nationalist*): II, 358.
naționalitate, s. — atașament pentru țara strămoșască (germ. *Nationalität*): II, 658.
naționalnic, -ă, adj. — național (germ. *national*): I, 560.
naționalnicesc, -ă, adj. — național (germ. *national*): I, 168.
năbuși, vb. — izbucni, da năvală: I, 428.
năddăi, vb. refl. — se aștepta: II, 257.
năduși, vb. refl. — se sufoca: I, 116, 638, 688.
nădușit, -ă, adj. — înnăbușit, mocnit: I, 426.
năduli, vb. — se aștepta II, 522.
năem, s. — chirie, închiriere: I, 169.
năemit, -ă, adj. — salariat, lefegiu: I, 508.
năhărnicie, s. — nehărnicie: II, 185.
năimi, vb. — închiria: I, 717.
nănaș, s. — naș de botez: I, 51.
nănașă, s. — nașă de cununie: I, 438.
năpăciui, vb. — supăra, deranja: II, 738.
năpăciuire, s. — supărare, deranj: II, 601.
năpăciuit, -ă, adj. — nepăciuit, neliniștit: II, 598.
năprazna, — *de năprazna* „pe neașteptate, năprasnic": I, 86.
năpusti, vb. — lăsa pustiu, părăsi: II, 375.
năranciuri, s.f. pl. — naramze (portocale): I, 454; II, 319.
nărav, s. — obicei (germ. *Gebrauch*): II, 77; *bun nărav* (germ. *gute Sitte*, fr. *bons moeurs*, etc.): I, 560; *năravuri polite* (germ. *polierte Sitte*) „moravuri civilizate, rafinate": I, 377; *nărav turcesc* „sodomie": II, 287.
nărăvi, vb. refl. — se înțelege, acomoda: I, 382; II, 35.
nărăvit, -ă, adj — cu bune moravuri, civilizat: I, 98.
nărod, adj. — nerod: I, 174.
năroit, -ă, adj. — năruit: I, 470.
născocori, vb. refl. — se ridica, făli, mîndri: II, 659.
născut, s. — fiu: I, 819; II, 493. v. *natu*.
născut, -ă, adj. — *bine născut* „de naștere aleasă": II, 372.
născută, s. — naștere (ital. *nascita*): II, 178.
năsîlnic, -ă, adj. — violent, brutal: I, 372, 386, 499.
năsîlnicie s. — violență, brutalitate: II, 108, 151.
năsîpos, -ă, adj. — nisipos: I, 679.
năstrapă, s. — vas de metal prețios: I, 13.
năvalnică, adj. — împovărată, greoaie, gravidă: II, 210. v. *năvarnică*.

năvarnică, adj. — însărcinată: I, 140, v. *năvalnică*; *îngrecată*.

năzdrăvănie, s. — miracol: II, 745.

năzui, vb. — apela: 39, 89, 369, 397; scăpa cu fuga: II, 34; îndrepta, ţinti, viza: I, 115, 116, 207, 689.

nealcătuit, -ă, adj. — necompus (lat. *incompositus*): I, 321, 322.

neam, — *de neamuri*: *deregători de neamuri* „dregători (lat. *judex*) la tribunale ale nobililor" (lat. *judices ad fora nobilium*): I, 130; gen (lat. *genus*): I, 328, 340.

neamic, s. — neprieten, duşman (lat. *inimicus*): II, 696, *n.1.*

neao, s.f. art. — zăpadă: I, 687.

neamţ, s. — soldat austriac: II, 94.

neapropiat, -ă, adj. — inaccesibil (lat. *inaccessibilis*): I, 452; II, 168.

nebîntuit, adv. — în pace, nesupărat: II, 49.

nebîrzoeat, -ă, adj. — neridicat în sus (bîrzoi): II, 512.

necăutînd, — nebăgînd în seamă (lat. *sine respectu*): I, 387.

necercat, -ă, adj. — neexperimentat: II, 667.

necertat, -ă, adj. — nepedepsit: I, 842.

necinsti, vb. — nu cinsti: I, 841.

neclătit, -ă, adj. — neclintit: I, 335; II, 339.

neconductor, s. — rău conducător (de electricitate): I, 643 (lat. *conductor*, germ. *Konduktor*).

néctar, s. — băutura zeilor (lat. *nectar*, germ. *Nektar*): II, 640.

necumpăt, s. — necumpătare, lăcomie: II, 189.

ne cuprins, -ă, adj. — incomprehensibil: I, 89.

necurăţire, s. — impuritate: I, 641.

necuviinţat, -ă, adj. — necuviincios: I, 843.

nedeie, s. — tîrg, bîlci: II, 303.

nedeletnicire, s. — neîndeletnicire, ne(pre)ocupare, pierdere de vreme, trîndăveală: I, 108.

nedeplinire, s. — nedesăvîrşire, imperfecţie (lat. *imperfectio*): II, 369.

nedeplinit, -ă, adj. — imperfect: II, 337.

nedezlegat, -ă, adj. — insolubil, de nedezlegat (calc, după gr. *alytos*): I, 94.

nedumerit -ă, adj. — sălbatic, neîmblînzit, nedomesticit (lat. *indomitus*): I, 805, 863, 870,

nefericit, -ă — nenorocos (lat. *infortunatus*): I, 156.

negîcit, -ă, adj. — de neconceput, de neimaginat: I, 452.

neglasnică, s. — consonantă „nesunătoare": I, 243, 321.

negomîndri, s.m.pl. — cuvînt corupt din originalul grecesc: *nekromanteis* „necromanţi" (confundaţi cu brahmanii), de unde s-a desprins, în slavă, *-mîndri* „înţelepţi": I, 194.

negliji, vb. — neglija (germ. *negligieren*): II, 679.

negoţiaţia literală, — relaţii literare, culturale (lat. *negotiatio* + *commercium litterarium*, fr, *commerce des lettres*, etc.): II, 226.

negoţitoriu, s. — negustor (germ. *Negoziant*): II, 196.

negriji, vb. — neglija: II, 658, v. *negliji*.

negrijire, s. — neîngrijire, neglijenţă (lat. *incuria*): II, 656.

negrijitoriu, s. — neglijent (germ. *negligeant*): II, 686 (lat. *incuriosus*).

neguţitori, s. sg. — librar (germ. *Negoziant*): I, 721.

nehotărîtoriu, -e, adj. — infinitiv (gram.) (lat. *infinitivus*): II, 580.

neimitoriu, s. — salariat: I, 173. v. *năemit*.

neispitit, -ă, adj. — neexperimentat: I, 97.
neîmblătit, -ă, adj. — netreierat, nebătut cu îmblăciul: I, 240, 561.
neînchiptorat, -ă, adj. — *neînchiptorată cu lucrurile cele schimbătoare:* II, 720.
neînfruntat, -ă, adj. — ruşinos, plin de sfială, nu *înfruntat* „neobrăzat": II, 507.
neînsătat, -ă, adj. — insaţiabil (lat. *insatiatus, insatiabilis):* I, 483.
neînsoţicios, -ă, adj. insociabil (lat. *insociabilis).*
neînţelegătoriu, -e, adj. — necuvîntător „iraţional": I, 223. v. *cuvîntătoriu:* I, 223.
nelovire, s. — nepotrivire, neasemănare: II, 609.
nelovit, -ă, adj. — care nu se „loveşte", nu se potriveşte: I, 623.
nemernic, s. — rătăcitor: II, 157; pribeag: I, 794, II, 151; străin vagabond: I, 224; străin: I, 20; cetăţean străin: I, 85; peregrin (lat. *peregrinus):* I, 624.
nemernicie, s. — exil: I, 536; II, 163; pribegire, înstrăinare de ţară: I, 705; II, 368.
nemeş, s. — boier de stare şi avere mai mică: I, 289; II, 174. v. I, 289, *n.*2.
nemeşug, s. — boierie: I, 896.
nemişug, s. — rang de nemeş, boierie: II, 70, 212. v. *nemeşug.*
nemi, vb. — închiria: I, 718, v. *năimi.*
nemic, s. — inamic (ital. *nemico):* II, 8, 59.
nemişcăcios, -ă, adj. — imobil (lat. *immobilis):* II, 123.
nemitarnic, s. — incoruptibil, nevenal: I, 339.
nemţi, s. pl. — soldaţi nemţi: II, 100.
nemţie, s. — limba germană: II, 642.
nemulţemită, s. — nerecunoştinţă: II, 153.
nemulţămitoriu, -e, adj. — nerecunoscător: I, 137.
nemutat, -ă, — neschimbător: I, 400.
nencungiurat, -ă, adj. — inevitabil: I, 813.
ne norocit, -ă, adj. — nenorocos: II, 581; nenorocit: II, 298 (lat. *infortunatus).*
neomenit, -ă, adj. — neomenos, sălbatic, crud (lat, *immitis):* I, 336; II, 759.
ne păcit, -ă, adj. — ocupat, nepăciuit, care nu dispune de răgaz: I, 741.
nepăciui, vb. — incomoda, zăhăi: II, 659.
nepăciuire, s. — deranj, incomodare: II, 271.
nepedepsit, -ă, adj. — neinstruit: I, 558.
nepercepùt, -ă, adj. — nepriceput: I, 360.
neprecurmat, adv. — neîntrerupt (lat. *continuate, continuatim, continue):* II, 420.
ne prerupt, adv. — neîntrerupt, continuu (lat. *interrupte* „continuu"): I, 357. v. *neprecurmat.*
nepresusit, -ă, adj. — neîntrecut, insuperabil (lat. *insuperabilis):* I, 594.
ne priciuit, -ă, adj. — necontestat, nelitigios: I, 122.
neprocopsit, -ă, adj. — neinstruit, neînvăţat: I, 111, 512.
neputincios, -ă, adj. — impotent: I, 502.
nerav, s. — *filosofie de nerav* „filozofie morală, etică" (lat. *moralis):* I, 561.
neriu, -e, adj. — albăstriu: I, 459.
nerînd, s. — dezordine, neorînduială (germ. *Unordnung):* I, 428.
ne ruşine, s. — neruşinare (lat. *impudicitia):* II, 660.
nesăvîrşit, -ă, adj. — imperfect (gram.) (lat. *imperfectus,* germ. *Imperfekt):* II, 579.
nescaie, pron. pl. f. — nescare, oarecare: I, 312.
ne setioasă, adj. — insaţiabilă (lat. *insatiabilis):* II, 694.
nescări, s. pl. f. — v. I, 643.
nescînteos, -ă, adj. — nestrălucitor: I, 663.

nesmîntnic, -ă, adj. — infailibil (lat. *infallibilis*): I, 56. v. *smîntnic.*

nesmîntnicie, s. — infailibilitate (lat. *infallibilitas*): I, 68.

nesocotit, -ă, adj. — nenumărat (lat. *innumerabilis*): II, 421.

nestîmpărat, adv. — nemăsurat, nemoderat (lat. *intemperanter, intemperate, audaci cursu*): II, 22.

nestricat, -ă, adj — inextricabil (lat. *inextricabilis*): I, 94.

nesunătoare, s. — consoană, neglasnică (gr. *afonos* „nesunător"): II, 767.

neștergăcios, -ă, adj. — indelebil (lat. *indelebilis*): I, 50.

neștine, pron. — cineva: I, 218, 669.

neted, adv. — strălucitor (lat. *nitide*): I, 887.

netezire, s. — șlefuire „cultivare, civilizare": I, 735 (germ. *polieren,* fr. *polir,* ital. *pulire* etc.)

netimpuriu, -ă, adj. — intempestiv, la nevreme (lat. *intempestivus*): II, 152.

netrebuit, -ă, adj. — nefolositor: II, 272.

netrecut, -ă, adj. — inevitabil: II, 590.

netignealǎ, s. — netihneală, netihnă: II, 695.

neunire, s. — neunire cu biserica Romei, catolică: II, 283; *neunire grecească* „neunire a ortodocșilor cu catolicii": II, 173.

neunit, s. — neunit cu catolicii (despre românii rămași ortodocși, în Ardeal): II, 144.

ne urmat, -ă, adj. — incomparabil: I, 765, 778.

neutru, adj. — neutru (gram.) (lat. *neutrer, neutrum*): I, 319.

nevastă, s. — femeie tînără, nu *soție*: II, 295.

nevărsăcios, -ă, adj. — neporos (germ. *unporig, unporos* „neporos"): I, 661.

nevăstuică, s. — nevestică: II, 773.

nevoe, s. — bîntuială, supărare: I, 194.

nezăhăit, -ă, adj. — liniștit, neincomodat: II, 506. v. *zăhăi.*

nega, vb. — tăgădui (lat. *negare*): II, 618.

niao, s.f. art. — neauă, nea: II, 263.

nicecum, adv. — nicicum: I, 865.

nici cacum, adv. — nicidecum, I, 173, 449.

niciodinioară, adv. — niciodată: I, 59, 836; niciodată (în viitor): I, 129.

niega, vb. — nega: I, 878.

nima, pron. — nimeni: II, 658, 741.

nimea, pron. — II, 565. v. *nima.*

ninfă, s. — nimfă: II, 340.

noave, adj, f. pl. — noi (lat. *novae*): II, 663, 740.

noătate, s. — noutate (germ. *Novität*): II, 308.

nobil, s. — boier (lat. *nobilis,* germ. *Nobile* „nobil, aristocrat"): II, 23.

nobilătate, s. — boierie (lat. *nobilitas,* germ. *Nobilität*): II, 647, 682.

nobilitate, s. — rang nobiliar, nobilime, boierime (germ. *Nobilität*): I, 516; II, 735. v. *nobilătate.*

noblă, adj. f. sg. — nobilă (lat. *nobilis*). v. II, 358: *nobil.*

noblătate, s. — noblețe, boierie (lat. *nobilitas*): I, 300. v. *nobilitate.*

noblețe, s. — nobilime, boierime (germ. *Noblesse*): II, 643.

noblu, adj. s.m. — nobil (lat. *nobilis,* germ. *nobel*): I, 134, 300.

nocovală, s. — nicovală: I, 435.

nogăian, adj. — tătar nogai: II, 92.

noimă, s. — înțeles, sens adînc: I, 716.

nomad, s. — migrator (gr. *nomas* „rătăcitor“, germ. *Nomade*): II, 402.
nome, s. — nume (lat. *nomen*): I, 553; II, 271, 657.
nomenclator, s. — v. II, 373: definiție (germ. *Nomenklatur*, „listă de cuvinte“, lat. *nomenclator*).
nomi, vb. — numi, denumi: II, 271.
normalicesc, -ă, adj. — conform cu regulamentul școlilor normale: I, 317.
normă, s. — școală normală (germ. *Norm*): I, 34; învățătură la școala normală: II, 327.
normălesc, -ă, adj. — referitor la școala normală (germ. *normal*): I, 125.
noroc, s. — soartă (gr. *tyhe*): I, 205, 632 (lat. *fortuna*): I, 894, II, 217, 312; *cercarea norocului* „ghicire a viitorului soț“: I, 544.
norocie, s. — fericire (lat. *fortuna*): I, 786.
norocire, s. — fericire: II, 425, 725. v. *norocie*.
norocit, -ă — fericit (lat. *fortunatus*): II, 535, 569.
norod, s. — popor (lat. *populus*): I, 713, 884; II, 142; *poporeni* „credincioși creștini dintr-o parohie etc.“: I, 753.
notareș, s. — notar, secretar: I, 747.
notaroș, s. — II, 656. *v. notareș*.
notariu public — notar de stat (lat. *notarius publicus*): II, 49.
notă, s. — pedeapsă pentru necredință, trădare, lezmajestate (lat. *nota conjurationis, nota infidelitatis, crimen laesae majestatis*): II, 49, 64.
notălui, vb. — pedepsi un nobil pentru trădare, cu confiscarea averii sau cu pedeapsa capitală (lat. *notare*, germ. *notieren*): II, 107.
nou, adj. — necunoscut, nemaiîntîlnit: I, 35; proaspăt: I, 642; *lucru nou* „schimbare, inovație“ (lat. *res novae*): I, 814.
novalistă, s.m. — colaborator la *novele*, publicist, ziarist (germ. *Novellist*): II, 243.
novelă, s. — noutate, știre, veste, ziar, publicație (germ. *Novelle*): II, 218, 266, 560, 659.
novelle, s.f.pl. — I, 362. v. *novelă*.
novine, s.f.pl. — vești, noutăți din gazete. v. *novelle*.
nucșoară, s. — semințele aromatice ale unui arbore (lat. *Myristica moschata*): II, 214, 589.
nuitoriu, -e, adj. — negativ (lat. *negativus*, germ. *negierend*): II, 110.
nullitate, s. — nevalabilitate (just.), nulitate (germ. *Nullität*): I, 131.
numa, adv. — decît, numai: I, 429.
numai, adv. — decît numai: I, 714, 715.
număra, vb. — socoti (lat. *numerare*): I, 61; enumera: II, 168; *numărare înainte* „prenumera“: I, 200; *se numera* „fi socotit“ (lat. *numerari*):. I, 65.
numărătoriu înainte — prenumerant, care avansează o sumă (lat. *prae* + *numerare*, germ. *Pränumerand(t)*): I, 200.
nume, s. — renume, nume bun: I, 35, 449; nume (gram.) (lat. *nomen*): II, 408; *de nume*, „nominal“: II, 300; *nume adjectiv* „adjectiv“: II, 143 (lat. *nomen adjectivum*).
numer, s. — număr: I, 125: definiția (germ. *Numerus*, lat. *numerus*): II, 676.
numera, vb. — socoti: I, 633, 699; *se numera* „fi socotit“ (lat. *numerari*): I, 666; II, 177. v. *număra*.
numire, s. — nume (gram.) (lat. *nomen*): II, 110.
numismă, s. — monetă (gr. *numisma* „medalie, monetă“): II, 17.
numit, -ă, adj. — renumit: I, 736.

nunciu apostolicesc — nunțiu papal *(*lat. *nuntius apostolicus),* delegat al papei către un stat: II, 123.
nutri, vb. — hrăni: II, 669.
nutrice, s.f. — doică *(*lat. *nutrix): * II, 225.
nymfă, s. — nimfă *(*lat. *nympha): * II, 710. *v. ninfă.*

O

oa, vb. — oua: I, 690.
oaă, s.f.pl. — ouă; I, 669, 689.
oao, s.f.pl. — ouă: I, 685. v. *oaă.*
oat, s. — ouat: I, 690.
oamenii corăbiilor — corăbierii, membrii echipajului *(*germ. *Schiffsleute): * II, 316.
oar cîte, pron. — oarecîte, cîteva: I, 308.
oaraș, s. — oraș: I, 690.
oară, s.f.pl. — păsări de curte: I, 682.
oare, s.f. — dată. oară: II, 357; *oare* „ore" *(*lat. *hora): * II, 682.
oare când, adv. — cîndva (în trecut)*:* II, 607.
oare cine, pron. — oarecare, cineva: I, 213.
oareș cărora — oarecăror, unor: I, 316.
oarde, vb. — urzește: I, 317.
oarfăn, adj. — sărac: I, 633, 703.
oaspet, s. — oaspete: II, 260.
obdele, s.f.pl. — obiele: II, 301.
obercnes, s. — cneaz șef *(*lat. *Ober-Knesius „summus princeps, praefectus"): * II, 176.
obedariu, s. — burghiu cu care se găuresc obezile. v. II, 522, *n.5.*
oberlaitinant, s. — locotenent major *(*germ. *Oberleutnant* „locotenent major"*): * II, 124.
oberster, s. — locotenent colonel(?) *(*germ. *Oberstleutnant* „locotenent colonel", *Obrist* „colonel"): II, 632.
obiceiu, s. — *lua obiceiu* „obișnui" *(*lat. *suescere): * I, 112; *au obicinuit* „obișnuiesc" (lat. *sueti sunt): * I, 691.
obidat, -ă, adj. — plin de întristare: II, 304.
obiect, -uri, s. — materie *(*lat. *objectum).* v. I, 713, *n. 1*; II, 560; *obiectum,* v. I, 567 *n.1. (*germ. *Objekt).*
oblădui, vb. — stăpîni: I, 81, 695.
oblăduire, s. — stăpînire: I, 738.
oblăduitoriu, s. — conducător, nu *protector:* I, 635.
obli, vb. — îndrepta, nivela: I, 681.
oblici, vb. — zări, observa: I, 268, 443, 445; II, 293.
obligație, s. — scrisoare de obligație, înscris cu mîna, zapis (lat. *obligatio,* germ. *Obligation): * II, 765.
oblu, oablă, adj. — drept: I, 502, 633.
oblu, adv. — de-a dreptul.
oborî, vb. — doborî: I, 389, 418, 589.
obraz, s. — față (lat. *persona,* gr. *prosopon): * I, 345.

obrăzariu, s.n. — mască: I, 449; II, 163.

obrăzui, vb. — reprezenta, personifica, figura? *(*lat. *figurare?) (*sl. *obrezovati* „tăia“?*):* I, 387, 413, 431.

obrintire, s. — umflătură: II, 590.

observanție, s. — considerație, respect *(*germ. *Observanz,* lat. *observantia):* II, 771.

obsigă, s. — nume dat mai multor specii de plante ierboase, cultivate pentru nutreț: I, 683.

obște, s. — societate: I, 492, 498.

obștit,-ă, adj. — de obște, comun, general *(*lat. *communis):* I, 134.

ocà, s. — cop, veche măsură de greutate (1272 gr.) și de capacitate (1,520 l., în Muntenia de 1,288 l., în Moldova): I, 114.

ócă, s. — I, 405, 123. v. *ocà.*

ocarnic, -ă, adj. — insultător: I, 100.

ocasie, s. — prilej *(*lat. *occasio,* germ. *Okkasion):* II, 164, 361.

ocăcăi, vb. — orăcăi (despre broaște): I, 668.

ocenic, s — ucenic (elev, student): II, 423.

ocină, s. — moșie, moștenire părintească: I, 123, 384.

ochea, vb. — ochi: II, 272.

ochean, s. — ocean *(*lat. *Oceanus):* II, 620.

ochilat, -ă, adj. — cu ochi mari, ochios *(*lat. *oculatus):* I, 668.

ochiul mîței — piatră prețioasă cu ape *(*germ. *Katzenauge):* I, 663.

o dată, adv. — cîndva (în trecut): II, 375; cîndva (în viitor): II, 315.

ode, s.f.sg. — cîntare, cîntec *(*gr. *ode,* germ. *Ode):* I, 13, 745.

odihnă, s. — stare de repaus, inerție: I, 632.

odihnitoare, s. — pauză (semnul grafic ~) *(*germ. *Pausenzeichen):* II, 575.

odinioară, adv. — cîndva (în viitor): I, 98, 265.

odos, s. — leac contra durerilor de dinți(?) *(*lat. *odontis, -idis* „plantă contra durerilor de dinți“): I, 683.

oestru, s. — tăune, streche *(*lat. *oestrus,* gr. *oistros* „tăune“)*:* I, 670.

ofițiant, s. — funcționar *(*germ. *Offiziant):* II, 665.

ofițios, -ă, adj. — oficios, de serviciu *(*lat *officiosus,* germ. *offiziös):* II, 226, 247.

offițios, adj. — II, 322. v. *ofițios.*

ofițir, s. — ofițer *(*germ. *Offizier):* II, 280, 682, 702.

offițir, s. — II, 703. v. *ofițir.*

ofițium, s. — serviciu, oficiu *(*lat. *officium,* germ. *Offiz):* II, 659, 665, 692.

offițium, s. — cancelarie, birou (cu funcționarii) *(*lat. *officium):* II, 665.

ofta, vb. — regreta: I, 347.

oh! jale! — (latinism) *proh! dolor* „vai! durere“: II, 359.

Oilerum — Aurelian (împăratul): I, 874.

ojept, s. — obiect *(*germ. *Objekt).* v. I, 138.

ojog, s. — băț de scurmat în foc, la vatră, nu *cîrpă de șters cuptorul:* II, 300.

ol, s. — urcior: I, 818; II, 740.

olah, s. — v. I, 244.

olat, -uri, s. — proprietate de pămînt *(*germ. *Grundstück); olate* (pl.) „teritoriu, pămînturi cultivate“: II, 398; *olaturi* „teritoriu“ *(*germ. *Gebiet,* lat. *territorium):* II, 397; *olate* „acareturi pe lingă casă, în curte“: I, 648.

olătaș, s. — boiernaș: I, 265, 284; II, 102.

oleiu, s. — ulei: I, 641, 689.

oleu, s. — ulei: II, 170 (*oleu sfinţit* „mir“): II, 170.

olivet, s. — grădină de măslini (lat. *olivetum*) : I, 45, 580.

oloiu, s. — oală mare; urcior?: II, 301. v. *ol*.

oltariu, s. — altar: I, 80, 766; II, 532.

oltuire, s. — altoire: I, 659.

oltuit, s. — altoit: I, 692.

om de curte — curtean. v. II, 379.

omenie, s. — comportare civilizată a oamenilor în societate: I, 372; comportare demnă (lat. *honestas*): II, 223. v. *omenire*.

omenire, s — blîndeţe: I, 445, 457; bună educaţie şi moravuri alese (lat. *humanitas*) : I, 513; natură de om: I, 841.

omenitoriu, s. — ospitalier, primitor: II, 685.

omilie, s. — predică, cuvîntare bisericească: I, 58, 536.

omlituit, s. — v. I, 695.

onor, s. — cinste (lat. *honor*) : II, 337, 738.

ónyh, s. — onix, piatră preţioasă, specie de agată (lat., germ. *Onyx*) : I, 662.

op, s. — nevoie, trebuinţă: I, 631, 650, 678; II, 376 (lat. *opus est*) ; lucrare (lat. *opus*): I, 357; operă, lucrare: II, 270, 735.

opac, *-ă*, adj. — întunecat (lat. *opacus*, germ. *opak*) : I, 662.

opal, s. — piatră preţioasă (lat. *opalus*, germ. *Opal*) : I, 662.

opăceală, s. — stinghereală, împiedicare: II, 689.

opăci, vb. refl. — împiedica, stînjeni: I, 112; II, 60.

operaţii, s. f. pl. — lucrări publice(?): II, 216.

operă, s. — lucrare (lat. *opera*) : I, 379.

opovalsam, s. — sucul arborelui de balsam (lat. *opobalsamum*) : I, 659.

opritoare, s. — virgulă (gr. *komma*, germ. *Komma*) : I, 323, 324. v. II, 575.

opritoarea puntată sau semicolon — punct şi virgulă (gram.): II, 575.

opus, s. — operă (lat. *opus*, germ. *Opus*) : II, 358.

oraclu, s. — oracol (lat. *oraculum*, germ. *Orakel*) : II, 733.

orariu, s. — ceasornic (lat. *horologium*) : I, 623.

orator, s. — orator (lat. *orator*) : II, 573, 616.

oraţie, s. — cuvîntare (lat. *oratio*) : II, 148, 333.

orbecare, s. — orbecăire: II, 277.

orbiciune, s. — orbire, orbie (lat. *caecitas*) : I, 95.

or cine, pr. — oarecine, oarecare: I, 466.

ord, s. — decoraţie (germ. *Orden* „decoraţie“), ordin militar sau călugăresc: II, 189.

ordie, s. — formaţiune militară, la turci: I, 311, 428.

orfan, s., adj. — sărac (lat. *orbus*) : II, 695. v. *oarfăn*.

organ, s. — instrument: I, 535, 820; II, 163; instrument muzical: I, 200, 525 (lat. *organum*, germ. *Organ*).

organisi, vb. — organiza (germ. *organisieren*) : II, 719.

orhestră, s. — estradă pentru muzicanţi, taraf (lat. *orchestra*) : I, 397.

ori, s, pl. — *a-şi veni în ori* „a-şi veni în fire, sine“: II, 27.

ori, — or, vor: I, 885.

oricalc, s — aramă galbenă (lat. *orichalcum*) : I, 643.

ori care — oarecare: II, 667.

ori ce — oarece, ceva: II, 663.

orientalicesc, -ă, adj. — oriental, răsăritean, ortodox (germ. *orientalisch,* lat. *orientalis*)*:* I, 325, 511.

orighinal, s. — original, izvor (lat. *originalis,* germ. *Original* „document original"): I, 348, 713; II, 162, 390.

orizon, s. — orizont (lat. *horizon*)*:* II, 206.

orîndui, vb. — dispune (lat. *disponere*)*:* II, 88.

ort, s. — naștere (lat. *ortus*)*:* II, 74.

ortac, -ă, s., adj. — tovarăș: I, 480.

orthoepie, s. — ortoepie (germ. *Orthoepie*). v. II, 574*:* definiție.

orthografie, s. — ortografie. v. II, 334: definiție; II, 574: definiție.

osanna, s. — (h)osanna, laudă, binecuvîntare. Imn (la evrei) intonat în ziua de Florii (ziua intrării triumfale a lui Isus în Ierusalim): I, 834.

osăbire, s. — separație, despărțire: I, 104; particularitate: I, 716.

osăbit, -ă, adj. — diferit colorat sau de diferite specii (lat. *varius*)*:* I, 454; II, 163.

oscește, adv. — în limba oscă (lat. *osce*)*:* I, 907.

osebi, vb. — deosebi: I, 70.

osebire, s. — specificitate, diferență specifică: I, 328; specie (lat. *species*)*:* I, 328.

osebit, -ă, adj. — particular, special: I, 58, 748.

osie, s. — axă: II, 700.

osibit, adv. — îndeosebi: I, 513.

osfințit, -ă, adj. — *prea osfințite stăpîne* (lat. *sanctissime domine*)*:* II, 420.

osîrdie, s. — sîrguință: II, 14.

ospătariu, s. — gazdă: II, 504.

ospătărie, s. — han: II, 306.

ospătătoriu, adj. — ospitalier, primitor, care știe să omenească: II, 685.

ospital, s. — spital (germ. *Hospital,* lat. *hospitalis*)*:* I, 561.

ost, s. — răsărit, est (germ. *Ost*)*:* II, 205.

ostaș, s. — dușman (lat. *hostis*)*:* II, 660. v. II, 661, *n.a.*; *ostași* „dușmani" (falsă etimologie): II, 737.

Ostindia, s. — India de est (germ. *Ost-India*)*:*

ostnord, s. — nord-est: II, 205.

ostsid, s. — sud-est: II, 205, v. *ost, sid.*

ostvest, s. — est-vest: II, 205.

ostăneală, s. — muncă, lucrare (lat. *labor*)*:* I, 378, 379, 380.

ostrigă, s.f. — v. I, 422.

ostrov, s. — insulă: I, 392.

ostrovean, -ă, adj. — insular (din insulele grecești): I, 422.

osteni, vb. — v. II, 200.

Oșteze, s. pl. — mahalale, situate în afara zidurilor de incintă ale orașului: II, 26.

otar, — s. hotar (moșie): I, 646.

otăcinic, s. — otecinic, pateric, colecție cuprinzînd viețile sfinților părinți: I, 733.

otări, vb. — delimita: I, 654; hotărî: II, 69, 652.

otărît, -ă, adj. — hotărît, anumit: I, 633.

otcă, s. — țuică slabă care curge din cazan, la sfîrșit: I, 688.

otic, s. — parte a plugului, un băț cu care se curăță cormana de pămînt: I, 680.

oțărî, vb. refl. — se mînia, înfuria: II, 304.

ovili, vb. — umili, decădea: I, 101, 917.

ovilire, s. — umilire: II, 163.

ovilit, *-ă*, adj. — umilit, decăzut: I, 392, 421, 422; II, 163.

oxia, s. — accent ascuțit (gr. *oxys* „ascuțit"): II, 575; tonuri înalte (muz.): I, 107.

ozet, s. — oțet (grafie?): I, 689.

P

pace, s. — liniște. *Cu pacea ta* (lat. *tua pace*): I, 69.

paigină, s. — II, 671. v. *paingin*.

paingin, s. — păianjen: I, 669.

pajură, s. — *pajura cea împărătească* „vulturul imperial" (fr. *l'aigle impérial*): II, 215, 280.

palanchin, s. — un fel de pat cu baldachin care servea chinezilor nobili și bogați, drept trăsură. v. II, 424, *n.1*.

palat, s. — cerul gurii (lat. *palatum*): I, 665.

palatin, s. — vice-rege al Ungariei: II, 240; conte palatin: II, 50, 66, (lat. *palatinus*, germ. *Palatin*).

palaț, *-uri*, s. — palat (germ. *Palazzo*, ital. *palazzo*): II, 146, 152, 370.

palp, s. — antenă, apendice articulat care însoțește diferitele părți ale gurii la inelate și artropode: I, 669: *palpii sau vîrful buzelor*.

panиră, s. — coșuleț împletit, paner. v. I, 440, *n.1*.

pannon, s. — ungur (lat. *Pannonicus*, *-oniacus*, *-onius*): II, 182.

pantlică, s. — panglică: II, 210.

papagai, s. pl. — papagal (ital. *pappagallo*, germ. *Papagei*): II, 270, 317.

papă, s.m. — v. I, 66.

papir, s. — hîrtie (germ. *Papier*): I, 658.

papistășesc, *-ă*, adj. — catolic, partizan al papei (germ. *papistisch*): I, 889.

paraclis, s. — rugăciune adresată de preot Maicii Domnului sau unui sfînt, spre a invoca favoarea divină asupra unei persoane sau asupra unei case: I, 430, 564; II, 525.

paradie, s. — haine de gală, de paradă (germ. *Parade*, *Parademontur*): II, 316.

paradigmă, s. — exemplu (gr. *paradigma*, germ. *Paradigma*): I, 343, 821, 915; II, 672.

paradoxon, s. — paradox (gr. *paradoxon*, germ. *Paradoxon*): II, 399.

paragraf, *-uri*, s. — semn folosit pentru distingerea diferitelor părți ale unui expozeu (lat. *paragraphus*, germ. *Paragraph*): II, 166. v. II, 576.

paralisa, vb. — asemăna, compara: II, 735.

parasangă, s. — măsură itinerară grecească de circa 5 000 m (lat. *parasanga*): II, 29.

pară, s. — flacără: I, 426, 742; foc (dor): II, 519.

pargamină, s. — pergament (lat. *Pergamena*, *-ae* „pergament"): I, 300; II, 162.

pariecure (ind.) — v. II, 210.

pariam (ind.) — zestre. v. II, 210.

parimie, s. — proverb: I, 333; II, 183, 378.

Parimieriul, s. — *Preoverbele* (parimiile) lui Solomon: I, 317.

parip, s. — căluț sprinten, telegar: II, 302.

Parisi — Paris (lat. *Parisii*): II, 97.

paroh, s. — preot paroh: I, 51; II, 602; *preoți și parohi*: I, 747.

parohiialnic, *-ă*, adj. — parohial, de parohie: I, 735.

parte, — o parte (adv.) „pe de o parte“: II, 369; *în partea* „în favoarea, în avantajul“ (lat. *in parte*): I, 882.

partheni, s.m.pl. —parți (lat. *Parthi*): II, 168.

participiu, s. — participiu (gram.) (lat. *participium*): II, 580.

particulat, -ă, adj. — special (lat. *particularis,* germ. *particulär*): II, 765.

partițipiu, s. — participiu (gram.) (germ. *Partizipium*): II, 409.

parțialitate, s. — părtinire, partinitate, favoare (lat. *partialitas „factio, partes“*): II, 191.

parțium, s.f.pl. — genitivul plural al subst. lat. *pars,* folosit în loc de nominativ. Se înțelege: *părți anexate regatului maghiar*: II, 192 (lat. *partium*).

pas, pasuri, s. — pas. *Cu pasuri tăcute* (lat. *tacitis gradibus*): I, 424.

pasă, v. — du-te!, mergi!, pleacă!: I, 310, 485.

pashalie, s. — calendar perpetuu, cu tabele și însemnări care ajută să se găsească data Paștilor și a celorlalte sărbători mobile, pentru orice an. Cu ajutorul *Pashaliei* se prezicea norocul: I, 321; II, 525.

passere, s. — pasăre (lat. *passer*): I, 668.

paș, -uri, s. — pas, demers (lat. *passus*): I, 516; II, 662; treaptă (lat. *gradus*): II, 663, 665; *pașuri*: II, 725 (*cu pașuri înmulțite „citatis gradibus*). v. *pas,-uri.*

paște, v.b. — hrăni (lat. *pascere*): I, 72; *se paște* „se sătura“: I, 483; II,115. Sensul *hrăni* provine din textele religioase: turma de oi a credincioșilor (*mandra*), păscută de un păstor (*mandrites*).

paștere, s. — hrană: I, 594.

patavinitate, s. — limbă latină cu provincialisme din Patavium, locul de naștere al istoricului Titus Livius (lat. *patavinitas*): I, 908.

patăr, s. — preot catolic (lat. *pater* „preot“): I, 245; II, 175.

patent, -uri, s. — decret de numire, diplomă (lat. *patens,* germ. *Patent*): II, 94.

pater, s. — preot catolic: II, 79. v. *patăr.*

patriarc, s. — patriarh (germ. *Patriarch*): II, 43.

patriarcesc, -ă, adj. — papal: II, 115.

patriarcie, s. — patriarhat, funcție de papă (patriarh) (germ. *Patriarchat*): II, 44.

patriarh, s. — rang superior în nomenclatura bisericească, mai mare decît primatul (exarhul): II, 186.

patriarhie, s. — funcție de patriarh, II, 186. v. *patriarcie.*

patriciu, s. — patrician, nobil roman (lat. *patricius,* germ. *Patrizier*): II, 692.

patrichiu, — patrichiul și protovestiariul (lat. *patricius et protovestiarius*): II, 18, 20.

patriă, s. — țară (fără discriminare de origine etnică), loc de baștină (lat. *patria*): I, 695; II, 121, 312.

patridă, s. — patrie (gr. *patrida*): II, 557, 775.

patrie, s. — II, 276: *moștenire sau patrie;* țară: I, 507. v. *patriă.*

patriot, s. — indigen, locuitor într-o țară (indiferent de origine etnică): II, 392; compatriot: II, 44, 368; cetățean (lat. *civis*): II, 223 (germ. *Patriot*).

patrioticesc, -ă, adj. — patriotic: II, 368.

patriotismos, s. — patriotism (gr. *patriotismos*): II, 636.

patron, s. — protector (lat. *patronus,* germ. *Patron*): I, 272, 357.

patroni, vb. — proteja, subvenționa (germ. *patronieren?*): II, 684.

patronat, s. — condiție de patron, patronat. *Cădință de patronat* (lat. *jus patronatus*): II, 115 (lat. *patronatus,* germ. *Patronat*).

patronesc, -ă, adj. — protector: II, 573.

patronie, s.f. — calitate de patron (protector) (germ. *Patronat*): I, 754.
patronime, s. — patronat (protecţie): II, 574. v. *patronie.*
patronire, s. — patronie (patronat, protecţie): II, 650. v. *patroni* (vb.).
patroniţiniiate, s. — protecţie (lat. *patrocinitas*, germ. *Patrozinität*): II, 659.
patroţinie, s. — patronat (lat. *patrocinium, Patrozinium*): I, 111.
patruzecile pomene — sărindare: II, 741.
paţinachi, s.pl. — pecenegi (lat. *Patzinacae*): II, 18.
paţinachite, s.pl — pecenegi (lat. *Patzinacitae*): II, 15.
păţină, s. — păţanie: I, 805.
paţinaţite, s.pl. — pecenegi: I, 870, v. *paţinachite.*
pausală — *carte pausală* „documente de liberă trecere(?)": II, 177.
pavecerniţă, s. — rugăciunea şi slujba ce se fac după vecernie: II, 376.
paveză, s. — scut, platoşă: II, 551.
pază, s. — respectare: I, 104; *cu paze* „sub arest": I, 562; *de pază* „profilactic": I, 569.
păcel, s. — pătucel, pătuţ (germ. *Bettchen*): II, 775.
păciui, vb. refl. — se linişti, aşeza: I, 376.
păcurariu, s. — cioban: II, 329.
păcurăresc, -ă, adj. — ciobănesc: I, 519.
păcurăriţă, s. — păstoriţă, ciobăniţă: I, 279; soţie de păcurar: II, 737.
păcurea, s. — oiţă: I, 424.
pădureţ, -ă, adj. — de pădure, sălbatic (lat. *silvaticus*): I, 291.
păituire, s. — convenţie, tratat: I, 866, 869 (magh. *pajtás*).
păituit, -ă, adj — convenit prin tratat: I, 866.
pălaţi, s. — palat (germ.-ital. *palazzo*).
pălmită, s. — pălmuire, palmă: I, 432.
păluţă, s. — palat: II, 34.
pămînt sec — pămînt slab: I, 660; *pămînt întărit* „continent"; *pămînt statornic (întărit)* „continent": II, 206.
pănă — cît timp: I, 235; *pănă ce* „cît timp": II, 402; în timp ce: I, 879 (lat. *dum*).
păpistaş, s. — catolic: I, 289. v. *papistaş.*
păpistăşesc, -ă, adj. — catolic: I, 71.
păpuşă, s. — cocean tînăr de porumb pînă nu face mătase: I, 945.
păpuşoiu, s. — porumb: I, 682.
părăş, s. — pîrîş, acuzator: II, 426.
pări, vb. — pieri: I, 910.
părintesc, -ă, adj. — strămoşesc: 424, 529.
părinţeşte, adv. — părinteşte: II, 716, 749.
părinţii, s.pl. — strămoşii români (nu *romani*), care sînt *mai mari* (lat. *majores*): I, 530; *părinţii patriei* „conducătorii de stat" (lat. *patres patriae*): I, 503; *părinţii cei bătrîni* „exegeţii (sfinţii părinţi) din antichitate ai credinţei creştine". Învăţătura lor este denumită *patristică.*
părire, s. — pierire: I, 491.
păritoare, adj. f. — pieritoare: I, 569.
părtaş, s. — împricinat (lat. *particeps*): I, 131; părtinitor : I, 70; partizan: I, 137; participant: I, 495; II, 170, 377; moştenitor: I, 537.
părtăşi, vb. — împărtăşi: II, 161; comunica: II, 147; participa: I, 139.
părtăşie, s. — părtinire (lat. *favor*): II, 382.

părtășire, s. — participare (lat. *participatio*): I, 139, 519.

părtășitoriu, *-e*, adj. — părtinitor: II, 392.

părticea, s. — particulă (gram.) (lat. *particula*, germ. *Partikel*: II, 410.

părticeală, s. — I, 594: părticea; *părticele legătoare* „particule conjunctive, corelative" (gram.): II, 335.

părticică, s. — particulă (lat. *particula*, germ. *Partikel*): I, 884. v. *părticea*, *părticeală*.

părtean, s. — partizan: II, 73.

părtini, vb. — face o favoare (lat. *indulgere*): I, 882; cruța (lat. *parcere*), lua partea: II, 10, 80; moșteni: II, 681, 723; dobîndi: II, 734.

părtinire, s. — indulgență (lat. *indulgentia*): I, 53; favoare (lat. *favor*, *gratia*): I, 568, 831; disensiune, partizanat politic: II, 160.

părtenire, s. — părtinire: II, 387. v. *părtinire*.

părtinitoriu, *-e*, adj. — părtinitor (lat. *favens*, *indulgens*): II, 173; derivat, descendent: II, 656.

părtișat, *-ă*, adj. — parțial (lat. *partialis*): II, 402.

păstornic, *-ă*, adj. — păstoresc: I, 788.

păstornicesc, *-ă*, adj. — păstoresc: I, 748.

păstornicie, s. — păstorire: I, 751, 752.

păsúlă, s. — fasole: I, 563, 682; II, 335.

păși, vb. — se îndepărta (lat. *egredi*): II, 180; trece mai departe (lat. *pergere*): I, 813; II, 163.

pășiri, s.f.pl. — năvălire, agresiune, atac (lat. *adgressio*): II, 691.

pășită, s. — pas: I, 307.

pășitoriu, *-e*, adj. — care pășește, înaintează (lat. *progredi*): II, 401.

păthimi, vb. — suferi: I, 160 (gr. *pathema* „suferință"): I, 160.

pătimaș, *-ă*, adj. — supus patimilor (pasiunilor naturale, condiției de om): I, 87, 833.

pătimi, vb. — suferi: I, 133; permite, îngădui: I, 139.

pătimitoriu, *-e*, adj. — pasiv (gram.) (lat. *passivus*): I, 319.

pătra, vb. — săvîrși, comite (lat. *patrare*): I, 631.

pătrariu, s. — fîrtai, sfert: I, 641.

pătrujel, s. — II, 590. v. *pătrunjeliu*.

pătrunde, vb. — străbate: I, 285.

pătrunjeliu, s. — pătrunjel: II, 335.

păusa, vb. — odihni: I, 408.

păzi, vb. — respecta: I, 328.

pchică, s. — chică, plete: II, 523.

pe, prep. — în perioada: II, 80; pentru: I, 800; împotriva: II, 178, 296; peste: II, 303; în vederea (tempor.): II, 105, 502; la (lat. *apud*): II, 141.

peană, s. — pană de scris: II, 163; pană la pălărie: II, 737.

peante, s.f.pl. — bandă, verigă de metal (germ. *Band*, *Eisenschiene*): II, 539; fiare (de tortură): II, 108.

peapini, s.pl. — pepeni: I, 661.

pearsec, s. — piersic: I, 659.

peasnă, s. — cîntare bisericească spre lauda Domnului: II, 376.

pecmés, s. — magiun (bg. *petmezu*): II, 589: *dulceață adecă pecmés*.

pecetlariu, s. — sigiliu: II, 102.

pecetnic, s. — sigiliu: II, 52. v. *pecetlariu*.

pecurariu, s. — cioban: I, 687. v. *păcurariu*.

pedagog, s. — preceptor, mentor (lat. *paedagogus*, germ. *Pädagog*): II, 100.

pedagoghicesc, *-ă*, adj. — pedagogic: II, 197 (germ. *pädagogisch*).

pedepsire, s. — instrucție școlară: I, 545.

pedepsit, *-ă*, adj. — supus regimului de instrucție școlară: I, 557.

pegaz, s. — pegas, cal înaripat (mitol.) (lat. *Pegasus*, germ. *Pegasus*): I, 277.

pelicanul de pustie — struț(?) (lat. *pelicanus*, germ. *Pelikan*): I, 531.

peliv, *-ă*, adj. — peltic: I, 204.

pélvi, s. — limba perșilor: II, 744.

peninsulă, s. — v. II, 206.

penger (srb.), s. — fereastră: II, 767.

pentru, prep. — din cauza, datorită: I, 112, 406, 684, 863; II, 138, 147, 382 (lat. *pro*); în vederea (lat. *pro*): II, 619.

pentru căci — pentru că: I, 546.

pentru ce — pentru că: I, 60, 215.

penușă, s.f. — foaie de porumb care înfășoară boabele știuletelui: I, 686.

penzion, s. — pensiune (pensie): II, 247 (germ. *Pension* „pensie, pensiune").

pestrit, *-ă*, adj. — împistrit, cu împestrițături, în dungi: I, 801.

peptena, vb. — pieptena (dărăci): II, 670.

per, vb. — pier: I, 589.

percepe, vb. — pricepe (lat. *percipere*): I, 361: II, 148, 698.

perceput, s. — priceput (pricepere) (lat. *percipere*): I, 360.

perdeao, s. — scenă (lat. *scaena*, *scena*): II, 151.

pere de pămînt — cartofi (germ. *Erdapfel*): I, 660. v. *mere de pămînt*.

peremptoria (lat.) — *poroncă peremptoria (de săvîrșit)* „peremptorie, definitivă" (just.) (lat *peremptorius* „definitiv"): I, 67.

pergamenă, s. — pergament, hrisov pe pergament (germ. *Pergamen*, lat. *Pergamena* „pergament"): I, 379.

peria, vb. — dărăci, pieptena: I, 660.

periciune, s. — pierire: II, 566.

pericliu, s. — pericol, primejdie (lat. *periculum*): II, 154.

periiare, s. — periat, pieptenat, dărăcit: II, 670.

perilustru, adj. — preailustru (lat. *perillustris*): II, 322.

period, *-uri*, s. — perioadă (retor.) (lat. *periodus*, gr. *periodos*): II, 334: definiție.

peristas, *-uri*, s. — împrejurare, situație, încurcătură: I, 102, 136, 786; II, 404 (lat. *peristasis* „subiect, argument").

perit, *-ă*, adj. — pierit, emaciat: II, 177.

persoană, s. — înfățișare, figură (nu *mască*) (germ. *Person* „înfățișare, statură"): II, 531.

personal, *-ă*, adj. — personal (gram.) (lat. *personalis*, germ. *personal*): II, 409.

personesc, *-ă*, adj. — personal: I, 132. v. *personal*.

personisi, vb. — personifica: I, 384.

pers, s. — persan (lat. *Persa*, gr. *perses*): II, 154.

persesc, *-ă*, adj. — persan: I, 666.

persian, *-ă*, adj. — persan (germ. *Persianer*): II, 151, 156.

Persida, s. — Persia: I, 187.

persidean, s. — locuitor din Persida, Persia: I, 195.

perte, s.f.pl. — beartă, bertiță (panglică care se leagă în jurul frunții): II, 724.

peruvian, s. — balsam peruvian (germ. *Perubalsam*): I, 659.
pervers, -ă, adj. — strîmb, răsucit (germ. *pervers*): I, 366.
pescuire, s. — pescuit: II, 121.
pescuți murați — pește marinat? scrumbie sărată (germ. *Salzhering*).
peste toate — deasupra tuturor (lat. *super omnia*): I, 47.
pestricat, -ă, adj. — pestriț, cu pete de diferite culori: I, 413, 442.
peșchieș, s. — peșcheș, dar către Poartă: II, 375.
peșchir, s. — ștergar, prosop: I, 727.
peta, vb. — păta: II, 520.
petrecanie, s. — petrecere, desfătare: II, 212, 743; petrecerea mortului la groapă: I, 798.
petrece, vb. — păți, suferi: I, 203, 456; trimite (lat. *mittere*): I, 866; da mai departe, transmite: II, 501; trece dincolo: I, 424; *petrece în sus*: II, 584.
petrecere, s. — praznic: II, 740.
petrecum, vb. — petrecurăm: II, 493.
petrinjei, s.pl. — pătrunjel, I, 624, 661. v. *pătrunjeliu*.
pfenig, s. — fenig, monetă divizionară germană care valora 1/100 dintr-o marcă (germ *Pfennig*): II, 704.
pfund, s. — liră, livră (unitate monetară) (germ. *Pfund* „livră, funt, circa 1/2 kg."): II, 131.
piară, s. — pară: I, 311.
pică, s. — chică, plete: I, 831. v. *pchică*.
picioici (mere de pămînt) — cartofi (ung. *pityóka* „cartof", germ. *Erdapfel*)): I, 660; II, 318.
picior, s. — unitate de lungime variabilă, după popoare și epoci (lat. *pes* „picior"): I, 640; II, 12.
pictură, s. — II, 510 (lat. *pictura*).
picur, s. — picătură: II, 502.
piiană, s. — pană: I, 186.
piiaț, s. — piață (ung. *piac*, germ. *Platz*): I, 739; II, 688.
piică, s. — chică: I, 228; II, 229. v. *pică*.
pietri, s.f.pl. — stîncă (lat. *petra*): I, 274.
pil, s. — elefant; I, 707 (tc. *pil*).
piloforos, s. — căciulat, purtător de căciulă (gr. *piloforos*): II, 11.
pilotă, s. — pernă mare cît patul, umplută cu fulgi sau cu puf: I, 351.
pinăr, s. — coșuleț, panir: I, 440.
pinără, s. — paner, coșuleț: I, 439, 440.
pintă, s. — veche măsură de capacitate (cca un litru) (germ. *Pinte*).
pinter, s. — butnar, dogar: I, 669.
pipărat, -ă, adj. — ardeiat: I, 563.
piramidă, s. — *piramide sau stîlpi*: I, 514; *piramid zi crăești* „tiare regale, în formă de piramidă?": II, 26: (lat. *pyramis, -idis*, germ. *Pyramide*).
pirată, s.m. sg. — pirat (lat. *pirata*, gr. *pirates*, germ. *Pirat*): II, 495.
piraxi — v. I, 316.
pirleț, s. — *ar pătimi paguba sau pirlețul pagubii*: I, 133.
pischie, s. — v. II, 266.
piscoaie, s. — țivlitoare, tilincă, un fel de fluier făcut de soc: I, 414.
pismi, vb. — pismui: II, 153.
pismătareț, -ă, adj. — pizmaș: I, 785, 875; II, 562.

pismătătoriu, -a, adj. — pizmaş: II, 160.
pistrit, -ă, adj. — împestriţat, din diferite culori: II, 646.
pitic, s. — pigmeu: I, 194.
piţica, vb. — pişca, zgîria: II, 305, 507.
pivă, s. — piuă: II, 590.
pizmatic, -ă, adj. — schismatic, nu *pizmaş:* II, 122.
pizmă, s. — schismă: II, 119.
pizmaticie, s. — schismă, schismaticie: II, 78. v. *pizmă.*
pizmătareţ, -ă, adj. — pizmaş: I, 558. v. *pismătareţ.*
pîclă, s. — vreme închisă, înceţoşată, noroasă: 520.
pînă cînd, conj. — cit timp: II, 114.
pîne, s. — grîne, holdă: I, 298.
pîrgă, s. — jertfă adusă din primele roade, primiţii (lat. *primitiae*): I, 378.
pîră, s. — reclamaţie: II, 378.
pîrîş s. — denunţător: I, 355; *pîrîşul de sus:* „reclamant": II, 57; *pîrîşul de jos:* II, 57 „reclamat".
pîrjol, s. — incendiu: I, 426, 444.
pîrtăşire, s. — participare: I, 716.
plagă, s. — lovitură, rană (lat. *plaga*): II, 639.
plaghiar, s. — plagiator (germ. *Plagiar*): II, 642.
planisi, vb. refl. — se lăsa ademenit, sedus: II, 474, 477.
plantă, s. — *planta sau sadul* „răsadul": I, 945; *plante(sade):* II, 592, 594 (lat. *planta,* germ. *Plantation*).
plasă, s. — fel: I, 788, 792; II, 336.
plaşcă, s. — manta: I, 776.
plaviţ, -ă, adj. — plăvit, bălai, blond: I, 553.
plămădeală, s. — zămislire: 699, 700.
plăsmuire, s. — creatură: I, 50.
plătagină, s. — pătlagină: I, 415.
pleagă, s. — rănire: I, 865; *plegi* (pl.): I, 866 (lat. *plaga*).
pleaşă, s. — pleaşcă (sacos), rantie preoţească: II, 195.
pleaşi, s.f.sg. — II, 192, *v. pleaşă.*
pleban, s. — preot care ascultă direct de episcop, scutit de jurisdicţia arhidiaconului (protopopului) (lat. *plebanus „paroecus, curio, sacerdos qui plebi praeest . . .")*
pleca, vb. refl. — se declina (lat. *declinare*): II, 409.
plecătură, s. — flexiune (gram.) (lat. *declinatio*): II, 608.
plegui, vb. refl. — se răni: I, 865, 890; (lat. *plagare* „lovi, bate"), v. *plagă.*
plenipotenţiariu, s. — plenipotenţiar. Are atribuţii mai largi ca ale advocatului care era reprezentant al statului şi supus jurămîntului (lat. *plenipotentiarius*).
plenipotenţie, s. — scrisoare de depline puteri((lat. *plenipotentia*): II, 101, 765.
pleşug, -ă, adj. — pleşuv: II, 267.
pleşugie, s. — pleşuvie, calviţie: II, 267.
pleu, s. — tinichea (ung. *pléh.* germ. *Blech*): I, 644. v. *bleh.*
pleve, s.pl. — fleacuri, nimicuri (bune de aruncat): I, 294.
plineală, s. — împlinire: II, 157.
plini, vb. — umple: I, 781.
plinirea puterii „plenipotenţă": II, 66, 84 (calc, după lat. *plenipotentia,* germ. *Plenipotenz*).
plinitori, s.sg.m. — împlinitor, executor: I, 735.

pliroforisi, vb. — face cunoscut, lămuri, desluși: I, 199, 316.

plit, s. — rît, bot (de porc): I, 313.

plînsoare, s. — plînset: I, 291; reclamație, plîngere: I, 283; II, 242.

plînși, vb. — plînsei: I, 295.

plîntă, s. — plantă (lat. *planta*): I, 634.

plopul tremuros — „plop de munte" (lat. *populus tremula*) I, 658; *plopul negru „populus nigra"*, varietate de plop a cărui coajă servește la tăbăcitul pieilor; *plopul alb* „plută" (lat. *populus alba*).

plumb, s. — glonț: II, 179, 307.

plumbit, *-ă*, adj. — moale ca plumbul(?) greoi(?) tocit(?): I, 788.

pluscvamperfet, s. — mai mult ca perfect (gram.) (lat. *plusquamperfectum*, germ. *Plusquamperfektum*): II, 579.

pluști, vb. — pleoști, turti: 477.

pnevma, s. — spirit (gr. *pneuma* „spirit, suflare"): I, 519.

poame de pămînt „mere de pămînt"?: — cartofi, germ: *Erdapfel(?)*: I, 660. v. *mere de pămînt*.

poară, — *în poară* „împotriva": II, 293.

potvig, s. — podvig, canon pe care și-l impune cineva, pentru iertarea păcatelor: I, 748.

pociumb, s. — țăruș, par de care se leagă ceva: I, 686.

poclon, pl. *pocloane*, — reverență: I, 801; dar: I, 194.

poclu, s. — pîlc, detașament: I, 138.

podan, s. — țăran iobag, șerb: I, 724. v. I, 303, *n*.2.

podagră, s. — gută, artrită: I, 691.

podănie — v. I, 303, *n*. 2.

podbeal, s. — plantă cu proprietăți sudorifice; frunzele se folosesc ca infuzie pentru tuse: I, 415.

podină, s. — spate: I, 669.

podoabă, s. — ornament (lat. *ornamentum*): I, 529.

podobie, s. — model de cîntare, după a cărei melodie se cîntă alte cîntece bisericești: I, 107, 435.

podobnic, *-ă*, adj. — asemenea, la fel: I, 122.

podrum, s. — pivniță: II, 589.

poemation, s. — mic poem (lat. *poematium*, gr. *poemation*): I, 256, 375.

poemă s.n. — poem (gr. *po(i)ema*, s.n.): I, 379.

poetă, s.m. sg., *poete*, pl. — poet (lat. *poeta*, gr. *poietes*): II, 661.

poetic, s. — poet (gr. *poieticos*): I, 257, 327; II, 146, 510.

pofală, s. — pohvală, fală, măreție: I, 386, 489; II, 45.

poftă, s. — pasiune: I, 499.

poftire, s. — urare: I, 171.

poftori, vb. — repeta: I, 104, 405; II, 292.

poftorire, s. — repetare: I, 104.

pogace, s. — turtă de mălai coaptă în cuptor. v. I, 297, *n*. 2.

pogorîtoriu, s. — descendent: I, 133.

pohibă, s. — pretext, învinuire: II, 534, 539.

pohtă, s. — poftă: II, 192.

pohtorire, s. — repetare: I, 723. v. *poftorire*.

pohvală,s. — I, 316. v. *pofală*.

pol arctic, — polul nord (lat. *polus arcticus*; gr. *polos*, germ. *Pol*): II, 206.

polată, s. — palat (bulg. *polata*): I, 92, 94, 292, 349, 741; II, 10 (lat. *palatium*), 80; *polăți* „acareturi": I, 727.

polcovnic, s. — colonel: II, 288.

poleac, s. — polonez (srb. *poljak*): II, 687.

poleire, s. — șlefuire, rafinare, civilizare (prin cultură): II, 733 (lat. *polire*, fr. *polir*, germ. *polieren*, *poliert*, etc.).

poleit, *-ă*, adj. — șlefuit, civilizat (cultivat) (lat. *politus* „fasonat, șlefuit, cultivat", germ. *poliert*): I, 568.

polenta, s. — mămăligă (lat. *polenta* „terci de orz"): II, 506.

polii, vb. — șlefui, rafina (lat. *polire*, germ. *polieren*): I, 511, 661; II, 312.

poliirea stilului, — șlefuirea stilului: I, 199.

polileu, — *cu slove roșii și polileu*: II, 193.

polire, s. — culturalizare: II, 498; bună educație: II, 501; cultivare, șlefuire: I, 817.

polit, *-ă*, adj. — *limba polită sau iscusită* „l. literară, îngrijită (lat. *polita*): I, 819.

politecă, s. — sistem de guvernare (lat. *politica*, gr. *politike*, germ. *Politik*): II, 395.

politic, s. — funcționar în administrația laică a statului: I, 889; om politic: II, 249 (lat. *politicus*, germ. *Politiker*).

politică, s. — v. I, 371: definiție; I, 493: definiție. v. *politecă*.

politicesc, *-ă*, adj. — civil (lat. *civilis*): I, 713; II, 613; laic: I, 820 (germ. *politisch*).

politici, vb. — trece de la starea de barbarie, la cea de societate, cu norme de conviețuire cunoscute și respectate (v. lat. *politia*, gr. *politeia*, germ. *zivilisieren* „civiliza"): II, 380.

politicit, *-ă*. adj. — civilizat (cultivat și cu bune moravuri), care trăiește în polis (cetate, stat), nu în stare de barbarie: I, 436; II, 147, 370, 404 (germ. *zivilisiert*).

politie, s. — conviețuire a oamenilor în stat (lat. *politia*, gr. *politeia*), societate umană civilizată, nu barbară: II, 643; administrație de stat (germ. *Staatsverwaltung*): II, 242; șlefuire?: I, 530.

polomidă, s. — pălămidă: I, 638; II, 514.

polovț, s. — polonez: II, 398.

pomenire, s. — perioadă de timp transmisă prin amintirea oamenilor (lat. *memoria*): I, 511, 908; mențiune: I, 68.

pompă, s. — alai, suită, cortegiu: I, 81; *pompă bisericească*: „procesiune religioasă": II, 111; falā, laudă: I, 316 (lat. *pompa*, germ. *Pomp*).

ponct, *-uri*, — punct (semn de punctuație) (lat. *punctum*, germ. *Punkt*): II, 192.

ponévă, pl. *ponevi*, s. — pînză groasă de in, cearșaf (srb. *ponjava*): II, 599.

poniv, *-ă*, adj. — întunecat la minte, prost, nătîng: I, 276, 312, 482.

ponosluire, s. — defăimare, ocară: I, 184.

ponteriu, s. — potir. v. I, 297, *n.3*.

popă, s. — preot păgîn: I, 205.

popistaș, s. — papistaș, credincios catolic: I, 922.

popistășesc, *-ă*, adj. — papistășesc, catolic: I, 924; II, 175.

popor, s. — cetățenii de rînd, massele: II, 198; neam (lat. *populus*): II, 368; enoriași: I, 785; II, 192, 788; *popoară*, pl., membrii unei parohii, enoriașii, poporenii: I, 799; *popoare* (lat. *populus*): I, 874.

poporal, *-ă*, adj. — popular: II, 691.

poporalnic, *-ă*, adj. — național: II, 198.

poporan, s. — credincios, membru al unei parohii sau eparhii mai mare (protopopie, episcopie): I, 61; II, 192.

poporean, s. — credincios, membru al unei parohii: I, 799; om din popor, lipsit de instrucție: II, 739. v. *popor*, *poporean*.

poporos, -ă, adj. — numeros *(*lat. *populosus):* II, 619.

poprea, s. — proptea: I, 428.

poprit, -ă, adj. — interzis: I, 714, 433.

por, s. — praz *(*lat. *allium porrum,* germ. *Porree):* II, 514.

porăncă, s. — poruncă: II, 193.

porănci, vb. — porunci: II, 192.

porfiră, s. — purpură: I, 831; II, 340.

porfyră, s. — purpură *(*gr. *porfyra):* II, 17 (îmbrăcămintea de purpură era însemn al funcției de general).

porodiță, s. — născătoare de Dumnezeu, Fecioara Maria: II, 15.

port, s. — liman *(*ital. *porto,* lat. *portus):* II, 340; mers: II, 155.

portariu, s. — luntrașul spre infern (Charon) *(*lat. *portitor* „luntraș, purtător peste apă"): II, 740.

portrée, s. — portret *(*germ. *Porträt,* fr. *portrait):* II, 704.

porție, s. — taxă plătită de iobagi *(*lat. *portio):* I, 505, 507; II, 181, 184, 593.

porumb, s. — porumbel: I, 43; II, 375, 510.

porumb, -ă, adj. — de culoarea porumbelului: I, 293.

porumbel, s. — porumbar (arbust): I, 693, 695.

porțulan, s. — porțelan *(*germ. *Porzellan):* II, 731.

poruncitoriu sau demîndătoriu, — (modul) imperativ *(*lat. *imperativum,* germ. *imperativum):* II, 578.

posadnic, -ă, adj. — *posadnica muiere* „concubină, țiitoare": I, 549.

posesiv, -ă, adj. — posesiv (gram.): II, 409 *(*lat. *possessivus,* germ. *possessiv).*

poslujnic, s. — slujitor: I, 780; II, 114.

post, s. — reducerea rației alimentare (ca pedeapsă): I, 724.

postulat, s. — v. I, 374: definiție *(*germ. *Postulat).*

poșezut, -ă, adj. — posedat, stăpînit *(*calc, după lat. *possessus,* ital. *possesso,* etc.): II, 388.

potea, vb. — putea *(*lat. *possum, potui):* II, 616.

potére, s. — răscoală: I, 139. v. *împoterire.*

poternic, -ă, adj. — puternic: II, 250.

potică, s. — farmacie, spițerie *(*germ. *Apotheke):* II, 524, 533.

potir, s. — năut *(*lat. *astragalus poterium.* gr. *poterion):* I, 633.

potiriu, s. — cupă; I, 445.

potîng, s. — legătură din gînj, din nuiele, fier, cu care se prinde cotiga plugului de grindei: I, 680.

potîrnică, s. — potîrniche: I, 471.

potopi, vb. refl. — se prăpădi, se omorî: I, 700; II, 9.

potreia, s.f. art. — *figură, portret.* (v. *portrée*):

potriv, -ă, adj. — egal: I, 98.

potrivire, s. — împotrivire: I, 724; comparație *(*lat. *comparatio)* (retor.): II, 328, 364.

poucenie, s. — păucenie, decret de hirotonie, de învoire de a sluji liturghia.

povară, s. — încărcătură de marfă: I, 551; sumă de zece mii de bani de aur: II, 537.

povață, s. — călăuză: I, 414; conducător *(*lat. *dux):* I, 391, 396; conducere, povățuire, călăuzire: II, 185.

povăi, vb. — puhoi, inunda *(*lat. *inundare):* I, 651.

povățui, vb. — călăuzi: I, 726; conduce: I, 72.

povățuire, s. — călăuză: I, 111; îndreptar: I, 252, 315.

povățuitoriu, s. — conducător: I, 72.

povesti, vb. — predica: II, 193.

povestire, s. — narație (retor.) (lat. *narratio*): I, 333, 529.

poviiastiia, s.f. art., — cazanie, predică: II, 193. v. *povesti*.

povodnic, -ă, adj. — (cal) dus de căpăstru: II, 306.

povoi, vb. — inunda, invada: II, 370, 385. v. *povăi*.

povoire, s. — invazie, inundație (lat. *invasio, inundatio*): II, 396.

povoiu, s. — puvoi, inundație: I, 432, 811.

poznit, -ă, adj. — de rîs, caraghios: I, 204, 206.

pracsă, s. — practică: II, 736. v. *praxis*.

practic, -ă, adj. — activ (lat. *practicus*, gr. *praktikós*). v. I, 371.

practicește, adv. — practic (germ. *praktisch*): II, 197.

pradă, s. — prădăciune, jefuire: I, 864.

praemium, s. — răsplată (lat. *praemium*): II, 645.

praf de flori, — polen: II, 588.

Pragmatica Sancțiune — (lat. *Sanctio pragmatica*): v. II, 116.

praizesc, -ă, adj. — prusian (germ. *preussisch*): II, 246.

prangă, s. — stîlp (stîlpul infamiei) (germ. *Pranger* „stîlp"): II, 778.

prav, s. — praf: I, 670; praf de pușcă: II, 306.

pravidlo (srb.), — pravilă: I, 713.

pravilă, s. — cod de legi civile (nu religioase): I, 220; drept canonic (lat. *jus canonicum*): II, 242; regulament: I, 103; *pravilă oștenească* „cod militar": I, 138; lege: I, 713. v. I, 713, *n.2.*

pravilo, srb. — pravilă: I, 713.

pravoslavie, s. — ortodoxie, dreaptă credință religioasă: I, 339.

pravoslavnic, -ă, adj. — dreptcredincios: *pravoslavnici de legea grecească* „dreptcredincioși de religia ortodoxă „uniți cu biserica Romei", uniții din Ardeal: I, 565.

praxis s. — manieră de a proceda, practică (gr., lat. *praxis*, germ. *Praxis*): II, 639.

praxiș, s. — praxis, practică. v. I, 569, *n.2*. v. *praxis, pracsă*.

praznic, s. — ospăț: II, 260, 268; sărbătoare: I, 835; sărbătoare publică (lat. *sollemne* „ceremonie solemnă"): I, 881.

prăpaste, s. — iad: I, 342.

prăsiui, vb. — *să o poată înzăstra (prăsiui) cu sîngele lor*: II, 653.

prăvălic, s. — v. II, 522, *n.4*.

prăvălie, s. — atelier de fierărie (și *furnal, topitorie*): I, 741; *atelier*: II, 529.

prăvălit, -ă, adj. — transmis (lat. *devolutus*): II, 175.

prăvătariu, s. — samsar, negustor, prăvăliaș: II, 287.

prăvuit, -ă, adj. — prăfuit: II, 516.

prăznuire, s. — sărbătoare, ospăț: II, 190.

pre, prep. — asupra, împotriva: I, 366, 866, 868; pentru, în vederea: I, 624; peste: II, 358; *pre noapte* „pentru, în vederea duratei nopții": II, 178. v. *pe*.

pre sine, — asupra sa (lat. *in se*): I, 795.

preacurvie, s. — relații sexuale în afara căsătoriei, ale persoanelor căsătorite: I, 67, 501.

preapărtinitoriu, -e, adj. — foarte favorabil: I, 891.

preaosfințit, adj. — preasfințit: I, 357.

prebeji, vb. — pribegi: II, 171.

precercat, -ă, adj. — foarte căutat (lat. *exquisitus*): II, 382.

prechiar, -ă, adj. — foarte limpede (lat. *clarissimus*): II, 498.

precon, s. — vestitor, crainic (lat. *praeco*): I, 907; II, 740.
precum — că: I, 552.
precumpănă, s. — preponderență (lat. *praeponderatio*, germ. *Präponderanz*): II, 381.
precupire, s. — vindere, speculare: I, 136.
predat, -*ă*, adj. — trecut de partea (lat. *traditus*?) ?, paradosit?): II, 636.
predicator, s. — II, 111 (lat. *praedicator* „orator religios").
predicație, s. — predicare, predică (lat. *praedicatio*): II, 277.
prediu, -*ri*, s. — *prediurile sau zăvoaele*: II, 121 (lat. *praedium*).
predoslovie, s. — cuvînt înainte, prefață: I, 725; II, 149, 562.
preface, vb. — traduce: I, 560.
prefacere, s. — traducere: II, 312, 498.
prefăcut, -*ă*, adj. — tradus: II, 177.
prefect, s. — guvernator de provincie, la romani (lat. *praefectus*), guvernator, comandant militar: I, 881; II, 381; administrator, vechil: II, 188.
prefectură, s. — I, 882 (lat. *praefectura*).
pregiți, s.f.pl. — v. I, 681.
pregîndi, vb. — premedita (lat. *praemeditari*): II, 660.
pregroaznic, -*ă*, adj. — foarte îngrozitor: I, 413.
preiudițium, -*uri*, s. — prejudecată (lat. *praejudicium*, germ. *Präjudiz(ium)*). v. I, 569, *n.1.*
preiuți, vb. — agrava: I, 140.
preîmbla, vb. — plimba: II, 289.
preîntors, -*ă*, adj. — tradus: II, 656.
prejeta, vb, — pregeta: I, 512.
prejudeca, vb. — judeca anticipat (lat. *praejudicare*): I, 560.
prejudecare, s. — prejudecată: II, 249. v. *prejudecată.*
prejudecată, s. — prejudecată: I, 868; II, 114; *în prejudecată* „spre prejudicierea, cu prejudiciul": II, 118 .
prejudeț, -*e*, s. — prejudecată (lat. *praejudicium*, germ. *Präjudiz*): II, 393.
prejudițios, -*ă*, adj. — prejudicios (lat. *praejudiciosus*, germ. *präjudiciös*): II, 126.
prelecție, s. — prelegere (lat. *praelectio*): II, 642.
prelinge, vb. refl. — se flata, linguși: II, 500, 507.
prelungire, s. — amînare: I, 725.
premissie, s. — premisă (lat. *praemissio*): II, 280.
premiu, s. — răsplată (lat. *praemium*): II, 160.
prencet, adv. — pe încet(ul): I, 641.
prenumăra, vb. — plăti anticipat (germ. *pränumerieren*): II, 566.
prenumerant, s. — care achită anticipat (germ. *Pränumerant*): II, 218.
prenumerație, s. — plată anticipată, subscripție (germ. *Pränumeration*): II, 566.
preparand, s. — elev la școala preparandă (germ. *Präparand*): II, 197.
preparand, -*ă*, adj. — referitor la *școala normală*, (germ. *Präparandenanstalt*): II, 197.
prepósit, s. — protopop, protopresbiter, arhipresbiter (lat. *praepositus*), unul din cei 7 canonici ai capitulului greco-catolic de la Blaj: I, 164, 749, 925; II, 50, 164.
prepositǎ, s. — prepoziție (gram.): II, 581. v. *prepositie.*
prepositie, s. — prepoziție (gram.) (lat. *praepositio*, germ. *Präposition*): II, 409.
prepune, vb. — presupune, suspecta: I, 100; II, 40, 374; propune (lat. *praeponere*): II, 651.
prepus, s. — prefăcătorie, simulare (lat. *praeponere*): II, 687; *de prepus* „suspect": I, 391; *cu prepus* „suspect": I, 436.
preputință, s. — putere foarte mare (germ. *Präpotenz*): I, 300.

preputincios, -ă, adj. — foarte puternic (germ. *präpotent*): II, 383.

preputernicie, s. — putere foarte mare, superioritate (germ. *Präpotenz*): I, 432.

prerogativă, s. — privilegiu (lat. *praerogativa,* germ. *Prärogative*): II, 88, 126.

prescrie, vb. — atribui: II, 198; stabili: II, 501 (lat. *praescribere*).

prescriere, s. — precept, regulă (lat. *praescriptio*): I, 517.

prescripție, s. — excepție (lat. *praescriptio*): I, 130.

prescris, -ă, adj. — stabilit (lat. *praescribere*): II, 683; transcris: II, 162, 390; transmis (lat. *transcribere,* germ. *überschreiben*): II, 45.

presentălui, vb. — prezenta, introduce într-o funcție (lat. *praesentare,* germ. *präsentieren*): II, 115.

presidălui, vb. — prezida (lat. *praesidere,* germ. *präsidieren*): II, 125.

presidiu, s. — președinție (lat. *praesidium,* germ. *Präsidium*): II, 116, 322.

presos, s. — prisos: II, 369.

pressură, s. — presură: I, 668.

preste, prep. — împotriva: I, 792; II, 77; peste (temp.): I, 825.

preste tot, adv. — în general (lat. *super omnia,* germ. *über alles*): I, 493, 515, 715; *preste toate* „în primul rînd" (lat. *super omnia*): I, 787; *preste tot sau de obște* „în general": I, 371.

prestól, s. — pristol, masa sfîntă din altarul bisericii, pe care se pune crucea și evanghelia: I, 836, 841.

presviter, s. — presbyter, preot (gr. *presbyteros*): II, 386.

pretenderisi, vb. — pretinde (germ. *prätendieren?*): II, 420.

pretensie, s. — pretenție (germ. *Prätension, Prätention*): I, 133.

pretin, s. — prieten: II, 491.

pretinire, s. — dragoste: II, 497.

pretipărit, -ă, adj. — retipărit: I, 863; II, 220.

pretoci, vb. — pritoci: II, 589.

pretoriu, s. — gardă imperială romană (lat. *praetorium*): II, 8.

prețuitoriu, -e, adj. — prețios: I, 519.

preumblare, s. — plimbare: II, 516.

prevărsa, vb. — inunda, înneca (germ. *übergiessen*): I, 428.

preveni, vb. — preîntîmpina, a o lua înainte (lat. *praevenire,* germ. *prävenieren*): II, 505.

previnde, vb. — preda, da pe mîna: I, 292.

prezentui, vb. — (re)prezenta (lat. *praesentare,* germ. *präsentieren*): II, 152. v. *presentălui.*

price, s. — disensiune: I, 63; II, 163, 187; *de price* „controversat, disputat": II, 15.

pricepe, vb. — percepe, simți (lat. *percipere*): I, 640.

prici, vb. refl. — se disputa: I, 210.

pricină, s. — cauză (just.), proces (lat. *causa* „proces"): II, 378.

pricire, s. — dispută: II, 252.

pricinui, vb. refl. — se scuza, căuta pretexte (lat. *excusare*): II, 65.

pricuros, -ă, adj. — dăunător: II, 364, 507, 720.

prihană, s. — pată (moral.): I, 13, 481; infamie (lat. *macula*): I, 516; viciu: II, 745.

prihănit, -ă, adj. — vicios: II, 761.

prilejui, vb. — pretexta: II, 12.

prilosti, vb. — amăgi, înșela, scoate din minți: II, 547.

prilostit, -ă, adj. — amăgit, înșelat: II, 98, îndrăcit, epileptic: II, 27.

priimi, vb. — lua asupra sa (lat. *in se suscipere*): II, 197; *priimi fiiu* „adopta": II, 10.

priimit, -ă, adj. — acceptat: II, 176: *lege priimită* „religie recunoscută de stat"; acceptat, îngăduit, recunoscut ca legal *(*lat. *receptus):* II, 78, 93.

priincios, -ă, adj. — favorabil: II, 403.

priință, s. — favoare: I, 396; dragoste: I, 400; II, 393; *(*gr. *filia).*

priitoriu, -e, adj. — binevoitor, favorabil *(*lat. *favens):* I, 285, 408.

primárie, adj. f. sg. — de prim rang *(*lat. *primarius,* germ. *primarius):* I, 498; II, 766; de început: II, 497.

primat, s. — arhiepiscop: II, 91; patriarh: II, 45; arhiepiscop primat II, 83; exarh: II, 186; *tot atîta e primatul cît și patriarhul:* II, 186 (afirmație a papei însuși, în fals).

primație, s. — rang imediat inferior patriarhiei, tot una cu exarhia: II, 186: *nu patriarhie, fără numai primație sau exarhie;* reședința primatului: II, 42.

primit, -ă, adj. — acceptat *(*lat. *receptus):* I, 832. v. *priimit, -ă.*

primiterius, s. — unul din cei 7 membri ai consistoriului greco-catolic episcopal, corespunzînd cantorului, la catolicii propriu-ziși *(*lat. *primicerius):* II, 729; *primiterius sau cantor:* I, 749.

prin, prep. — de către *(*lat. *per):* I, 887.

principal, s. — superior, șef *(*lat. *principalis,* germ. *Prinzipal):* II, 100. v. *prințipal.*

principissă, s. — prințesă *(*lat. *principissa):* II, 151.

prinde, vb. — aresta: I, 80; II, 88, 102, 126; cuceri *(*lat. *capere):* I, 225.

prindere, s. — cuprindere, bogăție: II, 561.

prinos, s. — pîrgă, ofrandă, jertfă *(*lat. *primitiae):* I, 756.

prinsoare, s. — prizonierat: I, 377; închisoare: II, 529; *prinsoare țietoare mai strinse* „detenție (arest sever de gradul întîi)": I, 141.

prinț, s — voievod român *(*germ. *Prinz):* II, 66.

prințesă, s. — II, 98 *(*germ. *Prinzess).*

prințip, s. — principe *(*germ. *Prinzip):* I, 354.

prințipal, s. — titulatură a paterului teolog catolic de pe lîngă episcopul greco-catolic de la Blaj *(*lat. *principalis,* germ. *Prinzipal):* II, 175. v. *principal.*

prințipisă s. — principesă: II, 681 *(*lat. *principissa „principis uxor")* v. *principissă.*

pripa, vb. — pripi, grăbi: II, 698.

pripas, s. — progenitura unui animal domestic: I, 206.

pripeală, pl. *pripeale,* s. — vers ce se cîntă la urma unui psalm: II, 525.

pripi, vb. — grăbi: I, 205. v. *pripa.*

priveghitoare, s. — privighetoare: II, 510.

priveliște, s. — panoramă, spectacol *(*germ. *Spektakel):* II, 506; teatru *(*gr. *theatron):* I, 338; spectacol de circ: I, 344.

privi, vb. — fi îndreptat spre, ținti, viza *(*lat. *spectare):* I, 99; II, 731.

privighetoriu, adj., s — II, 130, v. *Grigorie.*

privință, s. — privire (considerație): II, 337; considerent: II, 382; *fără privință* „fără a lua în considerare" *(*lat. *sine respectu):* II, 401.

privileghiat, -ă, adj. — dăruit cu un privilegiu *(*germ. *privilegiert):* II, 510.

privileghion, s. — privilegiu *(*lat. *privilegium,* gem. *Privileg(ium)):* II, 42.

privileghium, -uri, s. — lege personală și specială pe care un principe legitim încoronat o dă în favoarea și beneficiul cuiva, împotriva sau în afara legilor generale, privilegiu *(*lat. *privilegium):* I, 247.

privilegiu, s. — II, 44. v. *privileghium.*

privire, s. — spectacol: II, 250, 513; *avea privire* „lua în considerație" (lat. *respectus* „considerație"): I, 787.

probă, s. — demonstrație: I, 636; experiență: I, 641; carat: I, 664 (lat. *proba* „încercare", germ. *Probe*).

problemă, s. — I, 374: definiția (lat., gr. *problema*).

procanon, s. — v. I, 55: definiția.

procátor, s. — avocat (ung. *prókátor*): II, 86, 108.

procede, vb. — proveni, deriva (lat. *procedere*): II, 721.

proceti, vb. — prociti (reciti): I, 187, 864; II, 667. v. *prociti*.

prociti, vb. — reciti: I, 786; II, 242, 312.

próclet, *-ă*, adj. — afurisit, blestemat: II, 277.

procleți, vb. — afurisi, blestema: I, 804.

proconsul, s. — guvernator al unei provincii (proconsulare), sub împărații romani (lat. *proconsul*): II, 702.

procopsală, s. — instrucție, învățătură: I, 34.

procopseală, s. — I, 125. v. *procopsală*.

procopsi, sb. — instrui: I, 110 (n. gr. *procopso*).

procopsire, s. — informare, instruire: II, 324.

procopsit, *-ă*, adj. — priceput: I, 687.

procurator, s. — avocat: I, 580, 741 (germ. *Prokurator* „reprezentant, împuternicit"); *jurat procurator* (lat. *juratus procurator* „avocat jurat, care a depus jurămîntul și este legat să respecte legea și interesele de stat": II, 510.

prodi, vb. — trăda (lat. *prodire*): II, 163.

proditoriu, s. — trădător (lat. *proditor*): I, 138.

prodiție, s. — trădare de țară (lat. *proditio*): I, 136.

product, s. — produs: I, 126, 379; *producturi*: II, 198 (germ. *Produkt*).

produte, s.pl.n. — produse (ital. *produtto*?): II, 187. v. *product*.

profesion, s. — profesie, meserie (germ. *Profession*): II, 425.

profesorie, s. — profesorat (germ. *Professorat*): II, 573.

proforie, s. — profesie(?) profesorat(?): I, 190.

prohodi, vb. — duce la goapă; săvîrși slujba de înmormîntare: II, 172.

proimion, s. — exordiu (lat. *prooemium*, gr. *prooimion*): I, 333.

prolegomena, s. — prefață, cuvînt înainte, prolog lung și savant, la începutul unei lucrări (gr. *prolegomenos*): I, 219, 372.

prolog, s. — prefață (lat., gr. *prologos*, germ. *Prolog*): II, 149.

pronume, s. — pronume (gram.) (lat. *pronomen*, germ. *Pronomen*): II, 409.

pronumi, vb. refl. — se numi (lat. *pronomen*, *pronominare*): II, 646.

pronunța, vb. — pronunța (lat. *pronuntiare*): II, 410.

pronunțelui, vb. — pronunța (germ. *prononcieren*?): I, 530. v. *pronunța*, *pronunția*.

pronunția, vb. — pronunța (lat. *pronuntiare*, germ. *prononcieren*): I, 515. v. *pronunța*.

pronunțiație, s. — pronunțare (lat. *pronuntiatio*): I, 530, 909.

propoziție, s. — temă, problemă propusă spre deliberare (lat. *propositio* „temă"): II, 663.

pro-preses, s. — propreședinte, locțiitor de președinte (lat. *pro* + *praeses* „prezident"): II, 333.

proprietaș, *-uri*, s. — proprietate, însușire (lat. *proprietas*): I, 534. v. *proprietate*.

proprietate, s. — particularitate, specific: II, 140; însușire, aptitudine: II, 252; caracter propriu: II, 401 (lat. *proprietas*).

propriiu, adj. — propriu (lat. *proprius*): II, 376.

proptit, *-ă*, adj. — sprijinit: II, 592.

proptitoriu, s.m. — sprijin: I, 355.

propune, vb. — pune în față, prezenta (lat. *proponere*): II, 765; oferi, pune la dispoziție: II, 198.

propunere, s. — gînd, reprezentare (lat. *propositio*): II, 657; *propunerea sau înainte cugetarea* „reprezentarea sau prejudecata" (lat. *propositio*, *praecogitatio*): II, 666.

propus, s. — plan, intenție (lat. *propositum*): II, 686.

prorocie, s. — oracol: II, 537.

prosapydosis, s. — corect: *prosapodosis* (retor.): repetarea unui cuvînt, la sfîrșitul unui membru al frazei sau a unui membru al frazei, la sfîrșitul unui period. v. I, 343.

proselit, s. — prozelit (lat. *proselytos*, germ. *Proselyt*): II, 426.

prosodie, s. — prozodie, cantitatea silabelor (lat., gr. *prosodia*): II, 754: definiție.

prosopopeie, s. — personificare (lat. *prosopopoeia*): I, 345.

prost, *-ă*, adj. — neinstruit: I, 787; simplu, necompus (lat. *simplex*): I, 322; popular: I, 758; obișnuit, de rînd: I, 799; din popor, fără rang social: I, 173, 280; iobag: II, 174.

prostie, s. — simplitate (lat. *simplitas*) vestimentară: II, 195.

prostietate, s. — simplitate, lipsă de învățătură: II, 276; simplicitate: II, 564.

prostime, s. — oameni de jos, fără rang: II, 178.

prostoman, s. — prostovan: II, 272.

proștitirui, vb. — prostitua, necinsti (lat. *prostituere*, germ. *prostituiren*): II, 27.

protasis, s. — protază (retor.) (lat., gr. *protasis*): v. II, 334: definiție.

protav, *-ă*, adj. — *nemica nu-mi iaste mai protav.*: II, 266.

proterimata, s.pl. — calități (morale, spirituale): I, 98: *proterimata sau averi sufletești (marafeturi).*

protestație, s. — intercesiune, opoziție (lat. *protestatio „intercessio contra facta"*, germ. *Protest(ation)*: II, 101, 175.

protie, s. — întietate: II, 506: *protie (mai înteime)* (gr. *proteion*) „primul rang, preeminență", germ. *Vorrang*).

protimisi, vb. — cinsti cu precădere. v. II, 691.

protimisire, s. — precădere, preferință, privilegiu, prerogativă (lat. *protimisis*, gr. *protimesis „actus quo quis praefertur"*, germ. *Vorzugsrecht*, *Vorrecht*): I, 108.

protivnicie, s. — opoziție: I, 139.

protocol, s. — registru de procese verbale ale lucrărilor (actelor) unei instituții, congres, sinod, etc. (lat. *protocollum*): II, 95, 176.

protonotariu, s. — prim secretar: II, 89, 102. Protonotarii împreună cu președintele și cu asesorii formau curtea supremă; *protonotariu apostolicesc* (lat. *protonotarius apostolicus*) „funcționar eclesiast al curiei papale, denumit și *protoscriptor*: II, 175.

protopap, s. — v. I, 66.

protoprcsvyter, s. — arhidiacon (la catolici), protopop (la greco-catolici) (lat. *proto-presbyter*): I, 562, 586, 899; II, 199.

protostrator, s. — comis (superiorul grajdurilor imperiale, regale, domnești): II, 34, 37 (lat. *primus agazonum; primus stratorum, cui stabuli cura incumbebat*).

protovestiariu, s. — șeful „vestiariilor", însărcinații cu paza garderobei imperiale grecești, a tezaurului și a obiectelor prețioase de cult. Erau funcționari ecleziastici (lat. *protovestiarius*): II, 20.

proțesion, s. — procesiune (lat. *processio*, germ. *Prozession*): II, 221: *proțesion (paradie, pompă bisericească)*.

provincial, s. — locuitor al unei provincii (lat. *provincialis*): I, 874.

provincie, s. — țară romană (lat. *provincia*): I, 871.

provințial, s. — superiorul mănăstirilor dintr-o provincie (germ. *Provinzial*).

provințialism, s. — provincialism (germ. *Provinzialism(us)*: II, 375.

provinție, s. provincie (teritoriu anexat) (lat. *provincia*, germ. *Provinz*): II, 119.

prozor, s. sl. — fereastră: II, 767.

prunc, s. — copil de școală: I, 28, 68; copil (pînă spre adolescență): II, 163.

pruncă, s. — copilă adolescentă (de măritat): I, 437.

pruncenie, s. — pruncie: I, 570.

pruncesc, *-ă*, adj. — de vîrstă școlară (lat. *puerilis*): II, 610.

prusluc, s. — haină de lînă albă de oaie, lungă pînă sub brîu (ung. *pruszlik*, germ. *Brustfleck*): II, 268.

psalom, s. — psalm: II, 376.

psaltichie, s. — muzică vocală bisericească: I, 435.

psaltichiiași, s. sg. — psalt, cîntăreț în biserică: I, 207.

psaltire, s. — v. II, 639, *nota 1*.

psaltis, s. — psalt(ist), cîntăreț din psaltire (gr., lat. *psaltes* „cîntăreț din chitară"). v. *psaltichiiași*.

ptișca, vb. — pișca, ciupi: II, 507.

publecălui, vb. — publica (lat. *publicare*, germ. *publizieren*): I, 721.

public, s. — *ieși în public* „aduce la cunoștința publică, face cunoscut, publica (lat. *publicum*), germ. *Publikum*): II, 126.

publica, vb. — aduce la cunoștința generală (lat. *publicare*): II, 172.

publică, — *în publică* „public", adv. (lat. *publicum*): I, 907.

publicălui, vb. — publica, face cunoscut: II, 783, v. *publecălui*.

publici, vb. — publica (germ. *publizieren*): I, 134.

publicum, s. — public, comunitate, obște: I, 568; *publicumului*: II, 359. v. I, 568, *n.1* (germ. *Publikum*).

puciocnă, s. — iarbă puturoasă: II, 514, 683.

pugn, s. — pumn: II, 306.

pui, s. — iubit, iubită: I, 275.

puia, vb. — împuia, da naștere, produce; II, 295; face pui: II, 142.

punct, *-uri*, s. — punct (lat. *punctum*, germ. *Punkt*): I, 323; II, 175, 194.

punctum, *-uri*. s. — I, 123; II, 203. v. *punct*, *-uri*.

pune înainte, — prezenta (lat. *proponere*, *producere*): I, 84, 110; oferi (lat. *praesentare*): I, 35; *pune împotrivă* (lat. *opponere*): II, 91; *pune legi* „legifera" (gr. *nomothetein*): I, 56.

punere, s. — teză (lat. *thesis*): II, 125, 494; temă (lat. *thema*): I, 103, 104; depunere: I, 168; *punere împotrivî* „opoziție" (lat. *oppositio*): I, 720; *punere înainte* „expunere" (lat. *propositio*, *propositum*): II, 197.

pungaciu, *-e*, adj. — împungător, înțepător (lat. *pungere* „înțepa"): I, 281.

punt, -uri, s. — punct: II, 49, 383, 575; v. II, 575; moment (lat. *momentum*)*: în puntul vremii de acum* (lat. *momento temporis praesentis*)*:* I, 98, v. *punct, punctum.*

punții, s.m.pl.art. — *punțile* (*podurile*) (lat. *pons,* s.m.)*:* I, 505.

pupillă, s. — pupila ochiului (lat. *pupilla*)*:* I, 671.

purcedere, s. — origine, descendență (lat. *origo*)*:* II, 403.

purcegătoriu, -e, adj. — purcegător, descendent (lat. *descendere*)*:* II, 402.

pureci de pămînt, — purice-de-cîmp, insectă stricătoare care mănîncă inul, trifoiul, varza (lat. *haltica nemorum*)*:* II, 583.

purete, s. — burete (greșală de tipar? grafie?): I, 553.

purta, vb. — trata: I, 172, 388.

purtare, s. — comportare (lat. *comportatio*)*:* II, 7; *purtare de grijă* „supraveghere": I, 922.

purtătoriu, s. — călăuză (lat. *dux,* ital. *duca*)*:* I, 443.

pusoare, s. — poziție, situare (lat. *situs*): II, 383, 395.

pusola magnetului, — cadran cu magnet (germ. *Bussole,* ital. *bossola*): II, 205.

puspang, s. — v. I, 657.

pust, -ă, adj. — pustiu: I, 407, 450.

pustii, vb. — prăda (lat. (*de*)*populor, -ari* „pustiesc"): II, 397.

pustiu, adj. — izolat (lat. *secretus, abditus*)*:* I, 711.

pustnic, s. — sihastru, anahoret: I, 247; II, 272.

pustnic, adj. — solitar, izolat (lat. *solitarius*)*:* II, 263.

pușca, vb. — împușca: I, 142.

pușcă de apă, — pușcoace, o țeavă de cucută sau de lemn de soc, care, cu ajutorul unui piston, împroașcă apă: I, 647.

puștlă, s. — ciumă (lat. *lues*)*:* II, 621.

putere, s. — forță armată: I, 433; II, 192; *putere de întins* „elasticitate": I, 639; *de puterea sa* „independent": II, 182; *putere publică* „forță publică": I, 139; *putere mirenească* „autorități civile, nu bisericești": I, 70; *întru putere* „cu forța" (lat. *vi,* germ. *mit Gewalt*): II, 182.

puterește, adv. — cu forța, cu sila: II, 716; *în silă și puterește :* I, 275.

puteri, s.pl. — I, 838 (lat. *virtutes,* gr. *dynameis*).

puternicire, s. — violență: II, 127.

putință, s. — stăpînire (lat. *dominatio*)*:* II, 398.

putrejune, s. — putrezire: II, 584; putreziciune: I, 834.

putrîgaiu, s. — putregai: I, 119.

puți, vb. — mirosi (lat. *olere*)*:* I, 872.

puțin, adv. — *cît mai puțin :* I, 108; II, 391, 394 (lat. *minime*)*; cît de puțin* (lat. *minime*)*:* I 114.

puțintic, -ă. adj. — puțintel: II, 322.

R

ra, adj. sg.f. — rea: II, 353.

rabi, s. — învățător (*rabbi,* evr.)*:* I, 64.

racamete, s. — răcănel, răcănete, brotac, brotăcel: I, 668.

raie, s. — raia, ținut creștinesc administrat de turci: II, 130.

ramazan, s. — ramadan, a noua lună a anului lunar musulman, consacrată postului (de cînd răsare soarele pînă apune): II, 428.

rangă, s. — rang social (germ. *Rang*): I, 422.
rao, s. — rouă: I, 836.
rapede, adv, — repede (lat. *rapide*): I, 639.
rasă, s. — haină lungă pînă la călcîie, purtată de călugări: II, 195.
rasţian, s. — sîrb: II, 115.
raţie, s. — raţiune (lat. *ratio*): I, 359.
răchiema, vb. — revoca (lat. *revocare*): II, 387.
răci, adj.m.pl. — reci (lat. *frigidus*): I, 502.
răcluţă, s. — cutiuţă de lemn: II, 30.
răcoros, *-ă*, adj. — rece, indiferent (lat. *frigidus*): II, 723.
rădica, vb. — trezi: II, 497.
rădicat, *-ă*, adj. — interzis: I, 717.
rădiche, s. — ridiche: I, 624.
rădite, s.pl. — ridichi: I, 661. v. *rădiche*.
răduce, vb. — readuce (lat. *reducere*): II, 401, 403.
răducere, s. — relaţie (lat. *relatio*, nu *reductio*): I, 368.
rădvan, s. — trăsură de lux, acoperită (lat. *carpentum*): I, 881.
răgămînt, pl. *răgăminte*, s. — regiment (germ. *Regiment*): I, 496.
rămătoriu, s. — rîmător, porc: II, 313.
rămăşiţe, s. — resturi (lat. *reliquiae*): I, 864; II, 612.
rămîitoriu, *-e*, adj. — permanent: I, 504.
rămîne în sus, — rezerva: I, 123.
rămundăra, vb, — dobîndi, cîştiga: II, 268 (lat. *remuneror*, germ. *remunerieren*).
rămundărui, vb. — dobîndi (germ. *remunerieren*): II, 271.
rănaştere, s. — renaştere: II, 371.
răotate, s. — răutate, crimă (lat. *crimen*): I, 868.
răotăţit, *-ă*. adj. — criminal, înrăit: I, 99.
răpăosătoriu, *-e*, adj. — care urmează să răposeze (lat. *moriturus?*): II, 739.
răpegiune, s. — repeziciune: II, 153.
răpejune, s. — repeziciune: II, 273. v. *răpegiune*.
răpezire, s. — repeziciune: I, 635.
răpi, vb. — respira cu dificultate, trage să moară: I, 762; *răpi porfyra* (lat. *rapere porphyram, purpuram*) „a detrona un împărat, rege, şi a se instala în locul lui; împăraţii şi generalii purtau îmbrăcăminte de purpură): II, 28.

răpire, s. — jaf (lat. *rapina*): II, 508.

răpşti, vb. — aclama (lat. *murmurare*): I, 490.
răpştire, s. — răpire, jaf: II, 536.
răsări, — *răsări coarne* „se trufi, se făli": I, 64.
răsărit, s. — biserica răsăriteană (lat. *ecclesia orientalis*), ortodoxă: I, 28; imperiul bizantin (grecesc, de răsărit): II, 371.

răschira, vb. — explica (lat. *explicare*): II, 174, 623; răsfira, împrăştia: II, 274.
răschirare, s. — lămurire, explicare (lat. *explicatio*): I, 55.
răscoală de obşte, — revoluţie: I, 716.
răscolnic, s. — adept al unei secte religioase de schismatici ruşi: II, 272.
răscript, s. — poruncă (mandat) emanată de la un împărat, rege, principe: I, 505 (lat. *rescriptum*). v. *reşcriptum*.

răscumpăra, vb. — redobîndi: II, 381.
răsfățare, s. — nerușinare: I, 92; desfătare: I, 338.
răsfățat, -ă, adj. — nerușinat (răsfățător: care își lasă de o parte rușinea, scoțîndu-și masca decenții): II, 163.
răsfira, vb. — explica (lat. *explicare*): I, 872; *am răsfirat în paragrafuri* „am desfășurat, distribuit în paragrafe“: II, 166.
răsfuga, vb. — stîmpăra: I, 898.
răsîpiri, s.pl. — fragmente împrăștiate?: I, 917.
răsmiriță, s. — răscoală: I, 842; II, 279.
răspica, vb. — explica, lămuri: I, 535.
răspîndit, -ă, adj. — răspîndit, încrucișat: I, 273.
răspînti, vb. refl. — se încrucișa: I, 272.
răspunde, vb. — pronunța (lat. *pronuntiare*): I, 318; II, 183.
răspundere, s. — pronunțare (lat. *pronuntiatio*): I, 321.
răstaniță, s. — interval(?): II, 598.
răstit, s. — răsteală: II, 305.
răstors, -ă, adj. — intervertit, schimbat: II, 622.
răsuflat, -ă, adj. — gol, fără miez, conținut: I, 875; II, 402; *răsuflat ipotis* „ipoteză de nesusținut, fără rost“: I, 873.
răsufletire, s. — reînsuflețire: II, 494.
răsură, s. — răzătură, pilitură: I, 645.
rășchierat, -ă, adj — I, 394. v. *rășchirat*.
rășchirat, -ă, *adj.* — împrăștiat: II, 640.
răștira, vb. refl. — se împrăștia: II, 371, v. *răschira*.
rătrage, vb. — reține, ține deoparte, îndepărta (lat. *retrahere*): I, 865.
rătunza, vb. — rotunji: II, 215; *păr rătunzat* „păr tuns“: I, 349.
rău, s. — răufăcător: I, 592; *cel rău* „dracul“: II, 293; *hel rău* „dracul“: II, 293; răutate: II, 509.
răutate, s. — viciu: I, 332.
răvariu, s. — băț crestat cu care se freacă brînza, crestălău: I, 396.
răveneală, s. — reveneală, umezeală: I, 678.
răviue, s. — paradă, trecere în revistă a trupelor (germ. *Revue*): I, 390.
răvni, vb. — rîvni: II, 262.
răvnit, -ă, adj. — care produce *rîvnă* „deochi“, care are puteri miraculoase: I, 764.
răvnitoriu, -e, adj. — v. I, 559.
răzămuș, s. — rezemătoare, spătar: I, 318.
războnare, s. — îmbunătățire: I, 820.
răzmiriță, s. — revoluție: II, 217.
răzvrătit, -ă, adj. — abătut de la (opus?): II, 271.
reau, — *reau știi* „vreau ști=ar ști“: I, 174; *reau ajuta* „ar ajuta“: I, 359.
rebelie, s. — răscoală (lat. *rebellio*. germ. *Rebellion*): I, 136, 507; II, 73, 692.
rebell, s. — răsculat (lat. *rebellis*, germ. *Rebell*): II, 72, 151.
rebellie, s. — răscoală: II, 117. v. *rebelie*.
receală, s. — indiferență (lat. *frigiditas*): II, 724.
recomenda, vb. — recomanda: I, 111; II, 574 (lat. *recommendare*).
recomendălui, vb. — recomanda (lat. *recommendare*, germ. *rekommendieren*) I, 170, v. *recomenda*.

recomînda, vb. — II, 769. v. *recomenda*.

recrut, s. — II, 703 (germ. *Rekrut*).

rector, s. — (di)rector de școală: II, 175; *rector clirului celui tînăr*: II, 203 (lat. *rector*).

redăcină, s. — *verburi de redăcină* „verbe radicale, nederivate" (germ. *Radikalverbum*): II, 580.

reduce, vb. — readuce (lat. *reducere*): II, 692, v. *răduce*.

reducere, s. — legătură, relație (lat. *referre, relatum*; *relatio*): II, 779.

reflecsie, s. — II, 222 (lat. *reflexio*, germ. *Reflexion*).

reformat, *-ă*, adj. — calvin (lat. *reformatus*, germ. *reformiert*): I, 230.

reformă, s. — *reformă, adecă schimbare* (lat, *reforma*, germ. *Reform*): II, 130.

reformație, s. — reformă (religioasă) (lat. *reformatio*, germ. *Reformation*).

regestru, *-uri*, s. — registru, colecție de documente, în special despre scrisorile papilor (lat. *regesta, regestum, regestrum*): II, 41.

reghement, s. — regiment (germ. *Regiment*): I, 889; II, 682. v. *răgămînt*.

reghiu, adj. — regesc (lat. *regius*): II, 179.

regulariu, *-e*, adj. — regulat (-ar) (lat. *regularis*, germ. *regulär*): II, 207, 409.

regulă, s. — regulament de funcționare (lat. *regula*): II, 122.

relație, s. — dare de seamă, referat, informație oficială (din natura serviciului) (lat. *relatio, referre*, germ. *Relation*): II, 180.

remunerație, s. — recunoștință (răsplată, plată) (lat. *remuneratio* „recunoștință", germ *Remuneration*): II, 249.

repciuni, s. — răpciune, denumire populară a lunii septembrie: II, 336.

repejune s. — repeziciune: I, 549.

representație, s. — propunere, raport, referat (lat. *representatio*, germ. *Repräsentation*): II-120.

reprezentălui, vb. — propune, refera, face o dare de seamă (lat, *representare*, germ. *represantieren*): II, 119.

republică, s. — stat (lat. *respublica*, germ. *Republik*): II, 119.

reschira, vb. — v. *răschira*.

rescript, s. — *rescript împărătesc*, „poruncă emanată de la conducătorul țării": II, 173. v. *răscript* (lat. *rescriptum*).

resedit, *-ă*, adj. — răsădit: II, 583; *resedit (împlîntat)* „răsădit, plantat".

residenție, s. — rezidență (lat. *residentia*): I, 947; II, 114.

resîpi, vb. — risipi: I, 679.

resolvălui, vb. — v. II, 119, 127, v. *resolvi*.

resolvi, vb. — hotărî (prin o rezoluție) (lat. *resolvere*, germ. *resolvieren*): I, 926.

respicare, s. — lămurire, explicație (lat. *explicatio*): II, 123.

respublică, s. — republică: II, 86, 217 (lat. *respublica*).

respundere, s. — pronunțare (lat. *responsio*): II, 575; răspuns (lat. *responsio*): II, 222.

restaniță, s. — v. II, 737. v. *răstaniță*.

resufla, vb. — dovedi că e fără temei: II, 658.

resuflare, s. — odihnă: II, 659.

resunare, s. — răsunet, ecou: I, 639.

reșină, s. — *reșinele de piatră*: II, 336.

reșcriptum, s. — rescript (lat. *rescriptum*, germ. *Reskript* „decret, ordonanță": I, 565, v. *rescript*.

reștanție, s. — rest, rămășiță: I, 126. (germ. *Rest*, lat. *restantia*). v. I, 126: *remășiță*.

rețensent, s. — recenzent, examinator critic al unei lucrări în scris (lat. *recensere* „face un examen critic“, germ. *Rezensent*) : II, 221; adversar: II, 222.

rețensie, s. — recenzie, cercetare critică a unei lucrări în scris (lat. *recensio*, germ. *Rezension*) : II, 222.

rețipisă, s. — recipisă: II, 765.

reu, adv. — rău (lat. *male*): II, 7.

reverință, s. — respect, reverență (lat. *reverentia*, germ. *Reverenz*) : II, 336.

revers, *-uri*, s. — contraînscris, declarație scrisă (cu stipulații importante) (germ. *Revers*): II, 765.

revizor, s. — v. II, 606 (germ. *Revisor*).

rézedă, s. — zmeurică (bot.) (lat. *reseda* germ. *Reséda*, *Resede*) : I, 660.

rezidenție, s. — reședință (lat. *residentia* „*habitatio*, *aula*“, germ. *Residenz*) : II, 207.

rezidenționaln, *-ă* adj. — rezidențial: II, 246. ✓

rezolvi, vb. — a permite, îngădui, hotărî (printr-o rezoluție) (lat. *resolvere* , germ. *resolvieren*): II, 667.

rezoluție, s. — transformare în multipli (mat.) (lat. *resolutio*, germ. *Resolution*) : I, 128.

ridica, vb. — scoate, elimina (lat. *efferre*) : I, 62.

ridicat, *-ă* adj. — dat deoparte (lat. *elatus*) : I, 130.

rihtpenig, s. — II, 215 (germ. *Richtpfennig*).

ris, s. — rîs: II, 394.

rit, s. — ceremonie, ritual (lat. *ritus* „ceremonie religioasă“, germ. *Ritus* „ritual“) : II, 45, 118:

rit, s. — livadă, luncă, loc mlăștinos (ung. *rét*) : I, 179, v. *rît*.

ritmă, s. — ritm (realizat din număr egal de silabe ale versurilor) (lat. *rhythmus* „măsură“. I, 439.

ritor, s. — retor, orator: I, 328.

ritorică, s. — oratorie, elocință: I, 328.

ritorie, s. — v. I, 788. v. *ritorică*.

rituș, s. — v. I, 748 (lat. *ritus*, germ. *Ritus*). v. *rit*.

riv, *uri*, s. — rîu (lat. *rivus ?* grafie?): I, 178.

rizani (gr.) — maramă: I, 818.

rîdica, vb. — ridica (înălța, funda, întemeia): I, 752.

rîdicare, s. — fundare, întemeiere: I, 947.

rîngi, vb. — rînji: I, 291.

rîngoiat, *-ă*, adj. — v. II, 508.

Rîm, s. — Roma: I, 758.

rîmătoriu, s. — porc: I, 689. v. *rămătoriu*.

rîmlean, s. — roman: I, 58; român: II, 384.

rîmlenesc, *-ă*, adj. — roman: I, 130; austriac: I, 172.

rîmlenește, adv. — în limba rîmlenilor (romanilor): I, 315.

rîncheza, vb. — necheza: II, 514.

rînd, s. — ordine: I, 60, 426; rînduială (germ. *Ordnung*) : I, 386; ordin religios (lat. *ordo*, germ. *Orden*) : I, 356.

rînduială, s. — dispoziție: I, 497, 714; II, 179 (lat. *ordo*, germ. *Ordnung*). v. *rînd*.

rînteza, vb. — necheza: I, 294, 667; II, 304. v. *rîncheza*.

rînză, s. — stomac: II, 506; *rînză fierbinte* „mînie“: II, 305; *rînză amară* „mînie amarnică“: II, 294; *rînză vărsată* „mînie“: I, 298.

rîpariu, s. — rîpă *(*nu lat. *riparius) :* II, 302.

rît, -uri, s. — livadă, luncă, loc mlăștinos: I, 123, 664; II, 47, 121, 259.

rîvnă, s. — zel: II, 144; invidie: I, 920.

rîvnitoriu, -e, adj. — zelos: II, 94.

rîză, s. — zdreanță, haină veche și ruptă: I, 119.

roaă, s. — rouă: II, 521.

roabă, s. — prizonieră: II, 294.

roadă — II, 255. Context eronat. Este vorba de conștiință, mustrare de cuget care *roade* și *mustră*, nu *mușcă*.

roao, s. — rouă: I, 679. v. *roaă*.

rob, s. — sclav: I, 204, 205; II, 155; prizonier: II, 179.

robi, vb. — sta la închisoare: II, 102.

robime, s. — mulțime de robi: II, 55.

robotă, s. — lucrări efectuate de țăranii iobagi cu atelajul și uneltele lor agricole, în folosul stăpînilor pămîntului (domnilor pămîntului) (lat. *domini terrae*): II, 88.

robștire, s. — zgomot confuz de voci, răpștire: II, 512.

rog, s. — rug: II, 739: *(*lat. *rogus).*

roga, vb. — ruga: I, 550.

rogaciune, s. — rugăciune: I, 357.

roman, s. — român (poporul român reprezintă aceeași noțiune cu romanii din antichitate): I, 530; român (=vlah): I, 243; român (=aromân): II, 663; *romani* „români": I, 871; 875; II, 561, 572, 636; occidentali catolici: I, 921; greci: II, 18, 25, 903; greci, romei: II, 370; austrieci: I, 122; II, 94, 124.

roman, -ă, adj. — român: II, 719; *romană* „română": II, 313, 606, 719, 735; catolică: II, 173; fictiv: *istorii romane* „istorii romanești, fabuloase": II, 742; *romană sau latino-romanească* „românească sau latină românească *(*în românește)": II, 606.

romanesc, -ă, adj. — românesc: II, 198, 338, 358, 559, 606, 636, 687; roman: II, 552; românească: I, 317; II, 333; *limba daco-romanească* „limba daco-română, românească": I, 559, 823; II, 357.

romanește, adv. — în limba romană (latină): I, 315.

Romania — Grecia: II, 35.

romant, s. — romanț, povestire: I, 348.

romanță, s. — roman *(*germ. *Romanze* „romanță"). v. II, 733.

romăn, s. — român: II, 383; *romăni* „români": II, 384, 562.

romănesc, -ă, adj. — român(esc): II, 147; *romînești* (f. pl.) „românești": II, 392: *limba romănească* „l. românească": II, 384; *Țara Romînească* „Ț. Românească": II, 384; *limba romînească* „l. latină": II, 402; *împărăția romînească* „Imperiul Roman": II, 393; *eparhie romănească* „provincie romană": II, 395; *romînească* „greco-catolică": II, 102.

romănește, adv. — românește: II, 147, 383. v. *rumânește*.

romănie, s. — limba română: II, 222, v. *rumânie*.

romănime, s. — comunitatea românilor, românia (România): II, 724. v. *românime*.

român, s. — greco-catolic: II, 101; *români*, v. I, 871. v. *rumun*.

românesc, -ă, adj. — roman „latin": I, 44, 820; roman „austriac": I, 135; *republică românească* „republica romană": II, 370. v. *rumunesc*.

românime, s. — românie, teritoriu locuit de români (Românie): I, 636. v. *romănime*.

romei, s.pl. — greci *(*gr. *romaioi) :* II, 370, 389.

rómoniță, s. — romaniță, mușețel: I, 415.
rosă, s. — roză (bot.) (lat. *rosa*, germ. *Rose*): II, 737.
rosian, s. — rus, muscal: II, 145.
rosól, s. — rosólie, rachiu îndulcit cu zahăr sau cu miere (ital. *rosóglio*): I, 624.
rosolán, s. — roxolan (lat. *Roxolanus*): II, 620.
rost, s. — gură: I, 80, 177; II, 277; vorbire, glas: I, 185; *de-a rostul* „(pe) de rost": I, 104, 262, 671.
rostru, s.n. — cioc (lat. *rostrum*): I, 708.
rosură, s. — rumeguș: I, 669.
rotila ochiului — v. I, 671.
rozetă, s. — rezedă (bot.) (germ. *Rosette*): II, 518.
rubie, s. — specie de rubiacee din rădăcinile căreia se extrage o vopsea roșie (lat. *rubia*): I, 660.
rudă, s.f. — leaț, prăjină, oiște de căruță: I, 390, 468, 691; II, 427.
rudi, vb. — se înrudi: I, 260.
rugare, s. — rugăminte: II, 180.
rugă, s. — rugăminte: I, 428. v. *rugare*; minune, veste. v. I, 298, *n.2*; I, 270, 305.
rugămînt, s.n. — rugăminte: I, 283.
rugătoriu, s. — petiționar: I, 754.
rujă, s. — rug: *ruja cînească sau rugul*: I, 658.
rumăn, s. — rumân (=român): II, 383.
rumânesc, *-ă*, adj. — românesc: I, 534, II, 569 *n.a.*; *limba rumânească* „l. românească": II, 201, 203.
rumânește, adv. — românește: II, 193, v. *romănește*.
rumânie, s. — limba română: II, 41, v. *romănie*.
rúmânii, s.pl.art. — românii: II, 203, 569.
rumpătoriu, *-e*, adj. — care rupe: I, 869.
rumpere, s. — rupere: I, 343.
rumpt, s. — rupt: II, 583; *înt un rupt* „dintr-o ochire?": II, 503, 509.
rumun, s. — român: II, 383, 661, v. *român*.
rumunesc, *-ă*, adj. — românesc: II, 661. v. *românesc*.
ruperea corăbiei — naufragiu (germ. *Schiffbruck*): II, 529.
rupt, *-ă*, adj. — întrerupt: I, 768.
ruptură, s. — secțiune, tom, parte (germ. *Abschnitt*): II, 501; hernie: I, 299.
rusesc, *-ă*, adj. — rutean(?): I, 923.
rusi, vb. — roși: I, 336.
rușinat, *-ă*, adj. — rușinos: I, 419, 865.

S

saală, s. — sală (germ. *Saale*): II, 760.
sacrarium, s — sanctuar, biserică (lat. *sacrarium* „capelă, sanctuar"): I, 241.
safyr, s. — safir (lat. *saphirus*, *sapphirus*, germ. *Saphir*): I, 662.
salată, s. — lăptucă (lat. *lactuca*): I, 624.
saleriță, s. — solniță: II, 731. v. *săreriță*.

[illegible] SOCIALISTE ROMÂNIA

samarinesc, -ă, adj. — samarinean, din Samaria, regiune și oraș din Palestina: I, 515.

sămăna cu adevărul — latinism: *verosimile esse:* II, 404.

samór, s. — samur: II, 69.

Sanctio Pragmatica — Pragmatica Sancțiune: II, 46.

saperlothein (germ.) — la naiba! (germ. *sapperlot,* „ei, drăcie! la naiba!): II, 268.

sarachin, s. — sarazin (lat. *Sar(r)aceni, -orum* „sarazini"): II, 29.

sarai turcesc. — v. I, 489; II, 268, 319.

sardonyh, s. — sardonix (piatră prețioasă) (lat. *lapis sardonychus): I, 662.*

sarea amoniacă, — sare de amoniac (germ. *Ammoniaksalz): II, 336.*

sarmate, s.pl. — sarmați (lat. *Sarmatae):* II, 168, 869.

sască, s. — săsoaică: I, 899.

satirisi, vb. — satiriza: I, 260.

savromate, s. pl. — sarmați (lat. *Sauromate, -arum):* II, 623.

să, conj. — dacă: I, 204; II, 193, 310.

săbornicesc, -ă, adj. — referitor la hotărîrile soboarelor, conciliilor bisericești: I, 531.

săbornicește, adv. — conform dispozițiilor soboarelor bisericești: I, 35.

săcățiu, -e, adj. — v. II, 330, *n.a.*

săcrin, s. — scrin (cosciug): II, 683.

săculeți, s.pl. — *cioareci sau săculeți pe flueri (tibialia):* II, 735.

săfîrși, vb. — săvîrși: I, 188.

săgui, s. — săcui, trăistuță: II, 737.

săhastru, s. — sihastru: II, 176.

sălaș, s. — încartiruire, cantonament: II, 56; reședință: II, 105; domiciliu: II, 211 (germ. *Quartier).*

sălate, s.pl. — specii de salată, lăptucă (germ. *Salat,* lat. *Lactuca):* I, 661.

sălbatic, -ă, adj. — crud, nemilos: I, 879; *sălbatic comit* „cometă sălbatică", pentru că nu a fost „domesticită", să meargă pe o traiectorie fixă: I, 879.

sălbătici, vb. — înrăi, deveni mai crud: I, 868.

săliște, s. — loc semănat, în vecinătatea vetrii satului: II, 162.

sălta, vb. — dansa (lat. *saltare):* I, 766; sări, I, 441.

săltare, s. — dans (lat. *saltatio):* II, 113, 697.

sălui vb. — găzdui: II, 178.

săm, vb. — sînt: II, 608: *săm(sănt).*

sămbră, s. — sîmbră, întovărășire (pe picior de egalitate), la arat, păscutul vitelor,etc.: II, 395.

sămînță, s. — generație: II, 363.

sămn, s. — semn, insignă (lat. *signum,* germ. *Insignien* „stemă, insigne"): II, 102.

săpa, vb. — scobi: II, 446.

săpătoriu, s, — sculptor: II, 537.

săpoiu, s. — sapă mare sau cazma: II, 514.

sărac, -ă, adj — orfan: I, 88; II, 633; lipsit de copii: I, 672.

sărbătoarea luminată — v. II, 520, *n.3*; *sărbători legate* „zile de sărbătoare, în care este oprit să se lucreze": II, 523.

sărbi, vb. — sluji (lat. *servire*): I, 868.

săreriță, s. — solniță: II, 648, v. *saleriță.*

sări, s.pl. — *săruri:* I, 635.

sărin, -ă adj. — senin: I, 440.
sărită, s. — săritură; dans (lat. *saltus*): II, 265.
sărutare, s. — salut (lat. *salutatio*): I, 85.
sătos, -ă, adj. — însetat: I, 740; II, 256.
sătul, — *de sătul* „de ajuns, de saț, suficient": II, 670.
săvai, conj. — cu toate că: II, 405.
săvîrșire, s. — perfecție (lat. *perfectio*): I, 315, 494, 836; *săvîrșiri sau proprietăți* (lat. *proprietas*): I, 39.
săvîrșit, s. — sfîrșit (lat. *finis*): II, 197.
sbiceriu, s. — biciuitor: II, 738.
sbici, vb. — usca: II, 503.
sbiciu, s. — bici: II, 270, 738.
sbiciula, vb. — zdrobi tulpinile de cînepă: I, 660.
sboccatură, s. — gură (ital. *sboccatura*): I, 634.
sburat, -ă, adj. — ușor de minte: II, 160; *sburat la minte* „ușor de minte": I, 32.
sburători, vb. — zbura ici și colo: II, 739.
sburdare trupească — desfrîu, plăcere fizică (lat. *petulantia, libido*): II, 7.
scafă, s. — strachină de lemn: I, 396; bărdacă: II, 366; *scafa (păharul)* „pahar": II, 703.
scamnu, s. — scaun (lat. *scamnum*): II, 362.
scandălă, s. — scandal, faptă de rușine: I, 810; II, 126, 175, 183.
scandelă, s. — I, 821. v. *scandălă*.
scapăt, s. — scădere: I, 866.
scapet, s. — scădere, prejudiciu: I, 866. v. *scapăt*.
scaon, s. — bancă de vîslaș (germ. *Bank*): II, 339.
scară, s. — tablă de materii (germ. *Skala*, ital. *scala*): I, 788; II, 525.
scartetă, s. — v. II, 637: *cetind vreo scartetă oare cum scrisă*.
scaun, s. — circumscripție (lat. *sedes*): I, 754; *scaun săsesc*: II, 192; tribunal, divan: II, 91, 105; *scaun mirănesc* „tribunal civil, laic, nu religios": II, 125; sediu, reședință: I, 511; II, 114, 151; capitală: II, 208.
scădea, vb. — degrada, lua rangul (funcția): I, 61, 70; II, 213; decădea: II, 204.
scădere, s. — lipsă: II, 506; decădere (lat. *excidium*): I, 315; II, 608.
scăfiță, s. — găvănaș, castron mic de lemn: I, 644. v. *scafă*.
scălciat, -ă, adj. — strîmb, nedrept (fig.): II, 166.
scăldătoare, s. — apă pentru făcut baie: I, 415; baie: I, 635.
scăndăli, vb. — scandaliza (germ. *skandalieren*): II, 183.
scăndălicios, adj. — scandalos: I, 801.
scăndălisi, vb. — provoca scandale „acte rușinoase" (germ. *skandalisieren*): I, 797.
scăndălizi, vb. — II, 321. v. *scăndălisi*.
scăpa, vb. — obține imunitate fizică (lat. *asylum*): I, 80.
scăpăta, vb. — luneca în jos, scăpa: II, 396; scădea, cădea: I, 401; II, 188; (lat. *excidere*).
scări, vb. — micșora, degrada, scădea: I, 897, 902.
scărșnire, s. — scrîșnire: I, 93.
scăzut, -ă, adj. — lipsit: II, 192; decăzut, degradat: I, 188 (lat. *excidere*).
scenă, s. — parte a actului de teatru (lat. *scaena*).
scheletru, s. — corp uscat, mumie (lat. *sceletus*, gr. *skeletros*): I, 800.
schiau, s.m. — bulgar: II, 207.
schiavo (ital.) — rob, șerb (lat. *s(c)lavus*): II, 388.

schiavonesc, -ă, — slavon: I, 818.

schilă, s. — cîine, v. I, 289, *n.1.*

schimbătură, s. — act de vînzare-cumpărare (prin schimb): II, 162.

schimosi, vb. — contraface, lua în derîdere: I, 632; deforma: I, 406.

schimosire, s. — schimonosire, sluțire: I, 264; II, 603.

schimosit, -ă, adj. — schimonosit, desfigurat: I, 257, 592; II, 284.

schiptru, s. — sceptru: I, 82, v. *sciptr.*

schithesc, -ă, adj. — scitic (germ. *skythisch*): II, 612.

schithi, s.m.pl. — sciți (lat. *Scythae*): II, 166.

schythean, s. — scit: II, 396.

sciptr, s. — sceptru (lat. *sceptrum*): I, 13.

scîrbă, s. — întristare: I, 96, 495.

scîrbi, vb. — întrista: I, 65, 470.

scîrbit, -ă, adj. — întristat: II, 357.

scîrbos, adj. pl. — lingav, mofturos la mîncare: II, 504.

scîrșni, vb. — scrîșni: I, 431.

sclav, s. — slav: II, 619, 657.

sclavin, s. — slav (lat. *Sclavenus*): II, 619, 620.

sclavisa, vb. — atribui origine slavă (germ. *slawisieren*): II, 655.

sclăvesc, -ă, adj. — slavon (germ. *slawisch*): I, 916.

scoală, s. — școală (lat. *schola*): II, 610; *domestic peste scoale* (lat. *Scholarum domesticum*): II, 20.

scoate, vb. — excepta, uza de clauza restrictivă (lat. *exceptio, excipere*): II, 51, 90, 535.

scoatere, s. — scădere (aritm.) (lat. *deductio*): I, 125.

scoborîre, s. — colectă de bani plătită soldaților care însoțesc un înalt demnitar sosit în misiune undeva (lat. *descensus,* germ. *Einquartierung*): II, 52.

scociorî, vb. — scormoni: I, 446.

scodoli, vb. — scormoni: II, 542.

scolastic, s. — școlar: I, 325; II, 569; profesor de scolastică, la seminar: I, 749.

scopelos, s. — stîncă (gr. *skopelos*): I, 531.

scopit, s. — scuipat: I, 669.

scopos, s. — scop: I, 515: *rădica scoposul* „lăsa deoparte scopul" (lat. *extolere finem*) (gr. *skopos,* lat. *finis* „scop").

scoposi, vb. — viza, ținti: I, 714.

scopt, -ă, adj. — întărit(?) (lat. *excoquere ?*): II, 506.

scopură, s. — stîncă de piatră ascunsă în apă (lat. *scopulus*): I, 813; II, 340.

scopus, s. — scop: II, 263 (lat. *scopus,* gr. *skopos* „scop, țel").

scorl, s. — v. I, 663.

scorni, vb. — stîrni: II, 143.

scorpiu, s. — scorpion: I, 669; *Scorpiu* „zodia Scorpionului, Racului, Cancerului" (lat. *scorpius,* gr. *skorpios*): I, 654.

scorțișoară, s. — scoarță aromatică a scorțișorului (germ. *Zintlorbeer*): II, 589, v. *cinamon.*

scoruș, s. — specie de sorb, al cărui lemn e întrebuințat la tîmplărie: I, 658.

scria, vb. — scrie: II, 664.

scrie, vb. — descrie: I, 412, 430, 644; picta (lat. *describere*): II, 252; *scrie sau zugrăvește* „picta": II, 36.

scrietoriu, s. — scriitor: II, 359.
scrigeluță, s. — II, 505: *a întinge cu scrigeluță în dînsa.*
scriitoriu, s. — istoric *(*lat. *scriptor) :* II, 167.
*scrinia (*sl.) — scrin: II, 375.
*scrinium (*lat.) — casetă, scrin, arhivă, bibliotecă: II, 375; *scrinii,* pl. „bibliotecă": I, 882.
scripi, vb. — sclipi: I, 393.
scripitoriu, -e, adj. — sclipitor: I, 395.
scriptoriu, s. — scriitor: I, 375; istoric *(*lat. *scriptor) :* I, 864.
scriptură, s. — documente scrise: II, 164.
scrisem, vb. — scriserăm: I, 882.
scrisoare, s. — scriere: I, 79, 278, 393; scrisul (materie școlară): II, 368; inscripție *(*gr. *epigramma) :* I, 706; *scrisori zburătoare* „foi volante": I, 724; *scrisori nestatornice :* I, 721.
scrupul, s. — grăunte (gram.) *(*lat. *scrupulum, scripulum* „subdiviziune foarte mică în sistemul de greutăți și măsuri roman", germ. *Skupel* „grăunte de 1 gram"): II, 402.
scud, -uri, s. — scud, monetă de argint care valora 2 florinți (în regatul maghiar) *(*ital. *scudo) :* II, 121.
sculare, s. — resurecție *(*lat. *resurrectio),* revoltă: I, 45; *sculare de obște* „răscoală publică (generală)": I, 720.
sculă, s. — obiect de preț, odor: II, 8, 26, 105.
scump, -ă, adj. — zgîrcit, avar: I, 341.
scumpete, s. — zgîrcenie: I, 733.
scumpie, s. — arbust a cărui scoarță se folosește la tăbăcitul pieilor: II, 329.
scura, vb. — scurge: I, 297.
scurtătoare, s. — semnul (◡), care indică „cantitate" scurtă; de fapt, semn pentru al doilea element de diftong *(*germ. *Abbreviatur) :* I, 323. v. II, 575.
scuti, vb. — apăra: I, 650.
scutință, s. — scutire, privilegiu: I, 231; II, 71.
scutitoriu, -e, adj. — protector, apărător: I, 422.
seca, vb. — se usca: I, 634.
secera, vb. — recolta: I, 336.
secfiu, s. — v. I, 660.
*sécreni (*ung. *)* — scrin: II, 375.
secretariu, s. — secretar *(*lat. *secretarius) :* I, 749.
secúr, -ă, adj. — lipsit de griji *(*lat. *securus) :* I, 516.
securitate, s. — apărare externă: II, 658: *securitatea sau scutirea din afară;* asigurare, încredințare *(*lat. *securitas,* germ. *Sekurität) :* II, 124.
secvestrație, s. — sechestrare, sechestru *(*lat. *sequestratio,* germ. *Sequestration) :* I, 132.
secvestru, s. — sechestru *(*lat. *sequestrum,* germ. *Sequester) :* II, 110.
seim, s. — congres, dietă: II, 70.
seller, s. — selină, țelină *(*germ. *Sellerie) :* I, 661.
semătișă, s. — samachișă, sămăchișă, lapte de vacă după ce a fost smîntînit și s-a acrit tare, chișleag: I, 692.
semicolon, s. — II, 575: *opritoarea puntată sau semicolon* „punct și virgulă" *(*lat. *semicolus,* gr. *hemikolon).* v. *opritoare, colon.*
seminariu, s. — seminar *(*lat. *seminarium) :* I, 747; II, 201.
seminție, s. — origine a familiei: II, 423.

semn, s. — insignă, insemn: I, 706; zodie (lat. *signum*): I, 655; II, 700; indiciu, mărturie (gr. *semeion* „semn"): I, 553; *semn de biruință* „trofeu" (lat. *tropaeum,* gr. *tropaion*): I, 531.

semnare, s. — însemnare: II, 152.

senátor, s. — membru al consiliului orășenesc (lat. *senator,* germ. *Senator*): II, 110.

sentenție, s. — sentință (filoz.): II, 335; hotărîre judecătorească: I, 65, 130, 131; *sentenție de lature.* v. I. 131.

senzal, s. — samsar (lat. *sensalis* „proxenet", germ. *Sensal* „samsar").

serafim, s. — înger din prima ordine a ierarhiei cerești (lat. *seraphim*): I, 194, 342, 835.

seratula, s. — petunie (bot.): I, 660.

serbiască, adj. — sîrbească: I, 559.

serutare, s. — salutare: II, 337, v. *sărutare.*

serv, s — servitor (lat. *servus*): II, 560, 680.

servită, s. — șervet; II, 503. v. *servietă.*

servietă, s. — șervet (germ. *Serviette*): II, 731.

servire, s. — serviciu, slujbă: II, 692.

servitute, s. — sclavie (lat. *servitus,* germ. *Servitut*): II, 661.

sessie, s. — ședință (lat. *sessio,* germ. *Session*): II, 175.

setul, — *de setul* (adv.) „îndeajuns, de saț"; II, 667.

sevast, s. — v. II, 36.

sevastocrator, s. — v. II, 25.

sexagon, s. — hexagon: v. I, 669.

sfadnic, -ă, adj. — litigios, contestat: I, 132.

sfară, s. — sfadă: I, 296.

sfărmare de corabie — v. II, 340 (ital. *naufragio*).

sfărmuș, -uri, s. — sfărîmitură: II, 502.

sfărșit. s. — scop (lat. *finis*): I, 716. v. *sfîrșit.*

sfăt, s. — dascăl, crîsnic: II, 198.

sferă, s. — cerul (lat. *sphaera,* germ. *Sphära*): I, 339.

sfetnic, s. — consilier: *titulă de sfetnic a statului din lontru* „titulatură (titlu) de consilier de stat intim" (lat. *consiliarius intimus*): II, 189; *sfetnic din lăuntru* (*consiliarius intimus*): I, 749; *sfetnic de taină* „consilier secret" (germ. *Geheimrat(h)*): II, 682.

sfiit, -ă, adj. — sfielnic: II, 317.

sfingă, s.f. — sfinx (lat. *sphinx, -gis,* germ. *Sphinx,* s.f.).

sfinte taine — cele 7 taine ale bisericii creștine (lat. *mysteria*): I, 35.

sfințenia-ta — sfinția-ta (lat. *sanctitas tua*): II, 43.

sfinți, vb. — dedica: II, 644. v. *afierosi*; consacra episcop: II, 41; sărbători (lat. *servare*): I, 48.

sfințire, s. — sărbătorire: II, 428, 741.

sfințit, -ă, adj. — dedicat: II, 740.

sfîntariu, s. — sanctuar (lat. *sanctuarium*): I, 376.

sfîrșit, s. — scop (lat. *finis*): I, 56, 139, 250, 491, 815; *la sfîrșit* (lat. *ad. calcem*): II, 9.

sflederit, -ă, adj. — sfredelit: I, 946.

Sfreder, s. — Sfredel, numele unei constelații (*Sfredel sau Spițelnic*): I, 654.

shematism s. — registru al funcționarilor dintr-un district (cu indicarea gradului, funcției titlului) (lat. *schematismus,* gram. Schematismus): II, 241.

shimă, s. — aspect, atitudine: II, 152; figură, gest: I, 391, 812; contrafacere, schimonoseală:, I, 387; figură (retor.): I, 334 (lat. *schema, figura,* gr. *shema*).

shismatic, s. — schismatic (lat. *schismaticus*, germ. *Schismatiker*): II, 88.

shoală, s. — școală: I, 797, 908; II, 158 (lat. *schola*).

sholar, s. — școlar (germ. *Scholar* „student, elev“ în evul mediu): II, 645.

sholastic, s. — școlar: I, 797; II, 183 (lat. *scholasticus* „*discipulus*“) ; profesor de scolastică la seminar; administratorul seminarului, în capitul.

sholasticesc, -ă, adj. — școlar: II, 197; scolastic: I, 925 (lat. *scholasticus*, germ. *Scholastisch*).

sicret, -ă, adj. — secret (lat. *secretus*, germ. *sekret*): II, 89.

sicrine, s.n.pl. — scrin, dulap (lat. *scrinium*): II, 655.

sicriniu, s. — scrin: II, 375. v. *sicriu*.

sicriu, s. — scrin: II, 375.

sicuranție, s. — securitate (lat. *securitas*): I, 716.

sicuritate, s. — securitate, siguranță (lat. *securitas*, germ. *Sekurität*): II, 507.

sid, s. — sud (germ. *Süd*): II, 205.

sidoxie, s. — sumă plătită de enoriași pentru leafa episcopului neunit în Ardeal.

siguranție, s. — securitate, siguranță: I, 716. v. *sicuranție*, *sicuritate*.

sigurație, s. — siguranță: II, 587, 720. v. *siguranție*.

sigurătate, s. — siguranță, securitate: I, 713. v. *sicuritate*.

siguripsi, vb. — asigura: II, 754.

siiarv, s. — sîrb (lat. *servus*): I, 713.

silă, s. — violență: I, 94; putere armată: I, 192.

silbatec, -ă, adj. — sălbatic (lat. *silvaticus*): II, 508.

silbăticie, s. — sălbăticie: II, 722.

silloghism, s. — silogism (lat. *syllogismus*). v. I, 374: definiția.

simplițitate, s. — simplicitate, prostie (lat. *simplicitas*, germ. *Simplizität*): II, 693.

simplu, adj. — prost (lat. *simplex*, germ. *simpel* „neghiob“): II, 703.

simțire, s. — simț: I, 494, 665; (lat. *sensus*).

simțit, -ă, adj. — sensibil: I, 406.

sin, s. — sîn (lat. *sinus*): I, 879; II, 119.

sinecdóhă, s. — sinecdocă (retor.) (lat. *synecdoche*): I, 340.

sine — cu sine „în sine“ (lat. *secum*): II, 155.

sinéț, s. — pușcă de tip vechi, cu cremene: II, 307.

singur, adv. — numai: I, 787.

singurat, -ă, adj. — singuratic, izolat (lat. *solitarius*, germ. *isoliert*): I, 264.

singuratec, -ă, adj. — izolat (lat. *solitarius*, germ. *solitär*): II, 363; singular (gram.) (lat. *singularis*): II, 577.

singurit, -ă, adj. — izolat (lat. *solitarius*, germ. *isoliert*): I, 721.

sintaxă, s. — v. II, 408 (lat. *syntaxis*, germ. *Syntax*).

sinvól, s. — simbol (lat. *symbolum*, germ. *Symbol*): II, 185.

sipțire, adj. — subțire: I, 635.

sirb, s. — sîrb: II, 149.

sireao, s. — serie (lat. *series*): I, 654.

siriman, -ă, ad, — sărman, sărac: I, 794.

sirină, s. — sirenă (lat. *sirene*, gr. *seiren*, germ. *Sirene*): I, 326.

sirup, s. — sirop (germ. *Sirup*): I, 945.

sistemat, s. — sistem (lat. *systema, -atis*, gr. *systema, -atos*, germ. *System*): I, 653.

sistimă, s. — sistem (gr. *sýstema*): I, 449; II, 639.

sitiri, vb. — I, 414; II, 302; evoca, scoate cu sila. v. I. 414, *n.1*.

sîlă, s. — violență: I, 136. v. *silă*.
sîlnicie, s. — violență: I, 431.
sîmbătă, s. — sîmbăta evreilor, sabat: I, 589.
sîmbră, s. — tovărășie, participare: II, 163, 374, v. *sămbră*.
sîn de mare — golf *(*lat. *sinus): II*, 540.
sîngerete, s. — cîrnat umplut cu sînge de porc: I, 445.
sîngiuri, s.pl. — sînge vărsat prin cruzime, prin omor: I, 12.
sîncelos, -ă, adj. — ascuțit, sîmcelos: I, 276, 283.
sîngur, adv. — numai: II, 140, 371. v. *singur*.
sînguratec, -ă, adj. — I, 669. v. *singuratec*.
sînguratic, -ă, adj. — I, 65. v. *sînguratec*.
sîngureț, -ă, adj. — singular: II, 143 *(*lat. *singularis)*; izolat *(*lat. *solitarius*, germ. *isoliert):* II, 303.

sînt, -ă, adj — sfînt *(*lat. *sanctus):* I, 12, 65, 454.
sînțenie, s. — sfințenie *(*lat. *sanctitas):* I, 13.
sînți, vb. — simți *(*lat. *sentire):* II, 500.
sînție, s. — sfinție: I, 450. v. *sînțenie*.
sînțire, s. — simțire *(*lat. *sensus):* II, 651.
sîrbesc, -ă, adj. — slavon: II, 144.
sîrguni, vb. — surghiuni, exila: II, 17.
sîrzui, vb. — ciopli(?): II, 384.
sîtiri, vb. — evoca, scoate: I, 411. v. *sitiri*.
slab, -ă, adj. — neproductiv, sărăcăcios: I, 876.
slavenno-rusesc, -ă, adj. — slavono-rus: II, 403.
slaveni, s.pl. — sloveni: I, 559.
slei, vb. refl. — se solidifica prin răcire: I, 640.
slifură, s. — piatră pucioasă, sulf *(*lat. *sulfur):* I, 812.
slobod, -ă, adj. — libertin *(*lat. *solutus):* I, 92, 95; *voia slobodă:* I, 671: definiția.
slobozănie, s. — îngăduință, permisiune: I, 123; eliberare: I, 122. v. *slobozenie*.
slobozenie, s. — libertate: II, 93; libertinaj, licență *(*lat. *licentia):* I, 95.
slobozie, s. — libertate *(*lat. *libertas):* II, 294, v. *slobozenie*.
slobozire, s. — eliberare din slujbă: I, 170.
sloiu, pl. *sloi* — masă întărită (de ceară, gheață, săpun, metale etc.): I, 644.
slog, -uri, s. — silabă: I, 322.
slot, s. — zlot, monetă de argint, de 2 coroane, în vechiul imperiu austriac: II, 51.
slotos, -ă, adj. — zlotos, ploios, umed: II, 587.
slovean, s. — slavon: I, 713; II, 138.
slove, s.f.pl. — litere *(*lat. *typus*, gr. *typos* „imagine, caracter, literă"): I, 755.
slovenesc, -ă, adj. — slav: I, 871.
slovenie, s. — limba slavă veche: II, 374.
slovenire, s. — slovnire, slomnire, silabisire: I, 322.
slovnire, s. — silabisire: II, 103, 363. v. *slovenire*.
slugi, vb. — sluji: II, 161.
slugire, s. — slujire: I, 736.
smaragd, s. — smarald *(*lat. *smaragdus*, germ. *Smaragd):* I, 662.
smearnic, -ă, adj. — smerit: II, 536.
smenti, vb. — sminti (greși): II, 384.

smerche, s.f.pl. — *boabe de pin*. v. II. 589.
smernic, -ă, adj. — II, 511. v. *smearnic*.
smintă, s. — eroare: II, 33, 670. v. *sminteală*.
sminteală, s. — eroare: I, 147, 267, 864; II, 294.
sminti, vb. — incomoda: I, 77; greși (lat. *errare*): II, 141.
smintit, -ă, adj. — eronat (lat. *erroneus*): I, 713.
smintit, adv. — eronat: II, 395.
smînci, vb. — zmuci, zmulge: II, 714.
soarte, s. — soartă: II, 370, 537.
sobă, s. — cameră, odaie: II, 595, 667.
sobol, s. — samur: I, 665; II, 22.
sobriu, -e, adj. — frugal, moderat, sobru (lat. *sobrius*).
socaci, s. — bucătar: I, 213.
socinian, s. — unitar. Erezia socinianilor (de la Socius, ereziarhul) tăgăduia sfînta treime și divinitatea Mîntuitorului): II, 70.
socoată, s. — socoteală: II, 266.
socoteală — *lua la socoteală* „recenza" (lat. *recensere*): II, 606.
socotință, s. — considerație: II, 424; rațiune, rost (lat. *ratio*): II, 197.
sodomie, s. — pederastie: I, 92.
sofi, s. — v. II, 756: *ca un sofi, ca un preot*.
soiu, s. — gen (retor.) I, 379.
solgăbirao, s.pl. — solgăbirău: II, 178, 697.
soli, vb. — obișnui? procura, obține?: I, 734: *din smerenie se solesc 4 daruri* (lat. *solere ?*).
solire, s. — solie: I, 571.
solitoriu, s. — sol, mesager: I, 484.
solomonie, s. — vrăjitorie, vrajă: I, 353.
solovîrv, s. — sovîrv (bot.): I, 660.
son, s. — sunet (lat. *sonus*): I, 821; II, 501, 618.
sontic, -ă, adj. — serios, valabil: II, 497: *sontice regule* „reguli valabile": II, 497 (lat. *sonticus*).
soos, s. — sos (germ. *Sosse*): II, 504.
soră, s. — iubită: I, 402; *soră dulce* „soră bună, de sînge": I, 923.
sorioară, s. — iubită: I, 438. v. *soră*.
soroacă, s. — soroc, sfîrșitul sortit al vieții: II, 401.
soroc, s. — I, 106. v. *soroacă*.
soroci, vb. — cita (just.): II, 48.
soț, s. — tovarăș: I, 60, 617.
soție, s. — societate, tovărășie: II, 561; tovarăș(ă) de viață, soț, soție: II, 511; tovarăș, membru: I, 705, 717; aliat (lat. *socius*): I, 227; *soție ceteţenească* „societate" (lat. *societas civilis*): I, 366.
soțietate, s. — societate (lat. *societas*, germ. *Sozietät*): II, 716, 768.
sovîrv, s. — I, 415. v. *solovîrv*.
spahii, s.pl. — boieri (scutiți de impozite): II, 424.
spaniolie, s. — limba spaniolă: I, 300.
spargă, s. — sparanghel (lat. *asparagus*): I, 624.
spart, -ă, adj. — împrăștiat: I, 92.
spat, s. — nume dat mai multor substanțe pietroase cu țesut lamelos (germ. *Spat*): I, 662.
spată, s. — spadă, sabie mare cu două ascuțișuri, paloș: I, 294 (lat. *spatha* „spadă lungă").

spăsănie, s. — spăsenie, ispășire: I, 59, 749, 797.

spectabil, *-ă*, adj. — respectabil (lat. *spectabilis*): II, 697.

spegmă, s. — foiță, paietă de metal (lat. *spegma* sau *psegma*, gr. *psegma*): I, 642.

speltă, s. — soi de grîu (lat. *spelta*): I, 681.

sperli, vb. — zburli: II, 659.

sperlit, *-ă*. adj. — zburlit: I, 393; II, 27.

spetează, s. — papură: I, 693.

spețiariu, s. — spițer (germ. *Spezereihändler*): I, 141: *apotecariu sau spețiariu*.

speze, s.pl. — cheltuială (ital. *spese*, germ. *Spesen*): II, 606.

spic, *-e*, s. — coceanul pe care stau boabele de porumb: I, 945.

spinát, s. — spanac (germ. *Spinat*): I, 661.

spintecat, *-ă*, adj. — scos din pîntece (lat. *expanticatus*): I, 445.

spirit, s. — spirt (lat. *spiritus*, germ. *Spirit* „spirt, alcool"), I, 640.

spiță, s. — grad (lat. *gradus*, germ. *Grad*): I, 133, 716, 786.

spîn, *-ă*, adj. — fără păr. v. I, 444, *n.1*.

spînz, s. — plantă din a cărei rădăcină se vîră o bucățică în urechea animalelor (porcilor) bolnave sau preventiv: I, 415.

spóngie, s. — burete (lat. *spongia*, germ. *Spongia*): I, 826.

sporadic, *-ă*, adj. — sporadic, care apare ici și colo, dispersat (gr. *sporades nosoi* „boli sporadice"; germ. *sporadisch*). v. II, 312.

spori, vb. — avansa, progresa: I, 108.

sporiu, s. — progres: II, 122; *sporiu înainte* „progres" (lat. *progressus*): II, 498.

sporii, vb. — spori: II, 262.

spornic, *-ă*, adj. — prolific: I, 887.

spre, prep. — pe: I, 544; II, 589, 667; către: II, 423; asupra: I, 174; referitor la: I, 204.

sprijană, s. — sprijin, apărare: I, 422, 487; protector: I, 375.

sprijineală, s. — sprijin, protecție: I, 794. v. *sprijană*.

sprijini, vb. refl. — se apăra: I, 477.

sprijoană, s. — sprijin: II, 707. v. *sprijană*.

sprijoneală, s. — sprijinire, sprijin, apărare: I, 534.

sprijonit, *-ă*, adj. — sprijinit: II, 772.

springi(ni), vb. — apăra: II, 500.

sprinten, *-ă*, adj. — ager la minte: I, 788.

spulberos, *-ă*, adj. — ușuratic, fluturatic, zăpăcit la minte: I, 268.

spumă, s. — spumă de mare (silicat de magneziu hidratat, alb, foarte moale și ușor, întrebuințat la facerea pipelor și altor obiecte de lux): I, 266.

spun, vb. p. III, pl. — se zice (calc după lat. *dicunt*): I, 483; II, 176.

spuneri, s.f. pl. — spuse (lat. *dicta*): I, 512.

spurdat, *-ă*, *adj*. — zburdat, dezvoltat prea mult: I, 682.

sta, vb. — consta: I, 50, 494, 636; II, 79 (lat. *constare*).

stadiu, *-uri*, s. — unitate grecească de măsură de 125 pași sau 625 picioare (lat. *stadium*, gr. *stadion*): I, 706; II, 33.

stare, s. — situație: II, 165; așezare (lat. *situs*): II, 720; condiție socială (lat. *status*): I, 173; *stare sau cin* (lat. *status sive ordo*): I, 97; *stări înainte* (lat. *propositum?*): I, 515; *stare împregiur* (lat. *circumstantia*): I, 513.

starnic, s, — substantiv. v. I, 319.

stagilă, s. — stavilă, zăgaz: I, 811.

stamna, s. — urcior: I, 818.

stampă, s. — tipar (ital. *stampa*): I, 864.

stand, s. — stare (germ. *Stand*): II, 763.

stat, s. — stare, categorie socială (lat. *status*): I, 77, 122, 174; situație: I, 230; stare: I, 494, 560, 793; II, 502; *staturi ale Ardealului* „deputații stărilor la dieta ardeleană": I, 749; II, 94.

statuă, s. — statuie (lat. *statua*): II, 679.

statui, vb. — băga în posesie, în stăpînire (lat. *statuere*): II, 127.

statuș, -uri, s. — stări (nobilii strînși în dietă, în Ardeal) (*lat. status*): I, 747.

stație, s. — localitate (lat. *statio*, germ. *Station*): II, 241.

stăjariu, s. — steajer, par înfipt în mijlocul ariei de treierat, de care este legată frînghia purtată împrejur de animalul care treieră: II, 522.

stăpăni, vb. — stăpîni (pune stăpînire): II, 427.

stăpînării, s.f.pl. — autorități (lat. *magistratus*, pl. *tisturi*): I, 724.

stăpînie, s. — autoritate: I, 139, 382.

stăpînire, s. — autoritate (lat. *dicio, ditio*): II, 8; domnie: I, 534; *stăpînire vremelnică „gouvernement provisoire"*: II, 246; *stăpîniri*, pl. „autorități": I, 568, 716 (după lat. *magistratus*).

stăpînitori, s. pl. — autorități: I, 173.

stăpînitoriu, -e, adj. — dominant (lat. *dominans*): II, 632, 700.

stătătoriu, -e, adj. — imobiliar (lat. *immobilis*): II, 49.

stătornicește, adv. — constant (lat. *constanter*): II, 15.

stătui (just.), vb. — băga în posesia unui bun pe cineva: II, 54. v. *statui*.

steamă, s. — coroană: I, 193. v. *stemmă*.

steamăt, s. — pretext: I, 90; II, 175, 195.

stemmă, s. — stemă, coroană (lat., gr. *stemma*): II, 119.

stepîniri, s. pl. — autorități: I, 561. v. *stăpîniri*.

steregoae, s. — steregoaie, strigoaie (bot.): I, 709.

sterje, vb. — șterge (lat. *stergere*): I, 563.

sternuda, vb. — strănuta (lat. *sternuere, sternutare*): II, 504.

sterpăciuni, s.pl. — oi sterpe, stîrpiciuni: I, 688.

stiglă, s. — sticlă, pahar: II, 514, 516.

stih, -uri, s. — verset: I, 57; II, 257, 526; rînd (*nu vers*): I, 111.

stihie, s. — specie: I, 216; element (filoz.): I, 634.

stipendium, s. — bursă (lat. *stipendium*, germ. *Stipendium*). v. II, 683, *n.* 2.

stîlp, s. — statuie: I, 93; coloană cu statuie: I, 706.

stîlpări, s.pl. — ramuri verzi, crengușe înfrunzite, sfințite de preot, de Florii, în amintirea întîmpinării intrării Domnului în Ierusalim și împărțite credincioșilor în biserică: I, 835.

stîlpșor, s. — coloană mică: I, 712. v. *stîlp*.

stîmpăr, s. — stîmpărare: I, 513.

stîmpăra, vb. — modera, păstra măsura: II, 107.

stîmpărare, s. — temperare: II, 507.

stîmpărat, -ă, adj. — temperat (lat. *extemperatus*): I, 657; II, 507.

stîngaciu, -e, adj. — funest, nefericit (lat. *sinister*): I, 788.

stînge, vb. — stinge (lat. *exstinguere*): II, 8.

stîngere, s. — stingere (lat. *exstinctio*): I, 864.

stîngin, s. — stînjen, măsură de lungime: II, 295.

stopi, vb. — stupi, scuipa: II, 504.

strage, s. — strajă: I, 424.

straiță, s. — traistă: II, 355, 690.

strajáment, s. — v. I, 571.

strajă, s. — serviciu de pază: I, 720; *străjile trupului* „gardă personală" (germ. *Leibwache*): II, 661.

strajnic, *-ă*, adj. — sever: I, 517.

strat, *-uri*, s. — lespede (lat. *stratum*, germ. *Schicht*) (geol.): I, 662.

străbate, vb. — pătrunde, intra: I, 432.

străcurat, *-ă*, adj. — strecurat: II, 656.

străin, s. — nemaiîntîlnit (lat. *alienus*): I, 100.

strămătură, s. — fire de lînă toarsă și vopsită (în roșu, cu virtuți magice): II, 301.

strămoș, s. — moș (bunic): I, 460.

strămuta, vb. — metamorfoza: I, 411.

strămutare, s. — transformare: II, 401.

strămutat, *-ă*, adj. — travestit: I, 308.

strein, *-ă*, adj. — nemaiîntîlnit (lat. *alienus*): II, 189. v. *străin*; necunoscut: I, 108.

strejariu, s. — străjer: I, 94.

strete, s. — streche: I, 669.

stricare, s. — corupere: II, 401.

stricăcios, *-ă*, adj. — coruptibil: I, 336; stricător, pernicios: II, 150.

stricăciune, s. — alterare, corupție (lat. *corruptio*): II, 613.

strigă, s. — vrăjitoare, strigoaică (lat. *striga* „vrăjitoare", germ. *Hexe*): I, 445; II, 39.

strigoaie, pl. *strigoi*, s.f. — strigoaică: II, 757. v. *strigă*.

strigoiu, s. — vrăjitor: II, 111.

stringe, vb. — strînge: I, 640.

strins, adv. — strict (lat. *stricte*): II, 603.

strins, *-ă*, adj. — strict, sever (lat. *strictus*): II, 109, 825.

strinsură, s. — societate (germ. *Versammlung*, *Sozietät*): II, 501.

strîgă, s. — strigoaică: I, 277. v. *strigă*.

strîgoaie, s. — vrăjitori, care de regulă iau mana cîmpului și a vacilor, I, 771. v. *strigoaie*.

strîmb, adv. — nedrept: I, 653; greșit: I, 732; chior de un ochi: I, 552. v.I, 552, *n.a.*

strîmbătate, s. — nedreptate: I, 732; II, 140.

strîmtoare, s. — constrîngere: I, 977.

strîmtora, vb. — constrînge: I, 877.

strîmtorit, *-ă*, adj. — constrîns: I, 870.

strîmtură, s. — strîmtoare (geogr.), boaz: II, 206.

strînsoare, s. — strictețe, severitate (germ. *Strenge*): I, 138, 213.

strînsură, s. — strîmtoare, primejdie: I, 312.

strîștie, s. — triște, striște, strînște, soartă (bună sau rea), predestinare: II, 702.

strobire, s. — zdrobire, zdrobitură: I, 657.

stropși, vb. refl. — schimonosi: II, 27, 524.

struncina, vb. — zdruncina: I, 92.

struji, vb. — răzui: I, 114.

struncenit, *-ă*, adj. — zdruncinat: II, 500.

struthocamil, s. — struț (lat. *struthiocamelus*, *struthocamelus*): II, 214.

sţithe, s.m.pl. — sciţi (lat. *Scytha*, gr. *skýthes*): II, 652.
su — sub: v. II, 289.
suber, s. — plută (germ. *Suberin* „suber, plută, materie de plută“): I, 658.
subdit, s. — sudit (lat. *subditus*, ital. *suddito*): II, 325.
subpus, s. — supus (calc după lat. *subditus*:: II, 639. v. *subdit*.
subsistenţie, s. — întreţinere (lat. *subsistentia*, germ. *Subsistenz*): II, 732.
substantive, adj. pl. — *nume înfiinţătoare „substantive“* (lat. *nomina substantiva*, germ. *Substantivum*): II, 576.
substracţie, s. — scădere (aritm.) I, 125.
subştitut, *-ă*, adj. — locţiitor (germ. *substitut* „locţiitor de titular“): II, 100.
subtil, *-ă*, adj. — subţire (germ. *fein*): II, 670.
subtilitate, s. — subţirime (lat. *subtilitas*, germ. *Subtilität*, *Verfeinerung*): II, 670.
subtraénd, s. — scăzător (aritm.) (lat. *subtrahendum*, germ. *Subtrahend*): I, 126.
succ, s. — must, suc, sevă (lat. *sucus*, *succus*): I, 658.
súccin, s. — chihlimbar: I, 642 (lat. *succinum*).
sucţesor, s. — succesor (lat. *successor*, germ. *Sukzessor*): I, 520; II, 731.
sudat, s. — transpiraţie (lat. *sudare*): II, 495.
sudit, s. — supus: I, 756. v. *subdit*.
sufărţală, s. arom. — sprînceană: II, 309.
suferinţă, s. — răbdare (lat. *patientia*): I, 46.
suferit, *-ă*, adj. — tolerat (lat. *toleratus*): I, 231, 717.
sufla, vb. — exhala (lat. *exhalare*): I, 531; insufla (lat. *inspirare*): II, 550.
suflat, s. — suflare, duh, spirit: I, 12.
sufletă, s. — suflet (cu schimbare de gen, după gr. *psyhe*, lat. *anima*: II, 712.
sufleţie, s. — *mare sufleţie* „magnanimitate“ (lat. *magnanimitas*): II, 373.
sufragiu, s. — aprobare, încuviinţare (lat. *suffragium* „sufragiu, vot“): II, 67.
sufulge, vb. — adumbri, păli (lat. *subfulgere*): I, 365.
sugătoriu, adj. — sugaci, sugar: I, 534; II, 170.
sugman, s. — sucman, suman: haină lungă purtată de ţărani: zeghe, dulamă, şubă; II, 11.
sugşugat, *-ă*, adj, — neîmbelşugat(?): I, 683.
suguşa, vb. — sugruma: I, 448.
suitoriu, adj. — ascendent: I, 133.
sujugare, s. — subjugare (lat. *subjugare*): II, 401.
suleget, adv. — voios, vesel: I, 594.
sumă, s. — cantitate (lat. *summa*): I, 754; II, 600. v. *summă*.
sumborite, s,pl. — v. II, 336.
sumeţeşte, adv. — cu sumeţie: II, 292.
sumeţie, s. — semeţie: II, 155.
summă, s. — întreg, ansamblu (lat. *summa*, germ. *Summe*): II, 82, 271.
sumuţi, vb. — asmuţi: I, 343.
sunătoriu, *-e*, adj. — *literă sunătoare* (lat. *vocalis*) „vocală“: II, 575, 767.
sunzuiane, s.f.pl. — sînziene (*bot.*): I, 562.
supă, s. — ciorbă, zeamă (germ. *Zuppe*): II, 504.
superbie, s. — trufie (lat. *superbia*): II, 632.
superintendens (lat.) — episcop calvin: I, 230.
superintendént, s. — decan, episcop calvin (evanghelic) II, 171. v. lat. *superintendens*, germ. *Superintendent*.

superîntendent, s. — episcop luteran: II, 67. v. *superintendént*.
super-întendent, s. — episcop luteran (germ. *Superintendent* „supraintendent, decan, episcop): II, 49.
superpondiu, s. — excedent de greutate (lat. *superpondium*): I, 945.
superștiție, s. — superstiție (lat. *superstitio*, germ. *Superstition*): I, 630.
superștițioz, s. — (lat. *superstitiosus*, germ. *Superstitiös*): I, 631.
supin, s. — supin (gram.) (lat. *supinum*, germ. *Supinum*): II, 580.
suplement, s. — supliment, completare (lat. *supplementum*, germ. *Supplement*): I, 516.
súplică, s. — suplicație, plîngere, reclamație (lat. *libellus supplex*, germ. *Supplik*): I, 870.
suprăstăciune, s. — superstiție. v.I, 387, *n.b.*
supt, prep. — arată o clauză (lat. *sub*): I, 229; II, 88, 100, 111, 115; arată timpul: *sub sfîrșitul* „la sfîrșitul" (lat. *sub fine*): II, 66; arată timpul, perioada: I, 43, 107, 530, 633, 668, 697; *supt chiemarea* „cu denumirea": II, 115.
supuință, s. — supoziție, presupunere (lat. *suppositio*): II, 394.
supune, vb. — așeza dedesubt (lat. *supponere* „pune dedesubt"): I, 425; II, 31.
supunere, s. — supoziție, presupunere (lat. *suppositio*, germ. *Supposition*): I, 885. v. *supuință*.
supurta, vb. — suporta (lat. *supportare*): II, 90.
supus, *-ă*, adj. — obiect (lat. *objectum*): I, 714.
surană, adj. — cu părul sur: I, 271.
surciun, s. — surghiun, exil: II, 681. v. *surugúm*.
sureap, adv. — sireap, cu sirepie (sălbăticie, fără milă): II, 297.
sureap, *-ă*, adj. — sireap, sălbatic: I, 423.
surepie, s.f. — trufie: I, 284.
surpare, s. — ucidere, distrugere (lat. *excidium*): II, 691; ruină: I, 79.
surugúm — surghiunit, exilat: II, 529.
surupa, vb. — surpa: I, 832;
sus — *mai pre sus de fire* „supranatural": II, 146; *mai sus* „mai înainte" (lat. *supra*): II, 613.
suspinos, *-ă*, adj. — bolnav de suspin (astmă: la vite): II, 293.
suspire, s. — suspin, suspinare: I, 288, 291.
sutaș, s. — centurion (lat. *centurio*): II, 9.
sută, s. — secol (lat. *saeculum*, *seculum*): I, 59, 66.
súteți, s.m.pl. — sudiți (lat. *subditus* „supus"): I, 129. v. *subdit*.
suvrînta, vb. — tăia mai din scurt(?): I, 697.
suvrîntat, *-ă*, adj. — crestat(?): I, 694.
svadă, s. — sfadă: II, 62.
svat, *-uri*, s. — sfat: II, 340.
svătuire, s. — sfat: II, 722.
sveci, s.pl. — suedez: II, 66.
sveglă, s. — sfeclă: I, 661.
Sveția — Suedia: II, 66.
svevi, s.m.pl. — suebi (lat. *Suebi*, *Suevi* „popor germanic"): I, 865.
svevică, s. — dialectul suabic: I, 818.
svinga, s. — sfinx: I, 821. v. *sfingă*.
svînt, *-ă*, adj. — sfînt: II, 192.
sylabi, vb. — silabisi, slovni (germ. *syllabieren* „silabisi"): II, 637.
sylabizație, s. — silabisire, slovnire: II, 363.
ylavă, s. — silabă: II, 333, 574. v. *sýllabă*.

sýllabă, s. — silabă (lat. *syllaba*): I, 639.

symvól, -uri, s. — simbol (tabloul celor 10 principale articole ale credinţei creştine) (lat. *sýmbolum*, gr. *symbolon*, germ. *Symbol*): I, 37, 515.

syntaxă, s. — v. II, 574: definiţie (lat. *syntaxis*, germ. *Syntax*).

systemă, s. — *sistimă*: I, 360.

Ş

şa — pronunţie independentă a literei chirilice *ş* (ш). v. II, 410.

şafran, s. — şofran (germ. *Safran*): I, 661.

şálmă, s. — cealma: II, 74.

şanţ, s. — fortificaţie (germ. *Schanze*): II, 550; fortificaţie de pămînt: II, 128.

şatră, s. — cort: I, 425, 739.

şănţui, vb. — face întărituri militare (germ. *schanzen*): II, 129.

şăzătoriu, s. — *întîiu şăzătoriu* „preşedinte" (lat. *praeses*, germ. *Präses*): I, 62 (lat. *praesidens*, germ. *Präsident*).

şcárlat, s. — scarlatină: I, 571: *frigurilor ce mor cu şcarlat* (germ. *Scharlachfieber* „scarlatină").

şcătuie, s. — cătuie, scafă(?): I, 703.

şclăvesc, -ă, adj. — slavon (germ. *sclavisch*): II, 657.

şcrinia (sl.) — scrin: II, 375. v. *sicrinu*.

şe, conj. — şi: II, 355.

şedere, s. — şedinţă (lat. *sessio*): II, 125; *întîia şedere* „prima şedinţă" (lat. *prima sessio*): I, 59; *şederea întîiu* „preşedinţie?" (lat. *praesidentia*): I, 75; *înainte şedere* „preşedinţie": II, 172.

şegaciu, -e, adj. — şegalnic, glumeţ: I, 400.

şerb, s. — slugă (lat. *servus*): I, 626; servitor: II, 100, 123, 505, 574; iobag: II, 376.

şerbet, s. — apă îndulcită cu miere, mied: II, 589.

şerbi, vb. — servi, nu *sluji* (lat. *servire*): II, 765.

şerbitoriu, -e, adj. — sclav: II, 157.

şeretlic, s. — şiretlic: II, 275.

şest, -uri, s. — şes, şestină: II, 737.

şi împreună — împreună cu (lat. *una cum*): I, 924.

şindili, vb. — acoperi cu şindilă (şindrilă): II, 352.

şineapen, s. — jneapăn: I, 658. v. *şineapăn*.

şineapăn, s. — jneapăn: I, 687: *şinepănul (finiorul)*.

şinor, s. — şnur (ung. *sinór*): I, 643.

şireag, s. — coloană (milit.): I, 431.

şlaer, s. — voal (germ. *Schleier*): II, 756.

şlofmiţă, s. — scufie de noapte (germ. *Schlafmütze*). v. I, 316.

şmac, s. — miros greu (de vechi, la alimente, băuturi) (rut. *smak*, germ. *Geschmak*): II, 318.

şmah, s. — I, 781. v. *şmac*.

şmeag, s. — I, 698. v. *şmac*.

şnepeni, s.pl. — I, 657. v. *şineapen*.

şod, şoadă, adj. — glumeţ, poznaş: I, 924; II, 190, 784.

şolomonariu, s. — solomonar, vrăjitor care poate să abată grindina asupra sau să îndepărteze ploaia de holde: I, 298, *n*.3.

şongút, adv. — frumos! bine! (germ. *schön! gut!*): II, 272.

șop, s. — șopron, umbrar de frunze: I, 169.
șopotă, s. — șoaptă: I, 814.
șoreciu, -e, adj. — de culoarea blăniței șoarecelui(?): I, 270.
șpagată, s. — sfoară (germ. *Spagat)*: II, 595.
șpan, s. — vicecomitele unui comitat secuiesc (lat. *spanus)*: II, 192.
șpargă, s. — sparanghel: I, 661. v. *spargă*.
șpațirui, vb. — plimba (germ. *spazieren)*: II, 270.
șpețieaș, s. — operație (lat. *species*, germ. *Spezies)*: I, 126.
ștafetă, s. — crainic, curier (germ. *Stafette* „curier", ital. *stafetta)*: II, 774.
șteamăt, s. — pretext: I, 809. v. *steamăt*.
Ștefan — încununat (gr. *stefanos* „coroană"): I, 330.
ștempariu, s. — miner care macină în șteamp piatră auriferă: II, 352.
ștempări, vb. — lucra la șteamp: II, 353.
ștempăriță, s. — soția ștemparului: II, 353. v. *ștempariu*.
știgliț, s. — sticlete (germ. *Stieglitz)*: I, 668.
științare, s. — înștiințare, veste: II, 155.
știința ritoricească — retorică (lat. *ars rhetorica)*: I, 826.
ștocfiș, s. — batog (germ. *Stockfisch* „batog" și „imbecil"): II, 704.
ștreang, s. — lanț (colan) (germ. *Strang)*: I, 732.
ștrie, s.f.pl. — striații, dungi, șențulețe (lat. *stria, striare)*: I, 649, 653.
ștrof, s. — amendă (germ. *Strafe)*: I, 169.
ștuc, s. — bucată (germ. *Stück)*: II, 32.
șuchieat, adj. — deșucheat, într-o parte (despre fierul plugului): I, 680.
șugubeț, -ă, adj. — I, 487. v.I, 715, *n. 1*.
șugubină, s. — deșugubină: I, 715. v. *șugubire*.
șugubire, s. — crimă: I, 715.
șugui, vb. — glumi: I, 287.
șuguitoriu, -e, adj. — glumeț, poznaș: I, 279.
șuh, s. — șuc, șuf. Măsură de lungime egală cu 1/6 stînjen (germ. *Schuh* „picior"): I, 693; II, 584.
șurub, s. — *șurub de tipar cu slove* (germ. *Schraubenpresse* „presă cu șurub"): I, 724.
șușere, s. — v. II, 268.
șuvăi, vb. — a mișca încoa și-ncolo: II, 35.
șuvăitoriu, -e, adj. — ezitant, încurcat, șovăitor: II, 390.
șvav, s. — șvab, șfab: I, 681.

T

tabaciu, s. — tăbăcar, dubălar: I, 555.
tabellariu, s. — funcționar însărcinat cu ținerea registrelor (lat. *tabellarius)*: II, 38.
tablă, s. — tribunal (lat. *forum)*. *Înalta tablă crăiască a Ungariei* „înaltul tribunal regal al U.": II, 656, 681 (lat. *excelsa tabula regia*"); *tabla țării* „tribunalul de stat al regatului maghiar": I, 130; II, 183 (lat. *tabula*, germ. *Landtafel); table* (pl.) „pictură, tablou" (germ. *Tafel*, lat. *tabula)*: II, 35.
tachium, s. — tacîm(?): II, 375.
tacșă, s. — taxă (germ. *Taxe)*: I, 749.
taer, s. — taier, talger: II, 599.

taină, s. — *de taină* „secret" (germ. *geheim, sekret*): I, 716; II, 760; mister religios (lat. *mysterium* etc.): I, 37, 534.

talant, s. — talent: I, 245, 786; II, 279, 683; monetă (unitate de măsură, greutate, la vechii greci, de circa 50 livre): I, 514, 786. (gr. *talanton*, lat. *talentum*).

taler, s. — monetă veche austriacă, de argint, de valoare variabilă, cu circulație, la noi, în sec. XVII—XVIII: I, 514; II, 216.

talian, s. — italian catolic: I, 71.

talpă, s. — picior (germ. *Schuhe*): II, 669. v. *șuh*.

tarand, pl. *taranzi*, s. — ren (gr. *tarandos*): I, 670.

tară, s. — tar, sarcină, povară (ung. *tár*): II, 584.

tasă, s. — ceașcă de cafea (fr. *tasse*, germ. *Tasse*): II, 501.

tască, s. — buzunar (ung. *táska*, germ. *Tasche*): II, 505.

tașilă, s. — straiță: II, 690 (teșilă „săculeț de piele, geantă, tașcă?).

tau — litera *t*(τ) în greacă: II, 145.

tăbac, s. — tutun: I, 660; II, 582; tăbăcar: I, 555.

tăbacă, s. — tabac (tutun): II, 582.

tăbăcariu, s. — cultivator de tăbac: II, 583.

tăbliță, s. — tabelă (germ. *Tafel*, lat. *tabula*): II, 403.

tăgădău, s. — protestant: I, 229.

tăia, vb. — săpa în piatră (lat. *incidere*, „a face crestături", a tăia, grava): II, 712, *se tăia* „se separa, rupe" (gr. *shizein*" „separa, despărți". v. *schizmă, schismatic*): I, 60, 63.

tăiere, s. — (gr. *tomos* „tom", germ. *Abschnitt* „capitol"): II, 584.

tăiat, *-ă*, adj. — incizat (lat. *incisus*): I, 44, 917.

tăiieriu s. — taier, talger: II, 75.

tăinuit, *-ă*, adj. — secret (germ. *geheim*): I, 716, 831.

tăiș-uri, s. — calc după gr. *komma* (retor.). v. II, 334.

tălienesc, *-ă*, adj. — italian: I, 248. v. *talian*.

tălmăcitoriu, s. — exeget, nu *interpret*: II, 142.

tămînda, vb. — a-și prăpădi vremea: II, 293.

tămp, *-uri*, s. — timp (gram.) (lat. *tempus*): II, 409.

tămpi, vb. — tîmpi (toci): II, 493.

tămplu, s. — templu (lat. *templum*): II, 739.

tărbăcit, *-ă*, adj. — scuturat strașnic și năucit (în urma clătinăturilor etc.): II, 541.

tărie, s. — întăritură, fort, cetate: I, 13, 375, 381, 866; boltă cerească: I, 220; II, 506. v. *îngroșală*; *în tărie* „cu sila": I, 428; *cu tărie* „cu forța, sila": I, 297; *cu de a tăria* „cu sila": II, 508.

tărime, s. — cetate, fort (germ. *Festung*), II, 36, 129; tărie: II, 91.

tărsi, vb. — tîrsi, curăți un loc de mărăcini, tufe, etc., pentru a-l face bun de arat: I, 179.

tătar, s. — *lăsați-vă, tătarului, de dînsa*: II, 406 (*~ dracului, doamne, iartă-mă! focului*).

tău, s. — baltă, heleșteu (ung. *tó*): II, 153.

tăvală, s. — tăvălug: I, 681. v. *chylindru*.

tearfă, s. — zdreanță, petic de pînză sau stofă: I, 399.

teatru, s. — scenă (lat. *theatrum*): II, 152.

tefterdariu, s. — defterdar, mare vistier (la turci): II, 86.

tehnă, s. — uneltire, vicleșug: II, 171; meșteșug, I, 867 (gr. *tehne*).

teier, s. — taier, talger: II, 502.

teler, s. — talger: I, 114; II, 731.

telescopium, s. — telescop (germ. *Teleskopium*): II, 205.

telienesc, *-ă*, adj. — italian: I, 909.

temei, adv. — temeinic, cu temei: II, 353.

temei, *-uri*, s. — fundament: I, 110; II, 139; temelie, fundație: II, 57 (lat. *fundamentum*, germ. *Fundament*).

temeinicios, *-ă*, adj. — temeinic: I, 315.

temniță fără adaugere — închisoare de gradul I: I, 716; *temniță cea mai grea* „închisoare de gradul al III-lea": I, 716.

Templarii, s.m.pl. — ordinul militar și religios al Templierilor (lat. *templarius*): I, 898.

tenaciu, adj. — zgîrcit (lat. *tenax*): II, 506.

tenc, s. — *spelta sau tencu* (lat. *Triticum momococum*): I, 681. v. *speltă*.

tendenție, s. — tendință: *tendenția* (*tinderea*): I, 360.

tentiu, s. — porumb: I, 682. v. *tenc*, *speltă*: I, 682.

termina, vb. — se sfîrși (lat. *finire*): II, 408.

termin, *-uri*, s. — termen (lat. *terminus*): I, 318.

termométer, s. — termometru (germ. *Thermometer*): II, 597.

terpentin, s. — terebentină, terbentină, rășină din copacul mediteranean *terebinth* (*germ. Terpentin*, lat. *terebinthus*): I, 644.

terșejie, s. — companie de exploatare a minei: II, 352.

tescuire, s. — turtire, îndesare: II, 384.

test, s. — text: II, 392: *țăsături de cuvinte* (lat. *textus*, germ. *Text*).

testament, *-uri*, s. — testament (lat. *testamentum*, germ. *Testament*): II, 765.

testălui, vb. — testa (germ. *testieren*): II, 729.

teși, vb. refl. — se sinchisi, păsa: II, 650.

tetița, vb. — v. II, 508.

teuton, s. — sas (germ. *Teutone*): II, 51.

theatrum-uri, s. — spectacol de teatru (lat. *theatrum*): I, 346.

themă, s. — temă: II, 147; teză: II, 385 (lat., gr. *thema*).

theolog, s. — preot iezuit, consilier al episcopului greco-catolic: II, 102; profesor de teologie la seminar și totodată membru al capitulului, în biserica greco-catolică: I, 749.

theoremă, s. — v. I, 374: definiția.

theoretic, *-ă*, adj. — (lat. *theoreticus*, germ. *theoretisch*). v. I, 371: definiția.

thesaurariat, s. — trezorerie, vistierie (lat. *thesaurariatus*): II, 99.

thesaurariu, s. — tezaurar, vistiernic (lat. *thesaurarius* „*magister tavernicorum*"): II, 78.

thesaurărie, s. — tezaurariatul de stat austriac: II, 351.

thesă, s. — teză, temă: II, 383 (lat. *thesis*, germ. *Thesis*).

thevalii, s. pl. — velși (lat. *Theifali*, *Taifali* „popor sarmat"): II, 651.

thracieni, s.pl. — traci (lat. *Thraces*): II, 380.

ticăit, *-ă*, adj. — ticălos, sărman: I, 447, 897.

ticălos, *-ă*, adj. — decăzut moral, nefericit: I, 420; laș: I, 300, 409.

tieariu, s. — tăier, taier, talger: II, 515.

ticăloșie, s. — lașitate: II, 371.

tif, s. — orgoliu, aroganță (lat. *typhus*, gr. *tyfos*): I, 57.

tigma (sic) — tihnă (eroare de tipar): II, 535.

tigni, vb. — tihni: II, 515.

tigori, vb. refl. — v. II, 507.

tilincuță, s. — v. I, 694.

timariu, s. — tăbăcar, pielar, dubar, dubălar: I, 667.
tîmpav, *-ă*, adj. — tîmpav (tîmpit, obtuz): I, 517.
timpuriu, *-e*, adj. — prematur, nelalocul său, inoportun (lat. *intempestivus*): I, 463.
tindă, s. — vestibul: II, 146.
tioc, *-uri*, s. — codițele frunzelor: I, 670; *grăunțele cît se scutură din ticcurile sale*: I, 684.
tip, s. — chip: I, 62: *tip, adecă semn* (lat. *imago, signum, typus*); figură, imagine: II, 120.
tipare, s.pl. — ediții: II, 744.
tipări, vb. — întipări: I, 334; desena: I, 341.
tipic, s. — regula desfășurării slujbei religioase și cartea cu rînduiala respectivă: I, 245.
tiptil, adv. — travestit (tc. *tebtil*): II, 752.
tirăni, vb. — chinui (v. lat. *tyrannus*, gr. *tyrannos*): 332 (germ. *tyrannieren, tyrannisieren*).
tirănie, s. — barbarie, cruzime: I, 866; II, 170; sălbăticie (germ. *Tyrannei*): I, 866.
tisă, s. — arbore totdeauna verde (germ. *Taxusbaum*): I, 657.
tist, *-uri*, s. — autorități (ung. *tiszt*): II, 194, 355.
tistáș, adj. — v. I, 316.
titie, s. — tichie: II, 111.
titlă, s. — aceent circumflex. v. I, 323: definiție. v. și II, 575. Așadar: semnul (~) suprascris consoanei sau grupului consonantic următor vocalei nenotate.
titor, s. — ctitor: II, 75, 192.
titrogon, s. — pătrat (lat. *tetragonum*). Corect: *titragon*: I, 332.
titul, s. — titulatură, denumire (lat. *titulus*): II, 64, 83, 89, 100.
titula, vb. — intitula (lat. *titulare*): II, 175.
titulă, s. — titlu: I, 387, 798; II, 164, 643; titulatură: I, 65, 392; denumire, poreclă: I, 843.
titului, vb. — intitula (lat. *titulare*, germ. *titulieren*): I, 377.
tituluș, s. — titulatură: I, 172 (lat. *titulus*). v. *titul*.
tiut, *-ă*, adj. — beat turtă. v. II, 522, *n. 3*.
tîlcui, vb. — interpreta: I, 344; II, 109; explica: I, 340, 653.
tîlcuire, s. — explicație, lămurire: II, 93, 664; interpretare: I, 49; expunere (lat. *expositio*) (retor.): I, 529.
tîlcuitoriu, s. — exeget: I, 801.
tîlnit, s. — întîlnire: I, 437.
tîmp, s. — timp (gram.): II, 409: *timpuri ale anului* „anotimpuri": II, 510 (lat. *tempus*, germ. *Tempus*).
tîmp, *-ă*, adj. — tîmpit; care tîmpește: II, 288.
tîmpănă, s. — timpan (muz.), tamburină, tobă: I, 343.
tîmpestate, s. — vreme rea cu furtună (lat. *tempestas*): I, 649.
tîmpi, vb. — toci, bătători: II, 522.
tîmpit, *-ă*, adj. — tocit: I, 303.
tîmplă, s. — iconostas, partea de sus a unui altar: I, 518; II, 733 (lat. *templum*).
tîmplet, s. — întîmplare: II, 298.
tîmposi, vb. — v. II, 340.
tîmpuranic, *-ă*, adj. — temporal (lat. *temporarius? temporalis?*, germ. *temporär*): II, 498.
tîmpuresc, *-ă*, adj. — temporal: I, 54.
tîmpuriiu, adv. — pe moment, imediat (lat. *ex tempore*): II, 84.
tîndale, s.f.pl. — fapte și vorbe de nimic, prostești, fleacuri: I, 258, 269, 312. (germ, *Tändeley*, *Tand*).
tîngi, vb. — tînji: II, 300.

tînpurariu, -e, adj. — care apare ocazional, temporar (lat. *temporarius*): I, 668: *broaștele tînpurarie.*

tîrbănos, -ă, adj. — v. II, 686: *grosul (tîrbănosul).*

toană, s. — butoi (germ. *Tonne*): II, 213.

toc, -uri, s. — cutie: II, 731.

toca, vb. — lovi: I, 474, 482.

tocăsit, -ă, adj. — *cheieriu cel tocăsit* „talgerul cel mînjit de tocană?: II, 505.

tocma, adv. — foarte: I, 704; chiar: I, 290, 318; la fel, deopotrivă, întocmai: I, 632.

tocmeală, s. — convenție, înțelegere: I, 137, 354, 539, 818; lat. *conventio, pactum*: II, 8; intocmire: I, 55.

tocmi, vb. — întocmi, ordona: I, 204.

togma, adv. — tocma: I, 746.

toi, vb. — se înghesui: II, 506: *nu toiască, nu se mînie.*

toiag, s. — cîrjă episcopală: II, 85.

toiu, s. — înghesuială, busculadă (germ. *Gedräng(e)*): I, 739, 742.

toleranță, s. — v. II, 180 (germ. *Toleranz*).

tomna, adv. — tocmai: II, 654. v. *tocma, togma.*

țomneală, s. — tocmeală, întocmire, convenție: I, 501.

tomni, vb. — tocmi, angaja: I, 242, 508.

topazie, s. — topaz, piatră prețioasă gălbuie (v. sl. *topasija,* lat. *topazus*): I, 250.

topaziu, s. — topaz (gr. *topazion*): I, 662. v. *topazie.*

topilă, s. — baltă, groapă de topit cînepa sau inul: I, 269.

topografie, s. — v. II, 204 (germ. *Topographie*).

torna, vb. imp. — întoarce-te, întoarnă-te: II, 398.

tot, adv. — totuși: I, 229; II, 359, 500.

totdeauna, adv. — totuna: II, 198.

toture — v. II, 499.

tovarășie, s. — societate: I, 131.

trabant, s. — satelit (germ. *Trabant* „satelit“): II, 632.

tract, s. — district (lat. *tractus*): II, 358.

tractat, -uri, s. — tratat (lat. *tractatus,* germ. *Traktat*): II, 689.

tractir, s. — cabaret? tratație?, ospăț? (germ. *traktieren*) „a trata, a cinsti“): II, 354.

trada, vb. — preda (lat. *tradere* „transmite“): I, 361.

tradut, -ă, adj. — transmis (lat. *traducere,* ital. *tradutto*): I, 366.

trage, vb. — conchide: I, 58, 65; *se trage* „curge gros, se tulbura“: I, 689; *se trage îndărăpt* „retrage“ (lat. *regredi*): II, 7; *se trag pe uliță* „se hîrjonesc pe uliță“: II, 194; *se trage înderept* „se opune“ (lat. *retrahere*): II, 502.

tragere, s. — stricare: I, 698.

traghedie, s. — tragedie (germ. *Tragedie*): II, 275: *traghedia (jalnice întîmplări).*

traiu, s. — durata vieții: I, 657; uz: I, 820.

translator, s. — copist (lat. *translator,* germ. *Translator*): II, 124.

transumt, s. — copie (lat. *transumptum*): II, 170: *orighinal transumtul* „copie după original“; *în transumto* „în copie“.

trap, s. — rocă eruptivă de culoare închisă, bazalt (germ. *Trapp*): I, 663.

trapăd, s. — alergare, zbatere încoa și-ncolo: I, 218; *de-a trapăda* „în fuga mare“: II, 302.

trasăm, vb. — traserăm: II, 327.

trațian, s. — trac: I, 424.

trăcsări, vb. — tresări, se cutremura: I, 431.

trădanie, s. — tradiție: I, 61; II, 75, 172.

trădăciune, s. — tradiție, faptă transmisă oral (lat. *traditio,* germ. *Tradition*): II, 390.

trăi, vb. — se folosi: I, 635, 754, 820. v. *traiu.*

trăpăda, vb. — alerga, da ocol: I, 268, 376; II, 411.

trăpădătură, s. — alergare obositoare: I, 86.

trăsură, s. — trăsătură: I, 764.

treabă, s. — slujbă, serviciu: I, 108; *trebi noao* „lucruri noi" (lat. *res novae* „inovații, schimbări, revoluție"): I, 911.

treaptă, s. — spiță, grad (lat. *gradus,* germ. *Grad*): I, 716.

trebnic, -ă, adj. — folositor: I, 98, 513.

trebui, vb. — folosi, întrebuința (lat. *uti*): I, 243, 518.

trebuință, s. — folos: I, 98.

trece, vb. — amîna: II, 34; epuiza: II, 529.

trecut, -ă, adj. — palid la față, pierit: II, 298; *mai de curînd trecut* „precedent" (lat. *praeteritus*): I, 98.

treméila, s. — v. I, 657.

tresură, s. — trăsătură, caracter de literă (germ. *Zug*): II, 333.

tresvi, vb. refl. — se trezi: I, 808, se trezi din beție, trezvi: I, 815.

tréveri, s. pl. — coji de strugure: I, 697.

triángul, s. — triunghi (lat. *triangulum,* germ. *Triangle*): I, 669.

tribue, vb. — trebuie: II, 494.

tribut, s. — v. II, 8: *tribut (haraci, dare)* (lat. *tributum*); vamă: II, 52.

tributariu, s. — vameș, perceptor: II, 52 (lat. *tributarius*).

tricola, s.pl. — frază cu 3 membri (retor.) (lat. *tricolum,* gr. *trikolon*): I, 328.

trighnón, s. — triunghi (lat. *trigonus*). Corect: *trigon* : I, 332.

trimis, -ă, adj. — *întru nainte trimise* „lat. *praemittere*": II, 392; *aceste trimise înainte* (lat. *his praemissis*): II, 407. Construcția este calc după ablativul absolut latinesc: *după ce am expus acestea mai înainte ...*

trinitarii, s.pl. — membrii unei confesiuni denumită trinitară, pentru că adoră pe Dumnezeu în 3 fețe, adică cred în existența Sfintei Treimi (lat. *trinitarius,* germ. *Trinitarier*): II, 113.

trismeghist, s. — epitet al zeului Hermes, cel „de 3 ori foarte mare" (gr. *trismeghistos*), zeu al elocinței: I, 404 (lat. *Trismegistus,* gr. *Trismeghistos*).

trist, -ă, adj. — sumbru (lat. *tristis*): I, 665.

trișcă, s. — fluier mic, din salcie, soc: I, 396.

triumf, s. — intrare triumfală în Roma a generalului victorios (lat. *triumphus,* germ. *Triumph*): I, 154; II, 552.

triumfa, vb. — defila (lat. *triumphare*): II, 697.

trîndăvire, s. — inerție (lat. *inertia*): I, 631.

trochiță, s. — diminutiv de la *troacă;* trunchi de copac scobit, din care beau vitele: II, 590.

trofeu, s. — (lat. *tropaeum* „monument, amintire, gr. *tropaion,* germ. *Tropäe*): I, 200.

Troiță, s. — Sfînta Treime: I, 430.

tropos, s. — trop, figură retorică (gr. *tropos,* germ. *Tropus*): I, 339; II, 427.

troscoțel, s. — troscovă, sporiș: I, 415.

trude, s, pl. — chinuri, dificultăți: I, 476.

trufă, s. — trufie: II, 155, 462.

trufi, vb. refl. — se mîndri, face pe mîndrul (face pe delicatul?) v. I, 554, *n.a.*
trup, s. — corp: I, 368; încarnare (lat. *incarnatio*): I, 133; trupe „armată, oaste" (germ. *Truppe*): II, 686; corp de moșie: II, 162.
trupește, adv. — corporal, întrupat (lat. *corporaliter* „material"): I, 430.
trupină, s. — trunchi: I, 650, 657.
trupinos, *-ă*, adj. — cu trunchiul gros: I, 281.
tudumană, s. — opoziție, intercesiune (în scris), protest: II, 101: *protestație sau tudumană.*
tudumăni, vb. — protesta în scris: II, 81, 91, 94, 100, 101.
tufaidà, s. — trufanda (turc. *turfandà*). Greșeală de tipar?: I, 204.
tufări, s. pl. — (s) tufișuri: I, 666.
tulbă, s. — tolbă: I, 338.
tulbent, s. — văl de mireasă, sovon, voal (lat. *tulbentum*, germ. *Tulben* „turban"; germ. *Tüll* „tul"): II, 734.
tuleu, s. — tulpină: II, 582; cocean, pai: I, 657.
tulipan, s. — lalea (germ. *Tulipane*, ital. *tulipano*): II, 518.
tuna, vb. — intra (coborî): II, 128.
turbat, *-ă*, adj. — tulburat: I, 337.
turci, s. — unguri: I, 870; II, 18.
tureac, s. — căpută, carîmb de cizmă: I, 241. v. I, 305, *n. 2.*
turgit, *-ă*, adj. — umflat, plin de sine (lat. *turgidus* „umflat, emfatic"): II, 507.
turmă, s. — unitate militară (lat. *turma*): I, 867, v. *ciopor.*
turnalin, s. — I, 663 (germ. *Turnalin*).
tusci, s.pl. — etrusci (lat. *Tusci*): I, 907.
tutor, s. — tutore (lat. *tutor*): II, 48.
tutte, pron. — toate: I, 671; II, 109.
typ, s.n. — chip: I, 48, 665; tipar: II, 334, 645, 768 (lat. *typus*, germ. *Typ, Typus*).
typări, vb. — închipui, picta: II, 510.
typic, s. — tipic. v. II, 198. v. *tipic.*
tyrănnie, s. — cruzime (germ. *Tyrannei*, gr. *tyranneia*): II, 111.

Ț

Țap, s. — zodia Capricornului (lat. *caper* „constelația Capricornului", germ. *Steinbock* „Capricorn"): I, 654.
țară, s. — regiune natală: I, 289; II, 373; *țara morților* „infern": I, 464; *țări moștenitoare* „țări în moștenire ereditară" (lat. *haereditarius*): I, 713.
țănzură, s. — cenzură (germ. *Zensur*, lat. *censura*): I, 716.
țănzurului, vb. — cenzura (germ. *zensurieren*): I, 722.
țărcovnic, s. — țîrcovnic, paracliser, crîsnic: II, 193.
țărean, *-ă*, adj. — pămîntean, băștinaș: I, 869. 891; II, 688; locuitori ai unei provincii romane (lat. *provinciales*):: I, 875, 878; II, 391: *țărene* (pl. f.) „de țară": II, 735.
țăsătură, s. — text, textură, context (ordinea cuvintelor): I, 825; II, 391.
țeară, s. — provincie (lat. *privincia*): I, 875; *tîrg mare de țeară*: II, 178. v. *țară.*
țecchin, s. — monetă (ital. *zecchino*): II, 751.
țensură, s. — cenzură: II, 635, v. *țănzură.*

ţentrum, s. — centru (germ. *Zentrum,* lat. *centrum*): I, 517.
ţenţiu de mălaiu — turtă tare de mălai de porumb sau mei (v. *tenc*): II, 506.
ţenzuş, s. — cens, cantitate de bani culeasă (lat. *census,* germ. *Zenzus*): II, 730.
ţepligă, s. — ţeapă mică: II, 599.
ţerămonie, s. — ceremonie, ritual (germ. *Zeremonie,* lat. *ceremonia*): I, 412.
ţerean, s. — om fără rang social (lat. *plebejus*): II, 225.
ţeremonie, s. — I, 536. v. *ţerămonie.*
ţerimonial, -ă, adj. — ceremonial (germ. *zeremoniell*): II, 171.
ţerimonie, s. — v. II, 170. v. *ţerămonie.*
ţese, vb. — compune (lat. *texere* „compune", *contexere*): I, 864; II, 166, 222, 223.
ţesetură, s. — textură (lat. *textura*): I, 886. v. *ţăsătură.*
ţesitură, s. — alcătuire, ordinea cuvintelor (lat. *syntaxis? textura?*): II, 667.
ţesut, -ă, adj. — alcătuit, compus: I, 826; II, 609, 716 (lat. *textus, contextus*).
ţeve, s. sg. — ţeavă: I, 116, 640; tulpină: II, 518.
ţevie, s. — ţeavă: I, 537. v. *ţeve.*
ţi — pronunţie independentă a literei chirilice ţ(ц). v. II, 410.
ţiclan, s. — ţiclete, piţigoi-mare: I, 668.
ţidulă, s. — scrisoare: I, 723; *ţidule singurite* „scrisori particulare" (rut. *cidula*): I, 724.
ţifrăşit, -ă, adj. — v. II, 268.
ţigană, s. — ţigancă: v. II, 297.
ţighiriu, s. — v. II, 100: *îi trăgea jos ţighiriul.*
ţiitoare, s. — cadînă: I, 393.
ţimir, s. — blazon, armoarii (germ. *Zimier*): II, 54.
ţinea, vb. — *ţinea îndărăpt* „rezerva, păstra" (lat. *retinere*): I, 643, 800.
ţinere, s. — *ţinere aminte* (lat. *commemoratio* (retor.): I, 529.
ţintirim, -uri, s. — cimitir: I, 637.
ţintiş, adv. — ţintă: II, 340.
ţinţar, s. — aromân, român din dreapta Dunării. v. I, 234; II, 15.
ţinţăreşte, adv. — în limba aromânilor: II, 305. v. *ţinţar.*
ţinut, s. — regiune administrativă: II, 295.
ţipa, vb. — izgoni, concedia: II, 356.
ţipar, s. — v. II, 268: *nectarul ţiparului şi amvrosia Malvaziei;* ţipar = insula Cipru? v. *Malvazia.*
ţipat, -ă, adj. — aruncat: II, 507.
ţipiş, s. — pantă, povîrniş: I, 436, 437.
ţipoia, vb. — ţipa, sufla puternic: I, 414.
ţiră, s. — bucăţică, fărămitură: II, 305.
ţircumstanţie, s. — circumstanţă (germ. *Zirkumstanz,* lat. *circumstantia*): II, 198. *ţircumstanţiilor (stărilor împrejur).*
ţirţeriţă, s. — v. I, 682.
ţiţă, s. — botcă, celulă în care se dezvoltă matca, regina: I, 699.
ţiţoia, vb. — mîna porcii la păscut(?): II, 354, chema porcii? îndemna porcii la mîncare?
ţivilizaţie, s. — cultură (germ. *Zivilisation*): II, 768.
ţînţar, s. — aromân: I, 598; II, 291. v. *ţinţar.*
ţîră, s. — *o ţîră* (adv.) „puţin": I, 624; *nici ţîră* „nici o fărămitură": I, 698.
ţol, s. — măsură de lungime egală cu a 12-a parte dintr-un picior (germ. *Zoll*): I, 680; II, 595.

U

ucenic, s. — învățăcel: I, 170: *ucenic (student)*.
udrieni, s.m.pl. — locuitori ai Odriului (Udriului), Adrianopol: II, 399.
uiagă, s. — sticlă, glajă, găvănos (ung. *öveg*): I, 185.
uimire, s. — perplexitate (aporie): I, 345.
uitare, s. — luare în seamă, considerație (lat. *respectus*): I, 357.
ujură, s. — uzură (lat. *usura* „dobîndă"): I, 791; II, 191.
ulcuță, s. — oliță: II, 300.
ulma, vb. — aulma, adulma, adulmeca: I, 113.
uloiu, s. — ulei: II, 336: *uloiu de munte* (germ. *Bergöl* „țiței, petrol").
ultuire, s. — altoire, inoculare: I, 567.
umădos, -ă, adj. — umed (lat. *humidus*): II, 594.
uméd, *-ă*, adj. — umed (lat. *humidus* „umed"): I, 678.
umezeală, s. — umoare (lat. *(h)umor* „lichid"): I, 671.
umflare, s. — mîndrie: I, 90.
umilit, *-ă*, adj. — jos, scund: I, 638.
umor, s. — lichid, umoare (lat. *(h)umor*): I, 694.
una, adv. — în primul rînd: II, 142; împreună: II, 329; pe de o parte: II, 376; *una cu* „împreună cu" (lat. *una cum*): I, 61, 68, 358; II, 498; *întru una* „la un loc" (lat. *una* „împreună"): I, 497.
una, adj. — singura, unica (lat. *unicus*): II, 139, 723. v. *unul*.
unație, s. — unire (lat. *unio*): II, 144.
uncie, s. — veche măsură de greutate, a 12-a parte a livrei romane sau 35 grame: I, 689. v. *unție*.
undă, s. — val (lat. *unda* „val"): I, 428, 459.
unde, adv. — de unde, din care pricină (lat. *unde, ex quo*): II, 199.
undulat, *-ă*, adj. — ondulat, cu valuri (lat. *undulatus*): I, 659.
unealtă, s. — instrument: I, 638.
Ungariia, s. — părți din Transilvania incluse în regatul maghiar de către împărații austrieci care stăpîneau deopotrivă pe români și pe unguri.
unghi, s. — colț: I, 563.
unghiță, s. — undiță: I, 658.
Ungroflahia, s. — Ungrovlahia (prin acceptarea părerii greșite că *vlah* provine de la generalul roman *Flaccus*): I, 316.
ungurie, s. — limba maghiară: I, 259; II, 67.
unguri albi — bulgari: II, 397.
unicorn, s. — inorog, licorn (lat. *unicornis, unicornuus*, gr. *monokeros*): I, 83.
unie, s. — unire (cu biserica catolică) (lat. *unio*, germ. *Union*): II, 144. v. *unație*.
unime, s. — unitate: I, 125. v. *unință*; *unire*: I, 62.
unință, s. — unire: I, 64, 69; 88 (lat. *unio*); *uninţă sau unime* „unitate" (germ. *Einheit*): I, 125.
unitari, s.pl. — II, 70: *socinianii sau unitarii; arrianii sau unitarii*: II, 81. v. I, 229.
unitărășesc, *-ă*, adj. — unitarian, ar(r)ian (germ. *unitär, unitärisch*): II, 173.
unsoare, s. — alifie: I, 90; II, 300; grăsime: I, 667.
unsuros, *-ă*, adj. — licențios: I, 436.
unturi de lemn — unt de lemn (untdelemn): I, 344.
unție, s. — uncie (germ. *Ünze*): II, 670. v. *uncie*.

unul, adj. — unicul *(lat. unicus)*: II, 723. v. *una*, adj.

upupăi, vb. — cînta (despre pupăză) *(lat. upupa „pupăză")*: II, 513.

Uran, s. — planeta Uranus *(lat. Uranus)*: I, 652.

urăciune, s. — urîciune, inactivitate din plictiseală: I, 79, 89; obiect de ură: I, 335; II, 198; tratament odios: I, 43.

urătoriu, s. — orator *(lat. orator)*: I, 384.

urbarialicesc, adj. — referitor la urbarium, cadastru *(germ. Urbarium)*: II, 121.

urbarium, s. — veniturile imperiale din exploatarea minelor particularilor: I, 123.

urceor, s. — urcior: I, 818.

urda vacii — plantă *(lat. Lepidium draba)*: II, 514.

urdiniș, s. — gaură pentru intrarea și ieșirea albinelor din stup: I, 113.

urechele, s.pl. — urechelniță (bot): II, 518.

ureza, vb. — ura (chicoti?): II, 737.

urgie, s. — ură: I, 68, 809; II, 493; exil: II, 157, 368.

urgisi, vb. — exila, îndepărta: II, 364.

uri, vb. — urî; I, 665; II, 83; *se uri* „se plictisi": II, 185.

uric, s. — act de moștenire: I, 738; II, 390; *uricile* „documentele": I, 719; *uricurile* „documentele de moștenire": II, 49; *de uric* „de moștenire": II, 22, 49. În general, desemnează un hrisov prin care se întărește o moștenire.

uricaș, -ă, adj. — de moștenire: I, 123.

uriiaș, s. — gigant: I, 327.

urî, vb. refl. — se plictisi: I, 736. v. *uri*.

urîciune, s. — plictiseală: I, 495.

urîtoriu de oameni — mizantrop: I, 343.

urma, vb. — imita: II, 320; proceda *(lat. procedere, sequi)*: I, 713, 715.

urmare, s. — procedare: I, 715; imitare *(lat. imitatio)*: I, 735; II, 424; consecință: I, 891.

urmă, s. — picior (măsură de lungime) (germ. *Schuh*): I, 514; II, 214. v. *picior*, *șuh*.

urmăci, vb. — concluziona, trage concluzia, consecința *(lat. consequi)*: II, 405.

următoriu, s. — imitator: I, 567, 834.

urmiș, adv. — în consecință *(lat. consequenter)*: II, 393.

ursi, vb. — urzi *(lat. ordior)*: I, 225.

ursit, -ă, adj. — înnăscut: II, 280.

ursitoriu, s. — urzitor: I, 352.

urză, s. — urdă: II, 506.

urzi, vb. — naște *(lat. ordiri)*: I, 872.

urzici crăești — urzică comestibilă *(lat. urtica urens)*: I, 692.

urzire, s. — întemeiere *(lat. ortus)*: I, 871.

usăbi, vb. — deosebi: I, 111.

usăbit, -ă, adj. — diferit: I, 376.

uscăciu, adj. — uscățiv: II, 682: *macru (uscăciu)*.

usebit, -ă, adj. — deosebit, particular: I, 90; izolat, separat: I, 795.

usibi, vb. — deosebi: I, 38.

usnă, s. — gură, buză: I, 112.

ustav (srb.) — lege (regulă, orînduire, prescripție bisericească). v. I, 713, *n*.2.

usuca, vb. — usca: I, 377.

usură, s. — dobîndă: II, 272: *camătă sau usură*. v. *ujură*.
uțuț, s. — leagăn: I, 644.
uzat, -ă, adj. — obișnuit: I, 683: *uzată (obicinuită)*.

V

va, vb. — vrea: I, 338.
vadi, vb. — vădi, da la lumină, tipări: I, 735.
vagabund, adj. — pribeag, *(*germ. *Vagabund*, lat. *vagabundus):* II, 122.
vai, s. — (pl.?) vaiet(e): I, 70.
vaivodă, s. — voievod: I, 895.
val, -uri, s. — întristare, supărări: II, 531; zbuciumare: I, 88.
vala — II, 253: *trebue să zică vala și să plece (*lat. *vale!?)* „la revedere".
valah, s. — român. v. I, 244, 598, 880, 871; roman: II, 388.
valahică, s. — română: I, 818.
*valand (*germ.) — valah (roman): II, 388.
vale, adv. — rîu, pîrîu, în mare cantitate: II, 539.
*valh (*germ.) — (valah) occidental de origine latină: II, 385; (valah), francez, italian: II, 386; italian: II, 386; roman: II, 388.
valhá (germ.) — valah (roman): II, 388.
valhi (germ.) — român: II, 386; romani: II, 389.
valișchi (germ.) — valahi (francez, italian).
vall (germ.) — valah (francez, italian): II, 386; valah (roman): II, 388.
Valland — Gallia, Italia: I, 387.
valli (engl.) — velși: II, 386; români: II, 386; romani: II, 389.
vallon, s. — valah (roman): II, 388.
valută, s. — contravaloare, devize *(*germ. *Valuta):* II, 732.
vápură, s. — exhalație, abur *(*lat. *vapor) :* I, 688: *aburea și vápura*.
varia, s. — accent grav *(*gr. *bareia prosodia* „accent grav"*)*: II, 575.
varmeghie, s. — comitat *(*ung. *vármegye)*. v. nota *b*, de la I, 123; II, 140, 747, 754.
varvar, s. — sălbatic la suflet: I, 335, 343.
varvaricesc, -ă, adj. — *(*germ. *barbarisch):* plin de cruzime, sălbatic: I, 511.
varvarie, s. — barbarie, cădere în incultură: I, 316; sălbăticie: I, 514.
vas ales — v. I, 93. Latinism: *vasum electionis*.
Vasilie — v. I, 330 *n.a. (*gr. *basis* „bază, temei"*)*.
vasilitean, s. — călugăr din ordinul Sfîntului Vasile cel Mare: II, 118.
vatră. s. — pămînt: I, 390, 424; II, 302.
vază, s. — vedere, spectacol *(*germ. *Spektakel):* II, 516.
văcesc, -ă, adj. — de vacă: II, 571.
văditoriu, s. — denunțător: I, 89.
văl, -uri, s. — pînză de corabie *(*lat. *velum* „pînză de corabie"*)*: II, 666.
vălătuire, s. — v. II, 96: *prin vălătuire și prin bună cercare*.
vălfă, s. — autoritate: I, 71; *vălfă mirenească* „autorități civile, lumești, mirenești": I, 72. v. *vîlfă*.
vălitură, s. — învălitură: I, 349.
vărit, -ă, adj. — vîrît: II, 613.
vărsa, vb. — topi, turna (lat. *fundere):* I, 193; scoate *(*lat. *effundere):* II, 646; *vărsa afară (*lat. *effundere):* II, 174.

vărsat, -ă, adj. — turnat (despre metale): II, 8, 99 (lat. *fundere*); bolnav de vărsat: I, 689.

vărsăcios, -ă, adj. — ciupit de vărsat: II, 286; poros(?): I, 662.

vărtute, s. — virtute morală: I, 276, 375, 384; tărie fizică: I, 281.

vătau, s. — vătaf (de călușari): II, 738. v. II, 738, *n.a.*

vătăma, vb. — leza (lat. *laedere*): II, 399.

vătămat, -ă, adj. — lezat, păgubit (lat. *laedere*): II, 93; *vătămată mărire* „lezmajestate" (lat. *laesa majestas*): I, 137.

văzduhul rar — eterul: I, 450.

văzum, vb. — văzurăm: I, 874.

văzut, -ă, adj. — considerat, băgat în seamă: II, 190.

văzută, s. — vedere: II, 312. *Cu văzuta dintăiu* „la prima vedere" (ital. *alla prima vista*): II, 312; *văzuta cărței* „revista?": II, 313.

veac, -uri, s. — generație, rînd de oameni: I, 395, 516; II, 166; lume (lat. *saeculum*): I, 95; secol „lume, viață lumească, seculară, opusă celei veșnice, spirituale" (lat. *saeculum*): I, 809; ev „veacul cel de mijloc" (*aevum medium*): I, 817.

vechie, s. — vechime, antichitate (lat. *antiquitas*): I, 419; II, 181; evul mediu (lat. *aevum medium*): I, 271.

vechil, s. — plenipotențiar, administrator (lat. *plenipotentiarius*): I, 131, 189.

vechiu, -e, adj. — *din vechi* „din vechime, de demult" (lat. *antiquitus*): I, 725.

vecinici, vb. — eterniza (germ. *eternisieren*): II, 163.

vedea, vb. — *se vedea* „se părea““ (lat. *videri*): I, 34, 101, 276, 646.

vedenie, s. — viziune: II, 476.

vederat, -ă, adj. — vizibil: I, 430; II, 147 (lat. *visibiliter* „evident").

vederi, vb. — *se vederi* „rezulta limpede, cu evidență": II, 172, 175, 182.

vederos, -ă, adj. — evident, vizibil: I, 629, 671; II, 615, 656; respectabil (lat. *spectabilis*): II, 93; transparent, strălucitor: I, 662.

veghetativ, -ă, adj. — vegetal (germ. *vegetativ* „vegetal"): II, 335.

vel, adj. — mare (v. sl. *velij*). *Vel păharnic* „mare paharnic": II, 151.

velh (germ.) — occidental de origine latină: II, 385; valah (roman): II, 388, 389.

velș (germ.) — italian: II, 386; occidental de origine latină: II, 385.

venétic, adj. — referitor la veneți (lat. *Veneticus*): II, 621.

veni, vb. — ajunge (lat. *venire*): I, 51, 68, 531; *se veni* „se cuveni": II, 122.

ver, conj. — sau, ori, fie: II, 764. v. *veri*.

verb, -e, s. — verb (gram.) (lat. *verbum*): II, 409.

verb-corporal — caporal, recrutor (germ. *Werbkorporal*): II, 703.

vercheșenească, adj. — v. II, 351, (nota cu asterisc).

verednic, -ă, adj. — vrednic: II, 656.

verednig, -ă, adj. — II, 660. v. *verednic*.

vergură, s. — fecioară: I, 13; *Vergură* „Fecioara Maria" (lat. *Virgo*): I, 802; zodia Fecioarei: I, 654.

verhovnic, s. — căpetenie, mai-mare: II, 42, 79, 114.

veri-neveri, adv. — vrînd-nevrînd: I, 62; *veri ... veri* „fie ... fie; sau ... sau; au ... au": I, 542, 833; II, 150.

verigariu, s. — arbust ale cărui fructe au proprietăți purgative. Se mai numește și *părul ciutei, salbă moale, spinul cerbului* etc.: I, 658.

verigat, -ă, adj. — înconjurat cu inele: II, 737.

verin, s. — verișor(?) (scutier?): I, 410.
verișoară, s. — iubită, drăguță: II, 736.
vers, s. — glas: II, 196.
verș, -uri, s. — II, 528. v. *vers*.
vesel, -ă, adj. — hilariant: I, 440.
veselie, s. — chef, ospăț: I, 89.
veselos, -ă, adj. — vesel: I, 743.
vespă, s. — viespe (lat. *vespa*, germ. *Wespe*): I, 669.
veste, s. — reputație: I, 810; II, 176; glorie (lat. *gloria*): I, 515.
vesti, vb. — face cunoscut, aduce la cunoștința publică (germ. *publizieren*): I, 64, 122, 351; II, 93; proclama: I, 61; *vesti înainte* (lat. *proclamare*): I, 335.
vestire, s. — publicație (germ. *Publikation*): I, 200; anunț, publicare: I, 539.
veșcă, s. — cercul de lemn al ciurului, obod: I, 391, 631.
veteran, s. — pensionar militar (la romani) (lat. *veteranus*): II, 380.
vetrilă, s. — pînză de corabie: I, 706; *vetrele* (s. pl) „pînză de corabie": I, 813; *vetreli de aur frumoase/să-nvîrtesc luminoase?*: I, 780.
via, vb. — trăi, viețui: II, 728.
vicariu, s. — locțiitor: II, 103, 121; *vicariu gheneral* (lat. *vicarius generalis capitularis*) „vicar general al capitulului, primul locțiitor al episcopului dintre capitulari": II, 119, 175, 180.
vicin, -ă, adj. — vecin de hotar (lat. *confinis*): II, 620.
viclean, — trădător: I, 80, 507. v. *hain*.
vicleni, vb. — falsifica „trăda": I, 342, 380.
viclenie, s. — falsificare: I, 724.
viclenire, s. — uneltire: I, 335.
viclenit, -ă, adj. — falsificat: II, 391.
vicol, s. — viscol, furtună: II, 540.
victoval, s. — II, 397. v. *vitofal*.
vidíc, -uri, s. — v. II, 70.
vie, vb. — trăi: I, 314, 402, 403, v. I, 403, *n.1*. v. *via*.
viеariu, s. — vier: I, 698.
viergură, s. — fecioară curată, virgină: I, 382. v. *vergură*.
viermi de ploae — rîme: I, 185. v. I, 185, *n.a.*
viers, s. — glas (în muzica bisericească): I, 435; II, 253.
viersuitoriu, s. — versificator: I, 378.
vierș, -uri, s. — vers popular (scurt, de 6 sau 8 silabe): I, 271, 401.
viețuitoriu, s. — animal (lat. *animatus*): I, 656.
vigan, s. — rochie de orășancă (ung. *viganó*): II, 353.
vigi, vb. — vîji, potrivi, nimeri: II, 504.
vihor, s. — vifor, furtună: I, 92.
viiață, s. — veac, rînd de oameni, generație (lat. *aetas*): I, 736.
viieriu, s. — vier, viticultor: II, 515. v. *viеariu*.
vijulie, s. — vijelie: II, 368.
vinaț, -e, s. — soiuri de vinuri: II, 506.
vinătui, vb. — învinovăți: II, 65.
vinde, vb. — trăda: I, 487; II, 696.
vindicii, s.f.pl. — revendicări (lat. *vindiciae*): I, 888.
vinidă, s.m. — venet (lat. *Vinida*): II, 619.

vinit, *-uri*, s. — venit: I, 422.

vinos, *-ă*, adj. — provenit, datorit vinului (lat. *vinosus*).

vins, *-ă*, adj. — învins, biruit: I, 311.

vioală, s. — violă, vioară: I, 660; II, 518 (lat. *viola*, germ. *Viole*).

vis, *-uri*, s. — viziune: I, 337 (germ. *Vision*, lat. *visus*, *visum*).

visitație, s. — inspecție canonică a unei fețe bisericești superioare (lat. *visitatio*, germ. *Visitation*): II, 69, 103: *cercetare sau visitație.*

vismut, s. — bismut: II, 336.

vissón, s. — țesătură foarte fină de in sau de mătase, vison (lat. *byssus*): I, 831.

visterie crăiască — fisc (lat. *camera regia*, germ. *Königliche Kammer*): II, 51.

vistieriu, s. — vistiernic (lat. *quaestor*): II, 18.

vistiiariu, s. — vistierie, averi: I, 95, 923; comoară: II, 218, 422.

vită, s. — animal: I, 290; *vită cuvîntătoare* „animal dotat cu rațiune" (lat. *ratio*, gr. *logos*) (lat. *animal rationale*): I, 252.

viteaz, s. — soldat (de profesie): I, 81; II, 39.

vitima, vb. — vătăma: II, 504.

vitioană, adj. — slabă, pricăjită (despre o vită): I, 271.

vitofal, s. — ghetoval, ghetovalah (=get din Dacia = latin, ital din Dacia): II, 397.

vitrec, -ă, adj. — vitreg: II, 500.

vitrior sau galițcheu — vitriol, acid sulfuric (germ. *Vitriol*): I, 635; II, 336.

vițelariu, s. — păstor de viței: II, 689.

vițe-ișpan, s. — vice-șpan „viceconte": II, 106, (lat. *vice-spanus*).

vițișpan, s. — v. II, 178, v. *vițe-ișpan*.

vițui, vb. — viețui: I, 499.

vizantină — bizantină: I, 888.

vizitație, s. — inspecție: I, 748; II, 62, 243. v. *visitație.*

vîlfă, s. — autoritate: I, 57, 64; II, 45, 292; glorie, considerație: I, 743; II, 553.

vîlhvă, s. — glorie: I, 426. v. *vîlfă.*

vîlvă, s. — autoritate, considerație: I, 659. v. *vîlfă.*

vînat, s. — vînătoare: II, 51.

vînă, s. — filon de metal aurifer (lat. *vena*): I, 633, 661; II, 355; nerv (lat. *nervum*); instrument de tortură făcut din vînă de animale (bou): I, 94.

vînslă, s. — vîslă: II, 540.

vînta, vb. refl. — se făli: I, 300.

vîntos, *-ă*, adj. — *cele vîntoase* „ielele": II, 268. v. I, 268, *n.*2.; furtună: I, 639.

vînturos, -ă, adj. — purtat de iele (vîntoase), aiurit? cu fumuri în cap?: II, 268.

vînzare, s. — trădare: II, 72.

vînzariu, s. — trădător: I, 445.

vîrtute, s. — învîrtoșare: II, 365; tărie morală (lat. *virtus*): I, 709; tărie fizică: I, 483; tărie (lat. *vis*, nu *virtus*): I, 535.

vîrv, s. — vîrf: I, 407.

vlah. s. — v. I, 240; II, 657; roman din Tracia, v. II, 382; roman din Dacia: II, 385; roman, latin, italian: II, 385, 386; *vlahi*. v. I, 598; români: I, 871; români din dreapta Dunării (aromâni etc.) II, 589; *vlahi schiopi* „cuțo-vlahi": I, 598.

vlasi, s.m.pl. — români: I, 871.

vlădic, s. — episcop: II, 99, 112, 175; mitropolit (arhiepiscop): II, 114.

vlădicesc, *-ă*, adj. — episcopesc: II, 66.

vlădicie, s. — episcopat, funcție de episcop, nu de mitropolit: I, 748; II, 66, 99; eparhie supusă unui episcop, nu mitropolit: I, 750; mitropolie: II, 164.

vlec, (sl.) — vlah: II, 386.

vlog, s. — îmbulzeală, lume multă: II, 562.

vloh (sl.) — rob: II, 388; valah (roman): II, 388; roman, latin, italian: II, 385.

vlohi (sl.) — roman: II, 389.

voame, vb. — vărsa (lat. *vomere*): II, 659.

vocale, s.f.pl. — II, 410 (lat. *vocalis*).

vocavulariu, s. — vocabular (lat. *vocabularium*): I, 622.

vocni, vb. — vărsa (lat. *effundare*): I, 431.

vodeasă, s. — soție de vodă: II, 296.

voi — mai voi „prefera" (lat. *malle* „prefera"): II, 168.

voinic, s. — viteaz: II, 268; soldat, militar: I, 418, 592; flăcău: I, 274.

voinicește, adv. — militărește: I, 277.

voinicie, s. — vitejie, faptă de arme glorioasă: I, 272.

voire, s. — voință: I, 51, 288.

volentiriu, s. — voluntar (germ. *Volontär*): I, 376.

volnic, *-ă*, adj. — liber: I, 123, 655.

volnicește, adv. — după bunul plac, neîngrădit: I, 138.

volnicie, s. — libertate, voie, îngăduință: II, 91, 94, 132, 225; samavolnicie, bunul plac: I, 56, 328, 864.

volnicit, *-ă*, adj. — care are libertate, permisiune: I, 130.

voloh, s. — roman din Dacia: II, 385; roman, latin, italian: II, 385; latin, roman: II, 387; latin sau italian: II, 387; valah (roman): II, 388; *volohi* (pl.) „bulgari". v. II, 399; romani: II, 387; români: II, 387.

Volohi (rus.) — Italia: II, 387.

Voloșchi Zemle (rus.) — Țara Italiei: II, 387.

volscește, — în limba volscă: II, 907.

vom, vb. — voim: II, 141.

vomi, vb. — v. I, 863, 882; II, 619; (re)vărsa: II, 619. v. *voame*.

vomut, *-ă*, adj. — vomat (revărsat): II, 659.

vonic, adj. — voinic, puternic: I, 744.

vorbă scurtă — rezumat: I, 334; *vorbe osebite* „discuții particulare": II, 651.

vorbeț, *-ă*, adj. — vorbăreț, locvace (lat. *loquax*): I, 298.

vorbire, s. — dialog (lat. *dialogus*): I, 623; II, 322.

vorbură, s. — vîrtej de vînt: I, 639.

vornic, s. — v. II, 397.

voroavă, s. — vorbă, discurs: I, 274; cuvînt, cuvîntare: I, 62, 137; *bună voroava (ortoepie)*: II, 377.

vorovi, vb. — vorbi: I, 294.

vorovire, s. — vorbire: I, 328.

voscreasna — învierea Domnului: I, 181.

vot, s. — v. II, 67 (lat. *votum*); II, 681; *vote*, pl.

vrană, pl. *vrene* — v. I, 697.

vrăjitoare, adj. f. — miraculoasă, magică: II, 755.

vrăjitoriu de stele — cititor în stele (astrolog): I, 214.

vrăjmașul — diavolul: I, 337; II, 525.

vrea, vb. — *vrea avea* „ar fi avut": I, 875.

vredign, adj. — vrednic. v. II, 694, *n.1*.

vrednicie, s. — rang: I, 70, 111, 512; II, 181; funcție înaltă: II, 151; capacitate: II, 140; merit: I, 300.

vrednig, adj. — vrednic, demn: II, 498.

vreme — *de o vreme* „contemporan)": II, 398; *vreme a anului* „anotimp": I, 707; *vreme slabă* „timpuri grele, de secetă": II, 359; *vreme tare* „vreme rea": II, 562.

vremelnic, -ă, adj. — temporal (secular), lumesc, laic, nu spiritual, bisericesc: 56, 71, 786.

vrere, s. — iubire: I, 818, 819.

vulcănos, -ă, adj. — vulcanic: I, 663.

vultur — vulturul de aur (lat. *aquila aurea*): II, 548.

X

xeaciălă — *se xeaciălă*: se secelă (țeseală, perie): I, 660.

Y

ydră, s. — hidră (lat. gr. *hydra*): II, 259.

ypocrisis — ipocrizie (lat., gr. *hypocrisis*): II, 743.

Z

zaceal. — zaceală (sl. *zacealo*): fiecare din părțile în care sînt divizate capitolele din *Evanghelie*: I, 183.

zacialo (sl.) — I, 542. v. *zaceal*.

zacon (srb.) — lege (obicei, datină): I, 713, *n.2*.

zaf. s. — jaf, pradă: II, 310 (formă artificială, presupusă de autor ca existentă în aromână).

zalud — *în zalúdul* „în van, prostește": I, 729.

zapis, s. — înscris, convenție în scris: II, 162.

zar, s. — broască, zăvor (ung. *zár*): I, 804.

zasc-uri, s. — podvale, lemne pe care se pun butoaiele în pivniță: I, 697.

zavistie, s. — invidie, ură: I, 387, 560, 786.

zavistnic, -ă, adj. — care urăște, invidios: II, 257.

zăbăvi, — întîrzia: II, 13.

zăbele, s.pl. — boală de gură (la vite): I, 703.

zăbovire, s. — petrecere plăcută de timp: I, 814.

zăcea, vb — ședea: I, 638; II, 552.

zădară, adj. f.sg. — zadarnică: II, 291.

zăgneată, s. — flacără puternică, la gura cuptorului (rut. *zagnit*): I, 434.

zăhăi, vb. — incomoda, supăra: I, 793, 878; II, 165.

zăhărea, s. — proviant, hrană pentru animale și oameni: II, 56, 82, 130.

zăiță, s. — zeiță: I, 768.

zăpodie, s. — șes, la poalele unui deal: I, 342.

zăpostire, s. — postire: I, 561.

zăstimp, -uri, s. — răstimp: II, 220.
zătigni, vb. — zăticni, împiedica, strîmtora: I, 309, 546.
zătignire, s. — stinghereală, incomodare: I, 511 (lîncezire?)
zătignit, -ă, adj . — strîmtorat, înghesuit: I, 266, 432.
zătihni, vb. — domoli, liniști, așeza *(*lat. *sedare):* II, 109.
zăuitat, -ă, adj. — uitat cu totul: I, 874.
zăveasă, s. — perdea atîrnată în fața tîmplei, la biserică: II, 151.
zbârghiu, adj. — zbanghiu, șașiu: I, 552..
zbate, vb. — se tocmi (scădea prețul): II, 751.
zbeg, s. — zbeng, învălmășală: I, 464.
zbiciu, s. — bici: II, 524.
zbiciula, vb. — zbici, zvînta: II, 600.
zbrevuiat, -ă, adj. — cu mintea turburată, nebunatic, zvăpăiat: II, 286.
zburată, s. — zbor: I, 376.
zburătări, vb. — zburătăci, a-și duce viața: II, 663.
zburătăție, s. — nechibzuială, ușurință de minte.
zburdare, s. — poftă nebunească: II, 217; neastîmpăr, neodihnă: I, 811, 863, 880.
zburdat, -ă, adj. — nebunesc: II, 726; fluturatic, flușturatic: II, 217.
zdroh, s. — paie tocate, fîn tocat: I, 688.
zdruci, vb. — zdrobi, strivi, stropși: II, 600.
zdrumica, vb. — zdrobi, strivi, fărîmița: I, 790.
zee, s. — zeiță: II, 733.
zeifet, -uri, s. — zaiafet, banchet: II, 296.
zeitin, s. — zăitin, untdelemn: I, 563.
zelotipie, s. — invidie *(*lat., gr. *zelotypia):* II, 82.
zelus, adj. — zelos, sîrguitor *(*lat. *zelus):* II, 497.
zemle — litera *z* (з), în alfabetul chirilic: II, 145.
zeolit, s. — v. I, 663 *(*germ. *Zeolith).*
zertfă, s. — jertfă: I, 756.
zeu, s. — Dumnezeu *(*lat. *deus):* I, 12.
zeuita, vb. — uita cu totul: I, 358, v. *zăuita.*
zgău, s. — pîntece (în accepție vulgară)*:* I, 774.
zgripțor, s. — vultur mare? *(*lat. *Aquila imperialis).* v. *struthocamil.*
zicere afară — pronunție *(*lat. *pronuntiatio):* II, 501.
ziceri, s.pl. — zise *(*lat. *dicta):* I, 340.
zicător, s. — cîntăreț (dintr-un instrument): I, 727.
zicătură, s. — cîntec (dintr-un instrument): II, 113.
ziderítoriu, -e, s., adj. — ațîțător, instigator: II, 500.
zidi, vb. — crea: I, 634.
zidire, s. — creatură, creare: I, 89, 220, 513, 631 *(*lat. *creatura);* construcție: I, 516, 561.
ziditoriu, s. — creator, Dumnezeu: I, 653.
ziea, s. zeiță: I, 384 *(*lat. *dea).*
ziele, s.f.pl. — zîne (v. *ziea):* I, 382.
zile — *de zile* „în vîrstă": I, 489; *din zile* „din zile bătrîne, de demult, din vechime": I, 418;
zilele cele bătrîne „antichitatea" *(*lat. *antiquitas);* I, 67.
zili, vb. — trăi; I, 220.
zilo — pronunțare independentă a literii chirilice *z* (ѕ). v. II, 410.

zilotipie, s. — gelozie: I, 811. v. *zelotipie*.

zioară, s.f.sg. — auroră: I, 650; *zioara de meazănoapte* „aurora boreală": I, 650.

zios, adv. — jos: I, 444; II, 303, 605.

zisei, vb. — formulă de încheiere a unui discurs (după lat. *dixi* „zisei"): II, 337.

ziși, vb. — zisei (formă veche): I, 439, *n. 2*.

zlot, s. — v. I, 168, v. *slot*.

zmeu, s. — balaur: I, 268.

zmîci, vb. — zmu(n)ci: I, 764.

zoală, s. — trudă, osteneală, frămîntare: II, 497.

zoao, s. — zaŭă(za), pl. zale: I, 265; II, 374.

zob, s. — ovăz: II, 258.

zodiac, s. — cerc care cuprinde cele 12 semne (zodii) parcurse de soare (gr. *zodiakos* „care se referă la constelațiile cu nume de animale").

zodie, s. — constelația zodiacului (lat. *zodium*, gr. *zodion* „constelația zodiacului") : I, 450.

zografie, s. — pictură: I, 328.

zogrăfi, vb. — zugrăvi, descrie: I, 890.

BIBLIOGRAFIE*

ABREVIERI: PERIODICE. CULEGERI. ANTOLOGII

A = *Arhiva*, Iaşi, 1889—

AAR — *Analele Societăţii Academice Române*, Bucureşti, 1867; din 1879: *Analele Academiei Române.*

ABC = *Albina Carpaţilor*, Sibiu, 1877—

ACLF = *Actele celui de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, vol. 1—2. Bucureşti, Editura Academiei, 1971.

AD = *Analele Dobrogei*. Revista Societăţii Culturale Dobrogene, Constanţa, Cernăuţi, 1920—1938.

AF = *Anuarul de filologie. Academia R.S.R.* — Filiala Iaşi (continuă revista *Studii şi cercetări ştiinţifice. Filologie, Academia R.S.R.*. Filiala Iaşi), Iaşi, 1950—

AGR = *Antologia gîndirii româneşti*, vol. 1—2, Bucureşti, Editura politică, 1967.

AII = *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, Cluj. 1958—

AIIN = *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, Cluj. 1921—

AISC = *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, Cluj, 1928—

ALA = *Adevărul literar şi artistic*, Bucureşti, 1920—1939.

ALB = *Albina*. Revistă enciclopedică populară, Bucureşti, 1897—1916; 1922—1938.

ALIL = *Studii şi cercetări ştiinţifice. Filologie*. Iaşi, 1950; din 1964: *Anuar de lingvistică şi istorie literară.*

AMN = *Acta Musei Napocensis*, Cluj, 1964—

ANB = *Analele Banatului*, Timişoara, 1928—

AO = *Arhivele Olteniei*, Craiova, 1922—

APOR = *Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena*, Viena, 1962—

AR = *Albina românească*, Iaşi, 1829—

ARG = *Argeş*, Piteşti, 1966—

ARH = *Archivu pentru filologia şi istoria*, Blaj, 1867—1872.

ARMSI = *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice*, Bucureşti, 1900—

ARMSL = *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Literare*, Bucureşti, 1889—

ARR = *Arhiva românească*, Iaşi, 1840—; Bucureşti, 1939—

ATN = *Ateneu*, Bacău, 1964—

AUI = *Analele ştiinţifice al Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi*, Iaşi, 1955—

AUT = *Analele Universităţii din Timişoara. Seria ştiinţe filologice*, Timişoara, 1963—

BCIR = *Buletinul Comisiei Istorice a României*, Vălenii de Munte, Bucureşti, 1915—1938.

BCST = *Buletinul cercurilor ştiinţifice studenţeşti*, Cluj.

---

* Bibliografia a fost alcătuită de Mariana Jaklovszky.

BG = *Boabe de grîu.* Revistă de cultură, București, 1930–1935.
BIS = *Biserica și școala,* Arad, 1877–
BL = *Blajul,* Blaj, 1934–1936.
BO = *Biserica ortodoxă română,* București, 1874–
BRO = *Bibliotecă românească,* Buda, 1821–
BVR = *Bibliografia românească veche. 1508–1830,* vol. 1–4, de Ion Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simionescu, București, „Socec“, 1903–1944.
CA = *Calendarul Asociațiunii,* Sibiu, 1912–
CBD = *Calendarul de la Buda,* 1806–
CC = *Codrul Cosminului,* Cernăuți, 1924–
CEL = *Cercetări literare.* Facultatea de litere din București. Seminarul de istoria literaturii române, 1934–
CF = *Cercetări filozofice,* București, 1954.
CGR = *Cugetul românesc.* Revistă lunară. București, 1922–1924.
CI = *Cercetări istorice.* Buletinul Seminarului de istoria românilor al Universității din Iași, 1925–1936.
CIL = *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea,* vol. 1–3, publ. Tudor Vianu, Editura Academiei, București, 1956–1962.
CJM = *Clujul medical,* Cluj, 1920–
CL = *Convorbiri literare,* Iași, București, 1867–1940.
CLC = *Cultura creștină,* Blaj, 1911 –
CLG = *Cercetări de lingvistică,* Cluj, 1956.
CNT = *Contemporanul,* București, 1946–
CR = *Curierul românesc,* București, 1829–
CRC – *Cronica,* Iași, 1966–
CREL = *Cahiers roumains d'études littéraires,* București, 1973–
CSTR = *Cărțile săteanului român,* Gherla, 1876–
CT = *Columna lui Traian,* București, 1870–
CTC = *Cele trei Crișuri,* Oradea, București, 1920–1929.
D = *Dacia,* Timișoara, 1939 –
DIF = *Din istoria filozofiei în România,* vol. 1–3, Editura Academiei, București, 1955–1960.
DIPR = *Din istoria pedagogiei românești,* vol. 1–4, Editura didactică și pedagogică, București, 1956–1969.
DLT = *Documente literare,* I, îngr. Virgil Vintilescu, Timișoara, 1971.
DR = *Dacoromania,* Cluj, București, 1920–
EO = *Europa orientale.* Rivista mensile publicata a cura dell'Instituto per l'Europa Orientale, Roma, 1921–1943.
ETH = *Ethos,* Iași, 1944–
EV = *Evenimentul,* Iași, 1893–
F = *Familia,* Pesta, Oradea, 1865.
F = *Familia.* Revistă de cultură editată de Comitetul pentru cultură și artă al regiunii Crișana, Oradea, 1965–
FD = *Floarea darurilor,* București, 1906.
FDU = *Foaia duminecii,* Brașov, 1837.
FDZ = *Foaia diecezană,* Caransebeș, 1886–
FF = *Făt-Frumos,* Suceava, Cernăuți, 1926–
FK = *Filológiai közlöny,* Cluj, 1961 –
FMIL = *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* Brașov, 1838–1865.
GAC = *Gazeta cărților,* Ploiești, 1921–

GDR = *Gînd românesc*, Cluj, 1933—

GL = *Gazeta literară*, București, 1954—

GLZ = *George Lazăr*, Bîrlad, 1887.

GR = *Graiul românesc*. Organ al Societății „Graiul românesc", București, 1927—1934.

IL = *Iașul literar*, Iași, 1955—

IP = *Instrucțiunea publică*, București, 1859—

ITC = *Din istoria teoriei și a criticii literare românești*, vol. I, îngr. și introd. George Ivașcu, Editura didactică și pedagogică, București, 1967.

JML = *Junimea literară*, Suceava, Cernăuți, 1904—

LCF = *Luceafărul*, București, 1958—

LIG = *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, Cluj-Timișoara, 1922—1929, 1936—1939.

LL = *Limbă și literatură*. Societatea de științe istorice și filologice din R.S.R., București, 1955—

LPTR = *Lepturariu românesc cules den scriptori rumâni*. I—IV, publ. Aron Pumnul, Editura cărților scolastice, Viena, 1862—1865.

LR = *Limba română*, Editura Academiei R.S.R., București, 1952—

LRM = *Limba română*, București, 1928—

LUF = *Luceafărul*, Sibiu, 1934—

MA = *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, 1956—

MB = *Mitropolia Banatului*, Timișoara, 1951—

MM = *Mitropolia Moldovei*, Iași, 1925—

MS = *Manuscriptum*, București, 1970—

NRR = *Noua revistă română*, București, 1900—1916.

O = *Ortodoxia*. Revista Patriarhiei române, București, 1949—

OI = *Omagiu lui N. Iorga*, „Ramuri", Craiova, 1921.

OIB = *Omagiu lui Ion Bianu din partea colegilor și foștilor lui elevi*, București, 1927.

OII = *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei, București, 1958.

OIL = *Omagiu lui Ioan Lupaș*, „Monitorul oficial", București, 1943.

OLA = *Orientul latin*, Brașov, 1874—

ORP = *Orpheus*, București, 1924.

PAU = *Poeții și prozatorii Ardealului pînă la Unire* (1800—1918), îngr. și introd. Gh. Cardaș, „Alcalay", București, 1936.

PL = *Preocupări literare*. Revista Societății Prietenii istoriei literare, București, 1936—1939, 1943.

PRC = *Poezia română clasică (De la Dosoftei la Octavian Goga)*, I—III, îngr. Al. Piru și Ioan Șerb, pref. Al. Piru, „Minerva", București, 1970.

PRL = *Propilee literare*, București, 1926—1930.

PRN = *Presa noastră*, București, 1956.

RA = *Revista arhivelor*, București, 1924.

RCO = *Revista contimporană*, București, 1873—

RCRL = *Revista critică literară*, Iași, 1893—1897.

RCT = *Revista critică*, Iași, 1927.

RDM = *Revue des deux mondes*, Paris, 1831—

REC = *Revista Carpaților*, București, 1860—

REF = *Revista de folclor*, București, 1947— ; din 1964: *Revista de etnografie și folclor.*

RFR = *Revista Fundațiilor Regale*, București, 1934—

RFZ = *Revista de filozofie*, București, 1964—

RI = *Revista istorică*, Vălenii de Munte, Bucureşti, Iaşi, 1915–1946.

RIAF = *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, Bucureşti, 1882.

RIR = *Revista istorică română*, Bucureşti, 1931–

RITL = *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, Bucureşti, 1952– ; din 1964: *Revista de istorie şi teorie literară.*

RL = *România literară.* Gazetă săptămînală de critică şi informaţie literară, artistică şi culturală, Bucureşti, 1932–1934.

RLIT = *România literară*, Bucureşti, 1968–

RMDC = *Revistă medicală*, Tîrgu-Mureş, 1955–

RMR = *Ramuri*, Craiova, 1964–

RN = *Revista nouă*, Bucureşti, 1888–1895.

ROLT = *România literară*, Aiud, 1930.

RP = *Revista de pedagogie.* Organ al Institutului de Ştiinţe Pedagogice, Bucureşti, 1952–

RRH = *Revue roumaine d'histoire*, Bucureşti, 1960–

RSL = *Romanoslavica*, Bucureşti, 1953.

RT = *Revista theatrelor*, Bucureşti, Craiova, 1893–

RTR = *Revue de Transylvanie*, Cluj, 1934–

SB = *Scrisul bănăţean*, Timişoara, 1949–1964; din 1964 apare sub titlul *Orizont.*

SCB = *Studii şi cercetări de bibliologie*, Bucureşti, 1955–

SCDB = *Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie*, Bucureşti, 1956–

SCI = *Studii şi cercetări de istorie*, Cluj, 1956–

SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti, 1950–

SCŞT = *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Cluj, 1950.

SDM = *Societatea de mîine*, Cluj, Bucureşti, 1924–1938.

SFL = *Studii de folclor şi literatură*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967.

SI = *Studii italiene*, Bucureşti, 1934–

SILL = *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX.* Vol. 1–2, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969.

SIR = *Sionul românesc*, Viena, 1865–

SL = *Studii literare*, Cluj, Sibiu, 1942–

ST = *Steaua.* Revistă a Uniunii Scriitorilor din România, Cluj, 1954–

STD = *Studii.* Revistă de istorie, Bucureşti, 1948– ; din 1974: *Revista de istorie.*

STT = *Studii teologice*, Bucureşti, 1929–

SUB = *Buletinul Universităţilor „V. Babeş" şi „Bolyai"* Cluj, 1956– ; din 1958: *Studia Universitatis Babes-Bolyai.*

ŞA = *Şcoala ardeleană*, I–III, îngr. Florea Fugariu, introd. Romul Munteanu, „Albatros", Bucureşti, 1970.

ŞAR = *Şcoala ardeleană*, îngr. şi pref. Emil Boldan, Editura tineretului, Bucureşti, 1959.

ŞARD = *Şcoala ardeleană*, îngr. şi pref. Mihai Gherman, Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

T = *Transilvania*, Braşov, Sibiu, 1868–1878, 1881–1946.

TF = *Temelii folclorice şi orizont european în literatura română*, îngr. Ov. Papadima, Editura Academiei, Bucureşti, 1971.

TGS = *Texte privind dezvoltarea gîndirii social-politice în România*, Bucureşti, 1954.

TL = *Tribuna literară*, Sibiu, 1900.

TLR = *Telegraful român*, Sibiu, 1853–

TMI = *Tezaur de monumente istorice pentru România*, vol. 1–3, publ. de Al. Papiu-Ilarian Tip. Rassidescu, Bucureşti, 1862–1864.

TR = *Tribuna*, Sibiu, Cluj, 1884.
TS = *Tînărul scriitor*, Bucureşti, 1951.
ŢB = *Ţara Bîrsei*, Braşov, 1929–
U = *Unirea*, Blaj, 1891–1945.
UL = *Universul literar*. Săptămînal, Bucureşti, 1888–1916, 1919–1931, 1938–1945.
VEST = *Vestitorul*, Oradea, 1925–1940.
VR = *Viaţa românească*, Iaşi, Bucureşti, 1906–
VS = *Vestul*, Timişoara, 1930–
VSD = *De la Varlaam la Sadoveanu (Studii despre limba şi stilul scriitorilor)*, ESPLA, Bucureşti, 1958.

A. BIBLIOGRAFIE GENERALĂ: ISTORII LITERARE. MONOGRAFII. STUDII

Albu, Nicolae, *Istoria învăţămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944.

Andreescu, C. I., *Continuitatea românilor în Dacia din nou în discuţie*, in RFR, V, 1938, 1, p. 180–188.

Andriescu, Al., *Limba şi stilul presei româneşti în perioada 1829–1860*, în AF, XV, 1964, p. 49–75.

Anghelescu, Mircea, *Preromantismul românesc*, „Minerva", Bucureşti, 1971.

Ardeleanu, Ion, *Istoria diecezei româno-greco-catolice a Oradei Mari*, Blaj, 1888.

Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1972.

Armeanca, Ernest, *Vasile Colosi, colaborator la Dicţionarul de la Buda din 1812*, în SDM, 1932, 1, p. 14.

Auerbach, Bertrand, *Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie*, Paris, 1898; ed. 2, 1917.

Auner, Michael, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen, 1784* Sibiu, 1935.

Avram, Mircea, *Cartea românească manuscrisă*, Sibiu, 1970.

Baffi, M., *Le grammatiche della lingua romena*, în *Cultura neolatina*, XIX, 1959, 1–2, p. 101–132.

Bahner, Werner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein der rumänischen Literatur von 1780–1880*, Berlin, 1967.

Bakos, Ferenc, *Problemele publicării şi prelucrării cîtorva texte ardelene din secolul al XVIII-lea*, în *Omagiu Petrovici*, 1958, p. 65–70.

Bariţiu, Gh., *Ceva despre ortografia latino-românească*, în FMIL, X, 3 sept. 1888; *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, I, Sibiu, 1889.

Băilă, Ion, *Amestecul limbilor în Ardeal*, în ALA, IX, 1927, 395, 7.

Bălan, Ioan, *Limba cărţilor bisericeşti*, Blaj. Tip. seminarului, 1914.

Bărbulescu, Ilie, *Cu privire la etimologia cuvîntului Ardeal*, în *ARH. I*, XXXII, 1925, 2; *Cu privire la polemica despre etimologia cuvîntului Ardeal*, în *ARH. I*, XXXII, 1925, 3–4; *Iarăşi despre etimologia cuvîntului Ardeal*, în *ARH. I*, XXXII, 1928, 3–4.

Bârseanu, Andrei, *Istoria şcoalelor centrale române greco-ortodoxe din Braşov*, Braşov, „Ciurcu" 1902.

Benda, Kálmán, *A jozefinizmus és jakobinusság Kérdései a Habsburg Monarchiában*, în *Törtenelmi Szemle*, 1965, p. 388–422.

Berlász, Jenö, *Az erdélyi úrbérrendezés problémái*, în *Századok* LXXV, 1941, 1–3, p. 236–277; *Seigneur hongrois, paysan roumain en Transylvanie*, în *Revue d'histoire comparée*, XXIV, 1946.

Beu, O., *Răscoala lui Horia în arta epocii*, București, 1935.

Bezdechi, Șt., *Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, Sibiu, 1944; *Protosinghelul Naum Rîmniceanu despre originea neamului și limbii noastre*, în T, LXXIV, 1943, 3–4, p. 231–237.

Bianu, Ion, *Despre introducerea limbii române în biserica românilor. Discurs rostit la 21 martie (3 aprilie), 1904, în ședința solemnă de Dimitrie A. Sturdza*, București, 1904.

Bianu, Ion, Hodoș, Nerva și Simonescu, Dan, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, vol. 1–4, București, „Socec", 1903–1944.

Bitay, Árpád, *Dicționarul în zece limbi al lui Calepinus și filologia românească*, în DR, III, 1924, p. 793–794; *Martin Bolla (1751–1831) și așa-numitul Supplex Libellus*, în AIIN, II, 1923, p. 373–374.

Blaga, Lucian, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura științifică, București, 1966; *Școala ardeleană latinistă*, în *Vremea*, XV, nr. 736, 1943, 6–7.

Bodea, Cornelia, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786–1830*, în *Studii*, IX, 1956, 1, p. 87–106.

Bogdan-Duică, G., *Știri literare din trecutul Ardealului*, în *Națiunea*, I, 1927, 23, 2; 24, 2.

Bogrea, Vasile, *Mărturii despre latinitatea noastră la umaniștii italieni*, în CGR, II, 1923, 4–5, p. 369–370.

Bologa, V., *Ardelenii și începuturile medicinii românești în Transilvania*, în T, LXXIII, 1942, nr. 7–8, p. 558.

Borcilă, M., Bulat, V., *Primul lexicon enciclopedic român*, în *Tribuna*, XI, 1967, nr. 16, p. 6.

Boros, I., *Frica de o răscoală a românilor din Zarand, la 1800*, în T, 1926, p. 629–632.

Botis, Teodor, *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*. Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Bozac, Il., *Politica școlară a Curții din Viena în domeniul fiscal al Zlatnei în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în SCI, VII, 1956, 1–4, p. 119–170.

Bozac, Ileana și Teodor, Pompiliu, *Învățămîntul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în *Din istoria pedagogiei românești*, vol. 2, București, p. 142–170.

Bözödi, György, *Székely Bánja*, Budapest, 1939.

Breazu, G., *Studii de literatură română și comparată*, vol. 1–2, îngr. Mircea Curticeanu, „Dacia". Cluj, 1970–1973.

Breazu, Ion, *Contribuții la istoria teatrului românesc din Transilvania*, în SUB, I, 1956, 1–2, p. 299–329; *Literatura Transilvaniei*, București, „Casa Școalelor", 1944; *Studii de literatură română și comparată*, vol. 1–2, îngr. Mircea Curticeanu, Cluj, „Dacia", 1970–1973; *Pavel Vasici și problemele limbii*, în CL, X, 1965, 1.

Brînzeu, N., *Școalele din Blaj*, Sibiu, 1898.

Bucur, Marin, *Istoriografia literară de la origini pînă la G. Călinescu*, „Minerva", București, 1973; *Ovid Densusianu despre revirtualizarea ideii de latinitate*, în F, II, 1966, 6, p. 21.

Bugariu, Vincentiu, *Foi volante 1806–1866*, în ANB, III, 1930, 2, p. 49–51.

Bulgăr, Gh., *Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut. (1800–1820)*, în CIL, 3, 1962, p. 74–102; *Despre limba și stilul primelor periodice românești*, în CIL, 2, 1958, p. 75–113; *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, București, 1966; *Scriitorii și dezvoltarea limbii române moderne*, în LR, IX, 1960, 1, p. 42–56.

Bunea, Augustin, Dragosi Moise, în *Enciclopedia română*, editată de C. Diaconovich; *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, în T, XXXII, 1901, p. 237–292.

Burlă, V., *Domnul Paul Hunfalvy și teoria lui Roesler*, în RIAF, I, 1883, 2, p. 283–307.

Byck, J., *Vocabularul științific și tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea*, în *Studii și articole*, București, 1957, p. 234–251.

Candrea, Aurel, Adamescu, Gheorghe, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, București, „Cartea românească", 1931.

Candrea, Pr., S., *Limba veche liturgică și inovații introduse în ea de fosta Biserică unită*, în ST, IV, 1952, 9–10, p. 531–560.

Cardaș, Gheorghe, *Istoria literaturii românești de la origine pînă în zilele noastre*, București, „Oltenia", 1938.

Căliman, Valeria, *Colaborarea lui Andrei Mureșianu la Macrobiotica lui Pavel Vasici*, în *Astra*, I, nr. 6, 1966, p. 7; *Scrisul românesc cu caractere latine în Brașov și Țara Bîrsei în secolul al XVIII-lea*, în LL, XV, 1967, p. 151–166.

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941.

Căplescu, Dina, *Din istoria terminologiei geografice în limba română*, în *Omagiu Iorgu Iordan*, 1958, p. 871–876.

* * * *Cărturari brașoveni. Sec. XV–XX. Ghid biobibliografic*, Brașov, 1972.

Chendi, Ilarie, *Începuturile ziaristicei noastre (1789–1795)*, Orăștie, „Minerva", 1900.

Cialdea, Lilio, *Per la storia dei Romeni di Transilvania*, în EO, X, 1930, p. 272–280.

Ciobanu, V., *Statistica românilor ardeleni din anii 1760–1762*, în AIIN, III, 1924–1925. p. 616–700.

Cipariu, T., *Chrestomatia sau Analecte literare*, Blaj, 1858; *Gramatiștii și ortografiștii români* în ARH, 36, 1870, p. 561–570, 587–594, 601–609, 625–628, 644–648, 705–710, 721–726, 745–750, 761–765; *De latinitatea limbei române*; în ARH, 1869; 21, p. 404–412; 22, p. 427–433; 23, p. 444–448; 24, p. 467–474; *Principia de limbă și de scriptură*, Blaj, Tip. Seminarului, 1864.

Ciuhandu, Gh., *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935.

Comșa, Gh., *Istoria predicei la români*, București, 1921.

Comșa, N., *Dascălii Blajului, seria lor cronologică, cu date bibliografice*, Blaj, Tip. Seminarului, 1940; *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, „Lumina", 1944.

* * * *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. 1, București, 1956.

* * * *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românilor pe pămîntul crăiesc*, Sibiu, 1913.

Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea de idei și literatura între 1780–1840*, „Minerva", București, 1972.

Cornea, Paul și Păcurariu, D., *Curs de istoria literaturii române moderne*, Editura didactică și pedagogică, București, 1962.

Coteanu, I., *Prima listă a numelor românești de plante*, București, 1942.

Crăciun, I., *Bibliografia Transilvaniei românești 1916–1936*, în RTR, 1936–1937, 3–4; *Bibliographie de la Transylvanie roumaine 1916–1936*, în RTR, 1937, 4, p. 3–337 și Cluj, 1937.

* * * *Cronicari și istorici români din Transilvania*. [Ediție comentată, cu un studiu introductiv de I. Lupaș]. Craiova, „Scrisul românesc", 1934 (ed. 2, 1941).

Cuciureanu, Şt., *Din istoria terminologiei româneşti privitoare la pictură*, în SCŞT (Iaşi,) XII, 1961, 1, p. 75–85; *Un exemplar al Lexiconului de la Buda adnotat de I. C. Magni*, în SCŞT (Iaşi), IX, 1958, 1–2, p. 178–181.

Daicoviciu, Beatrice, *Cărturari din secolul XV–XVIII despre latinitatea şi continuitatea românilor*, în ST, XIX, 1968, 4, p. 47–49.

Daicoviciu, C., *Însemnări despre Dacia. II Limba română şi continuitatea*, în ST, XVIII, 1967, 7, p. 111–113.

Daicoviciu, C., Petrovici, Em., Ştefan, Gh., *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Bucarest, 1949.

David, N., *Şcoala ardeleană*, Bucureşti, 1949.

Dăianu, Ilie, *Timotei Cipariu*, Bucureşti, 1937.

Dejeu, Petre, *Biblioteca şi arhiva Episcopiei române din Oradea*, în *Vestitorul*, III, 1937, p. 33–35.

* * * *De la Varlaam la Sadoveanu (Studii despre limba şi stilul scriitorilor)*, Bucureşti, ESPLA, 1958.

Densusianu, Aron, *Cauzele persecuţiunilor lui S. Micul, Gh. Şincai şi Petru Maior*, în RCRL, II, 1894, 4, p. 145–161; *Din istoria Lexiconului de la Buda*, în RCRL, IV, 1896, 7–8, p. 193–206.

Densusianu, Nicolae, *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile din Ungaria şi Transilvania. Raport înaintat Academiei Române*, Bucureşti, 1880; *Independenţa bisericească a mitropoliei din Alba-Iulia*, Braşov, 1893; *Revoluţiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria. 1784–1785*, Bucureşti, 1884.

Densusianu, Ovid, *Cărţi şi manuscrise vechi româneşti (în biblioteca lui B. Kopitar)*, în RCRL, II, 1894, 5–6, p. 258–259; *Evoluţia estetică a limbii române. Curs ţinut în anii 1924–1925 şi 1929–1937; Histoire de la langue roumaine*, vol. 1, Bucarest, 1929 (*Istoria limbii române*, Bucureşti, 1961); *Literatura română modernă* vol. 1–3, Bucureşti, „Alcalay", Viaţa românească, 1920–1933; *Şcoala latinistă în limba şi literatura română. Originea, tendinţele şi influenţa ei*, în NRR, I, 1900, 1, p. 17–25.

* * * *Din istoria filozofiei în România*, vol. 1–2, Editura Academiei, Bucureşti, 1957.

Dobosi, Al., *Cum descrie stările politice şi economice din Transilvania un nobil ungur la 1744*, în AIIN, VII, 1936–1938, p. 674–685.

Domokos, Samuel, *Ismeretlen adatok I. Micu-Klein, Gh. Sincai és P. Maior müködéséröl a budai egyetemi nyomdánál*, în *Filologiai közlöny*, Budapest, 1963, p. 184–199.

Dosa, D., *A szászvárosi ev. ref. Kun-Kollégium története*, Orăştie, 1897.

Dragalina, P., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş, 1902.

Dragomir, Silviu, *Istoria dezrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol. 1–2, Sibiu, 1920, 1930; *Relaţiile bisericeşti ale românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII*, Sibiu, 1914; *Românii din Transilvania şi unirea cu biserica Romei*, în BO, LXXX, 1962, 9–10, p. 863–937.

Drăganu, N., *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines á la fin du XVIII-e siècle*, Bucureşti, „Monitorul oficial", 1938.

Dunker, Arno, *Der Grammatiker Bojadzi*, Leipzig, 1895.

Duţu, Alexandru, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII*, EPL, Bucureşti, 1968.

E[DER], I. C., *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historico-criticis I.C.E. civis transilvani*, Clavdiopoli, 1791.

Eminescu, Mihai, *Despre limba cărturarilor români din Ardeal*, în *Scrieri politice și literare*, „Minerva", București, 1905, p. 309–314.

* * * *Enciclopedia română*, vol. 1–3, publ. C. Diaconovici, Sibiu, „Krafft", 1898–1904.

* * * *Evoluția gîndirii istorice românești*, îngr. și introd. Pompiliu Teodor, Cluj, „Dacia", 1970.

Filotti, I., C., *Frămîntările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, București, 1932.

Firu, N., *Date și documente cu privire la istoria școlilor române din Bihor*, Arad, 1910.

Floca, Ioan, *Formarea și dezvoltarea unitară a limbii și a poporului român de o parte și de alta a Carpaților*, în MB, XVI, 1966, 7–9, p. 410–416.

Frankii, Val, *Origines nationum et praecipue Saxonicae in Transilvania*, Hermstadiae, 1697.

Fruma, Ioan, *Horia, procesul și martiriul său*, Sibiu, 1947.

Gáldi, Ladislau, *Introducere în istoria versului românesc*, „Minerva", București, 1971; *Contribuții la cunoașterea romantismului românesc*, în CL, LXXII, 1939, 10–12, p. 1866–1874; *XVIII századi humanizmusunk és a románság*, Budapest, 1940.

Gaster, M., *Chrestomatia română*. 2 vol. Leipzig-București, 1891; *Cîteva rectificări la etimologiele grece, turce și maghiare ale lui Rösler*, în CT, VII, 1876, 1, p. 521–524.

Găvănescu, Eduard I., *Ioan Monorai: Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei, cîteva fragmente precedate de un studiu introductiv*, în ARMSI, III, 1939, 21; *Ioan Monorai — un istoric necunoscut*. Cu 4 reproduceri în text, Arad, 1938.

Găzdaru, D., *Contribuție la relațiile lui Grigore Maior, Gheorghe Șincai și Petru Maior cu Roma*, în RCT, VII, 1933, 1.

Georgescu, Ioan, *Istoria bisericii creștine universale cu deosebită privire la istoria bisericii românești unite cu Roma*, Blaj, 1921; *Școala normală română unită din Oradea*, în BG, V, 1934, p. 449–472; *Școlile din Blaj*, în BG, 1933, p. 334–360.

Gherghel, Ilie, *Cîteva contribuții la cuprinsul noțiunii cuvîntului Vlach*, în CL, LII, 1920, 5–6, p. 335–348; *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Wien, 1910.

Gheție, Ion, *Contribuție la istoricul alfabetului românesc de tranziție. Un precursor al lui I. Heliade Rădulescu*, în *Omagiu Rosetti*, 1965, p. 291–293; *Glosare de neologisme la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în LR, X, 1961, 6, p. 557–566.

Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești. I. Bucoavnele*, în ARMSL, s. II, 1916, 33, 35; *Limba noilor cărți bisericești*, Sibiu, 1905.

Ghișe, Dumitru, Teodor, Pompiliu, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, „Dacia", 1972.

* * * *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ed. îngrijită de George Ivașcu, Editura științifică, București, 1966.

Goga, D. I., *Școala ardeleană în Muntenia și Moldova*, Arad, 1927.

Grămadă, L., Protase, M., *Preocupări de teorie literară la români între 1780–1830*, în SUB, IV, 1958, 3–6.

Grecu, Victor V., *Școala ardeleană și unitatea limbii române literare*, „Facla", Timișoara, 1973.

Gușetoiu, D., *Probleme de istorie națională. 1. Dovezi despre originea poporului român*, *2. Drepturile noastre asupra teritoriilor ce ocupăm*, R. Vîlcii, 1936.

Haneș, P. V., *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1904; *Istoria literaturii române*, București, 1924; *Latinitatea limbii și culturii noastre din nou actuală*, în PL, I, 1936, 1; 2, p. 67–72; *Studii de istorie literară*, „Minerva", București, 1970.

Hasdeu, B. P., *„Doina" răstoarnă pe Rösler*, în CT, III, 1882, 10–12, p. 529–546.

Hintz, I., *Geschichte das Bisthums der griechisch-nicht-unirten Glaubensgeno ssen in Siebenbürgen*, Sibiu, 1850.

Hitchins, Keith, *The Rumanian national movement in Transylvania, 1780–1849*, Cambridge, Massachusetts, 1969.

Horovitz, Filip, *Cînd încetează stăpînirea romană în Dacia Traiană?* în CI, IV, 1928, 2, p. 52–63.

Hunfalvi, Pál, *Le peuple roumain ou valaque; étude sur son origine et celle de la langue qu'il parle*, Tours, 1881.

Hurmuzachi, Eudoxiu, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen. II Band*, București, 1881.

* * * *Ideologia generației române de la 1848 în Transilvania*, Editura politică, București, 1968.

Iliescu, Ion, *Geneza ideilor estetice în cultura românească (sec. XVI–XIX)*, „Facla", Timișoara, 1972; *Începuturile gîndirii estetice în cultura românească*, Editura didactică și pedagogică, București, 1968.

Ioanoviciu, D., *Cum au ajuns Darabant și Vulcan la Oradea Mare*, în *Legea românească*, III, 1923, 41, 6–7, 42, 4–6.

Ionașcu, R., *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914; *Sistemele ortografiei cu litere chirilice și latine în scrierea limbii române*, București, 1894.

Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, București, 1944 (ed. 2, București, Editura Științifică, 1955).

Iorga, Nicolae, *Brașovul și românii, Scrisori și lămuriri*, București, 1905; *Ce a primit și ce a dat Ardealul*, București, 1929; *Contribuții la istoria învățămîntului în țară și străinătate. 1780–1830*, /f.1./, 1906; *Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XV. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, publicate după copiile Academiei de N. Iorga, Partea a 2-a (1601–1825), București, 1913; *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Vălenii de munte, Tip. Neamul românesc, 1908–1909; *Istoria învățămîntului românesc*, București, „Casa Școalelor", 1928; *Istoria literaturii românești*, [Vol.] 1–3, ed. 2, București, Editura librăriei Pavel Suru, 1925–1933; *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea – de la 1821 înainte*, vol. 1–3, București–Vălenii de Munte, „Minerva" – Tip. Neamul românesc, 1907–1909; *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I–II, ed. 2, îngr. Barbu Theodorescu, Editura didactică și pedagogică, București, 1969; *Istoria presei românești de la primele începuturi pînă la 1916*, București, „Adevărul", 1922; *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915; *Însemnări de cronică ale clericilor din Scheii Brașovului*, în BCIR, XII, 1932, p. 86–87; *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, București, 1906; *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902; *Études roumaines. I. Influences étrangères sur la nation roumaine. Leçons faites à Sorbonne*, Paris, 1923; *Histoire des roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Bucarest, 1915–1916, 1940.

Isopescu, Claudiu, *Contribuții la istoria calendarului*, în CC, 4–5, 1927, p. 389–397.

* * * *Istoria filozofiei românești*, Editura Academiei, București, 1972.

* * * *Istoria gîndirii sociale și filozofice în România*, Editura Academiei, București, 1964.

* * * *Istoria literaturii române*, vol. 1–3, Editura Academiei, București, 1970–1973.

Istrati, Gh., *Preocupări de limbă în activitatea lui George Barițiu*, în *Omagiu Rosetti*, 1965, p. 417–421.

Ivaşcu, George, *Istoria literaturii române*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1969.

Ivănescu, G., *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947; *Formarea terminologiei filozofice româneşti moderne*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1956, p. 171—204.

Jancsó, E., *Erdélyi jakobinusok*, Cluj, 1947; *Az erdélyi magyar nyelv mivelő Társaság iratai*, Bucureşti, 1955; *A jakobinus mozgalom hazai hagyományai „Emlékkönyv Kelemen Lajos születésenek nyolcvanadik évfordulögára*, Cluj, 1957.

Kopitar, Barth, *Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, etnographischen und rechthistorischen Inhalts*. Herausgegeben von Fr. Miklosich, Wien, 1857, p. 230—243, 369—371, 12—13 (Selbstbiographie).

Lapedatu, Al., *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfăşurarea vieţii politice a neamului românesc de peste Carpaţi*, Bucureşti, 1923.

Lascu, Nicolae, *Clasicii antici în România*, „Dacia", Cluj, 1974.

Laţia, Trandafir, *Cărturari din Banat*, Bucureşti, „Cartea românească", 1939.

Lăudat, I. D., *Istoria literaturii române vechi*, [vol.] 1—3, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1962—1968.

Lebrecht, M., *Geschichte der aborigenen dazischen Völker*, Sibiu, 1791.

Loghin, Constantin, *Istoria literaturii române de la început pînă în zilele noastre*, Bucureşti, „Cugetarea", 1941; *Istoria literaturii române din Bucovina (1775—1918)*, Cernăuţi, Tip. Mitropolitul Silvestru, 1926.

Lungu, Ion, *Secolul luminilor în Transilvania*, în *Tribuna*, I, 1957, nr. 5; *Şcoala ardeleană*, în *Istoria filozofiei româneşti*. Vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1972, p. 125—146; *Şcoala ardeleană*, în *Istoria gîndirii sociale şi filozofice în România*, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 94—107; *Şcoala ardeleană*, „Minerva", Bucureşti, 1978.

Lupaş, I., *Contribuţiuni la istoria românilor ardeleni. 1780—1792*, Bucureşti, 1915, extras din ARMSI, s. III, t. I, p. 33—147; *Contribuţiuni la istoria ziaristicii româneşti ardelene*, Sibiu, 1926; *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, [Vol.] 1—2, Craiova, „Scrisul românesc"; *Despre foştii elevi ai şcoalelor ortodoxe române din Braşov*, în T, LVI, p. 276—281; *Iosif al II-lea şi răscoala ţărănească din Transilvania*, Bucureşti, 1935; *Istoria bisericească. Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, Bucureşti, 1927; *Lupta românilor transilvăneni pentru dreptul lor de limbă*, Bucureşti, 1924; *O încercare de „reunire" a bisericii româneşti din Ardeal la anul 1798*, Arad, 1913; *Răscoala ţăranilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj, 1934; *Sibiul ca centru al vieţii româneşti din Ardeal*, în AIIN, V, 1928—1930, 45.

Lupeanu, Alexandru, *Biblioteca Centrală din Blaj*, în BG, III, 1932, p. 613—626.

Lupşa, Şt., *Contribuţiuni la istoria încercării de reunire a bisericilor româneşti din Transilvania, la 1798*, în *Omagiu Lupaş*, 1943, p. 505.

Maas, Ferdinand, *Der Josephin⟨ism⟩us Quellen zu seiner Geschichte im Österreich 1760—1790*, 3 vol., Viena, 1951—1956.

Macrea, Dimitrie, *Lingvişti şi filologi români*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1959.

Maiorescu, Ion, *Asupra ortografiei româneşti*, în FMIL, 23, 24, 25 (dec. 1838).

Makkai, Ladislau, *Histoire de Transylvanie*, Paris, 1946.

Mályusz, Elemér, *A türelmi rendelet II József és a magyar protestantizmus*, Budapest, 1939.

Manciulea, Şt., *Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj 1939; *Ctitorii şcolilor din Blaj*, Blaj, s.a.; *Transilvania în cărţile româneşti de geografie apărute pînă la 1848*, în LIG, VII, 1942, p. 105—128.

Maniu, Vasile, *Studiu asupra scrierii dr. I. Iung intitulat Romanii și Românii. Studii istorico-etnografice*, București, 1879.

Marcu, Al., *Romanticii italieni și latinitatea noastră*, în RL, II, 1933, 69, 1–2.

Marica, George, Em., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, [Vol.] 1–2, „Dacia", Cluj-Napoca, 1977–1978.

Marienescu, Atanasie, *Luteranismul, calvinismul și introducerea limbii române în bisericile din Ardeal*, în ARMSI, II, 1902, 24.

Marino, Adrian, *Iluminiștii români și idealul „luminării"*, în IL, XVI, 1965, 3, p. 42–52 și 4, p. 29–40; *Iluminiștii români și problema „cultivării" limbii*, în LR, XIII, 1964, 5, p. 467–482 și 6, p. 571–586; *Primii „teoreticieni" români ai dreptului omului*, în *Lumea*, 5 noiembrie, 1964.

Martian, Iuliu, *Ardeal nu derivă din ungurește*, Bistrița, 1925; *Despre numele Ardealului*, Bistrița, 1906.

Massim, I. C., *Repede idee de gramatica macedo-românească*, București, 1862.

Mateiu, Ioan, *Un vizionar al Unirii*, în CTC, XXII, 1941.

Mălinaș, Constantin, *Cărțile Școlii ardelene în colecții din Oradea*, în *Biblioteca și cercetarea. Sesiune științifică a Bibliotecii Academiei RSR — filiala Cluj*, 24–25 noiembrie 1980, Cluj-Napoca, 1981, vol. 5, p. 34–64.

Meteș, Ștefan, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1935; *Lămuriri nouă privitoare la revoluția lui Horia*, Sibiu, 1933; *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele române în veacul al XVIII-lea*, în T, XV, p. 107–115, 199–207, 244–252, 311–315; *Românii din Țara Bîrsei, a Făgărașului și din Trei Scaune-Secuime și Unirea cu Roma. (Declarațiile lor din 1799)*, în MA, VIII, 1963, 1–3, p. 109–130.

Mihali, Teodor, *Războiul pentru limbă și cultură din Ungaria*, în NRR, VI, 1909, 18, p. 273.

Mitrofanov, P., *Iosef — II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit*, Viena, 1910.

Molin, Romulus, *Afurisirea lui Moisi Nicoară. Trei documente asupra luptelor noastre bisericești în Banat*, Oravița, 1925.

Munteanu, Romul, *Literatura europeană în epoca luminilor. Iluminism. Preromantism. Sturm und Drang. Neoumanismul german*, Editura enciclopedică, București, 1971.

Munteanu, Ștefan, *Preocupări privitoare la unificarea și cultivarea limbii în Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în AUT, III, 1965, p. 123–135.

Murărașu, D., *Istoria literaturii române*, București, „Cartea românească", 1946.

Mureșan, V., *Rostul lui Ștefan Vasile, Episcopescul în începuturile medicinei științifice române*, Cluj, 1934.

Murgu, D., *Widerlegung der Abhandlung ... Erweis, dass die Walachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind*, Ofen, 1830.

Mușlea, C. C., *Biserica sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, Brașov, 1946; *Protopopi de altădată ai Brașovului. Protopopul Gh. Haines (1769–1812)*, în ȚB, VI, 1934, 14–31, 99–112, 211–217; *Protopopul Eustatie Grid*, Brașov, 1933, extras din *Țara Bîrsei*.

Negoescu, C. S., *Fabule și fabuliști. Istoricul genului și literaturii lui*, București, 1905.

Netea, Vasile, *De la Petru Maior la Octavian Goga. Studii și evocări istorice*, București, „Cugetarea", 1944; *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu pînă la 1848*, în LR, VI, 1957, 5.

Nicolescu, Aurel, *Școala ardeleană și limba română*, Editura științifică, București, 1971.

* * * *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei, București, 1958.

Onciul, D., *Ideea latinității și a unității naționale*, în RI, V, 1919, 8–10.

Ortiz, Ramiro, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, Sfetea, 1916.

Panaitescu, Emil, *Latinità e cristianesimo nell'evoluzione storica del popolo romeno*, Roma, 1923.

Panu, G., *Studiul istoriei la români*, în CL, VIII, 1874, 8, p. 305.

Papacostea, Şerban, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au moyen âge*, în RRH, I, 1965, p. 15–24.

Papadima, Ovidiu, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, „Minerva", București, 1975.

Papahagi, P., *Din trecutul cultural al aromânilor*, București, 1912; *Gramatica aromână sau macedoneană*, București, 1915; *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, București, 1909.

Papiu-Ilarian, Al., *Istoria românilor din Dacia superioară*, vol. 1, Viena, 1871.

Pascu, Giorge, *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea*, București, „Cultura națională", 1927.

Pascu, Şt., *Aspecte din situația și lupta maselor populare din Maramureș în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, X, 1957, 2, p. 127–136; *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, „Dacia", Cluj-Napoca, 1983; *Perioada destrămării feudalismului și începuturile capitalismului*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. 1, Editura Academiei, R.P.R., București, 1963.

Păcățian, Teodor V., *Cartea de aur sau Luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. 1–8, Sibiu, 1903–1915; *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni în secolul al XVIII-lea*, în AIIN, III, 1926, p. 174–178.

Perpessicius, *Mențiuni critice*, vol 1–5, București, „Casa Școalelor", 1928–1946.

Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, „Dacia", Cluj, 1971; *Studiul limbii române în Transilvania*, [articol semnat: Verbină, I.], în GR, VII, 1933, 7–9, p. 255.

Pervain, Iosif, Ciurdariu, Ana și Sasu, Aurel, *Românii în periodicele germane din Transilvania. 1778–1840. Bibliografie analitică*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977.

Pesthini, I. G., *Discussio descriptionis Valachorum Transylvanorum editae Patrioticis Paginis*, Viennae, 1811.

Pipoș, D., *Istoria pedagogiei*, Arad, 1892.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii române*, vol. 1–2, Editura didactică și pedagogică, București, 1970; *Varia. Preciziuni și controverse*, Vol. 1–2, „Eminescu", București, 1972–1973.

Pisone D., *Dictionariu romanescu, latinescu, germanescu și francescu. Lucratu după sistemul Lexiconului de Buda cu mai multe adaugeri și modificațiuni de ...*, Prima edițiune, București, 1865.

Pîclișanu, Zenovie, *Ceva despre edițiile lui „Supplex Libellus Valachorum"*, în CLC, V, 1915, 24; *Din istoria Dicționarului de la Buda*, in T, LII, 1921, p. 260–269; *Documente privitoare la istoria școlilor din Blaj*, București, 1930; *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790–1792*, București, 1923.

* * * *Poeții și prozatorii Ardealului pînă la Unire (1800–1918)*, v. PAU.

* * * *Poezia română clasică*, v. PRC.

Pop, Alexandru, *Dezbinarea în biserica românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1892.

Pop, Emil, *Ardelenii în știință*, în T, LXXIII, 1942, 7–8, p. 567; *Cei dintîi culegători ai numelor românești de plante*, în ȚB, II, 1930, p. 164–174, 234–244.

Pop, Ștefan, *Colegiul național Sf. Sava... V. Epoca latinistă (1850–1858)*, în BG, IV, 1932, p. 385–419; *Gramatica română a lui Șaguna*, Vîrșăț, 1843, în FDZ, XXXVIII, 1923, 27, 2–3.

Pop, Vasile, Gr., *Conspect asupra literaturei române și scriitorilor ei de la început și pînă astăzi, în ordine cronologică*, București, Tip. Grecescu, Tip. Națională, 1875–1876, București, ed. „Eminescu", 1982.

Popa, Mircea și Tașcu, Valentin, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi pînă la 1918*, „Dacia", Cluj-Napoca, 1980.

Popa, Traian, *Monografia orașului Tîrgu Mureș*, Tîrgu-Mureș, 1932.

Popea, Nicolae, *Memorialul arhiepiscopului Șaguna*, Sibiu, 1889.

Popescu-Teiușan, Ilie, *Limba cărților didactice din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în RP, VII, 1958, 3, p. 34–49.

Popescu, Teodor, M., *Uniația în lumina adevărului istoric. Cauzele ei sociale și politice*, în O, I, 1949, 4, p. 19–46.

Popeți, Corneliu, *110 ani de la moartea lui Theodor Aaron*, în „*Orizont*", Timișoara XX, 1969, p. 13.

Popovici, Dimitrie, *Contribuția românilor din Transilvania la literatura română*, în T, LXVII, 1942, 7–8 (iulie-august) și în *Rasegna culturale della Romania*, 1943, nr.2 sub titlul *Il contributo dei Romeni di Transilvania alla letteratura nazionale*; *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945; *La littérature roumaine de Transylvanie au XIX-ème siècle*. Bucarest, 1938 și în lucrarea colectivă *La Transylvanie*, București, 1938, p. 667–697; *Studii literare*, [vol.] 1–2, îngr. de I. Em. Petrescu, „Dacia", Cluj, 1972–1974; *Tendința de integrare în ritmul cultural occidental*. Curs litografiat, Cluj-Sibiu, 1938–1939.

Popovici, G. Th., *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904.

Predescu, Lucian, *Enciclopedia „Cugetarea"*, București, „Cugetarea", 1940.

* * * *Primii gramatici români bănățeni*, în FDZ, XXXVII, 1922: 11–25, 50–51; XXXVIII, 1923: 1, 3, 2. 2–4, 3. 2–3, 4. 1–2, 5. 2–4, 12. 2–4, 14. 3–4, 16. 2–3, 17. 2–3, 20. 2–3, 21. 3–5, 22. 1–3, 23. 2–3, 24. 3–4.

Prodan, D., *Încă un Supplex Libellus Valachorum*, în *Tribuna*, XIV, 1970, nr. 35, p. 11; *Încă un „Supplex Libellus" românesc. 1804*, „Dacia", Cluj, 1970; *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, în AIIN, VII, 1939, p. 238; *Teoria imigrației românilor din Principatele române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1944; *Versuri contemporane despre răscoala lui Horea*, în AAF, VI, 1952.

Pumnul, Aron, *Lepturariu românesc*, Viena, 1863, altă ed., 1865.

Pușcariu, I., *Date istorice privitoare la familiile nobile române*. Partea 1, Sibiu, 1892; *Documente pentru limbă și istorie*. Tom. 1, Sibiu, 1889; *Limba maternă în institutele pedagogice și clasele populare române*, Sibiu, 1875.

Pușcariu, S., *Calendare și almanahuri*, în AGR, 1927, p. 95–108; *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române*, în RFR, IV, 1937, 5, p. 293–323; *Limba română*. Vol. 1, București, 1940; *Renașterea noastră română*, in *Omagiu Ortiz*, 1929, p. 147–151.

Quinet, Edgar, *Les Roumains*, în *Oeuvres complètes*, Paris, 1858.

Racoce, T., *Crestomaticul românesc*, ed. critică de T. Bălan, Cernăuți, 1930.

Radu, Andrei, *Cultura franceză la românii din Transilvania pînă la Unire*, „Dacia", Cluj-Napoca, 1982.

Radu, C., *Însemnătatea culturii neo-elenice ca intermediară între cultura italiană și cea română în veacurile XVII și XVIII*, în ALA, VI, 1925, 226, 6.

Radu, Iacob, *Comori literare în Bihor*, în CTC, II, 1921, p. 88–91; *Foștii elevi români uniți ai școalelor din Roma*, Beiuș, 1929; *Istoria diecezei române-unite a Orăzii Mari*, Oradea, 1930; *Manuscriptele bibliotecii episcopiei romane din Oradea Mare. Studiu bibliografic*, în ARMSI, s. III, I, 1923.

Rațiu, I., *Dascălii nostri*, Blaj, 1908; *Din trecutul ordinului bazilitan*, în *Anuarul institutului de învățămînt din Blaj pe anul școlar 1911–1912*, p. 55–56.

Rezuș, Petre, *Revenirea uniților la ortodoxie*, în O, I, 1949, 4, p. 104–115.

Rimely, Carolus, *Historia Colegii Pazmaniani*, Viennae, 1865.

Ruffini, Mario, *La scuola latinista rumena. (1780–1871)*, în *Studio istorico-filologico*, Roma, 1941.

Sacerdoțeanu, Aurelian, *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București, 1936.

Sbiera, G., *Aron Pumnul. Voci asupra vieței și însemnătății lui precum și scrierile lui mărunte și fragmentare publicate de ...*, Cernăuți, 1889.

Schiopul, Iosif, *Istoriografia săsească și românii din Ardeal*, în SDM, III, 9–12.

Schuller, Ioannes Carolus, *Argumentorum pro latinitate linguae valachicae sive romanae epicrisis*, Cibinii, 1831.

Schuller, G. A., *Ein Brief des Grafen Iosef Kemény*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 1927, I, p. 72.

Scriban, August, *Chestiunea dicționarului limbii românești*, în *Curentul*, VII, 1934, nr. 2326.

Seche, Mircea, *Cîteva păreri despre limba literară în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în LR, VII, 1958, 2, p. 93–95; VIII, 1959, 1, p. 102–106; *Schiță de istorie a lexicografiei, române*. Vol. 1. *De la origine pînă la 1880*, București, 1966.

Siegescu, I., *A román helyesirás történelme*, Budapest, 1905.

Simonescu, D., *Un calendar de la Buda necunoscut*, în ARR, IV, p. 355–356.

Sîn-Giorgiu, I., *Deutscher in der rumänischen Literatur*, în *Deutscher Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, XVII, 4, p. 463.

Stănescu, Eugen, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești: român-românesc în textele românești din veacurile XV–XVII*, în *Studii*, XVII, 1964, 5, p. 967–1 000.

Stinghe, Șt., *Documente privitoare la trecutul românilor din Schei*, Vol. 1, Brașov, 1901.

Stoian, Stanciu, *Un aspect al dezvoltării învățămîntului românesc în perioada lui de început*, în *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1954.

Suciu, I. D., *Literatura bănățeană de la început pînă la Unire (1582–1918)*, Timișoara, „Astra", 1940.

Sulica, Marius N., *Al. Papiu-Ilarian ca student la liceul academic din Cluj*, în *Anuarul liceului Al. Papiu-Ilarian*, Tg. Mureș, 1930–1931, p. 105.

Suluțiu, A. St., *Istoria Horii și a poporului românesc din Munții Apuseni ai Ardealului*, 1860 (ms. Cluj).

* * * *Supplex Libellus Valachorum 1791*, text original și traducere românească de Ilie Dăianu, Sibiu, 1901.

* * * *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1948, îngr. David Prodan. Ed. nouă: București, Editura științifică, 1967.

Șăineanu, Lazăr, *Curentul latinist*, în RN, V, 1892, 1–2, p. 41–48; *Istoria filologiei române*, București, „Socec", 1895.

* * * *Școala ardeleană*, [Vol.] 1–3, îngr. Florea Fugariu, introd. Romul Munteanu, „Albatros", București, 1970.

Şerbănescu, Niculae, *„Unirea cu Roma", înşelăciune şi silnicie pentru românii din Ardeal.* în BO, LXXIV, 1956, 10—11, p. 1038—1056.

Şiadbei, I., *Lexicografia română şi istoria cuvintelor*, în LR, VI, 1957, 6.

Şora, Gheorghe, *Primul lexicon enciclopedic românesc*, în F. III, 1967, 10, 22.

Şotropa, V., *Înfiinţarea graniţei militare năsăudene 1762*, în *Arhiva Someşană*, XXIV, aprilie-septembrie 1938.

Tagliavini, Carlo, *L'influsso ungherese sull'antica lessicografia rumena*, Paris, 1928; *Despre „Lexicon Compendiarum Latino-Valachicum"*, în ARMSL, 1932, 4, 189—194 şi Bucureşti, 1932.

Taloş, I., *Începuturile interesului pentru folclorul românesc în Banat*, în *Studii de istorie literară şi folclor*, Cluj, 1964.

Tcaciuc, Nicolae, *Istoria literaturii române*, Cernăuţi, 1923, altă ed. 1937.

Teodor, Pompiliu, *Două biblioteci particulare româneşti de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, în SCDB, II, 1957, p. 267—269.

Teodorescu, Mirela, *Un glosar român-latin de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Omagiu Rosetti*, 1965, p. 903—905.

Theodorovici-Nica, Ioan, *Cîntare despre începutul şi starea de astăzi a românilor*, Buda, 1813.

Thirring, G., *Magyaroszág népessége II József korában*, Budapest, 1938.

Todoran, Romulus, *Contribuţii la studiul terminologiei juridico-administrative româneşti din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în CIL, III, 1962, p. 103—136,

Togan, N., *Statistica românilor din Transilvania în 1733*, în T, XXIX, 1898, p. 169—213.

Tomescu, Mircea, *Calendarele româneşti (1733—1830)*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1957; *Istoria cărţii româneşti*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

Tóth, Zoltán, *Mişcările ţărăneşti din Munţii Apuseni pînă la 1848*, Bucureşti, 1955; *Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790—1848)*, Budapest, 1959; *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697—1792*, Budapest, 1946; *Magyarok és románok*, Budapest, 1966; *Quelques problèmes de l'état multinational dans la Hongrie d'avant 1848*, în *Études des délégués hongrois au X-e Congrès international des sciences historiques*, Roma, 4—11 septembre 1955, Budapest, 1955.

Trócsányi, Zs., *Az erdélyi parasztság története 1790—1848*, Budapest, 1956.

Ţepelea, G., Bulgăr, Gh., *Momente din evoluţia limbii române literare*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1973.

Ţinta, A., *Răsunetul răscoalei conduse de Horia, Cloşca şi Crişan în Banat*, în *Studii*, XIII, 1960, 4, p. 221—238.

Ţîrcovnicu, V., *Contribuţii la istoria învăţămîntului românesc din Banat (1780—1918)*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1970.

Urechia, V. A., *Istoria şcoalelor de la 1800—1864*, [vol.] 1—4, Bucureşti, Imprimeria statului, 1892—1901.

Ursu, Despina, *Din istoria terminologiei româneşti privitoare la arhitectură şi sculptură*, în SCST (Iaşi) XII, 1961,, 1, p. 85—97; *Din istoria terminologiei româneşti privitoare la teatru*, în LR, IX, 1960, 2 şi SCST (Iaşi), XI, 1960, 1; *Glosare de neologisme din perioada 1830—1860*, în LR, XIII, 1964, 3; *Încadrarea morfologică a substantivelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, în ALIL, XVI, 1965, p. 113—121.

Ursu, N, A., *Formarea terminologiei geografice în limba română*, în *Omagiu Iordan*, 1958, p. 871—876; *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962; *Modelul gramaticii lui Samuil Micu şi Gh. Şincai*, în *Limba română*, 1971, XX, nr. 3, p. 259–272; *Observații asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, în jurul anului 1800*, în LR, XIII, 1964, 5, p. 413–422; *Prima gramatică românească și modelul ei latin*, în *Cronica*, II, 1967, 36; *Problema etimologiei neologismelor limbii române*, în ALIL, XVI, 1965, p. 105–111.

Valjavec, Fritz, *Der Josefinismus*, München, 1945.

Veress, Andrei, *Cancelarul Wolfgang Kowachoczy despre români*, în RI, XIV, 1928, 35; *Cronica poeziei vechi*, în BG, IV, 1933, p. 115–116; *Grof Kemény József*, în *Erdélyi Museum*, 1933, p. 156; *Tipografia românească din Buda*, în BG, III, 1932, 1–2, p. 607.

Vuia, Iuliu, *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea*, Orăștie, 1896.

Vulcan, Samuil, *Tratat despre vindecarea morburilor poporului de la țară*, BAR-Cluj, mss. 563.

Winter, Eduard, *Der Josephinismus*, Berlin, 1962.

Zieglauer, F. von, *Die politische Reformbewegung in der Zeit Joseph's II und Leopold's II*, Wien, 1881.

B. BIBLIOGRAFIE PE AUTORI

AARON, VASILE (1770–1822):

— *Anul cel mănos. Bucuria lumei*, Sibiu, Tip. Bart, 1820, 1830; ed. Brașov, „Ciurcu“ 1893; ed. fragm. în LPTR, II, partea II, p. 96–108, în PAU, p. 43–54, în PRC, I, p. 89–96; în ȘA, III, p. 109–125.

— *Vorbire în versuri de glume întră Leonat bețivul, om din Longobarda, și întră Dorofata, muierea sa*, Sibiu, 1815; ed. Sibiu, Tip. Bart, 1830; ed. Sibiu, Tip. Closius, [1832]; ed. București, Tip. Romanov 1856; ed. București, 1872; ed. Brașov, „Ciurcu“, 1890, 1893; ed. București, „Steinberg“, 1894; ed. fragm. în ȘA, III, p. 230–234.

— *Versuri veselitoare întru cinstea prealuminatului și preaosfințitului domn Samuil Vulcan, episcopului greco-catolicesc al Orădiei-Mare*, Sibiu, Tip. Bart, 1807, reed. fragm. în ȘA, II, p. 22–28.

— *Perirea a doi iubiți adecă: jalnica întîmplare a lui Piram și Tisbe, cărora s-au adăugat mai pe urmă Nepotrivita iubire a lui Echo cu Narțiz*, Sibiu, Tip. Bart, 1807; ed. Sibiu, Tip. Closius, 1830, 1867; ed. Brașov, „Ciurcu“, 1893; ed. fragm. în ȘA, III, p. 219–227.

— *Versuri veselitoare la ziua numelui exțelenței sale domnului Ioan Bob*, Sibiu, Tip. Bart 1806.

— *Patimile și moartea a Domnului și Mîntuitorului nostru Isus Hristos*, Brașov, Tip, Șobeli, 1805; ed. Sibiu, Tip, Bart, 1808, 1829; ed. Sibiu, Tip. Closius, 1837, 1852, 1862. 1888; ed. fragm. în LPTR, III, 383–396.

— *Istoria lui Sofronim și a Haritei cei frumoase, fiicei lui Aristef, mai marelui din Mileț*, Sibiu, Tip. Bart, 1821; ed. Sibiu, Tip. Closius [1860]; reed. fragm. în ȘA, III, p. 143–154, ȘARD, 30–32.

— *Reporta din vis* (fragm.), în TLR, XVI, 1868, p. 7–11; reed. fragm. în PRC, I, 96, ȘARD, p. 25–29.

— *Către Ovidie Naso [și] Verș jalnic la îngropăciunea d[omnului] Teod[or] Miheși* (publ. D. Popovici-Barcianu), în Programă a Institutului pedagogico-teologic al Arhidiecezei ortodoxe române transilvane în Sibiu, XV, 1898–1899.

Manuscrise:

– *Reporta din vis*, BAR, ms. 214, BAR-Cluj, ms. rom. 178 (fond Blaj).

– *Praxisul forumurilor bisericeşti (1805)* BAR, ms. 862, BAR-Cluj, ms. rom. 310 (fond Blaj).

Traduceri tipărite:

– *Vergilius: Despre stricarea Troiei prin greci şi rădicarea neamului rîmlenesc după merjerea lui Eneas cu soţiile sale în Italia*, publ. fragm. G. Bariţiu, T, X, 1877, 24; XI, 1877, 1–7, 9–12 publ. fragm. în ŞARD, 136–144.

– *Ovidius: Dafne, Io, Aghenor, Acteon se mută într-un cerb. A lui Narţis iubire şi perire*, publ. D. Popovici-Barcianu, în Programă a Institutului pedagogico-teologic al Arhidiecezei ortodoxe române transilvane în Sibiu, XV, 1898–1899, XVI, 1899–1900.

Traduceri în manuscris:

– *Ovidius: Alese istorii din Cartea mutărilor* (1804), BAR, ms. 4072.

– *Vergilius: Despre stricarea Troiei prin greci şi rădicarea neamului rîmlenesc după merjerea lui Eneas cu soţiile sale în Italia* (1805), BAR-Cluj, ms. rom. 562, ms. rom. 517.

Despre el:

Anghelescu, Mircea, *Preromantismul românesc*, Bucureşti, „Minerva", 1971, p. 118–125.

Baiculescu, G., *Virgiliu în româneşte. „Eneida"*, în ALA, IX, 1930, p. 516.

[Bariţiu, Gheorghe], *Vasile Aaron şi operele sale*, în T, X, 1877, 24.

* * * *Bibliografia română veche*, vol. 2, p. 492, 520, 522; Vol. 3, p. 115, 324–325, 336–369, 611, 672–673; vol. 4, p. 124, 281–283.

Cardaş, Gh., *Istoria literaturii româneşti de la origine pînă în zilele noastre*, Bucureşti, „Oltenia", 1938, p. 204.

* * * *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I–IV, Bucureşti, „Socec", Editura Academiei – Craiova, „Scrisul românesc" 1907, 1913, 1931, 1967. Vol. 1, p. 458–462; Vol. 3, p. 91–93.

Călinescu, G., *Material documentar*, în RITL, IX, 1960, p. 4; *Vasile Aron*, în RITL, IX, 1960, 4; *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 76–78.

Cândea, Virgil, *„Metamorfoze"*, în RLIT, IX, 1976, p. 16.

Chendi, Ilarie, *Începuturile ziaristicei noastre*, Orăştie, ,Minerva", 1900, p. 24–35.

Cipariu, Timotei, *Jurnal*, Cluj, „Dacia", 1972, p. 42–43.

Densusianu, Ovid, *Literatura română modernă*, Vol. 1–3, Bucureşti, „Alcalay", Viaţa românească, 1920–1933, vol. 1, p. 122–127.

* * * *Din istoria teoriei şi a criticii literare româneşti*, îngrij. şi introducere de George Ivaşcu, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1967, p. 47 (introducere).

Gáldi, Ladislau, *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti, „Minerva", 1971, p. 113.

Gaster, M., *Literatura populară română*. Bucureşti, „Haimann", 1883, p. 148–149.

Guţu, G., *O traducere în versuri din „Eneida"*, la 1805, în ORP, IV, 1928, p. 2.

Haneş, Petre V., *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, „Munca", 1904, p. 88–90, 104–105.

Iliescu, Ion, *Geneza ideilor estetice în cultura românească* (sec. XVI—XIX), Timişoara, „Facla“, 1972, p. 22, 132, 135, 141—144, 301.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea.* Vol. 1—2, ed. 2, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1969, p. 265, 380—383.

* * * *Istoria literaturii române,* Bucureşti, Editura Academiei, 1968, Vol. 2, p. 88—93.

Ivaşcu, G., *Istoria literaturii române,* Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969, p. 331—332.

Lascu, Nicolae, *Clasicii antici în România,* Cluj, „Dacia“, 1974, p. 395—396, 456; *Traduceri româneşti din Vergiliu,* în AISC, II, 1933—1935; *Vasile Aron şi Ovidiu,* în *Studii literare,* II, 1943, p. 26—66 şi în *Publius Ovidius Naso,* Bucureşti, Editura Academiei 1957, p. 402—437.

Lupaş, I., *Un amănunt relativ la Vasile Aron,* în AIIN, I, 1921—1922, p. 401—402.

Lupaş, V. S., *V. Aron cel dintîi autor al unei lucrări juridice în limba română,* în România nouă, VIII, 1941, p. 37.

Munteanu, Romul, *Studiu introductiv,* în *Şcoala ardeleană,* vol. 1, Bucureşti, „Albatros“, 1970, p. 5—47.

Oprescu, Gh., *Grafica românească în secolul al XIX-lea,* Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1942, p. 138—139, 247.

Papadima, Ovidiu, *Ipostaze ale iluminismului românesc,* Bucureşti, „Minerva“, 1975, p. 153—157.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii române,* vol. 2, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1970, p. 126—234.

Pillat, Ion, *Tradiţie şi literatură,* Bucureşti, „Casa şcoalelor“, 1943, p. 93.

Popovici, Dimitrie, *La littérature roumaine de Transylvanie au dix-neuvième siècle,* Bucureşti, 1938, p. 18, 20; *Studii literare,* [vol.] 1—2, îngr. I. Em. Petrescu, Cluj, „Dacia“, 1972—1974, p. 447—453.

Popovici-Barcianu, D., *Vasile Aron (1770—1822). O scrisoare necunoscută a lui,* în A XV-a programă a Institutului pedagogic teologic a Arhidiecezei ortodoxe române transilvane din Sibiu, pe anul scolariu 1898—1899 şi a XVI-a programă . . . 1899—1900, Sibiu, 1900.

Philippide, Al. I., *Introducere în istoria limbei şi literaturei române,* Iaşi, „Şaraga“, 1888, p. 191.

Pumnul, A., *Vasile Aron,* în LPTR, III, p. 382—383.

Roşu, T., *Eneida lui Virgiliu tradusă în versuri româneşti de Vasiliu Aron.* Raport despre gimnaziul gr. cat. din Beiuş pentru anul şcolar 1876—1877, Oradea, 1877 (Reprodus de Bariţiu în Transilvania, X, 1877, 24).

Simonescu, Dan, *O latură necunoscută din activitatea lui Vasile Aron,* în Arhivum Romanicum, V, 1940.

Sion, Gheorghe, *Reporta din vis,* Bucureşti, Tip. Petrescu şi Costescu, 1870.

Stoide, Const. A., *Legăturile culturale dintre Moldova şi Transilvania,* în RITL, XIX, 1970, 1.

Todoran, R., *Terminologia juridico-administrativă,* în CIL, III, p. 105—136.

Ursu, N. A., *Completări şi rectificări la „Bibliografia analitică a limbii române literare“* (1780—1866), în LR, XXI, 1972, 5.

Vornicu, Mihai, *Despre poezia ruinelor,* în *Structuri tematice şi retorico-stilistice în romantismul românesc.* (1830—1870), îngr. şi introd. Paul Cornea, Bucureşti, Editura Academiei, 1976.

BARAC, IOAN (1776–1848):

— *Moartea Polixeniei Radac.* [Publ. P. Milian], în T, XXIV, 1893, 3.

— [*Versuri*], în FDU, 1837, nr. 12, 13; FMIL, II, 1839, p. 10, 29; III, 1840, p. 8, 43; VI, 1843, p. 35; XI, 1848, p. 34, 35; LPTR, III, p. 316–331; PRC, I, p. 97–102.

— *Pentru idile*, în FDU, 1837, nr. 11; reeditat în ITC, p. 235–239.

— *Gratulație întru cinstea prea-osfințitului domn Vasile Moga, episcopul neunit în M. Prințipat al Ardealului*, Brașov, 1811.

Manuscrise:

— *Jalnice moraliteturi pentru boala cea înfricoșată holera* (1831), BAR, ms. 208, 3225.

— [*Versuri*], BAR, ms. 208, 209, 987.

Traduceri tipărite:

— *Cei trei frați gheboși sau Trei bărbați și o muiare*, Brașov, Tip, Gött, 1843; altă ed. Brașov, „Ciurcu", 1889.

— *Arghir și Elena* [Ed. îngrijită de P. V. Haneș], București „Steinberg", 1925.

— *Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă*, Sibiu, 801; ed. 2, Brașov, Tip. Herfurt, 1809.

— *Istoria prea frumosului Arghir și a preafrumoasei Elena cea măeastră și cu părul de aur* [Pref. Lucia Ionescu], București, Editura tineretului, 1954.

— *Toată viața, istețiile și faptele minunatului Tilu Buhoglindă*, Brașov, Tip. Gött, 1840; alte ediții: ed. 2, Brașov, Tip. Gött, 1846; reed. în CPL, I, p. 263–304.

— *Nașterea și toată viața minunatului Piticot de un cot și cu barbă cu tot*, Brașov, Tip, Gött, 1842.

— *Fazekas, Mihály, O paradigmă a leneșului Pipelea Gîscariul*, Arad, 1916.

— *Homer, Odiseea* [fragmente], în ABC, I, 1877, 9, 10.

— *Riccoboni, L. A., Tragedia lui Samson în cinci perdele*, Sibiu, 1859.

— *O mie și una de nopți. Istorii arabicești sau Halima.* [Vol.] I–VIII, Brașov, „Orghidan" 1836–1840. Alte ediții: vol. I–IV, Brașov, „Ciurcu", 1897; ed. îngr. Em. Gârleanu, București, „Socec", 1909; ed. fragm. în ȘA, III, p. 244–256.

— *Josephus, Flavius, Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului*, București, 1821, Alte ed.: Sibiu, "Closius", 1852; reed. fragm. în ȘA, III, p. 134–142, 244–256.

Traduceri în manuscris:

— *Abraham a Santa Clara, Nașterea, viața și perirea lui Iuda* (1830), BAR, ms. 2309, 3224.

— *Xenofon, Bunătatea și înalta milostivire a craiului Chiru al perșilor și jalnica moarte a craiului Avraxat și a crăiesii sale Pantea* (1838), BAR, ms. 208.

— *Bohse, August, Vrednica de iubire evropeană Constantina* (1842), BAR, ms. 165 (pref. trad. în Bianu, *Manuscrise* I, p. 367–371).

— *Riccoboni, L. A., Patimile cele rari și minunate ale unei madamoaizele cu numele Cartigam* (1845). BAR, ms. 209 (pref. trad. în Bianu, *Manuscrise*, I, p. 452–453).

— *Castelli, I. F., Constanția fiica regelui de la Portugalia*, BAR, ms. 209.

[Autori neidentificați]:

— *Adelaida* (1847), BAR, ms. 208.

— *Mirele cel umblat și procopsit* (1842), BAR, ms. 209.
— *Vicleșugul fetesc*, BAR, ms. 208.
— *Vicleșugul femeiesc*, BAR, ms. 208.
— *Vînătorul de la Matra sau Cazimir și Leonora*, BAR, ms. 209.
— *Chateaubriand, Atala*, BAR, ms. 208.
— *Shakespeare, William, Amlet, prințul de la Dania*, BAR, ms. 209.

Despre el:

Antonescu, G., *Probleme de teorie literară la Ion Barac*, în BCST, II, 1956—1957, 184—191.

Bogdan-Duică, G., *Ioan Barac. Studii*, București, Monitorul oficial, 1933.

Breazu, G., *Studii de literatură română și comparată*, vol. 2. p. 370—371.

Breazu, I., *Gheorghe Barit și patrimoniul popular*, în SCȘT, Cluj, VI, 1955, 3—4, p. 33—44.

Bratu, Traian, *Cărțile populare germane la români*, în RFR, III, 1936, p. 10.

Călinescu, George, *Ion Barac*, în RITL, IX, 1960, 4, p. 721—722; *Istoria literaturii* ..., p. 78—79.

* * * *Cărturari brașoveni*, p. 27—28.

Colan, Ion, *Viața și opera lui Ioan Barac*, București, „Cultura națională", 1928.

Curtiu, A., *Semnificația primei traduceri românești a piesei „Hamlet"*, în SUB, *Philologia*, XIII, 1968, fasc. 2.

Densusianu, Ovid, *Literatura română modernă*. Vol. 1, București, „Alcalay", 1920, p. 141—145.

Duțu, Alexandru, *Shakespeare în România*, București, „Meridiane", 1964, p. 11—12.

Faragó, József, *Egy Moldovai csángo Ludas Matyi-mese*, în *Nyelv és irodalomtudományi Kozlemények*, IV, 1960, 3—4.

Gáldi, Ladislau, *Argirus historiája az oláh irodalomban*, în *Archivum Philologicum* LXIII, 1939. p. 153—172.

* * * *Istoria literaturii* ... vol. 2, p. 93—96.

Marienescu, Atanasie, *Arghir și Elena*, Pesta, 1872.

Milian, P., *Ceva despre poetul poporal Ioan Barac și despre scrierile lui*, în T, XXIV, 1893, p. 3.

Mușlea, Ioan, *Între Ioan Barac și Anton Pann (paternitatea Povestei poamelor)*, în SL, IV, 1948.

Papadima, Ovidiu, *Iluminismul și clasicismul întîrziat*. Opinii despre cultura populară — infuzia ei latentă în literatura epocii, în TF, p. 103—108; *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, „Minerva", 1975, p. 157—163.

Papp, Emeric, Papp, Enea și Emandi, Lucian, *Manuscrise necunoscute ale lui Ioan Barac*, în TR, 19 iulie 1958, p. 9.

Papp, Enea, *Întîiul corăbier. Prelucrare în versuri de Ioan Barac după Gessner*, în LL, XXIII, 1969.

Pașchievski, V., *O ediție necunoscută din „Arghir și Elena" de Bărac*, în JML, XIII, 1924, p. 435—500.

Păcurariu, Dimitrie, *Clasicismul românesc*, p. 76—77.

Pervain, Iosif, *De la „Pfennig-Magazin" la „Foaia duminecii", „Icoana lumii"*, Articolul semnat Verbina, I., în „Studii literare", I, 1942, p. 208—209; *„Foaia duminecii" (1837). Contribuții la istoria presei românești din Transilvania*, în SUB, *Philologia*, IV, 1961, fasc. 2.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii*, vol. 2. p. 134–142.

Pop-Reteganul, I., *Ioan Barac și opurile lui*, în CSTR, XI, 1886, p. 17–26.

Popa, Mircea, *O operă a lui Barac și originalul său*, în RITL, XXVI, 1977, 1.

Popovici, Dimitrie, *Studii...*, Vol. 1, p. 453–461, 489–493.

Rădulescu, Rodica, *Manuscrise iluministe în patrimoniul județului Arad*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*. Cercetare și valorificare, I. Rîmnicu-Vîlcea 1980, p. 379–381.

BOB, IOAN (1782–1830):

Despre el:

Bârlea, Octavian, *Er historia romana Ioannes Bob, episcopus fagarasiensis (1783–1830)*, Freiburg, 1948.

Lupu, Nicolae, *Episcopul Ioan Bob de la Blaj* (1782–1830), în *Blajul*, I, 1934, p. 335–352; *O scrisoare a episcopului Bob, cu litere latine*. Prefața lexiconului româno-latino-maghiar, scrisă de episcopul Ioan Bob la anul 1822, în *Blajul*, I, 1935, p. 505.

Pîclișanu, Zenovie, *Un vechi proces literar*. (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior), în ARMSI, III, 1934; XVI, p. 221–255 și în RFR, II, 1935, 7, p. 87–121.

Popa, O., *Un nedreptățit. Episcopul Ioan Bobb*, în *Blajul*, II, 1935, 2, p. 341–346.

Vaida, Dimitrie, *Cuvintări în cinstea exselenții sale Ioan Bobb, vlădicul Făgărașului*, Blaj, 1813.

BOJINCĂ, DAMASCHIN (1802–1869):

– *Animadversio in dissertationem Hallensem sub titulo: Erweiss dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind*, Pesta, Tip. Landerer, 1827.

– *Anticile romanilor acum întîia oară românește scrise*, I–II, Buda, Tip. Universității, 1832–1833.

– *Diregătoriul bunei-creștere spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinerimei române*, Buda, Tip. Universității, 1830.

– *Istoria lumii pe scurt de la zidirea ei pînă în anu acesta*, în BRO, 1829, partea II; 1830, partea III, IV.

– *Istoria lui Radu Șerban, prințipului Țării Românești, din familia Basarabilor, carele au domnit de la anul 1602 până la anul 1610*, în BRO, 1829, partea II.

– *Istoria romanilor*, în BRO, 1829, partea I, II; 1830, partea III, IV.

– *Respundere desgurzătoare la cărtirea cea în Halle la anul 1823 sub titula Erweiss dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind – (adecă Arătare cum că românii nu sînt viță de romani) de K. Consiliar de *** făcută*, Buda, Tip. Universității, 1828.

– *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, principului Țării Românești*, în BRO, 1830, partea III, IV.

– *Viața lui Dimitrie Cantemir, domnul Moldaviei și prințip în Impărăția rusească*, în BRO, 1829, partea I.

Traduceri tipărite:

– *O istoriuță care este tipărită în limba nemțească în Calendariul de la Cașovia din anul 1828*, în BRO, 1829, partea II.

Despre el:

Ardeleanu, V., *Date noi despre Damaschin Bojinca*, în *Orizont*, XIII, 1962, 2; *Rectificări și completări la articolul „Noi date despre Damaschin Bojinca*, în *Orizont*, XIII, 1962, 7.

Birou, Virgil, *Portretele lui Damaschin Bojinca*, în *Orizont*, I, 1964, 2.

Breazu, Ion, *Studii* ... vol, 1, p. 31–33.

Bulat, Toma G., *Profesori bănățeni în serviciul școlilor clericale din Principatele Române, în secolul al XIX-lea*, în MB, XVI, 1966, p. 10–12.

Ciulei, Gheorghe, *Damaschin Bojinca, jurist progresist din secolul al XIX-lea*, în *Orizont*, X, 1959, 1; *Un jurisconsulte oublié: Damaschin Bojinca*, București, „Monitorul oficial", 1945.

Ghergariu, L., *Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă*, în CLG, VIII, 1963, 1; *Preocupările etnografice și folcloristice ale lui Damaschin T. Bojincă*, Cluj, 1964 (Extras din *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei* 1959–1961).

Iorga, Nicolae, *Istoria presei* ..., p. 62, 68.

* * * *Istoria literaturii* ..., vol. 2, p. 119–122.

Ivașcu, George, *Istoria literaturii* ..., vol. 1, p. 322.

Lația, Trandafir, *Cărturari* ..., p. 11–14.

Lupaș, Ioan, *Contribuțiuni* ..., p. 44–45, 47; *Cronicari* ..., vol. 1, p. 175–183.

Mureșianu, Ion B., *Un cărturar bănățean din 1830 despre Mihai Viteazul*, în MB XXV, 1975, p. 4–6.

Nonea, C., *Despre un bănățean și una din cărțile lui Damaschin Bojinca*, în MB, VIII, 1958, p. 7–9.

Păcurariu, Mircea, *Profesori transilvăneni la școlile teologice din Țara Românească și Moldova în sec. al XIX-lea*, în MM, XLIV, 1968, 1–2.

Popovici, Dimitrie, *Studii* ..., vol. 1, p. 246.

Suciu, I. D., *Literatura bănățeană* ..., p. 272–281; *Șase scrisori inedite ale lui Damaschin Bojincă către Gh. Barițiu*, în LUF, VI, 1940, p. 1–3.

Taloș, Ion, *Începuturile interesului pentru folclorul românesc în Banat*, Cluj, 1964, p. 5–10.

Topliceanu, Traian, *Damaschin Bojîncă*, 1802–1869, Oravița, Tip. Astra, 1933; *Damaschin Bojâncă și cîrtitorii neamului românesc*, în LUF, IX, 1943, p. 1–3.

Țîrcovnicu, Victor, *Contribuții* ..., p. 98–108; *Damaschin Bojincă, pedagog iluminist*, în RP, XIII, 1964, 2.

Ungureanu, Gheorghe, *Date nouă cu privire la viața și activitatea jurisconsulților Christian Flechtenmacher și Damaschin Bojinca*, în A, XLI, 1934, 1–2; *Jurisconsultul. Damaschin T. Bojinca* (1802–1869), Iași, Tip. Presa bună, 1930.

Urechia, Vasile A., *Istoria școalelor* ..., vol. 2, p. 59, 113, 197–198, 219.

BUDAI-DELEANU, Ion (1760–1820):

Manuscrisele:

— *Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii românești*. Teoria ortografiei românești cu litere latinești, BAR, ms. 2427.

— *Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dictae valachicae, usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata.* (1812), BAR, ms. 5200.

— *Îndreptătoriu al învățăturilor întru a formarisi pe tinerii școlari sau carte trebuincioasă pentru dascăli.*

— *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina.*

— *Lexicon românesc-nemțesc*: 4 volume
Lexicon nemțesc-românesc
Lexicon latino-romaenicum seu valachicum: fragmente
Lexicon frîncesc și românesc — numai 4 file
Lexicon român-latin-german (23 f.)
Lexicon pentru cărturari (41 f.)
BAR, ms. 2728—2731.

— *Temeiurile gramaticii românești*, BAR, ms. 2425, 2426.

— *Metastasio, Pietro, Temistoclu* — dramă izvodită întîi de Petru Metastas în limba italienească, tălmăcită pe limba românească, ca o probă cu care se arată că limba noastră prin cultură se poate cu vremea alătura ceii italienești, BAR, ms. 2427.

— *Trei viteji*, BAR, ms. 2427.

— *Țiganiada sau tabăra țiganilor* (varianta 1), BAR, ms. 2634.

— *Țiganiada* (varianta 2), BAR, ms. 2429.

Opera tipărită:

— *Opere*, Vol. 1—2, îngr. Florea Fugariu, introd. Al. Piru, București, „Minerva", 1974—1975.

— *Scrieri inedite*, îngr. și introd. I. Pervain, Cluj, „Dacia", 1970.

— *Scrieri lingvistice*, îngr. Mirela Teodorescu, introd. I. Gheție, București, Editura științifică. 1970.

— *Poezii* (Editate de Em. C. Grigoraș), București, 1943.

— *Poezii — Balade* (Editate de Em. C. Grigoraș), București, 1944.

— *Scurte observații asupra Bucovinei (Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina)*, în *Gazeta Bucovinei*, IV, 1894, 8—9, 13—14, 17—23 (traducere și publ. de G. Bogdan-Duică), în Nistor, I., *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. 168—200.

— *Trei viteji*, îngr. de Gh. Cardaș, București, *Convorbiri literare*, 1927; ed. îngr. și pref. Em. C. Grigoraș, București, „Ancora", 1928; ed. îngr. de J. Byck, pref. I. Oană, București, ESPLA, 1956; ed. 2. București, ESPLA, 1958.

— *Țiganiada sau tabăra țiganilor*, [Partea] 1 (Prologul și epstolie închinătoare) [Partea] 2 (Textul și notele), 1876—1877, în *Buciumul român* (publ. de Th. Codrescu).

— *Țiganiada sau Alexandria ai țigănească*, Brașov 1900 (republicată după *Buciumul român*, cu modificări de V. Oniț).

— *Țiganiada sau Tabăra țiganilor*, în *Munca*, Piatra-Neamț, I, 1905 (reprodusă după *Buciumul român*).

— *Țiganiada* (varianta a 2-a, publ. de Gh. Cardaș), București, Tip. române unite, 1925; ed. 2, București, „Oltenia", 1928.

— *Țiganiada sau Alexandria ai țigănească*, Sibiu, 1930 (republ. de Bogdan-Duică, G., după varianta lui V. Oniț; ed. îngr. de I. Pillat, București, „Cartea românească", 1935; ed. îngr. de Gh. Cardaș, București, „Cugetarea", 1944, ed. îngr. și introd. Ion Manole, București, ESPLA, 1950.

— *Țiganiada* (varianta a 2-a), îngr. de J. Byck, introd. I. Oană, București, ESPLA 1953; ed. 2, Vol. 1—2, București, ESPLA, 1956; ed. 3 (Studiul introductiv de Paul Cornea), București, 1958; ed. (Antologie, prefață și note finale de Romul Munteanu, ediție îngrijită de J. Byck), București, 1962; ed. îngr. Florea Fugariu, introd. Romul Munteanu, Vol. 1—2, București, Editura Tineretului, 1969; ed. îngr. Florea Fugariu, București, „Minerva", 1973,

Traduceri tipărite:

— *Cartea de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle şi a călcărilor grele de poliţie.* [Vol.] 1. *Carte de pravilă asupra grelelor călcări a politiceştilor orănduelі atingătoare de poliţie,* [vol.] 2, Cernăuţi, 1807, nesemnată.

— *Pravila de obşte asupra faptelor răle şi a pedepsirii lor,* Viena, 1788, nesemnată.

— *Rînduială judecătorească de obşte,* Viena, 1787, nesemnată.

— *Metastasio, Pietro, Temistocle.* Fragment, în Ortiz, R., *Per la storia della cultura italiana in Rumania,* Bucureşti, 1916.

Despre el:

Asachi, Gheorghe, *Despre literatura românească,* în AR, II, 1830, 12; *Notiţă despre Ion Budai-Deleanu,* în AR, 20 februarie 1830.

Balotă, Nicolae, *Universul baroc la I. Budai-Deleanu,* în LCF, XIV, 1970, 6.

Bălan, Teodor, *Data morţii lui Budai-Deleanu,* în FF, IX, 1934, p. 41—44, 82—86; *Despre Budai-Deleanu,* în C.C., VIII, 1934, p. 462—463; *O ştire nouă despre Ion Budai,* în CC, IX, 1935, p. 285—286.

Bîrlea, Ovidiu, *Folclorul în „Ţiganiada" lui I. Budai-Deleanu,* în SFL, p. 497—567.

Bogdan-Duică, G., *„Cantiani români",* în *Sămănătorul,* III, 1904, 6; *Despre „Ţiganiada" lui Budai-Deleanu, Înrîuririle germane,* în *Convorbiri literare,* XXXV, 1901, nr. 5—6, p. 438—461, 483—498 sau Bucureşti, „Socec", 1902; *Ioan Budai-Deleanu — (Cîteva precizări),* în *Propilee literare,* III, 1928, 2—3.

Boldan, Emil, *Un mare erudit şi un valoros poet: Ion Budai-Deleanu,* în LCF, 1960, 19.

Bratu, Savin, *Locul „Ţiganiadei" în istoria ideologiei noastre literare,* în LL, XIII, 1967.

Bulgăr, Gheorghe, *Inovatorul limbii,* în LCF, XIV, 1970, 6.

Cardaş, Gheorghe, *Introducere la „Ţiganiada",* ed. 1925, 1928, 1944; *O poemă inedită a lui Budai-Deleanu,* în JML, XV, 1926, 3—4.

Călinescu, George, *Istoria literaturii . . . ,* p. 81—85.

Chindriş, V. I., *Recepţionarea editorială a lui Ion Budai-Deleanu,* în ST, Cluj, XXII, 1971, 1.

Cioculescu, Şerban, *Itinerar ...,* p. 37—41.

Ciorănescu, Alexandru, *Opera istorică a lui Budai-Deleanu,* în CEL, II, 1936, p. 102—128 sau Bucureşti, „Monitorul oficial", 1936.

Cornea, Paul, *Ţiganiada lui Ion Budai-Deleanu,* în VR, XI, 1958, nr. 2—3; *I. Budai Deleanu, un scriitor de renaştere timpurie într-o renaştere întîrziată,* în *Studii de literatură română modernă,* Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962, p. 5—78.

Cristea, Constantin C., *Influenţa italiană în literatura română. Ion Budai-Deleanu; Ţiganiada,* în ALA, V, 1924.

Cuciuc, C., *Forme de guvernămînt şi regim politic în „Ţiganiada",* în RFZ, XIX, 1972, 10.

David, N., *Ion Budai-Deleanu,* Bucureşti, 1949.

Del Conte, Rosetta, *Limiti e caratteri dell'influenza italiana nella „Ţiganiada" di I. Budai Deleanu,* în OII, Bucureşti, 1958, p. 195—202.

Densusianu, Aron, *Cercetări literare,* Iaşi, „Şaraga", 1887, p. 245—288; *„Ţiganiada" şi „Trei viteji",* în RTL, Iaşi, IV, 1896, nr. 1.

Densusianu, Ovid, *Literatura română ...,* vol. 1, p. 118—136; *Un presupus manuscris al lui Budai-Deleanu,* în RCRL, I, 1938, 8—9, p. 349—365.

Dimov, Leonid, *„Ţiganiada" — un spectacol în sine,* în LCF, Buc., XIV, 1970, 6.

Drăgan, Gabriela, *Ioan Budai-Deleanu,* în UL, XLVI, 1930, p. 259—261.

Engel, Carol și Huba, Mózes, *Contribuții maghiare la studiul vieții și operei lui Ion Budai-Deleanu*, în SUB. *Philologia*, XV, 1970, fasc.2.

Fugariu, Florea, *Atitudinea iluminiștilor față de cultura populară — Ion Budai-Deleanu îndeosebi*, în RITL, XX, 1971, 1; *Contribuții la cunoașterea operei lui Budai-Deleanu. Traiectoria eroilor*, în GL, X, 1963, 38; *Despre lectura manuscriselor lui Ioan Budai-Deleanu*, în LR, VII, 1958, 4, p. 11—42; *Influența versificației populare asupra poeziei lui Ioan Budai-Deleanu*, în LR, VIII, 1959, nr.5, p. 96—106.

Găldi, Ladislau, *Introducere ...*, p. 115—116; *Încă o dată despre metrul „Țiganiadei"*, în LR, VIII, 1959, nr. 2, p. 59—67.

Gheție, Ion, *I. Budai-Deleanu, teoretician al limbii literare*, în LR, VII, 1958, nr.2, p. 23—38; *Prima gramatică românească modernă*, în OII, p. 333—343; *Opera lingvistică a lui Ioan Budai-Deleanu*, București, Editura Academiei, 1966; *Introducerea și notele la „Ioan Budai-Deleanu: Scrieri lingvistice"*, București, Editura științifică, 1970.

Gregorian, M., *Versurile Țiganiadei lui I. Budai-Deleanu*, în PL, 1939, 7.

Grigoraș, Em. C., *Budai-Deleanu, poet romantic*, în CL, LX, 1927, p. 201—202; *Budai-Deleanu, filolog*, în *Cuvîntul*, VIII, 1932, p. 302; *O nouă satiră a lui Budai-Deleanu „Cei trei viteji"*, în PRL, București, I, 1927, p. 21.

Iliescu, Ion, *Elemente locale în creația lui Ion Budai-Deleanu*, în LL, V, 1961, p. 181—197; *Orizonturile esteticii lui I. Budai-Deleanu*, în TR, XIV, 1970, 35.

Ilieș, Aurora, *Gh. Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu*, în SCB, II, 1957, p. 277—284.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii ...*, vol. 3, p. 267—268, 302—307; *Un poem eroicomic românesc*, în RMR, Craiova, XIX, 1924, 5—6.

* * * *Istoria filozofiei românești*, vol. 1, p. 132—146.

* * * *Istoria literaturii ...*, vol. 2, p. 66—88.

Jucan, Grațian, *Ion Budai-Deleanu (Contribuții bibliografice)*, în LL, VIII, 1964, p. 501—509.

Krejči, K., *Le poème héroi-comique dans les littératures des renaissances nationales du XVIII-e siècle*, în *Cercetări de lingvistică*, Cluj, III, 1958, supliment.

Lungu, Ion, *Idei iluministe în „Țiganiada" lui Ion Budai-Deleanu*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol.2, București, 1957, p. 157—181; *Școala ardeleană*, București, „Minerva", 1978, p. 130—135, passim.

Marcu, Alexandru, *Dante în „Țiganiada" lui Budai-Deleanu*, în CL, LXXI, 938, 1—5, p. 29—36 sau București, „Monitorul oficial", 1938; *Un motiv din Tasso în „Țiganiada" lui Budai-Deleanu*, București, „Monitorul oficial", 1938.

Mitu, Mihai, *Opera lui Ioan Budai-Deleanu în contextul relațiilor culturale româno-slave* (teză de doctorat), București, 1970; *Date noi cu privire la biografia lui I. Budai-Deleanu*, în RLIT, IV, 1971, 22; *O licitație la Lvov*, în MS, IV, 1973, 3.

Morariu, Leca, *Pentru Budai-Deleanu*, în FF, I, 1926, 1, p. 24—26.

Morariu, Victor, *Pentru Budai-Deleanu*, în FF, IX, 1934, 2—3, p. 71.

Negrici, Eugen, *„Țiganiada" — operă deschisă*, în RMR, VII, 1970, 8.

Nicola, Ion, *Gh. Asachi și manuscrisele lui I. Budai-Deleanu*, în LL, XV, 1967.

Oană, Ion, *Studiu introductiv la „I. Budai-Deleanu — Țiganiada"*, București, 1953; *Discuția despre formele de guvernămînt din „Țiganiada"*, în LL, XVI, 1968.

Oarcășu, Ion, *I. Budai-Deleanu — portret sumar*, în TR, Cluj, XII, 1968, 4; *Epopeea singulară*, în TR, XIV, 1970, 35.

Ortiz, Ramiro, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, „Sfetea", 1916, p. 266—273.

Pálffy, Endre, *La parenté d'idées de deux poèmes héroï-comiques (Le poème épique „Tiganiada" de Ion Budai-Deleanu et celui de János Arany „Les Tziganes de Nagyida")*, par Endre Pálffy, Budapest, 1963, în *Acta litteraria Ac. Sci. Hung.* Tom. VI, fasc. 1–2, Separatum; *Két vigeposz eszmei rokonsága. [Înrudirea de idei între două poeme eroicomice : „Țiganiada" de I. Budai-Deleanu și „Țiganii din Nagyida" de János Arany]*, Budapest 1963, p. 413–420, în *Különlenyomat a Filológiai Közlöny* 1963; évi, 3–4 számából.

Panaitescu-Perpessicius, Dimitrie, *Ion Budai-Deleanu*; *„Trei viteji"*, în, *Mențiuni critice*, vol. 2, București, 1934.

Papadima, Ovidiu, *Iluminismul și clasicismul întîrziat. Opinii despre cultura populară — infuzia ei latentă în literatura epocii*, în TF, p. 108–128; *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, „Minerva", 1975, p. 163–189.

Papiu-Ilarian, Al., *Despre manuscriptele lui I. Budai aflătoare în Biblioteca Centrală din București*, în ARH, 1870, p. 706–718; *Relațiune prezentată în ședința plenară a Societății Academiei Române din 9 sept. 1870 despre manuscriptele lui Ion Budai-Deleanu*, în AAR, 1870, tom III, nr. 9, p. 105–116 și în ARH, 1870, p. 706–718.

Păcurariu, Dimitrie, *Clasicismul românesc...*, p. 32–38.

Pervain, Iosif, *Introducerea la Lexiconul românesc-nemțesc al lui I. Budai-Deleanu*, în CL, XII, 1967, *1*, p. 43–51; *Fragmente dintr-o scriere inedită a lui Ion Budai-Deleanu* în TR, XIV, 1970, 15; *Ion Budai-Deleanu, apologet al unității noastre naționale*, în TR, XIV, 1970, 26; *Ioan Budai-Deleanu și Metastasio*, în TR, IV, 1960, 46; 36; *O scrisoare a lui Budai-Deleanu către J. Chr. Engel*, în TR, XIV, 1970, 16; *Studii ...*, p. 129–192; *Un manuscris puțin studiat al lui Ion Budai-Deleanu*, în TR, IV, 1960, 25; 33; *Versuri inedite din „Țiganiada"*, în TR, IV, 1960, 32; 34.

Petrescu, Ioana Em., *Ion Budai-Deleanu și eposul comic*, Cluj-Napoca, „Dacia", 1974.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii ...*, vol. 2, p. 87–125; *Varia*, vol. 2, p. 65–68.

Pîrvu, T., *O ediție științifică a „Țiganiadei"*, în GL, 1, 1954.

Popovici, Dimitrie, *Cu prilejul unei noi ediții din „Țiganiada" lui Ion Budai-Deleanu* în *Almanahul literar*, Cluj II, 1951, nr.3, p. 94–102; *Doctrina literară a „Țiganiadei"*, în SL, Cluj, IV, 1948; *I. Budai-Deleanu*, în RITL, I, 1952, 1–4, p. 24–25 (Reprodus în *Literatura română*, București, 1952).

Procopie, Mihail, *„Țiganiada" lui Budai-Deleanu. Poemă eroicomică în 12 cînturi*, în AD, XII, 1931, p. 63–208 și Cernăuți, *Glasul Bucovinei*, 1931.

Prokopowitsch, Erich, *Zur Jon Budai Deleanus Lebensgeschichte*, în *Südostforschungen internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas*, München, XIX, 1960, p. 285–299.

Protopopescu, Lucia, *Contribuții la biografia lui I. Budai-Deleanu*, în LL, V, 1961, p. 155–180; *Contribuții la istoria operei lexicografice a lui Budai-Deleanu* (1784–1820), în CLG, Cluj, 1961, VI, 2, p. 267–290; *Date noi în legătură cu biografia lui I. Budai-Deleanu. Izvoare externe inedite*, în *Studii*, XIII, 1960, nr.4, p. 183–192; *Din izvoarele biografiei lui I. Budai-Deleanu*, în LCF, III, 1960, nr. 19, p. 11; *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu. Documente inedite*, București, Editura Academiei, 1967.

Radu, Constantin, *I. Budai-Deleanu și Petru Maior*, în ALA, VI, 1925, nr. 218, p.6; *Influența italiană în „Țiganiada" lui I. Budai-Deleanu*, Focșani, Tip. Lucrătorilor asociați, 1925; *Originalitatea „Țiganiadei"*, în *Căminul*, Focșani, I, 1925, 5–6.

Sân-Giorgiu, Ion, *Lexiconul românesc-nemțesc al lui Ion Budai-Deleanu*, în RFR, XI, 1944, 2, p. 391–412.

Seche, Luiza și Seche, Mircea, *Creațiile lexicale personale la I. Budai-Deleanu*, în LR, VII, 1958, nr. 3, p. 39—47; *Limba și stilul lui I. Budai-Deleanu în „Țiganiada"*, în CIL, III, 1962, p. 7—75; *Neologismele în „Țiganiada" lui I. Budai-Deleanu*, în CL, VI, 1961, 1, p. 137—153.

Sfîrlea, Lidia, *Observații asupra limbii și stilului „Țiganiadei" lui Ion Budai-Deleanu*, în VSD, p. 139—182.

Sion, Gheorghe, *Despre „Țiganiada"*, în CT, III, 1872, 19; RCO, 1873, 1; în *Globul*, 1878, 23—31.

Stîngaciu, Elena, *Prefața la Lexiconul românesc-nemțesc*, în LR, IX, 1960, 2.

Stroe, Petre, *Contribuții la studiul operei lui Budai-Deleanu*, în RFR, București, IX, 1942, 2.

Șerdeanu, L., *Numele de persoane în „Țiganiada"*, în LR, V, 1956, nr. 1, p. 52—58.

Șeuleanu, I., *Budai-Deleanu și folclorul*, în TR, XIV, 1970, 35.

Teodor, Pompiliu, *Date noi despre Budai-Deleanu*, în TR, IV, 1960, 32, p. 9.

Țepelea, G. și Bulgăr, Gh., *Momente...*, p. 134—139.

Vaida, Mircea, *Ion Budai-Deleanu*, București, „Albatros", 1977.

BOTA, MOISI (1789—1872):

— *Versuri îndemnătoare către deprinderea tinerimei românești întru învățături ca un dar de gratulație pe auritul an nou* MDCCCXXIX, Buda, Tip. Universității, 1829.

— *Dedicație la instalație mult strălucitorului domn Nestor Ioanovics*, Arad, Tip. Klapka, 1829.

— *Modul de educăciune sau creșterea vechilor eghipteni, persieni, greci și romani*, Sibiu, Tip. Closius, 1858.

Despre el:

Pop, Vasile Gr., *Conspect*, Vol. 2, p. 124—125.

* * * *Icoane din trecutul cultural al Aradului. Dascălul Moisă Bota*, în BIS, LIII, 1929, p. 41, 43, 47.

CARCALECHI, ZAHARIA (1784—1856):

— *Povățuitoriul tinerimei cătră adevărata și dreapta cetire*, Buda, Tip. Universității, 1826.

— *Cătră cetitori*, în BRO, I, 1829, 1.

Despre el:

Călinescu, George, *Istoria literaturii...*, p. 123.

* * * *Cărturari brașoveni ...*, p. 57.

Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești*, București, „Socec", 1916, p. 97—113.

* * * *Ideologia* 1848 ..., p. 162—174.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea — de la 1821, înainte*. Vol. 1, București, „Minerva", 1907, p. 50, 73, 125, 208, 283; *Istoria presei*, p. 34—35, 43, 53, 62—63.

Lahovari, G. I., *A 1003-a noapte*, în CL, XXII, 1888, 5 (Semnată cu pseudonimul „Gil").

Lupaș, Ioan, *Cea mai veche revistă literară românească*, în AIIN, I, 1921—1922.

Mureșianu, Aurel D., *Zaharia Carcalechi, întemeietorul primei reviste românești. Contribuție privitoare la familia, viața și opera lui*, în GAC, IV, 1934, 1.

Mureșianu, I. B., *Un editor român de la începutul secolului al XIX-lea : Zaharia Carcalechi*, în *Orizont*, XIX, 1968, 7.
Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, Cluj, „Dacia", 1971, p. 211—236.
Tomescu, Mircea, *Calendarele ...*, p. 71—74, 117—119.

DIACONOVICI-LOGA, CONSTANTIN (1770—1850):

— *Chiemare la typărirea cărților romanești și versuri pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, Tip. Universității, 1821; reeditare în BRV, III, p. 376—380.
— *Grammatica romanească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, Tip. Universității, 1822; reeditare, îngrij. și pref. Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, „Facla", 1973.
— *Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii române*, Buda, Tip, Universității, 1818.

Despre el:

Botiș, Teodor, *Istoria școalei normale ...*, p. 387—390.
Bugariu, Vincențiu, *Figuri bănățene*, Timișoara, 1942, p. 65—74.
Bulat, T. G., *Constantin Diaconovici-Loga, un profesor bănățean, la principele Țării Românești în 1842*, în MB, X, 1960, 1—2; *Încă ceva despre Constantin Diaconovici-Loga*, în MB, XII, 1962, 7—8.
* * * *Constantin Diaconovici-Loga. Studii*, Timișoara, 1971.
Cosma, Aurel, *Bicentenarul nașterii lui Const. Diaconovici-Loga*, în *Orizont* XXI, 1970, 11; *Prin Timișoara de altădată*, Timișoara, „Facla", 1977, p. 20—29.
Densusianu, Ovid, *Literatura română ...*, vol. 1, p. 84.
Ghibu, Onisifor, *Un dascăl bănățean de acum 100 de ani: C. Diaconovici-Loga*, în BN II, 1927, 4: p. 29—34; 5: p. 36—38; 9: p. 6—9.
Ionașcu, Romulus, *Gramaticii români*, Iași, 1914, p. 81—93.
* * * *Istoria literaturii ...*, vol. 2, p. 106—109.
Mureșianu, I. B., *Un mare dascăl bănățean: Constantin Diaconovici-Loga*, în SB, IX, 1958, 3—5.
Nicola, I. C., *Diaconovici-Loga și Gh. Șincai*, în LL, XIV, 1967.
Popovici, Dimitrie, *Studii ...*, vol. 1, p. 271—272.
* * * *Primii gramatici români bănățeni. Gramatica lui Constantin Diaconovici-Loga*, Buda, 1822 *și Fragmente din viața și faptele lui*, Caransebeș, 1923.
Strungaru, Diomid, *Pe marginea interpretării normelor ortografice în recentele ediții a două vechi gramatici românești*, în LR, XXV, 1976, 2.
Șerban, Olimpia și Dorcescu, Eugen, *În legătură cu ediția „Gramaticii românești" a lui Constantin Diaconovici-Loga*, în LR, XXIII, 1974, 5.
Topliceanu, Traian, *Constantin Diaconovici-Loga*, Lugoj, 1929; și în *Almanahul învățătorilor pe anul 1930*.
Ursu, N. A., *Constantin Diaconovici-Loga. „Gramatica românească"*, Timișoara, „Facla", 1973, în LR, XXIII, 1974, 1; *Din nou despre interpretarea grafiei chirilice românești*, în LR, XXV, 1976, 5.
Vuia, Iuliu, *Constantin Diaconivici-Loga*, în VEST 4, 928. 1—2, 929. 1—2, 931. 1—2, 937. 1—2, 945. 1—2, 947. 1—2, 949. 1—2, 950. 1—2, 953. 1—2, 971. 1—2, 972. 1—2, 1933; *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea*, Orăștie, 1896, p. 121—134.
Wetzler, Eva, *Informații privitoare la activitatea lui Constantin Diaconovici-Loga*, în RA, X, 1967, 2.

EUSTATIEVICI, DIMITRIE (1730—1796):

— *Gramatica rumânească. 1757. Prima gramatică a limbii române*, îngr. și introd. N. A. Ursu, București, Editura științifică, 1969.

Despre el:

Albu, Nicolae, *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, Tip. „Lumina", 1944, p. 209, 213, 229—230, 280—289.

Anghelescu, Mircea, *Preromantismul* ..., p. 32—33.

Bârseanu, Andrei, *Istoria școalelor* ..., 9—10, 16a—20a.

Bulat, T. G., *Testamentul lui Dimitrie Eustatievici*, în RI, X, 1924, 4—6, p. 131—135.

Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764*, Blaj, Tip. Arhidiecezană, 1902, p. 251—252.

* * * *Cărturari* ..., p. 83—84.

Dragomir, Silviu, *Relațiile bisericești ale românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII*, Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1914, p. 4—9.

Gáldi, Ladislau, *Introducere* ..., p. 109—111.

Ionașcu, Romulus, *Gramaticii români*, Iași, Tip, „Ștefăniu", 1914, p. 6—11.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii* ..., vol. 3, p. 276—278; *Istoria literaturii* ... XVIII, vol. 2, p. 223—225; *Însemnări de cronică ale clericilor din Scheii Brașovului*, în BCIR, XII, 1933; *Testamentul lui Dimitrie Eustatievici*, în RI, X, 1924, p. 133.

Lăudat, I. D., *Istoria literaturii* ..., vol. 3, p. 145—148.

Lupaș, I., *Cronicari* ..., vol. 1, p. 79—81.

Munteanu, Romulus, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, București, Editura didactică și pedagogică, 1962, p. 93—95.

Mușlea, Candid C., *Biserica sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, vol. 1—2, Brașov, „Astra", 1943, 1946, vol. 1, p. 178—181; vol. 2, p. 134, 149—152.

Nagy, Béla, *Dimitrie Eustatievici à l'Académie de Kiev*, Budapesta, 1967; *Dimitrie Eustatievici, az elsö román nyelvtan szerzöje*, în FK, VII, 1961, 1—4; *Konsztandinosz Mavrokordátosz és Dimitrie Eustatievici*, în FK, XI, 1965, 3—4.

Pascu, Giorge, *Istoria literaturii* XVIII, p. 285—287.

Pervain, Iosif, *Dimitrie Eustatievici*, în SUB, III, 1958, 1, p. 27—47; *Studii* ..., p. 193—208.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii* ..., vol. 2, p. 142—143.

Popovici, Dimitrie, *Studii* ..., vol. 1, p. 176—178.

Pușcariu, Sextil, *Istoria literaturii* ..., p. 192—193.

Strungaru, Diomid, *Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească*, în RSL, IV, 1960; *Pe marginea interpretării normelor ortografice în recentele ediții a două vechi gramatici românești*, în LR, XXV, 1976, 2.

Ursu, N. A., *Din nou despre interpretarea grafiei chirilice românești*, în LR, XXV, 1976, 5; *Modelul latin al gramaticii lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul*, în LR, XVI, 1967

Vlad, Sofron, și Păcurariu, Mircea, *Istoria Institutului teologic de grad universitar din Sibiu*, în MA, VI, 1961, 11—12.

GERGELY DE CSOKOTIS, VASILE (1799–?):

Traduceri:

— Wenzel, G. I., *Omul de lume sau Sontice regule cuviinţei, graţiei, mai a lesului mod a vieţei şi a adeveratelor blîndeţe spre întribuinţarea tenerimei româneşti*, Viena, Tip. Davidovici, 1819; republicată fragm. în LPTR, IV, partea II, 34–37; în ŞA, partea III, 98–108 (Intervenţia personală a lui Csokotis este în capitolul al VI-lea: *„Cultura limbei şi a graiului"*).

Despre el:

BRV., vol. 3, p. 309–312 (Notă bibliografică).
Cioculescu, Şerban, *Un izvor literar necunoscut*, în RLIT, II, 1969, 20.
Duţu, Alexandru, *Coordonate...*, p. 313–314.
Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii...*, vol. 3, p. 270–273.
Piru, Alexandru, *Istoria literaturii...*, vol. 2, p. 152.
Popovici, Dimitrie, *Studii...*, vol. 1, p. 273–274.
Pumnul, Aron, *Vasiliu Gergeli, de Ciocotiş* (1799–?), în LPTR, IV, partea 2-a, p. 33–34.

HORGA-POPOVICI, NICOLAE (1741–1811):

— *Oglindă arătată omului înţelept*, Buda, Tip. Universităţii, 1807.

Despre el:

BRV, vol. 2, p. 500–502.
Lupaş, Octavian, *Preotul Nicolae Horga-Popovici, cărturar arădean de acum un veac şi jumătate*, în MB, XIII, 1963, 5–8.
Şora, Gheorghe şi Ardelean, Petru, *Nicolae Horga — luminist şi mare patriot* (1741–1811), în RFZ, XVI, 1969, 6.

IORGOVICI, PAUL (1764–1808):

Manuscrise (pierdute)

— *Descrierea celor mai faimoşi împăraţi, filozofi şi bărbaţi ai antichităţii.*
— *Glosar în patru limbi.*
— *Scurtă istorie a românilor din Dachia.*

Tipărituri:

— *Calendariu la anul de la naşterea lui Hristos 1794, cari e prost*, cuprinzînd în sine 365 de zile, făcut spre întrebuinţarea norodului sloveno sîrbesc rumânesc şi cari se află în ţinuturile chesaro-creeşti a legii Răsăritului, Viena, 1794; Cuprinde şi o traducere beletristică a lui Iorgovici după un autor neidentificat: *„Cei doi excesuri a amorii. O istoriolă adevărată supra cele doauă ieşiri din măsură a iubirii, tradusă de pre alte limbi"*.
— *Observaţii de limba rumănească*, Buda, Tip. Universităţii, 1799; reed. I. Heliade Rădulescu în *Curier de ambe sexe*, II, 1838–1840, nr. 6, p. 82–118;
— republ. fragm. în Suciu, I. D., *Literatura bănăţeană...*, p. 54–56;
— în ŞAR, p. 246–249;
— în AGR, I, p. 138–140;
— în ŞA, I, p. 235–245.

Despre el:

Ardeleanu, Vichentie, *Neologismele în opera lui Paul Iorgovici*, în *Orizont*, XIX, 1968, 3; *Paul Iorgovici. Schiță biografică și cîteva probleme nerezolvate*, în *Orizont*, I, 1964, 4.

Bugariu, Vicențiu, *Figuri bănățene*, Timişoara, Tip. Românească, 1942, p. 41—49.

Eliade, Ion, *Paul Iorgovici*, în CR, X, 1839, p. 209—212, 217.

Gheție, Ion, *O particularitate fonetică bănățeană în opera lui Paul Iorgovici :ă>e (viațe „viață")*, în LR, XV, 1966, 4.

* * * *Istoria literaturii* . . ., vol. 2, p. 103—106.

Izverniceanu, D., *Pagini din istoria Banatului și scriitorii bănățeni*, în AO, III, 1924, 15.

Jurchescu, Liviu, *Paul Iorgovici*, în *Orizont*, X, 1959, 11.

Miclău, Paul, *Semiotica lingvistică*, Timişoara, „Facla", 1977, p. 22—27.

Munteanu, Ştefan, *Un vrednic înaintaș al culturii noastre: Paul Iorgovici*, în *Drapelul roșu*, XXI, 1964, 6029, p. 3.

Nicolescu, Aurel, *Școala ardeleană* . . ., p. 40, 43, 59—60, 160—161.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii* . . ., vol. 2, p. 145.

Popovici, Dimitrie, *Studii* . . ., vol. 1, p. 266—271.

* * * *Primii gramatici români bănățeni*, în FDZ, XXXVII, 1922, 11—14, 28, 50—51; XXXVIII, 1923, 1—5.

Rosetti, Alexandru, Cazacu, Boris și Onu, Liviu, *Istoria limbii* . . ., vol. 1, p. 463—465.

Suciu, I. D., *Știri privitoare la părinții lui Paul Iorgovici* (1764—1808), în RIR, XI—XII, 1941—1942, p. 380—381.

Tomescu, Mircea, *Calendarele* . . ., p. 108.

Topliceanu, Traian, *Opera lui Paul Iorgovici*, în LUF, VI, 1940, 11—12; *Paul Iorgovici. Viața și opera lui (1764—1808)*, în ANB, IV, 1931, 2—4.

Ţîrcovnicu, V., *Contribuții* . . ., p. 81—84.

Ursu, N. A., *Un calendar istoric literar publicat de Paul Iorgovici*, în LR, XII, 1963, 3.

LAZĂR, GHEORGHE (1779—1823):

[*Opera*]: în Bogdan-Duică, G. și Popa-Lisseanu, G.: *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București. Tip. „Văcărescu", 1924.

Despre el:

Bagdasar, Nicolae, *Istoria filozofiei* . . ., p. 24—25.

Bănescu, N., *„Academia" grecească din București și școala lui Gheorghe Lazăr*, Cluj, Tip. Ardealul, 1925.

Bianu, I., *„Academia" lui Lazăr la 1818*, în CL, XXXVIII, 1904, 4.

Bogdan-Duică, G., *Gheorghe Lazăr*, București, „Cultura națională", 1924.

Bogdan-Duică, G. și Popa-Lisseanu, G., *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, Tip. „Văcărescu", 1924.

Braniște, Valeriu, *Așa a fost să fie*, în CL, LVII, 1925, 12.

Breazu, Ion, *Studii* . . ., vol. 1, p. 357—366.

Chelariu, Tr., *Gheorghe Lazăr*, în DIPR, I, 101—142.

Cornea, Paul, *Originile* . . ., p. 70—73.

Cornea, Paul și Păcurariu, Dimitrie, *Curs de istoria literaturii* . . ., p. 25—27.

Csteri, A. și Dani, I., *Contribuții la biografia lui Gheorghe Lazăr*, în LL, XVII, 1968.

Densusianu, Ovid, *Literatura română*..., vol. 1, p. 163–171.

Eliade, Ion, *Georgie Lazăr*, în CR, X, 1839, 64–66.

Eliade, Pompiliu, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines*, Paris, Leroux, 1898, p. 311–318.

Găvănescul, C., *Din geniile neamului*, București, Tip. Universul, 1932, p. 293–381.

Georgescu, I., *Gheorghe Lazăr*, Sibiu, Tip. „Haiser", 1923.

Ghibănescu, Gh., *George Lazăr*, în GLZ, II, 1888, 5–6.

Ghibu, Onisifor, *Bucoavnele*, București, „Socec", 1916, p. 88, 97–113; *Cu privire la datanașterii lui Gheorghe Lazăr*, în T, III, 1974, 5; *Din istoria literaturii didactice românești*, îngr. Octav Păun, introd. V. Popeangă, București, Editura didactică și pedagogică, 1975, p. 88–99, 254–255.

Ibrăileanu, G., *Curs de istoria literaturii române moderne. Epoca Conachi*, Iași, 1920, p. 277, 398, 433–454.

Ionescu, I., *Povestiri științifice*, București, „Universul", 1941–1942, vol. 1, p. 68–77; vol. 2, p. 108–122.

Iorga, Nicolae, *Cărți și scriitori români din veacurile XVII–XIX*, București, Tip. „Göbl", 1906, p. 186–199; *Cel dintîi învățător de ideal național: Gheorghe Lazăr*, București, „Sfetea", 1916; *Istoria literaturii*... XVIII, vol. 2, p. 423–431; *Istoria literaturii*... XIX, vol. 1, p. 12–14.

* * * *Istoria filozofiei*..., vol. 1, p. 178–179.

* * * *Istoria gîndirii*..., p. 131–133.

* * * *Istoria literaturii*..., vol. 2, p. 160–164.

Ivașcu, George, *Istoria literaturii*..., vol. 1, p. 354–355.

Lapedatu, I. A., *Luptele românilor pentru cultură*, în OLA, I, 1874, 14.

* * * *Lazăr, Gheorghe*, în LUF, III, 1936, 10 (număr omagial).

* * * *Lazăr, Gheorghe*, în T, II, 1973, 9 (număr omagial).

Lazăr, Victor, *Gheorghe Lazăr*..., Cluj, „Unirea", 1924.

Lăudat, I. D., *Școala de la sf. Sava — 15 decenii*, în ARG, III, 1968, 7.

Lovinescu, Eugen, *Critice*, București, „Ancora", 1925–1929, vol. 5, p. 185–187.

Lugoșianu, O., *Biblioteca lui Gheorghe Lazăr*, în FD, I, 1906, 3.

Lupaș, I., *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr*, București, „Socec", 1915.

Lupșa, Șt., *Data nașterii lui Gheorghe Lazăr*, în MA, VII, 1962, 1–2.

Macovescu, G., *Gheorghe Lazăr*, București, Editura tineretului, 1954; *George Lazăr*, București, „Albastros", 1973.

Marinescu, Eugenia R., *Gheorghe Lazăr ca pedagog național*, București, Tip. „Văcărescu", 1929.

Massoff, Ioan, *Teatrul românesc*..., vol. 1, p. 82–87.

Mateiu, I., *Gheorghe Lazăr*, Cluj, Tip. Eparhiei ortodoxe române, 1936.

Milicescu, Emilia Șt., *Gheorghe Lazăr — inimă și faptă românească, în context iluminist*, în TR, XV, 1971, 36.

Missail, G., *Școalele și învățămîntul la români, înainte de Regulament*, în BUP, I, 1866, 174–178.

Muntean, G., *Gheorghe Lazăr*, în RLIT, VI, 1973, 38.

Munteanu, Romulus, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, București, Editura didactică și pedagogică, 1962, p. 186–190.

Pantazi, Radu, *Despre orientarea antiteologică raționalistă în filozofia din țările române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în CF, VI, 1960, 5.

Papadopol, Paul I., *Gheorghe Lazăr și opera sa*, București, „Cartae românească“, 1937.

Pârnuță, Gh., *Gheorghe Lazăr*, București, Editura științifică, 1973.

Pârvan, Vasile, *O importantă scrisoare către G. Lazăr*, în CL, XXXVI, 1902, 12.

Petra-Petrescu, Horia, *Două documente privitoare la Gheorghe Lazăr*, în CL, XL, 1906, 12.

Philippide, Al. I., *Introducere . . .*, p. 188–191.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii . . .*, vol. 2, p. 244–248.

Poenaru, P., *Georgiu Lazăr și școala română*, București, Tip. Laboratorii români. 1871.

Pop, Șt., *Colegiul național „Sf. Sava“*, București, „Imprimeria națională“, 1933.

Popa, Ilie I., *À la recherche d'un manuscrit perdu*, București, 1939.

Popescu-Spineni, Marin, *Contribuțiuni la istoria învățămîntului superior*, București. Tip. Națională, 1928, p. 8–9.

Popovici, Dimitrie, *Studii . . . .*, vol. 1, p. 323–348.

Prodan, D., *Trei scrisori inedite de la Gheorghe Lazăr*, în GDR, V, 1937, 12.

Sădean, Avram, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, Tip. Diecezană, 1914.

Stanca, Sebastian, *Gheorghe Lazăr în Sibiu*, Cluj. Tip. Eparhiei ortodoxe române, 1934.

Stancu, Gh. M., *Gheorghe Lazăr pedagog național*, Brașov, „Unirea“, 1936.

Stoica, V., *Gh. Lazăr și Ardealul*, în CAA, XIII, 1924, 3.

Urechia, Vasile A., *Istoria școalelor . . .*, vol. 1: p. 108–109; vol. 4: p. 185–199.

Ursu, N. A., *Crearea stilului științific*, în SILL, I, 138.

Vlad, Sofron și Păcurariu, Mircea, *Istoria Institutului teologic de grad universitar din Sibiu*, în MA, VI, 1961, 11–12.

Zamfirescu, Dan, *Gheorghe Lazăr*, în CNT, 1973, 39.

MAIOR, PETRU (1756–1821):

Opera:

— *A lui Ioan Bob* (publ. Pompiliu Teodor), în AII, IX, 1966.

— *Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Buda-Tip. Universității, 1814.

— *Contemplatio Recensionis in valachicam anticriticam Literariis Ephemeridibus Viennensibus, nro 7, Februar. 1816, divulgatae*, Buda, Tip. Universității, 1816.

— *Didahii adecă Învățături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morți*-Buda, Tip. Universității, 1809.

— *Dialog pentru începutul linbei română întră nepot și unchi*, în *Orthographia romana sive latino-valachica*, Buda, Tip. Universității, 1819; republ. în *Lesicon românesc-lătinesc-unguresc-nemțesc*, Buda, Tip. Universității, 1825, 54–102; ed. îngr. Alex. I. Stoicescu, București, „Alcalay“.

— *Din istoria părintelui Petru Maior. Partea inedită* (publ. T. Cipariu), în *Acte și fragmente*, Blaj. 1855, p. 129–137, 145–188.

— *Disputațiile asupra Istoriei pentru începutul românilor în Dachia, urmate între autorul ei Petru Maior (. . .) și între rețensentul K. împrotivnicul Istoriei*. Tr. Damaschin Bojincă, publicată în: *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, Tip. Universității, 1834, 1–63.

— *Fragmente inedite de ale lui P. Maior* (publ. T. Cipariu), în ARH, 2 (1867), p. 27–33, 15 (1868), p. 297–299, 17 (1868), p. 338–343, 18 (1868), p. 355–357, 19 (1868), p. 380–384, 20 (1868), p. 390–394, 26(1869), p. 518–519.

— *Istoria besericei românilor atît acestor din coace, precum și a celor din colo de Dunăre*, Buda, Tip. Universității, 1813; republ. fragm. în ȘAR, 227—230 și în ȘA, II, 318—337.

— *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, Tip. Universității, 1812; ed. 2, îngr. Iordachi Mălinescu și Damaschin Bojîncă, Buda, Tip. Universității, 1834; ed. 3, Budapesta — Gherla, 1883; ed. îngr. Florea Fugariu, introd. Manole Neagoe, [vol], 1—2, București, „Albatros", 1970.

— *Orthographia romana sive latino-valachica, una cum clavi qua penetralia originationis vocum reserantur*, Buda, Tip. Universității, 1819; republ. în *Lesicon romănesc-lătinesc-unguresc-nemțesc*, Buda, Tip. Universității, 1825, I—VIII, 1—53.

— *Prediche sau Învățături la toate duminecile și sărbătorile anului*, [vol.] 1—3, Buda, Tip. Universității, 1810—1811.

— *Procanonul*, îngr. C. Erbiceanu, București, Tip. Cărților bisericești, 1894.

— *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, Tip. Universității, 1809; ed. Elie Dăianu, Cluj, Tip. „Carmen", 1906.

— *Protopapadichia* (publ. Gr. Silași), în SIT, I, 1865, 10—11; II, 1866, 2, 4—6, 9—16.

— *Răspunsul la cîrtirea, carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior autorului Istoriei ceii pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, Tip. Universității, 1814; republ. Ar. Densusianu în RTL, II, 1894, 2—3; ed. îngr. G. Bogdan-Duică, Cluj, 1923; republ. în ȘA, II, 359—361.

— *Reflexiones in Responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Pesta, Tip. Trattner, 1815.

— *Scrisori și documente inedite*, îngr. și prefață de Nicolae Albu, București, Editura pentru literatură, 1968.

Traduceri:

— *Fénelon, Intîmplările lui Telemah, fiiului lui Ulise (Odissevs)*, Buda, Tip. Universității. 1818.

Despre el:

Aaron, Theodor, *Scurtă apendice la Istoria lui Petru Maior carea, prin adevărate mărturisiri a mai multor scriptori vechi, începutul românilor din romani adevărați la mai mare lumină îl pune*, Buda, Tip. Universității, 1828.

Albu, Nicolae, *Cauzele conflictului dintre episcopul Bob și Petru Maior*, în ST, XXII, 1971, 2; *Date noi privitoare la viața și activitatea lui Petru Maior*, în RA, XLVIII, 1971, 4; *Introducere la „Petru Maior, Scrisori și documente inedite"*, București, Editura pentru literatură, 1968; *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, Tip. Lumina, 1944; *Petru Maior în luptă cu nobilimea transilvană pentru salvarea unei școli românești*, în TR, din 9 iunie, 1957; *Petru Maior. Date noi privitoare la viața și activitatea sa*, în MA, IX, 1964, 6—8.

Blaga, Lucian, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, îngr. George Ivașcu, București, Editura științifică, 1966, p. 128—133, 187—207.

Bogdan-Duică, G., *Petru Maior*, Cernăuți, Tip. Mitropolitul Silvestru, 1893; *Petru Maior și Iustinus Febronius sau Petru Maior ca vrăjmaș al Papei*, Cluj, Tip. Eparhiei ortodoxe, 1933; și în „Renașterea", XI, 1933, 15—27; *Răspuns la cîrtire de Maior (Introducere)*, în *Almanahul Societății Academice Petru Maior*, Cluj, 1929, p. 311—330.

Capidan, Theodor, *Petru Maior și aromânii*, în JML, XII, 1923, 4–5.

Chindriș, Ioan, *Petru Maior – inedit*, în TR, XV, 1971.

Cipariu, T., *Din istoria Parentelui P. Maior*, în *Acte și fragmente latine romanesci*, Blasiu, 1855, p. 129–131.

Cuciureanu, Șt., *Fonti teoretiche e pratica italianizzante di Petru Maior*, în ACLF, II, 1327–1332; *Italienisme la Petru Maior*, în ALIL, t.X, 1959, fasc. 1–2, p. 53–67.

Densusianu, Aron, *Cauzele persecuțiunilor lui S. Micul, G. Șincai și Petru Maior*, în RTL, II, 1894, 4.

* * * *Documente prețioase*, în U, X, 1900, 38.

Dumistrăcel, Stelian, *Aspecte ale frazei lui Petru Maior*, în ALIL, t. XIII, 1962, fasc. 1.

Duțu, Alexandru, *Traducere și remodelare în cultura română din perioada luminilor*, în *Probleme de literatură comparată și sociologie literară*, București, Editura Academiei, 1970, p. 155–159.

Engel, Carol, *Destinul unei cărți în lumina unor documente inedite : cum au ajuns la Blaj exemplarele depozitate la Cluj ale „Istoriei besericei românilor...“* de Petru Maior, în *Biblioteca și cercetarea. Sesiune științifică a Bibliotecii Academiei–filiala Cluj, 24–25 noiembrie 1980*, Cluj-Napoca, 1981, vol. 5, p. 64–93.

Fugariu, Florea, *Limba și stilul „Istoriei pentru începutul românilor în Dacia“*, în *„Petru Maior. Istoria pentru începutul românilor în Dacia“*, vol. 1, București, „Albatros“, 1970, p. 51–86.

Georgescu, Ioan, *Un izvor literar al lui Petru Maior: Paolo Segneri, „Quaresimale“*, în SI, VII, 1940.

Ghișe, Dumitru și Teodor, Pompiliu, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, „Dacia“, 1972, p. 179–212.

Giuglea, Gh., *O scrisoare a lui Petru Maior*, în CGL, XLIV, 1910, 2, p. 329–335; 5, p. 558–564.

Haneș, Petre V., *Dezvoltarea limbii ...*, p. 20–28, 67–70.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea. vol. 2. Epoca lui Petru Maior*, București, Editura didactică și pedagogică, 1969; *Istoria literaturii ...*, vol. 3, p. 237–265, 310–314.; *La o sută de ani după moartea lui Petru Maior*, București, „Cartea românească“, 1921.

* * * *Istoria literaturii ...*, vol. 2, p. 57–66.

Ivașcu, George, *Istoria literaturii ...*, vol. 1, p. 312–316, 590–591.

Kopitar, Barth, *Geschichte des Ursprungs der Römer von Peter Major*, in *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, 7 dec. 1813, p. 1551–1565.

Lapedatu, Alexandru, *Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale*, în AIIN, I, 1921–1922.

Lapedatu, Alexandru, Lupaș, Ion și Pușcariu, Sextil, *La centenarul morții lui Petru Maior. Cuvîntări*, în AIIN, I, 1922 sau Cluj, 1921.

* * * *Les Lumières chez les Roumains*, în CREL, 1977, 2.

Lungu, Ion, *Iluministul*, în TR, XV, 1971, 8.

Lupaș, I., *Chestiunea originii și continuității românilor într-o predică* (1792), în RT, XVIII, 1928, 7.

Lupaș, I., *Scrierile istorice ale lui Petru Maior*, în AIIN, I, 1921–1922.

Lupu, N., *Corespondență între Petru Maior și episcopul Bob la 1785*, în *Blajul*, I, 1934, p. 407–410.

Macrea, Dimitrie, *Lingvişti*..., p. 46–66; şi în LR, VI, 1957, 4.

* * * *Maior, Petru,* în LRM, II, 1930, 9.

Marcu, Grigore T., *Lupta lui Petru Maior împotriva papalităţii. Însemnări în legătură cu actualitatea Procanonului său,* în O, IV, 1952, 3–4.

Marienescu, At. M., *Viaţa şi operele lui Petru Maior,* Bucureşti, Tip. Academiei, 1883.

Marino, Adrian, *Iluminiştii români şi problema „cultivării limbii",* în LR, XIII, 1964, 5–6.

Măgureanu, P., *Petru Maior şi Unirea,* Lugoj, în *Sionul românesc,* 1923.

Micu, Emilian, *O scriere necunoscută a lui Petru Maior (Răspuns la cîrtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior),* în *Almanahul Societăţii Academice Petru Maior,* Cluj, 1929, p. 311–330; şi în *Revista critică literară,* 1894, nr. 2,3.

Micu Moldovan, Ioan, *Insemnări despre „Istoria bisericii românilor de Petru Maior"* BAR-Cluj, ms. 329.

Minea, I., *Idei şi fapte din activitatea lui Petru Maior,* în EV, 1921, 27.

Moruşca, P., *Petru Maior şi Unirea*; articol semnat: Terenţie părintele, în U, XXXI, 1921, 16 şi ALB, 1922, 2, 147, 154.

Neagoe, Manole, *Studiu introductiv* la „Petru Maior, Istoria pentru începutul românilor în Dacia", vol. 1, îngr. Florea Fugariu, Bucureşti, „Albatros", 1970.

Netea, Vasile, *Cîteva precizări în legătură cu Petru Maior,* în RFR, VIII, 1941, 6; *De la Petru Maior la Octavian Goga,* Bucureşti, „Cugetarea", 1944.

Onciul, Dimitrie, [Cuvîntare ocazională la comemorarea lui Petru Maior la Academia Română], în AAR, s. II, 1920–1921, t. 41, p. 34.

Pascu, Giorge, *Istoria literaturii* ... XVIII, p. 185–274.

Păcurariu, Mircea, *Consideraţii asupra Istoriei bisericeşti a lui Petru Maior,* în MA, XVI, 1971, 5–6.

Pervain, Iosif, *Petru Maior în conştiinţa generaţiei paşoptiste din Principate,* în *Vatra,* I, 1971, 2; *Petru Maior în conştiinţa transilvănenilor din generaţia de la 1848,* în TR, XV, 1971, 10; *Petru Maior, în Studii de literatură română,* Cluj, „Dacia", 1971, p. 113–128.

Pervain, Iosif şi Protase, Maria, *Petru Maior şi „Lexiconul de la Buda",* în CLG, XV, 1970; 1. *Numirea lui Petru Maior în funcţia de cenzor şi corector la tipografia de la Buda,* în SUB, *Philologia,* XV, 1970, fasc. 1.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii*..., vol. 2, p. 68–87.

Pîclişanu, Zenovie, *Un vechi proces literar (Relaţiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Şincai şi P. Maior),* Bucureşti, Tip. Naţională, 1935.

Popa, Traian, *Contribuţiuni la viaţa lui Petre Maior,* în SDM, V, 1928, 4; *Locul naşterii lui Petru Maior,* în CLC, XVI, 1936, 6.

Popovici, Dimitrie, *Studii*..., vol. 1, p. 111–114, 227–246, 252–260.

Protase, Maria, *Petru Maior polemist,* în ALIL, t. XII, 1961, fasc. 2; *Petru Maior — un ctitor de conştiinţe,* Bucureşti, „Minerva", 1973.

Puşcariu, Sextil, *Părerile lui Petru Maior despre limba română,* în AIIN, I, 1921–1922, p. 109–119.

Radu, A., *Cu privire la izvoarele predicilor lui Petru Maior,* în ST, XIX, 1968, 8; *Opera omiletică a lui Petru Maior,* în STT, XIX, 1967, 9–10.

Rosetti, Alexandru, Cazacu, Boris și Onu, Liviu, *Istoria limbii . . .*, vol. 1, p. 447—450, 458—460.

Roșca, Florin, *Petru Maior*, în MM, XLVII, 1971, 3—4.

Roșu, Teodor, *Cenzura și interdicțiunea operei lui Petru Maior „Istoria pentru începutul românilor în Dacia"*, în U, II, 1892, 45, 47—50.

Ruffini, Mario, *La scuola latinista romena* (1780—1871), Roma, Signorelli, 1941, p. 69—86, 89—115.

Stoleru, V., *P. Maior și culturalizarea maselor*, în *Crochiuri de istorie literară*, București, „Litera", 1974.

Șăineanu, Lazăr, *Istoria filologiei . . .*, p. 129—132.

Tampa, Magdalena, *Date inedite în legătură cu familia lui Petru Maior*, în *Biblioteca și cercetarea. Sesiune științifică a Bibliotecii Academiei—filiala Cluj, 29 noiembrie-1 decembrie 1979*, IV, Cluj-Napoca, 1980, p. 293.

Teodor, Pompiliu, *Două scrisori ale lui Petru Maior din timpul petrecerii sale la Buda* (1810), în AII, III, 1960, p. 355—359; *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior. Contribuție la istoria cărții românești vechi*, în AII, IX, 1966; *În legătură cu „Răspuns la cîrtire" de Petru Maior*, în AMN, VII, 1970, 599—607.

Tomescu, Mircea, *Calendarele . . .*, p. 66—71, 113—117.

Ursu, N. A., *Cărți de popularizare a științei traduse de Petru Maior*, în LR, X, 1961, 2; *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura științifică, 1961, p. 44—48 61—62.

MICU, SAMUIL (1745—1806):

Lucrări tipărite:

— *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin*, Viena, Tip. Kurzbek, 1779; reed fragm. în ȘA, I, p. 57—59.

— *De ortu, progressu, conversione Vallachorum, Episcopis, item Arhiepiscopis eorum*, în Cipariu, T., *Acte și fragmente*, Blaj, Tip. Seminarului, 1855, p. 1—20.

— *Dictionarium valachico-latinum*, publ. Gáldi László, Budapesta, Tip. Királyi, 1944,

— *Dissertatio canonica de matrimonio juxta disciplinam graecae orientalis ecclesiae*, Viena, Tip. Kurzbek, 1781.

— *Dissertatio de jejuniis graecae orientalis ecclesiae*, Viena, Tip. Kurzbek, 1782.

Micu, Samuil și Șincai, Gh., *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, Tip. Kurzbek, 1780; reed. fragm. în ARH, 1869, 29—30; 1871, 31.

— *Fragment biografic românesc despre episcopii uniți începînd de la Athanasie I pînă la al II-lea*, în Cipariu, T., *Acte și fragmente*, Blaj, Tip. Seminarului, 1855, p. 137—138.

— *Fragment istoric bisericesc (decopiat din manuscrise de ale lui Samuil Clain)*. Partea a doua din istoria bisericească (publ. G. Pop), în SIR, III, 1867, 10—11.

— *Historia daco-romanorum, sive valachorum* (publ. A. T. Laurian), în IP, II, 1861, 67—118, reed. în FMIL, XXV, 1862, 11—26, 29—30.

— *Istoria, lucrurile și întîmplările românilor pre scurt*, în CBD, 1806 (adaos), 1807, 35—72; reed. fragm. în ȘAR, 31—48; fragm. în ȘARD, 91—107.

— *Istorie scurtă a românilor*, publ. Gavrilă Laslo, Sibiu, Tip. Closius, 1848.

— *Propovedanie sau Învățături la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj, Tip. Seminarului, 1784; ed. Ioan Nicorescu, Arad, Tip. Diecezană, 1907.

— *Scrieri filozofice*, îngr. și introd. Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, București, Editura științifică, 1966.

— *Scurtă cunoștință a istorii românilor*, îngr. și introd. Cornel Cîmpeanu, București, Editura științifică, 1963.

— *Responsum ad Crisim Josephi Caroli Eder in Supplicem Libellum Valachorum Transilvaniae iuxta numeros ab ipso positos*, în Pervain, Iosif, *Studii* . . ., p. 44—72.

Manuscrise:

— *Hronologhia împăraților turcești, carii după împărații grecești au urmat la Țarigrad*, BAR-Cluj, ms. 332.

— *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor*, t. I—IV, BAR-Cluj, ms. 436—439.

Traduceri tipărite:

— *Acathist sau Carte cu multe rugatsuni pentru evlaviea fiestequarui crestin*, Sibiu, Tip. Hochmeister, 1801; reed. fragm. în ARH, 1870, 39; în ȘA, I, p. 272—276.

— Baumeister, Fr. Chr., *Loghica adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei*, Buda, Tip. Universității; în „Micu, Samuil: *Scrieri filozofice*", București, Editura științifică, 1966.

— *Bibliia adecă Dumnezeiasca scriptură a legii vechi și a ceii noao*, Blaj, Tip. Seminarului, 1795.

— *Cartea a doao a Theologhiei moralicești, carea cuprinde învățătura despre contracturi și osibite detorii a fieștecărui stat și despre darul lui Dumnezeu și Tainele sfintei beserici și cealealalte*, Blaj, Tip. Seminarului, 1796.

— *Învățătura metafizicii și învățătura politicească*, în Micu, Samuil: *Scrieri filozofice*, București, Editura științifică, 1966.

— *Legile firei, ithica și politica sau filosofiia cea lucrătoare*, I—II, Sibiu, Tip. Bart, 1800; în „Micu, Samuil: *Scrieri filozofice*", București, Editura științifică, 1966.

— *Lucian din Samosata, Istoria cea adevărată* (publ. N. Lascu), în CLC, XXII, 1942, 1—6.

— Segneri, P., *Îndreptarea păcătosului*, îngr. Iacob Radu, Oradea, Societatea „Sf. Ioan Gură de Aur", f.a.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina botezului*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina căsătoriei*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina euharistiei*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina maslului*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina mirului*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina pocăianiei*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina preoției*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologhie dogmatică și moralicească despre taine preste tot*, Blaj, Tip. Seminarului, 1801.

— *Theologia moralicească sau Bogoslovia*, carea cuprinde învățătura năravurilor celor bune, și a vieții creștinești, din *S. Scriptură* și din sfinții părinți culeasă, Blaj, Tip. Seminarului, 1796.

Traduceri manuscrise:

— *A celui întru sfinți părintelui nostru Chiril Arhiepiscopul Alexandriei. Din proorocul Ioil cuvînt înainte*, BAR-Cluj, ms. 415.

— *A celui dintre sfinți părintelui nostru Doroteiu învățături foarte de mare folos omului cucernic* (1796), BAR-Cluj, ms. 516.

— *A celui dintru sfinți părintelui nostru Grigorie Teolog, cuvînt* (1794), BAR-Cluj, ms. 501.

— *A celui între sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur arhiepiscopul Țarigradului cuvinte în Evanghelia Sfîntului Ioan* (1791), BAR-Cluj, ms. 433.

— *A celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur arhiepiscopul Țarigradului omilii sau cuvinte în Evanghelia Sfîntului Ioan* (1787), BAR-Cluj. ms. 432.

— *A celui întru sfinți părintelui nostru Chiril Arhiepiscopul Ierusalimului Catihises sau Învățături către cei ce vin la botez*, BAR-Cluj, ms. 429.

— *A celui dintre sfinți Părintelui nostru Vasile cel Mare arhiepiscopul Cesariei Capadochiei rînduiale către cei ce împreună, sau pustnicește viețuiesc*, BAR-Cluj, ms. 535.

— *A celui dintru sfinți Părintelui nostru Vasile cel Mare arhiepiscopul Cesariei din Capadochia cuvînte către norod zise* (1805), BAR-Cluj, ms. 534.

— *A celui întru sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare arhiepiscopul Chesariei Capadochiei hotărîri scurte cu întrebări și cu răspunsuri* (1804), BAR-Cluj, ms. 536.

— *A celui între sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare arhiepiscopul Chesariei Capadochiei rînduialele celor ce pustnicește, sau sînguri, sau împreună pre obște petrec* (1780), t. I—II, BAR-Cluj, ms. 410 , ms. 15.

— *A celui întru sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare cuvinte* (1788), BAR-Cluj, ms. 502.

— *A Thomei de la Kempis de urmarea lui Hs, cărți patru foarte de mare folos sufletului cucernic* (1803), BAR-Cluj, ms. 430.

— *Canoanele săboarălor a toată lumea și a celor nameasnice, și ale sfinților părinți, cele primite în beserica Răsăritului* (1798), BAR-Cluj, ms. 427.

— *Cartea întîia a împăraților dupre cea elinească tălmăcită* (1785), BAR-Cluj, ms. 64.

— *Cartea pentru posturile besericii grecești a Răsăritului*, BAR-Cluj. ms. 480.

— *Carte despre descoperirea cea dumnezăiască*, BAR-Cluj, ms. 428.

— *De datoriile cinurilor călugărești*, BAR-Cluj, ms. 477.

— *Despre Sfînta Scriptură*, BAR-Cluj, ms. 497.

— *Evangheliile și Apocalipsul lui Ioan Teolog*, BAR-Cluj, ms. 112.

— *Fleury, Claude, Istorie besericească* (1794), partea I—XI, BAR-Cluj, ms. 443—447.

— *Hotărîri lungi; Epitimia sau pedepse asupra călugărilor; Epistole*, BAR-Cluj. ms. 512.

— *Imn sau cîntare la îngroparea domnului nostru Isus Hristos*, BAR-Cluj, ms. 423.

— *Istoria besericească pre scurt* (1790), I—III, BAR-Cluj, ms. 440—442.

— *Istoria împărăcherii întră biserica Răsăritului și a Apusului care s-au făcut pe vremea lui Mihail Cerularie, patriarhul Țarigradului*, BAR-Cluj, ms. 448.

— *În sfînta și marea Sîmbătă*, BAR-Cluj, ms. 481.

— *Învățătură la duminica lăsatului de brînză*, BAR-Cluj, ms. 180.

— *[Învățăturile sfinților părinți]* (1803), BAR-Cluj, ms. 426.

— *[Predici]* (1792), BAR-Cluj, ms. 434.

— *Puneri de prolegomene Sfintei Scripturi de descoperirea cea dumnezăiască*, BAR-Cluj, ms. 476.

— *Sf. Vasile cel Mare, învățături ascetice* (1804), BAR-Cluj, ms. 533.

— *Statuta sau legile scaonelor săsești din Ardeal care în toate ju[de]cățile și rînduielile politicești să țin în scaonele săsești* (1802), BAR-Cluj, ms. 515.

— *[Texte patristice]* (1788—1794), BAR-Cluj, ms. 431.

— *[Texte patristice]*, BAR-Cluj, ms. 92, ms. 478, ms. 537, ms. 539.

— *[Texte religioase] : Filosofia, etica sau morala* (1786), BAR-Cluj, ms. 66.

— *Tractat despre moral preste tot și despre moralul creștinesc îndeosebi* (c. 1789), BAR-Cluj, ms. 475.

Despre el:

Albu, Nicolae, *Completări la biografia lui Samuel Micu Clain*, în F, IV, 1968, 6; *Contribuție la opera filozofică a lui Samuil Micu*, în ST, XXIII, 1972, 7.

Bălan, Ioan, *Limba cărților bisericești*, p. 167—187.

Bianu, Ioan, *Viața și activitatea lui Maniu Samuil Micu alias Clain de Sad*, București, Tip. Laboratorilor români, 1876.

Blaga, Lucian, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, îngr. George Ivașcu, București, Editura științifică, 1966, p. 128—170.

Byck, J., *Samuil Micu Klein — 150 de ani de la moartea învățatului ardelean*, în GL, III, 1956, 20.

Cipariu, T., *Din istoria Parentelui Samuil Clain*, în *Acte și fragmente latine romanesci*; Blasiu, 1855, p. 96—129; *Gramatiștii și ortografiștii români*, în ARH, 1869, 29—30, 1870, 31, 39.

Ciuhandu, Gh., *Note fugare în legătură cu opera lui Samuil Klein*, în RT, 1939, p. 281—294

Cîmpeanu, Corneliu, *Considerații bibliografice asupra operelor lui Samuil Clain privitoare la istoria românilor*, în AII, IV, 1961; *Introducere* la „*Samuil Micu, Scurtă cunoștință a istorii românilor*", București, Editura științifică, 1963; *O lucrare necunoscută a lui Samuil Micu: „Hronologhiia împăraților turcești"*, în SCI, VIII, 1957, 1—4.

Costea, Filaret, *„Teologia moralicească" a lui Samuil Micu. Scurtă prezentare*, în MA, VIII, 1963, 4—6, p. 351—368.

Densusianu, Aron, *Cauzele persecuțiunilor lui S. Micul, G. Șincai și Petru Maior*, în RCRL, II, 1894, 4.

Elefterescu, Em., *Samuil Micu-Clain*, în LRM, II, 1930.

Firu, N., *Cu privire la episcopul (Micu) Clain*, în RI, 1924, 10—2, p. 293—294.

Gáldi, Ladislau, *Le dictionnaire roumain de Samuel Klein et la géographie linguistique*, în *Mélanges Roques*, IV, 1952, p. 113—123; *Samuelis Klein, Dictionarium valachico-latinum*, Budapest, 1944.

Ghergariu, L., *Contribuții la biografia lui S. Micu-Klein*, în SDM, II, 1925, 45.

Ghișe, Dumitru și Teodor, Pompiliu, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, „Dacia", 1972, p. 21—100; *Puncte de vedere la o discuție asupra iluminismului românesc*, în GL, XI, 1964, 9.

Haneș, Petre, *Studii și cercetări*, p. 175—179.

Hitchins, Keith, *Samuel Clain and the Rumanian Enlightenment in Transylvania*, in *Slavic Review*, vol. XXIII, 4, dec. 1964, p. 667.

Ioanoviciu, D., *O petiție inedită a lui S. Micu*, în *Legea românească*, III 1923, 45.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii . . .*, vol. 3, p. 167—200.

* * * *Istoria literaturii . . .*, vol. 2, p. 37—46.

Ivașcu, George, *Istoria literaturii . . .*, vol. 1, p. 308—310.

Lascu, Nicolae, *Samuil Micu, traducător din Lucian*, în GR, V, 1937, 5—7.

* * * *Les Lumières chez les Roumains*, în CREL, 1977, 2.

Lungu, Ion, *Gîndirea social-politică și filozofică a lui Samoil Micu*, în DIF, II, p. 111—156; *„Loghica" lui Samuil Micu în actualitate*, în TR, XVIII, 1974, 32; *Meritele lui Samuil Micu în problema terminologiei filozofice românești*, în CF, III, 1955, 4.

Lupaș, Ion, *Două manuscrise cu conținut juridic din activitatea lui Samuil Micu-Clain*, în RITL, VI, 1957, 3—4.

Lupu, N., *Scrisoarea lui Samoilă Clain către episcopul Bob*, în *Blajul*, I, 1934, p. 504—505.

Macrea, Dimitrie, *Lingviști . . .*, p. 17—33; *Samuil Micu*, în LR, V, 1956, 3.

Marino, Adrian, *Iluminiștii români și problema „cultivării" limbii*, în LR, XIII, 1964, 5—6.

Micu, Emilian, *Calendarul lui Samuil Clain*, 1806, în A, XVII, 1906, 6.

Minea, I., *Cărți vechi necunoscute sau rare* [*Dissertatio canonica* — S. Klein — *Alphavit* de Sincai], în CI, 1929, 5—7.

Mladin, N., Vlad, I., și Moisiu, Al., *Samuil Micu Clain — teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, Sibiu, 1957.

Modrigan, T. și Pîclișanu, Z., *Cum a apărut Biblia lui Klein?* în CLC, 1919, p. 96—102.

Moisescu, I. Gh., *Samuil Micu-Klein — 150 de ani de la moartea sa*, în BO, LXXIV, 1956, 10—11, p. 1057—1077.

Moisiu, Al., *Samuil Micu Clain, teologul*, Sibiu, 1957.

Moldovan, I. M., *Documente pentru bibliografia lui S. Klain*, în ARH, 1870, 34—37.

Munteanu, Romul, *Particularități ale iluminismului românesc*, în GL, X, 1963, 51; *Studiu introductiv* la *„Școala ardeleană"*, vol. 1.

Mușlea, I., *Cercetări . . .*, vol. 1, p. 3—18; *Samuil Micu-Klein și folclorul*, în REF, I, 1956, 1—2.

Panaitescu-Perpessicius, D., *Mențiuni de istoriografie . . .*, p. 502—524.

Pascu, Giorge, *Istoria literaturii . . .* XVIII, p. 105—145.

Pervain, Iosif, *150 de ani de la moartea lui Samuil Micu (Clein)*, articol semnat Verbină, I., în ST, VII, 1956, 6; *Date pentru o monografie despre Samuil Micu*, în SUB, *Philologia*, XII, 1967, fasc. 2; și în *Studii de literatură română*, Cluj, „Dacia", 1971; *Paternitatea unui text atribuit lui Samuil Micu Clain*, articol semnat Verbină, I., în ST, XI, 1960, 3; *Studii . . .*, p. 15—44.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii . . .*, vol. 2, p. 44—56.

Pîclișanu, Z., *Contribuții la biografia lui Samuil Micu Klein*, în *Libertatea*, II, 1934, p. 232—234; *Samuil Klein concurent la episcopia unită a Orăzii-Mari*, în CLC, VIII, 1919, 9—10; *Un vechi proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, în RFR, II, 1935, 7.

Pop, Laszlo G., *Istoria scurtă a românilor, de la Alm, povățuitorul ungurilor, încoace*, scrisă din un fragment de a părintelui Clain și cu însemnări însemnate de . . .

Popovici, Dimitrie, *Studii . . .*, vol. 1, p. 197—209.

Radu, Iacob, *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Şincai şi Samoil Micu Clain*, Bucureşti, „Cultura naţională", 1924; *Manuscriptele bibliotecii episcopiei greco-catolice române din Oradea-Mare*, Bucureşti, „Cultura naţională", 1923.

Raţiu, I., *Raportul dintre episcopul Bob şi călugărul Samuil Klein*, în *Revista politică şi literară*, Blaj, april, 1909.

Roman, Ion, *Un cărturar luminat — Samuil Micu-Klein*, în CNT, 1956, 19.

Rosetti, Alexandru, Cazacu, Boris şi Onu, Liviu, *Istoria limbii ...*, vol. 1, p. 447—457.

Ruffini, Mario, *La scuola latinista rumena*, Roma, Signorelli, 1941, p. 27—51, 89—115.

Simonescu, Dan, *Proiecte de dicţionare române: Samuel Micu şi Vasile Kolosi*, în ETH, II, 1945, 3—4.

Teodor, Pompiliu, *Despre „Istoria românilor cu întrebări şi răspunsuri" a lui Samuil Micu Clain*, în STD, XIII, 1960, 2; *Ideologia revoluţiei din 1848 şi opera istorică a lui Samuil Micu*, în SUB, *Historia*, X, 1965, fasc. 2; *Izvoarele lucrărilor de filozofie traduse şi prelucrate de Samuil Micu*, în ALIL, t. XI, 1960, fasc. 2; *O copie din 1794 a manuscrisului lui Samuil Micu Clain: „Statuta sau legile scaunelor săseşti din Ardeal*, în AII, IV, 1961; *Ştefan cel Mare în opera istorică a lui Samuil Micu Clain*, în ST, VIII, 1957, 8.

Teodor, Pompiliu şi Ghişe, Dumitru, *Studiu introductiv la „Samuil Micu. Scrieri filozofice"*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1966.

Tomescu, Mircea, *Calendarele ...*, p. 66—67, 111—112.

Tóth, Zoltán, *Klein Sámuel és az erdélyi román Felvilágosodás*, Cluj, 1947.

Ursu, N. A., *Modelul gramaticii lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai*, în LR, XX, 1971, 3.

Zaciu, Mircea, *La o ediţie Samuil Micu*, în TR, X, 1966, 47.

Zamfira, Mihail, *Observaţii asupra vocabularului scrierilor lui Samuil Micu*, în ALIL, t. XVI, 1965, p. 12—134.

PIUARIU-MOLNAR, IOAN (1749—1815):

Opera:

— *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Viena, Tip. Kurzbek, 1788; ed. 2, Sibiu, 1810; ed. 3, Sibiu, Tip. Hochmeister, 1823; republ. fragm. în TGS, I, p. 104—105.

— *Economiia stupilor*, Viena, Tip. Kurzbek, 1785.

— *Paraenesis ad auditores chyrurgiae in Liceo Regio Academico Claudiopolitano*, Cluj, Tip. Hochmeister, 1793; tr. şi republ. fragm. în TGS, I, p. 105—106 şi în AGR, I, p. 135.

— *Retorică adecă învăţătura şi întocmirea frumoasei cuvîntări*, Buda, Tip. Universităţii, 1798; ed. îngr. şi pref. de Aurel Sasu, Cluj-Napoca, „Dacia", 1976.

— *Wörterbüchlein deutsch und walachisches. Vocabularium nemţesc şi românesc*, Sibiu, Tip. Hochmeister, 1822.

Traduceri:

— *Millot, Claude François, Istorie universală adecă de obşte, care cuprinde în sine întîmplările veacurilor vechi*, Buda, Tip. Universităţii, 1800; republ. fragm. în : Lupaş, I., *Cronicari ...*, vol. 1, p. 89—100; în TGS, I, p. 105; în ŞAR, p. 267—276; în AGR, I, p. 134—135.

Despre el:

Belu, Dumitru, *Cea dintîi omiletică în limba română. Retorica de la 1798,* în MA, VIII, 1963, 9—10.

Berariu, P., *Ioan Piuariu-Molnar. Studiu economic.* 1747—1815, Cluj, 1939.

Bologa, Valeriu L., *Cîteva date și interpretări în legătură cu studiul și gradul academic al lui Ioan Piuariu-Molnar* (1749—1815), în RMDC, II, 1956, 1; *Cîteva lămuriri și date cu privire la Ioan Piuariu-Molnar,* în OIL, 1943, p. 104—112; *Contribuții la istoria medicinii din Ardeal,* Cluj, 1927; *Date nouă despre Ioan Molnar-Piuariu ca medic și ca autor medical,* în T, LVII, 1926, p. 73—78; *Date nouă pentru biografia lui Ioan Molnar-Piuariu,* Cluj, 1925; *Ioan Molnar-Piuariu, primul medic titrat român ca autor medical,* în CJM, V, 1924, 5—6; *Ioan Piuariu-Molnar,* în CNT 1965, 12; *Terminologia medicală românească a doctorului Ioan Piuariu (Molnar von Müllersheim),* în DR, IV, 1924—1926; *Johann Molnar von Müllersheim recte Ioan Piuariu,* în *Sonderabdruck aus des Neuburger Festschrift „Internationale Beiträge zur Geschichte der Medizin“,* Wien, 1928;

Bologa, Valeriu L., Spielmann, I. și Szökefalvy Nagy, Z., *Contribuții noi la viața și activitatea lui Ioan Piuariu-Molnar (1749—1815),* în AII, XIV, 1971.

Cipariu, T., *Gramatiștii și ortografiștii români,* în ARH, 1870, 32; *Principia . . . ,* p. 305—307.

Dani, Ioan, *Contribuții privitoare la Ioan Piuariu-Molnar,* în AII, XVII, 1974.

Dima, L., *Cîteva date și amănunte cu privire la Ioan Piuariu,* în AII, III, 1941, p. 375—381.

Domocos, Emil, *Ideile pedagogice ale lui Ioan Piuariu-Molnar,* în RP, XIV, 1965, 11.

Grămadă, Livia, *Istoria lui Millot în tălmăcirea lui Ioan Piuariu-Molnar,* în SUB, *Philologia,* IV, 1960, p. 161—175.

Hattmann, A., *Pregătirea profesională și gradul academic ale lui Ioan Piuariu-Molnar,* în RMDC, XII, 1966, 1.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii . . . ,* vol. 3, p. 290—294.

* * * *Istoria literaturii . . . ,* vol. 2, p. 98—103.

Iszák, Samuil, *Adevărata figură a lui Ioan Molnar-Piuariu,* în SCI, I, 1950, 2, p. 159—171; *Studii și cercetări de istoria medicinii și farmaciei din R.P.R.,* București, Editura Academiei, 1962, p. 184—212.

Lupaș, I., *Cîteva date biografice relative la doctorul Ioan Molnar-Piuariu din Sadu (1749—1815),* în AII, I, 1922, p. 342; *Cum a obținut doctorul Ioan Piuariu (Molnar) din Sadu titlul de nobil la anul 1792,* în T, LI, 1920, p. 63—66; *Doctorul Ioan Piuariu-Molnar. Viața și opera lui,* București, Tip. Națională, 1939; *Ioan Molnar,* în T, LI, 1920, p. 63—66; *Informații privitoare la activitatea dr. I. Molnar-Piuariu și a fiului său,* în AII, III, 1926, 3, p. 567—572; *I. Piuariu-Molnar. Viața și opera lui 1744—1815, 1749—1819,* București, 1939; *Părinții și bunicii scriitorului ardelean Ioan Piuariu-Molnar,* în OIB, 1927, p. 241—250.

Neamțu, Al., *Contribuții documentare noi privitoare la oculistul Ioan Piuariu-Molnar în istoria medicinii. Studii și cercetări,* în *Istoria medicinii,* București, 1957; *Date noi despre Ioan Piuariu-Molnar (1749—1815),* în SUB, *Historia,* X, 1970, fasc. I; *Date noi privitoare la Ioan Piuariu-Molnar,* în STD, XIII, 1960, 1. [*Note bibliografice*], în BRV, vol. 2: p. 307—309, 417—418; vol. 3: p. 27, 48—49, 401—402; vol. 4: p. 109, 111, 264, 272—273, 284.

Păcurariu, Mircea, *Un fost student român la Viena: Ioan Piuariu-Molnar,* în *Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena,* 1966.

Petcu, Stela, *Limba lui I. Molnar-Piuariu în „Economia stupilor"* (1785), în SUB, *Philologia*, X, 1965, fasc. 1.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii...*, vol. 2, p. 143–144.

Popa, Mihai, *Un precursor al presei românești, Ioan Piuariu-Molnar*, în PRN, X, 1965, 6,

Popa, Mircea, *Ioan Molnar-Piuariu*, Cluj-Napoca, „Dacia", 1976.

Popovici, Dimitrie, *Studii...*, vol. 1, p. 272–273.

Roman, Dimitrie D., *Ioan Piuariu-Molnar, medic, om de cultură și pedagog iluminist român*, în ATN, II, 1965, 12.

Sasu, Aurel, *Retorica literară românească*, București, „Minerva", 1976, p. 116–149.

Szökefalvy Nagy, Z., *Primii ani de activitate ai lui Ioan Piuariu-Molnar*, în RMDC, 1966, 1.

Szökefalvy Nagy, Z. și Spielmann, I., *Contribuții la istoricul primelor decenii ale Institutului medico-chirurgical din Cluj*, în RMDC, XIII, 1967, 2.

Ursu, N. A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura științifică, 1962, p. 39, 59–61.

Veress, Andrei, *Ceva despre viața și activitatea doctorului Ioan Molnar-Piuariu și a fiului său*, în AII, III, 1926, p. 569–572.

Vianu, Al., *Ioan Piuariu-Molnar în Moldova*, în STD, XIV, 1961, 4.

POPP, VASILE (1789–1842):

Opera:

— *Despre apele minerale de la Arpătac, Hodoc și Covasna*, 1821.

— *Elegia* [...] *Carolo Michaeli Moger*, Cluj, 1803.

— *Elegia* [...] *Georgio Banffi*, Cluj, 1808.

— *Elegia* [...] *Emerico Wass*, Cluj, 1809.

— *Elegia ad inclytos status*, Cluj 1810.

— *Elegia de laudibus medicinae*, Viena, 1813.

— *Elegia Francisco Primo*, Viena, 1814.

— *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor pînă la vremile noastre*, Sibiu, Tip. „Closius", 1838.

— *Dissertatio inauguralis historico-medica de funeribus plebeiis daco-romanorum*, Viena, 1817.

— [Prefața] la I. Pralea, *Psaltirea prorocului și împărat David*, Brașov, Tip. „Șobeli", 1827; reed. în BRV, III, p. 546–552; reed. în ȘA, III, p. 199–206.

— *Trăsuri oareșicare din biografia sau viața răposatului d. paharnic Vasilie Fabian sau Bob*, în FMIL, III, 1840, p. 31–34.

Traduceri:

— Vergilius, *Egloga* V–X, în FMIL, XVII, 1854, 4–5, 14, 18, 44; XVIII, 1855, 6.

— Vergilius, *Egloga* I–III, în FMIL, XVI, 1853, 31, 48, 49.

Manuscris:

— *Brevis notitia ecclesiae Bolgarszegiensis ad St. Nicolaum.*

Despre el:

Bariţiu, G., *Dr. Vasile Pop*, în T, I, 1868, 7–8.

* * * *Cărturari braşoveni* . . ., p. 190–191.

* * * *Istoria literaturii* . . ., vol. 2, p. 117–119.

Lascu, N., *Traduceri româneşti din Vergiliu*, Cluj, Tip. Ardealul, 1934.

Marica, George Em., *Foaie* . . ., passim.

Muşlea, I., *Contribuţiuni nouă la viaţa şi opera doctorului Vasilie Pop*, Cluj, „Cartea românească", 1936; *Dr. Vasile Popp. La centenarul morţii sale*, Sibiu, 1942; *Viaţa şi opera doctorului Vasilie Pop*, Cluj, Tip. Ardealul, 1928.

Netea, V., *Preocupările lingvistice şi literare ale lui V. Popp*, în LL, XXV, 1970.

Neamţu, Al., *Doctorul Vasile Popp şi minerii din Radna*, în TR, XI, 1967, 14.

Păcurariu, Mircea, *Profesori transilvăneni la şcolile teologice din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XIX-lea*, în MM, XLIV, 1968, 1–2; *Un fost student român la Viena: dr. Vasilie Popp*, în APOR, 1964.

Pop, Vasile Gr., *Conspect* . . ., vol. 2, 280–287.

Popovici, Dimitrie, *Romantismul românesc*, p. 326–327.

* * * *Profiluri mureşene*, Tîrgu-Mureş, 1971, p. 63–70. Lucrare întocmită de Ioan Chiorean, Ladislau Kocziány, Valeriu Niţu şi Grigore Ploeşteanu.

Rusu, Sextil, *Cea dintîi lucrare medicală în limba română, „Despre apele minerale" de Vasile Pop*, Cluj, „Cartea românească", 1935.

Teodor, Pompiliu, *Cinci scrisori de la doctorul Vasilie Popp*, în AII, XIII, 1970.

Ursu, N. A., *Părerile doctorului Vasile Popp asupra ortografiei române cu litere latine*, în ALIL, t. VII, 1956, fasc. 2.

ŞINCAI, GHEORGHE (1754–1816):

Opera:

– *Opere*, Vol. 1–4, îngr. Florea Fugariu, pref. Manole Neagoe, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967–1973.

– *Adplausus quo Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Domino Samueli Vulcán*, Buda, Tip. Universităţii, 1806; reed. în ŞA, I, 360–363.

– *Elegia XXV nobilis Transilvani*, în *Ladislai Nagy de Peretsen*, nobilis Hung. Magno-Varadinensis, comitatus Aradinensis iurati adsessoris et ducalis mineralogicae Societatis Ienensis sodalis Orodias. Oradea, 1804, p. 189–221; reed. în T. Cipariu, *Acte şi fragmente*, Blaj, Tip. Seminarului, 1855, p. 273–277; reed. în ARH, 1868, p. 3–5; reed. în Papiu-Ilarian, Al, *Viaţa, operele şi ideile lui Georgiu Şincai din Şinca*, Bucureşti, Tip. Naţională, 1869 (Anexe).

– *Epistola . . . ad spectabilem et clarissimum virum Ioannem de Lipszky*, Buda, Tip. Universităţii, 1804; reed. în ŞA, I, 317–328.

– *Hronica românilor şi a mai multor neamuri, în cît au fost iale aşa de amestecate cu românii, cît lucrurile, întîmplările şi faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pre înţeles, din mai multe mii de autori în cursul de 34 de ani culeasă şi după anii de la naşterea domnului nostru Is. Hs. alcătuită* (fragm), în CBD, 1808, 1–40; 1809, 41–80;

– *Hronica rumânilor şi a mai multor neamuri*, I, îngr. Al. Gavra, Buda, Tip. Universităţii.. 1844.

— *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, I—III, îngr. A. T. Laurian, A. Panu, M. Kogălniceanu, Iași, Tip. româno-franceză, 1853—1854; ed. Gr. Tocilescu, București, Tip. Academiei, 1886.

— *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, îngr. și introd. Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, Editura științifică, 1964.

— [Poem omagial], în *Onomasticon Serenissimi Hereditarii Principis Regii Archi-Ducis Austriae et Regni Hungariae Palatini Josephi*, Buda, Tip. Universității, 1804, p. 47—57; reed. în DR, III, 1922—1923, p. 785—786.

— *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae* (fragm. publ. Al. Borza), în DR, V, 1927—1928.

— Şincai, Gheorghe și Micu Clain, Samuel, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, Tip. Kurzbek, 1780; ed. Buda, Tip. Universității, 1805; reed. fragm. în ARH, 1869, 29, 30; 1870, 31; reed. fragm. în ȘA, I, 60—73, 329—356.

Manuscrise:

— *Rerum spectantium ad Universam Gentem Daco-romanam seu valachicam summaria collectio ex diversis authoribus* t. 1—3, BAR-Cluj, ms. 461—463.

— *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae. Vocabulariu ce se ține de istoria naturii* BAR-Cluj, ms. 482.

Traduceri:

— *Catehismul cel mare cu întrebări și respunsuri*, Blaj, Tip. Seminarului, 1783; reed. fragm. în ȘA, I, 74—83.

— *ABC sau Alphavit*, Blaj, Tip. Seminarului, 1783; ed. 2, Sibiu, Tip. Bart, 1783; ed. 3, Blaj, Tip. Seminarului, 1785; reed. fragmentar în ȘA, I, 107—110.

— *Povățuire cătră economia de cîmp*, Buda, Tip. Universității, 1806; reed. fragm. în ȘA. II, 5—12.

— *Prima principia latinae grammatices*, Blaj. Tip. Seminarului, 1783; ed. 2, 1785.

Traduceri în manuscris:

— *Istoria naturei sau a firei*, BAR-Cluj (fond Oradea), ms. 40; reed. fragm. în ȘA, II, 55—61.

— *Adunarea dogmelor credinții cu însemnări de folos* (1815), BAR-Cluj, ms. 493.

Despre el:

Albu, Nicolae, *Istoria învățămîntului romănesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, Tip. „Lumina“, 1944, p. 248—280.

Ardeleanu, Ion, *O scrisoare a lui Șincai*, în U, XI, 1899, 2.

Barițiu, G., *Directorul de școale Georgie Șincai*, în T. XVI, 1885, 5—8; *Răspuns la cuvîntul lui Papiu-Ilarian despre Șincai*; în Papiu-Ilarian, Al., *Viața și operele lui Gheorghe Șincai din Șinca*, București, 1869, p. 63—69.

Borza, Al., *Note la „Economia de cîmp“*, în DR, I, 1921, p. 559.

Bitay, Árpád, *O poezie romănească a lui Gh. Șincai*, în DR, II, 1921—1922; II, 1922—1923 (p. 785—786: se reproduc versurile din *Onomasticon*); *Sprijinul lui Șincai la Roma, cardinalul de mai tîrziu Stefano Borgia* (1731— 1804), în DR, II, 1922, p. 681.

Blaga, Lucian, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, îngr. George Ivașcu, București, Editura științifică, 1966, p. 128—133, 170—187.

Bogdan-Duică G., *G. Șincai censor interimar*, în TL. IX, 1928, p. 822; *Un capitol zbuciumat din viața lui Gh. Șincai*, în SDM, I, 1924, p. 323.

Boldan, Emil, *Patetica luptă a lui Gh. Șincai pentru adevăr și dreptate*, în *Materiale ale sesiunii științifice a Institutului Pedagogic pe anul 1956*, București, 1957, p. 121—133.

Borza, Al., *Numiri românești de plante în vocabulare și dicționare din secolele XVII—XVIII*, în CL, III, 1958, p. 209—214; *Prima istorie naturală românească „Istoria naturei sau a firei" de Gh. Șincai*, în T, LII, 1921, 9—12; *Primul dicționar de științe naturale românesc „Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae" de Gh. Șincai*, în DR, V, 1927—1928 p. 553—563.

Brezeanu, Ion, *Gheorghe Șincai — gînditor iluminist. 150 de ani de la moarte*, în *Viața nouă*, XXIII, 1967, nr. 6810, 3.

Cardaș, Gh., *Gheorghe Șincai*, în UL, XLII, 1926, 5, 8—9.

Cipariu, Timotei, *Biografia lui G. Șincai scrisă de el însuși*, în ARH, XIII, 1868, 247; XIV, 274—276; XV, 290—297; *Gramatiștii și ortografiștii români*, în ARH, 1869, 29—30; 1870, 31; *Șincai*, în FMIL, IV, 1841, 42, p. 329—334.

Constantinescu, N. A., *Un adaos anonim la „Cronica" lui Șincai*, în AO, IV, 1925, 21—22.

Dăianu, Ilie, *Gheorghe Șincai de la Șinca-Veche*, Oradea, Tip. Diecezană, 1939; *O carte a lui Gh. Șincai*, în *Gazeta cărților*, 1920, p. 17—20; *O Scrisoare a lui Gh. Șincai către Oficiul (magistratura) comitatului Solnocul de mijloc, în Zalău, de la anul* 1789, în BL, I, 1934, p. 547—548.

Densusianu, Aron, *Cauzele persecuțiunilor lui S. Micul, G. Șincai și Petru Maior*, în RCRL, II, 1894, 4.

Densusianu, Ovid, *Literatura română...*, I, 39—54.

D. G., *Contribuție la relațiile lui Grigore Maior, Gheorghe Șincai și Petru Maior cu Roma*, în RCT, VII, 1933, 1.

* * * *Elegia lui George Șincai*, Traducere de T. Naum, în GR, VIII, 1940.

Elek, Jakab, *Adalék Sinkai György életiratához*, în *Századók*, 1881, 680.

Gavra, Alexandru, *Precuvîntare* la *Gheorghe Șincai, Hronica românilor și a mai multor neamuri*, I, Buda, Tip. Universității, 1844; *Un pseudo-Șincai în romănie*, în FMIL, XLIX 1842.

Ghișe, Dumitru și Teodor Pompiliu, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, „Dacia" 1972, p. 101—178; *Studiu introductiv* la *Gh. Șincai, Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, București, Editura științifică, 1964.

Grigoraș, Em. C., *Șincai enciclopedist*, în PRL, II, 1927, [19—20].

Grigoraș, N., *Gheorghe Șincai (28 febr. 1754 — 2 noiembrie 1816)*, în MM, 1967, XLII, 1—2, p. 192—195.

Haneș, Petre V., *Dezvoltarea limbii literare...*, 13—20.

Hunfalvi, Pál, *A román történetirás Sinkai György Gergely Kronikája*, în *Századók*, 1878, I, II, III.

Hosu, Gh., *1796. Ancheta în contra lui Gheorghe Șincai acuzat de rebeliune*, în *Vatra*, VI, 1976, 1—12.

Ionescu, Enache, *Gheorghe Șincai. Viața și însemnătatea operei sale pedagogice*, Vălenii de Munte, Tip. „Neamul românesc", 1912.

Iorga, Nicolae, *Lucruri nouă despre Șincai*, în RI, 1924, p. 82—83; *Istoria literaturii...* III, 200—237.

* * * *Istoria literaturii...*, II, p. 46—57.

Istrate, G., *Gheorghe Șincai și limba națională*, în CRC, I, 1966, 39.

Ivașcu, George, *Istoria literaturii...*, I, p. 310—312.

Kiss, A., *Gh. Șincai și științele fundamentale ale istoriei*, în RA, L, 1973, 2.

Kogălniceanu, Mihail, *Georgie Șincai*, în ARR, I, 1841, 1—5; II, 1860, 1—4; DL, 1840, p. 217—221; FMIL, XII, 1841.

Lucaciu, P., *Personalitatea creatoare a lui Gheorghe Șincai*, în ARG, I, 1966, 5.

Lungu, Ion, *Gheorghe Șincai, învățat și gînditor iluminist*, în CF, X, 1963, 2,4; *Școala ardeleană*, București, „Minerva", 1978, p. 122—125, 252—255, passim.

Lupu, N., *O scrisoare a lui Gh. Șincai către episcopul Ioan Bob*, în BL, I, 1934, p. 73.

Macrea, Dimitrie, *Activitatea linvgistică a lui Gheorghe Șincai*, în AAR, XVI, 1966, p. 705—711; *Activitatea lingvistică a lui Gheorghe Șincai. La 150 de ani de la moartea sa*, în CL, XII, 1967, 1, p. 3—9; *Lingviști...*, p. 34—45.

Marin, Victor, *Aritmetica lui G. Șincai*, în ȚB, IX, 1937, 3.

Modrigan, I., *Înlăturarea lui Gheorghe Șincai din directoratul școalelor*, în OI, Craiova, 1921, p. 207—215; *Soarta „Cronicii" lui Șincai*, în CLC, VI, 1916, 1.

Moldovanu, I. M., *Casa lui Șincai*, în RCRL, III, 1895, 3, p. 99—100.

Munteanu, Romul, *140 de ani de la moartea lui Gh. Șincai*, în TS, V, 1956, 11; *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, București, Editura didactică și pedagogică 1962, passim; *Studiu introductiv* la ȘA, I.

Neagoe, Manole, *Prefață* la *Gheorghe Șincai, Opere*, I, București, Editura pentru literatură, 1967.

Netea, Vasile, *Un precursor—Șincai*, în *Scînteia tineretului*, XXIII, 1967, nr. 5728, p. 3.

Niculescu, Alexandru, *Școala ardeleană*, passim.

Papiu-Ilarian, Alexandru, *Gramatica lui Șincai*, în REC, II, 1860, 48—61; *Gramatica lui Șincai și epistola lui către Ioan de Lipszky*, în TMI, I, 1862, p. 87—105; *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca* [discurs de recepție la Academie, cu răspunsul lui G. Barit], București, Tip. Națională, 1869.

Pascu, Giorge, *Istoria literaturii* . . . XVIII, III, 146—184.

Pervain, Iosif, *De la Șincai la Gavra*, în SL, IV, 1948, p. 135—169; semnat Verbina, I; *Studii* . . ., p. 73—112.

Piru, Alexandru, *Istoria literaturii* . . ., II, p. 56—68.

Pîclișanu, Zenovie, *Cenzura cronicii lui Gh. Șincai*, în RA, I, 1924, 1; *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai. Legăturile lui cu episcopul I. Bob*, în T, LIII, 1922, 4; *Locul morții lui Gh. Șincai*, în CLC, XVI, 1936, p. 476—478; *Un vechi proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, București, Tip. Națională, 1935.

Pompiliu, Teodor, *150 de ani de la moartea lui Gh. Șincai „Memoria daco-romanorum"*, în *„Ramuri"*, III, 1966, 7.

Popa, Dionis, *Gheorghe Șincai*, Blaj. 1944.

Popa, Traian, *Activitatea școlară a lui Gh. Șincai*, în SDM, I, 1924, 22; *Dezbaterea procesului lui Gh. Șincai și sentința de eliberare din închisoare*, în RA, II, 1926, 3; *Un capitol zbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai lucrat după documente nouă*, Tîrgu-Mureș, 1924.

Popovici, Dimitrie, *Studii* . . ., I, 209—227, 248—252, 290—294.

Popovici, P. , *Din cronica lui Gh. Șincai*, București, 1933.

Prodan, David, *Un manuscris al lui Gheorghe Șincai, împotriva superstițiilor*, în SCI, I, 1950, 2; *Prefața* la *Gh. Șincai, Învățătură firească spre surparea superstițiilor norodului*, București, 1964.

Protopopescu, Lucia, *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai*, în LL, VI, 1962.

Pușcariu, Sextil, *„Economia" din 1806 — de Șincai*, în DR, I, 1921, p. 348.

Quinet, Edgar, *Les Roumains*, în RDM, XXVI, 1856, t. II, 5—49.

Radu, Iacob, *Doi luceferi rătăcitori — Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain*, București, „Cultura națională", 1924; *Manuscriptele bibliotecii Episcopiei greco-catolice române din Oradea Mare*, în AAR, *Memoriile secțiunii istorice*, t. I, 1923, 6.

Rosetti, Alexandru, Cazacu, Boris și Onu, Liviu, *Istoria limbii literare* ..., I, p. 447—458.

Ruffini, Mario, *La scuola latinista romena* (1780—1871), Roma, Signorelli, 1941, p. 52—68, 89—115.

Silasi, Grigoriu, *Apologie, Discursiuni filologice și istorice maghiare privitoare la români învederite și rectificate, carte prima, Paul Hunfalvy despre Cronica lui Géorge Gabr. Sincai*, Clusiu, 1879.

Steinke Klaus, *Șincais Korrekturen an den Elementa linguae daco-romanae bei der Neuauflage von 1805*, în AUI, *Lingvistică*, t. XVIII, 1971.

Suciu, Coriolan, *Episcopul Lemeni și cronica lui Șincai*, în CLC, XVI, 1925, 11—12, p. 403—408.

* * * *Șincai, Gheorghe, Dosarul unei înscenări judiciare* (publ. C. Ciuchindel), în MS, IX, 1978 4.

Tomescu, Mircea, *Calendarele* ..., p. 66—68, 111—112.

Tomuș, Mircea, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, Editura pentru literatură, 1965.

Tudor, Gallia, *Gh. Șincai*, în PL, II, 1937, 5—6.

Țepelea, Gabriel, *Contribuția lui Gheorghe Șincai la dezvoltarea limbii literare*, în ARG, I, 1966, 5.

Țepelea, G. și Bulgăr, Gh., *Momente* ..., p. 119—127.

Ursu, N. A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura științifică, 1962, p. 31—32, 79—92.

Veress, Andrei, *Note și scrisori șincaiene*, în ARMSL, III, 1927, 3, p. 479—505; și în T. LIX, 1927, p. 145—147; *Note și scrisori șincaiene*, București, „Cultura națională", 1927.

Walter, Richard, *Italienisme la Gh. Șincai*, în ALIL, t. XIV, 1963, fasc. 2.

TEMPEA, RADU (1768—1824):

— *Grammatică românească*, Sibiu, Tip. Bart, 1797; *„Cuvîntarea înainte"* reed. în BRV, II, 395—397 și în ȘA, I, 211—216.

Despre el:

Bârseanu, Andrei, *Istoria școalelor* ..., p. 12—13, 20—22, 23—26, 30—31, 37—38 (Anexa).

* * * *Cărturari brașoveni* ..., p. 216.

Densusianu, Ovid, *Literatura română* ..., I, p. 79—81.

Haneș, Petre V., *Dezvoltarea limbii literare* ..., p. 66—67, 80—81.

Ionașcu, Romulus, *Gramaticii români*, Iași, Tip. „Ștefăniu", 1914, p. 45—53.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii* ..., III, p. 160—163, 294—297.

* * * *Istoria literaturii* ..., II, p. 109—111.

Istrate, Gavril, *Limba română literară*, București, „Minerva", 1970, p. 37—38, 44—63.

Istrate, Gh., *Gramatica lui Radu Tempea*, în AUI, VI, 1960, p. 17–34.

Ivașcu, George, *Istoria literaturii*..., I, p. 321.

Lupaș, Ion, *Date privitoare la activitatea lui Radu Tempea, fost director al școalelor ortodoxe române din Transilvania și protopop al Brașovului*, în ȚB, IV, 1932, 3.

Mateescu, C. N., *Întîiul dascăl al seminarului episcopiei Rîmnicului: protopopul Radu Tempea*, în CRC, II, p. 143–148.

Molin, Virgil, *Preoții Tempea din Banat*, în MB, XVII, 1967, 1–3.

Munteanu, Romulus, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, București, E.S.P.L.A., 1962, p. 95–96, 159–161.

Mușlea, Candid C., *O dinastie de preoți și protopopi. Radu Tempea*, Brașov, „Astra", 1939, p. 48–77.

Piru, Alex., *Istoria literaturii*..., II, p. 144–145.

Popescu, Gh., *Radu Tempea — Grămăticul*, în F. Sib. XXIII, 1967, nr. 3768, 2.

Popovici, Dimitrie, *Studii*..., I, p. 263–266.

Rosetti, Alexandru, Cazacu, Boris și Onu, Liviu, *Istoria limbii literare*... I, p. 461–463.

Stoide, Const. A. *Legăturile culturale dintre Moldova și Transilvania — date noi*, în RITL, XIX, 1970, 1.

Șăineanu, Lazăr, *Istoria filologiei române*, p. 125–129.

TOMICI, IOAN (1771–1839):

— *Albinele și ursul. Privighetoarea și vulturul*, în FMIL, I, 1838, 5; reed. în Negoescu, *Fabule*, p. 64–65.

— *Cuvînt dă învățătură* (publ. Caius Pascu), în VS, 1933, 717.

— *Greerul și furnicile*, în FMIL, I, 1838, 7.

— *Înștiințare*, în FMIL, I, 1838, 19.

— *Leul, lupul și vulpoiul*, în FMIL, I, 1838, 8.

— *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei română, precum și niște alese cîntări besearicești și unele cuvioase și desfătătoare lumești*, Buda, Tip. Universității, 1827.

Traduceri:

— Blașcobici, Iosif, *Cultura bombițelor*, Buda, Tip. Universității, 1823.

— [Autor neindentificat] *Cultura albinelor*, Buda, Tip. Universității, 1823.

Despre el:

Duțu, Alexandru, *Cărțile*..., p. 40–41.

Izverniceanu, D., *Pagini din istoria Banatului și scriitorii bănățeni*, în AO, IV, 1925, 17

* * * *Primii gramatici români bănățeni*, în FDZ, XXXVII, 1922, p. 28.

Precup, Emil, *O carte veche. Cultus apium*, de Tomici Ioan, Pesta, 1823, în *Almanahul Societății Academice Petru Maior*, Cluj, 1929. p. 121–127.

* * * [Notă bibliografică], în BRV, III, p. 554–556.

Suciu, I. D., *Literatura bănățeană*..., p. 79–82.

Tomiciu, Nicolae, *Contribuția Banatului la renașterea noastră culturală națională. Protopopul Ion Tomiciu*, în D, II, 1940, 39.

Țîrcovnicu, V., *Contribuții*..., p. 35–39, 74–75.

ȚICHINDEAL, DIMITRIE (1775–1818):

Opera:

— *Arătare despre starea acestor noao introduse sholasticești instituturi ale nației românești, sîrbești și grecești*, Buda, Tip. Universității, 1813.
— [*Autobiografie*] în DLT, I, p. 73–132.
— *Scrisori*, în DLT, I, 37–64.

Traduceri:

— *Obradovici, Dositei, Adunare de lucruri moralicești de folos și spre veselie*. Partea 1, Buda, Tip. Universității, 1803; *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături*, Buda, Tip. Universității, 1814; ed. 2-a, îngr. și pref. I. Heliade-Rădulescu, București, Tip. Eliade, 1838; ed. 3 *(Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sîrbesc al lui ...)*, îngr. și pref. I. Russu, Arad, Tip. Diecezei române, 1885; ed. *(Fabule și moralnice învățături)*, îngr. și pref. Virgil Vintilescu, Timișoara, „Facla", 1975; *Sfaturile a înțeleajerii cei sănătoase*, Buda, Tip. Universității, 1802.
— [Autor neidentificat] *Epitomul sau Scurte arătări pentru sînta beserică*, Buda, Tip. Universității, 1808.

Despre el:

Călinescu, George, *Istoria literaturii ...*, p. 80.
Cehan, V., *Dimitrie Țichindeal zis „Gură de aur"*, în BO, LI, 1933, 7–8.
Comșa, Gr. C., *Dimitrie Țichindeal*, Arad, Tip. Diecezană, 1933.
Dan, M., *Cînd a murit Dimitrie Țichindeal. O precizare*, în SUB, *Philologia*, III, 1958, 6.
Densusianu, Ovid, *Literatura română ...*, vol. 1, p. 89–97.
Duțu, Alexandru, *Coordonate ...*, p. 315–324.
* * * *Emilian Micu despre Dimitrie Țichindeal*, în MB, XVII, 1967, 4–6.
Fierăscu, C., *D. Țichindeal — contribuție documentară*, în F, I, 1934, 4 și PL, I, 1936, 3; *Scrisori de D. Țichindeal*, în PL, I, 1936, 4.
Heliade-Rădulescu, Ion, *Scrieri ...*, p. 241–246; *Țichindeal și „Henriada"*, în CR, X, 1839, 149, 150.
Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii ...* XVIII, vol. 2, p. 341–345.
* * * *Istoria literaturii ...*, vol. 2, p. 112–114.
Lația, Trandafir, *Cărturari din Banat*, București, „Cartea românească", 1939, p. 5–7.
Lăzăreanu, Barbu, *Glose ...*, p. 25–28.
Mureșianu, I. B., *Însemnări despre activitatea lui Dimitrie Țichindeal*, în *Orizont*, IX, 1958, 12.
Negoescu, Cristu S., *Fabule și fabuliști*, Ed. 3, București, „Minerva", 1905, p. 37–42.
Negrescu, I., *Influențe slave asupra fabulei românești*, vol. 2, Chișinău, Tip. Eparhială, 1925, p. 3–40.
Piru, Alexandru, *Istoria literaturii ...*, vol. 2, p. 149–150.
Popescu-Apostol, A., *Contribuția lui Dimitrie Țichindeal la dezvoltarea învățămîntului și gîndirii pedagogice din Transilvania și Banat*, în RP, XI, 1962, 12.
Popovici, Dimitrie, *Studii ...*, vol. 1, p. 461–463.

Russu, I., *Demetriu Cichindeal*, în *Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sîrbesc al lui Dositei Obradovici*, Arad, Tip. Diecezei române, 1885.

Speranția, Th, D., *Fabula în genere și fabuliștii români în specie*, București, „Göbl", 1892, p. 80–84.

Suciu, I. D., *Literatura bănățeană...*, p. 57–66.

Topliceanu, Tr. *Dimitrie Țichindeal*, Timișoara, Tip. Românească, 1933.

Trâpcea, T. N., *O nouă mărturie privind activitatea lui Țichindeal*, în *Orizont*, XVI, 1965, 7.

Urechia, V. A., *Despre fabule în genere și în special despre Cichindeal*, București, Tip. Rassidescu, 1866.

Vintilescu, V., *Dimitrie Țichindeal*, Timișoara, 1965.

Vuia, Iuliu, *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea*, Orăștie, 1896, p. 134–146.

Vulcan, I., *Dimitrie Cichindeal. Date noi despre viața și activitatea lui*, București, „Göbl", 1893.

CUPRINS

1. Gh. Şincai, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri* 5
2. Georgius Sinkai, *Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum et plurium aliarum nationum* 132
3. I. Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii româneşti* 138
4. I. Budai-Deleanu, *Dascalul românesc pentru Temeiurile gramaticii româneşti* .. 146
5. I. Budai-Deleanu, *Excerptum ex opere manuscripto Temistoclu* 150
6. I. Budai-Deleanu, [*Sentinţe*] 159
7. I. Budai-Deleanu [*Corespondenţă*] 161
8.828* P. Maior, *Istoria besericei românilor*, Buda . . ., 1813 164
9.831 Gh. Montan, *Versuri la naşterea Domnului şi Mîntuitoriului nostru Iisus Hristos*, . . ., Buda, 1813 196
10.835 D. Ţichindeal, *Arătare despre starea acestor noao întroduse sholasticeşti instituturi* . . ., Buda, 1813 197
11.837 D. Vaida, *Cuvântări în cinstea exselenţii sale Ioann Bobb, vlădicul Făgăraşului* . . . Blaj, 1813 201
12.851 *Gheografia sau scrierea pămîntului* . . ., Buda, 1814—1815 204
13.852 *Întîmplările războiului franţozilor şi întoarcerea lor de la Moscva* . . . Buda, 1814 .. 217
14.854 P. Maior, Polemica în jurul *Istoriei pentru începutul românilor : Animadversiones*, Buda, 1814; *Reflexiones*, Pesta, 1815, *retipărite şi traduse de Damaschin Bojincă*, Buda, 1834 220
15.855 P. Maior, *Răspunsul la cîrtirea . . . asupra persoanei lui Petru Maior* . . ., Buda, 1814 240
16.858 *Scurtă arătare despre luarea Parisului* . . . Buda, 1814 245
17.859 D. Ţichindeal, *Filosoficeşti şi politiceşti prin fabule moralnice învăţături* . . ., Buda, 1814 248
18.881 *Napoleon Bonaparte. Ce au fost şi ce iaste* . . . Buda, 1815 279
19. I. Budai-Deleanu, *Trei viteji* 282
20.909 *Învăţătură pentru ferirea şi doftoriia boalelor . . . vitelor* . . . Buda, 1816 312
21.911 J. H. Kampe, *Descoperirea Americii* . . . Buda, 1816 314
22.914 Gh. Montan, *Străinul în Pesta* . . . Buda, 1816 322

---

* Numerele din această coloană indică numărul de ordine sub care este trecută lucrarea în *Bibliografia românească veche*.

23. Dr. V. Pop: Vergilius, *Ecloga* I 328
24.978 C. Diaconovici-Loga, *Orthografia sau dreapta scrisoare* ... Buda, 1818 333
25.979 P. Maior, *Întîmplările lui Telemah* ... Buda, 1818 339
26. P. Furdui, *Versu Cotranții* ... Abrud, 1818 351
27.993 Villaume, *Pedagoghia și Methodica.* Traducere de Naum Petrovici ... Buda, 1818 357
28. I. Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemțesc* ... 1818 367
29. Gh. Lazăr, *Cuvânt al lui G. Lazar la înscăunarea mitropolitului Dionisie,* 1819 420
30.1032 Blanchard Pierre, *Plutarh nou* ... traducere cu adause de Nicola Nicolau, Buda, 1819 422
31.1039 P. Maior, *Orthographia romana sive latino-valachica* ... Buda, 1819 429
32.1033 *Calendariu pe anul dela Hristos 1819,* Buda 491
33.1043 V. Gergely de Csokotis, *Omul de lume,* ... Viena, 1819 497
34.1062 V. Aaron, *Anul cel mănos.* .. Sibii, 1820 510
35.1082 *Psaltirea fericitului proroc și împărat David* ... Brașov, 1820 525
36.1109 V. Aaron, *Istoria lui Sofronim și a Haritei cei frumoase.* .. Sibiu, 1821 528
37.1112 I. Barac, *Risipirea cea de pre urmă a Ierusalimului* ... București, 1821 544
38.1114 *Bibliotecă romanească.* Publicație periodică tipărită de Zaharia Carcalechi... Buda, 1821 559
39.1119 C. Diaconovici-Loga, *Chiemare la tipărirea cărților romanești și versuri* ... Buda, 1821 564
40.1150 Ioan Bobb, *Dicționariu rumânesc, latinesc și unguresc* ... Cluj, 1822–1823 569
41.1155 C. Diaconovici-Loga, *Grammatica romanească pentru îndreptarea tinerilor* ... Buda, 1822 572
42.1182 *Învățătură pentru lucrătorii de tăbacă* ... Buda, 1823 582
43.1191 I. Thomici, *Cultura albinelor* ... Buda, 1823 586
44.1192 I. Thomici, *Cultura bombițelor* ... Buda, 1823 592
45.1194a Samuil Vulcan, [*Circulară asupra vărsatului de vacă*] ... Oradea Mare, 1823 602
46. *Lesicon românesc-lătinesc-unguresc-nemțesc* ... Buda, 1825 604
47.1269 *Calendariu pe anul dela Hristos 1826,* Buda 632
48.1279 *Povățuitoriul tinerimei* ... Buda, 1826 634
49.1322 *Psaltirea prorocului și împărat David* ... Brașov, 1827 639
50.1326 I. Thomici, *Scurte învățături* ... Buda, 1827 645
51.1355 Th. Aaron. *Scurtă apendice la „Istoria" lui Petru Maior* ... Buda, 1828 650
52.1357 Damaschin Th. Bojîncă, *Respundere desgurzătoare la cîrtirea cea în Hale* ... Buda, 1828 656
53.1363 *Invățătură despre cultura sau lucrarea cînepei* ... Buda, 1828 666
54. I. Barac, *O paradigmă a leneșului Pipelea gîscariu* ... 1829 672
55.1410 *Bibliotecă romanească.* Publicație periodică întocmită de Zaharia Carcalechi, Buda, 1829–1830 679
56.1411 Moysi Bota, *Versuri îndemnătoare către deprinderea tenerimei românești* ..., Buda, 1829 693
57.1413 *Calendariu pe anul dela Hristos 1829* 700
58. V. Aaron, *Vorbire în verșuri de glume* ... Sibiiu, 1830 705
59.1469 V. Aaron, *Perirea a doi iubiți, adecă jalnica întîmplare a lui Piram și Tisbe* ..., Sibiu, 1830 710

60. 1472 Damaschin Bojîncă, *Diregătoriul bunei creștere* . . . Buda, 1830 719
61. 1493 Theodor Pap de Ujfalu, *Trista predică . . . la îngroparea ecțellenții sale . . . Ioan Bobb* . . . Sibiu, 1830 729
62. Damaschin Bojîncă, *Anticile romanilor* . . . Buda, 1832, 1833 733
63. I. Barac, *O mie și una de nopți. Istorii arabicești* . . . Brașov, 1836, 1837 742
64. C. Diaconovici-Loga, *Epistolariul romanesc* . . . Buda, 1841 763
65. I. Barac, *Nașterea și toată viiața minunatului Piticot de un cot și cu barbă cu tot* . . . Brașov, 1842 773
66. I. Barac, *Cei trei frați gheboși* . . . Brașov, 1843 776

Glosar 785
Bibliografie 934